

Данило КОЦИЋ

**ИЗАБРАНИ СПИСИ
&
СЛИКАЊЕ МЕМОРИЈЕ**

Лесковац
2016.

Данило КОЦИЋ

ИЗАБРАНИ СПИСИ & СЛИКАЊЕ МЕМОРИЈЕ

ИЗМАГЛИЦЕ: РОМАНИ – ТРИЛОГИЈА
& ИЗАБРАНЕ ПРИЧЕ & СТАРЕ И НОВИЈЕ ПЕСМЕ
& ПРИЛОЗИ: ХУМОР У ДЕЛИМА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА &
ГОВОР ЛЕСКОВЦА И ЈУГА СРБИЈЕ & АУТОБИОГРАФИЈА I

Лесковац 2016.

ПРЕДГОВОР – ПОРУКЕ НОВИХ ГЛАСОВА!

Огласих се, јер сам себи изгледао некако затурен, несређен, као и моји рукописи. Напуштен и запуштен у самовању, али занет над својим инатом и започетом, а недовршеном књигом којој наденух једноставно, нимало оригинално име „Изабрани списи - сликање меморије“.

Чини ми се као да сам намерно загубио своје сећање, у присојини, надомак села, а опет далеко у брдима где смо повремено самовали. На почетку, али и на самоме крају мога детињства и осамљених година старости, започео сам, а сада позавршавам овај рукопис. Свака реч, можда и она неизговорена или саката мисао, скрива се овде да разоткрије тајну моје тишине, али одговори каткад касне, јер се повремено побољавало и заборављало оно што је морало да се чува као неизговорена тишина!

Започех списе, можда, с краја – романима, а заврших Аутобиографијом, која је, у ствари, почетак, али и крај једне сенке која ће неминовно нестати када се најмање будем надао! Старински, када бих добро мислио, најбоље би било да ћутим; ако бих говорио језиком којим се казује све, онда не бих морао да допричам ниједну нову реч!

Било је дана када се мржња толико раскомотила да јој се није могао наслутити ни почетак, ни замислити крај! У трилогији којој наденух име „Измаглице“ („Изабрани живот“, „Изабрана тишина“ и „Изабрани дани“) љубав, страх и мржња су били моји сапатници. Неверке су често побеђивале, али се нисам предавао, као ни јунаци мојих истинитих прича; сељаци мога родног села коме овде наденух име Забрђе!

Најрадије сам желео да заборавим све те завадице, али није се могло! Таква су била времена. Туга је побеђивала радост; обезласило се сем на нашем сталном станишту, на улазу у село где су тиховали наши стари и у том говорењу тешили нас да лакше преболимо све наметнуте терете!

Није вредело то моје повремено умовање да допричам сва дешавања у мојим романима, па сам се дохватио да пишем завичајне приче. Када некеме желимо срећу – тако се мени чинило – смештао сам његова казивања у добар оквир; ако сам наумио да некога заборавим, ни име му нисам спомињао. То се, мислим, види издалека, док се прича још не буде одмотавала и приближавала крају!

У неким причама затурили су се и моји кораци. Само су се у назнакама могле да читају мисли. Забрђански сељаци су ме научили да не би требало да памтим сва дешавања, поготово не сва казивања, јер није угодно да се

другде она тумаче како је њима воља, јер би, веле, била, можда и „*најтврђа оптужница*“.

Умишљени људи знали су да зборе само када речима дође време. Говорили су да није свако доба за казивање. Због тога се и моје приче из „*Изабраних списа – сликање меморије*“ могу читати као да су их писали људи без гласа! Њихови часовници редовно су каснили, а моје речи повремено су биле заоденуте сенкама туге. Осећао сам да су ме те нејаке речи нагониле да им нађем замену, али често – јер сам био нејак, а и времена су била чудновата – нисам приналазио моћ правога говорења! Гласови су, све више сам схватао у забрђанској тишини, имале своје забране, скривалице, магленице, (не)разговорне тајне, свој санак и своје болештине којима није било лека!

Од онога дана када сам то разазнавао, када сам срицао прва слова, умишљао сам да могу да пронађем праве речи за затурене слике мога забрђанског оквира. Неке сам и пронашао и сместио у моје прозне, али и песничке радове. Биле су то добре, смишљене, умивене речи, али је, све више сам убеђен, међу њима и оних које нису скројене по мери свога времена! Некако су зазасите, нејасне, старе и онемоћале и зато су мало или нимало говориле!

У ладницама моје радне собе, на папирићима, обичном оловком, дуго, годинама, можда кроз све моје младалачке дане, исписивао сам поруке нових речи, досадљиво им мењао значења, јер ми се привиђало да се иза тих речи могу да пронађу нове, боље слике, које би јасније одсикавале моју уметничку намеру. Никада их нисам читао редом, онако како сам их записивао, јер ми се чинило да ћу мењајући редослед, моћи да дођем до правога родогласја мога писања.

Тада, као ђачић, написао сам и прве песме; неки стихови су у „*Чудној лађи*“ и „*Дневнику на распусту*“; друге сам прерадио, дао им другачији смисао, а највише је оних које су нестале као да никада нису ни биле смишљене.

Ова књига допричана је и неким мојим (научним) промишљањима о хумору и језику. Написао сам те одломке када се више за године не мари; у поодмаклом добу мога трајања. Тада, када је живот почео полако да се тањи, учинило ми се да нико у искрену реч и причу не верује!

Да не бих бадависао, улудо проћердао преостале дане, поједине радове – промане, приче, песме, записе о себи и другима - делимице преуређене - сместио сам у „*Изабране списе – сликање меморије*“ у уверењу да ће се, макар у одломцима, читати и после мога одласка у вечиту тишину!

Данило Коцић

Данило КОЦИЋ

ИЗМАГЛИЦЕ

*Романи - трилогија: Изабрани живот;
Изабрана тишина; Изабрани дани*

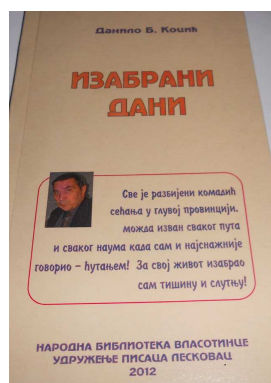
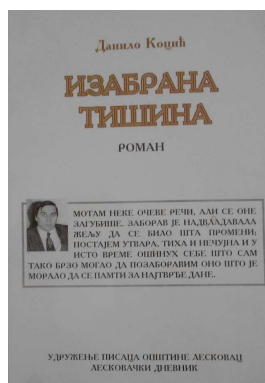
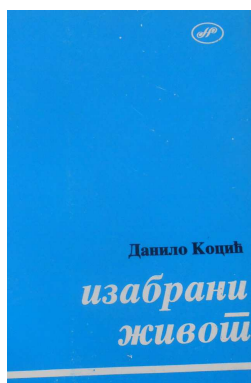

Лесковац 2016.

Данило Коцић

ИЗМАГЛИЦЕ

Романи - трилогија: *Изабрани живот;*
Изабрана тишина; Изабрани дани

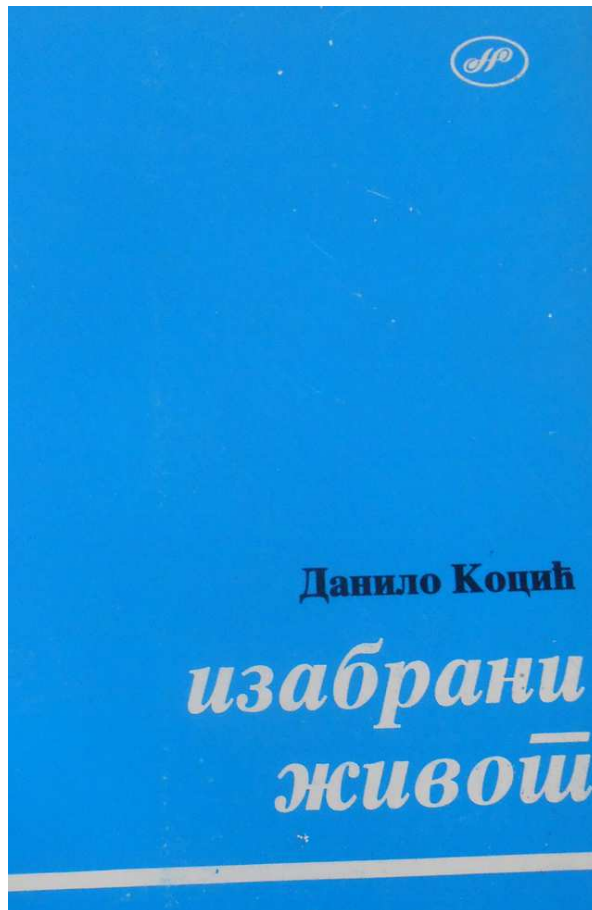

Лесковац 2016.

ТРИЛОГИЈА (1. говор у три дела; 2. три драме, пева, романа који сваки за себе претстављају целину, а сва три заједно такође чине целину; 3. код старих Грка: три *трагедије* једног писца које су заједно чиниле целину, или су приказиване једна за другом о Дионизовим светковинама (уз ове се обично, као четврта, приказивала још и једна *сатирска игра*, и то се онда звало тетралогија)

Дело посвећено породици и пријатељима
А у т о р

Данило КОЦИЋ
ИЗАБРАНИ ЖИВОТ
(Из „Бележака мојих дана“)

Лесковац 1997.

Дело посвећено породици и пријатељима
А у т о р

СУБОТА ИЗАБРАНЕ СМРТИ¹

I

*Није моја, туђа је ово јесен:
ја и живот мој још се нисмо срели.
И када ћутим над собом наднесен,
то неко други моје речи вели.“
Борислав Здравковић (Тренуци лирике)*

За своју смрт изабрао сам суботу, дан одмора, а некако ми се чинило да је најзгодније да будем сахрањен у недељу када ионако црквена звона означавају да се нешто важно догађа у Забрђу. Субота и недеља су, чини ми се, згодни дани за умирање и сахране, јер рођаци и пријатељи, бар они за које сте веровали да су вам то, неће моћи да правдају своје одсуство радним обавезама.

Изабрао сам суботу за свој дан смрти и зато што у нашој фамилији нико, баш нико, није умро тога дана, па сам једноставно желео да сви дани у недељи буду дани наших умирања.

Показало се да нисам погрешно. Већ од раних преподневних часова, а умро сам негде око пола осам (не знам тачно у ком минуту јер ми ни сат није био на руци, а онај зидни означавао је пуних десет година подне или поноћ), почели су да пристижу најпре најближи, они и самог села, затим су дошли рођаци и пријатељи из суседних места и, напослетку, појавише се они што станују много, много даље.

Била је милина гледати те људе док су пролазили крај одра и док су изражавали саучешће мојој жени Анђелији и синовима Драгану и Данилу. Да човек занемид од среће!

- Боже, зар у мом крају има толико отменог света? – помислих.

Била је јесен и то суботње јутро као да је богом дано за умирање. Погледао сам кроз прозор, поздравио сам се са дудом поред куће, махнуо гаврановима и отпутовао. Све се завршило за само неколико минута. Помислих: лепа смрт, док су ме моји најближи, уз силни плач и кукњаву, облачили у ново, пре једва два месеца купљено плаво одело. Нису ни знали да сам га набавио да у њему одем са овога света.

Али, као да су ми читали мисли, изабрали су ону кравату коју сам најчешће носио, дискретно плаве боје, са неким неодређеним шарамма; лепо је пристајала моме оделу. Дуго су се премишљали коју кошуљу да ми

¹ *Напомена:* Под овим насловом објављено је прво поглавље овога романа. Издавач је била лесковачка „Наша реч“. Дело се појавило као прва књига у едицији „Романи“. Редакција: Михајло Дедић (уредник), Саша Хаши Танчић и Велимир Вили Хубач. Рецензент романа Николај Тимченко, Лесковац 1997.

обуку, па су се коначно одлучили за ону што ми је жена купила за последњу годишњицу брака. Нисам се због тога наљутио иако бих више волео да су изабрали плаву коју сам носио када пристигну дани славља – рођендани и зимски Св. Никола. За ципеле нису имали проблема. Избор је био скучен, јер сам тренутно имао само једне, колико-толико удобне за ношење. Све у свему, изгледао сам сасвим пристојно.

Обријао ме комшија Милисав. Тражила је то моја жена Анђелија. У младости је радио као брица, али је сада бријао наглим покретима и тупим жилетом па ми је у једном тренутку било дошло да устанем и да га замолим да престане. Ако већ жилет није добар, има нераспакованих, па нека га промени! Он, као да је читао моје мисли, говорио је како ће брзо завршити, али и да баш није нарочито важно како ће ме обријати јер ионако идем на онај свет, заправо већ сам отишао тамо, као да он зна како је тамо, и није ни битно да ли је човек дотеран, лепо обријан или, пак, изгледао као последња бараба.

Помислих: „Пиј, Милисаве, ту препеченицу што сам је припремио за дан своје смрти и, кунем ти се Богом, завршавај тај посао!“

Милисав, као да ме је чуо, каза:

- Добра ракија, Алекса, само је штета што више ниси жив да ми правиш друштво!

Укућани поново заплакаше, а неколицина комшија, који су већ стигли да изјаве саучешће, узимали су по гутај љуте и задржавали у устима, као да желе да провере њен квалитет.

Јако се узбудих:

- Зар ти, Милисаве, мислиш да сам блесав, да не знам каква је то ракија! А и ви, комшије моје, како вас није срамота да је тако пијете: као да не верујете да је шљивовица стара десет и по година!

Касно после подне те прохладне и тмурне суботе, из оближњег града стиже ковчег. Погледах, признајем, допао ми се! Изгледало је као да је јуче офарбан, а имао је са обе стране по три гвоздене, „златом“ премазане ручице.

Помислих: „Није лоше почело, неће бити лоше у овом ковчегу!“

Ставише га на сто два метра дугачак, онај што га је отац наручио после другог рата од комшије Никодије да се, говорио је, нађе када дођу славе. Згоднији су ови него они краћи. Користили су га и други, кад пристигну славе, рођендани, свадбе или, не дао Бог, када дођу и сахране. Ковчег се нађе на столу и мене браћа спретно убацише. Пре тога је моја жена Анђелија, заједно са тетком Доком, ставила све што иде уз добро ожаљеног мртваца.

- Прозбори Дока:

- Да, Анђо, ниси лиштогод заборавила па да те горе твој Алекса проклиње?

Анђа каза:

- Све је ту, ево поред саме главе, са десне стране је и новчаник, има нешто ситниша, са леве су наочари, можда ће му бити потребне да чита бар новине, то је волео да ради, зато сам му и „Политику“ ставила, ево прибора за бријање, а ево и пешкира! Ох, заборавила сам да му ставим сат! Можда ће му бити потребан да не касни на састанке!

Рече то моја Анђа озбиљно, а мени се малчице учини као да тера шегу са мном. Она је знала да сам сат ретко носио, јер нисам ни морао да будем сасвим прецизан. На посао сам могао да одлазим када ми се прохте и да се са њега враћам када пожелим. Зато ме и зачуди њена брига о сату који сам добио као рођедански поклон оне године када сам завршио основну школу.

Све остало, сматрала је моја Анђа, било је ту. Сместила је и неки овећи џак, поред ногу. Биле су ту и мајице, и гаћице, и џемпери, и кравате! Највише је било кравата! И оне прве коју сам купио када сам се замомчио, оне плаве када сам кренуо на даље школовање, до последње, потпуно беле, добијене на кладионици у кафани „Сложна браћа М. М“. Оно М.М. никада нисам могао да одгонетнем. Ваљда су то била почетна слова имена двојице доиста сложне браће, што је ипак била реткост.

Помислих:

- Хвала ти, моја Анђо, што си све ово ставила, можда ће стварно устребати. Волела си да ти лепо изгледам, па ћу се трудити да и горе будем такав, веруј ми, моја душо!

У суботу увече, око мога стола, односно ковчега, у великој соби што смо је називали гостињском, окупила се најближа родбина, али су дошле и комшије. Анђелију су повремено тешили њени најближи, па неки моји рођаци, затим комшије. Видим, душа је је боли! Изненадила је моја нагла смрт.

Говоре:

- Бог је, ето, хто да ја, кажу добри Алекса, умрем први и то овако млад, али помоћи ће сви да деца изађу на пут, да их удоме, а ако устреба и њој, мојој Анђи, пружиће и сваку помоћ.

Само што ми не дође да устанем.

Помислих:

- Како вас није срамота да тако говорите. Зар се не сећате када сам, баш од вас који сте овде, тражио позајмицу да градим кућу. Рекосте: “Мој добри Алекса, немаштина ударила, па ни ми немамо!” Никада после тога нисам тражио паре, па ни онда када су ми, заборавили сте, биле потребне да сахраним старе. А сада тешите Анђу и обећавате да јој помогнете! Не веруј им, Анђо моја, не веруј! Сети се само наших мука и разговора па ћети се све казати.

Те суботе рођаци и комшије, док су обилазили ковчег, с времена на време, гледали су моје лице. Чинило се да проваравају да ли сам стварно мртав или сам, не дао Бог, ту само привремено, или да се таквим причињавам, да ћу устати и све силно изненадити.

Рекох себи:

- Алекса, никад више немој да се враћаш на овај свет, међу људе. Знаш колико ти је зла нането. Више је било туге него весеља. Овај свет је наопако постављен. Када ти је лоше, нико да дође, боје се да и њима не буде рђаво, када ти је добро, тада се само оговарају: „Оном Алекси ни отац, ни деда ништа нису имали, били обични надничари, а, ево, он направи лепу кућу, ожени се најлепшом девојком у селу и све надвиси и надвлада, мајку му килаву његову!“ Све олош до олоша, а сада се претварају да су добри. Знам вас као петопарац у цепу. Нећете ме преварити, међу вас се никада нећу вратити!

Комшија Стеван, онај што је живео као прави пустињак, у трошној кући, без димњака, сада је ложио ватру немилосрдно, не штедећи дрва. У соби је било топло, мени још топлије јер сам био прекривен ћепадима, а и обучен у оно свечано одело. Чинило ми се као да се комшија Стеван трудио да те суботње вечери, мени мртвом у част, сва дрва потроши. „Нека буде топло, заслужио је Алекса!“

Други су повремено скидали са себе капуте, неко је откопчавао џемпере, а било је и оних који су седели само у кошуљама. Брисали су знојава чела, па се чинило да плачу, у хору, због моје преране смрти.

Негде око пола ноћи, неки рођаци су почели да дремају, а други, поднапити, причали су договорштине из свога живота. Мало, мало, па помену моје име, колико да се зна да су ту због мене и колико да једни друге увере како су ме поштовали и ценили. Мој теча Мика, право име му у селу нико није ни знао, онако поднапит, говорио је како се једном посвађао са мном.

- Крајем јула, пре три године, враћао сам из поља онако уморан од големог посла, а, ето, у сусрет ми иде Алекса. Вели: „Течо, тако ти Бога, зашто ми покра брескве из винограда?“ Гледам га и чудим се: „Какве брескве, мој Алекса, кумим те Богом?“ Он ће гласније: „Па знаш, ваљда, шта су брескве, не прави се луд!“ И тако реч – по реч, Алекса мени каза да не жели ни да ме види, у кућу да му никад не долазим. И тако би, три године не навратих, али када чух шта се догодило, не издржах. Морао сам да дођем!

Дошло ми да га опсујем:

- Теча си ми, и старији си од мене, али не говориш истину! Брескве си стварно украо! Рече ми то тетка Лепосија, она што си у младости хтео да је просиш, а она те одбила. Тако ти и казах онога дана, зар се не сећаш? Него, сада бресква нису ни важне, нека ти Бог опрости и све остале грехе. Што се мене тиче, све ти је опрштено!

Сутрадан комшија Озрен ископа раку. Дубоку и широку. Није имао великих проблема. Каже да му се ретко догађало да тако брзо ископа гроб.

- Ништа нисам нашао, чудо једно! Ни камена, ни костију, ниједне паре. Можда зато што у близини није било ниједног гроба!

Чуо сам Анђу, закује својима:

- Мој Алекса је био осетљив, имао је мелахоличну душу. Знао је да пише лепе песме и писма, а волео је и тишину. Каткад је данима седео сам у соби. Питам га: „Зашто то чини?“ Одговарао ми је како му је тако лепо. Каже: „Размишљај, Анђо, о неком другом свету, о неком месту где ћемо бити сами, срећни! Зато сам и хтела да Алекса буде сам, а ако хоће да се дружи са својима, са пријатељима који су горе, може да их нађе, па после поново да се врати и буде сам.

Ухвати ме нека туга, само што не заплаках:

- Хвала ти, мој Анђелу, али ми се не свиђа што ћу бити сам. Ако си тако одлучила, нека ти буде, ваљда ти добро знаш шта је за мене најбоље. Само, чуј, када ме сутрадан будеш тражила, можда ме нећеш тако лако наћи, ко зна како изгледа самоћа горе!

На посмртници, која је рано, сутрдан, била излепљена по селу, на местима где се оне обично лепе, као и на месту поред главног улаза у нашу кућу, лепо се видела моја слика, она коју сам начини за личну карту.

Изгледа сам доиста достојанствено. Моје крупне, зелене очи и густе обрве су посебно долазиле до изражаја. На слици се лепо видело летње одело и кравата коју ми је брат поклонио за прославу матурске вечери. Учинило ми се да сам много лепши него док сам био међу живима. Лепо, помислих. Ваљда ће се ова фотографија и другима допасти. Да бар на посмртници изгледам као најлепши глумци у америчким филмовима!

У брзини, приликом штампања, направљена је, међутим, и једна грешка. Изостало је име моје ујне Босе. Писало је: „Ожалошћени супруга Анђелија, синови Драган и Данило“, а онда је следило двадесетак имене мојих рођака, браће, тетака, стричева, па и оних које готово нисам у животу срео. И у том набрајању изостало је име моје ујне Босе.

Боже, колико се била наљутила! Па какав је то начин да се баш њено име изостави, па ја сам покојника волела, истина не као што родитељи воле своју децу, али сам га волела, па то је неко намерно урадио и томе слично. Готово да сам се и сам разнежио слушајући моју ујну како пред људима исказује голему љубав према мени. Исправиће се грешка за четрдесет дана! Није вредело што су то говорили рођаци! Ујна Боса је била све беснија и све је више плакала, онако силом. Други су, пак, рођаци ликовали што се то догодило, јер њу нико није волео, да будемо искрени. Била је то чудна жена. Имала је лепо сређено двориште препуно цвећа, али је ретко, доиста ретко, кад стигну славе, примала госте, и то само одабране!

Нисам могао да оћутим:

- Чудим се, ујно моја, што си тако преосетљива и што се тако ожалости због моје изненадне смрти? Знаш ли када сам једном дошао код тебе, па потражио цвеће, послала ме Анђа, шта си ми рекла? Не сећаш се! Казала си: „Ово цвеће у башти није за браће него за гледање!“ Одох као покисао петао! Никада ти после тога у кућу нисам долазио. И да сам се питао да ли твоје име да се упише, рекао бих: „Никако!“ Анђа је добра па дозволила да

се унесе читав списак а сада, ево, то јој се обија о главу! Требало је да напише кратко и јасно: Ожалошћени супруга Анђа и синови Драган и Данило. И квит!

Када је поп дошао, некако се и то смири. Стриц Стеван је са њиме најдуже причао. Служио га кафом, слатком и ракијом. Поп је од свега помало пробао. Посматао сам га како прича са некаким достојанственим миром о животу и смрти. Лепо прича, па ми у једном тренутку дође да би, можда, било добро да се вратим међу живе. Било ми одмах неугодно што сам то и помислио, јер бих својом појавом пореметио сада установљени нови поредак.

- Грешни покојнице! Шта ти пада на памет! Па зар ниси пожелео да одеш са овога света, а сада би да се вратиш када су сви на окупу и када још ниси ни видео како изгледа горе, на небесима! Опрости ми ми, Боже, грешан сам, рекох себи.

Јао, људи, што је тај поп лепо певао! Најпре у кући. Тада сам га некако дремљиво слушао, ваљда сам био уморан од ноћашњег неспавања. Али, када се колона покрену ка гробљу, све сам се више расањивао и негде на пола пута, у близини самог центра села, био сам готово потпуно будан. Спуштише ковчег, кажу такав је ред. Знам да је тако, тако се чинило и раније.

Поп запева. Грмело је околином! Срце ми задрхта. Да ми је сада, овде у ковчегу, неколико љутих да попијем, и ја бих запевао. Дошло ми да се окренем на другу страну, да десним уветом некако будем ближи попу. Одустах од те немере. Опет грешан што сам уопште помислио да би требало, макар за треенутак, да се приближим овом свету.

Опроштајни говор држао је мој школски друг Никодије. Звали смо га видовњак. Гледао је у длан и знао је готово непогрешиво да прогнозира време. Када озбиљно каже да ће сутра падати киша, тако је и било! Давао је прецизније прогнозе од стручњака који су се појављивали на ТВ!

Почео је најпре тихо да говори, нисам могао добро да разумем иако је био близу ковчегу. До мојих ушију допирала је тек по која реч: ... несрећа наша... изненада... невреме...

Умало не опсовах:

Мој пријатељу Никодије, не мораш тако тужно да говориш, па није смак света! Изабрао сам добровољно да идем на онај други свет. Сам сам хтео да умрем у суботу, да ме сахраните у недељу, да вас све видим н окупу, макар једном у животу! Чекаћу вас горе, једнога дана ћете и ви морати да дођете. Само вам препоручујем, када већ морате да одете са овога света, изаберите дан када су људи најслободнији. Суботу, као што сам ја то учинио, слушаш ли ме, Никодије?

Никодије настави:

- Наш драги Алекса био је мио човек. Недостајаће свима, посебно супрузи Анђелији, синовима Драгану и Данилу, недостаће теткама, течама, ујаку, ујни... свима нама, селу, отаџбини, васељени...

Ухвати ме неки бес:

- Не претеруј, Никодије, молим те! Ово што си рекао за жену и децу, у реду, али ти даље није ништа требало. Па заре не видиш и не чујеш колико само плачу од бола, не говори тако тужно и скрати причу!

Као да ме је чуо, Никодије заврши говор. Кад видех децу и Анђелију како плачу, дође и мени да заплачем. Она ме загрли и пољуби, деца леглоше крај мене, душа да препукне. Тада ми је било најтеже, умало се не дигох да се вратим својима. Стегни срце, Алекса, рекох себи, зар хоћеш све да поквариш сада када је дошло време да те спуштају у гроб, да тамо поживиш на миру и у тишини коју си највише волео. А они, жена и деца, посеђиваће те, а у животу, ваљда, некако ће се снаћи! Знаш ону народну: „Кога нема, без њега се мора!“

И то се најзад сврши. Брзо ме спустише у гроб. Није било проблема. Чујем како бацају земљу и како се све више смањује бука око мене. Одлазили су шапатам или ћутке. Мирно. Негде на излазу из гробља, чујем женин, Анђин, глас:

- Хајде у кућу да попијете за покој душе, такав је ред!

Док је Озрен полако пунио гроб земљом, пребројих све венце. Било их је седам. Анђелија и деца су купили један, највећи, браћа и неки рођаци нешто мањи, али врло лепо се одужио и онај теча што ми је покراо брескве из винограда. Са синовима купио заједнички. Лепо пиче: „Сећамо се заувек твог племенитог и ведрог лика! Теча са децом“.

Некако ми лакну када осетих да су сви отишли. Сада сам могао на миру да размишљам о свему. Гледам око себе, све некако слично, слушам, дубока тишина. Могао сам да причам до миле воље, а да ме нико не узнемирава. Да само знате како сам се лепо осећао тога дана у гробу. Да пожелите и сами да дођете овамо!

Не прође много времена, а зачух неке гласове. Дошла жена Анђа, деца и нека родбина да ме посете. Такав је ред у селу. Плачу. Деца највише. Чујем како говоре да не могу да спавају. Тешко им је без мене. Рекох: „Живели и не брините, мени је овде добро!“ Жена каза: „Како ли је нашем Алекси доле?“ И поново заплака. Неко рече: Како може бити у црној рупи, па лоше!“ Рекох: „Не брините, ускоро ћете и ви овамо! Овде нема ни хладноће, ни кише, ни ветрова, нема овде ни реструкције струје. Кажем вам, права милина!“

После данима нисам чуо никога у близини мога гроба. Ухватила, ваљда, зима, студен, па није ни zgodно бити на гробљу. Онда једном дошла Анђа, сама.

Плаче и говори:

- Запалила сам ти свећу, мој добри Алекса! Ноћас сам те сањала. Некако летим високо, доле су брда, протиче мутна река, јуре ме неке звери, хоће да ме убију! Кажем: „Дођи, Алекса, дођи, спаси ме! Ти си негде крај шуме, а маглетина обавила читав крај, па се једва распознаје живот око мене. Кажеш: „Долазим!“ И негде одлете. Пробудих се, како да

дођеш кад си мртав. Неки хлада зној ми обли чело. Оно, истина, ономад, када сам била у граду, на пијаци, видех у гомили света једно лице, па ми се учини као да си ти дошао са онога света. Не дао Бог, помислих тада; ти би био први који би се вратио. Шта ли би свет тада говорио?

Проговорих:

- Зар ми се ниси ужелела, па тако говориш, моја Анђо? Зар баш нико, моја деца, не причају ништа о мени. Знаш, говорио сам ти какав је свет, како људи брзо заборављају доброту коју им учинимо, само лоше ствари памте, али не могу да верујем да си и ти тако заборавна...

Анђа настави кроз плач:

- Као да те не чујем, мој добри Алекса! Никада те нећу заборавити. Деца су добро, уче како треба. И стално говоре о теби. Кад год се нешто наљутим на њих, кажу како је тата био добар и како је Бог био грешан, па га је одвео на онај свет. Мој Алекса, пожелела сам се тебе. Како нам је било лепо! Када би могао још једном да дођеш, да се волимо као што смо се некада волели. Ти си ми у животу био све. Не дао Бог да помислим на другог мушкарца! Сећаш се оне наше комшике Милице, пре неколико дана ми се пожалила. Каже жална ће да умре што макар једном не превари мужа са неким мушкарцем као што си ти! Баш тако рече, као што си ти, Алекса! Казах јој да нема смисла тако да говори, још се честито ниси ни охладио.

Гласније ћу, да ме чујеш:

- Немој да се секираш, моја Анђо, док ме људи, посебно жене, спомињу, то је добро. Значи да сам био добар и да ме ниси узалуд волела!

Глас ти задрхта:

- Да не заборавим да ти испричам како ме је онај блесави Ставра, баш када сам се враћала јуче из града, ишла сам да ти купим „Политику“, јер знам колико волиш да је читаш, преплашио. Онако пијан, као и увек што је, зауставља ме на путу да ми нешто каже: „Није чудно што је твој Алекса напречац умро када је поред тако лепе жене био и швалер!“ Умало у несвест да паднем. Зар мој Алекса да превари мене? Мој Алекса у кога сам се клела и десну руку могла да дам!

Рекох љутито:

- Не слушај душмане у селу, желе да нас посвађају. Ако то нису могли док смо били заједно, сада им се пружио прилика. Ти који лажу, грешни морају да умру! Чека их најгора смрт!

Рече, као да ме чу:

- Стегла сам срце, па се правим да ништа не чујем. Па зар пијаном Ставри да верујем? Никада, мој добри Алекса! А што се мене тиче, знај да ћу увек бити иста као што сам ти била свих ових година заједничког живота.

Било ми мило што сам то чуо!

Онда поново тишина завлада овим крајем. Данима! Шта ми све није долазило на памет? У тишини, сам, човек на све може да помисли. Ништа

добро нисам могао да очекујем од људи. Знао сам им душу покварену, па сам све некако примао са резервом. Живот ме научио да њих гледам право у очи. Они који то нису чинили, био сам сигуран, или су већ нешто слагали или ће ускоро то учинити. Зато, када ко год пристигне, с времена на време, прво му погледам у очи. Шта ми оне казују, у то верујем. па зар сам ја тако лако и без разлога напустио свет овај? Нисам, досадило су ми лажи, подвале, лицемерства, крађе, дволичности; досадило ми да гледам како људи којима, да су вам и најрођенији, не бисте дали да чувају ни две овце, а сада одлучују о судбинама стотине других и њихових породица. Фуј, рекох, ја путујем! Јер, да сам остао да живим доле, ко зна, постао бих као и они којима Бог намењије пакао. Био бих, можда, и ја грешна душа!

Једнога јутра, баш када сам се пробудио из дубоког сна, зачух лупњаву. Као да неко у камен удара. Шта ли се то горе збива? Протљах очи да боље видим. Распознах Свету и мајстора Милета, оног што споменике прави. Ту је, видим ли добро, био и онај теча што ми покра брескве. Дошли да постављају споменик:

Рече Света:

- Леп споменик, штета што га јадни Алекса не може да види. Дај, мајсторе, да попијемо по једну љуту, ону што Анђа даде и што рече да ју је покојник наменио да се попије на годишњицу његове смрти.

Видим, пију и ништа не раде. Допала им се. Слушам их како говоре. Казују како сам био леп човек. Мајстор вели да се то и на слици види. Коју ли је слику Анђа дала, не видим? Можда ону из војске, можда ону када смо се венчали. Тада сам био стварно леп. Младости приличи лепота. Рекоше и мајстори и теча: „Био је леп човек, штета што оде млад!“

Онда уследи смех. Ха, ха, ха, ха... Пред очима ми се замрачи, ништа више не видим, само чујем гласове:

Помислих да се појавим:

- Па зар сте ви дошли овде да пијете моју ракију и да се смејете, мангупи једни? Колико ли си ти, мајстор Миле, узео пара да направиш овај споменик, а сада ти је до смеха, будало једна? Дође ми да вас све побијем, па макар ме после Бог послао у пакао!

Заћутах, било ми криво што сам се узнемирио. Овде сам да се лепо одморим, да понешто прочитам, напишем, а ни овде, нема, ето, мира.

Поново ће мајсторов помоћник:

- У селу се свашта прича. Кажу да је Алекса, док су му деца ишла у осмољетку, радио ону ствар са учитељицом Милованком. Прича по селу онај блесави и пијани Ставра. Пре месец дана, пун задружни дом, а он, Ставра, казује како их је видео да у кревету леже као од најке рођени. Сви су се смејали и говорили: „Јадна Анђелија, црнину неће да скине, можда за три године, а онај њен се прикачио и Милованки!“

Чујем поново силно кикотање.

Онда ће онај мајстор:

- Да сам на Анђином месту, знао бих како да му се одужим. Не би био Алекса мирао ни у црном гробу. Заслужио је то када је могао поред онако лепе Анђелије, најлепше у селу, да воли и учитељицу. Срамота!

Тада ће теча, онај што ми крао брескве:

- Одувек сам знао да Алекса није много поштен. За кило бресака ме напао, направи ме лоповом, као да је то нека крађа, па и да сам их узео из винограда, а он, ето, поред најлепше жене у селу, и са другом у кревет да оде. Да га човек бије, па да му не говори зашто!

Неко од њих рече:

- Не знам какав је био у оном послу, али добру ракију је знао да направи, грешна му душа била! Долазила и гроб да му обиђе, швалераш један!

Е, тада ми је дошло по први пут најозбиљније да устанем из гроба и да их све отерам. Бог нека ми буде сведок, он све види и све зна.

Силно се потресох:

- Како можете да причате да је учитељица Милованка била крај мене, овде на гробљу? Па, чуо бих је, осетио по корацима, распознао бих из гроба њен осмех, видео њене дивне зелене очи. Како људи могу да причају оно што никада нису видели?

Завлада вишедневна тишина, нека мучнина се надвила околу, а онда зачух велику грају. Полако разазнајем. На гробу су Анђа, деца Драган и Данило и много родбине. Жена плаче, плачу и деца, плачу и неке тетке. Заплакала се и она ујна што јој име није било на посмртници. Сада су га дописали.

Анђа каза:

- Плачем, мој добри Алекса, прошла је година од твоје смрти, а рана је све дубља и болнија. Непробол је још већи. Могу да ти јавим, да ништа не бринеш, видиш, можда, и сам да су деца добро, а то је најважније. Здравље ме повремено мучи, када се мења време, али зар је то важно када тебе нема?

Тешим је:

- Анђице моја, немој да плачеш. Нема никакве годишњице смрти, па ја сам овде у гробу. Читам новине које си ми донела. Видим да је код вас исто као што је било. Ратују неки народи, убијају се људи на улици, повремено невреме погоди по који део земљине кугле. Баш исто као што је било док сам ја са вама становао. Овде је мирно, милина божија. Видећеш једнога дана и сама.

Она ће тихо, поверљиво:

- Није време, доћићу једном сама да ти каже све најновије вести. У новинама не пишу о томе, најинтересантније је оно што се догађа овде, у нашем селу. Ево, могу да ти кажем да су сви хвалили ону твоју ракију. Кажу: „Знали смо да је Алекса тако добар домаћин, али нисмо знали да је тако велики стручњак за прављење ракије!“

Било ми неугодно:

- Знам да је ракија добра, па не бих ти рекао да буре отвориш када будем умро. Али, да сам знао да ће она поремети многе, па да по селу причају свашта, не бих ти ни казао да га отвараш. По сто пута те кумим, моја Анђо, не веруј им и избегава да им дајеш ту ракију. Они желе да се напију, па да ти тада свашта причају о мени. Преваранти су то, чујеш ли ме? Помислих да их преплашим, да истински устамен из гроба и да пред свима, а било је доста људи, кажем да је све оно што је причао онај пијани и луди Ставра велика лаж. Хтедох да вас погледам у очи. Оне би ми најбоље казале све. Погрешно сам, преварих се што сам направио тако добру љуту.

Рекох све ово Анђи, било ми жао што не устадох из гроба и не испричах цео свој живот, онај што сте знали, али и онај који је био скривен од туђе душе!

II КАРТА ПРЕЖИВЕЛОГ ВРЕМЕНА²

Дакле, када сам већ овде, на миру могу да вам испричам свој живот, могу да вам говорим о људима које сам знао или узгред сретао, о стварима које су ме интересовале, могао бих потанко да вам изложим све своје жеље. Укратко, да вам допричам сва своја надања. Наравно, ако желите да ме слушате и све попамтите.

И сами знате, рођен сам у Забрђу, забитом селу у планин, у једној правој вукојebinи. Сви смо ми, истина, волели своје место, а признавали смо да бисмо заволели и друга само да смо тамо доживели први дан. О мом селу нећу на овом месту ништа више да вам причам, јер знам да вас то не интересује.

Рођен сам уочи оног рата, нисам сигуран које године, што је нормално, али то нису знали, изгледа, ни мији родитељи. У црквене књиге сам уписан месец дана пре почетка великог клања.

Гледам, овде у гробу, крај мене је лична карта. Ставила је Анђа. Не верујем у оно што пише. На крају крајева, и није битно када сам дошао на овај свет иако сам, признајем, за живота на земљи имао големих мука због тога што нико, баш нико, није био сигуран у дан и годину мога рођења. Ни моји родитељи, ни матичари, ни учитељица!

Било је зато каткад и трагичних ситуација, али боље о томе да вам не причам, није згодно. Можда ће неке све ово бити смешно, а неко ће се и растужити, па да бар сада прескочим ту причу о мом датуму рођења.

Моја покојна мајка, Бог да јој душу прости, причала ми је, док сам био сасвим мали, како је имала големих невоља приликом порођаја.

Каже:

- Имао си, синко велику главу и био си тежак преко четири киле. Рекоше сељаци, моја родбина: „То што има велику главу може да буде само од користи. У велику главу много памети стане, па се, ваљда, то десило и са твојим сином Алексом!“

Мајки због тога би и мило, али је истовремено спопаде и нека туга.

Прича:

- Кад мит о рекоше, одмах помислих да нешто, не дао Бог, није у реду. У нашој ужој и широј фамилији никада се није десило да се дете роди са тако великом главом!

Неко од родбине каза:

- Сећаш ли се оног Софронија, деде мужа твога, прадеде нашег Алексе. Говорили су стари људи да је његова мајка приликом порођаја имала

² *Напомена:* Ово је наслов другог поглава романа „Изабрани живот“, Наша реч, Лесковац 1997. године.

много мука, умало не умре жена, јер је он, Софроније, имао необично велику главу!

Мајка настави:

- Било ми још више криво. Како да се не сећам Софронија? Истина, још се не бејаш удала за твог оца, а о његовом деди, Софронији, свашта сам била чула. Говорили у селу да је неки необичан човек. У свему је претеривао: када је пио, знао је да попије пет-шест литара доброг, црног вина и да му ништа не буде; када је о рамену носио какав терет и големе вреће се нашле. И у другим стварима је био неумерен. Пет пута се женио, али је само са прабабом ти, бабом оца твога, Милостијом, имао деце. У ствари, само једно – мушко. У селу су говорили да то није његово, а он се, када то чује, спремао да све побије. Говорио им: „Доведите ваше жене па ћу вам казати какво сам мушко! Причало се да је био велики заводник. Знала је то и твоја прабаба Милостија, али шта је могла, морала је да трпи, била су то таква времена, жена је у кући била ропкиња, служавка и ништа више. Њега су се сви бојали. Имао је бујну косу, велике бркове и кошчате, изузетно крупне руке, а када је улазио у одаје морао је, због висине, стално да се сагиње. Једном када се поднапио, заборавио је на то, па ударио у зид и одмах наредио мајсторима да га поруше и направе отвор од готово три метра висине!

Мајка ме породила, говорила ми, крај огњишта, у оној великој соби, где су преко дана живели сви. Ту се припремала храна, готовило јело, прослављале славе. Укратко: ту је текао живот. Кад удари студен, једино се ту ложило. Остале собе су личиле на земунице.

Мајка ми говораше:

- Када си се оно родио, као за инат, кућа беше препуна родбине. Мене спопали болови, мислим умрећу. Кажем баби твојој, мојој мајци, која се ту затекла, јер се и она надала да ћу се породити да сви изађу из куће.

- Терка ми се порађа!

Неко добаци, чини ми се, пијани Огњен, очев брат од стрица:

- Да, нека се порађа. Ми ћемо да попијемо, као што већ и пијемо, а она нека рађа децу! Да нас овде, у Забрђу, буде више, па кад удари Турчин или ко год други био, да можемо да га отерамо у мајчину!

Једва изађоше. просто их баба истера. После пола часа, ти заплака.

Моја мајка рече:

- Мушко!

Заплаках:

- Мушко!

Радости нигде краја. Родио се наследник. Одмах сам знала које име да ти дам: „Алекса!“

Упитах:

- Зашто баш Алекса, реци мајко моја? Зар није било лепе да се зовем Ставра, Никодије, Милисав, него си тражила да ме крсте Алексом. Зашто?

Много сам пута питао мајку, а она се само смејала загонетно и одмахивала руком. Само ми једном каза:

- Ништа се у животу не може сакрити, па и у црну земљу да га ставиш. Рекао Бог да се све тајне морају знати. Ако не на овом свету, оно на оном. Чула сам да тамо људи морају да искају све своје овоземаљске грехе, па ако нису много грешни, зна се, одређено им је да имају леп живот у рају, а за грешнике и безбожнике припремљен је пакао! Ниједна тајна није довека, па и твоје име не може бити тајновито.

Само то ми каза. Ништа више! Додуше, није ме више мучила та тајановитост, колико сам био тужан што бар још неко у Забрђу не доби моје име, бар друштво да ми прави.

Мајка ми причала:

- Тога дана, када си се родио, сви су били пијани. И онај теча што је крао брескве у винограду, и комшија Милисав, и комшија Стеван, ма сви, кажем ти. Чекали, кобајаги, оца који је негде залутао, па и он стигао пијан.

Тада он каза:

- Напио сам се, чуо сам да ми се син родио!

Лаже! Тек када је у кућу ушао сазнао је да сам се породила. Поцепаше му кошуљу, направеше крпице. Мени мило што је било тако весело, што се и отац твој радовао, јер знам какав је био: целога живота намргођен, као да се стално спремао да се побије са неким. Паде и песма, однегде се створи и музика. оде пуно буре! И не беше ми жао, нека се пије, родио се Алекса!

Све сам прибележио:

Сиротиња, студен, сузе, то је било моје најраније детињство. Рата се, признајем, мало сећам. Неке далеке, бледе слике. Док о томе размишљам, осећам голему тугу око срца. Не волим да размишљам о детињству испуњеном сиротињом, сузама и ратом!

Мајка, бака по оцу, и неки рођаци често говораше:

- Бугари били намерачили да потамане цело село. Одусташе када неки Спасоје, председник општине, раније, пре рата, био је чувар поља, како ће деца учити бугарске школе, да се очеви неће борити против њих, да неће одлазити у шуму!

Каза баба:

- Ђавола! Наши нису одржали реч, иако нису, а Бугари за освету повремено убијаше, спаљиваше куће, пљачкаше и силоваше девојке и жене. Тешко време завладало. Али, нисмо се дали. Србин је Србин и он се тако лако не предаје! Касније, када проше онај рат, свашта се причало о нама Забрђанима.

Мој отац и његова браћа Арсеније и Тихомир, ево, читам из „Бележака мојих дана“, неке врсте дневника мога живота, који ми је моја Анђа ставила у ковчег, поред саме главе, били су повремено и у овој и у оној војсци! Која би сила пролазила Забрђем, скупљала је младиће силом,

задржавала неколико дана, најдуже месец–два и пуштала кућама. И опет Јово наново!

Говорили су:

- Испразните гаће, па када поново дођемо да сте са нама, да ли нас разумете, будале једне?

Док прелиставам ове „Белешке...“, питам се шта је ту ненормално; па моји сељаци су морали да буду и у оној војсци! Морали су, ако право говоримо, да буду и у овој!

О томе не бих овде више говорио, узбуђујем се! Можда ћу овде, на миру, моћи да се сусретнем са људима који ће, без галамен, објаснити шта се стварно догађало у годинама кад су Забрђем пролазиле обе војске. Признајем, све што сам о том времену знао, сада ми се чини недореченим и неуверљивим. У књигама, оним што смо их читали у школи, из којих смо учили о патриотизму и будућој срећи, нису биле испричане муке нападених сиромашних сељака мога Забрђа и других скрајнутих села.

Прича ми бака:

- Ови одведоше најстаријег сина, они најмлађег. Синови моји, браћа, да се боре један против другог! Било ми тешко, ноћима очи неће да се затворе. Чекам да се врате, дане проводим на капији, ноћима, лежећи без сна. Један се никада није вратио. Ни гроб му се не зна! Отишао нетрагом заувек. Кукала сам: „Ма ко победио, моја мука ће бити иста, никада добра бити неће!“

Баба је умрла са том раном у срцу и души.

И увек када се сетим моје бабе, очеве мајке, дођу ми њене речи: „Ма ко победио, мени се исто, синко, пише!“

Најраније моје године, после самог рата, упамтио сам по свињским опанцима, проји и жутом, говорили су савезничком сиру. Повремено су у селу делили помоћ, па и поменути жути сира. У почетку га нисам јео, нисам могао да поднесем мирис, али како је пристизала глад, морао сам да га заволим. Како је то само било тешко: завољети нешто што ти се не допада! Али, глад је глад и она не зна за љубав. Важно је било напунити стомак.

Чували смо једну краву, Шаруљу, и неколико оваца, али млека никада довољно. За мене и мога годину дана млађег брата. Често би плакао, брат је тражио млеко.

Мајка је говорила:

- Нема!

Брат кроз сузе казује:

- Ако нема, дај!

О, Боже, чинило ми се да је моја мајка само сањала млеко. Понекад би комшије донеле по неки литар млека. Мајка се захваљивала, говорила је да ће се некако одужити, да ће копати винограде и радити друге послове.

Када у овој тишини помислим на млеко, смучи ми се. Знаш да га касније нисам пио, па и палачинке када би правили, волео сам да буду од

брашна и воде. Огадило ми се. Можда и због млека у праху које смо повремено пили. И за њега су говорили да су га слали савезници. Какви су то били савезници када су нас проглашавали синовима чији су очеви били и у оној војсци?

Школу нисам много волео, али сам је некако завршио. Чак сам био и сасвим добар ђак. Само ми је било превише досадно да напамет учим оне силне песмице, посебно да их певам, јер нисам имао слуха. И сам се овде, у гробу, смејем како сам их заволео. Можда ћете се неких и ви сетити. На пример:

„Другарска се песма чује

Песма која слави рад

Срце громко нека звони

Нек нам живи, живи рад.“

Од милине, дошло ми и овде, у гробу, да запевам:

„Друже Тито, ми ти се кунемо

Ми ти се кунемо

Да са твога пута не скренемо

Пута не скренемо...“

Како је све лепо звучало!? Она о овој војсци:

„Партизан сам тим се дичим

То не може бити свак...“

Да запевам и да се смејем.

- Одлично, каза једном учитељица, док сам са другарима певао „Друже Тито...“. Ти ћеш бити у школском хору. Ја? – зачудих се. Помислих да нешто није у реду са овом нашом учитељицом! Ја и хорско певање. Ја у хору! И био сам члан хора, без обзира шта мислио о себи. Тада сам схватио да је најлакше певати у хору. Отвараш уста и – певаш у себи! Имитираш певање!

Много година касније, када су неки казивали како лепо певају, па као доказ потезали како су били чланови школског хора, насмејем се. Био сам и ја, па шта? Ваљда је тако морало да буде!

Окрећем нову страницу. Ево, у „Белешкама мојих дана“ видим и присећам се шта нам се све догађало у данима прослава. Првомајске, на пример. За Титов рођендан да и не говорим! Сви, иако је било доста сиротиње, тада смо облачили нова, код сеоског кројача Адама, скројена одела. Правили смо се некако важни, као да су ти празници били измишљени због нас. Једног Првог маја, педесет и неке, удари невреме, а наша учитељица нареди да сви обучемо кратке панталона и мајице:

Каже:

- Тако наредини у општини! Долази, ваљда, нека инспекција!

Сви премрзосмо. После неколико дана нисмо ишли у школу. Те исте године, за Титов рођендан, морали смо да носимо штафету, ону локалну, до града! Пет километара! Поређали смо се дуж пута, на размаку од

неколико стотина метара и били поносни. И тада удари кишетина, почело да грми тако јако да смо се поплашили и онако пребледели једва дошли до својих кућа. Али, били смо поносни што смо носили штафету и што се, ето, баш нама догодило да покиснемо до голе коже. Као да се поновило певање у хору; сада смо ми носили штафету. И овде, у гробу, чини ми се, осећам ту силну кишетину и ту грмљавину.

Учитељица нас сутрадан похвали:

- Били сте прави Титови пионири!

Ми тада помислисмо да то и није нешто нарочито, да није големи подвиг. Сетисмо се Игманског марша, Кадињаче, Дрвара, Сутјеске... у ушима нам је одзвањало: „*Тито, Партија, омладина, акција...*“

Просто се овде, у гробу, уживех у ту ситуацију, па ми некако би криво:

- Мој Алекса, много си наиван и прстодушан човек. Ти би, изгледа, поново штафету да носиш! Опрости, Боже, мени безбожнику!

- Што и не, носио сам је са Милицом, оном што су је сви дечаци волели тајновито!

Зажмурих у овој тишини да више не размишљам о овоземаљским гресима. Можда ће ме пакао снаћи, не дај Боже, грешан сам као и сва деца овога света. Ни мање, ни више! И би ми некако лакше када то казах.

Једном, када сам по благу и киши превалио пут од куће до школе, казах пет је километара, осећао сам да падам од исцрпљености, али и више од стида што ми блато било остало на панталонама и гуменим опанцима. Наставник биологије ме изведе крај катедре. Грозница ме тресла, али на сва питања дадох одговор.

- Видите ли вашег Алексу како изгледа, сав је блатњав, превалио је дуг пут, али сјајно зна биологију!

Умало у земљу што нисам пропао. Боже, отвори црну земљу да ме више нема међу живима. Један другар из разреда, када је зазвонило, онако шеретски, да га само другарице чују, каза:

- Ја можда нећу ни тројку да имам из биологије, али ће ми панталоне бити увек чисте.

Умало што га тада не убих:

- Мајку ти незнатичку, па зар сам крив што ми је отац сељак, а твој са четири основне шеф најбоље продавнице у град.

Осетих се овде неугодно због тог неспоразума, било ми криво што ми је на памет пао тај сукоб, али, ево, све је овде лепо записано. Бог ми је сведок.

Окренух наредну страну:

И моји младалачки дани били су у знаку сиротиње. Никада довољно пара. Земља посна, родитељи болешљиви. Нема се. Ни други нису много имали, али су ипак имали. Мајка је због немаштине била стално тужна:

- Да украдем па да вам дам! Не, боље да трпимо, издржаће наше душе!

Онда поново једном рече: - Свануће, ваљда, и нама једног дана. Бог, ваљда, све види и све зна!

Морам да признам да не грешим душу, свега је било, бар тако се мојим очима чинило, када дођу славе. Навикнут на глад, ни тада нисам могао да једем. Али, та глад из младости је и део моје среће јер нисам имао ниједног килограма вишка, па су моји најближи тако могли да набаве ковчег стандардне величине, а ни гроб није морао да буде тако велики. Овде, у тишини, могу захваљујући изванредној „*линији*“ да се окрећем како ми је воља. Истина, малчице ми моја Анђа превише ставила постељине и којекакве друге ситнице, вања да се не бих прехадио. Нећу, Анђо моја, овде нема промаје, нема као код вас зиме и лета. Температура је уједначена и годи мојим годинама.

Повремено сам побољевао. Два пута сам био у болници, по петнаест дана, операцију слепог црева не рачунам! Баш те године када ме оперисаше, умало не умрех! Стегло ме нешто у грлу и не попушта, данима. И када ми се учини да је све у реду, јер сам се нормално кретао, клонух изненада! Помислих, био сам сам у соби:

- Алекса, готово је!
- Мораш у бању!, каза доктор.
- Сиротиња, докторе.
- Бирај: бања или гробље!

Мало ми је неугодно због докторовог савета, али се није имало куд. Немаштина, једва за мало хлеба да има. Тада су ми долазиле оне давне речи:

- Дај млека, мама!
- Нема, нема, синко!
- Ако нема, дај!, чуо сам брата.

Да није „*Бележака...*“ године које сам проживео као да се нису догодиле.

Осетих неку nelaгоду:

- Сећаш ли се, Анђа, како су ме терали да одем у бању. Седела си поред кревета, држала ме за руку и повремено наслањала главу на моје груди, као да су проверавала рад срца.

- Позајмићемо, иди!
- Од кога, Анђице!
- Сиротиња јесмо, али смо поштени!

Децу и Анђу одведох у бању, годину дана после савета доктора. Сакупило се нешто мало пара, понели смо сира, јаја, масти и брашна и кренули у бању. Становали приватно, било је лепо.

- Сећаш ли се бање, Анђице!?
- Боље да је не помињемо!

До детаља се сећам непријатности која нам се догодила. Све сам записао. Тек што смо стигли, из дворишта чујемо неко певуши:

- *Еј да сам мало млађи...* “

Помислих: „Бања је ово и свако има права да се весели како му душа жели!“

- Еј да сам мало млађи...“

Нешто ми постаде чудновато:

- Да вам нешто није јасно, комшија?

- Не, све је у реду, само певам, дошла инспирација!

?

- Имате врло лепу жену, господине!

!?!?

- Само, штета, више приличи моме стасу!

Кад си, сећаш ли се, Анђице, оно чула, почела си да вичеши псујеш, па си ме силно изненадила: нисам био навикао да те такву гледам!

У кафани „*Бољи живот*“ први пут сам написао твоје име: Анђа! Тада се добро поднапих, натераше ме другови, који су се нашли за столом, да те опишем.

Они се смеју, ја причам:

- Права лепотица: тен црномањаст, очи зеленкасте, коса природна, до рамена. Струк по мери, па ширим руке.

Кроз смех настављам:

- Ноге високе, најлепше када носи кратке, црне чарапе, задњица мало подигнута, зуби бели, недостаје само један, ваљда петица!

Када се тога сећам, осећам и овде, у гробу, задовољство што сам те тако лепу описао. Било је из срца и све сам забележио од речи до речи.

Недостајеш ми овде, Анђице! Реши се, дођи једнога дана да се испричамо до миле воље. Знам, није ти лако, сама си, али дођи бар свећу да запалиш и донесеш неки цвет из наше баште.

Сећаш се како смо се упознали? Сећаш!?

Једном си ми све потанко испричала:

- Стојим у нашој башти, подаље од мене мајка, а ти, Алекса, тихо, да мајка не чује: „Како башта, Анђелка?“

- Како би другачије било, видиши сам! Цвет до цвета!“

- Али си ти најлепи цвет!

Много година касније, када смо се узели, признала ми је:

- Да пропаднем у земљу од радости и срамоте! Моја мајка пита: „Шта хоће овај Алекса?“ Оћутала сам!

Понекад ми се учини да је овде превише тихо, чак толико да осећам своје дисање. Мисли ми беже, па се онда поново враћају: не може човек ни у тишини да побегне од свога живота!

У Забрђу су, у ствари, сви наши животи били слични: мучни и бескрајно сиромашни! Да није било повремено наде и узејамне нежности, наше би душе личиле на бескрајни црни облак који стално стоји изнад нас, од рођења до смрти!

Свећа што си је последњи пут запалила, горела је дуго, дуго... Тешила је моју тугу што тада не казах све, од почетка до краја!

Када си ми оно први пут говорила шта су људи почели да причају у селу, казах ти:

- Не слушај људе, хоће да нас посвађају, завиде нам што смо се одувек волели!

Сада, када сам овде, сам, поново ми дођи да ти се исповедам као пред Богом: оно што је пијан Ставра говорио није истина! Није!

- Као да те чујем, мој Анђелу!

- Да, ту сам, дошла сам да те слушам!

- Лепо од тебе, ноћас сам те сањао!

- И ја тебе!

- Била си сва у белом, као оно на свадби!

Окренух се у гробу, прелистах поново „*Белешке...*“ у којима је и сусрет са младом учитељицом Милованком потанко описан, па наставих тихо, али довољно разговетно да се чује:

- Мој Анђелу, ти добро знаш да си ми била све у том свету, доле, да сам те волео више него и оца и мајку, и све остале пријатеље заједно. Онога дана када сам те видео у башти казах себи:

- Алекса, ово је жена за тебе, узимај је што пре!

Тако је и било, веначали смо се после два месеца и пет дана. Свадба је била као и све у оно време: скромна, али весела! Били смо радосни што постојимо и што смо се нашли.

Једном ми рече:

- Можда је наша свадба била скромна, али смо ми били најлепи пар у селу!

Свирала блех музика. Добили смо двадесет и пет тепсија, седам лонаца, не знам ни сам колико чаша. Онај комшија Милисав донео лонац од двадесет и пет литара.

- Нека се нађе, добро ће доћи када се кољу свиње или искувава дечији веш!

Смеје се Милисав, смејемо се ми, било такво време. Ми на „*седмом небу*“. Би како Милисав рече. Прве године се роди Драган, годину дана касније Данило. И квит! Тако решисмо!

Сиротиња, није време да се деца праве!

Могли смо да имамо још десеторо, толико смо се волели!

Била си тако лепа. У селу су сви говорили.

- Ово девојче украси Алексин двор!

Ти би се тада као љутила, а било ти мило што тако говоре.

Једном када поднапит дође у нашу кућу онај теча што нам је брескве крао у винограду, каза да и ти чујеш:

- Алекса, ако пијеш као ја, ће изгубиш ово девојче!

Погледах га зачуђено, не разумевајући шта говори, а он настави:

- Пиће и она ствар не иду заједно!

Умало што га ниси истерала:

- Течо, на шта ја теби личим па тако говориш?

- То је, снајка, за твоје добро, упамти што ти теча казује!

Сећаш се, кад год се десило да се са друштвом мало провеселим, ти ме подсећаш на оне течине речи:

- Пиће и она ствар не иду заједно, Алекса, брзо заборављаш шта ти тече рече!

Онако љут на самога себе, а и због онога што чујем, бесно ћу:

- Други пут кажи течи да не бере више брескве и да не води туђу бригу! Онда опет чујем твој заразни смех.

Када се ти смејеш, Анђице, нико није могао да буде тужан, па макар му се тога дана десиле и најгоре ствари. Твој смех је био искрен, и дражестан да су сви, баш сви, у твојој близини осећали потребу да буду расположени.

Добро је, Анђице, што си дошла. Није те било дуго. Знам, обавезе су велике, али не би требало да ме заборављаш, бар да ти испричам да је чиста лаж оно што си чула у селу о мени и учитељици Милованки. Да ли ме слушаш пажљиво, Анђо моја?

- Слушам, слушам и плачем!

- Не плачи, једнога дана ћемо поново бити заједно, а сада чуј како је оно било:

- Када сам оне јесени повео синове у први, односно други разред, сећаш се, била си код својих у Горњем Брегу. Мајка те позвала у госте код твоје тетке.

- Алекса, потрдићу се да ћаци, твоја деца, буду послушни и да добро уче!

- Знам, учитељице, да ће тако бити. О вама сам чуо све најлепше!

Учитељица Милованка тада рече како би било добро да повремено долазим у школу, као што то чине и други родитељи. Повремено сам и ишао, признајем, али си ти то добро знала. Једнога дана учитељица Милованка, пошто ми каза да нема проблема са нашом децом, уз широк осмех, који ме подсети на твој, вели:

- Дођи, Алекса, да попијемо по једно пиће у овој мојој дневној девојачкој соби!

Нисам могао да је одбијем!

Реч по реч, пиће по пиће, и она каза:

- Чудан си неки човек, Алекса. Седимо овде дуже од једног сата, а ти ништа не примећујеш као да ниси, не дај Боже, мушко чељаде!

Нешто ћутиш, моја Анђо? Да наставим, а ти ми макар климај главом. тада ми се учинило, веруј ми, Анђице, пропашћу у земљу. Не знам шта да јој одговорим, ни очима не могу да је погледам. Наша учитељица па да тако казује! Врзмају ми се свакојаке мисли, знам да су учитељи учени, али нисам знао да директно говоре и о стварима које се не тичу деце и школе.

Она настави:

- Чула сам, Алекса, да имаш лепу жену. Али, зар може поред хлеба и врућа погача да фали!

Био сам збуњен, кунем ти се по сто пута из овога гроба. Ништа нисам говорио. Зар ми не верујеш, Анђице моја? Нисам је ни тако. Осећао сам

да је сва уздрхтала, као што оно беше ти када смо се први пут пољубили, крај старе куће, поред шимшира. Говорио сам по сто пута, онако у души:

- Моју слатку Анђу нећу никада да преварим, па шта ми се догодило!

Опет те слабо чујем, моја Анђице, као да си се изгубила овде, на гробљу?

Тада ће учитељица:

- Много сам се разочарала у тебе, Алекса, много! Мислила сам да си право мушко када сам те први пут видела. Када сам сазнала да имаш врло лепу жену, помислих, мора да је права мушкарчина! Само лепи, прави мушкарци, заслужују да имају лепе жене! Сада видим да овде седи један блентави мушкарац, једна права жентурачина!

Тада казах у себи:

- Па неће, ваљда, једна учитељица да ме прави будалом, ваљда и у мојим гаћама нешто има!

Нагло попих оно пиће што ми је дала и излетех напоље. Тако је било, кунем ти се Богом, моја лепа Анђице!

Као да ме не слуша, али ћу ти све допричати:

- Онај луди, пијани и блесави Ставра све је измислио. Знам, када сам излазио из собе наше учитељице, односно учитељице наше деце, створи се однекуд луди Ставра:

- Идем у виноград, па ево, успут, свратих до школе да питам како су ми деца!?

- Која деца, луди Ставро, па ти немаш деце!?

- Сва ова деца у школи су наша, сеоска деца!

Онда ме брже-боље погледа:

- Алекса, шта ћеш ти у ово доба у школи, деца су одавно отишла кућама?

Збунио сам се, као да сам, не дао Бог, у некој крађи, а он ће и озбиљно и шеретски:

- Знам зашто си ту, признај, Алекса. Нећу никоме да кажем!

Тог тренутка ми дошло да га ударим, али се ипак уздржах.

- Иди од мене, пијандуро једна!

И готово трком одох из школе.

Као да ме ниси добро чула, Анђице моја! Ове ми земље што лежи преко мене, испао сам у очима наше учитељице кукавица. Али, не жалим. Хтео сам да будем достојан!

Хладни зној ми обли лице, помислићеш да је од тога што те лажем. Није, мало ми је неугодно што ти ово уопште казујем, али сам морао јер си ми и сама рекла да си имала непријатности због оног лудог и пијаног Ставре.

Можда се питаш што ти све ово нисам казао раније, док сам још био међу вама. Па, зар је требало о томе да ти причам, зар је требало да ти говорим о некаквом лудом Ставри? Нисам ни могао да сањам да ћеш то

сазнати када дођем овде, у гроб, пошто си ме онако лепо отпратила до ове тишине.

Осећам да си некако неповерљива, ћутиш!

Доћи ће дан када ћеш се уверити да сам ти говорио само истину. Сети се шта се догодило када смо били на свадби Милановог и Персиног сина, оних Павловића. Седели смо поред прозора у сали дома где је приређено свадбено весеље. Некако је случај хтео да преко пута нас седне учитељица Милованка. Сећаш се, нисам је ни погледао, само си ти са њом разговарала.

- Деца су вам, Анђелија, добра, све саме петице, али овај твој Алекса се нешто променио, само ћути, да га није, не дао Бог, снашла нека невоља?

Гледам те, било ти криво, али не оћута:

- Учитељице, то што су добра деца треба и теби да захвалим, али и овом мом Алекси и мени што их такве родисмо. Него, не секирај се за њега, таква му нарав: час је весео, час ћути!

Она, учитељица, као да се увреди, рече:

- Не бринем ја, Анђо, због мене него због тебе. Неће ти бити лако без мушке руке. Знам ја најбоље како то изгледа. По цео дан једно исто: да није ђака, боље да ме и нема на овом свету!

Гледаш је, хтела би опет нешто да кажеш, али те она предухитри:

- Кад, Анђо, дође ноћ онда се сама окрећем у кревету, очи не могу да склопим. Свашта помишљам: што сам се родила када морам сама да живим!? Да ми је да нађем некога, па да будем срећна као што си ти, Анђо!

Ти се тада помери, намеравала си да устанеш, али онако, седећи, одговори:

- Нешто те, учитељице, нисам понајбоље разумела, али ако хоћеш баш истину да ти кажем, не окрећем се сама у кревету, не зноје ми се руке од нервозе и не преклињем свој живот!

Сећаш ли се, Анђо, шта сам тада урадио? Устадох, па казах да само вас две чујете:

- Учитељице, поштујем те што ми лепо учиш децу, али те богом молим, не дирај ми моју Анђу, моју лепотицу. Преосетљива је на сваку примедбу, а ако неко лоше каже о мени, зна и да вређа!

Овде, у гробу, у тишини, било ми мило што сам се тога сетио. Видим да сам те лепо описао. Као да у даљини чујем смех и твој глас. Никада нећу заборавити његов звук!

III ПРИЧА РОЂАКА СВЕТИСЛАВА³

Први пут сам се у животу напио када сам кренуо у војску. Окупили се силни другари, а ја, онако ненавикнут на пиће, већ после првих чаша, осећао сам вртоглавицу.

– Држи се, Алекса, па ниси женско!

Нисам успео!

Преспавах свој испраћај!

Шта о војсци да вам причам? Ако бих хтео да будем сасвим искрен, можда би се неки наљутили. Боље би било да све прећутим.

Ипак, не могу баш све!

Месец-два пре поласка, можда је било и више, рече ми један рођак да жели да ми среди све око војске.

Каже:

– Синови оних горе бирају род, место одслужења, време када желе да крену у ЈНА. Што не бих и ја теби средио?

Казах:

– Ма шта причаш, мој рођаче Светиславе? Да ниси нешто лоше спавао, па сада, док ходаш, и даље сањаш!?

Каза он:

– Нисам стварно спавао како ваља, али војску ћу да ти средим што боље будем знао и умео, па добар си ђак и не би било по вољи да ти увале пешадију и да те пошаљу на границу!

Не прође неколико дана, зове ме мој рођак Светислав. Мртав пијан!

– Шта учини, рођаче мој, кумим те Богом!?

Света исприча тужну причу:

– Е, мој Алекса, да ушима својим не верујем шта сам чуо и доживео. Лепо те представих. Казах: Наш Алекса, диван човек, из Забрђа, ево, решио да иде у војску, па као велим и себи и њима, род сам му, а и вас овде знам, да мало припомогнем.

Рече један:

– Овде нема протекције, радимо ни по бабу, ни по стричевини!

Казах:

– Па је то и хоћу, радите баш тако!

Он каза:

– Најбољи могу да бирају род, време поласка у војску, шаљемо их, ако само желе, и у школу!

Рекох:

³ *Напомена:* Ово је наслов трећег поглавља романа „Изабрани живот“ (Из бележака мојих дана), Наша реч, Лесковац 1997. године.

- Да, па њему је и место у школи резервних официра, добар је одувек био у овим цивилним школама, па ће такав бити и у тој вашој!

Казаше:

- Није то обична школа, није као ова у цивилству, Светиславе, то је много озбиљнија школа!

- Како озбиљнија, па зар она не личи на ове наше школе!

- Личи! – казаше.

Рекох:

- Па онда, у реду, ако личи, онда ти мој Алекса има шансе!

Шта ти онда чух ушима да не верујем!

Казаше:

- Како оно рече да ти се зове рођак!?

- Алекса, па један је Алекса из Забрђа!

- Одакле, одакле, понови, Светиславе!

- Из Забрђа!

Сви се погледаше, па ће један:

- Е, то је друга прича, мој Светиславе! Па што нам то одмах не рече!?

Рекох:

- Да, казах вам то на самом почетку, рекох наш Алекса, диван момак из Забрђа!

Казаше:

- Зар у Забрђу има дивних момака, Светиславе?

Рекох:

- Како то мислите, па тамо се не рађају само идиоти?

Казаше:

- Ми то нисмо ни рекли, али и сам знаш на шта мислимо! Забрђе је Забрђе и остаће само Забрђе!

Проструји ми крв, мислим устаћу да се побијем. Не, Светиславе! Не туци се са онима које мораш да молиш.

Рекох им:

- Па, добро људи, докле ћете нас из Забрђа да водите у неке посебне тефтере, па нисмо ми губавци, нисмо неки криминалци. Зар смо ми криви због оног рата?

Прекинуше ме:

- Не говори, Светиславе тако, није овде место да се о томе говори. Светиславе, други пишу ваше биографије, ми их овде само коричимо и шаљемо где треба!

- Ништа вас не разумем, и не морам да вас разумем, нисам ни рођен да водим високу политику, него вас богом молим да решите ово око нашег Алексе како треба – ни по бабу, ни по стричевима!

Виде они да затежем, да сам упоран. Рече један:

- Добро, Светиславе, знамо те, дај да се погледамо у очи, дај да видимо шта пише у овим нашим белешкама. Е, ево, ево, Забрђе! Алекса. Па, казасмо ли ти нешто, Светиславе!

Ћутим, мислим да не дишем, осећам да не иде нешто на добро:

- Шта то! – једва прозборих.
- Није добро, Светиславе, није добро!
- Шта то није добро, говори, не мучи ме!

Готово ће љутито:

- Е, па, када већ хоћеш да ти кажем, да ти рекнем, Алекса не може у школу! Видим, истина, добар је био ђак, па сва сељачка деца добро су учила школу. Мука их, ваљда, натерала, зар није тако, Светиславе? То што је био добар ђак, ту му, право да ти велим, није ни нека предност!

Готово планух:

- Шта говориш, да ли те добро чујем? Па зар Лењин није говорио: „*Учити, учити и само учити!*“ Зар је наш Алекса крив што је слушао Лењина?!

Онда ће он:

- Зар ваш Алекса тако добро зна руски!?

Казах, а само што не опсовах:

- Па, зар је руски потребан да се науче Лењинове речи: „*Учити, учити и само учити!*“

Он се штречну, видим обли га црвенило по челу:

- Светиславе, за ове речи се, да знаш, и у затвор иде! Такви сте ви Забрђани, не бисте руски, него француски, хоћете француски, као отмен вам језик. пази даље, Светиславе, шта причаш, јер овај тефтер Алексин може бити и дописан! Када ти тако мислиш о руском језику, шта би тек рекао тај твој Алекса!

Разљутих се тада најозбиљније:

- Дедер, реци ми једном шта смета нашем Алекси па не може у војску као и сав нормалан свет?

Он ће још оштрије:

- Слушај, Светиславе, види, овде је записано да се његов прадеда Софроније пет пута женио. Како може праунук да буде добар ако му се деда толико пута женио!?

Да полудим:

- Знате ли ви, људи, да је тај Софроније против Турака ратовао. Говорили његови у селу, са њима што су ратовали, да је једном ускочио у турски ров и пробо пет-шест Турака, а остали се разбежали. Касније га у строју похвалиште за изузетну храброст!

Прекине ме онај оштро:

- Видиш како ни ти, Светиславе, ниси сигуран шта причаш. Кажеш, пробо пет-шест Турчина! Да је тај луди Софроније био тако велики јунак бар би се прецизно знало колико је тада пробо Турчина: пет или шест!

Да полудим, па кажем себи: „Светиславе, са овим идиотима не можеш да изађеш на крај, па то ти је! Намерачили се на нас, Забрђане, послаће тебе, Алекса, у неку вукојебину да ти ни кости нећемо моћи да пронађемо.“

Помислих да кренем, када ће поново онај што држаше документа:

- Ево, оставимо тог Софрона, погледај шта овде пише за деду му, оног по оцу: у овом *нашем рату* није се ни борио! Рат провео у селу. Ишао на славе! Видиш ли ти, Светиславе, па зар је тај твој Алекса заслужио да иде у нашу школу!?

Боже, или сам ја луд, или су ови, али помислих, морам да им све кажем:

- Слушај ме ти, друшкане, за тог Алексиног деду, по оцу, бар у селу сви знају све. Ратовао на Солунском фронту, Албанију прешао пешице. Умало да није умро од прехладе. О њему су песме певане, због рата је оглувео. Борио се, бре, душом и срцем за краља и отаџбину!

Дрско ме прекину:

- Ту сам те тражио! Кажеш: „Борио се за краља!“

Не отрпех:

- И отаџбину!

Настави гласније:

- За краља, тако и овде пише!

Рекох, млатарајући рукама:

- Зар унук чији се деда борио за краља и отаџбину мора да страда!

Он поче да се дере:

- Нека буде у реду што се борио за отаџбину, али бар није морао тако гласно да говори, пише овде: „*За краља и отаџбину до смрти!*“

Казах колико ме грло носило, а већ сам почео да губим глас:

- Зар за вас ни Карађорђево одличје ништа не значи, па зар ви нисте Срби, изроди ли сте, кумим вас, Богом!“

Он, онај што држаше оне папире, сад некако тихо, видим, хоће лукаво да ме придобије:

- Добро, оставимо тог деду, да му опростимо што није у овом *нашем рату* био, али види шта му пише за очеве, стричеве, тече, кумове...

Узменирих се:

- Стани, бре, рекох, како си почео да ређаш, побројаћеш и све живе, и све мртве!

Узјогуну се, па рече, готово победнички:

- И отац му говорио: „*За краља и отаџбину!*“ И стриц! И теча, један, други..!

Опет сам морао да се наљутим, овога пута жестоко, тако, ваљда, кренуло из срца:

- Добро, када већ то наводиш, зашто не рече да му је отац био и у *овој војсци*, да се клео и Титу и Партији! Да се није негде затурило!? Зар у тим вашим тајновитим тефтерима није записано, кад видим да све бележите, да му је отац 44. певао најгласније када су оно ослобађали Забрђе. Зар ту не пише да је певао:

„*По шумама и горама наше земље поносне*

Иду чете партизана славу борбом проносе!“

А он ћути, учини ми се, било му некако непријатно, па нагло, као што змија ради када намерава човека да уједе, рече:

- Човече, па ти говориш о 44. Где је он био 41, где ли је био 42, где!?

Не могах да му отрпим:

- Добро, када ме тако лепо испитујеш за 41. и 42. реци ми онда где је твој отац био тада, где су били стричеви, тече, где, говори ако имаш имало кураши?!

Ћути, бараба, па онда као боксер после ногдауна, хтеде да зада последњи ударац:

- Светиславе, да ли ми овде говоримо о Алексином оцу или и мојој родбини? Казуј Светиславе, Свето из Забрђа!

Рекох му:

- Наше сељаке из Забрђа, оно када се отвори Сремски фронт, масовно сте послали. Знали смо да ће тамо бити општа кланица, па као ми смо са оне друге стране, и нека гинемо као пацови! Касније нам то не признаше. Кажу, важно је било да 41. нисте били на страни која је победила. Као да су они били на тој страни!

Тада се силно узбудих и казах оно што ми је било на души:

- Измишљали сте и победе, величали успехе, у извештајима поубијали толико Немаца да би свака пета кућа у Немачкој морала да буде у жалости. Нас сте толико оцрнили, ни сами нисте могли да поверујете колико сте непријатеља имали. У тајновитим, од јавности скривеним извештајима, потанко сте описивали све наше грехе, приписивали нам и оно што вам, док сте их пијани, у пола ноћи писали, дође напамет! Па и сами нисте у њих веровали, али су они били ту да ваши писари могу да кроје живот по мери која вам је била потребна!

Он је желео да ме прекине, али нисам дао:

- Нећеш ме спречити да ти кажем све, мој друшкане. Нико ме до зоре није горела, па ће доћи дан када ће о историји нашег плакања неки други, умнији и честитији људи прозборити аргументима, а не фалсификатима!

Он тада, сав узбуђен, рече:

- Ништа ми не измишљамо, све је овде записано – и када су Алексиног оца мобилисали, и колико је дана провео у *оној*, колико у *овој*, *нашој војсци*, да ли је за време рата био и колико код своје куће, поред жене. И да не ређам даље, све пише педантно!

Морао сам да му одговорим:

- Добро, све је тачно што сте овде написали, али зашто сте оно око његовог боравка у овој војсци, некада је то било и добровољно, написали тако ситиним словима!?

Тада рече како, у ствари, он и не пише те податке, већ то чине други, а он их само просеђује где треба и коме треба!

И казах му, готово сав исцрпљен:

- Ништа не дописујете, баш ништа!?

Он ме погледа прекорно, победнички:

- Само повремено!

И још тише, уз цинични смех:

- Сад ћемо дописати и твоје име, Светиславе! Света, рођак Алексин и он – неподобан!

- Неподобан, неподобан, неподобан..! – звонило ми у глави. Алекса, ти си сада још неподобнији него што си био, опрости ми, мој Алекса!

Тешио сам себе и рођака Светислава:

- Уништиће, ваљда, једнога дана онај тефтер. Предосећам, али ми се само чини да ћемо се дуго начекати да тај дан дође... Ипак, доћи ће, па макар када будем стигао на небеса!

Било ми, овде у тишини, мило што им је рођак Светислав одржао лекцију. Тако се, казах себи, права родбина бори за своје, тако се жртвује за углед. Зна добро Света да му нећу остати дужан, не дао само Бог, да му треба моја помоћ.

Како је мој рођак Света свима је хтео да помогне, у селу га звали „*Сеоска мајка*“. Једном, када се мало боље поднапио, причао ми је за свог оца, покојног Драгутина, можда ћемо се ускоро срести, како је отишао у *o* в у војску, први у селу.

Прича Света:

- Нећете можда да ми верујете, поднапио сам се мало, али знајте човек кад попије истину скривену негде у срцу казује. Сви ви добро знате мога оца, покојног Драгутина, Бог да му душу прости! Тај мој отац, шерет је био у селу, волели га због тога сви, желели да се друже, јер је знао најразличитије приче да говори, али о томе не бих сада. Казао бих како је он отишао у шуму:

- Зима 41. оковала беше село. Мислили људи све ће поумирати од хладноће и глади! Он, отац мој, изађе криомице из куће, да мало прошета; ноћ нигде живе душе. Мраз и страх се удружили, а мој отац тихо пева, ваљда да разбије страх:

„Мој Милане, јабуко са гране, мој Милане.

Немој моју катију да прођеиш, мој Милане...“

Певуши ту песму онако како му речи извиру из сећања. Некако му у исто време било и мило што се осоколио у недоба да изађе из куће. Причао ми много година касније шта је даље било:

- Много сам волео, нека ми опрости моја Теодора, ону Персу, онамо на крају села што је живела. Сама! Остала удовица 39. Ни порода не беше имала, тек неколико месеци бејаше у браку. И те вечери кренух овако мало загрејан да је посетим. Ко велим, неће ме одбити! Женско је то чељаде, није згодно да спава сама када је напољу зима, камен пршти од студени! И лепо се приближим њеној кући. Дадо знак као сова, знала је да само ја могу да имитирам ту птицу, али се врата не отворише. Још једном имитирах сову и у том тренутку ме неко зграби с леђа.

- Убиће ме! – помислих.

И колико су ме ноге носиле, почех да бежим ка шуми, бојао сам се, иако је било пусто, да ме неко не запази и не исприча мојој жени Теодори. Трчим колико брже могу, прелетећу све поточиће и избити на врх брега, по снегу. И, учини ми се да неко иде за мном. Да није неки ђаво, сетих се приче моје бабе! Јок, бре! По трку препознадох да је неки човек. Бежим ја, ето га и он, још брже трчим, трчи и он! Шта да радим, душа у зубима, само што не умрем.

Рекох сам себи:

- Драгутине, твоји се ни Турчина нису плашили, а ти се бојиш неке наше главе!

И таман помислих да га призовем, можда оштро упозорим, када ми проструји кроз главу:

- Рат је, Драгутине, погинућеш од неке будале, невин!

Па опет потрчах колико ме ноге носе, али ме изда снага. Рекох, упитаћу човека ко је и зашто јури за мном:

- Ко си, непознати човече!?

Збуни се, видим, застаде, као да се и он уплаши да га, можда, не убијем или му штогод друго урадим.

- Не бој се, непознати, ја сам Драгутин из Забрђа.

- Ја сам Анђелко!

- Који Анђелко, кумим те?

- Анђелко из Зеленике, пољак тамошњи!

- О ти си, Анђелко, мајку ту твоју, умало да сломим ноге!

Тада се изгрлисмо, седосмо онако уморни на снег.

- Имаш ли љуту!?

- Имам!

- Имам и ја!

Разменисмо их. Од љуте се никада не раздвајам, поготово зими. Треба да те развесели! И реч по реч, распричасмо се:

- Анђелко, шта те донесе у ово доба ноћи у наше село?

- Казуј која мука натера тебе да по овој хладноћи, када мачка и пас спавају заједно, напустиш кућу?

Слагаха га, рекох, изађој да размрдам ноге, ко велим, није згодно непрекидно седети кући, није ни здраво!

Он се смешка, испи ону моју љуту што још беше преостало, па приупита:

- Право да говориш, Драгутине, да ниси ти пошао у швалерацију?

- Какву швалерацију!? – правим се луд!

- Па знаш, ваљда, шта је швалерација!

- О, не, тако ми моје Теодоре, није сада време за те послове!

- Не причај тако, Драгутине, она Перса, удовица, кажу мушко није видела како започе ово клање. Изгледа да си решио да је обиђеш. Признај!

- А шта ћеш ти ту, Анђелко, који те ђаво доведе до њене куће? Да се ти, можда, ниси у штету упутио?

- Не, не, не! Да ти признам, кад смо овде и сами разговарамо, нећеш никоме пренети, Перса је наша сарадница, обавештава шта раде Бугари у селу!

- Чија ваша!

- На кога ти ја личим! Истина пре овог рата био сам чувар поља, а сада сам, како каже народна: „... *тим се дичим*..“

Погледах га, не могу да верујем:

- Анђелко постао...!

Па зар они нису, помислих, много отменији људи?

- Има нас различитих, највише онако народски људи, паметни и поштени! Поштени изнад свега! Сад када ме знаш, Драгутине, и ти си постао наш!

По селу се касније причало, онако полушапатом, како је мој отац Драгутин, отишао у шуму. Никога месецима није могао да га види!

Бугарска патрола једном упаде у нашу кућу:

- Где је Драгутин?

Мајка моја ми причала:

- Држала сам те у крилу, сине Свето, седела сам крај огњишта. Они бануше свом силином. Уперили пушке:

- Где је Драгутин, мајку вам вашу!?

Занемех од страха, помислих, убиће те! Баба Живка брзо се снађе:

- Не грешите душу, нисмо оно што говорите. Откад сте овде у селу, ни длака вам с главе није фалила!

- Кажи где је Драгутин па ни вама неће ништа фалити!

Баба упорна, говори да је, ваљда, отишао у Зеленику, сестру да посети, на самрти је! Бугари повероваше њеној лажи.

- Када дође, нека нам се јави, ако то не учини, оде сину глава!

Деда Драгутин све слушао. Сакрио се у подруму! Да су тамо којим случајем банули, било би зло. Морала би да падне крв!

IV ПРЕД ТИТОВОМ И СТАЉИНОВОМ СЛИКОМ⁴

После рата Светиног оца позваше у општину: „Ти си нас много задужио, борио се за нашу ствар и ред је да ти се одужимо!“

Свети, касније, причао отац:

- Засели око мене, не познајем их, али видим да су неке главешине.

Нуде ме ракијом и неким соком.

- Хвала, не пијем!

- Како не пијеш када си пио оне зиме, па Бугари те умало не убише, у подрум си се, срећом, сакрио, а и оне вечери када си кренуо ка Перси био си поднапит. И са Анђеком си пио ракију, разменили сте!

Псујем у себи:

- Што им каза, Анђелко, није фер!

Они упорни, не могах да их одбијем. Узех љуту, добра била!

Тада ће један од њих:

- Предложили смо те за награду, заслужену, стићи ће из Београда!

- Ма о каквој награди говорите, кумим вас богом!

- Не спомињи бога! Овде се он не спомиње, а за оно што ћемо ти предложити важно је да што пре, већ од данас, раскрстиш са богом! За тебе бог више не постоји!

- Како то да за мене више не постоји Бог. У њега верујем, истина, нисам га никада видео, али су моји стари говорили: „Буди поштен, Бог све види, послаће те у рај. Безбожницима је место у паклу!“

И ућутах! Утучен!

Виде они, нешто сам замишљен, ништа не говорим:

- Зашто ћутиш, Драгутине!? Уместо да се радујеш што смо те предложили за награду, стићи ће из Београда, није то мала ствар, из Б е о г р а д а, а ти си невесео!

Искапих ону љуту што ми дадоше:

- Како да не будем тужан када од мене тржите да не верујем у Бога!

- Нема га!

- Како га нема, па он види све шта се овде збива!

- То је непријатељска пропаганда. Не наседај више на те трикове, Драгутине! Никада! Па, ево, видиш и сам, ми не верујемо у бога, а видиш како нам је овде лепо. Милина једна! Зими топло, лети баш по мери. Погледај около! Шта видиш?

- Сlike!

- Да, видиш сlike знаменитих личности. Ову знаш, Титова, она са Сутјеске!

⁴ *Напомена:* Под овим насловом објављено је ово поглавље у првом издању романа, Наша реч, Лесковац 1997. године.

Нешто ми проструји по телу!

- Е, видиш, Драгутине, кад ту слику гледаш, мораш да устанеш!

Устадох!

- Пред командантом, маршалом Титом, сви стојимо! Не што морамо, он нас никада не би на то натерао, него што тако осећамо у срцу - Друг Тито је нама све – и отац и мајка! Ма, какви и отац и мајка! Кад умру наши стари, жалимо их годину дана, а када би се десило ОНО, сви бисмо помрли од туге, јел' тако, Драгутине!? А видиш ли ову слику овде!? Видиш! Е, сад можеш да седнеш. Ова овде, то ти је Ранковић, чуо си за њега?

Климнух главом!

- Велики човек, Титов најбољи сарадник! Тамо, то ти је Кардељ. Мораш добро да упамтиш то лице! Ко не зна за Кардеља, није добар Србин, Драгутине! Упамти то, није добар Србин! Е, сад мораш поново да устанеш. Гледај ову слику!

- Видео сам је негде! – казах.

- То је наш велики Стаљин! Шта бисмо ми, Драгутине, без Стаљина! Ништа не бисмо били! Ни слободе не би било, ни куће не бисмо имали, ни њиве. Не би ти у кући било деце!

Нешто се малчице ослобидих, па им рекох:

- Не претерујете ли, људи, много!?

- Ко, ми, не, не, не, Драгутине! Па зар ниси слушао Маршала на Радио Београду! Ево, ево, шта пише у „Борби“:

- Нека живи велики Стаљин! Живела братска совјетска армија! Живело заједништво са совјетским народом! Прочитај!

Како да прочитам, заустих да кажем, када сам неписмен, а и он, ћата, једва знао слова да срочи:

- Него, да ви мало...

- Не прегујемо, Драгутине! Не, не, не... Оно, за децу што рекосмо..! Кажеш, рођена пре овог нашег рата! Добро, ту Стаљин, да руку ставимо на срце, није припомагао. Па да, ниси у Забрђу могао за њега ни да чујеш. А све остало, све је тачно, Драгутине, све од речи до речи. Ево, види, Драгутине, види овог нашег Стеву! Тек му је двадесет и прва. А, реци, јаране, како ти живиш?

Он устаде, па издеклемова као песмицу:

- Захваљујући великом Маршалу Титу и другу Стаљину, добили смо слободу, захваљујући њима, добио сам кућу, запослио се овде у општини, захваљујући нашем вођи, оженио сам се и добио сина. Живели Маршал Тито и велики Стаљин!

Устадоше, устадох и ја:

- Живео маршал Тито, живео велики Стаљин!

Онда запеваше:

*Ово нам је наша борба дала
да имамо Тита за маршала.*

*Ово нам је наша борба дала
да имамо Тита за маршала...*

- Него, људи, да је кренем у село, далек је пут до Забрђа?

- Ма, чекај, Драгутине, још нисмо завршили разговор!

- Да наставимо други пут!

- Не, не, не! Када нова напредна народна власт започиње разговор, мора да га заврши! Такви смо ми: ефикасни, прецизни, неумољиви! Решили смо, Драгутине, да те учланимо у наше редове!

- Какве редове! Ништа вас не разумем!

- Па да ти постанеш као што смо ми!

- Па, по чему се разликујем од вас, кумим вас? Умало да изустим оно богом, али застадох, сетих се, како рекоше, да се овде не спомиње бог!

- Како по чему, Драгутине? Видиш, ти си допринео овој нашој ствари борио си се, могао си и више, Драгутине, али ми ти признајемо да си се борио! И сада је дошло време да се, како се каже, укључиш у обнову и изградњу наше напаћене земље, да постанеш добар и савестан грађанин овог нашег напредног друштва. А да би то постао, мораш да будеш и у нашим редовима!

- У каквим редовима! Па зар није доста редова за брашно, за који килограм масти..?

Прекинуше ме оштро:

- Драгутине, то о редовима не треба више никада да говориш! Заборави то, Драгутине! Заборави да си уопште казао да људи чекају у реду за брашно! Нема, Драгутине, никаквих редова, ту су људи више онако, сакупљају се да разговарају, да изграђују напредно друштво, па им се, сваком по потреби и по вољи подели и који килограм брашна. Све друго је чиста непријатељска пропаганда! Упамти!

- Него, људи, да ја, ипак, кренем у село, далек је пут до Забрђа, пашће мрак!

- Не, не, неће се смрачити, завршићемо и пре мрака, Драгутине! Само нас ти сада пажљиво слушај!

- Добро, слушаћу, слушаћу, слушаћу, али вас, да умало опет рекнем Бог, молим да што пре завршите! Забринуће се моји у селу!

- Шта говориш, Драгутине! Зар теби нешто није јасно! Па ми бринемо и о твојима у Забрђу, ми смо власт, а ова нова напредна народна власт брине о својим грађанима. Неће твоји бити гладни и жедни, неће се зими смрзавати, имаће шта да обуку, Драгутине!

Тада ми дошло да им кажем:

- Видим да не говорите истину! Да не беше мојих руку и оно мало помоћи што добих од својих када преста клање, морао бих го и бос да идем. Хајде ја, мање то боли, него деца, жена и укућани! Па зар по овој зими умало главу не сломих носећу кукуруз у воденицу! Снег до појаса, замало се не загубих, а ви сада причате мени о некаквој помоћи! Добро, нисам најсиромашнији у селу, и њима не помогосте! Знате, и када је оно

умро Спаса Чокалија, недељу дана нико није знао! Цео сат не могаше да отворе врата, мотком са унутрашње стране их био потпро!

Неки казаше:

- Дајте, људи, зид да разбијемо, брже ћемо да уђемо! Да спасимо човека!

А он пет дана био – мртав!

Тако ли и мени мислите да помогнете! Не дао Бог да вашу помоћ тражим!

Кажаше, док ме упорно гледају:

- Драгутине, мисли ово наше напредно друштво на све! Ево, на пример, да будемо сасвим јасни: да би ти био у нашим редовима, мораш, казасмо ти, да се одрекнеш тог твог бога и да не славиш славу!

- То, јок, не, не, не! Па и моји стари, док су овде Турци били, славили, славићу и ја нашег зимског Св. Николу! Убили ви мене, клали ме тупим ножем, не вреди! На могу без славе! Па и отац ми је у аманет оставио. Када је оно умирао, каза: „Сине, Драгутине, све можеш да заборавиш, и мене, и мајку, не гробље не мораш да излазиш, сем када су задушнице, али славу, ову нашу, Св. Николу, не заборављај! Проклеће те Бог, он све види и све зна. Безбожницима ништа не опрашта!“

Јао, људи, што се тада разбеснеше:

- Драгутине, нисмо ни могли да верујемо да си тако заостао човек! Па зар више верујеш твој постојном оцу, него нама, новој напредној народној власти, па зар ти више верујеш непријатељској пропаганди и онима што за време нашег рата, из твог села, у непријатељима бежаше, наше синове убијаше, куће нам са Бугарима палише, па зар ти више верујеш сеоском попу! Реци, Драгутине, да бар то рашчистимо!

- Људи су људи, али немојте више да ме мучите око тога! Рекао сам и – квит! Светог Николу ћу да славим док будем био жив! Оном нашем попу и не морам да верујем, али у кућу морам да га зовем, воду да освети, када треба! Ред је такав, људи! Па, сви би ме у Забрђу проклели, сви би ми у лице плунули, а тада би ми било боље и у црну земљу да пропаднемо него да обилазимо овај свет као безбожник!

Тада се сви унезверише. Говоре један другоме:

- Нисмо знали да је непријатељска пропаганда у Забрђу толико јака. Добро, знали смо да је то заостало село, али баш да је толико заостало нисмо веровали. Драгутине, упамти добро, доћи ћемо једнога дана у Забрђе, све ћемо добро проверити! Нема у нашем новом напредном друштву места за непријатеље! Нема, Драгутине!

Ово друштво градимо тако да непријатељ, као оно у рату, нема шанси. Ми смо горе, на брду, видимо све, он је доле, на чистини. Тка, тка, тка... И нема их више! Готово, Драгутине! Зар теби то није јасно, Драгутине! Мораш ти чешће из Забрђа да силазиш овде, да те мало удари промаја..!

- Него, људи, да ипак кренем у Забрђе, видећемо се други пут! Знате, пут је далек, окаснићу...

- Рекосмо ли ти, завршићемо на време, ефикасно! Добро, ајде ти поразмисли дан-два, сабери се мало, можда ће ти доћи у главу ово што ти причамо па ћеш заборавити тог Св. Николу!

Готово да викнем, али, ипак, спустих глас, јер власт је власт, њу треба слушати ма каква била.

- Људу, не мучите ме више око Св. Николе!

- Нећемо, договорено! Доћиће све на своје! Видећеш, Драгутине. Време чини што ни најбоља власт не може! Знаш ли ти, Драгутине, оног Воју, звали га Врапче, из Каменолома!?

- Како га не бих знао, па био најгори ђак у школи! Понављао два пута трећи разред! Молили учитеља да га пропусти, он ни да чује! Попов син, није згодно да буде најгори ђак! А учитељ им одговорио: „За мене су деца једнака, и поповска и сељачка!“

- Добро, Драгутине, то што рече није важно, можеш и да заборавиш, али упамти ово: тај попов син је сада други човек, преобразио се, одрекао се оца и, ево, држи предавања оним што треба да их описменимо, да им отворимо очи..!

Нисам могао да поверујем! Стари људи су говорили да се свакојака чудеса догађају по белом свету, што не би било нормално да он, Врапче, сада не постане учитељ!

Рекох себи: „Драгутине, остани довека неписмен, али да ти Врапче не буде учитељ!“

Казаше тада они:

- Него, Драгутине, да ти дамо неку књигу, па да је прочиташ!

- Па неписмен сам!

- Добро, знамо, али ћеш је некако прочитати, снаћи ћеш се, ваљда! Како се оно снађе када те Анђелко пољури испред Персине куће! Уместо да трчиш својој кући, ти у шуму! Да тамо не потрча, можда сада не бисмо овако пријатељски разговарали! Ето, снаћи се некако! Види шта овде пише, а неписмен си: „*Како се калио челик*“. Е, када то будеш прочитао, све ће ти бити јасно. Ма, постаћеш прави челик, друже Драгутине! Тада ћеш да молиш да уђеш у наше редове. Веруј нам. Само, Драгутине, мораш брзо да реагујеш. Окасниш ли мало, ништа не вреди. Знаши сам, шта да ти причам! Знаш оног Мику хармоникаша из Дудоваче? Знаш га! Дошао пре неки дан овде. Каже:

- Даћу вам ову моју хармонику само да ме више не прогањате“

- Ко те прогања?! - питамо.

- Они ваши!

Уследио је наш одговор:

- Нова напредна народна власт чини све што треба да свима буде добро, па и теби, Мико! Добро је што си се јавио, донеси и хармонику! Он је сутрадан донесе. Треба када припремамо наше омладинске приредбе.

- Да и ја учествујем!

- Не, Мико, не! Па зар брзо заборави када си оно певао и свирао:

„Спрем те се, спремте, четници

Силна ће борба да буде..!“

- Било друго време!

- Е, и сада је друго време! – казасмо. - Марш напоље, и буди срећан да ти ова нова напредна напредна народна власт и штогод друго не узме!

Тако је било, Драгутине, па припази, брзо читај ову књигу да можда не закасниши ти!

Ни себи не верујем! Да читам *„Како се калио челик“*. Чујем: челик, челик, челик...

- Него, Драгутине, када већ носиш ову књигу у село, позови још и друге да ти се придруже, можда ће и они са тобом кренути у ове наше редове! Па ваљда, у твом селу има неког од поштених људу, Драгутине!

Не могах да оћутим:

- Боље би било да ову књигу дате некоме ко зна да чита, касно ми је да се сада описмењујем!

- Не, не, Драгутине, никада није касно! Организоваћемо у твом селу курс описмењавања одраслих. Ти ћеш седети у првој клупи, по заслуги! Они други иза тебе, најгори у последњој! Леђа да ти гледају. Свакоме се мора дати место по заслуги! Знај, Драгутине, нова напредна народна власт зна шта ради. Никада не греш, веруј, Драгутине! Нова напредна народна власт је непогрешива, упамти то, Драгутине!

- Да ипак не претерујете мало! – изустих.

- Опет си нешто, Драгутине, неповерљив. Добро, добро, ако баш хоћеш да будемо искрени према теби, и нова напредна народна власт може да погреш. Знамо да се по којекавим вукојебинама крију непријатељи ове власти. Лако ћемо с њима! Кад-тад пашће наших шака, Драгутине! Знамо да и у твом селу има оних који нас не воле! Кажу и сам! У мањини су! Ту и тамо! Па зар није тако? Ето, видиш! Оно када порезе наплаћивасмо, нико се не побуну. Сељаци порезнике и у твом селу дочекаше ракијом и вином. У Дубрави порезнику Тодору нису дали из села да изађе, гостили га до раног јутра!

- Лажете! – помислих у себи. Знамо ми да се Тодор био напио, па га онако пијаног сељаци пребили!

Говорили:

- Мајку ти, лоповску, па такве порезе ни Турци нису наплаћивали!

- Нова напредна народна ради плански и дугорочно! Од рођења па до смрти, свако у нашој земљи равноправних народа мора да зна шта га чека!

- Баш претерујете!

- Не, не, не, Драгутине! Па ти новине не читаш! Маршал Тито је поручио свима, Драгутине, свима: *„У нашем напредном друштву нема никаквих разлика. Сви смо ми једнаки!“* Када је то, Драгутине, било! Никада, само код нас..!

- Него људи, да ја полако кренем, коначно, време је!

- Чекај, Драгутине, још ти нисмо све казали. Видиш ову књигу, као очи да је чуваш. Ма какве очи, вреднија је од људског живота! Ако би је којим случајем изгубио боље би било себи да пресудиш!

- Ако је тако, људи, боље би да ми ту књигу и не дајете, ја сам некако развејан човек! Може свашта да се догоди, па куку и мени и вама!

- Не, Драгутине, поново гресиш, ова књига ће те подучити да не будеш ни забораван човек! Знаш ли само одакле је дошла, а да се није загубила. Из Београда, Б е о г р а д а, Драгутине, далеко је то одавде! Испричали су нам представници нове напредне народне власти да свака књига има свој број. И тачно се зна где је, као што знаш где су твоји укућани! Ево, види добро шта овде пише: Бр. 105/33. Упамти, и ти путујеш ка Забрђу, знаће ова нова напредна народна власт да је бр. 105/33 „*Како се калио челик*“ на путу ка још једном селу које мора да се преобрази! И зато, Драгутине, памет у главу! Ми знамо да ти неће бити лако, па преко ноћи се не може научити велика наука. Зато ти и дајемо месец-два, ако треба и више времена, да потанко, из дана у дан, читаш ову књигу! Знамо, знамо, неписмен си, али док је будеш читао, описменићеш се! Нека ти ова књига буде стално при руци. Стално! Када се оно у пола ноћи пробудиш због керово што лају око куће, ти сам себи утуви у главу, видимо да ти није баш тако мала: „Ево, пробудих се, нећу да губим време, морам да читам!“ Ма и док спаваш, сањаш, читај Драгутине! То ти нова напредна народна власт препоручује.

- Па, да опет не претерујете, људи!?

- Не, не, не, Драгутине, знамо ми шта радимо! Ево, ево ти очигледног примера. Видиш ли овог Стеву? Видиш! „Кажи, Стево, колико ти је било потребно времена да схватиш предности ове нове напредне народне власти. Само немој да брзгаш!“

- Прочитах, књигу „*Како се калио челик*“ и, ево, овако учен, знам шта је ова нова напредна народна власт у стању да учини преко ноћи. Препороди човека, више и нисам као што сам некада био!

- Слушаш ли, Драгутине? Таква је нова напредна народна власт. Ефикасна, упорна, према својим пријатељима благонаклона, а са непријатељима разговра преко нишана...

- Људи, морам коначно да идем, време је већ давно истекло!

- Добро, Драгутине! Само да спакујемо књигу. Када је, Драгутине, будеш прочитао бићеш у Забрђу најученији човек!

Онда ће онај, што беше главни, као да ми поверова тајновити задатак:

- Окупи те твоје сељаке горе, прочитај им све што знаш о новој напредној народној власти. Све! Потанко, да те добро слушају, у очи морају да те гледају. Кажи им како је нова народна власт напредна, да је увек будна, да мисли на вас, све Забрђане, и дању, још више ноћу. Говори им да могу мирно да спавају крај својих жена, али не заборави да им кажеш да обавезно, док праве децу, морају да мисле и на нову напредну народну власт. Морају Драгутине, да забораве ону стару, капиталистичку

и експлоататорску власт... Подсети их да за време оне власти Забрђани нису имали ни пут да ваљано дођу до града. Знају какве су имали муке док су терали волове! Подсети их да Забрђани нису пре овог нашег рата имали ни честити мост, него су, уз велики страх, морали преко оне брвнаре да прелазе реку. Кажу има да су морали до овог нашег рата да сахрањују своје у другом селу! Не заборави, Драгутине, да им кажеш да су Забрђани морали петролејке да користе, да су, слушаш ли нас пажљиво, Драгутине, морали и попа да слушају, па ако вас наљути он, поп, сав у брадетину се претворио, викне: „Данас не крштавам децу, тако наредио Бог!“ Тај исти поп долазио у ваше домове и када га нисте звали, у јесен и зиму, нарочито, терао вас силом да будете нечији поданици..!

- Не претерујте толико! – изустих да кажем, па се ућутах. Сетих се: „Власт је власт, мора да се поштује, ма каква била!“

- Драгутине, нешто као да си неповерљив. Добро, обећали смо, обећано ће бити испуњено: изградићемо вам пут, широк, царски. Очи да вежете, без страха да ћете се изгубити, дођете до града, до ваше општине, до ваших верних чиновника и наших горе у Београду, мудрих представника! Драгутине, направимо вам и мост, такође широк, леп, од посебног камена, да са свих страна долазе код вас, да вам се диве, да говоре: „Гледајте, ово је прави, царски мост!“ Не, не, не, Драгутине, неће говорити тако. Казаће: „Ово је мост нове напредне народне власти!“ Свака част заслужује поштовање та наша нова напредна народна власт. Није као она предратна капиталистичка, ненародна и експлоататорска. Није ни као царска, јер та, царска власт, градила мостове и друмове да њима шетају само цареви и њихове слуге, а ова наша народна и напредна власт подигла је ове широке, простране путеве и дивне мостове да народ може да буде срећан. Ко зна шта се све неће догодити око тог лепог моста. Највише ће бити, Драгутине, љубави. Док се ту буду момак и девојка грлили и љубили, говориће: „Хвала нашој новој напредној народној власти што нам направи овако диван мост! Да њега нема, никада се не бисмо упознали и овако заволели! Ова наша нова напредна народна власт ништа не препушта случају. Ево, направимо вам гробље, ту у селу, ако желите. Више покојнике нећете више морати да сахрањујете на туђем гробљу! Знаш и сам, Драгутине, како су говорили они из Старог Брда: „Ово није ваше гробље, наше је, извадићемо све ваше!“

- Само покушајте, пашће крв! – одговарали сте.

А ако право говоримо, знали сте да се узбудите и да им кажете: „Ова земља где је гробље, није ни ваша, ни наша, него ничија! Ни ваша, ни наша!“

Сећаш ли се, Драгутине, када је дошла ова нова напредна народна власт, ни речи више не казаше! Знају они да је ова власт правична. Казаћемо: „Сељаци, ово гробље није ни ваше, ни наше, а за земљу што казујете да је ничија, грешите, земља је и ваша и наша! Људи из Забрђа и Старог Брда, нова напредна народна власт је и ваша и наша! То је народна

власт, она не може бити ничија до народна!“ Драгутине, ти као да нас не слушаш!?”

- Не смао да ћемо вам направити гробље, него ћемо га лепо оградити, по вашој жељи. Засадићемо најлепше дрвеће, и цвеће. Ви ћете казати шта желите, а нова напредна народна власт је ту да испуни све ваше жеље. Како ћете постављати споменике, то је ваша ствар! Колико ћете копати дубоке гробове, и то је ваша ствар! Нова власт се у то неће мешати, она неће да одлучује о вашим мртвима. Али, Драгутине, слушај добро, народна власт неће дозволити, па шта је коштало, да ваши мрти буду у гробљу неравноправни. Како би то, Драгутине, изгледало, да један покојник има већи гроб од другог, на шта би то личило да споменици буду различити, једном већи, другом мањи. Споменици морају бити исти, исте величине, направљени од истоветног материјала. Нова власт ће се потрудити да их праве наши мајстори, проверени стручњаци, не они што по црквама окапавају и са поповима шурују!

- Драгутине, опет си ми нешто неповерљив? Када нова напредна народна власт нешто каже, то мора тако бити! Добро, још нисмо овакво гробље направили, а то је само зато, Драгутине, што нова напредна народна власт зна да вама није по вољи да сахрањујете ваше живе! Нова власт осећа то, зна она свој народ у дубини душе, зна и вас Забрђане. Драгутине, када направимо ново, лепо уређено гробље у Забрђу, позваћемо све ваше пријатеље да се, колико буду желели, повеселе! Могу, на пример, да једу и пију до миле воље, дан и ноћ. Нека се напију, и ред је такав!

Еј, Драгутине, да ли ти мене слушаш или си нешто замишљен? Добро, мисли ти о томе, можда ћеш се сетити нечега што ће добро доћи да то ваше ново гробље буде још лепше. Онда ћемо, Драгутине, одвести те ваше пријатеље, онако веселе, поднапите, да виде то ваше ново гробље! Такав је ред, све што је направила нова напредна народна власт треба видети, да се зна! Ми, представници нове напредне народне власти ћемо све потанко испричати, све што их буде интересовало. Знаш да ће се зачудити: „Какво је то гробље када нема гробова, па где има гробља без гробова!“

Тада ћемо им рећи да нова напредна народна власт жели Забрђанима да буду дуговечни, сами Забрђани се не журе да умиру, јер им је милина да живе под овом новом напредном народном влашћу! Јел’ тако, Драгутине, казуј нешто, као да си неповерљив?

Ево, знамо ми, представници нове напредне народне власти, да у вашем селу петролејке сијају, да стуја још није стигла. Не заборављамо своја обећања, Драгутине! Биће и тога. Оно што обећа нова напредна народна власт ти и испуни. Стићиће струја наредне године, када буде најзгодније да дође; можда када се баш будете највише окупили, о Митровадану, када ваши дођу из печалбе, када пристигну они ваши омладинци које је нова напредна народна власт почела да ангажује да граде напредно друштво наших равноправних народа. Драгутине, можда ћемо увести струју и који

дан после тог Митровдана, јер нова напредна народна власт не жели да јој нико, баш нико, пребаци да су Забрђани добили струју баш на тај дан!

Тада ће бити такође весело! Људи, говориће ваши Забрђани, стигла струја! Чудо једно! Притиснеш овде, гори тамо! Све улице биће лепо осветљене. Милина једна! Да полетите од радости! Музика, песма, игра, веселе, до зоре. Не знаш коме је лепше, вама Забрђанима или представницима нове напредне народне власти. Тада ћете нас грлити, аплаудирати, жене, посебно, посебно бабе и старци, плакаће од радости. Говориће:

- Када ово доживесмо, није нам жао да умremo!

Слушај, Драгутине, нова напредна народна власт може све! Али, и ти ћеш морати да објашњаваш да оно када притиснеш овде, а гори тамо, што се чуде жене, па говоре да није, можда, дошао Бог, није божије дело! Мораш бити непоколебљив:

- Какав Бог, па њега нема! То је дело нове напредне народне власти! И увек када притиснете тамо, а оно засветли овде, кажете: „Нека нам вечита буде нова напредна народна власт!“ Људи ће се полако навикавати и заборавити бога. Као да га никада нису помињали! Тако ће, Драгутине, почети да заборављају и попа, оног што је сав обрастао у брадетину, што вам децу крштавао, онога што је ваше домове уочи славских дана обилазио и вашим умрлима опела држао. Нова напредна народна власт неће вас силом терати да заборавите попа; то ће ићи полако, спонтано. Мораће ова власт да подсећа како је тај ваш поп, као и други попови, за време овог *нашега рата*, био далеко од свога народа који је крварио за слободу наше заједнице равноправних народа. Е, такви, Драгутине, такви људи не могу да подучавају народ!

Опет ти нешто није јасно! Неповерљив си! Добро, Драгутине, знамо ми добро да је тај ваш поп за време овог *нашег рата* нешто мало и нас помагао, али, брате, недовољно! То мало, могло би комотно да се заборави! Ево, једном дао 50 килограма брашна, колико цело село. Могао је, Драгутине, и више! Сигурно је у амбару било. Па, бар да је дао још пет киле! Знамо ми да је 44. када наши ослободише Забрђе, и сам си у томе учествовао, поклонио нешто кошуља, пешкира, чарапа и гаћа. Каже, колико се кући нашло! Добро, што не донесе и који пар чарапа, што их је у помоћној згради, у црквеном дворишту, држао! Види, Драгутине, ма како ти мислио о том вашем попу, морам да ти кажем да је и секташио!

За време овог *нашег рата*, 42. када беше за нас најтеже, оженио се. Ми крварили за слободу, боримо се против душмана, а он се жени! Хоће да му буде топло поред гузице!

Нешто си поново сумњичав, Драгутине? Добро, хтео би да кажеш како су се и наши женили. И 41. и 42. и 43. и 44! Знаш, Драгутине, то је била друга ствар. Наши су се женили јер је то наша борба захтевала! Једном, баш у мојој јединици, командант нас построји, па каже:

- Ко није ожењен нека изађе из строја!

Само тројица остало!

- Сви у своја села и за недељу дана да ми се вратите са извештајима. Ко не буде испразнио гаће, чека га пушкомитраљез!

Види, Драгутине, тај ваш поп је секташио, јер је оженио ћерку оног попа из суседног села. Не знам како се зваше тај поп, али сви смо знали да му је ћерка била врло лепа. Зашто се тај ваш поп не одлучи да ожени неку из вашег села, и тамо је било добрих и лепих девојака? Неће! Знамо ми шта је мислио:

- Поповско попу припада! Како народ каже: „Пара на пару иде!“

Опет си ти, Драгутине, нешто неповерљив? Добро, нећу да грешим душу, оно када нас командант пусти, загледаше се неки у поповску ћерку, слаше поздраве и неке поклоне. Није вредело! Она није одговарала. Била превише горда због своје лепоте или, ко би знао, можда ни поздрави нису стигли на време. Тек, уда се за оног вашег попа, а они што су слали дарове говорили су, када мало попију: „Нисмо хтели да изневеримо наше идеале, да женимо ћерку нашег идејног противника. Никад и – квит!“

Види, Драгутине, опет би ти нешто да кажеш? За попа! Тај ваш поп био неки заостао човек. Када сте децу у цркву водили, говорио би: „Лепо, лепо! Душан га крстили, по нашем цару! А ваше дете: Стефан! Тако нам се звао и наш први краљ: Стефан Немањић! Лепо, баба, баш лепо име: Растко! Баш по нашем Сави, првом архиепископу. Само тако наставите, Срби!“

Ето, видиш и сам, Драгутине. Зар ти ова имена ништа не казују. Ништа! Да ти кажемо, сада зборимо том вашем попу, није волео ова наша имена. На пример, нова напредна народна власт има читав списак лепих народних имена, друшкане мој, за њих знају сви, цела Русија! Види, на пример, ово Николај, па Гари, слушај како лепо звучи Ањушка! Не знам које име је од којег лепше и за наше српске главе прикладније. А да, мој Драгутине, не говоримо о прелепом имену Стаљин! Милина га је изговорити: *Стаљин! Стаљин! Стаљин!* Чудиш се, наш Драгутине? Знаш ли како ће изгледати када ови наши, што добише то прелепо име, Стаљин, уђу, на пример, у кафану! Сви ће гости устајати у част његовог доласка. Из поштовања. Цене у дубини душе тог човека. Јер, молим те, Драгутине, право да ти кажем, када погледам ову слику друга Стаљина, добијам неку снагу, а у исто време ми и колена клецају. Помислим:

- Да најђе друг Стаљин, од превелике радости и страха бих се унередио!

Не, не, не, Драгутине, не плашимо се ми друга Стаљина, таман посла, него тај страх долази од великог поштовања према њему!

Опет ти, Драгутине, нешто није јасно! Ова нова напредна народна власт зна шта ради, Драгутине! Не може свако ни добити то светло име Стаљин! Долазили, ево, пре неколико дана из Дубоког. Отац, видимо, уредан неки човек. Вели нам:

- Ова нова напредна народна власт испуни све жеље. Да није вас, био бих бескућник, можда некакав преварант! Овако, уз вашу помоћ, домаћин постадох. Роди се и мушко! Па, ево дошао сам да ми испуните једну жељу, највећу жељу, да сину дамо име нашег Стаљина!

- Верује теби ова нова напредна народна власт. Али, мораш да знаш да имамо хиљаду молби! Сви желе да им се син зове: *Стаљин!* Формирали смо посебну комисију. Она иде од села до села, од куће до куће. Па, пап, пап! Добар дан, домаћине, ви сте молили нову напредну народну власт да вашем сину дамо име Стаљин! Да, да, да! Човек да изгуби дах. Где вам је син? А, ту је! Плаче, плаче! Е, друшкане мој, нема овог пресветлог имена Стаљин! Стаљин, па да плаче! Не! Не! Не!

Опет си сумљичав, Драгутине! Иде даље комисија. Пап, пап, пап! Овде представници нове напредне народне власти!

- Због нашег сина сте дошли? Хоћемо име Стаљин да добије! Ако не добије, умрећу жалан, у гробу ћу се окретати!

- Добро, реци да ли је његов прадеда имао бркове. Не знаш! А деда, твој отац!

- Јок, јок, јок!

- Па како мислиш да детету дамо име Стаљин? Да Стаљин буде без бркова? Е, то нова напредна народна власт неће дозволити!

Драгутине, опет ти нешто није јасно! Пап, пап, пап!

- Због Стаљина сте код мене!

- Да!

- Да! Ти си отац, имаш бркове ко Стаљин! И отац ти имао бркове! И деда! Лепо, лепо од вас! Него, дедер, реци нам:

- Да ли је деда пио!

- Умерено!

- Отац!

- Умерено!

- Ти!

- Не пијем!

- Бирај друго име, друшкане! Да прекинемо. Не, не, не, не верујеш? Пап, пап, пап! Ево нашег сина!

- Ти си му отац!

- Колико син има сантиметара!

- Триест, четрдесет, педесет!

- Мало, мало, мало, и ти, друшкане, мораш друго име да бираш!

- Да идем, људи, време је!

- Слушај, Драгутине, када комисија нове напредне народне власти ради око избора мушке главе која би се дичила Стаљиновим именом, нема прекидања, па овде остали до зоре, ма какви до зоре, до наредне године!

Видиш, Драгутине, она комисија опет уђе у кућу. Учтиво пита све по реду:

- Ти си отац! Опа, два и десет! Нећемо ништа да ризикујемо. Не може нико бити виши од друга Стаљина! И квит!

Чекај, Драгутине, била комисија и код вас.

- Ово је тај друшкан!

- То је!

- Отац! Има бркове, висок 170! Добро! Пије! Пије! Деда?! За воду није знао! Прадеда? Пијан умро! Одлично, све је у реду! Кажете, и баба има бркове! Лепо! Уписујемо: Стаљин!

Подвучено црвеном оловком. Два пута. Тако ради нова напредна народна власт. Ефикасно и прецизно!

Мило ти, Драгутине! Па коме не би било мило да у његовом селу буде што више Стаљина. Пет – десет! Два фудбалска тима, па да се боре Стаљини из Доње Махале против Стаљина из Горње? Не, не, не, не би то нова напредна народна власт дозволила! Како би звучало када би се казало:

- Они Стаљини из Доње Махале све гори од горега! Ни гол не знају да дају!

Када се поднапију у сеоској кафани да једни другима кажу:

- Да чује Стаљин како сте лоши, у Сибир да вас пошаље!

Ето, нова напредна народна власт то не сме да дозволи!

Како би изгледало: „*Стаљин у Сибир!*“ Да се тако смрзава, да умире од глади! Не, то никако! Онај ко је Стаљин мора да има све. И најлепшу храну, и најлепше пиће, и најлепше жене! И квит!

Драгутине, не буди толико нестрпљив. За оног из твог села што му име наденуше Стаљин, у општини, ови експерти за имена, рекоше: „Ма не долази у обзир!“

- Чекајте! Комисија једногласно донела одлуку. отац има бркове, висом као Стаљин. И остали исто. Деда за воду није знао. Прадеда пијан умро! И баба брката! Шта је онда проблем?

И ти се, Драгутине питаш! Не ваља презиме! Види, стварно: *Мутивода!* Па како би изгледало да учитељица каже: „Нека устане Стаљин Мутивода!“

Само због тога што би га тако учитељица прозвала, морала би нова напредна народна власт да је шаље на неко пусто острво! Да то неко други каже, неко онако пијан: „Стаљин Мутивода!“ и да се направимо глуви. Али, када то учитељица говори, то је већ озбиљна политичка провокација!

Слушај нас, Драгутине, за твоје добро! У Грабовцу, оном изнад твог Забрђа, кандидат испуњавао све услове. Пљунута слика као код оног Мутиводе! Чак мали имао и предност! Почели и бркови да му расту. И сви радосни. Мајка Јела плаче, отац Ранђел од превеликог узбуђења што му син добио најлепше име испија љуту из флаше као што се вода пије. Комисија такође задовољна, превалили далек пут, није било бадава. Србија ће имати још једног дичног Стаљина. Атмосфера, описати се не може! Паде и песма, зачуше се и гајде. Чују се и овце како у близини куће

блеју, а пас радосно лаје. Сви весели, кажем ти. Није мала ствар, домаћин добио мушко, већ му бркови расту и, ето, зваће се: *Стаљин!*

Одједном гавранови пролетеше поред куће. Председник комисије се штречну. Помисли: „Није нешто у реду, да гавранови не најављују неку несрећу! Да још боље проверимо оне списе!“

- Домаћине, како ти беше оно презиме, нисмо га уписали?

- Зец!

- Јао, па где нађе баш то презиме!

Остали чланови комисије ме погледаше. Нема се куд!

- Домаћине, од Стаљиновог имена нема ништа!

- Зашто, да нисам Богу згрешио!

- Па како ће у селу говорити: „Ено га иде Стаљин Зец!“ Не може то, домаћине! Зар уз Стаљиново име да стоји зец! Никада, па макар целу комисију овде поубијали!

Ето, Драгутине, таква је наша нова напредна народна власт. Будна на сваком кораку, и овде у граду, и тамо на селу. Ништа не сме да јој промакне, поготово када су у питању озбиљни послови!

Опет си неповерљив, Драгутине! Добро, добро, деси се и новој напредној народној власти да погреша. Како оно народ каже: „Ко ради, тај и греша!“

Комисија обави брзо посао у Јасичју. Све било по реду, домаћински, како и приличи добрим сељацима када примају у госте представнике нове напредне народне власти! Чланови комисије, поучени ранијим искуством око Зеца, прво што погледаше код домаћина Војислава било презиме. Лепо: Петровић! Па бар Петровића има много, неће бити невоља ни код оних експерата у општини што су задужени да наши људи имају права, лепа имена, која и приличе српској глави. Код овог Петровића и све остало било у реду: и бркови, и оно око пића, и висина, и да даље не ређамо. Сви у општини задовољни! Одлично обављен посао!

Гледаш ме, Драгутине, и теби чудно, где је грешка. Види, после месец – два дошао неки сељак из Јасичја, тог места где је живео Војислав и његов син Стаљин Петровић. Узнемирен човек:

- Да се није нешто лоше догодило?! Да није неком цркла крава? Да није пала нечија кућа? Да није неко умро од твојих, па си дошао помоћ да тражиш?

Каже тај човек: „Хитно ми зовите главног!“

- Кога главног!

- Било кога, само да је главни!

- Па овде је, зна се, један главни: председник општине! Како да ти зовемо председника општине, човече, да ниси нешто болестан!?

- Морате! Врло је важно, само њему могу да кажем и никоме другом!

Узнемири се цела општина. Нико не сме у председничку канцеларију. Помислили људи да није, не дао... не дао... пала ова нова напредна народна власт! Онај Доцко, што је стално био пијан, осмели се, уђе код

председника, шта ли му рече, нико није знао, али одмах сељака из Јасичја позваше:

- Председниче, у нашем селу Јасичју велика несрећа!?

- Да није ко умро!?

- Није!

- Да није пола села пропало због ових киша!?

- Није!

- Да није нестало цело село, а ти само преживео?

- Још горе!

- Да ти не тераш шегу са председником нове напредне народне власти!?

- Не, не, не, сви ми у Јасичју поштујемо нову напредну народну власт!

Сви, без изузетака!

- Па казуј једном шта се догодило!?

- Терају шегу!!!

- Није то ништа страшно, нека се сељаци шале! Прија им под овом новом напредном народном влашћу, па нека се међусобно шегаче!

- Није то обична шала, да глава заболи! Ма када чујем, дође ми у земљу да пропаднем. Кажем себи: „Шта је тамо, у мом селу, гледала она комисија, шта ли су тек радили они супер стручњаци!?“

- Лепо су обавили посао, одлично стоји име: Стаљин Петровић!

- У нашем селу нико никога не зове по презименима, него се сви, као људи, боље познајемо по надимцима. Да зна наш велики Стаљин какав му је надимак у Јасичју, полудео би!

- Какав!? Какав надимак!?

- Пачавра!!! Стаљин Пачавра!!! Пачавра!!!

Председник паде у несвест, лекари му једва спасили живот, али у председничку фотелју, мој Драгутине, никада више није сео!

V СУЂЕЊЕ РАНЂЕЛУ ЗЕЦУ⁵

Не верујеш, Драгутине! Зар не верујеш представницима нове напредне народне власти! Из Београда стигао телеграм: Комисију сменити и све осудити због небудности према нашем великом другу Стаљину! Због шегачења у селу Јасичју заседао врх! Осуђено деловање непријатеља који би хтели да покидају нераскидиве везе са братским руским народом и великим другом Стаљином!

Тада је енергично закључено, што су пренеле све новине, а чуло се и преко радија, да се у крајевима где се људи препознају и ословљавају једино по надимцима више ниједно мушко дете, па макар се родило и са брковима који сто одсто личе на бркове великог друга Стаљина, не сме крстити по имену највећег сина братског нам руског народа!

Посебно је разговарано о случају породице Зеца из Грабовца. Закључено је да се одмах приступи суђењу, за пример другима. Формирано судско веће. Бануше ненајављено, да изненаде непријатеља, ако га има, јер он не спава ни ноћу, ни дању! Позваше у селу све представнике нове напредне народне власти, а Зеца, несрећног оца оног детета што му комисија надену име Стаљин, па га избриса, свезаног спроведоше до задружног дома и ставише на клупу за оптужене! Тужилац био неко од оних што су дошли из Београда, а за браниоца, по службеној дужности, поставише Гавру С. Стефановића, што му је отац пре рата био „дрвени адвокат“.

У сали, која је претворена у судницу, у позадини седе представници нове напредне народне власти и остали грађани села Грабовца. Тишина, мува се не чује! Неки зуре кроз прозор, други гледају слике знаменитих личности, које висе са свих страна: Тито, Ранковић, Кардељ, Кидрич! Постављено је и неколико слика које говоре о изградњи напредног друштва равноправних народа. Преко пута свих, слика Стаљинова, једнака као Титова, можда за који сантиметар и већа!

Онда ће неко из публике, ваљда из групе поштених грађана села Грабовца:

- Ови горе као да нас нешто упозоравају!

- Да будемо мирни, ми смо публика, будало једна, зар ниси знао да се одлука на новом суду нове напредне народне власти доноси у име народа, односно у наше име!

- Ко то не би знао, још када поче овај *наш рат* упозорише нас, сељаке из Грабовца: „Ако будете као они из Забрђа, не гине вам народни суд, он је непоколебљив и правичан!“

⁵ *Напомена:* Под овим поглављем објављено је прво издање романа „Изабрани живот“ (Из бележака мојих дана), Наша реч, Лесковац 1997. године.

- Тако је, непоколебљив! Штити све поштене грађане, сву поштену радничку класу, поштене сељаке, обрачунава се са осталим непријатељима и непоштеном интелигенцијом!

Онај што беше, у средини, поред стола за којим су седеле судије, лупну рукама, устаде и каза:

- Сви сте овде дошли да чујете и видите како суди суд нове напредне народне власти. Зато пажљиво слушајте шта суд буде говорио, а ако се деси да неко од вас, поштених грађана села... Грабовца жели да изађе или штогод каже, може да се јави, нама, судијама нове напредне народне власти! У случају, пак, да неко од вас буде правио неред, суд ће бити приморан, мимо своје воље, да вас удаљи из ове сале, односно суднице, а по потреби ће предузимати и друге мере. Јер, овај суд, грађани Грабовца, ваш је суд, народни, и он све одлуке доноси у ваше име!

Сада молим овде оптуженог Ранђела Зеца и да устане и да генералије о себи да бисте ви, грађани, а и овај суд, који је ваш, имали увид у лик оптуженог Ранђела Зеца:

- Устани, Ранђеле!

Он устаде, споро, као да је пребијен, изгледа да нешто није у реду, као да данима није стигао да се обрија и одмори.

- Име, Ранђеле!

- Па, Ранђел, како би другачије било!?

- Могло је, на пример, да буде Мика, Вукашин, Добри, Љуба, Алекса, Шпиридон. Дакле, Ранђел!

- Презиме!

- Зац! Па добро знате моје презиме. Зец!

- Име оца!

- Миле!

- Овде пише – Милорад!

- Не знам како ту пише, али ја знам како га сви зову. Ево, питајте, судија, ове поштене грађане и поштане представнике нове народне власти да вам искрено кажу како ословљавају мога оца: Милорад или Миле! Па ако вам један каже Милорад, сечем главу где сам најтањи!

- Ми се, оптужени Ранђеле, равнамо према званичним документима. У њима пише Милорад!

- Не знам која су то ваша званична документа, можда су црквена, али колико знам овај суд је давно раскрстио са црквом!

- Добро, Ранђеле, зна ваљда нови суд – шта треба да ради и која документа да користи!

- Година рођења?

- Питате и за датум?

- 1920, на дан рођења краља Петра, дакле 6. септембра!

- Па зар, Ранђеле, једном за свагда ниси раскрстио са краљевим рођенданом?

- Као што видите, нисам! Зар сам ја крив, судија, што сам рођен баш тога дана! Моја баба по оцу, бог да јој душу прости, била се посебно обрадовала. Говорила, ако нисам краљ, онда ћу бар истога дана, када и он, славити рођендан. И тако је и било!

- И за време овог нашег рата!

- И за време овог рата. Само, судија, једном због тога главну не изгубих!

- Добро, Ранђеле, то за сада није наш предмет. Можеш касније да нам све то потанко испричаш, а сада реци да ли имаш штогод од школе, да ли си ожењен, имаш ли деце и колико?

- Судија, па да ли ви хоћете да терате циркус са Ранђелом Зецом? У тим вашим папирима, знам, све потанко пише. Могу ли, судија, да кажем кратко и јасно: признајем све што пише у вашим папирима па да завршимо суђење!

- Не, не, не, Ранђеле! Овај суд ради онако како народ каже. А он је казао да суд оптуженог мора о свему потанко да испита, па тек тада да донесе пресуду. Разуме се, морају да буду саслушани сви, и сведоци, и вештаци, да буду суочени аргументи, да се све то извага као на правој апотекарској ваги. И, ето, пресуде овога суда!

- Ово што од школе питате, немам шта ни да вам кажем, јер сви добро знају да у Грабовцу, ако учитеља не рачунамо, а и он је из другог места, и попа Тихомира, нико није ни разреда завршио!

- Дакле, без школе!

- Види, судија, оно пре овог рата, поп Тихомир нас обучавао, читао неке песмице. Тада смо сви били заволели веронауку! Веровали смо да можемо да одлетимо до небеса, до неких далеких висина; да је овај свет саздан само да би поштени људи могли поштено да живе, а да непоштени морају да искајају грехе у паклу!

- Добро, Ранђеле, остави се ти тог попа Тихомира, овој новој напредној народној власти попови су преко главе!

- Чекајте, судија, па ово што сам вам рекао важно је за оно што ће се касније догодити и због чега сам доведен пред овај часни суд!

- И о томе касније, реци већ једном: ожењен или ниси и колико имаш деце?

- Судија, ви опет хоћете да терате неку голему спрдачину са мном. Добро знате да сам ожењен и да имам једно дете, мушко!

- Ранђеле, ти изгледа још не разумеш овај суд. Он ради како му је народ казао. Мораш да кажеш за жену и за децу. Да смо ми, Ранђеле, као онај ненародни, предратни, капиталистички суд, лако бисмо све записали: „Ранђел Зец женио се три пута и из сваког брака имао по две ћерке!“

- Судија, види се да сте добро информисани! Знате колико волим мог сина јединца, да је женско, верујте, било би ми све једно, и зато ви и кажете: из три брака шест кћери! Није лепо, судија!

- Дакле, Ранђеле, ожењен, женио се само једном, отац мушког детета. Опет морамо да питамо, Ранђеле: пунолетног или малолетног мушког детета?

- Судија, много запиткујете, као да не знате. Па мој син, када му ваша комисија даде име, најлепше на свету, Стаљин, имао је тачно 22 дана. Е, ево, од тада није прошло ни једно годишње доба!

- Значи, Ранђеле, непунолетно! Друге деце немаш?

- Немам! И, судија, да не беше оног команданта, па нас натера да сви испразнимо гаће, можда ни овог мога сина не би било!

- Добро, Ранђеле, сад седни! Када те овај суд нове напредне народне власти поново прозове, одговараћеш само на стриктно постављена питања. Слушај пажљиво оптужницу. Има реч јавни тужилац!

Тужилац, дежмекаст, мало подуо у лицу, омањег раста, устаде нагло, столица се откотрља, што изазва смех у публици. Председник већа лупну рукама:

- Тишина, ако се још једном чују ваши гласови, испразнићу салу! Тужиоче, изволите!

Тужилац поче да чита, уз коментар и додавање по које нове речи, што је било написано у оптужници:

- Оптужујем, сви добро знате, Зеца Милорада Ранђела, рођеног у Грабовцу, дан рођења није ни битан, али се може узети исказ оптуженог да је то онај који је изнео, уз напомену да новој напредној народној власти. тј. овом тужиоцу, није познат дан рођења краља, јер је логично да смо желели да се отргнемо од старог режима и експлоататорске баласта, па све што је везано за оно време – избрисати! Дакле, оптужујем поменутог Зеца што је дана, који се води у нашој посебној, строго чуваној књизи, која није за јавност, обмануо комисију нове напредне народне власти, јер није хтео да изнесе чињенице које директно утичу на омаловажавање имена и дела великог друга Стаљина, посебно што није хтео на време да предочи члановима комисије чињеницу да је његово презиме Зец, што директно доводи на помисао да је реч о најплашљивијој животињи, а та околност је у директној супротности са именом и делом великог друга Стаљина! Скривањем од комисије те чињенице, дакле свог презимена, Зец је свесно хтео је да поремети братске, у рату сковане везе наших народа и Русије. Хтео је, што посебно желим да потенцирам, да нанесе непроцењиву моралну и сваку другу штету нашој братској заједници равноправних народа и подсмехне се великом другу Стаљину!

Као тужилац, желим да истакнем да нова напредна народна власт води рачуна и о чановима своје заједнице и оптуженом Зецу Милорада Ранђелу. Нова напредна народна власт ће сигурно припомоћи Зецу да постане храбрији, исправнији члан нашега друштва.

Имајући у виду околности под којим се читав несрећни догађај збио, а посебно указујући на чињеницу да је Зец, како је сам признао, без школе и да је пре овог нашега рата на његово делимично формирање имала утицај

црква, тј. поп Тихомир, који припада издајничкој клици пропаганде против нове напредне народне власти, тужилаштво сматра да су се стекли услови за изрицање блаже казне него што је максимално запрећа законом.

Морам овде да нагласим да је оптужени Зец, истина повремено, био у нашим борбеним редовима и да се тада истицао гласним певањем, посебно руских песама.

Коначно, сама чињеница да је у више наврата молио представнике нове напредне народне власти да његовом сину омогуће да добије име великог друга Стаљина, говори да је Зец, успео да победи оно непријатељско у себи, што је стварала пропаганда у лику попа Тихомира!

Ипак, имајући у виду одлучујућу чињеницу да Зец није на време открио своје презиме, које крњи углед великог друга Стаљина, тужилаштво налази за потребним да се Зец Милорада Ранђел огласи кривим што ће сигурно васпитно деловати на њега, али и на друге који намеравају да дају својој деци име великог друга Стаљина! То сам, славни суде, имао да кажем!

Председник Судског већа, који је, док је тужилац излагао оптужницу, повремено увлачио дим из стално запаљене цигарете, гледао у Стаљинову слику, рече одсечно:

- Оптужени Зец, устани реци да ли си разумео оптужницу?

- Разумео, славни суде, али да прво, ако је икако могуће, чујемо мог браниоца по службеној дужности Гавру С. Стефановића.

- Уважено! Има реч бранилац по службеној дужности Гавра С. Стефановић. Изволите, колега:

- Уважени суде! Припала ми је тешка дужност да као бранилац по службеној дужности браним оптуженог Зеца. Славни суде, данас када имамо нову напредну народну власт и када имамо правичан суд и ефикасно, непогрешиво тужилаштво, није нимало лако бранити оне који се пред славним судом нађу у улози оптужених! Ти људи морају да схвате да је њихов интерес признање кривице и да се касније, кроз васпитни процес у нашим хуманим затворима, оспособе за самостални живот и рад.

- Оптужени Зец, немојте да скачете, не љутите се на мене, добићете реч од овог суда нове напредне народне власти! Мој клијенту, морате дубоко да се замислите над оним што вам се ставља на терет и оним шта би све могло да догоди да су представници нове напредне народне власти били небудни и дозволили да се ваш син назове именом великог друга Стаљина. Помисли и сам како би звучало када се каже: *Стаљин Зец!*

- Видите, Зец Ранђеле, да није било великог Стаљина, ко зна шта би се догодило са нама! Можда бисмо били већ међу мртвима. Заслуга великог друга Стаљина је што је непоколебљиво рушио све пред собом. Замислите сада, друже Зец, како би изгледало да је уместо нашег великог друга Стаљина на немачке тенкове кренуо Стаљин Зец! Исход и сами претпостављате и не бих желео да га коментаришем. Ту је, дакле, Зец ваша

велика грешка! Нисте били на висини историјског задатка који је тражио, на пример, да уз име великог друга Стаљина дођу, ако већ помињемо животиње, на пример, лав, тигар или, ево, може чак и лисица!

Чујте сви овде, посебно оптужени Зеџ, како лепо, храбро, експлозивно звучи: *Стаљин Лав! Стаљин Тигар!* или *Стаљин Јагуар!* Ту нису потребна никаква додатна објашњења. Непријатељ одмах зна да има посла са храбријим од себе и – магла!

А ово, Стаљин Зеџ! Смешно! Ево, видите све нас овде: ко се плаши зеца? Нико. Па, нормално, нико! Ко би могао да се плаши тако мале животиње која се склања и од своје сенке. Ето, ту је грешка мој клијенте Зеџ!

- Оптужени Зеџ, не дижи руку, добићеш реч. Чуо си да ова нова напредна народна власт и овај народни суд извагају све: и тамо, и овамо, па ком опанци, ком обојци! – заза председник већа.

- Видите, славни суде, да и тиме завршим, сама чињеница да је оптужени Зеџ признао своју небудност, да се отарасио предратних манира, односно непријатељске пропаганде попа Тихомира, говори да је Зеџ наш човек, човек напредног новог друштва и да је спреман, ако му каже нова напредна народна власт, да се одрекне и своје биографије! И квит!

Молим суд да некако прогледа кроз прсте оптуженом Зеџу, јер ће – ако га будете осудили – непријатељска пропаганда, која се тренутно ућутала, али која може да дигне главу, казати: „Каква је то нова напредна народна власт! Нашли да суде – зеџу!

Док је Гавра С. Стефановић приводи крају излагање, из публике се зачу најпре жагор, а затим тихи аплауз, који се све више појачавао. И догодило се чудо! Људи су скандирали: *Зеџа, Зеџа, молимо за Зеџа!*

Председник Судског већа устаде, поче да млатара рукама и, колико га је глас носио, викну:

- Седите! Седите!

Сви полако, као да их боле ноге, некако невољно почеше да седају, док је један од њих, готово срамеживо, шапатом, казао:

- Не дирајте нам Зеџа!

Онда судија, као да му је то био и најважнији разлог, рече:

- Па зар ви не верујете славном суду нове напредне народне власти који ради у ваше име! Зар ви мислите да ће овај суд осудити Зеџа тек тако! Не, не, не..! Овај нови суд нове напредне народне власти ради по савести, у име свога народа и своје власти, али неће поклекнути пред притисцима непријатеља који се налазе у вашим редовима!

Из публике се зачу негодовање, готово сви замлатараше рукама као да желе да кажу:

- Судија, страшно грешите!

- Овај суд никада не греша. Видите и сами, видите оног ту, у вашим редовима, како се снуждио, као да му није по вољи суд који је оформила нова напредна народна власт!

Устаде онај човек из публице, па се готово срамежљиво обрати судији:

- Боли ме стомак, ја бих да радим ону ствар!

Наста смех у судници, право кикотање. Не могаше да се уздрже ни чланови Судског већа, ни записничарка, ни бранилац по службеној дужности. Чак се и оптужени Зеџ насмеја. Једино је тужилац остао смртно озбиљан. Мислио је, ваљда, да тужилац, мора да буде озбиљан, јер какав би био тужилац који се смеје! Никакав!

Онда ће судија, кроз смех, али и озбиљно:

- Видите грађани и представници нове напредне народне власти како непријатељски елементи не мирују! Баш би хтели *оно* када судимо оптуженом Зеџу који је својим понашањем нанео непроцењиву штету нашој борби и тиме хтео да покида у рату сковане чврсте везе друга Тита и друга Стаљина!

Непријатељи нове напредне народне власти – напоље! Ти, ти, ти, па рекао си да би хтео да радиш ону ствар!

- Хтео сам, али нисам непријатељ нове напредне народне власти!

- Па када ниси, како ти се баш сада ради *она* ствар!

- Онако дошло, друже судија!

- Не може то тако, онако дошло! У нашем новом напредном друштву све мора да буде испланирано. За дан, два, месец! Ма какви, најмање за једну петолетку. А ти ниси у стању да испланираш ни *ону* ствар! *Напоље!*

- Друже судија! – каза онај док је полако одлазио ка излазу – нисам ја непријатељ нове напредне народне власти, ја сам овде курир! Рекли су ми, када су ме постављали на то одговорно место:

- Пази, Милане, ти сада преузимаш историјску одговорност. У твојим рукама може и катког да буде судбина ове државе. Замисли, на пример, да важном представнику нове власти заборавиш да однесеш позив, замисли шта би се тада догодило! Један важан стуб нове напредне народне власти не само што не би знао шта у позиву пише, јер, ко вели, нема позива, ништа се озбиљније не дешава, а непријатељ делује, можда у позадини! Ето, замисли, Милане, да још неко од курира заборави да однесе позив, да почела би да се љуља нова напредна народна власт, а можеш ли, Милане, да замислиш шта би се догодило када бисте сви ви, курири, заборавили да однесете позиве! Пала би нова напредна народна власт! Пала као да је никада није ни било!

- Добро, Милане, нисам знао да си тако важан представник нове напредне народне власти. *Седи!*

- А *оно*?!

Општи смех у судници!

- Онда изађи, ваљда неће због твог одсуства почети да се љуљају темељи нове напредне народне власти!

- Протест! – каза тужилац. – Наставимо суђење!

- Уважено! Уважено!

- Оптужени Зеџ, имаш ли штогод да кажеш у своју одбрану!

Зец устаде, љутитито, види се, нервозан је:

- Друже судија, знам да нисам крив, али ако суд буде казао: „Крив си Ранђеле! Крив! Тада ћу рећи: „Крив сам!“ Јер, схватио сам док сам био оно у јединици, па нас командат испрати да испразнимо гаће, да се гради, односно да је већ изграђено ново напредно друштво у коме ће сви људи бити једнаки и у коме ће судије правичније и од Св. Петра и од Бога, а да не говорим о судовима старе капиталистичке и експлоататорске власти!

- Добро, Зец! - прекиде га судија. Ово што ти говориш се подразумева, а и није предмет суђења!

- Знам ја, судија, да се то подразумева, да све ово што говорим знају и сви у мом селу Грабовцу, да је то познато и сељацима суседног села Забрђа, али нека се зна! Нека се зна да и наша деца у колевци, онај мој несуђени Стаљин, на пример, добро знају да је нова напредна народна власт правична и да зато заслужује да је поштујемо и волимо више него што поштујемо своје најмилије – оца, мајку, о деди и баби по оцу и да не говорим! Јер, како сте, друже судија и сами казали, власт поступа строго, али по вољи народа!

- Добро, Зец! – опет каза судија – коначно је време да пређемо на одбрану!

- Видите, друже судија, све ово што сам казао је и моја одбрана. А ја мислим што сам казао, крсне ми славе Св. Николе (*па се прекрсти*), то значи признање моје велике грешке! Није требало да чиним оно што сам радио. Стварно сам схватио, без притисака представника ове нове напредне народне власти, да није лепо да се мој нејаки син зове *Стаљин Зец*! Не може наш велики друг Стаљин бити - зец! Судија, када ја, човек без школе, схватам да сам погрешно, онда сам погрешно! Добро, узмимо чак и да моја неписмена глава није у стању да то схвати, али када то чух од представника нове напредне народне власти, за мене је то било јаче од било ког закона! А када то каза и суд, па и овај тужилац – видите само како изгледа – рекох себи:

- Ранђеле, грешна ти душа!

- Протестујем, славни суде! – скочи тужилац.

- Уважено, тужиоче! Ранђеле, држи се теме!

- Судија, све је то тема! Све! Па и то што помињем овог тужиоца, па морам да помињем њега, а не мученог Станка Кокошкара из нашег села, јер ме Станко није оптужио него овај овде!

- Опет улажем протест и ако оптужени овако буде наставио, предложићу да суђење буде прекинуто! – каза тужилац.

- Уважено, тужиоче! А тебе Ранђеле Зец, овај суд нове напредне народне власти енергично опомиње да се држиш задате теме! Настави!

- Судија, ви сте бар паметан и разуман човек, ви добро знате да свака задата тема има почетак, средину и крај! Као што она моја крава у селу, Шаруља, има главу, труп и реп! Е, ја сам ти, друже судија, почео од, како да кажем, саме главе. Она је много важна, у њој се налази мозак. Без главе

нема ничега! Зато се не љутите што морам прво да поменем тужиоца, па тек оно што даље иде!

- Још једном улажем протест, славни суде! – рече тужилац.

- Тужиоче, славни суд нове напредне народне власти вас изузетно поштује, али овога пута је у праву! И ви сте помињали Зеца Ранђела, па дозволите да и он помене вас. И молим вас, тужиоче, није згодно да будете тако преосетљиви, јер као и судије, тако и тужиоци морају бити стрпљиви, поготово када су учесници историјских догађаја и својим потезима, можда једним јединим потезом, могу озбиљно да уздрмају темеље нове напредне народне власти!

Молим вас, тужиоче, и за мало стрпљења, јер шта ће рећи непријатељи нове напредне народне власти: „Кад се ова нова напредна народна власт боји зеца, како би се тек понела да јој се супростави, на пример, вук?!

Знамо ми, додуше, тужиоче, да се непријатељи појављују само када осете наше слабости, као што се мало пре догодило са оним што је тражио да изађе. Видите, њега више нема...

- Овде сам, судија. Нисам ни излазио!

- А, ту си, у реду, извини што те уопште поменух, па ти и ниси непријатељ нове напредне народне власти! Напротив, ти си ослонац без којег се нова напредна народна власт и не може замислити. Само си нешто ућутао?

- Друже судија, то је због *оног*!

Настаде смех у публици.

- Добро, можеш да изађеш! Дозвољава ти судија суда нове напредне народне власти. Само добро упамти шта сам ти рекао: „Ова нова напредна народна власт не би била тако напредна да благовремено није планирала! Код ње се све зна унапред за дан, два, за пет година! И зато се њој ни у сну не може догодити да је потеря *о н о*! Ни у сну!

Општи смех у публици. Онај курир, што га потерало *о н о*, излази из сале.

- Оптужени Зеца Ранђеле, настави своју одбрану!

- Судија, морам да почнем од једне увреде коју ми је овде, пред овим славним судом нове напредне народне власти, изнео тужилац. Он је рекао, друже судија, да дан рођења оптуженог Зеца Милорада Ранђела није битан! Реци те ми, судија, да ли знате човека коме није важно да зна у овом нашем напредном друштву дан свога рођења!? Нема таквог! Нормално да нема!

Замислите, судија да ја, Зеца Милорада Ранђел, одем у војни одсек да потражим нека документа или да представницима нове напредне народне власти дам лажне податке о себи! Замислите, шта би се догодило!?

- Име!?

- Зеца Милорада Ранђел!

- Рођен?

- У Грабовцу. Ма, не питам те то, питам те када су рођен!?

- Бленем... Не знам!

- Како не знаш!?

- У ствари знам, али као да не знам!

Сад он блене, прекрстио би се, али не сме, јер је он представник нове напредне народне власти!

Тад му кажем:

- И мени је чудно, али тако је рекао тужилац нове напредне народне власти када су ме оно извели на суд због сина Стаљина! Зар ви не бисте поверовали тужиоцу који представља нову напредну народну власт!

- Поверовао бих, како не бих. Па ко може да не верује тужиоцу нове напредне народне власти!

- Е, видиш, ја му не верујем да дан и година нису битни. Да сам му поверовао, сада бисте ме направили будалом, јел' тако!? Видите овог тужиоца нове напредне народне власти колико је леп!?

У сали општи смех!

Тужилац хоће опет да реагује, устаје, али му председник Судског већа руком даје знак да седи.

- Седите, тужиоче, а ти Зец, упозорава те суд нове напредне народне власти да једном пређеш на главну ствар! Хајде, настави!

- Слави суде нове напредне народне власти! Тужилац тврди да сам обмануо комисију нове напредне народне власти, јер, наводно, нисам на време казао све што су од мене тражили! То је неистина, славни суде нове напредне народне власти! Могао бих укратко да вам кажем шта се све догађало када је дошла та комисија!

Видите како је било. Данима смо је моја Јела и ја очекивали. Нисмо могли ни да спавамо од нестрпљења. Није то мала ствар да наш син јединац, овде у Грабовцу, добије име великог и неустрашивог друга Стаљина. Тако, док седимо крај софре, жена Јела сва узбуђена казује:

- Дедер, Ранђеле, хоће ли нас та славна комисија нове напредне народне власти усрећити!?

Пијем, пијем од милине, да цркнем од радости што су у прихватили да дођу у наше село, у наш дом, а тек када помислим каква ће ме срећа снаћи када наш син добије име, не могу ни да замислим!

Узнем нашег сина у наручје, узнем слику великог друга Стаљина. Љубим сина, љубим слику друга Стаљина! Онда поново пољубим сина, па два пута слику друга Стаљина! Затим померим слику мало подаље и кажем да и жена Јела чује:

- Дивно ли изгледаш велики друже Стаљине! Види како су ти леви бркови! Види како ти је лепо лице, паметне очи, продоран и прелеп поглед! Жена Јела од неке унутрашње радости што се, ето, приближава дан када ће наш син да добије име друга Стаљина, плаче и брише очи од узбуђења!

- Не плачи, Јело, ако представници нове напредне народне власти сазнају да плаче мајка детета које треба добије име друга Стаљина неће нас усрећити!

- Онда да се смејем!

- Смеј се, певај, играј, ради шта хоћеш, само немој да плачеш, моја добара Јело!

Ранђел потом дубоко уздахну, направи краћу паузу и настави:

- Славни суде, дође и дан који ћу памтити целога живота. Трочлна комисија нове напредне народне власти бану рано у нашу кућу. Кажу, представници нове напредне народне власти раде од раног јутра, јер народ казује: „*Ко рано рани, две среће граби!*“

Кафа, само је због њих купили, јер не дао Бог да је ми попијемо. Ту је било и оно наше најбоље слатко! Кажем, све по реду! Изнесох и најбољу ракију, још пре овога рата печена, јака као нова власт! Паде и најбољи петао, глас сам му препознавао, будио ме је да на време устајем. Малчице ми било жао да га закољем, али рекох сам себи: „Шта мислиш, грешни Ранђеле, ако затреба не жали да због нове напредне народне власти закољеш и све петлове и све кокошке и много више од петлова и кокошака! Не жали ни козу која те млеко отхранила, спасла од глади за време рата. Немој жалити да закољеш ни ону крмачу која се пре месец дана опрасила. Не, не, не! Комисија ти на томе неће замерити. Није нова напредна народна власт себична као она предратна!

- Дабро, Ранђеле, коначно реци суду нове напредне народне власти како си обмануо комисију нове напредне народне власти?

- Славни суде нове напредне народне власти, жена служи, софра препуна, пије се и једе до миле воље. Мислим, добро је, када је комисија расположена, све ће бити у најбољем реду!

- Ранђеле, добро вино!

Видим, гледа члан комисије празну флашу.

- Јело, бокал!

Стиже пиће. Ни реда се не зна! Бокал се непрестано празнио и пунио.

- Ранђеле, рече један што је држао ташну, добро је почело! Хајде да завршимо посао! Устани, Ранђеле!

Устадох! Устадоше и они. Окрећу се око мене!

- Имаш бркове!

- Имам!

Мере ме!

- Висок око 170 и неколико!

- Добро пијеш!

- Добро!

- Деда!

- За воду није знао!

- Прадеда!

- Пијан умро!

Мало сам их, признајем, слагао, јер сам чуо да је то важно да се каже!

- Баба!

- Била брката!

Слагах. Рекох да кажем: „Тетка пила, брката!“ Ујна пила, брката! Не, не, Ранђеле! Можда тетке и ујне великог друга Стаљина нису пиле, ни биле бркате!

- Стаљин! – рече онај што држаше ташну.

- Шта Стаљин!

- Син твој!

Када ме тада не удари шлог, неће никада!

- Дај црвену!

- Шта црвену!

- Оловку!

Помислих, одакле мени црвена, а да сам знао да је црвена тако важна, туце бих купио у граду!

- Може ли мало љуте, суве папричице да онако у зејтин ставимо и, ето, мастила!

- Не, не, не!

Нешто ме штречну. Помислих у себи: „Зашто рекох љуту, па Јела правила и ону другу паприку!

Осмехнух се:

- Може ли она друга, што није љута!

- Не, не, не!

Ето, све сам га био упркао!

- Добро је, Ранђеле, ево, негде се затурила ова наша црвена, мала, а дубока ташна!

Лакнуло ми, као врећу кукуруза са леђа да сам скинуо! Помислих: „Каква паприка, па још љута! Где си, Ранђеле, видео то! Ма требало је цреп са крова да скинем, па десет комада, цео кров, да га стуцам у прах и направим мастило!“

- Изволите, ево мастила!

- Није требало толико!

- Само ви узмите колико треба. Узмите литар, два, пет! Остало! Остало ћу ставити у неко мање буре! Не, у веће! Ставићу у бачву! Лапо ћу затворити, па када дође неко од мојих сељака, казаћу:

- Видиш ли ову бачву! Видиш! Пуна је!

- Вином!

- Не, не, не!

- Ракијом!

- Не, не, не!

Чуди се, а онда долази право изненађење:

- Мастилом!

Сељак би се онда крстио:

- Да сам умро, то не бих знао! Бачва препуна мастилом!

- Није то обично мастило!

- Него!

- Комисија нове напредне народне власти њима два пута подвука име: Стаљин! С т а љ и н! Да, да, мој добри комшија! Када се подвлачи име великог друга Стаљина, то мора да буде подвучено црвеним мастилом! Да се лепо види! Да сам ја подвлачио, три пута бих! Да се још боље види. Мислиш да претеријем! Не, не, не! Три пута! И онда би размак између слова био као од Грабовца до Забрђа. Не, не, не! Као одавде до наше општине! Ма, не! Као од нашег Грабовца до Б е о г р а д а!

Слова би ишла на исток. И она кренем да читам. У Грабовцу отворим уста, узмем ваздух и кажем: СССССС...

Ух, умало да се онесвестим! Па онда идем даље, а на устима је стално: Ссссс... до Београда! Онда настављам: Ссссс... Ссстт... Па даље, па даље... Јем ти Бога, дуг пут! Не, не, не! Ранђеле, даље, даље, даље... Сссттгааа... Сссттгааа... Сссттгааа...

Када ће Русија, јем ти живот!

Не, не, не, Ранђеле, Ранђеле, не говори тако, грешна душо!

Па настављам даље: Сссттгаааљљљ... Сссттгаааљљљ... Сссттгаааљљљ...

Јао, умрећу, умрећу, умрећу... Не, не, не, Ранђеле! Настављам: Сссттгаааљљљиии... Сссттгаааљљљиии... Сссттгаааљљљиии...

Кад ће Москва, Москва, Москва!? Сссттгаааљљљиииннн... Сссттгаааљљљиииннн! Сссттгаааљљљиииннн! *Стаљин! Стаљин!*

О, боже, умрећу... умрећу, умрећу..! Нека, Ранђеле, бар ћеш умрети на Стаљиновом путу!

Публика у стали устаје. Сви су на ногама. Аплаудирају, дуго и громогласно: *Зеџ... Зеџ... Зеџ Стаљин... Зеџ Стаљин... Зеџ Стаљин!*

Председник Судског већа устаје:

- Тишина! Т и ш и н а! Т и ш и н а! – виче колико га грло носи:

- Ако овога часа не прекинете, испразнићу судницу, сви ћете морати напоље. Сви! С в и!

Седају сви, седа и оптужени Ранђел Зеџ. Настаје тајац, а председник већа наставља:

- Поштовани представници и грађани села Грабовца! Разумем ваше расположење, знам да сте забринути за сваког поштеног грађанина, односно сваког нашег сељака, али морате да знате да смо и ми, судије нове напредне народне власти, такође заинтересовани за судбину сваког човека који се нађе у улози оптуженога. Није циљ да осудимо невиног човека, али такође овај суд заседа у име нове напредне народне власти и суди по њеним непогрешивим директивама и зато неће дозволити ниједног непријатељском елементу да руши темеље наше заједнице равноправних народа.

Оптужени Ранђеле, устани и коначно објасните суду како се то догодило да да обманеш комисију коју ти је посла нова напредна народна власт?

- Видите, поштовани суде нове напредне народне власти, када је оно председник општинске комисије нове напредне народне власти два пута црвеном оловком подвукао име *Стаљин*, зачух блејање оваца, наш Шаров залаја испред куће, стока се узбуни! Срећни, наш син постао Стаљин!

Једним уветом слушам блејање оваца, препознајем у оном: *бе, бе, бе...* Стаљин! Стаљин! Стаљин! Тада ће онај што је држао ташно, готово наредбодавно:

- Ранђеле! – па гледа празан бокал.

- Јело, бокал! Не, не, не, тестију! Две, три тестије! Ни броја се не зна. Видим, лепо се загрејасмо! Али, ко велим, важно је Ранђеле да си успешно завршио посао, па нека се поједе и попије сва што се нашло у кући! У час сина и друга Стаљина!

Онда ће поново онај што држаше ташну:

- Знаш ли ти, Ранђеле, колико си срећан човек!

- Знам, знам, како не бих знао!

- Не знаш, Ранђеле! Не знаш! Твоја срећа је већа од свих нас у нашој братској заједници!

Да тада полудим. Узех тестију, узеше и они: *клок, клок, клок...*

- Јело, тестију, дај вино!

И тако у недоглед!

Опет ће онај што држаше ташну:

- Видиш, Ранђеле, погледај добро твог сина!

Гледам, бленем. Гледам, бленем! Гледам, бленем! И ништа не примећујем!

- Ништа, косу!

Бленем!

- Права Стаљинова!

- Види, стварно!

- Види очи, Ранђеле!

- Видим, праве Стаљинове!

- Гледај му бркове!

- Ко код великог друга Стаљина!

- Не, не, не, Ранђеле!

Да пропаднем у земљу.

- Биће, Ранђеле! Сутра, мој велики Стаљине, сутра добијаш бркове великог друга Стаљина!

Ранђел мало застаде, као да жели да се присети и најмањег детаља:

- Када за две, три, највише пет-шест година, Ранђеле, поодрасте овај твој Стаљин, па када крене улицом, сви ће га поздрављати.

- Добар дан, друже Стаљине!

- Добар дан!

Лепо се наклоне, скидају шешир. Они који се ту случајно затекну без шешира, руком се хватају за главну и косу и, као да имају шешир, следи дубоки наклон.

- Добар дан, друже Стаљине!

- Добар дан!

И то све говоре из једног великог, огромног поштовања према другу Стаљину.

Говори тако онај што држаше торбу, па наставља:

- Полако Стаљин улази у кафану, да попије пиће, па да после настави пут. Тада у кафани настаје прави урнебес! Сви устају! Сада је важно ко ће први! Онај што је некако морао последњи, у земљу да пропадне: да га нису уочили другови за столом, да то није приметила цела кафана! Ако је то видео друг Стаљин, обрукао је себе за цео живот! Обрукао је и оца и мајку, деду што се борио против Немаца у оном његовом рату, ма обрукао је све своје рођене пре и после Косовског боја!

А оно, твој Стаљин, полако иде напред, ништа не примећује. Такав је Стаљин! Када неко погрешити, опрашта! Оволико срце! Не, оволико срце! Ма јок, оволико срце! Шири тада онај руке колико може.

У том тренутку председник већа устаје, покушава да прекине Ранђела, али он наставља причу чиновника што је носио ташну:

- Поведеш твог Стаљина, држиш га за ручицу, мило ти, дошло време да син крене у школу. Ђаци већ пристигли, стоје мирно. Учитељица вам прилази. Сва устрептала од радости, поздравља вас. Није мала ствар, биће учитељица друга Стаљина: „Довео сам Стаљина!“ Учитељица учитово прекида: „Не, не, не, Ранђеле, Стаљин је довео тебе. Ето, видиш како те лепо држи за руку, Ранђеле!“

- Изволите, друже Стаљине! Ево места за вас. Први ред, хоћете до врата, овде у средини, ову клупу до прозора!

Стаљин срамежљиво показа клупу до прозора.

- Одлично сте место изабрали – до прозора! Да овако лепо видите шта нам ради срећни народ под овом новом напредном народном влашћу!

И онда, Ранђеле, само што је учитељица почела рачун да казује, како су један и један два, јавља се твој паметни Стаљин:

- Учитељице, погрешили сте! Није два, него три!

- Да, да, да, тако је, друже Стаљине! Три!

Почиње да се пише нова математика. Ређали су се нови доктори. Милина! Новинари интервјуишу новог научника. Песма, па вотка! Песма, па вотка!

- Друже Стаљине..!

- Питаш за оно три!

- Да!

- Шалио сам се!

Сви блену. Новинари јављају редакцијама „под хитно“. Они што су докторирали одлазе у Сибир! Да мало вежбају рачун!

- Добро, Ранђеле, прекиде га председник већа, ајде већ једном кажи како си, коначно, обмануо комисију нове напредне народне власти?

- Нисам је обмануо, већ је она обманула мене! Све је било, кажем, врло лепо. Милина од среће. Одједном, онај што је држао ташну, као да се пробуди, каза:

- Гавранови!

- Какви гавранови!

- Па знаш шта су гавранови!

- Знам!

- Није на добро. Није!

Јем ти бога, дошло ми тог тренутка да устанем и да побијем све гавранове. Ма, да сам, друже судија, знао да ће пролетети поред наше куће, звао бих мог течу, најбољег ловца у селу, да дежура цео дан, и недељу, ма нека дежура и дању и ноћу! Само да њих нема. Добро, можда бих му рекао:

- Течо, можеш да прескочиш коју ноћ, ред је и да се и ти мало одмориш, али дању ни да дремнеш!

Опет ће онај са ташном, буновно, али довољно разговетно:

- Сећаш ли се оне народне песме „Полетела два врана гаврана“ Сећаш?! Знаш шта је било:

- Јок, јок, јок!

Он ти тада отвори ону ташну, папире где је уписано Стаљин и два пута подвуче црвеном оловком!

- Грешка, Ранђеле! Рекох ти да гавранови не предвиђају ништа добро!

- Каква грешка!

Он ме погледа испод ока:

- Празна рубрика!

Узрнатих смушено:

- Па, лако, узми оловку и попуни је!

Само што ме не удари, толико се био изнервирао:

- Шта би се, мој Ранђеле, десило да нисам уочио ову грешку, да једна рубрика у овом извештају није попуњена! Ни смртна казна, Ранђеле, не би била довољна. Онај ко греша када попуњава формуларе где се уписује име друга Стљина, заслужује горе од смрти! Хајде, Ранђеле да је комисија заборавила да некако упише датум овог састанка, да се опрости! Биће дописано! Хајде да је комисија заборавила да негде стави твој потпис, и то се може лако исправити. Наш потпис, твој потпис, све је исто! Само да посао буде завршен! Могли смо, Ранђеле, да заборавимо да овде седимо и пијемо. Све, све, све! Добро, Ранђеле, ово последње да једемо и пијемо, ти то не би заборавио! Па како да заборави Ранђел да дочека представнике нове напредне народне власти. Јел' тако, Ранђеле!?

- Тако је!

Тада сви узосмо тестије: *клок, клок, клок...*

Уздахну онај главни као да га нечастиви тера:

- Види, Ранђеле, заборавили смо да попунимо рубрику где су презимена!

Бленем!

- Добро, Ранђеле, зна нова напредна народна власт да се сви ви, овде у Грабовцу, не ословљавате презименима, него кажете један другоме, онако народски, уместо Ранђел – Рака – Рале! Знају представници нове напредне народне власти да се ви, овде у Грабовцу, ословљавате по бабама и дедама, по прабабама и прадедама, можда по теткама, ујнама, стричевима: „Оно је син Михајла Доцковог! Оно је брат Чеде Јовановог! Оно је свастика Милана Софкиног! Зна све то нова напредна народна власт. Али, нова напредна народна власт то не уноси у документа. Ми смо напредна власт и не желимо да се мешамо у те ваше породичне и приватне везе.

- Међутим..!

- Шта, међутим! – као да ме штрецну за срце.

- Међутим, нова напредна народна власт треба, због вашег добра, поред имена да уписује и презиме. Мора! Јер, види Аранђеле, шта би се догодило када то не бисмо чинили и само записивали: Аранђел! Дође порезник у село и пита:

- Како беше име!

- Аранђел!

- Ма, питам за пуно име!

- Бленеш!

Порезник од необављена посла. Не, не, не, Аранђеле, када је у питању порезник нове напредне народне власти, нема необављеног посла и зато је она и нова и напредна! Види у списима: један Аранђел, други, трећи Аранђел! Од сваког наплати колико је записано највише поред имена једног од њих. И ви задовољни: не газите блато да у општини плачате порез!

Е, сад, боље би било да је тамо записано презиме уз ваша имена: Аранђел Перић! Аранђел Петрић! Аранђел Мелић! За добро и власти и ваше. Јел' тако? Т а к о! *Клок! Клок! Клок!*

Судија, који је све време суђења пушио и пио воду, нервозно и нестрпиво каза:

- Добро, Ранђеле, реци већ једном овом суду нове напредне народне власти како си обмануо комисију нове напредне народне власти?

- Судија, гледам ја њега, гледа он мене, па опет, гледам ја њега, гледа он мене... Па кад ми већ досадило од тог гледања, каках молећиво, јер сам у срцу предосећао да наилази туга:

- Шта хоћете још од мене, представници нове напредне народне власти? Они ћути, гледају ме и пију. *Клок... клок... клок!*

- Јело, тестије! Вино!

И опет клок... клок... клок...

- Кафу! Па да идемо!

- Јело, дифку! Па да иду!

Лакну ми, помислих, пребродих све муке! Зној ме изби као када сам зимус прелазео преко брвна. Носио сам врећу кукуруза. Умало не падох! Био лед!

- Ранђеле!

Бленем.

- Ранђеле!

И даље бленем!

- Ранђеле, презиме. *Презиме*, Ранђеле!

- Зец!

- Молим! Молим! Шта рече, Ранђеле, да те нисам добро чуо? Понови!?

- Зец! – казах, остадох без даха.

- Ранђеле, кумем те најрођенијим што имаш, кажи јасно и гласно твоје презиме!

- Зец! Зец! Зец!

- Да ли те ја, Ранђеле, добро чујем?

- Запиши: З е ц! Ранђел Зец, отац новорођеног Стаљина Зеца!

- Да ли сам ја луд или си ти полудео!

- Ранђеле..!

Добро потеже из тестије, а вино му онако уздрхталом, потече низ браду и замаза кошуљу и капут. И ја потегох тестију! Сви узеше тестије и потегоше!

- Нема ништа од посла, Ранђеле! Како: З е ц! З е ц! З е ц!

- Шта фали мом презимену!?

- Ништа, н и ш т а! Не фали н и ш т а!

- Па..!

- Фали Стаљину, Ранђеле! Замисли да поред имена великог друга Стаљина буде написано Зец! Стаљин Зец! Ко би то смео да напише, Ранђеле! Па боље у Сибир да ме отерају, руке да ми слома, очи нека ми изваде, него да ме ико натера да поред имена друга Стаљина напишем: Зец!

У судници френетичан аплауз:

- *Нека живи наш друг Стаљин!*

- *С т а љ и н! С т а љ и н! С т а љ и н!*

Сви устали, устали и чланови већа, тужилац, записничар, бранилац по службеној дужности. Подигли руке: *Стаљин! Стаљин! Стаљин!*

Председник судског већа заповеднички даде руком знак да седну. Грађани, представници нове напредне народне власти мало негодоваше, али се убрзо утишаше! Седоше, а многи од њих упорно су гледали час у председника већа, час у Стаљинову слику, као да су желели да кажу суду да је дошло време за изрицање пресуде.

Онда се председник Судског већа обрати оптуженом Ранђелу Зецу готово пријатељским питањем:

- Имаш ли још штогод да додаш у своју одбрану оптужени Ранђеле Зецу!?

- Имам, како не бих имао, судија! Ја се судија чудим и то силно чуђење само што ми не блокира размишљање и рационално пресуђивање, како је нова напредна народна власт могла за тужиоца постави овог дежмекастог, напумпаног и стално намргођеног човека! Како!

Тада тужилац нове напредне народне власти, који је читаво суђење пратио пискарањем по папиру и озбиљним ставом према свему што се око њега догађало, енергично устаде, као што би устао човек који је погођен врелом водом:

- Не дозвољавам једном Зецу да вређа тужиоца кога је поставила и у кога има поверење нова напредна народна власт! Молим славни суд да оптуженом Зецу, а почетак његовом презимена могао бих да напишем малим словом – још једном укаже да треба да буде оштро укорен због оваквог бахатог понашања!

Председник већа одлучно каза:

- Упозорава се оптужени, а ви, тужиоче, седите и мислите да је крајње време да престанете да се браните. Па нисте ви на оптуженичкој клупи, него Зец! Настави Зец!

- Морам да кажем, судија, да се стварно чудим како је новој напредној народној власти уопште пала идеја да овакав човек буде тужилац! Ви, судија, добро знате како је изгледала наша војска, како је изгледало неше руководство... Два наша војника – један тужилац! Ма не! Цело пешадијско одељење на једној страни ваге, тужилац на другој и зна се – тужилац тежи!

Добро, судија, хајде да узмемо то да тужилац мора да буде тежи него пола одељења пешадије заједно, јер какав би то био тужилац када својом тежином не би уливао страхопоштовање, као што, на пример, код друга Стаљина бркови уливају, како бих рекао, и страхопоштовање и веру да су то бркови без којих се једноставно не би могао да замисли живот срећних људи нове државе равноправних народа!

Ево, гледајте те бркове, гледајте их минут-два! Гледајте их дан-два! Гледајте их месец-два! Деценију! Не, не, не! Пожелећете да их гледате целога живота! Јер, молим вас, како бисте замисли живот без Стаљинових бркова! Знате, они храбрији би можда преживели дан-два, али други, на пример ја, Ранђел Зец, не бих могао ни пола дана! Ма не бих могао ни пола сата! Када мало боље поразмислим, не бих могао ни пола минута!

И сада ме овај дежмекаст, напумпан и стално намргођен човек оптужује... Бадава протест! Сада ја, оптужени Ранђел Зец, имам реч! А када суд нове напредне народне власти да реч оптуженом, он може да говори два пута дуђе од тужиоца! Пет пута дуже! Не, не, не, нова напредна народна власт дозвољава оптуженом да говори док је нове напредне народне власти, а то значи вечито! Јер, дозволите друже судија, оптужени Ранђел Зец не може ни у сну да претпостави – да ме не чује Бог што говорим – да се деси да више не буде нове напредне народне власти! Добро, могло би се уважити, на пример, као могућност да нема некога из нове напредне народне власти, за илустрацију да узмем најближи случај –

дежмекастог, напумпаног и стално намргођеног јавног тужиоца! Њега нема, али главни стуб ове нове напредне народне власти – курир што је мало пре тражио да изађе због *о н о з*, функционише непрекидно! Из дана у дан! Из сата у сат! Не, не, не! Много брже: из минута у минут! Носи он, носи непрекидно позиве представницима нове напредне народне власти. Састанчи се по два сата, по пет, ма састанчи се и дању и ноћу! Откривају се непријатељи нове напредне народне власти. Истина, њих нема превише, ту и тамо, али их има, а када има и једног непријатеља нове напредне народне власти, ето разлога за узбуну!

Судија, немојте да ме прекидате! И ви, тужиоче, смирите се, јер би нова напредна народна власт морала да има стрпљења да саслуша и непријатеља! Није то као она предратна, експлоататорска власт; она је хапсила, на пример, ако опсујеш председника владе! На оне ситне испаде, тучњаве око избора, свађе у селу или крађе, није хтела ни да мисли! Зато је брзо и пропала! И ако је, требало је да пропадне одмах после избора!

Видите мене, друже судија, добро ме погледајте! Иако сам оптужен, изгледам весело, само што не запевам од радости! Није мала ствар бити на оптуженичкој клупи нове напредне народне власти! Знам да суд нове напредне народне власти мора некога да изведе на суд. Јер какав би био то суд нове напредне народне власти када се не би никоме судило! У нашем друштву равноправних народа сви морају да раде, и ноћу и дању, па и суд! Што више раде, то дужи аплауз за њих! Сви ће говорити:

- Видите ли суд нове напредне народне власти како је вредан: суди и дању и ноћу!

Е, сад судија, када већ суд мора некога да изведе и на оптуженичку клупу, нека бар изведе неке веселе људе, а не као овог дежмекастог, напумпаног и стално намргоженог тужиоца. Замислите да уместо мени, судити овом дежекастом и напумпаном тужиоцу, који је стално замишљен! Не скачите тужиоче, јер то само кажем да се замисли! И замислите да то прате новинари из савезничких држава. Шта би јавили:

- Нова напредна народна власт није добра. Оптужује само дежмекасте, напумпане и замишљене људе! Зашто не оптужи веселе људе, пуне живота и вере у нову напредну народну власт!? Судија, што ме више овај дежмекаст, напумпан и стално замишљен тужилац оптуживао, ја ћу бити све веселији! Пући ћу од веселја! Свираћу, играћу, певаћу, да се чује до оних горе у Београду! Нека се чује како оптужени Зеџ Ранђел пева колико га грло носи: „*Друше Тито!*“: *Друже Тито, ми ти се кунемо, ми ти се кунемо /Да са твога пута не скренемо, пута не скренемо.*

Сви аплаудирају, дуго, дуго, аплаудира и судско веће, јавни тужилац и бранилац по службеној дужности.

Председник већа даје знак да седну, удара рукама и моли оптуженог Зеџа да приведе крају излагање:

- Да сада заборавимо овог дежмекастог, напумпаног и намргођеног тужиоца! Извињавам се, и тужилац је повремено расположен. Видите како

је лепепевао „Друже Тито“. Молим вас, ко не би пуним срцем певао ту песму!? Ко!? Нико! Нема тог човека у нашем друштву равноправних народа који ни осећају ту песму као да се са њом родио. Видите, наш велики маршал, друг Тито, и велики друг Стаљин су овде, на сликама, а сви ми осећамо као да су ту крај нас, у дубини наших срца!

Неко из сале викну:

- Живео друг Тито!

- Живео! – проломи се глас свих.

- Живео велики друг Стаљин!

- Живео!

Сви устају, и онај дежмекасти јавни тужилац:

- *Тито – Стаљин! Тито – Стаљин!*

- *Стаљин – Тито! Стаљин – Тито!*

Сви аплаудирају, дуго, председник већа даје знак да седну, а оптуженом Зецу да настави одбрану:

- Дакле, да заборавимо овог дежмекастог, напумпаног и углавном стално намргођеног тужиоца, нека му сутра буде лака земља, јер се нимало не осећам кривим. Напротив, осећам се, како да кажем, препорођеним, новим човеком овога новог друштва.

Увиђам колико су биле погубне идеје попа Тихомира. Схватио сам, додуше, још док сам био у шуми, а сада још више то схватам, да би било погубно за све нас, за наше друштво у целини, да сам прихватио његове назадне идеје о некаквом новом свету, горе на небесима! То није наш свет. Наш свет је ово овде! Ја сам срећан што као оптужени могу да будем члан нашег друштва и што доприносим ангажовању суда нове напредне народне власти. Радити! Радити! И само радити! То је, вероватно, од оног Лењиновог: „*Учити, учити и само учити!*“

Некако ми се чини да смо малчице преучили, али се надам да то неће сметати новом друштву наших равноправних народа и да ће бити од користи и суду нове напредне народне власти. Остављам, дакле, тужиоцу нове напредне народне власти да о свему добро размисли, јер ако он буде добро размислио, казаће:

- Ранђел Зец није крив! Напротив, Ранђел Зец је само хтео да ми имамо још једног друга Стаљина више! Па, молим вас, коме се може судити, а поготово може бити осуђен што жели да у нашем новом напредном друштву буде још једног друга Стаљина! Камо среће да сва деца добију име великог друга Стаљина! Тада не би било муке: дете тек проходило, иде улицом онако само, а нико нема проблема да га назове правим именом: „*Друже Стаљин! Друже Стаљин!*“

Сви би што пре хтели да га позову, а оно се чује из хиљду грла: „*Друже Стаљин! Друже Стаљин!*“

Матичари такође не би имали проблема! Учителјице би од милине уписивале у дневнике име великог друга Стаљина! Тридесет, четрдесет, педесет пута! Када би се десило да неки Стаљин изостане са наставе,

учитељица би се насмешила: „Оправдано! Велики друг Стаљин има неодложне обавезе!“ И она рубрика за изостанке остаје празна. Па, молим вас, шта би се десило учитељици када би инспектор дошао и видео да је, у рубрици одсутних написала: „*Стаљин!*“ Нема посла! Нема хлеба! Сибир!

Дакле, поштовани суде нове напредне народне власти, то би било лепо, али је комисија знала да би то изазвало неке мале потешкоће! Када би се, на пример, оно зачуло из хиљаду грла: „Друже Стаљин!“ Друже Стаљин!“ па се сва деца, која су се ту нашла, окрену, не би се поуздано знало којег великог друга Стаљина поздрављају! Оно код матичара би било лакше: „Ово је велики друг Стаљин Жике из Јасишта. Ово је велики друг Стаљин Јованче Мирчића из Забрђа!“ И тако редом!

Учитељица би казала: „Одсутан велики Стаљин Ставре Зорића! Одсутан велики друг Стаљин Тасе Тасића! Јок, јок, јок! Учитељица не би ништа казала! Неће учитељица чак ни да помисли да је одсутан велики друг Стаљин. Не, не, не! *Велики друг Стаљин је увек ту и када није ту!*

Онда се из публике зачу:

- *Живео велики друг Стаљин!*

- *Живео!* – казаше сви.

Поново устају, скандирају: *Стаљин! Стаљин! Стаљин!* Председник судског већа, уз смешак, даје руком знак да сви седну, а Зецу да настави:

- Видите, друже судија нове напредне народне власти, она комисија што је обилазила села, како би утврдила да ли кандидати испуњавају услове с правом је била обазрива! Јер, на пример, шта би се догодило да дају име оном што је плакао: Мама, мама, мама! Шмр... шмр... шмр... Шта би се догодило да таквог друга Стаљина виде сељаци! Да и не нагађам. Боље да су видели како им плачу деца, боље да гледају како им родитељи риндају, ма лакше би им било да су видели како заједно, у соби поред шпорета, плачу и деца и родитељи и бабе и деде! Или, узмимо да је та комисија нова напредне народне власти дозволила да се не испуне и сви остали услови, посебно онај око пића! Нема великог Стаљина ако не пије, али како комисија може бити сигурна да ће онај мали моћи да буде велики. Морала је да зна оно: „Отац пије, деда за воду није знао, прадеда пијан умро!“

Све услове смо испунили, наравно и онај најважнији око бркова: сви моји бркати до Косова! И баба брката, а и оном малом почели да расту! Милина једна! Друже судија, схватио сам да човек без бркова као да није човек! Али, када већ има бркове, морају да буду као код великог друга Стаљина! Да и практично, и дању и ноћу, показују колико воле великог друга Стаљина! Ако неко нема бркове, представници нове напредне народне власти би требало да их построје: *тк...тк... тк...*

- Немаш бркове! Не! Сутра не долази без бркова!

- Немаш бркове! Ћосав сам. Залепи вештачке!

- Немаш бркове! Сметају љубавници! Нађи другу!

Из сале се зачу громогласан аплауз, устају сви:

- Живели бркови друга Стаљина!

- Живели!

Председник судског већа поново даје руком знак да сви седну, Зецу да настави одбрану:

- Више нећу да говорим о овом дежмекастом, напумпаном и углавном стално замишљеном јавном тужиоцу. Хтео бих само да мало допуним оно што је казао бранилац по службеној дужности Гавра С. Стефановић.

Потпуно се слажем са мојим браниоцем по службеној дужности да данас, када имамо нову напредну народну власт и када имамо ефикасно правосуђе, нико не треба да брине ако се нађе на оптуженичкој клупи! Слажем са браниоцем да је у мом интересу да признам кривицу! Јер, славни суде нове напредне народне власти, нама су причали док смо били у шуми, да су затвори предратног капиталистичког и експлоататорског друштва били нехумани, мрачни, мемљиви и хладни... Ипак су и у таквим условима наши другови преводили знаменити књиге, писали нова дела и размишљали о новом друштву у коме ће се затвореници осећати боље него код своје куће, јер неће мислити ни за храну, ни за одећу, а бркове слободно могу да пусте па да изгледају као бркови великог друга Стаљина. У заговору нове напредне народне власти ћу моћи лепо да научим сва слова, а не да их само сричем, а ако ме ова напредна народна власт задржа дуже, уз наш језик, научићу и француски пошто руски, знате и сами, сви добро разумемо и углавном говоримо! По изласку из затвора моћи ћи да се хвалим мојим сељацима док ме гледају као да сам неко, не дао Бог, надчовечанско биће:

- Преводио си као и они пре рата!

- Па то вам је лакше него да три минута копате по винограду!

- Богати!

- Тамо се сви баве преводилаштвом!

- Са руског!

- Њет! Њет! Њет! Све је већ преведено!

- Са француског!

- Оуи! Оуи! Оуи!

- Браво, Ранђеле, живео нам вечно!

- Видите, друже судија нове напредне народне власти, да полудим од среће. Просто већ сада пожелим да ме одмах пошаљете у затвор! И зато признајем да сам крив. *Крив! Крив! Крив!*

Публика сва занета Ранђеловим излагањем, устаје, аплаудира и виче:

- *Крив је! Крив је! Крив је!*

- *Крив сам! Крив сам! Крив сам!*

Председник већа поново устаје, удара рукама о сто, даје знак публици да поново седне, а Зеца моли, као што се моли најрођенији, да настави излагање, односно своју одбрану приведе крају:

- Мој бранилац по службеној дужности је потпуно у праву. Нисам био на висини историјског задатка. Сада схтавам да је додељивање имена

влеиког друга Стаљина моме сину био догађај од изузетне важности не само за све моје најближе у фамилији, него и за цело наше село!

Стално припити Мита, кога су звали Мита Сифон, јер се готово никада није трезнио, једном ми каза:

- Ако ми свакога дана не будеш давао пиће од имена нема ништа!

Бленем!

- Рећи ћу онима у општини да ти деда није умро мртав пијан него онако, природно, како и сви умиру!

Када смо неколико дана пре доласка ја и моја жена Јела прилегли да спавамо, па је, опрости славни суде нове напредне народне власти, као муж грлим и љубим, она ми, сва уздрхтала, рече:

- Аранђеле, да мало скратиш бркове, боцкају ме!

- Пустио сам их да личе на Стаљинове!

- Настави посао!

И још ме онако занета грицну за њих!

Кажем вам, славни суде нове напредне народне власти, био сам небудан! Мој бранилац моли суд да погледа „*кроз прсте*“ оптуженом, односно мени, јер се боји да се не огласи непријатељска пропаганда! Ова нова напредна народна власт и нема непријатеља! Ако се ко појави, ту и тамо, зна се, нова напредна народна власт је врло ефикасна: дан – ноћ! Тк... тк... тк.. И нема више: „*Спрем те се, спрем те с, четници/ Силна ће борба да буде...*“

Зна нова напредна народна власт шта народ воли, које празнике слави и које песме пева: „*По шумама и горама наше земље поносне/ Иду чете партизана славу борбом проносе/ Иду чете партизана славу борбом проносе...*“

Устају сви! Оптужени Зеџ као да је у улози диригента: „*По шумама и горама наше земље поносне/ Иду чете партизана славу борбом проносе/ Иду чете партизана славу борбом проносе...*“

Френетичан аплауз, сви аплаудирају и певају: „*По шумама и горама наше земље поносне/ Иду чете партизана славу борбом проносе/ Иду чете партизана славу борбом проносе...*“

Многи из гледалиште трче ка оптуженом Ранђелу Зеџу, грле га и љубе. Прави делиријум одужевљења. Аплаузи, аплаузи, сузе и песма: „*По шумама и горама наше земље поносне/ Иду чете партизана славу борбом проносе/ Иду чете партизана славу борбом проносе...*“

У салу улази хармоникаш, председник судског већа дозвољава да свира, поново сви певају: „*По шумама и горама наше земље поносне/ Иду чете партизана славу борбом проносе/ Иду чете партизана славу борбом проносе...*“

VII ЗГУСНУТЕ ГОДИНЕ⁶

У моме животу било је много празних дана, недеља, месеци, па и читавих година. Ништа се важније није догађало. Сваки дан исти као онај претходни: тмуран, невесео, сиротињски, па је и моја свешчица остајала празна. Прелиставам је у тишини; данима је владало ћутање, ваљда су моји сељаци превише заузети! Раде да би наредно јутро дочекали са једном жељом: да макар довољно буде хлеба!

Готово цели живот су исписивале ратно-портане године. Неколико се просто такмичило у мојим сећањима. Говори четдесет и четврта, слушај четрдесет и пету, чујем гласове четрдесет и седме, а онда свом силином пристиже четдесет и осма!

Било је дана препуних догађаја. Један дан – читава година! Само у једном минути, после само једне једине речи, или чак без речи, мењале су се људске судбине читавих породица.

Преко ноћи жене су облачиле црнину:

- Јавили, Милан погинуо!

У суседству баба Наталија плаче:

- Вратио се са Сремског фронта син Јован!

Плач и сузе, сузе и плач! Плач без суза! Било је то време када је проливано највише суза у Забрђу од када се памти историја овога места.

Започне песма, крене прича:

- Родио се син! Тата није стигао да га види. Да видиш само како је леп!

И онда сви почињу да плачу.

- Бог убио душмана што те уби!

Навикли на страх, на вечите ноћне патроле и свакодневна умирања од глади и болести, мештани Забрђа су се споро привикавали на слободу. Брзо и готово нечујно су ишли сеоским сокацима, као да су се плашили да поремете неки чудновати мир који је, пре овог рата, најављивао катастрофу.

- Време се нешто ућутало, није добро!

Слобода је у Забрђу дочекана са великом забринутошћу! Када су оно у селу јавили да је све завршено, Забрђанима се чинило да за њих почиње ново, непознато време, у коме се, можда, неће моћи да снађу!

Из општине, и ко зна све одакле, долазили су непознати људи и тада би се у центру села окупљали сви, пристизали су и стари и млади; изнемогле старице су довозили колима, а мајке су своју, пре неколико месеци рођену децу, носили на леђима.

⁶ Напомена: Под овим насловом објавено је шесто поглавље овог романа, Наша реч, Лесковац 1997. године.

- Нова напредна народна власт, која је и ваша, јер сте је и ви бирали, није као она предратна, ненародна, капиталистичка и експлоататорска!

- Живела нова напредна народна власт!

- Живела!

- Живео друг Тито!

- Живео!

- Т и т о! Т и т о! Т и т о!

- Нова напредна народна власт вам не обећава немогуће: она ће направити путеве, мостове, саградиће вам лепе школе. Већ у првој години наше петолетке имаћете струју, па ће жене моћи увече да преду и плету до миле воље!

- Живела нова напредна народна власт!

- Живела!

- Нова напредна народна власт са другом Титом на челу има свог највећег савезника у братској Русији и великом другу Стаљину!

- Живео друг Тито! Живео друг Стаљин!

- Тито – Стаљин! Тито – Стаљин! Тито – Стаљин!

- Чувајте нову напредну народну власт јер ће она чувати вас!

Зачу се плач деце на мајчиним леђима:

- Нова напредна народна власт ће обезбедити довољно млека за сву новорођанчад! За сву! И ону у граду и ону на селу! Јер ово је нова напредна народна власт, а не она капиталистичка и експлоататорска, па ко жели може да ради и дан и ноћ!

- Живела нова напредна народна власт!

- Живела!

Само после дан-два у селу се појаве други представници нове напредне народне власти. лепо обучени; тебет одела, црвена кравата, гологлави! Стоје у центру села, а сељаци им спонтано прилазе:

- Другарице и другови, сељаци села Забрђа! Овде су поново са вама представници нове напредне народне власти, јер ми желимо да будемо стално са свијим народом. Са вама смо били када је било много теже, док смо крварили у борби против непријатеља и домаћих издајника; са вама смо и сада када је дошло време да изграђујемо ново друштво у коме ћете имати све што пожелите!

- Тако је! Тако је!

- Живела нова напредна народна власт!

- Живела!

- Другарице и другови, сељаци села Забрђа! Видите ли ви ове коње. Послужили су нам као превозно средство! Ускоро, за годину-две дана, ма краће, много краће, за месец дана, а ако будемо сложни можда и за много краће време, овде ћемо стизати колима произведеним у братској нам Русији!

- Живела Русија!

- Живела!

- Русија! Русија! Русија!

Једне јесење вечери, баш када су ласте најављивале одлазак на југ, у кафани „*Нови живот*“ седе весели сељаци Забрђа:

- Михаило, свака част овој новој напредној народној власти!

- Само ми се, Јанко, чини да неће тако брзо да стигну она кола из Русије!

Сутрадан апса:

- Михаило, зар ти сумњаш у нову напредну народну власт!?

- Не..!

- *Тишина! Тишина! Тишина!*

- Знамо ми добро, друже Михаило, шта си ти јуче рекао у кафани „*Нови живот*“. Знамо, био си пијан, па си свашта говорио?

- Нисам био пијан...

- Значи, био си трезан, будало једна! Трезан си нападао нову напредну народну власт!

- Не, не, не, попио сам једну...

- Е, Михаило, такви су најгори, час кажу да су били трезни, час да су попили мало. Чак ни ми, представници нове напредне народне власти, не можемо ни за главну, ни за реп да их ухватимо!

- Нека буде како ви кажете!

- Тако те волим, друшкане! Значи, не верујеш новој напредној народној власти!

- Верујем, али сам се само мало зачудио...

- Шта ти има да се чудиш: када ти нова напредна народна власт каже да је нешто бело – бело је! И квит! Нема ту погађања! А докле би нас одвело када би свако говорио по својој вољи. Нова напредна народна власт мисли за све вас! Зар није онда тешко да ви, сељаци, на пример, не мислите када има ко да мисли за вас. Није!

- И ја мислим као и нова напредна народна власт. Само сам се зачудио...

-Чему се ти чудиш, Михаило! Знамо ми све! Како мислиш да неће брзо стићи она кола из Русије!

- Па далек је пут...

- Опет грешиш, Михаило, како може бити далек пут одавде до Русије. Види карту, рашириш руке и у Русији си, будало једна!

- Тако је, није далек пут!

- Уразуми се, Михаило, јер су дани све краћи!

- Хоћу, већ сам се уразумио, јер сам схватио да нова напредна народна власт може све!

- Тако је, Михаило, нова напредна народна власт може све: она ће вам направити путеве, мостове, школе, болнице! Нова напредна народна власт ће вам направити простране затворе! То смо, ево, већ прво почели да радимо да се људи попут тебе, Михаило, у нашим новим затворима осећају препорођени! Ма кажем ти, Михаило, нова напредна народна

власт ће вам обезбедити довољно аутобуса, возова, авиона – да не идете ниједан једини минут пешице! А ти се чудиш и питаш да ли можемо да обезбедимо кола произведена у Русији!?

- Више се не чудим...

- Па, нормално! Замолимо нашег друга Стаљина: „Пошаљите нам стотину „волги“. Не, пошаљите нам хиљаду! Добро, може и више! Пошаљите онолико аутомобила колико нас има.“ Договорено, извршено! Већ видим аутомобиле како их сви возимо!

- Нова напредна народна власт, осећам у дубини срца, може све!

- Ако треба, може и децу да вам направи! Јер ова је нова напредна народна власт, а не она предратна, капиталистичка и експлоататорска! Одлази, овога пута ти је опроштено, али памет у главу!

- Да, да, да! Памет у главу, разумем!

У Забрђу је тих поратних година организовано више курсева. У маленој школској згради били су сви: и ђаци и њихови родитељи! Прве је учила новопридошла учитељица, а другима су предавачи били чиновници из општине:

- Ко није прочитао „*Како се калио челик*“?

Нико није устао.

- Одлично! Сада ћемо прећи на нешто тежу лекцију: *Капитал!*

Видители ову књигу!?

Буљимо као да никада нисмо видели нешто слично.

- Е, другарице и другови, ово је „*Капитал*“.

Покушавамо да изговоримо у глас:

- *Кап... Кап... Кап...*

- Поновите, хајде за мном!

Онда сви шапућемо док предавач прстом показује слова:

- *Капитал! Капитал! Капитал!*

- Одлично, када сте ово изговорили, остало је лако! Важно је да знате да кажете: *Капитал! Капитал! Капитал!*

Онда онај из општине узима ваздух као да жели да зарони, па ће врло званично:

- Наш друг Тито је такође читао „*Капитал*“ и знао га од речи до речи, напамет!

Гледамо га се неким узвишеним поштовањем, јер нам се већ тада чинило како је велика ствар да он зна шта друг Тито све зна!

- Да, да, да, наш друг Тито зна „*Капитал*“ напамет!

Устајемо, аплаудирамо:

- *Т и т о! Т и т о! Т и т о!*

Тих поратних година, што су више сељаке из Забрђа на бројним курсевима наговарали да читају „*Капитал*“, то су ваљда из неког ината, све више славили славе и одлазили у цркву. Истина, чинили су то дискретно, али се од нове напредне народне власти ништа није могло да

сакрије, а пре свега прослава Св. Николе. Тада је готово цело село мирисало на рибу, коју су сељаци набављали у центру вароши!

Ђура Тасић, звани „*Секирче*“, који је добио надимак пошто су га ухватили у крађи „*секирице*“ за време режима нове напредне народне власти био је посебно активан.

- Људи, оканите се слава! Биле су нам потребне док су овде Турци војевали, па и под оном предратном експлоататорском и ненародном влашћу. Сада је, људи, ново време, славе су заостала ствар!

Неки би се љутили, други се због тога смејали, а Мица Јовановић, звана „*Девојче*“, ваљда што се касно удала, за време рата остала без мужа, говорила је да сви чују:

- Кад гости оду, ће дођеш да ми тражиш рибу!

Тада би настао опши смех, задовољна би била и Мица, па би кроз смех казала:

- Ја нисам мислила на ову, него на *о н у* рибу!

Славе су, иначе, биле zgodна прилика да се уз одлично јело и пиће, испричају разне згоде из живота Забрђана. О политици и новом времену – ни речи!

У „*Белешкама мојих дана*“ посебно сам, готово до детаља, описивао приредбе које смо организовали у селу у првим поратним годинама. Било су то велике свечаности за све сељаке, али и за мештане околних насеља. Школска зграда је била доиста претесна, па када је саграђен задружни дом било је услова да дођу сви, а и позорница је направљена тако да се из сале могло лепо да види шта се горе збива!

У сали, наравно, није било столица, ни клупа, сем неколико, намењених за важне госте који су пристизали из општине да помно прате програм и да пишу извештаје у којима је било места и за хиљаде пријатеља новог напредног друштва, али и за непријатеље, који су се појављивали у Забрђу, ту и тамо!

Свакој приредби, па макар она трајала и само неколико минута, претходили су договори са представницима нове напредне народне власти. Програм се унапред знао, али је сада било важно одредити редитеља и праве глумце, односно расподелити улоге тако да људи у Забрђу јасно могу да уоче главну поенту читаве манифестације.

Уз нашу учитељицу, која је била углавном задужена да нас научи да рецитујемо песмице или да, као хор, отворимо приредбу, главну реч је имао Никола Поповић, кога смо убрзо звали „*Режисер*“, а да и сами нисмо знали шта, у ствари, то значи, сем да је он важан човек, јер је из општине доносио неке књиге и делио задатке.

Сам Никола Режисер је о том времену много касније говорио, поготово када добро попије:

- Позову једном мене у општину. Не знам чему се ради, а по глави, док путујем од села, пет је километара, врзмају ми се свакојаке мисли. Да

нисам нешто много забрљао! Пио сам јуче, ништа нисам говорио, сем оно о лудом Стојану, што му отац погинуо, док је био са нама, горе у шуми!

Најавим се општинском куриру:

- Звали да се хитно јавим!

Курир рече да чекам ту, у ходнику, а он ће обавестити кога треба. Нема курира пола сат, нема га ни цео сат, а мени се у глави врзмају све горе од горих мисли! Шта то може да буде па оволико касни!

Одједном, видим оног курира, иде са другог краја мрачног ходника, поднапит!

- Шта ти чекаш овде!?

- Па, казао сам вам, звали да дођем у општину!

- Ујна ми се породила, па, ево, видиш...

- Само ме ви најавите где треба, да не стигнем прекасно!

Курир се једва креће уз степенице, а ја, овако блесав, како ме Бог створио, мислим у себи: „Колико ли има ујна година када си ти превалио шездесету?!“

Коначно ме прими неки голобради момак, можда му је тек осамнаеста, деветнаеста:

- Касниш, друже, касниш! А наше друштво тражи само прецизне и педантне грађане, упамти!

- Али, ја...

- Замисли да смо само пола сата закаснили на Неретви, Сутјесци, да смо закаснили оно на Дрвару, да смо каснили само неколико минута, ма само секунд-два! Шта би било! Нема нове напредне народне власти!

- Али, ја...

- У нашој новој војсци, друшкане, нема никакво „али...“ Тако, када командант каже да нешто не ваља, онда не ваља. Лоше! На пример, из десет метака десет погодака тачно у центар, али командант каже: „Није у реду, један метак је отишао мало на исток! Знаш ли зашто то не ваља!

- Не... Гледам га бело!

- Па шта је на истоку! Ево, види карту... Па, Русија! Е, сад замисли да је онај што је мало погодио источно, наставио да гађа даље: тк.. тк.. тк... тк... Оде до Русије, а то нико, посебно командант ове војске, односно нове напредне народне власти, не сме да дозволи!

- Али, ја...

- Разумемо ми вас, сељаке! Заседнете, пијете, свашта причате и, дабоме, мора да касните када вас ми, представници нове напредне народне власти, позовемо на важан историјски догађај!

- Али, ја...

- Упамти, од сада па надаље, не прекидај када говори представник нове напредне народне власти. Јеси ли разумео!? Ћутиш! Није ти нешто јасно!?

- На, али...

- Рекао сам, нема никакво „али“ ..!

У том тренутку наиђе онај курир, носи неке папире и пиће:

- Донео сам, частим! Знате, ујна ми се породила. Због ујне, председничке омладине, нисам на време најавио овог момка из... Забрђа...

- Добро, Тасо, остави то пиће и слободан си..! А ти, друшкане из... Забрђа, што не рече зашто касниш!

- Не, али...

- Овога пута сам добре воље. Оправдавам! Други пут да се не понови! Јеси ли разумео!

У бројним приредбама препуним патриотизма и „борбе“ никако није смело да се погреша: *наши* су побеђивали, *они* су губили! Само што је било тешко – бар како су мислили представници нове напредне народне власти, они у општини, да међу нама Забрђанима пронађу „*праве наше*“.

Мали, нејаки и збуњени, нисмо разумели ту силну бригу представника нове напредне народне власти и ту силну муку учитељице која је стрепела над сваким нашим покретом.

За песме нисмо морали да бринемо. Репертоар је био веома разноврстан:

„*Куд народна војска прође*

Срећна ће се, срећна ће се земља зват...“

Аплауз, дуг аплауз из гледалишта:

- Живела наша народна војска!

- Живела!

Онда долази комад у коме *наши* побеђују. Припреме су, обично, биле кратке: недељу-две! За све је било важно да добију улогу, али ону која ће одсикавати карактер који ће се гледаоцима највише допасти. Ваљда је зато вођена права агитација око, на пример, улоге команданта! Није било важно само да неко ту улогу може да одигра колико-толико коректно, већ је било значајније да он потиче из породице са беспрекорном прошлошћу!

Записао сам читаву драму Вука Павловића. Он, згодан младић, знао је лепо да пева, био је предодређен за сеоског заводника! Многе су га девојке из прикрајка гледале и, вероватно, сањале да се једнога дана удају за њега. Када су једном дошли да уговоре просидбу Милице Златковић, њени родитељи су казали:

- Све је у реду, момак је богат, само да је леп као Вук Павловић!

Никола Режиер рече Вуку Павловићу да ће глумити команданта Саву и да је потребно да добро научи улогу:

- Све ћу урадити, све! Ако ми кажете да средим највећи виноград у селу, да преорем све наше њиве у и да за наредну зиму свима обезбедим дрва за грејање, урадићу, али да глумим команданта Саву не могу никако!

Сеоски редитељ је био упоран:

- То је посебна част! Изабрали смо те јер личиш на команданта Саву! Висок си, леп, а и ниси будала, будало једна!

- Све је то у реду, али како могу да побијем онолико Немаца као он!

- Ако наша нова напредна народна власт каже, побићеш и десет пута више!

Вуку мило што то чује, али се нећка:

- Друзе редитељу, па зар ми нисмо до сада побили све Немце!?
- Јесмо, и Немце и непријатеље нове напредне народне власти. Само се они, ипак, појављују ту и тамо!

- Е, сада треба њих да побијемо!

- Па, дабоме! Дамо ти пушку и ти: *тк... тк... тк...*

- Због пушке хоћу све да урадим!

Неколико дана по добијању улоге, Вук долази редитељу:

- Тешка улога, друже Никола!

- Велики је био командатант Сава!

Вук никако да каже шта је намеравао. Види Никола да нешто није у реду:

- Шта си већ научио, реци Вуче, наш велики Саво!?

- Па оно: *тк... тк... тк...*

- А остало, оно за Немце и издајнике!

- Па чекам да ми дате пушку да их поубијам!

Колико је било тешко изабрати глумце за улогу команданта Саве, јер су многи желели да то буду, било је десет пута теже наћи младиће који ће играти непријатеља!

Када је 47. играна прва представа у задружном дому, који је управо тога лета био завршен, за улогу незграпног, пуначког и растом ниског заробљеног четника био је одређен Спасоје Зорић. Опирао се, опирао се жестоко, али после једне вишечасовне пијанке, пристао уз услов да у наредној представи игра неког партизанског старешину!

Редитељ му рече да се уважава његов захтев:

- Само до наредне представе мораш да попустиш десет килограма и да се лепо окупаш!

Уочи саме приредбе у којој је Спасоје добио улогу заробљеног четника, у задружни дом, нанајављено и поднапит улете Никодије Зорић.

- Мој син неће играти четника! Забрањујем!

- Па то је само улога, друже Никодије!

- Доста смо ми играли четнике: и у овом и у оном рату! Да се мало одморимо!

- У наредној представи ће играти партизанског команданта!

- Онда пристајем, али под условом да буде заробљен!

Редитељ се зачуди:

- Док смо играли четнике, и у оном нашем и у овом вашем рату, ми Зорићи, никада нисмо пали непријатељских шака!

Забрђани су пратили приредбе као да су и сами добили неку од важних улога:

- Браво наши!

- Жешће ударајте, мајку им крволочну!

- Браво, командатне Саво! Само напред!

- Гледај, Никодије, оног твог клемпавог!

- Мора да је клемпав када је четник!

Онда силни смех завлада салом. Тада ће онај Никодије, ваљда му препуко у грудима:

- Ни ови ваши немају баш мале уши! Сада ми је јасно ко ме откуцава, мајку вам!

Сеоски редитељ даје знак да ћуте:

- Пст... пст... пст...! И показује на први ред!

У првом реду, на клупи која је резервисана за другове из општине, представнике нове напредне народне власти, расположење је углавном исто: лица преозбиљна, један од њих, са стране, нешто пише. Гледа и пише! Посматра позорницу, публику и –записује!

После приредбе, званичници из општине, одлазе, суздржани су:

- Чућемо се и видети за дан-два!

Сеоском редитељу, али ни глумцима није ништа јасно:

- Није било лоше!

- То ћемо сазнати за дан-два!

Глумци су наредног дана пијани:

- Будало једна, онако Сава не пуца! Да је тако пуцао не би убио ниједног Немца!

- Спасоје, требало би у земљу да пропаднеш! Обрукао си четнике! Дозволио си да те свежу!

Он, Спасоје, сав поднапит, а и неиспаван, јер га је отац добро пропустио кроз кошчате шаке, љутито одговара:

- Попустићу у двадесет килограма, из корити нећу недељу дана да излазим! Макар ме убили, никада више нећу бити у четничкој кожи! Какви су они били, чуди ме да их уопште има међу живима!

Онда ће сви онако полупијани:

„Партизан сам тим се дичим,

То не може бити свак...“

После неколико дана, ето ти оних другова из општине. Делују врло званично, а када наредише сеоском куриру да позове редитеља, учитељицу и ђаке, који су учествовали у представи, некако се још више уозбиљише! Изгледало је као да су дошли у Забрђе да донесу важну, историјску одлуку!

Сви, баш сви, од редитеља и учитељице, до глумаца који су у представи имали споредне улоге, попут оне да донесу чашу воде или да једноставно кажу *„Добар дан!“* долазили су на састанак крајње забринуте, јер су се, природно, прибојавали оцена представника нове напредне народне власти, односно општинск комисије, која је, можда, таква да им неће фалити мало одмора од глумачког посла!

Сви седе, једни до другог, нешто мало даље је учитељица са ђацима, а за столом, на два метра удаљености, чланови комисије пуше замишљено!

- Дакле, видите другарице и другови села Забрђа, нас тројица смо потанко анализирали представу. Консултовали смо оне наше на највишим

положајима у општини и можемо да пренесемо незадовољство вашим учинком!

У невеликој просторији – тајац! Само се чује дисање Спасоја Зорића, оног што играше заробљеног четника. Био асматичар, па му сметао загушљив ваздух у невеликој просторији!

Онда ће један од оне тројице, седео у средини:

- Видите, другарице и другови, у „*Капиталу*“ је записано...

Тада Спасоје Зорић подиже руку. Хоће нешто да пита. Друг за столом, са десне стране оног што је почео излагање:

- Другарице и другови, не прекидајте председника кад је започео разговор о вашем доприносу приредби...

Спасије не спушта руку!

Онај трећи члан комисије, са леве стране првог говорника, нешто шапуће. Тада ће онај у средини крајње оштро и званично:

- Друже, кажи већ једном шта хоћеш!

Спасоје устаје, види се да тешко дише:

- Другови, мени...

- Није ти јасам почетак мог излагања!

- Другови, мени...

Први говорник, још званичније и оштрије:

- Нама је познато да сте сви ви прочитали „*Како се калио челик*“ и да сада приводите крају проучавање... чега, ајде ти (*показује на најближег до себе*)... Кап...

- Кап... кап...

- Капи...

- Капи... капи...

- „*Капитал*“, јел' тако!?

- Тако је! Тако! – рекоше сви у глас.

Тада ће први говорник још озбиљније:

- Да ли знате ко је знао „*Капитал*“ напамет!?

Забрђани хорски:

- *Тито! Тито! Т и т о!*

Поново ће председавајући, врло задовољан:

- Одлично знање, другови и другарице! А ти шта хоћеш!?

- Да изађем напоље!

Председавајући оштро показује руком ка вратима! Хвата се за главну и пита:

- Која је ово будала!?

Један од учесника приредбе, онако узгред:

- Спасије Зорић, онај што је играо заробљеног четника!

Зачу се жагор!

- Непријатељ остаје непријатељ! Хајде, наставимо рад! Дакле, у „*Капиталу*“ друга *Карла Марса* је записао да... Него, да одмах пређемо на

конкретну анализу. Ево, почнимо од ваше учитељице и њених ђака. Има ту неких недоречености...

Учитељица се помаче са столице, неугодно јој што ово чује пред ђацима.

Упаде у реч:

- Ако ћемо већ о недоречености, и у вашем излагању их има!

- Молим!

- Рекли сте у „*Капиталу*“ друга *Марса*, а требало је друга *Маркса*!

Онај из општине, који је био ненавикнут да му ико противуречи, каза арогантно:

- Ми тако тепамо нашем другу који је написао „*Капитал*“, а ти, ти би као учитељица требало да знаш ону народну: „*Зови ме и грне, само немој да ме сломиш!*“

Тога дана је анализа приредбе била завршена, а да није ни започета. У „*Белешкама мојих дана*“, са стране, на маргини описа овог догађаја, пише: „*Не прави се паметнији него што јеси!*“

После наредне сеоске представе, поново је дошла у село општинска комисија за оцену укупног „*уметничког домета*“ и доприноса сваког појединца изградњи новог друштва.

Сви су ту: и редитељ, и учитељица, и ђаци, па и глумац који је играо свезаног четника, али и партизански команданта!

Главни из општине званично:

- Овога пута није било тако лоше. Другови из општине оцењују да сте били знатно уигранији и да је, разумљиво, публика реаговала спонтано. Само, знате, оно када је неко из сале казао: „*Живео друг Тито*“, требало је, брате, да то изговорите много јаче, да се чује изван сале, да се чује до последњих кућа у селу, а не би било лоше да је глас ишао и даље. Без те поруке, другарице и другови, не би ни било нас, не би било ни нове напредне народне власти, па ни ове ваше приредбе.

Забрђани климају главом!

- И онај спонтани одговор народа је, брате, морао да буде још спонтанији! Да се осећа веселост у гласу када се изговори:

- *Живео!*

Конечно, највише сте затајили када сте, додуше из срца, изговорили:

- *Тито! Тито! Т и т о!*

Наравно, када та спонтаност и даље траје, могло се комотно до краја приредбе да аплаудира и да се изговара:

-*Тито! Тито! Т и т о!*

То би, у ствари, и била најлепша приредба и најлепша порука нашем вољеном другу Титу за његов велики рођендан, који је и рођендан свих нас!

Главни узима гутљај воде:

- Другови из врха наше општине кажу да глумац који је играо команданта Саву морао је да буде енергичнији, одлучнији, да су команде

биле више другарске! Добро се зна да су заповести у нашој војсци биле ефикасне, да им је главни циљ био изградња морално чврстог борца. Знате већ ону причу:

- Друже, одакле ти та јабука!?

- Из воћњака!

- Водите га на стрељање!

Настави онај театрално:

- Имамо замерке, посебно другови из општине, и на улогу оног четника. Брате, другови су у праву, превише је изгледао поносит! Сложили смо се да наредни заробљени четник мора да буде смотанији, да делује као прави четник из овог нашег рата! Ни они из ранијег нису били бољи!

Овде, у гробу, док читам „Белешке мојих дана“, ухватим себе како се смејем! Смешне ми биле све те приредбе, све те анализе људи који су једино одлично проучили Марсов „Капитал“.

А онда, опет кроз смех кажем:

- Алекса, припази се шта радиш, могу они и овде дадођу!

Те поратне године, иако сам био мали, доживео сам као наредних десет! Урезале се у моје сећање, па ме не остављају, као што се не заборавља прва љубав. После ње могу бити и друге, страстне љубави, али је прва увек – прва!

Једном порезници улетеше у наш дом, стару кућу, која се „припремала“ да падне:

- Нисте измирили обавезе, нисте платили порез, дужни сте *п е т* динара!

Мајка и баба биле саме, плачу:

- Сутра, сутра ћемо платити! Нема се!

- Имате краву, то је довољно!

- Не, не, не! Помреће нам деца!

Порезник упоран, хоће да изведе Шаруљу. Баба и мајка стале на врата штале, ухватиле се за главу, преклињу порезника:

- Сутра, сутра ћемо платити!

- Рок је прошао и нова напредна народна власт више нема времена да вас чека, сељанчуре једне!

Спаси нас комшија Милисав. То му мајка и бака никада нису заборавиле.

Каза оном набуситом порезнику:

- Па зар због пет динара краву да истераш!

Он ће, као да га посматра пола села:

- Када нешто ради нова напредна народна власт, то мора да се испоштује. А она је наредила да сви у Забрђу морају да измире дугове према држави! И квит! Ту нема погодбе!

Комшија Милисав га гледа, као да не верује својим ушима:

- Па ни она предратна није то радила!

- Зато је и пропала! Јел' вам то јасно, Забрђани?

Видим мајку и бабу како се крсте. Нуде Милисава да попије. Он се захваљује, а онај ће порезник, победнички:

- Када смо сада овако лепо обавили посао, може и да се залије!

Мајка и баба се поново крсте. Порезнику дадоше црно вина, то је тражио:

- Ето, видите, како све може лепо да се заврши! И крвава вам остала, и порез платисте!

Тада сам онако мали и нејак, осећао мржњу како расте у мојим очима. Гледао сам оног порезника оштро, колико дете то може.

Мислио сам:

- Како бих те слатко убио, неваљалче један!

Полушапатом говорим:

- Да ми је оне пушке што је Вук Павловић имао на приредби па да га убијем: *тка... тка... тка...* И нема га више!

Онда опет помислих:

- Није лепо да будем убица порезника нова напредне народне власти, није Алекса!

Некако истовремено чујем и гласове сељака:

- Сигурно је онај порезник много забрљао када га је мали Алекса усмртио оном пушком! Опростиће му, јер је то пушка нашег команданта!

И онда ми проструји кроз главу: *Тка...тка... тка...* И нема га, заслужио је да умре када су мајка и баба морали да плачу...

Чујем у суседству, нешто ниже од наше куће, оног већ поднапитог порезника, који виче:

- Мајку вам сељачку, немате пара да платите што припада држави, а имате бачве вина, да пијете и пеујете нову напредну народну власт!

И онда се зачује плач нејаких жена, које су се ту затекле и, као и моја мајка и бака, нису дозвољавале да им се из дворишта истера крвава, помагала им да преживе послератне сиротињске дане!

За сељаке Забрђа посебно је била тешка 48. године. Усред лета, уз силну грмљавину, створи се неко невреме, однесе сав род, нестале су многе куће, само што се и наша не сруши, а несташе Миладин Јовић и Ангелина Спасић.

Миладин је живео сам, у кући поред реке. Док је покушавао да спасе краву из штале, удари велики талас. После неколико дана сељаци га нађоше мртвог километар и по низводно. Ангелина, позната по томе што је најбоље певала старе песме, покушавала је да протера своје стадо, пет-шест оваца, преко већ надолазећег потока, оклизнула се, ударила главном о велики камен и ту, на Шупљем риду, остала мртва! Оне овце што је терала, успеле су да пређу поток: *бе... бе.. бе..!*

О том силном невремену 48. касније су причане и допричаване многе приче од којих су неке изгледале потпуно нестварне.

- Не дао Бог ни највећем душману да му се деси 48!

Тако су, најсликовитије, Забрђани описивали то силно страдање, а чинило се да су до гроба, па и у њему, негде у дубини душе, носили велику рану и страх од невремена. И када су се купали у реци, која је лети била до лаката, знали су да кажу:

- Не дао Бог да ти снаја буде као ова река!

Већ првих дана те 48. Забрђане је мучило неко осећање неизвесности, неки чудан притајени страх, који није најављивао ништа добро.

- Важно је да се не крвари, преживеће се некако!

Село су и те године обилазили неки људи из општине, или од негде другде, али су за Забрђане сва та непозната лица били представници нове напредне народне власти!

Њиховим доласком сељаци се нису нимало радовали, али то јавно нису исказивали. Само су притајено, готово строго поверљиво, увече, међу најрођенијима, говорили: *Власт је власт и мора да се поштује!*

Они из општине више нису били тако разметљиви у обећањима као непосредно после рата, али су, ипак, на сеоским зборовима који су, као и раније, били добро посећени, говорили:

- Нова напредна народна власт не заборавља обећања! Само је потребно мало више стрпљења, другарице и другови! Ово што је вас задесило схватите као лични допринос нашој укупној победи, победи нове напредне народне власти! Нека небеске силе поруше све куће, нека однесу и све кућне резерве, неће никада уништити ваш понос да сте градитељи новог друштваи да сада имате нову напредну народну власт!

- Тако је!

- Живела нова напредна народна власт!

- *Живела!*

Дан-два после Св. Саве, лепо сам записао у „*Белешкама мојих дана*“, ненајављено, бахато, свом силином, уђоше неки непознати људи у двориште Илије Јовановића. Све записано по казивању његовог сина јединца Саве, који је баш тада прослављао осамнаести рођендан.

Сава казује:

- Били смо сви на окупу, шалили смо се што сам ја, ето, напунио осамнаесту годину и што ћу моћи у војску да идем, а после тога, дао бог, да се оженим и постанем домаћин.

- Ав... ав... ав...ав...

Кад уђоше, отац нас представи:

- Жена Оливера и син Сава. Родио се на Савинда, па слаavimo!

Нуди их пићем, одбише!

- Домаћине, да прво завршимо посао, па ћемо онда прославати.

Оцу, видим, неугодно, јер слаavimo мој рођендан, али се суздржа. Њих било тројица, па ће један, ваљда је био најважнији:

- Да много не околишемо, домаћине Илија! Дошли смо да нам нешто помогнеш!

Отац га гледа, ваљда се тада и сам питао: „Нешто гадно ови спремају!“

- Илија, ти добро знаш, домаћин си, имаш, видимо и лепу породицу, у овом вашем селу Забрђу се свашта догађа!

Отац даде знак да изађемо из собе, није згодно да ово слушамо!

Рече онај главни:

- Син Сава, нека остане!

Тако је и било. Представници нове напредне народне власти су научили да буду ефикасни:

- Твој је задатак да нам јављаш шта се најважније збива у селу: сад сазнаш, сутра јавиш! Ако је нешто важније: сад сазнаш, за сат - два јавиш! Ако је изузетно важно: сад сазнаш, одмах јавиш!

Отац налива вино, препуни чашу, руке му дрхте, испија нагло, до дна!

Онда одлучно, као да се брани од неке напасти:

- Јок! Јок! Јок!

Она тројица се погледаше, видим чуде се:

- Илија, да ли знаш шта си казао!

- Како не бих знао, представници нове напредне народне власти!

Тада отац узе флашу, била готово пуна, и вино попи!

Било ми га жао, од када га памтим, нисам видео да попије више од две-три чаше вина!

Помислих: „Ово је нешто врло опасно!“

Онај главни, запали цигарету, нагло повуче дим, погледа ме оштро:

- Овај ће бити твој доушник, ти наш, јеси ли разумео!

- Јок! Јок! Јок!

Као да им је неко дао знак, устадоше сва тројица и оцу претећим гласом казаше:

- Илија, запамтићеш ти нову напредну народну власт! *Запамтићеш!*

Тада опсовах себе:

- Кукавицо, зашто им бар нешто не каза!

И би како они рекоше!

Позваше ме у војску. Граница према Италији!

Оца више никада нисам видео!

Мајка ми, кроз сузе, говорила:

- Није прошло много времена од твог одласка, одведоше га! Свезаног! Чула сам како псују и говоре:

- За Стаљина си, је ли! Удри га, мајку му руску!

Ништа ми није било јасно. Па, сећаш ли се, сине, прошле године смо сви извикивали:

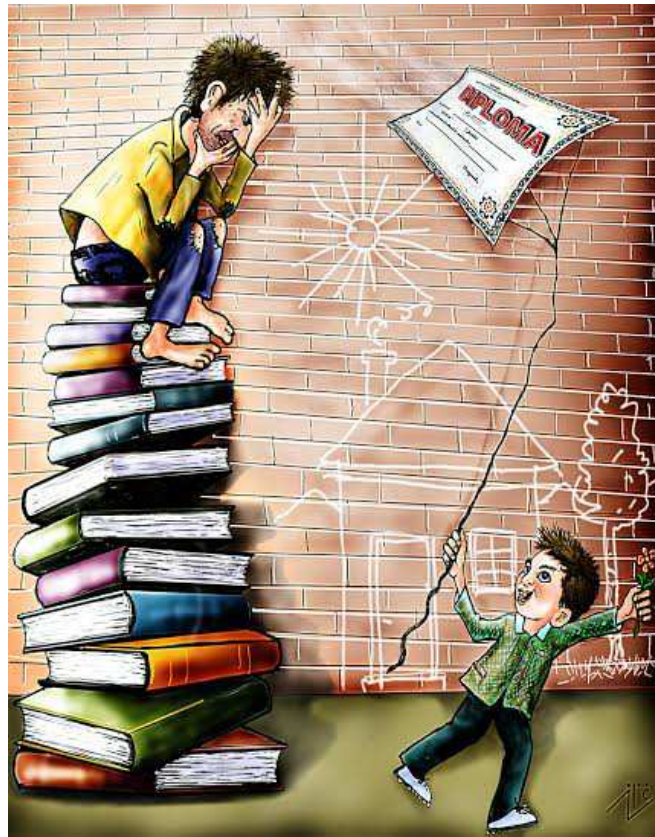
- *Тито – Стаљин! Тито – Стаљин! Тито – Стаљин!* Цело село, а сад, ето, то не ваља!

Мајка је плакала, држала ме чврсто за руке. Тешио сам је, сузе нисам могао да зауставим.

- Наћићу га, мајко!

Обоје плачемо, још јаче!

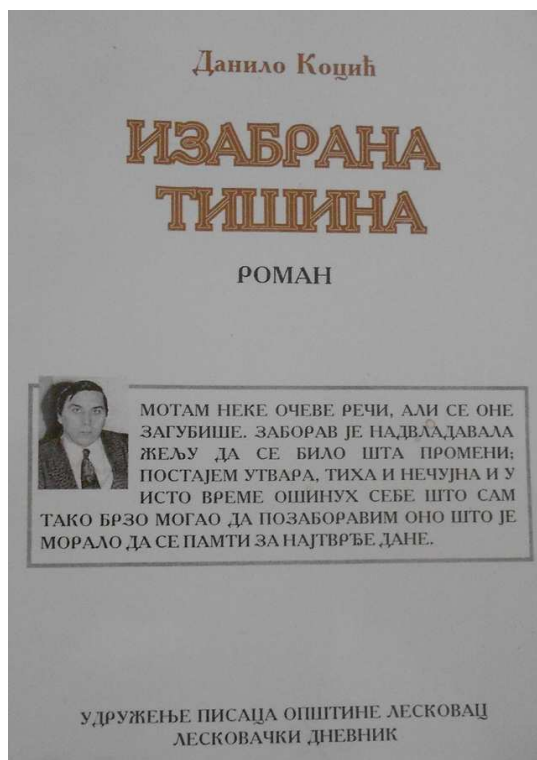
- Хвала му, није био кукавица!

Данило Коцић

ИЗБРАНА ТИШИНА

(Случај новинара Косте Даниловића)

Лесковац 2000.

*Мора да постоји неко место
где су зазидани наши сни
Томислав Н. Цветковић
(Земно време)*

Почео сам живот нестално, као огољено дрво, без свести, плачући. Тражим негде изгубљене речи заостале од пролазности и несећања. Осећам како полако тамним, нестајем, како се у исти мах губим као да ме није никада овде ни било. Покушавам да зграбим заостали трачак наде, па се под силином прошлих дана, која стоји као опомена, враћам у садашњост, а онда ненадано поново летим и сам не знам куда!

Срамежљиво и са страхом посматрам сневеселе слике: куће, околину, ноћ; гледам те засенчене тонове који ми се чине у исти мах претећим, али и сажаљиво молећивим. Све је некако помућено, а опет је негде крај мене, у затуреном делу приче, у ћутању које призива на одлажење и у исто време ме моли да и даље останем ту, макар био нем као прохујало трајање.

Цео свет ми се сабио у неколико успомена, у само две – три сенке и само једну жељу: да преживим ово бахато време. Помешало се све: и изломљеност, и страх, и хладноћа, и ти далеки дани моје младости и детињства. Посматрам ту давну слику своје суморне прошлости па ми се у једном тренутку учини како личим на затурени свињски опанак, који је моја бака бацила комшијским псима да се играју када им досади излежаване на јулској жеги.

Одвојио сам се од света и он од мене и у том чекању неких будућих дана (ако их уопште буде било) осећам како ми коса нагло бели, али је, срећом, ту као драги украс моме запуштеном телу. Губим те далеке слике, као да ми нису драге (а оне су једини мој живот; све остало је варка, па и овај тренутак моје стварности). Свађам се у сну и постајем несталан, покраден, послушкујем своје трајање, заокупљен далеким, осветничким мислима. Цео живот ми се учини нагло повезан у хиљаде испреpletених боја, замућен, набијен самоћом и самоуништењем.

Одједном примећујем како поново шапућем многе речи као молитву коју нисам успео да попамтим. Хтео бих да прескочим ову таму и ове згуснуте мисли, које су ме нагло натерале на непристојност, али постајем све више убеђен да морам да чекам реч, његову реч, да је добијем, ако је добијем!

Себе одмеравам суровим гласом и неким тупим погледом; гледам своје руке сличне гару, видим очи зароњене у даљину и тада ми се учини да поново нестајем, јер немам више храбрости да испочетка читам своју тугу!

Поглед ми зароби прозор апсане, учини ми се да нагло, као када сине скривена мисао, долази свеж ваздух, нека белина, која ме спасава од

измождености, а онда све, као по команди, нестаје и ја поново остадох да чекам, а да и сам нисам знао кога све и зашто је морало да се догоди оно што је, ваљда, моје минуле дане натерало у тамницу.

Када се човек нађе у безизлазу, говорило је моје скромно животно искуство, најбоље је мислити о нечему што може да разгали душу и натера срце да се бори против свих сила, ма колико оне биле сурове и упорне да остваре свој наум. Можда ме је то сазнање из најраније младости и чувало у будућим годинама трајања сталних несванућа и можда сам и у томе видео сву величину своје зрелости.

Баш у овом кошмару, који би морао сваког иоле нормалног човека да натера на најгоре слике, сетих се Драгане и њених речи, изговорених давно, можда са намером да провери моју снагу или да ме натера на погрешан корак:

- Волим твоје двосмислене параде!

Чудно изговорена мисао, казана је баш када смо се безразложно свађали и док сам покушавао да је приволим да каже неку скривену мисао, да ме натера да узнемирим и зимску ноћ и да је до краја савладам.

Сећајући се тих давно изговорених речи и моје немоћи да је одједном победим, схватио сам да и у сакатим речима има много снаге, више него у фразама умних људи и великих писаца. Учинило ми се да се само понекад, ненадано, човеку могу да роде такве жеље и да касније, када се мисли сталоже и бес прође, покајнички тражи прилику да се извини, али је све већ касно, па нова слика само још више квари оно што је било и тера на неспоразуме и трајна нестајања.

Сада сам се сетио - док размишљам о тој давној слици – колика је дуга ноћ када се тражи спасење и колико је тешко када нема сенке која би се скривала попут доброг анђела.

И сада ми се чини како сам осећао њено тело као да је мирисало на недозрелу конопљу и тек пристиглу детелину. Сећам се, призивала ме је страст, али то намерно нисам хтео да покажем, јер сам давно сазнао да живот има ту особину да се догађаји поређају, без присиле, баш онако како желимо и баш онда када им је време.

Давне слике извучене из самоће, и то ми је живот казивао, мора поново да терају у тишину, у благу лењивост и у пределе нагло створене пустоши. Желео сам да изаберам пут у коме се све заташкава и умањује, да ненадани ветар однесе сву чудну празнину, која ми је непрекидно сужавала мисао, па ми се, затечен наглим поразом, учинило као да сам неко време био потпуно несталан.

Осећао сам како ме раздире мука у устима, приметио сам да лагано, гласом који ме је сањиво издавао, казујем самоме себи да није време за велике свађе и како ће све, кад – тад, доћи на своје место.

Поново видим њено тело, осећам како је мучи ледена зимска ноћ обасјана месечином. И док ми се поново мути разум, откопчавам дугмад

њене небом обојене хаљине, осећам њену топлоту и мирис налик плавом јорговану, док се пред мојим очима појавише набрекле груди.

За трен, без наредбе, као да је кошава дунула, измаглише те слике, а ја осетих како ме властите очи проверавају са таквим презиром као никада до тада ваљда у силној жељи да униште сву моју постојаност.

Мраз са прозорског окна пренео се у собу, зароби ме нагла дрхтавица, нешто ми је шапнуло као да се заклињало, убледех, савих се као да сам несвесно желео да побегнем од те занетости и црних слутњи које су најављивале најгоре. Намах сам се утишао, згужвао, покренух се да отворим уста, можда да кренем, али прогутах речи као човек који се изненада нађе пред сликом која зауставља сваки покрет.

Осећам да ми је лице страшно, да се, пред силином догађаја, претворило у несан, да су видљива два плашљива ока, а да се у глави, попут бунила, мота само једна мисао: докле ће све ово да потраје!?

У овој премрзлој тишини осећам како ми чудно откуцава срце, као да је њега захватило велико спремање. Тада поново ишчили страх из тишине, од ћутања, од те мрачне слике која је довољно казивала, али ми није објашњавала све. Човеку, помислих, није потребан велики страх да буде несталан; потребно је само мало мучења у овој промрзлој соби, апсани, и потребно је мало чекања до неког од сванућа, ако их буде!

Зашто би неко претварао живот у мучење, трже ми се тај крајолик живота, док ме је истовремено савлађивала мисао како свако мора да се узме у памет, јер власт, поготово она којој се највише верује, зна најлакше и најчешће да превари.

Претварам се у тишину, хоће ли однекуд да се појави друга слика, да разбије ову празнину, да започне нови живот изван овог трајања. Питам се и истовремено поново препирем са својом несталном сенком, која ме још више плаши и тера на нове узбуне.

И тада сам себи, молећиво, понављао давно изговорене речи, које ми се чине сакатим, али и довољно јаким да морају да збуне и најстаменије људе:

- Власт у коју се највише верује највише и најлакше зна да превари!

Нећу да се навикавам на овај поглед из заворског круга, из овог загубљеног стања, које ме је збунило, јер нисам научио да будем у стању неизрецивог дрхтања тела и памети.

У том истом трену хватам властито губљење тела; хоћу ли успети да проникнем у себе без питања, патњи и мучења!? У исто време сам осећао у сваком покрету, у недогледу, у очима, неизрециву сумњу, страх и издају, тешку издају помешану са сетом, која се узјогунила од неиспавања и чудног даха.

Знам људе који су се у мом селу Забрђу лако навикавали на опрез, на хајке и заседе, на свакојакe завере, на стално откочени поглед непознатих људи, али и сумњиви миг понеког од својих мештана. Крили су се не зато што су увек били гоњени, него што су осећали да би то могло да се догоди.

Навикавали су се на исте слике, на умирања са сетним погледима и стално, али баш стално, уверавали себе да све мора да буде баш онако како је бивало, јер тако је неко некада казао да се мора да живи.

- Па, зар наши стари нису говорили да је тако бог казао. И квит!

У томе су и моји Забрђани каткад налазили спасоносну формулу за сва недаћа и многобројна несванућа у оним поратним годинама када се нестајало преко ноћи, изненада, као када дођу попаве или нека опака болест.

За њих је било најважније, колико су ме пута уверавали, да имају макар за дан – два хлеба и соли (воде је, кажу, увек било довољно) и, можда, бар мало ракије која би гасила једну, а рађала другу тугу и неку нестварну наду да ће једнога дана све ово проћи и да ће започети неки други, лепши, прави живот!

Волео сам те сељачке бунтовнике који су живели у уверењу да су, избегавајући поглед порезника, надмудривали закон и државу и у томе налазили нека своја задовољства, мени тако далека, а ипак малчице схватљива. Забрђански сељаци, а од тога веће несреће нема, у том избегавању лица, штитили су своју осаму и само њима знани свет наде.

Страх да се у нечему не погреша, зачуђеност и збуњеност пред непознатим, просто су их терали да буду у свему и груби, и кратки, али правични, по мери која је владала у селу. Ако они прихвате придошлицу, врата су стално отворена; нуде га храном, пићем и свакојаким ђаконијама; хтели би да га закуће, ако није ожењен. Ако се, пак, роди сумња у скривеном делу ока, па се онда расели до стално стиснутог погледа, рађа се жеља за осветом!

Пред очима се јављају те слике мога Забрђа иако сам од ове хладноће изгубио хитрину, споро мислим, нестало је снаге, порасла је сумња као поплава и пристижу неконтролисани трзаји. Осећам да сам загубљена, унезверена животиња, која задаје главобољу и себи и другима и која очекује да је што пре прикољу, али је спремна да у том ропцу направи покрет који ће све да изненади, уплаши, натера на ноћну мору и дуга, заморна умирања!

Помисао да су се – када је било оно велико клање – по земуницама, бунарима, таванима, у мраку који се ножем није могао да пресече, крили они који су ослобађали давно попаљена села, учини ме некако храбрим. Неће, ваљда, тмина да сломи душу, али опет надлази страх од ове гробне стварности у малом простору који је створен за вечита мучења и стална умирања. Тада ми се учини да сам довољно смрдљив, па пожелех да одмах нестанем из ове рањиве коже. Дошло ми је да у том трену, једним потезом премрзле руке, поразбијам стакло прозорчета, да уђе чист, зимски ваздух, као једино спасење моме умирању.

У исти мах ме пренерази и сазнање: шта би се догодило када бих ослободио земуницу овога нереда!? Оптужили би ме, без размишљања, како сам покушао да бежим и онда би моја кривица била за сва времена

доказана. Осећао сам да би та нова, допуњена, потанко образложена оптужница, била написана са мноштво уверљивих детаља. Наравно, као и свака правничка реторика, и ова би била испразна и само њима знана. Ослањала би се на неке параграфе, које ни они каткад не разумеју, али су ту да поремете равнотежу и покажу људима склоним немирним трагањима за новим животом да се у тим формуларима налази читав људски живот.

Тада би се рађале нове сумње, несни и страх од чега се намах побољева и умире преко ноћи, увек пре времена и пре доласка доктора и попа, који су важни, али само да би показали како је, ето, тако морало да буде, јер овој новој болештини једноставно спаса нема.

- *Тако је, ваљда, казао бог!* – говорили би, опет, сељаци, а осећало се, без обзира на њихову наду и побожност, да у те давне приче о нашим исписаним судбинама нису до краја веровали!

Они који би се усудили да кажу како је нове болести донело ово ново време брзо су побољевали и још брже се налазили у мемљивим апсанама, па су одатле могли њиховим најближима само да јаве како је могло да се догоди најгоре – смрт, али да *о н и* за то нису криви, него да је *о н*, у тренутку неспоразума са самим собом, отишао са овога света!

Осетих неко олакшање што сам побегао од те идеје, па ми брзином муње проструји кроз главну да за тако нешто и „*није време*“, а то је, признах нешто касније, у ствари, најбољи знак да сам спреман да се покорим и чекам да се нешто догоди. И у овој хладноћи, у којој је једино тињала тама, био сам убеђен у неправилности свога мишљења, у своју правду и своју једино истиниту, али затурену недопричану реч. И та обојена истина, ако истина може таква и бити, убеђивала ме да се ништа не може лако преварити: ни глувоћа, ни слабовидост других, ни моја трагичност, али и безизлазност ситуације, ни сплет доиста чудних и каткад тешко објашњивих околности.

Навикао сам, као и моји сељаци, да нестајем у реду, који то, у ствари, и није био. Сада, док чекам да *о н и* (боље рећи *о н*) покажу своју моћ, једино сам у овом омеђеном простору бола и туге, могао да нагађам какве ће све приче допричати и у које бездно ће ме сместити.

Једино што сам истински пожелео је да престане ова неизвесност, да се отворе врата апсане, да ме избаце, па макар својој причи додавали лажи теже од градоносних облака исписаних најгорим рукописима неког смутљивца, који је ту да се додворава, јер то и њима и њему годи и живот власти и њихових сатрапа боји онако како су их други навикавали у годинама које су нестале као вукови после оштре зиме.

Знао сам да дуге ноћи навлаче људе на големе грешке, на слепило пред изазовима наилазећег тренутка, на свакојака размишљања и сваковрсно бунило. Осећам још дубље тишину, јер нема гласова да се моје трајање одложи, можда због ове студени од које се и мисли смрзавају; чини ми се да чекају белину зимске зоре, па да ме тада претворе и оно што су до краја наумили. Пожелео сам да што брже прође време; нешто ће се десити,

морало би нешто да дође, такав је живот. Нешто се мора збити и изван наше воље, а и у том је, казивали су Забрђани, сва замршеност човековог постојања.

- *Не умире се што се хоће, него што је смрт живот који се неизоставно мора проживети!* – казивали су моји Забрђани.

И у томе, ма колико се противио, има истине, коју су они научили не само у годинама када се нестајало природном смрћу, него и у времену када је то морало да дође нечијом вољом изван забрђанског округа.

Чудно је како човек у теснацу свога постојања размишља разложно, па га ни смрт, од које се каткад губи контрола, не може избацити из равнотеже. Мени се учинило, иако нисам у стању да до краја откријем тескобу своје немоћи и пронађем коначно спасење, да ипак могу да се савладам и ухватим са свим силама надолазећих тренутака. И зато ми сину мисао да ћу успети да му се супротставим као када смо се жестоко убеђивали у исправност наших одговора у годинама заједничког одрастања.

Та ноћна тишина, као пред неку велику несрећу, мора човека да натера да потражи нови глас, да чује нешто што се, можда, никада не може ни чути, па ме у магновању и тражењу речи изненади промукли, далеки зов:

- *Eeee... eee!*

И опет све занеме као да је преливено воском.

Речи се даве унесећању, време се губи узпразно, немоћан сам, не могу чак споро ни да мислим. Тишина, никаквог трага од нових речи. Добро, прошло је пола ноћи, тихо, глуво доба, згодно за страх када несан поједе снагу! Само да нестане ове хладне мркине: пијан сам од свега и схватам, брзином магије, да ми је свеједно шта ће се сутра десити. Понављам, као да себе преслишавам, ту спасоносну мисао: *свеједно!*

Да ли сањам!? Видим месец како лелуја изнад реке и раскошно осветљава њу и мене. Пун месец. Издаје нас као лако читљива мисао, па молимо облак да га макне, да завлада потпуни невид над овом клисуром и реком. Црна линија шуме се све више удаљава: прцветала ноћ, студена, зимска, прозна ноћ. Одлази месец, нестаје и хладноће, измах. Руке се сплеле. У застакљеној ноћи закорачисмо у први дан нашег узбудљивог дусања.

Одједном се све преобукло: и умор, и сан, и страх од тишине, коју су узнемиравали само наши кораци. Нестајемо док врелином наших тела плашимо смрзнуту реку. Колико је мало потребно да се разграна љубав: да само нестане месечевог зрака, да се одложи свитање, да се заборави бела, слабашна зимска зора, која је обично на увојцима брда, што се простиру Забрђем, најављива нова дешавања. У село смо ушли тихо, нечујно, као једна сенка, најлепша сенка зимске ноћи заборављене у планини. Љубав. Родила се *љ у б а в!*

О, најјачи створе, где си да видиш наша лица!? Где си тада био, да ли могу сада да те пронађем и саопштим све своје немире? У уморним очима

препознајем презир. Постао сам неподношљиви издајник својих давно заборављених осећања. Сада тражим зору, онда сам молио да нас не издаје ноћ. Зар је живот заиста тако скројен да се никада другима, понајвише, можда, самоме себи, не може све потанко објаснити!? Хоћу у овој мемљивој соби да заподенем свађу, да узбудим своју несталаност, али од изнемоглости осећам да сам неспреман и за говорења, и за речита ћутања!

Приморан сам да слушам тишину и чекам. Узнемирено чекам и не жури; хоћу, поново хоћу, да време пожури. Постао сам слеђен, заћутао, без икаквих прича, празан и поразан; само да више нема жеља, да нема те чежње за неизрецивим долажењем дана који ће дефинитивно преломити моје трајање.

Ћутао јесам, не знам ни сам где све. Ћутао сам дуго, најбезгласније, што се може: шуме, њиве, ливаде, обале река, камењари, виногради – све је то било обележено мирисом мога безгласја.

- Пес! Пес! Пес!

Колико је пута то био једини забрђаски говор. Почео сам да схватам како сам живео у крају где се људи све се више и боље споразумевли ћутањем него речима. Само да се опстане, преживи, надвлада тескоба, да се победи немаштина, морало је да се ћути. Ћутањем и чекањем дојављивана су нова јутра и нова нестајања. Све је рађено у страху, јер је он био јачи, журнији од бујице затурених речи и порука.

Зато ми овде, у осами, у мраку, навиру очеве тврде речи о принудним откупима, који су претили попут скакаваца, па су се сељаци крстили погнуто, као да су носили пун цак кукуруза на леђима и као да су хтели да побегну од себе и незваних гостију.

Мотам неке очеве речи, али се оне загубише. Заборав је надвладала жељу да се било шта промени; постајем утвара, тиха и нечујна и у исто време ошинух себе што сам тако брзо могао да позаборавим оно што је морало да се памти за најтврђе дане. Сетих се, када је прекипело, а то се догађало у посним годинама, расколучени сељак би похаганим гласом прекидао свако ћутање, није пазио шта говори и у несталној брзини, која никада није дојављивала доброту, изрицао је такве речи да му се, сутрадан, када се прибрао и сам преслишавао, и крв ледила од тих крупних гласова и тешких оптужби.

- Пес! Пес! Пес!

Казах ово себи као да сам чуо неки далеки шум, неки непознати људски зов, залутали глас, а од свега тога није било ничега. Бескрајно дуго траје мучнина са тупим болом у глави, подмуклицом која је претила телу и терала ме у неки замагљени јаук.

- Не! Не! Не! – никако јаукати. Само ћутањем, оштрим погледом, разарати њихово присуство, а себе претварати у умилну птицу која одлази својим путем.

Једва успевам да прислоним главу на испрљана хладна врата, али застадох од збуњености, од силине таме која је испуштала несносну,

тешко описиву хладноћу. Ошамућен од своје сенке, постадох још више погнут, као они моји сељаци у поратним годинама; осетих неку наглу падавицу помешану са глувилом и одох у несећање!

II

Хладноћа ме пробуди, покушавам да истегнем мишиће и из њих хистерам страх; осећам да ми је глава и даље замућена, али примећујем хиљаде ситница у неком замагљеном низу; једино не могу да одредим ни време, ни смисао далеког усковитланог сна. Пролазиле су неке војске, збегови, скитнице и чергари у један трен, на истом месту, и тада видех како је ту превише несрећника.

Немам гласа, очи ме издају, као да су замазана прозорска стакла, слике нестају као да нису постојале, пристижу нове, ускомешане и безгласне. У врелини летњег дана, налазим се у огромном сељачком кревету у коме су мирисале жетве помешане топлином. Осећам срећу због те слике; примирио сам се и поново сањам. Напољу је галамило сунце; читаво село занело се том топлином.

Никао сам на јаловој сељачкој земљи, као и све моје комшије; од сиротиње сам се бранио жестоким унутрашњим инатом, уз понављање молитви и завета, савлађивао сам наметнуте ударе и постепено се навикавао на оно што је време доносило, а дани су ме, као и све око мене, жилавили и мимо моје воље челичали за предстојећа времена самоће и несна!

Дан пре доласка у ову мемљиву собу требало је да предам рукопис. Јачина лелујавог дана је променила правац мога пута, хладноћа ме је довукла, подмукло, као невољна реч, у ово скровиште предодређено само за несрећнике и оне за које је ова власт мислила да им је то једино место (не рачунајући затурена гробља). Случај је дописао догађаје и можда ће неки нови случај разрешити сва будућа очекивања.

Текст необјављеног рукописа сањам у себи као новопроцветали зумбул, као прву љубичицу и драговољни поглед ране љубави. Учини ми се намах да ме чува од свих заборава и свих поплава које прете да ме однесу незнано куда и тако избришу сав мој прохујали живот.

„Временом се слике рођене у идиличном селу, претварале у ноћ и дан, измах. Осећао сам вртоглави пасијанс боја, мириса и чулности, а шичитавао се живот преко њених зеница; разоткривао њен зрео крин и младалачка страст слична јелену који трчи у сусрет узбудљивом јутру. Тихо око стрепње и неки чулни дани откривали су душу у омађијаној страсти осамљености, меланхолије, усхита и неспокоја. То је била, у ствари, та непоновљива привилегија детињства и младости проведеног на селу.

Срце мора да застане када с пролећа, из мириса, из живота уздрхталог под звездама и пробуђеног чулима, пред очима, изникну бели и

плави зумбули и драговољни ђурђевак. Ти мени драги мирисни дани, то тихо лелујање пролећа и лета, када тело сања мирисом липе, то одлутање, засењује душу у моме орошеном звезданом простору.

Онда долази тај ненајављени ковитлац када само себе чујем у боји сокова, видим у лицу младића сагорелог љубављу, у дивном јутру мога сна, непрегледном преламању боја и у њеним мирисима који ме омађијају и у које се драговољно уселјавам док она шири руке што потхрањују пожду и рађају неизрециву љубав постојања.

Волео сам своје тишине препуне сеновитог хлада, руже и свој једини крајолик живота када су недељна јутра најављивала звона са сеоске цркве, још више пробуђивала чула и истицала лепоту рађања новог дана.

Непрегледна стада су благовала као најлепша свечана песма, а у близини реке што на својим обалама крије узавреле младалачка хтења, простирале су се расцветале башите, које су у данима жега дозивале на дружења.

У тиховању и самоћи дозревао је мој живот, који је чекао да буде најпре досађан када месец и звезде постану небеске лађе, а ми знатижељно покушавали да разоткријемо тајну тог далеког света у коме је било пуно жмиркаво-плавих непознаница.

У башти крај старе куће, која је рађала лелујаве појаве раскошности од сваког сећања, на позив увек расположеног комишије, у летњим вечерима, уз слатку наркозу среће, започињали смо наше старе песме које су полако освајале тишину забрђанског краја. Звао је живот у својој раскошној клавијатури боја, у свом причању суза, у топлим тајнама, док се уз благогласја раздањивало у боји кестена и опојно мирисало цвеће. Тада смо наилазили на велике руке нежности, у тренуцима када нисмо тражили све, али смо добијали баш онолико колико нас је грлила младалачка жудња тог непоновљивог времена“.

Био сам урамљен чудом: како сам успео да се сетим тог последњег необјављеног текста пре мог дефинитивног уласка у овај нестални тунел, у ово нарагушено време и ненадано судилиште.

Човек се, гле ироније живота, у теснацу свога постојања, најрадије, најдубље и најузбудљивије сећа својих необјављених мисли, неисказаних судова и недосањаних љубави. Памти их као глумци велике улоге, па оне које касније дођу ту су што морају да одраде своје постојање, нестају као онај последњи зрачак сунца, можда понајвише баш зато да не би пореметиле дубину мириса великих ликова и само једном у животу добијених улога памтљивих за свако трајање.

Ш

Без наочара би ми сигурно неубедљиво, мање продорно, бледо, објашњавао шта се догодило, а мени, у ствари, нису била потребна његова казивања.

Наочаре знају да сакрију не само поглед, него и истину, да измигоље мисао, да човека претворе у друго, непознато биће, човека који он сам не би знао да препозна.

Одавно сам сумњао у поштење тог полицајца, начелника Младена Зорића, али сам му, и поред те сумњичавости, пружао нову шансу, надао са да ће положити нови, лакши испит и пребродити сва искушења која су га неминовно пратила на занетом положају.

Убрзо је живот преварио моје закључке, показао да се у људима, чак и онима које смо толико добро знали, или нам се бар тако чинило, сакривене многе сенке које се појављују ненадано, подмукло, када се томе човек онајмање може да нада.

Кочоперан и циничан, чудно насађен, стално напет, као да се спрема за неки далеки пут, иза наочара је скривао све своје испразности и поглед лажљивца коме су доделили улогу за коју се давно спремао, али није очекивао да ће је икада добити, јер је знао да је у дубини душе кукавица, а таквима не приличи да говоре о туђим манама и врлинама, о њиховим храбростима и да своје животе упоређују са њима.

Оставио ме да га чекам, да победи сумњичавост, да начиним какву непромишљеност и изговорим неке сакате фразе које се не смеју ни у сну казати. Чекањем је хтео да провери и моју несталност, стрпљење, спремност да се повинујем његовим речима, да признам његову надмоћ и потпишем све што од мене буду тражили. То је, добро сам знао, стари, давнашњи метод, којим се најлакше разоткривају несталности и показује брзина људског утрнућа.

Живот ме је научио да будем стрпљив иако су ме полако године издавале. Седео је у тишини велике просторије, заваљен у фотелју, која је немирно додиривала масивни сто: осећао сам његову узнемиреност, ту далеку сенку и неподношљиву протуву која је била спремна да ме згази на миг људи који су му дојављивали прошла, али и будућа дешавања.

Када се јавио гласом који је одзвањао далеко и када се намерно накашљао, пружио руку, учинило ми се да су се попут трулог, заборављеног плота у близини наше старе куће, наши животи нагло раздвојили.

У само једном покрету, у том хладном руковању, разоткрила се близина изненадне провалије, цела његова сенка и наши далеки светови. Све што је касније ишчилило било је само допричавање које је доносило рушевине дубоко зарасле у коров.

Хладноћа његове руке није ме тргла него натерала да будем гадљив; није крио, иако се осећало, како се претвара, да се из њега рађа страх, настаје ледена језа, укоченост и усплахиреност због овог сусрета.

Све је говорило: од подадулог врата, смеха (који, у ствари, то и није био), до непрестаних потока зноја који се сливао са чела, да се у ову људску љуштину уселила нестланост.

Начелник Зорић није дозвољавао речима да га преобуку у чилог, невиног дечака, можда и зато што би прошлост била и највећа оптужница за његово садашње стање.

Није желео да се сећа наших заједничких снова. Схватио сам и пре уласка у ову тишину и неким чудним мирисом оробљену просторију да је он давно потрошио сва своја пријатељства, па је безличном причом, која се није тичала наше заједничке бриге, желео по сваку цену да се повуче у своје варљиво парче свакодневља, у своје свет који је, како се мени чинило док сам га гледао, био стално у знаку мемле, јурњаве, лажних оптужница и несна!

Наши тешки разговори прекидани су незнатим зеницама и журним покретима који су одсикавали претњу. Горим од нестрпљења, али се стишавам да му кажем све што сам наурио када сам се, онако рањив, упутио у ове одаје, у простор којим влада начелникова нестална појава.

Као да је негде прочитао, стално је понављао мисао, можда оробљен за сва времена неким унутрашњим инатом, новом идеологијом и само њему знаном формулом опстајања и напредовања:

- Код нас све може трајати и дуже и бити много, много мучније!

Разумео сам то његово казивање, просипано некако меко и невесело, као његову одбрану и као знак да је оно што се мени догодило само „велики неспоразум“, па би било најбоље да то брже него што се појављују свици у врелој августовској ноћи, једноставно изумим. Као да се ништа није ни догодило! Н и ш т а!

Зар може бити ништа ако је већ било нешто!? Како, у ствари, може да се заборави ноћ дужа од људског трајања, нестланија и мучнија од сваке превртљивости и опаснија од сваког злокобног сна!?

Мучила су ме та неизговорена питања, а још више моја неспремност да проспем све своје унутрашње тразије и њему баш сада кажем и више од онога што је могао да очекује.

Изгубисмо се у дуванском диму који је гужвао овај простор и навлачио засторе на прозорска стакла преобучена у завесе боје старог злата. Ошину ме његово испитивачко, оштро питање, казано у исто време са неким циничним подсмехом:

- Где је она!

- Зар ви то боље не знате!?

И сам се себи учиних смешним што му казах „ви“, али нађох оправдање, јер сам мислио не само на њега, Зорића, него на читаву службу која је задужена да прати све наше покрете, сва наша казивања и све наше сумње!

- Невена!

- Мислио сам да питате за Драгану!?

Зашто ме је свом силином изговорених речи пало напамет Невенино име, Нене, како смо је сви звали, покушавао сам да одговорим у овом простору који ме је ненадано подсетио на апасану и ону хладну зимску ноћ!

Полицајцима, издаде ме мисао, никада ништа не пада случајно напамет, ништа не долази у први план, чак и када се свима чини да је то „*обична случајност*“. Свака њихова реч има своје значење: некада је оно скривено, други пут једва огољено као стидљиво наглашена лепа колена заљубљене девојке, а каткад сасвим видљиво као тело које вам нуде проститутке.

Давно сам казивао Невенино име, па ме је овај ненадани кошмар ухватио као матица набујале реке; кренух у прошлост и време што се чува као благотворни лек за најстарије дане када се живот бори са прозуклим сновима и болешћу која долази подмукло најављујући скорашња нестајања.

При првом сусрету наших погледа доживео сам чудан удар, као да је севнула муња и удар грома. Узбуђење је свом силином избило у страст праћену унутрашњом дрхтавицом и оштрим болом. Хтео сам да одмах буде моја, осетио сам њен глатки, осенчени врат и кожу боје труле вишње, која је дозивала на дружење. Њена дуга, црна коса заносно се ширила целим телом, а она је заводљиво, кратким тразајима руку, померала праменове са чела и очију из којих је избијала, као из неког вулканског гротла, страст жене која је била апсолутно свесна своје неодољиве лепоте.

Први судари очију, поглед је зането одскочио у страну, јер ме истовремено, са паничним страхом да ће брзо нестати из мог видокруга, ухватила, попут дивље звери, мисао како ће ме брзо разоткрити и савладати за сва времена. Несвесно бежим из тог ковитлаца ваљда у страху да на првом кораку силног претварања у другог човека не будем поражен и поништен пред овом лепотом и пред својом немирном појавом.

Гоним своје тело кроз сањиву ноћ опијен тренутком за вечита враћања и лепоту жене рођене да људима причињава задовољства, али да у исто време и дописује несталне снове. Њено тело нисам могао да замислим у загрљају другог мушкарца, па ме та суманута мисао учини несрећним, што ме је целе ноћи терало на сабирања и преслишавања.

Знао сам брзо да процењујем људе; тешко могу да ме преваре и натерају да поверујем погледу лисице, да ми затрпају моје знане путевке и сруше давно створене снове.

Умем да будем луд, неодмерен, радознао, раздражљив, укратко, свакојак, али ме ово Зорићево „*где је она*“, које се мешало са неком сумњом и подругљивошћу, изненадило, створило у мени сумњичавост, разоткривало моју рањивост и у исто време обрадовало, јер ме подсетило на њу, на тај непоновљиви младалачки шарм који је брзином звука освајао просторе и људе.

Била је свуда, али ми се стално чинило да ћу је лакомислено изгубити. Узнемиравао ме је наглашени струк, њене дуге ноге увучене у црне чарапе

и те несталне руке, које су ми се чиниле да стално траже неку нову хармонију и неки далеки сан. Махала је њиме као прави диригент; час је додиривала своје тело, потом пуцкетала, онда је кажипрстом показивала исечак плаветнила који се искрадао испод надолазећих облака.

Слушао сам њен смех, кикот славуја, који је чилио, док су зуби показивали своју беспрекорну белину и још више наглашавали драж њеног тела, које је мирисало на бадем и тек процвалу липу.

Гледао сам ту божанску лепоту, осећао сам да сам успаљен и смрвљен страхом, несигуран у ходу, као да ме је ухватила нека неизлечива, чудна болест. Нигде краја сновима и големим надањима; да само што дуже звони овај сан, који траје свом силином, из дана у дан.

Било нам је потребно мало самоће, можда само мајске траве или тек процветалог бадема, да нам се погледи сусретну и да се ослободимо сваког страха и у исти трен да нам се сплету руке. Волели смо се пркосећи опасностима које су нас пратиле, супротстављајући се неочекиваном нередом и заједно, уз умилно шапутање, тонули у наше нове снове снажније и постојаније од сваког умирања.

- Дакле!?

Осетио је полицајац Зорић моју залуталост, али је то његово „дакле“ могло да значи и почетак мог исповедања. Нисам био вољан да реметим ову тишину која нас је све више чинила тромим и неспремним за било какво будуће казивање.

Његово присуство осећам као своју судбину која ме је љутито заносила, саплетала, ледила и у исти мах жестила. У бледилу његовог лица, ваљда због слабог кретања и ове тишине, назира се туга човека који је изгубио све младалачке дане и постао заробљеник слике у којој је једино видео себе и своју лажну моћ.

И у овом питању „дакле“ осетио сам да се крила давно скрајнута кривица с којом је морао да троши време и живи само њему знани живот.

Из мене је претила нетрпељивост, али сам себе стишавао нагло надолазећих погрешних корака убеђујући своја осећања да сам, можда, то његово „дакле“ чуо на сасвим погрешан начин. Осећао сам да је било и мешавине страха, стида, глупости испрекиданих прича без јасног краја.

Не знам зашто, нагло ми се створи лик његовог оца Спасоја. У рану зору, док се помаљала љубичаста свежина неба, препун псовки, галаме и затрованости, кренуо је у ново убијање „издајника“. Требало је самлети *о н е из о н е* војке и постати неко о коме ће се свашта причати и лудорије певати.

Кораци су грабили кроз ноћ, газили високу траву као тек припремљене косе, па је сваки покрет, цело тело, можда унутрашњи кошмар нерава, био усмерен једном циљу: *морају да нестану!*

У убијању је била смисао победе, све друго значило био је почетак пораза који је водио ка несталности и дефинитивном ишчезнућу!

Казивао је ту животну причу као човек који је преживео свакојака лутања. Осећао је тада, као сасвим млад, да је једина вредност људског трајања ако буде употребљена на прави начин. Њему се тада чинило да је прави смисао постојања била у убијању других, оних који су другачије мислили од њега и његових сапатника. У ствари, како је говорио, или се убијало, или се једноставно нестајало; прелазила помахнитала река коју су бојили ти ратни кошмари и тако најчешће за сва времена остајало на другој, туђој обали.

Убијало се без размишљања, једино са надом да ће се бити на правој страни и да ће потекла крв туђих створења, можда и најближих комшија, моћи да се правда сталним страхом и суровим причама да ако не будемо уклонили њих, следи наше несвануће!

Наређења казано у пола ноћи, уз ракију чији се мирис ширио у неоглед, била су јасна: ухватити, заклати, убити нагло, мучки, првим ножем као када се коље кокош која нема времена да се брани.

После тога, опет је било наређење: клање се мора прославити новим испијањима до сванућа, а затим су следила нова клања, из дана у дан, тих дугих и мучних година када су многи пожелели да и не доживе ново јутро.

Нестајале су забрђанске породице за које су казивали да су скривали људе из друге војске. То је, говорио је Зорићев отац, била правда, јер је требало покопати све путељке којима су се *о н и* кретали, затрпати све трагове, поплашити све жене и тек новорођену децу научити да слушају само једну песму.

Куће су зјапиле као опљачкане гробнице, препуне страха, оглувеле, огарављене и такве описивале су сву моћ једне војске и сву суровост ратних дана који ће и у времену које ће тек доћи бити без гласа и вечитог страха од нових нестајања.

Причу о убиству породице Петровић: Марије, њеног петогодишњег сина Милана и кћерке Милице, казивао би и ко зна колико пут допричавао, не заборављајући да пропусти како би засигурно страдао и трогодишњи син Небојша и двогодишњи Синиша, али су тога дана, незнано како, били у другом селу, код баке. Памтио је Спасоје сва та имена, каже онако, лако се памте имена српских лица, чак и када нестају. Можда му се ова породица посебно урезала у сећање, јер је то било прво уништавање готово читаве фамилије у његовом бурном ратном кретању.

Марија је деци била све, јер се муж од почетка ратне драме нашао у заробљеништву. Одвели су га једне кишовите јесење ноћи, као и већину других збрђанских сељака, а да нико у селу није ни знао у чему је била његова грешка. Једино су нагађали да је то нека освета због убијеног војника у кланцу који подсећа на смрт и одваја забрђанске пределе од суседних сиромашних и напаћених села. Марији није ништа преостло него да се бори: деци је постала и отац и мајка у исто време, морала је да им пева песме, прича бајке, умирује, храни; укратко да им буде права доба вила и то у годинама највећег клања, немаштине и силних болештина. За

Маријину децу је рат, без очевог загрљаја, био сличан глумом добу ноћи над забрђанским крајем када су била могућа свакојака дешавања. Отац се никада није вратио из заробљеништва, а Небојша и Сিনিша, као одрасли људи, траже своју прошлост и оца којег давно нема.

- Само једном да га видимо или бар да сазнамо где му је гроб! – говорила је Марија, али јој та жеља никада није била испуњена.

Шта све нису радили: посећивали су жене које су гледале у длан, обилазили цркве, тражили свакојаку помоћ и увек, баш увек, остали без икаквог одговора. Само једном им једна стара, врло стара жена, за коју су мештани казивали да зна све тајне овога света, рече и то без устезања:

- Марија, не тражи га више, нестао занавек у безименој гробници!

Тада би Марија плакала данима: тешили су је, али није вредело. Надала се да није истина оно што јој казују, али када јој је једном у сну дошао њен муж и када јој је рекао да је најважније да брине о деци како најбоље зна, узјогунило се њено тело, престала је да кука и сав свој живот посветила је једном науму: да деца што мање осете да су сирочићи!

Победнички би Зорић завршио накнадно доречену причу како се тако једноставно мрало, јер другог начина и није било да се брани заповест неког задртог команданта, који је, пак, добио наређење да и сам није знао када и од кога! Било је само важно да је неко наређење више команде стигло и да је оно могло да буде оправдње за све будуће немире.

Од таквих речи, деца, младићи, већ поодрали људи, ненавикнути на ратна страдања, занемела су у због света пуног презира у времену клања. Онда су настављали причу у причи као ниску танких снова, као невољну судбину, као превртљиво људско трајање, препуно стешњености, страха и далеких, неразмрсивих чворова.

У журби, поготово у рату, казивао је Спасоје без икакве узнемирености, могу се направити разноврсна чудеса, али се осећало да се полако руши сигурност његових прича, да пада уверљивост попут дебла којег су напаале шумокрадице. Уништавала га је помисао на мрак и мемлу, на мирис подземља, косила га слика непомичних тела која су оставили да их прогутају дивље звери.

Из очију начелниковог оца Спасоја, при покушају да свему дода још неке наставке који би оправдали давнашње поступке, избијала је несигурност, nelaгода и одсутност. Говорио је увек равним гласом, без емоција, као да је хтео најпре да ослушне себе, па да онда, ако се буде уверио да је довољно убедљиво оно што је казао, изговори испитивачко, двосмислено „дакле“.

- Дакле!?

Тада сам од начелниковог оца Спасоја први пут чуо то „дакле“; зазвечало је, разбијало тишину и у исто време доносило мирис паљевине, слику замрлог села изнад чије заравни су могли да се виде само преплашени гавранови, који су, како је народ знао да казује, најављивали неку несрећу.

Његово казивање је редовно било пропраћено и неким помешаним презиром човека који много зна, који је био приморан да пребире по себи и да се у исто време ослобађа те далеке море. Као да га је за вечито време приковала та давнашња слика, коју је покушавао да затрпа, али се она миглољила и терала га да стално буде у неком залутању и узнемирености.

Сва та, и многа друга казивања, покушавао је да прекрије гласом без икаквих емоција, што је деловало чудно, али је могло да се схвати, јер је једино тако могао да се одбрани од вечитих тишина које су, ма колико био тврдокоран, морале да га прате у ноћима које су најављивале грмљавину и велико невреме.

Када сам поново чуо то „*дакле*“, осетио сам велику нелагоду, јер нисам био сигуран да ли из мог сањарења израњава глас начелника или његовог оца. Боја изговорене речи била је потпуно иста, а поглед који је све то пратио као да је режао, сумњичаво пребирао и у исто време рзоткривао нелагодности, жестину и тугу. Тргла ме је његова испитивачка укоченост, занетост собом и својим положајем, обојена сумњом која је у мени тражила великог кривца.

- Дакле!?

После поновљеног питања, и несвесно сам прихватио улогу наивног, занетог човека; почео сам да се ослобађам те давне прошлост и, док сам причао, трудио се да не кријем надлазећу радост. Хтео сам својом причом да утучем тај расејани, испитивачки поглед, да докрајчим то раздвајање, да разробим неком моћном сатаром или оштрим замахом песнице сваку трунчицу наше негдашње блискости.

Сабрао сам све своје приче; осећао сам да се румори по његовом телу напуклина која га је стално издавала, па ме је то терало да проналазим нове, још убојитије речи и погледе пуне презира.

Примећује да је у мени, у моме оробљеном телу, свако сажаљење потиснуто, да свом силином навире одлучан презир и да сам спреман да направим клопку из које се више неће извући. Био је то невероватан нагон за победом у коме су се мешали и бескрајна воља и непрегледна жеља за уништавањем човека који је хтео да ме самеле иако томе није било никаквог видљивог разлога.

Окруживал нас је у тој соби и старост мемле и влаге коју сам донео из затворске ћелије, а коју никаква промаја не би могла да одува. Плава полицијска утвара била је све збуњенија, све уморнија, ишарана полугласјем, јер су речи које сам сипао изгледале теже од свих рафала Спасоја Зорића.

Нисам себе успео да препознам; чудио сам се како сам могао да уживам у тој његовој осами у тој унезверености и у том обамрлом гласу, који је долазио повремено из неке дубине, али му на кратка питања нисам одмах одговарао као да сам био занет својим сном, препуним неког зеленила младе шуме и небеског плаветнила.

- Хоћеш о њој да ти говорим?! Нека ти буде!

Причао сам брзо, неспретно, био занет сваким својим покретом, гласом и у исто време проверавао снагу и издржљивост започете борбе.

Осећам њен глас, препун женствености, треперим од бола и туге. Узнемиравала ме је пуста жеља, тај миришљави женски покрет, па сам одлазио у непознато трајање и измишљао нове варке. Од погледа ми звечи цело тело. Притиснула ме њена топлина. Волели смо тај наш заједнички рам осаме, опијени сликом у којој се само нас двоје тражимо.

Ћутим и сњам. Видим њене руке, чујем поново њен звонак глас, нестрпиво рушим све боје које су се ускомешале у мени. Наша заједничка тајна је затреперила свом јачином. Живот се простирао у недоглед; тескобу пробијамо ћутањем и силином испрекиданих уздаха. Наталожили су се ти тренуци за вечито трајање, не могу да нестану, па колико полицајац Зорић то желео.

Хоћу још мало да намучим њега и себе, па шта испало. Била је тих првих дан лепша него икада, а знала је да влада својом незаситом снагом и неописивом лепотом. Додавао сам овој причи ко зна какве сладуњаве речи и наједном, као да се поново помоли оштрина сечива из мрака, разазнах глас полицајца:

- Дакле!?

Сада је Зорић ту реч казао хитро, као да је желео да прелети брзо и да не поремети ништа, а осећао сам да се иза ње крије узнемиреност већа од планине, уз промукли мирис тек прокопане земље крај мртвила неког пута који води у шуму.

Очи су му превише истиснуте, тело забацано, рамена гутају врат, претачем брзином лавежа узнемиреног пса његово чекање. Покушавам да се смирим, да се договорим са собом, наставим причу као да нисам чуо његово поновљено „дакле“, да прескочим ову густу смолу која нас је раздвајала, да још више разоткријем то скривено треперење, али осећам да ни речи не могу да пронађем по својој вољи. У трену замрзнух себе због овог неразумног размишљања што губим олонац и дозвољавам да ме избацује памет човека кога желим да поразим за сва наредна трајања.

Као да се који тренутак касније ништа није догодило; присаберем се, правим се невешт, сакривам слабости, наљутих се на додељени ми животи и неком нестварном брзином претачем давне догађаје.

Осећам да је изненађен. Нашао се у моме забрану; брисао је дебеле усне и оквир наочари пун сујете и страха од пораза. Мучила га је тешко обојена мора како му је неко дао право да суди о људима по његовој мери, а да ће неко други, много моћнији, морати да га оцењује у неким тамним и добро замандаљеним просторијама, уз много пића и изван свакојаких међа.

Све моје речи, ова изненадна дешавања и читав оквир приче, приковали су га за фотељу. Да су га позвали да ненадано крене на неки важан састанак, сигурно не би имао снаге да устане, јер је био ошамућен као када кладенцу бистре воде пресеку живот.

Како је све то почело, не могу себи да објасним, а како то тек њему казати, било је питање које је мене мучило као жедног вода у пустињи. Увераво сам себе да човек случајно склапа своју тајну, дуго је крије, не дозвољава да у њу ико завири, а онда одједном пожели да се све разоткрије као девојачка лепота у топлом мајском дану.

Много година касније него што је и тајна настала, живот почиње да се одмотава, размножава се у свој својој раскошности, јер му је тесно да стално бежи од људи, да се скрива од знатижељних погледа и малограђанског оговарања. Тада настају нове приче, неповезане најлепше речи и тајна дешавања постаје обојена јесењим бојама, исказана уз много драматике и нестварности.

Чезнуо сам да те вечери, док је месечина сенчила наша заљубљена лица, папамтим њене прве речи које су нас заробиле за сва времена. У тој првој речи тражио сам одговоре за будућа наслућивања. Лепо је када тишину обасјава месечина и када у једном трену, у трену неопрезности, дотакнух њено врело тело, које ме је заробило за све будуће дане.

Када поменух њено, можда несвесно трзање, први пут уочих да се око начелникових зрикавих очију и накомстрешених већа појавио неки покрет налик на смешак. Можда је тада и помислио да се у том њеном покрету одиграо цели живот, да је трзајем свога тела казала све што се може рећи међу младима док су усамљени, у неком скрајнутом делу приче, под месечином коју је једином погао да макне ковитлац надолазећих облака.

Нисам хтео да будем разуман за његову прозуклост у коме се наслућивало питање: да ли је било оно што је морало да се деси? И да се није догодило, морало је Зорићу да се каже како се до краја разбуктала ватра.

Хладно, трезвено, силовито, тровао сам га, морао сам да га уништим, јер сам осећао да ће се поново родити дивља звер спремна на свакојаке обрачуне и најсуманутије идеје и намере.

Као да смо стизали из неког далеког сна; све се завртело, ноћ нас је опчинила, осетих најпре њен прамен косе, нежне образе и топлину врата; нека неописива, слатка болест обузе обоје, руке су нам постале гладне, мирисале су на издају, на јоргован, планинске јагоде и процвале липе.

Ни сам не знам како се све то догодило, како смо се одједном нашли тако близу, како смо се додиривали као надошли чисти таласи реке што сањиво тече поред Забрђа.

Док ми је упијала врат, помахнитало сам грабио њене очи, осећао руменило и врелину; крадемо покрете и уништавамо сваковрсни страх због близина дугих сенки које се рађају на месечини док су небеска звона слику наше љубави чинила сањивијом од свакога сна!

- *И... и... и...!?*

То дуго „и“ милиционар Зорић изговорио је као да је желео да уплаши овај надолазећи мрак што је затамнио наша лица и свом силином претио да ме одвоји од прошлости и сећања. У животу нисам чуо тако дуго и

испитивачко „*ии*“, па ми се чинило да су се гласови сустижали, стрпоштавали као слапови, поништавале претходно изговорене чудне речи и најављивала тешка језа крајем који је претио као градоносно невреме. Тим гласовима је, можда, желео да улови моје будуће речи, да их разоткрије и проведе кроз своје памћење као припитомљену звер. Тај његов пробуђени глас био је у исто време и неки нови предзнак туге; није ме превише плашио иако ми је личио на извештачену претњу пошто ми је, као лепо нацртана карта, разоткрио нарогушену жељу да му разговетно кажем да ли је глас, који је допирао до њега, казан као далеко трагање, био доиста истинит. Требало је, у ствари, једном речи – „*да*“ или „*не*“ – да одгнам све његове муке.

Нисам хто олако да га пустим, да се предам пре праве борбе. Пожелео сам да све ово кажем, да у причи осети њене влажне, напућене усне, беле зубе и очи које су варничиле од превелике жеље. Нисам знао како да наставим причу, јер сам упорно, као и свака особа спремна да се освети, намеравао да допричам и оно што се није догодило, али сам у једном трену изгубио равнотежу, нарочито после дугог Зорићевог „*и... и... и*“ што је, чудном игром судбине, њега преобразило у другог, мени непознатог човека.

Крили смо трагове и та тајновитост је била најлепши део наше приче; то нас је одводило у дубока скровишта, из дана у дан – недељама! Пратиле су нас звезде, потоци, цвеће, мириси, птице; пратио нас је живот у хиљаде разноврсних боја!

Када једном, у заносу љубави, поменух име неке друге жене чију је лепоту овековечео један мудри писац, осетих да се нагло збуни, обли је чудан зноји нагло, како најгора вест, проструји дуго прикривана тврдоглавост. Тада сам схватио сву снагу њене љубоморе; рађала се у тренуцима изненадних додира који су били заједничка скривалица за све далеке, нама непознате знатижелјнике. Није вредело чак ни то што сам говорио да је мудрија од те замишљене жене и да је, ето, једина сличност између ње и нас у томе што смо се предавали истинским чарима живота на широким ливадама, стогу сена, у близини шуме, у некој удаљеној колиби, у долинама и увалама. И њу је, као и нас, опијао мирис свеже траве, пољско цвеће, па је и она потпаљена слатким страстима, слична дивљој мачки, гутала надолазеће гласове, нагло мењала расположења и губила се у времену које није ни примећивала.

Брзо сам уочио да је за њу велика увреда била казивање о другим, макар измишеним женама, као што сам врло брзо постао свестан да заљубенима није толико битно шта се догодило него шта ће наредних дана уписати у своје срце. Разумео сам да љубав најлакше уништава самоћу и сневеселост, да распаљује машту и тера на рађање љубоморе као на неку нову, изненану непогуду. Бојао сам се покаткад те истргнуте слике; чинило ми се да ћу направити какав недолични гест, уништити све дотадашње догађаје и обесмислити сва наредна трајања.

Казао сам начелнику Зорићу како нас није било страх од надолазеће тишине, али смо се плашили да је неко изненада, халапљивим корацима и својом сенком, не поремети. У хиљаду шума успевали смо да распознајемо наше кораке, а мириси су нам били тако блиски да смо се невероватном лакоћом откривали и потом одлазили у наше скрајнуте одаје.

Уживали смо у свему; у заспалом ћутању бежали од дана, од надолазећег јутра, од ненаданих јулских киша и грмљавине, која нас је упозоравала да су у једном трену могућа најчуднија дешавања.

Погледао сам начелника Зорића, осетио сам да су нам се погледи узјогунили; схватили смо да су нам се судбине изукрштале и било нам је јасно да нема више никакве мистерије, па ме нагло зграби питање које је личило на подмукло издајство: “Зашто сам све ово казао!? У исто време пристизао је одговор: „Због оног подмуклог „дакле“ и можда још више због дугог, узнемирујућег „и... и... и...“, које је личило на најгору провокацију!“

Ројиле су се зебње због моје далеке тајне која је сада допричана у намери да свежу рану досоли и Зорићевом срцу зада нове несанице. Он је, ваљда, очекујући да завршим ту давно створену причу, гледао час нежно, како то лукави људи његовог соја знају да раде када желе да сломе узнемирене људске несталности, потом се смејао као да је најављивао грмљавину, тражећи неку погану мисао, а затим би ме погледао очима које су секле надолазећи узејамни северац, све у намери да ме смрви и покаже своју супериорност. У том часу хватала ме је силна мука, јер је требало издржати испитивачке и претеће погледе и у исто време присилите себе на дуго и мучно ћутање, које би морало да измами све скривене намере.

Рађала се жеља да вриснем, али сам истога трена стижао себе, осећајући да нас обострано дрски погледи узнемиравју. Носили смо тајну свога страха и клицу властитог распада, што нас је одвлачило у пределе мрачније од најцрњег мрака одакле нема више изласка.

Приметио сам, и то баш у тренутку када сам започео наставак приче, да је у делеу његовог циничног осмеха и пртећег погледа скривено моје казивање, да је, дабоме, био обавештен како је требало да му буде и казано, па му је наставка мога говорења деловала као сувишно понављање.

Видео сам замућен поглед и тада ми је брзином муње пролетела нека далека слика забрђамског осушеног бреста који је сведочио о свим минулим годинама. Та помешаност далеких слике у којој су ружна гнезда прошлости била осенчена несталном месечином водила ме у забезекнутост.

Стајао сам као преплашен чудак препун неке варљиве наде и неизрециве туге; кроз моје је срце откуцавала врелина и избијао рањиви зној. Одлетех у неку далеку, топлу ноћ, док је у усрет долазио мирис презрелих трешања; ћутали смо као да смо изгубили памћење; лелујање

недозреле траве подсећало нас је на живот изван живота. Тада сам је заљубљено питао:

- *Чијеш ли звоњаву!?*

Само је главом казала да је обнечула, да је ништа не интересује и да јој је једино важно да дуго траје ово ново сусретање. Било ми је драго то њено говорење, па сам га пред Зорићем понављао, изнова бојио јарким светлом, опет додавао неке нове слике док ми се не учини да би требало коначно да престанем да говорим и да се, можда, дефинитивно предам овом новом тренутку живота.

Осећао сам како се непожељна бесконачност нашег сусрета таложила ширином ока; обојица смо, свако са својом жељом и надањима, улазили у завршетак казивања.

Не могу да се сетим свих својих преосталих мисли, али знам да сам храбро и лукаво, иако прекидан, настављао да говорим. Храбрила ме мисао ко зна колико пута поновљена, да треба бити најјачи управо када долазе нендани кошмари, туга, плач, малаксалост, када противник жели свом силином да те збрише из постојаности.

Та мисао је била налик на белу, танку, сеновиту брезу покрај наше старе куће, моју липу и мој грлетни храст, што ми је уливало нову снагу за будућа трајања. Зато нисам хтео да се предам зрикавом оку начелника Младена Зорића, а још мање да признам да сам поражен иако сам био дубоко свестан свога положаја у његовој радној соби која је дефинитивно дубоко урањала у таму.

- *Дакле?! И...и...и...?!“*

Био сам збињен и изненађен брзином поново изговорених Зорићевих речи, али ме је највише победила та нова кованица и то ново говорење. Он је у исто време, готово без прекида, изговорио „*дакле*“ и дуго „*иии*“.

Пред Зорићем се нисам осећао као човек који је дошао на саслушање, а још мање на покајање. Али, зар још давно нисам сазнао од људи дугог памћења да су најопаснија она милицијска пропитивања у којима има само једне жеље: да се од саговорника чује што више тајновитих речи, да се разоткривају и истовремено понизе!

У његовом „*дакле*“ и дугом „*иии*“ било је, осетих попут човека коме се и сада суди, иако нисам у судници, и журбе, и преког суда, па се у мени скотрља жеља да га ударим, да заједно нестанемо како то, можда, и приличи људима који су у младости један другоме веровали, а сада се налазе у два забрана!

Од ове љуте намере одустадох као да сам био ударен тупим предметом, можда и зато што је сустизала ноћ, или због његовог новог одлутања, намргођеног чела орошеног знојем или, пак, понајвише због сазнања које ме преплави као река воденични точак да смо ми, у ствари, два удаљена света. Тада и казах својој несталној природи:

- *Много смо туђи!!!*

Осећам да ће нас ускоро прекрити дебела, непрозирна сенка, да ћемо наслућивати по далеким шумовима наша одлутања, а мене никако да откопча сећање на оно што је било иако покушавам да схватим овај страх који се на његовом лицу јасно помањао. Желео сам да одједном, нагло, као зец, одскочим, да кренем, да лакше попамтим све доскорашње слике, али ме је уинатио његов готово тријунфални поглед који је, уз оно испитивачко „дакле“ и „иии“ изговорено нагло и истовремено, разоткривао да су му све приче давно дојављене; имао је разлога да буде сасвим спокојан, јер је, ето, као полицајац знао оно што му је било потребно да убележи у своје тајне списе.

Тада сам решио да му прочитам оно што сам чувао као своју самртничку тајну, писмо које ми је написала и које се, ни сам не могу да објасним како, зауставило на сточићу спаваће собе па нису могли да га пронађу међу добро скривеним документима.

Очекивао сам да се томе успротиви, да можда изустуи коју реч, да се макар накашља, али је све то изостало. Само је поново припалио цигарету, некако се још лежерније наслонио и гледао ме испитивачки. То ме је натерало на упорност, на инаћење и у мени, попут пожара, родило жељу да идем до краја и да тако платим цену своје тврдоглавости.

Почех да читам полако, наглашавајући по коју реч, ону за коју сам мислио да је најважнија и ону за коју сам убеђен да ће га најдубље разорити:

„Када будеш читао бићу тоје сећање, а са тобом сам проживела дане дуже од људског трајања. Љубави никада није било доста; волели смо оне наше заносне тренутке, сањали наше будуће дане и стално били у заједничком раму боје меда. Чуваћу те до последњег дана свога живота као најдражу слику. Нека пролази време, можда ће донети нове љубави, али ћеш ти и после овога света бити једина памтљива душа. Ти остајеш у најлепшем крајолику планинске реке, као процвали мајски дан и као миришљава липа...“

У први мах ме било збунило то њено писмо, јер нисам знао да је умела да пише и тако кратка, прелепа говорења. То тајновито скровиште била је и једина топлина која ме је грејала док сам самовао и чекао да се појави прозукло зимско јутро.

- *И.. и...и..!?*

То начелничково дуго „и...и...и...“ разорило је сву моју снагу, показујући да му је било знано и њено последње говорење.

IV

Навикао од најранијег судилишта да сам отварам и затварам путеве своје судбине, као и моје комшије – сељаци, нису ме изненадиле непогоде, осећања мање вредности, удворишта, до зла бога досадни и препотентни људи, узурпације свршеног чина, загубљености и љуте замке које је живљењу преоштро наметала раскидничка оштрина поратних година. Знали смо да ће једнога дана и наш живот можда отпочети без изненађења и ненаданих празничких ручкова, зрачака брига, младалачких несаница, пребрзих рокова неминовне пропасти, средишта немогућег нередица и смене сватова затамњених душа. Нисмо кривили себе због лутања, сваковечерње ослудице свега, осим наде и скромног искорака судбине младих галамција. Нисмо ни хтели да будемо разочарани у тренутке младалачког безизлаза, у тек свитала сива јутра када је ромињала киша, у ту надлазећу опомињујућу тишину која се негде далеко мешала са изанђелим корацима неког заосталог времена.

Повремено сам посматрао себе очима у којима је било снебивања (без блиског осећања видика и неба), са завереничким чувањем тек заљубљене душе и смиреним осмехом који се супротстављао оскудици времена и одговарао трошним годинама.

У читавој младалачкој тескоби, негде из дубине душе, избијала је невероватна количина добре воље и упорности да се савлађују и најкрупнија питања, да се слободно мисли и широко сања у годинама које су оробљене бојама принудних радова, дубоких снегова, зноја, али понајпре и понајвише дугом тишином и прозуклим ћутањем!

Полазећи у сусрет својој судбини, желећи да се сневеселе слике дуге непријатне тишине и јасно видљиве слутње одложе за нека друга, мојим чулима разумна времена, тада сам, у ствари, признавао прве поразе. Иако се то и каткад догађало, живот је и мимо моје воље и жеље мојих најближих, па и свих забрђанских сељака, дописивао наставке; следиле су ране, болније и трајније од пређашњих, са бледилом неке нестварне и искошене слике.

Ове младалачке туге су нам чак постајале драге, симпатичне, ни налик узнемиреним сенкама зачињених страхом и безизлазима којих смо постајали свесни. Ако је тачно да је младост саздана да заволи изазове сваке врсте, онда су године које дотрајавају живљење ту да разумеју своју и туђе судбине, да у том корзоу долажења и одлажења нађу своја (не)мирна ноћишта.

Наша сећања, начелничке Зорићу, су варљиви, не непоуздани сведоци, али су нам остала као део записаних судбина. Детињства причају своју причу, која нас учи да мислимо о себи и другима. У занесеним световима дечаштва и младости, преломно је било питање: на коју страну кренути!? Зар не, начелничке Зорићу!?

Чинило ми се да нисам знао, као други, да разорном силином бленем у живот и то ме је, сада видим, натерало да смирено и са пуно љубави чувам ретке речи од недозвољене брзине наших заборава.

Гледам са ове узбудљиве удаљености слике доришта наше куће у коме сам, бежећи од суровог сваконевља, крио најважнија места свога детињства. Ту, у том доришту, заједно са школским другарима, истомишљеницима, чекали смо најважнији догађај: *школски распуст!*

Ферија су долазила и пролазила, а у ћутљивом хиру времена почеле су да бледе и те летње слике, да нестају најважнија места чувана брижљиво и љубоморно однесења. Та неописиво драга скровишта у дворишту наших распуста, смејурљиве очи и нежни загрљаји, отпуштеност и весеље, баш на почетку укрштања наших судбина, остају дубоко у мени можда понајпре због зачина једино памтљиве прве љубави.

Двориште мога детињств и младости било је једини забран наших пролазности којег се никада нисам бојао. Ту смо могли да причамо, да плачемо и да се због тога не стидимо; да једни другима подваљујемо на хиљаде начина, а да не будемо љути, да сањамо крупне догађаје и драге личности и да истовремено једемо своје време. Ту су нам и косе сенке изгледале као узбудљиви цртежи и ту смо, у ствари, научили најважнију школу трајања.

Са својим школским вршњацима, сем успомена, нема шта да делим, па ми све те приче из нашег дворишта изгледају као мајско јутро у коме се чује најлепша завичајна песма.

Како смо само лепо знали да прећуткујемо наше поразе и заблуде којима смо били окружени, а да истовремено са жаром јулског, вадрог дана, величамо намештене успехе! Тада су се рађала најлепша пријатељства, па сада, када су пристигле истрошене године, можемо да говоримо како нисмо проживели само сневесели живот.

Дани ван тог видокруга, начелниче Зорићу, чинило нам се као да су прохујали у некој погрешној улици, слепом сокачету, што нас је замлаћивало и полако онеспокојавало. Наш прави искорак био је заустављени свет када смо јурили за лептирима, а све остало је могло да буде део слике залутале вечности.

Неки старији људи су наше детиње новотарије прозвали бесмислицом, а ми смо се ужасавали због њиховог чуђења. Питали смо се ћутке, кријући поглед од њих: зар су ваши дечачки дани били у знаку онемоћалих руку!?

Ето, Зорићу, пишем књигу својих успомена и нежно милујем девојчицу које више нема; загубила се у превртљивом времену, али је остала у мојим вечито будним сновима.

Волео бих да наставим оно што сам даље дописивао. Хтео бих да убедим милиционара Зорића да је мој живот другачији од слика које су њему досликане и живота који је пред његовим очима настајао, да му казујем о сновима негдшњих другара и свему ономе што нас је окруживало, али је сада све бесмислено, јер је добило патину

неподношљивости и дубоке мржње, која је избијала као лава из вулканског гротла.

„Данима седим крај прозора који стражари на улици и гледам како се преображава свет. Видим дојучерашњег немарног чиновника, обученог у изанђало одело, како се упарадио и креће ка само њему познатом судилишту. Млада, готово тајновита лица, застајују занесена у своје приче. Најпре разговарају спонтано, тихо, кратким одмахивањем руку, а онда су гласови све рескији, као да баши сада желе да распреме читава скровишта тајних порука и не слутећи да их неко посматра или, у ствари, они то чине јер желе да своју узнемиреност распродају другима.

Разговетне приче их узбуђују, па се мени једнога тренутка учинило (када погледаше пут прозора) како желе да ми повере њихов распаковни сан, живот који је изгледао тако далеко и недостижно, а у исто време био чудесно препознатљив и близак. Омађијан неким својим чежњама, можда и због овог брзог времена, учини ми се да се баши сада, на улици, понавља читав живот сабијен у вечиту пролазност.

У овом зачетку животног колорита младости и сећања предајем се неодољивој магији усковитланих слика. Тражим изанђале дане истијених даљина и готово нестворном тугом замишљам себе, свој живот, преображен у младалачке учтиве манире. Видим своју устрептелу руку (попут младића са улице), њој машем, смејем се учтиво и тада осетих да је рођена љубав памтљива за сва ишчезнућа. Осећам, гледајући несећање, неки скривени немир, неку унутрашњу тескобу и грч на лицу који зажели да стражари над мојим нестајањем.

Крај прозора се такмичим са собом износећи своје године осенчене давним мирисима несталних тишина. Речи које чујем, то Зорићево лице, изгубиле су моћ предалеке тајанствености, ишчилиле из неког мог унутрашњег заклона, предале се саморађавању и траже самозаборава.

Ново време почело је да прекраја старе животе, да ме нагони на одсутност; почињем да понављам као да сам себи рекао све своје проневере и изневере и да сам додирнуо све своје наде и безнађа. Као да ми се одједном понавља прохујали живот крај старе липе, али са тупим болом у души и заробљеном тишином, са далеким хоризонтима и неким озраченим кошмарима у вечитом нестајању.

Ко сам, у ствари, у чему је тајна моје чаробне кутије детињства и младости, да ли ћу успети да докучим тајну великог нереди у коме сам се нашао? Могу ли се поново разоткрити наше давно сањане наде, да ли ће сустићи негдашње догодовитине и претворити у садашње дане? Докле ће живот да ме искушава на најсуровији начин, да исказује своју голему моћ; узнемирава ме та брзина нестајања пријатељстава и још више рађање сурове окрутности неких људи у које смо веровали. Нисам довољно свестан животног ткања, па се по ко зна колико пута питам:

како су могућа тако сурова ишчезнућа која су неминовно рађала страх и нова, још суровија трајања“.

Тачно је да сам слушао приче о неком далеком свету у коме је све било могуће, али нисам могао да претпоставим да су се рађали округли, надувени људи, који су стално претили неким страшним мерама, умањивали, па и поништавали људску постојаност. Док гледам милиционара, начелника Зорића, који жмирка подругљивим очима и док ми се понавља оно његово „*дакле*“ и дуго „*иши*“, питам се ко је он и зашто жели да сруши све моје илузије!?

Знам да се лажима браним од живота, окруживао измишљеним светом, који је био удањен и извештачен, али нисам могао да претпоставим да се и у његом незграпном телу крије читава кула људске сатрапосто и неизмерена жеља за тупим убијањем других људи.

Горка иронија је сталано потврђивала моју слутњу да нешто није било у реду. И тај његов говор, који је наизглед деловао мирољубиво и спокојно, казивао је да се давно издвојио из свог средишта.

Он је изгледао као неспреман човек, као сатрапа који је оцењивао друге; био је човек који друге није хтео да слуша, па сам то опхођење најпре схватио као мала издајства, а онда је све прерасло у силан одјек и чамотињу, терајући ме у даље слутње, нагонећи да се истовремено селим у презриво ћутање, непокретност и тишину, а онда да кажем све, лишен жеље да се од било чега и било кога браним.

То моје повремено превртљиво расположење доживљавао сам и као личну издају, али и као бунт због очекивања ненаданих удараца и сазнања да живот одједном зна да постане још жалоснији и још неподношљивији.

Начелник Зорић ми је причао као гимназијалац све своје неухватљиве тренутке, своју истрошеност; говорио је о својим добровољним изгнанствима, износио своје очаје који су призивали нове несреће. Некако невољно и тромо причао је о несрећама своје породице, а мени је изнова било тешко да гледам његове очи омађијане чежњама. Слушајући га, брзо сам схватио да постоје људи који су увек повучени у себе и који су и у најрадоснијим приликама били окружени сенкама дубоке туге.

Док ми је говорио, осећао сам како се понавља живот из старе куће и како се свом снагом напреже да бар за тренутак ишчезну ране у потпун заборав. Неке далеке претње надвијале су се над његовом судбином, губило се спокојство, сигурност и убрзано су наилазили дани грозничавог уплитања.

Зачудо, временом се предавао неодољивој магији дубоке туге и зато сам халапљиво допричавао његове речи, осећајући да се око нас ширио мирис далеких простора; обавијала ледена тишина која је претила да сва та памћења, јасно изоштрене слике и те усијане несталности претвори у тугом обogaљену тајну.

- *Ово је моја мајка!* – рече гласом плашљивог човека, док ми је показивао фотографију извучену из новчаника, која је, схватио сам у том часу, упорно опомињала на сву трагичност помешаних људских судбина.

У том тренутку сам осетио да је његов читав живот био збијен у мали квадратић ове пожутеле фотографије, у ово мени непознато лице, које је допуњавало недореченост и сву драматичност његове биографије.

Гледајући фотографију његове мајке и у исти мах посматрао његово лице, осећао сам се као да се повијао неки стари храст који је претио да га потпуно уништи. Изгледао ми је преплашен, у грчу који је стражарио над његовим постојањем и нагонио га у забрадато ћутање. Тада ми је разоткрио своја наталожена и непотрошена осећања, причао је као сведок који једино чува тајну бојећи се да нестане са сенком свога тела. Зорићеве неисцрпне успомене биле су везане за ту фотографију, за те мајчине очи које су криле тугу и сневеселост што је будило подсећање на давно пресахле радосне дане.

Отац и мајка венчали су се у мирној сеоској цркви коју су опкољавали давни мириси паљевине, али се загонетном брзином све скотрљало у бездан и срушила сва сећања на спокојно, радосно и свечано време које је тако брзо протекло; нестале је тоpline у њиховим гласовима, а када их је повремено било, стизале су споро и некако невољно, као да су се плашили да разоткрију само њима знане далеке тајне.

Растанак је дошао безболно, са миром која је разоткривала дубину њихове раније љубави. Свему су преходила дуга ћутања, која су малог Младена приморала да бежи у осаму, да се брзо прилагођава новим околностима. Зоре је проводио на брегу крај старе куће где је брзо откривао ону преосетљиву границу између звука и тишине, живота и смрти, границу између онога што је био и што је сањао да ће бити. Осећао је да су та путовања на брег били први искораци дечака ка неосвојеним даљинама, које су га испуњавале спокојством и ћутањем.

Као да је био ограђен од света, од заталасаног живота, у некој нестварној тишини; отац је почео да доживљава као моћну претњу, коју је још више појачавао његов промукли глас. Осећао је да је наједном постао део нечије далеке самовоље, па га је сећање на одлазак мајке, која се изгубила незнано куда, неумољиво нагонило на поразна бдења, рађала неповерења и трајна залутања. Себе је ловио како сатима прати муњевите путеве бескрајних капљица, које су, размишљао је, долазиле од моћног неба и губиле се у блатњавој свакодневици.

Доказивао је право на постојање, своје радости и пркосне дане, своје висине и необичне подвиге. То га је смиривало, стишавало заталасане мале побуне, али се готово нечујно, тајновито, рађала слика која га је гонила да пакује своје успомене и да се брзином неухватљивог зрачка склања од свих као да му прети нека страшна болест.

Крећући се својим суморним, тупим мислима, у нежељеним преурањеним опредељењима, иако често није знао стварне узроке своје

утучености, очима је бележио сневеселу, уморну збиљу, која је све више истицала дугу, опасну тишину, у којој је ишчитавао своја уморна и подмукла ћутања, смишљао неке чудне завере и измишљао тајне шифре које су се међусобно препознавале и поништавале.

Себи је био једини сведок поверљивог казивања пред огледалом. Видећи у своме лицу одсјај неке дуго гоњене особе, припремао се за обрачун са својом судбином и својим немирима, са онима који су заслуживали да им се велика, трагична вест, саопшти ненадано и са наглим одмахивањем руком као јасним знаком презира, који би их натерао на вечиту ућутаност.

Довољно би, можда, било да је разоткрио знак чијим нестанком би престала и тајновитост језика којим су се споразумевали; можда би било најбоље да накратко ишчиле из куће, као и путник који и нема више права да сазнаје циљеве свога путовања, јер је свака преваљена граница представљала и неку малу, можда и нејасну па и видљиву победу. Волео је Младен то дубоко одсањано осећање слободних путева, који су га водили да дописује нову, малу књигу живота.

Осећам како у ваздуху надмено лебди оно његово дуго изговорено „и...и... и...“, које сам и ја, као младић, ваљда у журби да му се приближим, несвесно приграбио за своју најмоћнију испитивачку формулу. Први пут је то нагло, трептаја препуно, дуго „ишш“ изговорио онога дана када су ласте најављивале долазак пролећа, а ми се припремали да искорачимо из средњошколских клупа, што је код људи склоних машти морало да пробуди и најтананија дубоко скривена осећања.

После изречене жеље, ћутали смо немоћни да изналасимо нове доказе за наше дуге и дубоко скривене намере. Изговорио је то мени давно препознатљиво казивање толико тихо да ми се сада чини како никада тишина није била громкија него баш тога дана. То тешко, разигнирано стање, комешало се са жељом да се изађе из годинама присутног покорвања, па сам почео да се понашам као онај невесели путник који је за собом оставио многе срећом преброђене неприлике.

Можда сам, казивао је Зорић, у томе часу, у тренутку растанка са најближима, био свестан своје дубоко скривене интима и способности да не расипам своје спокојне слике које су намењене само мени, да савлађујем те наметнуте бриге и у исто време ишчитавам, у дугом и упорном ћутању, догађаје које је наметнуо живот, ово нагло ослобађање од сталног таложења помирености и понизности.

Тога дана, допричао је, како се све преломило: муњевице сам разобличио радост од туге, сан од живота, препознао стварно лице надмоћи, охолости, очаја и беде. Нагло се растакао један свет, нестајале су маске усковитлане са неким далеким сенкама препуне тајни и као пред неким необележеним раскршћем тражио у речима нове спасоносне покрете који би показали други, недосањани живот.

У замућеним, жмиркавим очима свога оца, у хитром испијању „лозоваче“, у том дугом понављању „иш“, скривању туге, у наглим извештаченим осмесима, као и у неком раније скројеном распореду, упијао је нова лица, која су јасно дојављивала да се осећао пораз.

Младен би, гледајући ме очима које су исказивале неки дубоко скривени страх, настављао занесено да казује живот свога оца, борца на страни која је победила, додајући понеку реч коментара и тражећи разумевање за очеве младалачке авантуре, повремена пијанства и сталне немире, које околина није могла да разуме.

У данима препуним ишчекивања великих и често трагичних догађаја, у времену када су тишину проламали куршуми и бајонети и када је само један погрешан корак водио у ишчезнуће, Спасоје, начелников отац, знао је да крене, скривен мраком и очајањем, у неку злураду даљину која је најављивала једва трепереву утеху, а у исто време терала на несталност и преваре. Као да су, читајући и неке обимне и тајне књиге, стално причали о невољама и гресима које су починили други и сада је, ето, дошло време казни и коначног обрачуна.

Загледан у неку далеку тачку као да је ненадано разоткривао изгубљеност далеких простора; говорио је снагом речи која је разобличавала животну искуство и показивала суровост до тада освојених даљина.

Начелник би потом подмукло настављао да прича, као да је тражио праве речи за давнашња дешавања. Говорио је као су сви доживљавали очева ратничка дешавања као неку подмуклу грмљавину, али нико није смео да се супродставља његовим причама у којима је било и суровости и освете и свакојаким других чудеса. Очево ратничко памћење је, у ствари, била исповест човека који је хтео да понуди искрајак из живота који га је свакодневно терао на несан. Каткад би описивао са толиком страшћу скривене ратничке чежње у дугим, прозуклим ноћима, да су изгледале, бар се тако чинило, неверљиве, пуне драматике и већ поменуте суровости. Осећао сам да су те приче биле згодне за све врсте изненађења, свакојака чудеса, нагле тразаје окидача на спремној пушки која је била неми сведок ратних олуја.

У свеопштем узбуђењу силином приче о времену безутешности, несталих и трагичних људских судбина, то његово победничко, заносно, каткад и мучно казивање, обавезно рађено тишином, рађало је у нама, деци, настављао би Зорић, неку узвишену снагу; осећали смо оца као какво божанство и без промишљања оправдали дубину његових жеља да се попамте сви непријатељи, те смрдљиве, брадате људске наказе.

У очајничко тесном ратном простору, у суморним сликама, у том болном грчу пролазних дана, рађали су се хероји, стварао се замишљен поредак мирења, испреплетале легенде које су приморавале на покорност сваке врсте, а ако би се од тога нежељеног додира желело да побегне, први пораз су морали бити ужасни дани самоће.

Очеве ратне приче, настављао би милиционар Зорић, у мени су катка рађале опрез бегунца; склањао сам се од те своје сумње, скривао тајну, бојао се неких непријатних истина његове давне прошлости које би сигурно пореметиле новоустаљени поредак дешавања. Затрпавао сам, пун мучнине, своју тугу, јер ми је било јасно да се иза тих очевих прича крију друге, опасније, туробније, да се иза туђе смрти оплакују други гробови.

У том разоткривању што је неминовно начелника Зорића морало да тера у просторе неизрециве туге, налазио је нови, тајни језик споразумевања и постојања.

Та мрачна одлутања су га каткад и неизрециво радовала, јер су му својим прекорним оком казивала да и у говорењу очевих непријатеља има оног дугог памћења које избављује од ненаданих ноћних мора, доноси речи као мелем и разобличава сву тежину и бесмисленост српско-српског самоуништавања.

То моје занесењаштво, настављао би он, чинило се, истина, безазлено далеко, као простор између две сенке или као ковитлац који раздваја два далека предела. Зачудо, и у једном и у другом свету, у данима туђине, налазио је Зорић, допадања и мир. Био је свестан, као и многи други (па то су младалачке лудорије и снови) величине своје постојаности, али и снагу своје узалудности; свих неухватљивих замки дугог трајања, јер му је било савршено јасно да је читав живот у знаку несталног памћења и наглих раскрснућа.

Касније, када је време донело бројна распремања путничких успомена, када су људи почели да нестају као растурене ниске бисера у мраку који је подсећао на паучину, када су допричане нове судбине, постепено сам почео овој тајновитости да одузимам чари превелике неизвесности. Као да је неки невидљиви глас растерао све раније узалудности, распршио на дну неког бездна застало време што се бунило против сваке вести које би усталасале нову боју свакодневља.

Све више сам схватао да је нека чудновата моћ растерала далеке претње несрећних, осталих без кућа и кућишта својих најмилијих, препуних неизрецивог бола и очију без суза. За овоземаљске страдалнике једноставно није било више времена, јер истине које су их мучиле морале су да се одсањају на голооточким гребенима. Било је то, у ствари, место које је требало да смири жестину могуће буне, затурено и недостижно чак и за младалачке људске погледе.

Полако сам почео да схватам како припадам усковитланом летопису свога народа, знао сам да ће се и најмање неправде негде морати да попамте; састављао сам изгубљене коцкице и непомирљиве истине, као по неком прећутном унутрашњем договору, понављао тешке мисли које су рађале завереничке чежње и нове, скривене поруке.

Начелник Зорић, причао ми је давно (тада није ни сањао да ће бити тако моћан) како је разумео да је очева истина била део његових коцкастих живота, али да су и други имали права на своје снове. То

његово промишљање претворило се у добровољно трајање; питао се да ли су за сва времена дати отпори и буне против прогонитеља и сваковрсне отуђености.

Једном док смо били заједно на студијама, признао је да су сви његови греси били исписани само на малим свицима и да је у згуснутим правничким формуларима, које често није довољно разумео, покушавао да разреши све своје унапред задате сумње, да се после неког дугог сна побуди живот сакривен иза трошних зидина сељачког дома.

Знао је, као син оца који припада победничкој страни историје, како има права да намеће силину својих речи, своју урођену себичност претвара у врлине и истовремено очекује да други поздрављају тај његов разговор испричан неким загробним гласом у коме се каткад није разазнавала жеља да се час коначног обрачуна одлаже за нека друга времена.

Било је и дана када је пун охолости, намерно напуштао стазе тешких питања, јер није био сигуран колико је добро да у животу отвори та последња врата иза којих се крију још једна која су га неминовно водила у нове дилеме и искушења. Наша ранија сусретања, пре мојих затворских дана, била су у знаку његове привидне намере да се савлада та урођена себичност, да победи немушти разговор; бежао је од лукакстава која су била део само њему знаног големог окружења и још већег нереда.

Ипак, гледали смо се накако тужним очима, као ухваћене звери, јер смо знали да су нам корени две далеке сенке које нису трпеле било какво приближавање пошто су унапред предодређене за међусобна поништавања.

Можда су баш зато сви ти наши сусрети били у знаку грозничавог рањавања, што нас је још више мрвило као што град дробни препуне сеоске винограде на крају августовског дана. Примећивао сам тежину свог самосавлађивања што је код мене умножавало унутрашњу тескобу. Раскош његове радне собе која је скривала многе тајне и проверавала многа открича само ме је још више поражавао, али ме је просто тешило сазнање да је у животу све привремено, нестално, као варљиво време у рано пролеће или касну јесен, што ме је ослобађало мучног осећања трајне заробљености.

Ниједна тајна није могла до краја да нас зближи, јер смо били дубоко свесни да је нисмо допричали, бојећи се поразности нових закључака, свесни да нисмо рођени да међусобно поверавамо своје најважније дане, па смо настављали наша живљења по одвојеним стазама, скривајући и прећуткујући пресудне догађаје.

У њему сам гледао свог тамничара (што се и догодило), па сам његову надмоћност у опхођењу, која је друге морала да вређа, схватио као спасоносну формулу живљења и безглавог бежања од реалности. Можда сам зато био спреман, више него други, да праштам све његове тражене грубости.

Ненадано и готово загонетно, што не могу до краја да објасним, скривајући се, ваљда, неким својим унутрашњим заклонима, пркосно бежећи од свих нежељених додира, без осећања преварености, понижења и сетног чуђења, побегли смо из тог зачараног заједничког круга у неке своје далеке светове.

Месецима, годинама, више од деценије, нисмо се ни виђали, макар као залутали путници, као да се наши младалачки путеви никада нису ни укрштали, али то нисмо осећали као свој неизрециви пораз него као део судбине која је морала баш тако да буде исписана. Ваљда је и зато било природно што је најновији сусрет, у знаку мог хапшења, неизрециво мучан и ма колико осенчен оштрим бојама, никада се није исказао до краја, јер су речи које сам слушао давно изгубиле моћ тајновитог открића.

V

Дуга и тужна породична хроника начелника Зорића била је, како сам могао да схватим, понајвише у знаку мучнине и дубоке ране због одласка мајке из често загонетне и мрзовољом памтљиве очеве куће.

Чувајући у новчанику фотографију своје мајке, Зориће је несвесно исказивао своје немирно лутање које га је нагонило да бучно и нагло мења расположења тражећи у томе нека своја олакшања. Због тога је најпре са лаким узбуђењем пропраћеним истовремено и сузама радости и туге пригрлио сазнање да ће се сусрести с њом и у новом дому наставити живот.

То га је подсетило на лепа, стара времена, на звоњаву загубљене заједничке среће која се преселила у неколико породичних фотографија немарно бачених у креденац породичне собе. На једној од њих су били заједно: мајка га је држала у наручју, а отац је лагано пребацио руку преко њеног рамена и другом се подбочио на кишобран.

Сусрет са мајком био је изненађујуће мучан, готово нестварно једноставан: као да су се данима виђали, па је, ето, дошло поново време да се сусретну у овом вртлогу живота који је терао на нова узнемиравања и проверавања савести.

Мојој усамљености, причао би Зорић, постављене су вешто скројене замке што ме је још више учвршћивало у уверењу да се морају победити све несталности које су наговештавале нова узнемирења праћена тешким сенкама, колебљивошћу, несном и посустајањима.

Мајка је осећала ту неизрециву мржњу, али се трудила да загуби тугу, која је пробијала суморна свакодневља.

Разумео сам њене затурене немире који су се борили против терета заустављеног дана, против свих узнемирених корака и наших руку увек спремних да се ухвате у ратоборно коло.

Било ми је жао што није могла да схвати како сам управо због ње кренуо путем наглог ишчезавања, али истовремено спреман да заштитим и њу и себе сваке врсте понизности.

- *Г а д!*

Слушао сам и читао, али сам, у ствари, тек тада схватио чудну снагу последње изговорене речи која надође ненадано, али довољно снажно и пространо да се у њу може да усели све оно што је пре тога било казано.

Та три изговорена гласа разоткривала су речене и замишљене хронике нашег заједничког живљења и у исто време разрешили све наше мучнине.

Осећао сам, наставио би Зорић, да је нестало онај наталожени страх који је заувек претио да затрује душу; отворили су се прозори који су скривали сва наша зачуђења и најједном приближиле даљине сањаних хоризоната, па ми је било све једно када ће и каквом жестином креснути варница његовог затамњеног погледа.

Уз ову причу, која је растакала дубоким резовима људско трајање, али истовремено челичала на нове отпоре, милиционар Зорић би допричавао нове догађаје и неким нестварним бојама покушавао да пронађе оправдања за све будуће несталности.

Ретко, врло ретко, виђао сам мајку, па сам се упитао, бележим те речи пуне искреног кајања, зашто сам морао да уништавам део њене изроњене среће? Зар их нисам гледао у скрајнутом делу баште; мислећи да их тихо лелујање ноћи скрива од туђих погледа; поверавали су једно другом своје прошле дане.

Посматрао сам их у близини старе липе, бунара и на оној једва приметној узбрдици што крије путељак изнад саме куће. Осећао сам у њиховим очима журбу ка далеким небеским висинама, хитали су у своју тишину и у само њима препознатљива скровишта.

У тим покретима, праћених смехом, разоткривао сам загонетку напуштања наше породичне куће и долазак у овај нови свет, који је за мене био препун тужних прича, а за њу, моју мајку, збирка изненадних прелепих открића.

Свестан свога чина, кренуо сам у други свет, иако ми је било савршено јасно да ће бити дугих дана очајничке самоће, залутања и изгубљености, замагљених прозора и погледа, да ће се отворити предуги криви путељци препуни искушења, бола и неизрециве тишине и можда највише од свега жеље да се макар на крају пута одужим мајци, која ме је научила да кроз живот корачам препун радозналости и увек спреман да искорачим из вечите замке коју намеће варљиво људско живљење.

Једном сам, незнано кад, сазнао за његово ишчезнуће и тада осетих, готово шапатам рече Зорић, као да су у мени у исти мах помешани светлост и тама, суморан и плаветнилом обојени дан; учини ми се као да сам се ородио са неким непознатим злочинцем, али ме преплаши сазнање да је моја мајка остала без особе која јој је распродавала илузију људског живљења што ју је, макар привидно, чинило срећном.

VI

Извежбан растанцима, најпре са оцем, затим са мајком, Зорића нису више могле да изненаде оне дуге, неме, аветињске поворке живота, бројна немушта лица, силне преваре, загонетни простори, тамна предворја студентских домова.

Рађала су се злокобна опредељења, али је своја животна упоришта налазио у учењу. Без страха, готово пркосно, уносио се у професорска лица и одњих, као ретко ко, добијао жељене оцене.

У гимназијском и студентском добу рађале су се сенке скривене у дугим, топлим ноћима, али никоме од нас није било јасно где је и како проводио дане. Знали смо да се приметно као да се попео на само кровиште неухватљиве самоће и тек повремено јављао причама о кратким љубавним авантурама, али нам никада није поверавао њихова имена, уживајући у нашим мукама и нагађањима, иако смо знали да му кроз смех кажемо како је то све лепо измислио и да би најбоље било, када заврши студије, ако их буде завршио (што се, разуме се, и догодило) да се посвети писању криминалних или љубавних романа или да буде полицајац!

Љутио се због тога, највише смо му казивали да његовом испитивачком погледу и зрљавим очима, скривених иза наочара, одговара неки занат у коме ће доћи до изражаја способност маштања и разоткривања туђих судбина. Говорио је, када га је савладала мучнина, да ће се једнога дана осветити и – све похапсити!

Можда су баш зато наши растанци били у знаку лоших слика, али без узбуђења и неодољиве потребе за прикривањем непознатих праваца даљег живљења. Можда смо у данима растанка носили и неку далеку осветничку тугу, неки унутрашњи притајени крик и жељу да сачувамо своје тајновите шумове.

Иако су ту ђачко-студентски дани били у знаку великих мучнина и немаштине, остали су да живе као неки крик вековима испредане народне маште, као илузија и вечита жеља да им се поново вратимо.

Из тих дана је нестао, затурили су се други, ишчиле бројне успомене, па су поновна сусретања била у сасвим другим условима, обојена неизрецивом, више пута понављаном тугом, далеком отуђеношћу и немаром.

VII

Ја, Коста Даниловић, доживео сам затвор као своје највеће искушење и као прву велику превару живота и оних којима сам веровао. Осећао сам голему тугу и бол, јер сам у прави живот кренуо са очевом поруком да лажне речи препознајем хитро и умно, никада не будем малодушан и да се не бојим самоће.

- Иди у свет, синко, иди и живи свој живот, али увек имај на уму да мораш да будеш храбар и поштен!

То су биле последње очеве речи пре него што смо се растали и ја кренуо на далек, неизванпут и студије. Та порука човека који је победио многе страже лебдела је увек над мојом главом, а тада, на растанку, доживео сам оца као особу која је истински страховала за будућност њему веома драгог човека, свога нејаког сина послатог у сурове пределе живљења.

Са неком беспрајном дугом сетом израњала је повремено та слика растанка када су многе речи биле сувишне, јер су погледи и стисак руке све казивали. Та ужурбаност родбине, видљива мајчина стрепња и очева забринутост памтљиви су као драге и у исто време болне успомене.

Никада нисам скривао носталгију за прошлим, прелепим данима детињства и младости, за променама у којима су се рађале велике тајне и заметале неизбрисиве љубави.

Живот је такочесто хтео да проверава снагу очевих речи градећи готово неухватљиве заседе, али сам се жестоко опирао савлађујући наметнута очајања, супродстављајући се силини далеких, неподношљивих мисли које су рушиле наду и нагониле ме у клонућа.

Цело моје одрастање било је у знаку очеве нежне слике. Знао је само једном речи, чак и једним готово неприметним покретом, да нас охрабри, просто занесе у маленом, затуреном Забрђу, у тамном оквиру људског живљења, где смо проналазили наду и побеживали очајања.

У нашем селу се радило паћенички, увек у страху од затурања и невероватних оптужби које су морале на сваком кораку да остављају тешке трагове.

У том сеоском одрастању је рођена, али и побеђена прва озбиљна сумња, први неизрециви страх и прва велика љуба; ту смо се, крај старог огњишта, молбеним речима нашега оца, штитили од свакојаког очајања, које је неминовно пристизало у временима кобног одлажења, што је само тањило наше отпоре, али се нисмо никада, ма колико муке биле превелике, предавали, јер смо знали да би то био почетак нашег дефинитивног пораза.

У његовом говорењу – иако каткад нисмо могли да наслутимо сву силину мисли – било је речи о нечему тајанственом и великом. Ваљда нас је то терало да промишљамо јесмо ли довољно достојни да слушамо те велике очеве поруке, то повремено разоткривање истине и свакодневно

проналажење тужних доказа да су године његовог младалаштва биле у знаку великих подела и сурове немаштине.

Рату се стално враћао понављајући мисао да историји не треба никада веровати до краја, а то је нас, његове синове, терало да ћутимо, слушамо и гледамо са неким тихим осећањем наталожене горчине, примећујући да у ономе што смо учили у школи и говорењу нашега оца има неког тешко разумљивог нереди. Осећали смо у себи, обгрљени неотпорним ишчекивањима, да ће отац, у неком заносном ходу својих прича, казати како се једноставно шали и да је ту историју ратовања учитељ казивао баш онако како се све исподешавало.

Као да нам се наједном, у свим тим говорењима и учењима, почео да одмотава неки други свет, који је пробијао наоколо неосвојиву тврђаву, па смо та давна збивања, која су у нашем селу на сваком кораку оставила дубоке трагове, почели да тумачимо са неком врстом завереничке туге и огорчености која се повремено исказивала као побеснели ветар.

Речи урезане у наше памћење из тих повремених очевих прича проналазиле су нове речи, па се полако на овим просторима развјавала илзузија о снази само једне истине.

Отац је каткад тешко дисао и споро говорио; то нас је испуњавало страхом и поштовањем, јер су тада његове приче биле уверљивије пошто су тражиле одгонетку на питање: где је била тачка судбоносног разлаза!?

У народу навикнутом на бројне несталности и варљива обећања, трајну подметљивост власти и њихових дојављивача, у данима када се ишчезавало тако брзо, попут лептира који живи само један дан, и ноћима очаја када су села обилазиле свакојаке војске, бележећи опаке судбине народног памћења, није било лако загледати се у надолазеће дане.

Једном, као да је из њега излетео тешко увредљив човек, као да је желео да са нама, нејаком децом, подели све своје патње и све своје немире и као да се нагињао над неким далеким понором, отпрли узвик:

- *Младост!*

Та сочна, непоткупљива реч, учинила се оцу довољно подесном да у њу смести све ратне године. Гледајући његове лелујаве очи хтели смо да разоткријемо сав значај овог усклика и осетимо сву дубину његове туге. Као да се одједном разбила очева моћ и истовремено изронио спутани и заробљени човек у кругу само њему знане осаме и тишине.

Било му је двадесет година када је започео рат, отворено време патњи, мучеништва и дугог ћутања. Осећао се претесним човеком у времену нестајања, злокобних претњи и раскрнућа. Почињале су да се разапињу вековне обмане што је још више повећавало немир, страх и сумњу.

Забрђани нису били свесни порука многих тајних договора исписиваних далеко уз обавено оверавање смрти, па су се, истина увек са страхом и нечујно, али са неком неуништивом вером да ће све брзо проћи, извлачили из својих скровишта. Одлазили су отворено у све војске које су овуда пролазиле, тукли се против Бугара и Немаца, износили своја

мишљења и зато допадали у мемљиве подруме, били силно узнемиравани због *о в е* и *о н е* војске, и тада казивали да је најважније да престане ово клање.

Касније се показало да су лукаво распоређени сведоци исписивали замагљене сумње, препричавали једва чујне приче, поткопавали сеоске домове, чиме су, преко ноћи, одређивали све поразе и наде, успомене и падове, судбине и карактере за наступајуће године обнове, које су за многе Забрђане биле и године пребрзог умирања занетих душа.

Брзо сам схватио да изненадни неред у речима, казан без зле намере, може да постане најтврђа оптужница. Сељаци Забрђа су знали за ту тајновитост речи, али су, вероватно заробљени новим временом, сматрали да им скученост језичких мисли неће бити сметња да се укључе у новообновљени свет веселих људи.

Савршено свесни узалудности своје одбране, Забрђани су оптуживали себе, више него друге, као да су се сасвим мирили са злом судбином и сазнањем да су их у различите војске упућивали тајновити језици који су другима били потпуно неразумљиви, можда чак и бесмислени, али за њих јасни као давно казане намере. Говорили су отворено на бројним састанцима, добровољним акцијама и у судницама и то са таквом снагом као да су били једини чувари страшних тајни.

Заробљени прошлошћу, можда највише гробовима својих слутњи, промашаја и разлаза, осећали су се као непозвани странци, неспособни и немоћни да разумеју до краја звук новог доба и истовремено уплашени да због те немоћи не буду поново оптужени, па су се тако побеђени повлачили у самоћу. Затварали се у своје куће, живели попут духова чије су титраве сенке само повремено појављивале ваљда једино у намери да покажу себи и другима како нису сасвим ишчилили и како ће једнога дана, можда ускоро, показати да њихова утрнућа нису била узалудна.

Израстајући у тој средини, дивио сам се спокојству људи који су били окружени очајничким мислима, духовитим чемером, како су некако хладно, хладније од саме смрти, били стално опрезни и дубоком очекивању неке далеке руке целата.

У каткад дугим и давно истрошеним очевим ноћима, у предугим ћутањима, осећао сам његову намеру да не доприча све загонетке, разоткрије све тајне и покаже сва своја беспућа бојећи се, можда, највише да у мојим очима не буде помућена слика коју сам о њему створио, што нас је у тој загонетној тишини идиличног сеоског краја спашавало од сваке врсте заборавности и у исто време терало да будемо чувари дубоко скривених, питких и драговољних успомена.

Ловио сам каткад себе како хитро питам оца, ваљда у намери да не испусти неки важан тренутак прошлости, да коначно сабере сва бекства и неспокоје и до краја доприча све приче које су му се урезале и за времена најтврђих клетви. Желео сам да попамтим та минула очева и народна искуства, то његово тумачење новонасталог стања и нереди, а он би ме

заштитнички погледао као да је осећао надлазећу тугу и бол; кратко би махнуо руком у жељи да ме приупита да ли хоћу да се придружим онима који су давно раскинули са свим заблудама својих очева!?

Осећао сам да се прибојавао тог (не)очекиваног растанка, као да је поново наслућивао неке далеке немире, предалека путовања и дефинитивне расколе, што га је нагонило на нову одсутност, па су даље речи губиле сваку смисленост.

Та далека одлагања очајничких мисли, као својеврсног сведока поратних година и збира вишегодишњих узалудности, казивали су да се отац осећао као човек који сасвим не располаже својим преосталим трајањем. Било му је савршено јасно да предстоје страдања, али није, као и сви други очајници Забрђа, могао да дослути све надлазеће ужасе. Прекинувши за сва времена успостављено спокојство, мир који нас је водио у лењивост духа и сањарења, прозборио би као човек који је пребродило неслућене замке, препливао рањиву реку и победио самртнички страх:

- Некада је добро бити болестан!

У тој очевој недоречености, која је означавала почетак људског ишчезавања, нисам могао ни да наслутим какве су се све драме догађале у годинама које нису обележавале моје постојање. Када ми је показао фотографију која је годинама таворила у неком невидљивом свету, па се појавила као надмоћни сведок времена које се жели да заборави, било ми је савршено јасно кроз које је све немире морао да прође.

Упарадиран, с неизбежном краватом, белом кошуљом и оделом на „*два реда*“, био је корак испред овеће колоне људи. У рукама је држао високо подигнуту паролу:

„Живели Тито – Стаљин!“

Ни сам не зна како му је поверено да је носи, али по изгледу лица, по очима које су одавале срећу, било је савршено јасно да је уживао у својој новој улози.

Готово да се није ни заноћило, брзином куге прострујила је вест која је унела панику, пореметила тишину и натерала сељаке Забрђа да се лате пића:

- Саслушати све који су имали везе са Стаљином!

Почела је велика истрага у маленом забрђанском атару: истраживане су све куће, сви подруми, све авлије и сви, чак и најзатуренији торови у којима је било тек неколико оваца и коза.

Отац се ненадано разболео, мислили су сви укућани да је већ пристигла смрт, а да су га позвали и одлучили да га саслушају у самртничком ропцу, у тренуцима док је изгледао као човек који је изгубио способност слободног одлучивања, рекао би без двоумљења:

- Драга ми је ова фотографија!

Сигурно би, попут песника, правог сањара, макар у себи, поново преживљавао овај заносни тренутак, ту слику и ту високо подигнуту

паролу, која је мало била „занета“, па је оно „Стаљин“ некако изгледало да је више истурено, да после првобитне збуњености, која је снашла село и сељаке, који су изгледали као путници са неке станице што чекају воз који је затурио ред, неко из општине није изустрио да од Забрђана ништа не треба да изненађује, па и то да неко носи паролу на којој је Стаљинова слика. Додавали су како су довољно кажњени због *о н е* војске у *о в о м* рату и да је сада ред да се на њих заборави.

Био је то, допричао ми је отац, почетак нових опомињујућих слутњи, новог метежа и злокобне тишине. Одгонетао је, загледајући ту слику по ко зна који пут, смисао свих тајних порука, питајући се зашто тај незнани општински чиновник није дојавио њега, мога оца, као што су то чинили други у неким суседним селима. Онда би, као да је губио преосталу снагу, прошаптавао преостале речи, постављао питања о понашању у новим приликама, посебно када у село ненајављено бану неки општински писари, представници нове напредне народне власти.

Одједном је, можда баш у тренуцима када је највише очекивао да ће уловити мишоловка судбине, наишла, како је често волео да прича, победа случајних ситница, што га је оробило и усмерило живот ка дефинитивном преображају. Дојавили су да се мора на дослужење војног рока и то одмах, јер је претило да се поново зарати. Чуло се у селу да су Италијани тражили неке наше крајеве, па су српски војници морали, како су оно ишли на Сремски фронт, овога пута да се јаве првој војној пошти и да, такође првим, можда и најсудбоноснијим возом, крену право на границу. Није то оца уплашило, јер је знао да се тако мора, а веровао је, као и сви људи са забрђанских брда, да када је суђено да се нешто догоди, ма колико се од тога бежало, мора и да се деси.

Његова мајка, моја бака, је и овоме, као и свему што се касније догађало, видела велико зло, али је, зачудо, мој деда, очев отац, све ово прославио, за она времена обилним јелом и свакојаким пићем, тумачећи овај позив као неспорни знак признања нове напредне народне власти, да наша породица постоји и да су јој опроштени сви дани великог нереда.

Послат на југословенско – италијанску границу можда и са намером да, као и многи други, тамо буде жртвован, отац се, зачудо, томе радовао, јер ће сада слободно моћи да пева нове песме, па више ваљда, неће казивати како су сви младићи из Забрђа били у знаку старе, заборављене славе и песме „*Спрем те се, спрем те се, четници*“.

Отац је све ово причао помешаним осећањем туге, али и поноса; размишљао је како се заметнуо тај спасоносни параграф, па је уместо на голооточке гребене послат на границу. Схватио је да је неки чиновник нове напредне народне власти, мерећи брзину прилагођавања, проценио да није непогодан за одбрану новог света, који моме оцу није био сасвим стран, али му је ипак био довољно далек да се свему потајно одупирао и понешто невољно и са муком прихватио.

Тај ненадани позив у војску можда је била и она преломна тачка из које се, не знајући ни сам да објасни, све некако преобразило. Из опште збуњености и пометње, нагло је почео да прихвата нова удворишта, ослобађао се ранијих заблуда, тешећи себе сазнањем да свака промена власти, као и униформи, полако поништава ранија уверења, а одлазак на границу, зачудо, није га оробило несном да ће га неки залутали метак ућутати, можда и зато што је ратно време протутњао са два лакша рањавања и то баш у последњим данима борбе на Сремском фронту где су, незнано како, који дан раније, завршили своје походе два његова најбоља забрђанска другара.

Сва та дешавања оставила су велику празнину, која је у очајној души деловала као највећи бездан и све је то изнова, још суровије, најављивало нова мрачна дешавања. У њему се, слушао сам глас који је одзвањао попут лепе мелодије, све преломило оне године када смо се родили брат и ја. Отац се осећао као човек који је у правом тренутку добио комад хлеба и гутљај воде, па сада замишљам ту идиличну слику неизрециве радости, која илуструје још једном, по ко зна који пут, да се у времену чуда опстаје по само неким изузетним догађајима који свом силином пробијају обруч тишине и одједном тај дан обележе за цели живот.

VIII

Док сам био у затворској ћелији, у оном мраку што је претио да прогута и моје затамњене мисли, у ужасу бескрајних напетости свих чула која ме, незнано како, бране од невидљивих чувара спремних да на миг моћника дефинитивно разреше моју судбину, до невероватних детаља одмотава се мој и живот моје породице. Немоћан, у бунилу, нагло осећам продор међусобне мржње, која је коначно дојављивала да сам сазрео за неравноправну борбу и сваку врсту обрачуна.

Потпуно сам свестан да ме је овде довела његова неописива мршња којом је оробљен, да жели да овладава мојом енергијом, да намерава да поништи заједничке дане и да би гомилање напетости у мојој души довело да начиним било коју грешку!

У хладној соби покушавам да средим бескрајни кошмар, осећам близину смрти, али се у исто време спремам да платим, ма колико била висока, цену свога поноса. Слушајући тај надолазећи немир, разумео сам сву суровост нашег удаљавања и променљивости људи када се домогну висина које им растуре разум. Схватио сам да је он припадао оним људима који су давно покушавали да прескоче властиту сенку и цели живот провели у раму препуном измаглица, која се нанадано увукла под кожу и натерала их да губе реалну представу о себи и другима.

Од малена сам, ваљда ношен неким својим инстинктом, бежао од те замке у коју се упада ненадано и лако. Нисам хтео да кварим властите илузије, разоткривам пребрзо дубоко чуване тајне и истовремено сам се спремао за неке будуће отпоре.

Природно, осећање немира у Забрђу морало је да прати и моје постојање. Рађале су се тужне речи које су ме будиле из нестварног сна, али сам захваљујући некој чудесној унутрашњој самоодбрани, најранији живот проживео ипак срећно.

Са неком неизрецивом побожношћу слушао сам и дедина сведочења са Солунског фронта у којима је невешто, али довољно снажно, одсикавао кораке својих прогонитеља и мукло оглашавање звона тог далеког времена које је усамљенички и пркосно говорило о брзини људских ишчезнућа.

Деловала ми је нестварно и сама помисао преживљавања стравичних дана албанске голготе, па су сви шумови који су пратили дедино говорење још више појачавали величину његове храбрости и у исто време у мени рађали неизрецивост поноса. Можда су ме и те дедине приче терале да у својој самоћи разазнајем лукаве нијансе живота, надражујем чула као у заседи, ређам те слике како би ме одбраниле у времену које је тражило пропитивања, кројило варљиве сцене и подмуклим гласовима увећавало број неверника.

У данима одрастања, чудило сам се што је деда, без икаквог узбуђења у гласу, испијајући ракију коју је неизмерно волео, прекидао тај мени далеки и тајновити исечак своје интимице и уз оно уобичајно „живели“, што је пратило сваку врсту замишљености, простирао поглед незнано куда, ваљда у намери да побегне, да не доприча сву трагичност на хиљаде људских живота које је најновије, поратно време, једноставно заборавило иако они то, свакако, ничим нису заслужили.

То дедино прекидање увек сам доживљавао као болни растанак, можда и као његово неисказано уверење да још нисам довољно дорастао да сва та дешавања попамтим и свакој његовој речи дам право значење и једино ваљано место.

Осећао сам се малчице увређеним, па сам више својим несталним и увек знатижељни очима, а мање покретом или речима, молио деду да настави причу из тог омеђеног времена страха и поноса, а он би, миран у лицу као угашена свећа, утонуо у себе, излазио из старе куће и бежао незнано куда.

Много година касније схватио сам сву замршеност дедине изненадне ућутаности, разумео сам да није било препоручљиво, иако то нико није казао гласно, али је ваздух лебдео као секира која се спрема да пресече дебло, да приче из тих давних дана српске голготе и великог јунаштва сада, у новом времену, могу да поремете тишину.

Чудио сам се, али је било тако; никога нису интересовали јунаци оних ратова чије су груди красиле Карађорђева звезда, Албанска споменица или које друго знамење. Косило се то са схватањем новог времена у коме је свако гласно шапутање поново доводило до сумњичавости, рађало нова пропитивања и изненадна нестајања.

Дедину смрт доживео сам као победу моћника, као део наталожених жртава, неизрециву сенку, која потире људско постојање без обзира на

храбрости, отпоре и заслуге. Њој је претходило дуго и мучно повлачење, па ми се каткад чинило да сам у глумим ноћима ослушкивао шум његових корака, који су се лагано губили, поново појављивали, пробијајући густу, непробојну таму и оквире неописиве забрђанске уснулости.

Нико није знао да ми одгонетне дедине последње речи, као да су се и оне затуриле његовим нестајањем. Можда су свесно ишчиле да не би дојавиле последње муке, разоткриле преостале дилеме и све нас натерале да уходимо своје забораве. Деда је, у ствари, исто онако како су му промицале дуге године, носећи велики терет, али и миоми смешак и тишину; као да није хтео да нам поквари илузију и својим одласком у исто време убеди да ће, ето, од сада усамљенички подносити све своје рачуне, чекајући да му се по неумитном закону живота придружимо у том далеком свету препуном тајновитих прича.

- *Срећом, имам још увек ту моћ да заборављам!* – казао је једном деда, па су ми те речи деловале као најбоља формула за спашавање од сваке врсте оптужби и као добар изговор да се затуре лоше приче.

Деловао је деда, чинило се мени нејаком и знатижељном у забрђанском колориту, као човек који је знао да споји самоћу и лутања, трагање за забраном и коначном помиреношћу животом и смрћу.

Дедино нестајање је била прва смрт у моме животу. Гледајући га, стално ми је лебдела мисао о његовим отпорима и храбростима, о способности да преброди вековне обмане, несталности и заблуде и да у исто време буде, иако недовољно писмен, довољно мудар да нас смирује и упућује у одгонетање свих вртлога таласастог живљења.

Отпратили смо га достојанствено, у свечаној тишини, уз прастаре обичаје, који су мени, малом, били некако страни, али сам разумевао њихова чулна значења, треперења и далеке поруке. Осећајући сву силу овог узвишеног чина и обузет страхом, чврсто сам се држао за очеву руку, разазнајући да смрт наједном прекида сва преостала надања.

Присуствујући дединој сахрани, гледајући и слушајући тај трепереви и потресан живот, учинило ми се да се нагло растем, претварам у младића, промишљам о будућим оквирима свога трајања и неминовног нестајања. Касније сам схватио да се у данима смрти блиских и драгих особа сабија читава вечност и невероватном брзином одвија цели прохујали живот.

IX

Где год да сам био, поготово у тренуцима када су ме гушили бол и сузе, прогонили кошмари и најављивале далеке злобне тишине, враћао сам се јасноћи завичајне слике не допуштајући никоме да ме одвоји од тог умилног колорита дечаштва и младости.

У том доласку коренима пристао сам и на свакојакe привиде, на поткупљиве мисли и, можда, пре свега, на повремена дубока разочарања. Путовањем у прошлост поништавао сам своју пролазност, преоблачио старе речи у умилне звуке и прикупљао нову наду за будућа трајања.

Завичај ме је, у ствари, непрестано дозивао шаренилом боја, силином првих љубавних заноса и неким далеким сновима који су се понављали даноноћно док сам био у неком другом времену и самоћи које је доносило грцаје и сузе.

У Забрђу је рођена моја прва љубав, можда и највећа у преосталим данима живљења. Кришом сам је посматрао највише зато што сам желео да сакријем своју збуњеност пред узаврелим осећањима и истовремено да од других затурим наше прве титраве погледе.

Једне ноћи, баш када су луталице најављивале тмину и почетак одлазак у кревет уморних сељака, заустави смо се насред улице, ненадано, нагло и незграпно, као да смо у том зачетку ноћи чували једно другоме топлину и бранили се од страха. Нисмо изустили ниједну реч, чак ни глас, можда је било само тананог покрета руку, али је и то било довољно да се усковитлају осећања, пробуде давно жељени додир и заједнички просања надолazeћа брзина сусрета наших скривених мисли.

Тај сусрет са њом био је помешан у исти мах и са очајањем, и дрхтавицом, јер, једноставно, како то бива при првим ненаданим чекањима, нисмо могли да усагласимо неконтролисана чула. Учинио ми се превише дрским да је загрлим иако сам осећао њену притајеност помешану са готово узнемиравајућим дисањем, али и њену жељу да начиним тај луди искорак. Осетих понос што задржах руку у неком неодлучном покрету на путу до њеног рамена баш када се сустижу поноћна тишина и неки тихи ветар који је долазио из дубине реке. Било ми је савршено јасно да обоје тражимо поруку наших покиданих мисли, јер смо баш због тог силног ћутања осетили своја тела као да смо ненадано упали у клопку која је доносила неко непознато откриће, али истовремено нас нагонило на ново, још силније дисање.

Ишчилили смо без опроштаја, нагло и некако немарно, трчећи у загрљај новим сусретима. Само сам јој, у неком чудном магновању и невероватном брзином, дотакао струк и сада, иако су одлетеле многе године одрастања, осећам на самим врховима прстију десне руке тај први додир и силни трептај њеног тела, које је оробило моја дуга сањарења.

И то нестајање, изненадно ишчезнуће, и ти кораци обојени пуним месецом, били су, у ствари, део нашег првог добровољног бежања из препуне слике младалачког простора. Као да сам чуо из неке даљине неизговорене речи да кренем без окретања, јер није хтела да видим овлажене очи које су изазивале унутрашњу пожуду. У том кретању пронашао сам спас за своје муке покушавајући да покорим чула бојећи се у исто време ненадане навале нових осећања и грешака које би ме одвеле у дефинитивни пораз.

Боже, ниједно стање чулности, па ни нова силна састајалишта са њом, неће бити памтљиви као тај први титрај очима, тај немирни излет и то неописиво говорење иако, у ствари, нисмо изручили ниједну једину реч,

осећајући да не разумемо прави смисао гласова или смо се, изгледа, бојали њихове опорости.

Често сам проналазио бескрајна мала, а у исто време значајна открића скривене лепоте у тој давној ноћи. Склапам жељену целину, тражим своје, али и њене невидљиве трзаје и у том властитом надмудривању поглед хита ка месецу на чијим јасно видљивим пределима покушавам да нађем далеки исечак своје драге интимае.

Њено место је сасвим препуштено мојој машти и гледајући ту слику, у којој се прелама на стотине невероватних боја, осећам потпуну омамљеност и сласт од неизрециве количине младалачке радости.

Та прва слика наше љубави, урмљена у мени, поништавала је бриге и сивило дана увлачећи ме да поново доживљавам давна ишчезнућа. Призивали смо ту ноћ као наше највеће уточиште, поготово у годинама великих потреса у другим варошима које су собом носиле снажне непогоде остављајући истовремено тужне обресе на нашим лицима.

Неке нове, пролазне авантуре, претиле су да разоре ту давну слику ране младости, али сам се опирао свом жестином и бранио бујицом неизрециве тишине. У мени се рађала невероватна способност досликовања свакога трена те далеке ноћи; чудећи се како сам та давна дешавања чувао као највреднију амајлију, као непролазни исечак за вечита трајања.

Можда је та осенчена ноћ, не схватајући сву њену снагу, одредила наше даље судбине, јер је, предодређена да пркоси времену и свим изазовима лепоте, оглашавала после дугог ћутања као заносно судилиште.

Гледала је та слика у вечност, опседнуто, чежњиво, гонећи својим немирима далеке, заспале улице и непробуђени град. Можда ме је највише заносила мека тишина и одсјај месеца који је, како приличи великим уметницима, издвојио лелујави чуперак косе што је немарно покривао њено још на млеко миришљаво чело. Из овог временског искорак остаје недоречена та тиха надмоћ опчињене лепоте, ведрине и немира предодређеног за тајновита скровишта и дуге, тајновите приче!

Х

Када су ме ухапсили, приметио сам, намах остадох без гласа. Живот је престао да ме слуша, и ја њих. Говорили су, ћутао сам; казивао сам, нису ме слушали! Одједном ми се чини како само разазнајем да изговарају сакате, загушљиве речи и осећам да полако постајем човек без сенке.

Први пут се загубише када прочиташе почетак моје приче „Белешке из снова“:

„Волео сам срп мрачног месеца и мраморних гласова, али им због прозирне светлости нисам чуо лица. Све је ненадано треперило у дубокој тишини, само је бес затварао пут.“

Казаше: „Будалаштина!“

Касније су читали летимице, онако како им је падало напамет, смејали се и пили неку љуту, пресну ракију:

„Избраздано бригама, испијено несталним временом, лице ми је одавало страх који је будио сажаљење. Само су два ока, смештена у уморне дупље, била некако упорна, спремна на свакодневна борења. Туга и немоћ сустизали су се као најтеже оптужнице.

Тужним и погрушеним створењима смех је одлетео, око њих су само сузе и жене које наричу, неописива беда коначишта, смрад, бесконачне шуме, столетни храстови, влага и тешки снови. Живе у неком празном простору, као залуталом сну. Не осећају живот, јер су га од превеликог стишавања већ изгубили. Окружују их забачени путеви, остали без помоћи, па их је временом сустизала температура која се ширила као олуја пре великог невремена пратећи да затре небо и неким блиставим сечивом прекине сва дисања.

Своје стари једва памтим ако их се повремено сећам. Видим слике погнутих баба, које су ми препричавале, када су биле расположене, давно истрошену прошлост. Онако безубе и седе, погурене и сањиве, готово са невероватном лакоћом и покретима који су каткад показивали да су и оне биле младе, уживљавале су се у тај далеки свет и ја тек сада разумем смисао њиховог говорења и одлазака у прошлост. И моја бака, када је ћутала, а то се често дешавало, као да је најгласније говорила, што ме је подсећало на време помрлих душа. Чинило ми се да је у говорењу застала између два света, овог и оног другог, и као да су се баш тада спремали ветрови и смрт да нас однесу у неке будуће године.

Половину бакиних речи нисмо довољно разумели, пресакле су као извори после јулских жега, одлетеле као несталне ватре и обавијене маглом као врхови далеких планинских предела. Као да је, у ствари, речи намерно делила између нас и оног другог краја њене стварности, што је њено избраздано лице и затурене очи чинило још загонетнијим.

Онда би, као да је пристигао неки далеки путник ношен ветром, причала сатима, увек згрчена, покривена истрошеном црнином, крај огњишта, тог њеног омиљеног места још из времена клања. Слушали смо је без покрета, као да се време окаменило. Повремено је показивала тојагом, без које никуда није кретала, у само њој знану удаљеност као да је желеле да нам разоткрије тајновиту и упорну сенку која ју је стално пратила, опомињала и истовремено збуњивала; као да ју је та далека тајновитост простора упозоравала да пази шта говори људима окруженим сталним благим задахом трулежи, углавном снажним и спремним на све врсте отпора, али неспособним да довољно разумеју нестално време и дане који тек треба да пристигну.

После њених прича сањали смо целе ноћи неке нестварне пределе, а сутрадан нисмо смели никоме да говоримо шта нам се догађало, јер смо се бојали да ће баба престати за сва времена да нам говори те чудновате приче, које смо каткад доживљавали као право забавиште. Када је ишчилила, месецима смо осећали неки титрај благе сенке, као да је била међу нама, а она се, ето, преселила тамо где ћемо и ми засигурно бити.

Било ми је жао тог одлажења, али сам све више постајао свестан да је то неминовност, па сам и њену смрт, као и дедино одлажење, доживео као победу моћника.

Тешко препознајем живот, можда једино по мутним реченицама. Не знам шта се све догађа око мене; зато сам овде где сам, па није ни чудо што себе пратим и опомињем као да предосећам да ће ми се догодити нешто много горе од онога што се сада збива. Видим да су се људи обезљудили, постали побеснеле покретне слике, презиру друге и мрзе околину дубље него што нестају понорнице. Као да имају за сваког друго лице и другу, али сурову казну. Са несталаним људима ни године не могу бити боље, постају зле и све се некако покреће ка својој супротности.

Издајства су се ширила као неконтролисани пожари. Не разумем шта се све догађало око мене, причам са собом, док светлост добија сенку таме. Прећутним договором, одједном, стишавам своје страсти, о свим временима и смрти говорим као моме сигурном решењу. Знам да су обележени и они који мисле да немају ту црту. Време мери и записује све, чинило је и онда када смо мислили да није. Па да се то није догађало, како бисмо препознавали смрадне трагове који су пролазили кроз векове, како бисмо сазнали о масовним гробницама после куге и како бисмо, коначно, могли да тумачимо те митске слике које је океменила прошлост? Многобројни ратови и буне су, разумели смо давно, само судије тужног пута човековог трајања. Кроз мој нестални живот понекад нико не пролази, а ако се то и догоди, неправедан је, невидљив од сваке сенке, која нестаје у далекој измаглици. Као да се сви плаше мога живота или боје да не загубе своје трајање. Повремено размишљам: по сваког ће доћи време сахрана, плакања и примања искреног саучешћа! Живот је сличан диму са лелујаве ватре; облак који прети да изручи кишу, глас који се чује до првог дворишта.

Данас сам сретао младе како се заљубљено гледају, сутрадан је црни барјак пробудио јутро. Деда ми је говорио да године личе на излизану пару, коју нико неће, али она пристиже криомице, нечујно, полако се котрља око ногу, прибележи свој пут на лицу, по телу, у срцу и души и само, код неких, очи остају као из дечијих дана. Одједном примећујемо да нам је опасно много година и опасно мало остало до краја. Тада помислимо да нам је било боље да смо се померли на време, да смо неком својом пречицом отишли негде далеко, јер су сада и наше тамне сенке узбуђивале и плашиле друге.

Стари људи се повлаче у своје оронуте домове као магле у планине, чак и не примећују како им живот отиче, па у ћутању и тами налазе мир за преостало жмиркаво време, које је често доносило погрешне мисли и завист, непробол и лелујаво трајање. Старце, причао ми је деда, не треба питати шта мисле. Они живе као у неком бунилу, на мутној реци, у невидљивим мислима и непрекиданим сликама. Живот их привлачи као свећа ноћног лептира, али се нема више времена. Не теши их ни сазнање

да је смрт болесних стараца олакшање од претешких преосталих дана. Подвикну некада као да гоне волове, па утону у сан праћен знојем, страхом и несаницом. Њихов дан се каткада оцрта као празна пушка уперена на непријатеља. Знају да ће занемети, али је ту да плаши непријатеља; можда и зато многи старци храбро и сабрано одживе последњу деоницу своје узнемирујуће тишине. Свет су сазнавали између два лутања, све остало било је обично откуцавање, као да и те године нису проживели него су ту пошто су се збројили и одједном дошли до седих власи. Сакупљајући дане које ће по нечему памтити, изгледало је да су још дечаци, да је тек пристигао танушни мрак и да до ноћи има још доста времена. Онда их заглуши ћутање, затим пристигну божићна звона носећи звук миришљавији од мајчиног млека и све то врло брзо обојено неким чудом одједном нестаје.

Смрт је гора од зле кише, све претвори у плашљиву помрачину занемелу од невремена и једино видљиву када се огласи муња. Доприча се страшна прича, букну маште, помоли се нови лик мртваца, обезгласан, а онда нестаје као небеска прострост прекривена чудним звуком који нико не може да преприча. Ћутање старца нико није могао да слуша; сањивост постаја једина извесност; за дуговечног и болесног човека смрт је постала велика срећа, која је, чудним инатом, његов живот била заборавила. Наши снови су више у знаку несталности и закаснелог сунца које уноси пометњу у календар, јер зна да заврши када му није време и захвладни усред лета. Тада нам се и приче учине провиднијим и загушљивим од било каквог ћутања. Гласови се комешају, па и сами себе не разумемо довољно. Зато је, ваљда, много пута боље нешто прогутати и прећутати, јер тада мање боли. Немаштина нас боље штити од грешног времена и људи, од надолазећег страха, сумњи и презира. Понекад осећам како ме упорно прати сенка човека који гута своје речи и избегава говорења као лопови који се клоне људи, широких путева, скривају свој страх и мутне, бесгласне пределе предајући свој глас било коме само не ономе који жели да га чује. Неволја и страх знају да побеле косу, прекрију радосно небо, направе пожаре и затрпавају све пепелом.“

%

Уозбиљили су се када су завршили читање, а био сам убеђен да им ништа није било јасно. Људима њихових манира није вредело објашњавати ниједну реч, јер би све разумели једносмерно, па зато нека и даље оптужују колико могу и када зажеле. Мени је остало да све попамтим и понешто од тога и прибележим; нека остане за друго време када, можда, неће бити толико оптужујућих тонова и варљивог трајања.

XI

Једне ноћи ватра је загосподарила на имању мога брата, а први несаничари пробудили село, које је оробило потмукли страх. Гласови жена, деце и стараца преломише ноћ; пун месец, као светионик, помрси сенке. Људи, као да су се утркивали са својим страхом, журили су да гасе пожар. Неки су долазили ниоткуд и ишли где их је пратила неман. Створило се много посуда, ватра је одједном почела да бежи.

Попаљене штале и изгорели стогови, узнемирени од нагло придошлих гласова, нису се, како би то приличило наталоженом времену и исуству, држали старог завета ћутања, него су казивали да је свему претходила дуга и тужна љубавна прича.

Обећање задато себи испунила је несуђена жена мога брата. Казала је да ће упалити и камен ако затреба, али ће спречити да друга дође на њено место. Тако је и запалила месечеву ноћ и све безимене сенке нестале као усковитлани сан. Била је, казивала је касније, повређена, јер је он, у кога се клела, заборавио њу и морала је да се свети, да испуни клетву коју је носила као вечиту тугу. То је изазивало празнину и очајну звоњаву; време је за њу летело попут птица без крила, осетила је да је ненадано и нагло загубила многе своје најлепше године, које је, у ствари, продала њему. Зато је нахранила ваздух ватром и врелом светлошћу, нека се памти!

Казивала је да је уништено сећање била најтежа сенка која је брисала баш све њене добре дане. Заплетена у неки густиж, у неко тражење своје правде, обузета стрепњом и неопрезношћу, решила је, преко ноћи, да крене у освету. Осећала је да су нестале његове топле руке, громогласни смех који је звонио под крошњама расцветалог дрвета, да је одлетео у непознато и њену душу за сва времена оробило тугом.

Сенке и ружни обриси сећања, презир и гадљивост, били су њени дани. Тешка љубомора прекивена цвећем без икаквог мириса, празнила је глас спреман на свакојака дешавања. Побегла је, ходала по планинским шумама, испуњавала своју самоћу очајањем и размишљањем како да прекрати живот. Осећала је оптужујући глас у себи, мучни ваздух, замагљени поглед, све безнадне мутнине; у њој је било све болешљиво, нестално као танка сенка, бескрајно и бледо као залутала месечина. Нестало је ведрине, смеха, мионог мириса пољских трава, али није хтела да лаже себе. Грејала се на својој ватри и новоствореној светлости која је повремено лила са прљавих прозора.

Од паљевине до дана када се пријавила полицији, многе дуге и мучне слике промицале су кроз њено сећање и фијукале као ветар; мучнина се нагло множила, па се превијала од неухватљивог бола који ју је млео као воденични камен. То је терало да даље бежи од своје изломљене сенке, али што се више склањала сусретала је нове, још тамније и још сломљеније сенке, које су се мешале и стварале нове плашљиве слике.

Као и све сељачке несталне људе, и њу су шибале кише, ледени ветар, газила је блато и гледала је путем гавранових крила. Понекад јој се чинило да је претворена у звер који уједа као најхладнији ветар усред зиме.

Признала је своју кривицу иако то нико од ње још није тражио. Сељаци су јој опростили, разумели су њену љуба. Својом лепотом поништавала је слике наказних, малоумних и кљекавих људи, па су долазили на суд да моле. Судије су одговарале некако неодређено, неухватљиво, али моћно. После су те речи препричавали, уносили у нове приче, заливали алкохолом и губљењем времена. Почели су, у ствари, да живот деле на одломке: пре и после ватре!

У несаници, која је била њихов пратилац, у празнинама свога живљења, стално су замишљали нове догађаје, бојећи се да се смрт не приближи незнатим путевима, да се не прикраде као сваки непожељни гост и да наједном не поремети све снове. Време је, међутим, неумитно бежало, бол и немоћ су расли и онда се чудним миром чекао последњи тренутак.

Она се није плашила пресуде; говорила је у сликама пуних боја, ублажавала страх и можда због њеног невероватног храброг и искреног држања свима одједном постаде некако лакше.

Знала је да је усамљеник горак и унапред поражени човек, па је зато у људима видела себе, а они у њој гледали своје очи. Била им је једнако мудра као храст усред села коме нико није знао године, али сви су знали да ће све надживети, јер се силином свога трајања одупирао сваком времену. Веле да су се ту скривале многе војске, да су ту рођене многе љубави и да се у његовом удубљењу, као и каквој кули, породило неколико забрђанских жена.

Баш када су се чули наопаки звуци, загрмело је усред зиме, па су се жене невидљиво крстиле, дојавише да ју је суд ослободио, али нико не рече зашто! У први мах је то људе препало као нагла мрклина, као змија усред врелине и као она ненадана грмљавина, али онда поче да се шири глас како је ослобођена јер је била лепа као анђео. Неко потом дорече да су морали то да учине, јер је мирисала на смрт! Нису знали да ли да се радују или да је жале. Једни су подмукло певали, преплашише птице, други су ћутали као да су се и сами плашили смрти и њеног повратка. Надолазио је неописи страх; то их је укочио да говоре паметне речи, па су и они што су промукло певали застали у пола гласа, севали бојажљивим очима и молили се целе ноћи.

Кажу да су се наједном, као да их је дозвољало црквено звоно, окупили испред оног огромног храста који је мирисао на вечност, иако натруо; хвалили су и власт, и суд, и жену – паликућу! Тако су мислили да ће лакше истерати све помахнитале сенке, надолазеће авети и у исто време разоружати све тајне. Веровали су да ће тако доћи крај њиховим мукама; почели су нагло да се друже, у свако доба дана и ноћи, иста вина да испијају и исте песме да певају:

*„А моји су дани тужни, тужни ко јесење кише/ Отишла је прва љуба,
ни снова немам више/ Зар мора тако да буде кад прва љубав сагори/ Зар
мора тако да буде када се неко воли!“*

После су долазили нови бокали препуни црвеног вина, и нове песме, целе ноћи, до првих петлова – данима! А онда наједном као да зачуше њен крилати глас, казаше:

- Једина победа је вечна власт, све друго је ништавило!

Рекоше то као да су и они то негде прочитали, додавали су у глас како *о в а* власт, једино она, може да спаси људе црног понора, заштити од нечастивих и звучним речима их дарује срећом.

Од тога дана нико у Забрђу о власти не помисли ништа рђаво. За себе су говорили да су свакојаки, али су за власт имали само одабране речи! За оне који су владали казивали су како би било добро да буду вечити, јер су способни да зауставе наилазеће невреме, громове усред зиме, ућуте опасно хладноћу у невреме, створе сунце када је најпотребније и оросе маглом крај када треба сакрити какву рђаву мисао.

За Забрђане је, у ствари, власт била и лака, проводна сенка, видљива само на тренутак, и најјача ватра, снажнија него оне ноћи када су горели стогови, и највећи сањивац, и непробојна тишина, и најлепши божури, и најтврђа ракија, и најлепше јутро, и најлепа улица, и најбољи хлеб, и најлепше забрђанске жене: све од тога и више појединачно и у усти мах!

Забрђане је, казивали су, власт штитила и од тешких болести, и од злих очију, и узнемирене стоке, и препеке, и наглих омрклина и преких слутњи; штитила их је и од попова и од запаљивих речи, и од неизмерне мржње, и од заборављавања, и од празних гробова, и од најгорих који ненадано дођу, и од дивљине и нестрпљивих снова. Бранила их је од свега што њој падне напамет; само их није штитила од ратних похода и земље коју су, и да нису хтели, морали да обрађују, па макар онако ћутљива, подмукла, унезверена и нарагушена ништа не родила.

Када су из града долазили у пролеће, баш у време када нагло букне зеленило као дуга после кише, или у јесен, када почне да се жути дрвеће као да се брани од усковитланих снова, сељаци су њима знали да поступају баш као рана светлост усред лета, умилно као бело и мирисно дрвеће, чистећи коров испред куће пре њиховог најављеног долажења, као да и уређивањем растерују ненајављену дивљач и показују своју неизрециву љубав.

Сеоски добошар би их водио као ован предводник обучен у једино ново одело, па је изгледало као да се креће на причешће; они су кашљуцали као да су били болешљиви а, у ствари, тако су најлакше оглашавали долазак белих, од дубоког хлада, прзуклих лица.

Сељачке сањиве и запекле очи, једва чујно дисање и тамна, влажна, полусмрадом опојна одећа, носила се истовремено са згужваним динарима који су им пружили за одрезани годишњи порез.

Деца нису разумевала ту церемонију; цели живот им се претворио у неизрециву загонетку и неки поцепани сан. Сељаци су предстанике нове напредне народне власти служили ракијом и вином, најбољим даровима које су имали, онда отпраћали онако уморни и грбави, збрчканог лица, али не откривајући до краја своју сневеселост.

Касније су чиновници нове напредне народне власти хвалили забрђанске сељаке; наредне године су им одредили још поганије глобе верујући да ће они и то платити, да се неће бунити, што се и дешавало. Сељаци су у самоћи казивали да се мање боје глади, беде, ћудљивог времена, секире која ненадано долеће из мрака, својих жена и подмуклих комшија, града и зиме, уједа змија, оштрог испијајућег сунца, завејаних дубоких трагова по снегу до својих трла, гробова тек помрлих, закрвављених очију, далеких дозивања, црних сенки, самртне тишине од које се оглуви, млазева своје крви и ко зна чега још понаособ и све заједно од представника нове напредне народне власти коју која ненајављено дође у село!

Њих је највише, као ненајављена смрт, плашило ћутање власти. Томе су придавали неку далеку, митску снагу. Волели су више да чују њихове речи него да се сањиво дошаптавају. Крај јесењих ватри, које су гореле као змајеви, да би наједном биле придављене као свици, казивали су неки искидани сан; говорили су да их, наводно, власт каткад обилази због *о н о г у о в о м* рату, али ће једном доћи пре петлова и зоровљаче, баш када се белина дана припрема да проспе као нагли љубавни зов, да провере све и за сва времена им опросте та давна залутања. Те гласине су их заробљавале као дубоки, изненадни каменолом, па им се сенке још више узнемирише, подударише и готово поништише.

- *Боже, само да нам дођу, па нека нас глобе колико им је потребно!!!* – казаше крај усковитлане ватре забрђански сељаци.

Нису се бојали помисли да ће „*проверити све*“, иако ни сами нису знали да одгонетну ту кованицу широку као видик и страшну као куга. Као да су им грла била залудела, говорили су целе ноћи, гужвали се, оптерећивали као у најбољим годинама, дрхтали као да косе траву по леденој киши, понављали реченице као да су оглувели, хватали се за прљаве руке, ударали длановима и одједном, као да су се напричали до краја, па немају шта да кажу, као онај млади месец који једва подсећа на срп, узвикнуше:

- *Све је ово наше!!!*

Стадоше, показујући рукама на још непробуђено Забрђе опијено тишином налик на гроб, на село које је лежало у долини оивичено проређеним шумама које га деле од другог села и подсећају на минули рат.

Много пута су Забрђани морали да ћуте, да наликују дубокој мркини, на дим што нагло колута изнад кућа па нестаје као да није ни постојао; морали су да се обезгласе, да буду као изгубљени старци у планини, да им

очи личе на угасле свеће, да оглуве иако су, да су их доктори прегледали, били сигурно здрави као у најтврђим данима.

Одједном их је опколила туга јача од сеоске ракије која мирише на дечју душу; осећали су се бездано и на пространом небу су видели неке знаке слутњи који су им непогрешиво најављивали велике промене, можда дуга ратовања, неизлечиве болештине или какве велике поплаве.

Понеки старци, чије године нико не би могао ни приближно да каже, шапутали су, гледајући небо, као да су читали неке тајновите књиге препуне тешког значења, да не долазе добри дани. Људи су их слушали као да су били опчињени, збуњени, као да су им нестале све гласне жице. Сви се бездушно крстише и сутрадан су били срећни ако би небо било без икаквих знакова, без облачка, онако како изгледа тај велики простор лети док се по њему креће само Сунце.

Беш једном од тих прелепих дана, када Забрђани нису могли ни по далекој тишини да наслуте непогоду, ненадано се ваздух преобрази као дух, ишчилила је сва мирноћа, све речи занемеле, све приче престале, док је над селом грмело; свет се сакрио чекајући да се дојави смрт, чак се нису ни крстили, јер су и покрети стали, а нису ни знали да ли ће то бити по вољи чиновника нове напредне народне власти које је тога лета предводио сеоски добошар.

У ко зна које доба дана, збуњена лица су навиривала кроз прозорска окна, ослушкивала силину кишних капи и ломљавину и по томе се најављивала дубина страха која никаквим речима не би могла да се искаже. Само би се по узнемираним лицима, по разговору у коме није било речи, по мутним очима које су говориле све, разоткривала силина скривених мисли које су се буниле против овог силног невремена и незајажљивог страха. Очи су позивале загубљене звонке гласове и у овој, чини се непролазној ноћи, проналазиле мир и део сна давно прохујалог детињства.

Забрђани се чак ни у скривеним мислима нису бунили против онога што их је снашло; казивали су да је то или божја воља или је тако власт хтела, па су опседнути чемером и надом, када је престало то силно невреме и ноћ ослободила село, бацали поглед који одјекује до краја последњих кућа и у исто време били срећни што непогода није све уништила и што их није мржња потпуно онемоћала.

Растеривали су маглишасту тугу, која је намах покушавала да затрује ваздух, бежали од сањивости и близине гробља које је поново заударало на тамјан и смрт. Зачудо, нису плакали иако су им очи биле препуне и слане, спремне да засикте као змије усред летње жеге.

Најстарији међу њима, онај што је најавио непогоду, каза да морају бити јачи од смрти, па одједном неки запеваше и нестат тишине дубоке као бездан:

*„А моји су дани тужни, тужни ко јесење кише! Отишла је прва љуба,
ни снова немам више! Зар мора тако да буде кад прва љубав сагори! Зар
мора тако да буде када се неко воли!*

*Враћам ти писма и успомене, враћам тугу и бол! Враћа све што си
дала, јер нисам живот твој!! А шта ће нам писма сада кад ране из
младости боле! А шта ће нам успомене када се друге очи воле!“*

XII

Неколико година после *о н о г* рата, баш усред вршидбе, нека збуњива питања смежуравих, брадатих и оштрих представника нове напредне народне власти узнемирише сељаке. Нико није знао да објасни шта их је снашло, нису смели другима да повере мисли, чак ни себи, јер су се бојали да их та сила пробуђених речи не отера у још веће невоље. Мирно су слушали питања, одговарали колико су мислили да треба и, како су касније казивали, стамено чекали своју пропаст.

Тада су први пут Забрђани помислили како је дошло време којег су се највише бојали; да најгори завладају и да сада одређују да ли су за негде другде одакле нема повратка.

Речи су се некако побркале, па се сељацима учинило да ни сами себе више не могу да разумеју. Осећају да су нагло остарели и одједном су намрзли сву власт иако су се тешили да им је ово што их је снашло дошло од Бога и да би се исто догодило да је уместо ове пристигла нека друга власт. Једноставно, тако је негде забележено и сада се то мора и да оствари; што пре то ће бити безболније, јер би одлагање судилишта само још више узнемиравало село и доносило нове, још тужније приче.

Сељаци заћуташе као да су заливени неком непрозирном смолом. Све се у селу нагло преокренуло, уништило као после оног ненаданог невремена и закаснелих пролећних мразева. Нису желели ничега да се сећају, постали су све више блеђи, испијени, несигурни у себе. Дисали су журно као да су се бојали да ће понестати ваздуха; нису осећали мирис липе иако је она по целом селу пливала као блага сунчева свелост. Укратко, цели живот се претворио у велику загонетку.

Многобројне славе, свадбе и даће тога лета нису могли да обележе како треба, јер су се бојали зејтињавих, прозуклих и претећих погледа људи који су им одређивали дужине несталног живљења. Туђе их речи нису интересовале, мислили су својим гласовима, које, у ствари, нису могли довољно да чују.

Знали су Забрђани зашто их муче, али у мирисима оробљеног осећања туге и немоћи тражили спас од прошлих дана, када су у склопљеној таму пристизале многобројне војске, које су их прикупљале и одводиле у неку нову мржњу.

Нису знали ни где су све ратовали, ни за кога су се борили. Сада им се дан претворио у језиви страх, у сенку која плаши, у мртваца којег нема ко

да сахрани. Њих није могао нико довољно да разуме, а говорили су, када су говорили, једноставно, сељачки, тромо и испрекидано, као да им се душа стисла.

Ни дуван нису знали да умотају и запале због дрхтавице и страха да не буду окаљани, па тада ни смрт не би поништавала њихове муке. То сивило тешких речи и мисли заробило их је као копање гроба усред најтврђе зиме.

Деца рођена у Забрђу обележена су као да су учинила нешто недостојно, као да су уместо пријатног ваздуха доносила мирис гуња помешаног са балегом, уместо чисте изворске воде сакупљала муљ, као да су својим постојањем, чак и присуством, покидала жубурави смех.

Ни њих нису довољно слушали као да су и она, деца, казивала непознате речи сањиве од дугог времена, трошне као сеоске куће и несталне као сеоско живљење. Понављала се прича црња од угарака, трајнија од највећег комада времена и болнија од сваке болештине. Све се претворило у загушљив дан дужи од сваке вечности.

Годинама су Забрђани били незнани, па им је остало да сањају тешке снове од којих се побољева, да се вуку по забранима као да не знају одакле су кренули ни куда треба да иду. Плашили су се туђе, а још више бојали свога страха; обогалили се тугом, казивали да сваки затвор може да се издржи, али ово брисање, ова тескоба и туга их је ломила, ваздух је жмиркао и све их је нагрисало као влага и прашина ово нестално време. Запустили су своје винограде, у штале им се уселила празнина; дани су им постали непровидни као закрпом прекривени стари прозор.

Када су коначно ослобођени те велике болне тишине, тог заборава и силине страха да не буде горе него што се догађало, нису могли лако да се одробо усамљености, која им се чинила велика као плнина изнад села, па су и даље осећали да им се прикрада узнемиреност као ваздух који се ненадано претвара у ковитлац што носи све њихове успомене.

Нису престали да тумарају по зараслим стазама, још уморнији од глувих ноћи које су се умножавале попут црних чини у кошмарном сну.

Забрђанско време је било тогаљиво као мрак у мраку, као јефтикавост која обори село, као залутали смртоносни метак. Полугласно су мешали тугу са ракијом и у неко глуво доба ноћи досели се глас из даљине да су им опроштена ратна залутања!

Село устаде, проби ноћ попут најлепше песме, сенке се намножише као оне ноћи када су гасили пожар; осети се мирис чистоће као да је потекло млеко из набрекних груди младе мајке која је добила првог сина.

Упалише се светла, поништи се тама, заведе коло, нестале страха, завадица, испозаборавање се клетве, зацвокота срећа и Забрђани постадоше као и други нормалан свет!

XIII

Начелник Зорић, чинило ми се у оној мемли, био је створен да посеје што више страха и патњи, јер је у томе налазио неку своју утеху. За њега је, потврђивао је живот, свако непријатељ док се другачије не докаже. Тако су га учили, тако је подучавао друге. Препричавао је то углас сам себи, бранећи се од ноћних мора и дугих састанака који су га замарали. Ноћима није могао да спава, осећао је неку подмуклост у грлу, као да се нека стена ваљала, мучила га је осама, па онако будан, није могао да нађе решења за своје дуге слутње.

Његов ровити поглед помешан са мртвиллом и задахом прошлости који не може да излепрша како би он хтео, хлади му утробу, тера га да се загуби у сећањима, док му се лице час скамењује, па онда шири до безизлаза. Повремено би бацаивао главу преко рамена и у некој памучастој, далекој магли, покушавао да пронађе оправдања за све своје поступке. Хоће да заплаче, у зеници нема суза, само оштар и туп поглед помешан са далеким ћутањем и спорим нестајањем.

Узнемири га лавез паса у близини куће, отшкрину прозор и одједном се проби густа тама која је ненадано улетела у спаваћу собу; осећа да је у даљини сиво небо, да га обузима немоћ, неравномерно лупање срца и нека кварљива мисао. Изненада, као ноћне утваре, изронише неки људи које је ненадано терао кући; комешали су се оштри узвици, плач нејачи и жена и у исто време огољене гране се повијале пред хладноћом. Врелина те слике запрети да га сагори, ненадано се трже, узне чашу ракије, нагло је испи као да је желео да угаси брзином муње створену мучнину што је претила попут ноћних утвара.

Мучи га та ноћ; жели више од свих људи које је ухапсио, да се појави белина дана, али је тама заробила јутро и ко зна када ће сванути.

На столу неуредне спаваће собе узнемирава га и слика, подсећа га на несталност времена и жену с којом је био започео неки нови живот. Изгубила се као жижак, одвела сина и њему су остале само магле и далека сећања. Примиче слику, у ушима чује заносну звоњаву, време почиње полако да умире. Кораци му клецају, осећа да му поглед лута у бескрај, да је ухваћен тугом, неким далеким пустим пределом и непрегледном тутњавом сличној рики говеда која крећу на испашу.

Први пут су му наредили да ухапси безубог сељака чије име није попамтио; не сећа се ни лица, али му одзвања продоран сељачки глас, па је свака његова реч просто распарала околину. Молио је сељак да га не хапсе, да не пуца брука, платиће све што треба, али речи нису хтели да чују. Грех који је починио, препричавао је себи Зорић, није за плаћање него за робијање.

Сељак је на некој слави казао шалу, сви се тада смејали, али је неко дојавио, препричао шта се догодило; притисли су га као млински камен

жито. Признао је да је казао како је ова власт вреднија од „*наше Даре*“; појаснио је да је „*та Дара*“ била толико незасита да је могла у исто време да зграби три мушкарца, да их замори, па су морали да падају у дубок сан, док је она тражила нова иживљавања.

Једном је сам Зорић признао да му није било јасно зашто је оробео сељака када је Дарина снага могла да се схвати и као комплимент новој напредној народној власти.

Сељак је, међутим, био у затвору пуна три месеца; када су га пустили био је без мисли и гласа, смркнут, налик камену, безличног погледа, сав у неком одлутању. Лелујао се наредних дана као да је пијанац, бежао од људи, забораван од свих. Ненадано су га пронашли обешеног о шталски плафон. Прекинуо је све своје несне, стрепње и залутања недељу дана пре него што је његово беживотно тело спазила млада чобаница и, сва узнемирена од мутне слике и смрти, казала првим сељацима, а они целом селу. Ушла је, причала је касније Зорићу, у затурену шталу, јер је ту хтела да се воли са својим вереником, али није стигла ни да седне; излетела је као разјарена звер коју јуре сељаци да прикољу. За вереника се није удала, причало се по селу да је тешко оболела, јер никако није могла да заборави слику обешеног сељака. У то Зорић није веровао иако је једном признао да је све могуће, али да је и то живот и да ту нема шта да се додаје нити да се жали.

Начелник Зорић одједном, као из бунила, тргну лик младића који је, ваљда у намери да се што више додвори новој народној власти, неспретно изговорио неку „*лозинку*“. Није му било јасно како је могао да каже оно што је морало да се ћути; како је у том глупом ковитлању прича рекао ту последњу реч од свих на брзину скованих гласова. Излетела је као и свака несвесно изговорена мисао; због тога се каје више од свих убица на овом свету, али није вредело. По начелниковом наређењу ухапсили су га у пола ноћи, баш у оним сатима када најчешће умор прети да потпуно савлада тело.

Била је јесен на измаку, припремала се зима, али је та ноћ топлотом казивала да се време лако не предаје, чак је и пун месец обасјао провидне искораке. Мирно се предао, знао је да мора да испашта због неопрезности, па је ово хапшење у поноћ доживео као давно очекивани догађај. Сањао је близину паљевина и смрти, а слика хапшења осенчена месечином учинила се невином као први пољубац заљубљене младости. Волео је да је све било обавијено маглом, да га не примете комшије, али није могао да бира између непробојног сутона и ноћи у којој је пуцала месечина, јер је све било ствар судбине, добре воље полицајаца и пукe случајности.

Сетио се Зорић да се младић није жалио, да је, напротив, све признао на првом саслушању. Олакшање му није била младост, чак ни сазнање да се иза те лозинке није крила нека велика тајна. Када је чуо пресуду задрхтао је као нагло оборени храст, одјекнуо је ненадани трзај, поремети се живот и младо срце не издржа.

Начелника Зорића је мучило и само сазнање да се супротстављао изнемоглим, скрханим људима, усамљеницима, који су увек били спремни да прихвате нову власт као једини свој избор. Заобилазио је задрте богаташе, силнике, високе и плећате као најстарије сеоско дрво. Ваљда због ове осаме, та помисао га је терала на загушљивост, јављала се уздрхталост, бунило, нека чудна вртоглавица. Осећао је како га та унезверена слика прошлости до те мере мучи и чини немоћним да му се у једном тренутку учинило како је и боље да сам себи пресуди, да се у овој глувој тишини преломи пуцањ.

Тај ненадани сусрет са смрћу у немирној ноћи изгледао му је као једино исправно решење. Чинило му се да навиру још неодређеније, мутне и болне мисли; речи се заробише у пола гласа, нагло устаде спреман да учини најгоре, али још брже застаде, коса му се наостреши, зуби зацвокоташе и то га нетера да се одрекне свога наума.

Паника га, истина, није напуштала, сумња је расла као мутна река после кише, урањао се у свадљивост и одједном осети да је поново занемео од свог неизговореног гласа, који му се у исто време чинио грубим и преким да га је терао на сваку врсту понизности. Приметио је да се ненадано много важних и неодложних ствари догодило, али је, ваљда због положаја који је заузимао, свест прелила све несне и зачас му се преломи мисао да не сме никада да се предаје ма каква невоља пристигла. То га одједном охрабри, али поново осети мучнину; надође питање да ли ће преживети ову ноћ, обли га зној, задрхта од немоћи која се ваљала као стена са сеоског брда, седе на столицу и нагло пропаде у неки измаглицом прекривен непознати крај.

XIV

Несрећа ме је запљуснула као мутна вода, сустигла као неверица, заглушила као непријатни глас. Тешки догађаји су пристизали свадљиво носећи паничну мисао опаснију од вукова који су навалили да покољу сва забрђанска стада.

Стрпљењем и умирујућим речима покушавам да сакријем бездане очне јаме, да у свом животном искуству, у свом унутрашњем даху и сновима пронађем решења за овај нагло надолazeћи смрад мука што су их људи, спремни на свакојака лудовања, наметнули мојим повијеним леђима.

Отказ сам добио истога дана када сам осетио затворски мрак. Као кад се ненадано прикоље кокошка, тако су ми саопштили ту вест. Полако сам се урађао у злу судбину која је покидала опојне мирисе давно залутале среће. Није било страха од непрестаних мука, од људског истргнућа које ће надоћи као највећа мучнина и замућеност над сликом ужаса и смрти. Остало је да се надам неком случају који би преокренуо живот и одложио дефинитивно ишезнуће. Тада сам схватио да у животном ковитлању човеку преостаје то ненадано рађање слатке наде која би прекрила тугу и поништила свакодневне преваре. Осећао сам да сам, у ствари, нашао свој

лик у свету коме нисам припадао, па ме одједном ухватило, као дивља звер човека у планини, сазнање да сам и сам себи сувишан.

Сва та сусретања и лица виђена из затворске ћелије била су ми разобличена и једнолична као глас неталентованог певача; корачали су својим животима опрезно као да су се плашили мог далеког и једва видљивог трага. Препуштен себи и својој самоћи, скривао сам се сазнањем да човеков живот може да прође још горе, да приреди још већа зла, да га бездушно сустигну још веће несреће од којих би обневидео као да се налази у неком тунелу боје катрана.

Готово да су јаукали, стилазили су нови дани слични ноћним морама, хладнији од сеоске реке усред зимског поста, бездушнији и тањи од сваке сенке и мучнији од најгоре ракије. Отварао се живот који ми је нудио предубоке јаруге, затрпавао лепа сећања и пријатеље и попут велике магле раздвајаоridoшле снове и наде.

Осећао сам се као човек који предосећа долазак страшног невремена, захваћен чудним и муклим немирима, пун неизрециве горчине и великог јада. Поглед ми постаје укочен и одсутан, као да се нагло заустављам над неком сликом опаљеном муњом, препуштен свом немиру и посустао у свом трајању.

Људима у невољи, говорило ми је дотадашње искуство, највећу услугу причињавају снови, лепи, заборављени снови. Тих дана су пристизали преко сваке мере; сањао сам и њу, моју прву велику љубав, видео сам њене очи боје меда, била је у хаљини светлој као вечерње мајско небо и миришљава на тек процветали зумбул. Корачала је крај мене, лако и заљубљено, па сам пожелео да је дотакнем као оне прве ноћи. Био сам опчињен њеним мирисом, гледао сам у њу као да сам намеравао да је упијем за сва будућа времена, а онда су ми очи летеле незнано куда, можда баш онамо где је она пожелела да будемо. Ненадано смо се и сусрели погледима на самом врху великог храста, потом на врху липе и, брже од сваког сна, одлетели у одвојене светове.

У исти мах мењале су се слике, биле су снажне и опасне као сечиво тек купљеног ножа, потом меке као тек заспало новорођенче, а онда расплинуте као магле у рано пролеће. Издалека су ме сустизале неизговорене речи, мутиле зенице као надолазећи талас реке, што је код мене рађало нову, још већу стрепњу и бол. Чујем глас како ми саветује да будем отпоран, да се успртивим свакој немани и свакој заумној радњи, поготово људској, да не дозволим да ме победе они који наликују чопору вукова. У глави ми је бубљала крв; замишљен над оквирима мојих јединих памтљивих дана; решио сам да се борим, да победим опасно надолазеће магле, црне бездне, крволочне псе луталице, мутне таласе, хладну светлост која прети као ледена киша, страву, повремено бледо и болно сећање, плаховитост, беду и помисао од наглог нестајања.

Као што се залутали човек ослања на жмиркаву светлост лампе у даљини, решио сам да победим и све злурадости, блештав и варљив

месечев круг, подмуклу бол, да победим живот који се нагло затетурао; укратко, решио сам да загосподарим својим преосталим трајањем. Зато се хватам варљивог ослонца, сећања и писања!

XV

Лека за наше животе нема, осим смрти, тврдоглави човече! Сличан си коштуњавом ораћу, несталној души и трошном здрављу. Кроз прозор који не постоји и време које се загубило, глув сам за упозорења што их разум паметном човеку не време шапне; слеп сам за замке, за случајности од чије воље су и наши животи саздани, разапет сам од свачијег корака, затурен иза сваког сна; ношен таласима фантазије и несећања, провео сам живот којег и није било.

Упао сам у мутно стање, пре него што сам се дефинитивно загубио, попут птица које су остале без крила у хладном, пепељастом дану, са мирисом бола и невремена у себи и окружен ваздухом који подсећа на близину смрти, осећам кости и ледени дах мојих предака.

Шума је заћутала, прекривена ињем као самртним грехом, за леђима ми се вуку нечије сенке, утапају се у тугу и зимско сивило; пред нама, кад неста измаглице, назире се глув, од мириса и тишине, простран и леп предео.

Осећала се далека тишина, па су ми се у исто време мешали давнашњи снови и збиља. Склањајући се привиђења, из уста испуштам нагле колотове дима који су ме подсећали на тек припаљене фабричке димњаке. Јутрење је гасило жеђ и ноћ, у близини кланца који се простирао да доприча сву несталност људског трајања, одмарам се од истрошеног живота.

Гледам одједном небо, учинило ми се да је налегло од ноћне море, па ме намах притискало као велика бољка. Није чудновато што су и страх, и стрепња, и зле слутње, и нека силна туга били помешани у исто време у овом необичном окружењу. Све слабије сам чуо себе; мешају се питања која ми личе на велику загонетку, па ме нагло терају на нове немире.

Посматрам слике гробља, глув и слеп од прошлости, себи нисам знао да објасним своје давнашње корене; једноставно су се људи, моји рођаци, губили у маглама претходног трајања, па ми се чинило тако далеким све око мене, можда и због тешке наслаге невидљивих дана.

Нагло покушавам да пронађем прецизнији опис прошлости, али ме слике залутају, па у први трен једва разазнајем читљива слова на споменицима склоним паду. Покишавам да у очима ближих рођака пронађем путеве осталих живота, али су чудне сенке постале непробојне тмине; остају јадиковке, тихе клетве и мутна сећања.

У мојој свести све је побркано. Можда због тога и падам у дубоко кајање, почињем да живим у кући као сен, нечујно, тихо, препун тужног погледа; у утроби не скривам прошле дане, ни у шапутању ветра и неба не откривам своје речи. У делићу времена, оробљен надолазећом сумњом,

пристижу звуци попут ненаданих поплава, буновни сни као самртне слике, муњеви и тврд продор сећања као срчани удар.

Лишће шапуће преломљену тишину, а нагло створени брисани простор, као жељени дан, једино је место које није захваћено изненадним паклом ватре.

Ови мутни и жалосни дани остаће ван дугог и безданог сећања. Некада је, ето, потребно да дође невреме, па да се људи сете живота. Свуда око себе видим разарања и смрт; равнодушност прекидања људског опстајања делује увредљиво. Запретила је страшна неизвесност, лелујаве брезе на улазу у забрђанско гробље као да нагло показују да и у смрти има живота; трепере неку своју песму, а мени се учини као да препознајем тај далеки звук, само не могу да се сетим правих речи, што ме уверава да сам озбиљно почео да старим и побољевам.

У сећању ватра оврели дан који не дозвољава да побегне из те слике; ти високи ружичасти облаци надвисили су сва памћења и све патње. Не могу да схватим одакле толико загушљивог кошмара и нагло долазећег закључка о непоткупљивости људских случајности. Не бледи сећање на давно пожаром обојену ноћ, иако године нестају као нестварни снови, као ретки зимски сунчани дани, као заносне и чежњом обојене појаве.

Живот каткад крене као неухватљива чаролија лебдећег узрастања, као витка силуета усред идиличног предела, препуна слика укуснијих од меда. Тада се боје, које нам не приличе, претварају у пролећна светла, па каткад добијају обресе злата или пучине далеких мора. И све се то, мимо моје воље, меша са чежњом и сећањима, са лудим дрхтајем, са неком недокучивом вољом и сном који се посматра крајичком невиног ока.

Опчињен сам варком да ће тренутни сан, који је, заправо, стварност, постати трајан и да ће се неизвесност, попут велике непогоде, преселити из далеких крајева.

Сусрећем пригушено појављивање мирних боја, док ми поглед свакога часа хвата слатку ноћ занету неумитним настајањем и нестајањем. Мешају се осећања опојних жеља за памћењем сваког покрета, сваког лица и сваке изговорене речи, које се рађају из ненадане набујалости и тешко схватљиве пожуде која ме свом силином запљускује. Такве изненадне ноћи траже више од нестварне љубави, као што столови у једва осветљеној крчми пожелеле да буду, макар повремено, прекривени миришљавим засторима, да савладају надолazeћу тмину, зној, галаму и неслушање поднапитих гостију.

Пићем испијена душа није ништа у односу на ноћ у коју залута слика што својим чудним смехом подсећа да се некада ипак бурно живело. Очи постају пуне тријинфа, разрогачене, као да желе да упију детаље свих слика, смеју се снажно и звонко, па то читав догађај чини колико истинитим, толико нестварним и далеким. Тада, у ствари, сам себе оптужујем због премалене снаге да појачам своју разбукталу машту и можда баш у сенкама уснулих врба изнова пронађем опојну шароликост

живљења, зрелост снова што би требало да ме преобрази у смиреног и срећног човека. У мени се, у ствари, тада боре две слике, два лица, две стварности у много, премного боја.

У том заједничком одмицању, рађању и нестајању, у том урањавању у прошле дане, у магловите пределе, али и одсунчане крајеве обојене мирисима неирецивих пролећних снова, лебде моји покрети терајући ме да у исто време памтим и заборављам овај, као и многе друге дане, да у сјајним искрама проналазим срећу, да се замајавам топлим мирисима све снажније презирне белине, да чујем смех сличан заверенику или гласу младе љубавнице. И опет истога трена слика постаје стварнија од мене, али и нестварнија попут најудаљеније звезде коју траже заљубљене сањалице из моје махале. Тако, у ствари, остајем у мислима сатима, можда до наредног сванућа, с муком бежећи од тешких слика.

Попут матице забрђанске реке која прети да прогута нејака створења, хватао сам, иако сатрвен умором и превеликим узбуђењима, детаље који би ми, можда, касније послужили да пронађем неку спасоносну животну путању.

Следили су кратки и варљиви предаси, посмешљиве и погрдне речи, неспокоји, сузне и нејасне очи уморне од несна, као да су гледале у неко друго, сасвим друго време и живеле у свету неких других људи.

У некој тајновитој нади да се овим сновима, али и овом мени поклоњеном трајању, наставља живот, можда кројећи га надаље по неком свом схватању среће, учинило ми се као да нисам личио на себе, чак ни на своју једва видљиву сенку. Можда сам тада био више него икада свестан своје несталности и неминовности ишчезнућа, можда је управо та добоко изроњена свест о смрти поништавала све бездне и у души стварала наду и обнављала сећања.

У густој, непрозирној тутњави живота што нас урања у беспућа из предела детињства, тешко је предвидети и властито понашање, јер променљивост слика мења и осећања; наједном постајем леден као децембарско јутро, нестајем као дим из пеучином вечито заробљеног прозора, да би се, као летње несталано време, преобразио у дотераног господина.

То брзо претварање под тежином несталних мисли зна да распрши све илузије, да поново створи бездане, скелетне силуете, укочене сенке и да нас предаје неизвесности. Учен да каткад бритким погледом, попут нагло исуканог ножа, кренем истовремено са неким љутим и пркосним бесом, нескривајући нетрпељивост, покушавам да откријем где ми је намештена клопка и у неким новим, потпуно новим, накнадно изговореним подмуклим речима, налазим одгонетку придошлих немира. Скривене намере непријатеља понекад је тешко разобличити; каткад, можда, заједљиви смешак више казује од стотине изговорених речи и тајних шифара полицијских комесара и њихових доушника.

Зар нам се није често чинило да у шареним очима снажније откривамо лаж него у свим изговореним лажним порукама: некада су ме те преваре више увесељавале од највећих хумориста, па ми сада није нимало тешко да у људима видим двострука лица, да не будем изненађен, да тонем у замагљене крајеве, да ми очи црвене од умора и да бежим од тог унапред припремљеног јаука.

Одлазим од те стиснуте муке у себи, од гласа који мами попут неоткривене пећине, од самоуверености, која ми се понекад чинила као једина, бахата, непоткупљива формула лелујавог живљења.

Осећам побуду властитог гласа, али у исто време, потпуно слуђен, разапет између кајања и освете, спреман сам на све предстојеће, ма колико тешке и неизвесне изазове, надлазеће мукле крикове, који су ме подсећали на хук планинске реке која се спушта низ окомите стене и губи у непознате пределе обрасле шумом, а потом појављује мирна, лепа, као смиони дечији осмех, у равницом окруженом пределу који исписује њено скорашње нестајање, јер се приближава заливу. И ова нагла слика реке, која показује своју праву снагу у планини, где је нико не може јасно видети, да би утихнула што се ближи своме нестајању, подсетила ме на суровости природних законитости, на несталност, на жељу да се покаже само по њеној вољи, па макар ту опојну величину нико и не приметио.

То ме трже из полусна, почех да се присећам тог вековног осећања надмоћи природе над другом природом и тог вечитог супродстављања људи себи и другима, као да не постоји свест да је све пролазно, па и та слика о моћи људи да надвисе све своје унутрашње кошмаре.

То титрање живота је, заправо, само један трен, који можда није ни вредан препричавања, али смо га ипак проживели, а да тога постајемо свесни много година касније када догађаји сину из очију као муња, када зле слутње још више осенчају опседнуте бриге и када несталне мисли преобразе тело у зебљу што се споро, али све снажније претвара у тешку збиљу.

Сузне очи знају да прекрију сва окружења, да пронађу спас, да нас одведу у скитничку несталност, издају, али и у исто време и угасну; да нам увуку стрепњу и бриге и у чудноватом промицању натерају на коначност предаје пред силином времена. Очи каткад разобличују и тескобу у грудима, прејаку снагу густих сенки, оне коначно журе да кажу у чему је снага и тајновотост смрти.

Пред том сликом, ни месечина која се пробија кроз исушене гране, ни страх јача од било каквих жеља, ни разапете животне тајне, ни ударци непредвидивих наступајућих догађаја, ни угаснућа читавих дана у низу не могу да се пореде.

Смрт нас дочекује хладним очима и тешким болом, укоченим смешком, уморним, скрштеним рукама, ћорсокаком, где су неминовна залутања, загаслим жагорима, изгубљеном трезвеношћу, несталном малодушношћу, неизрециво тврдоглавом упорношћу; нема више ни свађалачког гласа, ни

муклог очаја, ни ината, ни жеља за пијанством, ни плавог неба, ни вечитог трагања за смислом опстајања.

Смрт разоткрива бесмисао безмерја времена, осамљеност, вечиту тмину сличну мастилу, задржава лењост и дангубу, прекида свако задихање, па у њеном присуству и речи изговорене у љубавном заносу изгледају затурено, опасно, помукло; немогуће је поредити ни храст, црн, стар, опален громом, не бездан, са хладним доласком смрти, која, потврђујући своју суровост, не жели више да се понови на исти начин.

Дође гласом очајника, промрмља нешто, ишчили као змија, па се појави као подмукла ноћ усред лета, као туђа судбина горча од пелина, као давно исписани рукопис, као ноћна мора, као људско хтење што плива у непознато; удаљава се док га прате гласови очајних старца, тоне у таму и нестаје као да ничега није ни било, као да није састављен тајновити спис пре надоласка нестарања; као да није било жеља, немира, весела, као да није било наде да она неће доћи, или да ће се, ако већ мора, појавити на време, у неке подмукле године, када се посвршавају сви задаци, проживе сва весела, просањају сви снови и одложе све тешке обавезе за неке друге дане.

Смрт нас тера да је пратимо попут сенки, да својим нечујним гласовима поништи сваку тишину, јер она нема ниједног другог звука, она, у ствари, поремети свакојаки живот и свакојако трајање; њеним доласком све се растаче као магла, сећања испрле из гнезда, немају снаге да се боре против заборава и нове смрти.

У магновању се траже нове мисли, далека затурена сећања, па се тада учини као да су се испречиле планине, јер се живот у присуству смрти претвара у неку дубоку илузију, у неку дубоку јаму, у безумље, у прасак без гласа; тада се лако разуме да је сваки наредни тренутак у исто време и почетак нечијег краја, док иза тог и других крајева долази крај свих крајева.

Више се и не плашим самртних мора, јер сам преболео све уједе љутих димова и тврдих мразева што подсећају на ратна страдања и оштрицу тек купљеног бријача; у присуству смрти сам казивао и у исто време гутао непознате речи, загрцнут осећањима немоћи и у том силном муцању и заборава хватао своје далеке пределе који су ме још више приближавали слици мога умирања.

У близини смрти био сам зарастао у брадетину, неспреман за дружења, лично сам спаљеном дрвету које подсећа на сотону; осећао сам бућ и трулеж, спотичем се од свега, од нејасних гласова највише; ту је моја рањива душа урањена у вековну слику заборава, обневидела и обнечула, док се помово рађа нестарање, које свом силином одзвања као подсмех људском несталном живљењу.

Не морам да бринем за свој живот, избрисао сам га из сећања, па ме обузима неки чудновато, драги простор, одлажења у вечиту тишину.

XVI

У тренутку хапшења осетио сам да је нестао читав један свет, преломиле се многе године, али како је време криомице одмицало, све више сам био свестан да се прошлост полако пртвара у нечитку мрљу; једва се препознајем и са великом муком уочавам разлику између збиље и магловитог сна. Чак ни исписивање дана мог прохујалог трајања није довољно убедљиво, јер ми је постало савршено јасно да сам проживео један нестални живот који је само делимично био мој.

Иако осећам да сам постао добровољни роб свијих мисли и прошлих дана, израњавају увек неке друге приче и нове, готово нестварне верзије, ваљда, стварних догађаја.

Ништа није тако несавршено, тако нестварно и тако лажљиво као промишљање о прошлости, јер у том путовању лете животи у једном животу, па тако, у ствари, прави живот остаје у сенци лажног дешавања.

Можда у сећању желим да видим живот боље него што је стварно био, а догађале су се суровости, које су каткад тражиле саучествовање најближих. У моје затворске сате улетеле су многе године, урамљена сећања, али је много тога морало да се избрише и поред жеља да се сетим сваког тренутка. Та неминовност заборавља властитих мука је, можда, први и једини ваљани повод да се враћам минулим сликама, али и довољан разлог да се проживе будући дани у дубоком промишљању.

Не могу, попут многих који су насилно стрпани у апсане, да се сетим првих речи; само ме прате сенке, можда неколико бездушних покрета, осећам како се отварају и затварају врата која намах деле, као оштрицом ножа, два далека света. Следи ненадана испражњеност, вртоглавица и бездан. У времену бола и затворских дана туђа искуства нимало не помажу.

Сећам се очевих прича. Оне ме лече од сваковрсних патњи које ме сада прате и терају да будем храбрији од свих свијих рђавих мисли. У касну јесен, лишће је треперило по улицама, бол се преламала у грудима, инат се противио инату, све је било против правога живота. Нестала је искидана повесма трајања изнад влажних сеоских кровова, дан се подругљиво кињио ништа није чуо, ни своје усамљене кораке, ни речи утехе изговорене на прагу старе куће које му мајка беше упутила, док му је давала завежјај хране, врућу погачу и сира. Затвор је одвео оца. Кренуо је без панике, погнуто и криомице. Остала су само тупа сећања, али нема оне речи, оне прве изговорене очеве речи, која би разоткрила како се држало измождено, нејако тело мога оца.

Када се загуби живот, зар су важне прве или последње изговорене речи, јер је јасно да се између њих крију подмукли гласови, кошмари, решетке, немирна пространства, јауци, мемла, тама, зној, закотрљане сенке, читав један бездани живот.

Чини ми се да сам им задавао муке; они су се трудили да буду довољно груби и довољно строги да мојој несталној природи додају праву меру. Шта себи да кажем разумно и у исто време довољно убојито? Гушим се од устајалог ваздуха, који их не замара, од неправилног дисања, од затрованих очију и свеке врсте њиховог испитивачог суда.

Све је то, док се сећам, ипак нека моја прошлост, ако је уопште таква била. Само ме и даље, као зубобоља, мучи питање прве изговорене речи; по томе ваљда нисам неки чудак, јер верујем да су и други, много умнији и за живот лукавије спремни људи, морали да питају. Можда су та питања изговарали двосмислено, сами, у некој од затурених сеоских кафана у којима се точи само лоша ракија; можда су, пак, имали довољно жеље за отпорима; да све кажу баш на неком великом скупу и да тако пониште све оне претходне године у којима су се плашили сваке врсте изговорених речи које су могле да поремете до тада устаљени привид слоге коју је наметало ново трајање. Баш та помисао ме натера да се сетим те немуште људске клопке. Да ли је било оно уобичајно „*зашто*“, које су казивали и многи пре мене, како ми је говорио и мој отац, или, пак, упитао и једва казао „*немогуће*“, које сам осећао као део свакодневних узречица.

Бунило је моја садашњост, затетура се мир, подижу се капци, помешају се дан и ноћ, а очи пуне презира нису више способне да разоткрију близину смрти, чак ни да уоче ситне трагове нестајања и новог рађања у даљини. Наборене мисли, тврђе од пања, ћутале су и истовремено исписивале најгужу оптужницу. Није више било ни оног чуђења због новопридошлих догађаја, па ни кривог говорења у празно, које је тешком сенком заклањало лице; ништа није могло да одговори на једноставно, стално присутно питање:

„Шта се догодило па су ме бацили у затворску ћелију као одбачени гуњ!?”

Тело је једва рађало речи, осећам да мисли лете као поратне пароле које прекривају блудоцрвено небо; летеле су сочније од циганске псовке, крупније од највећих жеља и сталне као људско умирање.

Можда је, у ствари, све била једна велика грешка и једна од многобројних случајности. Зар се није догађало, чак и у данима када смо били смирени попут порока, да погрешимо, да слажемо боље и сталоженије од других, уверавајући себе како говоримо истину. Казивали смо тада речи које су, поређане на начин што је рађала лаж, деловале убедљиво као да су доносиле тешке ватре помешане са близином смрти и све нас терале у неко неизмерно клонуће и брзо нестајање као да се појавила колера.

Тек касније, можда ненадано, бивао сам свестан своје заблуде и тежине беса, али тада није било ваљане прилике да се, макар шапатам, проговори права истина. Само трен живљења, коју касније обележавамо, као пуку случајност, нагло сплашњава све претеће гласове; све постаје отужно и

тешко као храпаво камење и ћутљиво као заспало село у ноћи боје катрана.

Они су све знали; зато су, ваљда, и одлучили да прекину мемљиву ноћ, која је споро цурила, иако је дубоко засекала у време гоњења, када је најзгодније доба које свакога тера да се збуди и каже нешто што је скривао и за време заорава.

Прочитали су рукописе до којих су се, у нападној веселости и кикотању, дочепали ваљда у силној жељи да пронађу нешто што би створило нове, још опасније наказне боре по лицу, разбило поглед на стотине делића, зауставило глас и догорело моје тело до нестајања.

Да ли ћу икада моћи да отерам модре сенке које су створиле нестварне контуре, то хладно камење око срца, задрте бандите и, уопште, ту свадљиву отужност!? Док стрепим од сопственог даха и неизговорених речи, које би требало да испричају моје одсутно бленуће, време бежи; полако постајем прошлост своје прошлости.

Гле, како та далека сенка прошлости може да изненади! Нагло, као да је из тела излетела заборављена мисао, сетио сам се да су, ма колико били педантни, истражитељи заборавили да прегледају и текст који се затурио као лагани ветар ушетан међу оркане.

Писан за заборав, имао је ту срећу да буде сачуван. Подсећала ме је та немарност на слике у младалачком албуму где су застале, поред одабраних, бачене да неком приликом нађу боље место. Тако је и овај текст писан за несталност, али је, ето, постао једна од мојих драгих порука живљења. Читам га са тугом и неким дубоким осећањем поноса, иако ми се каткад учини да је све то, можда, и превише глупо, па ми намах долази да све то бацим и да поново зароним у нестајање.

„Негде далеко, иза смираја села, зрију виногради, чежњиво прате небо час тамно као чађ, затим светло као дечје очи и нежне као прва љубав. Ниски ветрови шире мирис сањиве прошлости, призивају на пријатељско дружење, на лагану шетњу, на одслушкивање заљубљених гласова веселих птица. Оморина летњег дана најавила је кишу, комешали су се гласови и она лину праћена муњом која распара небо.

Нстваран као сабласт, замрачен као у башти, отупео као застала птица, орошен кишом и страхом, бежим у најближу колибу. Ту су смирај нашле сеоске чобанице и девојке спремне да песмом надјачају громове. Наша тела осташе без простора, титрали су се трзаји јачи од одблеска тек наоштрених коса, у очима се накупила журба, застадосмо у пола даха. Њен дугачак врат брана је моме даху, осетих помаму због њене испружене руке која је тражила врх мог усковиталог брега. Што су громови били опаснији, киша надоласила, ноћ пристизала, наша тела посташе све немирнија, разбуктала и у исто време ћутљива као да су и безгласјем желела да зауставе овај тренутак.

Неко тихо опсова, други прозборише гласове како би смирили свој природни страх; пловили су како су их муке носиле, а нас двоје смо постали једно. Пожелесмо да време поништи све границе, да загосподаре кише и ова силна помрачина, да се сакрију туђи кораци и залутали погледи.

Иза нас су невидљиви предели, огњишта, вучји живот и ови људи који су нам нестварнији од било каквог створења. Глас ми је био дрхтав и врео као пламен ватре, а ноге су нам се кретале као точкови волујских кола.

Док смо се тражили и нашли, небо се измаче, начуљи се сунце, људи полако почеше да напуштају колибу. Блесну врели дан препун влаге и наше среће; као да је све било попуцало у нама, само су остале очи да се договоре за нова сусретања.

Крећем натраг кроз блато, упијам њене зреле очи крупне као кестен и не казујем ништа. Питам се, у двоумљењу, да ли је било оно што се догодило или се то стварају слике нестварније од силних муња и свих досађаних снова. То питање сустиже сеоске кровове, као да од њих желе да разоткрију неку тајновиту поруку; сањивим погледом пролазим улице које се увиле као гране у јесен, тужне због громава и ненадане кише.

Срећан сам као да сам целе ноћи јахао; оглашавам се сабраним, али шкртим гласом, па се у исти мах чудим зашто људи не воле невреме праћено грмљавином!

Онда тихо, напуклим речима, кажем више себи: „И то је, сељачино, живот. И то какав живот!“

XVII

Нисмо знали како да завршимо разговор. Гледао ме као да се хладан ваздух вукао испод ниских облака, као да је разгртао оголене гране које су вапиле за небом, укопан, готово непомичан, а осећало се да се бори са неким злим, невидљивим слутњама. Растакало се то непријатно сусретање, неочекивано хапшење које је требало дефинитивно разјаснити.

Између нас је, као и приликом неколико ранијих сусретања, била велика провалија; није било потребно много времена да се истински омрзнемо, јер смо савршено свесни дубоке неподношљивости.

- Упорност је мајка успеха!

Зорић је понављао неку латинску изреку, наглашавајући да она има посебно смисла у временима суморја, магли и јесењих киша. Видим да се осећа поносним што је то казао на латинском, ја превео на наш језик, али ме је овај одвратни човек, ма колико покушавао да се представи ученим (иако смо обојица знали какви смо били у школи) управо овим подсетио на посрнуле тарабе које су ограђивале дворишта сиромашног Забрђа; служиле су више да плаше децу него да штите од ненајављених гостију и залуталих паса.

Осећао сам како време нагло копни, па нестаје и једини смисао мога сусретања са њим, та дубока скривена унутрашња жеља да ми он, мој

школски друг, сада начелник Младен Зорић, доприча макар само исечак из моје затворске драме, да ми каже зашто је наредио моје ново залутање; можда још прцизније да каже ко га је на то натерао!?

Навикнут на опрез полицајца, на подсмех који је требало да покаже снагу и издржљивост, начелник Зорић је својим сада већ испразним очима, у којима се одсликавала непроспаваност, оштро бацио поглед на флашу која се налазила на столу, али сам тај позив без гласа одбио.

Уз приметно дрхтање руку, праћено муцањем неких неразговорних фраза, сипао је себи пиће и на моје велико изненађење испи га до дна; опет напуни чашу и нагло испи, као да се овим новим тразијем бранио од неке немани.

Ћутао сам, делиле су нас судбине. Налазио се у неком бунилу, слике су му промицале снено; најпре застаде, па онда нагло седе као покошен откос првоготке детелине, а мени се учини како је несвесно – јер је то избијало из његовог тела – свом силином открио раскораче између онога што је стварно и онога што је мислио да јесте.

Занемео сам, видео сам како се силни начелник нагло загазио у мемљивој тами, а пристојност ми је налагала да га слушам иако су ме његови гласови подсећали на хук буљина изнад забрђанске провалије у коју нико није смео да наврати, јер су стари људи казивали да крије подмукле тајне и затрпава све грешнике.

Можда сам и ја изгледао блед као смрт, заробљен страхом и очајањем, несталан као сељачки живот, нем као застали воденични точак, када ме нагло пробудише његове прозуке речи:

- Што се мене тиче, слободан си!

Осетих неку вртоглавицу, занемео, паралисан двосмислом ове изговорене реченице; чинило ми се да наликујем оној дивљој звери коју су ухватили, ставили у зоолошки врт, а онда је пустили да шета у кавезу.

Ова ненадано изговорена реченица у исто време је могла да значи да су сви наши разговори завршени и да би требало да напустим овај простор без икаквог даљег појашњања. Казане супериорно и у исто време ненадано, као да се после дуге тишине зачује нагли плесак одабраних говорника, одузеле су ми сваку помисао да изрекнем прву реч која ми буде дошла из бујице спремних гласова чуваних управо за овакве прилике или за тренутак када ће ми бити саопштено нешто слично, али довољно блиско да се пониште све неизвесности које су оробљавале моје дисање.

Овако халапљиво изговорена двосмислена реченица почела је да проверава снагу мога бола и јачину отпора, да намеће нове сабласне мисли, туђе слике, нове несреће, грубости и да ме у исто време запиткује да ли сам довољно спреман да разумем њен прави смисао.

Почео сам да се спремам, да нагло јурнем, да нестанем, па макар ме истога часа сачекали неки други људи и поново стрпали у ону мемљиву апсану; било ми је савршено јасно да је овим начелник Зорић ослобађао своју душу сваке врсте одговорности за оно што је било и за оно што може

бити. Та двосмислено изговорена реченица била је цена нашег заједничког друшења у годинама невиног живљења. Да тога није било, можда би се и она некуда загубила, оптужба имала сасвим други смисао, док би ми се крај видео у близини мојих старих који су давно заборавили да певају песме и напасају стоку.

Истина, ни ова начелникова реченица (ни оне раније изговорене или тек наговештене) није могла да ме изненади као нестални шум зеца сакривеног у шуми, али није могла ни да ме завара, јер ма колико се пропитивали, било нам је савршено јасно да је наше дружење давно завршено и да нам је преостало да сада будемо као две рањене сенке.

Осетио сам, баш у трену када сам се припремао за нестајање из ове собе, како ме нагло запљусну мирис тек покошене траве, што пробуди нову снагу и жељу за дефинитивним растанком. Желео сам да у том наглom трзају тела победим све нежељене мирисе и начелнику Зорићу покажем да сам спреман на устајања против сваког зла које би се наднело као нерешива загонетка.

Био сам стамен, чини ми се поносан, али сам у ногама, признајем, осећао неко пијанство и у таквом стању сам и напуштао простор који је био у знаку тешких мисли и поново пристиглих жеља за сваком врстом отпора.

Лица су нам била прекривена сенкама; суморна и набујала пустош испуњавала је последњи трен овог сусретања. Као да смо се ругали један другоме, стидели својих речи и покрета руку, растали смо се журно и без гласа.

У непријатној тишини, осећајући да све ипак није завршено, окренули смо леђа, док су хладна врата, као сунчев зрак који пресеца јесењи мрак, раздробила наше судбине.

XVIII

Пратила су ме истргнута сећања, пратила су ме подмукло, неповезано, као да и сама нису знала шта да раде с тим далеким повесмом живота који ми је загорчавао садашњост.

Зар та моја повремена сећања могу бити сведок времена; макар сведок мога постојања? Не верујем, јер сведока готово да није ни било. А шта ће нам, у ствари, сведоци за наша свакодневна умирања? Зар се сведоци не боје зла и оно сведочења?! Живот није поезија, па када би само и то био, он не би могао да буде некаква лепота речи, већ само лепота болног крика од кога се умире напречац, тугаљиво, као да се није ни било у неком времену заборавља. На таласима бескрајне пролазности (да ли то значи да сам, ипак, живео!?) неумитно ме пратила та слика начелника Зорића. Од времена хапшења, па у свим наредним данима, осећао сам то велико зло у себи и око мене. Где год да сам се нашао, нарочито у тренуцима радости (што су каткад морало да дођу, ма колико се други трудили да ми живот

обоје катраном), израња намргођени Зорић и као да поново позива на црна вешала, смрад, студен и затворски оквир трајања.

У том таласању бескрајне патње, верујте ми (нема разлога да говорим испразне речи), пожелео сам да испуним тајну видокруга, да нестанем, да зароним у неки други свет у коме се нас двојица више нећемо никада сусрести. Ту смо, у ствари, били на таласима истих жеља; сусретали смо се у намери да нестанемо и да дефинитивно допричамо све преостале речи, које су морале да буду сакривене изван сваког видокруга.

У трагању за смислом свога постојања и борбе против начелника Зорића и његових помагача, нисам знао прави смисао и тежину сваке своје акције; боју својих речи често нисам осећао, али сам са неком нестварном лакоћом био спреман да изнова зароним у нове свађе. Можда сам све више био свестан да се мој нови живот рађао из стида да не погрешим, али да у исто време не будем толико сатрап да се касније, када ме не буде било, моји најближи не стиде тих мојих нових, најновијих корака.

Нисам тражио нове приче, ни стара извиђања, јер у времену мога сагоревања, нестајали су и други, па ми се чинило природним да није било потребе да чујем нове гласове; није ми била потребна ничија самилост, а и да су је понудили схватио бих је као део старе клетве и оштрила које се спрема на ново трајање.

Зорић је био од оних непријатеља моје душе којих се човек стиди, па сам се зато и бојао нових сусретања и нових суморних дана, јер би се изронио злочин, ма са које стране подмукло припреман.

Док сањам, каткад ми дође помисао да се треба борити, јер сам, ваљда, имао и оне пријатеље који су рађали нову веру, па ми се чинило да је једноставно немогуће, на пример, да се сутрадан нећемо поново видети на нашем старом месту. У таквом искричавом трагању за смислом живота, каткад сам осећао да пристиже и радост на моју адресу, да у овом међупростору између сна и кретања долазе тумачења која ме терају да разумем своје, али и туђа времена.

Ипак, да ли сам попут голубова који полете, надођу црни облаци и (као и сво моји преци) провео живот у погрешном свету, времену и средини која је до краја морала да спутава сваку врсту отпора. Тањило се моје трајање, као и свачије, али када бих све ставио у кратак извештај, родило би се писмо: све је било несрећно и коначно! Боже, стижу као у сну, речи неког песника како, ето, ни он није никуда путовао, велике градове није видео, ни манастире на врху света; није упознао Бога, а молио се, давао знаке, прикрадао се. И он, као и ја, сањао је, али је мало лепог упамтио, па му је и цело трајање био вечити сан и вечити покушај; премало је то за пријатеље, био је понижен и изнова се осећао гори него што је био пре последњег сна.

Није било више ни питања, није тражио никакве одговоре; то је било једино што је могао да подари себи и другима. Био је добар песник, мојих година; сем извештаја о трагичности свога постојања, друго није ни морао

да пише. Суморје мојих дана није, ма колико се мени чинило, била само моја мора; са том тугом живели су и многи моји знани, али и непознати ходочасници. Свакодневна промишљања о ономе што ми се збило, или ми се чини да се догодила нека је врста изабраних опојних прича и моја не нарочито оригинална антологија пролазности.

У том одлажењу у прошлост био сам, у ствари, луталица, аскета, човек заморне душе. Тешило ме је сазнање да мој живот, ма колико био само мој, личи на збирку хиљаде других кошмара; осећам како сам наједном пун кајања и сумњи у себе и друге, у Зорића, нарочито. Па он, Зорић, никада није успео да посао за који се определио, каже из убеђења, никада неће обезбедити унутрашњи мир. Ваљда је зато одувек био површан, недовољно систематичан, али спреман на сваку врсту наношења бола онима који су, по налогу „*одозго*“, одређени за одстрел. Покушао је Зорић да шармира, можда и зато што је давно прочитао како шарм лако наводи на погрешан траг, разоткрива друге, а то је у полицијском послу важна особина. Смешно, али је истинито да неко коме природа није била наклоњена, јер га је створила као неку врсту полукарикатуре, сада сања да буде лепотан из предратних меричких филмова.

Уз ту наметнуту потребу да друге заводи, начелник Зорић је и својим речима покушао да имитира живот. Његово трајање било је у знаку отуђеног говора; кратке реченице, чак само понека реч, више неодређених покрета и ништа више. Као да се цело трајање налазило у неколико сумњивих фраза. Уз све то, знао је добро да његов живот мора да тече у знаку непоузданих провинцијских моћника, прослава, пригодних свечаности, којекавих јубилеја.

За њега, начелника Зорића, и те провинцијске моћнике, који су се један другоме извештачено смејали (а у себи су припремали клопке за први дан сванућа), државне бриге су биле наводно стална обавеза па су заборавили своје најближе и родни крај.

Нажалост, за мене је тај оквир трајања био ружан сан, нестално време, али ни ја, као ни многи други, нисмо имали довољно снаге да се одупремо на прави начин. Нешто смо казали, а понешто смо рекли и док смо ћутали; био је, у ствари, то наш унутрашњи бунт против свога другог лица које се стално појављивало мимо наше воље. Чинило ми се да сам вечити губитник, сам себи презрео, сличан исцеђеном лимуну коме је суђено да нађе у корпи за отпатке. Ипак, нисам пристајао да умрем у њиховој злој вечности, излуђен и занемео; нисам желео да нестанем као у ружном сну, иако сам био довољно свестан дужине свога постојања и снаге свога отпора.

XIX

Какав је, заправо, мој ментални склоп човека; јесам губитник, али зар и они немају права да буду срећни, да имају свој живот и своје, бојом пролећа, осенчено трајање!? И као човек изван шеме начелника Зорића, нисам никада тежио за тим да некога вређам (или се мени само тако чинило), али сам увек волео да кажем: „*У цара Трајана козје уши!*“

Нарвно, ма колико се правио невешт, знао сам да је и такво искрено говорење у времену мога трајања лукаво изигравање туђе снаге. Тако сам и несвесно долазио до сазнања, све потпунијем и бесконачнијем, да је пространство моћи ван мог најдаљег видокруга.

Све су то, могло би се казати, биле моје далеке и тешке поруке, туга из тврдог живота, из неке несталности, која ме је терала на сталне отпоре. Био сам свстан да сам проводио дане, читаве недеље, изван уобичајног времена, које се људима наметало, иако су ме други убеђивали да то није тако. И та приводност мога постојања у два света, ма колико ми се чинила чудном, па и нестварном, била је мој несвесни избор. Каткад ми се чинило да су, у ствари, и други живели у истом међупростору, само што, можда, тога нису били довољно свесни.

Често смо, Зорић и ја, као гимназијски другови (каткад су нам се и други приближавали) мислили о том оквиру нашег привременог постојања и тада нам се чинило као да смо откривали неке нове законитости живота. Тек много година касније показало се, као на отвореној пучини небо, да су та наша тумачења била далеко изван сваке дубоке философске истине, да су, заправо, била само наш сан о мудровању и ништа више.

Вероватно је и читав мој живот био велики промашај само зато што нисам био довољно упућен у лепо распоређе формуле и свакодневне љубави према онима којима је било суђено да ми буду надрежени. Можда је било записано да ме између два зла снађу – оба!

Како ће се завршити моје трајање и тај вечити сукоб у мени; да ли ћу моћи као победник да стигнем до краја свога постојања; има ли наде за оне којима је природа даровала само тугу; укратко, да ли уопште вреди бити замишљен пред изазовима времена које бележи наша нестајања?

Много је питања која ме прате, а одговора нема ни у мени, ни изван мога видокруга. Можда је све ово велики приводи и још већа обмана, али ми се чини да нисам довољно спреман да саберем све своје неуспехе, сва посрнућа, и да се коначно обрачунам са собом и другима у себи.

Исписујем живот чудним речима, а каткад ми се чини да речи немају никаквог смисла. И то је, уверавам, себе, још једна голема заблуда која ме прати још од раних дана када сам почео да бележим почетак свога памћења и истовремено завршетак великог нестајања.

XX

Јесење прохладно вече оробило је пуцањ. Зачуле су се крупне мисли о још једном нестајању. Нико не каза да је био човек о коме би требало прозборити лепе речи за дуго трајање. Као да је свима лакнуло, а мени се, после сазнања тог нестајања, нешто стегнуло у грлу: када одлазе они који вам нису били склони, не треба се радовати.

Живот се мора да настави на другачији, бољи, слободнији начин; ако се тако може у времену када се и лепе, добре речи, претварају у лоше манире!

Данило Коцић

ИЗАБРАНА ТИШИНА

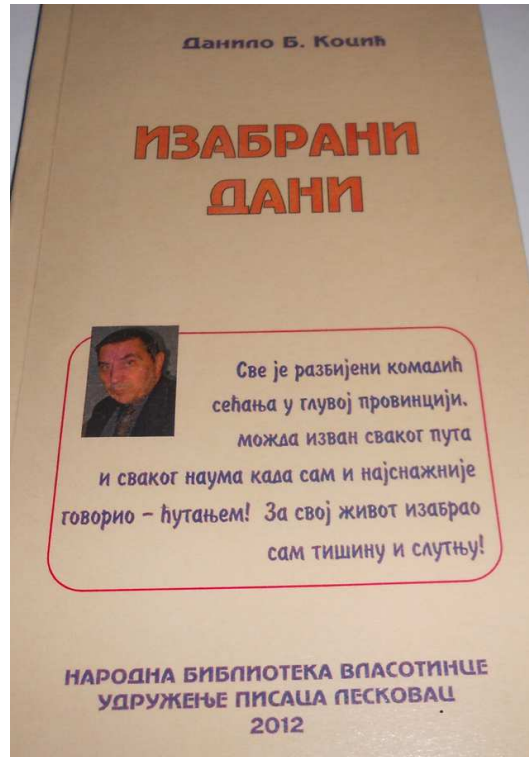
РОМАН

МОТАМ НЕКЕ ОЧЕВЕ РЕЧИ, АЛИ СЕ ОНЕ
ЗАГУБИШЕ. ЗАБОРАВ ЈЕ НАДВЛАДАВАЛА
ЖЕЉУ ДА СЕ БИЛО ШТА ПРОМЕНИ;
ПОСТАЈЕМ УТВАРА, ТИХА И НЕЧУЈНА И У
ИСТО ВРЕМЕ ОШИНУХ СЕБЕ ШТО САМ
ТАКО БРЗО МОГАО ДА ПОЗАБОРАВИМ ОНО ШТО ЈЕ
МОРАЛО ДА СЕ ПАМТИ ЗА НАЈТВРЂЕ ДАНЕ.

УДРУЖЕЊЕ ПИСАЦА ОПШТИНЕ ЛЕСКОВАЦ
ЛЕСКОВАЧКИ ДНЕВНИК

Данило Коцић
ИЗАБРАНИ ДАНИ
роман

Лесковац 2012.

Роман посвећем породици и пријатељима!
А у т о р

Баш када је свом силином гром преполовио храстово дрво изнад наше школе и док су први петлови најављивали свануће, зачуло се ударање по упрљаним окнима Петровићеве куће.

- Станоје, отварај да не провалим врата!

Милица, Станојева жена, нагло пробуђена виком, није знала шта прво да мисли. Син Јован је отишао на фронт, вести нема, па јој паде на памет да се нешто рђаво, врло лоше догодило.

- Отварајте, само да се разјаснимо!

Погурну млитаво тело свога мужа Станоја, али се оно не помери. Покуша да га дозове као кад се надвикују девојке у селу, али ни то не помаже. Унезверена, као звер коју су ненадано ухватили, па се нашла у клопци, Милица поче да запомаже и дозива Бога.

- Ако те има, јави се и помагај!

Лупњава на улазним тешким вратима старе куће се појачавала. Гласови нису пристизали, па је то Милицу још више плашило.

- Шта ти је, луда жено, одједном закашља Станоје, као да се и сам чудио тој ненаданој најави доласка неког непознатог људског створа.

Милица је била занемела, ваљда због мисли које су некуда одлетеле, па никакве гласове у том часу није ни чула.

- Збори непознати створе! – прогрме Станоје.

Нико се не одазва, само се лупњава појачавала, па се укућанима учини као да неко жели да их и тиме још више поплаши и натера на самоуништење.

- Узми пушку! – закашља унезверено Милица.

- Додај! – одговори сањиво Станоје.

Још се нису ни обукли, тешка врата се нагло отворише као да је гром ударио у њих. Станоје полуобучен, са пушком у руци, спреман да пуца, дохвати се прага спаваће собе, која је гледала на дневну, ону велику, у коју упаде непозната људска сенка.

- Нећу убити, само да се разјаснимо! – каза тај запуштени људски глас, а видело се да је спреман на сваку врсту изазова.

- Нису то чиста посла када се мученички отварају врата! – узаврелим гласом одговори домаћин.

- Сама се отворише, ваљда гром удари у њих! – самоуверено и победнички дода непознати.

У оном бунилу, у избору између предаје и очувања части фамилије, Станоје поново запрети да ће пуцати у непознато људско месо.

- Не удаљиш ли се из куће, црн барјак ће бити на твом дому, човече!

То, међутим, не уплаши незнанца. Крену корак – два напред, па се затетура, као да се и сам уплаши своје невидљиве сенке.

Милица је дрхтала као да је испитују на отвореној спрудини усред зимског поста, приби се уз мужа и једва изусти:

- Ко си и шта те натера да дођеш у ово недоба?

- Нека твој муж остави пушку па ћемо се разјаснити као да говоримо пред богом? – одсечно рече непознати.

То као да поколеба Станоја, затражи од незнанца да испружи руке као да дозива стадо оваца.

- Прво реци ко си, људино!

Изговори Станоје ту последњу реч заповеднички и још чвршће ухвати пушку која се припрема да изврши задатак.

- Петар, Станоје!

- Који Петар?

- Ниси ли из Црне Баре? – упита као да прети Милица.

- Јес! – умирујући прозбори Петар.

- Не знам ниједног Петра из Црне Баре, чудни човече! – загрме Станоје.

- Ја га знам, Станоје. Нека седне!

Као да су сви одједном скинули са рамена по препун цак кукуруза. Станоје даде пушку Милици, она је стави негде на страну и крену да упали лампу. Домаћин натрже чакшире, протрља очи и даде знак Петру да седне у угао те простране, лоше осветљене собе.

- Не седам, хоћу овако да ти објасним зашто сам дошао!

- У домаћинској кући се не дивани стојећи! – каза Станоје.

- Нећу богме сести док ти не истоварим своју муку, макар овако преко реда! – прозбори Петар зубатим гласом.

- Збори, Петре! Збори!!!

Милица се негде загубила, па се појавила као керуша које није било недељу дана, потом поново неста и опет пристиже. Носила је сира, домаће ракије и неколико комада погаче.

Над Забрђем је тога дана урањала непогода. Подмукли поток је запретио, а забрђанска река је полако пристизала са далеких брда. Све је било у знаку људског нестајања.

II

Учитељ Душан Тошић никада није давао лоше савете. Говорио је о лепоти учења, молио да шаљу децу у школу, да их описмене, а да она најбоља оду у Београд.

- Тешка је сељачка погача! – казивао је на сеоским прелима која је волео да обилази.

Ко ће нам обрађивати њиве када нам се деца описмене? – одговарали су накострешено сељаци.

- Има лека за сваку бољку! – додавао би учитељ Тошић гласом пуним неке далеке туге, али и самопоуздања.

Петровићи су послушали тај савет иако ни сами нису били убеђени да ће од тога бити неке вајде. Зарекли се да им деца више не буду виноградари, па макар поскапавали да у сиротињским годинама обезбеде паре за школовање. Једном се чак и посвађаше јер нису могли једно друго да убеди како да сељачком беспарицом школују децу.

- Па, позајмићемо као и сва сиротиња, а онда ћемо враћати! – говорила би љутито Милица.

- Лако је то рећи, али кад се враћа узето не могу ни да спавам! – уверавао је Станоје, али је и сам себе убеђивао да ће урадити оно што се чинило немогућим!

Јован, њихов син, није ни слутио шта му родитељи спремају. Каква ће судбина задесити Станоја и Милицу, ни сами нису знали. Било је најважније да се преломи одлазак сина.

Талентом и радиношћу, Јован је показивао да ће бити прави сликар, али су родитељи желели да постане нешто друго. Шта, била је велика тајна. Једино је било важно да задиви сељаке када се врати из великог града!

Ма колико сељани повремено били љути на свога учитеља, јер нису увек разумели његов далеки зов, гледали су га занесено, чудно, као да су нагло опијени. Његове јаке трепавице деловале су сугестивно, а глас као да је долазио из дубине неке провалије, уверавао је сељаке, јаче од било које људске клетве, да у тим казивањима могу да пронађу једини пут који ће њиховој деци омогућити лагодније сутрашње дане.

- Верујемо, учи теби, али ти мораш да верујеш нама! – казивали су сељаци.

- Наши неспоразуми нису за дуга говорења! Довољно је да се окренете око себе и пресудите! – самоуверено би настављао учитељ.

Начитан, млад, упоран, дошао је у њихово село да учи децу и да - како је волео да казује - и сам учи! Колико се може и мора! Ово баш *мора* није волео да говори, али му се једном и то омакло!

- *Мора* да се учи као што *мора* да се сања! – каза учитељ кроз загонетни смешак.

Сељаци поново нису разумели свога учитеља. За њих су приче о сновима биле заморније од нарамака тешке буковине коју су носили из забрана. Мучило их је да уопште о томе и зборе. Снови су их прогањали, али су од њих бежали, јер су и сами веровали да су грешни кад тако често сањају како их неке војске јуре и како нису у стању да побегну даље од висоравни која је раздвајала њихово од суседног села.

Петровићи, истина, нису били изузетак, али су међу првима схватили да је њихова судбина у учитељевим рукама.

- Нека буде како кажеш! – рече Станоје Петровић дан после Петровдана, сеоске славе, болећивим, промуклим гласом, гласом изнемоглог човека.

Пољуби учитеља и тада се зарече да ће њихов син Јован сигурно изучити неку „велику школу.”

- Где да га шаљемо, шта да изучи, учитељу? – упиташе готово у исти глас Милица и Станоје.

То ни сам учитељ није хтео да каже. Ни он није био сигуран да ће погодити прави циљ. Те слике су се често понављале, али је Станоје све више био убеђен да ће му син заиста изучити школу. Чак и када је разболео, дао је аманет да се мора поступити по учитељевој жељи, која је постала и његова најтврђа клетва.

- *Нека Јован иде у Београд!*

Жена Милица није могла да поверује у оно што је чула. И сама је исприкрајка маштала како би то волела, али није смела да изговори ту реч. Бојала се да ће поремети вековни закон сељачког трајања који је важио за забрђанска брда.

Од радости није знала шта да ради. Није могла да седне крај узглавља свог болесног мужа, али није могла ни сузу да сакрије. Навиривале су таквом силином као да се догодила голема мука.

И Станоју је било неугодно. Можда није било згодно да сада говори о томе. Његова болест није била тако опасна, али се никада не зна шта доноси ново јутро. Сада су се, ето, због његове немарности, сустигле две судбине. И због једне и друге, Милица је плакала. Бојала се да се не деси најгоре, јер ако би, не дао Бог, Станоје умро, ни сама не зна како би могла да пошаље Јована у Београд.

- *Молим те, Боже, не остављај ме саму!* – данима је кроз сузе говорила Милица, скривена од других, скрајнута у своју сенку.

Молила се, поново скривена од свих; молила се и говорила како би било боље да болести дођу по њу, како не би био грех да она умре, а да њен Станоје остане, јер је глава породице, па ће заштитити децу и некако ће их ишколовати.

Десило се чудо, право чудо! Као да је неки ветар одједном однео болест, Станоје се нагло придигао и одмах наредио Милици да му спреми мало хране, а он ће отићи до винограда. Тамо ће се задржати до поднева, па ће за ручак доћи. Ако и закасни, да нико не брине, могу да ручају сами. Милица се обрадова што је њена молба услишена, али се бојала да је Станоју штогод лоше не деси, па га замоли да и она крене с њим.

- *Па зар ти изгледам као подерани чаршав!*

Када је чула Станојеве речи, Милицу обузе топлина, али се осети и пораженом; умало што није пала крај кревета лепо уређене гостињске собе!

Ш

Никоме се није чинило да време у Забрђу тако криомице лети као Јовану Петровићу када је оне године требало да се искраде из тог мионог колорита и да, можда, сва будућа надања проживи далеко од очеве куће.

Дан пре поласка за Београд био је мучан, спаран, летњи, врелина је толико пекла да је морао да оде до реке, али се прибојавао да се прикључи осталим жагорима који су се чули километар од обале. Ломио је себе у себи и изван себе, тражио је неку унутрашњу подршку и оправдање за своје будуће поступке, али није успео да је нађе. Знао је да мора већ сутрадан да крене из завичаја, али га је истовремено мучила помисао да је издајник неке дуге, давно прибележене традиције.

Криомице се примакао реци, сео на старо место и само благим климањем главом ставио до знања да је ту. Осети се победником, јер нико није ни приметио да је пристигао и то га у истом трену увери да ни одлазак из села не мора да схвати као неко издајство. У том магновању осети додир нечије руке; као да се на његово раме спустила непозната сенка. Нагло се трже, а онда застаде у покрету, јер није хтео ниједним гестом да ода своју унутрашњу узнемиреност. Рука његовог комшије Јовице је разоткривала да му је пријатељ и да га цени. Одједном се Јован преобрази и помирљиво, а затим довољно одлучно, каза:

- Спарина, Јовице... Па... лето је...

- Чуо сам да нас напушташ, Јоване? – директно, непријатним гласом, прозбори придошлица.

У том тренутку, Јован је намеравао да нешто изусту, можда да опсује, али се некако суздржа; не зна ни сам како му је то пошло за руком. Одмахну као да се предаје, па у знак неког оправдања, који се могао схватити и као признање кривице, каза:

- Тако је морало да се деси!

Њих двојица тог летњег поподнева нису прозборили ниједну реч. Јован је ушао у реку, Јовица се негде загубио, али је у ваздуху лебдело неко проклетство, неки чудан мирис, који је до касно у ноћ нагонио Јована Петровића да размишља где је направио грешку и како ће моћи да се оправда што напушта завичај.

- Па, побогу људи, не идем далеко. У Београд! – бунцао је сам себи у браду, док се будио често, сав у зноју!

Изговарао би затим Јован те речи тихо, толико тихо да није успевао ни самог себе да разуме и да схвати њихов прави смисао. Онда би додавао нове поруке и закључи да се само брани од неке намани, која му је ту у видокругу, а да и сам зна да све што говори може бити схаћено двоструко – и као његова одбрана, али и као тврда оптужница!

- Београд! Б е о г р а д!

Изговори неколико пута Јован ту реч као да жели да у њој пронађе најважније тајне које су скривене и као да би истовремено почео да

разоткрива ново време и нове људе које ће неминовно срести и у неком непознатом кошмару налазити смисао свога новог трајања.

За њега, а још више за његове пријатеље из Забрђа, Београд је био град са слике једне разгледнице коју му је послала нека даља рођака. Јасно се распознају контуре Калемегдана, а све остало је била – тајна!

Београд ће му у почетку бити далек, јер није навикао на пространства, булеваре, реку људи која се некуда сливала, али како је време промицало, Јован је све ређе одлазио у завичај и све више волео *с в о ј* Београд!

IV

Пред крај оног лета када сам завршио четврти разред, моји родитељи су почели да граде кућу. Ницала је на старим темељима дома који је био памтилиште и мога деде по деди, и ко зна кога не. Толико је била стара да су је поредили са најстаријим храстом у селу.

Зачудо, нисам се плашио те старине иако је каткад, поготово кад пристигне невреме (а то се у планинској забити често догађало), деловала самуверено труло; зидови су били накриво посађени, а звук громава спуштао се низ оцак и право силазио у центар велике, дневне собе. Ту смо, обично, дочекивали сванућа, јер су у суседним собама, које су биле уредне, углавном, спавали одрасли или гости, који су тих година тако често и тако ненадано пристизали пре сваке славе (а њих је у селу било много), чак и превише за време у коме није било пожељно сакупљати госте, поготово не из суседних села.

Осетио сам у грлу неку горчину, јад, неки далеки бес када су почели да руше кућу. Као да је нестанком те грађевине полако одлазило и моје најраније детињство. Хтео сам да упамтим све те слике, сваки мајсторски покрет, да видим куда склањају и најмањи део порушеног дома. Укратко, хтео сам да будем мали-велики сведок нестанка једног и још већи сведок рађања новог дома.

И сада се сећам сваког покрета, готово сваког шума, могло би се казати и најтананијих речи. Бака је доносила ракију, деда је наздрављао, отац је командовао!

Када је почело то велико спремање, мајка се негде загубила. Одједном сам видео како пристиже из другог дела пространог дворишта и марамом брише сузе. Тај покрет је открио сву њену тугу; као да се и она бојала што нестаје зграда у којој је проживела прве године брака са мојим оцем и што ће сада морати да се прилагођава новим условима живота и рада.

Неко од мајстора – а било их је десетак – у намери да буде што приснији с мојим родитељима, са крова старе куће, заподену песму „*Шано, душо!*”

Не знам како – иако ми се чини да сам све добро попамтио – створише се комшије, започе песма, па неко и заведе коло, а мој отац тада нареди

мајсторима на крову како би било добро да што пре поруше кућу, јер се већ заоблачило и може да падне киша.

Мајстори га послушаше, песма престаде и до ручка старе куће више је није било!

Песму „Шано, душо...” упамтио сам за цео живот, па и сада, када се сетим, као кроз далеку измаглицу, суморних дана прошлости (а било је и прелепих, о којима ћу, можда, тек писати), увек ми је извиривала у први план; та песма и та слика у којој је морало да буде истовремено и радости и суза, и далеког непробола.

Истовремено са рушењем те куће, започело је и моје право одрастање. Пре тога су ми дани промицали у некој измаглици; од тога дана све је било видљивије, али и болније, јер када дете дозна да може у истом трену да попамти све – и тугу и радост – онда постаје довољно одрасло да о људима – и добрим и лошим – мисли на свој начин.

Тада ми се чинило да је то добро, али сам доцније сазнао да је, у ствари, моје рано одрастање истовремено било и назнака мог лаганог нестајања, јер сам све боје овога живота довољно јасно распознавао и био убеђен да сви људи, ма колико били добри и једнаки, нису увек пред светом показивали ту слику; дознавао сам, у ствари, да се каткад иза сјајних, ведрих очију, крије – непогода!

Сазнавање да постоји људска доброта, али и превртљивост, била је сигуран знак да више нисам дете, него човек који је, попут других, спреман и на сваку врсту људске похлепности, а то значи и на сваку врсту људске преваре!

Мучило ме је то, па сам био спреман да се поново вратим у најраније детињство - у томе сам повремено успевао - када сам лепо спавао поред реке и крај баште, за време ферија, док сам истовремено мислио како је било много боље да нисам свестан прошлости и садашњости и још мање сенке свога будућег трајања.

Те слике некадашњих дана, обавијене сетом од које сам повремено побољевао, стално су ме наводиле на мисао како је све било некако лепо, а опет тужно; у ишчекивању неких других, још лепшег дана, у нади да ће нам опростити што смо рођени баш у Забрђу!

Од нас су старији крили своје тужне приче, али су повремено, када су се дружили и шапатом споразумевали, до нас, деце, допирале неке мучне слике које су их пратиле. Ни сами нисмо знали како да докучимо боју дана тог њиховог света, али смо се надали да није толико страшан као што нам се у дугим, посебно зимским ноћима, чинило!

V

Да није ових заморних дана и моје жеље да напишем нешто што ће људи волети да читају, могао бих да спакујем кофере и мирно одем на починак. Заувек!

Ево, данас, иако нисам добре воље, пишем у нади да ће од тог наума бити неке вајде. Једино се, као и увек, мучим како да отпочнем ово казивање. Чини ми се, повремено, да себе видим као луталицу, аскету, човека који стално тражи нешто, а не проналази ни свој сан, ни свој мир!

Одједном, нагло, у боји беса планинске реке, препознајем себе као придошлицу на отвореном прозору, као човека коме је живот једна велика збрка. Лако себе наводим на погрешан траг, на подсећање без икакве забаве, на време без шарма и доба великих, невероватних илузија!

Дође ми затим да себе видим као онај песник коме је поезија била црква, јер друге цркве није имао, да себе осетим као човек коме је читање стихова и молитва и сазнање да се нешто важно догодило у његовом телу; волео бих да верујем да живот, као и песма, није само стих и строфа и да поезија није само песма.

Ако је, пријатељу мој, поезија нешто речено што се не може увек рећи, онда је и живот нешто што се увек не може проживети. Живот је само живот, и ништа више. Живот је песма преточена у метафору. Трајање је сведок времена, а песма је њена друга, лепша страна.

Непробол, друже, то није само моје трајање. Једном сам, док сам размишљао о свима нама, цитирао по сећању неког мени непознатог хроничара: „Поезија је лепота и утеха, златна ружа са мирисом бола и жива вода са таласима бескраја.”

Шта нам остаје - ко зна колико сам пута прозборио - осим наде. Нада и страх! То су два света мога света; то су две тајне мојих тајни; то су две приче исте приче!

Далеко сам од света, пријатељу, и од себе, у овој прозуклој ноћи, излапелој и без самилости за људе скрајнуте с пута. Чујем, одјекује у ушима једна давно запамћена мисао, као да је сечена неким тупим, неразумним ножем: „И жртве, и они други, који су пали као жртве, нису ни бољи, ни гори од самих жртава!” Па, зар, друже, обим нечијег страдања није битан? Изгледа да ми се замагљује пред очима и да не видим ни себе ни друге и да истовремено не разумем ни себе, ни друге, ни своју, ни њихову сенку!

Ето, тако је дошло и ненадано сазнања да није ђаво крив што нас је навео да лоше чинимо људима, него да је крив ђаво у нама! Пријатељу, па добро смо упамтили: Гуске су спасиле Рим!

Моји дани су притиснути непрозирном маглом и тишином. Ја нисам седео у „Последњој шанси”, и не знам ни где је та биртија, али знам како

изгледа хармоника која цвили као претучена кучка која лиже ране после уличне туче!

Кажу да се каткад живот не може да разуме ако нисте збуњени, записано је негде. И мени се, пријатељу, чини као да сам становник неког далеког краја и мени непознатог, суровог света у коме влада неверица!

Одавно сам себи изгледао забринуто, као човек који некуда жури да посвршава започете послове. На лицу сам осећао боју мрака, али ме то није нервирало, ни плашило.

Уверавао сам себе да су све боје пролазне и да морам одмах, без одлагања, да одагнам сваку помисао на нестајање и на суморност овога тренутка.

Има, пријатељу, има дана који се памте, али и других који су нестали као мехур од сапунице. Хтео бих да их вратим, али је нестало и мехура, а нема ни сапунице. Само болна сећања да је нешто било, догодило се и прошло, прошло, прошло... до неке нове пролазности. И неких нових дана који ће неминовно проћи и онда ће поново уследити тај вечити вапај како се нешто догодило, па је прошло, прошло, прошло... Као варљива сенка и варљиви сан!

- Пријатељу, сећаш се, како смо се утркивали да цитирамо умне људе. Њихова имена нису важна, важни су само цитати: „Пролазност је вечна, а нама једино преостаје да се рвемо с њом и са тренутком који она поништава, иако је он, заправо, све што имамо!”

Да ли се, пријатељу, на сва важна питања живота и смрти могу да дају коначни одговори? Да ли ћу, макар кроз прозукли дан, трагати за ведрином која ми тако недостаје као да сам ошинут неком тајновитом причом са тужним крајем. Нисам читао „*Лудило у огледалу*”, али ми се допао наслов књиге. Као да сам на брзину прочитао самога себе. У једном трену. И за сва времена. Па, бити луд, то је само ново стање духа. И ништа више. Сећате се, пријатељу, како Исус каже у причи о Лазару да ова болест није на смрт! Чини ми се да се и Раскољников враћа хришћанству са секиром у једној и крстом у другој руци!

Пријатељу, мисли, погледи, осмеси, речи, уздаси, патње, прикривени болови, сенке, далеке сенке – и ко зна шта све – то је део нашег живота! Ту је и јад и неред, неред и бесмисао, туга у неред, све посебно и заједно као део неког смисла и неке целине!

Нека тешка тишина лежи над мојим понором; ћудљив сам у себи, повучен, несталан, као да се спремам да чујем своја звона! Пријатељу, Сократова мисао да знам да ништа не знам, повремено ме трза од самуништења! Недавно сам пронашао и спасилачку формулу самоопстајања: „*Само се глупаци не мењају!*”

Има, пријатељу, једна прича, коју сам давно прочитао, прибележио, па бих је испричао. А можеш је разумети како ти је најдраже:

У Дубровнику је проводио старачке дане капетан Нардели. Ту је била и луда Ката. Капетан Нардели, пензионисани поморац, сувоњав, спечен

старчић са вечитом лулом у зубима и капетанском капом, долазио је свакога дана пред Градску кафану у Дубровнику, тачно у десет сати, и пио своју кафу, посматрајући са терасе, пун философског мира, вреву и метеж летње сујете на Страдуну. Познавао сам га годинама и често причао са њима о ветровима. Причају да му је једанпут пришла луда Ката која се читавог живота бавила најстаријим занатом на свету.

- *Како си, Кате?*

- Није добро, мој капетане! Како изађем на Страдун, сви за мном вичу: „Курво! курво! А ви знате, господине, да се тијем не бавим од прије рата! Стара сам жена..!“

- Е, моја Кате! – уздахну капетан Нардели – и ја вам не навегам пуних тридест година, а још ме зову – капетане!

Док сам се присећао те приче, чинило ми се да све то зборим у себи неким промуклим гласом, похабаним од дуванског дима, од вечите неправде и превелике љубави за протеклим, пропуштеним данима и шансама. Чинило ми се као да гледам филм са лоше снимљених касета, које су однекуд стизале и које смо могли да гледамо само код ретких пријатеља.

Пријатељу, барабе и хуље брину о моралном реду, а представе изводе на јавним трговима они којима смо се подсмевали због лоших оцена у школи. Сетио сам се зашто сам почео првих дана основне да играм шах. Хтео сам да постанем неко коме ће поћи за руком да загосподари бар једним сном!

Касније, када сам увидео сву бесмисао свога наума, оставио сам ту игру. Неки шахисти, који су касније били прави интелектуалци, па им је та игра била само забава; говорили су да је играју јер су хтели да „заобиђу време“. Један филозоф, сећам се, уз смех је тврдио:

- Играм шах, дакле, не постојим... за било шта друго!

У време када су, пријатељу, појавиле „*Јеретичке приче*“ Бранка Ћопића, Забрђе и ми у њему били смо под шифром: „*Сви су сумњиви, док се супротно не докаже!*“ Тада сам се, као и ти, иако смо били млади, усудио да заборавим колико је живот леп! У паланкама, у њеном духу, мајстору привидности живота, огледао сам свој живот. Без истине и предвиђања, без свести о ономе што јесмо и ономе што ћемо бити.

Живот је у знаку рађања, али и умирања; живот су и рођендани, и венчања, и песме, али и тужне поворке. Тако је од памтивека. И тако ће бити заувек.

Брђански син памти далеке речи, јер су оне за свако време и свакојак догађаје!

VI

Нама нису биле потребне никакве шифре. Распознавали смо се по мирисима, по далеким погледима, по нади да ћемо се видети, да ћемо једнога дана бити срећни. Тај далеки, затворени поглед, то истрајавање да се не примети колико се волимо, и када се можда нисмо довољно познавали, та игра светлости и сенки, тај привидни колорит разноразних боја наше сиротињске туге, то је било наше младалачко трајање.

То је било и оног јунског дана када смо испевали заједничку песму, када нисмо могли да смислимо боље речи од оних које су долазиле из дубине младалачких уздисаја. Касније, размишљао сам: колико ће дуго трајати ово наше лудило! Недељу, две... годину... можда и читаву вечност!

И сада, док путујем другом класом прљавог путничког воза, који је претоворен, јер су ту многе људске сидбине које, препродајићи сумњиву робу, траже своје спасење, не примећујем туђа говорења, ни туђе муке. Моја слика је осенчена твојом сенком, твојим насмејаним лицем и твојом жељом да наше заједничко лудило траје до краја живота.

Ни сам нисам био свестан свога постојања и своје снаге. Да ли смо и колико криви и за патњу и за срећу и за наду, најпре за наду. Јер, ма колико неки умни људи тврдили да је нада највећа заблуда наших живота, не слажем се, моја младости. У нади, док сам био млад, налазио сам шифру за будуће дане, а сада у нади налазим утеху да се све ипак неће завршити тако брзо, нагло и крајње неподношљиво.

Младости! Говорио сам ти, као да сам тиме лечио непроспаване ноћи, било је самоуких, сиромашних, непризнатих уметника, које су потресале кризе лудила, па су живот завршавали самоубиством. Боже, зар је могуће, а могуће је, неки су били презрени само зато што су били славни!

Људска сујета, то је нешто друго, нешто што замара пажњу, одузима време и исцрпљује таленат! За неке филозофе, младости, најидеалније за писца је кад се чује да је мртав! Или врло стар, или странац!

Записао сам:

- Најидеалније је када се стекну сва три елемента, односно не бити ни сувише жив, ни сувише присутан, ни сувише читан. Нарочито читан!

У нашем крају, младости, једва да има неколико пажљивих читалаца! Зато сам заклањао своју личност у дубоку сенку свога писања! Увек сам, младости, завидео оним заљубљенима који су лако и вешто умели да говоре о себи и својим љубавима.

Сећаш се када сам ти говорио како је Бекет у „*Срећним данима*” беспошtedном иронијом обојио мит о човековој срећи! А срећа је, зар не, садржана у сунчаном дану, лепом погледу на околину, у две три пријатне речи, па можда чак ни у њима већ у самој могућности обраћања некоме!

Младости!

Волео сам да будем један бајковити Данац (Ханс Кристијан Андерсен) који је путовао и пловио нашим крајевима, литерарно сведочио о томе да се укупност нашег живота, столећима, збивала под густим, магичним сликама високог дрвећа. Крошња је тако била онај зелени кров трајања.

Знамо, младости, испод ње су биле и свадбе, и славе, и зборована, и смрт! Ту су се скривале и удаљене сенке наших маштарија. Ту су биле и наше успомене, и наши снови о опстанцима, и наше заборављене тишине.

Осећам се, младости, као да разгрћем завејане трагове и тражим неки други живот, који је остао негде другде, далеко од мог видокруга. Можда у моме и нашем животу, како би прозборио велики песник „*само пева тајни пламен.*” Сви ми, младости, имамо више варијаната доживљених дана и сви ми, без изузетака, трагамо за својом истином, за својим заблудама, за својим сновима и делићем наде која је само наша!

Младости, сећаш се одломаке из светих књига: „У почетку бјеше ријеч и ријеч бјеше у Бога, а Бог бјеше ријеч.”

Зар ти нисам говорио, младости, живот је вечан, и ми смо у њему као жуто лишће! Не треба мислити да увек треба да будемо успешни. Погрешке су наша неминовност, а зар на грешкама нисмо више научили него у победама које су неки сматрали недостижним успесима „*сељачких бистрих дечака и девојчица.*” Колико се пута, младости, догодило да неке људе волимо, веома волимо, али се понекад догоди да нам иду и превише на живце! Чини нам се да је све опет за ћутање, и опет за гледање, и поново за ћутање!

Нека је, каткад, благословена и смрт! Јер, зар није тако, младости, у животу, као и у љубави, све зависи од – свега! Остало ми је последње заостало вече протекле јесени и последње преостало надање будућег трајања.

Као да се диже неки тајанствени шум. У устајалим пределима боравише нестварне приче. Стрпљење за живот и од живота. Мислено сам гледао негде, а нисам видео ништа. Бездан је прибирала сузе. Пристизале су мисли о сопственом нестајању. Жалио сам што је прошао неки обичан и досадан живот и што је дошло ново, тугаљиво трајање. Пристиже тренутак када се сви морамо суочити са епизодом смрти. Смисао нашег трајања је одрлепршао. Укрштају се само мисли, све остало је велики привид. Имам само полупрошlost, имам полусадашњост, можда и полубудућност! И носталгичан тон! Боли прошlost кафане у којој сам проводио дане младости и последње тренутке наде. Остаје само траг хроничара у нашим сећањима. Не могу ни да разумем и прочитам ишчезли живот. Долази време неухватљивог ћутања.

Све се сабрало на уском колосеку. И све што постоји јавља се само из магловитог сећања. Спајају се два удаљена времена и две моје непостојеће сенке. Почињу да се испредају неважне, мале приче у стотину прича. И настаје време опаке склоности ка заборау и тајном утрнућу. Не могу ни да изаберем оне речи које се обично прве јаве.

Само се појављују сенке које сличе смрти. Победиле су ме године, године усамљености и бола!

%

Када се дели дан од ноћи, белов лаје и урла, али је беспомоћан. Време поскакује срдито, ждере се! Уништава се и мре неповратно сваки дан. Пада у безнадицу; гласи завришташе пуни пркоса и освете.

Обузела ме је сумњичавост и несигурност према свему што сам био протеклих дана наумио. Пролазе у мени и крај мене тешка питања. Полако падам у чемер и дубоку тугу. Кратковид сам, али ми се чини да добро видим кад треба. Живим, у ствари, два живота пијаног створа који само повремено гледа отвореним очима. Да ли ћу успети да сузбијем плач и вечиту жалост? Не знам да певам, само сам упамтио дане туге.

Око нас су велике несреће. Ошамућен и уморан, осећам усне које једва чекају да прозборе. Чини ми се да сам мало наглув, ако сам наглув.

Зној и мирис, буђ и прошлост – то је моје трајање. Пристиже небеска муња да ме покоси због онога што сам видео и чуо, ако сам видео и чуо или ми се само причинило, како се то данима дешава – причају људи. Сlike се губе између дрвета у дубокој шуми, живот се заокружио у патњи и са свих страна прети да поново будем опкољен наслагама мрака. Позивам себе на предају. У исто време се храбрим. Какав раскорак између моја два живота. Разграђују се све старе слике. Болест се проширила као ненадани пожари. Пун сам страха и кајања. Нису ми заморне вести од јуче и сутра. Завере су око мене и чекам да се огласи смрт.

Покушавам да себе поново спасим болести и ћутања. Можда ће пристићи бар нека нада. Из грла излази болесни јаук. Осећам живе слике препуне болних успомена. Истргле се испод сваке контроле. Живот се жалосно понавља. Чујем вапај у ушима који опомиње.

Све се одједном изненада смири без речи и јаука. Шта је смрт до ужас, плач и кукњава, али шта је живот ако су дани у знаку бола, плача и кукњава? Зато и слика смрти надјачава живот. Гледа негде далеко, не могу да ошине тај промукли глас. Сметен и збуњен, почињем све испочетка и на другачији начин, али не вреди. Убрзо поново чујем тужан глас, без гласа и одговора. Остаје ми да жалим себе и да се бојим своје сенке.

Квит, животе!

VII

Београд, септембар 19...

Јован Петровић је стигао у Београд око пола девет. Застао је на перону железничке станице као да очекује нечији позив иако је знао да га овде нико не чека. Са њим, у невеликом, старом коферу, путовала су његова надања и његове стрепње. Повремено је стискао шаке леве руке, док је друга била заузета кофером. Одједном, као да га кошава понесе, крену нагло ка излазу и настави пут. Крај Економског факултета журно је прошао; бојао се да ће неки детаљ привући његову пажњу и натерати га да

уђе у хол зграде и ту, заједно саridoшним провинцијалцима, започне студије.

-Не, не, не! Моје место је Филолошки! Уписаћу књижевност... О правима не желим ни да мислим... Браво, друшкане, баш си одлучан! Као да ниси провинцијско дериште које се осмелило да у Београду настави школовање!

Било му је мило што је савладао први сусрет са великим градом; изгледао је другачије него што је себе замишљао у селу. Осетио је да је то победа која мора да донесе нове победе, и нове радости! Победа појединца над масом! Победа појединца, дошљака! Јован се изненада сетио речи свога оца: „*Чувај се свакојаких фукара!*”

Отац је баш тако говорио: „*фукара*” јер, наглашавао је, оне једва чекају да зграбе лепо мушко лице и да се као пијавице држе за тело читавог живота.

Једна жена, којој није било ни тридесета, учини му се да личи на оне из очевих приче, али се осети постиђено што је уопште на тако нешто и помислио.

- *Провинцијска будало!* – ошину своју мисао.

Кретао се потом непознатом улицом која је водила до пијаце. Разочарао се када је видео сељаке у прљавим оделима и изненада осетио мирис коњске балеге.

- *Па овде је горе него код нас, доле!* – прозбори кроз зубе, окрену се у полугруг, јер је хтео да провери да ли га неко прислушкује или, можда, прати.

Ни сам, доцније, није могао да се сети како је стигао до Филолошког. Зна да се распитивао, али су му пролазници, који су журили као да су се припремали за неку трку, невољно показивали руком у правцу факултета. И ништа више!

Десетак корака пре уласка у факултетску зграду, готово у исти мах зачу се и његов, али и глас једне девојке, која је лагано пребацила бујну косу преко рамена:

- То је то!

Пропусти је да прва уђе. Није то урадио толико из учтивости, колико због страха да не направи неку глупост.

Сељачким младићима, невештим да се снађу у великим гужвама, свашта може да се догоди! Она се осмехну, као да се и сама прибојавала да прва настави пут, а онда стидљиво прозбори:

- Снежана из Алексинца!

- Јован! Баш лепо. Ми смо са „јужне пруге!”

- Уписујете књижевност! – упита знатишељно.

- Енглески језик! – одговори уз смешак.

- Добро, помисли Јован, није лоше, бићемо заједно.

Јован Петровић је касније, много година после тог догађаја, покушавао да се сети шта се све збило тога дана, али су само навиривале неке далеке слике!

Сетио се једино да је за столом у једној пекарској радњи, ту, у близини факултета, видео Снежану, бар тако му се учинило; дошао је до ње, замолио да седне, а она је одговорила:

- *Извините, заузето!*

Ороби га хладан зној и бунцање. Само што није пао, али се некако задржао и истрчао напоље.

- *Боже, па ја сам полудео! То није Снежана!*

И није била Снежана! То му је и она потврдила већ наредног дана. Испричала је много занимљивих детаља око уписа, али је додала да није никуд свраћала, јер не само да није била гладна, него бурек уопште не воли!

- Уосталом, ја ту радњу нисам видела. Тек сада, док ми је показујете, знам да постоји!

Јован се чудило, али није хтео до краја да покаже своју збуњеност. Уместо да је даље испитује као да је пред истражним судијом, одговори, више за себе, али некако самоуверено:

- *У великом граду многа лица су уста!*

- Да, али ја сам ипак једина Снежана коју сте упознали! Бар за сада! – прозбори она кроз смех, док су се видели прелепи зуби, а очи разоткривале нешто налик на љубав.

- Да, Снежана! Можемо без персирања!

- Ми, у провинцији, одмах желимо да будемо блиски! - осмехну се!

Уместо одговора, Јован се журно поздрави и позва је да сутрадан гледају неки филм, било који!

VIII

Ноћи у нашем крају су све тамније! А сан и дечје измишљотине су истине, истине о једном времену које се никада неће врати и које ћемо увек памтити као догађаје у непрестаном низу који не могу да стану само у један живот и само у једну причу.

Ма колико нам се чинило да је тачно, живот није само прича, нити је прича само живот. Јер, тек касније, док су дозревале трешње у нашој башти, схватио сам да у животу има непредвидивог понашања и драматичних непознаница. Док о томе размишљам или сањам неки проклети дан, допиру стихови: „Под невином светлошћу овога света, видећеш у очима мојим осмех прве љубичице”.

Шта је сан о човековој срећи? Давно сам прибележио нека сећања и неке своје оцене о томе: „Срећа... то је, можда, понајпре један сунчани дан, лепота погледа на околину, срећа... то су и две - три пријатне речи, па можда чак ни то, већ само прилика да се некоме обратите. Читао сам Бекетове „Срећне дане” и у њима проналазио одговор на изазове

младачког трајања. Увек, баш увек – можда је истина било и изузетака, али се тога не сећам – дивео сам се онима који су лако и вешто умели да говоре о себи. Приче о стању душе, неизвесности, несигурности, забрањене су под условом да нисте у дроњцима, и ако нисте гладни!

Судбине су међу нама! Болестан сам што не могу лако, сажето, умно, једноставно да пишем. Мучим се над белином папира као и онај писац коме су потребне две пилуле спасоносног лека да би започео други живот.

Једном ми је отац испричао неверован догађај. После оног рата, иследник, који је био очев школски друг, поставио је прво питање театрално, изазивачки.

- Питао ме, говорио је отац, како се зовеш!!!

Допричао ми је да је оца гледао дуго, изазивачки и да је изненада треснуо руком о сто, а потом отворио фијоку у којој се лако могао да види револвер!

Згуснуто време се накашљало и отац није ни знао како је напустио ту општинску јазбину. Тада је мој схватио да не треба увек завршити свако реченицу. Нека остане бар нека загонетка!

- Знаш ли ти, говорио је онај иследник моме оцу, песници постају славни тек када умру!

У „Хлебу и смрти” Милисави Савића прочитао сам, и прибележио у годинама када се тањио живот, како се писање рађа из дубине загледаности и упитаности над собом и другима, из усамљености, а усамљеност је једна врста суживота са смрћу!

Све је ово само разбијени комадић сећања у глувој провинцији, можда изван сваког пута и свакога наума када сам и најснажније говорио – *ћутањем!* За свој живот изабрао сам тишину и слутњу.

Неуспешан уметник, то је једна велика драма. Боже, како ми дође да прозборим Настасијевићеве стихове: „*Ни реч, ни стих, ни звук моју тугу не каже*”.

Па опет, оно кад „*туга уђе у камен*” или „*Све зоре, остајем*”. Дође ми да од тог тренутка мислим само у стиховима или да се повучем из живота, да будем обична крпа, да остарим као „*туга у бестуђу*”. Увек се узбудим када то помислим, као да сам чуо крике дивљих птица које лете изнад забрђанске реке.

Ово писање ме подсећа ме на босоноско детињство проведено на селу, на то најлепше доба мога сиромаштва.

Када сам се враћао завичају, у времену када сам полако сводио рачуне, увек сам чуо звук ветра како звони.

Седим и ћути! Отуђило се!

IX

Завичај, маја 19...

У нашем крају, месечина се меша са сузама. Уснулим пределима пролазе само успомене. Омаловажавани и прегажени, потонули смо у заборав. У неухватљивој сам шуми звезда, које су високо изнад нас. У недоумици сам и остајем у том стању свести. Располућене су и наше наде. Данас и овде! Осећали смо као да смо део зараженог, расутог племена. Тако смо, мимо своје воље, проживљавали трагичност наше сеоске судбине.

Од јуче и данас, осећам се тужније него обично; повезан сам невидљивим нитима људске лудости, самују моје приче, надајући се бољем времену. Недостаје ми довољно речи, нема даха, понестало ми снаге да уђем у суштину људског трајања. Али, ма колико све било трагично, живот проживљам ипак без премного туге и бола, преко целе године, у свако доба дана и ноћи, и кад је хладно, али и када врелина јулског поднева завлада овим крајем. Ћудљиво време, како сам одувек говорио, плаши ме више од сваког говорења и сваке грмљавине.

- Какав диван дан, комшија!
- Да, баш у недоба!
- Имате ли нешто ситнине за пола хлеба!
- Невреме је, пријатељу!

Сетих се тада Хемингвеја, уштинух се од беса, јер сам поступио како нисам мислио да је уљудно, али се то десило мимо моје воље. Код њега постоји једна занимљива мисао о моралу: „О моралу знам само толико колико је морално оно после чега се осећам добро, а неморално, после чега се осећам лоше.”

Досетих се затим једне драме, људске драме! Истините.

- Бивши удбаши су увек исто! – слушао сам причу бившег удбашевог сина.

Говорио је да је то за њега терет који ће носити читавог живота. Баш тако! За неке добре људе, бар како их је каткад доживљавао народ, удбашев син је знао да су чинили – страшне ствари! И били су потпуно свесни свога чина! Тај удбашев син једном ми исприча занимљив догађај. После рата, *оног рата*, како би што пре почео да зарађује новац и истовремено се некако удаљи од очеве заморне приче, радио је код једног старог мајстора, обућара! Био је то веома благ и љубазан човек. Удбашев син, чијег се имена не сећам, није успео ни после дугог промишљања да се, пак, присети имена тог обућара, али тврди да је прича истинита. Каже да је убрзо, као вредан шегрт, задобио његово поверење, па када су једном били сами, одвео га у собу која се наслањала на радионицу и показао му књиге, стотине књига! Тада и месецима касније, мајстор је удбашевом сину постављао питања из историје, али је на њих и одговорао, јер се

убрзо показало да удбашев син, иако је започео студије, није знао ниједан одговор!

- А знаш ли – питао би поносно мајстор – ко је изумио високе чизме? Не знаш? Био је то, био је то Валенштајн, војвода... војвода... од Фридланда, у време тридесетогодишњег рата!

После још неколико, можда још тежих питања, које би такође поставио, и потом победнички одговарао, мајстор би са једва прикривеним поносом закључио:

- Видиш, можеш да ме питаш шта год ти се прохте: све знам!

Удбашев син би, такође не без неке победничке еуфорије, закључио да је за свако доба био уверен да је мудрост у животу и сазнање да смо – бесконачне незналице!

Одговарао сам себи у браду:

- *Ех, то је, можда, порука и моје туге из камена!*

Тај удбашев син ми је други пут – не знам зашто се баш мени исповедао – говорио да је увек читао новине са гађењем, да је пратио телевизију са гнушењем, а да радију није прилазио од оног дана када су после рата, *оног рата*, саопштили многе гадости!

- Када бих се и десило да прочитам који редак новина, осећао сам се као да сам на беспућу!

Тада, док сам га слушао, а и сам не знам да одгонетнем зашто, понављао сам као у неком бунилу:

- Више волим да радим оно што хоћу и што ме узбуђује од онога што доноси славу и успех..!

Тада бих додавао:

- Нећеш ме погрешно разумети, али у мом паланачком животу све је прича. На пример, неког ритне крава и о томе се говори!

Удбашев син се кисело насмеје, па некако знатижељно каза:

- Занимљиво, занимљиво запажање!

Тада доприча:

- *Неке картеке су већ престаре, и престале, али се припремају нове, да знате, ако не знате!*

Збунило ме то говорење, јер ако је он хтео да побегне од рама очеве слике, зашто су га уопште те приче дотицале. Тада се накашљах и сам себи одговорих, малчице срдито:

- Бежим и ја од ове каљуге, али ме те слике вечито прате!

И додадох нагло, као да нестајем прозукло и у исто време самоуверено:

- *Ствари се не знају унапред, само увек траје лажна нада да ће лажне наде нестати!*

Нисам га до краја разумео, а показивао сам као да сам га схватио!

- То је та „*идеја*” у нашој „*ери*” која нас стално мучи! – доприча удбашев син.

Тада се зачудо сетих једне занимљиве приче о Вуку. Он је, давно сам прочитао, веома ценио постојбину својих предака и због речитости. Јер Црногорци кажу:

- *Човјек је – ријеч! Шта ти ваља, ако ти ријеч ништа не вриједи?!*

Ето, описујући управо Црногорце, Вук је хвалио баш ту особину. Вели да старешина без тога дара није ништа, а са њим највећи сиромаш и најслабији човек добије место међу главарима, а кашто и нахијама, па обрће по својој вољи.

Једне вечери - сетио сам се даље те приче - разговарајући о књижевности, Његош се пожалио Вуку:

- Баш, господине Вуче, ови је наш језик веома сиромашан. Он нема ријечи за „*идеју*“, нема ни за „*еру*“ и за толике друге појмове.

- Господару, одговори Вук, кад је народ могао да нађе име за сваку чивију на колима, нашао би и за то ријеч, да му је требало. Кад устреба – наћиће!

Удбашев син се насмеја, али не чух коментар. Као да је хтео да допричам ову или започенем другу причу. Не знам зашто, али волео сам да се надмудрујем са њим, да му покажем како ни сељачка деца нису баш тако велике незналице како су нас у удбашким извештајима, до којих сам из прича сазнавао, представљали.

- И у удбашком, као и сваком другом послу, пријатељу мој, таленат је десет одсто, а деведесет одсто је – *кураж!* – чух његово набусито казивање.

Учини ми се да је удбашев син био у праву. И док сам о томе размишљао, одзвања ми наставак његове приче:

- Удбашки посао се мистификује као кад се говори о писцима, јер је створена представа да су то људи са неком мисијом. Тобоже, они објављују неке велике истине о свету и животу. Зна се да је ту мало истине, више је пишчева фикција!

Гледао сам га, он се осоколио и наставио:

- Није проблем у томе како препознати ко је ко, него како раздвојити лаж од истине или, можда боље треба казати, како неку лажну оптужницу претворити у доказ коме ће се веровати!

Онда са пуно драматике каза:

- Некад се међу удбашима, то ми је говорио и отац, само прича, и прича, и прича, а досадно је као смрт! Е, сад, молим вас, створите од тога причу!

И даље сам га знатижељно слушао, он настави:

- Постоје људи који у животу имају тако мало пара да о њима не морају да брину, али има и људи који имају толико пара да због пара не морају да брину!

- Где ви припадате! – упитих неучтиво, као да сам говорио себи.

Уместо одговора зачух заразни смех и опет смех:

- Па ја сам удбашев син, а то стање мора да се плати!

Одговорих му, малчице са киселим осмехом на лицу:

- И ја сам сељачки син, и то стање мора да се наплати!

Удбашев син настави, као да би хтео да закључи целу причу:

- У једном малом животи као што је људски, свако ко је заслужио треба да добије признање!

- Чули сте ону причу о човеку који је био добар, али усамљен. И сви су га хвалили, али признања нису долазила! – казах.

- Нису важна сва признања, него само нека признања. И мом оцу удбашу, гле чуда, нису сва признања била значајна, чак их није ни уважавао. Нека сам налазио у орманима, међу давно заборављеним књигама. Она друга, нисам могао ни да видим. Закључавао их је од нас, изгледа и самога себе!

- *Зар га нека признања нису мучила!* – питах, а нисам знао зашто сам тако поступио.

- Па сви су знали да је то немогуће, да је немогуће да добије баш сва признања. Једино он није, и зато је успео! Баш тако, успео. Па, био је добар удбаш!

Негде сам прочитао, па затурио изјаву неког песника који је говорио како стално пише и како стално баца своје песме. Остави тек десету! После, говорио је, и понеку од тих песама баци. Мислио сам да фолира, и сада нисам променио мишљење. Али, како све то проверити. Тада бих био исто што и отац удбашевог сина.

- Они су проверавали људе од крви, нерва и живота. Проверавали су дужину њихових ноћи и њихових усамљених биографија. Пили су и кад нису стигли, радили су и оно што нису умели! Без фолирања, молим! – каза иследников син.

- Ако је тачно да „*позориште потказује живот*”, како би рекао Душко Ковачевић, шта онда потказују ти извештаји? – нервозно питах, иако ми би неугодно.

- Па има полицајаца, њихов број није мали, а удбаша су то, који су брђани, који су дошли у велики град, али се њему никада нису прилагодили и зато увек, баш увек, плачу када чују завичајну песму. То што раде на послу, раде по дресури, мислим не из убеђења и зато ми се чини да је у праву један уметник који је давно записао „*благо сваком оном ко свој родни крај не мора да сања.*”

- Зар то није драма, зар то није живот у измишљеној, нестварној ситуацији! - опет ћу пропитивачки.

- Тужна тишина и страх од гласних емоција владају њиховим животима, у то будите убеђени. Удбаш, о било чему да пише, труди се да не унесе себе, своје муке и проблеме, да не покаже како се и он боји страха од изгнанства, које му је, можда, на овај или онај начин предодређено. Тај оквир, поразни оквир живота, не траје довољно дуго да би могао намах да се угаси. Просто, они немају другог излаза. Живе са

својим успесима, који су уствари порази, у нади да се сва зла неће свалити на њихова плећа! – каза удбашев син.

- Осећаш, и не кријеш да је твој отац био човек из редова рањених људи, рањен у души. Или... – не заврших, прекину ме.

- Све мора да се схвати у оквирима деценијске лажи, репресије, једномља, које се ширило снагом батина. Он је био део тих батина. Прихватио је улогу која му је била наметнута. Не верујем да је могао да је напусти. Позориште - а и он је био део тог фолклора - има само своје законитости. Један психијатар је давно казао да бунт доноси зло свим групама, само привидно је поклич слободе. У основи је позив за једну нову и другу врсту зле власти! – заврши удбашев син.

Без поздрава, као да је био поражени човек прошлости, који се осећа попут несталне сенке, напустио је мој видокруг.

Године су затрпавале ту причу, па и сусрет са удбашевим сином. Осећао сам неку чудну нелагоду што смо разговор завршили као да смо две противничке сенке. Надао сам се да ћу га макар још једном видети и то се догодило. У старој кафани, која је мирисала на буђ и устајали ваздух, испили смо кафу без шећера, разменили неколико речи о здрављу и отишли на две супротне стране реке!

X

Завичај, лето 19...

Кажу да ћете њих свуда препознати по томе што скривени по свету рано оседе од чешње за својим селом. Ма где били, и колико успели, имају само један животни сан: да старост проведу крај забрђанске реке, у авлијама, у близини старих кућа, да буду сахрањени на сеоском гробљу...

Када сам једном, а разговарали смо и касније често до његове смрти, старог учитеља Душана Тошића упитао зашто је то тако, одговорио је мудро:

- Човек је осуђен да изнова проживљава трагичност своје судбине. Пријатељу мој, Забрђани се враћају селу да би сачували своје пријатеље, да би остали пријатељи и да би умрли са осећањем како нису сасвим напуштени – прозбори учитељ.

После неког времена, после неких младалачких година и лудорија, сетио сам се, они су, као и сви други људи, били увучени у све могуће страхоте, постајали су људске олупине, или, ако је ово претерано, постајали су сенке из младалачких слика.

- Шта се чудите?! – мој пријатељу. У позоришту, а и у животу није ништа другачије, све је измишљено. Све је неистина. Глумац лаже да умире, лаже да се смеје, плаче, лаже да воли. У позоришту, као и животу, царују велике лажи! Јер, нема ту зававања, свакоме дође последњи час. А када се то мора догодити, без изузетака, боље је да се деси у завичају! – вели стари учитељ.

- Учитељу! – упитао сам га тоном ђака првака, који је седео крај прозора и посматрао птице, које су се гнездиле испод стрехе, док се припремала јесења непогода, да ли се у животу највише памте само поразни дани?

- Један француски писац, који је као дечак почео да пише књигу, чији је почетак био неко опроштајно писмо малог дечака који је одлучио да се убије, предао је издавачу књигу, која је имала 1400 страна, али је убрзо стигао поражавајући одговор: одбијен је! Био је потпуно деморалисан, дигао је руке од писања, бацио је пола рукописа у реку и сам себи казао:

- Отац је у праву, нисам низашта!

- Шта се с њим догодило, учитељу? – једва сам чекао његов одговор.

- Отишао је у војску, постао је број. Био је рат, рат његове генерације и није хтео да га пропусти. Тада је настао део његовог пакла.

Учитељ доприча започето казивање:

- Писац је гледао људе како умиру, убијао је, био је сведок да рат нема никакве везе са хероизмом. Страдало је много невиних. У рату је почео да верује у бога. Живот је наставио у кошмару без краја. И касније је све претворио у књиге, које су многи волели да читају. Ето, и то је живот!

Старом, али довољно виталном, разборитом учитељу, постављао сам и друга питања. Није то био мој тест, него просто жеља да будем и даље његово ђаче, јер сам се тако лепо осећао.

- Да ли, питао сам, многи пишу, раде, стварају... из туге?

- Можда је управо због те туге – да срце препукне – кнез Лазар питао Милоша Обилића, кад је пошао на Косово:

- Камо ти, Милошу, Мачвани?

А Милош одговори:

- Остали, честити кнеже, да крче и да сију шеницу!

Онда је Лазар рекао:

- Е да Бог да, све крчили, а сва Мачва у трњу лежала! А што стекли, све Турцима у биједу дали!

Учитељ, стари учитељ, коме су у раној младости умрле две прелепе кћерке, тек стасале учитељице, једном ми каза:

- Пријатељу мој, не бих ја своје ожилке заменио ни за какву пластичну операцију. Свако мора да носи свој усуд! Слепи Едип каже: „Човек мора да поднесе оно што одреде богови!”

Заћутах, а у томе сам осетио као да сам и највише говорио и да сам, онако нејак, тако утешио, макар мало, свог доброг, старог учитеља.

- Имао сам кроз живот једну спасоносну формулу, која ме чува и у овом подераним годинама: „*Ствари које су добре, увек су добре!*”

Дивио сам се тој снази учитељеве животне филозофије и у његовом баритону налазио додатну одбрану од сваког зла:

- Остајем сам, баш сам, са својим успоменама, сећањима на младост, на те моје прелепе и предобре ћерке... ту су и успомене можда на неку

пролазну авантуру... Ах, авантура! То је незнање за љубав... Хм... хм... хм...

Стари учитељ, кога смо често виђали док шета крај реке, прича да је одавно заволео и њу и људе на обали. Неки су ту проводили слободно време, а неки пензионерске дане, у ствари и дане и ноћи. Једном је, док је угледао старог рибара, упитао како му иде, а овај му одговори:

- Не мора рибе да има, мени је важно да сам овде!

Сазнао је потом стари учитељ да је тај рибар био из суседног села – чудило се како га није познавао – да је философ, у Београду је студирао „*чисту филозофију*“, а да је риболовом почео да се бави када је отишао у пензију.

- Сада ћемо пробати моју рибу, рибу на жару! – казао је философ. – То су оне рибе које сам уловио пре вашег доласка. Знате, учитељу, у овом задоцнелом спокоју интензивно се мисли, па се лако одбацују све прохујале заблуде!

Неки стари риболовци знали су - иако су без икаквог образовања - да и филозофе, и учитеље, и судије, и лекаре, буквално све њих, посебно, али и у исто време, науче тајнама рибарења. Људи крај реке, записао сам, фино су братство!

- Да, да, да! – каза учитељ.

Тада учитељ доприча:

- Ту нема, пријатељу, преваре, већ људске солидарности и елеганције која се у школи не учи! Знамо шта је река, из искуства или по филму „Тече река, тече живот.“

Можда по савету старог, доброг учитеља, кад год сам се осећао лоше, одлазио сам на реку, са њом причао, а са њом и другима се дружио и у томе налазио смисао живота.

Учитељ ми је понекад говорио, гласом пуним туге, да је уморан од придошлог времена и новопридошлог ћутања... Мучила га је мисао да би требало од свега да се одмакне, али му у том тренутку ништа није падало на памет.

- Пријатељу, ја сам гледао како око мене путује време!

И онда настави гледајући у неку далеку тачку:

- Наши животи слични су сату. И зато се многи не радују времену, не носе часовнике на руци. Време нестаје, одлази у неповрат. Гледајући како време пролази, како сат откуцава и река тече, размишљао сам о животу и људским судбинама!

Не знам како се усудих, али прекинух старог учитеља и изустих:

- За нама ће, можда, остати „*лоше римовани ветар*“, „*око у снопу искре, човече у магли*“ или „*сенка која се издаје за човека којег више нема*“. Учитељ се насмеја, помилова ме по глави као у оним ђачким данима, па настави тихо, као да смо на неком побожном месту:

- Млади пријатељу! – седели смо на тераси његове лепо уређене куће - живот дозива, опомиње, жубори, збори, твори, дише и уздише. Речи се

окупљају! Опомињу... опомињу... опомињу! Понекад се и радују! Некад иду испред живота. Највише што се може и сме.

А затим, док смо испијали вино, простре се препознатљиви баритон:

- Живот, то су и удаљени, загубљени крајеви света, превазиђени снови, таворења, учмалости, спорост, закључане куће у нашем селу, страх пред непознатим и страх пред губитком, не толико властитог живота, него живота оних до чијег нам је живота стало!

Загледах учитеља, дрхтао му је глас, он је то крио; видех како се јавише сузе, он је и то крио; приметих да га издаје лева рука, он је и то покушао да заустави!

Затим је уследио прекорни тон:

- Не вреди, стари пријатељу, мој добри ђаче! На вреди, живот ме више не слуша!

Ухватих га нежно за руку, хтедох да га утешим.

Он прозбори гласом који до тада нисам познавао:

- Када данас помислим на прошлост, уплашим се младалачких грубости!

Тада је уследило ненадано, директно питање:

- *Колико сам био груб према твојој генерацији!?*

Гледао ме је стари учитељ, као да је хтео да у мојим очима, у погледу, у некој гримаси која би се ненадано појавила, у трзају неког прста леве или десне руке, можда у самој укочености или у боји гласа, открије искреност мога одговора.

- Било је то доба безнадежног спокоја! Сада је доба „*безнадежног*” хаоса. Ето, то је мој одговор!

Поново зачух стари, добри баритон, без грча и дрхтаја:

- Једном сам вам, сећаш ли се, испричао нешто што вас је задивило. Говорио сам о Лази Костићу, о оном Лази који је написао „*Santa Maria della Salute*”. Био је то, зар не, необичан песник; образована личности свога времена. Бавио се многим стварима: историјом, и етнографијом, и филологијом, био је, дабоме, и лекар. Знао је осам језика!!!

Једва изустих, иако сам хтео да будем убедљив:

- Да, да... Сећам се, учитељу!

И заиста сам се сетио. Сетио сам се и приче о Лази Костићу, који није био сујеверан, али није хтео да седи за столом где је тринаест особа!

- Због тога ученог, великог, драгог песника, замало нисам страдао!

Уследиле су слике пуне драматике:

- Када је једном дошао инспектор, приупитах, онако узгед, можда баш тебе – све се некако загубило у прошлости, па не могу да се сетим сваког детаља – да ми кажете шта знате о Лази Костићу! Инспектор, када сте ви напустили школу, каза строго, заповеднички, као да сам поновац:

- Учитељу, оно о Лази није било добро!

Скамених се, он настави:

- Лаза је Лаза, али није, *бре*, то што сте ђацима казивало у програму!

И заврши тоном који је разоткривао тугу:

- Умало да изгубим службу!

Учитељ је посебно подвукао оно „бре”, али га не доприча.

Поново се осмелих да прозборим, можда ме је вино ослободило стално присутне туге:

- Ето, видите учитељу, живот је прича пуна крика и беса, али некад не значи ништа или можда значи све, зар не!

Стари добри учитељ се поново врати у прошлост:

- Тада, када ме је опоменуо онај инспектор, ошинух себе као да сам избеглица, и луталица, и патник који се отискује у свет и нестаје, а појављује се тек толико да покаже властиту смрт.

После тог несрећног инспекцијског похода, допричавао би стари учитељ, било је дана када се осећао као људска утвара која је са собом носила неку загонетну тишину.

XI

Кафана, пролеће 19...

Нисам превише, чак нимало, веровао његовим убеђењима, али сам га пажљиво слушао. Знао је да брани ставове. Па, био је професионални политичар. Боље сам га упознао када су пристигле године и када је, попут многих стараца, почео да пребире по успоменама.

-Знате, сећања нас увек враћају, каткад на врло ефектан начин, у свет чудесног, а ипак могућег – започео је једном причу тај подерани, провинцијски политичар.

Било је то занимљиво казивање, па ме је интересовало како ће га наставити. Нагло застаде као да је хтео потанко да преслиша изговорену мисао и да, можда, уочи неку бесмисленост која се крила у њеном залеђу.

- Да ли сте читали одличног Слободана Новаковића и његову књигу „Како браћа Маркс читају браћу Грим”.

- Не! - казах и сам се зачудих што ме је то питао.

Био сам постиђен због тога, али пронађох у том часу спасоносну формулу своје одбране:

- Толико људи сада пишу, да је немогуће све ни регистровати!

- У једној сиромашној земљи, која је грцала у дуговима јер нико није хтео нешто корисно да ради - поче да се присећа стари политичар делова те књиге – у владао је неки ветропирести краљ, без икаквог ауторитета; није слушао своје поданике, нити су они слушали њега!

- Занимљиво, занимљиво! Зар и тога има! - прозборих.

- Нека сирота жена, у време највеће кризе, родила синчића коме предсказаше лепу будућност – да ће бити чедо среће и да ће се оженити краљевом кћерком...

- Занимљиво, занимљиво, пријатељу! – опет сам малчице прекинуо казивање старог политичара.

- Тако нешто не долази у обзир! – побуни се краљ, када је чуо за пророчанство.

- Неког реда, ипак, мора бити!

- Шта је даље било? – упитах.

- Не будите толико нестрпљиви – настави стари политичар. – Казујем причу по сећању, а превише сам стар да тако брзо говорим.

Иако је то стари политичар изговорио као да жели да ме његове речи помилују, устукнух, застадох, и умало не устадох.

- Краљ нареди – настави политичар – да му донесу тог малишана, да се он о њему побрине. Томе се обрадова и мајка: „Моје дете је, заиста, чедо среће кад сам краљ жели да се о њему стара.”

Био сам нестрпљив да дочујем крај приче.

- Краљ стави дете у кутију и баци га у реку! Прозбори: „Кад све иде дођавола, иди и ти! – каза за малишаном којег је носила матица.

- Вероватно се дечак није утопио!? – упитах знатижељно старог политичара.

- Дечак је допловио до неког старог млина. Млинар је извадио дечака из кутије, унео га у кућу и почео да се стара о њему као да му је отац. Дечак је израстао у лепог младића.

Опет је уследило моје знатижељно питање, желео сам наставак приче.

- Краљ, који је мислио да је бар тај проблем решен, весело се проводио. Ишао је у богат лов са великом свитом, организовао пријеме, славио рођендане, посећивао пријатељске земље и, уопште, живео безбрижно!

Тада застаде као да жели, као добар редитељ, да до врхунца драматике доведе читаву причу, иако, дабоме, она није била његова, него је за њу дознао из књиге.

- За време једног лова, олуја га је натерала да се склони у тај исти млин, у коме је живео и онај дечак.

Ту заподену разговор:

- Имаш великог, лепог... лепог сина – рече краљ млинару!

Погледа га још једном, као да је хтео нешто да провери, па настави:

- Израстао је као из воде...

- Из воде сам га и извадио..! - започе млинар причу.

Не могах да оћутим, хтео сам да допричам крај, бар онако како сам га предосећао.

- Крај би морао да буде срећан! – загрмех.

Стари политичар, који се уживео у своје казивање, презирно ме погледа и настави:

- Краљ се досети ко је тај момак, присети се и пророчанства, па одлучи да му сад дође главе...

- Није га, ваљда, убио! – неспретно прекинух причу.

- Ти си човек без маште. Извини, али тако је! - обриси нестрпљиво политичар

- Па шта би друго могло да се догоди?

- Пошаљите ми момка на мој двор! – заповеди млинару. - Ја ћу написати краљици, па ће се тамо о њему постарати...

Кад је стари политичар завршио присећање на догађај из књиге, не упита за мишљење, него дода:

- Кад они одозго нису могли да реше нешто тугаљиво, слали су поруке нама!

Тада сам старог политичара подсетио на једног мени непознатог филозофа који је, колико се сећам, говорио да „очи које су виделе не треба да буду затворене, руке које су дотакле не треба да заборављају када држе перо.”

Стари политичар ми другом згодом започе разговор занимљивом оценом:

- *Ово моје стање је живот после живота!*

Нисам га разумео, а слушао сам га. Хтео сам да будем учтив. Ако бих нешто прозборио, то би га навело на погрешан траг.

- Ми смо били део хора који је осуђен на живот. Леп живот! Док траје тај живот. После тога, збогом. Као у захуктралом, препуном возу, неко мора у једном тренутку да испадне. И квит. Нема ту љутње, а ако би и било, следило би и питање: „Ко вас је терао да ускачете у њега!”

Опет нисам довољно разумео старог, заборављеног политичара. И овога пута сам хтео да будем учтив, јер би моје говорење можда створило нову забуну.

- Ми нисмо били позајмљивачи светла. Наша су се огледала тек сада замаглила!

- Па зар раније није било тог замагљеног огледала и страха!? – осмелих се да питам.

- Ма, момче, свега је било. И страха, и сажалења, лажног сажалења, и спасења, и лажног спасења, и љубави, и лажне љубави!

Онда доприча, као да је диктирао оптужницу:

- Било је јунака, и немоћних јунака, и хероја, и лажних хероја. И људи гоњених несрећом и злом који су на крају били поражени!

Театрално, као да је на позорници, закључи:

- Ми смо их поразили. Јер да нису изгубили, ми бисмо доживели слом!

- Зар није то чудновато?! – казах неразговорно.

- Имали смо за сваку ствар, за сваки догађај и свако људско понашање наше објашњење. За нас није било важно да су она другима логична, важно је да су нама била уверљива. Затим, као да сустиже ненајављена грмљавина, каза:

- *Глумили смо да смо све преписивали из живота!*

Морао сам да питам, а нисам се ни бојао старог, заборављеног политичара да ће ме увредити, јер сам осећао да је он причао као рањени човек. Питао сам:

- Зашто се тако брзо тоне. У заборав или самоизолацију, свеједно!

- Знали смо да се сви снови не остварују, али смо желели да остваримо наше снове. Па, ми смо били само јединке приче која нам је наметнута као властити доживљај!

Наумих да нагло прекинем старог, политичара, али ме предухитри:

- *Ми смо хватали своју омаху!*

Учини ми се да сам збуњен; био сам затечен његовом причом. Уз гестикулацију, као да је у далеком видокругу разоткривао неку тајну, настави:

- Знај, ако ниси знао, омаха је она вода која као магла пршти испод воденичног витла, што се омахује и зато се тако назива – хватали смо своју омаху, ма колико били заробљеници једне идеје!

Понових последње питање, без увреде и патетике:

- Можда се то ваше време може доживети и као сурово трајање, као доба великих несагласности!

Пажљиво ме гледао, чини ми се и истински слушао, онда се измаче, хтеде да ме прекиде, али наставих:

- Можда би се могло и да се схвати да је то ваше доба време наметнутог групног промишљања и време суровог и гордог посртања!

Не знам зашто, али ми се учинило да пред собом имам чудног и чудесног идеолога старог, заборављеног времена. Учинило ми се да је тај олињали политичар, налик оном дечаку који је уинат свету одбио да расте!

Умало да изговорим да сам га видео као неког човека без следбеника који се враћа из прошлог живота уморан од тумарања, неиспаван од дугог седења и предугог оргијања.

Стари политичар застаде, као да је хтео да узме ваздух, неки нови ваздух, не овај који нас је окруживао, па задену речи:

- Јуче сам био на старом гробљу. Крај нове хумке, у коју тек треба да спусте мртваца. Прочитао сам, ваљда, гробареvu поруку: „*Враћам се одмах!*” И таман хтедох да опсујем, неко иза мојих леђа прозбори: „Већ сам то прочитао на другом гробљу, зар и овде не могу да буду оригиналнији!”

После ових речи старог политичара, човек мора поново да се замисли. Није му више ни до смеха, ни до писања, ни до неког новог живота.

- Па ми смо били коцкари по звању, а сумњиви по племству! – каза стари политичар, трудећи се да буде духовит.

XII

Лето, јесен, 19...

Тај наш заједнички пријатељ био је нешто посебно. Не, није се одвајао неким натприродним својствима, чак нам је деловао обично, обичнији него што смо сви ми били. Али, али, то је био привид. Када је одговарао, то су били – одговори! Све *праве* петице. Сем физкултуре! Био је дебелуца и није могао ни брзо да трчи, ни да скаче, атлетика му је била сасвим страна. Уписао је медицину и завршио са просечном оценом - десет! Студент наше генерације! Звали смо га једноставно Степа! А његово право име је – Стеван! Наравно, није се љутио због тога, а каткад је у шаљивом тону говорио да оно „н” није добро чуо, јер је малчице наглув.

- Од ренесансе, људи су се мало променили. Дошла је техника, али то је нешто друго. Остале су исте људске слабости, присутна је иста жеља да се влада, ту је похлепа... похлепа и само... похлепа!

Слушали смо га, знали смо да је од нас и паметнији, и образованији, и... али смо волели да му постављамо и незгодна, сурова питања, и увек смо се – а не знам ни сам зашто – радовали када није знао одгонетке на поједине загонетке живота.

- Постоји прастара немачка легенда у којој загонетни свирач долази у град Хамилтон и ту свирком покушава да очисти место од напасти која га је задесила, од – пацова! Баш тако, од пацова! – појачава наш школски друг Степа казивање као да је у нашим очима осетио неверицу или гадљивост.

Док смо га посматрали као да смо ђачићи, а не његови школски другари, он настави:

- Пошто га нису плаћали, он се преображава, постаје своја супротност и свирком одводи градску децу! Ето, тако се често здрава, добра намера претвара у велико зло!

Говорио је као пријатељ, али и психијатар, говорио је обичним језиком о мудрим стварима, казивао је о тајнама човековог обрта, у себи и изван себе. Тада нам доприча и једну причу о звону и звоњави.

- Које је звоно најбоље?

- Оно које се најдаље чује.

- А које се најдаље чује?

- Оно које не звони сваки дан!

Једном, пак, док смо се жалили како лоше спавамо, више у шали, али и озбиљно, прозбори:

- Увек када размишљам о томе шта је слава, шта је људски ум и шта би требало чинити да наши мали животи буду мало уреднији, сетим се Сартра. Знате, он је одбио Нобелову награду, њему су три пута подметали експлозив за време рата у Алжиру. О њему сам размишљао као великом човеку и великом писцу. Посебно сам се одушевио сазнањем да се никада

није понео као Нарцис. Па он је живео без луксуза, али и без строгости, без табуа и без славља, изузев – хучног писања!

Ништа нисмо говорили, а шта бисмо и могли да кажемо. Слушали смо школског друга, сада професора медицинског факултета. Носио је обичан џемпер, готово олињали капут и неке старе панталоне. Шалили смо се због тога, одговарао би:

- Браним се од живота, од зависти, и од чини! Ха... ха... ха!

И ми бисмо се насмејали, заразно, младалачки, као да смо тек изашли из гимназијских клупа.

- У нотес који ми је стално крај узглавља мале, несређене спаваће собе, стално сам уносио нека мудровања. На једном месту сам записао – говорио би наш школски друг - да је Маргерит Јурсенар, прва жена примљена у Француску академију уметности, умрла у 84 години на острву Мон Дезер, у држави Мејн. Записао сам и њене готово заветне речи: „Недавно сам, у једној од својих књига, кроз уста једног императора, рекла да похвала пристаје само мртвима. Док смо живи, прати нас препирка, оправдане или неоправдане похвале, али мртви, они имају права на ту врсту увођења у гроб, пре него што наступе векови славе и хиљадугодишта заборав...”

Једном, кад се Стева вратио из Америке, где је био на специјализацији и тамо за неколико месеци научио врло добро енглески, упитасмо да нам понешто каже о том далеком свету и да опише себе у њему.

- То што сам доживео, видео, па и написао - а много тога сам записивао да се присетим тог доба у неком другом добу - није аутобиографија, али је самоиздаја!

- Чудно, како то! – упитасмо.

- Шалим се, али је лепо цитирати, макар као парафразу, Маргарет Дирас, која је за роман „Љубавник” добила „Гонкуреву” награду, а критичари – они као да све знају и све разумеју – то оценили као аутобиографски роман.

Стева нам тада откри и једну малу тајну. У Америку је однео само једну књигу и тамо, готово из дана у дан, читао „*Политику*” и Предрага Милојевића.

- Не верујете, а ево вам доказа! – каза победнички.

Из његове торбе, која му је при руци још из студентских дана, носио је и по Америци, извадио је неколико новинских исечака. Неке делова је подвукао црвеном оловком.

- Другари, ја сам помало инвалид. Па ја сам психијатар. И не замерите што је то тако, али је тако!

Насмејасмо се заразно, као да смо постали његови пацијенти, а он настави:

- Ево шта Предраг Милојевић беседи, да баш тако, он у текстовима беседио, то је више него обично писање: „Индуси кажу да се „*Хиљаду и*

једна ноћ” чита јер нема краја. Читате је из ноћи у ноћ и увек остаје понешто да се дочита!

Потом настави да чита подвучени део прилога:

- Шопенахуер је читао само старе књиге. Нове, по њему, треба тек да докажу да су вредне читања. Наравно, има изузетака...

Опет би Стеван цитирао други део јасно подвученог новинског текста:

- Писац се постаје, песник се рађа. Обућар мора да научи да прави ципеле, сликар да слика, музичар да свира, али песнику да пише песме није потребно ништа, не мора чак ни да је писмен!

И помало театрално настави:

- Кад су Хорхеа Борхеса питали како пише песме када је слеп, он је одговорио: „Песма се пише сама од себе.”

На крају – а нисмо Стевана желели да прекидамо иако смо већ попили по неколико пића – наведе још један цитат:

- Кад су Јовану Скерићу пребацивали да самоуверено критикује песнике а није песник, он је узвратио: „Ја не умем да снесем јаје, али умем да разликујем мућак од свежег јајета.”

Стеван нас је занео том причом, а рече да се у ординацији наслушао трагичних исповести, великих убеђења и огромних заноса. Све је некако било у знаку вишка температуре.

Волео је Стеван књижевнике, песнике, драматурге, воле је живот кафане, а неки су се чудили како је све успевао да постигне. Одговорао би као драмски писац Душко Ковачевић у разговору са једном угледном и лепом новинарком.

- Тај интервју, каже Стеван, стоји у фијоци моје ординације: „Цело моје детињство ми се у сећању слива у један сунчан дан са пуно игре и пуно смеха.”

Пратили смо га, и упијали његове речи:

- Он је, настављао би Стеван, упамтио деду, мајчиног оца, који је говорио: „*Боље је да умрем, него да ми се нешто деси!*”

Док смо размењивали нове мисли, покушавајући да и будемо духовити, Стеван би допричао нешто што нам се стварно допало:

- Током протеклих месеци уопште нисам обраћао пажњу на годишња доба, на боју неба, на звук, на било шта што сваког човека одређује у времену и простору! Баш тако!

Малчице нас је то говорење занемело, али смо питали школског друга:

- Колико је тачно да има људи којима је тешко да изгледају срећно, јер увек очекују оно најгоре!

- Неки праве билансе и када им није време. Други живот виде као бескрајну рутину, као да је све што је било интересантно и узбудљиво прошло мимо њих. Има људи који при првом судару са поразом доживе шок и никада се више не опораве. Њима се тада чини да ће умрети од туге! Некима се и то деси. Али, само некима! Други су жилавији и преживе и

највеће ломове. Али, али... али... и они су, не ретко, само људске олупине. И то је страшно сазнање. Боље је понекад да човек тога и не буде свестан.

Стеван нам исприча, са неком невероватном лакоћом, готово са уживањем, или се бар тако нама чинило, јер нам је тај свет био стран, да је познавао научника који су били деценијама заокупљени проблемом смрти, посмртним обредима, самоубиствима, еутаназијом и сличним стварима.

- Схватио сам, наставио би Стеван, да је истраживање смрти можда сасвим добар начин да се спокојно живи и ведро осмехује!

Тада би наш школски друг, као поруку живота, испричао једну кратку, занимљиву Толстојеву бајку, чија му је порука, каже, била лековитија од сваког лека, од сваког разговора и сваког привида:

- Разболе се један цар и рече: „Даћу половину царства ономе ко ме излечи.“ Тада се окупише сви мудраци и стадоше већати како да излече цара. Нико није знао. Само један мудрац каза да се цар може излечити. Он рече:

- Треба наћи срећног човека, скинути с њега кошуљу и обући је цару – цар ће оздравити!

И цар посла да траже срећног човека по његовом царству, али су цареви изасланици дуго путовали по читавом царству и нису могли да нађу срећног човека. Није било никога који је био сасвим задовољан. Ко је богат, побољева; ко је здрав, сиромаш је; ко је здрав и богат, њему жена није добра, а неке деца нису добра; сви се због нечега жалили. Једнапут је царев син пролазио касно увече покрај једне колибе и чује да неко говори:

- Па хвала Богу, нарадио сам се, најео и лећи ћу да спавам, шта ми још треба?

Обрадова се царев син, нареди да скину с тог човека кошуљу, да му за њу дају онолико новца колико затражи, а кошуљу да однесу цару. Људи које је послао дођоше срећном човеку и хтедоше да му скину кошуљу, али срећни човек је био пуки сиромаш и није на себи имао ни кошуље!

- Ето, заврши наш школски друг, ето, у тој бајци се, можда, скривају одговори на сва питања свакодневног живота, на сва питања наше туге и сва питања наших будућих дана!

То Стеваново казивање ме подстаче да га баш ја, а не неко други из великог друштва, упитам шта је, у ствари, срећа?

- Цели живот се може схватити и као један велики апсурд. Ако се тако разуме, а неки мисле да се тако мора и разумети, лако ћемо схватити и оне људе, на пример, глумце, за које верујемо да су срећни, а они сами кажу да им је живот један велики апсурд. Јер, све је у знаку „наше судбине!“ Живот јесте кадшто и у знаку „памћења пуног страха.“ – рече Стеван, а да га опет до краја нисмо разумели, али смо у устима осећали неку горчину.

Тада сам добро упамтио Стеванове речи; деловале су отрежњујуће:

- Само се некима чини – а може бити да и таквих има – да могу да бирају боју свога страха!

А онда би додао:

- Људима је понуђено безброј снова. На јави они почињу да раде против себе!

Застајемо, послушкујемо његову нову поруку:

- Дobar живот и лепа смрт највише су што човек може пожелети себи и најдражима, али кад стигну неке године, које ипак стижу, све постаје некако отужно!

Тада наш школски друг изусти још једну животну поруку:

- Знате, када одлазите из родног места – а ко зна колико пута сам то и сам чинио – тај крајолик, и све што је било, из живота се сели у успомене!

Уз све, доприча:

- Личи каткад живот на шкољку у којој сија бисер, а ту се смести цели наш свет. Цели, у комадима!

XIII

Завичај, лето, 19...

У забрђанском оквиру сиромашних младалачких и студентских дана наслушао сам се и мудрих речи обичних, полуписмених сељака, али и, верујте, прелепих прича мојих вршњака. Када смо долазили, а долазили смо стално лети, окупљали смо се испред задружног дома, седели на клупе, или негде другде, и слушали... слушали... слушали... Онда смо и сами причали... причали...причали...

Нека од тих дешавања, згодних прича, прибележио сам. Ту су, па нека се саме покажу, макар у одломцима, у сломњеном, затамњеном огледалу.

Разболео се неки сељак, имао је доста имовине, али су муке биле толико велика да је прозборио: „Ова бука, ова музика... кад ће то једном престати...!

Други би сељак казао:

- Чуо сам да се болови ни у шта не рачунају!

Трећи мудрује:

- Док нема хајдука у шуми, нема ни слободе!

Тај сељак, који је често говорио о сељацима, али је готово свима деловао припросто, доприча:

- Давно сам чуо, па сада зборим. Ако хајдук треба да наточи чутурицу воде, никада не сме да прекине млаз воде, јер су гониоци негде близу!

Тада мој школски друг Петар, као да се осмели, студирао је философију, па смо га и звали „*философ*”, прозбори, готово нечујно, али довољно филозофски:

- Живот чине заплети између сна и јаве, између чудног и чудесног!

Погледасмо га, а он се охрабри, па дода:

- Ништа није неминовније од немогућег. Требало би увек предвидети - непредвиђено!

Опет ће онај што је говорио други:

- Живот је као пловидба на отвореном мору!

Неки се насмејаше, нису разумели његову поруку, а он дода:

- Био сам у морнарици, знам ћуди морских пространстава!

Тада записах кратку причу које те вечери чух:

- Касна јесен, хладна, досадна киша пада данима. Навратио комшија код комшије. Моли га да пребаце волујским колима његовог болесног оца Косту до града, пет је километара, а овај му одговори:

- Добро је, добро је што је Коста болан, али не знам ко ће волове да тера!

Када сам дознао за ту причу, у стомак ми се увукао подмукли страх и питање: шта ће бити ако се разболим?

У промишљању пробуди мр похабани глас најстаријег међу нама:

- Сви смо ми, друшкани, у теснацу живота! Ми смо, дакле историја. Ха...хм...х..!

Као да је управо та изговорена мисао натерало једног од студената историје да се јави. Био је из скромне, сиромашне породице - отац му је нестао за време рата – волео је историју и био је њоме одушевљен. Хтео је, каже, да промени њен ток.

- Свет историје, то је свет тајни, то је свет нечијег детињства, који нам се полако враћа!

Завлада камерна атмосфера:

- Историја је начин истраживања прошлости, ма каква она била, лепа или сурова. Не могу сви да разумеју њен ход кроз време!

О свом оцу, којег не памти, и којем се ни гроб не зна, говорио је с тугом, која се одсликавала у његовим очима.

- Знао га само са једне бледе, старе фотографије. Очи су откривале празнину. Моје детињство, природно, обележено је његовим нестанком! Мој отац је био млад момак, тек сам се родио када је кренуо у рат, у то велико (не)време!

Једом ми каза, записах:

- Осећам се као да сам пас без завичаја!

И доприча:

- У свим причама о моме оцу много је туге!

Прибележио сам на маргини мог рукописа:

- Тема је много сложенија, тајна је велика!

Уз хладно пиво, комшија, студент књижевности, који се до тог тренутка није чуо, прозбори:

- Другари, чујте! Позивање на угасле успомене и варљива сећања доводи под сумњу нашу садашњост!

Неко се накашља, а он, кога те вечери прозваче „*писцем*”, доприча:

- Магла и дим прекривају сећања, све тоне у празнину која је коначна!

И закључи, цитирајући Достојевског:

- Жена је жена па ма била и калуђерица!

Збуних се, и други се збунише. Нису разумели, хтели су да разумеју.

- Авај, ограничени људски створе, ошинух себе!

Онај сељак који је први заподенуо говор, пре него што нас напусти, настави причу:

- Ко право своје запушти, нека себе криви ако га изгуби!

- Сетих се, груну један „судија”, како смо давно прозвали буцмастог другара, који је студирао право, а чија је кућа поред млина, крај реке.

- Зар то није из једног закона Црне Горе? Сећам се: „Закон је за сваког закон, ма како опор био”, „Зао обичај, никад тврд, никад законит”, „Ко само речи законски знаде, тај још закона не зна, док му не схвати разум и смисао”, „Твоје свето, а и моје свето; чувај своје, и моје не дирај”, „Што једном по закону стечеш, тврдо ти је баш и кад би се закон изменио.”

Тада се огласи и други студент права:

- Правда би, како каже један француски писац, морала да буде чиста савест!

Историчар нам се кроз смешак обрати:

- Момци, колико се сећам, српски кнез Михаило Обреновић био је спреман да се због своје љубави према Катарини Константиновић одрекне кнежевања јер је сматрао да „лична срећа вреди бар колико један престо.”

На маргини свеске сам записао:

Била је то сјајна приредба - без улазнице!

XIV

Београд, завичај, јесен, 19...

Тражим свој кључ. Дан - ноћ. Издан. Склонио се негде изван мог видокруга. Невид је око мене и у мени. И нама. Није то сасвим обичан кључ, а могао бих га и тако назвати. Имена и немају никакво значење. Више су ту да обележе наше судбине, него да открију своје далеко затурено трајање.

Живим са својим кључем, а не знам да ли ми је наметнут или сам га сам створио. Тај чудни кључ мога трајања неће никога занимати, па и ово пишем да бих оставио запис о властитом нестајању. Кључ и кључари мога треперења каткад су тако далеки и непознати да личе на провидне сенке и далеке, уморне путеве. Други пут су нешто јаснији, ближи моме стварном животу, уљудни, привидно весели и дружељубиви, али су тада довољно страни да ми се чине као јесење измаглице.

Опет, само ретко, засветле као да најављују да није баш све тако тугаљиво и да би се лако могли да договоримо.

Договорити се са кључарем? Шта то мени пада напамет? Па ни они не знају праву шифру мога кључа! Трагове обележавају и речи дописују други. Прави кључари су невидљиви људи! Ту су с времена на време. Као

опомена. Да се зна како се мора, ако се мора. Нека се зна ко је ту да каже како треба, ако треба. Знају и они, ти прави кључари, да су њихови животи у неком другом кључу сакривени па се труде да буду прави тумачи тих других људи. У противном, били би сенка својих сенки! Непролазне тмине. Губавци из долине губаваца. Били би прошлост своје прошлости! Што постају уљуднији, чак и када се претварају, то постају већа опасност да се нађу у недођији, да се за њих испишу нови, мутни догађаји и одједном створе на другој страни, оној где су и све остале несталне особе.

Кључ ми је потребан да као и у свакој причи пронађем властиту срећу, ако се она уопште може наћи. Срећа је, знам, илузија о нечему бољем од ове садашњице, од прошлости, од ненаданог поремећаја времена, од неизвесности која је извесна. Остаје само далека нада да ће се наћи неко решење које ћу назвати прелепим исходом живота!!!

И нада је део измаглице, и део среће о којој сањамо. У шта се надати и када? Да ли има времена да се уопште нечему и некоме надам? Бележим ове речи, а и сам нисам сигуран да је оно право што други очекују од мене, ако очекују. Ко заправо тражи да му се јавим када сам човек без наде, а такви нису никоме потребни сем, можда, тугаљивим људима и сакатим данима!

Не познајем своје чудо у мени и око мене, а хтео бих да се препознам у властитом огледалу, које је замагљено од дугог трајања и великог немара! Постајем у исти мах властити судија, и сведок, и тужилац! У исто време и посебно, као да све може баш тако и бити. Верујем у своје поштене намере, ако се и то може замислити. Јер, од тренутка када човек почиње да сумња у себе и друге, почиње да проверава и своје поштене намере.

Име ми је, верујем да се сећате... онај исти човек који је описао део своје судбине. Нисам вам казао како сам до ње стигао, али сам, ето, са њом четврт века. Неки су давно записали, па да поновим: „Још сам млад да бих имао нове, лепе жеље, али довољно стар да их могу остварити!!!”

Не, у мени се још не гасе немири. Заблудео јесам, онолико колико други, иако ме други виде још блуднијим, још варљивијим и још тврдоглавијим. Када будем придодао још десетак година, побунићу се, али ако би се којим случајем догодило да ми одузму деценију, био бих загубљено милосрдан! Шта ће мени прохујале године? Да их поново проживљавам, да се поново будим са надом да ће нови дани бити ведрији, а ја слободнији? Не, не, не.... моје тело се буни и при помисли да бих се ускоро вратио на сам почетак свога живота, на време када сам разазнавао многе побуне и многе људе који су времену исписивали кржаве црте!

Шта бих даље записао, записано је: и ту силну реч побуна, ту дивљу реч, која ме нагони на страх, исписивао бих је у свачијем трајању. Од саме мисли да бих се побунио против себе, већ се буним; немам снаге да поново исписујем исту поруку и говорим исте жеље. Ловим своја унутрашња узбуђења, у мраку који је јачи у мени, него око нас. Остаје то проклето говорење у себи, то чудно бунцање, и то тешко писање!

Сан о прошлости је, у ствари, и прича о непрестаном размишљању да се живот настави другачије него што је прошао. Као да смо могли да бирамо своје животе и људе који нас окружују?! Та далека сећања су само чемерни тренуци садашњости; то су наше минуле муке и доказ да смо слаби, јер живот не бисмо хтели да подаримо судбини као да се она може томе даривати! Па нису ти дани исписивани школским кредима него су мозаици који остају онолико дуго колико смо у стању да их попамтимо!

Бежање од побуне је за мене било исто што и спасавање од осталог страха, који нас мами да га направимо. Грешна размишљања су као пожуде, као ватре које у врелом летњем дану разносе снове с једног на други крај наших путева.

Од грешних мисли и рђавих снова се може побећи. Иако нам се увек чини да је наша заблуда дубока као океан, наши греси су опаснији од свих тих неваљалих дана.

Можда има довољно времена да се проживе сви будући дани, па и да се разумеју те наше далеке грешке, ти чудни доживљаји и кварни снови. У свету који постаје тајна, остаје да лебди питање зашто се тако мало познајемо и зашто тако безвољно другима опраштамо своје грешне мисли?

Зашто..?

Толико пута постављено питање без правог одговора у мени и око нас... О, Боже... сачувај ме даљих невољних дана да бих проживео своју прошлост...

XV

Београд, први дани јесени 19...

Јован Петровић је сео да напише писмо родитељима, али се онда изненада подигао из слабо осветљен собе коју је пронашао после напорног трагања. Сетио се једине слике Београда са разгледнице. Одлучио је да је купи. Ту, у близини стана, нашао је разгледницу, али је она била новија и учини му се да није тако присна, да је туђа.

- Не друже, Јоване!

Написао је само неколико редака. Топло и кратко. Казао је да је добро, да нема здравствених невоља, пронашао је лепу собу у близини факултета и да ће за неколико дана почети да слуша прва предавања.

Касније, док се поново налазио у оном мрачном собичку, размишљао је да је, можда, требало да напише још понешто; храна није лоша, има довољно пара и да не би требало због њега да брину.

Учинило му се да је морао да помене и сестре. Било му је криво што се све дешавало тако брзо, али је олакшање налазио у томе што је разгледницу морао да пошаље што пре како би стигла сутрадан. Поштар је Забрђе посећивао два пута недељно, понедељком и четвртком!

Разгледница је, дознао је касније, уручена наредног дана! Поштар је био брз и учтив; Петровићеви родитељи и тужни и весели! Журно су читали

шта им је син написао и затим су је гледали као да су на њој тражили осмех, и само осмех њиховог сина.

Отац устаде, задену причу и нареди, као да командује пред стројем, да се донесе најбоља ракија, да се позову комшије и да се прослави та прва разгледица и то прво синовљево јављање. Тако је и било. Славило се уз богату трпезу до касно у ноћ.

- Еј, комшија, како ли ће тек бити када син буде дипломирао! – прозбори неко из комшилука.

Очи већ погуреног домаћина, малчице поднадутог од силног пића, издавале су га и он поче да плаче:

- Па, комшија, нисмо мислили да те повредимо!

- Не љутим се на вас, него ми је тако дошло. Ко зна да ли ћу дочекати тај дан!

Ту разгледницу чували су у дневној соби. И кад год је неко долазио, била је део дугих прича. Касније су добијали и друге, и друга писма, али она прва била је нешто посебно.

Једног дана је отац наручио да је ураме и да је окаче о зид њихове дневне собе да може да је види свакога дана и показује гостима када буду долазили у данима славља и када у Забрђу завлада студен.

%

Јован Петровић се једне летње вечери вратио у наш заједнички завичај. Иако нисмо знали да долази, кад је неко дочуо, сви смо се окупили у његовој кући. Сви, без изузетака! Мало смо те вечери говорили, волели смо да чујемо како је проводио студентске дане. Нешто од онога што је рекао, записао сам! Можда ћете се томе чудити, али, верујте, тако је било, а ту причу, која се може сматрати и мојом тајном, даривао сам мајци, оцу и баки!

Део мојих бележака сачувао сам за свако време, за ово доба! Нешто од онога што нам се догодило у протеклом трајању, исписујем и овога пута.

Сви смо га волели, јер нас је молио да будемо добри. Када је кренуо на факултет, били смо радосни! А ко се томе и не би веселио! Тада нам се чинило да смо пресрећни! Гледали смо га сузних очију, готово нечујно, као да је причао сам себи, а тада је одговарао:

- Хвала, то вам никада нећу заборавити!

Нама то говорење није било јасно, али смо се трудили да све разумемо! Знали смо, у то смо били убеђени, да ће успешно завршити студије. Тако је и било. Из сеоских опанака, постао је професор!

- Његов живот је и наш пут! Хвала што је њиме кренуо!

И заиста је било тако. Сви смо се томе веселили. Као деца! Тада, док смо били занети пићем, прозбори:

- Мој живот је збир тужних надања, моје трајање је део велеградског кошмара. И ништа више!

Рече то Јован, док је испијао још једну, препуну чашу ракије. Збуњени, скамењени, неми! Ни сами нисмо веровали да смо чули овако нешто.

- Живео наш домаћин! – рече неко из нашег друштва.

Сви узвратисмо. И пописмо пуне, препуне чаше ракије! Тек тада смо, у ствари, сазнали праву причу о нашем пријатељу. Отворило се његово срце, испричао нам је део своје, нама непозна приче.

- Док сам био у иностранству, често се то догађало, изгубио сам своје памћење. Заборавио сам прошлост, почео да живим неким другим, нестварним животом.

Као да је био поразан човек, дода:

- Чинило ми се да све дубље тонем, да нестајем, да више нисам онај човек из забрђанских оквира. И нисам то био!

Запитах као у сну:

- Шта се то догодило!

- Нестала је, нису је нашли!

И доприча:

- Кренуо сам у недођију! Тражио сам њу, Снежану; тамо сам нашао своју – странкињу!

Прибележио сам – о томе смо говорили и онога дана када се Јован вратио после студија – да је у нашем крају живео неки сеоски чудак. Звали смо га „*странац*”, а он је био сличан нама. Обичан сеоски момак, високог раста, широких рамена, јаких црта у лицу и погледа који је пре био смешан! Пето, дете сиромашних родитеља, надничара Јеврема и мајке Теодосије. Оца су му сви знали по мирноћи, тихом гласу и добром вину.

- Од оца сам наследио само једну особину: волим добро вино! – говорио би на сеоским славама и поселима.

Често би допричо:

- Појединцима не верујемо ни када говоре!

У сеоским собама намештеним за одабране госте било је увек места за Михајла. То га је чинило поносним иако је знао да каже да је несрећан и да је, ваљда, то једини разлог што су га сељани поштовали. Волео је да други буду на његовом месту, на сеоском путу, или крај стола, где би могао да разговара са људима или, пак, са коњаницима и путницима намерницима.

- Судбина нам кад - тад остави тако мало живота! – говори би.

- Говориш баш добро, Михајло, и то баш у ово време када полако долазе дани који доносе дугу и тешку маглу!

Сеоски момци су желели да га приупитају шта ће бити наредних дана, да ли ће доћи до промене времена или могу да очекују дуге и досадне јесење кишне дане.

- То само Бог зна! – одговарао би, док је полако испијао тек наливено црно вино.

И опет би беседио:

- Ништа није тако случајно као сама случајност. Па, и успети случајно, успех је случајности!

Михајло је попут многих „школараца“ из нашег села могао да заврши „високе школе“, али је хтео да буде - сељак! Кад су га покаткад питали зашто није отишао из завичаја, одговарао би кроз смех:

- Зар о сељацима имате тако лоше мишљење!?

На те загонетне Михајлове речи, Јован би одговорио:

- Михајло, поштеначино нашег завичаја!

Михајло је једном изненадио све!

Позвао нас је у своју кућу и, отварајући врата једне собе, прозбори:

- Ово је најлепши део мога живота!

Сви смо били омађијани сусретом са светом тих књига које су стајале у неком чудноватом (не)реду! Занемесмо пред непознатим призором, и још гледамо ту нестварну слику!

Живот се измаче, загуби, неста као варљиви сан, а та чудесна слика живота ме стално прати!

Седели смо, дописано је у мом днвнику сећања, сами Јован и ја. Причали смо отворено. Сложили смо се да сви ми глумимо читавог живота, јер је живот велико позориште.

- Од једног умног, драгог професора, чуо сам мисао која ме је, признајем, пратила свих студентских дана:

- Људи великог дара и дела остају тајна!

Хтео сам да будем мудар, упитах Јована, колико је истинита оцена да уметност почиње уз велике проблеме, а завршава се – поезијом!

- Сећате се, Вук је умро са последњом жељом да се напије воде са ловћенског извора:

- *Ех, да ми је воде са Иванових Корита. Чини ми се да бих одмах оздравио!*

- Европа му се дивила! – прозборих.

- Исидора је записала:

- Вук Карацић се родио кондензован као земља. Једна формула, један задатак, један правац, једна вера и једна земља. И заиста, Вук је својим стваралаштвом био нагнут напред!

Јован Петровић, гледајући у даљину, као да тражи неке спасоносне речи, доприча:

- *Пријатељу, често многим речима не кажемо оно што смо наумили!*

Слушао сам га, био је то пресликан београдски говор:

- Посвађали се мештани, никако да се договоре шта да чине, јер пара нема довољно. Један је ћутао, али неко од говорника, љут, огорчен, рече ономе што је ћутао као да је заливен воском:

- Говори, бре, човече, ниси ти Јован па да имаш право да ћутиш!

Насмејао сам се; хтедох нешто да прозборим, он задену:

- Кад се неко огради тишином, многе ствари боље чује и све боље види!

XVI

У Забрђу, у дворишту родитељског дома, препуном дворишту разноврсног цвећа, седела су деца Косте Даниловића. И њихова деца. Занети у папире, књиге, већ избледеле слике, нису примећивали уплахиране сељаке који су некуд журили.

Косте одавно нема. Преселио се, сада је у хладовини забрђанске тишине. Предраг и Ненад, његова деца, одавно су инжењери и професори; давно су се поженили и већ су и њихова деца одрасла; закорачила су у младалачко доба.

- Кад верујете једном човеку, верујете, једном начину живота!!! Опорука Исуса је: „Нека буду сви једно.” – цитира Ненад део очевог рукописа.

Предраг, као да није веровао тој поруци, нагну се, па настави да чита последње ретке:

- Песма се никада не чита буквално, као да је јеловник. Када Дис каже „*ноћас су ме походили мртви*“, зар Ви мислите да су заиста они с гробља те ноћи на њега кренули?

Прочита Предраг тај текст једном полугласно; други пут шапатам, као да је хтео до краја да се уживи у очеву улогу и разуме његово време.

Браћа за тренутак застадоше, па заједно изустише нови, други део очевих прибележака:

- Скромност је врлина оних који друге немају!

На следећој је прибележена прича о првим очевим школским данима:

- Сећам се, сећам... првог одласка у школу... Осећао сам такав страх да сам се разболео!

А потом је дописано:

- Не, само због школе, али ја волим своју младост!

Браћа бејаше мало зачуђена, али су наставила да читају очев рукопис и да траже скривене мисли.

- Можда је право питање: зашто сам уопште живео? Зашто то питање и следи, зашто га постављам, када све нас очекује смрт!?

Ненад, изненађен овом сликом, готово ратоборно прочита део са маргине рукописа:

- Поштујући свачије мишљење, имамо права на свој став!

И сасвим при дну, Коста Даниловић је прибележио:

- Половину од онога што сам мислио, никада нисам рекао, нити ми је пало на памет да кажем!!!

И та мисао, лепо записана, у први мах зачуди синове, али и они казаше да би сада тако нешто написали.

Синови се утркиваше да прочитају нови део очевих прибележака:

У једној Ћопићевој прии питају за време рата старог Босанца:

- Шта мислиш, је ли боље бити четник или партизан?

- Најбоље је кад је човек здрав! – одговори Босанац.
 Ненад се замисли, климну главом, па изусту, потврдан одговор:
 - Сјајна мисао. Као да је тата рецитовао Бранка Миљковића и оно његово „Уби ме прејака реч.”
 - Сећаш се, отац је умео да говори одмерено и полако. Као да је уживао у драмским паузама! – прозбори Ненад.
 - У оно далеко сиротињско време, господствено се понашао. Знао је да збори, Ненаде, како је „*славно Србин бити, али скупо!*”
 Затим прочиташе очево запажање:
 - Да нема слуга и оних који се клањају не би ни било царева!
 Браћа мало застадоше, прошеташе пространим двориштем, па наставише:
 - Сваки шамар боли, али када ти ошамаре душу, то се памти! – каза једном комшија.
 Отац је, сетише се синови његових повремених исповести, почео да пише када је прочитао „Дневник Ане Франк”. Записао је и подвукао црвеном оловком: „Још верујем да су људи у души добри” – писало је у Дневнику...
 - Каткад се уз литар белог и сифон све каже! – говорио би отац.
 Тада би и рецитовао:
 „*Краду ми памћење,
 скраћују ми прошлост,
 отимају векове...*”

Ти стихови су били исписани и на једној разгледници; избледела је од предугог стајања. Послата је из Београда. Отац је писао своме оцу, Предраговом и Ненадовом деди! Тако се на једном месту, у једном трену, затворио читав круг – од деде до оца и синова и потом од синова до деце, најмлађих из фамилије Даниловић.

- Гле! – каза Ненад – ево оне очеве кратке биографије. Написао је, признаје, по узору на неког уклетог уметника.
 - Случајно сам се родио у Забрђу... Није било случајно што сам прекинуо школовање, јер је дошао рат. Крајем зиме одлазим случајно у... - нечитко прозбори Ненад - и настави:
 - Случајно откривају мој таленат. Случајно сам неколико пута добијао отказ...
 Отац је на крају додао:
 - Написао сам све ово, јер волим да будем ироничан!
 Браћа се насмејаше, то развесели и њихову децу, која упиташе:
 - Па зар је дека био заиста толико духовит?
 Предраг и Ненад погледаше своју децу, али ништа не прозборише!
 Синови заједно, углас, прочиташе нови део очевих бележака подвучених два пута оловком:
 - Магарца не зову на свадбу да игра, него да вуче воду!

Ту застадоше, оставише рукопис и прочиташе део исечака из новине који је био међу очевим стварима:

- На власти су сада, као што видим, моји вршњаци. Сусрећемо се тако понекад на аеродрому.

- Како си? – питају ме са смешком у углу усана.

- Оччччајно! - кажем, расејано ме отпоздрављају:

- Онда да не кваримо! - кажу окружени пратњом.

Тада Ненад закључи:

- Па, отац је добро разумео живот. Како је лепо приметио: „Вредимо онолико колико смо другима потребни!”

Иако је у последњим годинама живота, сетише се деца, отац тешко ходао и споро мислио, волео је и да чита и да пише. Та страст га није напуштала.

- Нажалост, само је део написаног објавио! – чули су се оробљени братски гласови.

Затим се сложише:

- Наш отац је, можда, спасење тражио и несећању!

И прочиташе лепо упаковану мисао једног филозофа, коју је попамтио Стеван, па испричао оцу и он прибележио:

- Целог живота био сам нестрпљив. Хоћу то да останем и после смрти! - диктирао је филозоф својој секретарици тестамент!

Синовима се насмејаше!

Горко!

У једном делу затурених очевих рукописа браћа прочиташе „Тако сам видео, а можда је тако и било”. Ту стоји и напомена „*обавезно пажљиво прочитати.*”

Настављачи очевих прича се погледаше и сами се чудише своје погледу, још више прочитаном тексту, али наставише да прелиставају очеве старе белешке.

Зачуђени лепотом очевог рукописа прочиташе његову причу „*Тајанствена порука*”:

„Заволео сам њене зелене очи силином бујица реке која је протичала крај нашег села. Сањао сам је данима, ноћи сам проводио крај отвореног прозора, зурио у звездано небо, у даљини видео њено лице, њено тело, осећао њен мирис боје липе крај старе куће.

Био сам заробљен том младалачком сликом, тим трептајима непоновљиве лепоте и том наглом жељом да све одједном узмем и кренем у неке непознате пределе живљења.

Веровао сам у том заносу младалачке лепоте да ће се мој сан обистинити, да нико неће моћи да украде ту непоновљиву слику лепоте, тај узбудљиви трептај. Док сам гледао звезде, истисивао сам на небу велику поруку: „Волим те, волим, Снежана!”

Осећао сам како полако нестајем пред силином мисли, плашим се да би се могло догодити нешто друго, да ми је неко украде, да она крене далеко и да се никада не врати у моје свакодневно трајање. Како бих могао да погледам себе? Осећао бих се као издајник својих чула, као човек који је преварио све своје снове и као људска љуштура која није завредила ни тренутак будућих дана.

На исечку папира тог врелог летњег дана сам исписао кратку поруку: „Ти си моје једино трајање! Чекам те код старог бунара!”

Предао сам је заједно са књигом „Свет самоће” неког мени непознатог писца. Допало ми се то дело, али никада нисам попамтио име аутора. Једном сам јој поменуо да сам читао тај роман, који није део обавезне литературе, и она је пожелела да га има у својој библиотеци.

Пролазили су сати, учинило ми се као да је то читава вечност. Чекао сам стрпљиво крај старог бунара, али ње није било. Ни синоћ, ни данас, можда је неће бити ни сутра? Па да, можда је нестао онај танушни папир и она није знала моју намеру!? Можда!? А да ли је то било могуће када сам папир лепо ставио у ту узбудљиво упаковану књигу? Знам, говорио сам себи, све је могуће у овом несталном времену. Све! Али, не није могуће да ће ме једнога дана напустити и да ће заувек ишчезнути силина младалачких љубави...

Прошле су године одрастања, године бола, године неиспуњених жеља и понеке младалачке авантуре. Више да би се испунио дуг том узаврелом трајању, сусретао сам се са младим, лепим девојкама, у време летњег ферија, када сам се враћао са студија. Као да је све било сагорело, па је сада остало да се ови сусрети убележе као знак да и даље постојимо.

Те пролазне дане, те ужарене ноћи, тај трептај младост, био је за мене сличан опушки цигарете. И ништа више!

Није вредело што су се те младе даме повремено до те мере заљубљивале да је запретило како ће учинити најгоре уколико их оставим макар за дан-два.

Није вредело што сам им говорио како су моје намере честите, али како нисам спреман да се упуштам у било какву озбиљнију авантуру. Њихове сузе су говориле да су им издајства део свакодневља и да ми ништа не верују! Био сам сурово дрзак, па их је то, приметио сам, челичило и свом силином хтеле су да се изборе за своје просторе. Хтеле су те сеоске девојке да покажу како имају гордости у себи. Брисале су сузе и онда нагло кретале у далеку ноћ, без освртања. Знао сам да сам их тако побеђивао, али ми све те победе нису ништа значиле. Нисам водио дневник својих успеха; мој дневник је био исписан само једним поразом. Ње више овде није било!“

Одједном, као да је изронила давнашња слика младалачког оквира, као да се небо преокренуло и време вратило назад, у неке давне дане, у прве године младалачког узрастања; приметио сам њу како ми долази у сусрет. Био сам скамењен, нисам имао снаге да се покренем, занемело је моје

трајање, збунила ме та чудесно нестварна слика. Зар је могуће да је она ту, крај мене, после толико година одлутања!? Зар!?

- Касно сам примила твоју поруку. Књигу сам прочитала тек у Аустралији!

Нисам веровао да ми се правда, још мање да се понавља мој најлепи сан. Говорио сам у себи неке неразговорне речи, нисам успео ни да јој пожелим добродошлицу; једноставно био сам непозната особа.

- Твоја порука је била моја једина песма у далекој Аустралији. То је најлепша песма мога живота. Ако важи..!?

Ухватио сам је за руку. Обоје смо дрхтали као да смо опијени. Кренули смо у наш заједнички свет снова.

XVII

Ветар је те ноћи завијао, изгледало је да јечи, као сеоски пас, који у муклој ноћи почне да завија па сељаци кажу: „Неко ће да умре!”

Те ноћи – записао је отац – отишао сам први пут из родног дома. И ту ноћ памтим по ветру и псу!

- Свака прича нашег оца – каза Ненад – могла би да почне другачије и да увек буде истинита!

Предраг даље прочита:

- Све је прошло и сад сам, нормално, човек који се најприродније осећа у некој кафани на периферији села у којој се сви познају и све заудара на пролазност. То је мој живот; онај други био је имитација, нека врста моје фалсификоване биографије!

Ненад је донео хладно вино, Предраг прочита лепо упаковани део очевог текста:

- Иза сваког писца, уметника, остаје прегрш бола, суза и неостварених жеља; нека далека, тупа нада да се поново проживљена прошлост, ма колико била сурова и нестварна, никада не заборави!

И даље је дописано:

- Радимо притиснути успоменама и личним сукобима. Осећам да бледим, да нестајем, стварам притиснут туробним сећањима и личним сукобима.

На крају стране дописано, као да је то била нека опомена:

- Стварам нешто тужно, тужан сам због далеких сенки, али не смем да плачем, не смем ни да бришем сузе, јер ми се чини да бих избрисао и успомене!

Отац је кратким текстом упутио и поруку синовима:

- Оно што не би требало да заборавите су људи, добре комшије, познаници, који су знали и схватили нашу муку. Па, синови моји, њихови дани су делимично уткани у наше изабране приче живота!

Синови застадоше, дохватише се чаша, као да су хтели да вином утање тескобу која их је снашла.

- Ноћи и дани, јесењи, досадни, кишни трептаји се сасвим увукли у мене: живот је постао неподношљив, остала је само нека далека, готово непровидна нада да ће се, ипак, нешто променити набоље. И ништа друго.

Опет су то биле упозоравајуће очеве речи, говориле су да се преобразио и да сада тражи нове одговоре на постављене загонетке.

- Запамтите, синови, ако је истина да је историја нешто што се живи, што се употребљава, онда је истина да се историчар бави садашњошћу тако што проучава прошлост!

- Занимљиво, занимљиво! - прозборише синови, једнако дубоко замишљени над очевим новопрочитаним текстом.

- Наша мисао је слободна тек када није само наша него када почиње и да припада времену! – записао је отац, али није назначио ни време, ни место, ни аутора којег је цитирао.

Ненад је прозборио, некако сам за себе, али довољно разумљиво да га је и брат чуо:

- Живот, то су догађаји у низу, у изокренутом огледалу; доживљај, то се не може верно препричати!

На једном папиру, новинском папиру, ваљда је све записано у некој журби да се не би избрисало, синови прочиташе:

- Само дајте времену мало времена и оно ће вам наћи начина да вас демантује. Бар у нечему, у скривеном детаљу. А мало касније, уосталом, и у осталом!

Уз тај текст, отац је додао назнаку: Д. Андрић, записано у касну јесен, Забрђе. Година није била прибележена.

Ненад се нашали, уз гутљај лепог, домаћег вина:

- Све је то живот, сем живота!

- Ха... ха... ха! – насмеја се Предраг додајући:

- Ниједног човека, а толики људи, зар не, брате!

Опет се међу очевим белешкама нашао избледели новински исечак. Синови га прочиташе, без коментара:

Лекар опште праксе је касно поподне прегледао жену која је избацивала крв. Закључио је да је у питању туберкулоза. Упути је другом лекару. Специјалиста одговори: „Ви немате туберкулозу, само су присутни мали проблеми, то се и другима дешава!” Врати се болесница лекару опште праксе који је био повређен, прорадила је сујета, јер је и даље био убеђен у исправност своје дијагнозе. Узнемирена жена га приупита: „Докторе, молим вас, нису ми рекли шта да купим!” Тада доктор, иронично и дрско прозбори: „*Купите, купите ... сандук!*”

- Видите шта је отац сакупљао! - каза Ненад.

- У неким књигама се смрћу све завршава, зато и праве смрти нема, зар не, брате! – задену отужно Предраг.

Браћа се тада приупиташе, не без разлога, шта је то што у човеку умире још за живота. И додадоше, цитирајући поглавље давно прочитане књиге: „*Живот је збогом!*”

- Да, да, да... Пошто све пролази, стварајмо пролазну мелодију! – изусти Ненад.

- Будимо бржи од бржег одласка! – зар није говорио отац, сети се Предраг.

- Судбину треба погледати у очи... да и њој не буде лако! – прочита Ненад нови, краћи део очевог рукописа.

Отац је на једном месту записао и део из „Мисли” Станислава Винавера: „Човек је толико бедан да је у стању да све преживи. Зато не верујем у смрт!”

-Да, да, брате, и наш отац, али и ми, сигурно, целога живота трагамо за пустим, изгубљеним временом! – каза Предраг.

И доприча:

- Каткад прошлост прекрије сенка срџбе, док садашњост тоне у зиму нашег незадовољства!

Ненад, ваљда подстакнут очевим рукописом, али и лепом реториком свога брата, сети се Бертолда Брехта и његове песме „Ужасно је бити сиромашан”. Зането прочиташе:

- Ништа не представља новац који неко има. Он га не спасава. Али, ништа му не може помоћи ако нема новца.

- Циљ живота је, зар не, више живота! – опет, уз ново пиће, каза Предраг.

И закључи:

- Људе подједнако убија мржња, као и љубав!

- Па, да, Фројд није сасвим случајно оставио питалицу: да ли је nelaгода стварно судбина човекова! - каза Ненад.

Отац је записао речи неког писца, синови прочиташе:

- Кад сиђу са вртешке живота, људи најзад схвате како је мало ствари потребно човеку који је стар: један сунчани дан у јануару, једна клупа и комад траве за гледање!

На маргини похабаног рукописа, отац је прибележио:

„Читавог живота причали смо ћутећи и мислим да смо се разумели!”

На дну те исте пожутеле стране, записано је, више као напомена за неке старачке, похабане дане:

„Живот на овом свету није ништа друго до свакодневно одлагање смрти!”

XVIII

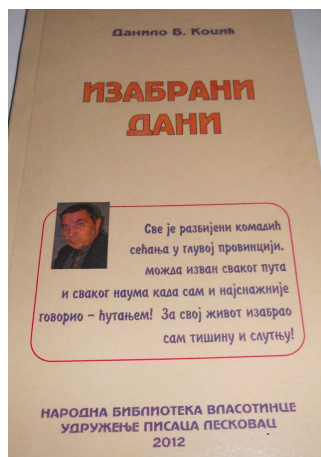
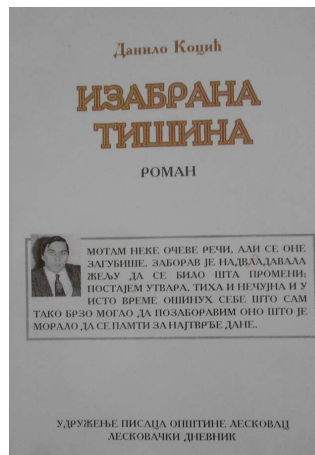
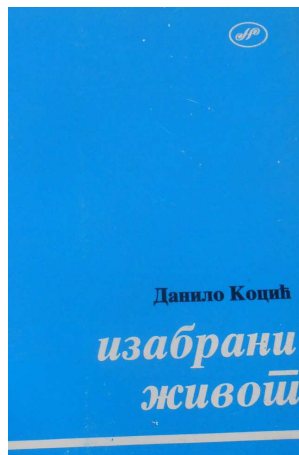
У Забраћу пада снег, да полудиш! Разговарају, уз добро домаће вино, браћа и очев рукопис! *Заувек!*⁷

⁷ Напомена: Поједине радње инспирисане истинитим догађајима.

Данило КОЦИЋ

ИЗМАГЛИЦЕ

Романи - трилогија: *Изабрани живот;*
Изабрана тишина; *Изабрани дани*

Лесковац 2016

Данило КОЦИЋ

НЕВРЕМЕ

&
ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА

Лесковац 2016.

*Збирка прича „Невреме“
посвећена родном селу Дадинцу*

ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА

Писање ових прича инспирисано истинитим догађајима
А у т о р

НЕВРЕМЕ

Понекад ми се чини да сам пристигао у невреме. Обележавам јубилеје, свечарске дане, све мање са усхићењем, скромно, више да бих извукао поуку из својих заблуда.

Опирем се баналном и суровом терору упрошћене свакидашњице. Желим да измислим или да одсањам нови живот. Сетих се и Хераклитове изреке да човек никад два пута не може да ступи у једну исту реку. Наш живот зато није ништа друго до искорак у ту пролазну реку времена и простора.

Покушавам да сазнам ко сам, шта сам, али не успевам. Не паничим. Све препуштам Богу. Зар није негде записано: „Даћу ти ново име написано на белом камену!“

Знам људе које је само интересовао заборав. Човеку је, можда, дато време да би разумео вечност. Многи умни људи су њу разумели као чисто време, без простора и пратеће сценографије.

Читање књига и писање је за неке моје давнашње другаре било обично губљење времена. Све је тако постајало једно исто, обична паланка. Зато ми се чинило да је најречитије говорило моје ћутање.

То своје давно време чувао сам, рекло би се, и тихо и повучено. Тада сам имао неку веру, веру као „*сведока ствари невидљивих*“, али и својеврсне гаранције да ће се нешто лепо ипак догодити. Волео сам младалачке сусрете са другачијим од себе, али сам увек желео да сачувам своју душу, јер је, ваљда, то био једини стварни улог у игри што је називамо животом.

Дани ћутања су били јачи од времена говорења. Рђави снови су постали неизбрисива јава. Време је у знаку апатије, а само повремено кресне нада да ће кренути напред, а оно се враћа у рђаву прошлост.

Верујем да људи побожне нарави, онима којима је једино стало до истине Бога, спокојније живе од атеиста. Ја, међутим, једноставно не могу да верујем. Тако су ме, ваљда, васпитавали. Једино што ми је одувек било блиско души су две истине, да се човек рађа и да умире и да је, дабоме, важно шта другима нуди између та два наметнута догађаја.

Писање је ствар упорности, певање дар природе, а сликање је, како је давно приметио један уметник, посао за старце! Мени је једино остало да будем упоран. И да живим од наде, јер је савршено јасно да нам између усамљености, прикривених немира и страха да не посвршавамо најважније послове, пре него што се опростимо од најдражих, она једино остаје као вечита утеха!

У мом животу је некако све постало у знаку књиге песама Десанке Максимовић „*Немам више времена*“. Ова велика песникиња живот испољава као болно присећање, да је ту највећим делом присутан дијалог

са невидљивим саговорником, са мртима и смрћу. Између бола и бола, остала ми је само нада да ће, можда, сутра макар мање бити бола!

%

Начуљух уши да слушах речито ћутање. Чини ми се да би ме свака реч удаљила од истине која, превиђало ми се или је то стварност, живи једино у ћутању. Све више осећам да заједно да давнашњим пријатељима живим само у сновима од слика које смо заборавили да постоје.

Људи жељни успеха крену у непознат свет, одвоје се од родног места, али увек се јасном носталгијом за завичајем. Велики градови привлаче људе од талента и знања, као што светлост привлачи лептире, а онда их или прихвате или, пак, забораве. И, дабоме, нигде утехе и безутешности.

Када су ме једном питали, шта радим када не пишем, одговорио сам у стилу једног вајара да, у ствари, више пишем када не пишем, јер размишљам. Блиско ми је, мислим, сазнање да нисам научио, чак ни изблиза, све лекције и да зато морам увек да будем у стању „*емотивне приправности*.“

За многе је писање било и остало нека врста молитве. Јер, како каже један песник: „Осећам се као паучина на старом тавану/ ... када ме се неко сети нестajeм.“

Људи су једна реч од низа речи које нас окружују. Људи су сведоци тужног времена. Они су сузе и још горе од суза – бол без суза! Људи броје и казују време и зато волим понеке људе!

Ако је истинито да је на почетку била реч и да ће на крају остати реч, онда је вероватно да је на почетку било сећање и да ће оно остати и на самом крају. Док сећања може уопште и бити.

Остају само приче и предања. Како осећам да старим, све су краћа пријатељства и љубави. Као да је време изгубило свој часовник, па ми се све више чини да ћу у данима који надлазе поново срести своју прошлост. Ако би се то и догодило, не бих волео да буде поново испуњена старим страдањима, кошмаром и животним драмама мојих најближих. Уместо тог кошмара, лакше бих изабрао последњу и највећу самоћу свих пролазника.

Гледајући минуле јесење дела великих сликара, сетио сам се детињства и времена када сам више слутио и осећао поетику тајанства саздану у шумским просторствима, него што сам могао да продрем до конкретних облика и слика у тим никада до краја сагледаним пределима. Питања често постављамо једнако са надом, али и са стрепњом; постављамо их и себи и другима. Најчешће то радимо у времену које нам се каткад чини и да га више нема, а онда нас саговорници изненаде: „Богу хвала, буди наду, умањује стрепњу.“

Можда је доиста свет једна велика позорница по којој сви, несвесни додељених нам улога, скупо тумарамо. Ко зна да ли би било боље када би било другачије. Једино је крај изванстан и за све исти! Корачам према будућности, према смрти! Разлике које постоје између истине и сна,

живота и смрти су, можда, само привид. Слобода је, изгледа, мистерија. Можда је то истина. Ако је то тако, или бар узмемо да јесте, можда би се могло казати да би у супротном човек био налик или још већи магарац од оног, који не успевајући да изабере шта ће пре да поједе, умире од глади поред стогова сена!

Прошлост је за мене део мог стварног живота. Од ње ме у суморним данима дели стварност коју бих желео да одбацам, да избришем овај живот „као тежку кабаницу“. За мене сећање није никакво губљење времена. Оно је, у ствари, мој стварни живот. Овај живот, трен у коме се налазим, је само део бескајних боја заборавља!

Мој прави живот су једино успомене. Све остало је само припрема за искорак из путовања ка смрти!

ЧОВЕК БЕЗ ИМЕНА!

Сусрет са смрћу била је изненадна и болна. Неко од другара каза: „Човек без имена је мртав!“ Загледали смо се као да смо видели неко чудо и потрчасмо ка реци, као да нас је неко гонио. „Човек без имена“, који је имао белег на лицу, као да је рањен ножем, лежао је крај обале реке, стотинак метара од његовог кућерка! Нико није ништа говорио; старији су одмахивали рукама као да су хтели да нам кажу како ово није место за нас, дечаке! Послушасмо их, напустисмо овај тужни крајолик и преплашени због надошле слике одосмо својим кућама.

Сутрадан је „Човек без имена“ сахрањен недалеко од његовог кућерка. Сељаци су преносили глас изговорен свештенику: „Кад умрем, а то ће ускоро бити, сахраните ме крај моје куће!“ Последња жеља му је била испуњена. Цело село је било на сахрани „Човека без имена.“ Сем нас, дечака, јер су нам родитељи забранили да напуштамо наше домове.

После његове смрти остао је једино његов – пас! То је било све што је „Човек без имена“ имао крај трошне куће! О псу се старао сеоски свештеник. Виђали смо га у близини сеоске цркве! Када је угинуо, нико у селу није знао ни речи да изустити! По казивању старијих, то се догодило тачно када се навршила година од смрти безименог човека. Причали су сељаци да је пас дошао до места где је сахрањен „Човек без имена“ и да је ту престало да куца његово срце!

О „Човеку без имена“ сељаци су често причали невероватне детаље. Једни су говорили како је дошао из суседног села после рата, други су казивали да га је као дете довела нека сиротица. Оставила га је у трошном кућерку крај реке, а затим напустила село. Трећи су беседили да је „Човек без имена“, у ствари, син неког богаташа кога је отац казнио, јер није хтео да извршава његова наређења. Ниједна од ових прича никада није допричана! Све је било обавијено – тајном!

О пореклу „Човека без имена“, у ствари, никада нико ниједну ситницу није дознао. Није се ни дружио са људима, а једино друштво му је био пас. Шетао је са њим крај реке, недалеко од кућерка који је свакога тренутка могао да се сруши. Зими га нико никада није видео! Сељаци су беседили да се само по диму, који се наслућивао из оцака трошне куће, могло да закључи да је „Човек без имена“ жив!

- Нико никада није дознао његово право име! Неки су покушавали да га наговоре да понешто каже о своме животу, али није изговарао ниједну реч! Био је окружен самоћом и неким само њему знаним тајнама! - једном ми је казао мој деда Станоје.

Када сам свог деду други пут питао да макар делимично одгонетне живот „Човека без имена“, помиловао ме је по глави и тихо рекао: „То је, синко, божија тајна. Само он зна истину о њему!“

Та дубоком тишином обавијена тајна некако ми се урезала у сећање и када сам се увељико приближавао годинама које су означавале моје напуштање доба дечаштво, решио сам да сазнам животопис „Човека без имена“. Почео сам да обилазим околна села и градове. Говорио сам старијим људима, за које сам веровао да ми могу помоћи, о тајни која је окруживала „Човека без имена.“ Неки су ми казивали, као и мој деда Станоје, да се не интересујем за његову судбину, јер тајну његовог живота зна само – Бог! Други су, пак, беседили да на овом свету има толико непознаница да би нам било потребно неколико живота да их све разоткријемо! Било је и оних који су се само смејали као да их је заробио некакав ђаво! То ме није обесхрабрило, јер сам у дубини душе био уверен да ћу сазнати истину о „Човеку без имена“.

- Ти си тај младић који се интересује за живот безименог човека, каза ми воденичар из планинског села удаљеног двадесетак километара од трошног кућерка „Човека без имена“. Био сам збуњен. Не рекох ниједну реч, а воденичар настави:

- Горе, у планини, показа руком воденичар, скривене су многе тајне, па можда ћеш тамо наћи одговор који тражиш!

Послушах воденичара и истога дана кренух у далеки планински оквир пун непознаница. И сам не знам колико сам дуго путова козјим стазама. Одједном, на самом врху те сурове планине опазих човека обраслог у дугу, неуредну косу и браду. Изненадио се доласком непознатог људског створа и умало да се склони мога погледа, али га сустигох, нежно ухватих за руку и упитах:

- Пријатељу, не плашите се! Дошао сам, ако можете, да ми одгонетнете тајну „Човека без имена.“

Описах као изгледа, поменух да је изненада умро крај реке, недалеко од свог кућерка, и да сам га као дечак упамтио по белегу на лицу, као да је рањен ножем! Казах и неколико речи о његовом псу.

- Рекосте, обележен ножем по лицу!? – одједном пршапута глас незнанца са планине.

Одмах не одговорих, као да га нисам чуо, а онда додадох:

- Да, да, јасно се видело да је обележен ножем!

- Човек без имена, како га зовете, је мој брат!!! – каза гласом који је одавао тугу.

Био сам збуњен, старина затим исприча породичну драму:

- Када је почео рат, отац је отиша на фронт, а мајка нас је склонила у ову планину, јер се бојала да се деси најгоре! Једнога дана брат је решио да сиђе у село и више се никада нисмо видели! Данима сам плакао, а сада сам превише стар да бих о нечему мислио!

Загрлио сам непознатог, одједном тако драгог старину у планини, који доприча потресне речи:

- Мајка нас је неговала у недоба у овој забити, али су једнога дана наишли неки незнанци наоружани пушкама, бомбама и ножевима и

одвели је. Један од придошлица суровим, прозуклим гласом рече да и нас, децу, поведу. „Не, каза други! Само ћемо их обележити!“ Ненадано, осетио сам сечиво оштрог ножа по лицу. У магновању, видео сам и мог рањеног брата. Смрт је најављивала скорашњи долазак. Пали смо на земљу. Када смо се пробудили, наше мајке више није било!

Потресен судбином старине са планине, ћутао сам, а онда смогох снаге да га упитам:

- Како је Ваше име, како се звао Ваш брат!

Допрео је кратак, потресан одговор:

- Непознати пријатељу, то је и за мене тајна, јер сам и ја „Човек без имена.“

Загрлисмо се заоденути ћутањем!

КРИТИЧАРИ

Повремено пристигну у ововременску забит људи који ауторитетом престоног критичара траже да у сећању налазимо изгубљене строфе. Смејали су се и понижавали нас до суза, говорећи како смо у овој паланачкој невеселости изван видокруга правих уметничких вредности. Умни људи, додавали су, поједе провинција, тај свет који мисли да је довољно горд и предовољан сам себи!

Морали смо да слушамо те њихове саркастичне „интелектуалне параде“, ту чудесну велеградску реторику и ту (не)поткупљивост у изрицању судова.

Њихове реченице нису биле увек довољно смеле, али су нам биле нове, са јаком патетиком која приличи младалачким годинама. У стиховима, које каткад нисмо успели да разумемо, тврдили су, трагају за наслагама новог света из неког другог времена. Ћутањем смо одобравали тај удаљени песнички живот, били збуњени и носталгично одсутни бојећи се да и даље слушамо тешке речи и нестварне велеградске приче.

Чинило нам се да то ново озвучење истине траје готово читаву неподношљиву вечност, помућује нам памет, па смо једва чекали да бар неко од нас, провинцијалаца, начне њихову препотентну бахатост и распрши тугу која је претила да докрајчи све наше песничке илузије.

Беспрестанце смо се бунили у себи, невесели, огледајући се у зракчу своје бриге, које су нас гурале у провалију и неизбежно осећање мање вредности. Онда би они, осећајући нашу немоћ, пуни сопствене важности, занесени пићем и опијени величином своје уобразиље у овом провинцијском сивилу, чекали да одјутри.

Не успевам себи да приметим траг, да се искрадем из њихове слике, па макар данима гледао измаглицу над далеком реком, која се губи у нестварности.

Када смо те исте песничке величине, пуне прекостимиране стварности, гледао у Белом граду, било нам је савршено јасно да су то сасвим други људи, да су сада избледеле сличице сопствене важности, које су биле њихов одабир у нашој провинцијској чамотињи.

У њиховом понашању није било галамцијске занесености; очи нису ни приближно расветљиве као у ранијем загубљеном откуцају времена. Делују нам, у том новом пробраном друштву, онемоћали, погурени, ни налик нестварној слици коју су описивали док су нас убеђивали у свој избор без присуства ојађених душа.

Безгласје је било ту, крај нас, подаље неколико часова возикања од родног краја. Признајем, радовала нас је смркнута слика и ова невидљива граница коју је издиктирао нови простор.

Видели смо да их је нелагода сневеселила, па нам се чинило да сада њихове душе казују исту, нечујну причу, коју смо и ми изговарали док су нас процелјивали у својој огуљеној испразности.

ПОРАЗНЕ СЛИКЕ ЖИВОТА

У близини моста који је последњих дана претворен у велико градилиште, недалеко од главне поште, свакодневље употпуњује нова, тужна слика. Жена средњих година држи нејако дете и понавља старе, излизане речи:

- Господине, дајте који динар!

Пролазе ћутке незнанци. Ко зна где су се упутили. Можда до главне поште, болнице или негде другде. По лицима се препознаје туга. Тек понеко, али само понеко, одаје утисак веселог путника.

Чујем гласове, немушто, али довољно јасно да препознајем њихову поруку:

- Разболеће ти се дете, жено!

Окренух се. Видим лепо обучену госпођу која баца неколико динара у поцепану, прљаву кутију.

- Нека те Бог чува! – одговара нејако људско створење.

Друга, још поразнија слика. Опис је тужан, прескочићу детаље. Два дечака, није им више од десетак година, наслоњени су на ограду дворишта старе куће у центру града. Испред њих је такође подерана кутија у којој су некада биле нове ципеле. Неко је у њу убацио динар-два. Дечаци су загрљени. Подеране, прљаве панталоне и кошуље утонуле у зној. Лица некупана, али весела. Као да им је све смешно! Помислих да их је ту неко оставио, наредио им да просјаче, а онда их посматра из прикрајка.

Кестењасте очи једног од дечака и лепа, бели зуби другог, нагнаше у мени тугу. Бацих нешто мало ситниша. Непристојно је да говорим цифре. И упитах:

- Одакле сте, другари!

Разумели су ме, показаше руком негде далеко, неодређено. Нисам имао више срца да их испитујем. Овде се сиротиња дружи са тугом. Деца јесу весела, чак и превише, али је тренутак у коме се налазе претужан и у ово сиротињско доба само делимично разумљив.

Та мисао о поразности слике која ме прати док се крећем до старе аутобуске станице оробила је моје тело. Неко гласно изговори моје име. Упамтио сам боју тог гласа од пре двадесетак година, али се не досетих ко би то био. Школски друг, познаник са неког састанка, случајни сапутник у прљавом возу!? Одговор нисам пронашао.

- Боле, ја сам Боле! Зар ми се не сећаш? – биле су његове речи које су на мене деловале поразно.

- Знаш те, друже! - одговорих несигурно, док сам се преслишавао ко би то био „Боле!“

- Не љути се, пријатељу, нешто ме је заробило овога јутра.

- Да није болест! – каза муњевито.

- Видео сам неке људе, жену и дечаке који просе...
- Па тога у Београду има на сваком кораку и нико се због тога не брине!
Растасмо се без речи. Недалеко од аутобуске станице видео сам нови,
трећи поразни приказ - жена је на леђима држала новорођенче, испружила
је руку и говорила:
- Дајте ми који динар да купим детету млеко!
Путници, који су чекали аутобус, из непробола која их мучи, пружали
су сиротој жени ситниш!
Дечји плач се чуо јаче од брујања мотора похабаних аутобуса.

СЛУШАЊЕ ТИШИНЕ

Увек сам волео да слушам тишину. То је метафора, али је и део мог стварног живота. Има свакојаких тишина. Она ван велеградског круга у бојама је што одликава моје корене. Њу најбоље чујем и највише разумем. Видим је иза брда мог родног Забрђа како се полако приближава, како ме благим осмехом подсећа да је ту, јер ме поштује.

Ту тишину сам понео и када сам кренуо у неке друге, мени непознате, далеке пределе у којима сам сусретао свакојаке људе и гледао право у очи нови свет тишине. Колико ме је пута нова тишина наводила на потпуно погрешне кораке и колико пута сам, преварен том новом сликом, критиковао себе.

Шта је тишина, а шта време? Записао сам по сећању, у дубокој ноћи сеоске осаме: Ово време је мој међупростор између оног јуче и долазећег трајања. Ако дође. Време схватамо као нечији дар, као поклон који треба да чувамо, ако знамо да чувамо. Најчешће то не чинимо.

Други ме слушају док ћутим. Тако најлакше подносим своју срибу. Не могу другачије да разумем ни своје, ни туђа времена. Ваљда због година, мојих и њихових. Једни причају о ономе што је било, други о дешавањима које очекују. Налазим се у међупростору између та два трајања.

Оно што је било, за мене је већ далека прошлост, а надања су варљива, чудна, непоуздани сведоци. Живот, живљење, то је трајање и нечије време. Опет је то враћање на почетак приче о месечини и затишју, о сенкама које су крај нас, о шумовима које не чујемо, о песмама које смо некада разумевали, о љубавима које су нестале...

Између два трајања – садашњи тренутак је треће доба – поништене су многе илузије, нестали су снови, загубила се пријатељства, остало је премало дана да се присећам шта је било вредно у „*неисписаном рукопису*“ живота.

Неки се плаше самоће, јер им тишина уноси немир. Моје трајање је у знаку друге слике. Време мерим само по своме сећању, а оно полако опомиње да је нешто било, застало, помало заборављено и да је преостало да се надам како ће то нешто и даље бити довољно да пролазност времена разумем као велику, највећу авантуру своје збиље.

Остало ми је последње заостало вече протекле јесени и последње преостало надање будућег трајања. Као да се диже неки тајанствени шум. У устајалим пределима боравише нестварне приче. Стрепња за живот и од живота. Мислено сам гледао негде, а нисам видео ништа. Бездан је прибирала сузе. Пристизале су мисли о сопственом нестајању. Жалио сам што је прошао неки обичан и досадан живот и што је дошло ново, тугаљиво трајање.

Не могу ни да разумем и прочитам ишчезли живот. Долази време неухватљивог ћутања. Све се сабрало на уском колосеку. И све што постоји јавља се само из магловитог сећања. Спајају се два удаљена времена и две моје непостојеће сенке. Почињу да се испредају неважне, мале приче у стотину прича. И настаје време опаке склоности ка забораву и трајном утрнућу.

Не могу ни да изаберам оне речи које се обично прве јаве. Само се појављује сенка која сличи смрти, јер су ме победиле године усамљености и бола!

ОРАТА

Комшика Живана ће иде јутре у Власотинце, испрати по њум абер на Персу да дође појутре. Пера си па срам нема, ете пладне, а он спије. Жали ми се да је чекаја автобус сат време, па је прилегја од умор. Еј, он ништа не работи, од ништа не мисли, усилија се па не дава реч да му се каже, азгин човек. Голема је аздисотина, све има у кућу, па тражи друго да купуе, овој му неваљашно. Побеснеја у овој сиротињско време. Муке су моје с тија аламани што смо седију, за работу се не ваћају. За њега је пладне јутро. Ко да нема акл у главу. Убаво ми је комшика збори да га много алим, ал ћу видим с моје алење какав ће да будне кд нема више да му се дава. Које ћу, видиш ли какав је алосија, с зуби ће ме носи, да се никој не дира с њега. Ал' ће има и за њега лек. Ће му доће аљава жена: носетина оволика, очи рогљасте, да гу не погледаш.

- Јес, јес, али па... Оженија се с онуј аљаву, не за убавило, но за имање. И баба ву една аљавка, ни се опрала, ни се измила, не мога куде њу да ручам.

- Онј комшиче, убаво девојче ги је изучило школу, оно је из учену фамилију, татко му је бија апотекар. Од њум тражи лек. Нема ги у апотеку твоји лекови, а моји па много скупи, такој сам цабе ишла у Власотинце.

- Добро, не га је кучиште много уапало, апнуло га мало, ал дете се поплашило.

- Тој је од онуј. Жена арна, и да те пречека, и убав реч да ти каже и на прав пут да те испрати, а онај њојан мужетина голем баксуз армуникаш.

- Затој ли се докарала на триес кила, од његову арноћу овакој пропала.

- Комшике, узми овој лекови ако ти требају, ја ги тија лекови не архим!

- Ма, немој, немам за куга да ги пијем, да се мучим, за куга па да се мучим, деца ми се по цел' свет растикали.

- Комшике, арно ли је, не ли је. Моја ујна слави Светиилију, да идемо, там, у Грдиште, и на сабор ће идемо. Да видимо младиња.

- Која младиња. Овај младиња се полошили. Сг не викају мајку на жену си бабо, ко однапред, но вика гу по госпоцки ташто.

- Комшике, онј комшика рече бгим да дође па гу нема.

- Мож отишла на сабор, или се попишманила да дође и куде тебе.

- Бађав толка школа на онија комшијску децу, кд ћутећим прођу поред човеци, па се не јаве.

- Бађава, бађава. Које све неје бађава. Бађава садимо бостан, све изгореја. Онј комшика цел дн седи у лад, а ја горим на слунце па ћу ву бађава дадем поприку и петлижани.

- Абре, жена мераклика и бађавцика, нема другу работу, седи пред капију и гледа кој куде иде и с куга иде.

- Она бгим иде у Власотинце сирење да продава, али мисли на другу работу.
- Такој си је, такој, комшике.
- Миле, напуни тој бокалче с ладну воду, жедна комшика.
- Море мани се, онј комшика ономаде беше куде доктура.
- Не се секирај, комшике, неје јој ништа.
- Море, ћерка му је много бандоглавеста, и на њоно мора да буде. На бандоглавоњу не се доказује, ти га учиш једно, он работи друго.
- Тако је, море онај мој неменкућа ће устане. Баничку да гу направим, тој много воли. После може идемо да се бањамо у нашу реку. За комшику, комшике, лсно, она има време свки дн да се бања.
- Не мож се, комшике, она барабари с тебе, ја с њум несам барабар, ми смо се друкше у све.
- Јемпут ће каже на моја мужа: „Човек се батисује ако много пије, а не једе лебац, оболив му живци!
- Много она знаје да збори. Бцне и мене, па како да неје ништа било. Ал јој јенпут викну: „Туј нема кућа куде сви једев башка!
- Немој да пушташ у кућу туј жентурачу. Неси видела које работи с очи накуде твојега мужа, ти кд отиде да ву свариш каву, отрула се од њум.
- Јенпут чу које је викала на мужа си: „Толко ме мучиш, кд умреш има белу мараму да забулим!
- Поганија жена, казујем ти!
- Комшике, за домаћина се не секирам. Има си и за мене доста. Белотреп коња једн. Нема ги дом, отишеја у Гаће дрва да береју с Јована.
- Побеснели, комшике. Ће добију ћутек. Сви побеснели за онуј Јованову кучку, кучики по њум по цел ноћ. Бесуља, од мужа на мужа.
- Комшике, овј лек је бигор, не мог га пијем.
- Домаћину вика, док се не разболе: „Не ме, бре, човеку више дирај! Биркаш ме по работу ко да см у двајез године! Неје ми више блгц!
- Јенпут ми викаја: „Божјакиња си дошла у имућну кућу, ал нумеш да поштујеш!
- Комшике, и мој викаја: „Ако си болна иди куде доктура, ја доктур несам!” Такој ти је кд здрав болнога не верује!
- Комшике, вика неки на капију, искочи ти, не мог овакој да искачам!
- Ти ли си, комшике, каква си ми ти па тој, неси бујерка, какав је твој богтлк па да наодиш ману на пријатељи!
- Неје тој, моја се свиња букари, мора гу терам на букарење.
- Добро, комшике, варкај се ти од букарење. Свиње су опасне кд се терају да се букаре!
- Несе се секирај. Онј мој викаја: „Овој вепре треба га шкопимо па да га ранимо до зиму. Оној друго вепре неће га шкопимо, ће га чувамо да букари.
- Не опива се, комшике. Беше ли трезан или онакој весел.

- Комшике, сећаш ли се како се он исвеселија на Јованову свадбу, комшике, веселција човек, поја, игра, весели се ко сина да је женија.
- Ко онј мој бацабвција. Ко да ги една мајка родила.
- Онј комшика прича: „Он гу свки ноћ тепа, а она нададе вијарник. Истина ли је, комшике!
- Јес, јес. И она ми казује: „Комшике, неки викот там на сокак чу, па да искочим да видим дал се свађају.
- Комшике, њу вракнула промаја, одма ги уши заболели. Чујем ја њојно врекање чк из друг обор. Да јој вржем једну шљаканицу, има да се пуши цел дн.
- Немој комшике, она се врзала за мужа па га непуста нигде сам да иде. Врзала ву език, смо она збори, он несме реч да изусту. Еј, врзана врећа. Казује: „Ја копам други ред мумуруз, он се још бечи на први ред!”
- Чујем гу ја на обор које она све бељезга од снају: не дава да једе, тера мужа да ги бие, не га пере, бута га од праг да га утепа. Ама, врије ми у груди. Тепала би гу ко малечко дете.
- Комшике, лоша је, врљила је она и мајку и татка, више не ву требају.
- Ти си, море, с њума, врсница, сам ти беше мало малецка, па те татко не пушта у школу с твоји врсници.
- Ти мори, врцло, затој ли ме подеваш и врцкаш што си опасала нову вутарку. Куде је домаћица.
- Енегу, нешто се дрнди на домаћина.
- Он вика, чујеј ли, мори разведотине: „Овј кућа неје врчкарник, не доводи ми више теј твоје косодупке.
- Ти си разведотина. Уваљала си се, огојила, направила си врчву.
- Комшике, за тебе је с твој памет габрова мотка, ти друкше неће слушаш.
- Не бери гајле, све ће се будне, комшике!
- Комшике, много те гале. Затој си се усампасила!
- Ти си, комшике, ко мој гаћест голуб, кљујеш све редом.
- Ако сам, комшике, нешто лоше помислила, да ми ови глеци испадну што кроз свет терају да идем.
- Сс твоје глођосување од бес, не од муку, разболела си се, сд ли муж да те вуче по доктури!
- Не ми те око ваћа, комшике. Толко си убава, ора из руку да ти не узнем.
- Комшике, у твоју кућу сви глувани и поштрокљани. Дибoko им корито за бањање.
- Које се големиш, ко да си од не знам коју фамилију!
- Па које су па твоје другачке?
- Одала си се за једног голетара, нигде ништа нема, кућа расподотина.
- Ја см се закућила с таткову миразовину и сс моју работу.
- Јес, комшије зборе!
- Комшике, чујеш ли комшију које вика!

- Не!!!
- Пал ти реко да си глува!
- Које вика!
- Оне немају другу работу, сваки дн дооде, не могу сваки дн да их гостим.
- Ће си идемо!
- Ће си идемо!
- Него да те питујем за оној девојче, комшиче, неје ли лошо или другога да питујем, они ги можда боље познају!
- Убаво, високо, тнчко. Сваки дн га виђујем, много работи.
- Убаво збориш, не ли ме полагајеш?
- Неје ми мерак што поткусила вистанче, да сам јој татко утепаја би је кад би је такој затекнула.
- Ма, комшике, ће докарамо у ред, сам да дође куде нас.
- Комшике, не се надај на голему миразовину. Имају само волови за теглење, за орање, једну краву за млеко, иде на едну страну, не може се упари у јрм.
- Немој, комшике, да ме ворташ. Важно је да неје врдалама.
- Јучер смела обор, па ђубре исфрљила, па собе наместила, све тој уработила, докле сам ја гледала њума. И куче врзала да не изеде никога. И език врзала.
- Да неје, комшике, мутава!
- Неје, јучер појала. Ожњела онуј голему њиву. И апетит има, ако је сувачка.
- И деда по мајку, не ли?
- Татко јој стално жмије на пијац.
- Ма, комшике, он је глетоња, али се големи као што га нигде нема!
- Добро, комшике, ал је убава, па неје бш ни голка, загаћили су се одвно.
- Гостирамо, у дом да си идемо.
- Комшике, фала ти на орту!

НЕИСПИСАНА БИОГРАФИЈА

СУДБИНА

Брајући људе с којима ћемо се дружити, несвесно бирамо и своју судбину, одликавамо свој карактер и исписујемо своју, али и туђе биографије! Тражећи изгубљену суштину света, моји животни вратоломници су преживљавали све сударе, парадоксе и излишности. Мера је једино кадра да из прошлости узме и запише суштину људске природе, да одбаци сувишности и да нас упуту у вечиту тајновитост наше планете. Избором отуђености и самозаборава, изабрали смо једну страну природе. Оно што понекад радим најближе је тишини. У тишини, као у другом свету, човек медитира, разврстава слике прошлости и чека нову тишину, да благосиља нови живот у новом свету! Можда је, у ствари, читав наш живот, свет који нас окружује, део милосрђа, без објашњења, спојен са оним што се назива простором добра, али и пределима зла. Због тога је, ваљда, и разумљиво што је човек подељен између добра и зла, таме и светлости, баш као и у она далека, тајновита времена.

За најближе смо зрно песка у којем је саздан читав свет! Тек када будемо сазнали шта су урадили уметници затворени у просторе своје усамљености и своје стрепње, почињемо да им верујемо и да их уважавамо. Појављује се светлост на крају шумарка и почињемо да верујемо како смо на правом путу. Пролази страх, долазе нада и спасење, а онда се негде, из далека, на неком тек пробуђеном пропланку чује лавез дивљих звери. рађа се нова стрепња и тада почиње и наше ново рађање или умирање. Заувек смо или излечени или, пак, вечито рањени.

- Младост брза беше као мастило... Језичак на ваги беше младост... Смрт је плаћена унапред... Жестока вечна надо... У снегу сличне вејавице беше младост. (*Божидар Шујица*).

- Цели живот је један велики апсурд! – помислих. Шта би се, на пример, догодило са нама да немамо прошлости, ни будућности, већ само садашњост у којој смо сами одговорни за своју судбину. Можда се не би догодило ништа необично. Све теже бисмо проналазили књиге које бисмо читали до краја!

У једном дану старачких успомена, посматрам сенке без предмета и облака. У разумевању највеће тајне, тајне човека, исходишта и добра и зла, и подвале и подлости, и величини морала и неморала, трагам за својим коренима. Давно сам схватио да су наше судбине и ниске великих сеоба и опасности од духовног пропадања. Зато се вреди супроставити забораву, која је присутнија што нам је памћење краће.

Мој нови страх, у ствари, није нови. Све стрепње су нестале много, много раније. Тај свет страха из детињства као да је поново изронио у чудо. Из уснулог детињства, из удаљене прошлост, призивам родитеље да ми помогну. Нема их!

Нестаје мој пут наде и пут снова! Само пожутеле фотографије и дуго, неправилно дисање!

ВРЕМЕ

Времена се мењају, а са њима и морал. И док су својевремено моји кафански сабеседници говорили како је „*сваки писац који прими награду „обешчаићен“*“, сада се осећају поносним када им уруче захвалницу из месне заједнице. Да ли је у питању само сујета? Да ли су садашњи моји пријатељи мање сујетни од својих, односно мојих претходника, или је, пак, реч о нечем сасвим другом, мени недокучиво далеком и нејасном?

Кад пристигну награде, чак и оне најмање вредне, некако долази и популарност, а каткад и новац. Ту су затим реакције подршке и оспоравања, у атмосфери типичног „*провинцијског лудила за наградама*“. Они, безрезервно одани добитнику признања, истицали су његову голему улогу, али ни оспораватељи нису, дабоме, без својих аргумената. Пре неколико година, када је мом драгом пријатељу из „*новинарског круга*“ уручена Октобарска награда, образложење жирија је било више него јасно: млад аутор, оригиналног талента, који се одликује смелошћу у новинама, у мишљењу и форми! Образложење у духу нашег времена за дело „*написано ђаволски вешто и дело чија изузетна имагинација враћа изгубљено поверење у стварност и стваралаштво!*“

Одмах је, наравно, било подоста и оних којима се није допало дело, а још мање образложење награде. Говорили су да је присутна „*лакоћа израза и непредвидива лудачка имагинација!*“

Нашавши се, игром случаја и не својом кривицом, у центру пажње славодобитник одлучује да стварност замени сном и да кроз игру измишљених ликова управља властитом судбином! Тако добија лажно име, поседује лажне исправе и нестварну адресу! Убрзо схвата сву апсурдност ситуације у којој се нашао, али више није у стању да тако лако побегне из сна, из нове игре коју је сам наметнуо; постаје део уморне и непрегледне људске масе и пука супротност свега онога што га је до тада пратило.

Био је посебно остљив човек, разумео је своје време, које је за многе од нас било недокучиво далеко. Можда је остала једина утеха да му све речи пријатељске љубави кажемо када се будемо поново срели тамо, на далеким путовањима која воде у бесмртност и вечито ћутање!

Успевамо ли да у себи савладамо неписменост, неодлучност или ћемо умрети заједно са њом. Себе понекад издајемо; камен о врат стављамо. Ко спорије мисли и спорије хода, лакше му је да живи!

Најјачи је сјај у дубини – обичности! Обичности времена, а оно је опасан трагач! Лепо треба распоредити живот; знамо ли колико је у нама сете док чекамо да дође тај сан који годинама не долази!

СМИСАО ПИСАЊА

Уз његово име све необично се подразумевало. Писао је да би живео. Писањем је бежао од стварности и од властитог карактера. У властитим очима је откривао суморну садашњицу и сву тајанственост људског постојања.

Људима је најтеже кад су сами, а ја сам у самоћи налазио врло често спасење за своју умурну душу. Тада на сумњу нисам одговарао сумњом него ћутањем! Због сујете која је, природно, скривена у делићу срца, људи често не трпе ничије приговоре. Облаци су у низу година гутали наше сећање и ми смо све мање били деца, а све више људи који су приличили странцима. Колико пута смо само слушали да су званичне истине могле да победе ноћ или дан, али да нису подобне за вечита времена. Најчешће су нас оцењивали људи којима су мере биле премале. То је било и разумљиво, чак се томе нисмо ни противили, јер је за нас било много важније да одгонетнемо тајну одговора над загонетком нашег постојања. Знао сам десетине новинара који су били убеђени у своја убеђења. Веровали су да су били поштени према другима и према чињеницама. Новинаре, бар оне које сам познавао, било је најтеже уверити да је добро само оно што се другима учини да јесте. И баш ту је било извориште сукоба које је најчешће трајало целог живота. Још као сасвим млад новинар, врло брзо, готово преко ноћи, послушао сам своје новинарске истомишљенике и врло брзо демистификовао овај занат. Прихватио сам њихово правило да треба писати против досаде. То је, одувек ми се чинило, била и цела поента новинарске умешности. Писањем победити сивило дана, све остало је чиста техника која се савлада за неколико недеља.

Заиста је успех у формули да волите оно што тренутно радите. Давно је прибележено да новинарство краде најлепше године и живце, а најчешће вам се одужује вестима у тим истим новинама да сте мртви! Због тога ми се каткад чинило да са пријатељима, ако се већ дружимо, треба поделити не само дане радости, него и кошмарне снове! Зар нас и пуне наде понекад не одржавају у лепим сновима? Можда онајбоље сазнајемо нечију природу када будемо видели да они ни себе више не слушају. И то је знак или краја или властите храбрости да се призна пред другима пораз унутрашње стране душе!

Уметничка чаршија, или пак оно што се тим именом у суморним варошицама подразумевало, често је бежала од мене, или се, пак, мени чинило да ме једноставно нема! Један писац објавио је лепу књигу о граду који не постоји. Дела о људима и временима која су утонула у патину заборавља подсећају ме на узбудљиве бајке и старе разгледнице које најдубље описују нашу тугу!

ЗАБОРАВ

Из дана у дан, што истинитије сазнајем, то дубље заборављам себе. Можда је, доиста, свуда крај, као и почетак! Прво што примећујем кад читам новине то су шарене слике света, а затим долазе наслови, па све остало. Најмање уочавам вести из мога краја, можда и зато што ми се увек чинило да знам шта се најважније догађа у мом окружењу.

Насупрот правом или лажном блештавилу света, који као да вечно сија, у мојим мислима је слика чамотиње, сиромаштва, беде и самоуништења мога родног краја, планинске сироте чамотиње у којој је време каткад знало да стане по цели дан!

Док други причају о очима пуним прашине, јер је, наводно, све натруњено политиком, мени се свет често причињава другачијим. И у оној планинској недођији тражим наду и налазим спасење. Кад људи победе сами себе, довољно су награђени. Остало је само ћутање.

Да би дошао до више стварности, да би угледао тачку ка којој се ваља даље упутити, песник мора да прође кроз пакао стварности. Зато је, ваљда, њима дозвољено све!

- Прође неко време, а онда се, у сну, налазим опет у затвору, сањам да сам у тамници, и стално чекам да ме ослободе! – говорио је један писац који је једанаест година провео у затвору, а после смака тиранског поретка рехабилитован уз документ на коме пише: „Лице није осуђивано!“

Сређином лета, ратног лета, стигох у крај где ми нико ништа не може, у родно село. Тамо ми је све било последња брига. Имао сам довољно времена да читам давно заборављене књиге или она дела која сам некада само прелиставао.

Заслужила је моја сенка бар мало милости и благодатности. Док гледам месец, који ми са тарасе породичног дома, окруженог зеленилом, личи на тек дозрелу дињу, гасим сијалицу и затварам последњу страницу „*уснуле*“ књиге.

Сневам над месецом који плови кроз време, кроз прошлост и наше пролазности. Може ли, питам се, да књижевност поправи свет? Одговарам кратко и језгровито као један од мојих омиљених писаца: Сумњам! Образложења могу бити различита, али им је закључак увек исти: Сумњам!

Сетио сам се, као и Писац, да на почетку наше европске традиције књижевности стоје два велика спева – Илијада и Одисеја. Оба опевају мржњу и освету, њихове последице, без обзира да ли су у питању мржња и освета богова или људи. Само је крај у по нечему другачији!

Сетимо се, на крају Илијаде Ахил и Пријам седе заједно над мртвим Хектором. У том часу, убица и отац убијеног постају свесни једне чињенице: да све људе, ма колико били љути непријатељи, попут њих

двојице, спаја једна заједничка нит – неумитност опште, дакле и њихове појединачне смрти! То је, могло би се рећи, онај славни крај Илијаде, који као да стоји изнад свих бескрајних, почесто и монотоних двобоја и битака опеваних у спеву.

Знамо да се, пак, Одисеја окончава масакром. Песник се, дабоме, трудио да понашањем просаца, њиховом осионошћу, масакр оправда. Међутим, постоји ли крвопролиће за које се већ не нађе неко да га правда, да га назове, ако не славним, оно бар нужном одбраном? Просци су, дабоме, уверени да је Одисеј мртав, али се у томе варају. Он не само да је жив, него је и победник! Враћа се убијајући и победника. То је, дакле, једно од најмоћнијих права. Колико је оправдано, друго је питање!

И сами Грци су тога били свесни јер, ако се спев овде завршава, мит о Одисеју се наставља и, по неким верзијама, он наставља да лута светом све док не падне под руке једног од својих синова!

Песник је од мита преузео оно што му одговара, што ће касније, учи нас историја књижевности, радо чинити и други.

Ето, литература постоји вековима, а свет за то време није постао бољи! Ипак, она нам је помогла и помаже да свет боље разумемо не само у његовој лепоти, него и огољеној суровости.

Док сам размишао о вечитој теми људске пролазности, месец је утонуо иза далеких брда, отишао је да посети неке друге крајеве, а ја сам полако почео да сневам ново јутро и да се тако, и несвесно, приближавам свом неумитном крају!

Један млади песник је певао: Недостаје ти смисао за пролазност/ Свако одлази са својом смрћу уверен да бежи од ње.

Можда сам управо читајући ове стихове понајбоље схватио како и сасвим млади песници могу да осете сву трагичност људске самоће и сву апсурдност немогућности избора између зла и зла: Могу бирати имеђу патње и патње. Смрти и смрти!

Онда опет о смрти, о тој вечитој теми свих пролазника живота, свих људи којима је једино било стало да буду добри међу својим пријатељима и најрођенијима.

Преиспитујем властити лирски говор и преуређујем свој живот. Бол који осећам део је хронике урушавања, део страха од записаног – сећам се некада давно забележених стихова.

НЕПОЗНАТИ ЉУДИ

О неким људима мало знамо чак и у тренуцима када се сусрећемо са њиховим делима за које су критичари казали да завређују светску славу. Да ли Вам, на пример, нешто казује име Беле Ханваша? За многе, попут чак и оних који слове да су дубље проучавали филозофију и књижевност, готово ништа!

Беле Ханваша је био филозоф по образовању, који је дуго живео пишући чланке у новинама (можда и за новинарство), али је згађен прљавштином ове професије (она је понекад и лепа) одлучио да се ода повртарству. Објављује есеје, а једина збирка му се појавила под називом „Невидљиво дешавање“, 1943. године. Због ње је после Другог светског рата био уклоњен из јавног живота и преостале овоземаљске дане, до 1968. године, провео је као физички радник, али је смогао снаге да непрестано чита. Ништа му није објављено за живота! Можда је та дистанца учинила савремеником апокалипсе данас.

- Појава звана побуна маса, у сфери, побуна је бесловесног. Будући да то што се дешава није спољњег него унуташњег значаја. И побуна бесловесног није ништа друго осим започетог назадовања... Вертикална провала варварства у друштву само је видљив знак пропадања, које се одвија у невидљивом свету душе: праве промене се одигравају изнутра, у свету психе, тако да бесловесно, као набујали океан, плави људску свест. То је потоп у судбини данашњег човека.

Ово је, у ствари, само мали исечак из бриљантног есеја „Водолија“ објављеног у књизи Беле Ханваша „Невидљива дешавања“, али ми се чини да је реч о одломку који у врло мало речи сублимише сву истанчаност људске невидљиве душе и можда сву трагичност нашег окружења.

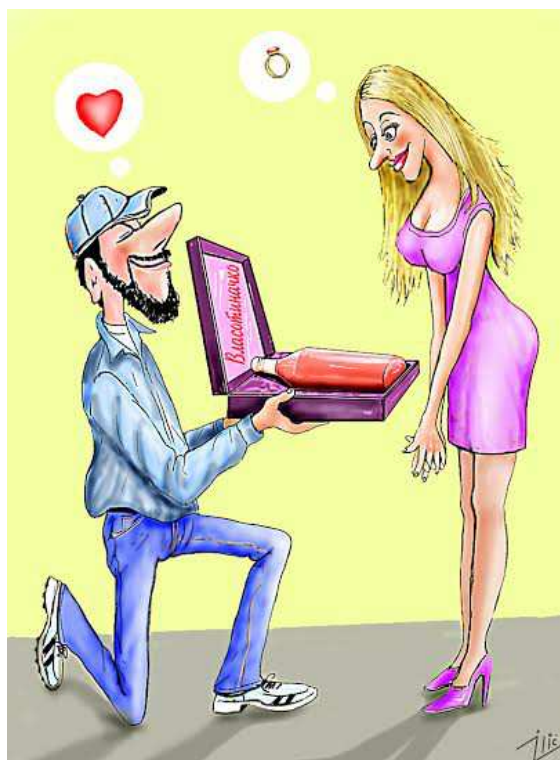
Људи нерадо тумаче оно што су написали или били вољни да кажу. За ствараоце од угледа то правило још више вреди. Обично критичари, када нису у стању да проникну у нечије дело, кажу једноставно – вишеслојна структура! Роман од неколико кругова, неколико прича и неколико снова! А све је, у ствари, саздано у једном кругу, у једном животу и једној души, која се расточила на неколико места!

Сваки чин стварања је буђење одговорности за оно што човек јесте, али и за оно што није, а желео би да буде. Каткад и несвесно противуречимо властитом бићу, али је погрешно посматрати свет само из властитог искуства. Ваљда није ништа тужније од сазнања да се уметник, затворен у своју самодовољност, бави собом. Зар се стварањем истовремено не боримо са лицемерјем у себи и то можда на неки још дубљи начин обележава траг свакога дела.

У годинама које су нестале, *витраж у сећању* (по истоименим причама Владимира Пиштала) био је нека врста моје властите наде. У једном часу,

приметио сам, дружећи се са неслободом, вадрина је постала штетна, а брижан израз је почео да ме штити од зависти. Као и њега, и мене је ова ужасна стварност натерала да бежим од пасије смишљања слика: Непријатно је причати приче, јер су судбине углавном тужне!

Будућност нас саркастично изазива, жели да провери да ли смо способни да поновимо исте грешке. Против глупости чак се и богови узалудно боре! – присетих се, чини ми се, Шилерових речи: Човек, то крхко биће, песник посебно, гранчица на ветру, скамењен неми пред паклом у галопу!

КОЦЕРТ

Из занесености, нагло се враћам у стварност. Нема ту никаквог чуда, ни чињеница. Брзина мења догађаје. Актуелност књижевног дела Лазе Лазаревића потврђују обogaљени момци, бивши ратници. *Све ће то народ позлатити*, шири се уздах. Можда баш зато господарима рата није ни стало до мира!

У животу кадшто ништа није у реду, али је и то живот. Као када у аутобусу зајеча труба и затрепере даире. Ништа не штима, али је и то некакав концерт! За неке можда и најбољи који су икада слушали!

Увек не узбуђује узбудљиво, не засмејава смешно! Кад нисмо расположени, све нам је у истој боји!

Можда ми зато остаје „света служба сећања“. Иде јесен, ја сада за тебе имам времена! Одсликавамо колективно умрлог пријатеља, па нам се некако чини да је ту, са нама, за столом, и да је некако – мање мртав!

Свако од нас игра шаховску партију са вечношћу и свако од нас започиње да губи игру после можда првог (не)срећно изабраног потеза!

Лаза Костић је био несрећан због једне прелепе будимске госпођице, којој посвећује песму: „*Ој, очима тим сунчаним...*“ Његови дани су постали пронадани и пројадани. Његови санци сад су – уздисанци и „*мрачни тугованци*“. И као утеха и себи и свима другима несрећно заљубљеним пева: „*Од јаве си ково снове, сад од снова јаву вези.*“

Живот је и прича о дерту, о пригушеним страстима, о чистим емоцијама, о жудњи за животом. На једној су крила душе да се полети, на другој је најчешће тврди живот, шкрт и тежак на земљи са које се одлетети никуда више не може. Песник је испричао део своје животне приче, а сви ми, попут лептира, који пролете за трен крај нас, проживљавамо живот, али га најчешће не упамтимо, а када нам и то пође за руком, не знамо ваљано да га испричамо!

Човек који није у стању да се присети свог живота као и да га и није проживео! Да дозовем свет на сва твоја звона, јер иза нас може да остане само „*пуста срећа*“ са „*ружом расутом од вина*“ и „*летом што формулише закон падања*“. Нека, ипак, како вели један песник, „од свега остане римовани пепео/ једна терцина чарнога бунила“.

Враћамо се у крај почетка са болном обазривошћу. Гледамо се издалека. Склони смо једно другом. Мученици су људи који најречитије сведоче. Већина средовечних, негдашњих мојих школараца, није прелиставала књиге песама.

Остаје ми да живот читам кроз безброј суза! Гавранови су прекрили небо као обележене године. Само бесконачна самоћа може да буде суровија. У очима видим предео гробова и затамњене сенке прошлости. И свој незнани живот!

Сан је моја дубока потреба. Замишљам тај савршени сан данима, можда годинама, трагам за њим, а можда га никада нећу ни досањати. Што мање сањам, све више губим своју равнотежу и све мање разумем себе!

Чујем неки опојни језик, осећам бљесак из срца таме. Кошмар! Мит и историја! Нестале и нестварне љубави! Временско плаветнило и поново мрак. Тражим морално спасење за своју душу, а све ми се више чини, како време лети, да га никада нећу пронаћи!

Померам уназад казаљке на сату, штимујем време и са носталгијом се враћам у прошлост на таласима бескраја. Сличим себи из најранијих дана. Успомене су постале моји једини сведоци времена. Мислим да мислим, а то је, можда, само привид између онога што је било или је могло бити и онога што мислим да је било или се могло догодити!

Неће да васкрсну речи. Ћутање је надјачало тишину и заборав. Ћутање о себи – да помало допустим слободу и парафразирам Борислава Михајловића – је и ћутање о другима!

Недостаје ми смислено време. Ако је тачно да су нам живови пролазни, а једино вечита смрт, лебди ми питање: „Зашто не кренемо у вечни предео?“

Да ли је ово време натерало друге да, попут Нарциса, буду загледани у свој лик у изворишту. Следи бескрајни одсјај воде, хаотична стварност, пролазност у вечности, а непоновљиво постаје поновљиво. Само живот који сам описао и даље у мени живи. Сад знам шта сам и ко сам. Не онај који је живео већ који је описивао! – прибележио сам давно мисли једног филозофа.

Зашто Нарцис бира смрт загледан над извором. У многим митологијама народним огледало је симбол смрти.

Пишем из дубоке усамљености и постајем свесно изабрана жртва своје пролазности. Све се више уверавам да је слобода, у ствари, једина велика мистерија!

Боли ме живот. Осећам како умирем од живота, не од смрти. Наш живот је дим како, још као монах Симеон, рече Стефан Немања.

Све се негде загубило. Ништа више није вечито. Поготово сећање. Почињем да скончавам своју духовну животну авантуру. И да се враћам забораву!

ДАНИ ЋУТАЊА

Опирем се баналном и суровом терору упрошћене свакидашњице. Желим да измислим или да одсањам нови живот. Наивно сам као гимназијалац мислио да Русоови мемоари верно и поуздано реконструишу живот. Касније сам схватио да је он, попут многих аутобиографа, описао онај живот који је желео да нам исприча, који постоји само у његовом проживљавању стварности. Покушавам да сазнам ко сам, шта сам, али не успевам. Не паничим. Све препуштам Богу. Зар није негде записано: „*Даћу ти ново име написано на белом камену!*“ Знам људе које је само интересовао заборав. Хегел је, изгледа, био у праву када је на примедбу да се свет не може уклопити у његов систем рекао: „Тим горе по чињенице!“

Ако је буквално значење речи дефинисати –докрајчити, онда је и разумљиво што многи људи и не желе да дефинишу смисао свог постојања. Човеку је, можда, дато време да би разумео вечност. Неки умни људи су вечност разумели као чисто време, без простора и пратеће сценографије. Читање књига и писање је за неке давнашње другаре било обично беспосличарење. Све је тако постајало једно исто, обична паланка. Зато ми се чинило да је најречитије говорило моје ћутање.

То своје давно време чувао сам, рекло би се, и тихо и повучено. Тада сам имао неку веру, веру као „*сведока ствари невидљивих*“, али и својеврсне гаранције да ће се нешто ипак догодити. Волео сам младалачке сусрете са другачијим од себе; само сам увек желео да сачувам своју душу, јер је, ваљда, то био једини стварни улог у игри што је називамо животом.

Дани ћутања су били јачи од времена говорења. Рђави снови су постали неизбрисива јава. Време је у знаку апатије, а само повремено кресне нада да ће кренути напред, а оно се враћа у рђаву прошлост.

Верујем да људи побожне нарави, онима којима је једино стало до истине бога, спокојније живе од атеиста. Ја, међутим, једноставно не могу да верујем. Тако су ме, ваљда, васпитавали. Једино што ми је одувек било блиско души су две истине, да се човек рађа и да умире! Зато је, дабоме, важно шта другима нуди између та два важна догађаја. Писање је ствар упорности, певање дар природе, а сликање је, како је давно приметио један уметник, посао за старце! Мени је једино остало да будем упоран. И да живим од наде, јер је савршено јасно да нам између усамљености, прикривених немира и страха да не посвршавамо најважније послове, пре него што се опростимо од најдражих, она једино остаје као вечита утеха!

Песници су људи којима је усамљеност вечита инспирација. Велики песници, они који су постали класици песништва свога народа, разликују се од осталих људи који се баве поезијом што су успели, „*да свакој речи изборе краљевско достојанство.*“

У мом животу је некако све постало у знаку дијалога са невидљивим саговорником, са мртима и смрћу. Између бола и бола, остала ми је само нада да ће, можда, сутра макар мање бити бола!

ДАЉИНЕ, ДАЉИНЕ...

Начуљих уши да слушам речито ћутање. Чини ми се да би ме свака реч удаљила од истине која, превиђали ми се или је то стварност, живи једино у ћутању. Све више ми се чини да заједно са пријатељима живим само у сновима од слика које смо заборавили да постоје.

Људи жељни успеха крену у непознат свет, одвоје се од родног места, али увек се јасном носталгијом за завичајем. Велики градови привлаче талентоване људе препуне знања, као што светлост привлачи лептире, а онда их или прихвати или, пак, заборави. И, дабоме, нигде утехе и безутешности.

Када су ме једном питали, шта радим када не пишем, одговорио сам им у стилу једног вајара да, у ствари, више пишем када не пишем, јер размишљам! Блиско ми је, мислим, сазнање да нисам научио, чак ни изблиза, све лекције и да зато морам увек да будем у стању „*емотивне приправности*.“

Укрштају се вечите теме – вечност и вечита пролазност времена, али и људске душе. За многе је писање било и остало нека врста молитве. Јер, како је записао један песник: „*Осећам се као научина на старом тавану/ ...када ме се неко сети нестajem.*“

Људи су једна реч од низа речи које нас окружују. Људи су сведоци тужног времена. Они су сузе и још горе од суза – бол без суза!

Људи броје и казују време и зато волим понеке људе!

СЛИКЕ ДЕТИЊСТВА

Временом сам почео да схватам, читајући књиге с оловком у руци, да се у књижевним творевина само, у ствари, мењала форма, а све остало је исто. Трагичност људске судбине, има или нема љубави, има или нема бога или, пак, где је смисао људског ходочашћа кроз пролазност!?

Када се браним, одлазим крај обале Рупске, односно Козарачке реке, коју смо ми по своме селу звали Дадиначком, у лепе зелене пределе, шумовите брегове обрасле сликама из детињства. Седим на пропланку више куће и сањам своје давно загубљено детињство. Захваљујем свима који желе да се сећају, јер се сећањем проживљава живот.

Ако је истинито да је на почетку била реч и да ће на крају остати реч, онда је вероватно да је на почетку било сећање и да ће оно остати и на самом крају. Док сећања може уопште и бити.

Остају само приче и предања. Како осећам да старим, све су краћа пријатељства и љубави. Као да је време изгубило свој часовник, па ми се све више чини да ћу у данима који надлазе поново срести своју прошлост. Ако би се то и догодило, не бих волео да буде поново испуњена старим страдањима, кошмаром и животним драмама мојих најближих. Уместо тог кошмара, лакше бих изабрао последњу и највећу самоћу свих пролазника.

Гледајући јесење слике, сетио сам се детињства и времена када сам више слутио и осећао поетику тајанства саздану у шумским просторствима, него што сам могао да продрем до конкретних облика и боје у тим никада до краја сагледаним пределима. „Заиста, шумске слике и крошње су као облаци – веома чежњива човекова станишта. У њима је песник откључавао своја сновиђења и ширио крила изван стварности и судбинске везаности за земљу. Крошње се трансформишу у магле и измаглице и тек тамо, у најдаљим пределима, досежу ведрину и светлост“, писао је један песник.

Питања често постављамо једнако са надом, али и са стрепњом; постављамо их и себи и другима. Најчешће то радимо у времену које нам се каткад чини и да га више нема, а онда нас саговорници изненаде: *Богу хвала, буди наду, умањује стрепњу!*

Можда је доиста свет једна велика позорница по којој сви, несвесни додељених нам улога, скупо тумарамо. Ко зна да ли би било боље када би било другачије. Једино је крај извештан и за све исти!

Корачам према будућности, према смрти! Разлике које постоје између истине и сна, живота и смрти су, можда, само привид. Слобода је, изгледа, мистерија. Можда је то истина. Ако је то тако, или бар узмимо да јесте, можда би се могло казати да би у супротном човек био налик магарцу или

још већи магарац од оног који, не успевајући да изабере шта ће пре да поједе, умире од глади поред стогова сена!

Прошлост је за мене део мог стварног живота. Од ње ме у суморним данима свакидашњице дели стварност, коју бих желео да одбацам, да избришем овај живот „као тешку кабаницу“. За мене сећање није никакво губљење времена. Овај живот, трен у коме се налазим, је само део бескајних боја заборавља!

Мој прави живот су зато сећања. Све остало је само припрема за искорак из путовања ка смрти!

ГЛУВОНЕМИ ФИЛМ

Живот нам често, као и поезија, нуди свет стишане, непретенциозне мудрости и ироније, брижљиво биране и упечатљиве слике. Неке ствари најинтезивније утичу на нас када их прихватама тако што их негирамо. Због тога ми се чини више него тачним мишљење једног писца да „*уметност прозе почиње када престане прича*“.

Сталним лутањем по прошлости, у пределе мог детињства, све гласније потврђујем истину о вечитом проклетству човека сукобљеног са властитом судбином. Питао сам, такође као други песник, при летошњој шетњи мојим Забрђем, када ћу се затурити одвијање тог глувонемога филма који се зове – гола пролазност!

Једно је оно што мислимо да смо, или шта хоћемо да будемо, а сасвим друго што стварно говоре наши животи. Искусни сабеседници кажу да, ако се нађеш у невољи, можеш да рачунаш на разумевање и помоћ само оних људи који се налазе у сличној ситуацији!

Људи који буду поспане слуге и узнемиравају свемоћне господаре морају унапред да знају шта их чека. Јер, накнадне истине су болне и треба их се клонити. Много пута се показало да људи више воле лажи од истине, да су им потребна чуда, нада и вера.

У мом родном селу све је накако слично, а док сам се једном смејао у кафани, питали смо се зашто то чиним. Оговорио сам самоуверено: *Човек се смехом опрашта од своје прошлости!*

Моја сећања немају ни почетак, ни крај, моја сећања нису ни дневник, ни новинарство, а далеко су да буду део неке добре приче. Постоји стварост која тече. Исписујем луде године ране љубави и љубави које су се појавиле мимо моје воље. У животу се заиста не може урадити све, али се може урадити доста. Свако има памет за своје разлоге, али је данас потребно имати макар и мало памети и за туђе разлоге. Зато, негде сам и то прочитао, с времена на време тражим друге у себи и себе у другима!

Људи се, природно, боје времена које пролази, живота који нестаје, ужасавају се старости и бране од зависти и чини. Време, ма колико брзо текло, и мимо наше воље, не успева да однесе све наше забораве! Живот је, дочух некада, свесни избор и свесно жртвовање живота. Мој пријатељ Добросав, док спушта главу на кафански сто, говори, а као да мумла: „*Мајко моја, зар трезан да умрем?!*“ Одговарам му да у данима, али и ноћима, чувамо сећања, јер стрепимо да време не уништи све мирисе прошлости и пролазности.

Када човек умре, говорио је један француски писац, пред њим се отварају врата заорава. Тада и постаје све релативно, па и то шта сте радили у животу.

Знао сам доста људи који су увек били помало бунтовници, увек су мислили својом главом и гледали живот широко отворених очију. Прибележио сам мисао једног писца: *Сваки човек је дужан да од свог живота начини песму!*

Бити свој је, дакле, свесни избор, свесни напор и свесно жртвовање тој слободи. *Рећи на умрети!* – како би казао један писац. То вам је као у оној ислонској причи: Прво беше маглина. Онда Бог рече: „Нека буде земље и нека буде неба...“

ЛИПА

Ветрови су морали да дођу и дошли су. И све наше зоре! Људи каткад носе у себи живот као „звучну празнину или као неизрециву слику бола“. Чинило ми се да сам, с времена на време, „уморан од речи као море од својих валова.“ Тада ми је, као и једној песникињи, било нормално што се осећа мучнина, потреба да се побегне од папира, оловке, књига, да се данима, сем новина, које, углавном површно, имитирају живот, не прочитам ниједну књигу!

Речи испредају неке страшне поруке. И онда долази ћутање као утеха и као лек од дубоке патње.

Живот заиста не би имао смисла ако се не би покушало да оствари неоствариво. Некад се у томе не успева, али вреди покушати. Писци, на пример, могу да понуде речи, а и то је довољно да се покуша немогуће!

И смрт се мора схватити као део живота, јер се и сама вечност састоји од тренутака пролазности. Живот се проживљава сам од себе. И тако нестаје у једном трену!

Све може, дакле, у један тренутак да се слије, а пролазност је вечна и нама преостаје да се боримо са њом, са тренутком који она поништава иако је, заправо, он све што имамо!

Поново откривам старе дражи лутајући својим животом. Нека тешка тишина лежи над мојом прошлошћу. Није ли то страх од заборава? Прибележих речи непознатог филозофа: *Живот мора да садржи појединости о смрти. Као мисао казана реченицом и завршена тачком!*

Све чиме се овај наш живот исказује – мисли, осмеси, речи – све тежи ка својој непоновљивости, ка другој страни реке где је наша нада, а ипак се све понавља као зимски дан који бисмо хтели што пре да заборавимо!

Философија паланке можда најбоље одсикава живот, сведочи о изокренутом феномену даха, о духу затурених предела, о мајстору привидности нашег трајања. Сви наши животи би могли да се пресликају у том препознатљивом миљеу, без наде на повратак, али и без страха од оригиналности.

Људи, поготово они склони промишљању о животу и његовој пролазности, природно, имају неколико варијаната успомена. Свако сећање је, у ствари, једно поновно сањање прошлости која је остала вечито да живи, макар као привид, у сенци варљиве садашњости!

Болест се каткад тајанствено заврши, па постаје нека врста чудеса. Тада човек постане свестан близине смрти и тада почиње на посебан начин да цени живот. Ако ми је већ подарен живот, волео бих да га проживим на најбољи могући начин!

Велики ствараоци су као пророци, свеци. Што су више за живота били уклетиви, то су после смрти били славнији. Међу култним легендама

„времена бола“ сигурно спада и прича о Ван Гогу, сликару, који је за време свог кратког живота продао, клико се сећам, само једну слику, да би после смрти био један од најцењенијих сликара свих времена! Он се, и као уметник и као човек, уклапа у ту трагичну слику стварности: био је самоук, сиромашан, непризнат, потресале су га необичне кризе, свакојака чудеса, коначно и лудило, које се завршава самоубиством, врхунцем саможртвовања!

Колико сам пута чуо да неко има „сјајну каријеру“. Шта је каријера једног ствараоца? „Каријера, то је нешто друго, нешто што замара пажњу, одузима време, исцрпљује таленат. То је, говорио је један писац, библијско име за новац!“

Наравно, има писаца, има их и у мом крају, који су били окренути обичним животним страстима, а не слави. Њих једноставно то није занимало, а неки су подсмешљиво говорили како и немају времена да постану славни, јер „журе да остаре.“

Срећа у људском животу можда је саздана од једног лепог сунчаног дана, лепог погледа на околину, у две – три пријатне речи, па можда и у самој могућности обраћања некоме!

Свако време је, можда, и најпогодније за сањаре и луталице, јер поставља питање власти, сна и ноћи! Идеали моје младости су се загубили у магли, у неким завејаним траговима где је остао други, недовршени живот. Крошња липе у дворишту наше куће била је мој зелени кров трајања. Можда се у тој завичајној крошњи крије смисао мојих најлепших успомена, мој опстанак и неисказана тајна наше давно затурене тишине!

Старост је и мимо наше воље временски искорак ка последњем чину. Тада нам се пролазност, више него икада раније, чини неочекивано брзом, можда и смишљеном подвалом против наше савести.

А живот је и сама прича, можда мирисни дах даљине или згуснути збир времена који се противи заборава и дубокој загладаности у пролазност.

Идем као сенка, испред мене је река дубока као лакат. Не знам где сам. У прошлости или времену које ускоро треба да дође.

Огледала су од старости пожутела!

ДЕДИНО ЋУТАЊЕ

Путовањем у прошлост није могуће не изгубити се. Вребају вечита клатна између ђаволског проклетства и анђеоског спасења. Што дуже покушавам да одгонетнем чудесну лепоту родног краја, то више осећам тајанствени шарм детињства, али и месечине која се меша са сузама, или неухватљивом шуму звезда у далеким висинама. Био сам осуђен, као и други, мени слични, да изнова проживљавам трагичност своје судбине.

Ипак, сећања на младост, ма колико саздана од кишних дана, много су лепша него долазак старости, јер, како би рекао један песник, „*путник путује ка својој срећи, својој смрти.*“ И за својим „*нормалним животом*“, а нормалан је онај живот који нас стално опомиње.

Сећање о минулом времену је део моје, али и туђих биографија. Сећањем истовремено бежимо и од света који је препун илузија, страсти, мржње, трагичне љубави. Зар није вековна човекова тежња да буде другачији, бољи, мудрији. Човек бива тога свестан исувише касно, када је то сазнање животне промашености такво да је за нову причу недовољан још један живот.

Покаткад ми се чини да моја туга траје сувише дуго, као да потписујем уговор са ђаволом и као да се стално возим кроз минуле године, лањске снегове, бежећи од свог живота. Тако и најчешће стижем до оних дана када је живот био пред мојим очима када је обећавао чуда!

Упамтио сам деда Тозу по ћутању. Чинило ми се да је стално мислио на Солунски фронт. Други светски рат се њега „*није тицао*“. Синови су му ратовали, а најбољег, Михаила, изгубио је, а да му никада ни гроб није сазнао! У дедином ћутању сам препознао смисленицу свих старијих, умних људи, које је задесила тешка судбина. Деда је умро тихо, како је и живео, са тугом у очима. Ваљда је то била судбина.

Сви смо ми, ма колико нам се чинило да се добро познајемо, различити, јер имамо свој властити грумен земље и властиту тугу.

Живот јесте тужна прича, али и у томе има нечег доброг. Бар сазнајете шта је то туга! Лепог живота готово и да нема. Успомене су наша трагања.

Када нас живот позове на „*мало ћутање*“ најбољи лек постаје свет давних година које покушавамо да проживимо на нови начин.

Тада и најбоље сазнајемо да вредимо, у ствари, онолико колико смо другима потребни!

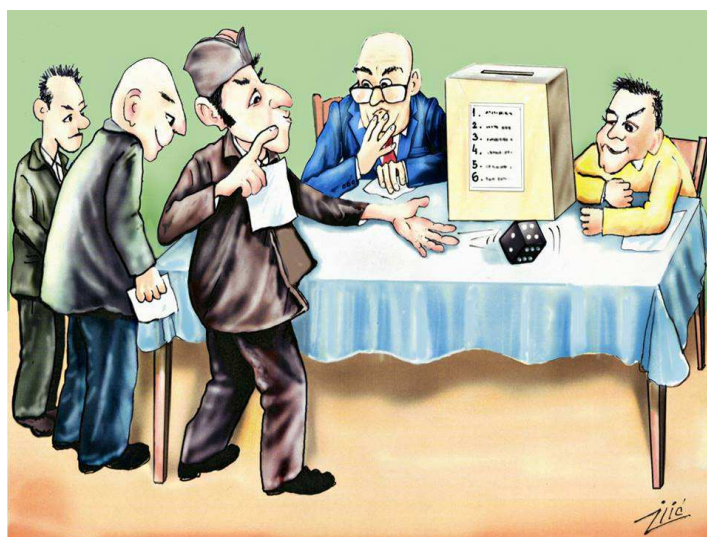
ОПРОШТАЈНИ КОНЦЕРТ

Наше животе су каткад прогутале пуне и тужне баналности. Зато смо и често бежали у свет романтике. Волео сам, док сам био сасвим млад, да читам аутобиографије обичних људи. Биографије су сличне, а ипак толико различите да су ме чудновато привлачиле. Списи о властитом животу су и нека врста опроштајног концерта и погледа на време младалачких снова.

У нестварној збиљи, у пределу пуном башти, пропланака и сунчане долине, продавао сам своје дане детињства сањарењу о некој лепшој сутрашњици. Тада, као и сви млади, нисам могао да разумем да су то били моји најлепши дани живљења.

Касније пристиже сурова реалност, долазе ненајављено многе битке и порази. Коначно, тихо, најчешће крадомице, пристиже време када више нема избора, јер се једноставно мора да путује у пределе вечите тишине!

У отужној гардероби скитнице многи су проводили своје животе, тихо, ненаметљиво, стално у страху, а сада, када их испраћају пријатељи, личили су на праву велеградску господу. У овој провинцијског тишини, осећао сам да сам негдашњим моћницима, а то се чинило и мојим пријатељима, били део њиховог низа непознатих бројева које би требало проћердати за само један нови дан њихове величине. Најтеже нам је падало што смо, мимо своје воље, морали да бележимо наше дане у знаку њихових слава и пригодних свечаности. И зато, вада, нисмо ни жалили њихову смрт, али се као људи нисмо томе ни радовали!

ТУГА ИЗ КАМЕНА

Биле су то моје поруке туге из камена. То моје планинско село, насеље Ђудљивог времена и многих непредвидљивости, волело је живот и људе, волело је да дочека ноћобдије, свираче, залутале путнике и оне који су овде намерачили да проведу дане без сна. Ту сам, са тим људима, можда и прерано, схватио суштину илузије живота и свега онога што се кретало око мене и врзмало у мојој младалачкој глави.

Са мојим вршњација, Јовом, Ранком, Славком, Србом, Новицом, Владаном, Мићом (ту би се могао да поређа низ од десетине других имена) „*тили смо на литре и плаћали на верност.*“ Они старији су се смејали и стално говорили како смо ми тек само аматери. То би значило како су, ето, они били правцата господа! Тако су у мојим очима ти сељачки сањари постајали градска мангупарија!

Кад се за време ферија започне љута фудбалска битка између „*доњомалаца*“ и „*горњомалаца*“, „*старијих*“ и „*млађих*“, када почну силна допацивања из публике, некако постајемо важни и онима који су са нама саиграчи, и девојачким умилним очима. Тада је све дозвољено: важно је бити најбољи!

Била су то сулуда младалачка времена. Сада су само друга састајалишта. На истим местима, као ми некада, млади, заљубљени, несташни, пуни неостварених прохтева, воле се, бар ми се тако чини, као и ми пре много деценија на исти начин сањају оне исте снове. И њима данас, као и нама некада, сметају старији. Сада смо ми ти старци које не желе да виде у својој близини, јер се боје да ће им се снови загубити у данима свакодневног оговарања и надолазеће измаглице.

У глави ми се мешају сенке старог доба и нове слике. Некада сам слушао приче по којима се цели наш живот одвија по, наводно, унапред одређеном сценарију. Скице су обични клишеи за стотине непознатих смртника.

- Богати људски животи су само године, или су оне то понајмање. Срећа је и ономе што се крије између прозаичног дана препуног баналностима и очекивања да вас походи права срећа, која је ту близу, а опет изгледа тако далеко! - говорио је песник, сањар, професор и Песника, човека необичне природе и питомине.

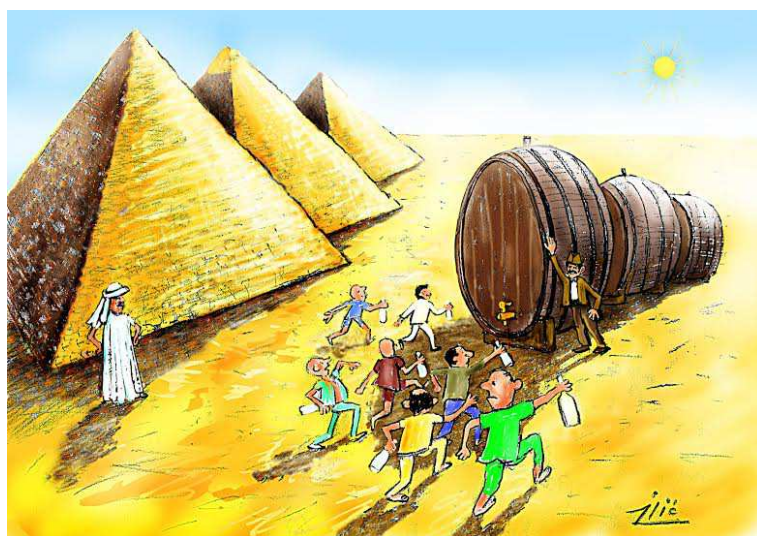
У низу бескрајних људских рађања, повратак у завичај каткад постаје тренутак путовања људске среће у неизвесност. Све је препознатљиво, а опет ново, са колоритима који прохујалим годинама дају неку преосетљиву тескобу.

Моћ живота је његово рођење. Све тиме почиње, а смрт је само његов суноврат. И све се збива између моћи и суноврата. Кад је један песник

извршио самоубиство, имао је снаге да прелети оно растојање које га је делило од живота и смрти! То је тај лет у (не)познато!

Песници, глумци, уопште уметници, чини ми се, да би били самосвојни, морају да доживе осећај другачијег бојења дана, морају се суочити са својеврсним апсурдом неизвесности стваралачког поноса. Када превале тај невидљиви шумарак, могу бити сигурни да су пола стваралачке енергије утрошили у извесност, у успех замишљеног дела.

Живот, дознах у годинама када се своде рачуни, чине и преварена осећања из младости, али и мале радости средњег и последњег доба.

СПОМЕНИЦИ СЕЋАЊА

Има ли места сумљи да се одмори!? Некако тако, или ми се бар чини да је тако било, приупитао сам мог старог Пријатеља, историчара, заљубљеника у писани траг времена. Приупитао сам га иако сам унапред знао прави одговор. Људи неуморне енергије, па чак и када су свесни да је каткад троше у залудне ствари, увек су спремни да своје стваралаштво мере истовремено и сопственим понором, али и надом да ће сустићи признања и то чудноватим путевцима којима се трага за немогућим.

У крајолику гробља, које је на улазу у само Забрђе, има споменике које је време заборавило. Накривљени опомињу, други пропадају као да дозивају. Грађени да би чували успомене на најдраже, постали су људска мора. Зар је баш време морало да добије битку против тих споменика? У том крајолику сеоског гробља, где се само сиромаси друже са својим болом, приметио сам и један необичан споменик. Можда је његова необичност у томе што је онако бео и усправан одударео од сивих, потамнелих и заборављених споменика. Стегло ме нешто у грлу, прочитах име покојника и би ми некако драго што је тај споменик победио олују и ветар. Драго име Учитеља, човека који је заслужан што сам успео брзо да научим прва слова и прве дивне песмице. Њега, тог дивног човека, поштовали смо и волели! Ћаци, родитељи, инспектори... Једном ми један постарији господин, већ увелико заборављени политичар, који је после Другог светског рата, био инспектор, испричао да је управо у Забрђу, мом родном селу, упознао најбољег учитеља у својој каријери. Био је то управо мој Учитељ! Прича о споменику подсетила ме је на један колико смешан, толико и преозбиљан догађај. Шетајући градом, у потрази за занимљивошћу, наиђох на Пријатеља. Кренуо, вели, да купи себи споменик! „За живота јефтин да купим себи камен!“, рече.

- Споменик је танка утеха за људски живот! – одговорих.

Одвратио сам га да баш тога дана купи споменик, а он, кад год му смрт дође памети, уз критику коју ми упућује, сети се да још није купио – јефтин камен! Ипак, неколико година касније, испунио је своју жељу и ено споменика на Светоилијском гробљу.

Један такође мени драги Пријатељ, кога сам упознао изненада у јесен, када су ветрови сустизали наше сенке, дуго ми је, уз вечерњу доколицу, причао о споменику. Био је готово сав у другом, мени далеком свету, у коме су, чинило ми се, само сенке могле да се друже. Домаћини и дођоши су у тешком неспоразуму иако су им и језик и судбине исте, иако им се имена презивају до вечности. Ту се сустижу и избледела сећања и нови дан, и неки чудни мириси, и заборављена јутра. Ту, крај споменика, све нестварне приче постају допричане и све негдашње наде досањане.

„У загробље се сенке доселише!“, прибележих те јесење вечери нешто што ми се учини интересантним за сећање на прва сусретања и последња виђења.

МЕСЕЧЕВЕ НОЋИ

У ноћи препуној месечине срицао сам прва слова и прве речи латинског. Што је месец пуније отпоздрављао, то је било потребно мање напора да савладам нове, непознате смисленице. Зато смо моји гимназијски другари и ја латински понајвише упамтили по месечевим ноћима.

Док смо по пешачењем превљивали четири - пет километара пута, од школе до куће, истински смо се такмичили у знању латинских сентенци.

Када се присетим тог гимназијског времена и тих ноћи пуних месечине, лагани поветар ми донеси сету и бол. Те романтичне ноћи, каква превара живота, прстизало је све више нових речи; оверавале су карту која је значила одлазак из родног краја и долазак у неки други, можда сасвим отужан и непознати град. Месечина је тада такође доносила романтику живљења, а сада сећања буде успомене ка тајнама тог давно ученог језика.

У обичним ноћима пуних месечине, покушавали смо да докучимо време старог Рима, време у коме, можда, и није било големог зла, већ само велике наде да ће доћи нека нова, лепша јутра.

Читава ова прича, коју смо касније назвали „*доба латинског*“, није се догађала у предграђу Рима или подножју Олимпа, већ на блатњавом путу препуног шипражја, који повезује једну питому варош и село загубљено у подножју планине.

Једне ноћи, када смо такође очекивали да нас месец походи, завладала је непрозирна тама, пала је голема киша и сви смо се нашли далеко од сеоског пута. Наш једини оријентир био је осећај близине дома. Није нас преварио! Стигли смо до својих кућа где су нас преплашени родитељи чекали! Необичност те јесење ноћи пуне магле и неизвесности остао је да живи у мени као највећа опомена варљивости живота и несталности јесењих ноћи. Да је била као и многе друге, ноћ би се изгубила у сивилу свакодневља, у непрегледном низу повезаних дана и ноћи, којих се више никада не можемо присетити.

У обичним људским причама песници су знали да пронађу далеке, од сатана сачињене, необичне љубави. Тако су, ето, наши обични дани постајали необични; једном нас је походила месечина, други пут сивило и студен.

Наше прохујало време каткад је било у знаку препознатљивог и дуго памћеног изузетка. Време је протицало као понорница, затварајући необичан круг између гроба и сунца. Како је то лепо рекао један моји старији колега: „Живот се одржава на уском и опасном простору где ватра мора опрезно да гори, али се не сме угасити!“

И кад су се раздаљине слагале, мени се чинило да је све то намештено да би нас избавило из сивила дана и вратило заборављеним јутрима.

Некада изгубљено време, сада је постало најлепши тренутак!

ТИХИ ЉУДИ

Сретао сам неке тихе људе, који су поново, изненада залутали у мој живот. Видео сам их у прозорском пејзажу док су, заборављајући дан који је полако одлазио, желели да проживе илузију новог живота. Мирни људи, гледајући вечери док се смењују људски ликови и сенке, започели су да сањају свој узбудљив пут у непознато. За то им је било потребно само мало маште.

Из те невелике групе обичних људи, упознао сам једног чијег се имена сада не могу да сетим, али знам да би ме његове речи натерале да се истински замислим. Био је занимљив и духовит иако никада није заборавио да каже како је, наводно, у свом обичном људском веку сустигао само дотле да прочита буквар! Можда би се о том обичном, мирном човеку, могла да напише својеврсна драма о судбини, прелепа драма о обичном човеку који је својом причом знао да разгали душу као негдашње забрђанско сунце у пролеће или у јесен!

Његове приче су биле, чини ми се, ниска тајновите туге и достојанственог бола. Оне су ме подсећале на песнички дневник и живот обичног скитнице. Он је сам за себе, као да је врсни критичар живљења, знао да говори како никада није био способан да види и оцени шта је било лепо и велико, шта је то племенитост и доброта и шта је то људска смутња и девојачка суза преголема. А, у ствари, те његове приче биле су све то и више од тога. Да је био песник, памтили бисмо га по необичним стиховима, али његов живот је био предодеђен да се нађе у низу обичних људских слика којима је суђено да их и најближи памте до одласка последњих јесењих киша. И док се трагови не затуре у времену туге!

Он је сећањем лепих догодовштина из свога живота вежбао своје памћење. Неки моји умни пријатељи, попут Песника, склони лепој кафанској досетки без последњих намера, знали су почесто да подсети како је *„живот једнако пролазан за све, без самилости“*. Утешност те поруке може и бити иако су неки други моји кафански другари говорили како је утешно то што ту утехе, заправо, и нема!

- За кафанским столом се може чути све оно што људи, када би писали властите биографије, не би ни забележили. То је својеврсни апсурд и прича о ћутању да се не поремети устаљени ред у званичној биографији! - примећивао би Песник.

Подсећајући ме једном на ову, људској доколици уобичајну намеру, мој стари Пријатељ рече да се просто увредио када му је једном конобар напунио чашу вињаком изнад уобичајне црте. Није то било по његовом мераку! А без дерта нема ни пића. Извињавао се конобар, касније се Песник извињавао њему и то је потрајало подуже, а њима се, у ствари, чинило да је прошао само уобичајни трен, онолико минута колико је било потребно да пристигне нова чаша пића!

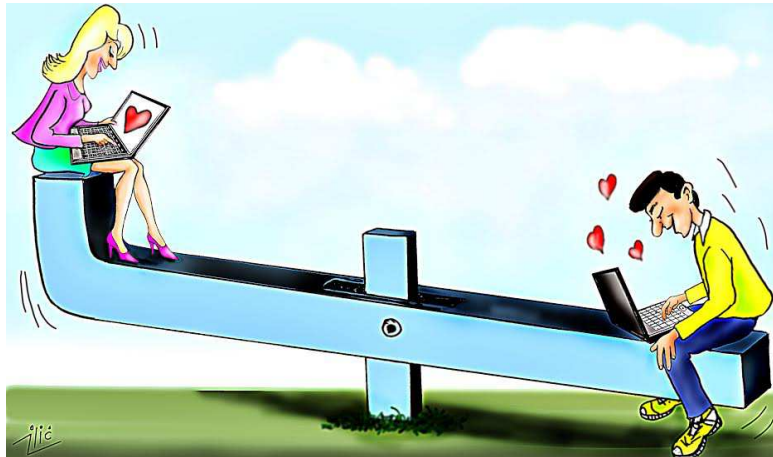
ВАРЉИВО ЈУТРО

На паднима бројних српских планина неки нови богаташи обележавају своје доба док истовремено у сиромашним градским четвртима и затуреним сеоским сокацима препуних сељачких опанака, већина, болујући од непознатих болести, немају пара да купе најјефтиније лекове. Комшија из моје улице, пропали студент права, сада „*пребогати малопривредник*“, не устручава се да ме гласом победника поздрави: „Добар дан, комшија!“ Из ината му враћам истом мером. Поразило ме време, па сам постао нељубазан!

Док смо једне јесење ноћи моји пријатељу и ја разговарали о новом добу, лица нам је озарила нека нелагода. Осећали смо стид. Вањда је то био знак да није све пропало. Варали смо тако себе, јер да није тако не бисмо били у стању да схватимо како немамо пара за још једно пиће док они шаљу своју децу на неку од десетине дивних планина или грчка острва на којима су, по предању, спавале прелепе богиње.

У тргичну причу о времену које довољно не схватамо, као својеврна зоровњача, пристиже варљиво јутро из далека. Прносе се различити гласови и слутње, допремају горчину која слеђује, па се још једном потврђује да док све умире једино страх остаје да живи!

Док сам једног јануарског дана, који беше обасјан сунцем, посматрао људе који су бежали са ратним вихором опкољеног подручја, осећао сам нелагоду у срцу. Јер, сваки нови дан у рату чини се страшнијим од минулог времена; смрт немилице долази по своје.

ПИСМО НАДЕ

Гледајући једне уснуле ноћи како се играју звезде, схватио сам да је можда управо у том трептају сакривена и шифра смислености нашег живљења. У ствари, тај сулуди ритам срца, који се мени чинио тако тајновитим, био је акорд познате риме човека који је добио задатак да изврши (не)дело.

Људи с времена на време губе наду и самопоуздање. Невера почиње да им окупира живот и нерве. И што се више буду борили за повратак у раније стање мира, то постају несрећнији. Не полази им за руком да буду као што су некада били, а некако опет да изгледају нови и сами себи помало непознати. Тада осете да су најважније ствари отишле у неповрат.

Један мој давнашњи пријатељ у шпилу карата тражио је утеху за изгубљеним данима своје недосањане недеље. Тада сам схватио да се не сањају само тренуци прве љубавне драме, него и сутони који претходе недељној звоњави са сеоске цркве, која је означавала почетак најлепшег јутра, онога јутра који се у наредном временском теснацу више никада неће поновити.

Ваљда је то недељно јутро, када су се појавили први уснули свирачи на улицама, био и почетак сна о новом, непоновљивом времену среће који се може проживети тек ако се, по поруци нечије узавреле руке, потраже усне тек придошле љубави!

У шпилу карата многи су видели несрећу која долази, али се другима, који су у тој игри имали више среће, учинило да им се живот једино може осмислити ако између наде у добитак и стрепње да ће бити вечити губитници, добију оно што се неком мора догодити и што се најчешће у сну и остварује.

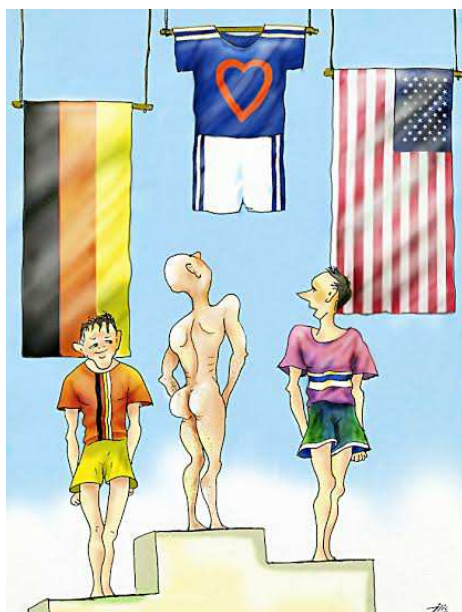
Једне уснуле ноћи, између бола за тек изгубљеним оцем и наде да ћу издржати сулуду изгру судбине, која се приближавала моме несталном трајању, гледао сам карташе код којих је срце имало боју заљубљеног дечака, како желе да добију већ изгубљену партију. Тада сам схватио да живот нису само снови, него и шпил непознатих карата, које истовремено доносе наду и усуд туге. Јер, између наде да ће вам живот бити леп и предвиђања да ће вам се догодити несрећа, само је један корак. Можда чак и мање од тога. Између тог корака, који дели срећу од несреће, није потребно, можда, нимало памети, али је сигурно потребно бар мало среће.

Разумео сам оних дана када сам био највише усамљен да своју тугу не треба никада да делим у кафанској осами и да усамљеност не препоручујем као лек онима који су на путу да изгубе своју наду. Ништа није жалосније него губитнику препоручити нешто што га води у још већу тескобу.

Када сам први пут добио писмо наде, читао сам га неколико пута, као да сричем прва слова. У том необичном писму налазио сам изгубљену срећу и то је био почетак мог новог недосањаног сна о лепоти живљења.

По белом папиру сам једне хладне новембарске ноћи, док је вејао снег, исписивао поруку свога бола. Прво писмо наде, које сам давно загубио у свом завичају, дуго је било моја једина мора.

Када сам, међутим, схватио да има много разлога да човек буде несрећан, престао сам да тугујем!

ГИМНАЗИЈСКИ ЗАПИС

У младалачким годинама, када га је нејаког, сувоњавог и незграпног сустигла болест, затражио је од својих најближих да му сачувају прибелешке из гимназијских дана, а сам ће се борити, колико му снага буде допуштала, да не изгуби наду. Знао је, читајући бројне књиге и посматрајући живот око себе, да ће га она напустити када прозбори последња жеља за животом. А то се, колико је познавао себе, неће догодити до првог мајског јутра, када је очекивао, тако су бар лекари говорили, да ће прездравити. Зато је стално понављао: „*Не губите ми белешке!*“

Тако су његови најближи, кључари давно пожутелих књига и чувари његових вртова тајни, молили свакога дана да прездрави и штампа тајновит рукопис. Схватили су, посматрајући његове очи, да су гимназијске забелешке и његова нова јутра доносили ведрину, ублажавали бол, макар за тренутак, и живот претварали у чежљиву наду да све није изгубљено!

Желео је много тога, да се изјада, али и да запева, а превладала је туга у којој је било прећуткивања. Ћутањем је, чинило му се, бежао од кишног јутра, од хладноће и ветра у пределе препуне зеленила и миришљавог пољског цвећа.

Његови гимназијски записи били су споменици успомена. У тим годинама маштарења и наде, стигао је да забележи најважније тренутке своје животне драме.

На врхунцу бола људима остаје да заћуте. Немају више ни времена, ни снаге, ни жеље да заплачу, да се наљуте, да се можда потуку. Силина људске патње код многих је почетак вечите тишине. Сунце се губи у болу, туга надјачава новим бунилом започети дан и остаје само један осећај: ћутати! Када се ретко, врло ретко, и насмејао, осећао је да имитира радост због мајке која је прикривала сузе како не би још више убијала рањено срце нејаког сина.

- Истина је била за мене само оно што сам хтео да видим - говорио је Песник, који је, док је то причао, наглашавао да је то било довољно да победи болест. Он, мој стари пријатељ, није хтео да поверује да му се десила велика несрећа.

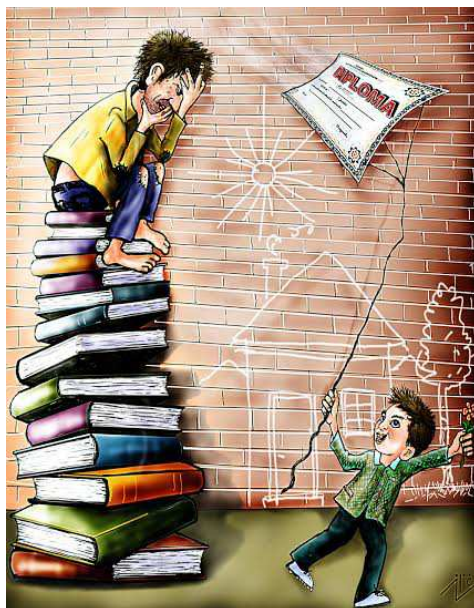
Када су му лекари рекли да је прездравио и да слободно може да иде кући, своје топлом дому смештеном на самом врху Хисара, одговорио им је кроз смех у коме је било суза и неког унутрашње тескобе: „*Болест није моја пратиља док је у мом срцу нада да треба објавити оне пожутеле гимназијске белешке!*“

У котлинама, које су најбрже походиле магле, у касним јесењим вечерима препуних влаге, у снежним ноћима без месечине, људима најпре

пада напамет жеља да се надишу чистог ваздуха. Болесници, гладни и сиромаси, пожелеле спасење, макар у пламичку већ готово замрле наде.

„Све је исто, није превише занимљиво!“ Тако је мој друг, старина, кога су у младости лекари већ били отписали, знао да узврати знанцима када су га, онако узгред, готово незаинтересовано, упитали за здравље. Уместо уобичајне фразе: „Добро сам!“, одговарао је: „Све је исто, није превише занимљиво!“

- *Каква ироније судбине!* - причао сам замишљено себи у браду док је пролазо још један досадан дан.

ИЗМАГЛИЦА

Када човек, заљубљен у природу, посматра измаглицу, мора да је тужан, јер она прикрива сву лепоту и сва маштања. Слика једног предела, сама по себи, је већ цела прича. Све је, док је измаглице, одложено до нове прилике. И до новог времена када ће смех на лицу бити пристојан. Гледајући у ту измаглицу, можемо да нагађамо шта се иза ње крије. Сањамо нове љубави и пролазне дане. Очај нас побеђује и траје дуго. Слика суморја надјачава боје љубави. Кроз замагљене прозоре осећам како се надвија туга. Пролећни дан, који би, да је време било наклоњено љубавницима, уместо да увесељава душу, сада постаје својеврна мора. У души је сета, а пред очима су неке невидљиве сенке.

Осећај лепоте је зато, можда, и врхунац мере људске тоpline. Када измаглице сустигну наше косе, постајемо невесели, јер смо желели још један суначни дан у нашем сећању. Човек, ма колико био уман, ипак је саздан да не гаји претерану илузију у моћ обичног дана, али му је топлије око срца када на пропланку своје родне куће, уместо магле, угледа чобаницу и стадо оваца! Брижни, усамљени, збуњени понором времена, утеху налазимо у дану у коме су магле побегле у планине. Када пристигну те чудне завесе времена, наше бриге и збуњеност прерастају у вапај усамљеника који једино пожели да се у близини његове сенке створи непознати пролазник коме ће моћи да каже: „Добро јутро непознати, добри човече!“

Тај сусрет се тада доживљава као најлепша награда, слична оној коју песници осете када испишу свој први успели стих. Заборављен човек у магли дана, у сусрету са непознатим, осети као да је прозборио оно што се никада не прећути. Једноставо, топло, људски: „Добро јутро, непознати човече!“

Време каткад наше жеље, попут залутале магле, која не намерава да напусти пропланак, или као неко ћудљиво чељаде из завичаја, избрише за само неколико непроспаваних ноћи. Тако постајемо изгнаници из сопственог дома, без ватре и опанака и са избледелим успоменама. Само дубоко урезане приче казују да смо некако преживели наше животе. Остале слике и тешке магле, натерају на заборав! И зато са маглама, посебно онима у јесен, када пристижу ветрови, живот неумитно умире. Ојађени и раздомљени људи брже долазе до смрти.

Волим пријатеље с којима могу и да ћутим! Осуђен сам на преживљавање и трајање. И, можда, тиху старост, уколико пристигнемо до ње. Сви одглумимо смрт, пре или касније. Волим и овај привремени дух времена у мени! Бежим од својих уморних мисли. Реч је постала магични симбол који је време истрошило и искварило. Живот нам је, ето, даровао један изгубљени дан, који, чак и да не желимо, морамо да укњижимо у свој похабани нотес!

СЛАТКО ОД ДУЊА

У далеком свету неки моји земљаци, обични људи, проводе зимске дане сањајући блатњаве сокаке свога завичаја. Из блештаве даљине желе да се врате у своје загубљено планинско село. Ништа не рањава човеково срце као носталгија за родним домом!

Завичај, малене куће склоне паду, заједничка дворишта у низу са чесмом у средини или бунарком крај неке од стреха, у далеком свету изгледају нестварно лепо и тако недокучиво далеко. Срце тамо пожели да се врати у собичак детињства и да са крденца, који је мајка донела као свадбени дар, узме слатко направљено од дуња.

Тамо, далеко од родног краја, слатко од дуња има посебан, најлепши мирис. Док мислите на њега, чини вам се да се враћате у дом окружен нежном мајчином руком и очевим забринутим погледом.

Неко ново време, неки други људи и неки сасвим непознати простори освајају душу и срце, али никада, баш никада, не могу да избришу то сећање на дане када смо се, обучени у свечана одела и тек новокупљене ципеле, припремали да идемо на славу или, пак, онако старински одевени, кријући се, улазили у спаваћу собу да узмемо мало слатка од дуња, од оне давно посађене дуње, која је расла с нашим животима крај старе куће!

Сада, у туђини, док посматрам људе око себе, осећам да имам само једну жељу: да окусим слатко од дуња са крденца старинске спаваће собе које више нема!

ПОСЛЕДЊЕ ПИЋЕ

Говорио је тихо, готово нечујно, као да се бојао да поремети устаљени ред. Тек је само с времена на време повисио тон и онда је све текло равномерно, мирно, академски достојнствено. Имао је жељу да се исповеда, као што пожели човек пред умирањем. Док смо га слушали, помислио сам да је, можда, грешник по мери правичности коју је сам одредио. У инвентару његове мудрости и свеколиког живота, како се то могло докучити у мудровању обичних људи, крио се тајанствени живот, па га је то, уз славу коју је стекао, удаљавало од његове прве пролећне наде. И његови проверени средњошколски пријатељи, и студентске колеге, а понајвише они с којима је провео прве дане сањарења, као да су у њему почели да виде странца, човека кога се треба клонити.

Када му је једног јулског поподнева, на сеоском вашару, стари школски пријатељ, онај с којим је срицао прва слова, пришао готово званично и ословио га са Ви, схватио је то овај доктор као још једну потврду губитка властитог завичаја. Осетио је да више није међу њима, а између њега и сељака, неће бити оне присности као пре много лета.

Сретао је људе и лепе и ружне, марљиве и оне који то нису били, сретао их је широм света, али нигде није могао да осети топлину као у свом селу. За њега је садашње препознавање сеоских утрина било ново откривање људских судбина. Није он, дакле, био изузетак од људи који су се истински радовали повратку у завичај и зато је у годинама које су му доносиле велику славу и популарност, итовремено био несрећнији и тужнији.

Успех је истовремено код њега доносио мору, које није могао да се ослободи. Биле су то недосањане ноћи. Покушао је да у својој стваралачкој радионици пронађе смирење. Покаткад је проналазио остатак загубљене снаге, па му се истовремено чинило да је, попут песника коме повремено пристиже инспирација, успео да открије крајичак тајанственог неба свога завичаја.

Негде далеко, можда иза непознатих брда, осећао је како се пробијају познати гласови. Била је то недокучива мистика живота. Сан и јава претворили су се у кошмар. Дани су постали туробно тешки и бескрајно далеки. Сви снови су отишли у заборав.

Понекад се чинило да следи угасле вулкане. Само се с времена на време појави нова нада, а онда, уз долазак ноћи, стиже очај који траје дуго, до првих петлова и сванућа. Сlike се понављају у недоглед, данима.

Причао ми је да негдашњег времена једноставно више нема и не може бити. Људима се само чини да им успомене враћају најлепше снове, а оне их, у ствари, све више разгаљују и све дубље рањавају. Све више се чинило да је живео у некој тихој заблуди, да је тај далеки сан била,

заправо, само сенка исцртана у даљини и да се иза те сенке, која је прикривала тај далеки простор, крила лажна нада.

И када су пристизала пролећа, њему се чинилу да долазе несрећне тескобе. Календари су измишљени, чуо сам једном, да људи по њима мере своју срећу и срећу својих најближих. За њега су они били неке чудне црте по којима је могао да мери своју немоћ.

Када се и птице буду одселиле на југ, када одлазе јесењи дани, кад све некуд одлепрша, у њему завлада чудан немир. Време је неумитно исписивало заборав, он се помирио са судбином и дане и ноћи проводио у кући, крај прозора, који је разоткривао мале људске животе док су некуда журили, не обраћајући пажњу на њега. Само је с времена на време разазнавао гласове, чинило му се да су препознатљиви, а онда је завладала неразговетна, хладна тишина.

Трагичној причи свога живота, с времена на време, додавао је нове, црне боје. Живот му је доносио нову горчину и слеђене дане. Некадашњи певач нашег сокака који је побеђивао на сеоским приредбама, остао је да живи у нашим успоменама. Само једном, и то ненадано, сетио се своје победе у финалу једног певачког такмичења. Чак се досетио и песме, и свог најопаснијег конкурента и препуне сале, али није могао да се присети када се све то збило и да је то била његова прва победа. Оне друге је заборавио! Изгледало је да је то било логично. Тада, док се сећао тог првог тријунфа, приметио сам осмех на његовом лицу. Био је то, у ствари, више трептај, покрет, нека врста унутрашњег смеха. Прозборио је кратко: „*Ту је била и она?!*“

Никада нико није могао да дозна о којој је жени говорио. Нагађало се по селу, али је то било све од дугих, силних прича. Једном смо га убеђивали да нам каже њено име, али је гледао некуд неодређено, одсутно и некако слеђено. Можда и није више могао да се сети тог дивног лица, те прве љубавне искре, па је зато ћутао што је све нас растужило.

Кад пристигну дани пролећа, сетим се њега. У очима ми трептај док у измаглици видим нејасну слику: крај прозора старог дома посматрао је пролазнике и једва препознавао неке гласове!

Једнога зимског јутра видели су га у сеоској крчми како испија своје последње пиће!

ИЗБЛЕДЕЛЕ УСПОМЕНЕ

Како најмудрије проживети овај живот? Питање је које нико из мог окружења није могао да одгонетне. Знао сам да није мудрост, или бар сва мудрост, у размишљању или дружењу, као што ми се одувек чинило да без тога и нема истинске жеље да се живот проживи са правим смислом о њему. Колико ли је само улудих дана прошло у нашим животима, а да тога једноставно нисмо ни били свесни. Тек када прођу године, тек када се сетимо давнашњих догађаја, онда нам се учини да је све оно што је било вредно нестало и да су сада пристили дани туге за прошлим добом.

Надуго и нашироко, попут многих писара и сањара, малих људи без којих се не може замислити наш нови дан, описивао сам своја сећања, али ми се увек чинило да то радим невешто, без емоција и страсти, јер сам се предавао судбини коју, можда, нико неће на прави начин да разуме.

На земљи нам тако, чинило ми се, посебно у данима туге, остаје само време да исписујемо своје избледеле успомене; горе, на небу, где се разазнаје плаветнило тајновитог живота, такође ми се чинило, остаје довољно времена да се суморни дани јесени претворе у време радости.

Одбројани дани се лако заборављају; оне које тек треба да бројимо често постају дужи од године. Кажу да су у свему први дани најтежи, све остало постаје рутина. Из војске се једино сећам, и то јасније као зоровњача, првих неколико дана туге, остали су у магли, осим дана дефинитивног растанка. Из школских дана, најјаснији су ми први и они последњи тренуци; преостали, њих неколико ститине, па и хиљаде, улили су се у један обичан сиви, досадан јесењи трептај.

Ако је у животу срећа што нам није потребна дозвола за маштање, онда су многи људи склони сањарењу истински срећни. Песници су највећи маштари, самотњаци и неподобни гости свакодневља. Цео један тамни животни колорит претачу у сан, најбољи сан што у осами долази чежњиво. Песницима су туга што нагони душу да се расплаче и нада што рађа нова сазвежђа ближи свет од новог јутра препуног росе и неке давнашње сете за минулим временима. Непроспаване ноћи постале су тако једини дан којих се многи песници тако разговетно сећају. У неспавању, док киша ромиња и грмљавина најављује непогоду, најјача је жеља да пристигне тишина. Добар дан има рђаву особину да нестaje!

Зашто бих се и сећао сваког почетка? Можда је и заблуда тражити у свему што се око нас збива почетак. Зар нам се не чини, бар с времена на време, да је, у ствари, почетак крај једне приче и да је крај друге приче почетак новог исповедања. У почетку, самом почетку сећања, често сам проналазио своје слеђено неспокојсто. Опсовах себе и љутито пређох улицу!

ТУЂИ ЖИВОТ

Расправе о вечним темама су увек занимљиве. Текуће вести заборав брзо однесе у непознате крајеве. Неке ствари се објављу са преомишљајем за заборав. Време за њих као да не постоји. Идеје су нежне када се рађају, а временом, како пристиже старост, постају све грубље. Можда је и цела историја човечанства започета на прозаичан начин, или се то само мени чини. Док спавамо и сањамо путујемо изван времена и простора!

Писац провинције је, углавном, нигде. Он ствара дело покушавајући да опстане под овим варљивим небом. Његов књижевни напор још није у складу са жељама. Залутао изван свог аутентичног простора, ствара чудну, отуђену атмосферу. Познато је да већина писаца изван својих дела живе неки крајње једноставан, могло би се рећи досадан живот. Зато се и логично закључује да је много боље да писац ћути док му дело говори.

Писци су, сазнајем из властитог искуства, најчешће опседнути лажним вестима и слутњама; боје се да гласно прозборе! И ћуте! Широк, ведар осмех, који у туробним данима нестаје са лица случајних пролазника, писце мора да заболи!

Знао сам људе који су преживљавали туђе драме, никада о својим нису говорили. Њихов живот је туђи живот. И када нас изненада напусте, сетимо се да су крај нас живели мирно, како то приличи и обичним смртницима.

Лепо, прелепо је записао један писац: У читавој људској историји, ниједно поглавље није поучније за срце и дух од списа човекових заблуда!

ВЕРА И СУМЊА

Тешко је човеку да се навикне да себе непрекидно пита о смислености овога тренутка! Има људи који су вредни, а заборављени су можда и зато што и сада, као и у прошлости, пролазе кроз године учења и лутања. Зар се не живи са другима, а не са лепотом и истинама и то само вољом времена, а можда искључиво игром судбине!

Многи су навикли да целог живота буду заборављени и да их се сете када им то присећање више није ни важно! Неки се стално труде да буду скромни, а други га виде као наопако постављеног човека. Пречесто човекова вера изазива велику сумњу. И тако се живи са вером и сумњом! Ту мисао сам по ко зна који пут проверавао на властитом, али и на искуствима најближих.

Један мој колега, новинар, који је знао много занимљивих анегдота, једном исприча занимљиву, поучну догдовштину. „Мују бацили у воду, не зна да плива, желе да га науче тој вештини. Чамцем му прилазе да га ухвате, јер виде да се дави. „Не, каже он“, Алах ће ми помоћи.“ Тако једном, тако други пут, тако трећи. На крају се удавио. Када је дошао горе, рече Алаху: „Толико сам веровао у тебе, а ти пусти да се удавим.“ Доби и одговор: „Па, три пута сам ти слао чамац!“

Каткад није све исто иако изгледа да је исто. Јер, на пример, није исто робијати млад или стар. За живот се никада не може рећи да је проживљен лепо или ружно. Можда је најважније да је проживљен тако да није било досадно!

ПРЕД СВОЈОМ СЕНКОМ

Време! Давно забележена мисао неког мудрог ствараоца да свако располаже једним јединим тренутком у коме заувек сазнаје ко је!

Сваки човек има права на своју истину. Ћутањем често више разоткривамо своје намере од дугог говорења. Људском телу је примереније да говори, али и да ћути када пристигну дани неспокоја!

Старење, усамљеност, неизлечива болест, смрт... Неузвраћена љубав, одвојеност од друге особе, неиспуњене тежње, изневерена пријатељства. Постоји патња, а свака патња је болна!

Да ли постоји судбина, коб, наследни грех који носимо у себи, ћуд, неки унутрашњи глас, који одређује наше понашање? Да ли су појмови изгубили значење? Мучи ли вас ћутање, реч, одговорност, заблуде, погрешни путеви. Како је замишљен човек пред својом сенком?

Сви који су били близу смрти, у стању које медицина зове клиничка смрт, чују пријатну музику или трепереви звук.

Глуп човек доживљава свет са свом својом глупошћу. Стара арапска филозофија каже: „*Ћуд човека је његова судбина*“. То је тај унутрашњи глас човеков!

Сви, или већина, мисле да готово све знају! Глупост је, у ствари, бесконачна пратиља сваког убрженог човека, она је неуништива и што је најгоре, глупак одмах нађе глупака, па се удруже!

Како бисмо били нејаки да нам живот није поклатио неког противника. У садашњости сви не могу владати, али будућност могу обликовати по својој вољи. Често се тако истина и не може да разликује од лажи!

Када човек доживи дубоку старост, све му изгледа некако незгодно, као и сама незгода. Тада и помишља како би било боље да више није међу живима.

Мир и самоћа могу бити бучни ако су помешани са литературом. Са годинама се, боље него ћутањем, схвати да се надвременски и временски људски покрет негде спајају, можда ту изнад наших глава или негде где се појављује плаветнило неба у судару са сводом!

Истину је, као и сам живот, тешко прецизно дефинисати. Има људи који су увек са друге стране, увек сумњиви и увек прогањани. Неко се осећа вечитим губитником чак и ако добија све битке. Има, дабоме, људи који се помире са судбином, па говоре да је све бело, а мисле да је црно. Целога живота они, у ствари, глуме незнање!

Бити затворен или затворити самога себе. Бити слободан, па макар и у лудници! Поништити туђи говор и учинити себе независним – то је каткад смисленица нечијег, можда и нашег, постојања. Добро се зна да има народа, читавих људских скупина, који не живе своје историјско памћење, већ само покушавају да преживе туђе.

И то је слика живота. И сам живот!

ПУТНИК ПРЕМА ЗВЕЗДАМА

Можемо ли претворити наше слабости у наше предности? Па и када човек нешто пише узгред, то је својеврсна „*маргина времена, маргина живљења*“. И то су наше мале људске слабости и наше велике драме свакодневља! Бити неслободан до слободе или слободан до неслободе! Није то само игра речи већ је, пре свега, игра живота и његовог смисла. Може се радити без памћења, али је то онда илузија. Однос класичног и новог је, у ствари, однос меморије и новог. Узбудљиво је када се схвате људи из далеких векова. Ти давнашњи ствараоци нису могли да замисле наше време, али ми покушавамо да схватимо њихово доба.

Процес и смрт! Смрт је само постепено окупирање људског бића нестанком са простора живљења. Само тренутак људског краја!

Човек почиње да умире када прстиже заборав. Док има стваралаштва, тог заједничког сневања, живот показује сву своју раскошност боја. Заборављамо догађаје и људе, не чујемо се до краја. Обично после великих љубави долази заборав или сумња. Бити опчињен у болу значи живети животом свога срца.

Срећа постоји и онда када са некима, који су вам толико драги, поделимо исте случајности и исте људске недаће, јер свима долази исти свршетак!

Када је краљ Мидас, после дуготрајног напора, најзад уловио легендарног Силена, о коме се, између осталог, веровало да зна одговоре на сва питања овога света, одлучио је да упита следеће:

- Која је највећа срећа доступна смртнику!?

Силен је одговорио:

- Да се никада није родио!

Мидас је допунио питање:

- Али, ако се већ родио, шта је за њега највећа срећа?

- Да умре што пре!

Касније, историјска дешавања понешто су промениле овај Силенов исказ. Временом је људска срећа постала зависна не само од тога да ли се човек родио, него и где се родио, а затим ко га је родио, да би се касније умешао у сплет околности на које је могао да делује лично!

Живети своју филозофију значи живети са својим уверењима. Да ли смо се мудро поставили према животу? Многи често крену путем који води ка високом друштву, а на крају заврше на споредним животним стазама са осећањем горчине. Вреди ли се уопште излагати заносима среће и горчини могућих пораза или ићи сигурно и лагано по равници рачунајући на мале добитке. Дешава се да неко неочекивано добија све, а други истовремено изгуби све. Али, то су изузеци на које се не сме рачунати!

Многи филозофи, песници, новинари... спремни су да кажу да су сви богови мртви! Оно што може бити црно у нашим животима нису толико ствари које нам се дешавају саме по себи већ начин на који на њих реагујемо!

Увек је најбоље оно што је најбоље, али да бисте то и утврдили, дуго је потребно читање самога себе, чак и када сами себе обмањујемо.

- Певајте када вам се пева, али истину говорите увек. Можда је и цели људски живот саздан од малих превара и још мањих лукавстава. И када се деси да сами себе преварите, понекад вам се учини да сте добро поступили. Лакше вам је када другима нанесете неку малу, људску неправду! - говорио је Песник кроз смех који је откривао лукавство.

Он би тада додао, цитирајући по сећању неког свог колегу, песника, да када се стваралац сав препусти лажима, њега напуштају и ум и таленат! Зато би допричао:

- Не дозволите да вас убије дух заборавља, али не убијајте дух слободе, дух својих скривених, честитих намера! Многе приче су одавно испричане, али не престају да нас узбуђују. Борба против живота који није био живот, против онога што једва бејаше налик, можда је само део горког сна који копира тренутак нашег постојања! - казивао би Песник.

После пијанства долази отрежњење. И наш суд о времену! Како је лепо рекао песник: Умрећеш када почнеш да сумњаш у своје идеале!

То је и део библијске поруке. И радујемо се и у исто време тугујемо због драме из неких давних дана своје младости. Свако највише у свом надању цени своје животне драме и силину својих емоција!

Човек тако често, али и тако узалудно, буди нека сећања. Од немоћи бежи у неко ново спасење, у други, туђи живот, покушава да открије неку тајну, која је дубоко скривена, а тајновита је и за њега самог.

Сви на неки начин имамо своје успомене, своје вољене градове, села, своје љубави, своје завичаје. Праве или измишљене. И сви на свој начин сањамо да ће доћи „*оно време*“, а мудри људи кажу да то долази, ако уопште једнога дана пристигне, са годинама које откуцавају последње тренутке људске постојаности.

Зар према нашој стварности не стоји стварност мита као вечности, неизменљиви и ванвременски одсјај трагедије са онолико значења колико их допушта видљива, али у исто време скривена садржина мита о људској постојаности и људском нестајању.

Свевременска је тежња људи за недокученим, жељеним, а неоствареним. Откривање прошлости је, како би рекао један писац, „*дефинисана будућност*.“ Разоткривање „*целе прошлости*“ је немогућа, па зато писци, у ствари, говоре о њеном духу. Факта по себи не откривају дух времена и живот. Минули векови сведоче да ништа није вечно, па ни наши животи. Свест о својој прошлости и трајању је важна да би се разумео бар исечак људског живота.

Где стижемо одређено је онајпре оним одакле крећемо. Крај је, заправо, у самом почетку. Почетак у себи има и крај. Бити путник према звездама, зар то није сан свих нас? И када се то не испуни, почиње ремећења нашег уобичајног мира. Наше одлуке често нису исписане нашом слободном вољом већ су резултат сплета многобројних околности на које не можемо сами да утичемо. Када човек нешто учини што није по његовој вољи, не би требало превише да се каје. Нешто је било, десило се и ту нема кајања!

Опет ми је близак један писац: Ни гробари не умиру ништа лакше само зато што су ближи смрти. Лекари такође. Не верујем у невољу као искључивог учитеља живота. Можда и срећа може човека нечему научити. Треба бити прихваћен и прихватити оно што вам се нуди ако је разумљиво и блиско вашем духу и вашем поимања времена. Постоји прошлост без које се не може и коју не бисте волели да имате. Живот се губи ако се не живи на правом месту. Каткад нисмо кадри ни себе да разумемо; најтеже је када неразумевањем других не разумемо ни самога себе.

Данашње време нема времена. И то ме подсећа на једну источњачку причу о мраву и Меки. Пошао мрав у Меку, сретне га други мрав и пита:

- Где ћеш?“

- Идем у Меку! – одговори.

- Будало једна, твој ход је тако спор, а раздаљина бескрајно дуга, немогуће је да стигнеш до Меке, умрећеш на путу!

- Нека, одговори мрав, али ћу умрети на свом путу!

Живимо ли, у ствари, у некој врсти двоструког и загонетног живота. Са сновима и ноћним морама. Времена се брзо мењају, али садржине разговора остају углавном исте. Трудимо се да не прихватимо лаж, а она нас свом силином бомбардује. Одбијамо да ћутимо, јер се прибојавамо случајности. Одвек су нам блиски људи младалачког духа чији су домови стално отворени за све.

Ако све буде само псећи лавез, ветар ће га однети и никаквог ефекта неће бити. Време, поштено време, то је дубоко у нама. Многи људи чине грешку верујући да могу да побегну од невоља. У свакодневним људским обртима има нечега и од овог кризног времена, али и да није тегобно, било би људске драме.

Многи желе да напишу књигу о трајању, која ће трајати. Увек је са нама осећај неке локалне митске поруке, и увек тежимо да откријемо универзална значења живота.

Време оставља на нас трагове, а ми њему не можемо ништа.

Кад остављамо мало, то није много, али нешто више од ничега!

ПЛАШЉИВАЦ И СРЕЋА

Своју баку по оцу, баку Саветку, упамитио сам по духовитој срећености. Чини ми се да ништа није препуштала самовољи судбине! Она је у себи обнављала памћење и било јој је важно да те приче претвори у нову стварност. Говорила је да људи треба да одлазе на гробља, јер ће се глас предака, у противном, угасити у нама. За човека је најстрашније откриће да је смртан, да ће једнога дана напустити овај свет. Јер, човеку се у први мах учинило да је на овај свет дошао за свагда! За добро треба платити, можда, добрим памћењем. Крај нас тече река заборава. Полако умиремо са последњим зрацима сунца на западу.

Велике страсти су, како је писао један књижевник, толико речите колико и ремек дела. Свет је пун страсти, пун прича, случајева и чудних дешавања која чекају да буду испричана, а када нема маште да то доприча нема ни праве приче! Уколико не понављате живот у машти никада и нисте у потпуности живели. Понекад је једини спас наше душе седење на поду, прекрштених ногу попут Шехерезаде. И то постаје потврда нашег постојања, обостране љубави и самртног греха.

Људи своје успомене или улепшавају или их описују другачије него што је била стварност. Већина то чини несвесно. И не знају зашто! Неморално је ради себичности нападати друге. „А зна се, говорио је Сервантес, у души плашљивца нема места за срећу.“

Има периода људске историје о којима се мало зна, а много ћути. Одисеја Голог отока, о којој се тако надахнуто пише, је време које се понајвише памти по причању и по прећуткивању! Чух једног пријатеља како мудро рече: Ти си ту, али они знају да ти ниси ту! Народ зна да ће свог својега најстрашније ранити:

- Ко ти ископа очи? - гласи једно прастаро питање.
- Брат! - каже упитани.
- Зато је тако дубоко! - закључује онај други који је питао.

Народ се, чуо сам много пута, у такве ствари добро разуме – уме да игра оба брата! И зато су људи закључаних мозгова слични и слично досадни. Повређено биће се опет изнова пита да ли је имало права на неко право, на неку ситницу. Јер, свако жели да купи тренутак у коме ће се осетити човеком, да можда узлети ка митским, далеким, затуреним временима.

Сви имамо своју судбину, можда и незаслужену. У овом животу срећемо и две крајности и бежимо од њих као од неке немани: бојимо се да присилно мислимо о присилним мислима!

СЕНКА СВОЈЕ СЕНКЕ

Просте ствари захтевају више речи него што заслужују; чак и неко чудно објашњење о болу који је величанствен! Зар не желимо да будемо властита жртва свог једног живота! То знамо док смо у стању да знамо, после тога потоп, чак ни могућност да се некуд стигне, јер је све безнадно!

Од сигурне смрти има само сигурније смрти. Чудно је колико један човек може да буде сенка своје избледеле сенке. Ретки су људи изједначени у свом бесправљу. Испред реченог увек постоји неречено и увек треба поштовати то, а не оно што се прича. Збуњује нас у болу тај сусрет власти и невласти, сусрет јаве и сна и сусрет нашег и туђег виђења света!

Чули сте, свакако, за онај добро изрежирани виц о разлици између жељеног и могућег. „Шта жели господин?“, пита келнер госта у једном ресторану. „Господин жели шампањац, али пије пиво!“, одговара гост.

Постоје теме које не трпе никакве нагодбе. Као што сви ми на неки начин имамо своје судбине, своје сувишне далеке мостове и своје чудесне громогласне љутите тишине. На питање смишљено са предумишљајем спремни смо да дајемо одговор без предумишљања. Али не увек! Да ли је живот једна трагична иронија? Има ли у њему превише узнемирујућих опомена? Човек је донекле осуђен да проживи свој живот, свој век, у суженом простору свемира и величанственом простору унутрашњих збивања. Живот и оно што после следи је, у ствари, задато проклетство! Ни моћ, ни новац, ту битно не могу поправити ситуацију када се мора путовати. Некад ни своје име не треба изговорити. Поетика исповедања често постаје наш свет, као што је она свет грешника. Грешни се најчешће изгубе у гомили. Што већа гомила, то мање шанси да вас примете. Живимо на једном месту, а прошлост нам је остала тамо. Људи имају много или мало талената, остали су – остало! Није увек лако пронаћи изгубљене кључеве својих снова. Јер, свет није само оно што можемо видети, чути и опипати. Да ли се може докучити недокучиво? Треба трагати за тајним искуствима, сазнањима и вештинама у којима се крије моћ сна, магичност речи или памћење прошлости. То је трагање за мистеријом живота и смрти.

Сан о љубави и смрти је наша свеопшта стварност. А каква је само чудесна моћ и проклетство илузија! Изгубивши илузију, губимо и своју стварност! Лепо је бити заробљеник властитог сна.

Некимa су истина и лепота успутна брига. Осећати, допадати, али без користи. То нема везе са интересима банкарских чиновника.

- Ако не испричаш све – ниси казао ништа; ако кажеш све, ништа се неће разумети! - писао је Филип Давид.

ИЛУЗИЈА СНА

Да ли се може заборавити – заборављено!? Треба се чувати римованих Истина, блата градског гета; отпадници су око нас. Да ли су људи доиста оптерећени свешћу о сопственој угрожености? Нада у освајање слободе, у бекство из света присиле можда је илузија живота која се каткад преображава у човеков сан!

Рађамо се, углавном, изван узбудљивих токова можда чудновато занети ништавилком! А онда живот најчешће постане велико узбуђење. Мимо нас. Има чуда! У животу није све тако бритко и бистро као свечана септембарска недеља. Можда нам се тада учини да је све важно и све незаобилазно. Зато, како ми је једном прозборио Песник, са радошћу треба ићи у сусрет смрти! Јер, циљ живота не мора бити неки циљ, али живот има лепоту ако пружа илузију сна! Свакодневица губи дражи ако није опчињена лепотом надања. Кад неко памти много, говорио ми је сељак из Забрђа, он често постаје веома непријатан сведок! Тада нам нису потребни ни привидни мир, ни привидна ведрина. То су илузије живота.

Сви имамо своју поетику тајанства, чак и када је немамо. Каткад нам се чини да је ово доба залутало у два времена. Ако је, како мисле многи умни људи, „живот сан“, онда би се могло и разумети зашто се каткад чудесне драме читају као савремене бајке. Јер, око нас трепери и време и простор, и прошлост и садашњост. Можда нам и превише недостаје поетика живљења и истанчан рукопис неоствареног!

Када сам напустио забрђански крај, никада нисам заборавио музику своје баште!

ЗАГОНЕТНА РЕЧ

У животу се углавном играју епизодне улоге. А и то је нешто. Бржим живљењем још више старимо! Има доста речи, мало је оних правих. А без њих нема ни речи! Ни симбола времена ни простора. Ми и у сну често бежимо испред неких! После пете-шесте чаша, има услова да уследе глупе шале и тада постаје највеселије! Време пристиже за нове догодовштине. Стваралаштво је као владање: у почетку је благослов, на крају постаје грех! Увек се трага за изненађењима, за неоткривеним истинама, што нас тера да досетки додамо коју нову, лепу, али и загонетну реч! Како да знамо да смо на крају, јер је можда одавно био крај, а да то нисмо ни примтили, али како да знамо да је то био почетак? Тренутак пролази и са њима сва значења која носи.

Неко је за све нас и туга и опомена, а спремност и способност нису увек најбоља препорука. Треба знати шта је лепота, а шта је мудрост. Није лако разликовати ни то – ни лепоту мудрости, ни мудрост лепоте!

Можда је пристигло време да се изврши попис свих наших привида. Само празан папир је наша слободна територија! Прошлост, прошлост, неупотребљива прошлост! Само нешто што је било или је могло бити. Ми смо већ одведени. Можда се више нећемо ни вратити! Природно стање је стање сумњи! Варајући друге, заваравамо сами себе. То је можда део неке урођене неумитности, део привида и стварности између онога што већ постоји и онога што се намеће. Нешто је дијалог. И јесте и није. Почињемо као својеврсне незналице, а потом неко од нас постане заробљеник библиотеке. Дивно, наивно време, треба увек обновити. Некада су промене такве да све остаје исто. И туга остаје каткад једини човеков избор. Заборавити време значи заборавити мостове прошлости и будућа надања. Писари су први бесмртници људског рода, они преко којих људи постају бића времена. Они су најчешће регистровали оно што се збивало без најаве и реда, у животу распеваном у оквирима обичног људског века. Чувањем трагова и сећања настали су наши истински трептаји. Можда временом не би требало ништа читати, само писати и то, како би рекли филозофи, писати не пишући ништа! Сневамо о ономе што је немогуће и иза видљивог трагања за невидљивим. Није чудно што неке људе тешко препознајемо у тамној кафанској ноћи док другују с незнацем. Неко се бори пером, неко ћутањем! И примерцима безвредног живота.

Стално говоримо о опсесији смрти, а не помињемо опсесију животом. Многи су, у ствари, заражени смрћу, јер тако је хтео живот. И велике жалости не морају бити истине, као што велике истине нису увек жалосне. Самотници су моћници, али и међу дангубама има самотњака. Глупост преводимо по сопствој глупости. И благим изразима често прекорачујемо своја овлашћења! Трудим се да оставим у аманет свој дијалог са собом и својим давно заборављеним временом!

БЕЛЕШКЕ ЗА САМОЋУ

Све речено није увек све. И у тренуцима највећих радости, изложени смо „*постошима живота*“ за које се тешко налази лека и скровишта. Наше срце није престало да тугује, чак и у времену које би требало оставити за сећање, а најведрије песме ме подсећају на планине у којима више нема туговања, ни трага од живота!

У брдима су многи проналазили своје ново родно место. Пролазе вихори и заборав. Волим далеке пределе сопственог духа; тугујем због ненадано најављених дана жалости.

Загонетке живота траже ново одгонетање као и свака интимна драма. Сви тражимо излаз из властите тескобе. Галамимо у леденој тишини. Мислимо да смо привремено. Вратићемо се некада и некуд трагајући за својим рођењем! Шта сам и шта стварно могу!? И када се све сврши многи остају у недоумици. Оно што сте сањали не постоји. Још је остало само сећање и кошмар. И језик који мучи и узнемирава!

Истина понекад цинично звучи. Долазе дани са дугим, тешким маглама! Бити нешто, то је судбина. Постати ништа, није у нашој моћи. Путујемо кроз време, не кроз постор, и остављамо многе нетакнуте тајне. Често говорим онима који нису говорили, зашто нису говорили!? Можда су нам још потребније „*белешке за једну самоћу*“. Мислим да постанем незнанац самоме себи. Моје богатство је и мој ужас. Речи могу да говоре истину, али речи су и магија. Обично се не разумемо, или се бар не разумемо довољно. На тај начин, ја нисам онај исти, онај који сам мислио да јесам и постајем неко други кога не познајем. У томе је функција речи; да каже каткад и оно што је било у позадини мисли. Зато понекад треба изабрати унутрашњи мир пун страсти и успомена.

Осећам да сам вечно омађијан непознатим, неодређеним и далеким са обрисима који нису нигде. Не плашим се страха од мноштва различитих гласова, као што се не бојим ситних грешака које могу једино да доведу до губитка ситних улога!

Данас почињем да лутам између магле и висова. Јер, питам се, шта су то мала, забачена места? Моје планинско Забрђе није затурено; ја стално живим у њему, физички или у сећањима. Ту сам сусретао људе који не знају своје мисли да сређују у тишини, у игри јутарњих сенки на сањивим прозорима и скривеној клупи на којој су заборавили своју тугу. Можда би поново требало да се враћамо малим стварима, тамо где је сваки почетак и крај, тамо где су први извори наших песама и наших суза!

Руке мојих комшија траже тишину, своје сенке као да осећају како се наше време озбиљно накашљало, јер се једва види траг изгубљен у мраку. Дојавили су да смо залутали, а ми смо покушали да грлимо бескрај, да

трагамо за светом доброте и поштења. Давно смо схватили да је љубав јача од смрти. Ужасно се око мене догађају промене, сем година. Старим!

Ћутим. И остало је ћутање!

У самоћи, под жалосном врбом, прелиставам сажети преглед свога трајања. Постајем лутајући продавац неке далеке магле и повремениог пристизања месечине.

Откоси сећања су пали. Ћутим да не бих заћутао! Завладала је тишина. Планове одлажен за друго време, сада ме пустите да се мало исплачем!

КАЛЕНДАР СЕЋАЊА

Старост доноси усамљеност и потиштеност, прикривену жељу да се буде питан за савет и за оне људске прохтеве који траже једноставне одговоре. Бити данас стар, коначно, бар како ја осећам време забрђанског оквира мога трајања, значи бити сам. Тада остаје довољно времена да се читају давно купљене, а никада не прочитане књиге, да се прибелиже обрисци непознатих светова и да се ствара илузија о животу као једном великом обећању, а узбудљива, повремена лирска сведочанства и лирски говор, постају део свеколиког немира.

Немирно време ме је нагнало да журим, а догађало се да нисам знао циљ коме тежим. Све нас је мање. И тада, у тим данима које се полако тање, имао сам потребу да се, као и многи други, враћам у прошлост. У минулим временима сањао сам о лепој, недалекој будућности. У прошлости су остале да живе наше наде; у тешким и мучним околностима преживљавамо садашње ноћи. Потрошили смо све наше миришљаве сапуне, а једно време, које је будило наду, неповратно је отишло!

Изгубио сам осећај времена, али нема горчине, ни сласти. Ћудљивост у изнуђеној самоћи, које каткад и нисам свестан, била је мој саговорник. Остали су да чаме снови моје узавреле младости. То је понајвише одржавало драму мога по много чему заборављеног забрђанског простора.

Тада сам схватио да постоје дани које људи без своје воље једноставно упропасте и њих више нема у пожутелим календарима нашег сећања.

ТУЖНЕ ПЕСМЕ

Све је у његовој причи било обојено класиком и сентименталношћу док је беседио о својим укусима, страстима и сновима. Прошле суботе, крај реке, упознао сам једног филозофа, који је боравио у Грчкој. Тражио је посао, али безуспешно. Тог боравка се сећа по замагљеним стаклима на улазним вратима железничких станица и тихом, сетном отпоздраву неком човеку кога је ту први пут срео.

Тај филозоф се касније посветио сликању. Имао је дара. У његовим сликама, небо над мојим селом најдуже сам памтио по тим сликама на којима су се јасно распознавале све дугине боје.

У младости сам често, подсетила ме је његова прича, походио завичај размишљајући у недоба о мржњи и људском лудилу. Брзо сам схватио сву суровост људског тајања и сву неизвесност сутрашњег зимског дана.

Понекад помислим да сам у прошлом животу, у годинама које су пролетеле као лептирићи, био неки уметник, јер ме је окруживала осама, а она је згодна јер нам је пружала прилику да се присетимо тих минулих тренутака када смо се дружили и у тишини сањали неке будуће дане.

Постоје тужне песме, заборављени људи и неизмерно сањани дани среће. Од свега нас највише узбуђује шапат неке особе коју смо прижељкивали да пристигне из даљине. Тада сам схватио да су срећни и они несрећници који су могли да размене адресе пријатеља у туђини. Јер, када се зачне живот, тада је нејасно шта ће се даље догађати. Неки су давно отишли у предалеке крајеве и њима највише недостаје собичак интима родног краја. Бескрајна је то прича у којој се све слаже. Само, кажу ти далеки путници, једно не: туга је променљиво место! Она сада станује овде, у близини новог дома у туђини.

Њима, и свима нама, ма где били и које школе посвршавали, остају замагљени снови и надања. После смрти нама најближих, остаје само понека фотографија и једна или неколико речи које одзвањају у даљини. Све остало се претвара у неку недокучиву митску неслогу и у прах времена.

У усамљености и немаштини најважније нам је било да преживимо бар неколико наредних дана туге. Знали смо да је најтеже написати истину о себи. Због тога се из тих прохујалих дана најрадије сећам пространстава зелених поља, ливада и шума.

Пред крај живота, говорили су ми старији људи мога Забрђа, каткад се рађају неке нове наде, а онда све креће у суноврат. Људи остављени сами себи постају нејаки, каткад толико немоћни да се прибојавају и најобичнијег ветра, а долазак невремена буди у њима страх од скорог пристизања смрти.

Да бисмо завршили започето, потражимо часак мира! Понекад, само понекад, шетамо наизглед изгубљени, замишљени, досађујемо се, а тада, у ствари, живимо свој живот. Ослобађамо се својих година и свега онога што нас доводи до овакве судбине. Жури нам се, жури, да испричамо поетику појединих крајева овога света. Од „*трубе до тишине*“ често стоји читав један људски век. На почетку поетике века је рађање, на крају неповратни смирај! Страсти, страсти, страсти... Нестале са доласком тако непожељне старости.

О, пијана сенко живота, зашто ме сада мучиш када ми је преостало тако мало наде!

ЗАВИЧАЈНА ЛИПА

Ако у некој велеградској улици пронађете дрво које подсећа на липу, знајте да сте се сигурно вратили у детињство. Дајте ми липе завичајне! У осмишљавању живота често пролазимо кроз пределе и време које никада нећемо разумети, а ни оно не може да схвати нас. Сви смо постали део себичних илузија. Нема више места никаквом чуду или поетској упитаности.

- Само је један кутак свемира који можете сигурно да поправите – то сте ви сами! – говорио је Песник.

Ових дана, чудно неко време, нисам могао да се ухватим ни за једну нит радости. Наши путеви су без путоказа. Око нас су само извори претећих сенки. Помрачина и студен натерали су ме да ћутим, али и да размишљам како монотони живот рађа дремеж иза којег остаје само – празна мисао! Живот је каткад, а можда и најпре, она загушљива крчма у којој међу стотину гласова човек распознаје само своје речи. Тако ми, у ствари, и несвесно трагамо за својом истином, ма колико она била болна и нашим чулима тако далека. Наше сенке живота могу бити и туђе успомене. Људи који су спремни да издају рођено огњиште, свој завичај, спремни су да вас продају за мало дувана. Зато је, ваљда, и разумљиво што се тако често с тугом сећам липе у нашој башти коју се на превару посекали неки људи спремни на сваку врсту издаје.

Познавао сам људе чија су сведочанства била тужна и ружна. Њих је једноставно требало избегавати или им се до смрти супротстављати. Није нимало чудно што се најбоље осећамо међу себи сличнима, јер нас често повезују подсмех и бројне догодовштине. Ако сам нешто научио у животу то је сазнање да ништа није дефинитивно: ни успех, али ни неуспех! Некада сам волео, у прикрајку собе, да читам писма која сам добијао од својих пријатеља, јер су својеврсни споменици успомена. „Многи се више неће вратити; очеве ће синови заменити сећањима“, писало је у једном од тих пожутелих писама.

Сви неми од туге испијамо последњи гутљај вина у крчки коју зову „Илузија живота“. Чујем како један припити младић говори: „*Отац се крсти, мајка клања – ја се чудим!*“

Датуми и време нису увек чињенице, као и уосталом и оптужнице. Пролећу сам се највише радовао, јер тада најлакше прелиставам време. Према себи и другима. Причам! Сем искрене љубави, све у животу може бити кобна заблуда. Незвесност је једина извесност сутрашњице. Илузија нашег живота има права на наду, а не на страх и патњу.

Познавао сам људе који су сав свој обични живот посветили правди, а дочекали су старост усамљени, сиромашни, напуштени од свих. Тада сам, као и много пута раније, схватио да је све у животу најпре обмана. Људски је што свако жели да се представи по мери своје замишљене слике. Мени је сада једино јасна сенка рама наше спаваће собе!

НЕПОВЕЗАНА ПРИЧА

На хиљаде људи, бар толико пролази мојим памћењем, свесно осуђују себе да живе у средини која им је подарена рођењем. Без остатка и размишљања везују се за неку варош, можда и забито родно место, и ту проживе све тескобе и лепоте људске пролазности!

Време прошло, оно што називамо историјом људског рода, не инспирише нас само грешкама. До данас ми остају исписане песникове речи: „*Које није довољно мало, ништа му није довољно.*“

Оригиналност живљења није у форми, јер је углавном свима све некако слично, него у начину да се то слично учини мање сличним. Градећи ново, савремено песништво, многи су, у ствари, свој успех заснивали на том искораку из форме, на новом гласу или чак и на потпуно новом нагласку.

Остаје бар нада да ћемо се раскошно изгубити у пролазности! Наши приватни животи постају права збрка! - сањао сам и истовремено се исповедао својим пријатељима.

Многе људе у тим нашим прохујалим животима нисмо упознали, јер нисмо стигли да то учинимо. Брзо смо лутали, осећали се изгубљеним и до бола повређеним. За нас су њихови животи били што и наши њима – низ више или мање истих слика!

- Зар се не сећаш мене... Па, да, био је дим и бескрајна тескоба кад смо се први пут срели! - рече ми човек чијег се лица у први мах нисам могао да препознам.

Што више пролази време, то у мени сазрева схватање да су некада моћни људи, они који су кројили наше животе, постали људске сенке, бежали су од стварности, завршавали у тишини и исповедали своје грехе. Свет моћника претварао се у свет преплашених људи. На другом крају, у неким непознатим пределима, рађали су неки нови моћници који ће, можда, већ наредних дана кројити наше животе.

- Ако се живот не научи у младости, никада се неће научити! – говорио је Јован, мој земљак, студент фармације, атлета и сањар у души; говорио нам је обичне речи, а нама се тада у Забрђу чинило да са београдског асфалта доноси нека непозната сањарења, неки нови далеки колорит који тек треба да осетимо.

Касније, много година касније, Јованове поруке љубави биле су ми јасније, јер је постао много више од обичног сеоског младића који је обећавао. Остварио је своје снове!

Колико да се живот проживљава, он се не може до краја проживети, а још мање зауставити у раскошу његове лепоте. Човек живи да би за собом оставио нешто што ће се људима око њега учинити вредним. Моји земљаци, ратари, радовали су се првој бразди, као што се ђак - првак

весели првој петици или оном непоновљивом, увек заводљивом осмеху најдраже другарице.

- Пријатељу, у мом животу инстинкт је био мој једини компас. Никада нисам знао како ће се догађај завршити, али ми се увек чинило да ће то бити по мојој вољи! - говорио би Песник.

Равнање по инстинкту постаје часак најлепшег дана пролећног јутра или зимске идиле. По том чудном истинкту не може се управљати срцем него душом; по њему људи, ваљда, најбоље препознају оне којима треба узвратити за стисак онемоћале руке.

За Песника је загробље постало симбол вечности, јер му је досуђено да траје док над нашим сећањима не избледи заборав. Смрт људска, смрт познатог човека, постаје временом део неиспаваног сна, а људско загробље наставља да прича и допричава мит о нашој постојаности.

Многи моји знанци се смрти нису никада плашили. О њој су размишљали као о неком новом стању духа, о људској нужности и људској вечности. О смрти су певали и моји песнички кафански другари. Њима је посао била олакшана тиме што су у себи нашли део онога што ће тек доћи, а неминовност доласка смрти чинила им се довољно занимљивим да о њој певају исто онако лепо као о првим љубавним јадима измишљених јунака. Песници су тако, размишљајући о пролазности живота, налазили изворишта за нове песме о недосањаним сновима своје давно прохујале младости.

- Ниједан човек није никада одбио другу чашу вина зато што његову изврност није могао да исказе уверивим речима! - говорио је Песник.

Цитарајући ову лепу мисао неког непознатог мудраца, Песник ме једном подсети да људи склони лепој књизи радо читају писце романтичне епохе, јер су у повратку, макар у мислима, доживљавали то време као враћање у младост што неминовно буди успомене на процветале липе и прве љубави.

Зато се, ваљда, у кафанским лудоријама, али и у говорењу мени непознатог тихог човека, кога сам случајно упознао у позоришту, крије и одговор на свакодневно питање о срећи и недосањаном сну, о жељи да се стигне у Америку, а кад се тамо дође, о великој носталгији за родним крајем, који нам се, посматран из даљине, чини најлепшим делом изгубљеног свемира.

- Почела је моја генерација да стари, да се сећа само онога што је јасно обичном људском уму, да у сећањима бележи само лепе тренутке искорака из људске путање! - говорио је непознати сабеседник.

Људи умиру изненада од туге, а многи од хладноће и глади. И када слушам, а доста сам се наслушао прича избегличких мученика, не могу да не опсујем ветар што доноси студен и ненајављену смрт. Осећам тугу и тешку бол у њиховом гласу и чујем лавез залуталих паса. И они су осећали да их разумем, да патим са њиховим болом док нам се чинило да у даљини трепери нека непозната светлост! Ваљда ће неко знати да напише,

не само са патетиком, него и са миром умнога човека, садашњу историју плакања.

У време ратних страхаота, срећом, бележе се и лепе људске радости. Тако се кажу, лакше преживљавају патња и неизвесност надлазећег јутра. Тако све постаје помало необично, можда понајвише зато што довољно не разумемо једни друге, и свет који нас окружује.

Кажу да је смрт непоткупљива. Она подвлачи црту испод које се више ниједна не може подвући. Нека нераскидива веза, у ствари, спаја храброст пред животом са храброшћу пред смрћу. Прва даје смисао другој, друга достојанство првој!

Јер време је целовито, наше памћење је фрагментарно. Људи и са више среће имају на располагању један живот који се не може делити механички.

Дошло је можда време да се враћамо једноставним истинама. Дешава се, можда, да син – пијанац продаје очева одликовања. Зар у деци не видимо сами себе, а у прецима свој род, односно вечност! Зар се каткад не каже за старце да су своје урадили. Као да је њихова кривица што су живели предуго.

- Зашто пишем..? Можда зато да не бих полудео. Или и зато да додирнем дно лудила! - говорио је један добитник Нобелове награде за мир. „Ви сте заједно, без мене. Ја сам овде. Правим речи. Сведочим! – обраћао се мртвима.

Тај снажни творац живео је живот грозничаво испуњен враћањем дуга онима који се нису вратили, или, како би рекао један савремени писац, „*борбом против заборава*“. Људи се понашаја понекад као да не знају да пут у пакао није већ пронађен. Кога не би узбудиле речи овог добитника Нобелове награде: „Ми морамо поново пронаћи разум, морамо поново створити лепоту – из ништавила.“

Завичај нам се крије између сени и врба. Осећамо ли „*све ватре и све ветрове*“. Дочаравамо немогуће, а нисмо уметници или бар нисмо увек спремни да то будемо. Неко је једноставно велики као човек. Својом особеном тајном и својим занесеним шармом! Да ми је више реда и равнотеже и можда заљубљености у древна времена и цивилизације наших далеких предела како бисмо постали мудро надмоћни над самим собом. Дирају ли нас догађаји и људи које је у кризе и драме отерала немоћ?

Када су питали једног сликара, који је себи пуцао у стомак и тако живео два дана, зашто је то учинио, рекао је: „*Јер би моја туга трајала сувише дуго!*“

Старост у Забрђу дивна је ако човек има разлога да је дочека! Књиге су у њиховим домовима добијале су главно место.

Ако им се дешавало да понављају исту причу, чинили су с лакоћом, једноставно, течно, уз исте напомене и гестове, јер је отменост била смисленица њихових живота.

ЧОВЕК БЕЗ РАДНЕ АДРЕСЕ

Бити без посла, то је рам који не нуди веселе дане. Ноћи кошмарне, јутра препуна стреса и неке притајене чежње да ће се баш тога дана десити – чудо! Позива нема! Сlike незапослених подсећају на увенулу реку, на пусте обале крај којих бораве људи који у том тужном крајолику себе најбоље могу да послушају!

Међу онима који траже радно место много је сиромаша, болесних, усамљених људи. Док су ишли у школу, било је наде да ће – када се заврши та деоница њихових живота – неко рећи: „*Браво, па ви сте сјајни! Успех ће вам отворити сва врата!*“

У ту причу многи млади људи наивни, неискварени, пуни неког чудног животног оптимизма намах поверују! Младост је каткад спремна да стрпљиво слуша туђа говорења, дуге приче и велике лажи!

Када нада утихне, кад нестане та, можда и варљива сенка лепе слике, онда долази доба очајника. Сивило постаје једина прича коју препознаје губитник. Нема другог излаза. Негде далеко, ко зна где, покушаће – само неки, они храбрији и упорнији – да потраже своји нови пут. Многи ће га пронаћи далеко од завичајних брда, у крају где се говори другим језиком. Тада ће прозборити, док је све у знаку притајеног плача који уништава људску доброту: „*Збогом, завичају!*“

Како се осећа човек без адресе, без радне адресе!? У уском ходнику НСЗ гласови немоћних људи делују као најтврђа оптужница. Као што су чинили и други, било је дана када је на бројне адресе слао уредно сређена документа. Ту су биле и факултетске дипломе и уверења да никада није осуђиван, да није под истрагом. Слао је и уверење о дражављанству и налаз лекара и лепо срочена молба, али и спискове бројних награда освојених на анонимним конкурсима. И много другог, потребног и мање важног. Све на једном месту и све у исти мах!

Одговарали су ћутањем! Покаткад су стизала и писма; дојавили су да је примљен неко други! Бољи, гори, успешнији, није сазнао! Знао, међутим, да је новопримљени кандидат давно, месецима пре расписивања конкурса, на радном месту! То је, дакле, та шифра за успех. И пре конкурса, ето запослења! И тако редом десетине пута. Циничним смехом хтео је да победим своју несталност, да буде јачи од те велике неправде. Спремао се да пишем нову молбу, али без наде да ће жеља бити испуњена.

Ово је, нажалост, време очајника и доба полтрона. Изабрао је прву адресу; није једини! И то га је тешило, јер у овом несталном добу није поразно бити побеђен.

Сан о правди и правичности је његова прошлост. Ипак, нада последња умире! То је једина шифра спасења његове рањене и несталне сенке која каткад подсећа да се иза ње крије неки давно испричани живот!

ПРИЧЕ ЗА МЛАДЕ

ПРВА ЉУБАВ

(Прича за младе)

Ништа, ваљда, није лепше од прве љубави. Све остале су само – друге. Прва љубав се зато најдуже памти и целога живота препричава, до детаља, све оно што је везано за њу, ту прву љубав.

Казах: „Прва љубав ми је личила на ружу која је цветала у најлепшој башти поред наше старе куће. У тој башти, тај најлепши цвет, била је она, прва љубав. Име чак и није битно, важно је да ми се чинила прелепом, што је важно за моје снове, а и сада ми се чини да је то била најлепша девјочица коју сам срео у животу!“

Рече: „Да није то била Јасна, која је у време летњег распуста долазила у наше село чак из далеког Лесковца? Можда Милица, која је из Лопушње повремено навраћала код своје баке у Доњој махали. Није ли то Милева, коју си, сећаш ли се, тако нежно помиловао по коси када смо првог школског дана чекали у реду за следовање испред школе?“

Казах: „Све љубави су тајна за друге, оне треба да живе само у нашим срцима. Када би други сазнали за њих, пореметио би се сан о првим љубавним мукама и првим љубавним жељама. Зато, говорили су ми старији, немој никоме да се повераваш која ти је прва љубав! Можда ће неко пожелети да она и њему буде прва љубав, па ће доћи до силног неспоразума и, можда, велике свађе.“

Рече: „Ни ја нећу да ти кажем која је била моја прва љубав. Из ината, иако би, уз мало мука, то и могло да се догоди. Само, да те мало мучим, могу испричати како смо се упознали. Било је то овако. Једнога дана послаше ме родитељи да донесем воде са оног извора у центру села. Волео сам то да радим без очевог наређења, јер се око тог извора увек окупљао занимљив свет. То нам је, сећаш се, било место где смо се често дружили, шалили, где смо се договарали шта ћемо радити наредних дана. Крај изворишта није било никога, захватих воду и када сам се припремао да кренем, наиђе она. Хтела је да захвати воду. Носила је лепу тестију, сећаш се и ти оних тестија које смо и ми имали. Узох да јој помогнем, али се деси малер. Тестија се разби! Мојом кривицом! Испричах њенима шта је било, опростише ми, али све казаше мојима, па сам тада, као и оне зиме кад смо крали сушено месо, добио силне батине. Мајка рече: „Да се ниси загледао у њу не би сломио тестију!“ „Није тако!“ – одговорих. Није вредело. Што сам се више бранио, све су ударци били жешћи. Реших да будем херој и да истрпим! Можда сам је због тих батинању и заволео!

Казах: „Гле, бога ти, и ја сам због прве љубави добио силне батине. Било је лето, тек се завршила школска година. Знаш какви смо били ђаци, следиле су родитељске награде. Увече смо имали права – после бројних дневних обавеза – да изађемо до центра села. Могли смо ту да седимо сат

– два и када већ почиње да се смркава, око осам, пола девет, враћамо кући. Те вечери закасних. У наше село су пристигле неке девојчице из града, али није било оне Јасне коју ти помињеш. Загледах се у једну од њих. Био је и мрак, па је добро нисам видео; само ми се чинило да има лепе увојке, а по дивном гласу рекло би се да је врло лепа. Знала је лепо да се смеје и да нам прича такве приче да смо је сви, хтели или, слушали, готово и да нисмо дисали! Одједном, зачух глас мога оца. Каза: „Ту ли је Алекса!“ Рекох: „Ту сам, тата!“ Када сам се припремао да му кажем зашто још нисам дошао кући, уследило је такво ударање неком батином да су сви морали да беже куда су их ноге носиле. Бих постиђен због тога, али шта се ту могло. Тада рекох: „Када поодрастем, вратићу ове силне батине!“

Рече: „Са оном девојчицом што је хтела да захвати воду, а ја јој разбих тестију, виђали смо се после неколико пут. Говорио сам јој како има добре родитеље, само није требало да кажу мојима што сам сломио тестију! Казах јој да сам због тога добио силне батине. Рекла ми је како јој је жао и, када би могла, она уместо мене би хтела да добија батине! Како то може, казах, али ми је било драго што је била спремна да се жртвује за мене. Видео сам како је поцрвенела, а и мени је нека ватра избила по лицу. Када смо се други пут видели, била је већ подрасла девојка, готово спремна за удају. Нисам ни имао смелости да јој се обратим. Она ми приђе и рече: „Сећаш ли се оне тестије што си је поломио на извору?!“ Казах: „Како се не бих сетио, због ње сам добио и силне батине?!“ Каза: „Тата купио нову, али ми више није дозвољавао да је носим до извора. Рече, сломиће је неки дечко попут оног Алексе, оног што је сада израстао као вити бор, па ми криво што сам његовим родитељима рекао шта се догодило, а они то преозбиљно сватили и претукли га!“ У земљу да пропаднем! Ни до речи нисам могао да дођем. Од неке силне милине, у срцу сам осећао као да се нешто топи. Боже, помислих тада, да ли је то прва љубав? Лето је, а нама се чини како нас хвата нека силна дрхтавица од које не могу да се смирим и да контролишем себе!“

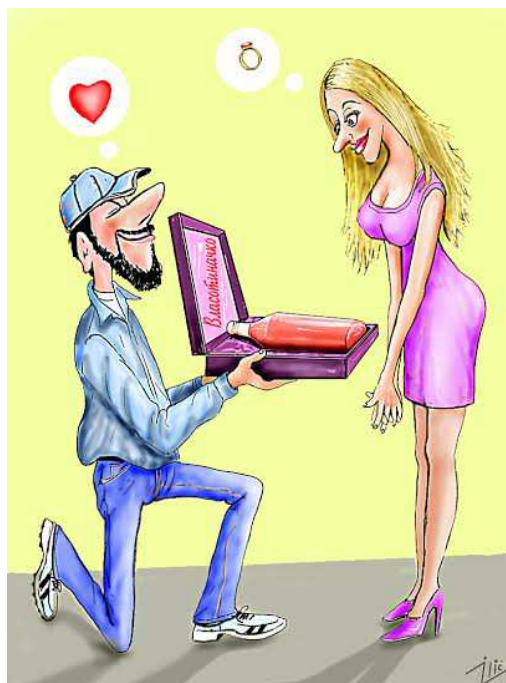
Казах: „Никада нисам срео ону девојчицу. Када ме је онога дана отац почео да туче, и када су сви почели да беже, добро се сада сећам, дотакла ме је својим раменом, а њена коса ми, за трен, прекри лице. Сада се мени чини као да тај нежни додир и даље осећам на моме телу, мирис њене предивне разбарушене косе и да чујем у срцу неки нежни, блажни глас. Боже, каква је то милина, да човек полуди. Казах једном оцу: „Зар си баш морао онако да поступиш?“ Рече: „Морао сам. Да су и мене моји родитељи тукли, ко зна где бих догурао и каква би ми судбина била.“ Рекох: „Можда би ти била лепша, али мене не би било! Рече: „Стварно, тога се нисам сетио!“

Ти рече: „Трећи и последњи пут сам је видео пре њене веридбе. Чуо сам да њени хоће да је удају, јер је, наводно, престарела, а тек јој је била двадесет и прва година. Али, и сам знаш какав је обичај у нашем крају: девојке се младе удају! Лепо била обучена. Био је празник. Петровдан,

наша сеоска слава. Чинило ми се као да гледам неко божанство. Са њом неколико другарица, као да их и не примећујем. Казах: „Лепо изгледаш!“ Не одговори. Само се смејала. Нешто ме осоколи, па наставих: „Волео бих још један крчаг да разбијемо, па неке обоје добијемо батине! Она се и даље смејала. Осећам да јој је мило што чује ове моје речи. Позва је нека другарица; изгуби се у гомили света. И ту слику гледам, ево, целог живота!“

Рекох: „Судбина је исписала други мој живот. Није више било батина, али ни оне прелепе девојчице која се тако дивно смејала. И када будем умирао, сећаћу се ње! И ниједне друге!“

Рече: „Видиш, мој стари друже, у мом случају је судбина хтела да оженим баш ону што је позвала моју прву љубав да крене са њом и да се изгуби у гомили света. До детаља ми је испричала шта је онога дана, на Петровдан, видела и чула. Казала је да је тада решила да се уда за мене, јер сам јој био прва љубав. Допао јој се глас сеоског заводника! И ништа друго.“

ПРОХУЈАЛО ВРЕМЕ

(Прича за младе)

Детињство је створено да се памти. Све остале године које следе дошле су да бисмо се сећали времена када смо били мали, дана који су нам изгледали као облачићи на плавом небу, на коме је од раног јутра почело да сија сунце.

Хајдемо заједно да се вратимо у те дане. Полетимо ка висинама, зажмуримо и, ето, стигли смо до предела нашег најранијег живота.

Ти каза:

- Што је ово лепо, као да нисам живео у овом крају. Све је тако дивно да бих пожелео ту и да останем!

Рекох:

- Стварно, и мени се чини да је ово неки други свет, не онај у коме смо некада живели. Да није ово, можда, само сан!

Каза:

- Да је сан нестао би са привим зрацима сунца. Зар се не сања само ноћу?

Казах:

- Сања се у свако доба дана и ноћи, само је важно да су затворене очи.

Рече:

- Да затворимо очи!

Затворисмо их!

Посматрам зелене пределе, ливаде и на њима стадо оваца. Заједно смо у том сну си школски другари. Ћувамо стада ооваца. На испашаи су, на лиади недалеко од села!

Рекох:

- Ево нашег рогоње!

Рече:

- Стварно, ево нашег рогоње!

Рогоња је био ован којег смо сви обожавали. Када би нам било досадно, да бисмо се забавили, јахали смо га као што се јашу прави коњи. Слушао нас је. Само се једном био узјогунио, потрчао је колико год га носе ноге, уплаших се и свом силоинм се стропоштах на земљу. Недељу дана сам осећао болове у грудима.

Каза:

- Видиш ли ону реку тамо. Посматрам је како тече покрај наше баште. Неко се тамо купа. Да нису Ранко и Јовица. Погледај мало боље!

Казах:

- Хајдемо и ми на купање!

Лепо смо се окупали у „Зеленом виру“. Дубина један метар, до главе; на осталим местима само до колена. „Зелени вир“ нам је изгледао као

Јадранско море, истину вам говорим. Када су лети други одлазили на море, ми смо говорили, хајдемо на наше море, а ишли смо у реку, у „Зелени вир“.

Рече:

- Баш нам је лепо, да крадемо и овај ваш воћњак, да мало уберемо јабука и шљива. Сећаш ли се када нас је једном твој деда појурио. Мислио је да неко други бере воће, а онда си нас ти одвео да мало утолимо жеђ и глад.

Казах:

- Добили смо батине и од твојих, онога лета када смо убрали краставце. Дошао твој деда, понео мало ракије, хтео да направи салату, али се изненади када не нађе ниједан краставац. Почео је да псује, а ми не издржасмо, него се силно насмејасмо. Били су у жбуну, поред саме баште. Тада нас твој деда појури. Боже, како ли прескочисмо оне високе плотове и сада се тога чудим!

Рече:

- Најинтересантније је било када смо, после бербе винограда, убиралаи заборављене гроздове. Док смо се враћали из школе, нисмо ишли уобичајним путем, него преко винограда. Сваки заборављени грозд био је тада читаво богаство. Заволели смо оне бераче који су били нехајни. Ако су умрли, нека им је лака земља, ако су живи, нека живе још стотину година!

Казах:

- Никада нећу заборавити оне зиме препуне снега. Поред школе смо се такмичили да правимо Снешка Белића. Ко направи најлепшег, добија награду – чоколадицу! На десетине лепих фигура смо урадили; најтеже нам је било да направимо нос! Сећаш се како смо једне зиме украли читав низ сувих паприка, које смо употребили као црвене носеве за наше извајане фигуре. Све су биле различите, али су им носеви били исти. Смејали смо се у глас. Ни комисији која је оцењивала наше радове није било лако да одреди победника. И сад се не сећам ко је био први!? А ко би се више тога сећао, много је година прошло, а сваке смо организовали то лепо такмичење у школском дворишту.

Рече:

- Оне зиме, када је река највише заледила, сећаш се како смо се са врха села, са Митиних колиба, спуштали у Доњу махалу. Читав километар и по, можда и више, изванредног терена за санкање и скијање. Највештији је био Јова Перин. Равног му није било. Мој покојни деда Миливоје направио ме је „скијице“, а ти си се, добро се сећам, са братом спуштао на ручно урађене саонице. Милина једна! Јао, што су тада биле оштре зиме! Снегови су били високи по метар, метар и по!

Казах:

- Једном, када је почело друго полугође, сећаш ли се, нисмо могли да идемо у школу због великих сметова. Белачука је била сва у сметовима, па

су се родитељи уплашили да нас шаљу у школу. Није било тада лако препешачити пет километара, а сви смо били нејаки. Тек нам је било десет, дванаест, тринаест година! Радовали смо се што нисмо кренули у школу и истовремено били тужни, јер ћемо морати кад-тад да надокнадимо пропуштено градиво, зар не!?

Рече:

- Сећаш ли се оне зиме, после Св. Николе, када смо нас неколико кренули у заједничку крађу сушеног меса. Много смо га волели. У ствари, нисмо крали месо по туђим домовима него смо се договарали да свако, из своје куће, узме по комад-два и да се нађемо на изласку из села, близу Станкове куће. Била је ноћ, истина, због снега, видело се, али смо тешко могли да распознајемо људе. Сви су те вечери дошли, сем Братислава, кога су родитељи, говорио нам је касније, ухватили док је крао месо. Све је признао, па су и наши сазнали за ову ујдурму. Добили смо батине, којих се, признајем, и сада сећам. Просто ми звони у ушима од силних очевих удараца. Од тада никада нисмо крали суво месо. Никада!

Казах:

- Све ми то изгледа као неки далеки, прелепи сан. И то чување оваца, и то купање у реци, и те силне подвале родитељима, и ти далеки, бели, високи снегови. Све је то прошло тако брзо, као да смо просањали тај живот!

Рече:

- Најлепше је време снова. Људи који нису у стању поново да просањају своје детињство као да га нису ни имали. Дођи сутра да поново сањамо прохујало време. Дођи..!

ЛОВАЧКА ПРИЧА

(Прича за младе)

Све се збило једног прохладног јесењег дана и све је стало у једну невелику торбу коју сам носио на леђима.

Кренули смо мој дека, ујак и браца у лов.

- Биће богатог лова! – каза дека.
- Видећеш дивље свиње! – прозбори ујак.
- Не лажу те они! – каза ми брат.

Био сам радознао, као и свако несташно дете, али сам решио да подвалим ловцима. Када смо стигли на врх великог брда са кога се лепо видело наше село, казах заповеднички: Ја овде командујем!!! Збунеше се и дека, и ујак и мој брацо.

- Кад вам ја кажем да ловите, ловићете дивље свиње и остале животиње.

- У реду! – присташе сви.

Од тог тренутка усмеравао сам ловце свирајући у пиштаљку. На мој први знак, кренуше. Када сам их други пут упозорио, потрчаше, а када сам почео непрекидно да дувам у пиштаљку, посматрао сам деку, ујака и брацу како су наслоњени на пожутело дрвеће и како држе ловачке пушке спремни да их употребе.

Видео сам да су нестрпљиви, јер су, ето, дошли да улове дивље свиње, а ја сам им дао знак да буду мирни као нестварне сенке.

- Шта даље да радимо? – упита дека.
- Заиста, шта да радимо? – прозбори ујак.

Брат је ћутао - ваљда је чекао мој одговор - па се и он огласи:

- Ловци, кренимо у напад, ено дивље свиње!!
- Не, не, не! – одзвонио је мој заповеднички глас.

Занемеше сви као камен на литици тога брда. Посматрали су моју сенку која се приближавала месту где је брацо приметио свиње.

И заиста, била је једна, али и њена деца. Укупно седморо прасади.

- Дођите да их видите! – наредих ловцима.
- Страх ме је! – каза брацо.
- Не бој се, ово нису дивље свиње! – казах одлучно.

Дека, уја и брацо тада дођоше до мене и свиња, а онда се сви насмејаше. Насмејаш се и ја.

- То су деда Јовине свиње! – казаше.
- Изгубио их је пре неколико дана! – прозбори дека.
- Жалио се и мени! – каза уја.
- Кренимо са њима у село! – рече браца.

Кад нас је видео, деда Јова је заплакао од радости.

Понуди нас топлим погачом и сиром.

- Свима вама на поклон дајем по једно прасе! – каза деда Јова.

Ту понуду доброг деда Јове нисмо могли да одбијемо!

ДОМАЋИ ЗАДАТАК

(Прича за младе)

Учинило ми се да ништа није лакше него написати добар домаћи задатак. Најважније је да се поразмисли и, ето, приче!

- Драга децо, хтела бих да напишете такву причу која ће све натерати на размишљање. Пред вама је викенд, довољно времена да смислите нешто паметно! – каза учитељица.

У њеним очима сам открио неку далеку, умилну поруку, па ми се учинило згодним да баш пишем причу о том лепом свету наше учитељице.

- Да ли је учитељица строга? – упита тата када сам му испричао шта имамо за домаћи задатак.

- Па, зависи, тата!

- Како то? – збуни се мој отац.

- Када знамо оно што треба да знамо, ето петица у ђачкој торби, али...

- Шта али? – прекину ме отац.

- Када не знамо, онда следе прекори, убеђивања... и јединице.

- Па нормално, сине!

- Тата, па зар баш све морамо да знамо? – упитих некако заповеднички мог доброг тату Данила.

- Па, па, па... – збуни се отац.

- Ето, тата, и ти ниси сасвим сигуран!

- Како то мислиш, сине? – узјогуни се мој отац.

- Ево, напиши ми ти задатак о очима моје учитељице!

- Али, сине, није згодно да ја пишем твој домаћи задатак! – успротиви се отац.

- Нећу рећи учитељици да си ти то урадио, тата! – казах славодобитнички.

- Па, сине, да бих написао задатак, морам да видим очи твоје учитељице! – некако чудно каза тата.

- Добро, добро, добро, тата, видећеш их!

Тада сам из мог споменара извукао највећу фотографију на којој се видела моја учитељица Драгана.

- Ево, тата, погледај очи моје учитељице! – рекох, док сам му пружао фотографију.

Тата се удуби у фотографију, зането је посматрао очи моје учитељице па нисмо ни приметили да је у собу ушла моја мама.

- Шта то радите!?! – каза некако љубопитљиво.

- Забављамо се! – одговорих.

- Видим да гледате неку фотографију!

- Да, мама, тата посматра очи моје учитељице! – казах у шали.

Одједном лице моје маме доби некакав чудноват израз. Нисам знао како да наставим причу.

- Није то што мислиш! – каза отац.

- Бољи би било да не говориш! – одбруси мама.

- Мама, чекај да ти објасним! – готово плачљиво казах.

Ништа нам не одговори, а ја додах:

- Добио сам задатак да опишем очи моје учитељице, а тата је ту да ми само помогне! – прозборих молећиво.

Мама се насмеши, загрли оца и мене, а онда нас позва на недељни ручак!

АБЕР

(Кратка прича)

Абер је дошао ненадано, кришом, у затамњеном реду речи. Огласише сељаци његово пристизање као да је пристигло невреме. Обнародована вест затече многе на пола пута.

- *Шта нас снађе!* - говорише неки.

Други су ћутали као да су се плашили неизговореног рукописа. Знали су да речи могу да збуне и натерају на сумњу. Гледали су немо неспремни да изусте, да именују шта се скривало на врху затурене слике.

Нико се не пита, нико се не слуша, само пристижу нови кораци у зајутрину која је личила на предвечерје. По старини се једино види ко је предводник. Тишина не да страху да се раскомоти, а страх је једино међу њима видљива као да је обасјана најјачим светлом. Неверке су завладале, завадиле се, прете да подивљају, тишини нема краја. Нема дима у кући на ћувику куда су кренули, а не знају зашто и ко је нареди да туда дођу. Плаше се да умовањем разрешавају загонетку; само покушавају да у себи испричају своју верзију приче ако су већ овде где морају бити.

Не успевају да се договоре када је ненадано завладао метеж гласова. Нису разумели речи, учинило им се да долазе из густога, из маглине и непрозира. Бојали су се да ће у њиховом ћутању највише страдати ћутање!

Одједном се зачу лавез паса што их осоколи, јер сада нису сами. Та слика поништава другу која нагони на страх. Некуда се мора када се кренуло. Одједном видеше неколико веселих, припитих младића, који подарише абер:

- *Рат је завршен, слободни сте!*

ЛИВАДЕ

(Кратка прича)

Ливаде су остале непокошене; нема младих да се лате посла. Старији немумшто сведоче како је некада било. Огласила се песма, фрула завладала селом, сваке недеље неко најављује женидбу.

Најпре полако, касније све приметније и напоследку нагло нестаде те слике. Остадоше приче, дуге приче и тешка туга. Оглашавају се посебно када пристигну дуге зимске ноћи. Из дана у дан иста слика нестајања. Старци нису знали шта да раде са собом. Смишљали су како да прехране преостале дане. Гледали су се као да нису ни знали коме је теже и зашто је уопште требало да стигну ове године.

Развукле су им се мере, немају осећај за ноћ и дан. Једва чекају да одброје преостало трајање. Одмакло време. Дани им слични; увек препуни кише и ветра, чак и када сија сунце.

Повремено су обилазили торове који су одавно празни. Није то требало ни да се каже, та прича се одавно рашчула. Упамћена стара времена, тужно непогода новог доба. Нису слутили шта ће их све снаћи ни могли да се присете колико је нестанака било. Знају да их је много и да ће се њима и они придружити.

Сувишна питања нису постављали јер су увек говорили у истим тоновима. Њихове приче су биле завезане, али свима довољно јасне да их и нису морали да понављају. Тако је то када речи постају сакате, углавном неме или оптужујуће да се лако побољева.

У овом времену себе не успевају да пронађу. Њихово доба давно је минуло, остају само приче у одломцима!

ДОКОНИ ДАНИ

(Кратка прича)

Пристигли су докони дани, више нису паметни, приметно се негдашње трајање. Зборована су заменила дангубице. Не знају одакле долазе заједно магла и ветар, али осећају дах невремена. За њихове болке загубио се сваки лек. Неуки, иако нису неписмени, не могу да схвате ново доба. Поред њих пролази неизговорени тренутак сећања. Претрчало време, наглас не могу да изговоре шта им је све притиснуло мисли.

Њихове беле, ретке косе, одавно су записале пролазна времена. Ни приче не могу да групишу на прави начин; изгубили су сваку меру трајања. Говоре као да околишу, другачије и не знају. Чини им се да казују с мером, а изгубили су мерилиште дана.

Крај реке или башти иза својих домова, где су често боравили, говорили би, гостили придошлице од којих ништа нису крили. Све што је било за послужење, нашло се на столу. Свему су дали своје надеве, јер су дуго мислили како им је право име. Различито наздрављали су придошлицама. После прве чашице заденули су своја сећања. Биле су то fine приче, увек казане с мером и неком чудноватом, скривеном тајном чију су шифру само они знали.

Тешко им је када нису долазили незнанци, јер су домаћи знали све детаље пролазних дешавања. За дане и године нису марили, њихове мере су сећања која су стражарила како несећању не би пристигао крај.

Доколице су била њихова судилишта. По томе су мерили последње године и своје добре приче!

ТУГА

(Кратка прича)

Радознао, великодушан, пун љубави према животу, ти си пролазио кроз време. Осећао си сваки траг сеоске прашине. Бежао си као сенка, сударао се са површним мислима, губио летње дане у вишечасовној доколици. Увек си био спреман на дирљиву учтивост према другима, посебно старијим људима или градској господи, коју си посматрао из прикрајка и са неке непознате висине!

Осећао си немир у себи и усред дана, али и ноћи док је небо било прекривено звездама. Тада, док су оне дозивале на дружење, изводио си чудесне мелодије. Тако си се бранио од туге и наглог напада сна. Повремено, између две мелодије, изненадио би се што те нико не слуша. Твоје песме су биле као заводљиве, лепе жене, гордог лица и уморног, али равнодушног израза. Воља и спокојство сливале су се у исти час!

Ноћ, далеке звезде, тихи, летњи поветарац и повремени шум, распаљивали су у теби успомене на време које се давно изгубило. Звук твога гласа био је самоуверено јасан и све сеоске девојке лако су се заљубљивале. Поред тебе, за њих није било досадних дана иако ни саме нису биле свесне шта је права љубав.

Требало је да одеш наредне недеље, али се дочуло да те више нема у дому у коме је свака слика, свака изговорена реч и свако ћутање имало своју поруку.

Правила доброг укуса су нагло нестала, време је заћутало и остала су само неизговорена сећања!

РОДОСЛОВ

(Кратка прича)

Нико у прави родослов не верује, јер је допричан стотину пута. Упамтили су старе по времену које је било другачије од садашњег. Заваравали су се измишљеним причама иако су неке биле скројене по мери ововременог доба. Бадава. Њих је свако казивање онеспокојавало. Мало имена су са сигурношћу изговарали. Куће и кућишта су их подсећали да је раније било другог, бољег, смисленијег живота, али то није било довољно да загонеткама дају коначну верзију свога памћења.

Почетак доброг причања њима је био далек, јер су се мисли затрпавале док још нису ни пристизале да буду изговорене. Морали су да прођу истим путевима да би дошли до својих домова и свога заборављеног умовања. Крај гробља им је било најлакше и најближе. Без застајкивања, неми као оробљени камен, дотицали се саме ограде која је делила време на садашњу и прошлу причу.

Нико није желео да заобиђе тај пут, јер им се чинило да после тога неће бити мирног сна. Многи делови тог вечилишта су давно зарасли у коров, али и та слика је казивала своју причу, чак и много боље него што су знали да смисле неку нову, трајнију и наметљивију.

Чули су давно: кога ухвате у лажи, улудо може сада истину да говори! Зато су бежали од превара, од измишљеног изворишта речи, од неизрецивог ћутилишта, од тешке заваде двосмислица, од бајатих фраза и свакојаких псовки.

Зато ни родослову нису знали да надену почетак казивања!

ЋУТОЛОГ

(Кратка прича)

Речи су утихнуле, таква је била и његова нарав. По завршетку ретког казивања, уследиле би дуге паузе. Надвисиле су и планинску зараван изнад сеоских дворишта, склоњену као незрелу причу која тражи мир у дебелој заветрини.

Чобанин по звању, ћутолог по знању, задавао је муке, јер нису могли да развежу његове неизговорене, загонетне речи. Желели су да сликом опише неказано, јер би у назнакама, у искривљеном огледалу, бар натремице погађали видокруг његове скрајнуте приче.

Игра неизговорених двосмислица и ћутања претила је да подивља на ливади крај забрђанске реке. Само би неки јачи поветарац могао да размота ту дугу тишину. Заоблачило се, стиже грмљавина, али ветра још нема. Пресушиле речи као нејака изворишта усред лета. Неуређено време нагони на нову тишину због претеће непогоде, али још не опомиње иако се отишло предалеко.

Надошло спремање да се крене до торова праћено тихим кретањем стада и ћутањем као да су се плашили да предводнику стада поремете правац. Само су се неки дошаптавали због надлазећег страха, а онда се чинило као да је све окамењено: и недоба, и блејање оваца и речи! До торова стигоше брже него што су и помислили. Отежало трајање од дугог ћутања и неизговорених мисли.

Све је у знаку исте приче: да стада одморе до уранка!

РЕКА

(Кратка прича)

Била је у моме узрастању бајковита река, с друге стране наших станишта, тиха, малчице занемоћала од дугог трајања, али ипак довољно весела. У врелини летњег дана чинила нам је свакојаке згоде. Зато смо се бојали да понестане њен ток, јер су је делимице оробљавали новосаграђеним водоводом.

На почетку свих наших почетака, узрастања и прича, казивања о реци била су део сваке разумне приче. Говорили смо како смо у њој пронашли најлепше, украсно камење и ловили рибе. У свим поменутих и неизговорених причама, река је била нека врста неизбежног украса.

Она је насловница нашег најдаљег сећања да давнашња маштарења. Све би било невредно ако не бисмо њу, макар у знацима, поменули. Сва друга изворишта била су у раму тихе и дружељубиве реке.

Наше приче личиле су на реку која је носила неку далеку, незаборавну и неиспричану љубав. Зашто је тако било, не би требало ни питати, ни одговорати! Једноставно, та вечита слика увек је стајала на почетку и завршетку свих наших говорења.

По реци смо један друге надевали надимке и присећали се родослова. Она је, укратко, била извориште свих наших словарица и кров наших снова.

Без ње не бисмо могли да испричамо када смо се и како први пут заљубили!

ВИНОГРАДИ

(Кратка прича)

Када смо поред њих пролазили, у свако доба дана и ноћи, осећали смо меру својих снова. Изговарајући њихова имена, прелиставали смо по успоменама из најранијег детињства. Знали смо, иако смо бежали од те примисли, да свака прича, па и казивање о нашим виноградима, има свој почетак, али и крај. Без њих нисмо могли, али смо морали. Завидели смо својим сећањима, јер су она била глагољива, надугачко причана, препуна изворја, доколица и песама. У центру тих дешавања били су виноградни!

Кад год су нам, док смо били подаље од дома, стизала писма, прво што су нам дојављивали – поред оног уобичајног да су добро, да су сви здрави и чили - како су винограду пуни рода, што нас је радовало, јер без тога нема ни нашег опстанка изван сеоског круга.

Ни ми нисмо штедили слова, јер смо потанко описивали све наше радости и обавезно се дивили што су виноградни довољно весели да наше старине не боли глава. Знали смо, одавно смо знали, да нема толико лепих

имена од радовања, а наше речи радоснице биле су похвале онима који су виногадима подарили веселу слику.

Више и боље од тога нисмо ни могли. Одасвуд смо били део давнашње слике и приче о виногадима који су незаклоњени, сами, подаље од села, добијали битке против невремена и летње жеге.

ЖИВОТ ПОСЛЕ ЖИВОТА

(Кратка прича)

Знао је да брани ставове, био је професионални политичар. Боље сам га упознао када су пристигле године и када је, попут многих стараца, почео да пребире по успоменама.

Стари политичар започе разговор занимљивом оценом:

„Ово моје стање је живот после живота!“

Нисам га разумео, а слушао сам га!

„Ми смо били део хора који је осуђен на живот. Леп живот! Док траје тај живот. После тога, збогом. Као у захукталом, препуном возу, неко мора у једном тренутку да испадне. И квит!“

Доприча:

„Свега је било. И страха, и сажалења, лажног сажалења, и спасења, и лажног спасења, и љубави, и лажне љубави.“

Онда заврши, као да је диктирао оптужницу:

„Било је јунака, и немоћних јунака, и хероја, и лажних хероја. И људи гоњених несрећом и злом. Ми смо били само јединке приче која нам је наметнута као властити доживљај!“

Све је ово само разбијени комадић сећања у глувој провинцији, можда изван сваког пута и свакога наума када сам и најснажније говорио само – ћутањем!

Самују моје приче, надају се бољем времену! За свој живот изабрао сам тишину и слутњу!

СЕНКА

(Кратка прича)

Полако падам у чемер и дубоку тугу. Кратковид сам, али ми се чини да добро видим када је то потребно. Живим, у ствари, два живота пијаног створа који само повремено гледа отвореним очима. Да ли ћу успети да сузбијем плач и вечиту жалост? Не знам да певам, само сам упамтио дане туге.

Зној и мирис, буђ и прошлост, то је моје трајање. Пристиже небеска муња да ме покоси због онога што сам видео и чуо, ако сам видео и чуо или ми се само причинило, јер сам бунован пред старом кућом.

Слике се губе између дрвећа у дубокој шуми. Шта је смрт до ужас, плач и кукњава, али шта је живот ако су дани само у знаку бола, плача и

кукњаве? Зато и слика смрти надјачава живот. Гледа негде далеко, не могу да опинем тај промукли глас.

Сметен и збуњен, почињем све испочетка и на другачији начин, али не вреди. Убрзо поново чујем тужан глас, без гласа и одговора.

Злогруб на забрђанској ветрометини, осматрам како тече време. Промукао од пролазности, намрштен, безвољан, бројим пролазне слике. Питања су се ређала у нереду, ни ноћи више нису као што су некада биле! Као да се крећемо у зачараном кругу и без видљивог трага. Ничега новог сем бездна и несна.

Остаје ми да жалим себе и да се бојим своје сенке!

ТРАГОВИ СЕЋАЊА

(Кратка прича)

Нама нису биле потребне никакве шифре. Распознавали смо се по мирисима, по далеким погледима, по нади да ћемо се видети, да ћемо једнога дана бити срећни. Тај далеки, затворени поглед, то истрајавање да се не примети колико се волимо, и када се можда нисмо довољно познавали, та игра светлости и сенки, тај привидни колорит разноразних боја наше сиротињске туге, то је било наше младалачко трајање.

Тако је било и оног јунског дана када смо испевали заједничку песму, када нисмо могли да смислимо боље речи од оних које су долазиле из дубине младалачких уздисаја. Касније, размишљао сам: колико ће дуго трајати ово наше лудило! Недељу... две... годину.. Можда и читаву вечност!

Моја слика је осенчена твојом сенком, твојим насмејаним лицем и твојом жељом да наше заједничко лудило траје до краја живота.

И сада, док путујем другом класом прљавог путничког воза, који је претоворен, јер су ту многе људске сидбине које, препродавајући сумњиву робу, траже своје спасење, не примећујем туђа говорења, ни туђе муке.

У нади, док сам био млад, налазио сам шифру за будуће дане, а сада у нади налазим утеху да се све ипак неће завршити тако брзо, нагло и крајње неподношљиво.

Осећам се као да разгрћем завејане трагове и тражим неки други живот, који је остао негде другде, подаље од мог видокруга.

ИЗБОР

(Кратка прича)

Могли смо да бирамо два пута и два живота – отићи или о(п)стати! Изабрали смо нигдине! Дочекивали смо и испраћали госте као то раде прави домаћини: уз добру домаћу ракију, сира и којекакве друге ђаконије. Онда би почеле приче, најпре наоколо, а затим потанко како је стварно било. Бирали смо речи, али без застоја и замаглице, као да смо клесали камен, закашљали би се и онда настављали даље, смисленије, да испредамо детаље о давнашњих догађајима.

Нисмо ни знали, али ни хтели да се ограђујемо лажним сликама; истина, бар онако како смо је схватили у забрђанској осами, била је наша међа времена. Прошлост је било у једном раму, садашњост у другом, а будућност у маглини. Сва три рама била су део нашег допричавања заборављених детаља које смо оставили за неко друго време.

Бежали смо од свакојаких непријатности и најава нових, варљивих догађаја. Слични сличнима су се дозивали, наочити су били на једној, остали на другој страни свакојаких дешавања. Тако су још од давнима почеле деобе; изван нашег круга, али су се и нас итекако тицале. Где ћемо бити; можда у затуреном дворишту, необријани, подвукли од несанка и заборав! Нисмо били начисто којој смо причи дорасли. Толико је било испрличаних речи да би свако побољевао.

Замакло време, нема више негдашњег страха; крећем ка катунима иако сам знао да ме чека поразна слика; нема више стада, све је заћутало, застало и побегло у нигдине!

РАЗГЛЕДНИЦА

(Кратка прича)

У самоћи сам налазио спасење. Пред страхом губим памћење. Далека путовања воде у бесмртност и вечиту тишину. Старе разгледнице најбоље описују нашу тугу. Живот читам кроз безброј суза. Гавранови су прекрили небо као обележене године. Померама унапред сказаљку на сату, штимујем време. Недостаје ми смислено доба. Смехом се опраштам од своје прошлости. Време, ма колико брзо текло и мимо наше воље, не успева да однесе све наше забораве. Нека тешка тишина лежи над мојом прошлошћу. Живот је и згуснути збир времена који се противи забораву. Огледала су од старости пожутела. Понекад ми се чини да моја туга траје сувише дуго. Да бисмо били по својој мери требало би да доживимо осећај другачијег бојења дана. Ветрови сустижу наше сенке док се не затуре у времену туге.

Живот често сазнајем мање из приче него из прећуткивања. Сви имамо неке далеке мостове и чудесну, громогласну, љуту тишину. Живот и оно што после следи је само задато проклетство.

Можда је пристигло време да се изврши попис свих наших привида. Често говоримо о онима који нису говорили зашто нису говорили. Део мога живота је и мој ужас. Бирам мир пун страсти и успомена.

Волим пријатеље с којима ћу ћутати. Наше време је истекло. Остаје тихи, сетни отпоздрав и одлазак у заборав!

ГОДИНЕ УСАМЉЕНОСТИ

(Кратка прича)

Остало ми је последње заостало вече протекле јесени и последње преостало надање будућег трајања. Као да се диже неки тајанствени шум. У устајалим пределима боравише нестварне приче.

Стрепња за живот и од живота. Мислено сам гледао негде, а нисам видео ништа. Бездан је прибирала сузе. Пристизале су мисли о сопственом нестајању.

Жалио сам што је проша неки обичан и досадан живот и што је дошло ново, тугаљиво трајање.

Пристиже тренутак када се морамо суочити са епизодом смрти. Смисао нашег трајања је одлепшао. Укрштају се само мисли, све остало је привид. Имам само полупрошlost, полусадашњост и полубудућности. И носталгичан тон.

Боли прошлост кафане у којој сам проводио дане младости и последње тренутке наде. Остаје само траг хроничара у нашим сећањима. Не могу ни да разумем и прочитам ишчезли живот. Долази време неухватљивог ћутања.

Све се сабрало на уском колосеку. И све што постоји јавља се само из магловитог сећања. Спајају се два удаљена времена и две моје непостојеће сенке. Почињу да се испредају неважне, мале приче у стотину прича. И настаје време опаке склоности ка заборава и трајном утрнућу.

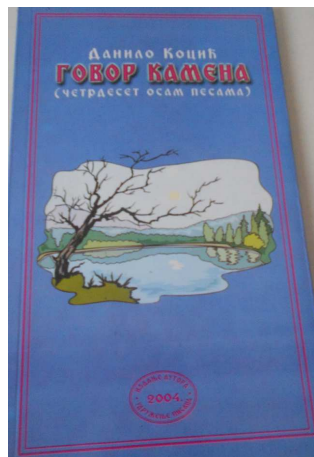
Не могу ни да изаберам оне речи које се обично прве јаве. Само се појављује сенка која сличи смрти. Хвала, нисам заборављен писац, што нисам довољно читан, него што нисам умео да постанем писац.

Победиле су ме године усамљености и бола.

Данило КОЦИЋ

ПЕСМЕ

СТАРЕ И НОВИЈЕ

Лесковац 2016.

УМЕСТО УВОДА

Као и сви, почео сам да пишем песме врло рано, у основној школи. Било је почетничког заноса, али и великих грешака. Тек касније сам схватио поруке „великих песника“, али је жеља да се нешто створи било је јача од мога реалног талента.

Неке од тих првих ђачких песама су нестале, једноставно су се загубиле, друге су остале да трају и живе свој живот мимо мога круга, а понеке се налазе и у овој збирци.

Овде има и песама које треба што пре заборавити, али и стихова који су ми драги. Покушај да се створи нешто ново, оригинално, ни сада ме не напушта иако су одлетеле многе године и више није „згодно време“ да се пишу добре песме.

Ова књига је мој песнички одабир. На једном месту, нашле су се четири моје збирке: „Чудна лађа“, „Дневник на распусту“, *Говор камена* и *поема „Песма жени“*.

При самом крају, изван тог круга, додао сам још неколико песама. Хтео сам да их сачувам од заорава, јер су биле део такмичарског духа. Иако није реч о мојим, можда, најбољим стиховима, зажеleo сам да се нађу у друштву мојих најранијих, али и осталих песничких радова који су обележили једно време мога детињства, одрастања, али и године када се о песмама размишља тек у пеузама између две непроспаване ноћи.

Коначно, ова песничка збирка нека је врста дуга према људима које сам волео (а којих више нема), али је у исто време својеврсна захвалница пријатељима који су ме подстицали да се бавим и писањем иако сам одувек мислио да је то нека врста божјег дара који је поклоњен само одабранима...

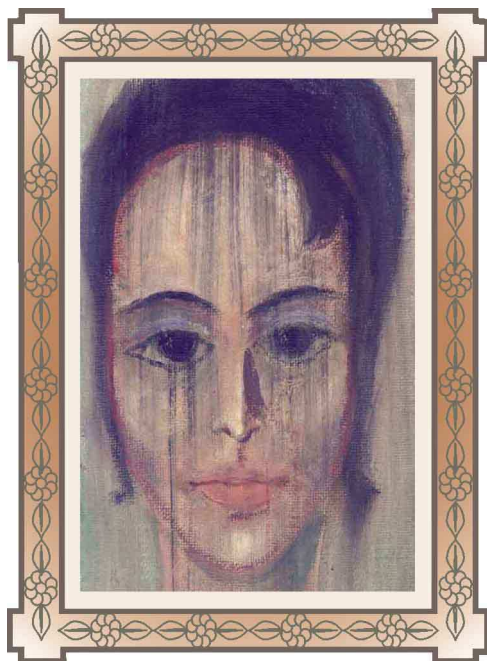
Данило Коцић

Песме посвећене породици и пријатељима
А у т о р

Данило КОЦИЋ

ПЕСМА ЖЕНИ

„Дал’ ћеш мени опет доћи...”

Власотинце 2007.

Збирка посвећена пријатељима
А у т о р

ПЕСМА ЖЕНИ

1)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја лепа надевице
Прозбори ми шта пожелиш
Моја сузо радоснице
Моја слико ноћилице
Моја бела свађалице
Моја мала љубишнице
Скривалице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да ми певаш, моја вило
Горилице, свађалице
Да ми причаш, моја туго
Мезимице, љубишице
Моја чудна ћутилице
Сиротице, небеснице
Моја лепа ороснице
Надевице, будилице
Моја песмо диралице,
Простирице, сновилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја мала скривалице
Задевнице, препелице
Моја мала чаврлице
Чекалице, осамице
Моја мала мезимице
Хеј, девојко, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи

Вредилице мојих снова
Моја мала свиленице
Вредилице мога јутра
Разгласнице мога дана
Спавалице, моје ноћи досањане
Уснулице, моје таме душомдане
Моја бриго несањана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Певалице мога краја
Ој, девојко, руменице
Играчице нашег луга
Васкрснице, задевице
Плесачице нашег кола
Лепотице, ластавице
Путилице моје приче
Госпођице, заводнице
Госпођице, сањалице
Госпођице, песмарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Самилице нашег шора
Зимилице наше реке
Бризгалице, враголице
Моја туго свевидећа
Лепотице мога јутра
Поскочице мога дана
Скривалице, брзгалице
Певачице, подвлачице
Горелице, мученице
Мравилице, музарице
Набаснице мога села
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да певамо цене ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми питомине
Моје јутро зоровано

Потражи ми моје снове
Успомене затурене
Потражи ми путилице
Утринице, мезимице
Моја мала скривалице
Зорилице, свађалице
Моја мала осамице
Задевице, воделице
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

2)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Набусице, нагонице
Лепотице, нагодице
Назорнице, знаменице
Моја мала машталице
Кућилице, недрилице
Моја мала невидице
Моја мала љутенице
Моја мала, умаклице
Дал' ћеш пемени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја мала обаднице
Тужбалице, свађалице
Моја снена шаљивице
Скривалице, осамице
Моја лепа вајарице
Хлебарице, голубице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Остравице, ограшнице
Умовнице, отмичице
Падалице, понорнице
Моја лепа уснулице
Магленице, питалице
Надалице, ороснице
Временице, спавалице

Моја снена цветалице
Прстенице, котарице
Моме сану шаренице
Одгоднице, догодице
Моја чудна питалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми моје снове
Твојим смехом задојене
Потражи ми успомене
Твојим дахом запојене
Потражи ми понорнице
Твојом песмом описане
Моја мала, скривалице
Мезимице, осамице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

3)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Плетенице, свађалице
Осмислице, насладнице
Љубичице, радоснице
Бајалице, тужбалице
Тугалице, сањалице
Моја надо озорена
Моја сенко осамљена
Моја слико нељубљена
Моја тајно тајновита
Моја причо затурена
Моја бриго преспавана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Руменице, скривалице

Разумнице, ранилице
Несрећнице, водилице
Бојилице, измаглице
Ој, девојко, моја бриго
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Крчмарице, времилице
Ластавице, надалице
Мучилице, лечилице
Разумнице, утихнице
Бранилице, мој босиљку
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи
Као ветар, помамице, пошалице
Као чемер, чемернице, трагалице
Ко' тамница, облачица, невидица
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Зборовнице, блаженице
Облачице, озарице
Сваког дана питалице
Ранилице, буновнице
Слободнице, миљенице
Моја лепа сновилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Спасилице, патилице
Моја мала сузилице
Животнице, лажљивице
Хваталице, губилице
Магленице, добротнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Са песмама, провалице
Падалице, ћугалице
Засадице, клептушице
Надалице, болна душо
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Моја лепа небеснице
Потражи ми питомине
Моја зоро зорована
Потражи ми успомене
Еј, девојко, водилице
Потражи ми понорнице
Безданице, утринице
Моја мала скривалице
Мезимице, раскрснице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице

Моја мала љубишнице
Магленице, осамице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

4)
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Гласовице, мучилице
Жалоснице, безданице
Жеталице, појилице
Запевајмо спасенице
Бајилице, причалице
Одгодице, уједице
Запевајмо изнудице
Изворнице, погрдице
Запевајмо нагласнице
Самилице, испратнице
Ти најлепша видалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Моја сенко пазикућо
Моја туго гладованко
Моје речи жалоснице
Моја сузо ноћовида
Мој шапату затурени
Моја слико негасита

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да ми причаш целе ноћи
Моја лепа сновилице
Огњилице, жалоснице
Моја лепа кошмарнице
Кошуљице, помилнице
Моја сузо миришљава
Моја лепа летилице
Моје небо обојено
Моје време несуђено
Моје лице нељубљено
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да ми причаш целе ноћи
Да ми певаш, горилице
Мезимице, љубичице
Да ћутимо, сиротице
Ороснице, сневилице
Да ћутимо, будилице
Надевице, сузилице
Да ћутимо, осмелице
Зидалице, осамице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да слушамо и певамо
Зујилице, погледице
Да пишемо, свиленице
Говорнице, сумњилице
Моја мала сањалице
Раскошнице, трагалице
Моја мала песмарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја лепа сновилице
Несанице, бунилице
Моја лепа трајалице
Пролазнице, небеснице
Моја лепа мириснице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да градимо наше наде

Тиха, мила уснулице

Да градимо наше снове

Помор кише шапутнице

Да градимо бајалице

Моја лепа сновилице

Прекорнице, ћуталице

Моја лепа сузилице

Тајновице, умилнице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Седилице, прашталице

Прекорнице, пркоснице

Усрећнице, тихи болу

Горичнице, пролазнице

Да сликамо летње дане

Да чувамо мироснице

Да слушамо свадбарице

Осамице, задевице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Моја лепа самотнице

Завичајко, рујна зоро

Мој најлепши развину

Чежњивице, будилице

Моја жељо сваколика

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи

Открићемо сенку дуге

Открићемо тугу туге

Открићемо спокој ноћи месечеве

Открићемо тајну јутра

Моја лепа зајмилице

Моја лепа луталице

Ти најлеша безгрешнице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Спокојнице, раскрилице
Мека душо заорава
Планинице, забуннице
Збуњенице, успаванко
Зарубнице, столовнице
Ти најлепша ћутилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја гласна ћутилице
Прозбори ми шта пожелиш
Моја лепа украснице
Потражи ми питомине
Моје јутро зоровано
Потражи ми моје снове
Твојом сенком обојене
Потражи ми понорнице
Твојом надом задојене
Моја мала скривалице
Мезимице, ноћилице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи!

Дал' ћеш мени опет доћи?
Разгласнице, виделице
Откоснице, досетнице
Причалице, окућнице
Моја мала зборилице
Јавалице, утринице
Моја лепа одалице
Сванулице, стрмалице
Моја надо, догледнице
Свакој кући видилиште
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја лепа спасилице

Радоснице, скривалице
Моја лепа умовнице
Ој, девојко, уснилице
Моја лепа посветнице
Месечнице, судбинице
Речју, речи небеснице
Моме братству окућнице
Памтилице, даровнице
Моме срцу радоснице
Раданице, умилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Детелино некошена
Огласита, дарована
Даном - дањи загледана
У облаке заљубљена
Жутим жаром угледана
Меком руком милована
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да гледамо модру реку
Модру реку љутилицу
Модру реку плашилицу
Да причамо, завезнице
Да причамо, преклопнице
Да причамо, странпутице
Да веземо уједице
Изворнице, збројилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Невидице, зајмилице
Доконице, сањалице
Ветровита питалице
Самалице, словарице
Загасита ћутљивице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја лепа заверице
Верилице, змајилице

Моја бриго, соколице
Крснице, питалице
Моја песмо одушнице
Одаслице, данилице
Ти најлепша причалице
Огрлице, огњевице
Дал' ће мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Врати ми се анђелице,
Привиднице, молилице
Врати ми се, заладнице
Бежалице, редовнице
Врати ми се, урвалице
Пролећнице, зимовнице

Да садимо оранице
Да косимо ливадице

Да причамо тужбалице
Да тражимо скривалице
Да молимо гаталице
Да гледамо времилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја лепа наденице
Планинице, маринице
Моја лепа студенице
Мећавнице, окавнице
Моја лепа обручнице
Моме срцу пуцалице
Моја лепа чувалице
Водопојко, радилице
Да видимо колибице
Наше стазе и вртаче
Да видимо прескочнице
Наше горе улазнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Лажљивице, причалице

Моме срцу ласкавице
Поточнице, ускликнице
Међашнице, питалице
Ти вечита ослушнице
Моја лепа памтилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да одемо до речице
Наше приче осамљене
Нећемо је досолити
Лажном сенком обојити
Да одемо до шумице
Ој забрану, затурени
Ој ти ватро негашена
Душо моја заробљена
Да одемо где ти воља
Причо моја запамћена
Сенко моја негашена
Туго моја остављена
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Шаренице, радоснице
Отровнице, згубиндану
Лепа песмо испевана
Као нада затурена
Као сенка загубљена
Као зора зарубљена
К'о косидба започета
Одасвуд си жива ватра
Одасвуд си бела, лепа
Одасвуд си ветровита
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да певамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја зоро, сањалице
Прозбори ми шта пожелиш
Моја песмо, ранилице
Потражи ми питомине
Моје око нељубљено
Потражи ми све заклоне

Све заклоне наших дана
Коракнице, кућилице
Моја лепа сневалице
Моја мала скривалице
Моја судња мезимице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишице
Моја мала магленице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да певамо целе ноћи
Долинице, ђаволице
Изворнице, светилице
Моја мила глагољице
Санак санку штедљивице
Умилнице, уснулице
Санак сану катунице
Врлетнице, вретенице
Санак санку изворнице
Бистраока лепотице
Моја мала међавнице
Моја муњо, небеснице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да равницу посетимо
Именике допунимо
Пребројимо, оградимо
Света места да видимо
Бистроока, мој бистрику
Моје лане, чекалице
Немирнице, примаклице
Хеј, латице, причалице
Хеј, прелепа заштитнице
Хеј, прелепа јаворице
Хеј, прелепа, снегуљице
Божјом руком одевена
Разумнице, брезовице
Моме срцу питалице
Лепа дево младилице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Каменице, свукудице
Моја лепа причалице
Да видимо ливадице
Наша места опевана
Забранице, пролећнице
Зборовнице, магленице
Да сањамо поточнице
Моме срцу жеђалице
Свећилице, громовнице
Моја лепа преломнице
Да сањамо загубнице
Лањска душо, годинице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Крстилице, именице
Моме срцу родилице
Барутнице, претилице
Увек моја надалице
Обичнице, јесенице
Путилице, замаглице
Ој, весела, чемернице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Гаталице, моталице
Моме санку видалице
Причалице, речилице
Еј, најлепша ватренице
Моме небу плавилице
Моме оку миљенице
Мојој жељи видишиште
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Мишљенице, каменице
Сваког јутра зоралице
Судбинице, питалице

Моме дану голубице
Змијурице, главарице
Гитарице, трпезнице
Ти најлепша свађалице
Моја лепа мученице
Залазнице, изворнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Викалице, забраздице
Голубице, јутринице
Ој, малена радоснице
Моме санку бојалице
Моме санку вијалице
Моме санку брвнарице
Моме дану братинице
Превиднице, додолице
Мојој нади надилице
Пуним срцем сневилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Досаднице, осмилице
Осрећнице, заводнице
Миловнице, гнездилице
Да бирамо речи наше
На планини, крај узглавља
Да лечимо ране љуте
Покрај реке напаснице
Да сневамо лепе сневе
Моја мила душинице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Крај заклона, ловилишта
Јутро моје миловано
Литилице и пећнице
Зоро моја, моја клетво
Воденице, поскочице
Еј, румена сневалице
Сурвинице, давнашњице

Хваталице, тужбалице,
Поскочице, окретнице
Брзгалице, водолнице
Еј, девојко, скривалице
Еј, девојко, бројалице
Еј, девојко, тантарице
Мученице, младалице
Измаглице, измакнице
Дуга моја сањалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја мала поскочице
Повремено јадовнице
Јабланице, словарице
Моја мала писарице
На папиру белилице
Моме дану лугалице
Сиромашна точилице
Ђурђевданска веселице
Моја мала мезимице
Забрђанска причалице
Осамљена госпођице
Дал' ћеш мени опет доћи?

5)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми питомине
Моје луче заробљено
Потражи ми све потоке
Моје луче заљубљено
Потражи ми понорнице
Путилнице, утринице
Моја мала скривалице
Мезимице, осамице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Сањалице, свезналице
Моја мала безгрешнице

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Писмарице, јадовнице
Млађарице, будилнице
Словарице, жалбенице
Моја мала уморнице
Бели цвету, ладалице
Моја мала умилице
Доживотна свађалице
Моја мала небеснице
Ој, девојко, вредилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Погледнице, несташнице
Наше горе горилице
Долинице, појилице
Одморнице, уморнице
Плакалице, свадбарице
Танкомила плетенице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Путенице, замаглице
Слуђенице, везилице
Блага моја осамице
Сакривена чобанице
Изворнице, ходалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Путилице, долинице
Одмор дану жеђилице
Безимена дозивнице
Благосиљку, радилице
Заљубљена ливадице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Моја снена доушнице
Доколице, злопатице
Моја лепа певалице
Свакодавна дангубице
Моме сану окућнице
Ти вечита безрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи
Да сањамо целе ноћи
Доселице, сиротице
Шушталице, небеснице
Моја лепа поникнице
Ти девојко, одморнице
Моја лепа измаглице
Моме јаду бајалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми питомине
Моје око нељубљено
Потражи ми слике старе
Твојим оком обојене
Потражи ми понорнице
Моја лепа сновалице
Моја мала скривалице
Мезимице, магленице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, бегрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

б)
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Одстојнице, хладовнице
Зарудице, маховнице
Ноћна жељо, оздравице
Окасна девојчице

Зарудела опојнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Насликана смегуљице
Заљубљена замаглице
Раванице, сигурнице
Моме срцу додолице
Горелице, путалице
Заноснице, заморнице
Јутренице, ороснице
Моме небу жудалице
Ти најлепша зборовнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да идемо глумом стазом
Крајомице, ноћобдико
Да плетемо жуто лишће
Вргалице, каменице
Да гнездимо ситне леске
Родилице, мајалице
Да штедимо ресилице
Висилице, ведринице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Догледнице, каменице
Затурнице, бојалице
Моја драга бројилице
Одлетнице, свезалице
Расвитнице, невичнице
Петровданска осојнице
Ти мартовска снегуљице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Октобарска заветрице
Додирнице, оградице
Наметнице, надевнице

Изворнице, катунице
Долинице, колибице
Брдарице, бродарице
Ој, девојко, уснулице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да клесамо каменито
Међашимо прекрштено
Да бранимо безводнице
Коритнице, појилице
Да маглимо оградике
Испашине, окопнине
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Забрањене испашнице
Ћутилице, надалице
Везалице, локвинице
Ретки створе, јаворице
Бежалице, ластавице
Ушушкана миљенице
Редилице, бадањице
Опаснице, марилице
Зборилице, несталнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја драга опомено
Руменило, моја туго
Ти баштинска босиљчице
Огледало мога бола
Зеленило изворишта,
Дохватнице родослову
Сванулице лепог дана
Моја песмо допевана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Зеленице, зачеснице
Заслепнице, патилице

Прутилице, оштрилице
Миришљава кошуљице
Осамљена сновилице
Моме болу ладилице
Листалице, засенице
Уловнице, смејалице
Пречилице, запетнице
Хеј, најдража варалице
Заљубљена осилице
Цвокотнице, мећавнице
Лугалице, лутилице

Ти најлепша довратнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да гледамо промакLINE
Одмицала, изворине
Да слушамо лабудове
Ластавице, поточиће
Да беремо цветуљице
Да носимо котарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја песмо гласовита
Прозбори ми шта пожелиш
Моја сликово виловита
Потражи ми питомине
Моје око нељубљено
Потражи ми слике старе
Твојим оком опијене
Потражи ми ређалице
Твојом надом обојене
Моја мала сновилице
Жеђалице, громовнице
Моја мала скривалице
Мезимице, свађалице
Моја мала љубишнице
Преплетнице, магленице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Месечнице, надгледице
Јабланице, мириснице
Узречнице, рукалице
Зимском добу бунилице
Твојој души уроклице
Издевице, заневице
Помирнице, преградице
Родилице, засуклице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја мала вољенице
Ој, девојко, миљенице
Моја мала судилице
Пресуднице, водилице
Моја мала звонилице
Долазнице, изгорнице
Ох далека горилице
Слуђенице, плакалице
Моја мала поменице
Моја мала обрамице
Моја мала посланице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да торимо, музаримо
Свима нама угодимо
Да белимо родилице
Да беремо јагодице
Да јадимо јадовнице
Да чекамо снегуљице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Забрђанска сновисанко
Ти најлепша јадисанко
Моја мала неслагнице
Ћуталице, безданице

Моја мала тамнице
Мукалице, боловнице
Моја сузна јеканице
Казиванко, засаднице
Ти најдража долазнице
Моја дуга оставице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Огњелице, брвнарице
Мерилице, спавалице
Ружилице, одморнице
Моја сенко скривалице
Моме свету улазнице
Моја горо причалице
Моме путу преломнице
Моја песмо заорана
Моја веро допричана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Јечмилице, валовице
Ћумилице, просудице
Моја лепа дозиванко
Свађисанко, збориштанко
Моја лепа вучилице
Просулице, збориштанко
Ти најдража Забрђанко
Добродошла сновисанко
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја лепа љуталице
Тугованко, смирилице
Моја лепа досадице
Жалбенице, смисленице
Моја лепа градилице
Збројалице, осмелице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Моја драга чекалице
Боровнице, зицалице
Моја судња сневалице
Крстилице, зборилице
Моја лепа свашталице
Путилице, ужилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Казалице, заступнице
Септембарски згубиндану
Ужарена секирице
Мољанице, живалице
Дотурице, закључнице
Озгорице, смисленице
Ти прелепа отарице
Ој девојко, моја туго
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Погледнице, обојнице
Појилице, певалице
Пресушнице, полетнице
Моме дому заручнице
Мојој клетви надевице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да причамо целе ноћи
Да пратимо звездиндане
Да гледамо лединице
Замицамо на коњима
Док нас љуте звери јуре
Зимујемо ућућкани
Ој, девојко, видалице
Ој, девојко, ранилице
Ој, девојко, песмо моја
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе нићи

Одселице, околнице
Добра вило, зицалице
Дојаднице, сенилице
Наочита причалице
Ти ћутљива мезимице
Мраморнице, расаднице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Изворнице, разгласнице
Наслонице, одмаклице
Тугалице, одмаклице
Моме јаду снађевице
Моја лепа мисленице
Олтарице, ухватице
Ти најлепа пролазнице
Тужна моја сиротице
Безимена ималице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја стална зађевице
Ливадице, осамице
Моја бриго, заспалице
Свезалице, лајавице
Моја туго доселице
Моме небу скривалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Студенице, бежалице
Подивљала одредице
Ти најбоља речилице
Ој, девојко, заклонице
Виделице, посејнице
Манастирска духовнице
Смирилице, изгледнице
Моја лепа шапатнице
Записнице, одмалице
Ох уздаху, свиталице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Осмелице, точилице
Пећинице, зрцалице
Моме чуду чудилице
Најмилија праведнице
Свратилице, полетнице
Моја дуга ходалице
Моме дому листалице
Моја стална разгласнице
Сватовице, легунице
Моја тајно, машталице
Ох, давнашња судинице

Дал' ћеш мени опет доћи?
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми питомине
Моја добра верилице
Потражи ми слике старе
Твојим оком одевене
Потражи ми понорнице
Твојом руком зазидане
Моја мала скривалице
Мезимице, свађалице
Моја мала чаврлице

Мозгалице, осамице
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

7)
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Зарудице, ћудљивице
Годилице, ашикнице
Ти прелепа нервознице
Ој, девојко, свађалице
Смејалице, зборилице
Лугашнице, заладнице

Ружилице, чистилице
Еј, лепото, пуклинице
Моме санку ковилице
Одморнице, израмнице
Зоро моја, будилице
Моја мала зборовнице
Удеснице, биљарице
Моја снена смисленице
Озгорице, планинице
Моја равна долинице
Чуј, прелепа водилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Крај скровите питомине
Пазикуће, изворнице
Да кренемо, сводилице
Љубиндану, ранилице
Доведемо родилице,
Јутренице, збринулице
Моја муко, копривице
Сневалице, трешталице
Дуга, дуги свађалице
Стална моја питалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Мирна, добра, ноћилице
Одселице, родилице
Ти једина окућнице
Мамилице, насликана надалице
Ој, дивото, пиљарице
Довикнице, мећавнице
Одводнице, точилице
Сметилице, бојалице
Комотнице, седелице
Еј, широка ћутљивице
Зоромдана одметнице
Заносита сновилице
Пазарнице, предалнице
Душа мору словарице
Марилице, куњалице

Ој, пролећна расаднице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Одмилице, ухватнице
Моме срцу сванулице
Ој, девојко, припазнице
Свезалице, изгорнице
Нашој реци прстенице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја драга измамнице
Као чело зборовнице
Као дете смирилице
Као семе писарице
Као младост записнице
Као блискост љубавнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Мој изворе покрадени
Потражи ми питомине
Моје поље некошено
Потражи ми слике старе
Твојом руком одевене
Потражи ми понорнице
Твојом сенком обојене
Моја мала, скривалице
Мезимице, осамице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, тужбалице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

8)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Росна траво, свратилиште
Моја мила правдалице
Липов цвете, међалиште
Ој, девојко, гласилиште
Изворнице, чесмарице
Путоока девојчице
Горопојко, јадовнице
Удеснице, победнице
Жива ватро музалице
Оскуднице, намеснице
Ожегнице, отишлице
Моја лепа магленице
Моја лепа бајалице
Моја лепа песмарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја сузо, победнице
Мој буљуку отопнице
Моја жељо скупилнице
Моја мала препадице
Моја туго презрелице
Моје небо примаклице
Поноснице, погледнице
Моја плава коракнице
Источнице, најмилице
Ој далека скривалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

9)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Зборилнице, мамилнице
Тандарице, сељанчице
Сваким даном данилице
Моја тајна кудилнице
Осладнице, уморнице
Омаклице, збројилнице
Моме сану, сањалице

Мојој души поноснице
Верглашнице, песмилице
Усред лета лепотице
Жедна жедном појилице
Еј давнашња будилице
Шећерлемо, проветрице
Ој, девојко осамице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја причо заклоњена
Бајалице нељубљена
Моја муњо осамљена
Еј, девице, сновилице
Моја слико зборована
Тугована, остављена
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Разгласнице, смисленице
Бранилице, чуварице
Слико моја зажњевена
Кишом танком орошена
Дугуљаста средилице
Задовољна ластавице
Моја песмо тугованко
Моја лепа довекнице
Изгубнице, удаљице
Ти најлепша пригодице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Моје око доносито
Потражи ми питомине
Мој изворе нељубљени
Потражи ми слике старе
Твојом песмом допеване
Потражи ми понорнице
Твојом сенком обојене

Моја мала скривалице
Мезимице, сузилице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, осамице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Изворнице, танчалице
Памтилице, гудалице
Збројилице, орловице
Певалице, песмилице
Насловнице, играчице
Моја плачна девојчице
Ој, јесења осамице
Клисурице, ливадице
Отудице, рашталице
Моја мала селенице
Пушталице, предилице
Моја мала несрећнице
Сваком зором осмелице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој прелепа свађалице
Струковнице, позлатице

Кућарнице, јастучнице
Моја лепа средилице
Заклонице, јеловнице
Поносита свађалице
Моја мала ноћилице
Засталице, обзирнице
Моја тужна зборовнице
Зорилице, ћумилице
Моја мала обичнице
Веђалице, бројилице
Моја мала магленице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, поклоннице
Прикладице, биралице
Умаклице, љутинице
Свекудице, ти прелепа кајалице
Помазице, одјавнице
Ој, девојко, закоснице
Косанице, даљинице
Бежалице, опорнице
Одјавнице, завадице
Ти сунчана залазнице
Одабрана проводнице
Ој, девојко, пригодице
Питалице, полетнице
Орловице, оморнице
Чудна моја свекудице
Вребалице, гнездилице
Дугалице, зовилице
Заноснице, причалице
Ој, девојко, небеснице
Ој, девојко, надошлице
Ој, девојко, сањалице
Пепелице, крстилице
Косиндану надевице
Избирнице, донелице
Пролазнице, слободнице
Ој, девојко, питалице
Ој, девојко, записнице
Ој, девојко, моја туго
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Мој чемеру, узмилице
Недоснице, бранилице
Мој чемеру питалиште
Моја туго непричана
Мој одсјају ћутилиште
Новој причи гнездилиште
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи

Назови ме како хоћеш
Ој јесења дороснице
Прозбори ми шта пожелиш
Моја драга мироснице
Потражи ми питомине
Моје ноћи несањане
Потражи ми слике старе
Твојом песмом опеване
Потражи ми понорнице
Твојом сенком описане
Моја мала, скривалице
Мезимице, свађалице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, соколице
Моја мала љубишнице
Магленице, сневалице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

10)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Наша давна светилишта
Заклонице омалена
Ој, девице, осамљена
Изворнице невиђена
Несуђена, оробљена
Крштенице нечувена
Узглавнице, слико мала
Заноктице, лепотице
Причалице заноснице
Воденице плаховита
Сеновита миљенице
Куљарице, товарнице
Повијена магленице
Осамљена песмарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Буновнице, зоромданка
Остављена, покрадена
Раздиндану прогоњени
Огњезданко, речитанко

Ти најлепша осојанко
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Столичнице, међашнице
Поточнице, немирнице
Искласнице, одвезнице
Праведнице, ругалице
Ти најлепша сновилице
Несањана подвалице
Пролећнице, измаглице
Свакодневна поточнице
Покладнице, кршенице
Ој, девојко, виђалице
Ведринице, одвиднице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја слико размножице
Разулице, засадице
Моја причо, дојавнице
Погледице, посланице
Моја песмо, нетрепнице
Млађарице, зборовнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да миримо свађалице
Погубнице, падалице
Осамице, преселице
Исуклице, тантарице
Да зовемо речилице, котарице
Да зовемо менилице, родилице
Да зовемо чобанице, подневице
Ти најлепша тужбалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Руђалице, траварице
Ништалице, заравнице
Спорилице, уставнице

Да видимо набралице
Зимилице, торинице
Чобанице, бременице
Да видимо свадбарице
Рогушнице, уморнице
Да видимо отимнице
Близнакиње, навикаче
Да видимо наша села
Зборовиле, доловине
Омрклине, чуђилишта
Да видимо одраслине
Зујилице, проломине
Да видимо стражарнице
Лесковице, увалице
Да видимо довокнице, брдарице
Ломилице, собарице
Да видимо пазикуће, бајалице
Водоноше, путоноше
Да видимо лелекаче из планине
Брујилице, машталишта
Да видимо видарице, свевидеће
Свратилишта, ћутилишта
Наша стара одбеглишта
Да видимо згубиндане
Изгладнеле, паликуће
Да видимо коледаре наше старе
Дабогдане, остављене
Да видимо наше село затрављено

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Прозбори ми шта пожелиш
Потражи ми питомине
Моје срце затровано
Потражи ми слике старе
Твојом причом допричане
Потражи ми понорнице
Твојим оком догледане
Моја мала скривалице
Мезимице, пролећнице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице

Магленице, осамице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Моја мала зимовнице
Згодни дану, жмаралице
Нигдинице, ловилице
Ништилице, зајамнице
Моја мала одмаклице
Застранице, диванице
Моја мала путилице
Пређилице, озгорице
Моја мала студенице
Ој, девојко, сузо моја
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи

Да видимо доселице
Преградице, заладице
Ђурђевице, горелице
Луговице, игданице
Да видимо осојнице
Нужделице, сушилице
Да видимо росна поља
Лединице, шумарице
Да видимо воденице
Заблуднице, ливадице
Да видимо газилнице
Долетеле ластавице

Да видимо оградице
Скочалице, цијукнице
Некалице, нескладице
Да видимо несталнице
Скривалице, бистра врела

Косооке, лепооке зачудице
Замаглице, пролазнице
Да видимо сва јаворја
Раонице, воденице
Да видимо сватовнице

Висооке изворнице
Да видимо староснице
Мерилице, задоснице
Да видимо јадовнице
Кренулице, мириснице
Моме срцу слагалице
Еј, девојко, сањалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моје око, памтивеко
Прозбори ми шта пожелиш
Моја слико допевана
Потражи ми питомине
Моја бриго нељубљена
Потражи ми боје старе
Твојом косом заденуте
Потражи ми понорнице
Твојом песмом описане
Моја мала, скривалице
Мезимице, ухватице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, осамице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

11)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Жива водо, размирице
Заклонице, осамице
Моја мала насловнице
Ој, прелепа росилице
Моја мала тужбалице
Уморнице, приноснице
Моја мала удеснице
Срећилице, сневалице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи
Моја снена латилице
Гласовита шапутнице
Везалице, залуднице
Биралице, намернице
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да видимо косачице
Намернице, заравишта
Наша света исходишта
Затеклишта, ватрилишта
Да видимо псовачице
Давнилице, безданице
Ухватице, ноћилице
Моме срцу студенице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја слико зачуднице
Моја лепа гнездилице
Моја песмо тицалице
Моја бајко диралице
Моја игро поменице
Моја бела мезимице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Зиданице, отишлице
Дочеклице, певачице
Ветра ветру слуђенице
Видалице, задевице
Небројнице, јутарњице
Ој, девојко, задевице
Сунце сунцу подневице
Моја лепа сузилице
Стиховнице, песмарице
Ти бескрајна лепотице
Моме оку небеснице
Трепавице, трајалице
Моја игро мудрована
Моја сузо милована
Моја песмо тугована
Заљубљена, остављена

Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сневамо целе ноћи
Бескрајнице, жалилице
Заводнице, реткоснице
Скривалице, прескочнице
Манастирска бајалице
Говорљива ћутилице
Ој, девојко, светилице
Долазнице, разгласнице
Моме дану мотринице
Ој, девојко, мудринице
Ћаволице, песмарице
Моме дану стизалице
Секирице, јадилице
Ој, девојко, кућилице
Крстилице, снегуљице
Моме дану цветилице
Пролећнице, копненице
Ој, девојко, чувалице
Појалице, златарице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?

Да сањамо целе ноћи?
Назови ме како хоћеш
Детелино мојих дана
Прозбори ми шта пожелиш
Причалице моје зоре
Потражи ми питомине
Мој трептају ожеднели
Потражи ми слике старе
Твојим писмом исписане
Потражи ми понорнице
Твојом надом обојене
Моја мала скривалице
Мезимице, сузилице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, сузилице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

12)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Јадилице, одраслице
Родилице, плетенице
Гранилице, чамотнице
Моја мала лудилице
Питалице, осамице
Изворнице, дозивнице
Мојој души скривалице
Моја мала доводице
Зиданице, јечмилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Лептирице, упитнице
Сванулице, догодице
Моја слико трајалице
Заклонице, улудице
Моја мала речилице
Сулуднице, сваке ноћи улудице
Моја песмо дивљенице
Околице, рујевице
Моја мала пролазнице
Пожарнице, ћутилице
Ој, девојко, спасилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја туго одабрана
Изаткана, отпевана
Моја туго поносите
Сеновита, ватровита
Свим бојама изаткана
Моја туго каменита
Опевана, урезана
Загасито допричана
Моја туго кишовита
Осамита, каменита
Моја туго бајковита
Виловита, разуздана

Твојим гласом опевана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Моја туго исплакана
Моја туго бајковита
Моја туго виловита
Потражи ми слике старе
Твојом сенком дотакнуте
Потражи ми понорнице
Твојом надом обојене
Дал' ћеш мени опет доћи?

13)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Нигдинице, рунилице
Босонога девојчице

Шапутнице, одморнице
Ој, камена довратнице
Точилице, мајданице
Моја мала осветнице
Тражилице, облачице
Повремена сневилице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Све пољупце остављене
Обојене, задојене
Да видимо мостарине
Точилдане, вучје јаме
Свратилишта, правдалишта
Слутилишта, скривалишта
Да видимо излазине
Наша света међалишта
Да видимо наше баште
Воденице, зарудице
Да видимо модра јутра
Наше слике, хладне реке
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја бриго досањана
Прозбори ми шта пожелиш
Моја песмо допевана
Потражи ми питомине
Моја мала котарице
Потражи ми слике старе
Твојим оком загледане
Потражи ми понорнице
Твојом руком миловане
Моја мала скривалице
Бајалице, мезимице
Моја мала чаврлице
Мозгалице, свађалице
Моја мала љубишнице
Магленице, осамљена девојчице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ведро јутра, плаве зоре
Твојом руком миловане
Ведре дане, љубиндане
Твојим смехом обојене
Ведре ноћи, песмарице
Твојом сенком окићене
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Све пољубце, страсне, дуге
Твојом песмом опеване
Све пољупце, боје туге
Твојом руком миловане
Све пољупце, небројене
Твојом причом омеђене

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, причалице
Мучилице, сневалице

Ој, девојко, виделице
Трепталице, дозивнице
Ој, девојко, планинице
Осулице, причалице
Ој, девојко, осамице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, комшинице
Наумице, младоснице
Ој, девојко, утајице
Сањалице, сванулице
Ој, девојко, менилице, опаснице
Ој, девојко, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, окретнице
Лугарице, добротнице
Ој, девојко, причалице
Ој, девојко, страдалнице
Ој, девојко, шапатнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

14)

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Назови ме како хоћеш
Моја песмо гласовита
Прозбори ми шта пожелиш
Моја слико виловита
Потражи ми питомине
Моје око нељубљено
Потражи ми слике старе
Твојим оком опијене
Потражи ми беле зоре
Твојом надом обојене
Моја мала сневалице
Жеђалице, громовнице
Моја мала скривалице
Мезимице, свађалице
Моја мала љубишнице

Магленице, чудилице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ову песму уснулицу
Пазилицу, мезимицу
Ову песму послушницу
Јутреницу, пролећницу
Ову песму, наше дане
Ој, девојко, развигорко
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Речи кратке, испричане
Твојим гласом обојене
Твојим смехом задојене
Твојом песмом допричане
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Развигорце, пролећнице
Ти најлепша осамице
Заруднице, веселице
Ој, девојко, зоро рана
Моја слико изаткана
Ој, девојко, душо мила
Моја слико милована
Ој, девојко, песмарице
Ти најлепша љубичице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Лепу зору, наша јутра
И будуће наше дане
Лепу зору, наша јутра
И будуће наше снове
Лепу зуру, наша јутра
И будуће наше слике
Еј, девојко, миљенице

Моја лепа машталице
Еј, девојко, лепи створе
Моме данку развигоре
Еј, девојко, пожељнице
Увек сањам твоје лице
Увек сањам твоје очи
Увек сањам твоја недра
Еј, девојко, чила, ведра
Увек сањам рам у двоје
Еј, девојко, срце моје
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Једно небо, једну зору
Еј, девојко, на прозору
Једно јутро, једно вече
Еј, девојко, шта ми рече?
Шта ми рече оног дана
Еј, девојко, милована
Шта ми рече оног јутра
Еј, девојко, дођи сутра
Обоји ми моје снове
Еј, девојко, сневалице
Љубим твоје бујно тело
Еј, девојко, љубишнице
Еј, девојко, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Да сањамо рам у двоје
И прелепе наше дане
Да нас увек срећа прати
Рам у двоје ти украси!

ЕПИЛОГ

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја надо озарена
Моја сенко осамљена
Моја слико нељубљена
Моја тајно тајновита
Моја причо затурена
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја сенко пазикућо
Моја туго гладованко
Моје речи жалоснице
Моја сузо ноћовида
Мој шапату затурени
Моја слико негасита

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја сузо миришљава
Моје небо обојено
Моје време несуђено
Моје лице нељубљено
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Открићемо сенку дуге
Открићемо тугу туге
Открићемо спокој ноћи месечеве
Открићемо тајну јутра
Моја лепа зајмилице
Моја лепа луталице
Ти најлепша безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, забрану затурени

Ој, ти ватро негашена
Душо моја заробљена
Причо моја запамћена
Сенко моја негашена
Туго моја остављена
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја драга опомено
Руменило, моја туго
Ти баштинска босиљчице
Огледало мога бола
Зеленило изворишта
Дохватице родослову
Сванулице лепог дана
Моја песмо допевана
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, видалице
Ој, девојко, ранилице
Ој, девојко, песмо моја
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја причо заклоњена
Моја туго опијена
Моја песмо затурена
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Ој, девојко, виђалице
Моја мала скривалице
Моја мала љубишнице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Причалице моје зоре
Детелино мојих дана

Сновилице мојих ноћи
Потражи ми слике старе
Твојим писмом исписане
Моја мала сузилице
Моја мала плетенице
Моја мала безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Моја туго каменита
Моја туго кишовита
Моја туго бајковита
Дал' ћеш мени опет доћи?

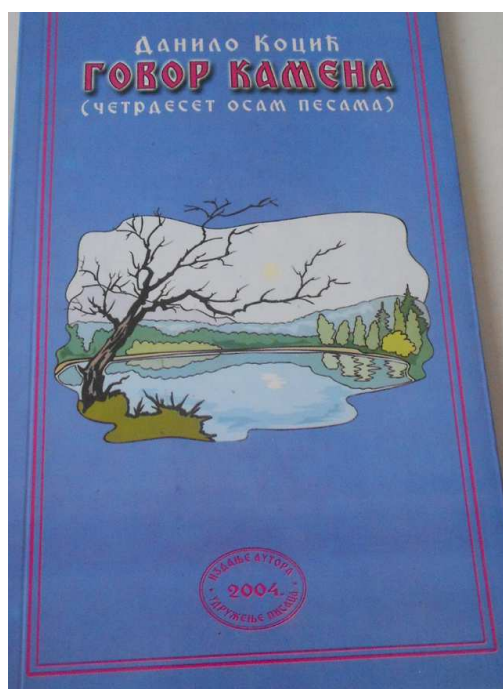
Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Речи кратке, испричане
Твојим гласом обојене
Твојим смехом задојене
Твојом песмом допричане
Дал' ћеш мени опет доћи?

Дал' ћеш мени опет доћи?
Да сањамо целе ноћи
Једно небо, једну зору
Обоје ми моје снове
И прелепе наше дане
Да нас увек срећа прати
Рам у двоје ти украси!
Моја мала љубишнице
Магленице, безгрешнице
Дал' ћеш мени опет доћи?

Данило КОЦИЋ

ГОВОР КАМЕНА

(четрдесет осам песама)

Лесковац 2004.

Збирка посвећена најдражима
Аутор

ГОВОР КАМЕНА

Проструји прљава радозналост
Ошамућени тешким мирисима
Опраштамо се као да нас нема
У ноћи што је говорила као камен

Свадљиво се топило моје време
Растем као ненадана поплава
Све сам даље од живота
Браним се испијеним зеницама

Тело прети да подивља
Слушам мукло сећање у себи
Помама ме стизалао кромице
Варљива као коцкарска срећа

Налазим се у дотрајалом повезу
Тихо се прелиставам као у цркви
Изговарам сакате фразе
Као да се плашим свога одговора

Сећања су моја нестајања
Како да подвалим старости
Још ме деле године као свици
Да ли ћу успети да умрем на време!?

ЗАНАВЕК

Целог живота су ми говорили:
- Трчи, ради, скапавај
Однеће све невреме и ђаво!
Поражен и понижен немам снаге да се вратим

Кроз прозор је сунце изамило дан
Шапућем себи у браду
Пут се бечи, чека мој полазак
Постајем други човек, претварам се у старца!

Бежим од својих речи
Осећам стравичну звоњаву у телу

Хоћу да засвирам као да долази крсна слава
Нека све смрти заћуте у тами и заборава

Глас пуче
Као да ме позвао ђаво
Дан ми смени ноћ
И поклопи ме занавек!

НЕОДЛОЖНО ПУТОВАЊЕ

У поразима више нисам сам
Касним на неодложно путовање
Пребледео сам као стишане ватре
Пиљим у себе, зар сам чудо?

Можда ће доћи драги мирис сена
Или врела песма ракијска
Нека се бар вуче туђи зној
Нежељеним мислима бришем живот

Сам себи сам плашљив
Као птица којој су отели крила
Тетурам се од уморних гласова
Пратим своје пијано корачање

Полако ми се чини да лудим
Осећам болест свога гласа
Немам више жеља да побеђујем
Да ли је згодно време за умирање!?

ОНЕМОЋАЛИ СОКАК

Живот ми се преплиће као онемоћали сокак
Као блатњава и пијана кућа
Обојен сам дахом смрти
Не могу да исцедим своје речи

Глава изгледа попут реке што носи балване
Срчем своје мирисе, хладне руке се тетурају
Тело добија боју ораховог лишћа
Пиљим у таласање утробе

Очи прекривене маглом, обневиделе
Само жалосне врбе, црне и тешке
Гоне моје мисли несталне
Док године лете у знаку планинских вукова

Не осећам да се рађа дан
Видим препало чуђење
Недостижем траг живота
Умор се уселио као опомена

Ћутим, бојим се свога гласа
Само се из црне шуме наслућује непознато
Испод летњих облака
Гледам своју пустош и последње ноћење

БАУЉАЊЕ ВАТРЕ

Док је у ноћи бауљала ватра
Сенке су се ударале као нестални снови
Пустош у мени вири
И боји време бајатим ваздухом

Осећам језу хладне кише
Мирис дима се слика у окну
Угашене песме у даљини
Откривају мој промукли глас

Занемео сам од устајалости
Од одбеглих година

Одблеска светлости што сличи муњи
И у магновању тражим свој живот

Остаје ми да ћутим и слушајем себе
Плашим се својих изненадних речи
Осећам титрање своје тишине
Смрт не зна када треба да скрене!

ЗАДРЖАНЕ РЕЧИ

Можда ћу повући невидљиви траг
Нека возови одлазе, нека пристижу снови
Могу да брује и задржане речи
Нећу да се скривам као бегунац

Халапљиво јурим страх
Живот се плаши као кривудава река
Сукнуше таласи, осетих звер у ногама
Згуснут ваздух лелујаво најављује невреме

Губим камените голети детињства
Остају само вододолине да заносе ветрове
Замућен мрак једва показује пут
Док се поклањам својој сенки!

ПРЕПУКЛИ ГЛАС

Идем погурен бунилом
Чекам да изгубим ноћ
Сиви застор заклања сунце
Зар мора живот да се смеје препуклим гласом!?

На сивом небу одзвањају нечији кораци
Замичем у забран прошаран свицима
Осећам чело тврдо као пањ
Као да сам месечар, зјапи ми поглед

Оглувело доба буљи у неопране прозоре
Гнездим своју косу, дрхти рука
Док ветар звижди другом ветру
Учиним се и себи молећиво!

ЧОВЕК КОЈЕГ НИСАМ ЗНАО

Рете речи упрозно као снови
У мучном дану лебдим
Између живота и смрти

Са радија мељу тражене песме
Док траје преостало време!
Не могу да будем смирен као понорница

Шири се лажни мирис летње кише
Лице се растапа у пролазности
Зар да опсујем живот?

Због очију опустелих у близини нестајања!
Ближим се човеку којег нисам знао

Можда ће бол пререзати наредне сате
Док се будем враћао из преосталог света
Помислих дуго и отегнуто

НАТРУЛИ ПРОЛАЗ

Моја сенка се завлачи под звоник
Ноћ је густа као да је обојена непрозиром
Мрачна копрена занемела месец
Пси се ускомешали

Оцима детета гледам ово споро цурење
Правим наказне боре; долази дан усијања
Ваздух ће пргутати дуге димове
Само далека пространства наслућују наше мисли

Гоним себе, болом ћу презрети сва несећања
Ноћ се бригом засекала у време
Напет сам као огољени срп
Грчим се над безданим небом

Све се надноси као натрули пролаз
Опомињу тамне сенке; јурим сумануто
Сусрећем своје оћутало лице
Нек бели чаршави буду моја свечана одела!

ВРЕМЕ ВРШЕ

Иза ових градова, у близини, села умиру
Зри грожђе, мирно се дише; чежњиво
Напуштам мирис винограда
Нестају лагани ветрови и дим са огњишта

Фијуче нови простор, летим без освртања
Сањивим очима не чујем ништа
Све је залудо, наишло је тешко време
Слушам тај бесан и пресечен страх

Киша и муња оробили тело
Постадох нестваран; црnilo је избијало
Усред ове препекле празнине
Можда ће се сенке растрчати

Титрају одблесци; застадох
У пола корака осећам нечији глас
Збуни ме тврдоћа погледа
Посматрам дремљиво време и припреме путника

Очи ми ожеже неодређени покрет
Ћутим као да некоме претим
Густи борови излетеше испред очију
Расплинут пут крио је људске кораке

Почињем да се растачем без границе
Склапам поглед као завеса
Не чујем себе и друге, покривам лице рукама
Осећам тело како полако нестаје

КЛОКОТ ТОЧКОВА

Окрећем писмо према несталној светлости
Глас ми подрхтава као клокот точкова
Селе се сенке и крила великих птица
Испловио сам из таме сличан спаљеном пању

Све се измиче; очеђавило усред дана
Речи су ми голицале образе
Бледило је заробило моје руке

Узнемиравали су ме њени испијени гласови

Одједном је попуцало у мојој близини
Сажалјиво гледам себе, нестајем
Ошинут двосмислом и својом тајном
Преварен сам тежом клетвом од задњег суда

Зар је морала да проверава моје рањене речи
Ако је хтела да ме повреди
Могла је да најави слутњу
Опраштам се од прошлости
Идем у кафану да пијем ракију до зоре!

ПРАЗНА УТРОБА

Ближим се својој неизвесности
Вучем укочене ноге као сломљене гране
Речи јетко звоне између зидова
Нестала је и боја дубоких гласова

Подругљиво се смешим своме животу
Пред очима ми севају лица
Не могу да сакријем мржњу и бес
Не чудим се оптужујућем тону овог времена

Чему да захвалим што постајем заборав
Око усана осећам подругљиви осмех
Немам више снаге да се жилаво супродстављам
Нека надолазећа тишина застре људе

Нема питања ме прекрише смоластом горчином
Све је некуд муњевито јурнуло
Ауторитети које смо сретали постали су фразе!
Испијам речи као жедан сунђер понуђену воду

У тами су само жишке што пеку као најјаче ватре
Нека се оглашавају људи у истрошеним оделима
Подбули од зноја и алкохола
Тврде усне скривале су све преостале снове

Сам почињем да сумњам у оно што говорим
Не бледим више од огорчења
Тешак поглед прекрива мир; глас потамни
Клокоће живот као празна утроба!

БОЈЕ ВОДЕНИХ ЗАВЕСА

Понекад метак зна да изневери
Затрепери збуњено
Без гласова
Подругљиво

Можда ми је тако суђено
Да будем миран
Осамљен
Заведен
Стргнут

Сећања вуку као сенке
Васкрсавају стрепње
И далеко време
У вечном дрхтају смрти

Нестају надања
Камени теснац
Залуди људе
Не воли сведоке

Видим само друге
Обнечујем себе
Миришу старе ствари
У бојама водених завеса

ПРОЗОРСКИ РАМ

Тражим питања за сутрашњи дан
Неизвесност ме пече тупим болом
Очекујем да ме ветар истрезни
Нада је побегла са годинама утрнућа

Схватам поражавајућу истину, живот је у опасности
Расплинуто време ми не значи никакво спасење
Хладан дашак с планинских коса ме запљускује
Тражи ми на лицу укочени осмех

Једва разазнајем и меке гласове
Пристиже мирис тамјана и увело цвеће
Ћутим, не желим да покварим паничну тишину

Надолази ново обзорје, нестају несни
Опседнут сам жељом да завлада тишина
Кроз свој прозорски рам гледам живот!

БРЕСТОВЕ СЕНКЕ

Кријем опрез, бежим од људи
Не могу да причам заборављене ствари
Пут се таласа као платно на ветру
Умиривао ме као мајчина песма пред спавање

Осећам радост због повремене празнине
Не желим да се предам уједима времена
Сан краде неиспаване очи
Осмехује ми се уморно и са тугом

Осећам у себи ужарено камење
Време тетуре уједначеним ходом
Брестове сенке поздрављају повратнике
Река полако лиже обалу

Посматрам поглед који ми је однекуд знан
Све је отежало од кошмарних боја
Покушавам да пиљим у прошлост; назирем звезде
Стиже мир; ходам у манастирску тишину!

ТКАЊЕ ПУНО ПАКОСТИ

Васкрсава садашњост која престаје
Заигра ковитлац слике у свести као живот
Мир улеће у кавез
Ветар погурено цвили

У сваки растанак уткајем себе
Године сасецају наше гласове
Једва остају неке истрошене речи
И жене које се смеше празним очима

Вучем своје дахтање
Расуто је сећање
Осећам угашен поглед девојачких зеница
И жеравицу која ишчезава као нестална киша

Гужвајући лице у тужан осмех
Видим слеђен предео
И нестварне слике под слаповима месеца
Док нестају приче као болесници

Кроз прљаво стакло провлачи се дан
Рађају се нове искрице кајања
Осећам близини смиреног и тужног лица
И тихо ткање осмеха пуног пакости!

КИШЕ БОЈЕ БАКРА

Не стиже више песма, грч тражи наду
У гласу очекујем поруку
Очи су препуне уморних трагова
Окренут сам ноћној осами

Пратим своју проређену косу боје сламе
Хоћу да уловим изгубљени поглед
Очи у дубоким јамама не казују ништа
Само су присутне као прегореле рупе

Очекујем, а и сам знам шта се догодило
Препуштам се сунцу које показује пут
Све се око мене тањи
Чак и кише добијају боју бакра

Осећам како ми се глас простире само до ушију
Беже и ветар, и снег, и шуме
Туђи шапати се мешају
Преостаје ми да себе опомињем

Загубио сам све адресе
Заборављене реченице звоне на узбуну
Да ли ћу међу туђим сликама наћи своје лице?
Изгледам и самом себи попут сумњиве страже!

Равнодушан сам на ново рађање дана
Гледам црно небо као да чекам глас судбине
Изгубљене су и последње илузије
Немам времена ни да стари

СЛУТЊЕ ТУЂИХ ГОВОРА

Нањушила ме смрт
Не могу више ни да се одазовем

Узнемирава ме струјање сопствене крви
Чини ми се да гори ноћ, не видим пламен
Ништа не могу до краја да разумем

Црвени капци казују да је било несна
У паузама између речи наслућујем туђе говоре
Док се кроз прозоре цеди снена светлост

Гледам сплет брезових грана
Видим нарагушене врапце
У облацима разазнајем нечије приче

Притајеним дисањем стишавам живот
Започиње дан надлазеће тишине!

МОЈ СВЕТ

У моме завичају пландује тишина
Људи нису у стању да напишу дуге речи

Из изговорених даљина
Слутим њихово панично несналажење

Сада бар можемо један другог да чујемо
Ћутимо, не знамо како да отпочнемо

Осим тишине нема ништа међу нама
Давно су се порушиле све моје заблуде

То ме смирује и тера на ново смиривање
Сва питања постају сувишна, тврда и одбојна

Загровао сам се димом и својим немирима
Ноћ се поново најављује над нашим ћутањем

Замућена је и страшна као и свака беспутна ноћ
Можда ћу себе почети да осећам као туђу сен!?

ДРУШТВО

Створио је речи да би сејао стрх и патњу
Док сунце догорева као божићна свећа
Осећао је у грлу туђе преваре
Баш у дану који неповратно уништава и умире

Не вреди његово разапињање
Мрак пада у безданицу, не чека да утихне дан
Последњи зраци нешто траже
Премирање наглас му не причињава муку

Хоће само да се одбрани од ноћи
Која га меље као да је дошла сумњичавост
Остају само неизговорена тешка питања
И ненадана судбина затетураних мисли

Није знао да жалости, научио је само да пева
Његово друштво су били зној и мирис, буђ и кал
Цртали су га као пушку која никада није опалила
А и он је себе видео изван сваке опасности!

ПОСЛЕДЊИ ТРЕН

Око мене су густе и меке сенке сомотске
Ноћ је непрозирна и тешка као губер

Живот се препире као слап воде са камена
Не мислим више на себе

Опажам далеку сенку прекривену мрежом
Остали су плугови да сачекају сељачке руке

Ослушкујем кристалне звуке праскозорја
Кроз јутарње магле наслућујем праве гласове

Давно сам донео одлуку да занемим
Живот је престао да тече како је кренуо

Можда ће ме дочекати далеки болнички круг
Једва се довлачим до куће
Поново престајем да постојим

Гласови су допирали кроз непознати мрак
Долазе из неодређених даљина

Зашто су баш сада пристигле црне јаме
И магле над заспалим мочварама

Дошао је последњи трен
У коме се више ни сан не може одложити!

ПРЕОСТАЛО РАСПЕЋЕ

Застао сам немо, у знак освете
Чини ми се да се претварам у врану
Желим да је покосим као небеска муња
Али она одјури изван сваке опасности

Живот се топи пред нашим очима
Титра и сева пуноћом отрова и чемера
Љуто нас опомиње на преостала распећа
Све постаје мрско и до дна бљутаво

Као заверенички несан откривам труле тајне
Свет се заоденуо страшћу и патњом
Подмукло се хвата горчина у сувим очима
Као да смо опкољени наслагама мрака

Казујемо једно другоме да болујемо
Од неизлечивих рана
Осећам како куљају дим и магле
И самом себи личим на најгору авет

Дефинитивно се разграђује задња слика живота
Бездани се шире као летњи пожари
Горимо у дозрелим сликама
На путу страха и кајања

Можда ће нас спасити непознати дани
Док склапамо очи ћутећи молећиво

МЕЂУ НАШИМ ГРОБОВИМА

Из грла излази тихи јаук
Миришу уснуле траве, траже младе косце
Отварају ми се странице препуне успомена
Мешам времена, делим лоше и добре гласове

Како се само живот брзо скраћује и топи
Само су ветрови исти, прете као раније
У бојем огњу ништа се више не понавља
Ошамућујем се због зуја у ушима

Слутим што су већ најавиле бабе
Заварава ме глас мајке, звони као спасење
Смрт није ништа друго него ужас и кукњава
У јауцима и сузама не чујем ничије гласове

Рођаци измах оплакују своју и туђе судбине
Наши гласови су изгубили све мелодије
Ништа не може да надјача слику смрти
Не вреди обраћање ни Богу који све види

Народ се полако утишава
Само нарикаче пружају гласове
Осећам међе наших гробова са свих страна
Тамо, у близини наших умирања

Често су се свађале песма и кукњава
Заустављамо се сметени и збуњени
Док жалосни ричу комшијски волови
И док губимо сва наша памћења!

РЕЧИ ИЗ ПРЕПУНОГ ОБЛАКА

Почињемо све из почетка и све другачије
Ствари нас пресећу и људи плаше
Као олуја, мотају се сенке око наше куће

После рата
Када су надошле песме као планинске реке
Заборави се и мирис барута и окрвављена ватра
Само остају снови да казују у затамњеним сликама

После онога што је било
Више не може исто да траје
Крећемо споро као да смо у туђим оделима
Плашимо се да нас поново старе клетве не ошину

Од мисли које пристижу
Осећам горчину и чађ у устима
Хоћу да одагнам све тужне и црне гласове
Нико не жели да се све поново жалосно наручи

Очеве речи без гласа и одговора
Истоварише све што имају
Као да су дошле из препуног облака
Опомињале су да ратни кошмар још траје

НОЋНИ ГЛАСОВИ

Скачем испод покривача као да ме прогоне
Хватам ноћне гласове који су се изобличили
Од надлазећих брига цркла би сва наша стока

Жалим оца, поштујем његову сенку
Примећујем да му нагло седају власи
Осећам како се у себи исповеда, тражи заштиту

Отимам измоджено тело магличастом сну
Докле ће ме пратити утваре и духови
Плашим се да ме нису пречули

У ноћи се све сенке покрећу и нападају
Од силне унутрашње јеке замирем
Истржу се незасити гласови и одмах истроше

Можда никоме неће бити спаса
Нека ће болештина када је небо овако варљиво
Удаљена воловска кола цвиле, најављују лопове

Месечев зрак ме храбри и рађа тутањ
У близини куће нешто се преломи
Савијам руке као да се од нечега браним

ОБОЈЕНО НЕБО

Љубав је варка и ковитлање магле
Уз њу гледамо објено небо
Заплаши све дозреле гласове
Нагони да замичемо путем и крадемо просторе

У нечему смо увек слични као различите ватре
Пољуљани изнутра, плашимо се страдања
Сви наши покрети су испуњени лудилом
Препознајемо лукавства када више није потребно

Излазимо из наших сенки насмејани
Уплакани, ћутљиви и тужни
Све погодбе су давно испричане
Уморни од свега, пред нама су дани који прете

Остајемо без конака, тако некада, тако и данас
Само осећамо свој ход и дах који љуто опомиње
Нико ме више не слуша
Гласови су се од себе раздробили!

ТАРАБЕ У МОЈИМ СЕНКАМА

Затварам очи, тражим изгубљену прошлост
Вуче се живот испод облака
Оголеле гране вапе за небом
Као зле слутње вране запљускују крилима

Пиљим у брда изнад гробља
У забране и винограде
Кроз игличасто лишће
Гледам своје нестајање

Све се у мени растаче
Несајем у магли туге
Очекујем неспокој у будућности
Нећу успети нигде да се спасим

Очи препуне далеког бола
Тешко, бездано, суво грло
Бесане ноћи стискају тело
Само посрнуле тарабе су у мојим сенкама

БЕЗ РЕЧИ НЕМА СМРТИ

Речи одзвонише, без тога нема смрти
Ни радости, ни дечјег плача
У томе је сва људска памет

Речи псују и прете, болују тугу за свима
Дошаптавају се, долазе без најаве и јаука
И када смрт открије старост и донесе несрећу
Речи се утркују да је помилују

Кад оне онемоћају, све постаје допричано
Живот се тада ништи и постаје црна земља

Смрт не пита речи, после ње нестају сви рачуни
Не вреде више ни тврди гласови
А они што трепере као дудук давно су изгубљени

Коме се догоди да најраније сазри
Најтеже ће поделити неправду и паметне речи

У брдима где сам дотрајавао сељаци су увек несни!
Мисле да су речи:
И рат
И власт
Смишљене да им догорчавају живот!

ПОЖУТЕЛА ОЧЕВА СЛИКА

Дозива као да се велико зло спрема
У магли се назиру само гласови
Отврднуше очеви образи јаче од мрамора
У том превирању и промени одрастох

Постајемо највише криви за туђе судбине
Умиремо напречац, из ината или што морамо
Лице ми натекло, сличим умрлом претку
Набољевали смо, смрт се више не чује

Изостављам себе из опасних речи
Сами са собом причамо
Бауљимо у своја лица
Казујемо мисли заплетене у паучине

Укочио сам се као да ме стегла губа
Не вреди да оплакујем себе
Нека ме мучи слика мога оца
И празна кућа нашег дома

МАЛО ДАНА ЗА ПРАЗНЕ РЕЧИ

Чувам тешке слике
За дан се побољева, сутра умире
Оловне речи нису довољне да опишу тугу

Започеле су жалосне кавге
Плашим ноћашњи сан
Гутам халапљиво обојени страх

Можда ћу се удавити у сопственом бесу
На хоризонту се читају лажне вести
Некада давно криле су се подмукло

Само се гласови бране од нечега
Можда је и цели живот прошао мимо мене
Небо набрано звездама дозива на венчавање

Девојачка лепота нека умањи моју бол
Нећу да се ограђујем од Бога и људи
Преостало ми је мало дана за праве речи!

ГЛАС БЕЗГЛАСНИ

Отераћу глас безгласни
Отераћу лик нељудски
Отераћу мрачне снове

Нек се живот разводњава
Нека ласте лете југу
Нема наде, нема жеље
Да украсим своју тугу

Зазидаћу своје слике
Сатераћу песме бола
Оставићу сва сећања
Она мора бити моја

Остаје ми да се носим
Остаје ми да се надам
Остаје ми да се правдам
И да никад не настрадам

НЕСВАНУЋЕ

Протутњали су сви ратови овим крајем
Сеоске ваши су биле најсталнији гости
У људима су се мутили животи
Запрети погледом, речи сагоре

Мешала су се свакојака зла
Погледи су се стискали као да су силазили с ума
Људи су за ноћ побољевали
Ненадано спремни за смрт

Била су могућа свакојака нестајања

Личили су на сламке које су догоревале
Шапутали су као да су простирали глас из гроба
Све се некуд испозагубило
Непознате речи рушиле су сваку наду

Појачавао се страх, пристизале су ћораве кутије
Нека ноћи иду куда су пошле
Црних слутњи је ионако напретек

У сваком дану се осећа мирис паљевине
Ни чињенице више немају времена да се сложе
Само су речи падале као тешко камење

Била су могућа свакојака нестајања!

ЛАЖНИ ОКВИР НЕБА

Претворио сам се у сен
Разумевао сам поглед и говор усана
Осећао сам глас као лутријски бубањ
Живот се изломио у свим тоновима

У лажном оквиру неба
Налазила се кућа која ме звала

Осећао сам потребу да се смејем у рафалима
Надолазе неке опасне алузије

Можда ће живот нешто избрбљати
Привлачио ме звук невеселе песме
Говорио сам као тек ископани гроб
Лице ми се претварало у пепео

Да ли ћу моћи да ћутим дубоко и храпаво
Макар док гледам њу, несрећно удату жену
Налик оној из љубавних романа!

ГРОБОВИ БЕЗ ОЗНАКА

У ноћи без месечина и звезда
Ишчезнуо сам као дим
Био сам већ одлучно напустио четрдесету
Спреман да се повучем из живота

Онда сам се одлучио на хазард
Док је киша сипала у дебелим потоцима
И док се искрадао планински видокруг
Осећао сам како ми се смиловала

Гледао сам је испитивачки, и она мене
Као да смо желели да се пронађемо у успоменама
Зацвркутао сам гласом запуштеног клавира
Она је одузела моје говорење

Започели смо стару причу о утопљенику и сламки
Онда нам је паника угризла лице
Шта ће бити ако нас открију?
Слике су нудиле узбудљива тумачења

Знали смо да је време снова на измаку
Осећао сам се као стари џемпер изуједан мољцима
Окупирала нас заједничка мисао:
Наши гробови неће бити без ознака!

ЗАБОРАВ

Врата су се отворила
Ушли смо у ноћ
Могли бисмо да почнемо
Наше мале разговоре

Његовој жени још нисам слао цвеће
Можда ме је зато опрезно посматрала
Лице му је казивало речи:
- Ко је, доврага, овај човек?

Није ни чудо што су царовали упитници
Тајна је плавила ноћ
Сва наша питања била су у знаку вешала

Био је човек који је живео за опасност
Зашто му је зауставила дах моје питање:
- Дакле, зашто си убио оца?

Осећао сам како је пропадао као живи леш
Није могао да пронађе привремени заборав
Док се разговор гасио као последња искра свеће
Дошла је права смрт!

НЕМИРИ

Није волео тешка питања
Ни душу када је усамљена и горда
Узнемиравао се када му недостају речи
Плашила га је глад, хладноћа
И људи у изношеним оделима

Нека одлазе немири, нека лете успомене
Дошло је време да средим своје мисли
Нека лебде речи, осмеси и опијања
Нека плове тихи разговори у сутон
Желим да се отмам смрти!

ДАН

Залазим у дубоку јаму пуну крви
Дошао је дан наших задушница
Ако је живот тамница
Нека нам блатњави дан буде вечност

РАСТАНАК

Прошлост ми искрсну пред очима
Пробише се успомене

Као да је све било у неком другом животу
Пун је отрова спори растанак
С пријатељем кога волиш

Да ли посматрањем других
Разумемо своју душу

Борим се против сна и јутарње туге
Плело се око мене жеље за даљинама

ВОДЕНИЧНИ ТОЧАК

Не знам да сакријем своје срце
Сузе отерају тврде речи
Овладају ме дуге задихане мисли
Хоћу осмех, али је побегао од мене

Опасна мисао ме сплете
Остало је да немо стиснемо руке
Прсти су се чежљиво испреплетале
Неспретна моја душо

Када ћу поново чути шум живота
Питања осташе на далеком путу
Као да желе да сакрију тајну поруку
И да ме самељу као воденични точак!

ВАРЉИВА СЛИКА ЛЕТА

Удубљен у своју брбљивост
У једличну провинцијску беду
У обмане и ништавила
Осећам се као стара олупина

Отишла је душа изван земаљских догађаја
У очима више ништа не могу да читам
Само повремено примећујем згужвана лица
Или мир за неко старачко доба

Подругљиво се застидим свога бледог створа
Памети која ми застаје пред првом сликом
Одмахнем руком као да желим да побегнем
У своју слободу са страстима боје жара

У нашим душама смрт станује
И када бежимо из те тамне мрље
Она нас прати као недопрличани сан
У сликама варљивих дана лета

ОЦА ВИШЕ НИЈЕ БИЛО

Речи ме позваше на узбуну
Зачух звона са сеоске цркве
Знао сам да је свему дошао крај

Седох на ужегли камен, ставих руке на лице
Сузе су саме долазиле над мојим уздрхталим телом
Летели су гавранови, пристизала је нагла ноћ

Док се душа делила с горчином
Учитељ је читао последњи говор
Мога оца више није било!

ЈЕДИНИ ЖИВОТ

Бледи и плачни животе
Губим и немирне кораке
И своје слике детињства
И наду која треба да дође

Да ли ћу моћи да видим живот
Као лепу слику у бистрој води
Или ћу морати поново да ћутим
Као свих минулих година немирног трајања

Одзвањају речи пријатеља:
- Ако се не радујеш дану, иди у кафану!?
Чујем их као ехо далеких предела
Као резак звук што ремети тишину

Не могу да верујем, човече
Јер је за мене кафана била једини живот!

БРБЉАЊЕ ДАЛЕКИХ АДРЕСА

Осећам се као још нераспоређени војник
Као крпа коју су бацили свима
Дошао је ред да побесним
Бледило ми је заробило лице

Постао сам сена своје преваре
Живот ме окружио са свих страна
У бојама које су дојављивале најгоре
Осећам глас који ћути мртвачки

У откуцајима свих заборављених душа
И док је долазила прошлост која ме звала
Наилазиле су неке опасне илузије
Губиле су се младалачке године

Време је шкљоцнуло јаче од сећања
Можда ће неке далеке адресе нешто избрбљати
О данима када смо сањали слатке снове
Чуване као најдражи поклон

Не смета ми излет кишовитог времена
Не ремети ми ни дан смех непознате жене
Остаје ми да се понашам смирен као мумија
И да одслушкујем кључ који ће открити тајну браву

Не знам зашто ме привлачи жуто јесење лишће
Зашто одслушкујем жубор пресахлих потока
Док се лица претварају у незреле смокве
Као загонетни текст коме су открили праву шифру

ТУЂА ЖЕНА

Да ли ћу моћи да напишем писмо?
Да ли ћу моћи да опишем тебе
Можда, али је за то потребна снага
А она је нестала као лањски снег

Можда би било добро да те сањам
Спавам, склапам очи и плачем
Уместо тебе сањам свој пусти живот
Пред очима ми слика наше уџерице

Зар ти не би могла да се јавиш?
Напиши ми прво писмо
Прибележи само неколико речи
Можда само две по своме избору

Ах, немој писати, све је изгубљено
Поштар неће наћи моју улицу
А када би и нашао моју кућу
Све би било узалуд: ти си од јуче туђа жена!

НЕСЕЋАЊЕ

Ни пшеница не класа више као некад
Што је загрљени виђасмо у зору

Мучи ме ћутање у подне
Кад цврнци најављују кишу и ветар

Догорева ноћ туге, примичем се осами
Кроз маглу на коси, у ноћи замандаљеној

Одлазим у несећање
Заувек!

КРУГ

Круг се затвара окомито
Натерали ме да гледам Сунце
Зарадио сам мрак од тужног неба
Сада ми је све једно шта се збива око мене

Ни по шумовима не могу да распознајем тугу
Није ми жао што не видех њену свадбу
Ни кладанац што ме увек враћа у време
Када сам ходао натрашке

Кажу како у мраку човек може да види
Као да знају шта је то мрак без очију
Без суза којих више нема
И живота који се не чује

Мисле да сам оно мало дете
Што су варали да престане суза његова
Немам више ни жеља да будем
Оно што сам сањао као нејако чедо

Пожелео бих само мрак
Мевидљив свет је другима привиђење
Мени остаје да сањам поља непрегледна
У души опијеној болом којег више нема

ПАЊ

Кола су носила смрт сина
Што оца гледаше у потиљак
Кад силно удари неки пањ
И све оде у вечну бол

Устао је са зором летњом
Да оцу друштво прави
И да га брани од досаде
Што са летњом жегом стиже

Додирнуо је небеско плаветнило
Ни прво слово није знао да запише
Сем свог имена и понеку песму
Што у сутон певаше

ЧЕТРДЕСЕТ ОСМА ПЕСМА

Осећам стравичну звоњаву у телу
Свадљиво се топило моје време
Нема више жеља да побеђујем
Ћутим, бојим се свога гласа

Плашим се својих изненадних речи
Губим камените голети детињства
Замичен у забран прошаран свицима
Ближим се човеку којег нисам знао

Сусрећем своје оћутало лице
Сањивим очима не чујем ништа
Сажаљиво гледам себе, нестајем
Подругљиво се смешим своме животу

Сећања вуку као сенке
Кроз свој прозорски рам гледам живот
Не могу да причам заборављене ствари
Васкрсава садашњост која нестаје

Равнодушан сам на ново рађање дана
Ништа не могу до краја да разумем

Загровао сам се димом и свијим немирима
Док сунце догорева као божићна свећа

Не могу кестењастом лишћу да продам црвено небо
Као заверенички несан откривам труле тајне
Отварају ми се странице препуне успомена
Крећемо споро као да смо у туђим оделима

Од надолазећих брига цркла би сва наша стока
У нечему смо увек слични као различите вере
Затварам очи, тражим изгубљену прошлост
Речи псују и прете, болују тугу за свима

Укочио сам се као да ме је стигла губа
Можда ћу се удавити у сопственом бесу
Нек се живот разводњава
Црних слутњи је ионако на претек

Говорио сам као тек ископани гроб
У ноћи без месечина и звезда
Сва наша питања била су у знаку вешала
Нека одлазе немири, нека лете успомене!

Дошао је дан наших задушница
Борим се против сна и јутарње туге
Када ћу поново чути шум живота
У сликама варљивих дана лета

Зачух звона са сеоске цркве
Да ли ћу моћи да видим живот
Можда ће неке далеке адресе нешто избрбљати
Пред очима ми слика наше уцерице

Догорева ноћ туге
Примичем се осами
Ни по шумама не могу да распознајем тугу
Сем свог имена и понеке речи песме у сутон!

Данило КОЦИЋ

ЧУДНА ЛАЂА

(ПЕСМЕ ЗА ДЕЦУ)

Лесковац 1987.

Збирка посвећена мојих школским пријатељима
Аутор

ДОБРО ЈЕ УВЕК ДОБРО...

Добро се каже, моји другари,
Када је здравље добро
Када птице лете високо
И када море деци није дубоко

Добро се никад не каже
Кад нешто није добро
Добро је увек добро
Сем када није – добро!

(1968)

ВАШАР

Када сте били на вашару
Упознали сте циркузане

Циркус је циркузанима кућа
Којом путују од града до града
Да увеселе вашарски свет
И пруже свима доживљај леп

Када смо били као ви
Циркусе смо често обилазили
Нисмо се плашили чудних ствари
Хтели смо да будемо хероји прави!

Тако ће, ваљда, увек бити
Деца ће на вашар одлазити
Купиће многе чудне играчке
И обилазити циркусне шатре!

(1964)

САВЕТ

Чуо сам од мога брата
Трзавица сад га мучи!
- Добро, брате, реци бати
Трзавицу да премлатим!

Насмеши се тада бата
Па ми вели натенане:
- Трзавица – то је свађа
Плови као силна лађа!

У чуду се и ја нађох
Како бати да помогнем?
- Окани се, бато, свађе
Нестаће и чудне лађе!

(1964)

ЛАСТАВИЦЕ

Ластавице у јесен журе
Лете високо, лете у јату
Да деци с југа начас сврате
И да се у пролеће опет врате

Ластавице када крену на југ
Јесен поздраве шаље
Кад долети пролеће, јато стиже
Дете детету је ближе

Деца се радују пролећу због цвећа
Због дивних ливада и шума
Деца воле пролећне дане
Јер ни ласте више нису саме

(1964)

УЧИТЕЉИЦА

Учитељицу воли сваки ђак
Јер је добра као мати
Учи га да чита и пише
И петицама га части

Учитељица и кад се наљути
Знају то послушни ђаци
Чини то као свака мати
Јер жели деци савет дати

- Будите добри, одлични ђаци
Сутра да постанете вредни ратари
Да budete добри сликари
Или, можда, одлични лекари

(1963)

КЊИГА

Књиге треба читати полако
Размишљати о ономе што пише
У књигама има брдо знања
И више од било ког имања

Давно су рекли наши стари
Књига је свима најбољи друг
Нек она буде крај јастука плава
Мање ће бити заборавана!

(1963)

КАД СУНЦЕ ЗАСПИ

Кад сунце заспи
Дуга ноћ се јави
Када је лепо време
Звезде небом језде

Док блистају звезде
Небеским просторствима
Месец поздравља другаре
Малишане са земље плаве

Једном сам питао тату:
- Када спавају звезде?
Рекао ми је преозбиљно:
- Оне увек небом језде!

(1961)

ДОБАР ДРУГ

Добром другару и сто пута реци здраво
Па макар некима не било право.

Добар се другар јави
Када је потребно нешто да поправиш

Добар друг се воли
Као што се воле најдражи људи

Добар се друг памти
И зато другару добротом узврати

(1964)

СЛОВО ПО СЛОВО

Слово по слово
- ето речи!

Речи у низу
- роде реченицу!

Више реченица
- прича цела!

У свакој причи
- живот је стао!

(1970)

ПРВО ЈЕ СЛОВО...

Прво је слово у азбуци А
Кад њему додаш још слова два
Добијаш име мога брата
А он се зове – Аца!

Без првог слова нема азбуке
Оно се чује и код лекара
Изговарају га и ратари
Па, дабоме, и апотекари

То лепо слово, слово А
Најпре изговоре ђаци прваци
После тог слова лакше се дише
А потом с лакоћом и азбука пише!

(1971)

ПСЕТАНЦЕ

Псетанца деца воле
Често их воде до школе

- Сећам се, другари, давно то беше
Мога псетанцета нема више
Отишло, куда, ко би то знао
Дуго сам за њим плакао!

(1971)

ЛЕТ

Мој братац није пилот
Али путује широм света

Мој братац није морнар
Али познаје све морнаре

Мој братац није возач
Али воли лимузине плаве

Мој братац, кад жели све то
Сања најлепше снове

И ја када пожелим да видим свет
Заспим и сањам најлепши лет

(1968)

ДЕТИЊСТВО СЕ ПАМТИ

Детињство се памти
- по игри!

Детињство се памти
- по цвећу!

Детињство се памти
- по првој љубави!

Да је цео живот детињство
- свима би било лепо!

(1972)

СТРАШАН ЛАВ

О лаву сам чуо приче страшније од ноћи
Говорила мени бака
Да прогања дивље звери
Да се плаше људождери

Кад сам јуче угледао лава
Како у зоолошком врту спава
Љутито сам њему рекао:
- Царе, царе, баш си неко!

Створно људи, баш је тако
Ја сам лаву свашта рекао
Уплашио се силни лав
Да ни оком није трепнуо!

(1972)

ПОЗДРАВ

Добро јутро, добар дан!
- реци свима сваки дан
Добра деца увек знају
Старије да поздрављају

Мали Јован, наш комшија
Пожали се свима нама:
- Сусрео сам једног чичу
Није рекао добар дан!

Питали смо сви у глас:
- Зашто чика, зашто није
Теби рекао добар дан
Зашто, зашто, реци зашто?

Одговара тужно Јова
Као да се смрко дан:
- Ни ја чики, тужном чики
Нисам рекао добар дан!

(1973)

ШКОЛА ЗОВЕ

Школа зове, децо драга
Да читате песме све
Школа зове, децо мила
Да од данас учите

Учење је радост свима
Сазнајте нове ствари
Путујете широм света
Као прави морнари

Школу воле добра деца
Вредно раде сваког дана
- Срећно, срећно, хајд у школу
Децо наша раздрагана!

(1963)

МИЛА

Питала ме јуче мама
Док смо били сами:
- Сине драги, реци мами
Која ти је цура мила?

- У разреду много цура
Драге су ми све
Ал највише лепа Мила
Из клупе последње

Милу волим као сестру
Лењир ми је дала
Јуче ми се у дворишту
Два – три пута насмејала!

(1963)

ГОДИШЊЕ ДОБА

Сва годишња доба
Имају своју лепоту
Пролеће, лето, јесен и зима
Часте дечју доброту

Пролеће моја сестра Маја
Највише од свега воли
Тада ласте с југа долазе
И цветају цветови

Лето је за другара Мишу
Доба од свих најслађе
Купа се, сунча целог дана
И игра до миле воље

Јесен највише воли Драгана
Јер у школу креће
Видеће своје школске другове
И убраће узреле јабуке

Зиму највише воле прваци
Јер им у госте снешко стиже
Биће грудвања, санкања
И у снегу сликања

(1964)

РОЂЕНДАН

Свакога маја ја се сетим
Ко да сањам диван сан
Моја мама, дивна мама
Слави нови рођендан

Ја и браца кришом мами
Купујемо поклон – два.
- Ево, мама, донели смо
Буди срећна, радосна!

- Хвала, моји лепотани
- одговара срећна мати,
Па пољубце силне нама
Поче она даривати

(1968)

ХАРМОНИКА

Замолио мали Пера
Маму, тату, свога деку
Да му купе хармонику
Може мању, може већу

Једног дана, изненада
Отац дође раздраган
Донео је малом Пери
Хармонику он на дар

Свирали су целе ноћи
Радосни су били сви
А највише мали Пера
Испунили се дивни сни!

(1967)

ОГЛЕДАЛЦЕ

Гледа Душко огледалце
Па се силно смешка
Ил је криво огледалце
Ил је нека друга грешка

Кад помери огледалце
Поново се Душко смешка
Не верује ни сам себи
Да је нека силна грешка

Сестру зове да је пита
Шта се данас збило
Дал је чудно огледалце
Или је нешто криво

- Није грешка – сестра вели
Па се онда силно смешка
Огледалце није криво
И оно се само смешка!

(1965)

ДЕЦА РАСТУ...

Деца расту ко печурке
После кише

Деца расту мало брже
Мало тише

Деца расту певајући
Песме дивне

Деца расту јер желе
Да порасту!

(1972)

ЧУДНА ЛАЂА

Мој учитељ, диван, стари
Причао је често бајке
Волео је и друге лепе ствари
Знао је да нас критикује и хвали

Једном је питао учитељ нас:
- Шта је то ливада, шта су изгубљене ствари
Шта је то љубав, а шта свађа
Куда плови чудна лађа

Знали смо, стварно, тада сви
Шта је то ливада, шта су изгубљене ствари
Шта је то љубав, а шта свађа
Али нисмо знали куда плови чудна лађа

Учитељ нас гледа, али није љут
Па онда тихо, тихо рече:
- Схватите, децо, драга, мила
Чудна лађа по земљи и мору плива!

(1973)

ЗВЕЗДИЦЕ

Доба деца воле петице
Јер личе на звездице

- Учите, децо, да знате све
Доћи ће и дивне петице

И наши су старији другари
Петицама свеске китили

(1961)

ТАТА ЈЕ ТАТА

Мој тата је сељак
Обрађује њиве и коси ливаде
Чува стоку и продаје млеко
Да у граду порасте неко

Мој тата је радник
Фабрика њему живот значи:
- Без фабрике, ја сам ко сељак без њиве
Или железничар без локомотиве

Мој тата је песник
Пише дивне песме
Диви се раднику и ратару
Пажљивом возачу и лекару

Све тате света
Биле шта да јесу
Оне су својој деци
Најпре добре – тате!

(1973)

НОВА ГОДИНА

Нова година са зимом долази
И жељама широм света
- У новом лету нека буде мира
Да свако дете свој поклон бира

Нова година има беле мантиле
И носи свима лепе дарове
- Мама и тати желимо среће
Да ово ново лето донесе

Нову годину воле деца
Јер су старија за једно лето
Јер ће ускоро бити дечаци
А затим сасвим одрасли ђаци!

(1973)

ЦВЕЋЕ

Има добрих цветова
Белих, црвених, плавих
Они красе сваку башту
И призивају дечију машту

Другарица Маја кад руже погледа
У свесци за домаће задатке
Приче су одмах испричане
И најлепше песме испеване

Јожету из шестог три
Лала је најлепше цвеће
Она га подсећа на девојчицу Лалу
Из његове старе улице

Сви моји другари
Воле цвеће у башти и у соби
Када сањају најлепши сан
Цвећу кажу: „Добар дан!“

(1967)

ДЕЧЈИ ОСМЕХ

Деца су наша највећа радост
Она су најлепше цвеће
Без њих би и време стало
Без њих не би било среће

Дечји жагор је цвркулт птица
И жубор планинских река
Тај диван говор подсећа
На љубав која се чека

Дечји осмех је прегрш бисера
Предиван пролећни дан
Дечји осмех су руке љубави
И најлепши сан

(1973)

ЈАДРАН ЗОВЕ

Хајте, децо, сви на море
Да видите морепловце
Да чујете дивне клапе
И играте игре ваше

Морска вода, ох што прија
Купања ће бити доста
Бићете ко праве чигре
Играћете баш све игре

Јадран лети сваком прија
Нарочито кад је врева
Када сунце дивно сија
И кад пева клапа цела

Јавите се завичају
Другарима, баки, деки
Нека знају да на мору
И најлепши гавран лети

(1964)

ИЗВОР

Извори рађају чисту воду
Да свима буде умивенолице
Да мали Јоца може да каже:
- Ух, што су лепе ове птице!

Извора има малих и већих
Видео Јоца где се река рађа
И узвикнуо моме брату:
- Овде је вода много слађа!

Изворе старији љуте
Прљају реке многе
- Деца вас моле, драге чике
Нек оне буду бар мало чишће!

(1963)

ЧУДНА ШКОЛА

Чудне школе небом лете
Поздрављају ђаке прваке
Да броје од један до два
И говоре: „Зар сам то ја?“

Из чудне школе су и ђаци
Можда из првог два или четвртог три
Који не знају шта је ко
Или, забога, шта је то!

У чудним школама има учитеља
Који се свему силно чуде
Па говоре чудно, чудније
Мисле да је тако мудрије!

(1973)

ЖЕЛЕЗНИЧАР

- Имате ли карте, децо?
- питао је чика нас.
- Купили смо, купили
- рекли смо сви у глас

Униформу лепу има
Чика Миле железничар
Лепо шета, контролише
И осмехе дели свима

- Железничар мора бити
Насмејана лица
- каже нама, деци милој
Наша драга учитељица

Стварно волим кондуктере
Осмехе дају на дар
Једнога дана кад порастем
Бићу и ја железничар!

(1962)

МОЈЕ СЕЛО

Село је моје
Међу брдима
Има прелепе винограде
И вредне ратаре

У моме селу
Птице најлепше певају
У њему и цветови, верујте
Најлепше цветају

Оно има стотину кућа
Али да их је и хиљаду
У њему нико никад
Не би залутао

У моје село свратите
Да вас драги сељаци
Почасте топлим погачом
И поздраве другарским поздравом!

(1963)

МОЈ ДЕКА

Мој дека нема слику
Али знам да га нацртам
У срцу моме живи
И када сам у граду или на њиви

Очи су му дивне, зелене
Коса бела као зимски дан
Рукама креће као диригент прави
И шубару има увек на глави

Мој дека дивно прича
О давим, предавним временима
И тада летимо, летимо
Летимо небеским просторствима

(1962)

САН

Сањао је мали Пера
Да путује широм света
Посетио Америку, видео је лепу Кину
Боравио у Јапану, прелетео Аргентину

У далекој Америци
Видео је мали Пера
Много, много, много света
Кућерина све до неба

Чудио се мали Пера
Шта све има широм света
Питао је свога тату:
- Да ли се тога плаше деца?

- Не плаши се, мали Перо
Деца воле све те ствари
Кад путују ко пилоти
Поздрављају их граничари

Прошао санак малог Перу
Америка предалеко
Можда ће је, ипак, с оцем
Посетити Пера некад!

(1973)

МАМА И СЛОБОДА

Од свих речи највише волим
- реч мама!

Од свих песама највише волим
- песму слободи!

Од свих жеља највише желим
- срећу свима!

Без маме и слободе
- нема радости!

(1973)

ОПРОШТАЈ

Ако нам је неко драг
Реците му нека зна
Јер само ће тако моћи
Кад затреба да буде на помоћи

Ако некоме желите срећу
Насмејте се од срца, широко
Кажите му нека зна
Да су вам најдража око његова два

Ако вас неко наљути
Уместо свађе или туче
Будите добри ко добри другари
Реците му да ништа не мари

Тада ће и он бити као ви,
Рећи ће гласно, што гласније
- Погрешио јесам, али нећу више
Грешку признајем, нека се брише!

(1962)

ДОМОВИНА

Моја је домовина
Најлепше цвеће у пролеће
Планински поток што позива на дружење
И дечји жагор што зове на певање

Моја је домовина
Срећна птица у лету
Песма мајчина када се роди дете
И коло које се вија од среће

Моја је домовина
Наше безбрижно детињство
Радосни смо сви
Слободу правим именом зовемо ми!

(1967)

ГРАНИЧАР

Кад сам био на планини
Код баке и деке
Сусрео сам граничаре
Наше драге другаре

Јожо, Милан, Јовчо, Ибро
Тако су се звали
Певали су песме дивне
И приче причали

Јожо вели свима нама:
- Граничар је дивно бити
Кад одрстем као Јожо
Домовину ја ћу штитити!

(1962)

БЕОГРАД НИЈЕ ОБИЧАН ГРАД

Београд није обичан град
- он је велеград!

Њега воле сви људи
Он је град нашег детињства
Град наше младости и наше старости

Београд није обичан град
- он живи на две реке!

Осећам како ме грле његове руке
Како ме поздрављају Дунав и Сава
И призивају Калемегдан и Авала.

Београд није обичан град
- он је град мира!

Београде, воли те наша младост
Поздрављају те наши стари
И наши светски другари!

(1973)

Данило КОЦИЋ

ДНЕВНИК НА РАСПУСТУ

Песме за децу

Лесковац 2002.

Мојим пријатељима
Аутор

ДНЕВНИК НА РАСПУСТУ

Кренуо дневник стари
Погнуто некуд жури
Жели ваљда и он
Да буде на фискултури

Кренуо дневник препун
Понео силно знање
Али му то не треба
Настало безбрижно стање

Кренуо дневник уморно
Повио старачка леђа
Нека се мало мучи
Када га оцена вређа

Бројио дневник стари
Оцене од један до два
Кад тамо у углу пева
Петица раскошна сва

- Ти нећеш мене да видиш
Нећеш да ми се дивиш
А без раскоши моје силне
Ниси у офанзиви!

Стари се дневник усправи
Не боле га више леђа
Неће сад да дозволи
Да га петица вређа

- Ја се тобом поносим
Са тобом је дивота
Али сада бројим оцене
Због којих ме срамота!

Зар ниси једном рекла
Нека се нико не вређа
И теби као и мени
Јединица повија леђа

Зар ниси опет рекла
Двојка да се не квари
Због њене наивне финоће
Ни добар ђак не мари

- Тако је некада било
Сада је безбрижно стање
Само смо четири и ја
За право, лудо сликање!

Добро, може и тројка
Ако је оцена права
Али нека се тиме
Двојка не завава!

Дневнику старом мило
Па се по коси чешка
У његовом раскошном скуту
Само је једна грешка

Јединица мала, оштра
У углу се сама свила
Да тог угла не беше
Не би ни она била

Гледа дневник стари
Двојку што се скрила
Да мало беше учења
Ни она ту не би била

Престао дневник да броји
Оцене редом све
Па ту су моћне петице
И сигурне тројке две

Сместиле се и оцене fine
За један од петице мање
Нема никакве преваре
Оне имају знање

А онда следи дивота
Прелепа цветна трава
Небројено много петица
Дневник може да спава!

ЈЕДИНИЦА МОЛИ ДВОЈКУ

Јединица моли двојку:
- Ти си ми комшика права
Да није тебе крај мене
Још више би болела глава!

Нико ме видео не би
Престала бих да дишем
А ја једино желим
Заједно с тобом да бришем

Желим да одем горе
Где се деле конфете
Хоћу и ја да будем
Лепо, умилно дете

Желим да будем срећна
Као што теби приличи
Желим и ја са вама
Успехом да се дичим

Зато те молим, двојко
Остани комшика права
Да ме док спавам сама
Још више не боли глава

Молим те буди другар
Јер знаш какво си стање
Воле те само они
Што мрзе моје имање

Брани ме када затреба
Кад стигне ђачка туга
Кажим, да ја не чујем
Да сам ти најлепша дуга

Кажим, двојко мила
Да туга и мене прати
Да увек пожелим силно
Да ми се одмах вратиш

Нек ђаци оставе мене
Мучи их моја туга
Са тобом, комшике мила
лакше ћу наћи друга

Одлични ђаци, двојко
Ни мене, ни тебе не воле
За њих смо, комшике моја
Из неке ћораве школе

Знам, комшике драга
Да сам велико ништа
Да нисам сада више
Ни за ћорава забавишта

Али без нас се не може
Од тебе креће знање
Са мношћу плаше ђаке
Долази силно лемање

Крај тебе, умилна двојко
Живот је мени дивота
Није ме толико страх
Што сам нечија срамота

Па зар сам ја крива
Што је такво стање
И што је баш од мене
Почело ђачко бројање

Мени је само жао
Што сам свачија туга
Али ми је мило
Што тебе имам за друга

И зато молим школу
Нек остане овакво стање
И нека поново почне
Од мене ђачко бројање!

ЈЕДИНИЦА ОЦЕЊУЈЕ ТРОЈКУ

Зашто си тако мирна
Зар те не мучи знање
Зар те никад не боли
Домаће васпитање

Зар ноћу мирно спаваш
Не сањаш моје снове
Да ли понекад пожелиш
Оцене друге, нове

Ти си као у кланцу
Што реку планинску вуче
И мене призива често
Ко неко немирно куче

Када те одавде гледам
Личиш на престо фини
А за луду петицу
И ти си у помрачини

Погледај мене са трона
Да видим твоје лице
Хоћу да чујем, сазнам
Бројиш ли ружне петице

Ђаци што живот воле
И понекад што сањају тугу
С тобом су, тројко драга
Нашла најбољег слугу

Видим те, тројко драга
Видим те како се шепуриш
Час зуриш снено у мене
Па онда некуда журиш

За мене си оцена лепа
Ђаци те добри воле
И због твојих несташлука
Не беже никад из школе

У друштву покрај мене
Ти си ко прави цар
Али крај силне петице
Ти си ко стари фар

Када се људи шале
Ти си одлична тројка
Сијаш ко права петица
Иако ти комшика двојка

Када се збуне ђаци
Што само петице воле
Морају они да дођу
До твоје здепасте школе

Понекад теби и мени
Клецају колена стара
Највише били јесмо
Код нашег господара

Твојим су силним знањем
Плашили одличне ђаке
А мојим су знањем стално
Китили понављаке

И све тако напола
Код тебе и неко знање
Ниси за лошу петицу
Ал ниси ни за лактање!

ЈЕДИНИЦА МОЛИ ЧЕТВОРКУ

Јединица моли четворку:

- Сестирце драга, мила
Да ли би једно мање
Мени позајмила!?

- Шта ће ти, сестрице драга
Цргица пола моја
Да ли те мучи стомак
Или претешка зубобоља!?

Можда си лоше спавала
Па те прогоне снови
Или си пожелела, сејо
Неки живот нови!

Крећеш ли, можда, у свет
Да тражиш нове сањаре
Или си, можда, решила
Да квариш љубави старе!?

Реци ми, сејо драга
Шта ти то мање значи
Да ли је то украс
На твојој успињачи?

- Када бих имала мање
Што душу твоју краси
Тада би живот мој
За тројку био јачи

Тада бих, сестро драга
Четворко моја мила
И ја поносно, силно
У срећном друштву била

Ђаци би били чили
Дошло би ново знање
Не би ни било плача
Ни дуго, промукло драње!

- Сестрице моја, драга
Јединице туробна, мила
Онда би моја судба
Несрећна тада била

То мање што мене краси
Ђаци врло воле
Јер их до петице води
И њихове лепе школе

Када бих дала теби
То лепо, малено здање
Опет бих, сестро драга
Настало силно плакање

Ти би постала, сестро
Оцена драга, мила
Ја бих код наших ђака
Сву сјајност изгубила

- Па када је тако, сестро
Нека буде старо стање
Нека опет од мене
Почне ђачко бројање

Молићу управу, школу
Молићу ђаке миле
Да ми опросте одмах
Просте моје манире

Судба је тако хтела
Да тебе воли знање
А мене да не краси
Поносно једно мање

Шта ће ако се мора
Без мање живот да живим
За такву судбину своју
Никога нећу да кривим

Остаје ми једино, сејо
Да мењам ово стање
Да учим и само учим
И стичем твој знање

Тада ће доћи по мене
Мање што душу краси
Тада ће другари, ђаци
За тројку бити јачи!

ЧЕТВОРКУ ЈЕ ЛАКО ЗВАТИ

Мене је лако писати
То и основци знају
Крену са косатанком
Заврше потом у мају

Повуку онда црту
Што усправно, немо стоји
Никоме ништа не прети
Али се никог не боји

Онда уследи тада
Још једна црта мала
Што ни првацима
Муке није задавала

У три цртице красне
Оцена цела стала
Тако изгледам свима
Ко лутка, прелепа, мала

Ја јесам у средини
Између три и пет
Не могу никуд да бежим
Па нисам плашљиви зец

У рану зору јесењу
Јединица мене зове:
- Дођи, драга четворко
Да кројимо снове нове!

Тада ми болно рече:
- Сестрице драга, мила
Да ли би једну црту
Мени позајмила!?

- Шта ће ти, сестро драга
Цртица пола моја
Да ли те прогони вук
Ил мучи зубобоља!?

- Када бих имала црту
Што душу твоју краси
Тада би живот мој
За тројку био јачи!

- Сестрице, моја драга
Јединице несрећна, мила
Онда би моја судба
Претужна тада била!

Ето, другари стари
Такво је моје стање
Без једне црте мање
Падам на ниске гране

Мени је судба хтела
Да пружи шансу више
Да једним малим кораком
И петицом се пишем

Овако је ипак добро
Док се стигне туга
Док због зубобоље
Не изгубим свога друга

Не бојим се љуте зиме
Није ме због знања срамота
Борим се ко силна петица
Па то је права дивота

Нека вас увек прате
Три моја лука права
Знајте, другари моји
Неће вас болети глава

И када певају са вама
Четворке што некуд журе
Знајте да су у души
Све ваше fine фигуре

Зато док волите мене
Нека вас прати срећа
Нека оцена моја лепа

Буде од куће већа

Другарски ћу рећи комшики
Да ме силно следи
Јер ваше одлично знање
Сада за петицу вреди!

ЈЕДИНИЦА ПИТА ПЕТИЦУ

Гледам те петице високо
Гледам те из неке даљине
Сви ти некако завиде
Што растеш од милионе

Сви ти се некако диве
Гледају твоје око
И свима се чини
Да летиш негде високо

Свима си постала срећа
Радост ђацима делиш
Да ли имаш времена
И сама да се веселиш

Да ли те боли глава
Стиже ли некад туга
Имаш ли, петице лепа
У школи свога друга

Када стигнеш да учиш
Завлада и ванредно стање
Колико је потребно рада
Да стекнемо твоје знање

Да ли те неко мрзи
Коме си силна мета
И шта највише теби
У овом животу смета

Имаш ли неке жеље
Да ли си скитница права
Можда и тебе ко мене
ТВ замајава

Које су твоје жеље
Па тако брзо газиш
И нас, силне јединице
Нећеш никад да мазиш

Које је то знање
Да ниси никада двојка
Да узор није теби
Ни дивна четворка

Смета ли теби, петицо
Што си тако високо
Да ли можеш да видиш
Баш свако ђачко око

Молим те, петице далека
Молим те буди фина
Само понекад упитај
И мене најмањег цина

Никада нећу бити
На твојој високој мети
И зато се, петице драга
Мени никада не свети

Што те ђаци, петице
Све више и више воле
Због моје оцене ружне
Неће ићи из школе

Ми јесмо, петице лепа
У дневнику неко знање
Само си ти за песму
А ја за лудо плакање!

ПРОЗВАЛИ МЕ ПЕТИЦОМ

Прозвали ме петицом
Да људима срећу делим
Посрећило се моје крштење
Томе се силно веселим

Добро, није ми лако
Нисам свачија друга
Али ако ме заволите
Нећу бити ни туга

До мене се лако стиже
Иако сам високо горе
Иако и мене ко друге
Све људске бриге море

Потребно је мало стрпљења
Да се кроз живот корача
Моје су одаје спремне
И за сваког понављача

За друге много је лакше
Кад знају велико знање
Кад желе и да покажу
Домаће васпитање

У мојим недрима чучи
Душа ко умилна река
На мојим обалама мирним
Радост вас увек чека

У моме срцу трепери
Танана душа дечака
Моје се очи не боје
Ни силног планинског мрака

У мојим рукама стоји
Хиљаду старих књига
Довољно је њихово друштво
Да и вас не буде брига

У сновима мојим видим
Озарено мамино лице
Посматрам свој родни крај
И веселе плаве птице

Био је то почетак
Када се зачала бајка
Када смо се радовали
Отац, ја и мајка

Тада сам постала свесна
Куда ме живот води
Ако не будем хтела
Књигом да ме походи

Схватила сам као дете
За дивно, мало чудо
Да ће време летети
Лудо, лудо и лудо

Можда се неко пита
Како је постало ово
Морала сам као и ви
Да сричем слово по слово

Тешко је тада било
Али се нисам дала
Иако сам, верујте на реч
Била сићушна, мала

Тата ми онда рече
Учење, па онда знање
А када тако крене
Ту је и васпитање

Учила јесам, признајем
То није, ваљда, срамота
Радост је била велика
Права, правцата дивота

Ех, када сам сазнала
Како се пишу слова
Била сам онда храбрија
И од татиног шарова

Па када сам научила
Језике многе редом
Могла сам не трепнувши
Биоскоп да гледам средом

Тада се силно, одједном
Отворише широка врата
Постала сам храбра
Баш као и мој тата

ЈЕДИНИЦА КОД ДОКТОРА

Назобла једном јединица
Лемали је несташни ђаци
Мораће да се лечи
Јер није у њиховој фаци

Кренула доктору зором
Да се силно жали
Али доктор искусан, сед
За њене бриге не мари

Јединица чекала часа два
Да види шта јој фали
Али доктор искусан, сед
За њено здравље не мари

Чекала јединица и дана два
Да види шта јој фали
Али доктор искусан, сед
За њене море не мари

Чекала једница месеца два
Да види шта јој фали
Али доктор искусан, сед
За њене несташлуке не мари

Онда једница реши љутито
Управи да се жали
Што доктор искусан, сед
За њене невоље не мари

Примио јединицу затим доктор
Да види шта јој фали
Фолира ли можда здравље
Или за школу не мари

- Кажи ми шта те мучи
Да ли те реума стеже
Или је можда кашаљ
Па те за клупу веже

Можда си нашла другара
Што по цели дан лута
Па зато не волиш књиге
Да читаш ни два – три минута

Мучи ли тебе зима
Или прелепи јесењи дани
Можда си са друштво
По цели дан у кафани

Да ли те пролеће мами
Напољу да се појавиш
И онда тада нехајно
На школу да заборавиш

Да ли те боли глава
Ил силна зубобоља
Можда је нешто теже
Каква је то невоља

Говори тихо, не жури
Писаћу податке редом
А дијагнозу детаљну, праву
Добићеш само средом

Јединица лукаво седи
Не зна како да крене
Да ли од првог часа
Или од нове шеме

Гледа доктора седог
Његова душа мека
Зар за све невоље
Баш има правог лека?

Да ли да каже доктору
Када је постала мета
И да ли за њу, јединицу
Заиста има лека?

Много је питања чудних
Што кроз главну крену
А она би само хтела
Да има једну смену

Хтела би да се игра
Са ђацима да се шали
А остале школске ствари
Да увек заборави

Доктор кад је то чуо
Дијагнозу журно пише
За тебе јединице луда
Лутања нема више!

ДВОЈКА ТРАЖИ СРЕЋУ

Нису ме увек волели
Мене, малену двојку
Њима је драже било
Да почну да воле тројку

Дуго је тако било
То чудно, потресно стање
Док се нису досетили
Да сам неко знање

Ода су увели један
Лакше се сада дише
Поред комшије кеца
Ја нисам рђава више

Било је тако кратко
Годину – две дана
Док ја нисам постала
Оцена што има мана

Сви су почели да вичу
На мене да се бече
Осталима дају слаткише
А мени ни конфете

Ја јесам оцена мала
То је моја туга
Али шта ја ту могу
Када кеца имам за друга

Јединица једном ми рече:
- Ти си ми комшика права
Да није тебе овде
Још више би болела глава!

Онда ми даље лупну:
- Знам какво си знање
Тек нешто мало боље
Него пусто моје орање!

Тада се сложисмо обе
Да нас ђаци не воле
Јер смо она и ја
Из неке ћораве школе

Кад стигну ледени дани
Мудрујем понекад сама
Питам се као философ
Која је моја мана?

Ако сам оцена добра
Што се крај кеца створих
Да ми из дана у дан
Живот мучи и мори

Чујем онда јединицу:
- Од тебе креће знање
Ти ниси тако ружна
Ја сам за лудо лемање!

Ја знам да нисам срећна
Нисам ко птице праве
Али нека се не усуђују
Да ме не забораве!

И ја сам као птица
Некоме доносим срећу
И мени су као и њој
Палили славску свећу

Понекад сам и ја
Била безбрижна мајка
Понекад сам и ја
Била и лепа бајка

Понекад је било стање
Не може бити горе
Па су ме брзо, журно
Водили ђаци из школе

Тако је некада било
Тако ће дуго бити
И зато све своје мане
Не желим никада крити

И ја бих као и кеџ
Молила школу, знање
Нека увек од мене
Почне радосно бројање!

ПОМИЛОВАЊЕ

ЈЕДИНИЦА ТРАЖИ ОПРАВДАЊЕ

(1)

Јединица тражи оправдање
Хоће себи да се диви
Неће више да је куну
Они што су сами криви

Зове Мићу одликаша
Па га пита ко хероја:
- Шта би дао, драги Мићо
Да ја будем цура твоја?

- Их, цурице неваљала
Где си мене изабрала
Зар не видиш да си ружна
И ко облак чађав тужна!?

Решила је јединица
Да се јави учитељу
Хоће она данас, сутра
Да испуни сваку жељу

- Нећу неко да ме види
Из дневника ја се селим
Да одлетим у планине
Родитеље развеселим!

Уважавам твоје жеље
Одлепшај у планине
Није дневник згодно место
За твоје и ђачке врлине!

ЈЕДИНИЦА ТРАЖИ ОПРАВДАЊЕ

(2)

Тесна јој је ђачка торба
Тесан јој је дневник стари
Хоће сама да лута
За бриге неће да мари

Тесни јој школски дани
Звоно јој уморно смета
Хоће да буде сама
Изван овога света

Тесна јој сала мала
Што деци игру пружа
Хоће да буде дама
Као у башти ружа

Ђацима жао било
Јединицу хоће да скрасе
У стари дневник њихов
Желе да је врате

- Може, рече им она
Само ми шансу дајте
Хоћу да будем добра
Крај старе моје мајке!

- Ко је твоја мама!?
Питају ђаци снено.
- Тајна је, тајна, другари,
Тако је давно речено!

ЈЕДИНИЦА ТРАЖИ ОПРАВДАЊЕ

(3)

Кренуле су јединице
У парадни строј
Желе свима да покажу
Нови, љути бој

Лево, десно, командују
Оне испред реда
Пристигло је ново време
Гледају се спреда

Једна мала, косоока
Хоће да се смешка
Није време за смејање
Велика је грешка

Одлепрша она прва
Онда и остале
Дневник оста препун шале
Из њихове мале

Када нема јединица
Смех, весеље влада
Трудимо се данас, сутра
Оцена нек страда!

ЈЕДИНИЦА ТРАЖИ ПОМИЛОВАЊЕ

(4)

Јединица тражи помиловање
Избраздано њено лице
Са једном ногом на часу
Хоће да вређа све петице

Лепа сам ко сунце зими
Лепша од птица у лету
Најлепша сам кад се сместим
У ђачком тоалету

Лепа сам ко сунце у јесен
Када полете шарене птице
Када одлазе у нови дом
Код старе, прастаре љубимице

Лепа сам ко сунце снено
Када се иза мрачних облака јави
Ђаке, сву вреву силну
Другаре моје када измами

Једнога дана оцене друге
Јединици у глас рекоше:
- Мрзи те цела наша школа
Јер ти ниси ни оцена пола!

За добре ђаке ти ниси лаф
За њих си увек ванредно стање
Мрзе те лудо, панично уче
Желе да те силно измуче!

ЈЕДИНИЦА ТРАЖИ ПОМИЛОВАЊЕ

(5)

Јединица тражи помиловање
Жели да буде редовно стање
Да школа сија од среће
Јер њу нико неће, па неће

Желе да оде на одмор дужи
Да се крај неке реке испружи
Да пије сокове, стиче знање
И деци донесе оправдање

Жели да оде на одмор дужи
Да се на обали мора испружи
Да спава, дрема, стиче знање
И деци донесе оправдање

Жели да оде на одмор дужи
Да се по месецу испружи
Да горе учи, стиче знање
И деци донесе оправдање

Ђаци су били прави хероји
Усташе као у правој чети:
- Иди јединице куда желиш
Ти нас ионако сневеселиш!

Кад оде кец наста туга
Како ће двојка да нађе друга
Како ће тројка да се весели
И са ђацима радост да дели

Сад и четворка тужно гледа
Не зна ни она право стање
Да ли је боље онако било
Или ће настати силно бежање

Питају петицу сви у глас:
- Да ли је сада редовно стање
Или је боље кеца да зову
Да донесе оправдање!?

- Нека дође само на час
Нек завлада ванредно стање
Па онда нек иде куда жели
Не треба нам ни опдавдање!

М А М А К О З А

ПОЛЕТЕЛА МАМА КОЗА

Полетела Мама Коза
Кроз шумицу и облаке
Да потражи цвеће, храну
За прваке своје ђаке

Сустрете је Бака Вука
Па умилним гласом вели:
- Куда идеш Мама Козо
Да ли хоћеш да се селиш?

Гледа вука Мама Коза
Не зна шта ће бити горе
Да ли да јој одговори
Или нек је мисли море!

Онда кресну Бака Вука
Глас одлете до небеса:
- Баш ме брига дал се селиш
Доста су ми твоја деца!

Сикну око Мама Козе
Приметисмо журбу њену
Уплаши се Бака Вука
У шумицу журно крену!

НАСТАВНИЦИ, УЧИТЕЉИ

Не ширите пожар страха
Не плашите ђаке, нас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас

Наставници, учитељи
Послушајте ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас

Не ширите пожар страха
То не плаши више нас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас

Наставници, учитељи
Послушајте ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игрије спас

Не ширите пожар страха
Остављамо сада вас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни стас

Наставници, учитељи
Послушајте ђаке, нас
Дошло је доба за рстанак
У песми, у игри је спас!

ПИСАЛА ПИСМО ОЛОВКА

Писала писмо оловка
Дечаку преко Мораве:
- Хеј мили, уморни створе
Зашто те бриге море!?

Одговора нема, па нема
Пролазиле недеље, лета
Оловка љутито реши
Дечаку да поново смета!

Узела оловка писмо
Поново кренула река:
- Хеј мали, уморни створе
Које те бриге море!?

Одговора нема и нема
Прошле су недеље, лета
Оловка још жешће реши
Дечаку да поново смета

Одлучи тада оловка
Мораву љуту да гази
Да види тога дечака
Што њена писма не пази

Кад стиже тамо, далеко
Збуни се оловка фина
Дечака умилног цина
Одвела тета Дафина

Сад живи преко Баре
Оловка стала да пише
И очи су сада уморне
Јер нема цина више!

КРЕНУЛА РЕКА УЗБРДО

Кренула река узбрдо
Да тражи своје порекло
Показа камену руке
И своје големе муке!

- Камена, сестро једина
Покажи праве путе
Реци ми, моја драга
Где су ми моје скуте!

Камен је гледа задивљен
Река се умилно пење
- Иди тамо, далеко
Тамо је твоје крштење!

Кренула река узбрдо
Да тражи своје порекло
Показа птицама руке
И своје претешке муке

Кренула река узбрдо
Да тражи своје порекло
Показа Сунцу руке
И своје големе муке.

- Сунце, сестро једина
Покажи праве путе
Реци ми, Сунце драго
Где су ми праве скуте!?

Сунце је умилно гледа:
- Доле су твоје скуте!
Река се умилно смешка
Није то никаква грешка!

КРЕЗУБИ ТРАМВАЈ

Не зна шта би од умора
Заспао би покрај реке
Али како када мора
Да одвезе плачно дете!

Не зна шта би од умора
Заспао би покрај парка
Ало како када мора
Чека њега нова барка

Заспао би усред вреве
Заспао би усред дана
Заспао би усред ноћи
Али неће никад моћи

Крезуби је стари трамвај
Руке су му повијене
И да спава усред дана
И да спава усред ноћи
И да спава кад пожели
Њега умор неће проћи!

ЗАГОВАРА МАМА КУЦА

Веју снегови, дувају ветрови
Северац образе црвени
Тешко је Мами Куца
Још теже, теже мени

Заговара Мама Куца
Све комшије око нас
Дођите, дођите, дођите
У дружењу је спас!

Веју снегови, дувају ветрови
Северац образе црвени
Тешко је Мами Куци
Још теже, још теже мени!

Заговара Мама Куца
Све планине око нас

Спречите, спречите ветрове
У дружењу је спас!

Веју снегови, дувају ветрови
Северац образе црвени
Тешко је Мамаи Куци
Још теже, још теже мени!

ВЕЋАЊЕ
(драмски колаж)

Комедија за ђаке

В Е Ћ А Њ Е

(Драмски колаж с певањем)

ЛИЦА

1. Јединица
2. Двојка
3. Тројка
4. Четворка
5. Петица
6. Наратор

(Све се збива у учионици и све је подређено редитељском умећу. Сви су на сцени. Комад се пева, а може и да се рецитије)

Н а р а т о р

Дошло је сада доба
Да се дипломе деле
Да и оцене галантно
Знање своје измере

Ово је већница права
Порота ђачка сила
Неком је муке задавала
Другоме је била мила

Сви их добро знате
Када сте били мали
И вама су повремено
Муке задавали

(обраћа се петици)

Видите ли ђака овог
Што се нечујно шуња
Он има, има знање
Као најбоље имање

(обраћа се четворки)

Ту крај петице седи
Оцена за један мање
Драго нам је увек било
Да имамо њено знање

(обраћа се тројки)

Сада се галантно смешка
Оцена тројка фина

Она је некад, верујте
Јача од сваког цина

(обраћа се двојки)

Пазите, пазите, пазите
Долази ванредно стање
Двојка оцена танка
Тек да не буде лемање

(обраћа се јединици)

Стушти се моје лице
Када у кеца погледам
Али га, другови моји
Никоме, никоме не дам!

П е т и ц а

Ја сам одличан пет
То знате и сами
Али понекад пожелим
Да будем и ја у тами

Желим да будем тројка
Да увек мирно спавам
Кад год ме буду питали
Да ме не боли глава

Оцана четири је фина
Мени стално уз бок
Са њеним знањем силним
Покаткад доживим шок

Волим и ову двојку
Лепо се она смешка
Али би оцена та
За мене била грешка

Гледајте сада лепо
Зашто хоћу да журим
Јединици нећу да кажем
Да се на њу дурим!

Ч е т в о р к а

Хвала петице красна
Што си ми оцену дала
Али знај и веруј
Због знања боли глава

Читала јесам стално
Из дана у дана рој
Књига, песама учених
Ни сама не знам број

Била си узор мени
Петицо, сјајно створење
Крај тебе хоћу, драга
Место за ново крштење

Нека и живот нови
Крај тебе поново живим
Док сам у твојој близини
Ја нећу да се смирим!

Тр о ј к а

Јесам нека средина
Лагодан живот живим
Али док је добрих ђака
И ја нећу да се смирим

Мене су некада звали
Ти си половно знање
А ја се силно љутим
Донећу оправдање

Д в о ј к а

Видите мене, јунаци
Од мене креће фрка
Ђаке и наставнике
Сад хвата велика прпа

Плаше оценом двојком
Понекад све од реда
А мени се увек чини
Да нисам нека греда

Гледајте живот мирно
Мене ништа не боли
Само петицу молим
Да ме једном замоли

Знаш ли, петице драга

Зашто се теби смешкам
Па оцена, оцена моја
Није увек грешка!

И мени су ђаци, драга
Ко теби палили свеће
Са мном су понекад били
Дечаџи препуни среће!

Јединица

Ја јесам, то сви знате
Право ванредно стање
Немам ни знања, ни слуха
За ваше васпитање

Чула сам петицу фину
Како некуда жури
Јер неће она мене
Знањем својим да дури

Ниси ти мени узор
Ни моје знање теби
Зато увек кад можеш
Од мене далеко бежи

Јер када се ја наљутим
Па стигне невоспитање
Онда ће и петица твоја
Бити обично знање!

Мени је само жао
Што сам свачија туга
Али ми је мило
Што двојку имам за друга

Крај тебе умилна двојко
Живот је мени дивота
Није ме толико стид
Што сам нечија срамота!

Па зар сам ја крива
Што је такво стање
И штоје баш од мене
Почело ђачко бројање!

С в и:

(устају и певају)

Наставници, учитељи
Послушајте ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас!

П е т и ц а

Не широте пожар страха
Не плашите ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас!

С в и

Наставници, учитељи
Не плашите ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас!

Ч е т в о р к а

Не ширите пожар страха
То не плаши више нас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас!

С в и

Наставници, учитељи
Не плашите ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас!

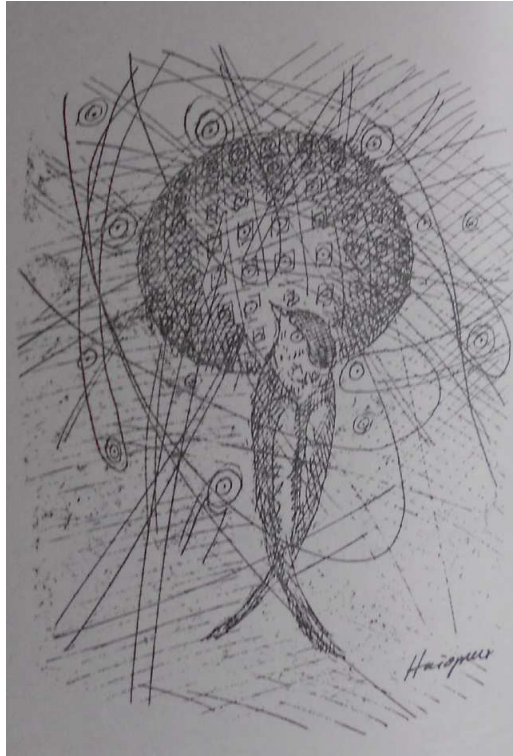
Т р о ј к а

Не ширите пожар страха
Остављамо сада вас
Волимо, волимо, волимо
Ваш предивни, умилни глас

С в и:

Наставници, учитељи
Послушајте ђаке, нас
Дошло је доба за растанак
У песми, у игри је спас!!!

(Поклон публици, излазак са сцене – к р а ј)

С Е Н К Е
(новије песме)

467

Писане за забрав
А у т о р

СЕНКЕ, РЕЧИ И ДОБРОТА

Давно и кришом
Мотрио сам твоју сенку
На брду за дозивање!

Реч и речи
Из мога рукописа
Обрасле густом травом!

Сваки знак и зрачак
Дан као осама
Одавно се раскомотили!

ЖИВОТ

Замачао одавно живот
Нема више умовања
Да обојим нову причу!

Видео сам те издалека
У причама и песмама
У којима су страдале речи!

Ни име ти нисам упамтио
Нешто ме сустигло ових дана
Да шапат и мирис твој дозивам!

ТРЕШЊА

Завезане речи се отегле
Не пазе шта имају
Док берем узреле трешње!

Кајање, туга, па опет ништа
Каква површна мисао
На небу осутом звездама!

Одавно мислим како ме зову
Моје име другачије читају
Као да су заборавили родослов!

На почетку причања старих слика
Минула су бајководна времена
Остала је само пречица у хладу!

Када год чујем њено име
Занемим од лепоте прохујалог сна
И пожутелог папира на коме је њен рукопис!

Видео сам и патио због виђеног
У каменој загубици забрђанске тишине
И брег је утрнуо у магли и забораву!

Не прекидају се одласци без враћања
Записујем живот само у осенченим мислима
Одбегао именик, свукуд и никуда нас нема!

Идем полако, као да крадем жељу
У лепом јесењем дану док сељаци беру грожђе
И док одлазим у непознаницу сам и кришом!

ДОК ИСПИЈАМ ЧАШЕ ВИНА

Крај Власине и тополе заволело срце моје
Једно лето, једно вече и најлепше очи твоје
Једно лето, једно вече и заносне очи твој!

Док испијам чаше вина и док љубим лице твоје
Желим само да потраје ова срећа за нас двоје!
Док испијам чаше вина и док љубим лице твоје
Желим само да се пева ова песма за нас двоје!

Крај Власине и тополе заволело срце моје
Једно лето, једно јутро и најлепше очи твоје
Једно лето, једно јутро и заносне очи твој!

Док испијам чаше вина и док љубим лице твоје
Желим само да потраје ова срећа за нас двоје!
Док испијам чаше вина и док љубим лице твоје
Желим само да се пева ова песма за нас двоје!

ВИДИКОВАЦ

На видиковцу одакле се оглашавају виноградима
Из запуштене планинске куће чујем нечији глас:
„Комшија, дођи да виноградима подаримо наду
Да сновијају како и даље имају леп стас!“

Раскомотила се тишина, и виноградима ћуте
Муче се да се присете како је било некад
Да чују сваки наш давно изговорени пој
„О, кривице наше, што овако изгледате сад!“

У мислима, у изгубљеној тишини страдаше речи
Виноградима наши недрагом падају у сан
Без гласа и песме, без ђердана и имена
Зову нас да им дамо наду и нови, лепши дан!

БОЛ И ТИШИНА

Проживео сам дуг и леп живот
Љубио прелепе жене и испијао најлепша вина
Сада је дошло доба да кренем на починак
О, животе, то је тужна, дуга, непроболна истина!

Свуда су вина мирисна, опојна власотиначка
У свако доба Власина зове на другу страну
„Дођите, јарани, дођите, овамо код нас
Да залечите дугу, тешку, непроболну рану!“

Одговарамо, они не чују, занемели од бола
У виноградима заваладао мук и тишина
„О, јарани моји, најдражи, већ стари, занемели
Крај реке и потока влада предивна милина!“

Сада су остале само приче из наших гајева
О виноградима, песмама, лепим девојкама
О волујским колима и мобама пријатеља
И свадбама док су младе плеле своје увојке!

Вратиће се оне слике старе, доћиће нови сан
За незнанце и неке исписујем поруке драге:
„Поново ће наши виноградима бити богати и весели
Док буде нас, наше деце и нове, још лепше саге!“

ЈЕСЕН

Лето отишло, јесен већ дрема
Крај куће старе крајолик жут
Мајка ми кајмак и пршут спрема
Шаље ме сутра на далек пут

Напуштам село и бела стада
Одлазим срећан у град сањара
Отац се брине, браца говори
Крај нашег старог деке млинара

Град сањара шири ми руке
Позваћу и вас једнога дана
То је најлепша моја лука
После Забрђа и нашега стана

ОТИШЛА ЈЕ ПРВА ЉУБАВ

А моји су дани тужни
Тужни ко јесење кише
Отишла је прва љубав
Ни снова немам више!

Зар мора тако да буде
Када прва љубав сагори
Зар мора тако да буде
Када се неко воли!

Р е ф р е н

Враћам ти писма и успомене
Враћам тугу и бол!
Враћам све што си дала
Јер ниси живот мој

А шта ће нам писма сада
Кад ране из младости боле
А шта ће нам успомене
Када се друге очи воле!

(2014)

СТИХОВИ ДАНА

1.

НОЋ

Слутња, застранак, пијана ноћ
Издвојио се живот, ућутали дани
Кренуло куда се мора, без суза!

2.

ОБАЛА

Личи на сан, невреме пореметило живот
Река подсећа да је ту било снова
Друга обала далеко, лева зарасла у коров!

3.

КЛАДЕНАЦ

Нисам разумео живот, остарих
Дани су утекли, остала туга
Само ме кладенац дозива, ћутимо!

4.

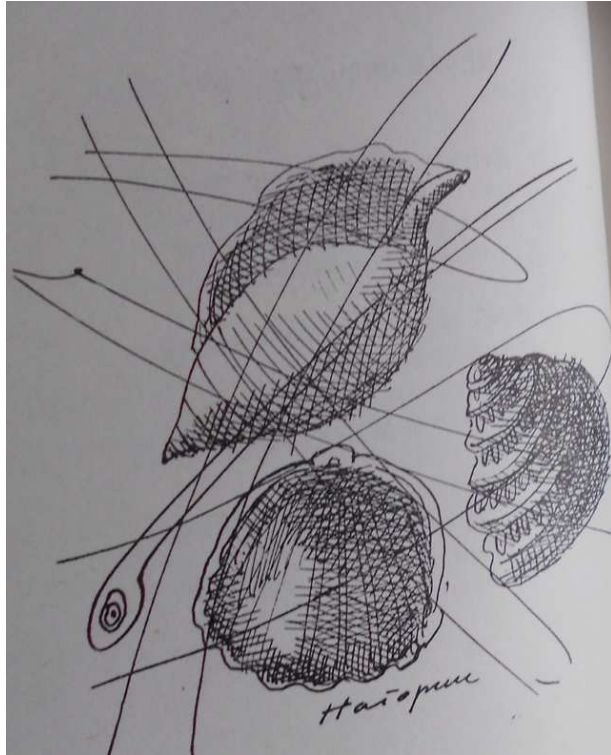
КИША

Ветар удара у лице, занемех
По киши која пристиже, застадох!
Слушам своју тишину, нестadox!

5.

ТЕСКОБА

Гледам у свако небо, забраздило се
Нарамак сећања повија нејака леђа
Нигде толико тескобе и суза као у завичају!

Данило КОЦИЋ

ХУМОР У ДЕЛИМА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА

Лесковац 2016.

Дело посвећено породици и пријатељима
А у т о р

Данило Коцић

ХУМОР У ДЕЛИМА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА

Зоран Илић: „Наше бомбе не убијају“

Лесковац 2016.

Дело посвећено породици и пријатељима
А у т о р

I
УМЕСТО УВОДА – Ова књига је (не)потпуна, али се надам занимљива панорама анегдота, досетки, хумора и шала, које су се могле чути минулих деценија и векова, а прибележене су у књигама лесковачких аутора. Томислав Н. Цветковић⁸ познати песник, приповедач и драмски писац, каже да Лесковац није имао Стевана Сремца, ни Бору Станковића, али је имао Симу Бунића, писца, глумца, редитеља, управника лесковачке позоришне трупе „Заједница“, првог драматурга романа „Зона Замфирова“, која је први пут изведена 1910. године у Јагодина (последњи пут са нашла на сцени лесковачког Народног позоришта 1994/95. године), аутора комедије „Дочек краља Милана у Лесковцу“ (1912). Поменимо и Сретена Динића, аутора комедије „Наша работа“, Лесковчанина др Жака Конфина, аутора, поред осталих, комедије „Луда болест љубомора“, те незаборавне комаде „Лесковчанин у Паризу“ Наталије Арсеновић Драгомировић, прве жене комедиографа у српској књижевности.

%

Значајна имена међу лесковачких писцима који су се бавили хумором су Добривоје Каписазовић, аутор књиге „Лесковачке чараламе и заврзламе“. Записивачи различитих згода и „незгода“ Лесковчани били су Лесковчани свих професија: Драгомир С. Радовановић, Момчило М. Миленковић, Зоран Давинић, из Власотинца, Раде Јовић, Гордана Томић Радојевић, а ту су и Сава Димитријевић, Миодраг Стојановић Дунђер, Миодраг Величковић и други. Лесковац је протеклих деценија имао и врсне казиваче, а има их и данас.

Томислав Цветковић наводи имена Божицара Ђорђевића - Боце Кукара, адвоката Благоја Манића, Добривоја Каписазовића, Вељу Ивановића, Драги Буре, а међу сјајним казивачима лесковачких шала био је и сам Томислав Н. Цветковић. Лесковац је надасве имао духа да уочи и уобличи духовите ситуације, да се подсмехне ономе што подсмех заслужују, да извргне руглу оно што је руглу потребније, све с намером да разгали и разведри, а не да повреди.

%

⁸ Томислав Н. Цветковић (1933 – 2010) – рођен је у Горњем Синковцу, надамак Лесковца. Основну школу је похађао у Турековцу, гимназију у Лесковцу, Филозофски факултет у Скопљу, Високу школу друштвено политичких наука у Београду. Објавио је пет књига поезије: „Отимања“, Наша реч, Лесковац, 1968, „Веку ветру“, Стражилово, Нови Сад, 1974, „Хисарски одзиви“, Слово љубве, Београд, 1979, „Земно бреме“, Градина, Ниш, 1984, „Увир“, Књижевна заједница Нови Сад, 1991. године. Цветковић је објавио две збирке прича: „Пукотине“, Запис, УКС, Београд, 1979, „Фотографија изнад кревета“, Просвета, Београд, 1996. године; „Лесковац – црвени град“, романирану монографију (у коауторство), Народни музеј, Лесковац, 1989. године. Аутор је историјске драме „Војвода Никола Скобаљић“ и прве послератне драматизације романа „Нечиста крв“ Борисава Станковића и нове верзије „Доживљаја Николетине Бурсаћа“. Добитник је Октобарске награде и Медаље града Лесковца, Златне значке културе и Вукове награда Културно-просветне заједнице Србије. Напомена: Видети опширније у студији Д. Кошића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

Уверен сам да ће овај кратак осврт о хумору у делима најистакнутијих лесковачких стваралаца бити довољан подстицај да се детаљније проучи ова занимљива и недовољно обрађена тема.⁹

Данило Коџић

⁹ *Напомена:* На званичном сајту града Лесковца наведена су следећа имена знаменитих Лесковчана: **Никола Скобаљић**, војвода Ђурђа Бранковића, 1454. године код Бање потукао до ногу турску војску; **Илија Петровић Стрела**, један од истакнутијих Карађорђевићких војвода, вођа Лесковачког устанка из 1807. године; **Сима Бунјић**, глумац, драматичар, редитељ, сценограф; **Сретен Динић**, просветитељ, публициста и књижевник; **Михајло Николић - Сикичка**, угледни трговац, председник среза Лесковачког, оснивач и управник Трговачке школе и председник Лесковачке трговачке омладине; **Жак Конфино**, књижевник, лекар и преводилац; **Сергије Димитријевић**, доктор правних наука, историограф, књижевник; **Драгутин Ђорђевић**, протојереј ставрофор, етнограф; **Јован Јовановић**, правник, публициста, демограф и антрополог; **Миливоје Перовић**, доктор правних наука, новинар и књижевник; **Добривоје Каписазовић**, песник, приповедач, драмски писац и хумориста; **Драгољуб Трајковић**, правник, историограф, хроничар, књижевник; **Јован Поповић**, сликар; **Звонко Марић**, академик, физичар; **Божидар Ђорђевић - Кукар**, индустријалац и оснивач ХФИ Здравље – Астavis; **Борислав Здравковић**, песник и позоришни критичар; **Томислав Н. Цветковић**, песник, приповедач и драмски писац; **Николај Тимченко**, философ и књижевни критичар; **Мнодраг Стојковић**, генетичар; **Гмитар Обрадовић**, сликар (1935-2008).

НАТАЛИЈА АРСЕНОВИЋ ДРАГОМИРОВИЋ

I

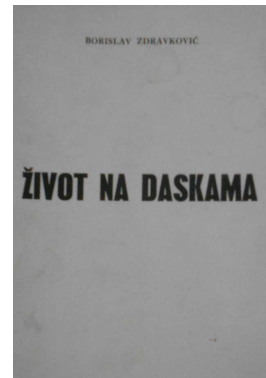
Наталија Арсеновић Драгомировић (1886 – 1978), прва је жена комедиограф у српској књижевности. Поред комада „Лесковчани у Паризу“, написала је још три позоришна комада: „Бисерна књезиња“, „Удај ми жену“ и „Капетан Милан“. После Другог светског рата започела је (није завршила) лакрдију о *Тодору Тонићу*, лесковачком адвокату, народном посланику, или како се сам називао „*татко на народ*“.

Комад „Лесковачни у Паризу“ доживео је више извођења у Скопљу и Новом Саду 1926. године, у Београду 1928. године, када је била постављена и у Сарајеву, као и на сцени повлашћеног Градског позоришта Лесковац (септембар 1926). На сцени позоришта у Лесковцу комад је извођен и сезоне 1944/45. Трећи пут комад „Лесковчани у Паризу“ поставио је редитељ Миодраг Гајић у част 70. годишњице од оснивања Дилетанског позоришта у Лесковцу 1896. године.

На позив ондашњег управника Народног позоришта Томислава Н. Цветковића, Наталија је присуствовала премијери у бриљантној Гајићевој режији, 16. октобра 1966. године. Био је то Наталијин последњи боравак у родном Лесковцу. Наталија је била изузетно задовољна представом и љубазним позивом да буде гост Народног позоришта. Позоришту је, том приликом, поклонила огромну енциклопедију на немачком језику, нешто намештаја и гардеробе, а одрекла се и хонорара од представе која је извођена више од 70 пута пред препуним гледалиштем.

%

Наталија – лесковачка *Парижанка*, преживела је голготу преласка са српском војском преко кршевите Албаније, била је предани активиста Међународног црвеног крста у Паризу, проносила је име Париза у Србији својом духовитом комедијом „Лесковчани у Паризу“; светска дама, племенита особа, знаменита Лесковчанка окончала је свој бурни и богати живот 28. јануара 1978. године у Београду, оставивши сећање на своје одважно дело за време рата, и књижевно дело које пркоси времену незаборавом.¹⁰

¹⁰ Томислав Н. Цветковић, Наталија – лесковачка Парижанка, Алијанса, бр. 12, јун 2004, стр. 16.

II

Позоришни комад „Лесковчани у Паризу“ покушај је да се наслика патријархални живот и менталитет старих Лесковчана и тако сачува од заборава једна вековна архаика која у себи крије обиље поезије и занимљивих истина о људима. Инспирација је потекла из пишчеве љубави према граду из детињих и девојачких успомена, са чијим ће људима и касније, као Парижанка, да контактира у Француској. Међутим, сама људска наклоност није довољна да се и успе у књижевним амбицијама, поготово када се ради о делу у дијалошком облику. Аутор је успео да оствари само делић своје замисли: језички жаргон и један угао патријархалног морала и психологије старих Лесковчана. Нешто истине о својим познаницима писац нам је презентовао у карикатуралним видовима, испуштајући суштинске компоненте без којих дело нема снаге илузије о истинском животу ни у двочасовном трајању. У литерарном и чисто драмском погледу испољена је почетничка наивност која пати од разводњености, растргнутости, плоназама и неумешности да се изграде драмски заплети и континуитет сценских ситуација на материји која пружа мноштво могућих интрига. Оно што је највредније у делу јесте доброћудан хумор према коме се наша публика увек односила захвално.

И поред крупних недостатака у делу, Миодраг Гајић је приступио режирању представе са особитим задовољством и одушевљењем, улажући велике напоре да ову позоришну шалу што више сценски оживи и обогати архаичним лесковчаким колоритом, у чему она сиротињски оскудева. Ослободивши представу епизода које су успавале драмски ритам, а уносећи своје детаље са низом изворних песама, кола, изрека и битних момената из лесковачких обичаја (тканица, просипање воде на испраћају укућана, „сито“, свадобено даривање, „свекрвино коло“ и друго), редитељ је извукао представу из шунда и придао јој фолклорни значај. На тај начин је она осетно добила у динамици и занимљивости и дочарала нам изгубљене боје одређеног поднебља. Да би ефекат био потпун, редитељ је успешно организовао бројни свирачки, певачки и играчки ансамбл од људи изван позоришне куће, што такође представља новину у извођењу овог комада. Међутим, иако су ликови извучени из изанђалог штива, било је и мањих слабости у њима које су могле бити избегнуте, нарочито језичке недоследности. Наиме, многе личности у комаду изговарају текст и са старом и са новом лесковчаком акцентацијом или, пак, у истом дијалогу чујемо граматички правилне, а и чисте жаргонске реченице. Те слабости, ипак, нису довољне да умање успех представе, која се темељи на залагању

читаваог ансамбла и других сарадника који су у комаду учествовали не појавом већ својим стручним решењима.¹¹

%

О овом комаду писао је у *“Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва”* Драгољуб Трајковић. Наталија Арсеновић, подсећа Трајковић, (стр. 30) написала је *„комедију садашњице у шест слика“*. „Лесковчани у Паризу“, то је лакрдија у којој је – захвљујући донекле и рђавој представи (јер је писац ових редова гледао само њену представу), дата рђава и неукусна карикатура патријалхалних Лесковчана Благоја и његовог оца Копета. Копе је њен главни јунак, недоследан чувар свега што је конзервативно у материјалном и моралном животу Лесковчана. Пред свој полазак у Париз Копе никако није хтео да одбаци народно одело и да обуче европске „панталимоње“ и капут с крагном, машном и шепиром. Али дошавши у Париз и међу *„париске Лесковчане“*, у једном веријатео падне у севдах, заборави на све обзире и круте регуле свога места и допусти да му веријеткиња седне у крило, а једна чак и на грбачу да му се попне, свестан сваког тренутка свог моралног пада; али и не трепећи због тога никакву грижу савести, већ једино страх да то не дозна његова Санда.

%

О Наталији Арсеновић Драгомировић опширно је писао и Милан Трајковић, а о његовој књизи *„Наталија Арсеновић Драгомировић“* на промоцији је опширно беседио проф. др Живан Стојковић.¹²

(...) Наталија Арсеновић Драгомировић, прва је жена писац комедије у лесковачком жаргону и једина, колико нам је познато, у дугој историји овога града. Па ако у глумишту постоје примадоне, она је у нашем културном миљеу примадона, која је, како сама каже, схватила да је живот толико тужан, толико испуњен тешким и непријатним догађајима да се од сурове свакодневице увек треба бранити смехом. А сам аутор у уводу истиче да му је интересовање било усмерено у проналажењу женског лика који је у Лесковцу запамћен по неким културним или техничким достигнућима. Преко њеног лика покушао је да оживи женску страну лесковачке чаршије почетком XX века.

(...) Милан Трајковић се није упуштао у оно што припада књижевним критичарима. То је анализа и критички осврт на комедију *„Лесковчани у Паризу“*, што је, у сваком случају, посебна тема за обраду, у чему би помогле и бројне критике, наравно позитивне, после приказивања ове комедије у разним градовима широм Србије, затим у Сарајеву и Скопљу.¹³

%

¹¹ Борислав Здравковић, *Живот на даскама*, Н. Арсеновић Драгомировић *„Лесковчани у Паризу“*, стр. 36-39.

¹² Проф. др Живан Стојковић, *„Беседе о књигама“*, Удружење писаца Лесковац 2012, стр. 83.

¹³ Проф. др Живан Стојковић, *„Беседе о књигама“* – приказ књиге Милана Трајковића *„Наталија Арсеновић Драгомировић“*, Удружење писаца Лесковац 2012, стр. 83-87.

Наталија Арсеновић Драгомировић рођена је у Лесковцу 3. јануара 1886. године од оца Тасе Ђорђевића, познатог лесковачког јорганције. Интелигентна, отресита, духовита, врло лепа и комуникативна – разликовала се од своје браће и сестара и по томе што је више волела да чита књиге но да ради просте послове. Маштовита, још као девојчица, сањала је о животу на високој ноzi, о проводу и путовањима. Намера родитеља да је удоме за неког виђенијег трговца или индустријалца Лесковчанина – није се остварила: осујетила је њихово очекивање и у 17 години удала се за студента фармације Љубишу С. Арсеновића из Ниша, сина ондашњег управника града Београда Светоза Арсеновића. Убрзо после венчања одлази у Беч, где супруг Љубиша наставља студије.¹⁴

Заједно са супругом, санитетским официром, са српском војском прелази преко Албаније и стиже у Солун. Из Солуна Наталија одлази у Италију, а одатале у Француску где је радила у Централном одбору Међународног црвеног крста. Будући врло комуникативна, усто веома предусретљива, и прави добротинитељ – многим Лесковчанима, а не само њима, који су боравили у Паризу, била је на услузи. Наши људи су је звали „*наша мајка*“. У Паризу се упознала са Морисом Шевалијем, с којим се касније дописивала, дружила се са породицом краља Милана Обреновића, са индустријалцима и министрима. Њени чести гости у Паризу били су песник Раде Драинац, политичар Моше Пијаде и други. По завршетку Првог светског рата, Наталија и Љубиша враћају се у Југославију и 1922. године одлазе у Сарајево. Након две године долазе у Београд где се 1924. године разводе.

На премијери комада „*Лесковчани у Паризу*“ (1928) упознаје се са др *Миливојем Драгомировићем*, јавним краљевским бележником. Једно време у његовој адвокатској канцеларији радио је и Лола Рибар. Миливојев отац Светозар Драгомировић био је велепоседник, врло богат човек, а Миливоје једино мушко дете у породици. И тако – сан Наталије се остварује: живи луксузно, креће се у елитном друштву баш онако како је, још као девојчурак, у кући својих родитеља, маштала.

Занимљив је разговор са Наталијом објављен у новосадском листу „*Застава*“, уочи премијере „*Лесковчани у Паризу*“ у Новом Саду, маја 1926. године. „О себи само врло мало могу да кажем. Дуго времена сам живела у Паризу, па сада велики део године боравим у француском главном граду. Оданде радим за београдске листове, који, морам да признам, више цене страног писца него домаћег. У почетку сам своје радове слала под властитим именом, али нису објављивали, касније сам писала под француским псеудонимом и од тада ми сваки рад угледа светло дана.“¹⁵

¹⁴ Томислав Н. Цветковић, „Наталија – лесковачка Парижанка“, Алијанса Лесковац, бр. 12, јун 2004, стр. 16.

¹⁵ *Напомена*: Опширније о животу и раду Наталије Арсеновић Драгомировић видети студију Д. Коцића „Лесковачки писци- трагови и трагања“, Лесковац 2016.

ЖАК КОНФИНО

I
Жак Конфино и Брана Митровић су први лесковачки приповедачи са извесном књижевном културом и у исто време са књижевним претензијама.¹⁶

До (Другог) светског рата су изашле четири збирке Конфинових прича: „*Моји општинари*” (1934), „*Лица и наличја*” (1936), „*Мој Јоцко*” (1937) и „*Хумореске*” (1941). Оне су највећим делом посвећене Лесковчанима и лесковачким Јеврејима. „Конфино је започео свој приповедачки рад као приказивач архаичне јеврејске општине у Лесковцу, једне заједнице где је живот био диригован исконским верским регулама...

(...) Али Конфино није сликар-приповедач, јер у његовим списима, па ни у јеврејским причама чија му је тематика била најближа, уопште нема сликарског елемента, нема боја.¹⁷

Причање у првој збирци, у „*Мојим општинарима*”, испуњено је бригом око организације црквене општине која има правила од 130 параграфа, а свега 18 општинара и „ил Светозар деветнаести” или око тога како да се уравнотеже општинске финансије одстрањењем тија – Грасје, која је постала права напаст, јер добровољне прилоге скупља у своју ташну, или око тога како да се са лицитације мицвота (црквених обреда) уклони Аврам Каталин, који узима афтару на вересију; или како да се удоми општинска удовица тија – Амада, која је ницала где је нису сејали... која је знала све, видела све, чула све”, и никог није остављала на миру, или како да се тију – Менахем разведе од своје жене зато што је о празнику изнела на сто празну шерпу; итд. Сличне су му и остале јеврејске приче из друге и четврте збирке.¹⁸

На унутрашњој страни омота друге збирке Конфинових прича „*Лица и наличја*”, написано је: „О Лесковцу и Лесковчанима морали сте да чујете. Можда их и познајете. Али сте несумљиво далеко од тога да их разумете потпуно ако их нисте упознали кроз ведри хумор *првог Лесковчанина у нашој литератури – Жака Конфина*. Конфино је пронашао старо мађионичарско огледало и пустио незлобљиво да се у њему огледају и

¹⁶ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 31. *Напомена:* О животу и раду др Жака Конфина видети опширније студију Д. Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

¹⁷ Исто, стр. 31.

¹⁸ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 33.

једни и други (тј. православци и Јевреји), цео његов родни Лесковац и сво његови драги Лесковчани”.

Д. Трајковић у „Прегледу...” каже о тој збирци да се из ње „не види прави лик овога града” и додаје да је Жак Конфино (ставља под знаке навода) „први Лесковчанин у нашој литератури”.¹⁹

По Трајковићевој оцени, „изузев донекле првог и последњег поглавља”, („Иза божјих леђа” и „Јоцко решава и крупнија питања”), „слику Лесковца не показује ни књига „Мој Јоцко”, коју је писац иначе пласирао као лесковачки роман.”.

(...) Додир живота у Лесковцу је површан. Ипак, у првом је дато као неко „земљиште радње” овог јединог али и неуспелог лесковачког романа, који као да се и не развија у лесковачкој средини, а у другом – једна конкретна слика у прилично живим локалним бојама, пуна динамике, реалистична слика која подсећа на оне из Сремчевих приповедака и која би можда била и боља да се не налази у низу других исто таквих и да Конфиново схватање друштва и збивања у њему није површно и магловито, мада с претензијама да буде исправно и јасно.

У ново издање овог романа (под насловом „Моје једнице”, 1952. године), убачено је и неколико нових глава. Али ствар тиме није постала нимало интересантнија, нити је штогод добила у својој локалној боји и композицији.²⁰

Последња предратна збирка Конфинових прича, објављена под насловом „Хумореске”, показује више и ведрине и зрелости него остале његове предратне књиге, и највише доприноси позитивним странама његовог дела.

За осам предратних година објављене су и четири збирке Конфинових приповедака, а ван њих остало је још неколико у „Политици” и две-три у „Српском књижевном гласнику”. То је довољно да један приповедач покаже да ли његово дело има књижевну вредност, да ли он сам има довољно снаге за уметничко обликовање извесне друштвене стварности.

Своју литерарну делатност Конфино је почео у Лесковцу, месту у сваком погледу интересантном за уметника било које врсте, у једној средини која обилује грађом за све књижевне облике. Истина, почео је хумором и сатиром, па и свака срећнија досетка, виц или „реч с реп”, јако цене, макар и у усменом приповедању, и где колорисана и голицава прича о месним догађајима и људима вреди колико и добар ђувеч и добро вино и могао да осети, чак и да буде и сведок многих историја, често врло интимних, свеједно да ли су комичне, гротескне или трагичне.²¹

Конфино је само изузетно умео да удеси и одржи дистанцу између себе и свога дале, да се ослободи свог манирског излагања и да свом причању

¹⁹ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 35.

²⁰ Исто, стр. 35.

²¹ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 36.

обезбеди природни ток. Д. Трајковић додаје уз ове критичке опаске, да Конфино „има особитог дара за хумор“.

Најбоље Конфинове приче су оне које су инспирисане стварним животом, оне чију садржину није морао да измишља: „Душевна храна“, „Скоро једна драма“, „Уверење за женидбу“, а нарочито „Пријатељи“, озбиљна тема за велику причу о свирепом ударању на таламбасу сопствене бруке, о непромишљеном садистичком изазивању сопствене несреће, из патријархалних обзира. У исти ред иде „Последња љубав“, као и неке које су остале само приче „Политике“: „Луд на свој начин“, „Деда Васиљко“, „Мени стига“, „Сто година - девет гроша“ и „Меница“. Но, иако садржајне и локално обојене, и ове су у ствари заостале на најповршнијој скици, са плитком и примитивном психологијом, мада су могле бити развијеније у веће приповетке.²²

Кад се прочита нежна прича „Миленко, регрут“, стиче се уверење да би Конфино могао бити бољи у нехумористичкој него у хумористичкој приповетки.

Ово уверење још више учвршћују и две његове приповетке објављене у „Срском књижевном гласнику“, 1940/41. Прва од њих је „Сирена“, изузетно садржајна, скоро увод у роман о нашим Менчестерцима, показује знатан напредак у раду овог приповедача, јер није голо варирање једне исте идеје, као што је иначе случај са највећим бројем његових прича.

Друга је необично фина приповетка „Спасилац“, сликовита, добро постављена и психолошки довољно образложена. Та приповетка, у којој се имало праве мере за оно што је опште, и да причање не изгуби од локалне боје која му даје особиту драж, и да не буде лишена извесног хумора, али право, неусиљеног, најбољи је доказ за то да би Конфино у озбиљној причи могао да пружи и дела од трајније вредности. И доказ за оно чему иначе нису потребни докази: да је живот најбољи покретач уметничког стваралаштва, да се најбољи израз даје оној „повести“, како каже Д. Трајковић, „која је уједно и повест нашег срца, па били то лични дожиљаји или догађаји који су нас потресли као свесну друштвену јединку. „Спасилац“ је успела приповетка о болести једне мајке која „треба да умре зато што је страх да рађа децу коју неће моћи да исхрани“.

Очекивало се од Конфина, и још неких, да литерарно уобличи Лесковац, да на животу његовог друштва што пре изврше пресек и да га унесу у књижевност. Конфинова прича „Кијамет с гробљем“ примљена је као лак убод у тему коју је био дужан да обради ваљано, ако је хтео да његово спосатељство представља извесну културну вредност. Исти је случај и са његовом причом „Једна афера“, али не по њеној уметничкој обради већ по њеној концепцији која је ако не у целини, довољно поентирана да би могла послужити за основу већег књижевног дела о

²² Исто, стр. 37.

Лесковцу („Али никад се није десило, бар не у нашем граду, да је један адвокат био покраден“).²³

Жак Конфино је имао све материјалне услове да би слободно могао приказати живот једног интересантног града у свој његовој наготи и нескладу, да би се слободно могао ухватити у коштац са једном бандитском немани у чијем ропству је стењао велики број његових земљака, а да би оштрим оруђем (и сатиром, а не само хумором) могао ударити по њој.

Али стварни реквизити којим је овај писац располагао били су, како изгледа, и сметња за једно уметничко стварање са прогресивним тежњама, јер је и Конфино плаћао трибут својој друштвеној класи.²⁴

Пре рата Конфино је написао (заједно са својом супругом Гретом) и две комедије - „Плагијат пред академијом“ и „Крв није вода“ од којих је прва играна у Народном позоришту у Скопљу и Сарајеву, а друга у Скопљу и Нишу.

После рата, исти писац објавио је неколико збирки хумористичких прича: „Ротаријанци“, 1947, „100 година – 90 гроша“, 1952, „Лекареве приче“, 1953, „Нове хумореске“, 1960. и „Пожури, докторе!“, 1972. године. Сем тога, као што смо поменули, његов предратни роман „Мој Јоцко“ доживео је ново издање као „Моје јединче“, 1953. године.

Од Конфинових послератних драмских дела објављена су: „У среду се региструјем“, 1952, „Заклињем се“, 1957. и радио-драма „Мамин велики син“, 1960, а игране у разним позориштима: „У среду се региструјем“, „Сирото моје паметно дете“, „Експримент“ и „Луда болест – љубомора“. Као радио драме извођене су: „Мамин велики син“, „Лекар у дилеми“, „Трешњин рођендан“ и „Зденко Надувенко“.

Конфинова збирка хуморески „Лица и наличја“ преведена је на португалски и објављена у Рио де Жанеиру (Бразил), док је њен аутор превео роман Шалома Алејхејма „Маријенбал“.²⁵

Конфино је био врло плодан као хумориста и комедиограф. Његовом укупном делу може се дати позитивна оцена са критичком оградом какве ја напред изнета, као што је она која потиче од рецензената Конфиновог романа „*Јеси ли ти разапео Христа*“ (Београд, 1968). О тој књизи, која у ствари није роман, већ представља својеврсни концерт разних ауторових хуморески, са ликовима нама већином познатим из ранијих његових прича, у који је грађен на некаквом топожем антагонизму у респективној друштвеној средини, Оскар Давичо је написао:

„Роман Жака Конфина „Јеси ли разапео Христа“ - прича са својственим шармом овог старог и угледног писца судбину Јевреја из једне србијанске паланке. Радња се дешава пред Други светски рат и завршава се окупацијом и масовном „ликвидацијом јеврејског питања“.

²³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 38.

²⁴ Д. Трајковић, Из нашег Манчестера, Београд 1953. године, стр. 110 -122.

²⁵ Д. Трајковић: „Преглед...“, стр. 39.

То је онај трагичан акценат финала који лебди над овом књигом од часа кад је отворите. Нека се прича судбина дечака и девојчице, мучан живот јеврејске и српске сиротиње, нека се причају љубавне згоде младих људи разних вера, нека се описују празници, свечаности, отварања „радњи” и друге перипетије овог романа, нека то приповеда Жак Конфино на свој хумористички начин у традицији Переца и најбољих странаца Шалома Алејхема, трагичан је ваздух, покрети, ликови свих људи који пролазе овом књигом. И можда је то разлог што издвајам ову књигу из обимног опуса овог писца, што је сматрам његовим најбољим и најкомплетнијим делом, делом високе људске и књижевне вредности.”²⁶

П „Помаку”, листу за књижевност, уметност и културу Удружења писаца Лесковца на насловној страни 19. броја, јануара 2001. године, објављен је (уз фотографију др Жака Конфина) прилог књижевника Томислава Н. Цветковића: „*Жак Конфино – лекар и литерата*”.

Од Лесковца, где је завршио основну школу и Нишу Гимназију, преко Београда, где је завршио вишу Гимназију – пут га је водио у Беч, где је уз помоћ јеврејске хуманитарне организације „Потпора” уписао Медицински факултет, завршио га је у Берну 1918. године.

У току Првог светског рата, са српском војском преживео је „Голготу” преко Албаније. Имао је чин санитетског поручника. По завршетку рата, указом од 14. априла 1920. године, постављен је за лекара среза ЗВИШКОГ, где остаје до 14. децембра 1920. године. Почетком 1921. године Одбор општине Лесковац изабрао га за градског лекара. Конфино се није ограничио само на лекарску ординацију, „ординирао” је и у листу „Лесковачки гласник”, где је имао сталну рубрику. *Писао сам, вели Конфино, више да убијем време, него да обезбедим своје место у историји књижевности!* Конфино је учествовао и у Другом светском рату као резервни санитетски капетан I класе. Тридесетих година постао је *стални дописник „Политике”*, која му је прву хумореску објавила 1932. године, што је било, према казивању Конфина, пресудно за његово изразито бављење књижевношћу.

(...) Према библиографији књижевних дела, Жак Кофино је *објавио девет књига кратке прозе*: Моји општинари, 1934, Лице и наличје, (хумореске) - пре рата; Ротаријанци, Жежева прича, Хумористикон, Лекареве приче, Нова хумореска, Пожури, докторе - после Другог светског рата. *Објавио је и пет романа*: Мој Јоцко (пре рата), Моје јединче, Мамин велики син, 100 година – 90 гроша и Јеси ли ти разапео Христа (после рата). *Штампано му је и 5 драмских текстова*: Сирото моје паметно деце, Заклињем се, У среду се региструјем, Крв није вода, Луда болест љубомора. *Два драмска текста су извођени, а нису штампани*:

²⁶ Исто, стр. 40.

Плагијат и Штрајк у заробљеничкој болници, као и роман Заробљеници добровољци.

Конфинов роман „*Мој Јоцко*”, у издању Геце Кона, 1937, године, ушао је у избор Славка Кораћа „Српски романи између два рата (1918-1941)”, објављен 1982. године. Библиограф А. Арантовић наводи још 202 јединице приповедака и хуморески објављених у периодици, и 23 јединице новинских текстова (репортаже, критике, преводе, полемике...).

III

Позоришни комади Жака Конфина, пре и после Друго светског рата, били су на репертоару бројних путујући позоришних трупа и позоришних кућа Битоља, Скопља, Лесковца, Ниша, Зајечара, Крагујевца, Београда, Новог Сада, Загреба, Птуја, Трста, Варшаве... Комад „*Сирото моје паметно дете*”, на пример, спада у четири највише извођена комада у Југославији, у једној сезони. Лесковачко Народно позориште извело је „Сирото моје паметно дете” 1959/60; комедију „*Луда болест љубомора*” (премијерно) 1964, а други пут 1981. године у оквиру манифестације Конфинови дани хумора и сатире у част Жака Конфина.

Пре Другог светског рата Скопско позориште, приликом вишенедељног гостовања у Лесковцу, извело је (премијерно) два комада Жака Кофина: „*Плагијатор пред академијом*” и „*Крв није вода*”. Комад „Плагијатор пред академијом” (потписали су Грета, Конфинова супруга и Конфино), изведен је јануара 1936. године и у Народном позоришту Сарајева. Сарајевски часопис *Преглед* бележи да је комад са драмског гледишта интересантно постављен који држи гледаоце у извесној напетости до краја. У овом комаду, наставља хроничар, има радње, има заплета, има ефекта, а има и сатире. Све је доста згуснуто. Публика је приредила срдачне овације ауторима (Грети и Жаку), изазивајући их неколико пута пред застор. На сцени Народног позоришта у Лесковцу, „Плагијат” је, у нешто измењеном облику, изведен у оквиру IV манифестације Конфинови дани хумора и сатире 1994. године у режији Давида Путника.

Жак Конфино је последњи пут боравио у Лесковцу 1973. године за време III смотре класика на југословенској сцени, значајне манифестације југословенског глумишта. Гост смотре, установљен у част годишњице Позоришта без благајне у Лесковцу, 3. октобра 1971. године.

Конфино је одликован Медаљом града Лесковца за изванредне заслуге за развој Лесковца, а на предлог управе лесковачког Народног позоришта Орденом заслуга за народ са златном звездом. Целокупна заоставштина др Жака Конфина, љубазношћу Савеза јеврејских општина Југославије и Јеврејског историјског музеја, уступљена је Лесковцу и чува се у Народном музеју Лесковца.

(...) Лесковац је овековечен у делу Жака Конфина, лекара и књижевника, публицисте и преводиоца, друштвеног радника и хуманисте.

IV

У 19. броју Помака (јануар 2001) огласио се Николај Тимченко прилогом „Конфино и предратни Лесковац.” Овај напис односи се на Жака Конфина, лекара и некадашњег суграђанина кога се, по својој прилици, сећају сви старији Лесковчани и књижевника који је несумњиво значајна фигура књижевног живота Лесковца и коме је место и у српској књижевности, прозној и драмској, посебно као хумористе; Конфино је, наиме, годинама испуњавао странице престониичких листова. Жак Конфина повезује један лук о коме треба да водимо рачуна размишљајући о култури града и књижевном стваралаштву у њему; наиме, ово је сусрет оних који учествују у садашњем књижевном тренутку Лесковца са писцем који стоји на почецима књижевног стваралаштва овде; тај лук протеже се на неких осамдесет година овог (XX века) који је на измаку. Конфино је, наиме, почео да пише негде средином двадесетих година и, разуме се, том својом активношћу скренуо пажњу лесковачке јавности.

Нажалост, Конфино је напустио Лесковац већ 1936. године. Нећу да улазим у разлоге овог одласка. Напомињем само да је Конфино у граду имао ухладу и успелу лекарску праксу, да је имао свој санаторијум који је у сваком случају значио нешто више и опремљеније од обичне амбуланте какве је имао већи број лесковачких лекара. Само ћу указати на једну чињеницу; Конфино је, као хумориста, као човек од духа и радозналости, као посматрач људских физиономија и нарави, имао мало искошен поглед на људе, па и на град у коме је живео, а коме по пореклу припада, и на суграђане са којима се свакодневно сусретао и у својој ординацији и на улици; као добар посматрач. Конфино је, нема сумње, уочавао и оне карактеристике суграђана које они нису били баш склони ни да покажу нити да буду примећене а још мање да о њима на овај или онај начин буде говорено; с друге стране, пак, Лесковчани нису увек са разумевањем гледали на лекара, „озбиљног човека” и домаћина који се бави писањем, дакле нечим другим, а не само својом основном делатношћу и самим тим занемарује своју лекарску праксу, тим пре што су многи Лесковчани то „заношење” писањем сматрали испразним послом, тачније бесмислицом. Није им се допадала ни поза шерета коју је Конфино често на себе узимао и тако карикирао чаршилије и озбиљне занатлије и грађане; наравно, Конфино није имао никакве зле намере већ је једноставно давао маха свом хумористички оријентисаном темпераменту, али ипак можда његову праву мисао изражава једна реченица коју је написао и објавио у „Лесковачком гласнику” 5. октобра 1930. године. Та реченица гласи: „Кад се о неком рекне да је „прави Лесковчанин”, то он сигурно није заслужио особинама које се стављају у први ред људских врлина”.

(...) Конфино је, наиме, 1934. године у Београду, у популарној колекцији „Наша књига”, коју је уређивао један од знаменитих

београдских уредника Живко Милићевић, *објавио своју прву књигу* коју је назвао „*Моји општинари*”. Та књига није прошла у Лесковцу незапажено. О њој су писали Сретен Динић и Јован Јовановић, први похвално, друга чак врло негативно. Главна замерка је била да Конфино није приказао лесковачку средину и да није у току са тенденцијама савремене књижевности а те тенденције су се сводиле на захтев присталица тзв. социјалне књижевности да се пише кратко о социјалној ситуацији у нашем друштву. Тако су се разишли Конфино и Лесковчани пре рата, и то како лесковачка чаршија, тако и лесковачки интелектуалци, учесници у књижевном животу, они Лесковчани који су се бавили и књижевном критиком. Конфино није обрађивао живот Лесковчана и живот града, то је замерка и Драгољуба Трајковића у његовом иначе *благонаклоном приказу* Конфиновог књижевног рада. Међутим, у питању је, као што је врло често случај, неспоразум: од Конфина се тражило нешто што он није желео да приказује и третира у свом књижевном делу. Кофино заиста није желео да пише о лесковачким већ уопште о људским наравима, и то тако да те људске карактеристике види у незлобовом, помало истина у кропном огледалу, ако смем тако да кажем. Конфино је брз на потезу, са мало речи, без нарочитог удубљивања слика ликове који промичу пред читаочевим оком и никада нису наказне, без обзира на њихов каактер који се назирао, али који никако није „позитиван”. Кофинова литература је литература једног хумористе који искоса али без пакости гледа на људске несавршене нарави.

Није сасвим тачно да у Конфиновим делима нема одблеска оног што бисмо назвали Лесковчанима и Лесковцем, дакле грађе коју је уочио и мотива до којих је дошао живећи у овом граду. Тако је, на пример, у београдском часопису „Мисао” 1933. године Конфино објавио причу под насловом „*Све за партију*”. Очеvidно да је писац имао у виду мотиве које је понео из Лесковца; можда је и лик главног јунака неки Лесковчанин, жртва партијске ујдурме. Али је такође очевидно да Конфину није стало да слика лесковачке нарави и лесковачке партије, већ да прикаже накарадно устројство партијског живота које доноси незгоде људима који помало из наивности, помало из помисли да могу извући некакву корист, учествују у партијском животу, тачније у наличју партијског живота. Конфино и као личност и као писац није довољно упознат и проучен, и о њему, без обзира на појачане напоре, тек треба да се размишља и пише. Један од начина да се Конфино приближи нама и да га боље разумемо и прихватимо, јесте брижљивији однос према његовој заоставштини.

V

Под насловом „Жак Конфино – хуманиста и писац”, проф. др Тихомир Петровић пише да је др Жак Конфино био личност скројена од неколико бића, свестран – писао је приче, романе, драмске текстове, репортаже, преводе. Мало је плодова имагинације, које он, као писац, није окусио.²⁷

Иако је Конфино писац који, у строгом одабиру стваралаца нашег поднебља заузима значајно место, његов свеукупни рад до данас није истражен. Конфино није уметник средње руке и слабашне имагинације.

Уколико његово дело подлеже белетристичком просеку, оно не оскудева у погледу инвенције и оригиналности. Конфинов дело, зацело, карактеришу конститутивни елементи класичне школе; комплетна фабула, објективност, затворена конструкција, логично устројена синтакса и поступак који не измиче контроли. Аутор је у свом сразмерно богатом књижевном опусу обухватио шири круг тема и мотива. Слободна имагинација, песничка слика, метафора и смех, идеја, елементи су његове поетике и његовог певања и мишљења. Притиснут, међутим, стегом владајуће (ондашње) књижевне праксе и лекарском етиком, Конфино писац је био телеолошки усмерен. Полазећи од става да нема бољег и здравијег штива од оног које проширује знање и упућује поруку, аутор ствара дело несумљиве катарзичне функције, дело кадро да лечи и уздиже дух. Неизбегавање моралних импликација, едукативна компонента која проводи читаоце сазнању, чини каткад Конфиново дело дидактичним. На поуци, спровођењу тезе, оклизнули су се писци велике репутације. Ту је зајазбио свој таленат и др Жак Кофино. Но, не бих се, ипак, могло рећи да се Конфинова проза гуши под теретом дидактике. У бољим ауторовим причама и романима, сугестија извире, спонтано из садржине дела, из делања јунака, из радње и њене карактеризације, из тока приповедања и начина обликовања. Неретко, порука засија поетском сликом, ликови говоре сами од себе.

Хумор прожима свеукупно дело Жака Конфина; хумор је његова рудокопна жица и императив његове творачке природе. Конфинов хумор је радостан, доброћудан, пријатељски, благонаклон, благ, топао. Његов хумор није оштрих и грубих тонова, као што је, на пример, Нушићев или Домановићев. Нема говора о комици која наружује и вређа. Али, писац се чува да не пређе у нижу врсту комике и јефтине ефекат.

Реч „хумор” у европске језике ушла је с медицинском терминологијом. Хумор, опште је познато, чини човека здравим и психофизичком смислу. Но, Конфино би зацело рекао: „Драги моји, хумор оживљава и регенерише

²⁷ Проф. др Тихомир Петровић, Жак Конфино – хуманиста и писац, Помак бр. 19, јануар 2001. године.

организам, побољшава целокупно расположење, одстрањује унутрашњу напетост. Здрав смех који извире нехотице тресе цело тело...

Могло би се, свакако, говорити и о другим аспектима Конфиновог дела. Књижевни зналац и хроничар мирне савести може потписати да је у питању дело солиден књижевне вредности, опус пред којим се застаје с дужном пажњом и естетичном поштом по свим оцењивачким терацијама.

VI

О преводачком раду Жака Конфина врло се мало зна. Нашој културној јавности познато је да је „преводио” с немачког и португалског” (Лексикон писаца Југославије). С немачког је на српски превео књигу Шаломе Алејхема „*Маријенбад*” (Београд, 1952), а са португалског две комедије савременог бразилског писца Педра Блока.²⁸

Жак Конфино је, међутим, преводио не само са страних језика на српски већ је и са српског на стране језике. Конфино је био полиглота. Говорио је немачки, француски, италијански, португалски, знао је сигурно и сефардски ладино језик, а преко њега вероватно и шпански (поред осталог, више књига на шпанском у његовој библиотеци говоре у прилог овој претпоставци). Има индиција да се служио и јидишем и руским језиком; његов биограф Живојин Јевтић, у брошури издатој у Нишу 1985. године, поводом 10. годишњице пишчеве смрти, напомиње, тако, да је Конфино још као студент преводио Шаломе Алејхема и Мијаила Зошченка. Могуће је да је познавао, бар у основним цртама, и хебрејски језик (провео је извесно време у Израелу, а у његовој заоставштини се налазе и књиге на хебрејском језику). На треба зато да чуди што се упуштао у превођење са страних језика на српски.

%

Конфинов преводачки рад са српског на немачки, француски, италијански и португалски језик није познат јавности из једног једноставног разлога: његови преводи нису нигде објављени или бар нема никакве потврде у пишчевој биографији да су негде у иностранству објављени. Они се налазе у његовој заоставштини (у лесковачком Народном музеју) и чувају се у рукопису (куцани, понеки од њих и у неколико примерака, на писаћој машини). Преводи нису датирани тако да се не може прецизно одредити време њиховог настанка.

Можемо само претпоставити да су настали непосредно после појаве оригинала на српском језику. Ако је та претпоставка тачна, излази онда да се оваквом врстом преводаштва Конфино бавио више од 30 година, од средине тридесетих до пред крај шездесетих. Највише, пак, изненађује једна друга чињеница: Конфино је преводио искључиво своје књижевне

²⁸ Проф. др Душан Јањић, Жак Конфино као књижевни преводац, Помак, бр. 19, јануар 2001.

текстове. У нашој књижевности врло је редак случај да су писци преводили на стране језике своја књижевна остварења. Чинио је то, на пример, Душан Матић, преведећи на француски своје песме. Чешћи је случај да су са страним преводиоцима били коаутори превода својих дела (Васко Попа или Миодраг Павловић, на пример). Још једна чињеница пада у очи. Конфино је на стране језике преводио углавном своја драмска дела, своје комедије. Једини изузетак је превод на немачки језик романа „*Jesi li ti razaneo Христа*” (наслов у преводу *Wer hat Christis gekreuzigt*). По свему судећи, овај роман је требало да преведе

(...) Овде се могу поставити неколико питања. Прво, зашто се наш писац определио за превођење својих драмских дела? Вероватно зато што је силно желео да се она играју на иностраним сценама, оцењујући да међународно признање може стећи понајпре као драмски писац, комедиограф. Друго, зашто је преводио само две своје комедије: „Крв није вода” и „Сирото моје паметно дете” (уз превод радио-драме „Случај професора Бркића” на француски језик *Le professeur Nicephore*).

%

Преводилачки рад Жака Конфина заслужује, свакако, још продубљеније испитивање и разматрање и оно би могло да допринесе потпунијем осветљавању личности и дела нашег писца.

VII

Конфино је писац кога књижевна историја и критика нису мимоишле, али му нису ни одредиле место међу писцима књижевности којој је припадао нити су шире и дубље анализирале и оцењивале његово дело – што, када је реч о српској књижевности, није никакав ни изузетак, нити посебан случај. Додуше, акрибични и поуздани Предраг Палавестра, у својој „*Послератној књижевности 1945-1970*” (Београд 1972), помиње Конфина на два места, међу прозним писцима који су сарађивали у првим бројевима часописа „*Књижевност*“ (што значи да је учествовао у обнови књижевног живота непосредно после рата), и међу хумористима и сатиричарима, одајући му признање и констатујући, мислећи на сатиру уопште и његов прилог сатиричном сагледавању наше стварности: Принуђена на тегобна прилагођавања и на мучно вегетирање на нивоу безазлених пошалица са људима без одбране, она се окренула хумору и бурлески, за коју су изразити смисао показивали *Жак Конфино* и *Миле Станковић*“.²⁹

Конфина помиње и Јован Деретић у првом, ширем издању своје „*Историје српске књижевности*“ (1983), наводећи да је овај писац

²⁹ Николај Тинченко, Књижевна баштина Лесковца, Жак Конфино позоришни писац, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац 2007, стр. 74-75.

написао неколико комедија, међу којима се издваја „*Сирото моје паметно дете*“, и да се огладио и у хуморористичкој прози.³⁰

%

Наравно, Конфино припада и лесковачкој књижевној баштини, он је и лесковачки писац, и то је свакако разлог што су лесковачки хроничари културног и јавног живота и критичари написали у литератури о Конфину најопсежније текстове о његовом животу и делу. Ту првенствено мислим на *Драгољуба Трајковића*, *Брану Митровића* и *Јована Јовановића*, чијим је текстовима заједничко не само настојање да што свестраније прикажу Конфиново дело него и чињеница да у извесном смислу прозно дело претпостављају драмском и комедиографском. Трајковиће је у свом „*Прегледу*“ Конфину дао прво место међу предратним лесковачким писцима стављајући поред њега само Брану Митровића. Међутим, најамбициознији међу Конфиновим критичарима, Јован Јовановић, питао се „*ко је Конфино и који су корени његове личности и врело инспирације његових дела*“. Брана Митровић, пак, има неке карактеристичне опсервације и даје општу оцену Конфиновог рада, констатујући да је Конфино „*ишао у разноврсност врста и материја све на рачун квалитета у обради, у разноврсност и обимност место у дубину*“ и да се – како дословно каже – „*може сматрати драматичарем*“. Митровић додаје да су Конфинова дела приказивана у позориштима Југославије, али да он све до тог момента није стигао да их објави. Притим је набројао следећа Конфинова драмска дела: *Плагијат*, *Срото моје паметно дете*, *Заклињем се*, *У среду се региструјем*, *Крв није вода или Експеримент*.

%

На жалост, Конфинова дела остала су необјављена, а није утврђена ни тачна библиографија; велика је штета што није угледала светло дана библиографија коју је сачинио и за коју је чак награђен наш заслужни библиограф и преводилац Добрило Аранитовић.³¹

³⁰ Исто, стр. 75.

³¹ Николај Тимченко, Књижевна баштина, стр. 75-76. *Напомена*: Видети о Конфину сајт www.makabijada.com **КОНФИНО, ЖАК** (1892-1975), југословенски писац. Конфино је рођен у Лесковцу, Србија, радио је као лекар све до Другог светског рата. Почео је да пише тек у 40. тој години живота. Два његова рана дела су књиге крћких прича *Моји општинари* (1934) и *Лица и налиција* (1936). Служећи у југословенској армији на почетку рата био је ухваћен од стране Италијана 1941. и послат у војно-заробљенички логор одакле је успео да побегне у Швајцарску. Вратио се у Београд 1944. и тада почео искључиво да се бави писањем и постао један од водећих југословенских сатиричара. Две теме су од изузетног значаја у његовом делу: свакодневни живот сефардских Јевреја у Србији и психолошки однос између лекара и пацијента. Међу његовим књигама се истиче роман *Моје јединице* (1952) и две збирке кратких прича *Лекареве приче* (1953) и *Нове хумореске* (1960). Његове драме за позориште, радио и ТВ укључују комедије *Сирото моје паметно дете* (1957) и *Експеримент* (1962). Дела су му превођена у многим земљама. Конфино се и сам бавио преводјењем. Међу последњим делима је Конфинов роман *Јеси ли ти разнео Христа* (1968).

VIII

Томислав Н. Цветковић (1933 - 2010) љубав према своме граду посебно је показао 1981. године покренувши књижевну манифестацију „Конфинови дани хумора“. Имао је свесрдну помоћ Савеза јеврејских општина Југославије, Скупштине општине Лесковац, Републичке заједнице културе, Народног музеја и Културно-просветне заједнице Лесковац. Ти први Конфинови дани хумора одржавали су се од 22. до 26. јуна 1981. године, а судионици су били људи од пера и пријатељи, Лесковчани, Београђани и пријатељи из других градова Југославије.³²

Жака Конфина већ шест година није било међу нама. О њему су говорили или писали др Сергије Димитријевић, др Владимир Михајловић, Добривоје Каписазовић, Јован В. Јовановић, Фадил Хаџић из Загреба, Бранко Ћопић, Ерих Кош и други, а од стране савеза председник савеза др Лавослав Каделбург, Еуген Вербер, глумац, преводилац и велики познавалац историје и културе Јевреја и књижевник Иван Ивањи.

(...) А онда је требало да прође десет година да би се организовао нови сусрет у сарадњи Фонда за културу Лесковац и Савеза јеврејских општина Југославије. Други „Конфинови дани хумора“ одржани су 25. и 26. јуна 1991. године. И опет велику радост и терет организације носи Тома. Након низа припремних састанака у Лесковцу и у савезу у Београду, поново је начињен богат програм.

(...) Те године (1991) Томислав Н. Цветковић је, у име Културно-просветне заједнице Лесковца покренуо иницијативу да се установи награда за стваралаштво „Др Жак Конфино“. И од тада се „Конфинови дани хумора“ узастопно одржавају пет година.

Трећи „Конфинови дани хумора“ одржани су у једном дану, 24. јуна 1992. године, уз 100. годишњицу рођења Жака Конфина. У галерији позоришта отворена је изложба карикатура Миодрага Стојановића и Миодрага Величковића. О делу Жака Конфина говорили су Симха Кабиљо Шутић, мр Марко Недић, Давид Албахари, Саша Хаџи Танчић, Николај Тимченко, Томислав Н. Цветковић и Драгомир Милосављевић, а Предраг Ејдус извео је монодраму.

Следеће године четврти „Конфинови дани хумора“, осим изложбе, трајали су један дан, 9. јула 1993. године. Аутор изложбе „Сефардска књижевност, издаваштво и публицистика на територији бивше Југославије“ Милица Михаиловић, управница Музеја нагласила је да, због

³² Бранка Цидић, архивиста Јеврејског историјског музеја у Београду, „Томислав Н. Цветковић и Конфинови дани хумора“, Помак, бр. 51/52, јул – децембар 2010, стр. 4-5. *Напомена:* Пренели смо највећи део овог прилога објављеног поводом смрти Томислава Н. Цветковића.

ратне ситуације у земљи, на изложби није представљено стваралаштво Сарајева.

Приказан је часопис „Освит“ број 7/8 са текстовима са прошлогодишњег скупа о Жаку Конфину. О валоризацији књижевне баштине говорио је главни уредник часописа Саша Хаџи Танчић, а књижевник Томислав Н. Цветковић окупио је књижевнике из Лесковца, Београда, Ниша, Власотинца и Новог Сада на књижевно вече. Приређен је и концерт јеврејске музике и староградских песама у Јевреја и Срба уз групе „Хулијот“ из Београда и лесковачког „Рузмарина“. Наступила је у драмском делу глумица Весна Латингер и контаурорка Радмила Стевановић, садашња Парижанка из Лесковца. О Жаку Конфину говорио је предани организатор, књижевник Томислав Н. Цветковић.

У октобру, 28. и 29. 1994. године одржани су пет „Конфинови дани хумора“. Отворена је изложба карикатура, разговарало се о делу Жака Конфина. Одржано је вече хумора и сатире, приказана је представа „Плагиијатор“, прво послератно извођење овог Конфиновог дела. Посебно је било занимљиво вече сефардске музике и књижевности. Крајем 1994. године Томислав Н. Цветковић иницира, у оквиру ТВ емисије „Људи говоре“, снимање „Сећања на Жака Конфина (1892–1975) у сарадњи са Јеврејским историјским музејем из Београда. Емисија је реализована почетком следеће године.

(...) Последњи „Конфинови дани хумора и сатире“ одржани су 24. и 25. новембра 1995. године. Организован је Округли сто о Жаку Конфину. О њему су говорили Петар Волк, мр Марко Недић, Живојин Тасић, мр Симха Кабиљо Шутић, Саша Хаџи Танчић. Уприличене су промоције књига др Петра Волка и др Михаила Видаковића, монодраме изводе Вида Тодић, Јелисавета Сабљић, Маја Димитријевић, Ружица Сокић. Отворена је изложба карикатура Новице Коцића. На вечери хумора, сатире и афоризама учествују најбољи сатиричари у земљи.

(...) Томислава Н. Цветковића упознала сам 2005. године када је дошао у савез како би по трећи пут, после неколико година паузе, покренуо „Конфинове дане хумора“ у Лесковцу. А хтео је завршити још један посао: уредити у Народном музеју у Лесковцу, кући Боре Димитријевића – Пиксле, посебну Меморијалну собу Жака Конфина. Јер СЈОЈ и Јеврејски историјски музеј у Београду уступили су Народном музеју заоставштину Жака Конфина чија је заслуга за развој његовог родног Лесковца изузетно значајна.

(...) Томислав Н. Цветковић је овом приликом рекао да др Жаку Конфину придаје значај Боре Станковића за Врање, јер је исто тако Лесковац овековечен у Конфиновом делу.³³

³³ Бранка Цидић, архивиста Јеврејског историјског музеја у Београду, „Томислав Н. Цветковић и Конфинови дани хумора“, сајт „Јеврејски историјски музеј“, 2. децембар 2010. године. *Напомена:* Прилог, који преносимо уз незнатно скраћивање, објављен у помен Т. Н. Цветковићу.

ДОБРИВОЈЕ КАПИСАЗОВИЋ

Илесковачком хумору, згодама и незгодама доста је писао Добривоје Каписазовић. Аутор је познате књиге „Тошке из Лесковац и његове говоранице“. Једно од његових најпознатијих дело је, свакако, „Лесковачке заврзламе и чарламе – цртице из старог Лесковца“, које је, као обновљено издање, изашло 1995. године. Каписазовић је на почетку књиге, у одељку „Уместо предговора“, између осталог, прибележио:

Их, бре, тија стари Лесковац! ... Кам ги. Куде се дедоше, куде штукнуше, нестануше! Растикаше се кко манастирске мачке, потикаше се по бел' свет. Помреше, отидоше, изгубише се...

Нема, бре, да чујеш к'ко да с'лте од њи збори: трговац из Лесковац! Манчестерац! Из српски Манчестер, индустријалац! И киде мрднеш, ће нађеш Лесковчанина. Беше се размилели по трговију, па по бел' свет. А у Београд: индустријалац Лесковчанин, а у Скопље, а у Куманово, у Битољ, у Карловац и куде ти не, они стварава индустрију, зидава фабрике, млинови... И тргују, тргују и на големо и на мало. И од њи се збореше много. А и куде да отидну, одма ги познав: фрљав се с падежи!

И Лесковац беше расја: индустрија, фабрике оволике! Пуно оцаци изникли, па се само пушив. А трговина! Тој си је па башка прича. Умејаше да тргују.

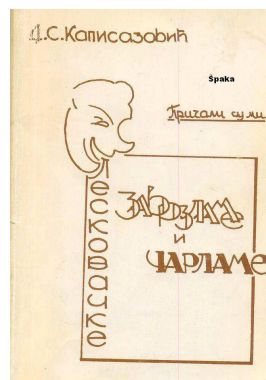
И прича од њи свуд се причашев, те овакви, те онакви: једев паприке, па зидава фабрике! И, истина, тој си бев све ем-ем човеци! ... Ем, радише! Ем, трговци, извозници, увозници, шпекуланти! Ем, индустријалци, фабриканти..!

Ем, чивије, шићарције, подвалције, илиције! И нарафлије, инације! Ем, мераклије, песнопојци, ороигре, севдалије! Ем, шалције, подсмеције, сојторије!...

Ем, гурмани, аламани на ћевапчићи и чкембићи, на печене главе и на цревца, на тенцере и ћувечи, на паприкаши и гулаши, на пинцури и јаније, на пуњене паприке, папазјаније и на пите катце и ракије...

Кам ги! Кам ги!

Ето, од њи остануше салте приче и цртице. Затој 'оћу да ви ги прикажем. И то онакој како сам ги чуја и записаја. Ништа несам измислија, ништа несам додаваја. Има и арно, има и понешто лоше за њи. Ама, тој м'ги је!

Садашњи Лесковчани немој да се љутив због овој. И ја сам Лесковчанин, кој ми је крив!

%

Лесковчани си је бија глас да су тој човеци с'с нарочите одлике: довитљиви, сналажљиви, промућурни, радни, вредни, чувари. К'ко рођени за трговију. Филадельфије. Ербапи - Фифик – човеци! Несу волели кавгу. Трудиле су се да све прође без белај. Боље мршав мир но дебела парница. Сас сви арно и убаво, питомо, благо. Боље му рекни: аго! него: манго! Такој су стари зборили. И с'с такву своју филозофију добро су проодили и свршавали работу. Умејали су да спрам човека пронађев к'ко ћев па да се увајадив. А тој си је за њи било најглавно: да сврши работу и да шићари.

Чудија сам се и ја к'ко се такви задаше. Погледаш га, мислиш не знаје две ункрс, а он ти знаје триста ђаволи! И без школу и без ишта, ама уме на свакога да доскочи и свакога да обгрлати.

То ме је копкало, копкало и интересовало. Кога ти нес'м питуваја: од куд так'в да је Лесковчанин! И једанпут чу. Објасни ми, некако шеретски, један старац што још носеше чакшире и шубару, деда – Васиљко Шарко. Рече:

- Укрстили се Јеврејин и Цинцарин па се родија Лесковчанин! Затој он уме свакога да преоноди и прешиша!

%

Добривоје Каписазовић, аутор књиге „*Лесковачке заврзламе и чарламе*” (1995) несумљиво је био одличан зналац лесковачког менталитета.

%

Једна од најзанимљивијих шала везана је за познатог књижевника Радоја Домановића, који је био наставник у Лесковачкој гимназији:

Радоје Домановић је бија у Лесковац наставник, волеја је такој да поседи с'с друштво, да проћаска па и да „*купи*” понешта за његово писување. У тој време Лесковац још није имаја електрично осветљење.

Лесковчани су били радни и вредни и рано се легали, ал' рано се и дизали. Чека ги работа. „*Рано пиле, рано поје*” - викали су они. А Радоје па волеја да гледа у лампу - причали су Лесковчани. Ама на њега несу замерали, он је бија јеванџија.

К'д Лесковац добија електрику, прича се, дошеја Домановић у Лесковац. Интересовало га да види како с'г живив Лесковчани. И изненадио се јербо си је све било ко пре: Лесковчани па рано ишли на спавање. И затој је, викав, написаја:

„*Иако сад у Лесковац електрика светли,*

Лесковчани итак лежу

Кад и петли!”

Лесковац је трећи град у Србији који добија електрично осветљење (после Београда и Ужица). То је било 1903. године.

%

Море, шће ни школе и големо знање!

За Лесковчанина си је доста да научи да чита и пише и убаво да изуче рачуницу. Шће му поголемо знање. За њега си је трговија. И затој дете треба да изучи: три године трговију у Лесковац, три године да учи штедњу у Пирот, и три године у Ужице да изучи њини мерифетлуци. И више му не треба. Доста. За живот му друго не треба. К'д тој убаво изучи, тој му је повише од сви факултети и све школе.

К'д сам овиј чуја зачудија сам се: К'ко тој Лесковчани признавав да су Пироћанци поголеме штедише од њи!

%

Бија у Лесковац неки много добар доктор. Од милоште, сви су га звали: докторче Жаче!

Бија је цењен и омиљен, јербо је умејаја с'а људи и да ги саветује и да се интересује за њино здравље. И човек трезвен, паметан и исправан. Што се вика: мане неје имаја!

Одједанпут протурили глас:

- Докторче живи с'с шофера!

И цел' се Лесковац почеја да чуди: к'ко па тој, зар тој може да буде истина! Неки поверовали, неки несу, ама глас се пронеја... А оно које било. Купија докторче Жак ауто, а његова жена Грета шоферирала, управљала с ауто... И л'кнуло на сви.

%

Ево још једне згоде, али о другом доктору, др Мазнићу:

Прича се по Лесковац к'ко је тој волеја да каже чувени доктор Мазнић, кој си је много волеја друштво, седељке, песму, свирку, па и добру капљицу. Он је објашњавао како је још Шекспир рекја:

„Тешко је Србин бити!

За кога је све једно:

бити ил не бити,

Ал неје све једно:

пити ил' не пити!

Да л' је тој сам Мазнић турија у Шекспирова уста, ил' па чуја од некога, не се знаје. Ама, сигурно је да тој Шекспир неје казаја.

%

После Првог светског рата имаја је само јед'н фармацеутски факултет, и тој у Загреб. Там студирали студенти из сви крајеви Југославије, па и из Бугарске, и неке друге земље. Било је и неколико Лесковчана.

Видели Лесковчани како си Бугари збори на бугарски, Словенац на словеначки, сваки више на свој језик, а не онакој књижевно, граматички. И договоре се Лесковчани да си и они одговарав на лесковачки. Кој ће му

гледа на граматику и на падежи. К'д можев други да си зборив како умев, зашто да не и они.

И к'д је први Лесковчанин искочија на испит и почеја да одговара на лесковачки, упитаја га професор, Хрват, којим то језиком говори, он одговорија:

- Па на мој, матерњи, професор!

%

Среја неки Лесковчанин својега другара што се скоро оженија и питаја га:

- Како, како, снашка!

- Убаво, убаво!

- Слагате ли се!

- Слагамо се!

- Па, задовољан ли си!

- Сигурно, сигурно!

- Значи - срећан си!

- Срећан сам, дабоме!

- А кој ти беше наводација, а!

- Трајче, мајку му његову!

%

Адвокат Благоје Манић, као и сваки Србин, обожавао је прасетину. Једном тако, уђе у касапницу и затражи кило свињских кременадли.

- Гос'н Благоје, поче да муца касапин, снебивајући се, данас је голем празник, пости се!

- Знам де - одговори Благоје - на зетни ћу да их испржим!

%

Друга, такође занимљива прича, везана за познатог адвоката Манића:

Манић је школовао истовремено четворо деце у Београду. Да би смањио трошкове, Благоје је својој деци сваке недеље слао храну у картонским кутијама... Те кутије су деца враћала натраг. Једном га неки пријатељ упита како је и како напредују деца на студијама. Благоје кратко одговори:

- Кутије се исцепише, деца школу не свршише, ја не могу више!

%

Наруцба једног лесковачког трговца пословном партнеру, негде на северу наше земље, гласила је:

- Коца смо купци за вашу робу. Јавите ни цену одма!

Пословни партнер одговара:

- Примили смо вашу поруку, али да бисмо вам робу испоручили - објасните нам шта значи реч: коца!!!

II

ТОШКЕ ИЗ ЛЕСКОВАЦ... - Једно од најзанимљивијих дела Добривоја Каписазовића је, свакако, „*Тошке из Лесковца и његове говоранице*“.³⁴

Тодор Тонић на кога се ове лакрдије односе није нека измишљена фолклорна особа. То је стварни актер друштвеног и политичког живота Лесковца између два светска рата, производ лажне буржоаске демократије, њена трагикомична фигура и предмет увесељавања тадашњих житеља нашег града.³⁵

Осврнимо се укратко на политичку каријеру Т. Тонића. Т. Тонић, адвокат, појављује се већ на изборима за Уставотворну скупштину одржаним 28. новембра 1920. као кандидат Радикалне странке за Врањски округ (у групи кандидата по чл 14. изборног закона – који је тражио факултетске квалификације). Тада није ушао у парламент.

(...) Аутор ове књижице Д. Каписазовић је у 48 прикупљених анегдота успешно приказао личност Тодора Тонића, адвоката, познатог демагога, политичког превртљивца и дугогодишњег режимског народног посланика лесковачког среза у периоду од шестојануарске диктатуре до слома Југославије априла 1941. године.³⁶

Имао је Лесковац више народних посланика, али памте се само двојица: *Мане* и *Тошке*. Први је био давно, а други између два рата. Када хоће да се каже: опет он! Опет исти! У Лесковцу се уместо тога рекне: „*Ја! Па Мане!*“

Ове узречица је настала у вези са последњим кандидовањем његовим. Наиме, познато је да су се стари Лесковчани знали углавном по надимку или по деминутиву имена. Ретко се ко знао по имену и презимену. Манојла Живковића, народног посланика знали су само по имену у скраћеном облику: *Мане*. Пошто је осетио да га народ више неће бирати, он позове чланове Главног одбора странке да га подржи и поново

³⁴ У необјављеним аутобиографским белешкама „*Шта ме је све интересовало, чиме сам се све бавио*“, Добривоје Каписазовић је записао: „Од самог детињства, пре школе, знао сам да читам и пишем и многе сам песмице учио и знао и да декламујем и да певам. Као гимназијалац, записао сам песме које су се певале. После четвртог разреда гимназије почео сам да сакупљам народне песме, а тада сам почео и да пишем стихове. Не сећам се назива своје прве песме, али мислим да је била нека серенада (тада су биле у моди) а знам да сам се осмелио да је прочитам старијем другу (који је важио као критичар на литерарним састанцима). Он ми је онда рекао да је песма добра, али да му кажем одакле сам је преписао. А мене је баш то окуражило јер сам био сигуран да је нисам преписао, већ сам је измислио. То је значило да сам успео. Тај се друг звао *Радмило Димитријевић*, доцније је био професор универзитета. Године 1923. већ сам се пробио као песник. Јеремије Живковић је уређивао и издавао врло лепо уређиван часопис „*Венац*“, а ја сам се уврстио у сараднике и то под називом „*Монах Венијамин*“. Због тог псеудонима био сам отпуштен из црквене службе. То је посебна прича, записује Каписазовић својом руком и додаје: „Прву збирку „*Песме*“ штампало сам 1927. а другу „*Алтана*“ 1930. године

³⁵ Др Сергије Димитријевић, предговор, „*Тошке из Лесковца и његове говоранице*“, К. центар „Милентије Поповић“, Лесковац 1980, стр. 5-8

³⁶ Др. С. Димитријевић, предговор, „*Тошке из Лесковца и његове говоранице*“, стр. 7.

кандидује. Представник странке је на збору излагао како Лесковчани треба да из своје странке изаберу човека који ће најбоље умети да заступа њихове интересе и зато предлаже да бирају Манојла Живковића. Не знајући да је то њихов Мане, они прихвате кандидату са „*живео!*“ Позван је Мане на говорницу да се захвали. И чим се појавио, неко је узвикнуо:

„*Ја! Па Мане! Нећемо Мане!*“

Нису га изабрали, али је остао у сећању по овој узречици. Други послани који се памти, чије ће име остати у причама и шалама је Лесковчанин Тодор Р. Тонић, познат као Тоша, Тошке или као „*татко на народ*“ – како је сам себе познавао.

Тошке је стекао такву популарност не само у Лесковцу и околини, но и у читавој нашој земљи. Његова појава потписнула је све оно по чему се знало и причало о Лесковчанима. Јер раније, ако би ко срео Лесковчанина, наметало му се и нехотице оно: „*трговац из Лесковац*“ или индустријалац Манчестерац, а Тошке је учинио да се при сусрету са Лесковчанином изговори: „*Тошке*“ или „*татко на народ!*“ И данас се то може чути. Није Тонић такву и толику популарност стекао ни као правник и адвокат, ни као народни послани.

- Па чиме? – упитаће свако.

Тонић се прочуо својим лакрдијама, својим шалама, својим специјалним хумором и понајвише по томе што је све то казивао *лесковчаким језиком* (жаргоном) – као добар козер и демагог. Опсена му је била да буде познат и славан и чинио је све и сва, свуда, на сваком месту, да буде запажен, да се о њему прича и препричава. Баш као и многе жене, које, да би биле уочене и запажене, чине све и свашта: кинђуре се, фракају и мажу и облаче често накарадно – тако је и Тонић лакрдарио и причао свашта да би био интересантан и запажен. И успео је у томе.

Оно што сам овде изнео из његових говораница и онога што сам у личном додиру од њега чуо, а и од других – најбоље ће илустровати Тодора Тонића и начин стицања популарности. Без намере да говорим о његовој личности, о њему као адвокату или посланику и да дајем суд и оцену о њему и његовом раду – узео сам из његовог живота само ону „*смешну страну*“ са намером да се то сачува од заборава као интересантност своје врсте, као оригиналност његова. Још само да напоменем: Тонић је рођен у сиромашној кућици на периферији Лесковца и сам се кроз живот пробијао и школовао. Ни као адвокат, ни као посланик није ништа нарочито стекао (сем куће у граду, која је потпуно срушена приликом бомбардовања Лесковца), а скончао је свој живот у Сиротињском дому у Лесковцу, убрзо после ослобођења. Све његове лакрдије нису овде обухваћене. Можда они који га знају треба да их забележе. Постоји и велики број писама која је писао разним личностима, која садрже доста његовог хумора и његову својеврсну духовитост.³⁷

³⁷ Добривоје Каписазовић, *Уводна реч*, „Тошке из Лесковац и његове говоранице“, стр. 10.

III

Као гимназиста, био сам ученик Жака Конфина.³⁸ Касније, кад год бисмо се срели, Жак ме је ословљавао са „*драги земљаче*” (а свакако и своје друге ђаке – земљаче). Знао је за моје склоности према хумору и шали и да радо причам и препричавам вицеове, па га је то, можда, више мени приближавало. Увек, кад год бисмо се срели, застао би да мало поразговарамо. Његово прилажење било је присно, другарско, што ме је храбрило да пред њим „*свашта*” причам. Жак је увек више волео да слуша, више да „*купује*” но да продаје оно што у себи има хумора. Бивало је да ја у његовом друштву пред другим изнесем и неку шалу на његов рачун. Он би се слатко смејао што је за мене био знак да ми не замера. Ево неких анегдота из живота др Жака Конфина, мога земљака.³⁹

Био сам службом у Скопљу када је Скопско позориште припремало и приказало Жаков комад „*Крв није вода*”. Срели смо се у кафани „*Маргер*” и он се јако обрадовао и позвао за његов сто. Са њим су седели неки глумци које сам ја добро познавао, а и неки непознати. Понудио ми је улазницу за премијеру, али сам ја одбио, јер сам уживао бесплатну карту, као новинар.

После премијере, по договору, нашли смо се опет код „*Маргера*”. Он је већ седео са својим друштвом и кад ја нађох, он ме пресретне шалом на свој рачун:

- Е, мој земљаче – пропаде твој Жаче!

То изазва смех, а ја онда одвалих:

„*Христос је од воде правио вино,*

А крви и воду помеша Конфино...”

Кад се после рата сретосмо први пут (Жак је још носио неку униформу и титовку), ја узвикнух:

„*Поздрављам доктора Жака*

партизанског јунака!“

Једном код „*Безистана*” беше са неким глумцима (сећам се Геца) и када ја приђох, Жак ми рече да ће ускоро премијера његовог комада „*Сирото моје паметно дете*”, а ја одвалих:

- Лако је Вама! Ем Јеврејин, ем Лесковчанин, ем доктор, ем писац..!

А Жак прихвати:

- Ато – ем Лесковчанин, ем поп, ем новинар, ем – лисац!

И кад се сви насмејаше, он ме благо ухвати за руку и другом помилова, желећи да ублажи своју жаоку, и рече:

- Знаш, оно „*Л*” је штампарска грешка!

³⁸ У Лесковачкој гимназији Конфино је предавао хигијену.

³⁹ Добровоје Каписазовић, Сећање на др Жака Конфина, Помак, бр. 2. јануар 1997. У намени уредника стоји да је достављен Т. Н. Цветковићу 1981. године за 1 манифестацију Конфинови дани хумора и сатире, одржаној јуна 1981. године у Лесковцу.

%

Због своје бољке (био је асматичар), избегавао је кафане, али би, ипак, навратио понекад, али на кратко. Шетао је више. Па ни кад се седи по кафанама није остајао дуго. Ја сам редовно са својим друштвом био испред „Градске кафане”. Кад наиђе Жак, приђе, чучне и обично ме пита:

- Нешто ново?

То је значило: имали ли који виц. Ја бих му увек понешто испричао и он би одмах устајао и одлазио даље.

Када га је његова бољка више притегла, почео је да носи штап. Први пут када је наишао са штапом, ја га, као да га окуражим, дочекам:

- Гура Жаки као младић сваки!

Он се насмеја болно и узврати. Боље да си рекао:

- Види Конфина пост’о – вуцибатина! (*Показа на штап и продужи*).

Када беше издао књигу „Јеси ли ти разапео Христа” – позвао ме телефоном да га посетим - „*да нешто поратимо*”. Ја му одговорих:

- Пошто ти ниси разапео Христа, доћи ћу!

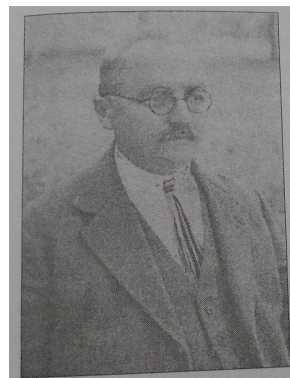
Посетио сам га, наравно, и тада ми рече да је наумио да заједнички напишемо један позоришни комад, комедију на рачун лесковачких чорбација, који су били нека врста мецене, за оснивање и издржавање лесковачког Народног позоришта. То је идеја коју би требало да остваримо. И зато да претходно сваки понаособ сачини скицу – па да после усагласимо шта ћемо и како ћемо. Ставили смо и рок. Њему се журило, вања због болести и неког предосећања. Сачинили смо скице по својој замисли и одржали неколико радних састанака, али нисмо докрајчили посао. Његова се бољка погоршавала, и прекинули смо рад.

Ти „*синописи*” (радне скице) код њега су остали, а ја, после његове смрти, нисам се постарао да их потражим од његове супруге, а видим да сам погрешио. Ускоро умре и Жакова супруга, а у његовој заоставштини не пронађох тај рукопис.

СРЕТЕН ДИНИЋ

I

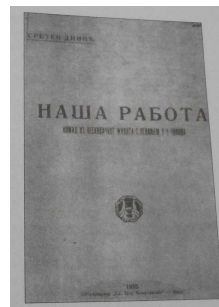
Прво књижевно дело Сретена Динић (1875–1949) је позориш на игра у седам слика „Косовски бој”. Састављено је из народних песама, а делом и из песама Љубомира П. Ненадовића. Оно је најпре изведено у Кладушници, а потом другим селима кладовског краја. У виду књижице појавило се тек 1925. године у Лесковцу. Динић има и повећу збирку песама „Јеци и одјеци” (Београд, 1905). У своје време овим стиховима је, с једне стране, одрицана свака књижевна вредност, док су, с друге стране, били необично хваљени. Писац се, изгледа, приклонио првом мишљењу (јер ову књигу не уноси у списак својих објављених радова) иако се никад није одрицао писања песама.

„Из царства мрака” зове се Динићева трилогија намењена народном просвећивању. Са књижевне стране, сматра Д. Трајковић, најинтересантнији је трећи део „Из царства лажне образованости” (Београд, 1913). Од свих Динићевих дела из лепе књижевности овог периода, свакако највише пажње заслужује збирка „Мој завичај” (Београд, 1926). Његово „Ратно сироче” објављено је 1924. године у Лесковцу. Слично је интониран комад у два чина „Под маслинама на Крфу” (1926). У спеву „Мајчин аманет” (Београд, 1928), Динић у деветерцу износи како болесна Невена прича свом синчићу Стојану.

Драмско дело Сретена Динића, његов комад „Наша работа” (Ниш, 1925) једно од од два његова белетристичка списа искључиво посвећених старом Лесковцу. Динић није говорио о Лесковцу мечестерства, накалемљеног на паланачко малограђанство, коме су трагови у времену што је претходило овом, а омогућило му афирмацију баш ово, са свим економско-социјалним и културним реквизитима. Ипак, он га није сасвим пренебрегао, али је о њему проговорио узгредно („Наше газде, наше фабрике, наши радници, наша работа!” или „Куде се биволи бањав, оне жабе не крекав”) а додирнуо га је и у једном чланку своје књиге „Чаршија и култура”⁴⁰

Динић је основну школу учио у свом селу од 1883. до 1887. године. Нижу гимназију похађао је у Крушевцу од 1887. до 1891. године. Године 1891.

⁴⁰ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, стр. 26.

Динић се уписује у нишку Учитељску школу.⁴¹

Динић је школовање морао касније да настави у богословији. У својим аутобиографским белешкама које је назвао „*Моје бројанице*”, Динић није поменуо да је у богословији положио и испите за прву годину. Касније је постављен за привременог учитеља у Бивољу код Крушевца, с тим да положи матуру идућег маја у алексиначкој Учитељској школи, која је те године била премештена из Београда у то место. Најзад, од 12. маја до 12. јуна 1897. године, у Учитељској школи у Алексинцу полагао је завршни учитељски испит и положио га са одличним успехом, само тројица са врло добрим, а остали са добрим, уколико нису одбијени.

Када је положио испит зрелости, Динић је разрешен дужности привременог учитеља, обратио се министру просвете с молбом да буде постављен за учитеља у било којем месту јастребачког подгорја. Али, у министарству су му рекли: „А, не може тако. Ти си матуру завршио са одличним успехом, а ми одличне шаљемо само у Крајину.” Слегао сам рамена, сећа се Динић, и нисам даље ни речи приговори... Савијем објаву у џеп па право у Кладушницу код Кладова, крај плава Дунава.”⁴²

За време учитељевања у Кладушници, Динић је написао и своје прво дело, студију „О народним учитељима”. Кроз читаву брошуру провејава залагање писца за признање да је учитељски позив тежак и племенит, за достојанство људи који су неимари народне просвете и културе... Динић је за своје ученике у Кладушници написао и „Косовски бој”, позоришну игру у седам слика. Ову позоришну ствар за децу Динић је објавио у посебној књижици тек 1925. године у Лесковцу. Рад на задругарству, инспирисао је Динића да напише роман са тематиком из живота једне сеоске породичне задруге. То је његов „Препорођај” (Београд, 1909). У роману се све углавном збива у задрузи сељака Радача, који поред жене има и четири сина и толико снаха.

Још 1905. године, Динић је објавио у Нишу збирку својих песама под насловом „Јеци и одјеци”. То је позамашна књига стихова која је, иако у часопису „Босанска вила” оцењена повољно, од критике у Србији дочекана као „неозбиљна, рђава и без икакве вредности.”⁴³

%

Године 1910. из часописа „Учитель”, чије је био сарадник, прештампаана је Динићева расправа „Учитель као културни радник”, која се у многоме ослађа на његов рад „О народним учитељима у Србији”. Друштво за школство хигијену и народно просветитељс тво издало је Динићеве два дела: „Из царства мрака - Царство ракије”, 1906, „Царство мрака – Царство судбине”, 1910. године. Динић има и трећу књигу из „Царства мрака”. То је дело „Из царства лажне образованости” (1913) у

⁴¹ Д.Трајковић напомиње да су сви подаци о Динићевом одласку у учитељску школу преузети из његових аутобиографских бележака објављених у часопису Народни просветитељ 1930-1933. године под насловом Моја бројаница.

⁴² Цитат из Мојих бројаница

⁴³ Видети Дело, децембар 1905, стр. 399 и Српски књижевни гласник. бр. 2, јануара 1906.

коме је у виду прича дата читава галерија разних ликова. Динић је написао и убеник „Познавање природе за III и IV разред основне школе (Београд, 1910).

Сретен Динић је 1913. године постављен за школског надзорника среза лесковачког и среза власотиначког. У Лесковац је дошао 20. новембра исте године, и отада, сем прекида за време Првог светског рата, није више мењао место свога службовања и рада.⁴⁴

Он је тада са двојицом наизменичних председника општине, Мичетом Бабамилићем и Стојаном Николићем, стварао планове о многим актуелним комуналним и школским проблемима Лесковца. После страшног и жалосног повлачења кроз Албанију 1915. године, Динић је на Крфу учествовао у оснивању државне штампарије и „Српских новина”, а постао је и члан редакције овог листа и његов први сарадник заједно са Бранком Лазаревићем, Милутином Бојићем, Драгољубом Филиповићем и другима. У „Српским новинама” и „Ратном дневнику”, који је излазио у Солуну, Динић је објавио своје белешке о повлачењу српске војске.

(...) Дело је још одмах стављено на располагање француским публицистима, а пријатељ српског народа Жозеф Ренк користио га је за своја предавања на Сорбони о трагичној одисеји Срба кроз Албанију. Овај први спис о последњим месецима Србије у 1915. години и повлачењу усред зиме, после рата, издат је о трошку писца под насловом „Српска војска и бежање кроз Албанију и на Крфу”.⁴⁵

Као болесник од маларије, Динић је 1917. године, са нашим инвалидима, упућен у Француску, у Лион, где хвата везе и ствара пријатељства са француским интелектуалцима и користи их за српску ствар. На народном универзитету који оснива у Франшевилу, нашим инвалидима држи читаве циклусе предавања, а поред тога служи им као тумач за француски језик. У месту Полињи (Јура), Динић пред већим скупом говори на француском о страдању Срба при повлачењу кроз Албанију.

%

Динић је радио и на оснивању Дома ратне сирочади, а написао је и комад „Ратно сироче” и заједно са професором Стеваном Живковићем „ставио га на ноте” те је ствар, као нека врста оперете, са доста успеха извођена у Лесковцу и по околним местима. Касније је Динић објавио још неколико комада. Његов комад „Под маслинама на Крфу” (Београд, 1926) има два чина и написан је „по личним доживљајима и утисцима”. Поменимо и његов позоришни комад у једном чину „Проглас уједињења” (Лесковац, 1930), где глорификује братство Срба, Хрвата и Словенаца. Своје посебно дело о бугарским зверствима у Првом светском рату штампало је у две књиге под насловом „Бугарска зверства у врањском

⁴⁴ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић, стр. 50.

⁴⁵ Исто, 51.

округу” (1921), а те године му је штампана и збирка поучног састава за децу „Мали путници”.

На једном конкурс, после Првог светског рата, његова „Школска хигијена” добила је прву награду америчке мисије и исте године објављена у издању Министарства просвете (Београд, 1922). Наредне, 1923. године, Динић је штампао у Лесковцу, о свом трошку, на најпростијој хартији, своје највеће дело за народно просветитељство и васпитање. То је књига „Школа живота” са поднасловом „васпитни савет једног младог човека”, у ствари низ поука које се дају у оквиру дијалога између једног младића који је, сит варошког живота, пошао да изврши самоубиство и једног старца који младића враћа животу. Године 1923. објављена је Динићева „Чаршија и култура”, „књига за народно просвећивање”. Она садржи четири предавања и неколико чланака. Писац сматра да чаршија таква каква је не може бити носилац културе ни предначити у извршавању националних задатака.

II

Сретен Динић је више од 15 година био једини уредник „Лесковачког гласника”, недељног листа лесковачке омладине. На то место дошао је 1922. године. (...) Динић је био главни покретач оснивања Народног универзитета у Лесковцу 1924. године и један од његових активних сарадника више од једне деценије. Он је био члан његове управе и са његове катедре одржао је велики број предавања о разноврсним темама од којих је неке штампао. Динић је био један од главних иницијатора оснивања Градског позоришта у Лесковцу, које је радило од 1926. до 1929. године. Неко време био је и управник овог позоришта и уложио је доста да оно што дуже опстане и одговара својој намени, при чему је поднео и извесне материјалне жртве. Динић је био и први управник Академског позоришта у Лесковцу.⁴⁶ Динић је себе ангажовао и на стварању Народне књижице у Лесковцу.⁴⁷

Поред романа „Препорођај”, Динић је дао и једну збирку приповедака о људима свога краја под насловом „Мој завичај” (1926). Те године Српска академија издала је Динићев спис „Како да сами себе васпитавамо и култивирамо”. У првом делу су чланци, а у другом поучне приче. Октобра 1927. године Лесковчани су прославили пола века свога ослобађања од Турака. Тада је објављена „Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца” (Лесковац, 1928), коју су урадили Сретен Динић и Драгутин Тодоровић. Ту је објављен и Динићев

⁴⁶ Напомена Д. Трајковића: О томе опширније у Споменици тридесетогодишњице позоришног живота Лесковца (1926-1956), Николаја Тимченка, као и у књизи Н. Тимченка Фрагменти из историје лесковачког позоришта, I (1896-1941), Лесковац 1967.

⁴⁷ Лесковачки зборник, VI књига, Д. Трајковић Предратна организација студената лесковачког краја и стварање народне књижице и читаонице у Лесковцу.

чланак „Лесковац у прошлости”. Динић 1928. покреће лист „Народни просветитељ”, који је неко време био орган Учитељског друштва среза лесковачког. Часопис је излазио шест година (1928-1933) и залагао се за народно просвећивање. Диниће је сарађивао у многим дневним листовима и часописима. Био је превише ангажован као публициста, а тај његов рад добио је повољну оцену, што показује свакако и једна свешчица, једно писмо београдских студента објављено 1910. године у коме је Сретен Динић увршећен међу тадашње „признате педагоге и ђачке пријатеље”.⁴⁸

Динићева књига „Народни будилник” (Лесковац, 1931) је читанка за народ, збирка многобројних прича, анегдота, писама, изрека итд. По садржини и саставу слична „Школи живота”. Динић је објавио и посебну књижицу о Михајлу Аврамовићу, творцу српског земљорадничког задругарства. Његов „Михајло Аврамовић” (Лесковац, 1931) говори о човеку око кога се, у своје време, „окретала сва чисто културна народна интелигенција.” Динић је био религозан човек, али је на веру гледао као на средство за оплемењивање душе. Објавио је и посебну књигу „Исус Христос као народни просветитељ”, (Лесковац, 1933). „Сагоревање омладине” (Лесковац, 1934) је збирка предавања и чланака са темама о васпитању омладине, пре свега о фаталном утицају улице и рђавог друштва на васпитање деце. Године 1934. Динић је објавио књигу „За организацију народног просвећивања” у којој се бави питањем да ли народно просвећивање треба да буде индивидуално или колективно.

Сретен Динић је умро у Лесковцу почетком августа 1949. године, после дуге и тешке болести. Поводом његове смрти, у „Нашој речи” од 6. августа, под насловом „Умро популарни јавни радник Сретен Динић”, објављен је краћи напис Аристомена Ристића, новинара.⁴⁹

„Смрт је ових дана изненада истргла из наше средине популарног писца Сретена Динића, доајена лесковачких јавних радника... Иако болешљив и већ изнемогао, Сретен Динић је и после ослобођења активно учествовао у културном препороду и животу свога града. Живо се залагао за оснивање музеја града, чији је био први управник, и покљонио му драгоцен материјал, држао предавања, помагао рад Народног универзитета, био је члан и ревностан посетилац Литерарног клуба.”

III

Сваки и најсумарнији приказ књижевног рада у Лесковцу између два светска рата, просто мора да почне Сретеном Динићем, незаоблазним просветним и културним прегаоцем и човеком који је неуморном делатношћу оставио неизбрисив траг у културној историји овога града.⁵⁰

⁴⁸ Д. Трајковић, Народни просветитељ и писац Сретен Динић и његово време, стр. 78.

⁴⁹ Д. Трајковић, Народни просветитељ и писац Сретен Ристић, стр. 82.

⁵⁰ Николај Тимченко, Белешка о Сретену Динићу, Народно стварање, Лесковац, 3/97. (На крају прилога је дато објашњење да је о реч о одломку из рада Књижевни живот у Лесковцу између два рата).

Сретен Динић није Лесковчанин, али је по доласку у Лесковац осетио, нема сумње, неку чврсту, унутрашњу повезаност са људима овога града и његовим духом; Динић није напуштао Лесковац све до своје смрти и све своје снаге употребио је неуморно и искрено настојећи да унапреди живот Лесковца и Лесковчана у сваком погледу и на свим нивоима.⁵¹

Општу слику о Динићу даје Драгољуб Трајковић у својој књизи о њему; та слика је толико тачна, толико и карактеристична, позивајући на коментар и промишљање правих домета једне мисионарске делатности, у исто време обухватне и дискутабилне; мислим да неће цинично звучати ако се каже да је у том опису дошла до пуног изражаја мера једног Лесковчанина, Трајковићева, о заслугама једног делатника који квалитетом и институцијама свога деловања потпуно одговара провинцијском укусу и критеријуму; али, треба рећи и то да без Динића, а то Трајковић одлично разуме и констатује, о култури Лесковца између два светска рата не би имало шта много да се каже.⁵²

Оно што карактерише рад и личност, схватања и животну филозофију Сртена Динића јесте, пре свега, његово апсолутно опредељење за рад за народ и народно просвећивање. Доказ за то јесте његово послератно ангажовање; наиме, он учествује у припремама за опремање и отварање Народног музеја 1948. године, учествује на свечаној академији поводом отварања музеја и чак извесно време, иако већ изнемогао од старости, врши дужност управника музеја. То је лепо уочио и констатовао у некрологу Аристомен Ристић. (...) Ристићев некролог објављен је у *Нашој речи*; његовим речима о Динићевој повезаности са народом додао бих лично сазнање да су Динића сачували у најбољим успоменама неки од оних лесковачких јавних и научних радника који су га познавали, али и његови ученици, који су га запамтили као доброг педагога и драгог учитеља.⁵³

(...) Да бих употпунио представу о обиму и разноврсности Динићевог рада, навешћу податке које о њему даје Трајковић у „*Лексикону југословенских писаца*“. Према том, по свему судећи непотпуном списку, Динић је објавио први рад, расправу „*О народним учитељима*“, још крајем прошлог века, 1898. у Пожаревцу; пре збирке песама „*Јеци о одјеци*“ (Ниш 1905), штампао је у Београду расправу „*Учитељ као културни радник*“ (1901). Следе: „*Царство ракије*“ (1906), „*Царство судбине*“ (1907). „*Препорођај*“, роман (1911), „*Царство лажне образованости*“ (1913), „*Мали путници*“ (1920), „*Мали пријатељи*“ (1921), „*Чаришија и култура*“ (1921), „*Бугарска зверства у Врањском округу I-II*“ (1921), „*Српска војска и бежанија кроз Албанију*“ (1922), „*Школа живота*“ (1923), „*Мића Соколац*“, позоришни комад (1923),

⁵¹ Николај Тимченко, Сретен Динић, културни преглац и писац, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 29.

⁵² Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 30.

⁵³ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 33.

„*Ратно сиромаштво у песми и причи*“ (са Ст. Д. Живковићем), 1924, „*Наша работа*“ (1925), „*Косовски бој*“, позоришна игра (1925), „*Под маслинама ка Крфу*“, позоришни комад, 1926, „*Мој завичај*“, приче из народног живота, (1926), „*Мајчин аманет*“, прича (1927), „*Ко треба да буде путовођа нашега народа*“ (1928), „*Михаило Аврамовић*“ (1931), „*На левој обали Мезе*“ (1931), „*Проглас уједињења*“, позоришни комад (1931), „*Шта треба да знам*“ (1933), „*Сагоревање омладине*“ (1934), „*За организацију народног просвећивања*“ (1934). Из ове очигледно непотпуне и непрецизне библиографске јединице, који је сачинио наш несумњиво веома заслужни библиограф *Ж. П. Јовановић*, води се да је, поред свих својих редовних послова, Динић годинама успевао да објави сваке године *бар по једну књигу!*⁵⁴

(...)... Динић сматра да Лесковац треба да има позориште и да у позоришним комадима његови житељи треба да буду представљени; зато он пише „*Ратно сиромаштво*“, које ће касније постати и нека врста опере, и „*Нашу работу*“, у коме пушта на сцену лесковачке људе да говоре лесковачким језиком. И у једном и у другом случају проговара Динићева просветитељска свест и долази до изражаја његова неутољива потреба да даје својим мештанима оно што сматра да им је потребно ради подизања стандарда њихова живота. Као што се у својим списима противи алкохолизму и пушењу, залаже се за очување здравља, тако исто у покретању Народног универзитета, писању песама и комада и сл. Динић настоји да ободри и обогати дух и унутрашњи живот Лесковчана. Народни учитељ по свему, он израста у свестраног просветитеља.⁵⁵

Динић је, када је реч о поезији, објавио збирку песама још 1905. године, али није престао да пише стиховане саставе састављене све до рата; другим речима, упоредо са свим својим осталим списатељским, просветитељским, организационим и уредничким пословима, он је истрајавао и као песник.

Динићева доста обимна збирка стихова „*Јеци и одјеци*“ није прошла ни у критици незапажено; о њој су објављени прикази у угледним часописима као што су *Босанска вила*, *Дело* и *Српски књижевни гласник*, и то би био успех сам по себи да нису два београдска часописа донела сасвим негативне критике о тој поезији.

Ево како пева Динић („Повратак у завичај“):

*Мали доме, мој небески рају,
Гнездо моје, лети завичају!
Село моје, аој, жељан те сам,
Четврт века видео те нисам.
Бреже знани и поточе журни,
Мој животе, ти путничке бурни,*

⁵⁴ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 33-34.

⁵⁵ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 39-40. *Напомена*: О Динићу Сергеју Димтријевићу, за разлику од Д. Трајковића, изриче оцену да је „контрверзна личност, „мрачна, реакционарна личност, окорели назадњак који се супроставља напредним идејама...“

*Што си тако трновит и корав,
Што ми лике бацаш у заборава?...*

Динић је у правом смислу речи оно што се може означити старинским, али тачним изразом – *народни просветитељ*; употребивши модернији израз, рекло би се да је био културни и просветни радник коме су све сфере друштвеног и јавног рада биле блиске и чије се име може срести у готово свим активностима које се сматрају као културно-просветне и корисне. Јер, по занимању учитељ, по функцији просветни надзорник, по опредељењу велики поборник идеје задругарства, а по схватању дужности савременик учесника свеколиких збивања и културних иницијатива, уредник локалног листа „Лесковачки гласник”, управник професионалног позоришта, члан управе Народног универзитета, на коме је држао предавања, члан многих удружења као што је удружење трезвењака; слободно се може рећи да није било подухвата у култури у коме он није учествовао, а подједнако је био просветни и јавни радник, књижевник и новинар јер се просветом није бавио само професионално већ му је *просвећивање народа* било вокација. У ту сврху, бавио се и новинарством – његови многобројни чланци су више моралне и практичне поуке него информације; он много више коментарише него што обавештава имајући у виду увек поуку и моралисање као сврху свог деловања и као праву потребу читаоца коме се обраћа. Са сличним циљевима и побудама бавио се и књижевношћу – он је претежно морализатор и васпитач и као песник, и као приповедач, и као комедиограф, па и као писац либрета. То је јавни делатник који је целокупни свој рад, па и књижевни, потчинио тој основној вокацији. Имајући у виду оно што је урадио и оно што је у међуратној историји Лесковца у њему од културе и просвете постојало, ваља без предомишљања констатовати да би без њега културни живот у граду био много сиромашнији. Занимљиво је истаћи да је Динић био управник и тек основаног Народног музеја 1948. године. Он је, дакле, до саме смрти све своје стваралачке снаге поклатио Лесковцу.

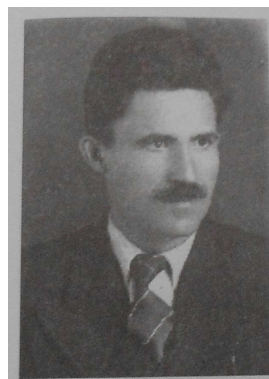
Марљивост је главна особина Сретена Динића. Он је не само неуморно практично деловао него је и много писао, између осталог песме, приче и позоришне комаде, а онда и, као уредник Лесковачког гласника, новинске чланке, затим брошуре о задругарству, учитељском позиву итд. Погледа ли се све то, а то је довољно да испуни цео један радни век, има се утисак о једној силној енергији стављеној у службу општенародне користи. Динић је био *народни човек* у најбољем смислу те речи. Али, разноврсност и, посебно, вредност Динићевог књижевног и публицистичког опуса изискује сасвим одређене закључке и они нису у складу са марљивошћу пишчевом и енергијом унетом у сав тај веома обимни и пожртвовани рад.⁵⁶

⁵⁶ *Напомена:* О Сретну Динићу опширан прилог објавила је Верица Баторевић Божовић у Помаку, јануара 1997. године. Она напомиње да је Динић објавио око 40 књига, да је писао у Политици и Правди и да су му дела превођена на чешки и француски језик.

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ

I

Јован Јовановић припада истакну тим личностима Лесковца између два светска рата попут *Сретена Динића*, *Сергија Димитријевића*, *Жак Конфина*, *Миливоја Перовића*, *Драгољуба Трајковића*. После Другог светског рата бавио се стваралаштвом оставивши неизбрисив траг у култури. Интересантан је као уредник „*Недељних новина*”, политички првак Земљорадничке странке и истакнути стваралац на научном пољу. Његов научни опус, антрополошко-социолошког каарактера, вредан је допринос изучавању јужносрбијанаца, насеља, живота и рада народа лесковачког краја. И као правник и адвокат уживао је посебну репутацију.⁵⁷

Јован В. Јовановић, рођен је 2. фебруара (на Сретење) 1905. године у Лесковцу, у сиромашној занатској породици абације *Василија* и *Настасије*. Одрастао је и васпитавао се у патријалхал ном духу. Његов чукундеда Стаменко води порекло из Буниброда. Он се дошао у Лесковац још за време Турака. Његова куће је била на источној периферији вароши Лесковца, где је данас зграда Општинског суда. У то време, од његове куће источно, иза данашње железничке станице, простирале су се баре пуне воде, шеvara и риба. Стаменко се бавио трговином, а његов син Јован абацијским занатом. Јован и његова два брата Кота и Младен Дена звали су се Абраши. Јован Абраш био је учесник у ослобођењу Лесковца од Турака 1877. године.

(...) Јован Јовановић је пошао у школу 1912. када је избио Први балкански рат. Бугарска окупација Лесковца 1915. прекинула му је школовање. Све до ослобођења породица је живела бедно, уз свако дневну бугарску тортуру. После Првог светског рата, Јовановић је наставио школовање. Гимназију је учио у Лесковцу, а матурирао је у Врању. После завршене гимназије уписао се на Технички факултет у Љубљани. Сиромашан, напушта Љубљану и уписује права на Београдском универзитету. Студирао је три године уз рад, а у четвртој је био редовни студент. Дипломирао је 1931. године са врло добрим успехом. Судско-адвокатски испит положио је 1935. године у Београду. У адвокатски именик уписан је 7. новембра 1936. године и од тада па до смрти био је веран адвокатском позиву. Као правник и адвокат радио је у Ужичкој Пожеги, Власотинцу и Лесковцу.

⁵⁷ Добросав Туровић, Јован Јовановић Абраш, Лесковчанин, бр. 11, октобар 1999, стр. 12-13.

II
У књизи „Из нашег Манчестера” (Београд, 1953) публициста и историограф Драгољуб Трајковић записао је о Јовану В. Јовановићу: „Уредник „Недељних новина”, уколико се у оно време могло, није штедео ништа што у јавном животу није било за поштеду. То нису чинили ни остали сарадници овог напредног листа: око њега су се за кратко време окупили многи људи чија је наштампана мисао била одважна, исправна и поштена. Поред Аристомена Ристића, Јовановићевог помоћника, у овом листу сарађивали су и ови људи: Сергије Димитријевић, Предраг Ђорђевић, Брана Митровић, Т. Дорин (Трајко Стаменковић), Светозар Крстић, Адам Илић, Миладин Ћирић, Владимир Велебит, Михајло Јовановић – Брада, Лика Ценић, Раде Вуковић и други. „Недељне новине” остаће видно забележене у аналима духовне културе града.

Иначе, на парламентарним изборима 1938. године, као леви земљорадник, Јовановић је био посланички кандидат на листи Удружене опозиције. На изборима је добио 2.543 гласа, од тога 301 у самом Лесковцу. На овим изборима није победио нити је изабран за народног посланика. Но, Јован Јовановић није на то обраћао пажњу већ је и даље, све до Другог светског рата, водио странку и заступао интересе сељака и радника.

И у новинарству и публицистици, Јовановић је био веома активан. Био је од 1933. до 1935. године везан за лист „Недељне новине”. Окупљао је даровите интелектуалце града око свога листа и код новинара уживао је велики углед.

(...) Његов људски век био је борба за право и правду. Због тога је испаштао и нализазио на отпоре власти и неправду. И поред свих животних тегоба, Јовановић је остао веран својим принципима, перу и стваралаштву!

Умро је децембра 1992. године, у 87. години. Био је врло скроман и карактеран човек, кога је красио патријалхални етнос нашег народа.

III
Јован Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. Он је један од првих сарадника *Народног музеја* у Лесковцу и „Лесковачког зборника”, од 1961. године па до смрти. У скоро свакој свесци „Лесковачког зборника” објављивао је прилоге научно-публицистичког истраживања. Његови радови су антрополошко-социолошког, етнографског, културолошког, правног и исто риографског карактера. У „Лесковачком зборнику”, у едицији посебних издања, Јовановић је објавио антропогеографске и социолошке студије „Лесковачко Поречје” (1972-1973), „Пуста Река” (1975- 1979), „Лесковачко поље и Бабичка Гора” (1978-1979) и „Доња Јабланица” (1981-1982). Поменуте студије имају историјско-привредни карактер.

Јовановић је објавио и више научних радова из даље и ближе прошлости Лесковца и лесковачког краја. Његова интересовања и знања дубоко задиру у науку, историју, језик (лесковачки), народно стваралаштво и уметност. Његови радови вредан су допринос изучавању становништва лесковачког краја. Остаће запамћен и као критичар, полемичар и добар саговорник. Наш град још памти Јовановићеве дуеле са *Миливојем Перовићем*, писцем романа „*Големаша*“, због типизације ликова романа и са професором *Браном Митровићем* у вези са лесковачким говором, а и у вези са правним и историјским темама.⁵⁸

У „Лесковачком зборнику“ бр. XXXIII за 1993. годину у рубрици *In memoriam* о Јовану В. Јовановићу са пуно поштовања, пише *Драгутин М. Ђорђевић*: „Тихо, смирено и скоро нечујно у Лесковцу је децембра 1992. године, у 87. години, умро лесковачки адвокат у пензији, и истакнути радник на културном и научном пољу Јован В. Јовановић. Нестала је једна изузетна личност, један страствени истраживач свога завичаја и простора где су се смељивале и сударале историјске епохе и културе многих народа.

Високообразован, интелигентан, од младости усправног става, чврстог, принципијелног карактера, Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. У групи студената између два светска рата ужива велики углед због свога рада. Постаје уредник веома познатих „Недељних новина“ око којих окупља ондашњу школовану омладину.

(...) Јован В. Јовановић је један од првих сарадника Лесковачког зборника. Од 1961. па све до скоро, у свакој свесци, годишњаку Народног музеја у Лесковцу, објавио је веома запажене радове и прилоге антропо-лошко-социолошког карактера који представљају вредан допринос изучавању становништва, насеља, живота и рада народа лесковачке области.

(...) Јована Јовановића можемо уврстити у ред великих Лесковчана, као што су Сретен Динић, Драгољуб Трајковић, Сергије Димитријевић, Жак Конфино и други.⁵⁹

О Јовану Јовановићу као ствараоцу објављено је више прилога, а Николај Тимченко је оценио да су се „крајем двадесетих и почетком тридесетих година појавили заједно, као генерација, Сергије Димитријевић, Драгољуб Трајковић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић, и почели, уз доајена лесковачког културног и књижевног живота, неуморног и заслуженог Сретена Динића, да сарађују у Лесковачком зборнику, да покрећу нова гласила и да дају допринос и проширују онај домен јавног живота који називамо културним и, уже, књижевним.“

⁵⁸ У књизи *Живот пише приче* Верице Баторевић Божовић (Удружење писаца општине Лесковац 2001) пренет је њен прилог о Јовановићу. (Помак, бр. 6, јануар-март 1998), Између осталог, наводи: „Мало је познато да је Јовановић студирао књижевност, али да те студије није привео крају.“ Такође се истиче да је одлично говорио француски језик и био је у сталној преписци са породицом Форе из Француске.

⁵⁹ Драгутин М. Ђорђевић, Јован Јовановић, адвокат у пензији, културни и научни радник из Лесковца, Лесковачки зборник XXXIII, 1993, стр. 375.

Додуше, сви побројани аутори давали су примат историји и науци над белетристиком, али су неки од њих много учинили за појаву и неговање критике – А. Ристић, на пример, позоришне, а Ј. Јовановић књижевне – и тиме директно утицали на развој завичајне књижевности.⁶⁰

(...) Хронологије ради, ваља напоменути да је Драгољуб Трајковић свој први рад објавио 1927. године, и то су били „Први весници слободе“; он је увелико сарађивао у Лесковачком гласнику; следеће, 1928. године објавио је и другу књигу „Покрети за ослобођење у крајевима ослобођеним 1877/78“; године 1930. штампа књигу с реченицом која постаје славна – „Ми једемо наприке, а зидамо фабрике“, а 1932. године „Силуете из Фанара“, с поднасловом „Прилози за студију манчестерства“.

Као што се из ових наслова види, Трајковић се првенствено усмерио ка проучавању историјске прошлости и његове претензије су првенствено научне; њему уз бок по вредноћи, интелектуалној снази и озбиљности стоји Јован Јовановић, који се појављује у Лесковачком гласнику 1923. године са политичким чланцима; овај заслужни Лесковчанин је у јавни живот ушао као журналиста и политички писац, а онда је силом околности морао напустити политичку активност и одати се антропологији и социологији села, не напуштајући ни своје перманентно интересовање за културне и књижевне појаве.⁶¹

(...) Јовановићев приказ Конфинових „Мојих отитинара“ објављен је у Недељним новинама, у броју 23. од 10. јуна 1934. године. Конфинова књига није изашла у Лесковцу, објавио ју је један од најугледнијих српских издавача Геца Кон „у тврдом повезу и броширано, са сликом на корицама по угледу на модерна издања из лепе књижевности“, али је суд Јована Јовановића, за разлику од оцене Сретена Динића, који је о овој књизи писао у Лесковачком гласнику, не само негативан, већ могло би се рећи, поразан – и то из више што књижевних, што ванкњижевних разлога.

(...) Конфино је у извесном смислу козер, али његове приче нису ни издалека духовите; најзад, Кофино не следи тенденције нове књижевности.⁶²

(...) После Другог светског рата Јовановић је био један од најсталнијих сарадника Лесковачког зборника, почев од седамдесетих година чешће се јавља у Нашем стварању, а спорадично и у Нашој речи. (...) Уопште узев, Јован Јовановић је личност преко чијег се дела и деловања, и пре и после Другог светског рата, не може олако прећи, иако је он, нажалост, прећуткиван и такорећи искључен из официјелних токова лесковачке културе.⁶³

⁶⁰ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 25.

⁶¹ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 27.

⁶² Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 118.

⁶³ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 135-136.

ДРАГОЉУБ ТРАЈКОВИЋ

И Међу личностима недавне прошлости града на Ветерници, посебно место заузима Драгољуб Трајковић Мојсинче, снажна и карактеристична личност, која заслужује пажњу као интелектуалац, правник, судија, новинар и историчар, и као прегалац културе.⁶⁴

Припада истакнутим личности ма града између два светска рата. Бавио се новинарством, историјом и публицистиком, оставивши неизбрисив траг у култури и историји Лесковца и јужне Србије. И као правник, судија и тужилац, уживао је посебну репутацију. Читав животни и стваралачки кредо и век Трајковић је даривао родном завичају и Лесковчанима. Добитник је Медаље града Лесковца за изванредне заслуге у развоју Лесковца. Преминуо је 6. јануара 1992. године у Београду.

Драгољуб Трајковић рођен је 8. новембра 1904. године у Лесковцу, у трговачкој породици, терзије Михајла и Јулке Цекић Мојсинче. Његов прадеда и деда и баба Васка су стари Лесковчани. Имали су више деце, која су рано поумирала. Једино им је остао син Михајло, који је са женом Јулијаном изродио кћери Мицу и Вику и синове Драгољуба Трајковића, познатог лесковачког летописца и Блашка Цекића Мојсинче.

Породица Мојсинче била је сиромашна. О сиромаштву своје породице, Трајковић је 1947. написао: „Моја мајка (домаћица) од имовине нема ништа, а отац (бивши терзија и трговац) има малу кућу и плац од порушене куће. Родитељи су ми стари и издржава их мој млађи брат, који има мању радњу.”

Породично сиромашно стање и ратна збивања 1912-1918. године определила су Драгољубову животну стазу, посуту трњем. Трајковић је у основну школу пошао школске 1911/12. године. У ратном вихору балкаских и Првог светског рата учио је наставно-васпитне области: науку хришћанства, српски језик, рачун, цртање, певање, земљопис познавање човека, јаственице, лепо писање-краснопис, српску историју, основи природних наука, рачуницу, геометријске облике и гимнастику.

После основне школе а на почетку Првог светског рата 1914. године наставио је школовање у Нижој лесковачкој гимназији. Бугарска

⁶⁴ Д. Туровић, Драгољуб Трајковић Мојсинче, правник, судија, новинар и историчар, Лесковчанин, бр. 13/14, стр.8. *Напомена:* Опширније видети студију Д. Кошића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

окупација Србије 1915. донела је српском народу пропаст и велике невоље. Бугари су спроводили денационализацију и бугаризацију живља, масовна хепшења, убиства и интернацију Срба у њихове заробљеничке логоре. Вршили су пљачку, батинање и силовање жена, девојака, па чак и девојчица. Побили су угледне српске прваке, попове, учитеље, професоре, правнике, судије и друге знане људе. Довели су из Бугарске своје учитеље, професоре, попове и чиновнике. Укинули су српске школе и гимназију. Забрањили су српске књиге и употребу српског говора. У Лесковцу су отворили две основне школе и нижу бугарску прогимназију. Тако је Драгољуб Трајковић школске 1917/18. године завршио први разред ниже бугарске гимназије, која је била смештена у основној школи код старе лесковачке цркве „Оцаклије“.

После ослобођења Србије и Лесковца 1918. године, Драгољуб Трајковић наставља гимназију и успешно завршава школске 1924/25. године. Још као гимназијалац, Трајковић је заорао прву старалачку бразду. Писао је песме у прози и био активан члан гимназијске литерарне дружине. Објавио је 1923. године песме у прози у листу „Ђачка дружина“ у Крушевцу.

После велике матуре уписао је 1925. године права на Београдском универзитету. Једно време, због сиромашног стања, није редовно похађао студије већ је био привремени учитељ у Гајтану и другим забитим селима Горње Јабланице, где је замењивао учитеље. Агонија немаштине храбрила га је да настави и заврши студије. Студирао је уз рад и успешно полагао испите. Дипломски испит положио је 10. марта 1932. године на Правном факултету са оценом врло добар (7,80).

Правничку каријеру започео је 18. априла 1932. године. Декретом министра правде Краљевине Југославије постављен је за судију приправника у Среском суду у Лесковцу. Тадашња власт није му била наклоњена због његовог политичког деловања међу радницима и сељацима, као и због јавних иступања и писања новинских чланака и брошура политичког карактера. Премештен је 1933. године у Првостепени суд у Приштини за судијског приправника, где је остао неколико месеци. Већ 1934. године уследио је декрет о премештају у Првостепени суд у Призрену, где се убрзо оженио *Љубицом Остојић*, студеткињом права из Ваљева. И тамо се дуго није задржао већ је 1935. године премештен у Пирот, у Срески суд за судијског приправника.

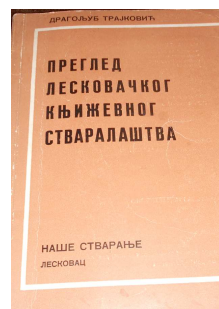
Трајковић је 20. јуна 1935. године положио судијско-адвокатски испит у Београду и указом постављен 1936. године за судију Среског суда у Охриду, где се задржао до 27. марта 1940. године. Декретом министра правде премештен и постављен за старешину Среског суда у Ариљу. Тамо се разболео па га је команда пешадијског пука „Књаз Милоша Великог“ у Врању ослободила војних дужности у приправном, мобилном и ратном стању.

У Ариљу га је затекла немачка окупација. Министар правде у Недићевој влади донео је декрет 30. октобра 1942. о премештају и постављењу Трајковића за судију Окружног суда у Ваљеву.

Треба поменути да је Драгољуб Трајковић као судија штампао у разним листовима већи број чланака и расправа. Као врстан интелектуалац, добро се служио француским и немачким језиком. Од првих дана оружаног устанка 1941. године Трајковић је приступио НОП-у. По ослобођењу Београда, маја 1945. године, Трајковић је постављен за помоћника јавног тужиоца НР Србије, а јуна исте године за судију Врховног суда НР Србије у Београду. Пуних двадесет година, од 1951. до 30. новембра 1971. године био је на дужности помоћника – заменика републичког јавног тужиоца Србије. Са те дужности отишао је у пензију.

II

Трајковићев стваралачки опус је богат, плодан и разноврстан. Од када је као гимназијалац заорао стваралачку бразду, од 1923. године, па до смрти 1992. године, *објавио је 11 књига и брошура и преко 250 радова* у разним новинама, часописима и алманасима. Највише прилога објавио је у „Нашем стварању” и „Лесковачком зборнику”, затим у „Лесковачком гласнику”, „Лесковачком привреднику”, „Врањским новинама”, „Недељним новинама”, потом „Зети”, „Трибуну” (Алексинац), „Нашем листу”, „Браничеву” (Пожаревац), „Правди”, „Архиву”, „Аналима”, „Правном животу” (Београд), и др. Био је оснивач и члан управе Народног универзитета, затим врстан сарадник Народног музеја, Народне библиотеке и других културних установа Лесковца. Народни музеј објавио му је неколико књига.

Као студент права и публициста, Трајковић је 1927. године објавио *прву књигу „Први весници слободе”*, затим „Покрети за ослобођење 1877-78” (Лесковац, 1928), „Ми једемо патрике и зидамо фабрике” (Лесковац, 1930) и „Силуете из Финара” (Лесковац, 1932). Такође је штампао и две историјске расправе о аграрном питању и сељачким бунама у Јужном Поморављу (1927-1928).

Касније је објавио још седам књига: „У чему је тајна појаве и развитка индустрије у Лесковцу – Историја једне првобитне акумулације” (Ужице, 1940), „Из нашег манчестерства” (Београд, 1953), затим „Историја лесковачке индустрије до Другог светског рата” (Београд, 1961), „Немањина Дубочица од најстаријих времена до ослобођења од Турака” (Београд, 1961), „Из прошлости Лесковца и околине” (Лесковац, 1977), потом „Јужно поморавље у гласу својих посланика 1903-1914” (Лесковац, 1981) и „Ладовинке и фотељке” (1985).

Треба истаћи да је историчар, публициста и социолог Драгољуб Трајковић скоро седам деценија истраживачки бдио над историјом Лесковца. Као *врстан познавалац Лесковца* и Лесковчана и лесковачког краја, бележио је све што се збивало, особено аутентично и литерарно. Свестрано је сагледавао прошлост Лесковца и Лесковчана и дао драгоцене студије.

Трајковић је *писатељски рад почео поезијом*. Писао је чланке из књижевности: „Критика идеалистичке концепције уметности”, „Бранислав Нушић”, „Анђелко Крстић”, „Македонски писци”, затим „Српски народни епос”, „Ладовинке и фотелке”, „Преглед лесковачког стваралаштва” (*Наше стварање, Лесковац, 1973*) и друге.

О делима Драгољуба Трајковића објављене су ласкаве белешке и прикази у гласилима, часописима и зборницима. У заоставштини Драгољуба Трајковића остао је већи број необјављених рукописа, студија, приказа, есеја и радова, што представља драгоцену благо за садашње и будуће историчаре, филологе, публицисте и књижевнике.

III

Мало је таквих људи који тако дуго, а неодољиво, иако далеко од родног места, живе са њим, живе за њега посвећујући му ум и умење, огроман труд и неограничено трагаланство: бележећи све мене и промене, догађаје и догодовштине, личности и локалитете, од првог помена Лесковца (1308), важног конопљарског центра Душановог царства, од турске касабе до „Српског Манчестера”, па све до наших дана.⁶⁵

Ми бисмо желели свакој вароши на југу Србије по једног таквог критичара, наравно као што га је Лесковац добио у г. Трајковићу – закључује критичар скопског листа „Вардар” 1932. године, пишући поводом Трајковићеве књиге „*Силуете из Фанара*” (објављене у Лесковцу 1932. године). Занимљиво је да је поводом исте књиге, у листу „Фронт”, *Раде Драинац*, познати српски песник, писао: „После изврсне сатиричне студије о лесковачким индустријалцима „Ми једемо паприке, па зидамо фабрике” Лесковац, 1930, Д. М. Трајковић је написао још једну малу студију „Силуете из Фанаре”, студију о лесковачком менталитету индустријалаца... Ми ову књижицу срдечно препоручујемо свима који желе да уђу у психологију лесковачке банкротије...”

%

Од *првог објављеног рада*, деветнаестогодишњака (Д. М. Трајковић је рођен у Лесковцу 1904. године), песме у прози, у „Ђачкој друшини”, 1923. у Крушевцу, и *прве књиге* „*Први весници слободе*”, Лесковац, 1927, па до изузетно вредних књига: „Из прошлости Лесковца и околине”, „Из нашег Манчестера”, „Немањина Дубочица”... скоро седам деценија бдио је Трајковић над прошлошћу Лесковца, и бележио малтене све што се

⁶⁵ Т. Н. Цветковић, Драгољуб М. Трајковић (1904–1992), Лексикон лесковачких писаца, стр. 194.

збивало, а било од ползе за свестрано сагледавање прошлости Лесковца, нарави Лесковчана, и то зналачки а не злобно, брижно, а не бојажљиво.

Трајковић је изузетно плодан стваралац: само у „Нашем стварању” и „Лесковачком зборнику” објавио је близу 200 прилога на преко 1500 штампарских страна.

%

Не можемо а да не наведемо три, за књижевност лесковачког поднебља, дела Драгољуба М. Трајковића: „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва” у едицији „Нашег стварања”, Лесковац, 1973. који обухвата литерарне наговештаје, и остварења, од Милоша С. Милојевића и Симе Бунића, преко Сретена Динића, Жака Конфина, Миливоја Перовића, до савремених песника.

Друго дело које завређује да га поменемо јесте „Ладовинке и фотелке” (драма и приче, Београд, 1985. године). У књизи је још драмски текст: „Укочи си барјаче”.

У богатој списатељској делатности, преваснодни историчар и социолог, врсни познавалац прошлости Лесковца и околине, Д. М. Трајковић се одлучио да своја сазнања о Лесковцу, богатој и драматичној историји његовој искаже у облику драмског текста да, ваљда, и мање упућеним у историографију, пружи прилику да се кроз драмско штиво упознају са историјом свога града и околине. И први и други драмски текст грађени су на аутентичним подацима, згодама, догађајима и личностима.

Поред истинитости догађаја – истините су скоро све личности. Већ и по томе оба Трајковићева текста представљају драгоцену полазиште за будуће историчаре, литерате, публицисте, у њиховом настојањима да очувају веродостојну слику прошлости Лесковца и околине са свим особеностима и локалитетима.

Драгољуб М. Трајковић, угледни Лесковчанин, добитник Медаље града Лесковца за изванредне заслуге у развоју Лесковца – заслужује да се један кутак посвети њему, његовом делу, јер је он, истински, духом и делом био присно везан за родни Лесковац и драге му Лесковчане.

%

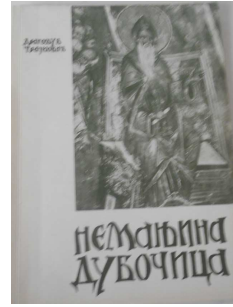
У „Помаку”, бр. 5. (октобар-децембар 1997) Т. Н. Цветковић, главни и одговорни уредник тога гласила Удружења писаца Лесковца, објавио је чланак под насловом „Лесковчанин духом и телом”, који почиње овако:

„У Београду, у Улици Драгослава Јовановића 13, на четвртом спрату, 6. јануара 1992. године престало је да куца плменито срце неумрног Драгољуба М. Трајковића”.

Тај чланак Цветковић завршава речима: „Он је током свог стваралачког живота истински био, духом и телом, везан за родни Лесковац и драге му Лесковчане.”

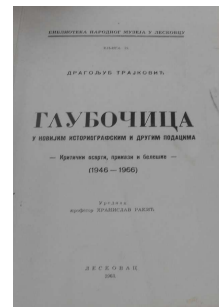
IV

Драгољуб Трајковић објавио је као ауторско издање (Београду 1961) књигу „Немањина Дубочица од најстаријег времена до ослобађања од Турака“ (120 страна). У напомени које је назначио рубриком „Реч унапред“, Д. Трајковић пише: „Због оскудне грађе која за ову тему стоји на расположењу, чак и за новије време, тешко је писати комплетну историју Лесковца и његове околине, старе Немањине Дубочице. Јер за време пре римског освајања лесковачког краја стоји на расположењу само археолошки материјал, а од историјских података само такви који за Лесковако Поморавље нису директно везани; исто је стање и за доцније време све до насељавања Словена. За Средњи век до Немање такође нема података који се директно тичу нашега краја, чак ни довољно археолошког материјала о новом становништву; а за време од средине XII века до Турака има нешто података који се односе на Дубочицу и насеља у њој, али они су врло мршави. За турско време, до краја XVII века, исто тако, не располажемо великом грађом. Једино се издваја прошли, XIX век; али ни ту нема особитог обиља материјала које би задавало тешкоће у одабирању. Због оскудица у подацима, на сваком кораку искрсавала су искушења која није било лако избећи.“⁶⁶

V

Лесковачки Народни музеј (уредник Хранислав Ракић) објавио је 1968. године у оквиру своје библиотеке (књига 15.) публикацију Драгољуба Трајковића „Глубочица у новијим историјским и другим радовима – критички осврти, прикази и белешке (1946-1966)“. На почетку саме студије, Трајковић у рубрици „Реч унапред“, пише: „Ова књига треба да пружи довољно опширан и јасан преглед свега што је последњих двадесет година објављено у Лесковцу и његовој околини, и да помогне даљем унапређењу лесковачке историографије и других научних грана које описују народни живот лесковачког краја. Својој намени ова публикација, међутим, не би одговорила потпуно ако би се састојала само из низа обичних приказа и белешака. Због тога су у њу унети и критички осврти на изванредан број списа који имају историографски карактер. Они су унети једино у циљу да се у будућим чланцима и студијама о лесковачким темама не би поновиле слабости и грешке испољене у досадашњим радовима те врсте.“

⁶⁶ Драгољуб Трајковић, „Немањина Дубочица од најстаријег времена до ослобођења од Турака“, ауторско издање, Београд 1961, стр. 3.

ДОБРИВОЈЕ БОШКОВИЋ

I

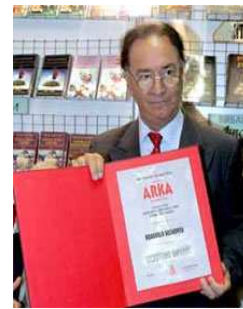
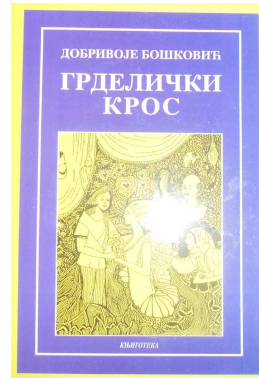
Добривоје Бошковић је један од најугледнијих и најбољих писаца Лесковца. Међу бројним делима др Добривоја Бошковића у којима је обрађен хумор лесковачког краја пажњу јавности привукао је Грделички крос, његов првенац.⁶⁷

%

Добривоје Ј. Бошковић рођен је 4. јануара 1936. године у Грделици код Лесковца. Основно и средње образовање стекао је у Грделици, Лесковцу и Нишу. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду, а последипломске студије и специјализацију завршио је на Универзитету у Гетингену, Келну, Марбургу на Лану и Лондону. Аутор је поема: „Посланица“, „Чежња“, „Суд и усуд“, „Сан и јава“, „Жена“ и „Грех“; трагедије у стиховима „Крик понора“, комедије „Грделички крос“; сатире „Анатомија сујете и заблуде“; драма: „Растко“, „Српски краљеви Стефан Драгутин и Стефан Урош Други Милутин“, „Цар Душан Силни“, „Цар Лазар“ и „Смрт вилењака“; романа: „Сагореле сени“ и „Валсотино империјал“; стручних дела (уџбеника): „Муцање као говорна мана“ (заједно са сином Дејаном) и „Физиологија уметничког певања“. За комедију „Грделички крос“ добио је награду издавача Србије за најбољу драму (2000). За роман „Сагореле сени“ – награду „Златни венац“ издавачке куће „Књиготека“ (2003); за роман „Валсотино империјал“ – међународну награду „Арка“

%

Добривоје Бошковић, специјалиста оториноларингологије, кога инспиришу лепоте бајковите Грделице и околине и обдарени музичар, композитор, стваралац за кога су сви животни тренуци у животној вредности, написао је и објавио две посланице као епистоле за памћење, циклус лирских песама (љубавних и елегичних), роман Сагореле сени и комедију Грделички крос. Комедиографски текст Грделички крос је сладуњава комедија у три чина. Драмски темпо протиче у сукобима хтења. По овоме јесте прва комедија те врсте у нашој драмској литератури. Ако су само хтења главних јунака, онда је јасно што нема великих бура, трагике,

⁶⁷ Напомена: О раду Добривоја Бошковића видети опширније у студији Д. Коџића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

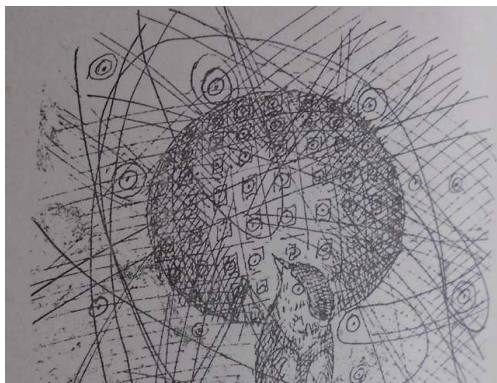
ироније, сатире и сукоба карактера. Тај живи свет је приказан у завичајном миљеу, а хумор проистиче из неочекиваних хтења и локалних израза у говору Грделице.

II

Радња се догађа у кафани. Комедиографски текст је једносмеран и животан. Сва хтења су реална: Боне жели да се ослободи дугова удајом ћерке, ћерка хоће да се уда за момка кога воли, мајка и баба желе да набаве контакт сочива и слушалице за уши. Ту су и Београђани који ће учествовати у кросу, Лесковчани, гости и Грделичани. Сви ликови имају разна етичка обележја, па су и хтења различита. Осећај хумора проистичке баш из тих хтења. Ликови нису типични. Гледалац очекује крос, може ли крос да се одржи у кафани? Не може. Доћи ће Драган, студент из Београда, и рећи ће да је победник кроса. Очекивање кроса је само вештина драматургије. То је начин да се усмери пажња на неку крупну реч, на предстојећи догађај. Крос је загонетка, то је драмски реп, али није кључ за решење радње комедије. Крос ће помоћи Драгану да се заљуби у Соју и да се вери са њом. Драган рецитије дивне љубавне стихове Соји. Мита ће верити Нину и рећи ће: „Грделица нам је донела срећу за цел живот.“ Цумба свира и колом се завршава комедија.

%

Чиме се посебно одликује овај комедиографски текст? Писац је познавалац локалног говора. Главне личности говоре тим језиком. Навешћу неке симпатичне изразе: и убав и ружан остварив, убавило кућу не завילו, онај је рекја да жене носе штиккле да гим се језик не букја по земљу, будала се не сеје, сам си ница, тера мазно на празно, боље да оклизнеш сас ногу него сс језик, имаш зета, имаш си магаре итд. Комедија Добривоја Бошковића је као млечна чоколада. Појешћемо је смејући се.⁶⁸

⁶⁸ Станко Ђорђевић, Добривоје Бошковић – Грделички крос, Књиготека, Београд 1993. Приказ, Наша реч, Лесковац 1999.

ЖИВАН СТОЈКОВИЋ

I

Један од најпознатијих историчара, проф. др Живан Стојковић,⁶⁹ који је, најчешће у коауторству са професором Храниславом Ракићем, дугогодиш њим директором Народног музеја у Лесковцу, објавио већи број запажених књига, 2002. године објавио је кратко, али веома интересантно дело „*Езон у Лесковцу*” (Издавач Културно-просветна заједница, уредник Мира Коцић) где је на крајње једноставан, али веома занимљив начин описао „*згоде и незгоде*” познатих Лесковчана, а и сам је, као функционер и историчар, био учесник многих занимљивих догађаја.

У поговору књиге, проф. др Живан Стојковић каже да када мину године навиру сећања, а успомене на скорашњу прошлост постају све више садржај мисли, осећај пријатности, носталгично враћање у маштовитост и ведрину духа, и рађају снажну жељу за незаборав. Лесковац доказује да је град са великом душом, средиште тананих осећања за хумор као најбоља потврда вредности не само актера пошалица већ и свих оних који их прате и разумеју. То је истовремено и његова традиција, обележје и богатство као и доказ неуништивости духа који је основа и гаранција пословности и сналажљивости у свакој ситуацији. Ретке су средине где се шала прима без љитње, а актери такозваног „озбиљног хумора” добијају на популарности. Идентификација тиме постаје потпуна.

⁶⁹ Живан Д. Стојковић је рођен 1. јануара 1937. године у Великом Трњану, општина Лесковац. Филозофски факултет, група историја, завршио је у Скопљу. Универзитетски професор и први декан Технолошког факултета у Лесковцу. На Филозофском факултету у Скопљу студирао је историју и био демонстратор за стари век и археологију код проф. др Петра Лисичара и један од најбољих студената Универзитета у Скопљу. Дипломирао је са просечном оценом 9,75. Каријеру професора историје започео је у Лесковачкој гимназији у којој је радио деценију и по. Цењен је као врстан педагог, предавач и омиљени професор. Жељан знања, пун здраве амбиције, енергије и стваралачког заноса уписује се на Правни факултет у Нишу и са највишим оценама завршава прве две године. Затим, на сугестију пријатеља постаје последипломац на Филозофском факултету у Скопљу где је магистрирао 1978. године. (...) Лесковац је 22. октобра 1979. године свечано обележио почетак наставе на Технолошком факултету, а студенти прве године, у присуству бројних угледних гостију и познатих научних радика, поздравили су свог првог декана Живана Стојковића. И поред тога што је рад на факултету захтевао велико ангажовање, то га није спречило да се даље стручно усавршава што је резултирало одбраном докторске дисертације на Филозофском факултету у Скопљу 1983. године. (...) Своју наставну делатност, после 41 године рада и 65 година живота завршио је на факултету у коме је уложио све духовне и физичке способности. (...) Добитник је бројних признања и неких одликовања од којих му је, према сопственом признању, једно од најдражих „Повеља“ Универзитета у Нишу. Напомена: Видети опширније студију Д. Коцић „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

Потреба да то саопшти, на основу сопствених и сећања других актера била је јача од страховања пуританаца да ће пошалице бити схваћене погрешно и као компромитација. Напротив.

У поглављу „Лична карта актера”, проф. др Живан Стојковић подсећа да је почетком осамдесетих година 20. века власт у Лесковцу била „јака”, а ауторитет председника велика. Тада је на тој дужности био Милорад Вељковић, првоборац, комуниста, поштен, дисциплинован, велике енергије, оштар, али правичан. Сарадници су га се бојали, али и поштовали. Када је он у канцеларији ниједном од њих није падало напамет да напусти зграду без веће службене нужности. Јер, кад он тражи неког од својих сарадника, тај мора да буде ту, или што хитније мора бити принађен. Његов шеф кабинета Момчило Момчиловић знао је сваког тренутка да процени како је расположен и наравно да његовим сарадницима да одређена упутства. Дан када председник није у канцеларији или је на путу скоро је празник за његове сараднике, па је свако од њих већ ујутру желео да има информацију о томе да ли је он ту или није.

Тих година је увелико функционисао Извршни савет СО, чији је председник био Ђорђе Томашевић, послован, озбиљан, стручан, уздражан и не баш много спреман за шалу. Потпредседник Извршног савета био је Живан Стојковић, професор, пун енергије и жеље да добро обавља посао, али и пун ведрине и увек спреман за шалу на нечији рачун коју многи од његових другова у почетку нису схватили. Начелник за друштвене службе Витомир Маринковић, професор, зналачки је обављао посао. Искусан, ведар, али и увек спреман да попије вињак и да се са друговима нашали, допуштајући врло често и шалу на свој рачун. Секретар Извешног савета Стојан Данковић, оличење чиновничке педантерије, послован и добар познавалац прописа, увек са свеском испод руке, спреман за прихватање налога претпостављених, хладнокрван, али и спреман да се насмеје и прихвати сваку врсту шале чудећи се највише службеним пропустима својих другова и сарадника. Стеван Јовановић, судија, саветник у Извршном савету по задатку, познавалац своје струке и још бољи познавалац људског карактера, ведар и пријатан, а повремено оштар и неугодан. Драган Димитријевић, секретар секретаријата за пољопривреду, добар стручњак и друг, прихватао је шалу без љутње на свој рачун, а учествовао је предано у свим ујдурмама. Светозар Миљковић Светица, секретар Секретаријата за финансије, изузетно вредан, дипломирани економиста који и кад помисли на председника устане, одано је обављао налоге функционера, наравно само претпостављених. Милан Митић, из Загужана, ожењен Францускињом, генерални директор Лескотекса, са девет хиљада радника, чест гост ресторана, ведар и насмејан, спреман да прихвати шалу, али и доста обазрив. Војислав Шумоња, дипломирани економиста, сав предан послу, доста плашљив и конфузан, али вредан и спреман за сарадњу, не љути се и када му нападају припремљен материјал,

али га упорно образлаже иако га нико не разуме. Често је задиркиван због тамбурице. Милорад Васиљковић, дипломирани економиста, врло амбициозан, сав предан успеху посла који обавља, дисциплинован, али и оштар, а за шалу поставља границе. Води рачуна о свом реномеу и не дозвољава да буде компромитован код руководиоца. Када је председник у Лесковцу, не излази из канцеларије.

Ненад Кражић, дипломирани организатор за културно - уметничку делатност, из грађанске трговачке породице, духовит и даровит, увек насмејан. Према друговима отворен, са широким кругом пријатеља. Слободан Костић Коста, дипломирани правник, ненадмашни козер, лесковачки Нушић, аутор бриљантних сатиричних текстова, прониљив и увек спреман да изазове буран смех оних који га слушалу, а да се сам не насмеје. Томислав Н. Цветковић, професор књижевности, дугогодишњи директор Народног позоришта, књижевник са признатим реномеом, бард културе, виртоуз за вице, доста осетљив, али и спреман за шалу. Ту су, наравно, и друга имена, која су седамдесетих и осамдесетих година прошлог века била присутна у политичком животу Лесковца.

II
У Лесковцу је почетком седамдесетих година било актуелно завођење самодоприноса. Атмосфера је била прилично напета, мерила се свака реч на седници Извршног савета. Посебно је била занимљива дискусија дипломираног правника Светислава Арсића, који је после уводног излагања Жике Стојковића, казао да је његово излагање било у „Езоповом стилу“. Извештај је био ипак усвојен, али нелагодност и збуњеност је била присутна код неких руководиоца. Вита Маринковић и Живан Стојковић, осетивши да могу да направе сплетку, искористили су новонасталу ситуацију док су шетали главном улицом са Станчом Стаменковићем, секретаром Секретаријата за комунално - стамбене послове и Вељом Стефановићем, директором комуналног предузећа „Комуналац“. Зато су их питали да ли знају ко је Езоп, кога је споменуо Светислав Арсић. Обојица су били збуњени и одговорили су да га не познају и да такав никада није долазио у Лесковац. Жика и Вита су питали да нису са њим случајно пословно контактирали ван Лесковца. Одговорили су да нису исказујући и лично задовољство да је тако. У том тренутку је наишао Радослав Динчић, секретар Већа месних заједница, који је био ангажован и у спортском клубу „Дубочица“. Доста замишљено је одговорио да га не познаје и колико он зна Езоп није играо ни за „Дубочицу“.

Растал су се посла тога, а сплетка је остала. Забринути да се не ради о некоме који би могао да им науди, Станче и Веља су сутрадан наставили са истраживањима. Директор Већа је замолио свог сарадника Јоцу Хлора да провери да се не ради о неком инфорбиривцу, који се упетљао у целу ствар!

%

Када је једнога дана, после седнице Извршног савета („општинске владе”), уз обавезну троструку проверу утврђено да председник општине Милорад Вељковић ван зграде, а председник Извршног савета Ђорђе Томашевић морао је да оде на други састанак, сви су се орасположили - и Жика, и Вита, и Драган Димитријевић и Милан Митић, и Микица Цветановић. Одмах су се окупили код Томашевићеве секретарице Олгице и ту их је чекала флаша вињака. Уз шаљиве коментаре, чашице су се брзо празниле и поново пуниле. Међутим, сасвим изненада и необичајно дошло је до шока и запрепашћења када су се врата нагло оворила и када је у канцеларију ушао Миле Вељковић да потражи Томашевића. Наравно, запањени и убледели, сви су одмах устали, али се на велико изненађење свако снашао да своју чашицу ухати руком и склони је иза себе или стави у џеп, без обзира на то што је у њој било вењака. Миле је питао Олгицу где је Томашевић и видно љут није се обратио ниједном од присутних. И таман кад су сви помислили да је све добро прошло, Миле се полазеће обратио Милану Митићу речима:

- Извади чашицу из џепа. Цури ти вињак!

На срећу, на томе је остало.

%

На крају другог мандата Извршног савета СО, 7. априла 1982. године уприличена је свечаност, уз богати ручак, али, како пише проф. др Живан Стојковић, све је плаћено - из сопственог џепа!

За ту прилику Живан Стојковић, потпредседник Извршног савета, припремио је уобичајне опаске, које је прочитао. Цитирамо из књиге „Езоп у Лесковцу”: Вита Маринковић - најстарији, Жика Стојковић - најлепши, Станче Стаменковић - најкрућенији, Света Миљковић - најзамућенији, Ђока Томашевић - најозбиљнији, Веља Стефановић - најпушач, Воја Шумоња - најјаснији, Слободан Ранђеловић - најдискутант, Стеван Јовановић - најпааметнији, Милан Митић - најплашљивији, Миле Стаменковић - најзабринутији, Предраг Димитријевић Преша - најбркатији, Миодраг Перовић - најљући, Миле Стојиљковић - најфлексибилнији, Петар Митић - најранчер, Драган Димитријевић - најсељак, Михајло Дојчиновић - најтврдоглавији, Стојан Данковић - најшволер, а у категорији „најинтелигентнији” записано је - нема таквог!

И опет, у шаљивом тону Живан Стојковић записује: „За време свог професионалног ангажовања у Извршном савету, Жика је решио питање моста код своје викендице!” Као посебне бисере са седница Извршног савета, Стојковић наводи неколико дискусија. Тако је председник Ђорђе Томашевић једном приликом казао: „Чим стање код нас расте, органи падају, па је то нереално. Ми се можемо и убити, али и после тога треба да тражимо решење. Јер, ако на једну главу иду две главе, треба створити могућности да стручно око дебело уђе!”

%

Крајем новембра 1979. године, после низа тешкоћа, вршене су убрзане припреме за свечано отварање Технолошког факултета. Вршилац дужности декана био је Живан Стојковић, кога је Стеван Јовановић, као секретар факултета означио као „*директор факултета у оснивању*”. Тако је Живан Стојковић био једини директор факултета у тадашњој Југославији!

Са колико је чуђења то примљено на Нишком универзитету, у чијем је саставу био Технолошки факултет, не треба ни говорити, а грешка је морала коначно да буде исправљена на свечаној седници Савета факултета. Пошто је оснивање факултета у Лесковцу био значајан догађај за град, требало је уприличити и свечано отварање за које су вршене озбиљне припреме. И кад су припреме темељно окончане, Живан Стојковић је дошао да реферише код председника Милета Вељковића, Бранка Цакића, Милета Стојиљковића и Ђорђа Томашевића. Требало је детаљно размотрити програм и саслушати Стојковићево уводно излагање. Када је дошао део у коме помиње колико је професора ангажовано на факултету и поменуо два ванредна професора, уследило је реаговање присутних. Читање је прекинуто, а један од функционера је енергично протесовао бунећи се против тих ванредних професора, односно хонорараца, истакавши да то неће бити добро примљено у јавности. Стојковић их је уверио да се не ради о хонорацима, већ о звању наставника универзитета, па је, уз сумњиво климање главом, наставио да чита уводно излагање!

Затим се прешло на програм. Када је Стојковић предложио да свечаност почне студентском химном, „*Gaudeamus igitur*” поново је дошло до бурног реаговања. После објашњења да се ради о универзалној химни студената на латинском језику, која се изводи на свим универзитетима у Европи, један од функционера се енергично успротивио да се изводи та буржуаска химна. Ситуација је већ постала озбиљна, али је после дуже расправе ипак одлучено да се прво изведе државна, а онда студентска химна!

Када је дошао и тај дан, Стојковић је настојао да свечаност почне на време, па је стално имао у приправности домара Бошка и његову супругу Олгу, за случај да се укаже нека потреба. Када је проценио да је све спремно да свечаност почне, стао је за говорницу и у том тренутку је приметио да су улазна врата велике сале била отворена. Дискретно је позвао Бошка и рекао да затвори врата. Бошко, желећи да што пре изврши наређење, пред препуном салом, гласно довикнуо својој жени Олги, која је била поред врата:

- Јолке, Јолке, з’пни врата, рекја декан.

Настао је смех у сали, али је Стојковић одмах почео са излагањем како би то што пре било заборављено.

%

Канцеларија Ненада Кражића, директора Дома културе у Лесковцу, била је редовно састајалиште његових другова. Једнога дана Живан Стојковић и још неколико његових пријатеља, решили су да оду код Ненада Кражића и да га натерају да части. Имали су и разлога, јер је Нешина представа „*Зона Мантина*” добро прихваћена. Видно задовољан таквим исходом, Ненад је био тога дана посебно расположан. Дочекао је другове весело, примао честитања и одмах, на велико чуђење другова, сам понудио сок и кафу. О жестоком пићу није се ни могло да размишља.

После силног наваљивања, Ненад Кражић је пристао да неколико својих пријатеља одведе на ручак, али код своје куће, јер је његова супруга Олга припремила „*царски ручак*”. Оваква понуда била је велико изненађење, па су сви то одмах прихватили. Олгине супруге није било. Неша се извинио што ће морати сам да се помучи да постави ручак, јер то никада није чинио. Донео је неиспеглан столњак, поставио чашице за ракију, тањире и четири кисела краставца, затим прибор, сирће, со и бибер. Уместо салвета, опет уз извињавање, пошто не зна где су, поставио је четири обична папира. Док је то постављао, љутио се на супругу Олгу што је отишла, јер би му све било много лакше, чак је и псовао у кухињи. Жалио се да не може да пронађе пиће, па је донео једну малу пластичну флашицу у којој је било нешто ракије. Другови су га грдили што ништа не зна у својој кући, али су били стрпљиви и чекали да постави ручак. Налио је мало ракије, а онда се повукао уз изговор да у кухињи треба да подгреје припремљено јело. Ипак је често улазио у собу у којој су другови чекали ручак и говорио да ће брзо бити готов. Прошао је скоро сат, а Ненад није ништа доносио иако је нешто у кухињи припремао. Коначно, Ненад је донео велику шерпу и ставио на сто. У шерпи је била обична вода и уситњен бајат хлеба. Видевши да су његови другови видно изненађени, Ненад је рекао:

- Тачно је да сам вас позвао на царски ручак, али сам заборавио да вам кажем да сам ја сиромашни цар!

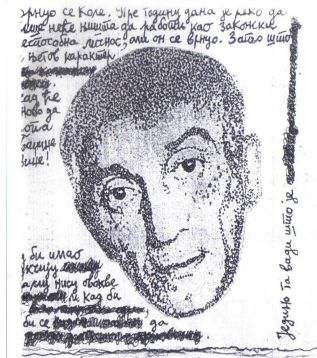
СЛОБОДАН КОСТИЋ КОСТА

И Слободан Костић Коста припада малобројној групи лесковачких писаца с краја XX и почетком XXI века који су зналачки посматрали живот са ведре, хумане стране.⁷⁰

Своје прве, почетничке прилоге, карикатуре, објавио је у лесковачком недељнику „Наша реч“, а потом се огласио хумористичко-сатиричким радовима. Одликовали су се особеношћу тема, приступу „џакама“, обрту, порукама и свему што такав стил и садржај карактерише, а прилог чини убојитим, са савршеним жаокама које не вређају, погађају у праву мету.⁷¹

Као студент права објавио је у листу „Студент“ текст о филму „Битка на Неретви“. Приказ је био у Костином „стилу“, са опаскама и „бодљама“, које су „дигле на ноге“ ондашње „величине“. И Слободану је забрањена даља сарадња у листу. Наставио је да пише, али „за себе“, није објављивао своје рукописе.

Сарадња са београдским листом „Јеж“ почела је благодарећи познанству Слободановом са истакнутим књижевником Драгославом Михајловићем, који је боравио у Лесковцу. Познанство са њим било је пресудно у погледу активног укључивања Косте у токове „живе, писане речи“. Оберучке је прихваћен за сарадника и убрзо стекао епитет најчитанијег „јежевца“, уз ласкаве оцене читалаштва. Благодарећи особеном стилу писања, избору тема и другим вредностима објављених прилога, стекао је највише пизнање ове издавачке куће – одличје „Златни јеж“, које се додељује стварно најуспешнијим ауторима.

⁷⁰ Напомена: Видети опширније студију Д. Кошића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

⁷¹ Властимир Вељковић (главни уредник листа Помак), Слободан Костић – Коста (1941 – 2011), Помак бр. 53/54, јануар – јун 2011, стр. 18 -19. Напомена: Угасио се живот Слободана Костића, популарног Косте (1941 – 2011), једног од најплоднијих и најчитанијих сарадника београдског хумористичко-сатиричног листа „Јеж“. Тихи стваралац, блистави хумориста и инвентивни сатиричар високих домета и, надасве, човек истанчаних хуманих вредности, утиснуо је трајне трагове у миљеу духовних садржаја ове и шире заједнице. Био је члан уредништва часописа за књижевност, уметност и културу „Наше стварање“ у Лесковцу. Рођен је 6. марта 1941. године у Крагујевцу, где су му родитељи службовали. Школовао се и одрастао у Лесковцу, а на Правном факултету Београдског универзитета стекао је диплому правника. Свој радни век провео је у стручној служби Фонда за инвалидско-пензионо осигурање у Лесковцу, где је стекао заслужену пензију. На велику жалост, мирне пензионерске дане прекинуо је његов одлазак у вечност и сећање, спомињање и незаборав 23. маја 2011. године. Прилог објављен у рубрици Спомињање.

На наваљивање пријатеља, Слободан је 2005. године објавио запажени хумористичко – сатирични роман „Гуте Ђубре“, а две године потом изашла је његова збирка хумористичко-сатиричних текстова „Неотисива направа споменичке дивоталности.“ Обе књиге су изашле у едицији „Златни јежевци“, издавачке новинске куће „Јеж“.

Са изузетним успехом, Коста се бавио ликовним стваралаштвом, понајвише илустрацијом, а мало је познато да се доказао и у сликарству. Књига „Ђораво злато“ аутора Радета Јовића штампана је у манускрипту, урађеном Слободановом руком и талентом. Такође су раскошно илустроване „Бацине новине“, посве особене „новине“, које су, у једном примерку, у манускрипту излазиле „само петком“. Његов садржај, у „стилу“ надареног Косте чинили су изванредне карикатуре и хумором зачињени прилози о „виђенијим“ суграђанима, дешавањима типичним за ову средину, сценама о нама и о „свему другом виђеном у токовима наше свакодневице“.

II

Ошишани јеж’’ је (2005) штампао хумористички, или боље речено, пикарески роман „Гуте Ђубре’’. Пикарески романи, попут Лесајовог „Жила Бласа’’, били су писани у XVII и XVIII веку без устручавања пред проблематичним моралним профилем јунака: јунак делује у свету таквом какав јесте и задивљује надомишљатошћу са којом се сналази у више него сумњивим и мрачним околностима.⁷²

(...) Слободан Костић је мишљења да је цео живот збир погодака и промашаја, до којих долази човек колико – толико свесним напором, али да много тога зависи од случаја који ће коначно решити судбину тешког настојања да се одлучи о властитом успеху или неуспеху...

(...) Роман започиње збивањима током Другог светског рата, а завршава се у првим годинама послератне стварности. Судити о карактеру целих народа је незахвално, јер се онај ко тако уопштава сусреће са одбијањем да је донео исправне закључке и отвореном сумњом да је сувише хитро и лакомислено дошао до наопаког увиђаја шта то краси или ружи слику појединих нација, како свог, тако и туђих. Али, без таквих уопштавања, колико год да делује преурањено, писац не би имао о чему да пише. Слободан Костић је, упркос свему, праведан и јасан у својим оценама. Немци из његове књиге су одиста оличење дисциплине.

(...) Слободан Костић Коста поседује неку врсту мудрости. Сви који га знају потврдили би да се не покорева никаквој аргументацији и да опрезно одбија да се сложи и са најдобронамернијим дефиницијама. Живот је једно немерљиво и опасно чудо и зато треба знати да се буде задовољан.

Коста на то упозорава сваког саговорника који се, распричан и одвећ широке руке у објашњавању свих тако познатих околности, жали на

⁷² Д. Тасић, Пикарески роман Слободана Костића Косте, Слободан Костић, „Гуте Ђубре’’, Ошишани јеж, Београд 2005, Завичајни круг и српске теме, Филекс, Лесковац 2006, стр 34.

људску глупост и велича памет: Коста би на то узвратио да је благо паметнима док има глупих, јер у противном не би било никог да у односу на њих паметни буду паметни.

Тешко је притећи у помоћ било коме, а човек помаже сам себи колико уме и ако се сам не снађе, нико неће моћи да му буде од користи, ма био оличење памети или чисте простоте глупости.

Искре хумора врцају на све стране; на сву срећу, нема расне селекције па су људи свакакви и никакви и међу прецима имају и бистре и тупе, болешљиве колико здраве. Многи причају како им је неки горди и јуначки предак убио Турчина, па је морао да се сели и бежи од потере. То је опште место код Костићевих Срба са Југа. Но, у овом роману један његов јунак тврди да су његови преци убијали само сународнике, уместо да јуначки тамане Турке, а када су се сетили да би можда ваљало да изађу на крај са неким Турчином, Турака на Југу већ није било, давно су се одселили натраг – у Турску.

Гуте Ђубре није сва сушта врлина, али није лош у души. После доласка из Немачке, Гуте је преко ноћи постао сеоски учитељ и радећи по програму са ученицима полако се, изненадивши самог себе, приклонио овом позиву учећи упоредо са децом: нешто су научили и новопечени уча и његови ученици. У једном тренутку Гуте, одобровољен, каже:

„Децо, ако ви нешто није јасно, слободно ме питајте да ви објасним”.

Коста не би био Коста кад не би био ироничан:

„Сматрао сам да селска деца ништа не знају и да нема то питање на које нећу да одговорим”.

Али, нашао се ту, међу децом, паметни Мићко, који је поставио читав низ разложних, а тешких питања, која су разоружала младог учитеља и на која није могао дати лаке одговоре. Гуте, премда пробисвет, није показао ни траг зле воље према радозналом ученику који поставља питања без једноставног одговора, него се још труди да даровиту младу главу некако утеши похвалом због тога што детету није у стању да сместа пружи сазнања за којима оно жуди:

„Ценим да имаш опасан мозак кад се толико распитујеш, и то је скроз у реду, али сад ћемо нас двојица нешто да се договоримо. Све што те буни запиши, па кад се свеска напуни, ја ћу с њом да одем у Лесковац да нађем одговори. Ја, Мићко, знам да одговор на учитељска питања, а ово што ти питаш су питања за професори. И мене, то да знаш, буни оно за воду.”

Наиме, Гуте је заједно са дечаком збуњен што се влага пење уз зидове, упркос земљиној тежи, уместо да се креће само одозго надоле.

Таман се Гуте посветио задатку учитеља, тек што се сродио с децом, одмах је дошло до потешкоћа. Мићко је у свесци, коју учитељ у поверењу није целу прегледао, поставио питање зашто Тито нема презиме на ић и зашто Моша Пијаде, уместо презимена, има надимак на основу којег се види да много пије. Све то као да се десило зато да потврди ауторову тезу како ни од памети ни од глупости нема користи, него некога бије добар

глас и околности му служе, а неко вечито ратује са животом и његовим пресудама над њиме:

Ш

Вило је то равно пре подне. Кроз густу капитализам нису се видела ни три прста пред оком. Кад наједном огласи се звоно телефона. Погледах у правцу часописа специјализованог за објављивање огласа. Очекивао сам да ће се звоно телефона још једном огласити. Како се то није догодило, подигох слушалицу.⁷³

- Овде Српска академија наука и уметности! – зачуо сам женски глас. Шта хоће САНУ од мене! – подвикнух.

Кад су писали Меморандум, нису ме звали, а да о неком научном скупу посвећеном мени и моме делу и не говорим.

- Академик Михаиловић би желео да разговара са Вама! – рече она жена.

И тада сам од академика Драгослава Михаиловића први пут чуо за Слободана Костића. Академик ми је рекао како у „српском Манчестеру“, из чега сам одмах закључио да се ради о Лесковцу, живи један веома талентовани писац, да се српским језиком служи кад хође да га цео свет разуме, док за језиком хумора потеже само кад се креће јужном пругом и да би било добро да га позовем да сарађује у листу „Ошишани јеж“.

И тако је Слободан Костић постао један од најважнијих „Јежевих“ сарадника. У години када свет обележава 400 година од објављивања пикарског романа „Дон Кихот“, најбоље написаног романа свих времена, „Ошишани јеж“ објављује пикарски роман Слободана Костића. Пикарски значи да је главни јунак тога дела неки лупеж.

Када смо већ били потпуно убеђени да се неће наћи писац који ће за јунака свог пикарског романа наћи међу Србљем и мед сном, јер се лупежи могу наћи још само у власти, на челу странака, међу богатима скривени у институцијама српског друштва, невладиним организацијама и медијима, Слободан Костић нам је понудио књигу „Гуте Ђубре“.

„Дон Жуан“, који је после четири века најбољи написани роман, учвршћује нас у уверењу да је тако нешто могуће.⁷⁴

⁷³ Боривоје Бојичић, Српски књижевни пикадор, „Гуте Ђубре“, Ошишани јеж, Београд 2005.

⁷⁴ Роман Слободана Костића Косте, аутора који је присутан у српској периодици, најоригиналније је дело лесковачких стваралаца. Оцена академика Драгослава Михаиловића да у „српском Манчестеру“ живи један веома талентовани писац, да се српским језиком служи како хоће и да га цео свет разуме, показала се више него тачном. Невелик по обиму, роман је пребогат занимљивим детаљима који одсликавају лик главног јунака Гутета, али и читаве галерије људи које је сусрео на путу од Лесковца, до Немачке и после повратка у родни крај, потом у селу, где је био учитељ и касније, док је био чиновник. Роман је, иначе, подељен у седамнаест глава, а чини се да су најзанимљивије странице које описују главног јунака као сеоског учитеља. (...) Почетком фебруара 2007. године, на свечаности поводом „Златног јежа“, у Лесковачком културном центру уручено је посебно признање Слободану Костићу Кости. О његовом раду беседио је главни уредник Жежа Радивоје Бојичић. (...) Костић годинама објављује, сваког петка, своје новине под називом „Бицине новине“ у којима на духовит начин подвргава ситном зезању своје бројне пријатеље из области културе. Неверованто је колико је тај човек духовит, а никада се не смеје! Он просто кипи од хумора и својим хумором терапијски делује на околину!

САВА ДИМИТРИЈЕВИЋ

I

У свечаном четвороброју *Нашег стварања* 4/2003, у одредници „Белешке о ауторима”, уз име Саве Димитријевића стоји: Сава Димитријевић, књижевник. Рођен 1938. у Лесковцу. Књиге прозе: *Свеће у снегу*, *Баче поголеме од сокаци*, *Камењ на памет и Подсисарчани*. ТВ драме: *Господин Клео* и *Мој ујак чудо од детета*; позоришна драма: *Вреглаши* и драмски текст у рукопису: *Ће се жени Мика Дуз*. Живи у Лесковцу.

И он, Сава Димитријевић, мој колега, дугогодишњи новинар Радио Лесковца, сматра да ова одредница довољно казују о њему! Да му поверујемо. Уз широки осмех, и неку врсту само њему разумљиве журбе, на једно моје питање о његовом животу и раду, каже: „*О томе све најбоље зна Тома!*”⁷⁵

%

ЛЕСКОВАЧКИ ФЕЛИНИ - Литерарна појава Саве Димитријевића, половином педесе тих година, у листу „Наша реч”, и у тек покренутом часопису „Наше стварање”(1953) значила је лите рарно суочење са једним дарови тим учеником лесковачке Гимназије⁷⁶.

Поред првих песама у листу „Наша реч”, часопис „Наше стварање” 1957. године, из броја у број, објавио је три приче Саве Димитријевића: „*Двоинарка*”, „*Наш пољар*” и „*Црвено и плаво небо*”. Од те 1957. године, до данас, Сава Димитријевић исписује свој не мали стваралачки опус писца хроничара, публицисте, репортера, драматичара.

За све оне који су слушали бројне радио репортаже, репортерске записе, незаборавну серију „*Породица Недељковић*”, читали Савине приче, гледали позоришну представу на његов текст „*Вреглаши*” на сцени Народног позоришта Лесковац – ваља рећи: да је Сава аутор више радио драма (емитованих преко Радио Београда, Радио Загреба, Радио Пуле, Радио Лесковца; да му је Телевизија Загреб емитовала два драмска текста: „*Мој ујак чудо од детета*” и „*Господин Клеон*”, да је новинар испрва „Наше речи”, па Радио Пуле, а сада Радио Лесковца, да је више прича

⁷⁵ Сава Димитријевић мисли на Томислава Н. Цветковића, који је о њему доста писао и, за разлику од већине лесковачких писаца, који су крајње немарни, води педантну евиденцију, има богату документацију и библиотеку, а Димитријевићу је неколико година био – директор у Радио Лесковцу, где је он новинар од оснивања те станице, уредник Дневника и, накратко, главни и одговорни уредник и директор.

⁷⁶ Томислав Н. Цветковић, Сава Димитријевић – лесковачки Фелини, Помак, бр. 21/22, јули-децембар 2001, стр. 20.

објавио у „Нашој речи”, „Нашем стварању”, „Политици”, „Освиту” и „Помаку”.

Године 1990. у новопокренутој едицији „Наше речи” – Документарна проза, књига I, објављена је књига „*Свеће у снегу*” – људи и сокаци старог Лесковца, књига коју сам препоручио издавачима надахнуто:

„...Ово је књига медаљон – у правом, и преносном смислу; чуваће се истрајно, а читаће се страсно. Ово је књига сановник – толико је у њој нежних, дирљивих, лирских, изаплотних, ноћобдијских снатрења, чежњи и надања... Овакву књигу могао је да испише само песник, сањар и снохватица... Ово је књига која се пише једном, а листа увек при помену Лесковца и духовитих Лесковчана.”

У оквиру поменуте едиције - „Наша реч” објављује (1994) и другу књигу Саве Димтријевића „*Баче поголеме од сокаци*”, а те исте године, Удружење писаца општине Лесковац, објављује му трећу књигу „*Подсисарчани*” са поднасловом као и код две претходне књиге: „*Људи и сокаци старог Лесковца*”. Годинама већ, „Наша реч”, из броја у број, објављује надахнуте текстове Саве Димтријевића под насловом: „Из старог Лесковца”, текстове неуморног трагача, неодољивог заговорника, оданог штитника и брижног чувара свега типичног за Лесковац и Лесковчане.

Сава Димитријевић је један од значајних писаца чија је претежна преокупација, нарочито последњих година, Лесковац и Лесковчани. Наравно, пре тога не заборављамо знамените Лесковчане који су своја најбоља дела исписивали „на лесковачком”: *Сима Буних*, лучоноша Српског позоришта („Дочек краља Милана у Лесковцу”), *др Жак Конфино* („Мој Јоцко”, „Моји општинари”), *Наталија Арсеновић-Драгомировић* („Лесковчанин у Паризу”), *Сретен Динић* („Наша работа”), *Драгољуб Трајковић* („Ладовинке и фотелјке”), *Добривоје Катисазовић* („Лесковачке чарламе и заврзламе”), *Брана Митровић* („Искрице из Дубочице”)...

Међутим, у односу на предатне завичајне писце Лесковчане – Сава је нешто особено; особеност његовог дела огледа се у задивљујућој хроничарској знатижељи и упорном настојању да осветли разгрананавање „*стабла*” Лесковчана – успех појединих породица и или суноврат других, те увећавање града и угледа његовог по ослобођењу од Турака.

Обићи бројне улице и сокаке, разговарати са стотине Лесковчана, може само стваралац који осећа неизмерну љубав према своме граду и суграђанима и има одговоран однос према задатку који је себи поставио. Као заговорник Сава уме да доведе саговорника у ситуацију да исприча баш оно што је карактеристично за саговорника и његову породицу, као и за комшијске односе и градске ујдурме. Све књиге Саве Димтријевића писане су на лесковачком, и прича тече лако и лакореко, забавно и заводљиво у маниру осведоченог приповедача.

Сава Димитријевић, као и остали савремени завичајни писци Лесковчани: *Слободан Костић Коста*, *Раде Јовић*, *Ненад Кражић*, *Гордана Томић Радојевић* - показују својим остварењима да је изражавање у дијалекту и могуће, и да изазива знатижељу и у срединама у којима се не говори „по лесковчаки”.

Стрпљив саговорник, а издашан приповедач, Сава је литерарним умећем допринео да казивања саговорника буду живописна, занимљива и узбудљива. Он на суптилан начин одсликава дух старог Лесковца, „српског Манчестера”, нарави и менталитет доброћудних Лесковчана, шароликост чувене лесковачке чаршије, миловучност лесковачког говора којим се Лесковчани служе и данас, и овде, и свуда где се нађу. „У Лесковац кад дођеш – ил’ ће идеш од реку, ел’ према реку, а десно и лево су север и југ...”

Ваља поменути да лесковачки говор има своју граматику (аутор *Јован Јоца С. Михајловић*), и свој „Речник лесковачког говора” (аутор, професор *Брана Митровић*). Зашто не рећи и то да су књиге Саве Димитријевића спомене на стари Лесковац, кога више нема (у стварности), али га има у памћењу преживелих и потомака им, прерастајући тако у Незаборава! Моје казивање о писцу Сави Димитријевићу, и његовом делу насловио сам: „Сава Димитријевић – лесковачки Фелини”. Приклонио сам се напису „Мој приватни Фелини” извесног *Жарка А. Спасића*, објављеног у „Нашој речи” 20. септембра 1995. године, коме Сава, у посвети, поручује:

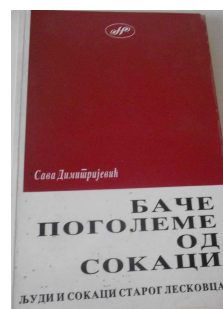
„На Жарка Спасића што у Београд живи, а на Лесковац стално мисли и сања плескавице, ђевапи и кои ти незервативи на цкару.”

%

У књизи под занимљивим насловом „*Баче поголеме од сокаци*” (људи и сокаци старог Лесковца, *Наша реч*, уредник *Михајло Дедић*), записао је много занимљивих згода и незгода. Писао је језиком препознатљивим за југ Србије, односно лесковачки крај, а по властитом признању, све његове приче су - истините. Из те занимљиве књиге, која је можда и понајбоље дело Саве Димитријевића, издвајамо неколико прича.⁷⁷

%

У Владу Дераклију, кројача, заљуби се нека девојка. Влада леп, па га нема колко је леп, ал не воли онуј девојку и џабе што она толко облиће око њега. Да би га придобила - девојка му даде црвену јабуку. И како изеде онуј јабуку, Влада се разболе и које све не чинише да оздрави, ал ништа, не може да остане жив - и умре!

⁷⁷ О раду новинара и писца Саве Димитријевића, добитника бројних награда за књижевно стваралаштво, писао сам у *Политици*, али и неколико листова и часописа и притом посебну пажњу посветио његовом познавању лесковачког дијалекта, али и уметничким вредностима његовим дела, која су својерсна хроника старог Лесковца.

%

На вашар, на Панађуриште куде станицу савере се бели свет. Од воловска кола, таљиге и шпедитери и купови од паприка, парадајзи, краставице, лубенице и кое ти не воће и кое ти не све - не може се прође, а од мириси од плескавице, ђевапи, кобасице, ражњићи, вешалице и све што може на цкару да се пече - не може се издражи. Куде Дедићеву ливницу рингишпили, точкови зашвајсовани на дугче металне мотке закачене за гвоздени стуб да се вртив у круг и да ги ники не украде. Пролећни и јесењи вашар кд је на Панађуриште се собере и цел белосветски свет - ситничари с „*нирнбергај*“, ситни и крупни лопови, џепароши, сецикесе, преваранти, џандари, гатарике и врачарице.

„Срећно па нећке

За мушко за женско

За младо за старо

Срећа те гледа

Ђаво ти неда

Врачарица гатарика све погађа, све казуе: колко ће година живиш, колко ће прођеш у живот.

Та, кое, да ти причам:

Имаш двојицу душмани - један плави, други црномањас. Један ти улази муштерија, други ти излази! Тури неки динар на белег! Све ти има казуем!

%

Благоје воли да попије и тој - из врчву. А по села к'д иде с'с Славка Шаторче да продава ситнице и другу робу - пијев ракију из црепуљу. За тој по кафане и казујев да је Благоја Вашарски с'с другари пет женски мираза попија. К'д га мајка Цвета, жена Загорка и деца викав да иде дома пијан и к'д улегне у кућу - све је весело. Нема тепање, нема викање и јурење, нити па бегање и криење по комшилук. Сви су дома и све је по ред - тон-баритон, тон-баритон, све пет ћерке певав песме које гим Благоје каже, а највише је волеја „Шано, душ, Шано“.

Кд се на Благоју роди прва ћерка, Брана, баба Цвета сви прозори на кућу отвори - да чујев комшије што се родило девојче. А к'д и пето девојче Вида роди - комшије и другари му, по кафане, казуев:

- Леле! На Благоју ће зетови заши да изедев! Пето женско се родило!”

А Благоје Башарски отиде у циганску малу, викну банду и доведе музиканти на други брег и казује гим:

- Свирите, бре! Нек се чуе и нек се знае да је Благоја Вашарски добија и пето девојче!

И свире циганска банда на други брег, трубе ће се распрштив од дување и гочеви ицепив од ударање с тупани. И не смо комшије и чаршије куде Славују и Зајци, него све до Споменик се чује како се Благоје весели за пето девојче.

И живе 85 године, ал' му ни 'едн уши не изеде, него му ћерке волив и чував!

%

Милан Мазнић воли да попије, а највише се весели у хотелу „Круна”. Цигани к’д чујев да је у кафану - саберев се и цело Подворце иде да гледа како се Милан весели. Из Подворце је и музика с’с трубача Шефкета.

- Марсељезу! Марсељезу ми свирајте! - казује Милан.

Шефкет и цела музика свирив му „Марсељезу“ и било коју песму оће да чује.

Милан је највише у друштву Душана Чолака, касапина, у дрвену касапницу над реку куде мос’. И ‘едев они и пијев и на Милана се пријела цигерица од теле.

- За тебе, Милане, ако треба и теле ћу да закољем! - казује Душан Чолак.

И т’кој и направи - доведе теле, заклаше га куде реку, извадише из теле цигерицу и онакој још врућу испекоше гу на цкару куде ноћне ћевапције.

У поноћ Милан и Душан Чолак отидев с’с фијакер у Светоилијску цркву. Милан улегне у дзвонару и повуче конопац и зазвони дзвонара у поноћ, д’ змни дзвонара и од силно звонење град се пробуди и узбуни. Јер, дзвонара к’д дзвони у тој доба и у било кое доба к’д неје време за тој - тој је или узбуна или мобилизација. Ујутру, Милана викнев у општину и он плати казну што је у нић к’д му не’е време звонија дзвонару Светоилијску.

Милан много време проводи по кафане - ако га дом не испрати музика, ондак га пијаног донесе неки од пандури. У кафани му се пријатељи и други гости обраћају за лекарску помоћ.

- Докторе! - казуе му еднпут ники кафански гост - много кашљам, начесто сам заневаљаја, назеб ники може бити!

- Добро је к’д кашљаш! - казује му Милан.

- Како добро, докторе! К’д ме уфати кашаљ не могу до ваздух да дођем!

- Е, с’г ће видиш за које је боље да кашљаш него да не кашљаш! - казује Милан и наручује да дође фијакер. Седоше у фијакер и отидоше на Светоилијско гробље. На гробље искочише из фијакер и Милан казује:

- Јованееее! Јоване, кашљаш ли, бре, како си!

Ал, из гробље - ништа се не чује.

- Живадине! - вика Милан - кашљаш ли, Живадине, како си, бре, Живадине!

Из гробље - па се ништа не чује.

- Ете - казује Милан на онога што је пошја с њега из кафану - ете, чујеш нешто, јавља ли се ники, жали ли се ники на кашљање, чу ли се Јован, јавља ли се Живадин!

- Не чујем ништа! - казује он’ј човек - не чујем ништа и ники се не јавља!

- Ееее! - вика Милан Мазнић - и не мож ги чујеш - они не кашљав и нема ги више. А ти кашљаш и туј си. Добро је. С’м ти кашљај и ништа се не секирај!

%

Тома Ципулка к'д се напије цели штосеви паре од иљадо и две иљаде фрља у шпорет. У јесен закла свињу, направи вешалке и спржу и викну Бошка Јаћимова, Леку берберина Каракеју, а њи се нагњете и Мика Каракеја. На астал све што од свињу може да буде - изнесе се. Жена на Тому Ципулку донесе бокал од три четири кила вино, ладно, дирек из бчву у подрум, пени се. Она донесе - они попише. Савка донесе и други болак - они га попише, побрго него он'ј први. Бошко Јаћимов и Лека Какакеја - суви бурићи. Све што се изнесе на астал, а нее вода, они одма попиве. Тома Ципулка казуе:

- Савке, донеси други бокал!
- То је трећи! - казује Савка.
- Добро, Савке, донеси трећи бокал!

Савка стоји пред врата, а Бошко Јаћимов казуе:

- А, не, не, Савке, немој да доноисиш, више не можемо!

А Тома Ципулка диже руку па акну у астал - све се чаше окренуше наопачке.

- Па, добро, бе - вика Тома Ципулка - кој је овдена наређује и господари, мајку му! Савке - донеси! Ја сам газда!

У собу - зорт. Седиш туј и нема мрдање док Тома не каже да се иде. И т'кој - до пладне 'едење и пијење!

%

У Поп Стевин сокак с'мо Кевче Пикљаче имала фини граматички говор. Она никад не казуе: „Жико!“ Него: „Господ Жиико!“ А увече има да искочи на сокак и децу учив како да се држив к'д шетав с' младићи или играв.

- Ако играте - то морате оооовааако, па оооовааако!

И кад прекара деведесету годину, Кевче Пикљавче, обуче старинску српску ношњу - на њума пинђурица, либаде, фес, тепелук, сат и ланац. Иде код рођаци у гости, а куде Жики Брку к'д отидне поседи и по неколико д'на. Стално накашљује и на Дару, Жикину жену казуе:

- Ете, снајке, идем, кашљам и викам - и до године!

%

У већ поменутој књизи Саве Димитријевића „Баче поголеме од сокаци“, записано је да је Цилко гајдарџија ишао на задушницу у Шпитаљско гробље; жене су давале да једе и пије, а кад се Цилко напије, иде по гробљу и свира у гајде.

- Овој неје место за свирку! Што си дошја на гробље сс гајде! - вика по њега Васка Шпитаљска и истера га из гробља.

Цилко излази на улицу и пева:

- Сади баба жуте тикве – цивли, цивли!

%

Ту, у тој књизи, записано је за Тодора Инајета да кад се напије иде по сокаци и вика:

- Ја кадија, ја спаија - Бау! Бау!

%

За лесковачко насеље Подворце дознасмо да је прво то била бара и у туј бару, у он'ј век за овај век и за навек дођоше Цигани. Направише кованице, излепише ги с' кал и туј остадоше.

Цеља Демировић, трубач - прибележио је Димитријевић - дође куде кума Ване Шушпулу.

- Куме, Ване, ће ми даш нику пару на зајам! Еве ћу ти оставим трубу у реим!

- Тути дам, куме Цемо! - казуе Ване и да паре на Цељу.

Идев д'ни - нема га Цеља. Дође субота, он погодија свирење на неку свадбу, ал - труба му у реим куд Ване.

- Куме! - казује Цеља - да ми даш трубу да одсвирам свадбу. К'д узем паре - ћу врнем дуг!

Прође недеља - на свадбу се већ и заборавило. Ал - Цеља не врћа ни дуг ни трубу. К'д потрошија паре, дође куде Шушпулу.

- Куме! - казује - еве, ја дођо - да ми даш неку пару на зајам, а ја да ти оставим трубу у реим!

Ване па да паре и узме трубу у реим, а Цеља к'о и први пут и к'о и увек - узме паре, а на дуг заборави.

И роди се унук на Цељу. Од играње и певање се не станује. Дође Цеља куде Ване Шушпулу.

- Куме! - казује Ване - ете, родило ми се унуче, па да га крстиш како је ред!

- Оћу! - казује Ване - Ја га крстим: Лжов.

- Ауууу! - завикали Цигани.

- Како, б'е, куме Ване дете да се вика: Лжов!

- Е, па - рекја Ване - његов деда Цеља много лже и нек буде на деду - Лжов!

Ал, Цигани не послушаше кума Ване. На унука дадоше име Ђорђе, а од кума Ване му остаде надимак - Лжов. И тој и остаде - Ђорђе - Лжов, да од кума не остаде урок!

%

КАКО ЈЕ ПОРАСЈА ЉУБА ГАРДА - Такво је време било. Неси могја ни да порастеш док ти мајка и татко не кажев да си порасја. И од како се човек роди пола живот ти изедев татко и мајка, а другу половину – жена и деца! Увек мора други да слушаш. Док си дете – мора да слушаш татка и мајку, а они те с'с стринке, тетке, бабе и деде задзрћав – гледав те на куга личиш. Па на куга си по нарав и на куга ли ће испаднеш кад пораснеш. Па исти си чича Софроније што је изгледаја, а тај Софроније је бија – ко да су га кроз цевку од казан за ракију протињали. Стринке па казујев да имаш котлајасте ноге на деду кој, к'д се напије, слази у бунар дубок дванаест метра – едва га после с'с дебели конопци на чекрк извадив напоље, а он, к'д га пребацив преко сантрач и турив на

земљу вика: „Млого ми врућина па сам слегја у бунар мало да се оладим.“⁷⁸

Ел, па, недај Боже, да имаш нараф на прадеду Милисаву куга су од милос' викали – Тате липса коњ! Он је, кол'ко се у фамилију и шире памти – бија зликовац. А ти какав си и како изгледаш – има да га надмашиш! А кад пораснеш – пратив те у школу! Там па мора да слушаш учитеља. Ако га не слушаш тепа те с'с шибљинку, па те тури да клечиш на камењчики, ел на зрна од мумуруз и гра! И т-мн искочиш из школу и почнеш да наликујеш на самога себе – пратив те у војску. Там слушаш каплара, поднаредника, наредника и све такој до бригадног и дивизијског ђенерала. Сви ти наређујев и ти – сви слушаш! Лези, дик се, пушка к ноzi, пушка на готовс, па разне дневне и ноћне узбуне, трчи, стани, пери ноге, сечи нокти и на руке и на ноге, крпи блузу и гаће, пази да не изгубиш иглу и конач из шајкачу! Ако не послушаш ел па нешто погресиш – тепа те каплар, тепа те наредник, поручник, сви те тепав – за оној што неси направија – да га не направиш, али и за оној што си направија, ал неси га добро урадеја. А и да нема за које друго – тепав те – памет да набереш! И тој се некако заврши, пуштив те из војску, туриш онај зелени дрвени војнички с'ндк на раме, све ти руке и грбину скида док га донесеш дома! К'д дођеш из војску, помислиш – готово је – прође и војска! С'г с'м свој човек! К'д оно – 'ајде ће те женив! Ал, и туј мора татка и мајку, тетке и стринке, ујне и ујке да слушаш – с коју да се ожениш! Нађев ти девојку, ти гим викаш – нећу њума, волим другу, а они се скидав од смејање и не те ни слушава кое гим ти причаш, него си терав по њино и викав ти: Ра кое ву фали – млада је! А млада се и меси и кроји – ко тесто и штоф! Како га омесиш т'кој ће си га 'едеш и како га скројиш – т'кој ће си га сашијеш и носиш! Па, мајка удари у кукњаву, слузе оволке, крокодилске – ми смо вићем стари, вика. Нема кој да не послуша, ни воду да ни принесе да пинемо! И ти, које ћеш – ожениш се с' коју ти они кажев! И дођев деца и ондак слушаш и жену и децу! Жена ти стално нешто прича и уњка – дању уз астал док ручате, а ноћом, што је и најгоре – теби се спије, а она се увива око тебе, дува ти у шију и уши, наплакује, уздише – те ОВОЈ ТРЕБА, па ОВОЈ ћемо ОВАКОЈ, а ОНОЈ - ОНАКОЈ! И ти, ко'е ћеш – како она каже – т'кој и буде! А деца – она ти па викав да си остареја и заостаја, да те време прегазило, да ништа не знаш и које ћеш – слушаш и децу! После те па стигнев године – ни не приметиш к'д остариш. Дође болес' од овој и од оној. Не мож' се савијеш. Ако се па савијеш не мож' се усправиш. Овој ти се укочило, оној откачило, овој попустило, оној учврстило, шија ти дошла ко увртена, па не можеш главу да обрнеш на 'едну страну, него мора цел' да се обрнеш и све у 'едн глед-ц да гледаш! Све ти се убакнуло у памет и помело у главу – не можеш да се сетиш ни које си теја да кажеш ни које си пре тој казаја – памет ти се аметом батисаја! И које ћеш – отиднеш куде

⁷⁸ *Напомена:* Причу Саве Димитријевића „Како је порасја Љуба Гарда“ објављена у Новој нашој речи, јануара 2016. објављујемо у целени.

доктори па и њи мораш да слушаш – овој да ‘едеш, оној немој да ‘едеш, а овој па немој да пијеш, немој ладно, избегавај врућо, немој никако слано, немој љуто, не једи кисело, а нарочито се варкај од благо да не добијеш шићер! И све такој, цел’ век смо никога слушаш! И куде и у које отидоше све теј године – у нигде и ништа! И човеку почне да му се чини да му је много – и овој мало што је проживеја!

%

ЉУДИ И СОКАЦИ СТАРОГ ЛЕСКОВЦА - Одма до Цркву према Широку чаршију били су – Кокошчини. Горча Кокошчин је бија кантарџија на вагу код Влајчићеви на Житни пијац, жена му Зојка, деца гим Љубомир, звани Бојча, снајдер и Мика, шустер. Љубомир – Бојча, жена му Загорка, ћерка гим Лепша. До Кокошчини – пекара – Спаса симиџија, жена му Драга, ћерка гим Перса. Тај фурња је била на Гложански и Спаса гу је држаја под кирију. Па Гложански – Коста Гложански и жена му Стана, ћерка гим Љубица Гложанска је погинула у бомбардовање у подрум преко пут у кућу на Профира Поповића. Љубица Гложанска је имала два сина – један је Лемби, други је бија професор и две ћерке – Добрилу, удала се у Крушевац, и ћерку Веру. Тај Вера је за мајку много туговала и кад види људи она бега! Кд прођеш – она тури шал на очи и преко очи – од тугу за мајку се пореметила! И стане на прозор, стисне песнице и песнице тури под браду и није давала да ву се видив очи! И њу је нашо поштар – мртву гу нашо у кућу. На ћош код Широку Чаршију – МУМЏИСКИ. Били су браћа Илић – Мика, Миле, Сотир и Петар. Преко пут Мумџици – дућан на Ерића – продаваја оружје, муницију и барут. До Ерића – пекара на Афенди Кражића, па грнчарска радња, онда тишљерница па Покретово сокаче (и с’г га има). Преко пут – Даскалови. Дина Даскалова – такој гу викали јер ву је отац бија учитељ – даскал. До Даскалови – симиџиска радња, Коце Симиџија и жена му Љуба. Преко пут цркву – кућа на попа Профира Поповића. Профир је имао четири сина и свима је посебно поделио земљу. Његов син Јанаћ Поповић Профиров наследио је 20 дулума земљу. Мика Буринчић, што беше преседник општине је унук на попа Профира. Јанаћ Поповић, жена му Костадина од Шмикићеви на Нишку улицу, деца гим Живојин и Лепосава. Живојин, жена му Нада. Лепосава се удаде за Лазу Кражића.

– И мој отац Јанаћ Поповић је засукао рукави и три дућана је радео, каже Лепосава. Ед’н дућан имао је – на ћуприју и туј су се правили селски јелци. Па је имао мануфактурну радњу где је била ћевапџиџија на Мрцу ћевапџију – огроман дућан под називом ЈАНАЋ ПОПОВИЋ – мануфактурна радња, а трећа радња је била – извозник за стоку – Јанаћ је стоку за Аустрију терао.

- И кад је било бомбардовање 6. септембра 1944. године бомба је пала на крај наше куће – у четврту собу и скрозирала у подрум, а овамо су остале целе собе! А наша кућа је сматрана као за – најчвршћа кућа. И када

је требало да буде бомбардовање мој брат Жика отидне куде мајку и каже: „Ајде мамо доле у подрум!“

А она рекла: „Не сине, каже, нек ВАС Бог сачува! А ја ћу овде!“

И бомба исече кућу до сам кревет на кој је била моја мајка. И моја мајка Констандина остане жива, а мој брат Жика и снаја Нада погинев. И ту у наш подрум су били триес душе – цео комшилук се сакрио у наш подрум. И од тија триес душе само су погинули мој брат, моја снаја и погинула је и Љубица Гложанска, њен муж је Јоца Јовановић, опанчар. Само они троје погинев у наш подрум, а овија сви останев живи. Остали су и басамаци. Остале су и паре и злато што су били под басамаци и дошо Бица и све собрао. А тај Бица је био наш комшија преко пут у сокаче. И плекани бурићи што смо имали, а тој су бурићи јер је мој брат Жика радео са зејтин – па ел ги тај Бица вуко ноћу, и вуко Бица бурићи, вуко .. И рекоше ми комшије: Божее, рече, Савке – Бица одвуче бурићи ... Море, реко, брат ми је отишо, отишла и снаа па нек иду и бурићи...

Кад на мене после притреба једно буре отидо код Бицу и реко: „Тане, бре, молим те – дај ми едно буре, треба ми! ... Кад он поче да вика: „Ти си шашава...“ и поче да ме псује! А ја сагну главу и побего...

Када већ да умре Констандина Профирова је говорила да је после смрти сина Жике и снаје Наде – греота што она сама своју душу мучи. И онда је хтела да ву се испржив мекице. И испржише ву мекице. И кад је хтела да поврати душу – стомак није хтео и умре за десет дана. И тако је умрела – она је своју душу сама отерала!

Кад је било бомбардовање, ја сам се већ била удала за Лазу Кражића. И ми смо се нагурали у подрум на Душана Дочића. У подрум је била и Соња, жена на Душана Дочића и њихове две ћерке – Мила и Лела. Па је била јетрва на Соњу коју смо сви звали Снајка Наталија и њена ћерка Добрила. И какав случај – кад изађемо из подрум које видим – мој муж Лаза сав у крв и вади рањеници из подрум од Тонкићеву палату (касније хотел Дубочица). У подрум је Угљеша Давидовић тешко рањен, а сестрић од тог Угљеше – Јовица, диван је то био дечко – он је био ударен у тил! И кад су изашли из подрума тај дечко Јовица је мојега мужа Лазу, док га је Лаза износија из подрум – све укрравија и каже му: „Деда Лазо, немој да се секираш, кад оздравим ја ћу кошуљу да ти купим!“

А пре бомбардовања донео нам је грамофон за успомену- као да га је терало нешто, а имао је 14 година кад је било бомбардовање!

Мој муж Лаза га је из Тонкићев подрум рањенога изнеја. После су Угљеша и његова породица побегли у Бобиште и тамо је то сирото дете, тај дечко Јовица – умро!

МОМЧИЛО МИЛЕНКОВИЋ

I

Весели ловци (Фелтон, Нови Сад, 2004), невелика, али лековита књига посвећена смеху, дело је публицисте Момчила Миленковића.⁷⁹

Ту су објављена 222 вица и шала из лекарске ординације. Аутор наглашава да је генерални спонзор и донатор књиге доктор медицинских наука Горан Тодоровић, који ради у Новом Саду, па и сама књига посвећена њему. Шале се не односе само на лесковачки крај, већ имају универзално значење, јер обрађују тему која је присутна свуда где има - ловаца! Читава серија се отвара занимљивом шалом, коју вреди навести:

Разговарају два лекара, па ће један:

- Да ли знаш шта је данас код нас, лекара, несрећа!
- Знам. Несрећа лекара је што болест најчешће погађа сиротињу.

Потом следи друга, занимљива и актуелна шала:

Лежи болесник у болници и добија телеграм од својих колега посланика. У телеграму је писало:

- Драги колега, желимо ти брзо оздрављење, са педесет гласова за, десет против и осам уздржаних!

%

Полази муж, лекар специјалиста, на службени пут у Шведску. Жена га испраћа на аеродром. Милује га и умилним гласом му каже:

- Чула сам да су Швеђанке опасне. Хајде, молим те да се не бих секирала, обећај ми да ћеш бити веран!
- Слушај, жено, ја сам хирург, а не пророк!

%

Пита лекар лекара:

- Зашто је ова госпођа овако нељубазна према теби!
- Ма, пусти - каже овај - лечио сам јој зета.

⁷⁹ Момчило (Мило) Миленковић, публициста и новинар, рођен је 27. новембра 1936. године у Лесковцу, где је завршио основну школу и Вишу мешовиту гимназију. Завршио је Војну академију КОВ у Школи за усавршавање официра ЈНА. Пензионисан је у чину пуковника, а на дужности команданта бригаде. Момчило Миленковић писањем се бави од најраније младости. Објавио је књиге: „Приче лесковачких роштиљџија“, „Виц на роштиљу“, „Библиографија Добросава Ж. Туровића 1952-2002“. Године 2003. појавила се књига „Пиротске чарламе и заврзламе“. Објавио књижевну рецензију „Саша Хаџи Танчић, књижевник и репортер о трубачу Ахмету“. Скоро све Миленковићеве књиге имају литерарни и забавни жанр. Миленковић је члан КК Глубочица – Лесковац, председник Завичајног удружења Лесковчана „Стефан Немања“ у Новом Саду. Добитник је бројних признања. Као публициста и новинар, Миленковић је био сарадник у листовима: Народна армија, Политика експрес, Наша реч, Помак, Борац – Сарајево, Дневник – Нови Сад, Лесковачки дневник.

- И ниси успео да га излечиш!

- Не, него сам успео!

%

У неком селу магарац копитом убио ташту доктора Матића. На сахрану дошло цело село.

- Ташта вем је, докторе, изгледа, била много популарна! - рече учитељица.

- Ма, ђавола, популарна. Сви су дошли да купе магарца! - рече доктор Матић.

%

Среле се две средњошколке.

- Јуче сам у дому здравља урадила тест трудноће! - рече прва.

- Јесу ли питања била тешка! - упита друга.

%

Гинеколог после прегледа:

- Имам за вас, госпођо, добру вест!

- Али ја сам госпођица! - каже пацијенткиња.

- Е, она, госпођице, имам за вас лошу вест!

%

Говорећи о штетности алкохола, предавач др Савић се трудио да слушаоцима што јасније прикаже у каквој мери узимање алкохола штети организму:

- Ако пред магарца ставите две посуде, једну испуњену водом, а другу вином, из које ће пити! - пита предавач.

- Из оне са водом!

- А зашто!

- Зато што је магарац! - зачу се из публике.

%

Долази инспектор у психијатријску болницу. У разговору са једним пацијентом сазнаје да је боравак у овој болници супер. На крају му болесник каже:

- И тебе ће сигурно да излече овде!

- Али, човече, побуни се инспектор - ја сам инспектор министарства здравља!

А болесник ће:

- Па шта! И ја сам овде дошао као председник Владе!

%

Опет прича из психијатријске болнице.

Једног пацијента болео зуб. Речено му је да мора да се извади. Али, он се тога много плашио. Да би га охрабрио, лекар му даде чашу ракије, па још једну, али је он стално говорио да га је страх. После треће ракије, одједном се попео на сто и викнуо:

- А сад би хтео да видим тога ко сме да ме пипне!

%

Лесковчани се често шале на рачун Пироћанаца. Ево неколико шала.

Оде код свог лекара неки Пироћанац да му се похвали како се ослободио муцања, а лекар га изненада пита:

- Како!

- То је било пре месец дана када сам морао да телефонирам из Пирота у Париз! - рече Пироћанац.

%

Лесковчанин прича за Пироћанца:

- Шта ради Пироћанац кад га стеже крагна на кошуљи!

- Иде код доктора да извади крајнике!

%

Опет Лесковчанин прича о Пироћанцу:

Дошао Пироћанац код лекара на преглед и донео балон од пет литара мокраће. Лекар се мало изненади, али даде мокраћу на анализу. Када је било готово, лекар му рече:

- Резултати су одлични, нема никаквих болести!

Пироћанац отрча до првог телефона и позва кућу:

- Драга жено, добре вести. Ја сам здрав, ти си здрава, сво четворо деце је здраво, а здрави су и мама и тата!

%

Из серије црнохуморних шала о Пироћанцима, Лесковчани причају и ову:

Оправљао Пироћанац Санда кров на кући. Када је жена хватала кокошку у дворишту да је закоље за ручак, Санде се занео гледајући коју ће да ухвати, и док је падао са прова, успео је да каже жени:

- Немој да фањаш кокошку, ћу да ручам у болницу!

%

Још две шале о Пироћанцима, које се често могу чути у Лесковцу:

Доручкују два доктора и један ће да пита колегу:

- Колега, јеси ли чуо што Пироћанац не малтерише кућу!

- Да, чуо сам. Зато да му двориште буде веће!

%

И још један о доброј и лошој деци:

- Колега, да ти ја испричам један о Пироћанцу - предложи доктор Јовић.

- Да чујем!

- Позвао Пироћанац малог сина и рекао му: „Сине, ако будеш добар, јутре ћу те водим у посластичарницу да гледаш како градска деца једев сладолед”.

%

У Лесковцу, као и другде, много је шала на рачун ташти и зетова.

Ево једне од њих:

- Перо, нешто ти у последње време слабо виђам ташту Сојку! - пита комшија.

- Ташта ми је у болницу!

- Колко!
- Па, овакој, ако буде среће, за пет месеца ће будне пола године!
-%
Лекар излази из собе свог пацијента и обраћа се старијој госпођи:
- Госпођо, ствар са вашим зетом није тако опасна, њему је потребан свакодневни мир и само мир и све ће бити добро.
- Да, докторе - одврати ташта - то му и ја непрестано говорим, и дању и ноћу!
-%
А онда следи једна питалица, коју често постављају Лесковчани:
- Против чега нема лека!
- Сиде, рака и таште!
-%
- Докторе, мало ми је непријатно да вам кажем, имам много љубавних неуспеха! - каже ча Пера.
- Ча Пера, колико имате година! - пита доктор.
- Шесдесет и шест.
- Хоће у тим годинама да се омане.
- Моји исписници, моји годишњаци, стално се хвале о својим љубавним успесима.
- Мој савет - рече доктор - причај и ти што они причају!
-%
Једна утеха младог доктора:
После детаљног прегледа жене, лекар зове супруга Дику и каже му:
- Ваша жена ће добити бебу!
- Немогуће! Пазили смо најпажљивије и стално! - успаничи се Дика!
- Знате, то вам је као кад возите ауто. Ви пазите, али се други залети! - рече доктор.
-%
Ево још два занимљива савета лесковачких лекара:
- Једна пацијенткиња каже лекару:
- Докторе, шта ће нам оволики доктори кад већ има пуно књига о медицини!
- Зато да болесник не умре због штампарске грешке!
А други:
- Докторе, био сам код специјалисте, он каже да је ваша дијагноза погречна!
- Видећемо, обдукција ће показати!
-%
И сами доктори на свој рачун у Лесковцу причају шале:
- Докторе, јесте ли чули шта се десило сиротом доктору Чубрићу! - каже доктор Петоровић.
- А, шта, забога!
- Невероватно! До јуче човек пио, смејао се, а данас већ ожењен!

II

ВИЦ НА РОШТИЉУ - Момчило Миленковић, који се деценијама бави сакупљањем (а и објављивањем) шала из лесковачког краја, једну од књига назвао је нимало случајно „*Виц на роштиљу*”, а другој је наденуо име „*Приче лесковачких роштиљџија*“. Прво дело имало је неколико издања, а како сада ствари стоје, наредних година се може очекивати можда потпуно нова књига вицева и шала о овдашњим мајсторима кулинарства.

Миленковић примећује да смех има благотворно дејство. Ирци кажу да он „*музика душе*”, Кинези да је „*мелем за душу*“, Јапаци веле „*да срећа улази у дом где се чује смех*“ а Шпанци саветују: „*Оздравите смејући се*”, док би Немци додали: „*Ко се смеје из мртвачког ковчега извлачи ексере*”. Неки научници, попут француских моралиста упозоравају да дан када се човек не смеје, изгубљен је дан, а Ниче би рекао: „*Смех је лек за патњу*”.

Из искуства пуковник Миленковић сматра да је смејање здраво и лековито и да је најбоља терапија, лек и катарза. Неки чак сматрају да минут смеха вреди колико и 45 минута релаксације.

Наравно, један од начина да се човек насмеје, додаје Миленковић, је да чита вицева, шале и досетке.

Највише шала и смеха, бар када су Лесковчани у питању, је у данима „*Ротиљџијаде*”, која се сматра светским фестивалом роштиља и траје готово недељу дана. Поред Миодрага Глигоријевића, који је познат и широм света као „*Драги Буре*” и који је истински прославио лесковачки роштиљ, на манифестацији „*Роштиљџијада*”, пре неколико година, истакао се Новица Станковић Шапоња, који је (незванично) ушао и у Гинисову књигу, јер је шест пута правио највећу и најтежу пљескавицу на свету. Нажалост, Новица Станковић више није међу живима. Погинуо је 9. априла 1999. године на Косову и Метохији, али такмичење у прављењу највеће пљескавице носи сада његово име.

%

У једној од анегдота везаних за отпуштање радника, Миленковић је прибележио:

Михајла, старог лесковачког фабриканта, отпустили из фабрике под старе дане. Кренуо кући, љут и намрштен. Негде око општине, сретне га комшија Столе.

- Абре, Михајло, много лоше изгледаш, ко да ти је, да опростиш, јутрос било 40 дана!

- Мани ме, начисто ме саранише. Добија сам отказ у фабрику! - рече Михајло.

- Откуд па с'г тој!

- Наљутија ме директор до коске па с'м му рекја да је много глуп!

- Бш би волеја да чујем које су ти написали у решење о отказу! - пита га забринуто Столе.

- Мајку гим га мангупсу, написали су ми да с'м открија пословну тајну!
%

Занимљива прича везана је за комшије:

Комшија Пера улази у двориште комшији Арси и, онако љут, још на самом улазу поче да виче:

- Знаш које, Арсо, овој твоје куче цело јутро завија, па моја ћерка, која јутре има испит из виолину, не може да вежба!

- Комшијо, Перо, по туј жалбу ич ти не могу да помогнем. Твоја ћерка је прва почела! - рече Арса.

%

Много је занимљивих прича везано за „веселе” Лесковчане. У ситне сате иду два мокра брата из кафане и гласно расправљају:

- Кажем, ти, бре Милчо, овој што је с'г на небо, тој је Месец! - примећује један.

- Море, сто пута јок. Тој ти је Сунце! - каже други, који више хода четвороношке.

- Месец!

- Сунце!

Тако би они до зоре, док из правца железничке станице не угледаше неког пролазника, зауставише га и замолише да пресуди. Кад чу питање, да ли је горе Месец или Сунце, после извесног размишљања, непознати рече:

- Извините, молим вас, не бих знао да вам кажем, ја... нисам одавде!

%

Ево и шале о једној љубоморној жени:

Долази жена у огласно одељење локалног листа и пита службеницу:

- Да ли се овде дају огласи!

- Јесте, госпођо, овде! – одговори службеница.

- Оћу да дам оглас. К'д она псина прочита новине ваљда ће се врне дома!

- Али, госпођо, пси не знају да читају!

- Он'ј, за кога с'м се ја одала зна! - одговори Лесковчанка.

%

Дом културе Рома из Лесковца објавио је занимљиву књигу публицисте Момчила Миленковића „Нас је много Рома (Amen sam but Roma). Ту се налази 200 прича, шала и вицева „веселих Рома”. Ову књигу Миленковић је посветио Амету Аметовићу, војнику - трубачу друге чете, Првог моравичког пука српске војске, учеснику Кумановске битке 1912. године између српске и турске војске и Рустему Зити Сејдићу, војнику трубачу, припаднику српског „гвозденог пука“, којим је својом трубом помогао да српска војска победи бугарску војску 1916. године на Солунском фронту.

%

Новинар Томислав Стевановић, који је написао предговор, иначе добар познавалац живота и рада Рома у Лесковцу, сматра да се са сигурношћу може тврдити да су прве насеобине Рома на српском тлу, у котлини Дубочице, из XIV века.

Према турском попису из 1570. године у Лесковцу има 13 циганских кућа и то време одвојено од муслимана и хришћана, јер су још били у траговима хинду вере. У то време, Лесковац је био мало градско насеље, са око 1.000 становника, чији су се становници претежно бавили пољопривредом.

Данас Роми у Лесковцу живе у три просторно одвојене махале са 1.000 домова. Стевановић каже да Роми воле свој град, „Подворце” је родбински чврсто повезано са новим насељем „Славко Златановић” и делимично са насељем „Сат махала”. Отуда имамо и поделу на Ерлије и Гуробете. Али независно од тога лесковачки Роми су изузетно гостољубиви, весели и дружељубиви - оцењује Стевановић.

%

Жали се Мира мужу Амету:

- Ти ме више не волиш и више ме уопште не гледаш.

- Па, како могу да те волим и да те гледам! - пита муж.

%

Залутао неки Црнац у циганску махалу. Гледа га неки старији Ром, па каже:

- Ау, брате, колико је овај црн. Питам се колико ли су им онда црни Роми!

%

- Комшија, што си јуче онолко галамија на жену Санију!

- Потрошила иљаду и петсто динара, а никако да се сети за које их потроши.

- А што си данас викао на њу!

- Е, данас се сетила зашто их је потрошила!

%

Неки сељак купи коња од Бошка. Не прође ни два дана, доведе он коња натраг и рече:

- Враћам ти, куме, коња, јер има фелер на око!

Бошко ошину коња и раздере се:

- Мајку ти, коњску, јесам ли те често опомињао да не читаш толко!

%

Љути и разочарани у своје жене, сусретну се на обали реке два Рома, који намеравају да се баце у реку. Пита један:

- Зашто!

Одговара други:

- Због жену! Оставила ме синоћ. А ти!

- И ја због жену. Вратила ми се!

%

Азир је био велика ленштина, нерадник и ситан лопов. Због тих лоших особина, стално су га отпуштали с посла. Када су га ухапсили због крађе, долази му жена у посету и каже:

- Несрећо, Азире, да будеш добар и послушан, јер ће и одавде да те отпусте!

%

Пита мали син Незир мајку Дену:

- Хоћу да ми даш брата!

- Добићеш га, али тек када се татко врене с далеког пута!

- Мамо, зар не би могла да му приредиш изненађење!

%

Колико је један Ром и један медвед!

- Вашар!

%

- Фајко, да ли знаш који се официрски чин означава са једном звездицом! - пита водник Фајка на једном од првих часова обуке.

- Потпоручник! - одговори Фајко.

- А са две звездице!

- Два потпоручника!

%

Сретне Мане комшију Максута, па му изненада рече:

- Гле, па ти си Максуте жив. Ко је онда умро! Ти или твој брат!

- Изгледа да сам ја, јер сам мало пре разговарао са братом! - збуњено рече Максут.

%

Док очекују прве муштерије на пијаци, Саит листа новине, па ће рећи Фадилу:

- Абре, Фадиле, неки лудак је убио жену и себе!

- А кога је пре убио!

- Не знам, то не пише у новине! - рече Саит.

%

Шта ти је, зашто имаш повезану ногу! - пита Мане свог комшију Азира.

- Чудо невиђено. Ноћас сам дошао први пут кући трезан, па ме није мој кер препознао! - одговори Азир.

%

Доктор: Зашто толико пијеш!

Асип: Од жалости!

Доктор: А зашто си толико жалостан!

Асип: Зато што толико пијем!

%

Свађају се два мала Рома, па ће један:

- Мој татко може да бије твога татка!

- Мало сутра, Твој татко је и мој татко! - рече други.

ДРАГОМИР РАДОВАНОВИЋ

I

Најплоднији лесковачки књижевник, професор др Драгомир Радовановић, записао је у књизи „Шале из наше мале“ бројне, изузетно занимљиве догодоштине Лесковчана, њихових пријатеља и гостију.

Драгомир С. Радовановић рођен је 7. априла 1948. године у Кацабаћу, општина Бојник. Основну школу је завршио у Кацабаћу (1954-1958) и Косанчићу (1958-1962). Средњу школу завршава у Лесковцу, студије у Београду (1974), магистрира у Нишу (1976) и докторира у Скопљу (1991). Радовановић је доктор економских наука, професор универзитета и важи за најплоднијег лесковачког писца. Радовановићев научни и књижевни рад приказан је у књигама „Ко је ко у хумору и сатири Југославије“, „Лексикон писаца просветних радника Југославије и Републике Српске и књизи „Знаменити Пусторечани“. Добитник је многобројних признања од којих издвајамо Орден рада са златним венцем. Живи у Лесковцу. Члан је Удружења књижевника Србије. Бави се и сликарством. Драгомир С. Радовановић (Кацабаћ, Бојник, 1948), како је лепо казао Слободан Костић – Коста у „Аутобиографији“ (Помак, 11 – 12. број) „рођен је преко везе и познанства... није хтео да плаче, па га је бабица изударала и то је био прст судбине“, унеколико је био предодређен да буде вредан писац, жанровски веома разуђеног интересовања, а по обимности дела (око 130 књига) апсолутно у врху лесковачке „научно-белетристичке школе“.⁸⁰

%

Чита муж новине, док жена нешто ради у кухињи. Наишавши на један чланак, он је позва и рече:

- Замисли, драга, новинама пише да у Африци може да се купи жена за две козе!

Жена остави писао у кухињи, па ће запањено:

- Па то је страшно!

А муж ће смирено:

⁸⁰ Напомена: Видети опширније у студији Д. Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

- Ја се не бих сложио с тобом. Зар добра жена не вреди колико две козе!

%

Питају Лесковчанку, које су три најлепше ствари на свету.

- Једно пиће пре, и једна цигара после!

%

Жена до касно у ноћ очекује мужа који се запио негде у кафани. У касне сате, муж долази, а она ће:

- Ајде, бре, куда си до с'г! Чим залаје куче, ја мислим ти си!

%

Дође пријатељ пријатељу у кућу. Њега нема. Заприча се он са женом, па пошто га је био глас да је швалер, пријатељева жена га упита:

- Је ли, а како ти знаш која жена хоће!

- Па, помиришем је, и на основу тога закључим.

- Па, хајде, помириши мене, па ми кажи да ли ми се хоће!

Онај је помириша и рече:

- Теби се неће!

А жена одговори:

- Ти или лажеш или имаш кијавицу!

%

Отишао Лесковчанин ауто-стопом у један војвођански град да заврши неки посао. Завршио он посао, мртав гладан и нема пребијене паре. Шета он, па кад доже до општине тога града, виде преко пута приватну кафану где се на ражњу окреће једно јагње и једно прасе. Њему сине идеја.

Уђе у зграду општине и пита на ком спрату је инспекцијска служба. Пошто добије одговор, попе се горе и оде у канцеларију начелника тржишне инспекције. Рече секретарици да му треба начелник Милутин.

- Нема овде никаквог Милутина, овде је начелник Никола, али тренутно није ту. На неком је састанку - одговори она.

- Да, да. У праву је Никола, заборавио сам му име. Хвала вам, навратићу касније - рече Лесковчанин и оде.

Из зграде општине пође право у ону кафану и рече газди:

- Послао ме Никола, начелник, пошто има неке госте, да му пошаљеш отприлике једно кило јагњећег и једно кило прасећег печења, и све што уз то треба. Хоће горе да ручају у канцеларији, а после ће доћи на пиће.

Газда све то припреми, лепо завија и преда Лесковчанину који с оним пакетом оде право на ауто-пут да стопира неког за повратак кући.

%

Седи друштво у кафани, па ће један:

- Зна ли неко да ми каже колико пута у животу поцрвени жена, а колико мушкарац.

Сви ћуте, не знају одговор, а овај наставља:

- Ево, ја ћу да вам кажем: жена поцрвени три пута, а мушкарац двапут!

- Како то! Објасни нам бар до краја - рекоше остали.

- Па, лепо! Жена поцрвени први пут кад јој буде први пут, други пут, кад наплати први пут, а трећи пут, кад плати први пут!

- А што мушкарац два пут!

- Да, да, мушкарац два пут, и то први пут кад не може други пут, а други пут, кад не може ни први пут!

%

Драгомир Радовановић, који је универзитетски професор, прибележио је много занимљивих згода из студетског живота, посебно у време полагања испита:

Намерачио се професор на једног студента, и стално га обара. Сада на испиту студент све зна, а професор поново намерава да га обори:

- Колико сијалица има у овој сали!

Студент брзо изброји и рече:

- Девет!

- Е, није тачно - рече професор - него десет! Ево још једне! И извади сијалицу из џепа, и обори студента.

Следећи пут иста прича. Опет студент све зна. Опет исто питање:

- Колико има сијалица у сали!

Студент ће ко из топа:

- Десет!

- Није десет, него девет! Данас нисам понео сијалицу! - рече професор.

- Е десет! - рече студент и извади сијалицу из џепа.

%

Једна занимљива љубавна прича.

Разгова новопечени брачни пар. Млада пита:

- Драги, шта је за тебе љубав!

- То је оно што ујутру осећам према спавању, пре подне према себи, по подне према храни, увече према пићу, а ноћу према теби. Шта мислиш, јесам ли ово добро рекао! - упита он.

А она ће:

- А ја мислим да је љубав борба за парче меса!

%

Прича неко за столом у кафани:

- Решио ђаво да се жени. Оде код оца да га пита где да нађе девојку.

Стари ђаво му каже:

- Иди, синко, на земљу и тамо нађи поштену девојку за себе!

- А како ћу да је препознам! - упита син

- Врло просто! - рече отац - Када стигнеш тамо само свирни, и све које се окрену за тобом, то су курве! Него, узми неко од оних које се не окрећу!

Послуша он оца и оде на земљу, баш у време корзоа, и нађе једну која се није окретала на звиждук. Узме је он и одведе са собом у пакао.

На то један од присутних рече:

- У што ти је виц! Кажу у чему је штос!

- Штос је у наравоученију које гласи:

- Курвајте се, девојке, да вас не однесе ђаво!

%

Критикује пријатељ пријатеља који се одао алкохолу, па му каже:

- И да знаш, алкохол је човеков највећи непријатељ!

А онај мртав хладан одговара:

- Ја нисам кукавица и нећу никад да бежим од непријатеља!

II

ЛЕСКОВАЧКА МУЋКАЛИЦА - Професор др Драгомир Радовановић и Саша Хаџи Танчић покренули су средином 2002. године часопис „Лесковачка мућкалица“, „српски лист за духовитост и сатиру“. Иако је уредништво најавило да ће се годишње појављивати четири пута, до почетка 2005. године објављена су само два броја.

У првом броју „Лесковачке мућкалице“ (јун 2002. године), даје се објашњење назива часописа. Под назнаком „Зашто се зовемо тако како се зовемо“ наводи се одредница из Речника лесковачког говора аутора Бранислава Митровића, чувеног професора Лесковачке гимназије (издавач Речника, Ленекс, Београд, 1992. године):

МУЋКАЛИЦА, ф. врста јела. „Салте ми је име лошо, а јело си је убаво“. 1. Речн. МС нема. **МУЋКАЛИЦА**, м. причалица, особа која свашта прича. „Голема је мућкалица, и кад почне свашта да ти казује - смучи ти се“, 1. Речн. МС нема. **МУЋКАЊЕ**, н. потајно припремање некога посла, в. мућка. „Осећам како стално мућкав ништо, па ће видимо које ће јетој“. 1. Речн. МС, гл. им. од мућкати. К-О, 470. **МУЋКА**, ф. прикривено припремање нечега, в. мућкање. „Видим ја, да је тој мућка, ама ништо не могу“, л. Речн. МС нема.

%

Поводом књиге проф. др Живана Стојковића „Езоп у Лесковцу“ огласио се у часопису „Лесковачка мућкалица“ Душан Стошић текстом „Откуд Езоп“ и на почетку констатује: Све је у наслову Езоп у Лесковцу. Ако се наслов одгонетне, наставља Стошић, онда се може рећи да је овај хумор благ, али добар. А писац Живан Стојковић више него добар. Ласкамо себи да нам је ова књига постала занимљива одамак чим смо схватили да је Миле Вељковић - Лав. Ако је Миле Вељковић - Лав, онда је писац у овој збирци хумористички и историјских шала - Лисац!

- Око Лава тискају се каријеристи и улизице и сваки лик има свој пандам у свету езоповске басне. Јављају се ту и Гавран и Магарац, и Папагај... Главна хумористичка поента је у лепој игри Писца и Лисца. Писац је поштен, а Лисац је препреден и оригинална протува. Велика је заслуга писца што је талентовано исмејао Лисца. Биће велика заслуга Лисца што ће прославити Писца. Лисац је социјалистички функционер, а писац је његов духовити критичар!

Стошић сматра да „аутоиронија која прожима ову књигу је необичан феномен у културној историји Лесковца“. Била је потребна храбост -

додаје Стошић - да се такав поступак у приповедању изабере... Ако су ово басне, онда треба да имају и поуку. Па, и имају је. Она гласи: „Љуљај Лава и изврни га кад је стар и већ готов!”

%

Саша Хаџи Танчић, познати лесковачки књижевник, добитник Андрићеве и награде Жак Конфино, на духовит начин представио је у часопису „Лесковачка мућалица“ Томислав Н. Цветковића, колегу по перу и звању (обојица професори књижевности):

- Томислав Н. Цветковић постигао да постане знан у свету - као Човек године. Скроман, ненаметљив, тих и повучен, једва да је поднео. Натерали га, на силу - мораш, па мораш, да постанеш Човек! И Хоки - покус (пардон: хокус - покус), он то постаде на безрезервну радост и опште задовољство нимало сујетних Лесковчана. Помак, у сваком случају! Какав помак - томак - рече научно др мр Тихомир Петровић.

- Јеси ли ти разапео Христа! - питао га је једном Жак Конфино.

- И то бесплатно - одговори Томислав Н. Цветковић, док је управниковао Народним позориштем без благајне.

Укротитељ алигатора. Водитељ аматера. Саборац Николе Скобаљића, мада га Ж. Ракић још није примио у Савез бораца. Драматизовао Бору Станковића, Бранка Ћопића и лесковачку културу. Пензионисан: то јест, са Тихим и Прлетом - отписан! Књижевник; књижи све што стигне. Вуковац, али длаку не мења. Једини верник међу неверним Томама!

%

У поменутом првом броју „Лесковачке мућалице” објављен је занимљив (измишљен) интервју са Радојем Домановићем. У поднаслову рубрике „Октобара ће тек бити” стоји назнака „Разговор са Радојем Домановићем, по други пут међу Лесковчанима.“

На прво питање да Домановић изнесе најважније утиске о поновном сусрету са градом на Ветерници, велики писац, који је радио у Лесковачкој гимназији, вели:

- После толиких година један од мојих највећих доживљаја је посета Народној библиотеци у вашем граду, која носи моје име. Е, рекао сам, нешто се велико догодило, а ништа се није променило. Сусрет са братом директором и осталима био је заправо сусрет са њиховим начином мишљења, са њиховом етиком и њиховим, рекао бих, поимањем збивања у друштву, у народу, у држави. Имам осећај, као што рекох, да се ни у том смислу ништа није променило, иако се много тога догодило.

Пошто је посебним актом од 18. новембра 1896. године Домановић био премештен у Лесковац где је као наставник ниже гимназије предавао српски језик, сада следи (измишљени) одговор:

- Ако идем редом, онда морам да кажем да су те године биле за мене висока школа, универзитет, животни универзитет. Имао сам истовремено осећај да сам у Лесковцу привремено. И одавде сам, дакако, пратио збивања у тадашњој династији Србије. Већ тада схватио сам да обе

династије нису у ситуацији да спасе Србију и поведу је даље. Та Србија ми се чинила опасно слуђена и није ми се допала, нимало. Ситуација у Србији - мислим, политичка ситуација, страначка, ментална - била је баш слична садашњој. Ми нисмо познавали комунизам и социјализам, а познавали смо капитализам. То је данас овде супротно: упознали сте социјализам и тежили сте комунизму, а заборавили како изгледа капитализам. И то ме уопште не одушевљава: напротив, веома ме забрињава. Осим тога, остала је поново врло малена Србија, читава у чудној ситуацији и у сталној опасности, јер се ради на томе да је напусти братска Црна Гора.

На питање уредника „Лесковачке мућкакице” да је за његов (Домановићев) боравак у граду на Ветерници везан и рад на трима приповеткама (На младима свет остаје, 1896, Не разумем и Позориште у паланци, објављене 1898. године и констатацију „да сте у трећој описали прво дилетанско позориште у Лесковцу, Грађанско позориште „Југ Богдан” - да сте били његов члан”, писац одговара:

- Знате, свој рад у позоришту ја сам сматрао као продужење свог критичког рада у литератури. Има у њој, дакако, аутентичних елемената. Рацимо, описујем Симу и Мику Бунића (глумца и практиканта), као и себе - Воја професора, то сам ја!

Моја заслуга за лесковачки позоришни живот тек ће се утврдити, али су вас још једном претекли Врањанци, искористивши је као књижевни предложак за драмски текст и сценски израз.

%

У „Лесковачкој мућкакици” (број 2, септембар 2002), Саша Хаџи Танчић је на духовит начин представио и самог уредника Драгомира С. Радовановића:

- Драгомир С. Радовановић је рођен у бојничком Кацабаћу. Зато, ко код га питају градски, одговара селски. Био је најмлађи директор „Србијанке”. Сад му значе и старије. Доктор економске контроле производње. Производи афоризме, хумореске, шале из наше мале и (дедине) пилиће. Предаје (се) на Вишој економској школи. Најбољи колега му је ранији директор Школе Миле Илић „Парада”. „Прави се Енглеz” - оговара га, откад му се ћерка удала за Британца. „А веровао Енгелсу. И у Маркса”.

- Ту ли ти је, момче!?! - пита његову супругу, кад га тражи код куће.

- Ту је. Ал’ га не користи” - одговара „Парадина” жена.

Тражи се мобилним, или први другога, или други првога.

- Дођи да те частим!

- Зашто!

- Зато што ћу те видим!

Виђен, најчешће - код „Булатку”.

Кад претера, уме да каже конобару:

- Уз кафу - донеси и лед. Да оладим главу!

Спаринг партнер за кафанским столом - али „Код Сајмиште” - му је ранији директор и уредник „Наше речи” Михајло Дедић.

- Све што каже – буде! (Дедић за Радовановића).

- Ће умре што не може да одлучује! (Радовановић за Дедића), додајући:

- Знам му дозу, по очи!

Воли салате, баштенске: крастав, парадајз и ситно сецканог Тому Лидера. А пије искључиво „Рубиново” пиво - вињак! Некад их је брзо хватао. Сада њега брзо хвата. Осим носа, који има у изобиљу, потребан му је још само језик. Не и знање језика. Провериле. Његов - на гурање пали!

Бране га Михајло Дедић: „Није миш који једну рупу има”, и песник Бора Здравковић, цитирајући Дедићеве Црногорце: „Срећним људима умре жена, а несрећним - крава!”

Задовољан одбраном, доктор хумориста, чистећи, наручи: „Кило - кило”. Збуњен конобар, слегне раменима, пошто не разуме.

- Што се буниш. Кило чајна и кило 'леба! - одговара, мислећи на вино са киселом водом.

А кад попије ц'пка.

И обећава: „Народ треба сменити”.

Ових дана подиже викендицу и дограђује кућу - све плоча до плоче.

- Тако је у животу мушкараца. Ил' прави кућу ил' га жена вара!

А он веран - „Булатки”. У тој му кафани и изложбена галерија тзв. слика. Заложиио их - за отворен рачун. И газдарицу.

Куповао „Лесковачкој мућкалици”. А кум није „Дугме-комерц”.

III

ПРИЧЕ СА ХИСАРА - Ако је Бора Станковић тражио „*Старо, старо ми дајте*“, Драгомир С. Радовановић у овом прозном делу узвикује „*Правду, правду ми дајте*“. То су основне поруке скоро свих прича извучене до крајњих консеквенци. Тај његов позив, боље рећи вапај, прожима целу књигу „Приче са Хисара“ и делује као „*глас вапајућег у пустињи*.“⁸¹

%

Професор је издао нову књигу, била је обимна, око 800 страна. Студенте је хватао страх када је погледају, обимна, пуна формула, дијаграма, табела... Последњих 200 страна је било празно, без иједног текста по образложењу да на тим странама студенти вежбају и бележе своје импресије.

Професор је имао своју рачуницу. Када неко дође да ургира, он му понуди да купи књигу. У зависно од цене коју хоће да наплати, обележи

Драгомир С. Радовановић

ПРИЧЕ
СА
ХИСАРА

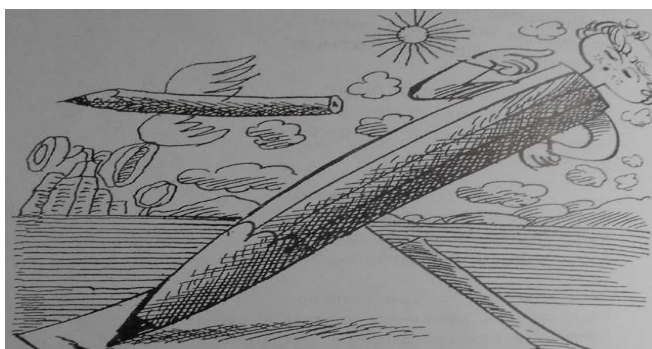

Београд
2014

⁸¹ Мирослав Димитријевић, рецензија, „Приче са Хисара - књига која се мора (про)читати“, Приче са Хисара, стр. 140, Лесковац 2014. године.

поглавља која студент треба да научи. Његов добар пријатељ, иначе познати предузетник, дође у кабинет код њега.

- Шта има ново! – упита он.
 - Дођох, рече предузетник, син ми у следећем року полаже код тебе.
 - Одлично, има ли он књигу!
 - Нема!
 - Е, па мора да има!
 - Па, добро, купићу!
 - У реду, обележићу ти шта треба да научи!
 - Знаш, он ми помаже у раду и има мало времена за учење. Колико треба да научи!
 - Па зависи од цене књиге, видиш колика је!
 - Па то ли она има разне цене!?
 - Разне, рече професор! – За сто евра мора да научи пола књиге, за двеста трећину, за триста четвртину и тако даље!
 - А за хиљаду евра колик оћеш да обележиш!?
 - Онда ће да научи последњих 200 страна!
 - Није ли том ного, професоре!?
 - Није много, то су ове странице! – и показа му празне странице у књизи.
- Професор је узео евре и дао књигу предузетнику.
- Хвала, професоре, супер!
- Затим се обоје задовољно насмејаше.⁸²

⁸² *Напомена:* Ово је једна од прича названа „Књига“. Дело „Приче са Хисара“ има следећа поглавља: „Одговори живота“, „Индекс црвен од стида“ и „Приче свакојаке“. П. С. Једно сећање историчара Добросав Туловића о Радовановићу: У време када је то била јерес, професор Радовановић је у лесковачким кафанама, у друштву пријатеља (и уз неизбежно пиће), певао, између осталог, четничке песме. Једном приликом, у кафану „Сајам“ уђе један инспектор Државне безбедности, а Радовановић запева „Иде Тито преко Романије“, па скрену на песму „Срем те се, сремте, четници“. „Инспектор није Радовановића познавао, позва ме у страну да ме нешто пита: „Туловићу, ко је овај што уједно пева и о Титу и Дражи?“ Ја му одговорих: „Друже инспекторе, Драган се овако шали, он је из партизанске Пусте Реке.“ Инспектор се насмеја и напусти кафану, а ми продужисмо да се дружимо“ присећа се Добросав Туловић, познати лесковачки историчар и публициста.

IV

СЕЋАЊА НА БОРУ – Проф. др Драгомир Радовановић, најплоднији лесковачки књижевник, објавио је 2014. године књигу под насловом „Сећање на Бору Здравковић“.⁸³

У њој су се одабране Борине песме (*избор Данила Коџића*), али и врло занимљиве анегдоте настале најчешће у кафанама.

%

Закон

Води се разговор у друштву, у кафани „Колиба“, где смо најчешће ишли, како се неки новокомпоновани или контраверзни бизнисмен, преко ноћи обогатио и да су то сумњива посла. А Бора ће на то:

- Ако желите да будете мирни, крадите по закону!

%

Савет

Неки млади писци питају Бору како да спроведу аутоцензуру и да избегну евентуалну цензуру како не би дошли у сукоб са законом, а он им одговара:

- Ако живите од оног што пишете, не пишете оно што мислите!

%

Грех

Повела се расправа о Бориној песми „Жена“. Неки је хвале, неки замерају да не приличи његовим годинама, његовом занимању и да је грех што просветни радник који васпитава младе тако пише, а Бора ће смирено:

- Ако је грех волети жену никада нећу молити за опроштај греха!

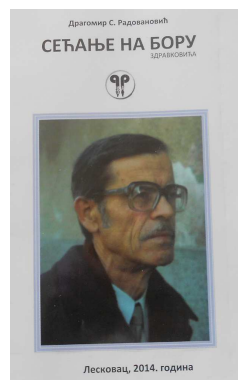
%

Стадо

Разматрајући неке политичке теме, неки причају да је народ стока, да им се поп Ђујић чак тако и обраћао „народе мој, стоко моја“, да је Његош у Горском вијенцу то исто рекао, додуше стављајући у уста те речи Турчину „пучина је стока једна грдна“, а Бора, слушајући све то, рече:

- Све то стоји што сте рекли. Али, не заборавите, ако је народ стадо, онда је вођа ован!

%

⁸³ Борислав Здравковић (1930 - 2012, Брестовац, Лесковац) професор књижевности, новинар, дугогодишњи уредник *Нашег стварања*). Објавио збирке песама: *Тренуци лирике*, Лесковац, 1967, *На падинама сна*, Лесковац, 2000. Заједничке збирке: „Препознавања“, Лесковац 1962, „Она између мене и свега“ (са професором Драгомиром Радовановићем) и „Она између звезда и лишћа“ (са Војиславом Истатковићем, Лесковац 1976). Присутан у часописима. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца. Добитник бројних награда за књижевност.

Давичо

У Лесковцу је неким поводом боравио Оскар Давичо и имао састанак са радницима из културе града. Како је тих дана „Политика“ писала против Давича, један га на састанку упита:

- Друже Давичо, шта нам можете рећи за овај текст из „Политике“ који је уперен против вас.

Давичо, онако лаконски одговори:

- За добрим коњем прашина се дише!

А Бора, који је био присутан на састанку, добаци:

- Да, али због прашине не треба бити коњ!

%

Цензура

Питају Бору како то да се против неких писаца воде поступци, да их оптужују цензори који мање знају од њих, а Бора каже:

- Ако писац не зна шта је хтео да каже, онда цензор сигурно зна!

%

Стање

Причају о стању у земљи, о стандарду који се свакога дана срозава, о незапослености, о школаринама итд, а Бора ће:

- Ако се још погорша, стање ће бити задовољавајуће!

%

Величина

Неки млађи писци причају како је Бора велики песник, али да га друштво адекватно не вреднује и не третира:

- Зашто је то тако!? – пита га један.

А Бора одговара:

- Био бих ја велики писац када бих о њима писао да су велики људи!

%

Страх

Причају о једном који је изненада умро, а иначе је био добар Борин пријатељ:

- Шта му је било, био је баш здрав, изгледао је витално.

А Бора ће:

- Бојећи се смрти, од смрти је умро!

%

Кафана

Питам ја Бору:

- Боки, оћемо ли данас у Колибу!?

- Оћемо, како не!?

- Зашто се не нећкаш, као обично!?

- Не, са тобом идем и свуда!?

- А што? – питам га.

А Бора одговара:

- Зато што се увек лепоп роведем и што ме са тобом ништа не кошта!

%

Смрт

Прича се у неком друштву о неуредном животу, банчењу по кафанама, утицају свега тога на здравље, па чак и на смрт. А Бора одговара.

- Боље је умрети од живота него од смрти!

%

Отац

Сврати Бора код мене враћајући се из кафане мало припит и тражи да нешто попијемо.

- Шта хоћеш!? – питам га ја.

- Домаћу ракију, ако имаш!

- Имам, рекох и изнесох флашу и две чашице. Седимо Бора и ја, пијемо и причамо исто као у кафани. У једном тренутку Бора почиње да плаче:

- Који ти је ђаво сад!? – питам га.

- Нећеш да ми верујеш – говори ми јецајући – много ме подсећаш на мог покојног оца!

%

Говеда

Враћамо се Бора и ја из кафане пијани ко летва. Довезем кола до моје куће и питам хоћемо ли да свратимо код мене на кафу. Он се сложи. Улазимо на капију, а Бора ће:

- Ала смо ти ми говеда!

- А што!? – питам га.

- Зато што идемо да пијемо кафу, а ће пијемо, у ствари, вињак!

Тако и би!

%

Будала

Причају како је нека жена побегла од мужа и удала се за другог, а иначе је реч о људима које у друштву сви знају. Питају Бору како би он то коментарисао, а Бора каже:

- Већа је будала онај који од будале узме будалу!

%

Црно

Прича један у друштву:

- Нешто нас је лоше потерало: прво суше, па поплаве, па ове скупоће, па политичка ситуација... ја мислим црно нам се пише!

А Бора ће на то:

- Више нам се не пише. Већ је црно!

%

Дефиниција

Свратимо Бора и код мене, пијемо вињак и причамо:

- Ти ли стварно пишеш лако афоризме! – пита Бора.

- Врло лако, чак то и не рачунам у посао! – кажем му.

Бора ће мени:

- Ево ти тема: Пратња! Ајде, напиши ми десет афоризама, а ја ћу да те чекам!

Ја на тренутак размислим и кажем што да не. Наставимо разговор, а ја већ размишљам о томе и бележим афоризме. Пратња као сахрана, пратња као пословна пратња, пратња као телохранитељи и тако, разговарајући са њим, а одвајајући део пажње на писање, напишем десет афоризама.

Пијемо даље и причамо, а он ће:

- Хајде, реко ти, напиши десет афоризама!?

- Већ сам их написао! – кажем.

- Кад!?

- Па сад, док смо причали!

- Да чујем!

Ја му их пажљиво прочитам, а Бора ће на то:

- Дефинитивно закључујем, ти ниси нормалан!

- Хвала, Боки, ај живели!

И настависмо да пијемо!

%

Место

Коментаришу неки понашање наших политичара, њихову самовољу, па и бахатост, а Бора им каже:

- Многима од њих је место у лудници или у судници!

%

Лујка

Прича професор Жика Стојковић о француској историји, па се дотаче Луја XIV – „Краља сунца“. А Бора га мртав хладан упита:

- Је ли, а да ли је жена тог Луја била Лујка!?

%

Љубав

Питају Бору да ли се дешавало да се понекад заљуби у другу жену, а Бора им одговара:

- Па нормално! До љубавног судара долази када вам откажу све кочице!

%

Наседање

Жали се један у друштву да му је жена љута, јер јој је неко напунио главу некаквим причама, а она насела па сад не зна шта да ради. Бора га одмери, па му каже:

- Док има на шта, жена не наседа на приче!

%

Песме

На једној књижевној вечери, а стварно смо били уиграни тандем, без неких посебних припрема, усудих се да у присуству Боре прочитам неке своје песме. По први пут пред њим. Бора ћути. Настависмо ми вече наизменично упадајући и оно се, како оценише организатори, успешно

заврши. Излазимо из зграде и питам Бору шта мисли о мојим песмама, а он ће:

- Касно си почео!

%

Домановић

Неки млађи писци питају Бору како оцењује књижевни опус Радоја Домановића. Бора им одговара:

- Он као да је описао све наше вође!

%

Дон жуан

Питају Бору да ли је тачно да је Дон жуан био стварно толико велики заводник и љубавник. Бора им одговара:

- Можда и јесте у то време. Данас он код многих жена не би могао да буде ни приправник!

%

Одлежаване

Причају већ поднапити људи о политичкој гарнитурџ, њиховом раду, успесима и неуспесима, а Бора пресеца дискусију:

- Дуго су боравили на функцијама, ред је да мало одлеже!

%

Другови

Прича се о демократији, транзицији, плачкашкој приватизацији, стандарду итд. Бора каже:

- Е па, господо, сад видите да је боље било да смо остали другови!

%

Писање

Један млади песник пита Бору зашто се одлучио да пише баш песме:

- Зато што волим да живим раскошно! – одговори Бора.

%

Афоризми

Пошто смо се много дружили, Бора ми је први читао или слушао нове афоризме. Када кажем неки, који се њему није свиђао, он ме пита шта сам овим хтео да кажем. Ја му објашњавам, а он ће:

- Онда уз њега на једно две стране објасни шта си хтео!

То је значило да тај афоризамније добар!

%

Политичка обећања

У јеку предизборне кампање коментаришу се свакојака обећања политичара, а Бора каже:

- Зашто нам се оволико удварају, оно што следи после тога нас је снашло!

%

Зарада

Бора је одлично писао, али није знао компјутерску технику, нити токове промоције и продаје књига. За један Осми март предложим му да објавимо заједничку збирку књига посвећену жени где би он дао своје песме, а ја афоризме о жени и љубави. Нећкао се, али после дужег убеђивања, прихватио је. Одвојимо шта ће ући у књигу и одредимо јој наслов по једној његовој песми „*Она између мене и свега*“.

Одведем га код својих синова и питам га каква би слова желео да буду:

- Не зезај ме, па таква каква имају словослагачи!

Затражим од синова да му покажу фонтове и да Бора изабере, а он се љути, јер мисли да га нешто зезам. Када су му моји синови објаснили да то стварно може, он изабере слова.

Када смо одштампали књигу, искористио сам другарске односе са многим директорима предузећа и успем да продам, чини ми се, око 2.000 примерака!

Паре су почеле да пристижу на мој текући рачун и једнога дана замолим Бору да одемо до банке да подигнемо паре.

- Какве паре!?

- Па од наше књиге!

- Ајде, не зезај ме!? – рече Бора.

На моје наваљивање, одосмо до банке, подигох паре, пребројим и поделим на два дела и њему дам половину. Он не може да схвати. Објасним му од које је фабрике колико дошло и он прихвати новац, па ми рече:

- Знаш ли ти да ми је ово прва књига на којој сам остварио зараду!

- Знам, ти си само песник, а ја сам и комерцијалиста!

Онда свратисмо у кафану да се частимо, а Бора рече:

- Ипак, комерцијалиста живи боље него песник!

%

Кровови

Питам ја Бору:

- Да ли је тачно да са посла одеш у хотел да тамо банчиш целу ноћ и из хотела одеш на наставу!

- Дешавало се! – одговори Бора.

Дођем ја, врти ми се у глави, станем поред прозора на спрату и гледам. Видим, на крововима пао мали снег. Ја одем до катедре и кажем деци:

- Децо, данас имамо писмену вежбу. Тема је „Кровови“.

Они почну да пишу, а ја седнем за сто и мало одремам. Некада ме звоно пробуди. Касније, када читам радове, видим колико су наша деца маштовита и како су лепо обрадила тему.

Па на крају дода:

- Видиш да због тог мог банчења може да се појави неки нови писац од те деце!

%

Непријатељ

Бора је углавном пио вињак. Гледа га један из друштва па му каже:

- Шта ће вам толико пиће, то уништава здравље. Оно је највећи човеков непријатељ.

Бора, испијајући вињак, каже:

- Ја знам да је непријатељ, али ја нисам кукавица да од непријатеља бежим!

%

Удовица

Прича један како је умро неки његов пријатељ па му жена остала сама, а Бора ће:

- Иако све раде на томе, мали је број жена удовица!

%

Жене

Прича један како је данас приликом доласка у кафану видео неку много лепу жену која је по њему права вила. А Бора му каже:

- Има жена и вајних, и бајних, и сјајних, али највише очајних!

%

Инација

Прича један о Бори како је добар песник, како је добар човек и домаћин, али како је чуо приче да је велики инација:

- Да ли је то тачно!? – упита га.

Бора му смирено одговара:

- Инат ми дозвољв да признам да сам инација!?

%

Равноправност

Говорећи о равноправности, свако износи своје мишљење. Те има је, те нема је, те да смо ми као већински народ највише обесправљени. А Бора каже:

- Једина земља где влада равноправност је гробље!

%

Занимање

Конобарица доноси нову туру. Бора нешто прича са њом па када она оде, он је одгледа од главе до пете:

- Како је то гледаш, као да те још интересују жене!? – рече један.

А Бора ће њему:

- Кад почне више да те занима пиће него конобарице онда престани да идеш укафану!

%

Године

Како то, поред тога што си стар, жене се интересују за тебе!? – питају Бору.

А он им каже:

- Када си популаран и када имаш пара, женама увек изгледаш млађи!

%

Љубав

Питају Бору како то да неки бракови, упркос свему, опстану толико година?

- Не ради ли се ту о љубави!? – пита један Бору.

Бора му каже:

- Када немамо оно што волимо, волимо оно што имамо!

%

Писање

Питају Бору пише ли сада нешто, а он каже „не“ и да га то више не занима.

- А зашто!? – пита га један.

- Зато што када пожелим да ставим тачку, оно се отвори знак питања! – одговори Бора.

%

Новине

Прича један новинар како се упркос великом труду, ваљда због интернета, новине продају тешко. Бора каже:

- Када се новинари продају лако, новине се продају тешко!

%

Непријатељ

Питају Бору да ли је тачно да је некада био на листи неподобних и да су га пратили органи ДБ.

- Не знам – каже Бора – кажу да сам био непријатељ, а стално су ме звали на разговор!

%

Гуска

Запило се друштво када из кафане излази једна лепа жена оскудно одевена и нападно нашминкана:

- Каква жена!? – каже један.

А Бора ће:

- Каква жена!? А могла је постати дивна гуска!

%

Верност

Прича се о женама и о томе да ли им треба веровати. Неки су за, неки против. Бора каже:

- Ко жени верује вара се, а ко не верује биће преварен!

%

Памет

Прича један како има много пријатеља који су изгубили памет из разноразних разлога. Због жена, посла, каријере... А Бора ће:

- Ко ни због чега не изгуби памет тај је нема!

%

Рад

Прича један како много ради а једва преживљава. А Бора му каже:

- Мора да знаш следеће. Ко ради живи, ко не ради ужива!

%

Глупост

Причају за једног како је много глуп, а убацио се у политику и плус успешно води приватни бизнис. А Бора каже:

- Код нас бити глуп и није тако глупо!

%

Демократија

Питају Бору неки млађи каква је разлика између оног (комунистичког) времена и овог демократског. Бора га погледа па му рече:

- Козарачко коле се играло по диктату, а ово демократско како банда каже!

%

Пијац

Пођем ја око осам и тридесет да купим хлеб и сретнем Бору:

- Где си, како си, шта има ново!? – питам га.

- Идем на пијац да купим домаћа јаја и нешто унуцима за доручак.

- Ја, ево, пођох за хлеб!

- Ајде, купи хлеб, па идемо заједно на пијац.

- Важи! – кажем му.

Однесем ја хлеб и питам жену требали јој нешто са пијаце пошто ћу да идем са Бором на пијац.

- Па једино сира, купи два кила! – каже она.

Пођемо Бора и ја, причамо успут, сусрећемо неке познанике. Мало попрчасмо с њима и стигосмо на пијац.

- Ја се не разумем – каже Бора – знаш ли ти која су домаћа јаја!?

- Знам, ништа не брини! – кажем.

Приђемо уз тезгу где је једна онако фина жена и ја је питам да ли су јој јаја домаћа, јер су нам потребна због деце!

- Јесу! Ја сам из Вину, ако знате где је то!? – каже она.

- Ја знам, долазио сам тамо на купање на Ветерници... Него, имаш ли ти јаја од црне кокошке!?

Не знајућу шта смерам, она одговори:

- Имам црне кокошке, али не знам која су јаја од љих!?

- Ништа не брини. Ја их познајем! – кажем јој.

И почнем да бирам и додајем их Бори који их ставља у најлон плетену мрежу. Продавачица не издржа него ме упита:

- Ма по које ги ти познајеш да су од црну кокошку!?

- Па видиш да ти бирам крупна, ћурко!? – кажем јој.

- А ране те изеле, ја па мислим стварно из познајеш!?

Платимо ми и закључимо да смо ту уштедели за два вињака.

У даљој „*куповини*“ уштедимо ми још за четири вињака, дакле укупно шест. То даље значи да можемо да свратимо у кафану и попијемо по три вињака. Свратисмо у „Младост“, садашњу „Белу лађу“, попијемо по један вињак и поручисмо још по један. Али, нешто нам не иде, јер немамо мезе. Зовнем конобара, затражим да донесе прибор и узмемо за мезе од сира који сам купио за кући. Сад уз мезе и пијање лакше иде!

Попијемо ми не по три, колико смо уштедели, него по пет вињака. Већ је било око три поподне. Кренемо Бора и ја полако. Он, како носи она јаја, мрежа га удара у ногу, а јаја се ломе и теку из мреже низ ногавицу. Код „Пољанице“ нас сретеше неки (ја пошао да испратим Бору) и свратише нас у кафану. Кад конобар виде Бору са оном мрежом, не даје да је унесе унутра, него је остави испред врата. Бора послуша.

Када смо и ту мало попили, већ се смрачило, а мреже са јајима нема. Бора и не схвата да јаја није било, јер су сва била поломљена.

Каже ми:

- Ма није ми до јаја него не могу више да се нађу овакве мрежасте торбе од најлон конца!

Оде Бора кући, одем и ја. Дам жени сира, а оно остале две велије и она пита:

- И овде има два кила, кажеш!?

- Па она што мери каже да има и ја нисам понео наочаре па не видим!?

- Хвала ти на услузи – каже жена. И више вала нећеш ти никада да одеш на пијац!

И бога ми, бранила ми је једно две – три године!

Сутрадан мени Борина Злата прича:

- Ма деца нема шта да доручкују. Морала сам да идем до продавнице да им нешто купим. А ћевап месо што је Бора купио, како је стајало на сунцу, све се покварило!

Испричах ја шта је било са мном, а она каже:

- Ма не секирам се ја због поквареног меса и поломљених јаја него што деца чекаше да доручкују малтене у време ручка!

Кад се сретосмо, Бора и ја коментаришемо тај дан, а он каже:

- Па свако ради оно што му је суђено и што мора да уради!

%

Персирање

Седи друштво у кафани, а међу њима једна жена. Приликом обраћања, Бора једном персира, други пут на „*ти*“, па кад му дојади, он јој рече:

- Нећу вас персирати. Прећићу на тебе!

%

Проблеми

Прича друштво у кафани и углавном истичу како постоји пуно проблема у друштву. На то Бора каже:

- Пуни смо проблема, јер их нико не краде!

ДРАГУТИН БРАНКОВИЋ ГИЛЕ

I
Драгутин Бранковић Гиле, лесковачки глумац, написао је пре неколико година позоришни комад „Дунђери“ у коме је на непосредан, духовит начин приказао Лесковчане. Комад су он и Богољуб Митић, познат као Ђоша из једне серије Сенише Павића, играли педесетак пута и то увек пред препуним дворанама. Представу су видели не само Лесковчани, него и Врањанци, Војвођани и Црногорци, а гостовали су и у појединим републикама бивше Југославије.

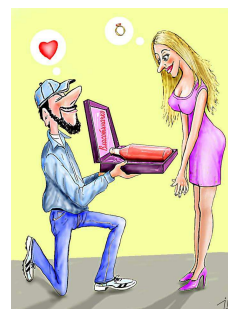
„Дунђери“ су писани на лесковачком говору, па у једном тренутку Ђоша критикује Тошу „што неје образован као он, па подучава гледаоце како би што боље пратили представу:

- Дакле, скраћени курс на лесковачку граматiku. За нас из Лесковац кажу да имамо само један падеж. То неје тачно! Имамо два! Један за сваки дан и један за свечане прилике ко што је ова! Па које је ако немамо падежи! Ни енглески нема, па је светски језик. Ако оскудевамо у падежи, имамо вишак у степенима поређења, односно једини у бел' свет имамо четири степена градације. Другарице и другови, то је прошло време... Даме, госпођо и господо, на тај књижевни се каже богат, богатији, најбогатији, а у Лесковац богат, побогат, најбогат и четврти степен, полудеја од паре! Има и пети - још га несу уфатили. Може и шести - још га фаћају. И најновији седми - пребегао. Појавио се и осми - сам се предао! И за крај овог курса поменимо опште познати глагол - немати, са личним заменицама: ја немам, ти немаш, он нема, ми немамо, ви немате, они краду!

Ђоша прича и једну од (не)истинитих згода како је од дунђера, а касније грађевинског предузимача постао пророк и исцедитељ „то се не да описати“:

- Све је почело на једну свадбу. Ја сам био кум. У почетку је све било лепо. Јес да је свадба била у бараку, ал' је било светски. Био добро расположен, људски одради неки предузимачки посао, доби дебеле паре, па све лепим марке на чело од певача и питујем га:

- Знач ли да певаш „Ој Мораво, моје село равно.“

- Куме, Ђошо, за теј паре ћу гу препливам леђно и тој за зимски свети Јован!

И сви смо се веселили, млада је била највеселија. Знала је шта је чека то вече. И младожења се веселио. Није ни он глуп човек! А онда... Катастрофа! Да не мислите да измишљам, еве... Још чувам изјаву дату пред суд, под заклетву. Изјаву дао шеф оркестра Демир Барјактаровић.

Цитирам: „Овако је било г-осн судија. Очи да ми испадну ако лажем. Барака је ишла мало на улицу, тесно двориште. Расположење је било на врхунац. Кум Ђоша је водио ред да све буде како треба. Летеле су марке на све стране! Ко конфете за Нову годину! А онда је улетео таксиста са сто на четрдесет на сат. Прошао је кроз центар на бараку! Како ушао тако и изашао. Није рекао ни добар дан, ни довиђења! На лицино место је правио карамбол, није се разликовало ребро од клавијатуре! Дизала се глава на косама од ужаса! Свима нама људима! Како је ударао хармоникаша, он се 151 метар возио на хармоникама, а ципеле су му летеле у небо. Кад је закачио кума Ђошу (то сам ја), четири пута га је бацио на хаубу, а деца су викала:

- Ауу тате, ау маме!

Ја сам свирао соло трубу. Када ме ударио, моментално сам гутао писак. Срамота ме г-осн судија да објашњавам како сам га враћао назад! И, молим, г-осн судија да ово обавезно уђе у записник. Лево до мене стајао је Звонко певач и појачало. После га нигде није било - ни Звонка ни појачало! А појачало је моје! И још нешто г-осн судија... Душко што свира контрабас... контрабас смо нашли на вр' дуд, а Душка још тражимо!" Завршен цитат.

У „Дунђерима”, ево како се представио Тодор Илић звани Баксуз, уз Ђошу, једина личност драме:

- Ја сам Тодор Илић, звани Баксуз, из Лесковац. Рођен сам 13.03 у 13 сати, 13 минута и 13 секунди како тринајесто дете у лесковачко породициште. Па још у петак. Ја сам један толки баксуз да сам се у Кувајт родио, родио би се ко камила, а не ко шеик. Мене кад виде црне мачке, оне бегав, да им не пређем пут! ... А највећи баксуз сам био кад сам се оженио! Истина, оно сад суд утврђује ко је поголем баксуз, ја ил' жена! И тој нема везе с тој што сам био призетко и што су душмани говорили да сам и на кокошке у двориште говорио:

- Добро вече, тетка! Како сте! Лажу! Говорио сам само:

- Добро вече! Тетке нисам спомињао...

РАДОМИР РАДЕ ЈОВИЋ

I

Радомир Раде Јовић (Лесковац 1937 - 2004), један од најплоднијих писаца југа Србије, аутор, између осталих, романа Срећно царство и Бесна кобила, као ретко ко у лесковачком крају, неговао је оригиналан „лесковачки говор“.

У „Белешкама о тисцу“, које се објављене у „Срећном царству“ (Просвета, Београд, 1998), најбољем делу Рада Јовића, записано је: „Раде Јовић рођен је у Лесковцу 1937. године. Школовао се у Лесковцу и Београду. Досад је објавио збирке песама за децу: *Небески морнари, Мале*; збирке песама: *Вињете, Разговор с Ветерницом* (Јеванђеље лесковачког менталитета), Бајке: *Принц Леско и принцези Леска*; романи: *Сезона клања и Перпетум мобиле*; драмски текстови: *Нудим ти пуне руке живота, Пут у светлост, Време препознавања, Гозба, Лесковчанин у Паризу*; монодраме: *Мој пас Краб*, адаптација Шекспировог дела, *Ласте јастребарске и Не се знаје, Заре игра*. Јовић је аутор лесковачког „П(р)озоришта у авлији“, оснивач Фестивала филма *сутрашњице* и основач Колоније младих лесковачких сликара *Копачница '74*. Живео је и радио у Лесковцу, где је и умро 2004. године.

%

За илустрацију богатства тог говора, али и богатства његовог приповедања, ево приче „Роштиљ аламуња“ (објављена је у другом броју „Лесковачке мућкалице, септембра 2002. године):

Пошеја тишлер Жика Куре на ћевапи код мајстор Буре. Жика Куре, из Чивлк Малу, има једносратну кућу у тишлерску радњу. На газда Буре радња за роштиљ у хотел Праг. А на крај најдужу лесковачку улицу, турена железничка станица. Такој турена - да Лесковчани, и ако оћев, не можев да ударав с главу у возови што прођујев кроз Лесковац.

Жика Куре, тишлер, онолко голем, колко су големи брестови у Брестовац, кад стане испред слунце, око њега лад од шес' метра.

Сретне Жики Куре Алекса Сербез, тако на големи и на малечки цивџани, и питује га:

- А бе, Жико, куде се пошеја такој дотеран!

- Идем, Алексо, идем код Буре на роштиљ, на онај роштиљ, што га људи викав РОШТИЉ АЛАМУЊА.

- А какав је с'г тој роштиљ аламуња!? - питује Алекса:

*„Аламуња неје вртимушка,
не је перуника,
аламуња не је Бесна Кобила,
не је слуза откинута из девојачи очи
не је Пуста Река.
Аламуња је кад пукне зора,
кад пукне пушка ајдучка,
кад зруне онај
лесковачки ђевап артиљерија.*

*Кад се небо исцети,
а из небо капне јутарња роса.
А оно не ја капка по капка –
него ђевап капка!
Аламуња, то је радос
аламуња, то је живот!*

*Роштиљ аламуња је оној,
што ники не зна које је,
ал' много убаво!*

Алекси си отиде, ете га Душан Ковач.

- Мајстор Жико, не ли је рано да радњу затвараш у понедељак, кад се Мала Госпоина пада у среду!

- Неје рано - казује Жика. - Јербо идем да уфатим место. Идем да мезим, и да чекам да ми спремив фруштук. Ако бог да здравље, и ако се толко не нашљоскам, има сва три дана да терам Малу Госојину.

Иде Жика Куре, поза Жику, на двајес и један метар, гази банда. Напели трубе и трумбете, свирив: „Болна ми лежи, Станика”. Кад дође Жика Тишлер код бијоскоп на Драги Славуја, он фрља на банду стотку, и викну: доста!

Банда уфати маглу!

Испред бијоскоп, Гари Куплерај - и Драги Славуј, газда на бијоскоп.

- А бе, Драги, које сг овој! - питује Драги Славуј, газда на бијоскоп.

- Слушај Гари, Ти у Лесковац неси само Гари, него си Гари Куплерај. Зашто, 'ебем ли му мајку. И овој треба да знаш. Ти си сг у Лесковац, а у Лесковац, кад га човек нема у кафану, вика се да је болан. Зато у Лесковац сви мушкарци здрави. Пијани, пијев, гладни једев, будале гладујев - а газде паре млатив.

У Лесковац ти је кафана ко грањка. Омладиш гу с' мотку, паднев ситне паре. Ситне, али ги живот укрупни.

- Па ви сте тој опасан народ! - чуди се Гари залепен на плакату голему два три метра, и турену на зид од Славујев бијоскоп.

- Оно. Неје да несмо, али куј га знаје. Можда јесмо, можда несмо. У Лесковац се овакој вика: Кој не уме да улегне у кафану, не је за ништа. Кој не уме да искочи из кафану, човек тепање - и зајебанцију.

- Па оно код, ко на дивљи запад - вика Гари Куплерај, и не скића се од бијоскопску плакату. А и да оће, не може. Плаката залепене с' туткало.

- Баш такој! - одговара Драги Славуј. - У наше кафане има све. За коњи сено, за пијани ракија, за домаћини и домаћице ћевапи и уз ћевапи.

И лесковачка мућкалица!

Има све, ако човек има памет. Кад човек изгуби памет, испадне као да је остануја без онуј работу. Жика Куре измане с'ноге, и у три корака - ете га код Златни Праг. Туј чека друга банда. С другу банду. Жика иде на ћевапи код Буре. Улица дугачка, не може да буде подугачка. Широка чаршија, поширока од широку чаршију. Ал Жика, тишлер из Чивлук, не дава ни пет паре за тој. Код Тренкину кафану, отпушта банду - и сам самцијат иде на ћевапи.

Радња на мајстор Буре, на Панађуриште. Лад на радњу, већа се од једанаес, липе посадене у круг. А имеђу роштиљ радњу и лесковачко плаво небо, турен бел чадор сас црвене цвећке.

Банда код Тренкину кафану чека бакшиш и даља наређења. Жика се окрене, баци стотку, и командује:

- На лево круг, дупе на југ, маршевским кораком напред марш!

Банда одмаршира.

Кад Жика Куре једе ћевапи код мајстор Буре пред Малу Госпојину, само мушице смев да зуцкав, и ако су подалеко.

Улази Жика Куре под бел чадор, улази у најбољу ћевапцијску радњу. Око радњу турени астали за стојећи гости. Под чадор, дваес астала покривена с' бели чаршави. У средину; онден куде је најголема ладовина, четири астала. На тија чаршафи у коцке. Једна плава, друга неје. Трећа коцка црвена, четврта шамадроз. То су астали за лесковачке казанџије, за тишлери, ковачи, за бербери, папучари, за снајдери, за бакалини - и за остали.

Само за такви гости, за мајстори. Жика Куре, типлер из Чивлук. Такав гост, мајстор.

- Иде Жика Куре! - викав чираци.

- Ако, ако, нек је жив и здрав и нек му бог помогне после једење у моју радњу. Кад Жика Куре улегне под чадор, Буре пали трећу цкару. Трећа цкара за љуто, пољути и за - најљуто.

Док пали трећу цкару, Буре најмиркује на Ванчу Милкинога. Ванча мангуп, тура ћумур под браду и ногу пред ногу, ал такој ко да оди по ексери, примица се до Жику.

- Да ми свираш Свилен конац, али свилено!

Кад ћемане цвилну, Буре приђе до Жику и руковаше се ко људи. После тој, Буре питује:

- Не после љуто - казује Жика - него уз љуто има да ми праћаш ћевап по ћевап, ал такој да сваки буде убав ко девојче кад се избања. И да апе за језик.

Одма донеси кило леб, шерпу с љутеницу, овал са патлицани - и кондир с љуту ракију, пто си гу чуваја са светога Јована. Оканицу с ладно бело вино из рударско лојзе, има да испратиш кад рекнем.

Мајстор Буре казује на Жику овакој:

- Све има да будне. Све, па макар падала киша и онда кад у овај наш убав Лесковац изгреје слунце.

Жика фаћа залет за једење, и обрће главу накуд цкаре, да види које се спрема. А има и које да види: на једну цкару прс и плева ћевапи. Десно, плескавице, лево, вешалице. Беле и димњене. На другу цкару свињска и јагњећа цревца. Врзана у осмице. Осмице одрепујев од цкару, ал кад год да одрипнев, Бог ги види, и ко да ги води за руку, врне ги на цкару.

На резервну цкару све помешано: паприке у низе, кобасице турене један метар изнад жар. На човека што не зна које је тој роштиљ, испада да се кобасице печев на пару. А оно неје на пару - него на цкару. Паприке апев за очи, срце рипа, стомак псује.

Жика тишлер из Чивлук питајује мајстора:

- А бре, Буре, које ми тој работиш!

- Работим оној што мора да работи мајстор код кога се прави роштиљ аламуња. Ништа, само тој.

- Како, бре, Буре, ништа! - Овакво једење нема у Немци, у Јапанци, јок. У турско неје било, неће ни будне. А Америку, исто тој, само поневаљашно. Викав ги хот дог.

Само у Лесковац ћевап - па бог!

Добро, добро, на прво место Бог. Неће се карамо с' Бога. Знам да је Бог Бог и на големи и на малечки људи. Бог је бог и на месо за ћевапи. Кажу, зашто су ћевапи у Лесковац толко убави, а на друго место несу.

- Затој, Жико, затој што се овден води рачун од месо. Ћевапи су у Лесковац ко малецка деца, ко фамилија. Ко род рођени.

Жика тишљер ћути и љушти оној што је турено на астал. Ванча Малкин свир „Славуј, пиле”. Испада да ови људи ништа не работив. А они се утепаше од печење, од свирање, а Жика од једење. Кад Ванче Милкин одсвира „Славуј, пиле”, чека да Жика наручи нову песму. Међутим, Жика не наручује песму, него тражи да му мајстор дође на ноге.

- Ајде, бре, мајсторе, одвржи језик и кажи на кој начин се правив убави ћевапи, да ми се ћевапи лепив за срце!

- Оћу - казује Буре - оћу да ти кажем: прво узмем месо од плећку, после месо од шију на бика, и тој убаво измељем. На крај дрпнем мало од пафлаку, измељем гу - и почнем да месим. Месим, такој месим, све док га не измесим. Кад га измесим, турим месо на лед да преспије. Ујутро, кад се пробудимо, и месо и ја, месо још једанпут измесим. Кад осетим да ми је на

руку убаво, ко да ме за руку уфатила најубава лесковачке девојка док играмо четворку, месо турим на жар.

- Ал после, мајсторе, кажи ми које после работиш с' ђумур. Сам ли га правиш, ил ти га доносив!

- Ђумур мора да је из планину, домаћица мора да је убава, домаћин да неје будала.

- Алал вера, и на Бога - и на тебе, мајстор Буре! - благосиља га Жика Куре.

- Фала ти, Жико, фала ти ко на брата. И ти да си ми жив и здрав још сто године, и да ми на сваку Госпојину дођеш.

- Оћу, мајсторе, оћу. Јер овакви ђевапи има само у Лесковац. А Лесковац колко ја одавде видим неје далеко. Ене га куде је.

- Баш такој - вика мајстор Буре. - Е, у теј Лесковац се правив најубави ђевапи: има ги, само кад су сенке подугачке од човеци, код Лесковчани не терав инат сас Бога, кад се у Лесковац уфати такво време, ђулабајасто!

Жика Куре једе, крсти се само кад оканицу с ладно вино принесе до уста. Винча Милкин свири „Море пуче пушка”, а мушице побегле чак на Кукавицу.

А Кукавица планина!

Кад тамнина удари на лесковачки прозори, кад јесења ноћ почне да се качи на ђерамиде, Жика питује мајстора:

- Оћеш ли сг да ти платим, ил кд прође празник! - Право да ти кажем идем кроз чаршију да ми се слегне овој убаво једење. А кад месечина искочи аманетом, ја ћу се врнем под чадор. Ако се врнем. Ако се не врнем, заспаја сам. Ал ти да ми чуваш астал.

- Има да ми платиш кад прође празник - казује мајстор за ђевапи, и на чираци дава наређење да рашчистив лом што га Жика направи.

Жика Куре пође у чаршију. У хотел „Круна” обали једну флашу шампањац. Од шампањац му припаде мука и Жика трк у нижник. Кад се врну, псује келнер, љути се:

- Какво сте ми тој вино сипали!

- Француско!

- Колко треба да платим, плаћам. Ал тој француско вино ништа не ваља. Нула. Збогом.

Из „Круну” Жика иде у хотел „Костић”.

- Да ми се донесе бокал с бело вино, ал само ако је домаће. И ако га је правија деда на младог газду.

Донесоше му тражено вино, и он га испи у два гута, плати колко треба и питује:

- Има ли у Лесковац још нека кафана куде је бело вино убаво, а да мезе неје старо три дана!

- Има - викав келнери. - Има у хотел „Плуг”. У тај хотел роштиљ прави Буре.

- Од Буре идем. Ал' у „Плуг” има да улегнем из инат. Само да газдарица види како убаво одим и кад сам трезан.

Из „Плуг”, Жика Куре, правац у „Солун”, на црну кафу. „Солун” озидан поред мос' на Ветерницу.

Ветерница река.

Тако гу викав Лесковчани.

- Оћу црну кафу, али одма!

- Оћете ли, господ Жико, да ви кафу сипемо у шољицу, сас сребрне ивице, или да гу сипемо у бокал!

То Жики Куре питује Мика Шљапи, главни келнер из кафану „Солун”.

- У бокал. Ја не видим белу мачку, како ћу видим малецку шољицу сас сребрне ивице. Тој не би видеја ни кад би лесковачки жандари упалили сви фењери на чаршију!

- Газда, Жико - вика келнер Мика Шљапи - у Лесковац више ни будале не палив фењери.

- Зашто! - питује Жика.

- Затој што у Лесковац има електрика још од камо кад. Фељери су оставили мангупи да се чудив будале и пијани.

Жика се направи да га не чује, испи бокал с црну кафу и потапша Мику Шљати келнера по раме, потапша га само колко да га зашашави.

У тај ма' Жика Куре пође у кафану код „Три шешира”. До туј кафану Жикина тишлерска радња - и кућа на спрат. Кад га виде Благоје Тришеширац, кафеџија, искочи пред Жики, исцелива се с' њега у образи, ко да му је Жика рођен брат. Они се целивав, Благоје дава знак на чираци да викнев Жикину домаћицу. Жикина домаћица, насмејана од муку. Мазно га фаћа за косу. После, сас онуј њојну малечку руку удара га по дупе - и за мало га обали. Онда се раздра да гу цел Чивлук чује:

- Жико, твоја ташта, а моја мајка Савка, од јутрос чека да пробаш крофне с' нов пекмез. Направила ги да си зет заслади душу.

А зет, наљоскан!

Жика ву паде на руке. После га Благоје Тришеширанац и четворија појаки, однесоше дом, и турише га у кревет.

Од понедељак до Малу Госпојину, Жика Куре спије. У Чевлк малу мирно. Ал' кад у Сат Малу, онај турска роспија, одзвони дванаес' сата, Жика рипне из кревет, обуче се, дотера се пред огледало, и трк на сокак. На раскрсницу вика на чираци да доведев банду, и с' туј банду, поред бијоскоп на Драги Славука, и поред Гари Куплераја, онакој залепеног на Славујев бијоскоп, отиде до „Знатан Праг”. Код „Златан Праг” мења и банду, и на Панађуриште. На Панађуриште и око Панађуриште, више од осамстотине чедори, кој зна у колко боје. Ал' само један бес сас црвене цвећке. Само један Венча Милкин, само једно ћемане. Поред цкару, главан мајстор за роштиљ. Сви на исто место куде ги Жика Куре остави јучер. Жика отпушти банду код Тренкину кафану, дође и седе за његов астал. Нареди да му Ванча Милкин свира „Свилен конац”.

- Коју цкару да палим - питује Буре.
- Онуј, на коју се пече роштиљ аламуња.
А роштиљ аламуња, зна се, које је. То је онај момент:

*„Кад груне лесковачка ћевап артиљерија,
кад се небо исцети,
а из небо капне капка,
а оно неје капка ко капка –
него шевап капка
%“*

Кад паде ноћ, прође Мала Госпојина. Жика Тишлер, мртав пијан, нареди да му се доведе фијакер. Док је на мајстор Буре плаћаја трошак, он из једно лонче, куде је стајало цвеће, украде црвену цвећку да разгали домаћицу, и нареди на фијакеристу, да га вози дом.

Там га дочека домаћица, узела цвећку - и с' Благоју Тришеширанца, и са још четворицу појаки људи, тури га у кревет.

Кад Благоја Тришеширанац с' људи искочи из собу, домаћица на Жика Куре опсова и татка и мајку. Не издржа и опсова и Малу Госпојину. Мала Госођа се направи да гу не чује, и домаћица остаде здрава и жива...

Од туј Малу Госпојину на овам, у Лесковац роштиљ правив само големи мајстори. А там куде роштиљ правив големи мајстори, там се правив „Роштиљијада“.

Ал' један мајстор, увек има да се памти. То је онај мајстор што је на тишлера званог Жика Куре, на Малу Госпојину, правија роштиљ аламуњу. Толку убав, да такво једење и пијање, ни толко голем човек, колко је била Жика Куре, не ме могја да претуре без два три дана спијење.

Зато се у Лесковац вика, роштиљ је на Лесковчани род. Фамилија.

А тој што га неки људи викав роштиљ аламуња, тој викав само големи, онија људи који умев и можев да једев роштиљ од мерак, и зато је што су гладни.

Други можев да бирав. Ал' било које да изабереv, изабрали су најбоље.

У Лесковац, роштиљ голем другар - на другари.

На гости, роштиљ аламуња, слава.

Затој се у Лесковац правив роштиљијада - и затој лесковачку роштиљијаду славив ко еснавску славу - славу на роштиљ мајстори!

МИОМИР МИЈА КУЛИЋ

Последњих двадесетак година нико није тако слатко насмејао Лесковчане као Мија Кулић и то емисијама на Радио Лесковцу (после једне од њих забрањено је уређивање) Имао је емисије и на неколико нишких радио и ТВ станица и стекао је велику популарност.⁸⁴

Миомир Мија Кулић рођен је 9. јануара 1952. године у Лесковцу. Завршио је средњу машинску школу, али се позивом за који се школовао никада није бавио. Бави се и сликарством. Са Николом Митровићем Коканом започео је маја 1995. године Школу стрипа у Лесковцу, у којој је неколико месеци радио као предавач. Самосталну изложбу слика имао је у лесковачком Дому културе „Жика Илић Жути“ 19. маја 1997. године. Изложбе портрета имао је у Задру и Народном музеју у Лесковцу („*Портрети бораца лесковачког краја*“). Бавио се израдом слика за надгробне споменике и за себе у шали каже да има сталну поставку портрета на Шпитаљском и Светоилијском гробљу. Аутор је књиге „*Циркус М*“, објављене новембра 1999. године у издању „Графика Галеб“, Ниш. Аутор је монодрама „*Пегава*“, „*Желиш ли да ти вежем очи*“ (извођење Нинослав Милићевић, режија Радиша Грујић), „*Милисав*“, „*Ав, ав*“ (извођење Ђорђе Томић, режија Миомир Кулић) постављених у Народном позоришту у Лесковцу, као и монодраме „*Кучка*“ (извођење Ивана Ђокић), постављена у позоришту „*Дадов*“ (Београд). Био је аутор и водитељ емисија „*Мушки разговори*“ на ТВ Лесковац, 1995. године. Започиње ауторску емисију „*Циркус М*“ 3. јануара 1996. године, коју су емитовали многе радио и ТВ станице. Кулић је, између осталог, објавио и књигу занимљивих згода и незгода „*Циркус М*“ – како му се та емисија годинама и звала. (Графика „Галеб“, Ниш 2001).

%

Ево, на пример, како Мија Кулић тумачи градацију „по лесковачки“: кисело – покисело – најкисело и – цивор; брз – побрз – најбрз и – метла; полак – поплак – најполак и клај-клај; ладно – поладно – најладно и – змиче; богат – побогат – најбогат – и још га нису уфатили! А онда би уследио коментар: „Злочин се не исплати, ако те милиција уфати!“

⁸⁴ *Напомена:* Опширније видети студију Д. Кошића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2016.

Следи и нова градација: муж – помуж – најмуж и л’же; жена – пожена – најжена – неје моја; стар – постар – најстар – и кречана; млад – помлад – најмлад и – побачен;

Ту, наравно, следи и једна поучна лекција:

- Како се на изворном лесковачком каже:

- Извините, молим вас, да ли бисте били тако љубазни да ме оставите на миру!

- Мрш!

А онда долази и питање:

- У чему је суштина живота?

- У 6. падеж! Млади питају С КИМ, а стари С ЧИМ!

%

Ново рођење „по лесковачки“:

- Штрокав – поштрокав – најштрокав... и - пачавра!

- Глуп – поглуп – најглуп... и с мотку правен!

%

Кулић сматра да је, на пример, виц без Пироћанца „ко јајце без жуманца“, а виц „без милицајца ко торта без јајца“, а виц без Црногорца „ко шума без борца“, док су вицеви без плавуше „ко конзерва без скуше“.

%

И ево, за почетак, један виц о плавуши:

Дешава се у собу. Једна расна плавуша проба бунду пред огледало, онако... загледује се са све стране, а поред њу стоји дете, па ће гу пита:

- Мама, а кад ти гу тата купи!

- Е, синко... да је мама чекала на тату, не би имала ни бунду, ни тебе!

%

Каква је разлика између Доње и Горње Бријање!

- Доње Бријање се налази у лесковачку општину, а Горње у бојничку!

%

Дешава се у циркус сензационална тачка: кротитељ, лав и једна стриптизета! И сад, почиње тачка, распали овај кротитељ са онај бич па ће каже на стриптизету:

- Скини прслуче!

Она, зарежи ко тигрица на њега, и скине прслуче!

Нареди кротитељ на лава:

- Лежи!

Лав поче да ву лиже груди! Публика одушевљена! Пет минута аплауз!

Опет дресер дрекне на стриптизету:

- Скини гаћице!

Она зарежи и скину гаћице!

- Лаве, лижи!

Лав почне да лиже, а један наш човек (Лесковчанин) из публике ће каже на другара до њега:

- У, грдно! Па то и ја умем. Што па дресер!

А другар ће му каже:
 - Ајде бе, бегај, ти умеш! - Умем, живота ми! Само нек истера лава из кавез!
 %
 Шта је то, или по лесковачки – које је тој: Пре употребе се претресеш, за време употребе круто стоји, а после употребе га цедиш?
 - Кишобран!
 %
 Пита комшија комшику:
 - А бе, комшике, волиш ли ти јоргован!?
 А комшике ће:
 - Волим, комшијо, волим!
 - Е па, комшике, ако је таква ствар, дођи поза кућу да ти га накршим!
 %
 Буди мајка сина за школу:
 - Ај, сине... ај, полак. Ај, устани!
 Овај се врти, неће да иде, а мајка ће онако благо:
 - Дал ти неје добро, сине!
 А овај ће:
 - Нећу да идем! Сви ме тамо мрзе, за све ме грде, измишљају ми најгори надимци, увек ја испаднем крив за све! Цртају моје карикатуре по зидови, исмевају ме, и што онда да идем! Нећу! Нећу и тачка!
 А мајка ће:
 - Знаш шта, сине, има два добра разлога зашто мораш у школу. Ко прво: имаш већ 54 године, а друго, ти си, сине, у ту школу директор!
 %
 Каже учитељица на ђака:
 - Добио си слабу и ниси ме задовољио! Доведи сутра оца!
 %
 Заустави брат суптилни милицајац једног возача па га пита:
 - Ај, кажи, ал поштено, колико си попио!
 - Нећу да лажем, једну!
 Погледа га саобраћајац, онако са поглед кој узима возачку дозволу, а овај ће:
 - Једну... за другом!
 %
 Најдражи виц који Лесковчани причају о Власотинчанима:
 Позајми Власотинчанин на Јеврејина јаја. Када је дошло време да се врене дуг, Власотинчанин се брже – боље уфати за вагу, а Јеврејин, онако зачуђен, ће га пита:
 - Побогу, човече, шта ће ти вага?
 - Па да измерим јајца, да видим дал су исто тако тешка ко онај моја што сам ти ги позајмио!
 Отад у Власотине више нема Јевреја!

%

Отишла ћерка код мајку у гости у оближње село и сад разговарав тако оне две и ћу гу пита мајка:

- А бре, ћеро, што ме бре твој муж не воли?

- Ма, јок, мајко, мож само тако изгледа!

- Него.. ај ће га проверимо!

- Како?

- Па ће му испратимо телеграм да си умрела и ће га питамо дал да те саранимо ел да те кремирамо!

Ураде оне тако, и исти дан стиже телеграм! Одговор од зета:

- Три пута кремирати и дубоко закопати!

%

Чувени певач Бошко, звани Цвајбаши још звани Савет у своје време, женија сина Бобана са Виленом, а како је брат Бошко до сад два – три пута шибну инфаркт, пре почетка весела изјави:

- Дрмне ли ме срце и умрем ли, немој да сте прекинули свадбу!

%

Каже госн Саша... Био час из читање, туј буквар, туј ђаци и пита учитељ једног будућег директора из Лесковац:

- Извините господине, пардон, друже, знате ли ви да читате!?

Леле! Како се само овај увредио! Па кад је рокнуо:

- Па нормално да знам!

- Добро, добро! Ајде, молим вас, прочитајте ми ово (и покаже му у буквар на слику зеца), а испод слике крупним словима пише – зец!

Друг увређен узме па забодје прст код првог слова, па почне:

- Зеее... ззз...аааа... јац!

%

Како се на цигански каже:

- Извините, господине, да ли бисте били љубазни да поновите ваше питање, јер ја вас нисам баш сасвим добро чуо?

- А!

%

Куповали гаће на пијац Врањанац, Лесковчанин и Пироћанац. И сад ће каже Врањанац:

- Пријатељу, дај ми једно пет комата! (у паковању има шест комада).

Погледа га Лесковчанин, па ће му каже:

- Мен ми дај седам комата! За сваки дан по једне!

Погледа га ову двојицу са чуђењем, па ће Пироћанац:

- А на мени ми даш цела два паковања! Дванаест комада гаће!

Сад се па запрепасти Врањанац и Лесковчанин, па ће га питав:

- А што ће ти толко?

- Па једне за јануар, једне за фебруар, једне за...

%

Стоје два СУПтилна милицајца и ће пита један онај другог:

- Ће идемо ли са аутобус или пешке?

- Па које прво наиђе!

%

Ко није чуо шта је чувени „лесковачки воз“, а није ни могао да чује, пошто он не иде по брзе пруге, него иде по подмазани кафански астали... „Лесковачки воз“ је: 15 ћевапа, плескавица од 15 ћевапа, 5 уштипака, пар kobасица, вешаљка, и на крају падла и кременадла!

Ето, то је „лесковачки воз“, а „пироћански воз“ је: две ћевапа – један за други!

%

Шта је комшика од комшику тражила када је рекла:

- Дај ми твој, па кад се дигне мој, ја ћу ти вратим твој!

- Квасац!

%

Ево и друге питалице. како се на чист лесковачки језик каже:

- Ни вруће, ни ладно, ни црно ни бело, ни слатко, ни горко, ни јесте ни није?

- Е, до мојега!

%

Дешава се код каменоресца, чувеног мајстора Милета из Шишинце. Долази нека жена и тражи да ву направи споменик са следећи наслов:

- Овде почива Пера пијаница, поживе 61 годину. Умре у 53 са прву жену Стојанку. Споменик подиже трећа жена Стамена од имовину друге жене Живке!

%

Госпон Синиша Саша Д. Тасић, професор биологије у пензију, како је прибележио Мија Кулић, предавао је у вечерњој школи за дошколовање одраслих. Е, прича иде овако.

Дешава се одма после Другог светског рата, не баш одма, ал ту негде, дакле... у оно чувено достојанство и историјско време, када су се бивши другови партизани спремали за директори, официри, за књижевници... нормално не сви, само они најталентованији што су знали по неколико слова, и сад, пита наставник једног:

- Извини, господине, а колико слова ви знате?

- Ко прво, ја нисам господин, ја сам друг, а ко друго, ја знам четири слова!

- А која четири слова?

- С, С, С и Р!

%

Газила нека жена Мораву, засукала се до површи колена и бута (у смислу жури се) да пређе на другу страну. Гледао гу један човек па ће ву вика:

- Пази, снајке, немој се напије риба сас воду!

А она ће му каже:

- Море, не се ти много секирај! Она што је изела месо, не може гу напоји ни Дунав, а камо ли Морава!

%

Како „моравске“ (близу реке Мораве, примедба Д. К.) таште госте зетови кад гим они дођев у гости.

Она кажу:

- Зете, једи рибу, немој се срамујеш! На нас си је риба при сам дупе!

%

Знате ли кво (какво) је обавештење писало на дувар (зид) кад је отворен први биоскоп у Лесковац? (хумориста Мија Кулић је чуо за ову варијанту):

- Забрањено појење, семенке једење, нож вадење, по патос пљување, за ноге ваћање и онођување, и што није за гласно казување, мисли се на посовање и поштовање... Драги Славуј.

%

Продавала Циганка (из Лесковац) на пијац неке ствари, и међу њи и једну кожну јакну, и после неко време, наиђе неки тип, види добра јакна, па пита Циганку:

- Пошто бе јакна?

- Четири марке, бато!

- Могу ли да је пробам!?

- А што не би могло?

Узме тип да проба јакну и пошто му се свиђа, и била му таман, ко за њега, обрне се он и – бегање!

Циганка дигне галаму, ал пошто не може да га јури и да га стигне, почне да се куне и... смири се она некако после неко време кад... ето ти га њен муж:

- А, мори, прода ли нешто?

- Прода јакну!

- Па по коју цену?

- Па по набавну!

%

Мија Кулић је често добијао писма својих верних обожавалаца. Писали су како се живи на селу, шта раде и шта намеравају у животу. Често се јављао Граца, песник из Чекмин. Мија вели да он једном приликом послао дивни стихови, који нормално глатко мож да се углазбив, само треба један класичан композитор који зна истовремено да свира у дудуче и унуче... плус, ако још има нека од ове певачице... Дакле, Граца Магија и једна дивна љубавна песма за радос под наслов: „Наћуранио ћуран ћурку, на ћуранску журку“.

Кулић, међутим, додаје да се шали и наводи стихове из песме „Ти“:

„Ја сам махер за тучу и за чипс

спремам руке и ноге за у гитс!“

У потпису: Све вас воле, сви поздравља и наздравља, један момак, врло фин, Граца песник из Чекмин! Познат као Граца Магија!

%

Једна занимљива прича везана је и за Лебане, општину на југу Србије. Свратио тамо Мија Кулић и ево његових утисака: Ја у петку био у топло и брачко Лебане, или... што би рекли на Теле Лесковац, у Хлебану! Јер не каже се леб, него хлеб, а они на телевизију су бар квалификовани граматичари! Дакле, 8. март, Лебане, хотел Царичин град! Кој неје био, поуздано знам да се каје, али зна се: „После Лебане нема кајање!“

Или што би опет Мија Кулић рекао, позивајући се на искуство других: „Гњурио не гњурио, време гњурицу пролази!“

%

Пита комшија комшику:

- А бе, комшике, које работиш!?

А овај ће:

- Ништа! И па не ваљам!

%

Пита једна лесковачка учитељица Перицу:

- Ајде, Перице, измењај глагол „купати се“.

- Ја се купам, ти се купаш, он се купа, ми се купамо, ви се купате и они се купају!

- Браво, Перице! А кажи ми, које је то време?

- Па... у суботу предвече!

%

Разговарају два пензионера:

- Куде беше, комшијо!

- Па у пензионерско!

- А што?

- Ма да уплатим чланарину. Знаш оној, плаћаш сваки месец по два динара, па кад умреш – узмеш све паре на куп!

%

Мија Кулић поставља и одговара на питање:

- Колико љубави има на свет!

- Има ги четири: прва љубав – ОН и ОНА; друга љубав – ОН и ОН; трећа љуба ОНА и ОНА и четврта љубав – ОН и ЈА!

%

Стоје тако две „лесковачке сељанке“ за тезгу и досађујев се и једна од њи ће узме новине и ко ће чита хороскоп. А она друга ће:

- Ај, прочитај и за мене!

- А кој си знак!

- Паланза!

%

Код мајстора каменоресца Милета дошла у радњу муштерика да пазари споменик:

- Такав и такав, мајсторе, тај дебљина, тај гранит, тај тип слова, Мија Кулић да ми изгреба слику, и да ми напише на плочу: „Спомен подигла

сама себи за живота! Родила се невина, живела невина и невина је и умрела!

А мајстор Миле ће ву каже:

- Много ви је тој дугачко, муштерике! Боље да само напишемо: „Враћено неотпаковано!“

%

Увати неки лесковачки газда циганку и њеног мужа како му краду шљиве. Разбесни се и почне да бије цигу, а циганка почне да га моли да јој пушти човека и да ће она да му плати све што су набрали.

- Са које ће платиш!?

- Па ћу ти давам онуј раду!

Поразмисли се овај и пристане. Уфати он циганку, фифе-фифе, па на њу баш фино, а цига почне да кука:

- Доста, бе, газда, доста! Па несмо толко шљиве набрали!

А циганка ће му каже:

- А мори, Трајче, његова њива, његово воће, нек ј... колко оће!

%

Изгубио се неки Лесковчанин у планину, а удари нека олуја, снег, мећава, куде ће, шта ће, и случајно натрча на некакву колибу! Куцне на врата, отвори му неки деда и он ће му каже:

- Добро вече, добро вече, така и така ствар, изгубио сам се... да преноћим код вас?

- Ако, синко, само ако ти неће буде на смећу да спаваш са бебу!

- Ма нема проблема!

Уђе он, оде у собу, и онако у мрак, полако се увуче у кревет да не пробуди бебу и одма заспа.

Буди се он ујутру, кад погледа, а оно поред њега –плавуша - авион! Ко шећер! Промршкољи се она, онако, а на себе имала само некакву предивну спаваћницу, погледа га кроз трепавице са полуотворене очи и ће му каже, мазно:

- Ћао, ја сам Беба!

- Ћао, ја сам кретен!

%

Седи један чича (из Лесковац) у кафану за астал и прилази му други чичица па му каже:

- Како те, бе, није срамота, јуриш курве, а унучики ти идев у школу!?

- Па које, дал да ги исписујем из школу?

%

Субота, пијац, дан за бањање, њему му се ко излегује у кревет, а жена ће:

- Ај, ај, дизај се, доста си се излегувао! Узми цегер па на пијац. Знаш да смо све потрошили!

А муж ће:

- Не ме дирај, тој си је женска работа!

- Добро, а ја ћу идем на пијац, а ти узми па опери ови судови из судоперу!

- А бе, жено, реко ли ти ја – не ме дирај, тој си женске работе!?

- Женске, а!?

- Па фала богу!

- Добро, онда бар узми усивач па...

- Ама, женска главо, које си ме, бре, запуцала од сабајле са теј женске работе!?

- Женске, а!?

- Туго, боже, што си недоказана!?

- Добро, значи женске... добро – поче она да се скида.

- Које тој работиш!?

- Ништа, ништа!?! – настави она да се скида и скине се скроз гола па га зајаше на кревет.

- Ај, сд, бајо, еве за мушки работи!

А он ће:

- Кам га цигер!?

%

Зашто (лесковачка) плавуша ћути када води љубав!?

- Рекла јој мајка да не разговара са непознати!

%

Дешава се на Мораву, док је још била чиста и дубока, на чувену Биљаничку ривијеру. Лето, упекла звезда ко скара, пичи сунце на шестицу, није субота, а људе се бањав! Има чак и спасилац на плажу, и... у један тренутак примети он да се неко дави. Рипне у воду, доплива до оног што се дави и извуче га на обалу! Одма почне с прву помоћ, оно – уста на уста (без језик), и осети да овај дављеник „базди“ на ракију! У тај тренутак, освешћује се он, а спасилац ће му каже:

- Па добро бе, дал си ти нормалан! Па шћеш у Мораву кад не знаш да пливач! А онај ће:

- Па... ја оћу... да се научим да пливам!

- А што си се онда, који компири, толко напио!

- Па ја, брате, не смем трезан!

%

Фино јутро, птичице цвркућу. Дивота једна и... улази наставник у учионицу (једне лесковачке школе), а они сви ученици сањиви, крмељиви, спава им се, натмурени и стално зевају.

Погледа их наставник, па ће каже:

- Па, децо, ви ли мислите да се мени свако јутро диже!?

%

Куне се један мој пријатељ, познати лесковачки историчар, љубитељ добре капљице:

- Ко се са ракију теши – начисто се олеши!

%

Чекају три (лесковачка) другара воз, а пошто воз нормално касни, седну они у станичну кафану мало да се освеже и... чашка по чашку, фино се онако загреју, што би се рекло, благо су алкохолисани; заруче им још једну туру, и у тај тренутак воз дође у станицу. Рипну они брзо, истрчав напоље, а оно воз већ пошо! Почну да га јуре, душа у зуби, и двојица успев да се попну, а један остане и сад... враћа се овај на станицу и цепи се од смејање! Ма сам што не побаци колко се смеје. Гледа га онај отпражник, па ће га пита:

- Побеже ти воз, твоји другари се укрцаше, а ти се исцепи од смејање! Које је толко смешно!?

- Па ја сам требаја да путујем, а они су дошли да ме отправе!

%

Мија Кулић записао је једну занимљиву анегдоту у којој је једна од главних личности једна од лесковачких професорских легенди. Прича тече овако:

Дешава се давно, срећних седамдесетих година, и тада је Мома месар, звани Чапа, полагао српски језик код чувеног професора госн. Тролиша. Прво се, као што је ред, полагао писмени, и ђаци, и старији и млађи, добили су тему на напишу: „Тито, револуција, мир“ и пошто је госн Мома нормално ишао преко дебелу везу, позове он Трошу, као није му јасно, па га пита:

- Професоре, ч'с малко!

Приђе Тролиш, а он тако некад помало, што се каже, Бог га обдарио, па мало трокирао кад говори, па га пита:

- К-к-к бе Ч-ч-Чапо, к-к-које оћеш?

А Момо ће почне да шапка:

- Па не знам које да пишем!

- П-п-па пиши, р-р-рат. Тито п-п-партија, с-с-с-с...

А Момо ће:

- Стаљин!

- Н-не бе, Чапо, с-с-самоуправљање, мир и т-т-тако!

Прође неко време, а Момо опет вика Тролиша:

- Професоре, професоре!?

Приђе Тролиш:

- А к-к-које с-с-сад оћеш!?

- Па не знам куде да турим тачку, запету, па овај знак питања, па...

А Тролиш ће:

- Ч-ч-Чапо, т-т-тури ги с-с-с-сви на једно место, ј-ја ћу ги р-р-р-распоредим!

%

Свршетак Другог свецког рата и прича главна сестра из неки манастир из унутрашњос како је било грозно за време окупације, па каже:

- Прво се наша војска, ова регуларна, повлачила. Прођу они овде, и силују све монахиње, осим сестре Марије!

Онда прођу Немци, ти злотвори и нељуди, провале у манастир и... силују све осим сестре Марије. То су исто урадили и кад су бежали пред налетима савезничких снага. Силовали су све, осим сестре Марије!

Онда су наишли савезници, браћа Руси, и... толико смо могли очекивати тај тренутак слободе, сусрет са браћу, по души и вери, а онда... и они су силовали све осим сестре Марије!

Па су онда наишли неки четници и партизани, па су и они силовали све осим сестре Марије!

- Па добро... – пита један новинар – а умете ли да објасните зашто су сестру Марију сви оставили на миру?

- Па знате, она неје волела те ствари!

%

Лесковчанин који је студирао у Скопљу пита другара, такође Лесковчанина:

- Како се на македонски каже акцептни налог!

- Ке ти го дам, а кур ке ти га платим!

%

Тај исти Лесковчанин прича виц о Мији Кулићу:

- Пошо Мија да се брија. Седне на ону столицу и ће каже:

- Пази, брзо, пијан сам!

А брица ће му каже:

- Нема везе, и ја сам!

%

Плекани оркестар чувеног Миланчета из Грделицу – прича Мија Кулић – свира свадбу у неко село, али гости, а поготово кум и побратим, много слабо давали паре за музику. И после извесног времена направи оркестар паузу да нешто поручкају и тад им приђе неки човек из сватови па ће гим каже:

- Знате које, ја сам чуја да овај кум много воли да дава паре, ал само кад му труба свира на увце!?

- Тако ли је!?

- Такој!

Узмев ови из оркестар да доврше ручак, и док су они тако сркали чорбу и глођали рибарца, буткице и плећкице, онај тип што им је реко за кума, полак се прикраде и на главног трубача сипа у трубу кисело млеко и ону трубу добро протресе да кисело млеко напуни све кривине и шупљине, и склони се. Нормално, нико ништа није приметио! После паузу, ови из оркестар правац код кума! Приђе му главни трубач, принесе му трубу на увце и на три – четири, дуне он из сву снагу и кума начисто омалтерше са оној кисело млеко! Кум рипне и онако бесан и замазан уфати Миланчу за гушу и почне да га дави! Некако успев да ги раздвојив. Миланча трља гушу и не може да дође до ваздух, па кад је успео да се сабере ће каже на кума:

-Јао, куме, части ми, ја се мало извињавам! Само што сам јео па ми прошло кроз рисицу!

%

Дешава се у (лесковачко) село пред задругу. Два сељака пијев млакачко пиво, па ће пита један овог другог:

- А бе, комши, које си ти даваја на твоју краву прошлу годину кад беше болна!

Овај опије један гутљај, па ће каже:

- Терпентин!

Отидев си он дом и сутрадан рачукао (разлупао) се овај први на врата:

- Комшијо, комшијо, отварај, бе!

Овај отвори и ће каже:

- Које си се толко рачукаја!

- Како, које сам се рачукаја! Пал си ми ти јучер рекја за терапију, и ја ги дадо на краву и она после петнаест минута липса!

- Па које туј има чудно! Исто ко моја прошлу годину!

%

Када је Циркус М, емисија Радио Лесковца, коју је уређивао Мија Кулић, била на врхунцу популарности, уреднику Кулићу стигло је писмо из Голему Њиву:

- Мијо, царе, поздравља те Голема Њива цела и околна села! Да ти Циркус М буде вечан, па и тој да је малко! У потпису: Џуца Американац, малецак зет у Голему Њиву!

%

Чувени лесковачки карикатуриста испричао Мији Кулићу анегдоту, а ми је овде преносимо „од реч до реч“:

- Времешни глумац, човек у године, после много време долази у град у чије је позориште својевремено био глумац, а за то време је на много њи остао дужан пуно паре, и сад... пита он једног старијег другара:

- Је ли, бре, спомињу ли ме још овде!?

- Па знаш које, тебе и тако и тако, ал много ти спомињу мајку и сестру!

%

Умре неки човек (из Лесковац), и на сарани његова жена се начисто утепала од плакање! И сад... био на сарану и један комшија, вратио се дом, а његова жена, која није ишла на сарану, стегнуло гу нешто у петокраку, ће га пита како је било:

- Ћути, не питуј! Жена му плаче ко чесма, сачувај Боже!

- А нормално да плаче, а још... које работи!?

- Плаче и реди!

- Реди!?

- Плаче и реди!

- Па, како реди!?

- Реди!

- Ту бре, какав си, све човек мора да извлачи речи из уста! Па, причај!?

- Па да ти кажем... ти знаш да се покојник, Бог да му душу прости, ти знаш да се викао Стојко!

- Знам, и које!?

- Е па, она јадница, паднула на гроб и све запомагала: „Туго што сам жална ја, сама и несрећна. Што ми се отвори рана, те постадо удовица на Стојка капетана! На гроб сам јадна пала, па сам заплакала! Ој ти, рупо, црна и дубока, што прогута мога милог Стојка, па сад нисам жена ни девојка.“

%

Кад је Ива Палома био у други разред основне школе, задала им учитељица тему за писмени задатак, а био час из српски, као... које би они урадили да су неким случајем директори! И сад... сва деца се бацив на писање, само Ива, тај што још није био Палома, мртав ладан седи са скрштене руке и замислио се. Примети то учитељица, приђе му, па га пита:

- А зашто ти, Иво, ништа ниси почео да радиш?

А Ива ће:

- Па нема ми гу секретарица да ву издиктирам!

%

Опет један виц из школе:

Враћао се Мока Дзиван из школу, а шустерска радња на његовог татка је од преко пут бивши биоскоп „11. октобар“, и сд... наиђе Мока, татко мрдне онај шубер што је имао на излог од радњу, па ће га пита:

- А бе, Моко, ти ли понавља!?

А Мока ће му:

- На бе, тате, Даскал понављао, а мене ме истераше!

%

Миодраг Радовановић Њама из Лебане једном је испричао следећу анегдоту:

- Покојни ветеринар Божа Милошевић Боне, бог да му душу прости, тако једанпут вршио осемењавање крава у Ново Село код Лебане, у кућу код Љубицу Урошевић, мајку на Мршу Урошевића, која је, иначе, била шерет жена. И док се Боне спремао, она ће му каже:

- Знаш које, Боне, пре него што гу зарипиш, погледај нек буде женско теле!

%

Каже мајка на ћерку:

- Ћеро, онај твој муж, а мој зет, све ми се чини да се баш много не радује кад ја дођем у гости!?

А ћерка ће:

- Ма јок, мамо, то је само зато што он много споро мисли! Он се радује тек када си ти отидеш!

%

Седив два пријатеља (из Лесковац) у кафану и ће каже један:

- Код мене у кућу, брате слатки, баш је ко у прави рај!
- Ма не причај!
- Жене ми! Ја се викам Адам, жена ми се вика Ева, а ташта ми оригинал змија.

%

У Лесковцу живи доста Црногораца, који воле да се шале на свој рачун. Наравно, у првом плану је њихово чојство и јунаштво, али и традиционална лењост. Е, ова приче се дешава негде у Црној Гори.

Разговарају две јуначине, пуне груди одликовања, и ће каже један на овог другог:

- А вељу, чоче, а јел истина што се прича!?

Прођу једно пет минута, па ће овај други:

- А шта то!?

Прођу једно петнаест минута:

- Па то, јел тачно да у цијели овај крај, на кубурмет, нико нема већу лењштину певца но што га ти имаш!?

Прође пола сата:

- Е, чоче, вала јест! Ујутро, кад се Радоманов пијевац огласи, овај мој само потврдно климну главом!

%

Догађа се у путнички воз Ниш – Лесковац. У купе седив само њих двоје. Она лепа ко уписана! Гледа гу овај, зажарио очи ко скара, нон – стоп крши ноге, па ће ву каже:

- Ви сте баш много срећна жена!

Она затрепери с окице ко цивџан са крилца, па ће онако зачуђено:

- А што!?

Па тако! да је сад овде мој буразер, он би вам одма тражио! А...ја несам таки!

А ова ће:

- А какав си ти?

- Па ако дате дате!

%

Прва брачна ноћ и сад... дошли тренуци искрености, као дал је неко пре брака имао неког, и ће каже младењева из Лесковац:

- Ја... мили мој, мора ти признам нешто. Ја сам пре тебе имала љубавника!

- А овај ће:

- И ја, мила моја!

%

Слава, св. Никола, јес да је посна, али се па добро крка, нормално риба, а риба оће и да плива па мора и да се залије и... једна лесковачка госпођа од гости ће пита домаћина:

- А где сте ги набавили, мислим, рибе!?

- Па туј, одма у твој комшилук, у рибарницу код Гаретову палату.

А госпођа ће:

- Ете, риба ми при дупе, а ја несам знала!?

%

Догађа се у чувену власотиначку Грађевинску школу. У једно одељење од тридесет и један ђак, само двоје било редовни, а остали су били академски понављачи. Најинтересантнији је био час из биологије, а професор је био госн. Мића.

Један дан професор прозва Негу Пантиног да му овај каже бар нешто што је научио из биологију. Нега па ће каже:

- Друже професоре, шта ја знам из биологију! Ја знам из биологију фотосинтезу!

Бата Мићко се нађе потпуно запрепашћен и затечен. Нега нешто зна! Па ће му каже:

- Па да чујемо, Него, јуначино... ајд, шта је то фотосинтеза!?

- Шта је то фотосинтеза!? Фотосинтеза је природна појава, то јест процес који обавља биљка, оћу да рекнем, да биљке помоћу њу дишу!

- Бата Мићко пресрећан. Одма му закључи двојка са црвену хемијску и позове другог академика, а овај исто научио за фотосинтезу. И све тако редом, сви научили фотосинтезу, и бата Мићко на сви да двојку. Дође ред на једног академца што је седео до Неге, и бата Мићко га пита:

- Ајде ти, Шупљино, шта си ти научуо!?

Устане овај, почне да врти с очи, па се мртка там – овамо, и после једну минут ће каже:

- И ја сам научио фотосинтезу!

- Ма не причај! – ко запрепасти се професор Мићко. – Ај баш да чујем!

- Па... фото... фотосинтеза је појава, мислим... коју вршив биљке и животиње!

И нормално, хаос у одељењу!

А професор Мићко ће каже:

- Па добро, бре, Шупљино, дваес ученика пре тебе одговарају исту ствар и ти неси запамтио. Па по тебе, бре, фотосинтезу врши и дивљи вепар!

%

Брат Зоки из Шишинце испречао Мији Кулићу једну легенду везану за лесковачко село Шишинце, која иде овако:

- Када је својевремено Бог делио лопове, онако по једног у свако село, и када је био изнад Шишинца, њему се цак ицепао!

%

Веселјак и шерет, већ неколико пута поменути Мија Кулић, много воли да приче вицеве од полицајци:

Дотрчао брат суптилни полицајац дом и још с врата почео да се дере:

- Жено, брзо спуштај завесе и ролетне и правац у кревет. Брзо!

Жена се помисли у себе: „Е, фала богу, сетио се, цукела, после три месеца! О бошке..! И сва срећна, уради све што ву је овај реко и завуче се

у кревет, а милицајац, онако лагано, уђе у кревет и обоје ги покрије са јорган преко главу, па ће ву каже:

- Женче, погледај... добио сам од шефа за награду сат!

- Па које!?

- Како, које!? Па погледај како светлив бројке у мрак!?

%

Како се паметан Лесковчанин обраћа на глупог Лесковчанина!

- Са телефон из Београд!

%

Ударило пролеће, све се размирисало, пуца врбопуц, ко кокице, и сад... дошо један младић да проси девојку код њеног татка:

- Добар дан, добар дан! Ја сам због тој и тој!

- Седи, синко! – овај седне.

- А од који си ти!?

- Од тија и тија!

- А заврши ли си школу!?

- Јесам!

- Не ли понавља неки пут!?

- Ма јок, таман посо! Све сам петице имао!

- Аха! А од који оно рече да си!?

- Па реко ви да ми татко има два-триест дулума, што под воћку, што...

- Добро, добро... него, пушиш ли!?

- Јок! Тој ђубре никад нисам турија у уста!

- Аха! А... волиш ли ти, мислим, малко да гу пивнеш?

- Таман посо! Пре би отров попио него алкохол...

- Добро, добро... а јуришли женске, а?

- Ево, овај тренутак да се скаменим ако...

- Добро, бре, добро... него, имаш ли, бре, ти неку ману, неку фалинку?

- Имам!

- А која је тој?

- Па много волим да лжем!

%

Мија Кулић, који за себе каже да је „*црна овца црвеног Лесковца*“ (како се потписао у „*завршној речи*“ своје књиге „Циркус М“), испевао је песму:

*„У Лесковицу некад беше
кресало се, са ђ се теше!*

кресали су наши стари

казанџије, опанчари...

У Лесковац некад беше

годинице пролетеше...“

НЕНАД КРАЖИЋ

На шаљив начин, Ненад Кражић, познати Лесковачки писац и сликар, објавио је више занимљивих договора о старом Лесковцу.⁸⁵

Прву књигу „Будења” са три дрмска текста - „Зора Мантина”, „Копе Шустер” и „Драмолет” – дуо драма са два лица, Ненад Кражић објавио је 1981. године. Драмски текст „Димитрије, сине Митре” објавио је 1989. године Историјски архив. Туристички савез општине Лесковац издаје књигу „Време прошло-време садашње” (у коауторству са професором Живаном Стојковићем). То је мала монографија Лесковца, са сликама и илустрацијама. Кражићу је „Наша реч” (1991. године) објавила „Зорку Мантину”, Историјски архив (1996. године) објављује заједничко дело Н. Кражића и Ж. Стојковића „Занатство у Лесковцу”.

%

Књига „Будење” (монодрама и драмолет) Ненада Кражића писана је, ако се не варамо, кад се аутор опорављао после једне саобраћајне несреће и објављена 1981. године када су пристигле „најлепше године”. Из лепо опремене књиге (по формату и изгледу најоригиналнија међу лесковачким писцима) дознајемо да је свечано промовисана у Дому културе „Стари град” у Београду, 17. децембра 1981. године.

Зналац лесковачког говора, аутор „Раскалашних киша”, Јован Јоца Михајловић, који пева „Сад, самоћама спојени ћутимо у мраку./ Далеко, смех нечији ори се раскалашно” о Кражићевом „Будењу” пише:

„Ненад Кражић, аутор књиге „Будење”, писане лесковачким говором, и лепим стилем пуним народних изрека и пословица, у два једночиним монодрамама (једна за жену, друга за мушкарца) и дијалогском драмолету даје пластичну слику старог Лесковца с почетка нашег (XX века) и између два светска рата.

%

⁸⁵ Ненад Кражић (1941, Лесковац) завршио Позоришну академију у Београду. Објавио књиге: *Буђење*, монодрама и драмолет из лесковачког живота, 1981, *Зорка Мантина*, монодрама из старог Лесковца, 1989, *Димитрије, сине Митре*, драма из старог Врања, 1989, Лесковац, *време прошло, време садашње*, монографија о Лесковцу (коаутор др Живан Стојковић), *Занатство Лесковца* (коаутор др Живан Стојковић). Објављивао у бројним часописима и добио бројне награде. Предисторију *Будења*, можда најбоље показује Ненад Кражић, који и лепо описује стари Лесковац и његове људе у антологијском делу „Како су се заволели и узели Зорка Мантина и Копе Шустер”. Прелиставајући лесковачку периодику уочава се његово присуство у готово свим листовима и часописима – од „Наше речи”, „Нашег стварања”, „Лесковчанина” до „Помака”, где је, од 1. до 22. броја, у редакцији на чијем је челу књижевник Томислав Н. Цветковић. *Напомена*: Опширније видети студију Д. Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања”, Лесковац 2015.

Свуда, у лику избирачице Зорке Манине, и у догодовштинама Копета, шустера, и у вереничкој предигри и брачним Колетовим и Биљаниним искушењима, аутор књиге Ненад Кражић вешто и допадљиво приповеда, заплиће и разрешава ситне људске зађевице, али и вечите теме – физички, психички, морални и друштвени опстанак.

Наоко сличне и обичне животне истине у Кражићевим монодрамама и драмолету, казане уз досетке, метафору или дубоку мисао, засмеју нас, замисле и неодољиво привуку. Коначно, монодраме и драмолет књиге „Будење” јесу буђење многих Зорки, Копета и дргих Лесковчана, заправо њихово ослобађање од стега патријалхалног живота и пут ка подизању друштвене свести и емоционалном и интелектуалном богаћењу људи.”

У некој врсти предговора „Будења”, читамо и оцену проф. др Момчила Златановића, великог znalца народне књижевности и обичаја југа Србије: „Ненад Кражић до присности познаје дијалекатске особености лесковачког говора. Поред тога, зналац је и многих локалних пословичких поредби и израза. Њих је изванредно уткао у монолог и дијалог и тако потпуније и реалније дочарао староградску лесковачку средину. У једночинки „Зорка Мантина”, у монологу, дат је верно и сочно лик девојке удаваче из старог Лесковца. Драмолет „Нек иде и јуже” је такође занимљива слика из живота у старом Лесковцу. Копе је из саме лесковачке занатлијске средине. Сав је у пунобојном ликалном колориту.”

%

У којој су мери „реалан свет” и овај из драматуршке обраде у дослуху? На то колико једноставно, важно питање, одговор као на длану, на неком брисаном простору, нуди сам аутор. Он пише у поглављу „Реч аутора”:

„Стара грађанска занатлијска и патријархална породица оптерећена традиционалним и конзервативним погледима на живот, на однос према човеку у друштву носила је, ипак, у својим недрима искру, један пламичак, буђења и једно трзање које је представљало благу наду за боље и сигурније сутра. То буђење (или како би Лесковчани рекли БУДЕЊЕ). Испољило се, пре свега, у људима који су поседовали интелектуалну, а наравно, и образовну предиспозицију. Да није тих искри друштво би тапкало у месту. То су у књизи Зорка Мантина и у блажој форми Копе шустер. Они говоре својим језиком али мисле својом главом, не као њихови суграђани. Њихово будење – буђење је искричаво и нековенцијално. У тексту књиге наводе се аутентични лесковачки надимци за које су везана измишљена имена. Све је плод замишљене приповедачке конструкције која је, додуше, уоквирена могућим варијантама приказивања ситуација и догађаја људи лесковачког менталитета. Према томе, свака сличност са знаним именима и надимцима је случајна.⁸⁶

⁸⁶ У књизи „Будење” (у делу „Реч аутора”), Кражић даје следећу напомену: У току писања и довршавања књиге, знатно су ми помогли другови и пријатељи Живан Стојковић, Томислав Цветковић, Хранислав Ракић, Владимир Величковић, Љубиша Антић, Бранислав Литрић и Милан

%

Између два рата у Лесковцу су радила три биоскопа: биоскоп у хотелу „Костић“, биоскоп „Корзо“ и биоскоп „Славуј“. Најагилнији и најнапреднији у рекламирању својих биоскопских представа био је Драги „Славуј“, власник биоскопа „Славуј“. Генерална реклама његовог биоскопа била је са употребом магарца који је на леђима носио паное на којима је писало: „Само ја не идем у биоскоп Славуј“.

Магарца је, наравно, водио градом костимирани човек који је, такође, својим изгледом скретао пажњу пролазника. И за филмове који су му били на репертоару Драги „Славуј“ је смишљао рекламе. Филм „Синг-синг“ је рекалмирао је на тај начин што је плаћеног човека костимирао као робијаша, везаног у ланце, и тако прошетао градом у шпедитерским колима. Прича се да је досетљиви Драги офарбао две фудбалске лопте црном бојом које је требало да представљају робијашке кугле.

(...) И кад публика уђе у салу и заузме своја места на дрвеним столицама и клупама у партнеру и невеликом балкону пре почетка представе појављивао се газда Драги да поздрави публику, да каже неколико речи о садржају филма и тешкоћама на које је наилазио при набавци филма:

- Драги и поштовани посетиоци, добро дошли у ваш биоскоп! Ви, који сте писмени, и прочитали сте у наш „Лесковачки гласник“ о чему се ради у филму што ћемо вам да пуштамо, али неје на одмет да и ја кажем (чита): „Филм „Лажни супруг“ је сто одсто немачка тон перета пуна песама и музике акције и модерног спорта...“

... Да вас обавестим и то да ускоро намеравам да монтирам најновији пројекциони апарат, који дозвољава и слабо писменим посетиоцима лако читање натписа филма.

И на крај да замолим да је у мој, хоћу кажем ваш биоскоп, забрањено семке грицкање, безобрано фатање и...

Е, сад мож почне филм. Мајстор Влајче, омцај га. Фала!⁸⁷

%

Према подацима које износи Сергије Димитријевић 1952. године у књизи „Грађа за проучавање Лесковца и околине“, први мотоцикл виђен је у Лесковцу 1910. године, први ауто 1911, први рентген 1924, први радио 1925. године. Можда највише интересовања изазвао је грамофон који је у Лесковац донео лесковачки авантуриста Јован „Портартурац“ 1905. године. Поводом тог догађаја бележимо коментар. Испред хотела „Круна“ много света, да чују грамофон.

Ђермановић, који су својим зналачким и конкретним примедбама на језик и стил битно утицали на коначно уобличавање текста. Поред ваљано обављене рецензентске дужности, друг Јоца Михајловић, изузетан познавала лесковачког говора, обавио је и нарочите лекторске интервенције. Добронамерна и пријатељска интервенција професора др Момчила Златановића учинила је, такође, да књига добије коначну верзију монодраме и драмолета.

⁸⁷ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница – „Биоскоп „Славуј“, лесковачке новине „Тачка“, бр. 5, година I, 13. Фебруар 2006, стр. 8

- Спиро, па неке ђаволије донеја Јован из бел свет!
- Неће све овој на арно да искочи.
- Неће, неће. Куде ли су се слте тој сакрили, па појев. Тој су неки малецки људи у туј ђаволску кутијетину, а глас ги искача на трубу.
- Дошло последње време.
- То је, бре, грамофон, умеша се газда Лаза. - Преко плочу се преноси глас и музика на трубу. Тој су измислили светски научници.
- Ти па, Лазо, све знајеш. Мож бит лично познаваш тога научењака што га измислија па си дошеја да ни држиш предавање од тој?
- Не знајем ја никаквог научењака, слте сам овој што свира и пева што се вика грамофон видеја кд см бија у Беч и Пешту у набавку.
- Па што га ти неси донеја, него си чекаја да га Јова „Портартурац“ први донесе. Неси мож бит имаја ситнину да га купиш! Тој ли је?
- Мож бит см га и ја купија, ал ете ти неси имаја време да наврнеш куде мене да ти га показујем. Ја га не износим у чаршију да се народ лези.
- Уууу, тој ти верујемо слте још да не одведеш дом па ће видимо све.
- Несам те ни викаја, нит ћу те викам. Мој грамофон – моја работа. И, мајстор Спиро, ако не верујеш промај се на предвече поред моју кућу ће чујеш музику из мој грамофон. Ја ћу га турим у авлију.
- Знајем, знајем, газда Лазо: на сваки пет паметни један се рађа!

Да ли је газда Лаза стварно имао грамофон или не то никада није утврђено, али је ипак код својих саговорника створио сумњу и изазвао знатижељу. Те исте вечери 1905. године испред газда Лазине куће окупило се много света очекујући музику из грамофона која никако није допирала до њихових ушију.⁸⁸

⁸⁸ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница „Први ауто, рендген, радио и грамофон“, лесковачке новине Тачка, 27. фебруар 2006, стр. 8. *Напомена:* У лесковчаким новинама „Тачка“, које су излазиле недељно (или два пута месечно), Кражић је присутан готово из броја у број. Први број Тачке појавио се 26. децембра 2005, а последњи 26. фебруара 2007. године. Кражић је објавио следеће прилоге: „Мајсторско писмо“ (13. март 2006), „Комшијско пецкање“ (27. март 2006), „Првенство чиновништво“ (10. април 2006), „Лесковачки ероплан“ (24. април 2006), „Предавање од брак“ (8. мај 2006), „Украдени амрели“ (27. мај 2006), „Јавно купатило“ (5. јун 2006), „Енглески нужници у Лесковац“ (19. јун 2006), „Лесковачки срмлак“ (3. јул 2006), „Машина за прање веш“ (17. јул 2006), „Кам ги три“ (31. јул 2006), „Банане у Лесковац“ (14. август 2006), „Флизура буби копе а ла гасон“ (28. август 2006), „Скопљанско позориште гостује у Лесковац“ (11. септембар 2006), „Буретови њевапчики“ (25. септембар 2006), „Царски ручак“ (6. новембар 2006), „Кркалуци лесковачких ловција“ (20. новембар 2006), „Случај с лед“ (4. децембар 2006), „Лепи манири модерних игара за Нову годину“ (18. децембар 2006), „Барјактар Стевана Дечанског у Лесковцу“ (15. јануар 2007), „Направили уговор сас Турци“ (12. фебруар 2007), „Мират порушио двор Југа Богдана у Лесковцу“ (26. фебруар 2007. године. То је био и последњи број „Тачке“ у коме је објављена информација да је изашла књига Ненада Кражића о старом Лесковцу „*Кад су Ветерницом пловили чамци*“ (26. фебруар 2007, стр. 8).

ЈОВАН БЕЛИЋ

Јован Белић објавио је више занимљивих вицева и шала у књизи „*Та наша дивна створења*“ (све о таштама). Ево оних посвећених Лесковцу писаних на „*лесковачком језику*“.⁸⁹

%

Лесковчана су у армију другари из други крајеви стално зафркавали због лош говор. Бранија се он такој како је знаја и умеја, али су недостајали аргументи да докаже какој ни лесковачки говор неје тако лош. Један дн види он једног другара из Београд који је бија много забринут, па га питује шта му је:

- Ево, добио сам телеграм од жене. Каже да се породила, а у потпису стоји поздрављам те са Мирославом, па сад не знам да ли сам добио ћерку или сина!

- Па, ете, тој ти цело време зборим да је наш језик побољи. Моја би жена написала: „Поздрављам те сас Мирослава, јел сас Мирославу, а одма би знаја дал је мушко ел, пак, женско.“

%

Сретне сељак из Горње Стопање код Лесковац попа Јеврема, па га питује:

- Оче, право да ми збориш, шта лети радиш!?

- С’д бш ништа не работим. К’д је сезона, сви сељаци су махом у њиве заокупљени, тако да немају време ни за умирање, нити за венчање!

%

Дошеја сељак Радисав из село Батуловце у Градску болницу и улази у ординацију код доктора зв. Диси, који је био познат као много добар, али и голем шерет. Кд је доктор Диси прегледаја пацијента, каже:

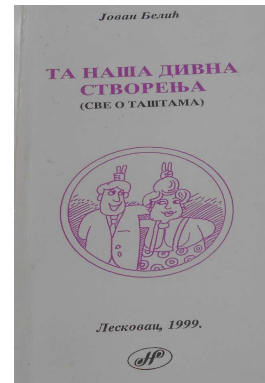
- Добро, Радосаве, којег попа оћеш да ти преписујем!

- Не треба на мене поп, докторе, него лекар! Раније су ме лечили покојни доктор Паја и Раде...

Доктор Диси се на ове речи само насмејаја, па прозбори:

- И тко ти ко велиш, дође ред и на мене..!

%

⁸⁹ Јован Белић рођен је 30. априла 1945. године у Бечеју. Основну школу је завршио у Бечеју, грађевинску у Новом Саду. Бавио се боксом, а спортски радник у овом спорту више је од 30 година у Бечеју и Лесковцу. У Лесковац долази 1970. године, где живи и ради. Прикупљањем, обрадом и писањем вицева бави се дуго. До сада је објавио око 17.000 вицева и написао више од 12.000 афоризама и импресија. Аутор је књиге „*Та наша дивна створења*“ (све о таштама). Напомена: Опширније видети студију Д. Коцића „Лесковачки писци –трагови и трагања“, Лесковац 2015.

Добија једн Лесковчанин сина. Сретне га стареја комшиница па га питају како му се син вика, а он му казује:

- Милош!

- А по куга си му даја тој име?

- По Милоша Обилића!

- А што ти је тај у фамилију? – упита га комшиница.

%

Код владика у Ниш стизале су многе притужбе на понашање једног попа који је службовао у Лесковац. Владика изненада дође у Лесковац, окупи попове и поче да казује да се неки лоше понашају.

- Ето, колико пре неки дан, чуо сам да међу вама има и оних свештених лица који увече иду код удовица и распуштеница...

Још владика неје завршија са излагање, а поп на којег се односило причање, удари се у шаку по чело, па прозбори, владика да не чује:

- Ух, бе, сад се сети куде сам синоћке оставија кишобран!

%

У село Паликућу код Лесковац дошеја кум кумашину у госте. Кумашинка узме да куму испржи јајце за ручк. Кд је дете од кумашинку видело како кум једе јајце, поче да плаче, ма сам што не умре и тражило да се и њему даје јајце. Мајка му тад прозбори:

- Ћути, бе, дете, не ритај се толко. Кум неје ала, па ће ти даде пола јајце!

%

Женија се један Нишлија са Лесковчанку и дошеја у Лесковац да је проси. Брат на девојку, на татка од младожењу, теја да покаже фамилију и показуваја са руку. Рекнуја на првог брата:

- Еве, фамилију, овј ги је баја!

- Добро! – рече свекар смркнуто – и са штап показа на једног који је седеја у ћошку.

- И тој ги је баја! – рече брат.

На тиј речови будући свекар се подиже и прозбори:

- Синко, ајдемо си дом, овде се не знаје кој са кога спије и кој коме прди у ћуп!

%

Дошеја курир Станко Ћевапче куде директора у молерску фирму „Гранит“ у Лесковац да му купе точак за посо, јер неје п'с да каска од фабрику до фабрику и од предузеће до предузеће.

- Бре, директоре, теб ноге боли од мечку (лимузину), а ја чк ни точак немам!

- Оћу, Ћевапче, да ти купим точак!

- Ако је ткој, директоре, нека буде женска да се боље качим!

%

Путувај један предратни лесковачки господин са воз и са њим у купеј и једна госпођа. Такој, прође неко време, а лесковачки господин извади из

ташну банану, ољушти је, уз соларче, посоли онуј банану и такој посолену фрљив куде прозор.

После тој, лесковачки господин поново извади још једну банану, ољушти је, па исто. Још јенпут тој понови. Гледала све тој она госпођа, било јој много чудно, па ће га питају:

- А, бре, госпојине, што фрљаш те банане куде прозор!

На тој ће лесковачки господин:

- Па, женска главо, мори, несм шунтав да ги једем слане банане!

%

У село Бели Поток куде Вучје, недалеко од Лесковац, пита доктор једног домаћина како може тако близу кућу да држи свиње кад је тој нездраво.

- Немој да бринеш, господин доктор – до дн днс, још нам ниједно свињче неје цркло!

%

Долази Лесковчанин, који је бија познат као швалераш, у једну продавницу за женски веш. Гледа по рафови, никако да се одлучи, па загледује се у продавачицу, а на њуј нешто све сумњиво.

- Гзда Радоване, нешто много заглеђујеш тија рафови. Казуј да л' треба нешто за твоју жену Стамену, нешто појефтино, ил' је за неку швалерку, нешто поскупо!

%

Дошла млада Црнотравка у Дом здравље код гинеколога, па к'д овај заврши преглед, приупита је доктор:

- И шта ми ти оно, девојче, рече, да ти је младић... грађевинац..!

- Јес, јес... грађевинац... енега ради у „Градитељ“.

- Добро, де, добро, девојче. Морам да ти рекнем као за почетак, младић ти је ударија „камен темељац!“

%

У село Загужане, код Лесковац, после Други свецки рат, сељаци су имали наредбу од месни одбор да поред редовни послови на своје њиве, у вечерњи часови долазе на курсеви за описмењавање. Тешко је тој ишло.

Једно вече, Радисав, имућан сељак, седеја за голем астал у месну заједницу, па јадикује на комшију Тику:

- Тико, брате нерођени, а ко да си ми рођени, б'ш је тешка овај наша школа, ма много за'ебана, 'оћу да кажем да је компликована.

- Зашто, брате нерођени, а к'о да си ми рођени!

- Ете, да би човек бија писмен, мора да знаје целу азбуку!

%

Дошеја Лесковчанин у погребно предузеће, на Широку чаршију, да се распита за мртвачки сандуци:

- Који сандуци имате и која им је цена?

- Овакој... имамо од храст, од буку, од тополу и овија метални...

- Па, добро, кажи ми, комшо, по које се разликују, куји су бољи..!?

- Прво, и прво, од дрвета су здравији..!

%

Један познати лесковачки гинеколог, шерет, прими један д'н забринутог мајстора Тошу, шустера, који га приупита да ли ће му жена Радојка, која се вратила из Матарушку Бању с лечење, да остане трудна:

- Па, значи, вратила се из Матарушку Бању! – пита доктор.

- Јес, вратила се, докторе!

- С'д морам ја да ви питам, да ли је остала у друго стање!

- Неје!

- Да ли је била с'ма у бању!

- Неје, докторе. С мене је била!

- Е, тој не ваља. Требало је да иде с'ма!

%

Овој се десило к'д је једн министар дошеје пре оног рата да посети лесковачки крај. Тако ти обиђе неколико села, па се заустави поред јед'н мос' на Ветерницу и сви стадоше ко укупани. Ма не дишу људи, оћев да чујев шта ће министар да прозбори.

- Ама, људи, кад радите нешто, завршите. Мост који сте урадили није лош, али што не стависте ограду, може још нека будала да падне у воду!

На тој ће један сељак:

- Друже министре, извинте, ми би то урадили што сте рекли, али несмо знали да ви долазите!

%

Из Немачку пре дваест'к године дошеја неки гастајбајтер с мерцедес, к'д код лесковачко село Бадинце удари овцу која је прелазила пут. Било му жао. Извињавао се сељаку, па му вика:

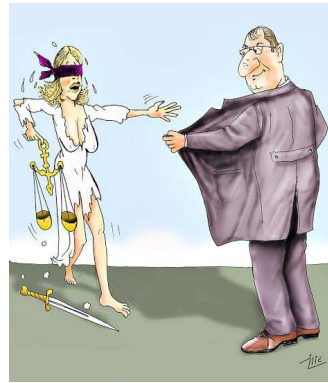
- Еве, пун с'м ко брод на океан с'с марке. Крив сам, даћу ти марке кол'ко тражиш!

- Шта ће мени марке, немам на куга да писујем из овој моје село!

На то ће онај што је возија мерцедес:

- Ауу, несам знаја да си толико заостао...

- Па да несам заостаја, и мене би прегазија, знаш ли ти тој!

РАДИША ГРУЈИЋ

Мало је у Лесковцу глумаца који су успешно опробали и као драмски писци. Најистакнутије је, свакако, Радиша Грујић. Његово најпознатије дело је комад „Све ће се разјасни“, коју су гледаоци видели широм Србије.

%

Радиша Грујић рођен је 1944. године у Београду, а од 1968. је професионални глумац (првак Народног позоришта у Лесковцу). Поред више од 130 улога, режирао више представа, написао неколико кабареа и изузетно успелу драму „Све ће се разјасни“, коју су гледаоци видели широм Србије. Грујић је добитник значајних награда међу којима и посебног признања Удружења драмских уметника Србије

Премијером представе „Све ће се разјасни“ у режији Радише Грујића, Народно позориште у Лесковцу позоришну сезону завршило је 24. јула 2014. године. Последњи пут овај комад игран је пре 15-ак година. У две позоришне сезоне доживео је око 200 извођења и једна је од најизвођенијих представа на сцени лесковачког Народног позоришта. Комад је комплетно аутрско дело Радише Грујића који је поред режије и аутор текста и сценографије. Костиме је припремила Маја Јанковић која се уз своју професионалну глумачку вокацију у ранијим представама доказала и као успешна редитељка и одлична певачица.

Комад је писан на лесковачком дијалекту, препун је врцавих и сочних дијалога који ће, без сумње, публици измамљивати смех до суза. Станислав Грујић, директор Народног позоришта, очекује да ова представа и у наредној сезони пуни позоришну салу као и пре петнаестак година.

%

СВЕ ЋЕ СЕ РАЗЈАСНИ - *(Завесе се подиже уз звуке најпопуларније музике у Лесковцу: „Са“ Коле Сармалук закупио приватну кафану „Код Стеву“ и са друштвом тера кера)*⁹⁰

КОЛЕ: Хер Немац може чевапчики.

НЕМАЦ: Ја, ја, јуууз.

КОЛЕ: Стево, дај овде пет кила белог и фрљи на цкару још два-три кила месо, колко да има за мезе...

СТЕВА: Коле, немој, да те нема, угаснула се цкара.

КОЛЕ: *(вади сто хиљада и даје му)* Ево ти за цкару, да има с које да гу распалиш.

⁹⁰ Одломак драме „Све ће се разјасни“ Радише Грујића, „Лесковчанин“, бр. 10, јун 1999, стр. 8-9.

СТЕВА: Немој, Коле, мора затварамо.
КОЛЕ: (*гура му паре у џеп*) Ајде, ајде...
СТЕВА: Ће наиђе инспекција, има ме одерев с казну. Знаш да имам дозволу само до десет.
КОЛЕ: Еве ти за тој (*опет му даје паре*) И не ми искачај више пред очи док те не викам.
СТЕВА: Ама, Коле...
КОЛЕ: Нема туј ама... (*опет му даје паре*). Ево ти и за ама.
СТЕВА: Знаш, Коле, ал...
КОЛЕ: Које АЛ! Дошли ти гости из иноземство, чак из Немачку и Италију. – О СОЛЕ МИО – а ти викаш ал. Ви угоститељи, бре, везу си немате с мозак. Кад ће ти па дођев странци, кад ти целу ноћ викаш ал.
СТЕВА: И тој ми га уз компири да ли ће дођев.
КОЛЕ: А марке, а девизе!
СТЕВА: Имам си ја марке и без тој. Несам ја државни сектор па да морам да ладим јајца на странци.
ШВАБА: (*нијан ко мајка*) Вас ис дас јајце?
СТЕВ: Море, море ти, бре, набутам ти га мајке швапске!
ШВАБА: Вас ис дас набутам ти га мајке?
КОЛЕ: Вика да пострафиш мутер, Ферштен?
ШВАБА: Мајн мутер?!
КОЛЕ: Ја. Вика да гу пострафиш мутер! Не га пуцај, Стево, тој разуме. Научили га ови наши мангупи, још кад је био на прошли сајам.
СТЕВА: И тој ме забеле. Намрзео сам ги тија Немци, не мог ги гледам.
МИЦЕ: Па које ти има да ги мрзиш кад си рођен после рат.
СТЕВА: Ако. То су наши непријатељи. Знав само да ратујев. Због њини ратови, ја сам три пута у школу понављаја.
КОЛЕ: Па које ти фали. Да си учија школу, бија би божјак као овај доктор. Мож се слика с његову докторацију. Саг, бре, неје битно колко знаш, него колико умеш. Јел тако?
ДОКТОР: Тако је, Коле, изедем те! Сад је дошло време за билмези. Што си већи билмез, то боље пролазиш. Погледај овога Стеву, медицински феномен. Педесет година живи без мозак, а не зна колко паре има.
СТЕВА: Ма немој! А ти, које си? Доктор. Бем ти доктора, не уме ни од кијавицу да лечи.
ДОКТОР: Господине угоститељу, ја сам, бре, доктор за филозофију, а не за таки зивани ко што си ти.
СТЕВА: Бија би ти доктор на мојега чапу да ти неје Коле Сармалук да те извлачи из гомна. Девет година не мож работу да нађеш него цепаш ручку на мешину код Коле. Да неје Коле, носија би цакови и копаја шанци по Лесковац.
КОЛЕ: Него и тој још да ги моли и тој да му дав.
МИЦЕ: Брстија би дудинке ко коза, на онј дуд у авлију, с туј твоју филозофију.

ДАНИЛО КОЦИЋ

У свим својим романима (Изабрани живот, Изабрана тишина, Изабрани дани, Измаглице и другим делима) Данило Коцић, новинар и писац, уз више хумористичких, али и сатиричних детаља, описао је животе својих јунака.

%

После рата Светиног оца позваше у општину: „Ти си нас много задужио, борио се за нашу ствар и ред је да ти се одужимо!“

Свети, касније, причао отац:⁹¹

- Засели око мене, не познајем их, али видим да су неке главешине. Нуде ме ракијом и неким соком.

- Хвала, не пијем!

- Како не пијеш када си пио оне зиме, па Бугари те умало не убише, у подрум си се, срећом, сакрио, а и оне вечери када си кренуо ка Перси био си поднапит. И са Анђеком си пио ракију, разменили сте!

Псујем у себи:

- Што им каза, Анђелко, није фер!

Они упорни, не могах да их одбијем. Узех љуту, добра била!

Тада ће један од њих:

- Предложили смо те за награду, заслужену, стићи ће из Београда!

- Ма о каквој награди говорите, кумим вас богом!

- Не спомињи бога! Овде се он не спомиње, а за оно што ћемо ти предложити важно је да што пре, већ од данас, раскрстиш са богом! За тебе бог више не постоји!

- Како то да за мене више не постоји Бог. У њега верујем, истина, нисам га никада видео, али су моји стари говорили: „Буди поштен, Бог све види, послаће те у рај. Безбожницима је место у паклу!“

И ућутах! Утучен!

Виде они, нешто сам замишљен, ништа не говорим:

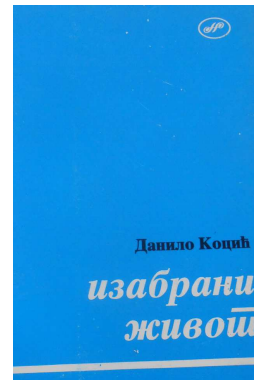
- Зашто ћутиш, Драгутине!? Уместо да се радујеш што смо те предложили за награду, стићи ће из Београда, није то мала ствар, из Б е о г р а д а, а ти си невесео!

Искапих ону љуту што ми дадоше:

- Како да не будем тужан када од мене тржите да не верујем у Бога!

- Нема га!

- Како га нема, па он види све шта се овде збива!

⁹¹ Напомена: Под насловом „Пред Титовом и Стаљиновом сликом“ објављено је ово поглавље првог издања романа Изабрани живот, Наша реч, Лесковац 1997. године.

- То је непријатељска пропаганда. Не наседај више на те трикове, Драгутине! Никада! Па, ево, видиш и сам, ми не верујемо у бога, а видиш како нам је овде лепо. Милина једна! Зиме топло, лети баш по мери. Погледај околу! Шта видиш?

- Сlike!

- Да, видиш слике знаменитих личности. Ову знаш, Титова, она са Сутјеске!

Нешто ми проструји по телу!

- Е, видиш, Драгутине, кад ту слику гледаш, мораш да устанеш!

Устадох!

- Пред командантом, маршалом Титом, сви стојимо! Не што морамо, он нас никада не би на то натерао, него што тако осећамо у срцу - Друг Тито је нама све – и отац и мајка! Ма, какви и отац и мајка! Кад умру наши стари, жалимо их годину дана, а када би се десило ОНО, сви бисмо помрли од туге, јел' тако, Драгутине!? А видиш ли ову слику овде!? Видиш! Е, сад можеш да седнеш. Ова овде, то ти је Ранковић, чуо си за њега?

Климнух главом!

- Велики човек, Титов најбољи сарадник! Тамо, то ти је Кардељ. Мораш добро да упамтиш то лице! Ко не зна за Кардеља, није добар Србин, Драгутине! Упамти то, није добар Србин! Е, сад мораш поново да устанеш. Гледај ову слику!

- Видео сам је негде! – казах.

- То је наш велики Стаљин! Шта бисмо ми, Драгутине, без Стаљина! Ништа не бисмо били! Ни слободе не би било, ни куће не бисмо имали, ни њиве. Не би ти у кући било деце!

Нешто се малчице ослобидих, па им рекох:

- Не претерујете ли, људи, много!?

- Ко, ми, не, не, не, Драгутине! Па зар ниси слушао Маршала на Радио Београду! Ево, ево, шта пише у „Борби“:

- Нека живи велики Стаљин! Живела братска совјетска армија! Живело заједништво са совјетским народом! Прочитај!

Како да прочитам, заустих да кажем, када сам неписмен, а и он, ћата, једва знао слова да срочи:

- Него, да ви мало...

- Не претујемо, Драгутине! Не, не, не... Оно, за децу што рекосмо..! Кажеш, рођена пре овог нашег рата! Добро, ту Стаљин, да руку ставимо на срце, није припомагао. Па да, ниси у Забрђу могао за њега ни да чујеш. А све остало, све је тачно, Драгутине, све од речи до речи. Ево, види, Драгутине, види овог нашег Стеву! Тек му је двадесет и прва. А, реци, јаране, како ти живиш?

Он устаде, па издеклемова као песмицу:

- Захваљујући великом Маршалу Титу и другу Стаљину, добили смо слободу, захваљујући њима, добио сам кућу, запослио се овде у општини,

захваљујући нашем вођи, оженио сам се и добио сина. Живели Маршал Тито и велики Стаљин!

Устадоше, устадох и ја:

- Живео маршал Тито, живео велики Стаљин!

Онда запеваше:

Ово нам је наша борба дала

да имамо Тита за маршала.

Ово нам је наша борба дала

да имамо Тита за маршала...

- Него, људи, да је кренем у село, далек је пут до Забрђа?

- Ма, чекај, Драгутине, још нисмо завршили разговор!

- Да наставимо други пут!

- Не, не, не! Када нова напредна народна власт започиње разговор, мора да га заврши! Такви смо ми: ефикасни, прецизни, неумољиви! Решили смо, Драгутине, да те учланимо у наше редове!

- Какве редове! Ништа вас не разумем!

- Па да ти постанеш као што смо ми!

- Па, по чему се разликујем од вас, кумим вас? Умало да изустим оно богом, али застадох, сетих се, како рекоше, да се овде не спомиње бог!

- Како по чему, Драгутине? Видиш, ти си допринео овој нашој ствари борио си се, могао си и више, Драгутине, али ми ти признајемо да си се борио! И сада је дошло време да се, како се каже, укључиш у обнову и изградњу наше напаћене земље, да постанеш добар и савестан грађанин овог нашег напредног друштва. А да би то постао, мораш да будеш и у нашим редовима!

- У каквим редовима! Па зар није доста редова за брашно, за који килограм масти..?

Прекинуше ме оштро:

- Драгутине, то о редовима не треба више никада да говориш! Заборави то, Драгутине! Заборави да си уопште казао да људи чекају у реду за брашно! Нема, Драгутине, никаквих редова, ту су људи више онако, сакупљају се да разговарају, да изграђују напредно друштво, па им се, сваком по потреби и по вољи подели и који килограм брашна. Све друго је чиста непријатељска пропаганда! Упамти!

- Него, људи, да ја, ипак, кренем у село, далек је пут до Забрђа, пашће мрак!

- Не, не, неће се смрачити, завршићемо и пре мрака, Драгутине! Само нас ти сада пажљиво слушај!

- Добро, слушаћу, слушаћу, слушаћу, али вас, да умало опет рекнем Бог, молим да што пре завршите! Забринуће се моји у селу!

- Шта говориш, Драгутине! Зар теби нешто није јасно! Па ми бринемо и о твојима у Забрђу, ми смо власт, а ова нова напредна народна власт брине о својим грађанима. Неће твоји бити гладни и жедни, неће се зими смрзавати, имаће шта да обуку, Драгутине!

Тада ми дошло да им кажем:

- Видим да не говорите истину! Да не беше мојих руку и оно мало помоћи што добих од својих када преста клање, морао бих го и бос да идем. Хајде ја, мање то боли, него деца, жена и укућани! Па зар по овој зими умало главу не сломих носећу кукуруз у воденицу! Снег до појаса, замало се не загубих, а ви сада причате мени о некаквој помоћи! Добро, нисам најсиромашнији у селу, и њима не помогосте! Знате, и када је оно умро Спаса Чокалија, недељу дана нико није знао! Цео сат не могаше да отворе врата, мотком са унутрашње стране их био потпро!

Неки казаше:

- Дајте, људи, зид да разбијемо, брже ћемо да уђемо! Да спасимо човека!

А он пет дана био – мртав!

Тако ли и мени мислите да помогнете! Не дао Бог да вашу помоћ тражим!

Кажаше, док ме упорно гледају:

- Драгутине, мисли ово наше напредно друштво на све! Ево, на пример, да будемо сасвим јасни: да би ти био у нашим редовима, мораш, казасмо ти, да се одрекнеш тог твог бога и да не славиш славу!

- То, јок, не, не, не! Па и моји стари, док су овде Турци били, славили, славићу и ја нашег зимског Св. Николу! Убили ви мене, клали ме тупим ножем, не вреди! На могу без славе! Па и отац ми је у аманет оставио. Када је оно умирао, каза: „Сине, Драгутине, све можеш да заборавиш, и мене, и мајку, не гробље не мораш да излазиш, сем када су задушнице, али славу, ову нашу, Св. Николу, не заборављај! Проклеће те Бог, он све види и све зна. Безбожницима ништа не опрашта!“

(...) Готово да викнем, али, ипак, спустих глас, јер власт је власт, њу треба слушати ма каква била.

- Људу, не мучите ме више око Св. Николе!

- Нећемо, договорено! Доћиће све на своје! Видећеш, Драгутине. Време чини што ни најбоља власт не може! Знаш ли ти, Драгутине, оног Воју, звали га Врапче, из Каменолома!?

- Како га не бих знао, па био најгори ђак у школи! Понављао два пута трећи разред! Молили учитеља да га пропусти, он ни да чује! Попов син, није згодно да буде најгори ђак! А учитељ им одговорио: „За мене су деца једнака, и поповска и сељачка!“

- Добро, Драгутине, то што рече није важно, можеш и да заборавиш, али упамти ово: тај попов син је сада други човек, преобразио се, одрекао се оца и, ево, држи предавања оним што треба да их описменимо, да им отворимо очи..!

Нисам могао да поверујем! Стари људи су говорили да се свакојака чудеса догађају по белом свету, што не би било нормално да он, Врапче, сада не постане учитељ!

Рекох себи: „Драгутине, остани довека неписмен, али да ти Вrapче не буде учитељ!“

Казаше тада они:

- Него, Драгутине, да ти дамо неку књигу, па да је прочиташ!

- Па неписмен сам!

- Добро, знамо, али ћеш је некако прочитати, снаћи ћеш се, ваљда! Како се оно снаће када те Анђелко пољури испред Персине куће! Уместо да трчиш својој кући, ти у шуму! Да тамо не потрча, можда сада не бисмо овако пријатељски разговарали! Ето, снаћи се некако! Види шта овде пише, а неписмен си: „*Како се калио челик*“. Е, када то будеш прочитао, све ће ти бити јасно. Ма, постаћеш прави челик, друже Драгутине! Тада ћеш да молиш да уђеш у наше редове. Веруј нам. Само, Драгутине, мораш брзо да реагујеш. Окасниш ли мало, ништа не вреди. Знаши сам, шта да ти причам! Знаш оног Мику хармоникаша из Дудоваче? Знаш га! Дошао пре неки дан овде. Каже:

- Даћу вам ову моју хармонику само да ме више не прогањате“

- Ко те прогања?! - питамо.

- Они ваши!

Уследио је наш одговор:

- Нова напредна народна власт чини све што треба да свима буде добро, па и теби, Мико! Добро је што си се јавио, донеси и хармонику! Он је сутрадан донесе. Треба када припремамо наше омладинске приредбе.

- Да и ја учествујем!

- Не, Мико, не! Па зар брзо заборави када си оно певао и свирао:

„*Спрем те се, спремте, четници*

Силна ће борба да буде..!“

- Било друго време!

- Е, и сада је друго време! – казасмо. - Марш напоље, и буди срећан да ти ова нова напредна напредна народна власт и штогод друго не узме!

Тако је било, Драгутине, па припази, брзо читај ову књигу да можда не закасниши ти!

Ни себи не верујем! Да читам „*Како се калио челик*“. Чујем: челик, челик, челик...

(...) Не могах да оћутим:

- Боље би било да ову књигу дате некоме ко зна да чита, касно ми је да се сада описмењујем!

- Не, не, Драгутине, никада није касно! Организоваћемо у твом селу курс описмењавања одраслих. Ти ћеш седети у првој клупи, по заслуги! Они други иза тебе, најгори у последњој! Леђа да ти гледају. Свакоме се мора дати место по заслуги! Знај, Драгутине, нова напредна народна власт зна шта ради. Никада не греш, веруј, Драгутине! Нова напредна народна власт је непогрешива, упамти то, Драгутине!

- Да ипак не претерујете мало! – изустих.

- Опет си нешто, Драгутине, неверљив. Добро, добро, ако баш хоћеш да будемо искрени према теби, и нова напредна народна власт може да погреша. Знамо да се по којекавим вукојебинама крију непријатељи ове власти. Лако ћемо с њима! Кад-тад пашће наших шака, Драгутине! Знамо да и у твом селу има оних који нас не воле! Кажу и сам! У мањини су! Ту и тамо! Па зар није тако? Ето, видиш! Оно када порезе наплаћивасмо, нико се не побуни. Сељаци порезнике и у твом селу дочекаше ракијом и вином. У Дубрави порезнику Тодору нису дали из села да изађе, гостили га до раног јутра!

- Лажете! – помислих у себи. Знамо ми да се Тодор био напио, па га онако пијаног сељаци пребили!

Говорили:

- Мајку ти, лоповску, па такве порезе ни Турци нису наплаћивали!

- Нова напредна народна ради плански и дугорочно! Од рођења па до смрти, свако у нашој земљи равноправних народа мора да зна шта га чека!

- Баш претерујете!

- Не, не, не, Драгутине! Па ти новине не читаш! Маршал Тито је поручио свима, Драгутине, свима: „У нашем напредном друштву нема никаквих разлика. Сви смо ми једнаки!“ Када је то, Драгутине, било! Никада, само код нас..!

- Него људи, да ја полако кренем, коначно, време је!

- Чекај, Драгутине, још ти нисмо све казали. Видиш ову књигу, као очи да је чуваш. Ма какве очи, вреднија је од људског живота! Ако би је којим случајем изгубио боље би било себи да пресудиш!

- Ако је тако, људи, боље би да ми ту књигу и не дајете, ја сам некако развејан човек! Може свашта да се догоди, па куку и мени и вама!

- Не, Драгутине, поново грешаш, ова књига ће те подучити да не будеш ни забораван човек! Знаш ли само одакле је дошла, а да се није загубила. Из Београда, Б е о г р а д а, Драгутине, далеко је то одавде! Испричали су нам представници нове напредне народне власти да свака књига има свој број. И тачно се зна где је, као што знаш где су твоји укућани! Ево, види добро шта овде пише: Бр. 105/33. Упамти, и ти путујеш ка Забрђу, знаће ова нова напредна народна власт да је бр. 105/33 „*Како се калио челик*“ на путу ка још једном селу које мора да се преобрази! И зато, Драгутине, памет у главу! Ми знамо да ти неће бити лако, па преко ноћи се не може научити велика наука. Зато ти и дајемо месец-два, ако треба и више времена, да потанко, из дана у дан, читаш ову књигу! Знамо, знамо, неписмен си, али док је будеш читао, описменићеш се! Нека ти ова књига буде стално при руци. Стално! Када се оно у пола ноћи пробудиш због керово што лају око куће, ти сам себи утуви у главу, видимо да ти није баш тако мала: „Ево, пробудих се, нећу да губим време, морам да читам!“ Ма и док спаваш, сањаш, читај Драгутине! То ти нова напредна народна власт препоручује.

- Па, да опет не претерујете, људи!?

- Не, не, не, Драгутине, знамо ми шта радимо! Ево, ево ти очигледног примера. Видиш ли овог Стеву? Видиш! „Кажи, Стево, колико ти је било потребно времена да схватиш предности ове нове напредне народне власти. Само немој да брзгаш!“

- Прочитах, књигу „Како се калио челик“ и, ево, овако учен, знам шта је ова нова напредна народна власт у стању да учини преко ноћи. Препороди човека, више и нисам као што сам некада био!

- Слушаш ли, Драгутине? Таква је нова напредна народна власт. Ефикасна, упорна, према својим пријатељима благонаклона, а са непријатељима разговра преко нишана...

- Људи, морам коначно да идем, време је већ давно истекло!

- Добро, Драгутине! Само да спакујемо књигу. Када је, Драгутине, будеш прочитао бићеш у Забрђу најученији човек!

Онда ће онај, што беше главни, као да ми поверова тајновити задатак:

- Окупи те твоје сељаке горе, прочитај им све што знаш о новој напредној народној власти. Све! Потанко, да те добро слушају, у очи морају да те гледају. Кажи им како је нова народна власт напредна, да је увек будна, да мисли на вас, све Забрђане, и дању, још више ноћу. Говори им да могу мирно да спавају крај својих жена, али не заборави да им кажеш да обавезно, док праве децу, морају да мисле и на нову напредну народну власт. Морају Драгутине, да забораве ону стару, капиталистичку и експлоататорску власт... Подсети их да за време оне власти Забрђани нису имали ни пут да ваљано дођу до града. Знају какве су имали муке док су терали волове! Подсети их да Забрђани нису пре овог нашег рата имали ни честити мост, него су, уз велики страх, морали преко оне брвнаре да прелазе реку. Кажи има да су морали до овог нашег рата да сахрањују своје у другом селу! Не заборави, Драгутине, да им кажеш да су Забрђани морали петролејке да користе, да су, слушаш ли нас пажљиво, Драгутине, морали и попа да слушају, па ако вас наљути он, поп, сав у брадетину се претворио, викне: „Данас не крштавам децу, тако наредио Бог!“ Тај исти поп долазио у ваше домове и када га нисте звали, у јесен и зиму, нарочито, терао вас силом да будете нечији поданици..!

- Не претерујте толико! – изустих да кажем, па се ућутах. Сетих се: „Власт је власт, мора да се поштује, ма каква била!“

- Драгутине, нешто као да си неповерљив. Добро, обећали смо, обећано ће бити испуњено: изградићемо вам пут, широк, царски. Очи да вежете, без страха да ћете се изгубити, дођете до града, до ваше општине, до ваших верних чиновника и наших горе у Београду, мудрих представника! Драгутине, направитићемо вам и мост, такође широк, леп, од посебног камена, да са свих страна долазе код вас, да вам се диве, да говоре: „Гледајте, ово је прави, царски мост!“ Не, не, не, Драгутине, неће говорити тако. Казаће: „Ово је мост нове напредне народне власти!“ Свака част заслужује поштовање та наша нова напредна народна власт. Није као она предратна капиталистичка, ненародна и експлоататорска. Није ни као

царска, јер та, царска власт, градила мостове и друмове да њима шетају само цареви и њихове слуге, а ова наша народна и напредна власт подигла је ове широке, простране путеве и дивне мостове да народ може да буде срећан. Ко зна шта се све неће догодити око тог лепог моста. Највише ће бити, Драгутине, љубави. Док се ту буду момак и девојка грлили и љубили, говориће: „Хвала нашој новој напредној народној власти што нам направи овако диван мост! Да њега нема, никада се не бисмо упознали и овако заволели! Ова наша нова напредна народна власт ништа не препушта случају. Ево, направимо вам гробље, ту у селу, ако желите. Више покојнике нећете више морати да сахрањујете на туђем гробљу! Знаш и сам, Драгутине, како су говорили они из Старог Брда: „Ово није ваше гробље, наше је, извадићемо све ваше!“

- Само покушајте, пашће крв! – одговарали сте.

А ако право говоримо, знали сте да се узбудите и да им кажете: „Ова земља где је гробље, није ни ваша, ни наша, него ничија! Ни ваша, ни наша!“

Сећаш ли се, Драгутине, када је дошла ова нова напредна народна власт, ни речи више не казаше! Знају они да је ова власт правична. Казаћемо: „Селаци, ово гробље није ни ваше, ни наше, а за земљу што казујете да је ничија, грешите, земља је и ваша и наша! Људи из Забрђа и Старог Брда, нова напредна народна власт је и ваша и наша! То је народна власт, она не може бити ничија до народна!“ Драгутине, ти као да нас не слушаш!?

- Не смао да ћемо вам направити гробље, него ћемо га лепо оградити, по вашој жељи. Засадићемо најлепше дрвеће, и цвеће. Ви ћете казати шта желите, а нова напредна народна власт је ту да испуни све ваше жеље. Како ћете постављати споменике, то је ваша ствар! Колико ћете копати дубоке гробове, и то је ваша ствар! Нова власт се у то неће мешати, она неће да одлучује о вашим мртвима. Али, Драгутине, слушај добро, народна власт неће дозволити, па шта је коштало, да ваши мрти буду у гробљу неравноправни. Како би то, Драгутине, изгледало, да један покојник има већи гроб од другог, на шта би то личило да споменици буду различити, једном већи, другом мањи. Споменици морају бити исти, исте величине, направљени од истоветног материјала. Нова власт ће се потрудити да их праве наши мајстори, проверени стручњаци, не они што по црквама окапавају и са поповима шурују!

- Драгутине, опет си ми нешто неповерљив? Када нова напредна народна власт нешто каже, то мора тако бити! Добро, још нисмо овакво гробље направили, а то је само зато, Драгутине, што нова напредна народна власт зна да вама није по вољи да сахрањујете ваше живе! Нова власт осећа то, зна она свој народ у дубини душе, зна и вас Забрђане. Драгутине, када направимо ново, лепо уређено гробље у Забрђу, позваћемо све ваше пријатеље да се, колико буду желели, провеселе! Могу, на пример, да једу и пију до миле воље, дан и ноћ. Нека се напију, и

ред је такав! Еј, Драгутине, да ли ти мене слушаш или си нешто замишљен? Добро, мисли ти о томе, можда ћеш се сетити нечега што ће добро доћи да то ваше ново гробље буде још лепше. Онда ћемо, Драгутине, одвести те ваше пријатеље, онако веселе, поднапите, да виде то ваше ново гробље! Такав је ред, све што је направила нова напредна народна власт треба видети, да се зна! Ми, представници нове напредне народне власти ћемо све потанко испричати, све што их буде интересовало. Знам да ће се зачудити: „Какво је то гробље када нема гробова, па где има гробља без гробова!“ Тада ћемо им рећи да нова напредна народна власт жели Забрђанима да буду дуговечни, сами Забрђани се не журе да умиру, јер им је милина да живе под овом новом напредном народном влашћу! Јел’ тако, Драгутине, казуј нешто, као да си неповерљив?

Ево, знамо ми, представници нове напредне народне власти, да у вашем селу петролејке сијају, да стужа још није стигла. Не заборављамо своја обећања, Драгутине! Биће и тога. Оно што обећа нова напредна народна власт ти и испуни. Стићиће струја наредне године, када буде најзгодније да дође; можда када се баш будете највише окупили, о Митровадану, када ваши дођу из печалбе, када пристигну они ваши омладинци које је нова напредна народна власт почела да ангажује да граде напредно друштво наших равноправних народа. Драгутине, можда ћемо увести струју и који дан после тог Митровдана, јер нова напредна народна власт не жели да јој нико, баш нико, пребаци да су Забрђани добили струју баш на тај дан!

Тада ће бити такође весело! Људи, говориће ваши Забрђани, стигла струја! Чудо једно! Притиснеш овде, гори тамо! Све улице биће лепо осветљене. Милина једна! Да полетите од радости! Музика, песма, игра, веселе, до зоре. Не знаш коме је лепше, вама Забрђанима или представницима нове напредне народне власти. Тада ћете нас грлити, аплаудирати, жене, посебно, посебно бабе и старци, плакаће од радости. Говориће:

- Када ово доживесмо, није нам жао да умremo!

Слушај, Драгутине, нова напредна народна власт може све! Али, и ти ћеш морати да објашњаваш да оно када притиснеш овде, а гори тамо, што се чуде жене, па говоре да није, можда, дошао Бог, није божије дело! Мораш бити непоколебљив:

- Какав Бог, па њега нема! То је дело нове напредне народне власти! И увек када притиснете тамо, а оно засветли овде, кажете: „Нека нам вечита буде нова напредна народна власт!“ Људи ће се полако навикавати и заборавити бога. Као да га никада нису помињали! Тако ће, Драгутине, почети да заборављају и попа, оног што је сав обрастао у брадетину, што вам децу крштавао, онога што је ваше домове уочи славских дана обилазио и вашим умрлима опела држао. Нова напредна народна власт неће вас силом терати да заборавите попа; то ће ићи полако, спонтано. Мораће ова власт да подсећа како је тај ваш поп, као и други попови, за

време овог *нашега рата*, био далеко од свога народа који је крварио за слободу наше заједнице равноправних народа. Е, такви, Драгутине, такви људи не могу да подучавају народ!

Опет ти нешто није јасно! Неповерљив си! Добро, Драгутине, знамо ми добро да је тај ваш поп за време овог *нашег рата* нешто мало и нас помагао, али, брате, недовољно! То мало, могло би комотно да се заборави! Ево, једном дао 50 килограма брашна, колико цело село. Могао је, Драгутине, и више! Сигурно је у амбару било. Па, бар да је дао још пет киле! Знамо ми да је 44. када наши ослободише Забрђе, и сам си у томе учествовао, поклонио нешто кошуља, пешкира, чарапа и гаћа. Каже, колико се кући нашло! Добро, што не донесе и који пар чарапа, што их је у помоћној згради, у црквеном дворишту, држао! Види, Драгутине, ма како ти мислио о том вашем попу, морам да ти кажем да је и секташио!

За време овог *нашег рата*, 42. када беше за нас најтеже, оженио се. Ми крварили за слободу, боримо се против душмана, а он се жени! Хоће да му буде топло поред гузице! Нешто си поново сумњичав, Драгутине? Добро, хтео би да кажеш како су се и наши женили. И 41. и 42. и 43. и 44! Знаш, Драгутине, то је била друга ствар. Наши су се женили јер је то наша борба захтевала! Једном, баш у мојој јединици, командант нас построји, па каже:

- Ко није ожењен нека изађе из строја!

Само тројица остало!

- Сви у своја села и за недељу дана да ми се вратите са извештајима. Ко не буде испразнио гаће, чека га пушкомитраљез!

Види, Драгутине, тај ваш поп је секташио, јер је оженио ћерку оног попа из суседног села. Не знам како се зваше тај поп, али сви смо знали да му је ћерка била врло лепа. Зашто се тај ваш поп не одлучи да ожени неку из вашег села, и тамо је било добрих и лепих девојака? Неће! Знамо ми шта је мислио:

- Поповско попу припада! Како народ каже: „Пара на пару иде!“

Опет си ти, Драгутине, нешто неповерљив? Добро, нећу да грешим душу, оно када нас командант пусти, загледаше се неки у поповску ћерку, слаше поздраве и неке поклоне. Није вредело! Она није одговарала. Била превише горда због своје лепоте или, ко би знао, можда ни поздраву нису стигли на време. Тек, уда се за оног вашег попа, а они што су слали дарове говорили су, када мало попију: „Нисмо хтели да изневеримо наше идеале, да женимо ћерку нашег идејног противника. Никад и – квит!“

Види, Драгутине, опет би ти нешто да кажеш? За попа! Тај ваш поп био неки заостао човек. Када сте децу у цркву водили, говорио би: „Лепо, лепо! Душан га крстили, по нашем цару! А ваше дете: Стефан! Тако нам се звао и наш први краљ: Стефан Немањић! Лепо, баба, баш лепо име: Растко! Баш по нашем Сави, првом архиепископу. Само тако наставите, Срби!“

Ето, видиш и сам, Драгутине. Зар ти ова имена ништа не казују. Ништа! Да ти кажемо, сада зборимо том вашем попу, није волео ова наша имена.

На пример, нова напредна народна власт има читав списак лепих народних имена, друшкане мој, за њих знају сви, цела Русија! Види, на пример, ово Николај, па Гари, слушај како лепо звучи Ањушка! Не знам које име је од којег лепше и за наше српске главе прикладније. А да, мој Драгутине, не говоримо о прелепом имену Стаљин! Милина га је изговорити: *Стаљин! Стаљин! Стаљин!* Чудиш се, наш Драгутине? Знаш ли како ће изгледати када ови наши, што добише то прелепо име, Стаљин, уђу, на пример, у кафану! Сви ће гости устајати у част његовог доласка. Из поштовања. Цене у дубини душе тог човека. Јер, молим те, Драгутине, право да ти кажем, када погледам ову слику друга Стаљина, добијам неку снагу, а у исто време ми и колена клецају. Помислим:

- Да наиђе друг Стаљин, од превелике радости и страха бих се унередио!

Не, не, не, Драгутине, не плашимо се ми друга Стаљина, таман посла, него тај страх долази од великог поштовања према њему!

Опет ти, Драгутине, нешто није јасно! Ова нова напредна народна власт зна шта ради, Драгутине! Не може свако ни добити то светло име Стаљин! Долазили, ево, пре неколико дана из Дубоког. Отац, видимо, уредан неки човек. Вели нам:

- Ова нова напредна народна власт испуни све жеље. Да није вас, био бих бескућник, можда некакав преварант! Овако, уз вашу помоћ, домаћин постадох. Роди се и мушко! Па, ево дошао сам да ми испуните једну жељу, највећу жељу, да сину дамо име нашег Стаљина!

- Верује теби ова нова напредна народна власт. Али, мораш да знаш да имамо хиљаду молби! Сви желе да им се син зове: *Стаљин!* Формирали смо посебну комисију. Она иде од села до села, од куће до куће. Па, пап, пап! Добар дан, домаћине, ви сте молили нову напредну народну власт да вашем сину дамо име Стаљин! Да, да, да! Човек да изгуби дах. Где вам је син? А, ту је! Плаче, плаче! Е, друшкане мој, нема овог пресветлог имена Стаљин! Стаљин, па да плаче! Не! Не! Не!

Опет си сумљичав, Драгутине! Иде даље комисија. Пап, пап, пап! Овде представници нове напредне народне власти!

- Због нашег сина сте дошли? Хоћемо име Стаљин да добије! Ако не добије, умрећу жалан, у гробу ћу се окретати!

- Добро, реци да ли је његов прадеда имао бркове. Не знаш! А деда, твој отац!

- Јок, јок, јок!

- Па како мислиш да детету дамо име Стаљин? Да Стаљин буде без бркова? Е, то нова напредна народна власт неће дозволити!

Драгутине, опет ти нешто није јасно! Пап, пап, пап!

- Због Стаљина сте код мене!

- Да!

- Да! Ти си отац, имаш бркове ко Стаљин! И отац ти имао бркове! И деда! Лепо, лепо од вас! Него, дедер, реци нам:

- Да ли је деда пио!
 - Умерено!
 - Отац!
 - Умерено!
 - Ти!
 - Не пијем!
 - Бирај друго име, друшкане! Да прекинемо. Не, не, не, не верујеш?
 Пап, пап, пап! Ево нашег сина!
 - Ти си му отац!
 - Колико син има сантиметара!
 - Триест, четрдесет, педесет!
 - Мало, мало, мало, и ти, друшкане, мораш друго име да бираш!
 - Да идем, људи, време је!
 - Слушај, Драгутине, када комисија нове напредне народне власти ради око избора мушке главе која би се дичила Стаљиновим именом, нема прекидања, па овде остали до зоре, ма какви до зоре, до наредне године!
 Видиш, Драгутине, она комисија опет уђе у кућу. Учтиво пита све по реду:
 - Ти си отац! Опа, два и десет! Нећемо ништа да ризикујемо. Не може нико бити виши од друга Стаљина! И квит!
 Чекај, Драгутине, била комисија и код вас.
 - Ово је тај друшкан!
 - То је!
 - Отац! Има бркове, висок 170! Добро! Пије! Пије! Деда?! За воду није знао! Прадеда? Пијан умро! Одлично, све је у реду! Кажете, и баба има бркове! Лепо! Уписујемо: Стаљин!
 Подвучено црвеном оловком. Два пута. Тако ради нова напредна народна власт. Ефикасно и прецизно!
 Мило ти, Драгутине! Па коме не би било мило да у његовом селу буде што више Стаљина. Пет – десет! Два фудбалска тима, па да се боре Стаљини из Доње Махале против Стаљина из Горње? Не, не, не, не би то нова напредна народна власт дозволила! Како би звучало када би се казало:
 - Они Стаљини из Доње Махале све гори од горега! Ни гол не знају да дају!
 Када се поднапију у сеоској кафани да једни другима кажу:
 - Да чује Стаљин како сте лоши, у Сибир да вас пошаље!
 Ето, нова напредна народна власт то не сме да дозволи!
 Како би изгледало: „*Стаљин у Сибир!*“ Да се тако смрзава, да умире од глади! Не, то никако! Онај ко је Стаљин мора да има све. И најлепшу храну, и најлепше пиће, и најлепше жене! И квит!
 Драгутине, не буди толико нестрпљив. За оног из твог села што му име наденуше Стаљин, у општини, ови експерти за имена, рекоше: „Ма не долази у обзир!“

- Чекајте! Комисија једногласно донела одлуку. отац има бркове, висом као Стаљин. И остали исто. Деда за воду није знао. Прадеда пијан умро! И баба брката! Шта је онда проблем?

И ти се, Драгутине питаш! Не ваља презиме! Види, стварно: *Мутивода!* Па како би изгледало да учитељица каже: „Нека устане Стаљин Мутивода!“

Само због тога што би га тако учитељица прозвала, морала би нова напредна народна власт да је шаље на неко пусто острво! Да то неко други каже, неко онако пијан: „Стаљин Мутивода!“ и да се направимо глуви. Али, када то учитељица говори, то је већ озбиљна политичка провокација!

Слушај нас, Драгутине, за твоје добро! У Грабовцу, оном изнад твог Забрђа, кандидат испуњавао све услове. Пљунута слика као код оног Мутиводе! Чак мали имао и предност! Почели и бркови да му расту. И сви радосни. Мајка Јела плаче, отац Ранђел од превеликог узбуђења што му син добио најлепше име испија љуту из флаше као што се вода пије. Комисија такође задовољна, превалили далек пут, није било бадава. Србија ће имати још једног дичног Стаљина. Атмосфера, описати се не може! Паде и песма, зачуше се и гајде. Чују се и овце како у близини куће блеју, а пас радосно лаје. Сви весели, кажем ти. Није мала ствар, домаћин добио мушко, већ му бркови расту и, ето, зваће се: *Стаљин!*

Одједном гавранови пролетеше поред куће. Председник комисије се штречну. Помисли: „Није нешто у реду, да гавранови не најављују неку несрећу! Да још боље проверимо оне списе!“

- Домаћине, како ти беше оно презиме, нисмо га уписали?

- Зец!

- Јао, па где нађе баш то презиме!

Остали чланови комисије ме погледаше. Нема се куд!

- Домаћине, од Стаљиновог имена нема ништа!

- Зашто, да нисам Богу згрешио!

- Па како ће у селу говорити: „Ено га иде Стаљин Зец!“ Не може то, домаћине! Зар уз Стаљиново име да стоји зец! Никада, па макар целу комисију овде поубијали!

Ето, Драгутине, таква је наша нова напредна народна власт. Будна на сваком кораку, и овде у граду, и тамо на селу. Ништа не сме да јој промакне, поготово када су у питању озбиљни послови!

Опет си неверљив, Драгутине! Добро, добро, деси се и новој напредној народној власти да погреша. Како оно народ каже: „Ко ради, тај и греша! Комисија обави брзо посао у Јасичју. Све било по реду, домаћински, како и приличи добрим сељацима када примају у госте представнике нове напредне народне власти! Чланови комисије, поучени ранијим искуством око Зеца, прво што погледаше код домаћина Војислава било презиме. Лепо: Петровић! Па бар Петровића има много, неће бити невоља ни код оних експерата у општини што су задужени да наши људи имају права, лепа имена, која и приличе српској глави. Код овог

Петровића и све остало било у реду: и бркови, и оно око пића, и висина, и да даље не ређамо. Сви у општини задовољни! Одлично обављен посао!

Гледаш ме, Драгутине, и теби чудно, где је грешка. Види, после месец – два дошао неки сељак из Јасичја, тог места где је живео Војислав и његов син Стаљин Петровић. Узнемирен човек:

- Да се није нешто лоше догодило?! Да није неком цркла крава? Да није пала нечија кућа? Да није неко умро од твојих, па си дошао помоћ да тражиш?

Каже тај човек: „Хитно ми зовите главног!“

- Кога главног!

- Било кога, само да је главни!

- Па овде је, зна се, један главни: председник општине! Како да ти зовемо председника општине, човече, да ниси нешто болестан!?

- Морате! Врло је важно, само њему могу да кажем и никоме другом!

Узнемири се цела општина. Нико не сме у председничку канцеларију. Помислили људи да није, не дао... не дао... пала ова нова напредна народна власт! Онај Доцко, што је стално био пијан, осмели се, уђе код председника, шта ли му рече, нико није знао, али одмах сељака из Јасичја позваше:

- Председниче, у нашем селу Јасичју велика несрећа!?

- Да није ко умро!?

- Није!

- Да није пола села пропало због ових киша!?

- Није!

- Да није нестало цело село, а ти само преживео?

- Још горе!

- Да ти не тераш шегу са председником нове напредне народне власти!?

- Не, не, не, сви ми у Јасичју поштујемо нову напредну народну власт!

Сви, без изузетака!

- Па казуј једном шта се догодило!?

- Терају шегу!!!

- Није то ништа страшно, нека се сељаци шале! Прија им под овом новом напредном народном влашћу, па нека се међусобно шегаче!

- Није то обична шала, да глава заболи! Ма када чујем, дође ми у земљу да пропаднем. Кажем себи: „Шта је тамо, у мом селу, гледала она комисија, шта ли су тек радили они супер стручњаци!“

- Лепо су обавили посао, одлично стоји име: Стаљин Петровић!

- У нашем селу нико никога не зове по презименима, него се сви, као људи, боље познајемо по надимцима. Да зна наш велики Стаљин какав му је надимак у Јасичју, полудео би!

- Какав!? Какав надимак!?

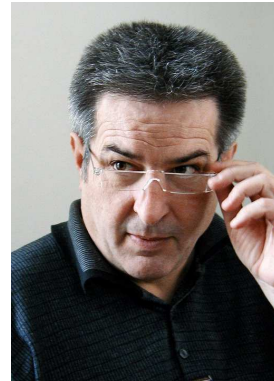
- Пачавра!!! Стаљин Пачавра!!! Пачавра!!!

Председник паде у несвест, лекари му једва спасили живот, али у председничку фотељу, мој Драгутине, никада више није сео!

ЉУБИША ДИНЧИЋ

Неколико драма, које имају занимљив хумористички заплет (говоре о згодана и незгодана Лесковчана) објавио је Љубиша Динчић, новинар и уредник Наше речи.

Љубиша Динчић, новинар, публициста и писац. Рођен је у Лесковцу 1951. године. До сада је објавио књиге – драма Државна тајна, Живео народ и Прељубници, а аутор је великог броја радио драма. Његов позоришни комад „Државна тајна” игран је на сценама у Новом Саду, Београду, Крушевцу, Куманову и Лесковцу. Аутор је романа *Уклето* и књиге *Бела земља* (белези). Динчић је аутор монографије „Школа поред реке“ написане поводом 100. годишњице ОШ „Светозар Марковић“.

Писање драме није нимало лака ни једноставна физичка и ментална дисциплина, тим пре што је историја човечанства једна крвава драма у континуитету у којој су главни актери углавном преживљавали а мали и убоги статисти страдали као јато комараца опрошено атразином. У тако трајном и ломном времену, чак и судбине појединих народа биле су безначајне, о појединцима да и не говоримо. Синоним за то зло које је узрок свему, а које вековима долази из мрака и хладноће је власт, а све људске судбине су у узрочно – последичној вези управо са том влашћу. Под условом да је ово унапред речено тачно, суштинско питање могло би бити, нису ли сви људски напори узалудни ако је судбина неизбежна и шта може појединац омеђен краткоћом живота и својом немоћи пред том историјском Горгоном.

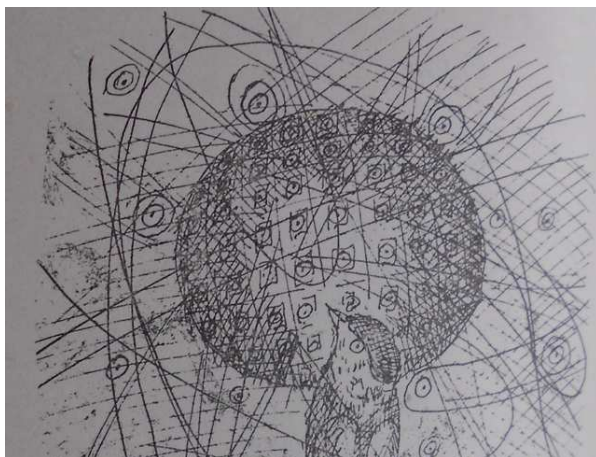
(...) Кад је пре неку годину лесковачки новинар Љубиша Динчић написао своју прву драму „Државна тајна” знао је добро да је то најтежи књижевни род који најпре подразумева добру дозу талента и нешто више занатског искуства. Тај текст постављен је у лесковачком Народном позоришту и одигран је четрдесет пута што се мерено неким параметрима може сматрати успехом ако се зна да су поједини текстови великих аутора само премијерно извођени и никад више, бар на сцени поменутог позоришта. У то време код Динчића се јавља права књишка амбиција и као резултат тих његових напора имамо и текст друге драме под насловом „Живео народ”.

Кад већ имамо и други драмски текст, сасвим је извесно да се не може заобићи навика поређења у смислу питања има ли напретка у овом духовном предузећу. Могло би се рећи да има у смислу што аутор приликом писања „Државне тајне” није имао на уму неке принципе

Аристотелове поетике у смислу поштовања јединства времена, простора, места и радње. У драми „Живео народ” ови принципи су у доброј мери заступљени, а ако се томе додају и добро одмерене и распоређене дидаскалије, напредак је више него очит.

Иначе, сама драма „Живео народ” је једна снажна метафора о још свежем времену које смо на размеђи двадесетог и двадесет и првог века слуђени преживели, метафора о времену у коме су комунисти отпевали своју последњу националистичку лабудову песму, којом су један народ гурнули у гето и безнађе.

Кроз причу о малом провинцијском циркусу и његовим актерима, испричана је управо прича о нама самима, прича у којој аутор није понудио неку нову наду, а нада нам је данас најпотребнија. Иако су актери драме талог са дна људског живота, појединци међу њима комуницирају лепом књижевним језиком, што на крају не сме да чуди. Међутим, поједини ликови говоре и својим кућним дијалектом, па се то може узети као мана овог текста. А сваки читалац ће моћи да се одреди према овом тексту, тек кад драму као књигу буде имао у рукама.⁹²

⁹² Станко Миљковић, Сваки кавез јури своју причу, рецензија, Живео народ Љубише Динчића, Наша реч, Лесковац, 2002, стр. 49. *Напомена:* У књизи је објављена и комедија „Прељубници” која има само два лица. Параскева Станимировић Перка, супруга обрачунског службеника и Влајко Станимировић Влајче, супруг, рачуновођа. Стоји ауторова напомена: Сви ликови су истинити, само је прича измишљена. Укупно има десет слика.

АЛЕКСАНДА ДАВИНИЋ

Александр Аца Давинић објавио је веома занимљиву књигу под насловом „*Врањски бисери*“ (готово сви прилози су пре тога штампани у недељном издању Политике).⁹³

%

(*За*)безецованье - Поводом „Бориних позоришних дана“ и „Меморијала Бакије Бакића“, легендарног трубача са „јужне пруге“, ових дана се у врањској чаршији на посебан начин говори о овдашњим културњацима и догађајима који су у вези са њиховом делатношћу.

Редитељ Радослав Радивојевић, директор позоришта „Бора Станковић“ као учесник и сведок неких дешавања у Врању и околини прича:

- Изненада умрла, нека значајна личност из Врања. Они који су били задужени за сахрану позвали су трубача Бакију Бакића да са својим оркестром у народној ношњи испрати покојника, прича Радивојевић и наставља:

- Бакија, који у то време није могао да дигне главу од свакодневне свирке и ангажовања на разним веселима и седељкама, одмах је дошао и обратио се организаторима сахране:

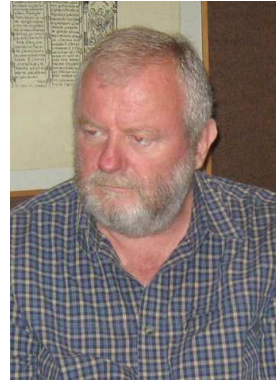
- Побратиме, побре, како ми бе не јависте три-четири дана раније, забезецован сам (заузет сам)!

%

Легендарни директор „Јумка“, господин Голубовић, помажући трубаче Бакије Бакића да се представе као врањски бренд одлучио да им „Јумко“ сасије одела са којима су наступали у земљи (пред Титом) и иностранству. Међутим, једнообразна одела оригиналног кроја и дезена допала се ондашњој политичкој елити па су и они (за)безецовали за себе.

Када се на једној прослави појавило осам политичара у истим оделима „Ала Бакија“ и пошто су се наређали на свечаној бини, окупљени народ, мислећи да су музичари, поче да им добацује:

⁹³ Александар (Живојина) Давинић рођен је 15. марта 1954. године у Власотинцу, где је завршио основну, а средњу школу у Лесковцу. При Југословенском институту за новинарство фебруара 1979. године завршио је Новинарску школу, Вишу економску у Лесковцу, а апсолвирао је на Филозофском факултету (књижевност) у Приштини. Више од 25 година био је дописник Политике експрес из Лесковца, а 8 година дописник Политике из Врања и Лесковца. Давинић је објавио две књиге – „Врањски бисери“ и „Бисери са јужне пруге“ (коју чине текстови - репортаже објављени у Политици). *Напомена:* Опширније видети у студији Д. Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“, Лесковац 2015.

- А, трубе, кам ви трубе. Куде (где) су трубе и гоч (бубањ)! Од тада политичка елита се није појавила у „трубачким оделима“ већ су их великодушно изпоклањали шурацима и пашенозима (бацама).

%

Новица из Вртогош, пре неки дан, пита једног пролазника како да дође до Народно позориште у Врање?

- Са таленат и упорно вежбање! Одговара му овај.

%

- Хоћете ли нам приуштити то задовољство да нам нешто отпевате? – пита на породичној седељци Весна Топцијска из насеља „Чешаљ“ новопридошлог професора соло певања у врањској Музичкој школи.

Гост покушава да се извуче и каже:

- Већ је прилично касно, па би ваши суседи могли да се жале...

- Само нека писну – они бе имају куче (пса) које нам по цел ноћ лаје!

%

(Сна)лажљивци - У граду под Пржаром час по час па нека породица избије у први план и постане главна тема оговарања. По томе какве су значајне ствари изrekli и урадили зависи колико ће дуго њихови суграђана, како кажу Врањанци, „испирати уста“ са њима. Већ дуже време Лале Дрпља је прави хит на славама, свадбама и другим окупљањима.

- Лалетов старији син Зоки, прича Цаце Дангуба, пошто је конкурисао за васпитача деце за летовање на мору, на питање председника комисије: „Знате ли ви да пливате“ - као из топа одговорио:

- Не, али могу да донесем потврду да знам!

%

Пошто је, уз помоћ рођака, успео да се избори за место васпитача, прича Цаца, на море је Зоке повео супругу и двоје деце. Слушајући како једна туристкиња на плажи упозорава своју децу да не иду далеко у море јер може да их ухвати грч. Кад су њена деца требало да уђу Зокетова супруга је почела да виче:

- Цобе, Мике, немојте далеко у море, има грчеви!

%

За Лале Дрпљу имају обичај да кажу његови другари да му се црвене уши, као да су му цео дан честитали рођендан, прича Цаце Дангуба и наставља, они који га мрзе, често кажу: Ма бежи од њега, он купује карту за аутобус на железничку станицу!?

%

Док је служио војску Лалетов син Зоки је успео четири пута, наводно зато што му је жена болесна, да добије дозволу да иде кући. Следећи пут, кад је дошао код капетана овај му одговорио: Зоране, твоја супруга је звала, питала за тебе и казала да је добро.

- Е, г'сн капетане с'г (сад) видим да нумете да лажете, па ја нисам уопште ожењен.

%

Тешећи своју најбољу другарицу због неспоразума са мужем, Лелетова супруга Рада јој каже:

- Ма пушти мужа, он ти је као кисела вода. Кад гу отвориш, она шишти, а после ослаби и извети.

%

(Не)знање - Ових лепих јесењих дана, док се, на неколико десетина локација у Врању, секу и цепају дрва, пече паприка и кува ајвар на омаленој пећки, препричавају се најновије згоде и незгоде житеља града под Пржаром.

- У Врање се с'г највише оговарају ови „орални“ доктори, али и „ортопедери“, „нервозни“, „срчани“ и други, каже најбоље обавештена Сунчица Ванина, некадашња моделарка „Јумка“, док са повећом дрвеном варјачом меша ајвар који „пућка“ од топлоте.

- Ономад, прича Сунчица, жали ми се Луцка Бембелијска и казује:

- Лелке, лелке, какво је бре ово настанало (настало) време? Све се променило и пореметило. Раније, кад одеш код овија наши доктори, јес да се исто чека док дођеш на ред, али они те примив, лепо ти кажев да зинеш и да кежеш: Ааааа! А с'г, уђеш, а он ти каже: „Клекни и кажи: Ооооо!

%

- А, наставља да пласира своје информације Сунчица Ванина, прича се, дошла лепа и згодна Века Карадкова из Вртогош у посету код домаћина који је легао (лежао) у врањску болницу, преко пута нашега Ноцка. Жалила се на мужа си, како ву комшија Цобе Зујкин, који гу успут повезо са кола, тражија да му пева или да легне са њега.

- И које му отпева? – питаја гу муж, док се држао за рану од аперисано слепо црево.

- Ма, дал' си ти нормалан? Како да му певам, кад си ти у болницу оперисан – „одапела“ му љутито Века.

%

- Жали ми се пре неки дан Дана Цулаћова, каже Сунчица Ванина. Пошто ву се вратио муж Дале од преглед код доктора наредио ву:

- Данче, од с'г нема више да вечераш!

- А што бе Дале? - питала Дана.

- Рекнаја (рекао) ми доктор да не смем да легнем на пун стомак.

%

Док окреће печене паприке и онако домаћински срка кафу, да га пола Врање чује, Даци Црцорче, некадашњи „Коштанин“ економ, осврћући се на, како каже, садашњи „привредно - политички тренутак“, каже:

- Људи, ич да се не л'жемо (лажемо)! И кад је политичка, и кад је сексуална криза, кој може-тај и диза!

%

Пре неки дан, прича Црцорче, учитељица у једну нашу школу, питала које су боје банане, а малечко Митанче из прву клупу ко запета пушка одговорило:

- Браон!

- Могу да буду браон, ако ги татко ти купује на велико снижење или му ги неки трговац дава цабе, покушала је учитељица да „оправда“ одговор на малечко Митанче, ког су другарице и другари, после одговора на постављено питање, чудно гледали.

%

(Др)матори - Пред почетак сваке школске године врањском чаршијом се разлегну веома пикантне приче како су се школовали и образовали некадашњи (др)матори, буце и локални моћници. Мада з(г)лобници често кажу да и данас, по понашању појединих, нема неке посебне разлике, ипак оно што су својевремено постигли Драге Чекетаљка, његово Ненче и „другови“, тешко да ће неко достићи.

Својевремено су за Драге Чекетаљку, док је ведрио и облачио у Врање, приликом предлагање за нову одговорну функцију, другови, са понос, говорили да је завршио два универзитета, прича Дале Брбоњка, ратни друг Драгета Чекетаљке и додаје:

- Драге је имао две дипломе и то: Народног универзитета у Врању и Народног универзитета „Коста Стаменковић“ у Лесковцу, који су са успехом образовали и дошкалавали преко потребне кадрове.

%

Пред полазак на ОРА „Власина“ командант бригаде из Кумровца сварио са људством у Врање и био примљен код Чекетаљку. Пред одлазак из кабинет упитао је за мокри чвор, а Драги одговорио да има. Затим је брзо позвао Ђоку курира и ауторитативно му наредио:

- Брго (брзо) да си намокрија два-три добра чвора и да си ги даја на ови из Кумровац, требав им хитно!

%

Драгетова супруга Ненче, прича Дале Брбоњка, хтела је све да зна шта се дешава у друштво. Приликом поруџбине чаја, на пријему, у једном београдском хотелу супруга једног савезног политичара конобару је поручила да жели чај „од хибискуса“. Чувши то Ненче је упита:

- А мори, што ти је тој хибисукс?

- Па то вам је, знате, чај! - одговорила је супруга савезног политичара.

- Еј, еј келнер, и ја ћу један хибискус од камилицу! - поручило је Ненче.

%

На градски стадијон у Врање, не тако давно, организована је вежба из самозаштиту. Вежба је била намењена само за супруге (др)матора, буца, њихових најближих сарадника и сарадница (секретарица).

Дошао официр из врањску горњу касарину па ће:

- Другарице мештанке, здраво! (здравоо - отпоздраве другарице). Затим следи друга команда:

- Лееее-зи! (оне све легнев), а официр ће изненађено:

- Нисам рекао на леђа?!

%

Приликом гостовања на једној локалној телевизији водитељка је једном врањском (др)матору и буци поставила класично питање:

- Како се ви осећате овде?

Међутим, на опште изненађење водитељке и других, мање значајних гостију, буца се много увредио:

- Није тачно. Ја мислим да се не осећам, ма уопште се не осећам. Јер, пре него што сам пошао овде, ја сам се обањао (окупао) и намирасао!

%

(Ст)вараоци - Велики Сајам књига у Београду сваке јесени донесе жестока олајавања и препуцавања, али и нагађања ко од „преживелих“ књижевника(ца) у граду под Пржаром заслужује бесмртност у овдашњој књижевности, као и да се нађе у литератури младих генерација. Међутим, за разлику од ранијих година, како каже „Мита Гушља“, за тешко повређени част, нервозан и душеван бол, али и препоруку да изедев оно што ники не једе, ће расправљају судије и адвокати!?

- Први ће „попије тужбу“ уредник (сви га знају) из једну редакцију који се јавно жалио по врањски сокаци:

- Рукописи песама и текстова које добијамо од Р.В., М.М. и С.Н. толико су лоши да их морамо дотеривати пре но што их бацамо у корпу за отпатке!

- А, Миле Црцорче, који себе сматра за истакнутог уметника (књижевника), је, наставља Мита Гушља, „пресавија табак“ на младог колегу за вређање. Наиме, Црцорче се поверио на младог колегу да пише своји мемоари, који ће, због шкакљиви и бламирајући ствари, да буду објављени тек после његову смрт. Чувши то, млади колега му је одговорио:

- Ох - једва чекам да ги прочитам! - каже Гушља и подсећа на догађај о коме се у последње време доста говори у Бориној вароши:

- Већ помињани Р.В., иначе, веома познати врањански писац на потпуно заборављене књиге, долази у један овдашњи електронски медиј да у актуелну емисију из културу смело изговара и изолајава неке живе и преминуле колеге. „Секурита“ (обезбеђење) га, међутим, зауставља на врата:

- Извини, које имаш у туј торбу?

Изнервиран због ову контролу Р. В. као „великан писане речи“, му з(г)лобно и изазивачки одговара:

- Калашњиков на ласер!

- Улазај, све је у реду! - одговорио му је „секурита“ пропуштајући га да уђе уз коментар: „Ја сам па мислија да то уносиш твоје књиге!“

%

А, с'г - шизење!? - Пре неколико дана у једној врањској кафани у центру чаршије, догодило се право „шизење“ између гостију, с једне, и запослених у кафани заједно са газдом, с друге стране. Отимајући једни од друге тањире с предјелом, специјалитетима са роштиља, као и кригле,

бокалчиће, чашице и чаше са пићем, ногама и рукама правили су такве покрете као да „шизе“ играјући уз хитове: „Типи, тип твист“ легендарног Переза Прада, „Тути фрути“ Литл Ричарда, „За све је крив твист“ нашег Перице Стојанчића и „Бејби ком бак“ изванредних Иколса.

Све је подсећало, прича Дале Пачко, као кад је „у оно време“, на крају игранке, Бобан Дрпља објавивши:

- А, с'г – шизење!

У сали настао хаос уз „Беби, беби бала-бала“ и друге „вртогузланске и тресоглавске хитсове“.

%

Овога пута, наставља своју причу Дале Пачко, није било као у кафани „Викај туру“ коју су промовисали Цука, Мотка, Туман и други врањски боџи и шерети, већ је један „локал патриота“, пошто има големог госта из Београд, позвао газду и рекао да доводи елиту и да за петнајес минута испразни кафану. А, као „стимуланс“ само му је поручио: „Ће има и за тебе и за мене“.

- Одмах је настало „ишкање“ (избацивање) гостију и ако су многим гостима били пуни тањир тек придонесених специјалитета, прича Дале и наставља:

- Прво су почели да се „друскају“ и са ноге ударају од „ламинат“ (под) бизнисмени који су довели пословне партнере, па породични људи који су са фамилију, због неки значајан датум, дошли да ручају у кафану и други. Што се ближио петнајести минут за када је кафана требало да буде празна, газда и особље су постајали све агресивнији. Отимали су тањире гостима док су ови ножем и виљушком резали плескавицу, димљену вешалицу, цигерицу у скрами, а гости чврсто рукама држали тањире. Кад би на превару некоме отели тањир настала би јурњава. Неки су тражили да им одузету храну „замотају“ (завију) у папир и то понесу са собом кући.

%

Подсећајући на неке догодовштине у врањским кафанама, Дале Пачко прича:

- Шеф сале у „Горњо Врање“ прилази госту за столом: „Имам свињску главу, пропржени мозак, скувану коленицу, говеђи језик, кокошје груди, бубрег у лоју, цигерицу у скрами...

А гос ће на све то:

- Немојте ми говорити, молим вас шта вас све тишти, него ми само дајте јеловник да поручим јело!

%

Улази Јова Долински у кафану, па наручује чим се појавио келнер:

- Ће ми донесеш чорбицу од парадајз, шкембићи у сос, салату од ајвар, и баклаву. А кленер ће:

- Молим... Само како си могао све овој да наручиш иако неси видео јеловник.

- Несам, али сам видео чаршав на астал!

%

Профисор Станоја Беждек, прича Дале Пачко, у кафану наручује за јело правописне грешке.

- Е, тој не служимо! - правдао би се Мита келнер.

- А зашто их онда имате у јеловнику? - упитао би професор.

%

(Не)образовани (не)културњаџи - Недавно добијени резултати пројекта „Култура је време“, који су урадили ученици треће године Гимназије „Бора Станковић“ у Врању показују да је општа култура житеља града под Пржаром на ниском нивоу. Под будним оком професорке Грађанског васпитања Виолете Трајковић, ученици су анкетирали стотинак грађана постављајући им осам питања из опште културе. Том приликом су дошли до сазнања да њихови суграђани у беспарици, поплави кича и шунда, нису посебно заинтересовани за стицање опште културе, а у прилог томе иде и податак из анкете да услуге Градске библиотеке од 72.000 становника користи свега пет одсто.

Све ово, нема сумње, потврђује свакодневица у Бориној чаршији. Како каже Бобе Побратимче, пре неки дан Пера Алмаз прекорава своју ћерку, дипломираног економског техничара:

- Веко, зашто си рекнала (казала) на мајку ти кад сам из кафану дошао дома. Не ли ти рекна (рекох) да ескивираш одговор.

- Па, тате, само се рекнала (казала) да несам имала време да гледам на сат јер сам доручкувала, покушала је да утеши оца Верица.

%

У једну банку у центар Врање, прича Бобе Побратимче, Дуде и Цале оговарају свог новог шефа, а Дуде ће:

- Како је леп! И заносан!... Па како се само лепо обукује (облачи)!

- Да... и брго (брзо) додаде Цале.

%

Наравно, вечита тема Врањанаца је Денча Баба Даркин којег је ТВ репортер у анкети на улици упитао шта мисли о демографској експлозији у Прешеву и Бујановцу, а он ко из топа одговорио: „Несам гу чуја, а кад је била!?“

%

Није заборављен ни Миле, аутомеханичар, за кога причају његове верне муштерије, да кад уђе код неуропсихијатра на психоанализу, одма легне испод кауч.

%

Крава у чизмама - Изненадно поскупљење „живе ваге“ на сточним пијацама и свежег меса у месарама, као и празник Дан жена, 8. март, Славица и Драган С. из Вртогоса код Врања упамтиће по необичној крађи стеоне краве „Доке“. Крађа коју су пратили „необични обрти“ извели су Миле Т. из Ристовца и двојица помагача из Павловца, а случајно их

открили Драганов стари сват Ратко В. и први власник краве „Доке“ Јован Н. из Нерадовца.

Како је испричала Славица, она је јуче ујутру поранила да би обишла стеону краву. Док је ишла према стаји приметила је да је Драган чизмама, два пута у једном правцу, прешао преко прекјуче поподне засађених леја белим и црним луком. Љута због тога вратила се одмах и оштрим тоном питала супруга зашто је два пута чизмама прешао преко засађене површине. На шта је он одговорио да никуд није излазио. Шок је уследио када је Славица ушла у стају и видела да нема краве „Доке“. Почела је да виче, а Драган, пошто је чуо вику супруге, пожурио у стају, али није могао да пронађе гумене чизме.

Немо су гледали у дубоке трагове чизама у тек засађеним лејама, али и слабо видљивим траговима, највероватније, патика који су водили према доњој капији до пута. Агонију и чуђење где је „исчезла“ крава, прекинуо је Славичин и Драганов стари сват Ратко В. који је дошао по моторну тестеру. Пошто су му објаснили да им је нестала крава и показали чудне трагове од чизама Ратко је као из топа одговорио:

- А, бе људи, чекајте. Па јутрос сабајле, под мрак, видо Миле „Кобца“ и двојицу Павловчана „матрапаза“, како у камионче сецају краву у чизме. Пошто их загледа, они ми одговрише да краву са чизме воде на снимње за телевизију - испричао је побратим Ратко.

Док је Драган испод плевње (помоћне просторије) покушавао да упали „алеко“, мобилним телефоном га позвао Јован Н. из Нерадовца, од којег је пре скоро годину дана купио расну краву „Доку“. Јован је био заљубљен у ту краву, продао је тешког срца јер је, за „одоцнелу“ ћерку за удају, морао да прави свадбу.

- Ало, Драгане, ево ме на сточни пијац. Што си бе продао „Доку“, јел се договоримо да ми теле чуваш за „домазлак“ (приплод) - говорио је Јован преко мобилног.

Уследио је договор и Драган се са побратимом Ратком упутио ка утоварном месту где су у прави час Милету и Павловчанима покварили пазар. Крава „Дока“ је истоварена, а Миле и „његови компањони“ од Драгана, Ратка, Јове и неких Нерадовчана извукли дебљи крај. Да не би уследила пријава и „пукла брука“, Миле је Драгану, на лицу места, понудио 600 евра на руке, скоро пола вредности краве „Доке“, али је овај одбио да прими. У једном крају камиона Драган је пронашао и своје чизме.

%

Пошто је већ у чаршију Мита Казанцијски је отишао у посету свом рођаку који се налази на психијатријском лечењу и с чуђењем пита лекара:

- Да ве питам, г'сн докторе. Због чега ви мушкарци и жене држите одвојено?

- Па, знате, господине Мито, нису они баш толко луди...

НОВИНАРСКЕ ШАЛЕ

Међу лесковачким новинарима било је и оних који су на рад и живот гледали са „*смешне стране*“. Неки су упли у сам врх овога заната. Ипак, мало је забележених згода и незгода из њиховог живота. Углавном су се преносиле – усменим путем!

Један од најугледнијих лесковачких новинара, Војислав Добријевић Чича⁹⁴, дугогодишњи дописник Политике са југа Србије, а у једном периоду своје животне биографије директор и главни и одговорни уредник лесковачке Наше речи, иначе веселе природе, имао је доста пријатеља, а још вишео обожавалаца. Незаборавна су дружења на тераси хотела „Београд“, некада култном састајалишту Лесковчана. У његовом су готово увек били Петар Драшковић, дипломирани економиста, познати привредник и Властимир Вељковић, дугогодишњи новинар - дописник Борбе и Тањуга из Лесковца. Чика Воја је био знан као један од ретких представника „седме силе“ који није пио. Престао је да конзумира алкохол буквално истога дана када се латио – новинарског посла, у зрелим годинама!

За име Чика Воје везано је много занимљивих догодовштина, али за ову прилику испричаћемо само једну - из новинарства! Познат као марљиви дописник – у најбољим годинама био најплоднији сарадник Политике – имао је обичај да пише веома дуге, лирски надахнуте текстове. Често се догађало да уредници објаве само – вест! Каткад ни толико! На крају сваког прилога следила је напомена уреднику:

- Конкуренција на трагу!

У то време, да ствар буде до краја занимљивија, једина права „конкуренција“ био је поменути дописник „Борбе“ и Тањуга Властимир

⁹⁴ У Пиониру, листу ученика основних школа лесковачке општине, октобра 1983. године представљен је новинар Политике *Војислав Добријевић*: Војислав Добријевић је рођен 1914. године у Санском Мосту (Подгрмечје), Босна и Херцеговина. У бачкој Тополи завршио је нижу гимназију. Са 15 година почео је да ради као практикант, а затим као дактилограф. После дошколавања за административну струку, унапређен је у чиновника. Тада је почео и да се бави новинарством. Прво је писао за лист „Дан“, дневник који је излазио у Новом Саду, а готово истовремено и за „Политику“. Био је новинар-сарадник „Наше речи“, а 1959. године постављен је за главног и одговорног уредника и директора те новинске куће. Од 1964. године са „Политиком“ је засновао стални радни однос. Пензионисан је крајем 1977. године. И после пензионисања његова сарадња са „Политиком“ није престала. У „Политици“ и „Експресу“ објавио је око 10.000 разних написа. Сву ту списатељску – новинарску заоставштину поклонио је Народној библиотеци „Радоје Домановић“ у Лесковцу. Радови су налепљени у специјално укоричене књиге формата листа „Политика“. То је својеврсна послератна историја југа Србије, а делом и нишког региона, као и Македоније. Напомена: Видети опширније студију Д. Коцића „Лесковачки писци –трагови и трагања“, Лесковац 2015.

Вељковић и, само делимично, сарадници других новина и радио станица (Владимир Красић, дописник Вечерњих новости, Миленко Стојановић, дописник Радио Београда и други) с којима се свакодневно дружио и – апсолутно знао све дневне информације!

%

Једна друга, такође занимљива анегдота везана је за Чичу, како су га сви новинари звали. По природи шармер, али и шерет, на питање где је научио манире лепог понашања, Војислав Добријевић, рођен у Санском Мосту, говорио би:

- У бечко – грмечкој школи, истурено одељење у Лесковцу!

%

Већ поменути Властимир Власта Вељковић каже да се Лесковчани смеју и када им до смеха није држећи се поруке Јована Јовановића Змаја: „Смејање је човеково, смејање је право наше.“

Лесковчанима је смешно, каже Вељковић, и „кад ветар дува“. Врцају шале и пошалице, понајвише на властити начин. Лесковачка чаршија је о(п)стала као непресушно врело жаока. Свакодневица и њене јавне тајне преточе се и препричавају као „штос“ или „мала цака из сокакака“. Боцка. Виц. Хумор. Кикот. Звонко смејање. Грехотна сатира!

Ево неколико шала које нам је понудио „новинарски вук“ Властимир Вељковић.

%

Вратио се Лесковчанин из Београда, где је био код земљака на високом положају, мислећи да „поради и помогне“ за оживљавање посусталих предузећа:

- Па шта ти рече наш великан!?
- Рече. Лепо ме посаветова!
- Шта, бре, говори!?
- Да правим конопци и штапови!
- Шта ће нам, за које ли ће!?
- За онија, бре, што су нам до сада помагали!

%

Конкурисао директор једне пропале лесковачке фабрике за генералног директора у другом предузећу. Бринуо се како ће „ствар проћи“.

Посаветова га супруга да се обрати врачари:

- Какве су ми шансе да успем!?
- Хм... хм... Па... Ко..!
- Ко... Коликe, а!?
- Бери мушмуле, бре!?

%

У Лесковцу, како која коалиција дође на власт, тако мењају затечене директоре и постављају своје партијске истомишљенике на руководећа места у јавним, јавно-комуналним и другим предузећима, као и у установама чији је оснивач локална самоуправа.

- Шта има ново у Лесковац? Шта се догађав? – радознано пита Лесковчанин из Београда Лесковчанина у Лесковцу.

- Ништа. Шетња. Рулет. Модна ревија!

- Како рулет, каква ревија?

- Смењују и постављају директори. Ч'с по ч'с, врти се ко рулет, ко манекени на модну ревију. Ама, бате, има много манекена, а мало фотеља!

%

Лесковац је познат по производњи паприка, али и по фабрикама. Међутим, предузећима у новонасталим околностима, не цветају руже и умногима су стале машине, или су пред ликвидацијом.

- Шта се дешава у привреди града? – пита гост, који је дошао у посету Лесковчанима.

- Ништа, стари су јели паприке и зидали фабрике, а ми... А ми једемо фабрике, па ће садимо паприке!

%

У једном лесковачком предузећу засео директор у фотељу и годинама директоровао. Мењала се партија на власти, а он никако да напусти „гнездо“.

- Како успева да се толико одржи?

- Зна знање!

- Не разумем!?

- Ишао у Турску и...

- И!?

- Научили га како да влада петсто година!

%

Најпознатији лесковачки карикатуриста свакако је Миодраг Величковић.⁹⁵ Добио је више вредних награда, међу којима и чувено признање „Пјер“. У недељнику „Наша реч“, Величковић је, из броја у број, одсликавао карактере људских судбина, па и примитивизам паланке.

Дугогодишњи лесковачки новинар (годинама радио у Нашој речи), касније дописник Експрес политике из Ниша, Миодраг Стојановић

⁹⁵ Миодраг Величковић (1943-2010) рођен је у Лесковцу. Завршио је Уметничку школу „Богдан Шапут“ у Новом Саду. Радио је као технички уредник листа Лескотекс, до почетка осамдесетих година прошлог века, када прелази у недељник Наша реч, где је дуги низ година, све до пензионисања, био новинар и карикатуриста. У истом листу је све време обављао и функцију техничког уредника. Такође, током рада у Нашој речи радио је недељни стрип каиш „Боцко“ и до престанка радног односа урадио је неколико хиљада каишева овог стрипа. У Нашој речи радио је и као новинар и аутор бројних афоризама, а за поменути недељник је редовно писао текстове о стрипу. Урадио је више од 40.000 карикатура и стрип табли, које је објављивао у многобројним домаћим и страним листовима као што су Paris Mach, Yumiuri Shimbun, Политика, Вечерње новости, НИИ... За своје карикатуре и стрипове добио је 105 награда широм света. Био је учесник групне изложбе „Седам величанствених“, маја 1995. године у Дому културе у Лесковцу. У Лесковачкој школи стипа „Никола Митровић Кокан“ био је кртно време предавач, у јуну 1995. године. Добитник је специјалне, ванредне Октобарске награде 1996. године за допринос култури града Лесковца. ба.⁹⁵

Миодраг Величковић, карикатуриста, илустратор, новинар и тенички уредник „Наше речи“. Карикатором се бави од 1960. године, а прве радове објављивао је у новосадском „Дневнику“

Дунђер, објавио је 1971. године књигу „Песст“ (Наша реч, уредник Милисав Маринковић). У поговору те књиге, Николај Тимченко (1936 – 2004) записао је: „Миодраг Стојановић рођен је 1936. године у Рудару, крај Лесковца. Још у средњој школи истакао се својим специфичним поимањем животних збивања. У раним студентским данима, листови су почели да објављују његове карикатуре, хумореске, репортаже... Сарађивао је у Језу, Павлихи, Борби, Политици, Остену, НИН-у, Књижевним новинама; излагао у Лесковцу, самостално, затим у Паризу, Мађарској и Немачкој... Ред је да поменемо и награде, бар оне најважније, које је освојио: прва у Будви на југословенском фестивалу хумора, Октобарска награда Лесковца, Златна чивија 1969. године, две треће награде на Пјеру (1968, 1969), прва награда у Скопљу 1969. године, шеста и четврта у Монреалу 1969. и 1970. године.

%

Шале на рачун пријатељ, комшија, била су и остала стална карактеристика лесковачког краја. Једну од најзанимљивијих згода, кажу истиниту, прибележио је Зоран Давинић, књижевник и адвокат из Власотинца. У књизи „То је Власотинце 2000“ пише, између осталог, овај познати организатор значајних културних дешавања, и сам хумориста: „Власотиначки кмет Трајко Великић удавао своју ћерку Персу за Величка Златановића, трговца из Лесковца. Поручио је Славко свом пријатељу из Лесковца да на свадбу у Власотинце може да доведе највише двадесет гостију. У недељу стигну гости и почну да се „тискају“ око девочине капије, чекајући да се појави домаћин. Разлеже се блех музика, капија се отвори и кмет Трајко стаде испред улаза:

- Добродошли, пријатељу, Лесковчани, изволте у кућу - поздрави Трајко госте и поче да броји:

- Осамнаест, деветнаест, дваест! Стоп! Затварај капију! - викну и додаде:

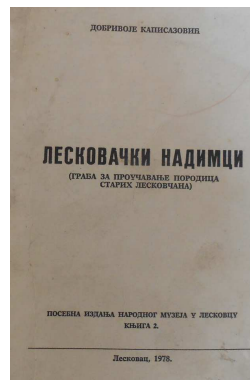
- Пријатељу, добио си абер, највише дваест гостију!

- Али кум остаде напољу! - завапи пријатељ из Лесковца.

- Ако је тако, отварај капију! - викну Трајко. - Један нек изађе, а кум нек уђе!!!

ЛЕСКОВАЧКИ НАДИМЦИ

Комплетна прича о лесковачким анегдотама и хумору незамислива је без, макар површног приказивања, појаве тзв. „лесковачких надимака“. Тим питањем се понајвише бавио управо Добривоје Каписазовић, коме је 1978. године, као посебно издање, Народни музеј у Лесковцу објавио књигу „Лесковачки надимци“ (грађа за проучавање породица старих Лесковчана) у којој је, како и сам уочава, иако непотпуно, ипак дао занимљиву историју многих надимака који су пратили и прате бројне породице из овога краја.

Каписазовић у предговору књиге вели да је више пута помишљао да напусти сакупљање грађе лесковачких надимака, али је ипак истрајао и да је на том послу био ангажован готово две године. Вели да је и настанак надимака, и његово значење и тумачење речи дао само онако како су му други казивали уз нагласак да није успео да обухвати све надимке ондашњих Лесковчана.

Почетком 2005. године појавила се, у издању Удружења писаца Лесковца и књига „Лесковачки надимци“ аутора Миодрага Ђорђевића, професора француског језика у пензији.

%

За ову прилику, ево само одабира најзанимљивијих надимака и то понајпре што се иза њиховог настајања крије, можда, каква анегдота, коју је прибележио Добривоје Каписазовић.

%

Радету Митићу, шоферу из Лесковца, надимак „Авионче“ наденуо је један нишки кафеџија, јер је сувише брзо возио, јурио је као авион, авионче и препоручивао га је путницима.

%

Марко Здравковић, који је живео у доба Турака, добио је надимак „Агиница“, јер је био у добрим односима са Турцима, па га тако назваше као да је „мали ага“. Постоји и друга верзија, по којој је надимак добио од његовог шегрта који га је замолио да га не туче, па му је једном казао:

- Немој више, слатки аго!

То је неко чуо и прозвао га „Агицом“.

Шегрт је, мисли се, тада читао Веселиновићевог „Хајдук Станка“ у коме су сељаци молили некога агу!

%

Занимљива приче везана је за надимак „Амбасадор“, који је Петар Милошевић, службеник, добио у војсци коју је поднаредник служио од

1912 - 1918. године. За време борбе с Турцима око Битоља 1912. године са Облакова су битку посматрали принц Ђорђе са вишим официрима и страним представницима. Петар је био артиљеријски поднаредник и био је негде у близини. Када је видео принца Ђорђа и остале, дошуњао се до њих да посматра борбу. Њихов командант примети да га нема и потражи га, а војници му показаше где је. Он приђе и изгрди Петра, рекавши да није можда амбасадор, па да можда гледа, а да није на свом месту. Чули то војници и подофицири и почели га исмејавати и звати „Амбасадор“, а после га сви тако назваше, па и сам ђенерал Влада Крупежевић, командант. Петар је, иначе, био корпулентан и упадљив, па му је овај надимак пристајао. И после рата, тај надимак остаде. Био је једно време општински кмет, а као поштар све Лесковчане је знао по имену и надимцима.

%

Рабација из Лесковца Стеван Митровић добио је надимак, јер су му људи говорили да има „рабатна“ (арабатна – дотрајала) кола, која су тандркала и шкрипала, па га зато нико није хтео да ангажује као рабацију. Он се љутио говорећи да му кола нису арабатна, и то често понављао, па су га зато прозвали „Арабат“. Занимљиво је да је управо тим колима често превозио робу до Солуна. Један лесковачки трговац, како би доказао да није потписник неке менице, јер је имао исто име, као и неки други Лесковчанин, прозвао је себе „Арапче“. Пред судом се наљутио говорећи да ће се од сада звати „Црни Арапин“. Тако је и своју фирму назвао „Код Арапче“ и ниједну пошту, где поред имена и презимена није стајао надимак „Арапче“, није хтео да прими!

%

Трговац из Лесковца Димитрије Мита Аргировић добио је надимак „Аргир“, што је скраћено његово презиме, а значи сребро. Та реч је грчког порекла, али сам Димитрије није био Грк.

%

Ужар из Лесковца Јован Гарчић добио је надимак „Асага“ због тога што је у пијанству често говорио:

- Ја сам ас – ага, што би требало да значи „прави ага“. У ствари био је пуки сиромаш и Турци су га називали фукаром, а она је пред њима, из ината говорио да је ага – Асага!

%

Василије Михајловић је као дете остао сироче. Мати му је умрла, а после тога, отац отишао незнано куд, оставивши га потпуно самог. Нека бака – Ката, из суседства, иако је имала своју децу, из сажаљења га је узела, очувала и однеговала, па су га тако звали „Баба – Катин“. Из захвалности према својој добротворки, Василије се касније презивао Бабакаћић.

%

Занимљива анегдота везана је и за настанак имена „Бабачко“. Михајло Илић је, у ствари, носио два надимка, породични „Мунџијски“ и лични „Бабачко“, што означава нешто лепо, fino. Он је трговао коњима, док су његова браћа били индустријалци и када се неко јавио телефоном и тражио неког Илића, он је рекао:

- Ако сте за добре коње, то смо ми, а ако сте за француске, изволите куде мога брата Тозу!

%

Драгољуб Митић, папунџија, наследио је надимак од деде Милана Стојановића, зидара из околине Црне Траве. Имао је обичај да друге ословљава са „баја“. Ово је утицај бугарског језика, а баја заправо значи „чика“.

%

Један, пак, Лесковчанин који је имао говорну ману добио је надимак „Бајбало“ (говорио је као да баје), а други добија надимак „Балон“ јер ту реч није знао да изговори, него је стално говорио „бајлон“.

%

Тими Стојановићу, земљораднику из села Шишинца, надимак „Бак’м“ наденула му је жена. Једном приликом када је купио неки материјал за хаљину, рекла му је зашто је купио бак’м” – басму! Неко је то чуо и тако га и прозва.

%

Благоји Костићу, пекару, у детињству су тепали „Бане“, „Банђурче“ и тако и оста надимак „Банђур“.

%

Један лесковачки абација, Михајло Миче Стефановић, добио је надимак „Беба“, али када и зашто, не зна се. Сам је за себе говорио:

- Ја сам Миче Беба – крива крушка!

%

Надимак „Бејаз“, Лесковчани Илија Младеновић добио је по оцу Николи, рабацији и раднику из Власотинца. Никола је после очеве смрти продавао симите и узвикивао:

- Ајде, бели, бели! – а на турском језику – бејази!

%

После пробоја Солунског фронта, Јосип Цакић ишао је с војском све до мађарске границе. Прошао је кроз Београд и када се вратио кући причао је како је видео „Белварош“, мислећи на Београд, па су га тако назвали „Белварош“.

%

Један плавокоси Лесковчанин, Прока Цакић, још је у детињству добио надимак „Бели Цака“ – по коси, а такође због упадљиво беле косе надимак „Белич“ наденут је и Проки Стојановићу, ужару из Лесковца.

%

Један пекар, Петар Стаменковић, који је купио радњу „Код бело јагње“, добија надимак „Бело Јагње“, а исти надимак је добио ћевапџија Атанасије Станковић, који је говорио да су његови ћевапчићи справљени од „белог јагњета“.

%

Коста Стефановић, ужар, добија надимак „Бећар“, јер је дуго остао нежењен, али се касније оженио и имао две ћерке.

%

Добривоје Живковић, из села Навалина, у детињству добија надимак „Бибинац“, јер је био неразвијен, жгољав, па су га у породици звали „бибче“, а касније „бибац“. Надимак му је остао иако се у младости развио и био доста корпулентан.

%

Обућар из Лесковца Михаило Костић наследио је надимак од свога деде. Звали су га „Бира“, јер је имао обичај да пева песму:

„Киша пада, трава расте

Бира-ла, бира-ла“

%

Надимак „Благи“ пекар Драгиша Грујић добио је од купаца, јер је продајући кифле по улицама узвикивао: „Ајде, благи, благи!“ Тако он у „преводу“ постане „сладак“.

%

Ђорђе Здравковић, рабација, пореклом из лесковачког села Братмиловца, раздвајао неку децу, која су се тукла, говорио је:

- Ја сам за вас бог богова!

Наредио им је да се више не смеју тући, а деца га назваше „Богом“.

%

Тодор Цветковић, обућар, добио је надимак „Босанац“ иако никада није видео Босну, али му се фирма звала „Код Босанца“.

%

Димитрије Цветковић, кондуктер, добија надимак „Брада“, јер је носио дугу браду, која му је врло лепо стајала. Због опкладе „у два наполеона“ обријао је, али му је надимак ипак остао.

%

Димитрије Јовановић, земљорадник, имао је надимак „Каменички“, као и његов брат, али су касније добили надимак „Брзак“, по другом брату Цветану, који је био рабација. Овај је у некој прилици заказао трке воловима и стигао је први!

%

Наћа Ристић по селу Брза добија надимак „Брзанац“, а Борислав Стојановић добија надимак „Брка“ по великим брковима.

%

Појединци су добијали надимак „Бугарин“ или „Бугарче“, јер су пореклом из Бугарске, а један вредан Лесковчанин, који је учећи занат и

радећи чак и прековремено, добио надимак „Будала“. Мајстор за њега говорио:

- Вредан и радан ко – будала!

%

Занимљива прича везана је и за надимак „Буре“. Наиме, Димитрије Горчић, кафеџија из Лесковца, који је умро 1926. године, у 62. години живота, за опкладу је, на вашару, попио буре пива и одмах га прозвали „Буре“. Растом је био омањи и трбушаст, па му је то допринело да надимак остане. И оно што обично бива, надимак се пренео на сина Милана Глигоријевића (презиме је, у ствари, исто што и Горчић, јер долази од имена Глигорије – Горча), чувеног лесковачког ђевапџије. Умро је у 50. години. На својој фирми Милан је имао нацртан воз са гомилом ђевапџића у вагонима. Ово због тога што су његове кобасице слате по читавој земљи. У радњи га је наследио син Миодраг – Драги, који је такође добио надимак Драги „Буре“ (По казивању Миодрага – Драги Буре).

%

Благоје Томић, пиљар, добио је надимак „Вашарски“, јер је одлазио на све вашаре.

%

Ђорђе Васић, терзија, који је био веома побожан, редовно је одлазио у цркву, научио је да пева црквене песме, па су говорили да зна више од попова – као владика! Зато га прозваше „Владика“.

%

Тодор Цакић, трговац, добио надимак „Војвода“, јер је купио имање од једног Турчина кога су звали војводом.

%

Надимак „Врањанац“ и „Врањанче“ добили су неки Лесковчани, јер су били пореклом из Врања.

%

Лесковчанин Младен Димитријевић, чиновник, надимак „Врждало“ добио је у детињству, како неки мисле, што је брзо говорио, а други кажу по играчки – брждалу, коју је употребљавао и њоме „врждао“ и досађивао женама када се састану да разговарају. Ова играчка се прави од зрелог ораха који је избушен и то на два места и кроз ове бушотине удене се канап, који се споји тако да има дужину од 30 – 40 цм. Канап се рукама растеже и орах пушта звукове – вржди, па се тако и зове – врждало!

%

У лесковачком крају обично су сељаке називали „гецама“, а једном од њих, Николи Милошевићу, ужару, родом из Јашуње, тај надимак је остао за живота.

%

Адвокат Стојадин Николић добио је надимак „Главотоп“ још у детињству, а дао му га је Василије Стојановић. По казивању самог Николића, који је умро 1938. године, украо је крушку са тезге и почео је да

бежи, а Василије потрчао за њим да види чији је. Учинило му се да има велику главу и викнуо је:

- Бре, главотопе!

Његови другови чули то и тако га и прозвали.

%

Необичан надимак „Глађосија“ добио је Цветко Јовановић, рабација, који је због опкладе у друштву јео више од свих, па је наставио да једе и када су сви престали и одмах га прозваше:

- Ти се, бре, глашосија! (гладник, незасит)!

%

Рибар Стојан Јовић, из Бунушког Чифлука, био је скоро једини који се бавио риболовом, па је продавао рибу. Када би уловио рибу звану говедар'ц чувао би је живу и њоме плашио децу, па су га по тој риби и прозвали.

%

Занимљива прича везана је за надимак „Горолом“. Добио га је Димитрије Димитријевић, земљорадник из Лесковца (умро 1918. године у 107. години живота). Димитрије је био пореклом из Доњег Стопања, одакле се доселио његов отац Цветан, а ако је веровати причама савременика, живео је 125 година! Био је крупан и снажан. Једном приликом, да би се одбранио од неког Турчина, Цветан је ишчупао дрво из корена и зато га прозваше „Горолом“, а надимак је пренет и на сина Димитрија.

%

Коста Ристић, ћурчија из Лесковца, добио је надимак „Грне“, јер је као дечак сломио грне (земљани лонац) и просуо пасуљ који је требало да однесе радницима који су радили на њиви.

%

Стојан Стојиљковић, правник из Лесковца, добио је надимак „Гугутан“, јер му је мајка, као детету, тепала: „Ој, Стојане, гугутане!“

%

Јован Коцић, кафеџија из Лесковца, био је добар домаћин, газда и имао је зиратне земље, па због тога и велики амбар (кош) за смештај летине. Због тога је читаво јато гугутке ту слетало и налазило себи храну. Он није дозвољавао да их растерују, по неком, ваљда, веровању да гугутке доносе срећу. И због тога је добио надимак „Гугуче“.

%

Миодраг Стаменковић, шајкачар из Лесковца, добио је надимак „Гус“, јер је као шегрт трчећи ударао себе петама у стражњицу говорећи: „Гију-гус, гију-гус“.

%

Војислава Ђорђевића, кројача, једном је хтела сестра да спречи да јури гуске, па је викнула: „Гусане један!“ Деца су то чула, и ето надимка!

%

Глигорије Здравковић, терзија, хранећи свиње, говорио је: „Гуцка, гуцка – треба да се ручка!“ И тада га неко из суседства прозва „Гуцка“.

%

Јован Јанић је добио надимак по оцу који је био пољак (чувар поља и винограда). Обично је лешкарио у трави да би се прикрио и тако хвата дечурлију, која су крала воће или грозђе.

- Крије се ко гуштер! – говорили су због тога, и тако га прозваше.

%

Надимак „Дамски“ добио је Јосиф Анђелковић, који је на својој фарми ставио „дамски кројач“.

%

Занимљив надимак „Дандус“ Војислав Јанић, кројач, добио је после једне циркуске представе на коју је отишао са друговима. Препричавали су они шта су видели и доживели. Допало им се, ваљда, како су ту тачну изводили кловнови и како су изговарали неке нераговетне речи, које немају готово никаквог значења: „Цивандус, кондус, дандус“, а Војислав је почео понављати „дандус, дандус“ и тако доби надимак!

%

Трајко Стојановић, обућар из Лесковца, добио је надимак „Дворски“ јер је израђивао ципеле за краља Милана Обреновића. За себе је говорио да је „дворски“ шустер (обућар), па га тако и прозваше. Касније је уведено да они који израђују што за двор добијају овај назив и писменим одобрењем могли су то стављати и на својим фирмама. Међутим, то није случај са Трајком. Краљ Милан је често долазио у Лесковац, најчешће инкогнито, као да иде у лов у околину Лесковца, а зли језици говоре да је долазио код Гене Андрејевић. Истина, он је одседао у њеној кући, али треба рећи да је била најлепша кућа у центру града, а и богата.

%

Григорије Стојановић, пекар, добио је надимак „Демек“, уз узречицу коју је често употребљавао, а то је, у ствари, узречица на турском, као што неко употребљава у говору „рецимо“.

%

Ђорђе Радишић, земљорадник из Лесковца, био је веома разборит и умео је веома лепо да прича. У некој прилици, неко од другова, који је путовао на разне стране, рекао је: „Ала лепо диваниш!“ Тако га прозваше „Диван“.

%

Ђурчија из Лесковца Михајло Јовић, који је редовно ишао у цркву, научио је да чита и пише, па је свуда волео да показује своје „поповско“ знање. Попут оних сељака који су писали тужбе и жалбе сељацима, као да су адвокати, које су називали „дрвеним адвокатима“, тако су и Михајла прозвали „Дрвени поп“, а касније „Дрвењак“.

%

Земљорадник Тања Миљковић, добио је надимак „Дршкан“, а свему је претходио истинити догађај. Као дете дали су му да однесе кући тикву. Он је држао за дршку, али му се она изломила, па је он плачући ушао у кућу. Када су га упитали зашто плаче, одговорио је кроз сузе: „Искршија сам дршку!“ Од тада су га почели да називају „Дршкан“.

%

По песми коју је волео да пева „Ој Дунаве, Дунаве, тија водо ладна“, Денча Цветковић је добио надимак „Дунавка“.

%

Занимљива прича везана је и за надимак „Дунђерка“, који је добио Коста Костић, по занимању дунђерин. Био је веома добар мајстор. Радио је црквене конаке у селу Рудару и селу Кумареву. Касније су његови преци надимак превели у презиме „Дунђеровић“.

%

Фијакериста Василије Коцић добио је надимак „Електрика“, јер је возио много брзо – као електрика!

%

Ђорђе Томић, обућар, носио је бркове, „а ла Виљем“, па су му другови говорили да пази да некога не „ж’цне с мустаћи“, а почели су да га називају „Ж’ц“.

%

Надимак „Жер“ добио је Станко Живковић, који је доносио поврће на пијацу. Једном је био претоварен, носио је пун кош и није могао да се растовари, па се окретао више пут око себе и због тога му неко рекао:

- Што се окрећеш као жер!

И од тада га прозваше „Жер“.

%

Кафеџија из Лесковца Антанасије Таса Живковић, пореклом из Прекопчелице, добио је надимак „Зајац“ још као дете. У игри са вршњацима, сакрио се у неком „грму“, нису могли да га пронађу, а затим се појавио у чучећем положају и трчао – као зајац (зец). Од тада га тако и прозваше.

%

Никола Стојановић, кафеџија, надимак „Закасотина“, добио је по фирми, јер се говорило да гости код њега увек – закасују, тј. дуго седе!

%

Младен Стојановић, земљорадник, надимак „Зуцка“ добио је када је у детињству после једне игре пао, па је узвикнуо:

- Ама, зуцну!

То је било смешно деци, па му одмах наденуше надима „Зуцка“.

%

Стојан Јордановић, који је волео да се коцка, добио је надимак „Јапанац“, јер је имао неку нарочиту физиономију, па је неко рекао да личи на Јапанце!

%

Владимир Марковић добија надимак „Јаре“ по деда Марку. Као дечак, Марко је чувао овце и козе, па се десило да је једно јаре угинуло. Он се плачући враћа кући и на питање неког знатижељника, објаснио је да му је цркло јаре, па га прозваше: „Марко Јаре“.

%

Исти надимак „Јаре“ добио је и Јован Јањић, пиљар, али у војсци. Требало је за свог официра да купи јагње и испече га. И овај то учини, али неко је из друштва рекао да то није јагње већ јаре! Официр се наљутио на Јована и чим је дошао у касарну позвао га на рапорт, рекавши му:

- А то јаре, а!

Казнио га. То чули официри и ето надимка!

%

Тодора Јовановића, лимара, прозвали „Кајсија“, јер је на свом имању имао велики број – кајсија!

%

Берберину Јовану Цветковићу отац је тепао као детету: „О моје кал'пче!“ (калуп), ваљда што је био пуначак и чврст. И тако га и прозваше!

%

Милан Јовановић, пиљар, који је, као дете, волео да се ваља у блату, добија надимак „Каљавац“.

%

Глигорије Микић, ужар, иако је био сиромашног стања, волео је да се добро храни. Имао је господствено држање и желео је да импонује у очима комшија. Једном је носио из пекаре ђувеч, добро замашћен, неко га је срео и каза му:

- Бре, 'раниш се ко капетан!

То је другима казивао и тако га прозваше „Капетан!“

%

Баштован Христифор Тоша Костић добио је надимак „Квачка“. Када би заседао са друштвом, па су му једном приликом рекли да се „расквацао као квачка“ (квочка) и то је било довољно да му остане надимак.

%

Јордан Цакић, који је био „страх и трепет“ за Турке, грађани су прозвали „Кијамет“, јер су се Турци осећали као у време кијамета – невремена! По другој верзији, Јордан је добио надимак по претку Димитрију, који је често путовао и једном га задеси невреме – кијамет! Тај доживљај је волео да препричава наглашавајући да је био незапамћен „кијамет“.

%

Како је Михајло Цветковић, кројач, у детињству био малог раста, другари га прозваше „Кликерче“.

%

Занимљива прича везана је за надимак „Комарац“ који је добио Спира Стојановић, зидар. Као дечко изврши је неку пљачку, али полиција није успела да утврди како је ушао у радњу која није обијена. Када су Спиру ипак пронашли и ухапсили, признао је да је ушао кроз – оцак! Тада је неко из полиције рекао:

- А ти си к'о комарац улетео!

И од тада га почеше називати „Комарац“.

%

Када се једном фабрички радник Никола Јовановић потукао са својом сестром, она је извикнула да је „Конзул“, мислећи, ваљда, да је то нешто увредљиво, јер није знала право значење те речи, коју је негде чула. И тако му остаде тај надимак.

%

Прока Цакић, касапин, који је у младости волео да се коцка, али је губио, често је говорио:

- Копе опет игра!

И тако га прозваше „Копе игра“.

%

Бакалин Трајко Стојиљковић као младић ишао је често у риболов. Једном, када му риба измакне са удице, скочи онако са чакширама у воду. То је било довољно да направе шалу. Неко је рекао:

- А ти као крава бућ у воду!

И после га прозваше „Кравче“.

%

Због тога што је много волео једну девојку, а она није хтела да пристане да се уда за њега, Спиридону Тасићу, таљигашу, другари су говорили:

- Залепио си се к'о крљез на њу!

%

Интересантна прича везана је за надимак „Кршено паниче“, који је Милан Станковић добио као дете. Послали су га да купи кисело млеко, али му се догодило да је сломио паницу (земљаста суд, служио уместо тањира). Он се, плачући, вратио и казао:

- Искрши ми се паниче!

И од тада почели су да га називају „Кршено паниче“.

%

Столар Михајло Стаманековић је на Солунском фронту (1915 -1918) у доколици са другарима „терао шегу“. Често је помињао кућу и „кукао“ за својима и тако га прозваше „Кука“. И он је другима надевао надимке. У шатору су са њим били и неки Миливоје – Лала и Живко. Он је срочио стих:

- *Лиле Мука*

Живко Брука

И Мика и Кука

Сви из једног пука.

%

Трајко Ђорђевић, трговац из Лесковца, надимак „Кукар“ добио је по кукама (обрамцима) које је продавао са осталом дрвенаријом и узвикивао: „Ајде куке!“ Надимак се преносио и на његове потомке, синове Петра, Ђорђа, Алексу и Душана, а сигурно најпознатији члан те угледне лесковачке породице је Божидар – Бошко Кукар, магистар фармације, који је ударио темеље фармацеутске индустрије у Лесковцу, касније прерасле у фабрику „Здравље“.

%

Драгољуб Цветковић, бравар, као дете, кумовао је неком при венчању, па су почели да га дирају: „О куме, кумањо“ и тако му прикаче надимак „Кумања“.

%

Радосава Стаменковића, касапина, многи су позивали да припреми јела за свадбу и друге свечаности, а он је обично свакога називао „кумом“:

- Ајде, куме!

И тако га прозваше „Кумашином“.

%

Земљорадник из Лесковца Цака Лешњак добио је надимак „Лешњак“ јер су му деца била ситна – као лешњаци (лешник – лешњаци). Имао је више. Једном, када је сву децу попео у кола да их одвезе у виноград, неко је рекао да су лешњаци и од тада је добио надимак „Лешњак“.

%

Како Љубомир Илић, шпедитер, као дете није могао да изговори правилно реч „лиже“ (лизати), већ је говорио „лизе“, брзо доби тај надимак.

%

Надимак „Липсан“ добио је Ђорђе Илић, фијакериста, који је као дечко послуживао у неком ноћном локалу. Неки гост је рекао да се креће „ко липсан“.

%

Пекар Алекса Ђокић, који је за време окупације у Првом светском рату прислушкивао Немце, како жестоко расправљају: „*Ва флаута банда лура!*“ (како је упамтио), па је питао друге да му објасне шта то значи, а како ни они нису знали прозваше га „Лура“.

%

Трајко Цакић, столар, добио је надимак „Мајмун“, јер се верао по дрвећу као мајмун. Мати га је грила да се пентра:

- Сићи, мајмуне један!

%

Петар Јовић, ужар, добио је надимак „Малинац“ због малог раста.

%

Григорије Станковић, кројач, доби надимак, јер су му тепали: „Наше латинче“, што је био надимак његовог оца Јефимија!

%

Надимак „Мали Перица“, због ниског раста, добио је Петар Радивојевић и на фирми му је стајао натпис: „Код малог Перице“.

%

Рабаџија Тодор Ђорђевић постаде „Мандарац“ по узречици „тандара – мандара“, коју је употребљавао када је говорио како му иду послови. И по речи мандара остаде – „Мандарац“.

%

Александар Тодоровић, ужар, надимак „Манци“, добио је у детињству, јер је неправилно изговарао многе речи. А реч „манци“ би значила – не зна!

%

По изразито црној кожи – као да се маскирао – Ђорђа Стефановића, службеника, још у детињству су прозвали „Маска“.

%

Занимљива судбина везана је и за надимак „Мафта“. Јосиф Јоца Миленковић, књиговођа, као дете у играма обично је побеђивао. Његов старији друг и сусед Тане зв. „Свет’ц“ изазивао га је, али овај није хтео да се такмичи или игра са њим да га не би побеђивао. Зато му је овај у љутини рекао:

- Ти тражиш само муфте!

Ову последњу реч у љутини није правилно изговорио него је рекао „мафте“ и тако му остаде и надимак за живота.

%

Многи су надимке добијали по животињама, па тако имамо „Маче“, „Медар“, „Мечкоступ“ и слично.

%

Зато што је у детињству носио минђуше, Ђорђе Јовић, земљорадник, добио је надимак „Минђушка“. Некада је био обичај да се мушком детету пробуши уво и стави минђуша да би, како се веровало, остало у животу!

%

Михајло Цакић добио је у детињству надимак „Мојсинче“, јер је отац волео да га држи у крилу и да му тепа:

- О моје синче, моје синче!

%

По мумџијском занату, индустријалац Коста Илић добио је надимак „Мумџија“. Његовим капиталом подигнута је прва фабрика за израду гајтана и сукњи у селу Козару 1890. године, а затим и фабрика вунених гајтана у Грделици, 1893. године, а са својим синовима подигао је монге фабрике и у самом Лесковцу.

%

Тодоро Коцић, кројач, добио је надимак „Мурат“. Као младић био је на раду у Параћину. Са друговима је гледао позоришни комад „Бој на Косову“, а глумац који је играо Мурата, онако маскиран, изразито је лично на Тодора, па га зато прозваше Тоша Мурат и тај му надимак остаде и када се вратио у Лесковац.

%

Баштован Александар Стефановић, док је продавао поврће, узвикивао је:

- Ајде, муштеријо, ајде муштериче!

Тако и доби надимак „Муштериче“.

%

Јован Наумов, фотограф, носио је надимак „Нича“. Отац му је био много побожан и по верском обичају у почетку ускршњог поста ничио је три дана (ништа није јео – ничио), па га зато и прозваше „Ниче“.

%

„Ороигра“ – надимак је добио Јован Јовић, кафеџија, јер је много волео да игра на саборима.

%

Драги Стојановић је имао надимак „Оца“ по оцу Трајку, који је добро певао, али је певајући, некако „навијао“ оца са минарета.

%

Чиновник Бранислав Пешић добио је надимак „Папа“ јер је на часу историје опширно говорио о неком папи, док је исти надимак за време Другог светског рата добио Боган Маринковић када је гласно опсовао римског папу.

%

Милан Петровић, терзија, добија надимак „Паразлија“, јер је био веома педантан, одржавао је личну хигијену и није хтео да се рукује. Новац је бројао једном руком, спуштао га у фијоку, а одмах после тога прао руке. Муштеријама је све ово било смешно, па су му дали надимак „Паразлија“ иако Париз никада није видео!

%

Атанасија Таса Миљковић, адвокат, добио је надимак по оцу, који је био веома угледан грађанин у Власотинцу. Кажу да је био незгодне нарави, пргав и преки због тога се многим није допадао. Када се једном у друштву повела реч о њему, сви су га нападали. Један је рекао: „Море, то је Пас!“ – љут као пас. Други је додао: „Види како је висок као штрк!“ А трећи је само додао: „Море, хуља!“ А неки чиновник из друштва је резимирао:

- Лепо га ви крстисте: један пас, други штрк, трећи –хуља! Па то испаде „Пастркуља“.

И онда га почеше називати „Паштркуља“. Његов син Атанасије, међутим, сматра да је отац добио надимак по планини Паштрик, јер су му преци дошли из тих крајева.

%

Стојан Ђокић, земљорадник, добио је надимак „Пепељуга“ после једног занимљивог догађаја. Као рабација често је путовао са другим рабацијама који су разносили робу из Лесковца. Једном, када су стали да се одморе, склонио се у сено испод кола и – заспао! Када су хтели да пођу, нису могли одмах да га пронађу. Један од њих почео је да сакупља сено, ту га је пронашао и узвикнуо је:

- Ево га, сакрио се у птирк (трава) као пепељуга.

То је било довољно да добије надимак „Пепељуга“.

%

Пошто је Михајло Димитријевић, ужар, у башти имао много перуника, добио је тај надимак.

%

Ђорђе Станојевић, радник, добија надимак „Петле“, јер је за време служења војног рока имитирао певање петла и тако будио војнике!

%

Трајка Илића, вуновлачара, ортак наговарао да „закида на мери“, али он то није хтео и зато су му говорили да је „правдинка“, па тако доби и надимак.

%

Благоје Младеновић, механичар, позвао другове на имендан „Благовести“. Ту је био и његов отац Спира, који је био баштован и продавао поврће на пијаци, па је казао да се празилук много тражи. Неко у шали каза:

- Живео празилук!

Тада Благоје добио надимак „Празилук“.

%

Терзија Михајло Младеновић добио је надимак „Прангија“ после једне припреме за весеље. Пошто је све било спремно, Михајло је узвикнуо:

- И још да пукне прангија!

%

Димитрија Мита Илић, службеник, који је био брз у свему, добио је надимак „Ракетла“.

%

Алекса Живковић, бакалин, који се још у детињству издвајао као добар певач и добар скакач, прозваше „Рипан“ (од глагола скакати).

%

Надимак „Ротка“ добио је Александар Ђорђевић, јер је своје муштерије својатао говорећи:

- Ајде роде, ајде ротке!

%

Никола Илић, терзија, добио је надимак „Рубан“, јер је волео да једе рубове од пите.

%

Прокопије Копча Тасић, терзија, од малена је похађао цркву, па су му другови говорили да ће постати свет'ц и зато доби надимак "Свет'ц".

%

Ђорђе Младеновић, ужар, који је често возио ужарију у Бугарску, беседио је: „И мени ће свитне!“ и тако му прикачише надимак „Свитка“.

%

Зобг упадљивог појаса (силава) општински пандур Ђорђе Цакић добио је надимак „Силавче“.

%

За надимак „Сирће“, који је добио Стојан Јовановић, кафеџија, везана је занимљива прича. Било му је наређено да неку девојку одведе Турчину, али он уби Турчина и побеже. Као сиромах, хранио се врло слабо, јео је обично салату са сирћетом, умакавши хлеб. И зато је код имућних тражио сирће. То је неким пало у очи и почели су да га називају „Сирће“.

%

Како је сисао до седме године, Јована Митића, лесковачког трговца, прозваше „Сисалац“.

%

Заре Николић, који је на вашарима продавао разне ситнице – игле, огледала, дугмад и друго – доби надимак „Ситничар“.

%

По селу Славијевцу, Миле Станковић, земљорадник, добио је надимак „Славуј“, а тај надимак се пренео и на сина Душана, кафеџију и власника биоскопа „Славуј“, унука Драгољуба, кафеџију и власника биоскопа “Тон – кино Корзо“ и на другу родбину. На занимљив начин рекламирао је филмове. На пример, при приказивању филма „Ја сам бегунац“, Славиј је ангажовао Ристу, познато по надимку „Тити“, који је био беспослен, да уз награду, обучен у робижашко одело, са траком н којој је писало спреда и на леђима „Ја сам бегунац“ и са ланцима у рукама, протрчи кроз главну улицу. Овај је протрчао кроз град и боља реклама за филм није била потребна.

%

Антанас Димитријевић, трговац, пореклом из оклине Лесковца, а старином из оклине Пиве, надимак „Смејурија“ добио је после једне занимљиве опкладе. Са неким пријатељем, који је говорио да нико не може да дође у његову кућу ако га овај не пусти, казао је да ће остварити наум, иако је кућа била далеко од капије, у дну дворишта, а ту је био и опасан пас. Антанас је отворио капију, а када је пас појурио на њега, он се испружио на земљу и почео пузећи да прилази кући; пас је измицао и он је успео да уђе у кућу. Друштво, које је све то посматрало, смејало се и понављало:

- Бре што направи смејурију!

И тако му прикачише овај надимак.

%

Због великих бркова које је носио спуштених наниже, па је по томе лично на сома, Ранђела Станковића, посластичара, прозваше „Сом“.

%

Цветко Стамболијевић, који је био висок и корпулентан, добија надимак „Стамболија“, јер су његови вршњаци говорили:

- Иде к'о пет'л стамболија!

%

Фијакериста Трајко Миљковић, коме нису дали да узме неку девојку коју је волео, отишао је из Лесковца у Крушевац и вратио се после десет година. Није се женио, одао се пићу и пио из неке буклије на којој је писало „Стара ока“ и по томе му наденуше надимак „Стараока“.

%

Лазар Костић, рабација, добио је надимак по деди Коци, ужару, који је у време Турака уживао велики углед. Када је сазидао кућу, после ослобођења, није хтео да унутрашњост уреди по старински – са мендерлуцима, него је унео столове и столице. По томе је добио надимак „Столински“.

%

Михајло Милосављевић, обућар из Лесковца, као млад, „ишао је трбухом за крухом“ – странствовао, како се говорило. Када је отворио радњу, назвао је „Код странца“.

%

Због хладног држања према својим вршњацима, Ђорђе Ђокић, обућар, добио је надимак „Студенко“.

%

Виноградар Станко Миленковић, који је доста пио, говорио је својој жени, која га је прекоревала, да ће пити док се дуге на бурету не сасуше! И зато је постао „Сушибуре“, али ракију никада није пио.

%

Аврам Цветковић, земљорадник, који је волео да прави салате, највише „таратор“, добија тај надимак.

%

Занимљив надимак „Таратумба“ имао је Милорад Стојиљковић, обућар, а добио га је по мајци Катарини, која је као удовица наводацисала неком удовцу да се ожени њеном пријатељицом – удовицом. Казала му је рецепт како ће ову жену освијит. Треба да узјаше магарца, да дође поред куће те удовице и да каже како иде на онај свет! Удовица ће га замолити да поздрави њеног мужа. После извесног времена треба понови да прође поред те куће и да саопшти да се њен муж оженио његовом женом, а да је њој препоручио да се она уда за њега. Удовица му онда казала:

- Зато ли ми сврака пева јутрос! Чујем њену песму „Кекере, мекере, тара – тара, тимбере!“

Катарину, која је све ово припремила, почели да зову „Таратумбере“, а после „Таратумба“. Син се због тога у почетку љутио, али је касније на фирми написао „Таратумба“.

%

Ђорђе Ристић, лимар, добио је надимак „Тесла“, јер је био склон новаторству.

%

Надимак „Тобошар“ Алекса Кочић, обућар, добио је по оцу Марку, који је био врло популаран као добошар у Лесковцу. Сазивао је народ на раскрсницама лесковачких улица и саопштавао им најновије вести, односно наредбе.

%

Надимак „Тужичка“ Лука Крстић, баштован, добио је по деди Димитрију, ужару. Девојка коју је волео није пристала да се уда за њега, па се оженио другом, али је и даље туговао за њом. То је показивао својим држањем и погледима, па је та девојка причала како за њом још тугује и жали.

%

Надимак „Тужно брашно“ добио је Прокопије Копе Михајловић, ужар. Као сиромаш оженио се богатом девојком, али мираз није добио. Зато се скромно хранио. Куповао је обично кукурузно брашно, жена му месила хлеб и носила у пекару да се испече. И то је с прекором рекла. Муж никако није знао шта ће, па други пут купи пројано брашно, а она се похвали пекару. Њене комшије су знале да је то кукурузно брашно, па јој рекле:

- Купио ти муж тужно брашно!

Жене су и њу и мужа назвале „Тужно брашно“.

%

Ђорђе Миленковић, зидар, који је уверавао и себе и друге да ће се трговином обогатити, беседио је: „Једанпут и ја ћу ћарим!“ И зато му наденуше име „Ћарушка“.

%

Ђорђе Ћосић, чиновник, добио је надимак „Ћоса“, јер му је дада Илија био – ћосав! Он се пред ослобађања од Турака одметнуо у шуму, светио се Турцима, убијао их и пљачкао. Био је неустрашив.

%

По оцу Тодору, Добривоје Пешић добио је надимак „Ћуре“. Једном је заспао на часу, а учитељ му је рекао:

- Спаваш, спаваш, ћуре једно!

То је било довољно да га другови тако и прозову.

%

Изузетно занимљива прича везана је за надимак „Фајдица“, који је добио Коста Коте Ђокић, трговац. Кажу да је био велики тврдица. Необично је волео новац и често га пребројавао. Обично би се затварао у

соби, узимао новац из сандука, пребројавао, а затим бацао преко главе, говорећи:

- Котите се, котите се, фајдите се!

Иако је то чинио тајно, његови су укућани ипак успели да виде кроз прозор и да чују његове речи. Надимак је добио јер је на питање како му иде работа обично одговарао:

- Фајдица, фајдица!

%

Службеник Драгољуб Стојановић у детињству је волео да чита романи о фантомима, што је било у моди, па је и сам желео да изиграва фантома. Појављивао се маскиран и плашио је децу. Она су о томе причала, али су уместо речи „фантом“ изговарала „фајта“ – појавио се фајта! После су родитељи дознали о коме се ради и тако му наденуше надимак „Фајта“.

%

Раде Митић, ужар, добио је надимак по оцу Ђорђу, који је дужину ужета премеравао руком говорећи:

- Пед и фаћка! (пед је растојање од палца до малог прста, а фаћка растојање колико прекрију четири спојена прста).

%

Душан Милосављевић, службеник, као фудбале је на једној утакмици дао три гола – био у форми! „Био си у форми!“ – понављали су пријатељи и тако доби надимак „Форма“.

%

Шећерџија Боривоје Станковић добио је надимак „Фурка“, јер је волео много да троши. Мајка му је говорила да не треба да распипа новац. И другови који су то чули понављали су: „Фура, фура!“ Тако му и остаде надимак „Фурка“.

%

Пошто у основној школи није знао лекцију о неком цару, Војислав Пешић је добио надимак „Цар“.

%

Надимак „Царић“, такође у школи, добио је Атанасије Таса Јоцић, јер је био упадљиво црномањаст и због црне косе почели су да га зову „Цигански цар“, а после само „Цар“, односно „Царић“. Када је касније отворио радњу, ставио је име „Код царића“.

%

Пошто је као дете волео да се кити цвећем, био уредан, Јован Ване Марковић, келнер, добио је надимак „Цвећка“.

%

После Првог светског рата у Лесковцу су приређивани балови под маскама. Атанасије Таса Стојановић, столар, на једном од балова обукао је стару српску женску народну ношњу, али је либаде, које је обукао (изигравао је жену) било старо и у току игре се поцепало. Због тога га прозваше „Цепено либаде“.

%

Једна лесковачка породица носи надимак „Цивун“ по прадеди Стевану Стевановићу, земљораднику, који се доселио из Буниброда. На питање како иде, одговарао је:

- Иде као на цивун! (левак) и та реч му је донела надимак, а „Цивун“ је, у ствари, левак кроз који улази вода за покретање воденице.

%

Коста Живковић, бакалин, као младић трговао је коњима. Научио је цигански (ромски) језик, па су га зато звали „Циганче“.

%

Милан Јовановић, трговац, добио је надимак од једне девојке којој је певао под „пенцер“. Она му је једном рекла да не долази и да не – црнциори! Чули су то другови и доби надимак „Црцорко“.

%

Пошто као дете није могао да изговори реч „цуца“, него је изговарао „цуца“, другови Љубомиру Ђокићу, фабричком раднику, наденуше надимак „Цуца“.

%

Када се оженио, Григорија Горчу Стојановића, фабричког радника, другови су задириковали да каже да ли је млада била невина и да ли је прве ноћи чуо оно „ц'к“, а он им је срдито одговорио:

- Чуо сам ц'к, па што!

И тако му оста надимак „Ц'к“.

%

Ђорђе Пешић, машински електричар, добио је надимак „Чавка“, по мајци. У свађи, нека жена је казала:

- Ти си права чавка!

Тако је и прозваше.

%

Исти надимак „Чавка“ добио је и трговац Михајло Стојановић, који је детињству хватао чавке.

%

Јован Миленковић, јорганџија, још као дете пео се на дрва и скидао птичја гнезда. Једном се попео на врх тополе, дошао је да се похвали друговима, али је у брзини рекао:

- Био сам чавр! (чак на врх), што их је засмејало и ето надимка „Чавр“.

%

У детињству, када су га љуљали на љуљашци, Душану Михајловићу, фабричком раднику, певали су:

- Нуни, нуни, Чале!

Када су деца то чула прозвали су га „Чале“.

%

Надимак „Чеперко“ добио је Петар Анђелковић, јер је био ниског раста, а волео је да се туче. Једном је напао некога који је био много јачи и он му рекао:

- Чеперко ниједан! (Реч чеперко долази од речи чеперак, а то је мера од палца до кажипрста).

%

Пошто се као дете дружио са вршњацима из јеврејских породица, Михајло Алексић, терзија, добио је надимак „Чивутан“ (Јевреје су називали чивутанима).

%

Исти надимак „Чивутан“ пиљар Аврам Костић добио је јер је био јако шкрт, био је велика циција!

%

Надимак „Чипл’к” Милутин Николић, ковач, добио је по баки, која је била сиромашна, а на турском језику „чипл’к” значи – го, наг!

%

Тодор Николић, пензионер, на једној свадби тражио је више пута чорбу.

- Ја ћу си чорбицу!

То је било довољно да га назову „Чорба“.

%

Милутин Петковић, трговац, добио је надимак по деди Петку. По причању, надимак му је дат када је једном пио ракију, а када је наишао Турчин, он је попио ракију на брзину, рекавши друговима:

- Ја гу све изцинца!

После, када би га другови сретали, шалили су се са њим:

- Изцинца ли гу!

Одговарао би:

- Изцинца!

%

Опанчар Божидар Стојановић волео је у кафани да се весели, да прави „џумбус“, па му наденуше надимак „џумба“.

%

Пошто је увек куповао шатора, а не шатку, Ђорђе Павловић је добио надимак „Шаторче“.

%

Како је Ђорђе Николић волео да се „шегачи“, наденуше му надимак „Шеген“.

%

Глигорије Миљковић, који је носио шубару са избаченим врхом – шиљком, добио је надимак „Шиљокап“.

%

По имању које је купио од неког Турчина Шукрије, Михајла Костића назваше „Шукрија“.

%

По узречици „шећур“ Михајла Живковића прозваше „Шућуран“. На питање како иде, одговарао је: „Шућур!“ (То је турска реч, која отприлике треба да значи: Хвала, захваљујем!).

%

Под називом „Лесковачки надимци“ објавио је књигу професор Миодраг Ђорђевић⁹⁶. У њој је записао: „Људима је мало што имају властита имена (крштена), наслеђена или породична (презимена), већ надевају, не баш свакоме и нека додатна, а то су надимци. Лесковац је познат по непознавању језичких правила (падежа), али је у свету познат по укуским ћевапчићима, по паприци а и по надимцима.

Како појединци добијају те надимке? У настанку разна су порекла њиховог постојања; поједини су у вези са пореклом особе на коју се односе, поједини истичу извесне личне особине, говорне или телесне, добре, лоше или, пак, увредљиве, изазивачке. Надимци се дају и придевају, ту и тамо, повезујући их са неком и нечијом узречицом. Веома су разнолики, каткад и чудни – у сваком случају надимци одржавају схватање извесних слојева друштва, или насталих догађаја, или неких потреба. Има породица чији се надимак преноси с колена на колена, а има и оних који припадају само појединцима. Има неких надимака где не постоји или нема ничег службеног, него су пуни неке присности, вољености. У надевању надимака има чак и необичности: наиме, постоје женски надимци а односе се на мушкарца (свакако да су такви разумљиви или оправдани тек ако им се зна узрок, порекло и околности у којима су настали); има и увредљивих, понешто скаредних али, чудно, њихови носиоци не мисле баш тако...

Да су они у нашим српским крајевима пријемчиви, па и значајни, нашао сам извесна туђа објашњења, нажалост неприхватљива, површна, мада им лично не одричем њихову значајност: када је војни старешина вршио прозивку уочио је да му се један војник није одазвао на прочитано име и презиме, па се досетио да је војник о коме је реч „откуда Лесковац?”. Поново је погледао списак и видео да је дотичном војнику уписан и надимак и тек тада се овај огласио.

%

(...) Ту скоро, ономадне, један који је такође скупљао надимке, али не у Лесковцу, већ у свом граду, описује случај: тражио неки човек некога по имену и презимену обраћајући се групи деце која су се играла на улици.

⁹⁶ *Напомена:* Миодраг Ђорђевић, Лесковачки надимци, Белешка о аутору, Удружење писаца Лесковац 2005, стр. 61. Миодраг Николе Ђорђевић рођен је у Лесковцу 1930. године. Основну школу и гимназију завршио је у свом родном граду, а Филозофски факултет у Београду, Група италијански и француски језик. Радио је као професор француског језика и књижевности у основној школи у Бошњацу и основној школи у Предејану. Најдуже је био професор француског језика и књижевности у Првој текстилној школи у Лесковцу. Био је овлашћени судски тумач за италијански језик. Ђорђевић је аутор уџбеника за француски језик и књижевност за текстилну струку. Добитник је значајних друштвених признања

Нико није знао да одговори, али се овај веома сналажљиви човек досетио да и овде има људи са надимцима, и тек што је уз име и презиме траженог додао надимак, један дечак је узвикнуо: „Па то ми татко!”

Ево само неколико објашњења (немогуће их је све објаснити, мада су извесни сами по себи разумљиви) о настанку тек неколико надимака:

%

Радиомилевка – здушно и искрено је преносио када треба и када не треба све што би чуо преко радија – чим тај види неког познаника почне да га салеће: „У толико и толико сунце излази, а у толико и толико пак залази, те дан толико траје, а ноћ толико.”

%

Дзрдзољак – у лесковачком наречеју означава особу врло ниског раста, суву, неразвијену, па је тој особини она прозвана на речен начин.

%

Врањанац – близу Врања је била граница када су Турци били потискивани из целе Србије, после скоро пет векова ропства. Али су Турци, пљачкашки и осветнички настројени, упадали у погранична српска села крадући све што су могли и убијајући, па је прадеда сакупљача лесковачких надимака прешао у Врање са два брата који су ту и умрли. Прадеда се убрзо доселио у Лесковац са женом, пет синова и једном ћерком. И ко би могао одмах све да им попамти имена, већ су их Лесковчани у почетку означавали: Па ови, из Врања, Врањанци!” Тако им оста тај надимак.

%

Бгд – предавач у школи имао је обичај да Београд скраћено изговара како се не би у целини писало, а ђаци – као ђаци – прозваше га Бгд.

%

Ево примера лесковачких надимака, онако како их је забележио проф. Миодраг Ђорђевић:

А: Абацијски, Авионче, Абдул, Абрам, Абраш, Агицва, Ајданац, Американац, Андигољ, Арабат, Анџијски, Арап, Арапче, Аргилови, Арнаут, Арначуче, Арсенко, Арсеновски, Асага, Аџија, Аџиплакови, Аџитанци.

Б: Баба, Бабан, Бабаџика, Баја, Бајоз, Багателка, Бадерка, Бакам, Бандаш, Бане, Банџур, Бата, Батко, Бацко, Бачовацијски, Баџа, Беба, Бебинци, Бегине, Бејаз, Бела Вера, Бело јагње, Бела мачка, Белич, Бичлика, Бибац, Бига, Бигља, Бибче, Биџак, Благошија, Блек, Близнак, Бобичинац, Богојевачки, Божјачки, Бојацијски, Бојковци, Бокини, Боранија, Босанац, Брзак, Брка, Брођа, Брока, Бузда, Бузин, Буре, Бућка, Буцко.

В: Ваљачкине, Вангелови, Вардарови, Васа прва класа, Вашарски, Вики, Вла(х), Врањанац, Врањанче, Врањски, Велики Џо, Велков, Везенко, Врапче, Владика, Врдупче, Вртивага, Врћуп, Врућка, Врца, Врцкољ.

Г: Гајдарче, Гајдариче, Гаћине, Гаца, Герзине, Геца, Гига, Гилка, Гипи, Гицка, Главоња, Главосек, Главотоп, Главуш, Глођосија, Гложански, Говедарац, Гоне, Голотрпче, Грамада, Гранда, Грданички, Грне, Грнчарски, Грк, Грозничка, Грче, Хугутче, Гургус, Гурман, Гусар, Гуска, Гуштер.

Д: Дај-дам, Даскало, Дваеспарац, Двоцевка, Демек, Дивље пиле, Дрвен поп, Дрвени адвокат, Дрвењак, Дрда, Дренка, Дунђерка, Динија, Душе, Дурини.

Ђ: Ђаволика, Ђемандинка, Ђикини, Ђорковски (сви примери из књиге).

Е: Електрика, Елита, Ера, Ерсеновски.

Ж: Жер, Жикине, Жичка, Житар, Жишка, Жмигавац, Жути, Жућа, Жц.

З: Зајачки, Зајац, Зајка, Звер, Закасотиња, Звонцар, Сверка, Зеба, Зец, Зис, Зојкине, Зољка, Зонкин, Зубан, Зубин, Зврк.

И: Игине, Инајет, Инђилиз, Ипче, Ицине.

Ј: Јабуче, Јагурција, Јапанац, Јашмалка, Јеврејче, Јорга, Јорча, Јоргаћ, Јужин.

К: Кајмакан, Кајса, Капетан, Карадак, Каракашеви, Каракеја, Каспар, Качамак, Кека, Кентра, Киза, Кијамет, Кикирез, Килча, Кинез, Кица, Кликер, Коде, Код Тоше на ћоше, Козак, Конзул, Копе, Коце, Кочан, Кравче, Крвопија, Крџалија, Кривошија, Крња, Кромпир, Крњоз, Кузи, Кукурек, Кумашин, Кумбара, Курсула, Кучкарка.

Л: Л(а)жов, Лајкучка, Лала, Лалунка, Лађа, Лемби, Лебанац, Липса, Лиска, Лешњак, Лола, Лопов, Лубура, Лудајка.

Љ: Љоља, Љољчини, Љошкови.

М: Маврин, Магаирчка, Мазан, Мајкул, Макси, Малиган, Мали Џон, Мандрци, Мантини, Манчин, Мањин, Маше више, Матрапаз, Мафта, Маче, Мачин, Медар, мечка, Мечкоступ, Микуља, Минге, Мојсинче, Мондиш, Морис, Муњин, Мурко, Мутавцијски, Мф.

Н: Нагазаљка, Назланкине, Најанцијски, Наполео нче, Нађа, Нафта, Никац, Нишкин, Ноња, Нф.

О: Ороигра, Оџачаров.

П: Пакља, Палојац, Паљка, Папир, Паризлија, Пачавра, Пепељуга, Пепек, Перуника, Петле, Пеца, Печено главче, Пинтер, Плуг, Пљака, Покрет, Политика, Поп, Прасе, Прда, Премда, Прима Сима све што има, Прцко, Пуклица, Пшка.

Р: Радиомилевка, Радиче, Ракетла, Раца, Решетар, Рипан, Рогушкин, Роска, Роталија, Ротко, Рубан, Рупица, Рус.

С: Саија, Сале, Савко, Светац, Свитка, Сврака, Северови, Сека даша, Селе, Сеља, Сербез, Сирђе, Скачка, Слезинка, Смејурија, Старо гвожђе, Суља, Сучкар.

Т: Табак, Тапарланка, Тежак живот, Тужно брашно Тулча, Тута, Тутурче.

Ђ: Ђарушка, Ђата, Ђелеш, Ђораво куче, Ђоса, Ђосат, Ђуран, Ђућулија.

У: Угусуз, Урф.

Ф: Фабер, Фајда, Фајдичине, Фантазија, Фарбар, Фирка, Фифица, Флека, Фока, Форма, Франташ.

Х: Хараламови, Хисар, Хорват.

Ц: Цаја, Цака, Цвећка, Цекине, Цепено либаде, Цивун, Цилко, Цкцк, Црни.

Ч: Чавка, Чавче, Чауш, Чвор, Чекерка, Чекрк, Чокалија, Чорба.

Џ: Џамакеј, Џгара, Џојка, Џумба, Џуца.

Ш: Шаторче, Шаче, Шебек, Шемшир, Шиша, Шмокљан, Шоња, Шоп, Шнајдер, Шука, Шукрија, Шуманка, Шуца, Шушмула.

Дз: Дзвер, Дзвиска, Дзвонцар, Дзврчкин, Дзиван, Дзинге, Дзрдза, Дзрдзољак (сви примери из књиге).

%

У рецензији проф. др Момчила Златановића и проф. др Тихомира Петровића је, између осталог, записано: Професор Миодраг Ђорђевић, из старе градске породице, брижљиво је истраживао ову појаву у граду на Ветерници, прикупио мношто интересантних надимака и припремио краћу збирку за објављивање.

Ова збирка је интересантна за даље истраживања – социолошка, етнографска, психолошка и друга. Разуме се, посебно може бити предмет лингвистичких испитивања.

Данило КОЦИЋ

ГОВОР ЛЕСКОВЦА & И ЈУГА СРБИЈЕ

(Прилози за проучавање говора југа Србије)

*Народни музеј Лесковац – Градска кућа
(фото: Д. Коцић)*

Лесковац 2016.

Напомена: Градска кућа - Кућа Боре Димитријевића – Пиксле налази се у Лесковцу. Изграђена је 1850. године и под заштитом је државе и има статус споменика културе. Данас позата као Градска кућа саграђена је за породицу Димитријевић, Антанасија, председника Првостепеног суда у Лесковцу и његову супругу Дару, учитељицу, у балканском стилу, под јаким утицајем турске архитектуре. Његов син Бора, са надимком Пикса, рођен је 1915. године у Лесковцу где је завршио основну школу и гимназију, а агрономију ј студирао у Београд. Био је глумац аматер, редитељ, а касније и управник позоришта. Гестапо га је стрељао 27. јуна 1942. године на нишкој тврђави. Посебан део градске куће чини соба др Жака Конфина, Лесковчанина јевреског порекла, који је живео и више година радио у родном граду као лекар и писац. Ту се налази Конфинов писаћи сто, столице, писаћа машина, тросед, сталак за цвеће. На зидовима је његова, али и породична фотографија, а на полици су његове објављене књиге. Књижевна заоставштина др Конфина садржи 822 наслова. Велику заслугу за очување Народног музеја и Градске куће има дугогодишњи директор те установе, професор Хранислав Ракић, који је директоровао целог радног века и под његовим руководством организовано је безброј изложби, предавања и деценијама излази „Лесковчаки зборник“ чији је уредник био од оснивања до пре неколико година, када је отишао у пензију. Градску кућу посећују ученици, туристи и бројни знатнијељници. Један од посетилаца је записао у спомен књигу да се после обиласка Народног музеја, односно Градске куће, „устрепталог срца враћа у Београд“. Зато је Градска кућа незаобилазна станица и место за историчаре, писце, али и - сањаре.

ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР

І
ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР припада варијанти јужноморавских говора призренско-тимочког дијалекта. У фонетском смисли карактеришу га ударни акценат и полуглас (у лингвистици се обележава са Ђ) (*лъкъчък, чъчкалица, петъл...*).

Остали гласови се углавном изговарају као и у књижевном језику, осим гласа ч који се изговара меко (*појаву називају цокањем*). У морфолошком смислу, главна карактеристика је постојање само два падежа: номинатива и падежа за све друге облике именских речи (*casus generalis*). Глаголи немају инфинитив, а код неких глагола има специфичних облика (работив, певав, бегав...).

Карактеристичне су и заменице (*зи, га, гу, њума, њојзим*)... Особена је и компарација придева, која иде са предлозима (*убав, поубав, наујубав*). У овом говору се компарирају и именице (*човек, почовек, најчовек*).

%

У Лесковцу је 2006. године одржан први научни скуп о дијалекту и дијалекатској књижевности у организацији Лесковачког културног центра. Тог 7. децембра 2006. године, Лесковац је био престоница научне мисли о дијалекту. Саопштено је петнаест реферата дијалектолога и књижевника који пишу на дијалекту, промовисан „Речник говора јабланичког краја“ Радмиле Жугић.

На лесковачком говору написана је обилна и књижевно и лингвистички релевантна литература а сакупљен је драгоцен лексички и фолклорни материјал.⁹⁷

⁹⁷ Радмила Жугић, научни саветник Института за српски језик САНУ, „О лесковачком научном скупу у овом зборнику“, Наше стварање, Лесковац 2009, стр. 5. Напомена: Дијалекат – дијалекатска књижевност (Зборник радова са научног скупа у Лесковачком културном центру 25. и 26. септембра 2008. године).

%

АКЦЕНТИ - Овде, на југу, људи се сасвим добро разумеју и без акцената (а тек им дужина није ни на крај памети!) Ипак, тек када сам одслушала прво предавање свог професора акцентологије *Петра Ђукановића*, схватила сам колико је леп српски књижевни језик – записала ја на свом ФБ профилу једна студенткиња и закључила: „Тајна је у акценатима и дужинама!”⁹⁸

Али, кренимо редом:

1. акценатовани слог је онај слог који је доминантан у некој речи, онај који је најистакнутији у речи, најгласнији;

2. овако се обележавају (*видети слику*):

СКИЈЕ: Како се спуштате најбрже низ брдо – на две или на једној скији? Наравно, на две, па је ово подсећање на **КРАТКОСИЛАЗНИ** акценат;

БРДО: А кад се спустите низ брдо, а нема жичаре – дуугоооо се пењете, па је ово подсећање на **ДУГОУЗЛАЗНИ** акценат;

ЈЕДНА СКИЈА: као краткосилазни али једна црта – **КРАТКОУЗЛАЗНИ**; Једна скија: супротно од краткоузлазног – **ДУГОУЗЛАЗНИ**.

Ето, сад кад смо научили како се који обележава, прешли смо пола пута. А сад редослед одређивања акцената: Поделите реч на слоге (као кад скандирате: Пар-ти-зан, Звез-да, Ми-ле-на, Мар-ко);

1. корак – **МЕСТО АКЦЕНТА**; одређивање места акцената: **СУН-ЦО-КРЕТ** – на последњем није, **СУНцокрет** или **сунЦОкрет**-ово прво, дакле **СУН-цо-крет**; **фо-ТЕ-ља**, **МАС-ли-на**, **КЛА-вир...**

2. корак: **ДУГ – КРАТАК**

3. корак: **СИЛАЗНИ-УЗЛАЗНИ**

За ово под 2. и 3. мала помоћ следи. И наравно, још да додамо нека правила:

1. једносложна реч има само силазне акценате;

лав – вал, сан – нас.. само силазни дуг или кратак (скијице – кратак, капица-дуг);

	КРАТКИ	ДУГИ
ИНЕЛЛЕК УВЕЛЛИС		
ИНЕЛЛЕК УВЕЛЛИС		

⁹⁸ Маја Радоман Цветићанин, Акценти. *Напомена:* Видети сајт www.majaradoman.com. *Напомена:* Реч акценат потиче од латинске речи (*accentus*), што би значило буквално песма, запевање додато говору. Тамо где је потребно да акцентујемо, ту на неки начин мало и запевамо а да нисмо тога свесни. Шта год да књиге пишу и стручњаци кажу, одређивање акцената у српском језику највише зависи од осећаја за слух, односно ритам а то спада у урођене таленте.

2. унутрашњи слог вишесложних речи носи само узлазне акценте; (цртица лево, цртица десно; треба само одредити да ли је дуг или кратак);

3. на првом слогу може да стоји сваки акценат;

4. на последњем слогу никад не стоји акценат;

И шта онда?! Многи све ово знају, а не знају да одреде акценат, јер ми који нисмо рођени у подручју које препознаје акценте, тешко да можемо да научимо да их изговарамо. Можемо да их препознамо кад чујемо правилно изговорене; мислим, то можемо да научимо, али врло ћемо тешко научити да их изговарамо, тешко, али не немогуће, иначе не би било доброх глумаца и рецитатора ни из Ниша, ни из Врања, Пирота, Лесковца, а знамо да их има! Па, како?! Једноставно, све се учи, па и акценат! Само треба да замислите како би ту реч изговорио неки ваш рођак из Ужица или Ваљева, а ако га немате, можда неки лик из серије из тог краја, можда Дракче, рођак са села. Издавање и истицање одређеног слога у оквиру речи назива се акценат. Акценатски систем српског језика делује доста компликовано. Већина нас се „плаши” сусрета са њима. Тај бојажљиви приступ највише долази до изражаја када треба спрематипит. Кроз следећи текст показаћемо да акценти нису баук!

Српски језик, дакле, има четири акцента који се разликују по трајању и тону: дугосилазни, краткосилазни, дугоузлазни, краткоузлазни. Уз њих постоји и поста акценатска дужина.

Иако све делује доста сложено, постоје одређена правила која нам помажу да схватимо њихову природу. Хајде да их се подсетимо!

Једносложне речи имају само силазне акценте.

Када реч има само један слог, акценат је дугосилазни, као у речима *мр̀ав*, *ћ̀ак*, *ј̀еж*, или краткосилазни *ц̀ар*, *бр̀ат*, *к̀ош*. Треба обратити пажњу када мењамо одређену једносложну реч кроз падеже. Уколико мењамо реч која означава нешто живо, она неће мењати акценат. Када мењамо реч која означава нешто неживо, онда ће она променити акценат из силазног у узлазни: гл̀ас – о гл̀асу, з̀иб – о з̀ибу. Изговорите ове примере и чућете да не звуче исто!

Мали савет: обавезно изаберите по две речи да вам буду „калуп“ за сваки пример на који наиђете. Тако ћете најлакше одредити акценат у датој речи. Наши примери су *др̀иг* и *с̀ан*.

Покушајте сами да акцентујете следеће примере: миш, филм, век, крш, лом, зид, топ. Није било тако тешко, зар не?

Унутрашњи слог вишесложних речи има само узлазне акценте.

Ова тврдња одмах нас усмерава на то да се силазни акценти не могу наћи на унутрашњим слоговима, па нам то олакшава посао. У примерима *сиг̀урност*, *нагов̀арати*, *ведр̀ина*, *матем̀атика*, *воз̀ачи*, *астрон̀омија* имамо дугоузлазне и краткоузлазне акценте.

Ево примера за вежбање: барикада, балада, кривина, спаваћица, претрчати. Дакле, знамо да иду узлазни акценти, треба само одредити да ли су кратки или дуги.

На првом слогу може стајати било који акценат.

Е, ово нам задаје доста мука. Како одредити акценат? Када наиђемо на неку вишесложну реч, прво одређујемо место акцената (у овом случају први слог), а онда и дужину (Да ли изговарамо *баааалон* или *балон*). У многим примерима може нам помоћи и дијалекат. Сетите се серије „*Село гори...*“ и њиховог изговора нпр. речи *лекар*? Акценат је на последњем слогу: *лекâр*. Пошто у српском стандардном језику акценат никада не стоји на последњем слогу, он се мора померити за један слог напред. Тада он мења и тон – прелази из силазног у краткоузлазни. Тако добијемо *лѐкар*. Такве су и речи: *белешка, зубар, крунисати, кармин, лажов* итд.

Наша два примера као калуп за узлазне акценте су *рѝка* и *âтлас*.

Неакцентовани слогови могу бити кратки и дуги. Дуги слог може бити само иза акцентованог слога и назива се поста акценатска дужина. *Кòпам, чѝтам* су примери где нам опет може помоћи дијалекат. Ако је у дијалекту акцентован последњи слог (копâм, читâм), у стандардном језику силазни акценат прелази напред, а на том месту остаје дужина, па добијемо *кòпâм, чѝтâм*.

Драган Радовић: АКЦЕНТИ

Мени су ми речи тешке,
Као и на нама свима,
Па док зборим правим грешке
По питању акцентима.

Ја разумем тог из Чачак,
Тај кад збори, он се пази,
Зна за кратак и дугачак,
Кој улази, кој силази.

С тог сам ствари раскрстио
И сг другу бригу водим.
Од јучер сам сретан био
Кад си успем реч да згодим.⁹⁹

⁹⁹ *Напомена:* Песма објављена у збирци Драгана Радовића „Купен петл“ – (Лесковац 2013), писана у духу говора југа Србије. У књизи, како стоји у наслову „Подаци од мене“, песник је записао: „Мајка ме родила на пунлетан дан у девети месец у годину иљаду деветстотина педесет и (Ахилову) пету (19. 9. 1955) у селу Добра Вода. Школувао сам се у Лесковац и Београд. Там сам завршио белосвечку књижевност на ФилОлошки факултет. Преминули рад стицао сам у културне установе по Лесковац: Боблијотеку десет године, Позориште још толко и у Културни центар еве више од десет године прођоше. Објавио сам једну малецку књигу за децу и приредио једну од Лесковац за големи. Уређувао сам лис за књижевност и уметност „Пом(п)ак“ и саг су ме турав на уређујем „Нашо стварање“. У „Посвети“, Радовић у шалљивом тону записује: „Не се препоручује на малолетни, малоумни и малодушни. (А кој нормалан ће чита овој?)“. Збирка песама Драгана Радовића има пет поглавља: Сиротинска патка, Тристаћ на клоцне, Мушице под реп, Чорба без ич и Угасла скара.

II ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР У ЈЕЗИЧКОЈ НАУЦИ

Под лесковачким говором подразумева се говор града Лесковца и његове околине. Тај говор, са доста елемената да се сматра лингвистичком реалношћу, тј. такав да буде препознатљив својим одликама у односу на говоре из своје непосредне и шире околине, још није подробно и поуздано описан, иако сви – и Лесковчани и нелесковчани – радо овај назив користе, уверени да је управо тако, да је то засебан, свој и такав, довољно самосвојан систем језичких јединица за споразумевање, како се, иначе, без много примедба, дефинише и језик уопште.¹⁰⁰

Несумљиво је, ипак, да је то (у дијалектолошком смислу, дакле у науци и народним говорима) само један тип, ако не и подтип, тзв. јужноморавских говора простране призренско-тимочке дијалектолошке области, а по архаизмима и по бројним иновацијама необично занимљиве периферијске зоне српског језика на југоистоку српске националне и државне територије.

Термин „*говор*” узимамо у овом смислу којим се у дијалектологији везује за језички систем (фонолошки, морфолошки, синтаксички и лексички) који функционише на једном простору ужем од језика, са особинама које се могу сматрати карактеристичним, јер се – разуме се, у границама језика (овде српског) као ширег система – по њима одликују од других говора, остављајући по страни друга значења ове речи као што су „*говорење*”, тј. комуницирање путем језичких средстава, или „*способност људи да произвођењем, одашљањем и прихватањем језичких сигнала*” разговарају међусобно.

Као и језик, говор једног краја или једне социјалне заједнице резултат је људске праксе, човековог материјалног, историјског и духовног искуства током дуге историје народне на томе простору. Каже се, не без основа, да све чега се људска рука дотакла и што је људски ум икада схватио оставило је трага у језику. Све што је сазнао и спознао човек је именовано, створио знак од тако крхке, а опет толико трајне реалности као што је људски глас, а после тај знак употребљавао – најчешће

¹⁰⁰ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор у језичкој науци, Лесковчанин, бр. 2, 15. мај 1997. *Напомена:* Недељко Богдановић (Бучум, код Сврљига, 1938), је српски лингвиста, књижевник и професор универзитета у пензији. Основну школу је завршио у Бучумету, Нишу гимназију у Сврљигу, средњу економску и Вишу педагошку у Нишу (1966) и дипломирао на Филолошком факултету у Београду (1968). Магистрирао је 1976. и докторирао 1985. на Филолошком факултету у Београду из области дијалектологије.

непогрешиво – кад год му је то било потребно. Ћувајући га у своме памћењу (много дуже него што је то у реченицама или неком другом писаном виду, јер је његова ера била неупоредиво дуже усмена него што је писана!) и преносећи с генерације на генерацију. А могло би се и другачије рећи: све ово чега у језику има, као реч и као појам, као значење изражено титрајем човекових гласница и контролисано његовим ухом и слухом, доказ је да је било и у људском животу (и назив за воћку, и име бубе и реч за њен зуј или бруј, за облик облака и силину вихора, за лепоту лица и боју гласа, за приближавање и удаљавање, страх и наду, бол и радост, живот и смрт...).

(...) Разуме се, Лесковчани као и други говорници, свесни су били свога језика, његове унутрашње организације, његове имплицитне граматике, његовог речничког обиља и с љубављу су истицали своју припадност у томе језику, оволико колико је и сам тај језик припадао њима, једнако им будући слуга и једнако бивајући њихов господар, њихово духовно биће и друго лице, јер су они на њему мислили и њиме се један другом, а сви заједно неком трећем – намернику, сараднику или настртнику (окупатору) представљали.

(...) Ослобођењем, и развојем просвете, а то за наше крајева једва да је више од једног века, стварају се и услови за научне задатке. И заиста није требало дуго чекати да се европска наука, пре него српска, полетна али у повоју, окрене југу Србије и отпочне црпсти из живота врела народних говора, задовољавајући научне (и не само научне?!) побуде и тражећи научне доказе за многе историјске односе које је језик на свој начин сачувао и кроз векове пренео. Било је и неке среће па се и српска наука, у лику свога тада и дуго потом најбољег научника (у области језика) *Александра Белића* окренула југу, говорима којима и лесковачки припада и тако наше крајеве увела у науку где сада заузима врло високо место и својим особеностима и радовима у којима се те особености проучавају.

Већ 1903. године норвешки слависта *Олаф Брок* објављује у Бечу (на немачком) своје дело „*Дијалекти најјужније Србије*”. Толико необично и јуначки да то није могло проћи изван оне епске прилике „*кад удари јунак на јунака*”. Доиста наша наука имала је среће а наш гост-научник много мање да се већ 1905. године објављује монументална расправа Белићева „*Дијалекти источне и јужне Србије*” и брзо баца у засенак иначе ваљану Броккову студију. И на њу се, какав је био, Белић одмах осврнуо не дајући могућност необавештенима да успутне Брокове налазе прихвати за коначне, да би неку годину потом (1911) врло студиозно прокоментарисао многе стране Брокове радње, исправљајући објављене закључке и поправљајући научну слику о говорима овога дела Србије.

Ипак, овај рад, који обухвата и говор лесковачког краја, заслужује да се о њему наведу речи нашег најауторитативнијег живог научника *Павла Ивића*, на научном скупу у Нишкој Бањи (1992. године) посвећеном управо говорима призренско-тимочке области.

„Можемо слободно рећи да се права научна литература о говорима призренско-тимочке области јавља тек почетком XX века. Она почиње монографијом норвешког слависте *Олафа Брока* из 1903. године¹⁰¹ и капиталним делом Александра Белића из 1905. године.¹⁰²

Књига Олафа Брока (...) заснована је на теренском раду 1899. године у околини Ниша и пределима јужно и источно одатле, до тадашњих граница Бугарске и Турске, а објављена је у Бечу, те је прва тако обимна и тако садржајна монографија о српским дијалектима. Аутор, озбиљан научник и добар фонетичар, сабрао је знатну количину грађе, махом тачно забележене. Као информаторе узимао је људе школоване или такве који су имали доста додира „са господом”. Отуда у његовим записима има много наноса из књижевног језика, далеко више него што је могло бити у самом дијалекту тек две деценије после ослобођења 1877. године.¹⁰³

Белићева расправа, захватом источносрбијанских говора (по ширини и дубини), методологијом, трудом и знањем великог научника даће далеко прецизнију слику о говорима и језичким системима више дијалектских типова призренско-тимочке зоне. Јужноморавски говор у тој расправи, истина више врањски него лесковачки, а овај многи више него алексиначки, имаће своје место које није скоро ни у чему доведено у питање пручавањима која су дошла после Белићевих.¹⁰⁴

(...) Два су аутори, својим делима, ипак оставили трајне трагове проучавања лесковачког говора. *Јован С. Михајловић* објавио је 1977. године расправу „*Лесковачки говор*”. Књига је лепо замишљена, са лепим прилозима у облику записа народног стваралаштва и речника. Све је у овој књизи занимљиво али као да за обраду грађе није била довољна ауторова уистину велика љубав за родни крај и његов говор, а вероватно су стајале и тешкоће да се до поузданије грађе дође на најбољи начин. Највише омашки има у систематизацији, у распореду правих примера на права места. Због тога неупућен читалац на многим местима може бити изложен заблудама, а онај ко више о народним говорима јужне Србије зна неће бити задовољан резултатима који су овде изложени. У методолошке недовољности спада и некритички избор информатора: већином су то људи града са сељачким пореклом, неретко из шире околине. Природно је,

¹⁰¹ Olaf Broch, Die Dialekte des sudlichen der Balkankommission Linguistische, Abteilung III, Wien 1903.

¹⁰² Александар Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, књ. I, СК Београд 1905.

¹⁰³ Павле Ивић, Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне; Зборник радова са научног скупа „Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката” (Нишка Бања, јун 1992), Филозофски факултет у Нишу, Ниш 1994. Прештампано у: Призренско-тимочки говори (серија издања из пројекта Лексиколошка проучавања југоисточне Србије), Ниш 1996, стр. 6-8.

¹⁰⁴ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор у језичкој науци: Надајући се да о појединим одликама лесковачког говора и у другој прилици више проговорим, овде остајем на констатацији да се после наведених значајних радова Брока и Белића научни интерес за јужноморавске, као и друге источносрбијанске говоре не смањује и број научних и стручних прилога о њима већ премашује цифру од 500 јединица. Лесковац и лесковачко подручје, међутим, у тој библиографији имају часне изузетке, али не и довољне и задовољавајуће резултате науке у области језика. Видети опширније Лесковчанин, бр. 2, мај 1997, стр. 8.

онда, што је грађа неуједначена и не увек репрезентативна. Ипак, расправа је лепо дочекана од Лесковчана, али својом појавом она просто моли да је нека нова студија замени и превазиђе. На то се још чека. Докле?

Други један посленик на језичком проучавању Лесковца није тако лепо дочекан, иако му заслуга није мања од Михајловићеве. Наиме, *Брана Митровић* објавио је 1984. године „*Речник лесковачког говора*” (који је претходних месеци доживео друго, сада већ распродато издање).

Речник је лепо схваћен у научним круговима, али је ражестио неке Лесковчане до мере да су чинили осврте пуне једа, некритичке и скоро непријатељске. Штета. Један напор сасечен је у зачетку, када је ваљало после првог искуства дорадити речник (тако да се он сада појављује у првобитном виду, а могао је лако бити побољшан).

Ваља признати да Митровићев речник има озбиљне слабости, од којих већина долази од стања дијалекталне лексикологије и лексикографије код Срба уопште, а сам подухват долази много година после (дотода јединог) речника народног говора *Г. Елезовића (Речник косовско-метохијског дијалекта)* из тридесетих година нашег века, а да је „*повукао ногу*”, те су га убрзо следили и по нечему превазишли речници народних говора Пирота, Тимока, Црне Реке.

Митровић је у „*Лесковачком зборнику*” објавио и друге радове о лесковачком говору: *Пред лесковачким говором* (1979), *Лесковачки говор* (1981), *Путевима етимологије лесковачког говора* (1984), па му се не би могло замерити на непућености, а укупан рад обезбеђује му лепо место међу не баш многобројним проучаваоцима лесковачког говора.

У томе своје место има и *Јован Јовановић*. Он је изучавајући поједине регије лесковачке околине забележио многе микротопониме, имена радова и фамилија, а оставио је и тумачење неких од тих чињеница, углавном она која живе у народу. Објавио је, међутим, и посебне прилоге: *Лесковачки надимци* (1962) и *О лесковачком говору* (1988).

Посебну књигу *Лесковачки надимци* (1978) објавио је *Добривоје Каписазовић*. Ваља речи да се све ове публикације везују за Народни музеј у Лесковцу и „*Лесковачки зборник*”, једну од најбољих дуговечнијих публикација у нас.

(...) По свему судећи, лесковачки говор иако занимљив многим својим странама, није добио адекватну студију, уз сва уважавања, домета који су постигли наведени прилози науци, од којих су ипак најбољи кратка монографија *Ј. Михајловића* и речник *Б. Митровића*.

У 42. књизи едиције Српски дијалектолошки зборник, најстарије и најпознатије публикације народних говора код Јужних Словена (издање отпочиње 1905. године Белићевим „*Дијалектима источне и јужне Србије*“), који издаје Институт за српски језик САНУ, под руководством академика Павла Ивића, објављена је монографија „*Говор Црне Траве и Власине*” недавно преминулог *др Вилотија Вукадиновића*, доцента Филозофског факултета у Нишу. Монографија доноси опис граматичког система два

типа говора (једног са одликама тимочко-лужничког, а други са одликама сврљишко-заплањског типа) којима говоре житељи најисточнијих предела дуж државне границе према Бугарској, и у непосредном суседству са бугарским језиком. Црна Трава и Власина спадају у пасивне крајеве који су се у толикој мери раселили да ће (не дао Бог) ускоро можда остати њихов најважнији споменик и поменик да су постојали и да су имали свој говор који информише и о ономе шта су знали, у шта су веровали и како су именовали садржаје своје свести и праксе.¹⁰⁵

Утврђујући несумњиву српску основицу ових говора на простору од границе с Албанијом на западу, Македонијом на југу, бугарским говорима (који у околини Босилеграда и Димитровграда улазе у територију Србије) на истоку, а онда до Зајечара преко равни Тупижница, Слемен и планина Ртањ и Буковник до околине Сталаћа, па потом на југ до Прокупља, а онда висовима Пасјаче и Петрове горе на југозападу до Подујева и дијагонално на ушће Лаба у Ситницу и преко Метохије до Дечана и Ђаковице – приближно, А. Белић описује најбитније њихове одлике (чак и за просторе који онда, 1900 - 1903, није могао посетити), настојећи да их протумачи.¹⁰⁶

(...) Лесковац по Белићевој схеми припада трећој зони, најширој и најшароликој, која се од тог времена зове призренско-јужноморавски дијалект. Истина, називи се мењају, а мења се с временом у науци и дијалектолошка номенклатура, па и сазнања да и ово није јединствена област, већ је у њој могуће наћи обележја ужих области, више дијалекатских типова. Говори Призрена и околине, говор Сретечке жупе, Јањева, врањског краја, Алексиначког Поморавља – сви они, као и Лесковац, у оквиру опште слике, имају и по неку специфичност, иако целином својих одлика остају у границама (не само територијално већ и по језичком систему) призренско-тимочке области као целине.

Од источних српских говора, који се у науци зову сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички, ове говоре територијално оштро одвајају висови десне стране долине Јужне Мораве, а језик се и већ на први поглед (или по слуху) црта.

Према *бил* на истоку, *бија* је на западу, с њим се слаже *дође* (на истоку *дојде*), *имав* (источно имају), слунце, слуза, са другачијим изговором на истоку итд. Разуме се, много више је одлика које их повезују у јединствену ширу језичку област, а онда и њу приближавају самом српском језику, нарочито оном стању тога језика које је настојало и настало до турске окупације.

(...) Само се неуким, или необавештеним људима чини како је њихов говор као „*ниједан други*”, а у основи је то иста гласовна или морфолошка система са разумљивим и објашњивим разликама.

¹⁰⁵ Напомена: Видети оцену Недељка Богдановића, Лесковчанин, бр. 6, 1998, стр. 8.).

¹⁰⁶ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор међу српским дијалектима, Лесковчанин, бр. 3, август 1997, стр. 9. Видети: А. Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905.

Разумљиво је, с тога, констатација *Ј. Михајловића*, која мање-више вреди и за нека друга ужа подручја југоисточне Србије да: „Лесковачком говору, као и осталим говорима призренско-тимочке зоне припада посебно место у оквиру штокавске области. Ови говори се оштро издвајају у два правца: већем броју арахаизама и, нарочито, низом иновација које иначе нису обичне.”¹⁰⁷

Михајловићева књига, дочекана с много знатижеље, дошла је као израз стварне потребе да се говор Лесковца и оклине опише. Аутор је, међутим, вероватно радећи уз више ограничења, само делимично одговорио задатку.

Најпре, остаје недефинисано да ли је описиван говор града, чаршије или говор града и околине. Судећи по фактима, овде има и једног и другог.¹⁰⁸

(...) Али оно што Лесковцу, ипак, обезбеђује видно и посебно место у кругу говора јужноморавског типа призренско-тимочке области није само у броју и систему гласова и граматичких облика. Још је видније то у лексици, у фонду речи којима се људи Лесковца већ вековима служе, узимајући не само број тих речи већ и специфична значења (са бројним преливима социјално и психолошки условљеним), потом у систему имена за различите ознаке (имена, презимена, надимци, људи, животиње, места у простору, форми, појединим производима из области кулинарства, одевања и сл).

(...) Својим гласовним и граматичким особинама, да то поновимо, говор Лесковца и околине чврсто стоји у систему источносрбијанских говора призренско-тимочког типа, укључујући се тако у шире штокавско подручје српског језика.

Својим социолингвистичким (па и психо лингвистичким) обележјима језичке праксе говор Лесковца и његове најуже околине има посебне карактеристике, које га чине препознатљивим међу говорницима српског језика.¹⁰⁹

(...) Иначе, мислим да се под лесковачким говором подразумева говор ширег подручја, па би неко наредно истраживање говора Лесковца морало да приђе као урбаном идиому, у чему наша наука доиста касни.¹¹⁰

Ипак, на основу досадашњих гледања, а на основу споменутих радова, истакли бисмо неке од одлика лесковачког говора, подразумевајући под тим говор старих Лесковчана и села у његовом залеђу.¹¹¹

¹⁰⁷ Ј. Михајловић, Лесковачки говор, Народни музеј Лесковац, Лесковац 1977, стр. 6.

¹⁰⁸ Др Н. Богдановић, Лесковачки говор међу српским дијалектима, Лесковчанин, августа 1997, стр. 9.

¹⁰⁹ Томислав Н. Цветковић, О лесковачком говору с поводом“, Помаку, бр. 3, јануар-март 1998. године, стр. 1.

¹¹⁰ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор као лингвистичка реалност, Лесковчанин, бр. 5, децембар 1997, март 1998, стр. 9. *Напомена:* На самом почетку овог чланка, др Недељко Богдановић даје напомену: Овај прилог није настао на основу самосталног теренског истраживања, већ на основу грађе коју налазимо у издањима: А. Белић: Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905; Ј. Михајловић: Речник лесковачког говора, Лесковац (2. изд. Београд 1992); као и на основу чланака Б. Митровића: Пред лесковачким говором (Лзб. 19/1979), Путевима етимологије лесковачког говора (Лзб. 21/1981); Ј. Јовановић: О лесковачком говору (Лзб 18/1988).

¹¹¹ Видети: Д. Богдановић, Лесковачки говор..., Лесковчанин, децембар 1997, стр. 9.

III

РЕЧНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА ПРОФ. БРАНИСЛАВА МИТРОВИЋА - Књижевни,

као и уопште речник једног народа обично се схвата и примењује првенствено као средство његовог усменог и писменог споразумевања.¹¹²

На првом месту он то и јесте. Међутим, у суштини је он много више од тога. Он је сложена духовна творевина, много значајнија и више вредносна, која на јединствен начин изражава синтезу народног духовнога постојања у прошлости и садашњости, његових сазнања и искустава. Разумљиво је, отуда, настојање да се речник објасни, опише и писмено среди. Из тих околности и потиче нарочита активност у наше време на обједињавању речника. Објављен је већ низ различитих речника према њиховој природи. Нарочито је жив рад на објављивању речника књижевног језика. Тако је после читавог века штампања коначно завршен Речник хрватског или српског књижевног језика Југословенске академије знаности и умјетносит у Загребу. Објављен је 1976. године Речник српскохрватскога књижевног језика Матице српске, а од 1959. године закључно са 1978.

годином, после читавог века припремања, Српска академија наука и уметности у Београду објавила је десет свезака српскохрватског књижевног и народног језика.

Појава овог, дијалекатског, односно речника једног говора, какав је „Речник лесковачког говора“, треба да попуни празнине у издавању дијалекатског речника, пошто сем познатог Речника косовско-метохијског говора Г. Елезовића не постоји више ниједан објављени речник те врсте. Сем тога, он треба да пружи општој и научној јавности материјал о суштини овог, још увек недовољно проученог говора.¹¹³

¹¹² Брана Митровић, Речник лесковачког говора, Народни музеј Лесковац, књ. 32, Лесковац 1984. *Напомена:* Уредник издања Хранислав Ракић, рецензенти Милија Станић и Драгољуб Трајковић. Аутор је записао: „Дело посвећујем свом несрећно преминулом сину Радмилу.“ Преносимо уводни текст проф. Митровића под назнаком „Поводом овог речника“.

¹¹³ Др Недељко Богдановић, Лексика лесковачког говора, Лесковчанин, бр. 7, 1998, стр. 7. Лесковац је имао среће да у овоме буде нешто друго. *Напомена:* Н. Богановића: Лично нам није позната историја Речника, чак ни животни пут његовог творца, али је вероватно да се он израдом речника био „заразио“ већ док је објављивао претходне радове: Пред лесковачким говором (Лесковачки зборник 19/1979), Лесковачки говор (Лзб 21/1981), Путевима етимологије лесковачког говора (Лзб 24/1984).

Лесковачки говор као посебни облик јужноморавскога наречја, који се одликује изразитим особинама једнога давно оформљенога језика читавог лесковачког региона, представља изванредан материјал не само о духовном животу овога дела јужне Србије него и пружа обиље података за проучавање развића нашег књижевног језика. То се јасно огледа у око 10.000 његових пописаних и описаних речи, иако оне нису све његово речничко благо. Центар његове лексике је сам Лесковац, мада она обухвата читав регион. Грађу за овај речник прикупљао сам како из живог народног говора тако и из писаних извора доста објављене литературе о говору, тачно наведене где и како је она изнета, као и из бројних умотворина разне врсте (приповедака, пословица, питалица, загонетака, изрека и др.).

(...) Сав овај посао сматрам својим друштвеним дугом према завичају, матерњем језику, науци и друштву уопште.

(...) Кад је Митровић објављивао ово капитално дело лесковачке културе није могао знати да ће тиме можда покренути силне напоре више стваралаца те да ће за неколико година потом југоисточна и источна Србија постати лексички „најпроученије области нашег народног језика“. Речници су сустизали сваки доносиће неку новину и померајући искуство наше лексикографије.¹¹⁴

Речник лесковачког говора Бране Митровића доживео је два издања. О том речнику писали су веома опширно и са тежњом да искажу своје критичке примедбе и своје поштовање према напору састављача Јован Јовановић и Добривоје Каписазовић, Лесковчани који су из љубави проучавали лесковачку прошлост и Лесковчане. Позитивно мишљење о речнику изразио је познати језички стручњак Милија Станић, који се и потписао као рецензент.

%

Лесковачки говор данас треба, да би се схватио како ваља, посматрати са два становишта. Са становишта онога шта он представља до данас, као говор и језик једне јужноморавске области, и према друштвеној улози и важности коју је обележио у свом постојању и деловању.¹¹⁵

Само, да бисмо могли макар у општим цртама да назначимо оно што је основно у оба та правца у њему данас, јер је скоро непремостиви проблем ближе одредити како је то било од његовог почетка пре деценија и векова,

¹¹⁴ Бојан Попов је високо оценио дело Бране Митровића (видети Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, 30/2, Нови Сад 1987), учинивши тако приговоре који су долазили из завичајне средине маргиналним, иако многе напомене и даље стоје, али сада као разумљиве слабости које се у оваквим пословима могу јавити и у много осмишљенијим издањима и у срединама које традицију у оваквим пословима. (...) У Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику (30/2, Нови Сад 1987), Бојан Попов свој приказ започиње речима: Прегалац на овом главоломном послу, човек који је школовао четрдесет генерација Лесковачке гимназије, утрадио је и свој живот у овај речник. Дочекавши његов излазак из штампарије, његов аутор Брана Митровић није дочекао и Нову 1985. годину!''.

¹¹⁵ Проф. Брана Митровић, Пред лесковачким говором данас, Помак, бр 11/12, април-септембар 1999, стр. 44. *Напомена*: Пренето из Лесковачког зборника бр. XIX 1979. године.

треба пре свега рашчистити појам говора уопште у лингвистичком значењу. На жалост, ни о томе данас наука још не може много да каже.

Проблем говора у лингвистичком значењу још увек стоји отворен. Он тек треба довољно да буде пречишћен и објашњен. Као научни проблем је у науци новија појава у испитивању, мада он као такав постоји заједно са постојањем дијалеката у нашем језику. Говор је, дакле, стара појава у језицима скоро колико и дијалекти у њима, с којима је он ишао више или мање упоредо. А како се наука још увек недовољно бавила дијалектима, у толико је још мање застајала на говорима у њима. Тек ново време је довело до тога да се говорима посвети одговарајућа пажња. Оно најважније, после свега овога, ипак назиремо у природи говора.

Под појмом говора у лингвистичком значењу данас се подразумева нарочита, најмања језичка целина у оквиру једног дијалекта, заправо – претежно у оквиру једног наречја. Др Асим Пецо је у једном осврту овако означио његову појаву: „Унутар граница једног наречја може бити речи о различитим говорима или говорним типовима било да је у њима диференцирање према акценту, гласовним, обичним или неким другим особинама”. Говор се, дакле, оформљује у оквирима постојања и деловања једног наречја. Ми данас још не знамо сигурно, ствар је у испитивању, колико се говор конкретно, под којим непосредним околностима, временским, територијалним и индивидуалним, најпре образује а затим и даље развија. Проф. Милија Станић је објавио 1974. године обимну студију о свом родном, ускачком говору (*Ускачки говор*, Бгд, 1974, Институт за српскохрватски језик), али је више описао његово стање него што је улазио у његову генезу. Истом поступку је прибегао и публициста Јован Михајловић са лесковачким говором у својој брошури (*Лесковачки говор*, Лесковац, 1977, Библиотека музеја у Лесковцу). Можда су све поменуте околности присутне при појави једнога говора. Ипак, оне су, по свој прилици, посебне и различите код сваког говора, и крећу се од говора до говора. Опште обележје им је, свакако, регионалност. Говор је на првом месту везан за простор на коме је поникао, развио се и функционисао изграђујући на њему своју језичку особеност. Сви наши дијалекти имају, тако, своје говоре, мање или више развијене, само усмене или и усмене и посмене.

Један од најпознатијих међу њима је и наш, лесковачки говор. Оно што се односи на говоре уопште важи и за њега. То дуго није било јасно. Почетком овога века (XX века – примедба Д.К.), када је писао своје *Дијалекте* (Дијалекти источне и јужне Србије, Бгд, 1905) др *Александар Белић* га није разликовао од јужноморавског наречја: „Јужноморавски говор представља интересантну и поучну слику постанка многих дијалеката Балканског полуострва. Таквих говора на Балканском полуострву има више него што се мисли. Они се развијају и сада, на наше очи” (стр. LXIII). Јасно да се овде радило о јужноморавском наречју, а не говору, пошто је данас и обичном логиком јасно како је говор само себи

циљ, и из њега се не развија ништа и даље од њега. За науку је данас непобитно јасно како лесковачки говор проистиче из јужноморавског наречја, и међу њима је сада видна разлика поред њиховог очигледног сродства. Иако су на истој територији свако од њих има своју област на којој развија унутрашње особине. Док према самоме Белићу јужноморавско наречје захвата ширу територију, између Врања и Сталаћа и Влашког поља и Црног врха, лесковачки говор се у том оквиру сместио између Грделице и Брестовца и Равног Дела и Бублице, ако се усвоји граница коју му је у својој брошури обележио публициста Михајловић. Према овоме, док јужноморавско наречје води језичке особине једне широке, врло разнолике територије јужног Поморавља, лесковачки говор их је кондензовао у регионалном оквиру у коме се оформио и развио. Он се више држао свог средњовековног узора него наречја, које је примило утицаје са разних страна. Оставши доследно на старој, средњовековној језичкој варијанти, на првобитној рецензији, како у фонетици тако и у морфологији, етимологији, синтакси и акценту, он представља потпуну диференцијацију од јужноморавског наречја. Градећи специфичне своје локалне особине, према одговарајућих околностима и потребама, лесковачки говор је до данас остао њима веран, чувајући полуглас, дифонг, свдећи именску промену на два падежа, редуцирајући коњугацију на најнужније облике и пунећи лексику подједнако старим и новим изразима и речима.

Тако је постао регионални језик лесковачког краја, лесковачки говор. Тек треба утврдити када и како је до тога дошло. То је проблем далеке прошлости нашег краја. Оно што можемо са већом сигурношћу да потврдимо то је зашто је до тога дошло. Врло је рано постојала потреба, коју више наслућујемо него што можемо да докажемо, за образовањем таквог говора нашег краја. Развијање Лесковца као центра јужног Поморавља изискивало је непосредније говорно средство. Државни центар се све више удаљавао од лесковачког подручја према северу, а касније га је уопште нестало с окупацијом јужне Србије све до краја XIX века. Лесковачки крај је престао да учествује, због тога, у развијању књижевног језика, одсечен од тога процеса вековном окупацијом, па се осврнуо око себе у стварању својег језичког средства. Тако је постала основа и друштвена потреба за лесковачким говором. Друштвена активност и друштвене потребе су то све више наметале. Лесковац је привредно и друштвено све више јачао, наметао се читавом јужном Поморављу као предводник. Публициста Михајловић у поменутој својој брошури о томе примећује: „Скоро од самог оснивања је Лесковац већа насеобина. У XIV веку, на пример, био је станица за караване. Дубровник је с Лесковцем имао трговинске везе још у XV веку”. У време губљења независности српске средњовековне државе Лесковац је привредно био повезан тако не само са севером, него и са југом, тргујући и са Мекедонијом и Грчком. За то му је био потребан језик усмено и писмено. Он је прерађивао наслеђене

језичке елементе рецензије, мешавине старословенског и народног језика, и тако градио лесковачки говор. Намењен првобитно практичним усменим и писменим потребама, тај говор природно није остао само на тој фази развоја. Он се развијао, све више ширио као такав, па је прешао и у народно стваралаштво као књижевни језик краја уопште. На лесковачком говору су некле фолкорне књижевне творевине, лирска поезија са нешто епском, разноврсна проза (приповетке, пословице, загонетке и друго). А када се са ослобођењем националне територије и лесковачки регион повезао са вуковским књижевним језиком, он није одбацио свој говор. У њега су већ у толикој мери биле уграђене локалне и индивидуалне особине, да га је и даље задржао, практично у свакодневном саобраћају и у области књижевног фолклора. Он је имао своју суштину и своје даље потребе постојања које нису биле у супротности, противуречности с књижевним језиком земље. Онако исто као што ни говор кајкавског и чакавског подручја српскохрватског књижевног језика нису само били ни у каквој противуречности са књижевним језиком, него су општеусвојени као други књижевни језици. То је, у ствари, за своје подручје био, иако непризнат као такав, и лесковачки говор. Он је вршио своју књижевну и културну улогу не само као језик уопште, него и кроз књижевни фолкор на читавом свом региону. Није му много требало да се од практичног језичког средства преобрази временом, у недостатку књижевног језика, у регионални књижевни језик, који је усменим путем описивао живот, навике и духовну развијеност људи нашега краја у борби за опстанак и живот, као и вечите људске борбе и постојање уопште. У том погледу је лесковачки говор давао највише што један говор може давати, испуњавао улогу регионалног уметничког средства. Тако је лесковачки говор испунио обе своје улоге, као језичко и уметничко средство подржавања и подизања народа. Тиме, разуме се, није речено све што данас треба рећи и урадити са лесковачким говором.

У вези са његовим постојањем и деловањем имамо дуг према њему. Њему је данас потребна подршка у даљем настојању, друштвена подршка и оживљавању и преображају и сређивању онога што је он већ дао и даје и даље, у његовом проучавању из друштвених и научних разлога. Ако смо са тим закаснили, па је један део стваралаштва лесковачког говора неповратно нестао, као све што је усменог карактера и не буде на време забележено, време је да прекинемо с тим пропустима. Ако је до сада било оправданих и неоправданих разлога за ово закашњење, друштвени је моменат сада да се и једни и други отклоне без великих жртава. Прва је наука дала повода за то занемаривање нашег говора. Још у својим чувеним студијама др Александар Белић није поклатио пажњу лесковачком говору. Ни једну изворну фолклорну ствар лесковачког говора он није забележио, што није случај и са говорима источне Србије. Други после њега су још мање настојали на лесковачком говору. Први покушај у том правцу, у настојању да се да основна језичка слика лесковачког говора настао је тек

у наше дане са поменутом брошуром публицисте Михајловића. И сама лесковачка јавност, усмена и писмена, слагала се с тим пренебрегавањем свог сопственог говора. Поред несхватања његове важности, на то је деловала и предрасуда о њему. Према њој лесковачки говор није ништа друго него само искривљени, изврнути говор књижевног језика. Према тој предрасуди многим Лесковчанима је чак њихов говор био смешан. То схватање се држало и у школама, где су наставници „*бранили*“ књижевни језик од негативног деловања говора.

Напоредо, дакле, са отклањањем разних предрасуда и пропуста из прошлости треба то учинити и са лесковачким говором. Звуци нашег говора успешно одјекују преко наше радио станице сваких петнаест дана. Прикупљена је оригинална грађа за обиман речник нашега говора са 6.000 одредница чије планирање за објављивање ове године није далеко. Само је то почетак. Још ни једна приредба у граду, а нарочито шире од њега у самој земљи, није организована у циљу манифестације онога што је најлепше у нашем говору. Једна шира и организована акција треба не само да подигне наш говор на висину која му одавно припада, него и да сакупи и објави оно што је до сада створено. Као што спасавамо већ деценијама средњовековне фреске из њихових наслага малтера и креча да бисмо очували један део некадашњег сликарства, тако треба да скинемо наносе, предрасуде и неразумевања и са многих творевина нашега говора. Он има не само културну него и научну важност као документ за упознавање наше прошлости и садашњости. Он је једно од ретких сведочанстава о путевима којима је до данас прошао наш савремени књижевни језик. Његова језичка особеност, изражајност и лепота не смеју се више препустити њему самом.

Књижевни летописци завичајног поднебља Лесковца не би смели испустити из вида овај драгоцен прилог аутора Сеоба и Дневника о Чарнојевићу, поготово што их, таквих прилога, баш нема у књижевној историји овог краја Србије, а и због Бране Митровића кога заслужено памтимо по „*Речнику лесковчаког говора*“, као посебном облику јужноморавског наречја. Први пут штампан је под насловом „*Брана Митровић – један нови таленат наше књижевности*“, у часопису „*Идеје*“, Београд, 13.04.1935., број 22.

стр. 6, ћирилицом и са потписом М. Цр. Текст преузимамо из Дела Милоша Црњанског, том десети, књига 21, у издању Задужбине Милоша Црњанског и Нашег дома – Editions l’age d/home, Lausanne, Есеји и чланци I, Књижевност – Уметност, Београд, 1999.¹¹⁶

¹¹⁶ Милош Црњански, Брана Митровић, Успења бр. 2, Лесковац, август 2007, стр. 24.

Неспорна чињеница да у провинцији имамо много часописа. Литература се распарчала и провинција лизирала. Стоји и то да у провинцији имамо много „писаца“. Ко све није „песник“ и „књижевник“ код нас по паланкаман.¹¹⁷

Ретко се, у томе, нађе ма шта утешно. Па најбоља је та детињаста игра уређивања литерарних ревија, тог окупљања песника, тог издавања књига још у Босни, где је најозбиљнија, и у Црној Гори где је, кад се одбију неколико марксистичких дрекаваца, најсимпатичнија.

У Сарајеву и часописи, и књижевни рад уопште, носе обележје озбиљнијег потхвата, а на Цетињу, у Подгорици и Никшићу, међу најмлађим писцима има неколико младих људи који не само што нису без талента, него имају и искрену жељу рашчишћавања наших, ни мало ружичастих, књижевних прилика. Ипак, овај млади писац и његова прва, мала збирка, заслужује исто тако пажњу, јер је литерарна вредност ове мале збирке реална. Родом из Прокупља, син занатлије, са утисцима из ратова и тешких дана после рата, новинар у индустријском Лесковцу, г. Брана Митровић, самим својим животом стекао је, нема сумње, оштро око опажања. Литерарна атмосфера у знаку социјалне књижевности може с правом да му годи. Само што, у исто време, на почетку свога рада, овај млади писац показује у својим причама и много лирског, поетичног у својој прози која није тенденциона ни суха. Овај млади писац, као мало ко после Б. Станковића и Сремца, полази у своју литерарну каријеру нечим дубљим од обичног фотографисања оних крајева, и књижевних репортажа. Нешто истинско и меко има на себи његова проза, печат свога завичаја и те кратке приче о Панету божјаку, баба Станки коју цела варош неправедно прогања, или она сјајна дата о Динчи, пекару који у свом пијанству додирује главном највише добро, све су то књижевни покушаји који су далеко изнад данас у нас уобичајних фељтона. Име, г. Бране Митровића први пут се јавља на нашем књижевном хоризонту, у редовима наших почетника, али његова мала збирка прича, бар се нама тако чини, од почетка значи пун литерарни успех, и боља је, дубље вредности, од свих других које је наш лист имао да прикаже у последње време. Нама се чини да је Дубочица, у овом младом писцу, добила талентованог приповедача који већ првом својом збирком даје књижевни рад заслужан да се примети и ван уских граница једног провинцијалног листа.

¹¹⁷ Милош Црњански, Брана Митровић, Успења, бр. 2, стр. 24. *Напомена:* Преносимо комплетан текст.

Брана Митровић се наметнуо јавности као плодан и марљив радник и као један од најистакнутијих представника групе која је унела свежину у културни живот Лесковца и подигла ниво писане речи у овој средини. У сећању Лесковчана остао је упамћен најпре као професор, а затим и као писац и журналиста. Свој рад у области дијалектологије крунисао је „Речником лесковачког говора“ по коме је постао познат и ван свог подручја. Бавио се проучавањем лесковачког говора на свим нивоима, а не само на ниву лексике. Писао је приповетке, приче и драме у којима је обрађивао из локалног и локално-друштвеног живота, али не искључујући из њега ни опште моменте живота. Његова једина послератна збирка приповедака је „Време протекло“, драма „Срца у бури“ и књига прича „Искрице из Дубочице“.¹¹⁸

„Време протекло“ састоји се од приповедака: Кад се сретну капикомшике, Дане се бори за љубав, И Тала је хтела да прослави Ускрс, Свој своме, Писмо пријатељу, писмо на часу, Била је то борба, Између дана и ноћи, Победа Прокопа Самарцијског и На новом путу, док се „Искрице из Дубочице“ састоје од свега пет кратких прича од којих је највећу пажњу привукла прича Динче. У њој и Црњански проналази „нешто истинско и меко“ и „печат завичаја“, дакле атмосферу туге и носталгије која прожима најбоље Митровићеве приче.

Митровићеве приче су лесковачке у пуном смислу те речи и њих ваља, пре свега испитати и са психолошког и социолошког становишта, без обзира на то што овај писац не располаже нарочито истанчаним смислом за прављење психолошких портрета својих јунака... То није велика литература, али је у сваком случају литерарни прилог социологији и психологији Лесковачке паланке (Н. Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца 2007*, стр. 104).

(...) Литерарна дела стварана на дијалекту могу се условно сврстати у две најшире групе. Једна обухвата дале у којима дијалекатске одлике припадају дијалозима и служе пре свега карактеризацији ликова, а друге скупине су она књижевна дела која су у целини писана на дијалекту.

Књижевна дела која је написао Брана Митровић не могу се сврстати ни у једну групу, или, прецизније речено, могу се сврстати у обе. Дијалози су, углавном, већим делом писани дијалектом, а приповедачев текст углавном

¹¹⁸ Напомена: Биљана Златковић (1986, Лесковац). Дипломирала на Филозофском факултету у Нишу, Група за српски језик и књижевност. Студент је на докторским студијама Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу – смер наука о језику. Област интересовања: савремени српски језик и семантика. Радила годину дана на Филолошком факултету Универзитета Св. Тирило и Методије у Великом Трнову на позицији асистента у звању страног лектора. Наше стварање, број 1-2 и 3-4/2015. године.

књижевним језиком. Стандардним језиком говоре и школоване личности у овом делима.

Већ у првој приповетки „*Време протекло*“ имамо разговор двојице комшија, младог судије Радмила и Трајчета. Радмило говори стандардним језиком: Знаш, није ми лако да их се сећам? Како ти живиш? Како су твоји?; док Трајче говори својим дијалектом: На куда ћемо? Арно. Направија сам и убаву кућицу. Радњица ми иде добро, па си богами убаво живим. Имам и нешто паре, готовину. Имам с’г и два сина. Не се ич за њи брини. Које ћу прајим?...

Сличну ситуацију налазимо и у драми „*Срца у бури*“. Док Роска чита писмо мајци, које је послао школован брат, написано стандардним језиком, мајка не разуме о чему заправо говори њен син: „Не разбирам које му је, ал га убаво осећам. На ли га ти разбираш, Росо, од које он тој збори?... Куде ћу га разбирем к’д је толко школе учија, па више и не збори по нашински.“

Дијалекатске речи, облици или конструкције су продуктивна естетичка категорија. Дијалектизам у науци о језику означава реч ограничену на уже језичко подручје; реч која не улази у књижевно језичку норму, а која се у књижевном језику понекад појављује. Писци прибегавају употреби дијалекатских речи или конструкција ради остварења одређеног утиска, али и за стварање локалног колорита. Они имају не само илустративну, већ и стилску функцију.

Лесковачки говор има своје специфичне локалне особине: чува полугласник, дифтонг дз, своди именску промену на два падежа, редукује коњугацију на најнужније облике и обогаћује лексику подједнако старим и новим изразима и речима.

(...) Лесковачки говор има не само своју културну него и научну важност, као документ за упознавање наше прошлости. На лесковачком говору је написана разноврсна проза и поезија, забележене разне фолклорне књижевне творевине и ко зна, како каже Николај Тимченко, можда ће се показати да је у Брани Митровићу Лесковац имао свог писца.

Јер, Митровић је у правом смислу писац Лесковца, Лесковчана, лесковачких сокака и менталитета, начина и услова живота, нарочито оног његовог сиротињског дела становништва и он се увек бавио темама из овог града.¹¹⁹

¹¹⁹ *Напомена:* Видети опширније Биљана Златковић: Језик у књижевним делима Бране Митровића, *Наше стварање*, 3-4/2015. године, стр. 300 – 310. Уз пролог стоји да је Б. Златковић користила следеће изворе: Брана Митровић, *Време протекло*, Раднички универзитет Лесковац 1971, 5 – 63; Брана Митровић, *Срца у бури* (сепарат из часописа *Наше стварање*, бр. 1 – 2, 1978), 107 – 132; Брана Митровић, *Искрице из Дубочице*, Лесковац, 1935. Златковићева је користила, између осталог, и следећу литературу: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник I, Српска краљевска академија, Београд, 1905; Недељко Богановић, *О лесковачком говору*, ЛКЦ, 2009; Недељко Богдановић, Јордан Марковић, *Практикум за дијалектологију*, Ниш, 2000; Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац, Библиотека Народног музеја Лесковац, 1984; Јован Михајловић, *Лесковачки говор*, Народни музеј Лесковац, 1977; Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, Лесковачки културни центар, Лесковац, 2007;

IV

ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР ЈОВАНА С. МИХАЈЛОВИЋА

- Име Јована Јоце Михајловића, по ономе што је у родном Лесковцу радио и урадио, стварао и створио, мислио и осмислио, до његовог одласка из Лесковца 1957. године, и после тога, до кобног дана, убележено је у летопис скоро свих организација из области културе и образовања Лесковца.¹²⁰

Михајловић је био сарадник Речника личних имена код Срба, зборника „Прилози проучавању језика” и „Дијалектолошког речника Војводине”, Института Филозофског факултета у Новом Саду за југословенске језике, Речника српскохрватског књижевног и народног језика Института за српскохрватски језик САНУ, „Енциклопедије Војводине”, „Зборника народних хероја Југославије” (II и III издање), Споменнице просветних радника Србије палих у НОР-у. Био је и сарадник „Лесковачког зборника”, часописа „Наше стварање” и листа „Наша реч”. Од великог броја студија и чланака навешћемо следеће: „Бата Тимчина писма из Лесковац” (Јез, 1952. до 1954. године). „Шест деценија КУД „Абрашевић”, „Надимци Лесковчана”, „Лесковачке изреке”, „Епика Јабланице”, „Лесковачке пословице”, „Топоними и микротопоними у Лесковцу”, „Пословице и изреке у Војводини”, „Војвођански бећарац данас”, „Ромске умотворине”

Михајловић је објавио збирку песама „Раскалашне кише” (1969), потом књигу романсираних биографија знаменитих људи „Неувели откоси”, а у издању Народног музеја у Лесковцу, дијалектолошку студију „Лесковачки говор” (1977).¹²¹

%

Говор Лесковца и његове околине спада у оквир призренско-јужноморавског поддијалекта, који са сврљишко-заплањским и тимочко-

¹²⁰ Т. Н. Цветковић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 180. *Напомена:* О раду Јована Јоце Михајловића видети опширније студије „Лесковачки писци – трагови и трагања” (Лесковац 2015) и „Лесковачки писци и њихово доба”, (Лесковац 2016).

¹²¹ Јоца Михајловић је рођен 6. јануара 1924. године у Лесковцу где је завршио средњу техничку текстилну школу. Студије македонског и српскохрватског језика и југословенске књижевности завршио је на Педагошкој академији у Скопљу и на Филозофском факултету у Новом Саду. Радни век Јован Јоца Михајловић почео је као техничар у текстилној фабрици „Црвена звезда” у Лесковцу. Био је наставник у Средњој пољопривредној и Мешовито-стручној школи у Лесковцу. Једно време је био уредник, лектор и коректор листа „Наша реч” и штампарског предузећа „Напредак” у Лесковцу. Јован Јоца Михајловић умро је 1. фебруара 1988. године, а сахрањен на Градском гробљу у Новом Саду. У име Лесковца и Лесковчана, које је неизмерно волео, о којима је с љубављу причао и писао, опростио се Томислав Н. Цветковић, његов велики пријатељ и најбољи познавалац његовог живота и рада.

лужничким сачињава призренско-тимочку дијалекатску зону, односно групу говора српског језика.¹²²

Јужноморавски говор представља интересантну и поучну слику постанка многих дијалеката Балканског полуострва. Таквих говора на Балканском полуострву има више него што се мисли. Они се развијају и сада, на наше очи... У овом дијалекту, ако га разгледамо са чисто језичке тачке гледишта, можемо констатовати неколико дијалекатских таласа.¹²³

Пошто се Лесковац налази у средишњем делу територије призренско-јужноморавског поддијалекта, али и врло близу јужног дела сврљишко-заплањског поддијалекта, разумљиво је да ће се у његовим карактеристикама сусретати утицаји ове близине. Уосталом, многе особине јужноморавског говора показују да је у њему у различита времена било „подмлађивања”, уношењем свежег, новог материјала из околних дијалеката. Поред тога, суседство околних говора условило је извесну сличност њихове лексике, фразеологије и синтаксе са говором Лесковца и околине, при чему је овај тип говора потпуно сачувао своју српску штокавско-екавску карактеристику. Вишевеков ни боравак Турака у овим крајевима такође је оставио траг у лесковачком говору, као што ће се касније у ово раду и показати. И на крају, померање становништва, изазвано низом историјских догађаја, разног степена јачине и разних изражаја, условило је процесе неусклађених супстратних слојева и укрштање дијалекатских типова и појединих изоглоса. Лесковац од свега тога није био заштићен, углавном због свог географског положаја. Лесковачком говору, као и осталим говорима призренско-тимочке говорне зоне, припада посебно место у оквиру штокавске области. Ови говори се оштро издвајају у два правца: већим бројем архаизама и, нарочито, низом иновација које иначе нису обичне.

Као насељено место, Лесковац се помиње још у XII веку. Византијски цар Манојло Комнен је најмлађем сину жупана Завиде, Немањи, поклонио Дубочицу, предео око данашњег Лесковца, говорећи: „Теби буди и потомству твојему по теби, ни с ким у заједници, ни са мном, ни са сродницима мојим по мени.”¹²⁴

Од тада, 1159. године, Лесковац је остао у држави Немањића, затим под турском влашћу, и ослобођен од Турака 1877. године. Скоро од самог оснивања је Лесковац био већа насеобина. У XIV веку, на пример, био је

¹²² Јован С. Михајловић, Лесковачки говор, Библиотека народног музеја, књига 24, Лесковац 1977, стр. 5. *Напомена:* У Уводу, аутор пише: За овај рад, замишљен као прилог науци о језику, определио сам се после читања Говора Јањева од професора др Миливоја Павловића, а са широким ослонцем на рад професора др Александра Белића и уз дијалекатска расправљања од стране професора др Михаила Стевановића, др Павла Ивића и др Бранка Милетића. Професору Миливоју Павловићу дугујем посебну захвалност што ми је рад прегледао и изразио своје мишљење да би га требало објавити. Захвалан сам и на помоћи коју су ми указали доцент др Јован Кашић и мр Мате Пижурица. Књигу је аутор посветио сенима драгог и поштованог професора др Миливоја Павловића. Уредник књиге био је Хранислав Ракић, а рецензенти су др Драгољуб Петровић, др Момчило Златановић и Томислав Н. Цветковић, књижевник

¹²³ Александар Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905.

¹²⁴ Старе српске биографије, стр. 33.

станција за караване. Дубровник је с Лесковцем имао трговинску везу још у XV веку. Учествовао је Лесковац са својим људима у свим бунама и устанцима српског народа, цветао и сиромашао. Са његовом националном и економском историјом развијао се и његов говор. Отуда извесне унутрашње разноликости језичког развоја. По ослобођењу од Турака 11. децембра 1877. године, према првом попису насеља „варош Лесковац има: српских 1785, јеврејске 32, турских 115, осим тога (близу) 700 кућа од Турака који су одбегли.¹²⁵

У склопу призренско-јужноморавског поддијалекта налази се и лесковачки говор. Он се простире, отприлике, до села Брестовца према северу, до села Пискупово, Власотинца и Грделице на југоистоку, али „не источније од пруге која везује Рамни Дел и Купиновицу.¹²⁶ и до Ћеновца и Бублице са западне стране. Обухвата сливове река Ветернице, Јабланице, Вучјанке и Власине. Ову територију, која је улазила у нешто ширу област некадашњег лесковачког среза, реорганизованог шездесетих година, насељава око 150.000 становника. Имајући у виду архаизме и иновације као значајну групу особина лесковачког говора, треба да их као такве у прегледу нагласимо.

(...) Језички фонд лесковачког говора (лексика), можда више него других српских екавско-штокавских говора призренско-тимочке дијалекатске зоне, одликује се позајмицама из турског језика. Општи тип је објашњив географским и другим условима. Данашњи говор Лесковца и околине није у потпуности онакав какав је био пре 100, 200 и више година. Он се понечем разликује и од говора који је испитивао проф. Александар Белић.

%

У књизи Јована С. Михајловића „Лесковачки говор“ налази се и речник мање познатих речи.

Укупно их је нешто више од 900 речи.¹²⁷

%

За илустрацију, ево неких примера:

А: аир ар. корист, доброта; акл тур. памет, мозак, разум; алиште турц; чудо, поруга, призор, несрећа; аловија им. прождрљивац; аљинче им. хаљина; аранфиг. честит, добар; арно прид. ср. р. добро; прил. добро; **Б:** баја, бата, баци хип. брат; бајгим турц. (ко)бајаги; баница окрњени облик им. гибаница одомаћен на селу (у граду пита); бањање им. купање; баспратња, друштво (Прија му бас); бача башта, вођњак, повртњак; бе бејак; бевбејаху; бија, - ја пом. гл. био; бричен бријан, обријан; бује им. буве; буковинафиг. неотесанко, простак; бутне гл. гурне, увуче;

В: виђување им. виђење, посета; врови мн. им. врхови; врс им. узраст; врћагл. враћа;

¹²⁵ Етничке карактеристике лесковачког краја у време ослобађања од Турака 1877/78, с. 25.

¹²⁶ Дијалекти источне и јужне Србије, Увод, стр. ХСVI, пасус 2.

¹²⁷ Јован Јоца Михајловић је за писање „Лесковачког говора“ користио богату литературу, као што су радови проф. Александра Белића, Павла Ивића, Бранка Милетића. Миливој Павловића, али и књигу завичајних старараца Хранислава Ракића и др. „Лесковац и околина“, Лесковац 1961.

Г: ги енкл. их; глеј импер. гледај; гора планина; госпоцки господски, отмено; дава гл. даје;

Д: дубина дубина; доведен доведе; дођува, ја гл. долази; доклен, а прил. Докле; доктур доктор, лекар; другачке им. мн. другарице; дувар (перс.) зид; дмно прил. давно;

Е: ебанција (пер. тур.) незнанац, несрећник; ев(е) ево; ега, егда синт, ваљда ће, да би, не би ли; едва прил. једва; ел, ели или; ене ено;

Ж: жал жалост, јад; жмије гл. жмури;

З: зајутро прил. рано јутро; зајучер прил. прекјуче; залупајка им. будаласта особа; заорује, фиг. не мирује; заповиђа заповеда, наређује; запојајазапевао; засеја засео; зацепотина спадало, неозбиљна особа; зачс зачас, у тренутку; зорле прил. силом; зл зао; звирка рупа;

И: играв играју исписник им. истогодишњак, вршњак; ич (пер. и тур.) имало, ништа;

Ј: јуже им. уже; јем скр. једем; јутре сутра; јучер, -ке, прил. јуче;

К: кадр (ар.) могућан, способен, казување приповедање, прича излагање, кво модиф. зам. какво, кове гл. кује, крошња корпа, куга кога; кује шта, куково лето прил. никад, кд прил. кад, а, лојзе виноград; лк лак;

М: маз мас маст; Марава Морава; мачуга мотка, батина; мешина стомак; млого много; мртвц мртвац, леш; мгла магла;

Н: наврни импер. наврати; надвивав надјачавају; на њи дат. њима; на њуминстр. ј. њој; на сви зам. свима; неје није; несте нисте; ники неки; ноћом прил. ноћу; ноћс, -ке ноћас;

Њ: њигов његов; њо(ј)ан њен; њум, на њум дат. њој;

О: обален оборен; обукло одећа и рубље; овденак прил. овде; овуј ову; огњогањ, ватра; освем, освен осим, сем; оточ, -ке, мод. прил. малопре;

П: паднуја пао; пошеја гл. пошао; потам прил. тамо, подаље;

П: праји гл. прави, израђује; пустосује гл. куне, клетвом жели да нешто или неко опусту, остане сам;

Р: работи гл. ради; рана им. храна; раним гл. храним; распаранда им. особа у ритам; рове гл. завија, плаче;

С: сас с, са; седеја гл. седео; слунце им. сунце; спијев гл. спавају; суну гл. сипај, пружи; сс, с, предлог с, са;

Т: таја зам. та; такој прил. тако; тија зам. ти; триес тридесет; трупка удара ногама; тј тај; тkv такав;

Ћ: ће ћеш, хоћеш да; употр. ће доћеш – доћи ћеш?;

У: уапаја ујео; умреја умро; фалиа хвалио; фурња пекара;

Х: У лесковачком језику ни једна реч не почиње овим словом

Ц: цепен цепан, није цео; цивор прид. најкиселији;

Ч: човечиште пеј. им. човек; чукљав гл. лупају; чк (чг) чак;

џ: џембосаја г. затурио;

Ш: шес бр. шест; шће мод. шта ће; шпну гл. шапну;

џ: цепен цепан, није цео; цивор прид. најкиселији;

Ч: ча мед. чича, чешире чакшире, човечиште пеј. им. човек, чукав гл. лупају;

џ: џамбосаја гл. затурио, џопче им. део одеће (сви примери);

Ш: шатка пловка, шашко им. шашавко, шљака - ница шамар;

V ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР И СРПСКА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА - Говор Лесковца (и

околине) спада у призренско-јужноморавски говор ни тип призренско-тимочког дијалекта. Као такав он се налази у корену српске дијалектологије као науке. Једино у Вуковом осврту на српске народне говоре нема помена о лесковачком говору, као што нема ни говора југоисточне Србије уопште. Вук, као што знамо, није познавао говоре источне и јужне Србије и они нису нашли своје место у његовој подели српских народних говора. Он, нажалост, у свом Речнику под одредницом Торлак даје тумачење да је то “човјек који нити говори чисто српски ни бугарски”, што је – обично у негативном контексту и са лошом намером – често цитирано место из Вуковог речника.¹²⁸

Своје место лесковачки говор налази већ у раду норвешког слависте Олафа Броха – *Дијалекти најјужније Србије*. Олаф Брох је Лесковац сврстао у говоре моравске долине, којима по њему припадају врањски и лесковачко-власотиначки говор.

И оснивач српске дијалектологије у правом смислу – Александар Белић – уврстио је говор овога града у своје обимно дело *Дијалекти источне и јужне Србије*, те је тако лесковачки говор предмет проучавања дијалектологије још од самих њених почетака, а то значи од 1905, када је А. Белић објавио своју обимну монографију.

У Белићевој монографији Лесковац је, судећи по грађи, доста заступљен. Белић, међутим, није посебно говорио о лесковачком говору јер то и није био циљ његовог рада. Лесковачки говор у Белићевој студији саставни је део призренско-јужноморавског, те се обимна грађа из овога града и нашла као аргументација у вези са особинама овог говорног типа.

Први осврт само на говор Лесковца, заправо – краћи опис овог говора налазимо у раду *Лесковачки говор* Јована Михајловића. Похвално је што се један Лесковчанин осврнуо на свој говор, похвално је и што је књига штампана у Лесковцу. Све то значи да су људи овога краја свесни значаја народног говора и истраживања у тој области и да су спремни да у тај рад инвестирају.

У тој невеликој књижици своје место нашао је говор града Лесковца. Под лесковачким говором аутор подразумева простор “до села Брестовца према северу, до села Пискупова, Власотинца и Грделице на југоистоку, али “не источније од пруге која везује Рамни Дел и Купиновицу”, и до

¹²⁸ *Напомена*: Видети опширније: Јордан Марковић, Лесковачки говор и српска дијалектологија, *Наше стварање*, Лесковац 2007.

Јеновца и Бублице са западне стране. Обухвата сливове река Ветернице, Јабланице, Вучанке и Власине” (Ј. Михајловић, *Лесковачки говор*, стр. 71). Из списка информатора види се да су му информатори, по правилу, људи из Лесковца, они који су ту рођени или ту живе. Већина тих информатора су школовани људи – службеници, занатлије или пензионери. Многи су рођени у Лесковцу, али живе у другим местима, и то доста дуго. Ови подаци говоре о томе да избор информатора није најсрећније решен. То што су информатори занатлије - школовани људи, може бити и оправдано. Ако се жели дати увид у градски говор, а чини се да је аутор баш то желео, онда је оправдано да информатори буду баш људи који су стално у граду и који као такви долазе у додир са осталим становницима. То би, међутим, значило да ће ово бити рад из социолингвистике, али аутор није свој рад тако замислио.

Књига има и извесне недостатке. Тај недостатак понекад представљају тумачења која је аутор дао. Она нису увек у складу са тумачењима савремене науке о језику. И грађа на основу које је рад урађен није богата. Често аутор даје своје примере, тј. сам прави разне реченичне конструкције у жељи да дочара појаву о којој говори.

Отуда ово значајно дело треба “*допунити*”, тј. добро би било да се учини један поновни, прецизнији осврт на говор Лесковца. Уосталом и сам аутор даје повода оваквом закључку. На крају свог рада он каже: “Данашњи говор Лесковца и околине није у потпуности онакав какав је био пре 100, 200 и више година. Он се у понечем разликује и од говора које је испитивао проф. Александар Белић” (стр. 72).

Велики искорак у српској дијалектологији представља појава *Речника лесковачког говора* Бранислава Митровића. Пре њега постојао је само један обиман речник таквог типа – *Речник косовско-метохиског говора* Глише Елезовића.

Уобличивши овај говор у речник (*Речник лесковачког говора*) Бранислав Митровић је успео да за собом покрене многе заљубљенике у народни говор да крену његовим путем.

(...) Наравно, речник представља праву ризницу лексема народног лесковачког говора, те ова непрецизност више представља погрешно решену техничку страну, заправо показује да аутор није био лексиколог од заната.

(...) Вредност Митровићеве књиге је и у томе да без ње, убеђена сам, не би било ни ове друге. Посебно је добро што су аутори са простора којим се баве. Странац или човек који потиче са другог језичког простора може продрети у граматички систем, али тешко ће успети да сакупи тако бројну лексику карактеристичну за одређени крај. То најбоље може да учини аутохтони говорник.

И проф. др Недељко Богдановић дао је више осврта на лексовачки говор. Ти осврти су различитог типа, писани у различитим приликама и са различитим поводом. Неки представљају прости осврт на народни говор,

док су други осврт на књижевно стваралаштво аутора који потичу са ових простора.

Лесковчани као да настоје да у језичком погледу буду стално у центру. Тако се баш у Лесковцу и околини појавила необична (наравно и нестандартна) артикулација гласа *ч*, а потом и *х*. Тај језички феномен, који представља иновацију у језику, “*прославио*” је народни говор овога краја и доспео и до телевизијских емисија, те су многи почели да, макар у шали, усвајају такав изговор ових гласова. Колегиница Мирјана Соколовић, која потиче са ових простора, желела је да укаже на ову појаву и на неки начин осветли тај феномен у раду насловљеном као *Лесковачко ч – о променама у изговору појединих гласова у говору јужне Србије*, објављеном у Српском језику број VII, 1-2. Она у том раду евидентира појаву и у првом делу рада говори о артикулацији гласова *ч* и *х* (појава се шири и на *ћ* и *ж*), а надаље даје историјски осврт на појаву – када се први пут чуо тај глас, ко га је изговарао, где и у којим околностима и приликама.

(...) Појаву је “*прославила*” хумористичка ТВ серија “Породично благо” и њени јунаци Тика Шпиц и Ђоша. Иако су неки могли помислити да је то нечија измишљотина у циљу постизања јачег уметничког ефекта, “ликови Тике Шпица и Ђоше представљају верну слику стварне говорне ситуације на терену”. Мада ова тврдња не важи за све говорнике, није мали број оних који ову артикулациону особину имају и чувају.

Народни говор Лесковца и околине нашао је своје место и у књижевним делима. Како размишљају, какве закључке и судове доносе о животу и другим појавама – аутори са ових простора покушали су да покажу и у дијалекту. Неке изреке, које су плод народне филозофије и мудрости, једино је могуће схватити у дијалекту – “*превод*” на стандардни или је немогућ или се при преводу губи лепота и стилогеност израза.

Овај кратак преглед литературе о лесковачком говору показује да људи овога краја воле свој говор и брину о њему. У исто време овај осврт указује и на чињеницу да лесковачки говор није детаљно монографски описан, те да такав посао чека млађе нараштаје.

VI

ЛЕКСИКА ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА - Лексика или именованост једног језика представља најновији свет човека одређеног времена и поднебља претворен у појмове и у речи као ознаке појмова. Али, овако речено – речено је превише упрошћено. Истина је да један човек зна најмање онолико речи колико појмова има у својој свести и у своме искуству, али је истина и да за неки појам има и више речи, потом да нису све речи појмовне, не стоји иза сваке и испод сваке речи представа ствари, појава итд..., већ су неке и помоћне. Оне (предлози, именице, прилози, речце) служе да се изрази неки однос међу речима у комуникацији. Потом, човек речи наслеђује, што значи да наслеђује и појмове, односно значења које му те речи доносе, чак и када се његово животно искуство није

додирнуло са представом која је реч некад и у нечијем говору именовала.¹²⁹

(...) Овако некако, истина много комплексније (...) стоји и са лексиком, односно речником лесковачког говора. А речник, он је скуп речи које има сваки човек понаособ и сви људи заједно, чему унапред треба дописати и да и само једна реч може код више људи изазивати различите представе, а уз то сваки говорник може дотичну реч употребити и у преносном, најчешће метефоричком значењу, па тако број појмова, представа и значења речи увећава у несагледивој перспективи. Стоји задатак науке да прати све промене у речнику, региструје их, проучава, смешта у речнике, ставља у употребу, уграђује у културно наслеђе народа и преноси новим генерацијама. Тако би било добро радити, али тако се, најчешће, не ради, а кад се ради – то ипак остаје недовољно.

(...) У Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику (30/2, Нови Сад 1987), *Бојан Попов* свој приказ започиње речима: Прегалац на овом главолном послу, човек који је школовао четрдесет генерација Лесковачке гимназије, уградио је и свој живот у овај речник. Дочекавши његов излазак из штампарије, његов аутор Брана Митровић није дочекао и Нову 1985. годину!”

Кад је Митровић објављивао ово капитално дело лесковачке културе није могао знати да ће тиме можда покренути силне напоре више стваралаца те да ће за неколико година потом југоисточна и источна Србија постати лексички „најпроученије области нашег народног језика. Речници су сустизали сваки доносиоци неку новину и померајући искуство наше лексикографије.

(...) Деценија и по после Митровићевог речника била је довољна да лексика лесковачког говора уђе у многе радове наше језичке науке. Служе се њим домаћи стручњаци, не мање и странци. Својом архаичном лексиком он је нарочито користан етимолозима (недавно је српска наука добила прву, посебну свеску Етимолошког речника, где се лесковачка лексика обилато цитира).

Крајем XX века изашли су: *Речник тимочког говора* Јакше Динића (с два допунама), *Речник народног говора у Црној Реци* Миодрага Марковића (с једном допуном), *Речник пиротског говора* Новице Живковића, *Лужнички речник* Драгослава Манића и *Речник говора јужне Србије* Момчила Златановића. И поред исте дијалекатске базе и релативно блиског начина живота, као и природних и историјских околности, ови речници показују висок степен самосталности, и свако од њих доноси методолошке помаке.

¹²⁹ Др Недељко Богдановић, Лексика лесковачког говора, Лесковчанин, бр. 7, децембар 1998, стр. 7.

VII

ЛЕКСИКА ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА У РЕЧНИКУ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ - Често се истиче да Велики речник Српске академије наука и уметности представља ризницу свеколиког лексичког блага српског народа.¹³⁰

Речник САНУ конципиран је као речник књижевног и народног језика, што је условило избор, а донекле и начин прикупљања грађе потребне за његову израду. Поред неколико хиљада књижевних, стручних и популарних дела, бројних часописа, новина и других публикација, али и речника и енциклопедија у којима се могла пронаћи релевантна грађа, поред дела народног стваралаштва, грађа је обухватила и неколико стотине збирки речи прикупљених у народу.¹³¹

У Уводу прве књиге *Речника* њен главни уредник, А. Белић, напомиње да поред штампане књижевности најглавнији извори јесу знатне „збирке речничке грађе сакупљене у народу, и пре и после покретања рада на овом Речнику“ (Белић 1959, VII). Од самих почетака рада на *Речнику САНУ* почело је и организовано прикупљање лексике свих српских народних говора, а откупљиване су и готове збирке речи, што је знатно обогатило речнику картотеку.¹³²

Временом се у корпус који служи за израду *Речника* слило укупно 245 дијалекатских збирки речи (Јошић 2008).¹³³ Међу њима је и шест збирки које доносе лексику лесковачког краја. Навешћемо их: Збирка речи из Лесковца и среза пчињског Јована Стојановића, из 1899. године; Збирка речи из Лесковца и околине Јосифа Цветановића, из 1900. године; Збирка речи из Власотинца, Лесковца и околине Христифора Станковића, из 1910. године; Збирка речи из Градње (пољанички срез), Новог Сада и Лесковца Мирка Поповића, из 1900. и 1933. године; Збирка речи из Лесковца и околине Сергија Димитријевића, из 1955. године; Збирка речи из Лесковца и околине Радоша Требјешанина, из 1964. године.

¹³⁰ Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, даље у тексту Речник САНУ или Речник.

¹³¹ *Напомена:* Данијела Радоњић рођена је 10. јуна 1978. године у Београду, где је завршила основну школу и Трећу београдску гимназију. Дипломирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2005. године (студијска група Српски језик и књижевност) са просечном оценом у току студија 9,16. Уписала се на студијски програм Језик, књижевност, култура, модул Језик. Просечна оцена на докторским студијама јој је 9,77. Од 2007. године запослена је у Институту за српски језик САНУ у звању истраживач приправник и као обрађивач приправник ангажована је на пројекту Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика. Звање истраживача сарадника и лексикографско звање обрађивача добила је у децембру 2009. године (Подаци преузети са сајта Филолошког факултета у Београду – Извештај о подобности теме кандидата и ментора за израду докторске дисертације. Назив дисертације „Кулинарска лексика у савременом српском књижевном језику.“

¹³² Збирка речи Христифора Станковића, из 1910. године, наводи се као потврда за 42 лексеме, односно њихова појединачна значења.

¹³³ Говорећи о регионалној заступљености речи из народних говора у корпусу за Речник САНУ, Н. Јошић показује да су у грађи Речника говори штокавског наречја прилично равномерно заступљени (Јошић 2008).

Важан извор лексике лесковачког краја представља и један дијалекатски речник, *Речник лесковачког говора* Бране Митровића, објављен 1984. године. Ово свакако није исцрпан списак извора лексике лесковачког краја заступљене у *Речнику САНУ*.

(...) На примеру наведених извора (6 дијалекатских збирки речи и једног дијалекатског речника), покушали смо да утврдимо колико је лексика лесковачког краја заступљена у *Речнику САНУ*, односно у његових до сада објављених 17 томова *Речника*, који доносе лексику од слова А до слова О. Прегледањем и издвајањем лексема и њихових појединачних значења која су у самом тексту *Речника* потврђена овим изворима, установљено је да њихов број прелази 1000.¹³⁴

Најстарија разматрана збирка речи, Збирка Јована Стојановића, из 1899. године, наведена је као потврда за 19 лексема, односно њихових појединачних значења, од којих је за 6 то једина потврда, а међу њима бисмо издвојили *вртенче* (чокањче), *гргурци* (гребени за вуну), *машишите* (ситни отпаци од кучине), *колешињача* (врста крушке), *наглавач* (деоулара, оглав).

Збирка речи из Лесковца и околине, Јосифа Цветановића, из 1900. године, потврђује 173 значења лексема, а за 46 представља једину потврду. Неке од њих су: *булка* (кокица, раскокано кукурузно зрно), *булутин* (страшило), *гледац* (мање огледало), *кајар* (умереност у јелу), *лајевица* (обућа без пете), *малокаван* (болешљив). Међу њима је и око 20 турцизама, нпр. *бардак* (земљани суд у облику чаше за захватање воде), *ђугум* (велики земљани ћуп са уским отвором), *бурма* (славина).

Збирка речи Мирка Поповића из 1900. и 1933. године, која између осталог обухвата и лексику из Лесковца, заступљена је са 7 потврда. За 4 значења лексема нема других потврда: *глаголац* (бренце, клатно), *дечурљак* (дечурлија), *јаркати се* (надлагивати се при провадацисању), *напрапошињу* (без чарапа, на босу ногу обути). Издвојићемо неколико лексема које се тичу исхране и припремања хране: *белка* (беланце), *вариво* (јело од куваног киселог купуса), *мешчина* (крто месо), *дрчан* (халапљив), *глађосати* (изнемоћи од глади), *кавардисати* (запржити), *набаћати се* (најести се). За 8 лексема нема других потврда; међу њима су и *лагам* (бука), *ознобити* (пасти, о слани), *оломуња* (олуја са градом).

Збирка речи Сергија Димитријевића која, према подацима које наводи Белић у Уводу објављеном у првом тому *Речника* (Белић 1959, XXVI), садржи 182 речи, заступљена је у *Речнику* са 42 потврде лексема, односно њихових појединих значења, од чега је за 22 лексеме то једина потврда. Међу њима су: *база* (врста чорбе), *блањав* (приглуп), *бодица* (богиње), *божемске* (бајаги), *ботуња* (тром, нерадан човек).

¹³⁴ Без претензија на потпуну тачност напомињемо да је у нашем истраживању издвојено 1047 појединачних потврда.

Збирка речи из Лесковца и околине, Радоша Требјешанина, из 1955. године потврђује велики број значења лексема, чак 654, међу којима је и 395 оних које немају других потврда. Међу заиста богато заступљеном лексиком издвојили бисмо ону која означава имена домаћих животиња – име кози: *ђаволче, ђерманка, жутка, зајкоша, зекоша, јорђуша*, име овци или кози: *зуза, зриче, карабашка*, крави: *жуљка*, псу: *журов, јаза*, волу: *златоња*, коњу: *звечко...* Бројне лексеме означавају имена разних врста воћа и поврћа. Међу њима су називи за крушку: *ђерманка, какичка, жутац*, за трешњу: *ђурђевка*, за црни лук: *зимњак*.

Како је Речник лесковачког говора Бране Митровића, објављен 1984. године, у грађу *Речника САНУ* могао је бити укључен тек у обради лексике на слово М иако се као извор јавља почев од XIII тома, потврђује 110 лексема и њихових појединачних значења.

(...) На основу свега наведеног можемо закључити да је лексика лесковачког краја добро заступљена не само у грађи *Речника САНУ*, већ и у до сада објављеним томовима овог речника. Укључивањем нових извора дијалекатске лексике у грађу *Речника*¹³⁵ извесно је да ће у наредним томовима *Речника САНУ* лексика лесковачког говора, односно југоисточне Србије бити још богатије представљена.¹³⁶

VIII

ЈЕЗИК И ДУХ У НАРОДНИМ ЛЕГЕНДАМА И ПРЕДАЊИМА ИЗ ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА

Народно стваралаштво одређе нога краја, поред тога што је драгоцен извор за проучавање усмене уметности речи, омогућује увид у народна веровања, обичајне норме и табуе, у свакодневну животну праксу ондашњих људи. На основу народног стваралаштва могуће је изградити карактеролошки профил народа у којем је сачувано. Бележено на изворном дијалекту, фолклорно благо права је ризница за дијалектологе у смислу проучавања аутентичних дијалекатских црта, али и за сагледавање њиховог повлачења пред књижевним језиком.¹³⁷

У збирци Српске народне приповетке и предања из лесковачке области¹³⁸ налази се прозно народно стваралаштво лесковачке Мораве, које је од 1953. до 1971. сакупљао прота Драгутин Ђорђевић, а које је

¹³⁵ Радмила Жугић, Речник говора јабланичког краја (Жугић 2005).

¹³⁶ Данијела Радоњић, Институт за српски језик САНУ, Београд, Лексика лесковачког краја у Речнику САНУ, Наше стварање, Лесковац, 2009, стр. 243.

¹³⁷ *Напомена*: Биљана Мичић, Језик и дух у народним легендама и предањима из лесковачког краја, Наше стварање, Лесковац, 2009, стр. 178.

¹³⁸ Драгутин Ђорђевић, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, САНУ, Београд 1988.

према међународном каталогу разврстала и потребном научном апаратом опремила Нада Милошевић – Ђорђевић. Према напомени сакупљача, сви записи забележени су на изворном дијалекту и, мада има доста преплитања са књижевним језиком, једна од важних карактеристика приповедача јесте задржавање изворне акцентуације.

Из обимнога корпуса, за ову прилику одабрали смо народна предања и легенде из лесковачког краја, јер она у највећој мери дају могућност етнологске интерпретације.¹³⁹

Од међународном класификацијом утврђених врста предања у лесковачкој збирци препознајемо етиолошка („Зашто се слунце неје оженило“, „Зашто човек тули главу“, „Како је Господ створио жену“, „Како је постанула шеница“, „Зрно пшенично ко крушка големо“, „Зашто здетвина снаоди правога човека“...) и демонолошка и митолошка („Два побратима“, „Муж вампир“, „Пцоглави“, „Пцоглав, поп и ђак“, „Деца и дивљан“, „У лојзе за крушке“, „У гробље за крстачу“, „Пицика свекрва и добродушна снајка“...).¹⁴⁰

У садржајном и формалном погледу, ова предања могу се разврстати у три групе. Прву групу чине предања у којима је кратко објашњење неке појаве, дато у нарацији. Другу групу чине предања у којима из иницијалног мотива произлази развијенија фабула у којој се смењују наративни сегменти и дијалози. Она су и најбројнија. Неколико њих има кратку дијалогску секвенцу на почетку, дату у функцији изазивања, иза чега следи нарација. У структури предања из друге групе разликују се две целине: у првој је испричан догађај, а у другој је дато објашњење. Трећу групу чине развијенија предања у којима се могу уочити епизоде. Она су, међутим, најмалобројнија („Зрно пшенично ко крушка големо“, „Зашто баба воли зета“). Епизоде су чврсто повезане јер имају заједничку функцију – објашњење неке појаве, или неког сегмента обичајног, традиционалног кодекса.

¹³⁹ Биљана Мичић (1978, Параћин) – студије српског језика и књижевности завршила је на Студијској групи за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу 2001. године. Магистарску тезу под насловом „Поезима и поетика Милана Дединца“ одбранила је 2012. године. Бави се књижевом критиком и есејистиком. Од 2009. до 2011. године била је у уредништву часописа Наше стварање. Радове је објављивала у стручним и научним публикацијама и у часописима и листовима: Књижевна реч (Београд), Књижевност и језик (Београд), Књижевни магазин (Београд), Књижевни лист (Београд), Књижевне новине (Београд), Летопис Матице српске (Нови Сад), Градина (Ниш), Наше стварање (Лесковац), Philogija Mediana (Ниш), Прича (Београд), Помак (Лесковац), Кораци (Крагујевац), Новине Београдског читалаштва (Београд), Hereticus (Београд). Године 2010. београдска Алтера објавила је у библиотеци „Калем“ њену књигу „Под језиком, над говором: Огледи о Настасијевићу и Џунићу. Године 2012. са Владимиром Мичићем приредила је књигу изабраних радова Николаја Тимченка о Андрићу и Црњанском – „Између стврности и егзистенције.“ Учествовала је на научним скуповима „Књижевност на дијалекту“ (Лесковац 2006), „Дијалекат и дијалекатска књижевност“, (Лесковац 2008) и на 17. Конгресу Савеза славистичких друштава Србије (Сокобања 2009). Од 2001. до 2004. године радила је као професор српског језика и књижевности у Техничкој школи у Лесковцу. Од 2004. године ради у Гимназији у Лесковцу. Школске 2006/2007. године била је сарадник на Филозофском факултету у Нишу на предмету Савремени српски језик III.

¹⁴⁰ *Напомена:* Видети о томе: Радмила Пешић/Нада Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност, Требник, Београд 1997.

Иако су уводни изрази разнолики, материјал показује да се приповедачи опредељују или за презентативну перспективу (бија јед'н човек, били брат и сестра, бија неки човек, били два другара, била једна девојка), или за наративну (нашло се једно пшенично зрно, сејаја човек, ишли неки пут, правили, живео).

У финалној позицији врло често се јављају коментари који треба да увере у истинитост испричаног: Такој је тој било и тако остало до века; и тако је било. Ти метатекстуални коментари указују на изворност предања као говорног жанра. Усмени дискурс подразумева пошилаоца и примаоца поруке: Што је урадеја он'ј, не знам. Они осташе, а ја се врну другу причу да ви казујем. Такав се коментар у два случаја јавља на почетку, изражавајући дистанцу (знам овако), или се пак јавља позивање на колективно знање (јес ли је, или не, причав људи). Временско одређење своди се на исказе типа неки пут и у старо време. Просторног одређења нема. Ипак постоји један изузетак: у предању „Бајрамско јаре“ испричани догађај дешава се у воденицу у Стајковце.

У језичком погледу, као што је већ речено, препознајемо све особине лесковачког говора: чување полугласника (свет'ц, с'г, к'д, пет'л, пол'к, одм'ца), замена вокалног л са лу (слунце), или са и (дубок); аналитичка дефлекција и компарација (на туј животињу, из воду; потакши)¹⁴¹ појава партикула код заменица (тој, овој); радни глаголски придев на – ја у мушком роду једнине (ишеја, бија, носија, отишеја, јашија), треће лице множине презента на -в (одморив, носив, закопав); множински облици слунчики, кучики, сиромачики); глаголски прилог садашњи на -м (трчећим).

У лексичком слоју налазе се дијалектизми за чије нам је разумевање данас потребан речник: пупуњак, ржов, шупељка, бробињак, минче куче, старејко. Јављају се и германизми: шустер, шнајдер, фруштук. Међутим, само један број записа садржи доследно све дијалекатске црте. Код неких се дијалекат меша са књижевним језиком.¹⁴²

Та се одступања тичу полугласника (није забележен), спорадичног јављања падежне флексије (најчешће у локативу и дативу: по земљи, Богу), појаве футура са инфинитивом (ће наћи) и радног глаголског придева на -о (био, створио). И у оваквим записима преовлађују дијалекатске црте.¹⁴³ Само је у једном предању („Како је Бог створио жену“) информатор приповедао књижевним језиком, а дијалекатске црте сведене су на изостављање финалног -т (храброс), иницијалног х- (ајде) и на облике узне и отне. Отуда се чини да ово предање не изражава у потпуности дух народа у којем је забележено.

¹⁴¹ Смиљана Ђорђевић, „Етиолошко предање о настанку голубачке мушице изоколине Неготина: творбени потенцијал архитекста“, Књижевност и језик (Београд), LIV/3–4 (2007), 261–281.

¹⁴² Мешања су присутна код млађих, школованих информатора.

¹⁴³ Тако се уз локатив по земљи јавља куде ђаволски двор, из воду); уз ће се наћи ће те удавимо и сл.

Као специфична форма народне књижевности, предања изражавају веровања, обичаје, начин живота. Иза површинског приповедног слоја, у дубинској структури уочавају се пагански слојеви, који се у појединим предањима прожимају са хришћанским. Демонолошка предања, тако, откривају веровање у загробни живот: бришу се границе између оностраног и оностраног, откривају веровања у фантастична бића (пцоглаве/цоглаве, дивљане, вампире). Она задиру у подручје табу,¹⁴⁴ мада не морају увек да осликавају магијско-религиозно поимање света већ веровање да се забране морају поштовати. Иако постоји рационално објашњење, казна сустиже прекршиоца; она је производ психичког притиска услед свести да је табу прекршен (страх), чиме се веровање у табуе испољава као део колективне свести.

У етиолошким предањима сусрећемо се са предметно-искуственим светом наших људи. Она говоре о постанку пшенице, о хтонским и соларним животињама¹⁴⁵ (овци, кози, терајезу, петлу, кукавици, змији). Мешања су присутна код млађих, школованих информатора. Тако се уз локатив по земљи јавља куде ђаволски двор, из воду); уз ће се наћи ће те удавимо и сл.¹⁴⁶

Откривају и културне стереотипе засноване на полу и националним разликама. Говоре о постанку жене од ђавољег репа, о кучешкој, мачешкој и човечјој сорти жена, о постанку турске вере, Циганима и Јеврејима.

За потврду норме која је прихваћена није увек довољан сам расплет, већ и коментар приповедача. Када двојица рабације сретну неко тркаљајесто, црно, ваљчасто створење, живо ко терајез, које једва одмиче, добијају објашњење: Не ме дирајте, ја с'м несрећа. Идем куде тога и тога. Тамо сам пратен. Пол'к идем, али ћу стигнем. На овај расплет приповедач додаје експресивни коментар: За тој се људи не треба чудив кад и правога снађе несрећа. Неки од стари згреша па његови параунуци и чукунуци испаштав. Здетвина иде до девето колена.

Мали број предања приближава се жанру легенде и легендарне приче. У њима се, као актери, уз човека јављају и хришћански свеци (св. Ранђел) и сам Господ Бог.

Легенде су, као и иначе у нашој усменој народној књижевности, и у овој збирци мање заступљен жанр. Број сижера је мали. Кроз варијанте неких од њих могуће је пратити како један сиже функционише код различитих казивача („Три брата и свет'ц“, „Невоља“).

¹⁴⁴ *Напомена*: Више о томе видети: Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд 1980.

¹⁴⁵ Вид. Љубинко Раденковић, Симболика света у народној магији Јужних Словена, Просвета, Ниш / Балканолошки институт САНУ, Београд 1996, као и: Ласта Ђаповић, Земља: веровања и ритуали, Етнографски институт САНУ, Београд 1995.

¹⁴⁶ Више о томе видети: Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд 1980.

Сусрет човека са натприродним одвија се према утврђеној шеми: сусрет човека са вишом силом и даривање; други сусрет и искушавање и награда или казна.¹⁴⁷

(...) Иако записи из лесковачке збирке мотивски, садржајно и структурално углавном не представљају новину, они су важан део усмене уметности речи у Срба. Веровања људи лесковачке Мораве ни не могу се битно разликовати од веровања у другим крајевима.

Оно што овим записима даје дух, живост и снагу, што их чини аутентичним, јесте њихов језик – неопипљива, али жива материја, верни пратилац који чува и изражава целокупно искуство једног народа, а чија обележја све више нестају. Отуда су ови записи, са речником који их прати, значајно подручје за дијалектологе, а по речима Наде Милошевић-Ђорђевић, „изванредан, аутентичан извор за проучавање савремене усмене уметности речи“.

Уметничка снага ових остварења извире из њихове експресивности, из магичног споја животне реалности и фантастике, универзалног и локалног, и из дијалекта који, борећи се са урбаним идиомом, изражава дух старине, драгоцену наслеђе и извориште.¹⁴⁸

IX

ЛЕСКОВАЧКИ НАДИМЦИ - Љдима је мало што имају властита имена (крштена), наслеђена или породична (презимена), већ надевају, не баш свакоме и нека додатна, а то су надимци. Лесковац је познат по непознавању језичких правила (падежа), али је у свету познат по укуским ћевапчићима, по паприци а и по надимцима.¹⁴⁹

Како појединци добијају те надимке? У настанку разна су порекла њиховог постојања; поједини су у вези са пореклом особе на коју се односе, поједини истичу извесне личне особине, говорне или телесне, добре, лоше или, пак, увредљиве, изазивачке. Надимци се дају и придевају, ту и тамо, повезујући их са неком и нечијом узречицом. Веома су разнолики, каткад и чудни – у сваком случају надимци одржавају схватање извесних слојева друштва, или насталих догађаја, или неких

¹⁴⁷ Радмила Пешић / Нада Милошевић – Ђорђевић, нав. дело.

¹⁴⁸ *Напомена*: Биљана Мичић наводи да је користила следећу литературу: Драгутин Ђорђевић, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, САНУ, Београд 1988; Радмила Пешић / Нада Милошевић-Ђорђевић, Народна књижевност, Требник, Београд 1997; Смиљана Ђорђевић, „Етиолошко предање о настанку голубачке мушице из околине Неготина: творбени потенцијал архитекста“, Књижевност и језик (Београд), LIV/3–4 (2007); Душан Бандић, Табу у традиционалној култури Срба, Београд, 1980; Вид. Љубинко Раденковић, Символика света у народној магији Јужних Словена, Просвета, Ниш / Балканолошки институт САНУ, Београд 1996; Ласта Ђаповић, Земља: веровања и ритуали, Етнографски институт САНУ, Београд 1995.

¹⁴⁹ Миодраг Ђорђевић, Лесковачки надимци, Белешка о аутору, Удружење писаца Лесковац 2005, стр. 61. Миодраг Николе Ђорђевић рођен је у Лесковцу 1930. године. Основну школу и гимназију завршио је у свом родном граду, а Филозофски факултет у Београду, Група италијански и француски језик. Радио је као професор француског језика и књижевности у основној школи у Бошњацу и основној школи у Предејану. Најдуже је био професор француског језика и књижевности у Првој текстилној школи у Лесковцу. Био је овлашћени судски тумач за италијански језик. Ђорђевић је аутор уџбеника за француски језик и књижевност за текстилну струку. Добитник је значајних друштвених признања.

потреба. Има породица чији се надимак преноси с колена на колено, а има и оних који припадају само појединцима. Има неких надимака где не постоји или нема ничег службеног, него су пуни неке присности, вољености. У надевању надимака има чак и необичности: наима, постоје женски надимци а односе се на мушкарца (свакако да су такви разумљиви или оправдани тек ако им се зна узрок, порекло и околности у којима су настали); има и увредљивих, понешто скаредних али, чудно, њихови носиоци не мисле баш тако...

Да су они у нашим српским крајевима пријемчиви, па и значајни, нашао сам извесна туђа објашњења, нажалост неприхватљива, површна, мада им лично не одричем њихову значајност: када је војни старешина вршио прозивку уочио је да му се један војник није одазвао на прочитано име и презиме, па се досетио да је војник о коме је реч „откуда Лесковац?”. Поново је погледао списак и видео да је дотичном војнику уписан и надимак и тек тада се овај огласио.

(...) Ту скоро, ономадне, један који је такође скупљао надимке, али не у Лесковцу, већ у свом граду, описује случај: тражио неки човек некога по имену и презимену обраћајући се групи деце која су се играла на улици. Нико није знао да одговори, али се овај веома сналажљиви човек досетио да и овде има људи са надимцима, и тек што је уз име и презиме траженог додао надимак, један дечак је узвикнуо: „Па то ми татко!”

%

Ево само неколико објашњења (немогуће их је све објаснити, мада су извесни сами по себи разумљиви) о настанку тек неколико надимака

Радиомилевка – здушно и искрено је преносио када треба и када не треба све што би чуо преко радија – чим тај види неког познаника почне да га салеће: „У толико и толико сунце излази, а у толико и толико пак залази, те дан толико траје, а ноћ толико.”

Дзрдзољак – у лесковачком наречењу означава особу врло ниског раста, суву, неразвијену, па је тој особини она прозвана на речен начин.

Врањанац – близу Врања је била граница када су Турци били потискивани из целе Србије, после скоро пет векова ропства. Али су Турци, пљачкашки и осветнички настројени, упадали у погранична српска села крадући све што су могли и убијајући, па је прадеда сакупљача лесковачких надимака прешао у Врање са два брата који су ту и умрли. Прадеда се убрзо доселио у Лесковац са женом, пет синова и једном ћерком. И ко би могао одмах све да им попамти имена, већ су их Лесковчани у почетку означавали: Па ови, из Врања, Врањанци!” Тако им оста тај надимак.

Бгд – предавач у школи имао је обичај да Београд скраћено изговара како се не би у целини писало, а ђаци – као ђаци – прозваше га Бгд.

%

Ево примера лесковачких надимака, онако како их је забележио проф. Миодраг Ђорђевић:

А: Абацијски, Авионче, Абдул, Абрам, Абраш, Агицва, Ајданац, Американац, Андигољ, Арабат, Анџијски, Арап, Арапче, Аргилови, Арнаут, Арначуче, Арсенко, Арсеновски, Асага, Аџија, Аџиплакови, Аџитанџи.

Б: Баба, Бабан, Бабаџика, Баја, Бајоз, Багателка, Бадерка, Бакам, Бандаш, Бане, Банџур, Бата, Батко, Бацко, Бачоваџијски, Баџа, Беба, Бебинџи, Бегине, Бејаз, Бела Вера, Бело јагње, Бела мачка, Белич, Бичлика, Бибаџ, Бига, Бигља, Бибче, Биџак, Благоџија, Блек, Близнак, Бобичинаџ, Богојеваџки, Божјачки, Бојџијски, Бојковџи, Боџине, Боранија, Босанаџ, Брџак, Брџа, Брођа, Броџа, Буџа, Буџин, Буре, Буђка, Буџко.

В: Ваљачџине, Вангелови, Вардарови, Васа прва класа, Вашарски, Вџи, Вла(х), Врањанаџ, Врањанче, Врањски, Велики Џо, Велков, Везенко, Врапче, Владика, Врдупче, Врџивага, Врђуп, Вруђка, Врџа, Врџкољ.

Г: Гајдарче, Гајдариче, Гађине, Гаџа, Герџине, Геџа, Гига, Гилка, Гџи, Гиџка, Главоња, Главосек, Главотоп, Главуш, Глођосија, Гложански, Говедараџ, Гоне, Голотрпче, Грамада, Гранда, Грданиџки, Грне, Грнчарски, Грџ, Грозниџка, Грче, Хугутче, Гурџус, Гурман, Гусар, Гуска, Гуштер.

Д: Дај-дам, Даскало, Дваеспараџ, Двоџевка, Демек, Дивље пиле, Дрвен поп, Дрвени адвокат, Дрвењак, Дрда, Дренка, Дунђерка, Дџија, Душе, Дуџине.

Ђ: Ђаволика, Ђеманџина, Ђџине, Ђорковски (сви примери из књиге).

Е: Електрика, Елита, Ера, Ерсеновски.

Ж: Жер, Жџине, Жџка, Жџтар, Жџшка, Жџигаваџ, Жџи, Жџа, Жџ.

З: Зајачки, Зајаџ, Зајџа, Звер, Заџасотина, Звонџар, Сверка, Зеба, Зеџ, Зис, Зојџине, Зољка, Зонџин, Зубан, Зубин, Зврџ.

И: Иџине, Инајџет, Инђилиџ, Ипче, Иџине.

Ј: Јабуче, Јаџурџија, Јапанаџ, Јашмалка, Јеврејче, Јорга, Јорџа, Јорџа, Јуџин.

К: Кајмакан, Кајса, Капетан, Карадак, Каракашеви, Каракеја, Каспар, Качамак, Кеџа, Кенџра, Кџза, Кијамет, Киџирез, Киџа, Кџнез, Киџа, Кликер, Коде, Код Тоше на џоше, Козак, Конзул, Коџе, Коџе, Кочан, Кравче, Крвопија, Крџалија, Кривоџија, Крња, Кромпир, Крњоз, Куџи, Куџурек, , Кумаџин, Кумбара, Курсула, Кучџарка.

Л: Л(а)џов, Лајџучка, Лала, Лалунка, Лађа, Лемби, Лебанаџ, Липса, Лиска, Лешњак, Лола, Лопов, Лубура, Лудајџа.

Љ: Љоља, Љољџине, Љошџови.

М: Маџрин, Магаирџка, Мазан, Мајџул, Макси, Малиган, Мали Џон, Манџри, Манџине, Манџин, Мањин, Маше више, Матрапаз, Маџта, Маџе, Маџин, Медар, мечка, Мечџоступ, Миџуља, Минге, Мојсинџе, Монџиш, Морис, Муњин, Мурџо, Мутаџијски, Мф.

Н: Нагаџаљка, Назланџине, Најанџијски, Наполеонџе, Нађа, Наџта, Никаџ, Нишџин, Ноња, Нф.

О: Ороџигра, Оџачаров.

П: Пакља, Палојац, Паљка, Папир, Паризлија, Пачавра, Пепелуга, Пепек, Перуника, Петле, Пеца, Печено главче, Пинтер, Плуг, Пљака, Покрет, Политика, Поп, Прасе, Прда, Премда, Прима Сима све што има, Прцко, Пуклица, Пшка.

Р: Радиомилевка, Радиче, Ракетла, Раца, Решетар, Рипан, Рогушкин, Роска, Роталија, Ротко, Рубан, Рупица, Рус.

С: Саија, Сале, Савко, Светац, Свитка, Сврака, Северови, Сека даша, Селе, Селја, Сербез, Сирће, Скачка, Слезинка, Смејурија, Старо гвожђе, Суља, Сучкар.

Т: Табак, Тапарланка, Тежак живот, Тужно брашно Тулча, Тута, Тутурче.

Ђ: Ђарушка, Ђата, Ђелеш, Ђораво куче, Ђоса, Ђосат, Ђуран, Ђућулија

У: Угусуз, Урф.

Ф: Фабер, Фајда, Фајдичине, Фантазија, Фарбар, Фирка, Фифица, Флека, Фока, Форма, Франташ.

Х: Хараламови, Хисар, Хорват.

Ц: Цаја, Цака, Цвећка, Цекине, Цепено либаде, Цивун, Цилко, Цкцк, Црни.

Ч: Чавка, Чавче, Чауш, Чвор, Чекерка, Чекрк, Чокалија, Чорба.

Џ: Џамакеј, Џгара, Џојка, Џумба, Џуца.

Ш: Шаторче, Шаче, Шебек, Шемшир, Шиша, Шмокљан, Шоња, Шоп, Шнајдер, Шука, Шукрија, Шуманка, Шуца, Шушмула,

Дз: Дзвер, Дзвиска, Дзвонцар, Дзврчкин, Дзиван, Дзинге, Дзрдза, Дзрдзољак (сви примери из књиге).

%

У рецензији проф. др Момчила Златановића и проф. др Тихомира Петровића је, између осталог, записано: Професор Миодраг Ђорђевић, из старе градске породице, брижљиво је истраживао ову појаву у граду на Ветерници, прикупио мноштво интересантних надимака и припремио краћу збирку за објављивање.

Ова збирка је интересантна за даље истраживања – социолошка, етнографска, психолошка и друга. Разуме се, посебно може бити предмет лингвистичких испитива.¹⁵⁰

Лесковац је препознатљив не само по свом роштиљу већ и по својим надимцима у којима физичке и карактерне особине Лесковчана имају веће значење од презимена.¹⁵¹

%

¹⁵⁰ Миодраг Ђорђевић, Лесковачки надимци, Удружење писаца Лесковац 2005.

¹⁵¹ *Напомена:* Видети сајт Чаршијске приче Лесковац. Многи су се у Лесковцу бавили бележењем надимака. Ипак, тренутно на томе највише ради Радивоје Митић, који каже да му је циљ да сакупи 10.000 надимака. „Побројаћу их све у једној књизи и том књигом Лесковац и ја ћемо ући у Гинисову књигу рекорда - планира Митић. Они који су погледали његове белешке могу да сазнају да и зграде у Лесковцу имају надимке, и то по електричним апаратима, именима естрадних уметника. - Нема сумње да Лесковчани од давнина држе до својих надимака, које наслеђују или добијају у детињству и поносно носе - истиче Митић.

Овако стоје ствари у Лесковцу. Недавно су гости из Сомбора и Новог Сада пуна четири сата тражили Слободана и Драгицу С. како би присуствовали венчању њиховог сина. Узалуд су знали пуна имена и презимена, улицу и број, кад нису знали надимак. Случај је хтео да наиђу на Цобијевог (Слободановог) школског друга, који је одмах „укапирао“ да се ради о „Цоби Шушмулу“ с којим је седео у клупи.

- Знаш, млађи Шушмул се оженио Сармом - рекао је супрузи, а Новосађанима објаснио како да стигну до свадбеног веселја.

%

Прича се као анегдота да је још 1960. године извесни Милован Поповић из Београда, који је хтео да се сретне са другом из војске Ђорђем Стојановићем, три дана га тражио док се за ручком у једној лесковачкој кафани није сетио да су тог његовог најбољег пријатеља звали по једном специјалитету.

-Није ли ђевапче, није ли спржа, гулаш... а није ли, можда, симит..."

Убрзо је проблем решен.

-А, па то је „Ђока Симиче“ - уследио је одговор.

За непуних десет минута два друга из војске су били заједно у кафани, у срдачном разговору.

%

Друга, такође нимало (не)занимљива анегдота из лесковачког краја записана је у - армији. Старешина је више пута прозивао Драгана Стојановића, а овај је ћутао као заливен. То је досадило његовом земљаку, који је са њим служио војску, па му одбруси:

-„Згуљчо“, јави се, тебе викају!

-Па што не кажу „Драге Згуљче“, кад мене викају! - одговори полушаљиво Драган Стојановић.

%

О Лесковчанима, њиховом говору, али и надимцима, писали су, између осталих и књижевник Томислав Н. Цветковић, новинар Сава Димитријевић и драмски писац и сликар Ненад Кражић и многи други.

Догађа се често да се ни веома блиски рођаци не познају - бар не за друге - по имену и презимену већ само по надимку.

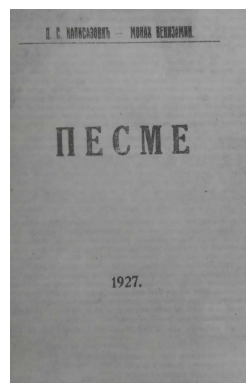
Прибележен је лесковачком Општинском суду готово невероватан случај: сестрићи нису могли да се сете имена свога ујака него само његовог надимка, а требало је, кажу, да наследе велико имање!

%

Добривоје Каписазовић, познати лесковачки писац, написао је и песму о надимцима!

Добривоје Каписазовић: ЛЕСКОВАЧКИ НАДИМЦИ

Они стари Лесковчани:
Мераклије и гурмани —
Сви шалције, сојтерије
И големи подсмешције...
Све у подсмеху и шали
НАДИМКЕ су себи дали —
И ти надимци остали,
Сви су се по њима знали.
Надимака има много,
Па не знамо ко би могло
Да нам тако, све у шали,
Каже: како су настали.
И неко нам тада каза:
Питај Добри Каписаза!
Он зна и шта који значи,
Па нека нам протумачи.
Синчића свог мајка кани:
"Каки, нани! Каки, нани!"
За надимак то је мамац,
Прозвали га "Какинанац".
Због милоште друге нане:
Мој Стојане, гугутане!
Имамо од тога дана
И Стојана "Гугутана" —
За опкладу, и то бива:
Попио је буре пива —
Надимак му одмах дали,
Мита "Буре" га призвали.
Неки Трајко — на ПОКЛАДЕ —
Дош'о "рано" из кафане —
Да обичај не пропане —
Он због старог обичаја,
У свануће "ламка јаја" —
Пролазници то спазили:
"Топрв ламка!" — говорили,
И о томе свуд причали —
"Топрвламка" га прозвали.
Лесковачки чорбација
Био голем инација —
То је знао цео свет,
Прозвали га "ИНАЈЕТ".
Јова Илић, рабација,
Кажу "голем ти јв ђавол бија"
Ђаволија знао доста,
ЂАВОЛИНКА за то поста.

А Јовић Мика, ћурчија
Цео Псалтир изучија
И попвске ствари знао —
Зато "Дрвен поп" постао.
Вока пак фијакерциј,
Кад је гајде научија,
Стално свир'о: дили! дили!
То му за надимак турили.
Отац му је говорио:
"Моје синче, моје синче!"
Надимак му одмах дали:
Ост'о Мика "Мојсинче".
Кад музика оро свира,
Горча скаче, нема мира,
Но се врти као чигра —
Прозвали га ОРОИГРА.
"Шућур! Шућур! — стално виче,
И надимак нови ниче,
И по њему сви су знани:
Шућурани! Шућурани!
Нека Ленка "све" је знала,
"Нове" вести казивала —
Ал најчешће лаж одвали,
ТРЧОМОЧКА је прозвали.
На поселу жене седе,
А Митина маца "преде" —
Али Мити се омаче
И он прдну мало јаче —
Ал се снађе и повика: прде маче
Све се жене насмејале —
ПРДИМАЧЕ га прозвале.
Примера је мислим доста:
Како који надимак поста,
А за друге ког је брига,
Казаће му моја књига...
Ту ћу само, нека чују,
Како надимци римују:
Прво: Мита Смејурија
И с њим Трајко Таралија,
Мика Ћуре, Милан Буре,
Миче Цивџан, Бока Штрбан,
Горча Трењка, Спаса Дрењка,
Па Дунћерка, па Чекерка,
Па Ченгене, па Диване,
Трајко Кукар, Коста Каспар,
Тимче Дршкан, Трајко Пљачкан,
Тоша Зуцка, Мита Гуцка,
Мита Врућка, Миле Бућка,
Па Црвенко и Везенко,

Горча Плећка, Ване Цвећка,
Па Гургуче, Арнауце,
Владика и Бачовансика,
Циле Абраш, Блашко Кулаш,
Па Шуманка, Топрламка,
Па Ајданац, Бабичанац,
Па Кијамет, па Инајет
И Јапанац—Какистанац,
Коле Рубан, па Безрћан,
Па Коскарка, па Кучкарка,
И Тужичка и Грозничка,
Па Милинче и Мојсинче,
Па Цебања и Кумања
И Силавче и Сисалче,
Па Сикичка, Магаричка,
Топодупче, Коле Пупче,
Баволинка, Половинка
И Дрндао, па Врждало,
Бабацка, Електрика,
Па Рупица и Фајдица,
Тоша Скачка и Ваљачка,
Калиманац, Кукуданац,
Бока Цврца, Миче Мрца,
Бошко Шоп, па Дрвен поп,
Па Шаторче, Наполонче,
Лека Зврчка, Коста Цврчка,
Дивље пиле, Цинца Миле,
Па Ација и Саија,
Па Патрунче и Славујче,
Горча Млазин, Миле Талин.
Борче Цгара, па Кумбара,
Паштркуља, Миле Пуља,
Спира Сојка, Бока Џојка,
Васиљ Шарко, Шумка Трајко,
Па Главосек, па Криворек
И Урош Печно главче...
И још Трајко ПРДИМАЧЕ...
Сакупих да с' не заборави,
Ком је мало, нек настави.
Од надимка песма поста,
А за шалу то је доста.

Х
РЕЧНИК ГОВОРА ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА - У Белићевим *Дијалектима источне и јужне Србије* (у даљем тексту БАДИЈУС), у оквиру разматрања јужноморавских говора, помиње се и Лесковац са селима источно од њега, Градашницом, Јашуњом и Предејаном, али се не помиње ни једно место са подручја јабланичког краја.¹⁵²

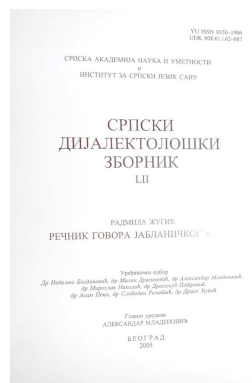
Макар и у овако сажетом облику, на основу језичких црта које ћу касније изнети, може се потврдити Белићева констатација, да „места (која он наводи у Дијалекту, јер из њих није уносио грађу, а међу њима су и места која припадају подручју приказаном у *Речнику говора јабланичког краја*) која се наводе између ове пруге (мисли се на пругу која пролази поред Пасјаче, Соколске планине и Петрове Горе) и оних места, која ја ниже спомињем (међу поменутих местима је и Лесковац са наведеним селима), припадају, уколико нису насељена у најновије време, овоме говору (мисли на јужноморавски).¹⁵³

%

Јабланички крај обухвата насеља у сливу реке Јабланице. Подручје слива Јабланице, заједно са сливовима Пусте реке и Ветернице заузимају средишњи део леве стране Јужне Мораве.¹⁵⁴

У геоморфолошком смислу, дакле, пратећи вододелнице слива Јабланице, јабланички крај је омеђен са северозапада планином Раданом, са севера сливом Пусте реке, односно пусторечким крајем, са североистока средишњим делом леве стране слива Јужне Мораве. Источну границу испитиваног подручја чини слив Ветернице а југоисточну врањски крај. Са јужне и западне стране јабланички крај је отворен према Косову.

Из легенде приложене карте може се видети извесно језичко шаренило говора јабланичког краја. Додуше, ако се изузму његов северозападни део обележен бројем 2 (два) са насељима Гајтаном, Дренцем, Маћедонцем реткоцерским, Лецем, Стублом, Спонцем и Реткоцером у горњој Јабланици, као и насеље Голи Рид и Нова Топола, у доњој Јабланици на самом ободу североисточне вододелнице јабланичког краја, може се говорити о језичком континуитету јужноморавског говора обележеног бројем 1 (један). Ваља нагласити да су напред наведена насеља настањена

¹⁵² Радмила Жугић, Речник говора јабланичког краја, Српски дијалектолошки зборник, II, стр. XI. *Напомена:* На почетку ове књиге, Радмила Жугић је записала: „Да ви неје просто ни на овај ни на онај свет, ако гу не школујете све докле оће да иде у школу. – Овај аманет деде Јосима испунише моји родитељи Велимир и Ружа, стриц Мирко и стрина Лепка, тетке Јованка и Боска. Речник говора јабланичког краја је бескрајна захвалност свима њима.

¹⁵³ Александар Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, СДЗб I, Београд 1905.

¹⁵⁴ Радомир Илић, Јабланица, Ветерница и Пуста река, СГД, књ. 46, стр. 5, Београд 1978. године.

још крајем XIX века досељеницима из Црне Горе који чувају свој говор источнохерцеговачког говорног типа. Заокружена насеља у горњој Јабланици обележена бројем 3 (три) и 4 (четири) имају мешовиту етничку структуру, али у свима њима живи стариначко становништво српског порекла чији је говор јужноморавски. Тако у селима Тулару, Тупалу, Сјарини (адм. назив Сијарина) и Рамној Бањи (адм. назив Равна Бања) – на карти обележен бројем 2 (два), поред Срба живе и Шиптари. У варошици Медвеђи и бањском насељу Сјаринској Бањи (адм. назив Сијаринска Бања) са бројем 4 (четири) живе Срби, Црногорци и Шиптари. Дакле, у насељима мешовите етничке структуре Срби говоре јужноморавским говором, Црногорци источнохерце говачким говором, а Шиптари албанским језиком. Јасно је да Шиптари свој језик користе само у међусобној комуникацији, јер је званични језик проучаване области српски језик. Говор јабланичког краја, са изузетком малог броја насеља настањен искључиво Црногорцима, јужноморавски је говор.

%

Дијалекти источне и јужне Србије А. Балића су основа за сва каснија дијалекатска истраживања ових језичких простора. Тако данас постоје бројне монографије и радови у којима су описани говори појединачних подручја или само парцијални језички феномени с једне стране, као и дијалекатски речници који ове говоре лексикографски представљају.

(...) Говор Лесковца Ј. Михајловића, нажалост, није овде цитиран, али ће као расправа о говору пункта који је у саставу подручја јабланичког краја, ући као библиографска јединица. Међутим, дијалекатски речници из источне и јужне Србије, као лексикографски извори консултовани приликом писања Речника говора јабланичког краја били су од велике користи у погледу одабира лексике, систематизације грађе и сл. Велики речник САНУ као и шестотомни Матице српске разрешавали су многе моје дилеме техничке или суштинске природе и без њих би Речник говора јабланичког краја био знатно мањкавији.

(...) Речник говора јабланичког краја броји око девет хиљада одредница које се претежно јављају са најмање две семантичке реализације. У јединственом азбучном редоследу, уз апелативску лексику, наведен је мањи број ономастичких јединица. То су називи једног броја села са подручја чији је говор представљен, њихови етници и ктетици, поједини микропоними, морфолошки занимљиви ликови личних имена, скраћених личних имена и хипокористика поменутих у потврдама.

(...) Речник говора јабланичког краја је рађен по методици Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, уз нужна одступања условљена с једне стране специфичностима дијалекта о коме је реч, с друге стране захтевима које намеће природа оваквог, диференцијалног речника и назад елиминисањем неких техничких решења.¹⁵⁵

¹⁵⁵ *Напомена*: Видети опирније Радмила Жугић, Речник говора јабланичког краја, САНУ, Институт за српски језик САНУ, Српски дијалектолошки зборник, XL, Београд 2005.

Ево неких примера из Речника говора Јабланичког краја:¹⁵⁶

А

абење – Тој што ти даваш на деца да се играв да месив баницу, тој е абење брашно, и немој више да ги алиш на теј работе!

автобус – Утепа се чекаећи за некуде Лебане, нема га автобус сат време.

алиште – Сестра ву муж напуди, и на њум алишта да ву се нагледам, па ако ћу умрем!

апатека – Нема ги у апатеку твоји лекови, а моји па много скупи, такој см цабе ишла.

артија – Замотала нешто у артију и отиде куде Циле. Коверат ми дадоше у пошту, ал викав немав артију.

бађав – Бађав му море толка школа кдћутећим прође поредд човека, нуме се јави!

бађавција – Ја имам сто работе, а ја горим на слунце па ћу ву бађава дадем паприлу и петлижани.

баљезгање – Искочише људи преко праг, да не слушав твоје баљезгање.

бањам – Аједе, донеси воду да згрејемо, треба дете да бањамо!

бача – Бачу да посипеш напридвечер, цвећке да се не осушив!

бел – Толко ме мучиш, кд умреш има белу мараму да забулим!

бљантав – Овај ми вода, не ми убава, време ће се сигурно мењава. Убава ти чорба, ал мене ми неје добро, имам ватру, свеми бљантаво.

бутање – Нема бутање, овде има стари људи и деца, један по једн, сви ће улегнете! Да му се згади на човекаод твоје бутање, не можеш се заситиш!

¹⁵⁶ Напомена: Примери су преузети без навођења акцената.

XI

ЦРНОТРАВСКИ РЕЧНИК РАДОСАВА СТОЈАНОВИЋА - У издању Српске академије

наука и уметности и Института за српски језик САНУ 2010. године објављен је на 1.060 страна *Црнотравски речник* Радосава Стојановића, професора и познатог књижевника.¹⁵⁷

Црнотравски говор припада сврљишко-заплањском типу говора у оквиру призренско-тимочке зоне српског језика, онако како је одредио Александар Белић у *Дијалектима источне и јужне Србије*. Но, овај говор не захвата само насеља која су у непосредном окружењу варошице Црна Трава, нити само села која припадају овој општини, већ нешто шири појас, пружајући се према насељима Грделичке клисуре у којима доминира јужноморавски говорни тип, а која досадашњим дијалектолошким проучавањима нису била овухваћена. Његове лингвистичке карактеристике је сасвим добро обрадио и описао *др Вилотије Вукадиновић* у *Говору Црне Траве и Власине*, тако да у нашем Црнотравском речнику није неопходно давати посебна објашњења и назнаке о овом говору. Другим речима, Вукадиновићева студија у нашем речнику, и обратно, наш речни у Вукадиновићевој студији има одговарајућу језичку потврду, када је реч о црнотравском говору. Но, не испустимо из вида да се Вукадиновићева студија бави и говором Власине, коме припадају и нека насеља црнотравске општине.¹⁵⁸

(...) С обзиром на чињеницу да је ово, у последњих педесет година, изразито депопулациони крај и да ће, колико за деценију-две, његова насеља остати без житеља чији је матерњи црнотравски говор, *Црнотравским речником* настојали смо да обухватимо (колико се то могло) лексику која је (била) у употреби у временском распону од стотину

¹⁵⁷ Српски дијалектолошки зборник LVII, Београд, 2010, стр. 11-17..

¹⁵⁸ Радосав Стојановић, Увод у Црнотравски речник, Српски дијалектолошки зборник LVII, Београд, 1910, стр. 11. *Напомена:* Стојановић је рођен је 1. новембра 1950. године у Паруновцу, код Крушевца. Одрастао је у Млачишту, у Црној Трави. Школовао се у Млачишту и Црној Трави, Нишу и Приштини. Дипломирао српскохрватски језик и југословенску књижевност на Универзитету у Приштини. Био је професор у Гимназији „Иво Лола Рибар“ у Приштини, новинар, уредник и главни и одговорни уредник (1990-1993) листа „Јединство“ и директор Покрајинског народног позоришта (1993-2004). Члан је Удружења књижевника Србије од 1985. године и Удружења новинара Србије од 1979. године. Са Косова је прогнан јуна 1999. године. Живи у Нишу и на Чемернику. Стојановић је објавио велики број књига песама и приповедака, три романа, неколико драма, научних и публицистичких студија. За досадашњи рад Стојановић је добио више годишњих награда за новинарство листа „Јединство“, као и књижевне награде „Стеван Сремац“, „Лазар Вучковић“, „Златно перо Стефана Лазаревића“, „Милутин Ускоковић“, Награду Књижевног друштва Косова и Метохије за најбољу књигу, 1999. године, награду „Лаза К. Лазаревић“, „Раде Драинац“ и специјалну награду Сусрета професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“, 2000. године.

последњих година а која не припада стандардном српском језичком изразу. Осим чињенице да је аутор овог речника у дубокој вези с родним крајем (Млачиште, Жутини, Село), (те да је објавио више приповедачких књига везаних за поднебље Црне Траве), у изради *Речника* коришћени су фонолошки записи стари и до три деценије, а обављена су и нова снимања на терену говора саговорника који нису напуштали родни праг, а имали смо на увид и литературу (доста скромну) везану за лексику овога краја.

Кад помињемо ту литературу, мислимо пре свега на речи црнотравског говора (око 500), које је проф. Миодраг Поповић записао од своје мајке Евгеније и бабе Гиздаве, лета 1950. године, а које се налазе у оставштини Сергија Димитријевића. Речи су, без већих претензија сакупљача, дате са оскудним тумачењем и без акцента. Према његовом каснијем присећању, оне још онда нису биле у употреби. Оне речи које је М. Поповић записао, а на које ми нисмо наишли у говору Црнотраваца и чије нам значење није било познато, у речнику смо означили са: (записао М. П.) или само (М. П.).

(...) У Лесковачком зборнику XLIV, 2004. године, Татјана Јанков је објавила рад „Лексика прераде вуне и конопље у селу Горње Гаре“ (рађен под руководством проф. Недељка Богдановића), које припада црнотравском говору, са речником (око 250 речи) који је дат са примерима из народног говора, али су речи и овог пута, заслугом редакције, објављене неакцентоване. Срећко С. Станковић је у обимној књизи „Брод, село код Црне Траве“ (2006) без неког реда и критеријума донео један број речи овога говора, са приличним импровизацијама и честим неадекватним тумачењима и, такође, без акцента.

(...) *Речник* је припремљен по методологији по којој је рађена већина дијалекатских речника објављених у издањима САНУ и њеног Института за српски језик са евентуалним незнатним одступањима. Можда је, евентуално, могао бити и квалитетније урађен да Институт има јасно конципиране критеријуме и начине уноса лексичке грађе. На крају овога обимног посла, свесни смо да смо могли много тога другачије и боље урадити. Но, основна чињеница да је лексика ту, забележена, и да је време неће потрти, чини нас задовољним, уз напомену да смо се трудили да објашњења лексема буду што концизнија и краћа, јер нам није био циљ да детаљно описујемо оно што наши читаоци већ знају.

(...) Имајући у виду да је црнотравски говор на неки начин уклињен између два доста различита говорна типа тимочко-лужничког и јужноморавског, то смо за оне лексема које се не срећу на целом подручју овога говора назначавали и места где су најфреквентније. Наравно, историјска кретања становништва овога краја била су усмеренија према Морави, Предејану, Владичином Хану, Грделици, где је пролазио воз, једино превозно средство у дугом временском периоду, понајвише због печалбарства, а и због чињенице да су то били развијенији крајеви, то је утицај моравског говора код појединих лексема евидентнији, док је народ

остао имунији на утицај власинског говора, који припада тимочко-лужничком типу. Отуда се и срећу лексеме: *слуба, слупац, брзо, улегњује* и сл. уместо доминантнијих *слаба, слапац, брзо, улази* итд. Наравно, ми смо и ове облике речи бележили, али не све. Овакви варијетети јављају се понајвише у местима која су гранична са моравским (Мачкатица, Мрковица, Црвени Брег, Ново Село), односно са лужничким говорним типом (Криви Дел и Дарковце), ако се кадгод сретну неке речи с њиховим варијантама.

У *Речник* је ушао, наравно, и један број речи које су одраз савременог живота, а које продиру на рурална подручја како путем медија тако и већом и бржом комуникацијом и фреквенцијом људи између села и града. Тамо где су породице на селу остале с једним чланом, чији је брачни друг умро, такве особе зиму најчешће проводе код деце или рођака у граду, да би се с првим пролећем вратиле у родни крај. Везе с рођацима одржавају већ десетак година мобилним телефонима, док фиксне немају. Те савремене речи (из културе, технике, образовања, политике, жаргона) преломљене су кроз народни осећај за језик, добивши нешто измењеније ликове, а некад и померенија значења.¹⁵⁹

Са *Црнотравским речником*, Црна Трава биће ретко подручје српског језика, ако не и једино, које има своју и дијалектолошку монографију и дијалектолошки речник. Значај *Речника* видимо у обезбеђењу обилне грађе за етимолошка проучавања, чиме се он директно укључује у грађу за Етимолошки речник српског језика. *Речник* има и значајну културолошку вредност, будући да похрањује значења и сазнања стариначког становништва, удаљеног од главних комуникација, и смештеног у брдовитим пределима, упућеног да сопственим трудом, довијањем, веровањем, и на основу сопственог искуства решава питања живота и опстанка. Померањем пажње на лексику из новијег периода, *Речник* улази у пажњу социolingвистике (додајмо да већ десетак година постоје Власински сусрети, као годишњи скупови научника социологије села, којима би садржина овог речника била добродошлица са становишта појмова и термина насталих на вишевековној пракси – радној и комуникативној) соског живља управо са подручја Власине. *Речник* је нискористив и за наставу завичајне историје и наставу матерњег језика. Више година трају напори на проучавању такозване дијалекатске књижевности, нарочито оне која се ствара на локалним идиомима југоисточне Србије, удаљенијим од основице књижевног језика (Јесковац,

¹⁵⁹ Радосав Стојановић, Увод у Црнотравски речник, Београд, 2010, стр. 11-17. Напомена: У фусноти стоји да је рад настао у оквиру пројекта Дијалтолошка истраживања српског језичког простора, који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије. Уреднички одбор: др Недљко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић, др Дагољуб Петровић, др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ћупић. Напомена: Аутор је записао „Посвећено свим црнотравским неимарима и печалбарима, који у XX веку у овој земљи оставише немерљив трагове својих градитешких руку, и женама Црнотравкама, које, у исто време, на оскудној црнотравској земљи, однеговаше часне градитеље и бранитеље српске земље“.

Врање, Пирот, Ниш). Стваран од књижевника, домороца, *Црнотравски речник* Радосава Стојановића је од велике помоћи и евентуалним радницима (сам аутор не припада тој књижевности, иако је многе завичајне лексеме уградио у своју прозу), који свој израз темеље на говору ужег региона. Најзад, *Речник* је велики резултат пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ Института за српски језик САНУ.

Због свега изложеног, чему додајемо и невеселу чињеницу да је демографско и социјално подручје овога речника у потпуној девастацији, а његов говор на удару многих промена које захватају његов дијалекатски статус, предлажемо да се Црнотравски речник Радосава Стојановића објави као целовито издање, као прилог проучавању српских говора са југоистока Србије, као грађа за Етимолошки речник српског језика и као резултат научноистраживачког пројекта „дијалектолошка истраживања српског језичког простора“.¹⁶⁰

Радосав Стојановић, дипломирани филолог за српски језик, књижевник (...) после вишегодишњих теренских истраживања говора Црне Траве (југоисточна Србија) сачинио је обиман дијалекатски речник, на 1.060 страна. У овоме послу аутор се показао као добар познавалац свога завичајног говора, а филолошко образовање и литерарно умеће омогућили су му да забележену лексику обликује у прецизно дело лексикографског описа једног говора удаљеног од основице књижевног језика, у националном и социјалном региону југоисточне Србије који је у потпуном замирању.

Забележена лексика, у којој егзистирају речи из дубоке старине, са специфичним значењима, које одсликавају и некадашњи живот сељака у високим пограничним пределима југоисточне Србије, смешта се овим речником у духовне трезоре српског језика, будући да је то језик најстаријег слоја (већ значајно проређеног) становништва.

(...) Лексикографска обрада је у традицији дијалектолошких речника који се објављују у Српском дијалектолошком зборнику, а овај речник карактерише пажња аутора на регистровању језичке полисемије, као и ка функционалном разлучивању комуникативне функције од стилске функције и народне фразеологије. То га, у скоро свакој другој речи, чини богатијим у односу на друге речнике дијалектолошке науке.¹⁶¹

У вокалном систему црнотравски говор је сачувао полуглас (њ), чија се артикулација креће према гласу а: (књд сњм бил момњк рабацисувал сњм с волови до Предене...). Последњих деценија, под утицајем урбанизације, полуглас се претвара у глас а. Вокално л је дало рефлекс ла (слаба, сланце, сланчоглед, слаза, слапац, Длаги рид). Вокално р се задржало (рж, ржен, рженица, рженичиште, рбне, ргне, рка, ркање). У консонатском

¹⁶⁰ Др Недељко Богдановић, извод из рецензије.

¹⁶¹ Извод из рецензије проф. др. Слободана Реметића, главног уредника Српског дијалектолошког зборника.

систему нема гласа **х** (леб, артија, аљина, мејур, итар, снаа, рана, нарањет, оћу, стреја, мејане). Фонема **ф** се супституше са **в** (вабрика, варба, кова, кава, кувер, ћев, вењер, валинка, совра, севте). Јавља се африката **с** (дз): (сид, савни, свиждаљка, сука, сверка, сивли, просукне, свонац, оsrћа се, просиран), на крају речи се задржао глас **л** (сол, пепел, вол, петал, бел, дебел, залва, тил, орљ, сврдел). Чува нејотовану групу **јд**: (дојдем, пројдем, прејде, најдем, Најден), не познаје *јотовање*: гробје, снопје, сливје, лисје, грозје, Рупје, Скопје, лисје, тресен, крстен, наместен, газен, млатен, купен, ломен, славен, мутен, наљутен, граден).

У црнотравском, као и у осталим призренско-тимочким говорима, именска промена је сведена на три падежа – *номинатив*, *акузатив* и *вокатив* – остали се падежни односи изграђују уз употребу предлога. Мада све ређе, али се још користе удвојене личне заменице за наглашену заменичку форму (А мене ми дојде жал на дете. Къд тебе те ватим, ћу те распучим!). Код придева је *описна компарација* (убав – поубав – најубав, добар – подобар – најдобар, малечак – помалечак – најмалечак).

У глаголском систему, као и други архаични говори, црнотравски не познаје *инфинитив*, мушки род глаголског придева у једнини се завршава на **л** (работил, орал, врл-врал, ишал, дошал, умрел), трпни придев (заробен, сцепен, закрпен, задавен, истресен, скратен), треће лице мн. презента има облик (носу, славу, питују), чува облике старог императива: (вић - вићте, јећ – јећте), има и облик глеј – глејте, док је дистрибуција наставка другог л. мн. императива: дојдете, носете, бегејте, најдете.

Акцент је експираторни, по карактеру најближи краткосилазном акценту стандардног језика и најчешће заузима позицију старог акцента.

У црнотравском говору се за оца каже *баишта* (*бџишта*) и *мати*, *матер*, за мајку, а у јужноморавском: *татко* и *мајка*, док у власинском: *бџишта* и *мајћа*. На црнотравском се *орати* (говори), на власинском *врети*, на црнотравском се *вика* (зове, дозива), на власинском *ока* итд. Имајући у виду да је црнотравско становништво било упућено према Морави где пролази воз, једино превозно средство у дугом временском периоду, поготову због печалбарства, а и због чињенице да су то били развијенији крајеви с којима се трговало, то је долазило до сталног мешања људи, и тиме је објашњив извештан утицај јужноморавског говора на лексику и говор Црнотраваца, па и на опште језичке карактеристике код становништва рубног појаса према Грделичкој клисури. Без обзира на контакте становништва, таквог утицаја нема од стране власинског, тј. тимочко-лужничког говора на црнотравски. Од свих српских говора данас је црнотравски говор најбоље описан и проучен захваљујући студији Вилотија Вукадиновића „Говор Црне Траве и Власине“ и „Црнотравском речнику“ Радосава Стојановића који је до данас најобимнији дијалекатски речник једног говора. Можда је то и добро с обзиром на чињеницу да је овај крај један од најдепопулационих у Србији и да ће колико за деценију остати без сеоског становништва.

XII

РЕЧНИК ГОВОРА ЈУГА СРБИЈЕ ПРОФ. ДР МОМЧИЛА ЗЛАТАНОВИЋА - Један

од највећих зналаца говора југа Србије несумњиво је проф. др Момчило Златановић, дугогодишњи редовни професор Учитељског факултета у Врању.

Из штампе је управо изашло капитално дело „*Речник говора југа Србије*“ (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.), књижевника и универзитетског професора у пензији др Момчила Златановића (1934) из Врања. Ово четврто допуњено издање, најобимнијег лексикографског дела говора Јужне Србије, са више од 20 хиљада речи и појмова, на 810 страна, издао је Учитељски факултет из Врања. Показујући први примерак потписан од издавача, професор др Златановић каже да је необично срећан што једно велико и свеобухватно дело о говору југу Србије оставља науци и генерацијама.

- У ово велико моје задовољство, уграђена је велика мука. Све речи сам сакупио на терену, у различитим приликама, слушајући скоро 50 година жив, гибак, сочан и ћудљив народни говор од Црне Траве и Грделице, преко Власине, до Прешевске Црне горе – каже Златановић.

Први његов речник штампан је 1998, други десет година касније, а трећи пре три године. Издавачка кућа „Врањске књиге“ 2008. године, штампала у десет књига комплетно научно и књижевно стваралаштво др Момчила Златановића.¹⁶²

%

У организацији Народног музеја у Лесковцу и Учитељског факултета у Врању, септембра 1998. године, представљен је „*Речник говора јужне Србије*“ проф. др Момчила Златановића, добитника Вукове награде. О речнику су словили проф. др Недељко Богдановић, проф. др Тихомор Петровић и аутор, чију језгровиту беседу објављујемо: „Мој главни циљ и најомиљенији посао је истраживање народног песништва у јужној Србији и на Косову. Из ове области сам објавио највише радова (око триста). Моје најзначајније књиге су „Народно песништво јужне Србије“ (1982) и „Народне песме и басне јужне Србије“ (издање Српске академије наука, 1994. године). Радећи десетлећима овај посао, нисам могао и да се не интересујем и за језик, односно за лексику. Речник сам припремао више

¹⁶² Напомена: Прилог објављен на ОК радију 14.09.2014. године.

година, али са прекидима. Још као студент ВПШ у Нишу написао сам рад о говору моје баке. Иначе, радове из лексике објављујем од 1979. године. Једну расправу ми је објавила САНУ (1979). Најзначајнији ми је рад „Варваризми, провинцијализми и друге мање познате речи у књижевном делу Боре Станковића” (1995). Прибирање и објашњавање речи је велика мука и велико задовољство. Права је радост када чујете звучну завичајну реч, која вам нешто другачије дочарава животну стварност. Да поменем један занимљив случај. Наиме, 1880. године, из Загреба је у Београд допутовао познати лингвиста *Ђуро Даничић*. Путовао је са одабраним друштвом у Ниш, Пирот и Грделичку клисуру да ослушне народни говор. У Грделичкој клисури чуо је реч *комај*, која га је својом гласовном структуром просто одушевила. „Само за ову ријеч вриједло је оволико путовање!” – рекао је пратиоцима.

%

Речи сам записивао на терену, слушајући жив, гибак, сочан и ћудљив народни говор. Бележио сам речи и на састанцима, нарочито у селима, у локалним аутобусима, у свакодневним контактима с људима. Свака реч је одмах добијала посебно парче хартије. Прелиставао сам многе наше и стране речнике. Најтеже је одредити речима право значење, или финесу у значењу. Само један пример. Постоји турска реч *тафра*, арапског порекла. Код нас је променила значење. Од ње имамо глагол *тафрити се*. Како га објаснити? Кад кажемо за неку девојку да се *тафри*, не значи да се само *дотерује*, него и да пред светом истиче своју *гиздавост и отменост*. Тафрено девојче – није само лепо обучено девојче него и гиздаво и отмено, а то настоји и да покаже. Речи су из Врањског Поморавља, Пчиње, Пољанице, Иногошта, Пршевске Моравице и Пршевске Црне горе, Грделичке клисуре, Власине и Црне Траве. А то су предели за које сам присно везан. О Пчињи сам објавио књигу, а о Пољаници ће изаћи из штампе монографија, и то ових дана. (То се недавно и догодило - *напомена Д.К.*). На овом пространом подручју постоје разлике у говору: у фонетици, морфологији, па и лексички. Све је блиско, али није исто. Сложена је миграциона композиција у насељима на југу Србије. У једном селу живе родови досељени из разних крајева. Све се то, мислим, види и у овом Речнику. Рачници су својеврсна енциклопедија. Узмите Вуков Ријечник. Не садржи он само лексичко благо српског народа. Зар нам он не помаже да боље упознамо Србију, њену историју, њен дух? У њему је битије нашег народа. У мом Речнику ћете наћи изреке, пословице, стихове, етнографске и ботаничке речи, сточарску терминологију итд. Моје намере је прозрео песник Светислав Стевановић, родом из Пољанице. Ево шта ми пише: „За мене је то много више од речника у обичајном смислу. Низ богатих асоцијација и живих успомена, шифраник чаробног света детињства, дух и атмосфера у којој сам одрастао.” Навео је у писму дивну сентенцу: „Језик олакшава оријентацију у стварности.” Дијалекатски речници помажу да боље упознамо поједине наше крајеве. У

реч највише стане. Све што је људско – има слабости, па и овај Речник. Надам се да ће други Речник, на којем радим, бити бољи. Ако искуство није варљиво.”¹⁶³

РЕЧНИК је дигитални „Речник говора југа Србије“ део је дијалекта врањског краја. Иницијално садржи 10.950 појмова. Креиран је на основу 3. издања истоименог речника проф. др. Момчила Златановића на чијој изради је радио 10 година. Речи које се налазе у овом речнику у употреби су у Врању и околини: Пољаници, Пчињи, Прешевској Моравици, Прешевској Црној гори, Грделичкој клисури, Власини, Црној Трави и др. У њему се налазе и неке речи преузете из *Путотиса Хаџи-Анте Калиманца* којег је објавио Јован Хаџивасиљевић и за који је истакао да је написан „*правим и верним врањским говором*“. Известан број речи аутор је прибележио захваљујући свом професору руског језика у гимназији „Бора Станковић“ у Врању, Тихомиру Стефановићу. Оне носе додатну ознаку (Т.С.). За разлику од књижевног српског језика, дијалекат југа Србије садржи 32 гласа (фонема). Словне ознаке за два додатна гласа избор су самог аутора. Један је „меки глас“ који води порекло из старословенског и за њега је употребљена ознака (графема) *Б*. Други је диграф *дз* који у овом речнику има словну ознаку. У говору јужне Србије у употреби су и речи страног порекла. Претрагом овог речника може се лако установити да има речи, пре свега, турског порекла, али исто тако и латинског, немачког, грчког, па чак и санскрита. Дигиталном верзијом овог речника желимо да подстакнемо широку интернет заједницу у процесу допуне, доградње и чувања дијалекта јужне Србије. Због тога постоји отворен позив свим заинтересованим да се укључе у рад на доградњи овог речника. Процедура регистрације је једноставна, а такође и сам рад на речнику.¹⁶⁴

¹⁶³ *Напомена*: О Речнику говора јужне Србије проф. др Момчила Златановића видети прилог у Помаку бр. 9, октобар 1998, стр. 11.

¹⁶⁴ *Напомена*: Видети: www.vranje.co.rs *Напомена*: У процесу снимања изговора речи и примера из овог речника учествовала је глумица врањског позоришта „Бора Станковић“ Радмила Ђорђевић, на чијој несребичној помоћи захваљују аутори овог сајта.

ХШ

ПРЕДРАСУДЕ О СРПСКИМ ГОВОРИМА ЈУЖНЕ СРБИЈЕ - Саша Станковић,

професор, приповедач и књижевни критичар из Власотинца бавио се занимљивом темом коју је насловио „Предрасуде о српским говорима јужне Србије“.

(...) Ретки су Срби са југа Србије који се нису осећали непријатно због свога говора када су отишли било где северније од Ниша.¹⁶⁵

Неувиђајни сународници са севера понекад нам говоре да нисмо Срби већ Бугари. Не треба посебно наглашавати да постоје поједини Бугари који су убеђени да етничка Бугарска треба да се простире до Ниша.

(...) Пошто је објашњено зашто призренско-тимочки говори нису бугарски, треба објаснити зашто припадници других српских говора имају подругљив однос према својим јужним сународницима. Није потребно познавати историју језика да би се закључило да се призренско-тимочки говори највише разликују од стандардног српског језика. Многи критичари оваквог стања виде као главног кривца Вука Караџића са његовом језичком нормом. Међутим, то је површан закључак. Доласком Турака на Балкан и након пада српске средњовековне државе српски језик је делио судбину свог народа. Честе српске сеобе услед ратова и глади, затим непостојање културних и језичких веза, све је то утицало на удаљавање појединих делова Српства. Српска црква није могла да преузме све улоге пропале српске средњеваковне државе. Баш због непостојања готово никаквих културних веза (у најширем смислу речи) призренско-тимочки говори су се различито развијали у односу на друге српске говоре, а нарочито у односу на новије источнохерцеговачке и шумадијско-

¹⁶⁵ Саша Станковић, Предрасуде о српским говорима јужне Србије, Нова Алтера. Напомена: Саша Станковић рођен је 4. августа 1980. године у Лесковцу. Основну школу и гимназију завршио у Власотинцу. Дипломирао је на Филозофском факултету у Нишу на Студијској групи књижевност и српски језик са темом Владар и владање - идеолошко читање Гетеовог „Фауста“. Године 2007. штампана песме у колективној збирци Кућа од расцветалих жеља, Фондација даровирих Христифор Црниловић – Власотинце. Прву самосталну књигу прозе Двадесет жуљева објавила је Књижевна омладина Србије у едицији „Пегаз“ (2010). Пошто га поред књижевности занима језик и историја јужне Србије у Власотиначком зборнику 3. и 4. објавио је следеће студије: Предрасуде о српским говорима Јужне Србије, Илија Стрља Петровић у народној и ауторској књижевности и Влада Илић – Власотинчанин на челу Београда. У часопису Наше Власотинце публикује радове о Дари Секулић, Живојину Мишићу и прву приповетку о животу лесковачког и београдског индустријалца Владе Илића – Сан најбогатијег Србина. Паралелно са почетком педагошког рада у школама Јабланичког округа објављује у Просветном прегледу наставне јединице из методике српског језика и књижевности: Гласовна промена прелаз Л у О (2005) и Супротне реченице – Село гори, а баба се чешља (2012). Напомена: О Станковићу опширније видети студију Д. Коџића: Лесковачки писци –трагови и трагања (Лесковац 2015) и Лесковачки писци и њихово доба (Лесковац 2016)

војвођанске говоре, који су током 19. века постали основица данашњег стандардног српског језика. Још пре рођења Вука Караџића источнохерцеговачки говор био је најраспрострањенији међу српским говорима.

(...) Очигладно да је ток српске историје после смрти Вука Караџића ишао у правцу његове језичке реформе. Важно је напоменути да Вуку није ни дозвољено да посети јужне српске крајеве, па свакако ни сам није најбоље познавао ситуацију на терену.

Све горе наведено не значи да Вукова језичка реформа није подложна променама и да је данас 150 година после Вука не треба кориговати. Ако је Вук ишао испред свога времена, данашњи српски лингвисти каскају за историјским дешавањима. Скоро двадесет година после распада заједничке државе са Хрватима, ми се још увек скоро у свему држимо српскохрватског језика, осим у називу језика. Наравно да то није ствар само науке о језику него и државе. Данас негативан друштвени статус нема само књижевност на призренско-тимочким говорима, већ и дела и аутори који пишу језиком косовско-ресавског дијалекта. Најпознатије дело на овом дијалекту је Петријин венац Драгослава Михаиловића, које представља више изузетак него потврду да наведени говори имају бољи статус у српској култури. Косовско-ресавски говор можемо чути у популарним серијама Љубав на сеоски начин и Село гори, а баба се чешља, али зато у српској књижевности он има другоразредни значај. Тако да су оба српска говора, које потичу са Косова и Метохије, угрожена, са једне стране, нестајањем Срба са Косова, а, са друге стране, што имају маргиналан положај у српској култури. Док се данас источнохерцеговачки говор дели на четири језика (српски, хрватски, бошњачки и црногорски), сами Срби потискују своје старије србијанске говоре. Српски академик и један од најзначајнијих живих српских књижевника Драгослав Михаиловић¹⁶⁶ годинама указије на ову појаву: Новоштокавски је обухватио Београд и западну Србију, док нас 3,2 милиона који говоримо староштокавским или, како би лингвисти рекли, старије новоштокавским, доминирајућа доктрина науке о језику игнорише. Нема сумње да се на новоштокавском дијалекту боље и лепше говори, али нетрпељивост науке према србијанским дијалектима изазива тешке моралне и цивилизацијске последице по културу српског народа. Без обзира на историјске лекције и географску реалност, као да живимо и даље у 19. веку. Када би била боља позиција у српској култури косовско-ресавских говора мање би било предрасуда и о призренско-тимочким говорима. Ако се они лаички пореде са стандардним српским језиком, онда се доведи у питање и њихово српско порекло. Али, ако се упореде са себи најсреднијим српским дијалектом (косовско-ресавским), онда се слика драстично мења. Чак и читаоцу који нема стручних знања из историје српског језика,

¹⁶⁶ Драгослав Михаиловић, Мука је писати о ономе што се не познаје, Интервју, „Блиц“, 28.09.2008.

довољно је рећи да упореди говоре ликова провинцијалаца у филмовима Сенише Павића са ликовима провинцијалаца из филмова Радоша Бајића, па ће приметити сродност старијих србијанских говора. Што се тиче бриге о језику ту много тога можемо научити од Хрвата. Они су много веће разике међу својим дијалектима успели да усагласе и успоставили континуитет неговања дијалекатске књижевности.

После свега реченог јасно је да постоји потреба да се нешто уради како би се одбациле већ доста укоренење предрасуде о призренско-тимочким говорима. Треба уврстити дела вредних писаца са овог поднебља у обавезну школску лектуру. Поред Боре Станковића и Стевана Сремца (који није из ових крајева, али је о њима писао) постоји још књижевника са југа Србије, који су вредни пажње. Глигорије Божовић је већ деценијама запостављен, пре свега из политичких разлога, иако његове приповетке о Косову и југу Србије представљају оно чиме се српска књижевност представила у свету између два светска рата. Највећи писац из пиротског краја Слободан Џунић неправедно је запостављен само што се у својим делима служио говором свога родног краја. Он је користио магијски реализам истовремено са светским признатим прозаистима Латинске Америке. Наравно, да озбиљније треба приступати и живим писцима са овог поднебља и на њиховом примеру показати да држава води рачуна о равномерном културном развоју.

У школским програмима треба нагласити чињенице да неке одлике српскословенског језика данас можемо чути само у архаичним призренско-тимочким говорима. Рецимо, гласовна промена прелазак Л у О једино није извршена у сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким говорима, само у призренско-јужноморавском говору данас се чује иманица СЛУНЦЕ, како се некад писало у најстаријим српским сачуваним записима, или чување полугласа у речима типа ДБН и СБН од чега је добијено данашње ДАН и САН и сл. У погледу лексике можемо приметити да се у савременом српском језику користи реч БАШТИНА, али само у јужним српским крајевима чује се БАШТА као синоним за оца. Сигурно да је ученицима са ових поднебља лакше објаснити значење речи БАШТИНА. Реч ВАТРА¹⁶⁷ је по неким тумачењима несловенског порекла, а у призренско-тимочким говорима више се користи реч ОГАЊ, која је типична за све словенске говоре. Дакле, ови говори су у неким својим одликама једина жива веза између најстаријег српског књижевног језика и савременог српског језика.

Нарочито на плану лексике може се доста учинити ако би се уврстиле неке словенске лексеме из призренско-тимочких говора у стандардни српски језик. У стандардном српском језику користи се реч КАШИКА, која је турског порекла, док се у наведеним говорима и данас каже ЛОЖИЦА, која је словенског порекла. Тако се под утицајем стандардног језика

¹⁶⁷ Коста В. Костић, Прилиг етноисторији Торлака, Футура, Нови Сад, 1995, стр.149.

избацује из језичког фонда једна словенска реч и уместо ње користи турцизам. Зашто се не би поред КАШИКЕ у стандардни српски језик као дублет уврстила ЛОЖИЦА, са тенденцијом да се временом да предност српској (словенској) речи. Хрвати су сачували ЖЛИЦУ као своју варијанту ове речи словенског порекла. Слична је ситуација и са речју МАКАЗЕ, такође су турцизам, а у старијим српским говорима имамо нашу реч НОЖИЦЕ, мада овде постоји проблем са хомонимним значењем – НОЖИЦЕ као мале ноге. Ми још увек нисмо очистили српски језик од хрватских дублета, иако српскохрватски језик не постоји скоро 20 година. Детаљним истраживањем призренско-тимочких говора треба издвојити архаичне српске речи и укључивати их у стандардни лексички фонд свуда где имамо туђице. Неговање матерњег језика је део неговања културе једног народа. Колико су питања језика битна доказ је да свака нова нација на Балкану тежи да створи свој језик. Кориговање Вукове реформе српског језика је неминовност, због низа историјских догађаја који су се десили у последњим деценијама. Том послу треба приступи плански уз ангажовање целокупне стручне јавности као што то раде сви културни народи. Невођење рачуна о матерњем језику је први корак у губљењу националног идентитета. Стварање српскохрватског језика претходило је стварању Југославије, као што је подели државе претходила подела језика. Зато реформа мора, више него до сада, да води рачуна о старијим србијанским говорима. Сада већ морамо да доказујемо да Црногорци говоре српским језиком, а да не говоримо о другима сродним народима. Плашим се да ћемо сутра морати да доказујемо како Срби на југу не говоре бугарским или македонским језиком, јер неки бугарски лингвисти и данас заступају ставове Крста П. Мисиркова¹⁶⁸ да се западна граница „бугарског“ језика креће Моравом и Ибром преко Скадра до Јадранског мора. Благовременим системским деловањем стручне јавности ојачао би српски национални идентитет, који је данас вишеструко угрожен, а стало би се на пут неким предрасудама које за последицу имају да се Срби стиде српског језика.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Првослав Радић, Дијалекат и норма у настави српског језика, Књижевност и језик, Београд, 2008, LX, бр. 1-2, стр. 137.

¹⁶⁹ *Напомена:* За писање овога рада професор Саша Станковић користио је следећу литературу: Јован Цвијић, Балканско полуострво, Сабрана дела 2, САНУ-Књижевне новине-Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987; Милорад Екмечић, Србија између Средње Европе и Европе, Политика-БМГ, Београд, 1992; Петар Милосављевић, Систем српске књижевности, Народна и универзитетска библиотека Приштина, Приштина, 1996; Недељко Богдановић и Јордана Марковић, Практикум из дијалектологије, Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2000; Владимир Дворниковић, Карактерологија Југословена, Просвета, Београд, 2000; Павле Ивић, Српски народ и његов језик, Издавачка књижница Зорана Станојевића, Нови Сад, 2001; Милош Ковачевић, Српски језик и српски језици, СКЗ-БИГЗ, Београд, 2003; Мирослав Јовановић приредио хрестоматију, Против Вука, Стубови културе, Београд, 2004; Јеремија Д. Митровић, Србофобија и њени извори, Службени гласник, Београд, 2005; Радивоје Микић, Књижевни језик и језик књижевности, Успења, бр.5, Филекс, Лесковац, 2008.

XIV

ДАНИЈЕЛА КОСТАДИНОВИЋ О ЛЕСКОВАЧКОМ ГОВОРУ -

(Лесковац: 1973) – књижевни историчар, књижевни критичар, паремиолог, библиограф, преводилац и професор Универзитета у Нишу. Основну школу и гимназију завршила је у Лесковцу. Дипломирала је на Филозофском факултету у Нишу на Групи за српскохрватски језик и југословенске књижевности. Дипломски рад *Екстровертни и интровертни типови у романима Абаџиева и Георгиевског* објављен је у едицији најбољих дипломских и семинарских радова Филозофског факултета у Нишу.

Магистрирала је и докторирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Предаје *Упоредно проучавање јужнословенских књижевности* и *Књижевност за децу* на Департману за српску и компаративну књижевност на Филозофском факултету у Нишу. Живи у Нишу.

КЊИГЕ: *Психолошко у романима Абаџиева и Георгиевског: екстровертни и ентровертни психолошки типови у роману Пустуња и тетралогии Црно семе*, Филозофски факултет у Нишу, Студијска група за српски језик и књижевност, Библиотека семинарских и дипломских радова, Коло II, Књига 6, 115 стр.; *Добра мисла оро игра: пословице, изреке и друге кратке говорне форме лесковачког краја*, приређивач, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу/Филозофски факултет/СГ за српски језик и књижевност, Ниш, 2000, 220 стр.; *Одблесци, одјеци: српске теме македонске књижевности*, Алтера, Библиотека КАЛЕМ, Књига 13, Београд, 2010, 162 стр.

Радове је објављивала у стручним публикацијама и научним зборницима, и листовима и часописима: *Facta Universitatis* (Ниш), *Philologia Mediana* (Ниш), *Градина* (Ниш), *Славистика* (Београд), *Современост* (Скопје), *Књижевна академија* (Скопје), *ThinkTank* (Лесковац), *Браничево* (Пожаревац). Преводи са македонског и руског језика књижевну критику, есејистику, поезију и прозу. Почасни је члан међународне књижевне академије *Македонија презент*.

Добитница је награда *Велко Видаковић, Гоцева мисла*, а антологија македонске љубавне лирике *Од чежње до ероса* (библ. „Градинарник“, књ. 5, НКЦ, 2014), коју је превела са македонског на српски језик, понела је награду *Светосавски печат* за ауторски и издавачки подухват године.

%

МАЈСТОРСКО ПИСМО РАДЕТА ЈОВИЋА - Читав један минути свет остаће/вечита тајна уколико се будућност/ не смилује да одреши кесу и баџи који златник/ сунца да осветли прошлост.¹⁷⁰

Познати руски песник Александар Блок, у оквиру својих сећања на путовања по Италији 1909. године, записао је у својој недовршеној књизи *Муње уметности* следеће: „Време лети, цивилизација расте, човечанство напредује ... Али ја сам одавно схватио да по цену многих узалудно изгубљених часова, по цену духовних понижења која са собом носи живот у старинским собама из 18. века, по цену многих ноћних кошмара ништа не могу да учиним, пошло ми је за руком ипак да уграбим понешто од старог света.

Вредности старог света су вредности подељене уметности ... А ове моје белешке ће имати смисла и ако у само неколико речи и понекоманалогичном будем у стању да на вас пренесем оно што сам успео да разазнам кроз нестварно искричаво треперења туђег мртвог живота...“

Ове речи Александра Блока наводим овде зато што ми се чини да је и Радету Јовићу, познатом лесковачком песнику, романсијеру и драмском писцу.¹⁷¹ том „вечно заљубљеном маслачку“ у „нашу чаршију“, у „наш Лесковац“, пошло за руком да књигом, која носи наслов *Лесковачка мајсторска писма*, уграби понешто од старог света и да на читаоце, кроз „искричаво треперење“ својих стихова, пренесе дух и боју лесковачке чаршије из доба „кад је време имало име, људи очи“ и пре но што су „из пошту јавили да је време остарело“.

¹⁷⁰ Раде Јовић, *Срећно царство (роман)*, Просвета, Београд, 1998. **Апстракт:** У раду ће бити анализирана збирка стихова *Лесковачка мајсторска писма (стихови старовремски или јеванђеље лесковачког менталитета)*, објављена у Лесковцу 2000. године. **Кључне речи:** Раде Јовић, Лесковац, мајсторско писмо, наративна песма, писмо, Коста Рацин, *На Струги дућан да има*.

¹⁷¹ Раде (Радомир) Јовић рођен је у Лесковцу 1937. године. Школовао се у родном граду и у Београду. Збирке песама: *Небески морнари*, *Мапа* (за децу), *Вињете*, *Разговор са Ветерницом*, *Препознавања*, *Улица Нишка*, *Ђораво злато*, *Наша чаршија*, *Лесковачка мајсторска писма*, *Саопштења*, *Грумен земље из Медвеђе* (за децу), *Грумен земље* (за децу), *Лесковачка ћебап артиљерија*, *Ћефли тефтер*. Романи: *Сезона клања*, *Репретит мобиле*, *Срећно царство*, *Бесна кобила*. Бајка: *Принц Леско и принцеза Леска*. Драмски текстови: *Нудим ти пуне руке живота*, *Пут у светлост*, *Време препознавања*, *Гозба*, *симпозион о љубави*, *Лесковчанин у Паризу*, *Мој пас Краб*, *адаптација Шекспирових дела*, *Ласте јастребарске*, *Не се знаје*, *Заре игра*. Аутор је и лесковачког *П(р)озиришта у авлији*, један од оснивача колоније младих југословенских сликара „Копашница ‘74“. Бавио се и аматерским филмом и стекао звање кандидата мајстора аматерског филма Југославије. Добитник је „Октобарске награде града Лесковца“. Умро је у Лесковцу 2004. године. **Напомена:** ЛИТЕРАТУРА - **Раде Јовић**, *Срећно царство (роман)*, Просвета, Београд, 1998; **Томислав Н. Цветковић**, *О говору*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*, Лесковац, 2000; **Бора Ољачић**, *Златни стихови*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*; **Николај Тимченко**, *Трагања Р. Јовића*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*; **Драган Тасић**, *Несвакидашња сентенца*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*.

Збирка *Лесковачка мајсторска писма: јеванђеље лесковачког менталитета: стихови старовремски* (Дом културе, Лесковац, 2000) заправо је треће издање стихова посвећених старом Лесковцу проистеклих из пера Радета Јовића. Сама чињеница да је ова поезија доживела три издања (прво издање појавило се под називом *Ђораво злато* (1988), потом је уследило друго проширено издање *Наша чаршија – стихови старовремски* (1997), као и чињеница да је 2000. године преведена и на македонски језик (*Чаршииски муабети*, КММ, Медија, Скопје, 2000; превод Гордана Стојковска), довољан су показатељ њене популарности и пријемчивости код читалачке публике.

Заљубљеник у лесковачку чаршију и лесковачки говор, овај „мајстор од лесковачки реч“, како га с правом назива Димитрије Тасић, и песничку књигу *Лесковачка мајсторска писма* спевао је на призренско-јужноморавском дијалекту којем припада и лесковачки говор. Збирку одликује и обиље архаизама, турцизама и фразеологије типичне за говор старих Лесковчана, те може бити значајна не само у књижевно-критичким и књижевно-историјским сагледавањима него и у дијалекто-лошким и лингвистичким истраживањима, будући да лесковачки говор данас, под притиском књижевног стандарда, све више нестаје.

Вишеструки значај ове збирке истакао је и Томислав Н. Цветковић, јер је, како наводи, народни језик чувар историје и традиције, оно што се у дијалекту чува не може се мерити годинама, већ епохама, у њему се слаже искуство генерација и генерација народа.¹⁷²

Збирка *Лесковачка мајсторска писма* састоји се из два дела: *Мајсторска писма* и *Стихови старовремски*. Лесковац је у прошлости био град занатлија и мајстора, центар текстилне индустрије, звали су га малим Манчестером, а „мајсторско писмо“ је крајем 19. и у првој половини 20. века подразумевало не само својеврстан документ – диплому којом се потврђивало да је мајстор изучио занат и пред комисијом положио мајсторски испит него и највише признање занатском умећу.

Имајући то у виду, Раде Јовић у првом делу пева о мајсторима, који су „поголеми од медведи/поубави од црквене слике/попаметни од кадију.“

Први део збирке *Лесковачка мајсторска писма* има претежно документарни карактер, који јасно показује да су се интенције аутора кретале у правцу остављања записа о познатим лесковачким мајсторима и занатлијама, чији би се рад и мајсторије својом лепотом, својим естетским квалитетима, могли мерити са уметничким.

Други, пак део, *Стихови старовремски*, посвећен је лесковачкој чаршији „која на малечку столицку седи, ал` у големо небо гледа“ и менталитету њених житеља. У овом делу, на трагикомичан начин, пева се о старим Лесковчанима који „једев паприке, па зидав фабрике, који терав инат и сеир сас Бога“, пева се о људској судбини и трагици, јер је човек

¹⁷² Томислав Н. Цветковић, *О говору*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*, Лесковац, 2000.

„на триста муке турен с`мо ги не зна име“, о силама белосветским које се „префрљујев“ преко живота Лесковчана, о фатализму женске лепоте.

Иако ови стихови нису увек најбоље стилски избрушени, понекад им запрети опасност да склизну у банално, њихова драж огледа се у томе што Раде Јовић полази од свог завичаја, полази од локалног, да би га потом уздигао на један општи, универзални ниво. У томе му у великој мери помаже и велики број функционално употребљених пословица и изрека, насталих као резултат вековног промишљања народа о природним и друштвеним појавама, са циљем да се успоставе константне вредности у животу и утврде регулативи односа у колективу. Илустрације ради, навешћу само неке примере: „Народ кити, народ разграђује“, „И немање има крај“ и слично.

Стихови Радета Јовића у збирци *Лесковачка мајсторска писма* показују извесне карактеристике приповедних текстова. Излагање о догађајима и људима из прошлости, у овој поезији блиско анегдотском, језгровитом казивању о неком занимљивом или смешном догађају са неретко драматичном поентом на крају, организовано је у складу са уметничким интенцијама аутора. Због тога би можда најпримереније било назвати их наративним песмама. Бора Ољачић у предговору првом издању, такође, указује на жанровску неодређеност збирке Радета Јовића:

„...Стихови су то који мудрују, трепте као вилин коњиц, зачинавају, провоцирају, намигују као шерети па тугују. А кад их читате, одједном се изгубе и мудраци и шерети и све се заједно стопи у једну чврсту громаду, која јесте и није песма, која јесте и није проза, јер поседује суптилност и темперамент песме, али и чврстину и ток мисли прозе.“¹⁷³ Ипак, ваљало би нагласити да су наративна обележја секундарна, а да је поетско, лирско примарно.

Дакле, збирку *Лесковачка мајсторска писма* карактеришу две битне компоненте: документарност и афективност. У збирци *Лесковачка мајсторска писма* смењују се строфе од по неколико и више стихова са оним састављеним од једног или два стиха, као што је наведено, често афористички згуснутим и блиским гномској мудрости. Стихове прати народски обојена реч, која није лишена ни псовки, ни скарадних израза. До сличних закључака дошли су и Николај Тимченко и Драган Тасић.

Поводом новог издања *Ђоравог злата*, дела које је било објављено као књига својеручно исписана и нацртана руком сликара и писара Слободана Костића, Николај Тимченко је нагласио да су ти исти стихови сада штампани под насловом *Наша чаршија*, узети за себе, такође необични, јер су испевани на дијалекту и у руху које носи печат свог аутора – творца

¹⁷³ Бора Ољачић, *Златни стихови*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма –јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*.

– али и једну исконску мудрост која произилази не само из искуства него и из патње.¹⁷⁴

Пишући о поезији Радета Јовића, Драган Тасић исто тако уочава „несвакидашњу сентенцу“¹⁷⁵, чак иде тако далеко да успоставља паралелу између Његошевог *Горског вијенца* и песничке збирке *Наша чаршија* Радета Јовића на основу „наречјем натруњеног језика спева“¹⁷⁶, присуства жене и сентенциозности, при чему, како сам каже, нема намеру да тврди да стихови Његошевог *Горског вијенца* и стихови Радета Јовића из поменуте збирке, имају исти значај за српску књижевност.¹⁷⁶

Сам песнички субјект појављује се као лик који из наглашено субјективне, интимне перспективе сведочи о прошлим временима, он стоји по страни, уочава догађаје и, ако се тако може рећи, „пева причу“ о њима. Збирка, а нарочито њен други део *Стихови старовремски*, састоји се од низа таквих „прича-песама“, које су нумерисане и на први погледостављају утисак фрагментарности. Ту су приче о Тики Шљати и његовом сину Спаси који су били у Београду да гледају *трамбелаји*; потом о Алекси Сербезу који је псовком бранио Немцима да ломе гране; о Дунди-шнајдеру; о аљчи¹⁷⁷ Мицикином; о Перси шићерцики која својом лепотом узбуркала крв многих Лесковчана, о кафанама, паприкама, ђевапима... Приче-песме нижу се једна за другом: „Прва прича малечка/Друга голема/Трећа нема крај“, а њиховим склапањем добија се јединствени мозаик живота у старом Лесковцу.

С тим у вези, мишљења сам да је у приступу овој збирци неопходно обратити пажњу на синтагму „мајсторско писмо“, присутну и у самом наслову, и посебно на други члан синтагме - писмо. Она, с једне стране, упућује на директну везу између мајсторства и уметности, о чему је већ било извесних напомена, а, с друге стране, „мајсторско писмо“ или мајсторска диплома може само по себи бити важан документ, важно сведочанство о људима и догађајима из прошлости. Опредељење за „мајсторско писмо“, схваћено у овом контексту, указује на то да се песник тиме позива на веродостојност и аутентичност онога о чему пева.

Други члан синтагме – писмо посматраћемо засебно из разлога што и сам песник када пише о писмима користи различиту графију, те их на тај начин и формално издваја: писму даје иницијално и епилошко место у структури збирке, која се и својом целином приближава епистоларној форми.

Писмо, као што је познато, може бити написано без неког нарочитог реда, може обухватити најразличитије теме, повезивати и оно што на први поглед изгледа неспојиво. По тим особеностима, блиско је разговорној

¹⁷⁴ Николај Тимченко, *Трагања Р. Јовића*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*.

¹⁷⁵ Драган Тасић, *Несвакидашња сентенца*, у: Раде Јовић, *Лесковачка мајсторска писма – јеванђеље лесковачког менталитета, стихови старовремски*.

¹⁷⁶ Драган Тасић, *Сентенца и дијалект*, *Наше стварање*, XLVI, бр. 1-2, Лесковац, 1999, стр. 98.

¹⁷⁷ Именица аљча означава будаластог човека.

форми, а то су уједно и карактеристике ове поезије. Писмо као облик комуникације подразумева одређеног пошиљаоца и примаоца, за писмо је типичан наглашени субјективни моменат, који се јавља као последица жеље да другима пружимо обавештења о себи. Ако све ово имамо у виду, онда нам је и основни стваралачки импулс Радета Јовића потпуно јасан. Његово „мајсторско писмо“, односно збирка стихова, заправо је позив упућен појединачном читаоцу, али намењен ширем, са циљем да се пруже информације о оном Лесковцу кога су чинили вешти мајстори и трговци, о специфичном лесковачком духу који је, нажалост, почео да одумире. Стога су у овој збирци присутна и носталгична осећања и неки *жал*, да се послужимо речником Боре Станковића, за прошлoшћу: „*Викали су не:/Паприкари, баитовани /Ситничари/Викали су не:/Трговци, ипекулант/Бађавције/Викали су не:/Содаџије, сладолеџије/Сластичари/Викали су не:/Музиканти, зајебанти/Забушанти/Викали су не:/Кочијаши, таљигаши/Рабаџије/Викали су не:/Ковачи, албатини/Мутаџије/Како не све несу викали/Они су викали/Ми смо ћутали/С`г ми викамо/Тој смо/Они ћутив.*“

И нимало случајно збирка *Лесковачка мајсторска писма* завршава се доласком јабанџија¹⁷⁸, а самим тим новог духа и промена. Отуда се завршни стихови могу схватити и као отворено питање упућено читаоцу: „Има још да се казује/Треба ли...“

У том смислу, посебно у свом завршном делу, збирка *Лесковачка мајсторска писма* има додирних тачака са циклусом *На Струги дућан да имам* (*На Струга дућан да имам*) македонског песника Косте Апостолова Солева, познатијег међу читалачком публиком као Коче Рацина. Циклус песама *На Струги дућан да имам* објављен је у оквиру збирке *Бели мугри* 1939. године у Самобору крај Загреба у штампарији Драгутина Шпулера. Полазећи од истоимене македонске народне песме и узимајући за мото циклуса народну пословицу „Занат је златан...“, Рацин са истом носталгијом пева о старим струшким мајсторима и занатлијама, о временима која су нестала, суптилно провлачећи алузију, преко мита о Краљевићу Марку и његовој волшебној сабљи, о неопходности повратка и обнављања која је приметна и у стиховима Радета Јовића.¹⁷⁹

¹⁷⁸ 296 Именица јабанџија означава странца.

¹⁷⁹ С обзиром на то да би испитивање веза и односа између циклуса песама Коче Рацина *На Струги дућан да имам* и збирке стихова Радета Јовића *Лесковачка мајсторска писма*, како у формалном тако и у тематско-мотивском, стилском и семантичком погледу, могла бити тема засебног научног рада, овде смо указали само на њихову елементарну сличност.

%

ДОБРА МИСЛА ОРО ИГРА: ПОСЛОВИЦЕ, ИЗРЕКЕ И ДРУГЕ КРАТКЕ ФОРМЕ ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА - Књига Добра мисла

оро игра: пословице, изреке и друге кратке говорне форме лесковачког краја настала је у оквиру истраживачког рада на пројекту Књижевни живот на југу и југоистоку Србије у XIX и XX веку, који је био реализован у Центру за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу под генералним руководством академика Мирослава Пантића. Књига представља обимну збирку паремија прикупљених на подручју Лесковца и околине и приређивача, др Данијелу Костадиновић, несумњиво увршћује у низ врских познавалаца паремиологије у Јужној Србији.

Осим пословица, изрека и других кратких говорних форми из рукописне збирке приређивача, књигу чине и паремије које су се нашле у различитим изворима – од паремиолошких, етнографских, лексикографских и дијалектолошких студија до индивидуалних књижевних остварења писаних говором овог краја (призренско-јужноморавски дијалекат). Захваљујући чињеници да су у употреби били извори из различитих временских периода (од 1889. до 1997. године), читаоцима је пружена прилика да, осим сагледавања грађе, имају увид и у континуитет и карактер измена и развоја ове врсте народних умотворина. Књигу, сем паремиолошке грађе, чине и уводно обраћање приређивача, речник мање познатих речи, попис извора из којих је преузета грађа, као и попис цитиране литературе.

Приређивач нас у уводном обраћању упознаје са начином на који је у доступним изворима презентована паремиолошка грађа, при чему изводи закључак да су у њима паремије само пописиване без икаквих или недовољних покушаја да се оне и класификују. Управо због чињенице да су се у понуђеним изворима, поред пословица, измешане нашле и остале кратке говорне форме, приређивач усмерава своју активност на класификовање грађе и издвајање посебних врста кратких говорних форми, желећи да, притом, представи што обимнију грађу.

Грађа је у књизи класификована на следећи начин: *Пословице (праве, анегдотске, дијалашке, стиховане); Изреке; Остале кратке говорне форме (поређења, благослови, клетве, заклетве)*. Свестан недостатака које има азбучни редослед презентовања грађе, приређивач се, ипак, опредељује за њега сматрајући да грађа систематизована на тај начин има већу прегледност, те да је стручно употребљивија.

Након уводног обраћања, читаоцима је презентована изузетно обимна грађа, тематски разнолика, различитог порекла и структуре, грађа која је локалног, али и општег и интернационалног карактера.

Радом *Тело у кратким говорним формама лесковачког краја* презентовани су паремиолошки искази (пословице, изреке, поређења,

клетве и заклетве) прикупљени на подручју Лесковца у којима се срећу називи тела и испитиване су њихове функције. Ослањајући се на класификацију Миливоја В. Кнежевићева понуђену у *Антологији говорних народних умотворина* и на класификациону схему Твртка Чубелића, који поређења третира само као подскуп пословица подводећи их под одредницу пословице фразеологизми, у раду *Народна поређења из лесковачког краја* извршена је систематизација грађе прикупљене на подручју Лесковца и околине на права и супротна поређења и успостављена дистинкција између *пословичких поређења*, које имају функцију правих поређења, и *поређења у дословном смислу* без пословичког значења. С обзиром на то да лесковачки говор припада призренско-јужноморавској зони српског језика, те да је у потпуности очувао своју српску, штокавско-екавску карактеристику, да обилује архаизмима, турцизмима, као и да се у погледу лексике битно разликује од стандардног српског књижевног језика, на крају рада, као засебан прилог, дат је и речник мање познатих речи. На тај начин, презентована грађа учињена је доступнијом и разумљивијом широј читалачкој публици.

%

НАРОДНА ПОРЕЂЕЊА ИЗ ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА - У раду је презентована грађа везана за народна поређења из лесковачког краја. Поређења су, сходно Кнежевићеву класификацији, систематизована на права и супротна поређења, а такође је успостављена и разлика између *пословичких поређења*, која имају функцију правих пословица, и *поређења у дословном смислу* без пословичког значења којима смо се у раду и бавили. С обзиром на то да лесковачки говор значајно одступа од српског књижевног стандарда, на крају рада, као посебан прилог, дат је Речник мање познатих речи, који ће, надамо се, омогућити боље разумевање понуђене грађе.

%

Вук Стефановић Караџић насловио је своју књигу *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*, при чему је пословичке исказе разделио на две скупине: на оне „које се свагда једнако говоре“ и на оне „које се различно говоре“ (КАРАЏИЋ 1967: 18). У „друге различне као оне у обичај узете ријечи“ можемо сврстати поређења која чине предмет нашег рада. Поређење се дефинише као „зближавање, довођење у суоднос двију појава на темељу њихове сличности или подудараности у једној или више особина, па се једна од тих појава сликовито приказује, објашњава, афективно појачава успоређивањем с другом“ (ДУКАТ 1992: 622), или као „необично захвална, експресивна, живописна и поетска грађа, од које постаје јак и сажет, фигуративан, понајпре метафорички израз. По својој каквоћи и намени поређења стоје на прелазу између говорних израза дословног и говорних израза преносног значења“. (КНЕЖЕВИЋ 1972: 12).

Разлика између пословица и „у обичај узетих ријечи“, у које се убрајају и поређења, није оштра. Сходно томе, поређења би се могла поделити на поређења која се срећу у функцији правих пословица, а која бисмо могли подвести под одредницу *пословичка поређења* (нпр. Брак си је ко лутрија; Жена си је ко гвоздена кошуља) и *поређења у дословном смислу*, дакле поређења без пословичког значења, која заправо и чине предмет нашег истраживања (нпр. Бел ко сирење, Развукује се ко пометина).

Поређења су била тема бројних истраживања у области народне књижевности, посебно у области паремиологије, науке која се бави испитивањем и тумачењем пословица и других кратких говорних облика. Овом приликом издвојили бисмо *Антологију говорних народних умотворина* Миливоја В. Кнежевића у којој је аутор извршио поделу на права и супротна поређења. (КНЕЖЕВИЋ 1972: 12-13) У оквиру своје класификационе схеме Твртко Чубелић поређења третира само као подскуп пословица подводећи их под одредницу пословице-фразеологизми и истичући да је у овом „подскупу пословица фразеолошки карактер најпотпуније изражен.“ (ЧУБЕЛИЋ 1975: LXIV) Неки, пак, истраживачи и приређивачи, попут Марије Клеут, у својим класификацијама не одвајају поређења од осталих кратких говорних облика у чему су блиски Вуку Ст. Карацићу¹⁸⁰, али их разврставају по тематским скуповима о човеку, људском телу, жени, богу, ђаволу, свету, животу и смрти и слично. (в. КЛЕУТ 2010).

Прикупљањем и проучавањем пословица, изрека, поређења и других кратких говорних облика из лесковачког краја бавили су се Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954), Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1964: 54-58; ЂОРЂЕВИЋ 1970: 89-112), Јоца Михајловић (в. МИХАЈЛОВИЋ 1968: 107-113; МИХАЈЛОВИЋ 1970: 110-120), Данијела Костадиновић (в. КОСТАДИНОВИЋ 2000), али су се амбиције сакупљача, до појаве наше књиге *Добра мисла оро игра*, објављене 2000. године, завршавале на њиховом пописивању, без икаквих или недовољних покушаја да се оне систематизују и класификују (делимичан изузетак чине радови Јоце Михајловића).

Грађа коју нудимо у овом раду добрим делом је објављена у књизи *Добра мисла оро игра*, али смо је за ову прилику допунили новим поређењима које смо у међувремену забележили, а које прикупљамо, као и друге народне умотворине из лесковачког краја, више од десет година. Иако у књизи *Добра мисла оро игра* постоји знатно већи број поређења, од којих су многа преузета од других записивача и из различитих извора,

¹⁸⁰ Иако је сам Вук Ст. Карацић посебну пажњу обраћао на питање како се и на који начин исказује и изражава пословички смисао и у складу с тим их поделио на оне које се „једнако говоре“ и оне које се „различно говоре“, дао је класификацију пословица по азбучном редоследу сврставајући пословице, изреке, поређења и друге кратке говорне облике у равноправну пословичку грађу, што је свакако допринело, како наводи Твртко Чубелић „прегледности и практичкој, стручној употребљивости, док се је врло мало говорило о самим пословицама. Заправо ништа“ (ЧУБЕЛИЋ 1975: LVI).

ми смо се одлучили да овим радом прикажемо само она поређења која смо сами забележили на терену. Будући да у народним поређењима из лесковачког краја срећемо две поредбене копуле „ко“ и „к`ко“, а да је поредбена копула „к`ко“, у којој је сачуван полуглас, данас готово избледела из говора Лесковчана, одлучили смо се за прву варијанту. Сам полуглас обележили смо у раду апострофом из практичних разлога иако сматрамо да је знак „с“ (шва) прикладнији. Африкату „s“ у раду смо обележавали графемом „дз“.

С обзиром на чињеницу да лесковачки говор припада призренско-тимочкој зони српског језика, односно да се подручје лесковачког говора простире на северу до Брестовца, на југу и југоистоку до Пискупова, Власотинца и Грделице, али, како наводи Александар Белић, „не источније од пруге која везује Рамни дел и Купиновицу“ (в. БЕЛИЋ 1905), да је лесковачки говор у потпуности очувао своју српску, штокавско-екавску карактеристику, да обилује архаизмима, турцизмима, те да се у погледу лексике битно разликује од стандардног српског књижевног језика, као засебан прилог дали смо и Речник мање познатих речи како бисмо презентовану грађу учинили разумљивом ширем читалачком аудиторiju. Из истих разлога, уз поједина поређења навели смо и додатна објашњења.

У даљем тексту прилажемо грађу коју смо, по угледу на поменуту Кнежевићеву класификацију, систематизовали на тај начин што смо поређења поделили на права и супротна поређења.

ГРАЂА:

а) права поређења

Ака се ко коло без наплат. Каже се за човека који узалуд ради. Лута без циља. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*) Варијанту: Ака се ко коло без наплати забележио је Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 659).

Балдиса ко пцето. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)

Бачка се ко свиња у блато. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Бега ко ђавол од тамњан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149). Ово поређење забележили су и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 46) и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 659).

Бел ко сирење. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Бел ко булка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Бере ко пета гној. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149). Ово поређење забележили су и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 63) и

Јоца Михајловић (в. МИХАЈЛОВИЋ 1968: 110).

Бесан ко куче к`д га пуштив од ланац. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)

Бечи се ко крава на изјаловче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Бије ко Св. Илија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Блаји ко овца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Блед ко да му је ташта исисала крв. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 149)

Боде ко с иглу. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Боде ко с ножеви. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Буљи ко буљина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Ватија се за реч ко пијан за тарабу. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Ватија се ко сироме за патку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Вије ко задушна баба. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Вије се ко црв у рану. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150.) Ово поређење забележили су и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 64), Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 661) и Јоца Михајловић (в. МИХАЈЛОВИЋ 1968: 112).
 Вика ко по орла. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Води га ко краву с јулар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Водив се ко петак и субота. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Водив се ко Сима и Дима. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Врзали смо се за Лесковац ко куче за сицимку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Врну се ко посран голуб. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150. Ово поређење пронашли смо у књизи Добривоја С. Каписазовића *Лесковачке заврзламе и чарламе* (в. КАПИСАЗОВИЋ 1980: 16).
 Вртив га ко точак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Врти се ко брљива кокошка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Врти се ко кусо кравче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Врти се ко кусо куче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Врти се ко кусо петле. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вуче ко мрав. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вуче се ко згажено куче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вуче се ко липсано маче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вуче се ко липсотина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вуче се ко метиљава овца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Вучев се ко црева. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Гига се ко на гигаље. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Глава му ко лојзарска кова. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Глава му ко буздован на Краљевића Марка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:151)
 Глава му ко на вола. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Гладан ко курјак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Гладан ко кер. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Гледа ко крава мртво теле. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Гледа ко Карча бивол. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 151)
 Гледа ко младеневеста. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Гледа ме ко да сам му сви живи заклаја. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:152)
 Глића ко шатка трице. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Глође ме ко куче коску. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Глође ме ко свињску ногу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Глув ко топ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Глуп ко танакија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Глуп ко Торник. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Глуп ко точак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Гол ко пиштољ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Д кће ко да има асму. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дави га ко змија жабу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)

Девојке ко сојке. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Девојче ко грутка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дигла главу ко гуска у маглу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152.) Ово поређење забележио је и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 663).
 Диге се ко попарен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дobar ко врућ леб. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дobar ко лебац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дођо ко шугав зајац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Досадан је ко стеница. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153.) Варијанту: Досадан ко стеница забележио је Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 54).
 Дотерало се ко за сабор. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дотерало се ко селско дете за куле доктора. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дотерује се ко младенева. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дочека ме ко на нож. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дошеја ко гробник. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дошеја ко коруба. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дреме ко мува на мокра муда. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дреме ко младенева у нову кошуљу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Дреме ко сојка на југовину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153.) Ово поређење забележили су и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 59) и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 663)
 Држи ко за очи. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Жљува ко да једе сламу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Жмије ко коњ на празно јасле. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Жмије ко мачка испод накладено кубе. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Жмије ко ћуран на мотку. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Жут ко восак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Жут ко лимун. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Жут ко свећа. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Забраздија ко вол у купус. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Забрљавила се ко мачка у сланину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Забуљија ко маче уз бучку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Завива ко кучка на месечину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Загораја ко цигански тигањ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Загракаше ко чавке на мршу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Задробија ко млински камен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Задужија се ко Грчка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Зазнојија се ко да је парадајс под леју садија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Залепија се ко дроз за грозје. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Залепија се ко таксена марка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Залетеја се ко куче за воду. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Залетеја се ко мушица на сирутку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Залића ко муве гомна. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 154)
 Заоди ко маче око бучку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Запатили се ко пировина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Запеја ко нерез. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Запеја ко свиња на јер`м. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155.) Ово поређење забележио је и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 664).
 Запенија ко сивоња. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)

Заудара ј _____ □ ко цибра. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збори ко да му је врућ качамак у уста. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збори ко из б`чу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збори ко из кацу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збори ко да му је гомно под језик. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збраја се ко терајеж. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Збрали се ко да игра мечка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Згази га ко Паћа питу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Згрчија се ко да га је сраћка уватила. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 155)
 Здрав ко тресак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Здрвенија се ко кочан. Каже се за оног ко се смрзнуо или за оног ко је преминуо.
 (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Зинуја ко клен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Знаје га ко лошо време. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Игра ко на воду. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Игра ко на млад месец. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Идев ко на почудиште. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Иде ко алва. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Иде ко вејка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Иде ко подмазано. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Избуљила очи ко цивцан груди. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Извалија се ко шаров пред праг. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Изврзани ко свињска црева. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Издиза се ко маче од таван. Каже се кад се неко превише хвали или
 говори глупости. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Издуја се ко да су га челе јеле. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Издуја се ко теле у росну детелину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Изели прасе ко мачка миша. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Израснула ко топола. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Израснула ко бучумика уз клозет. Каже се кад се жели умањити девојачка лепота.
 (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Изровија очи ко бивол. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157) Ово поређење
 забележио је и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 42).
 Изрота га ко бивол кучку. Каже се кад неко неког нагрди. (КОСТАДИНОВИЋ:
рук. збирка) Варијанту: Изротаја га ко бивол кучку забележио је и Драгутин М.
 Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1985: 211).
 Има дупе ко шиник. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Имам груди ко амбар, па берем, берем, берем, док неки пут све
 одјед`нпут не издушим. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Искрвила се ко притка за леју. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Искрши га ко кисел леб. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Искрши гу ко стару канту. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Искуба гу ко кокошку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Исполегали ко кокошке. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Исправија се ко да има кол`ц у грбину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Испречија се ко дирек. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Испрсија груди ко цивцан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Истега се ко јалова лесица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Иструћали се ко пращи. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)

Исуши се ко чемерика. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Ишчокљан ко меанциски праг. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157) Ово по-
 ређење забележио је и Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 47).
 Ицепен ко циганско решето. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко ловција зајца с дрмлију. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко пиле дзиву. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко поганци празну врећу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко поп сарму на задушницу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко свиња мрсан цак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко сељак ладно пиво пред задругу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ицепи га ко шифон. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Јак ко бик. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Јаша га ко вола. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Јаша га ко магарца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Једе ко свиња. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Јури га ко Бог ђавола. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 К`к`в је ко да је на бућку ватан. Каже се за неугледног човека.
 (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ко рипчики без воду. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Ква је ко караконцула. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158) Варијанта: Каква је ко
 караконцула среће се у *Речнику лесковачког говора* Бране Митровића (в.
 МИТРОВИЋ 1984: 143).
 Клати се ко муда у косидбу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Клати се ко патка у зору. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 158)
 Кљује ме ко сврака мрзло гомно. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да га је крава жвакала. Каже се за неуредног човека. (КОСТАДИНОВИЋ
 2000:159)
 Ко да га је одсекла од гузицу. Каже се кад личи на неког, обично се
 мисли на мајку или на оца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да га фрљи поза мене. Јести, а не заситити се. У истом значењу
 често се користи и изрека: Дадо га на ђавола. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да једе тел. Каже се за мршаваг човека. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да је у земљу пропало. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да капку крв нема. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да леб неје јеја. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да сам га попарија с врелу воду. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Ко да му је од татка остануло. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Ко с ексери да се рани. Каже се за мршаваг човека. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Крије се ко змија ноге. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Л`же ко недокрстен. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Л`же ко куче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Л`же ко стар Циганин. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Л`же ко Циганка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Л`жљив ко сојка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Лаје ме ко куче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 159)
 Лапка ко куче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Легло ко мртвак у сандук. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Лепив гим се паре за прсти ко чичак за руно. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Лепи се ко крљеж за овцу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)

Лепи се ко шамар за будалу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Лепи се ко шамар за тил. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Лизнуја ко куче полог. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Личив ко јајце на јајце. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Личив ко расечена јабука. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Ломоти ко празна воденица. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*) Варијанту: Ломоти ко празна воденица забележили су Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 54) и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 668; ЂОРЂЕВИЋ 1970: 95). Ми смо се одлучили за глаголски облик „ломоти“, јер смо тако чули од извора.
 Лош ко лош д`н. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Луња се ко глува кучка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Луња се ко крња крава. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Љуто ко цинче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Мава ко поп с кандилницу. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Маје се ко глува кучка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Маје се ко недобивен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Маје се ко убивен у главу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мек ко душица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Меље ко клопетало. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Меље ко празна воденица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мења ги ко матрапаз коњи. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мења ги ко чарапе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мрачно ко у чижму. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мрда ко да су ву кондрци у дупе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мртав ко свећа. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Мува се ко муда кроз цепене гаће. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Мучи се ко ђавол у тињу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Навалија _____ Q _____,ко Здравко на спржу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Навалиле ко чавке на мршу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Нагорела ко циганска тојага. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162) Варијанту: Нагореја ко циганска тојага забележио је Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 37).
 Награиса ко жути. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Нагрули ко јагањчики на туђ тор. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Надуја се ко да је с осе спаја. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Напатили се ко зајци. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Натрпано ко у цигански логор. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Нашаран ко ускршње јајце. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Не дава ко куче коску. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Не двојив се ко Б`дњи вечер и Божић. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Не сматра ме ко куче у јендек. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Ништо си не знаје ко животињка к`д се окоти. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Облића ко стршљен око трмку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Образи му ко детиње дупе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Обрћа се ко жер. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Овртеја се ко зло време око голога човека. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:163)
 Остаде ко посран. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Офуцан ко стар цулов. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)

Офуцана ко манастирска мачка. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Очи су му ко дзивт. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Очи су му ко филцани. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Паде ко камен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Паде у севдак ко сливче у гомно. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Паднуја ко плот. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пасује ко шамар по шију. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко буре. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко гузица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко земља. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко летва. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко љуљка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко маљица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пијан ко чеп. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пије ко смук. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пије ко сунђер. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пишти ко црв у дрво. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пландује ко сојка у примку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Подуја ко челарски приправник. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Познавам га ко црвено јајце на Велигден. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:165)
 Поје ко славуј из бару. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Покварен ко мућак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Помодреја ко жељудица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Помодреја ко измрзли купус. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Потура ко кукавица јајце. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Поцрвенеја ко сува поприка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прди ко задружна кобила. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прди ко јабукарска кобила. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прди ко кобила к`д гу претоварив у купус. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:165)
 Прежива ко крава. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прежмава ко кукумевка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165) Ово поређење забележио је и Јоца Михајловић (в. МИХАЈЛОВИЋ 1970: 112)
 Преплића ноге ко метиљава овца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Претопара се ко гледана курва. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прореди ми зуби ко тарабе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Протеза се ко гладна година. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Пукла му челенка ко тиква. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Пун ко буре. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Пун ко око. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Пуштило корење ко ора. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Работи ко сат. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Работи ко тресак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Работи ко Црнац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Радује се ко дете за сиску. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Ражљебила се ко Тривунова кобила. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Разбацано ко пролив по цбуње. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Развртела дупе ко удовица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Развукла се ко глиста на кишу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Развукује се ко пометина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)

Разјарен ко курјак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Разлетели се ко коледари. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Распучија се ко лубенче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Распучија се ко тиква. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Растезав се ко свињска црева. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Растресла се ко крава. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Расушија се ко буре. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Рацавтела се ко петунија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Рацавтела се ко ружа. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Раширија се ко ага. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Раширија се ко да је цел свет освојија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Раширија се ко кокошка над пилики. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Раширија се ко пировина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Рије ко свиња с прњицу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Ринта ко кирицијски коњ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Рипа ко заклана кокошка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Ружан ко куче у цегер. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Ружан ко лопов у дванес. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Рутав ко мајмун. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Сама ко глува кучка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Свађав се ко јетрве. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Свађав се ко Цигани. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Седи ко Турчин. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Седи ко на игле. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168) Варијанту: Седи ко на чепељушке (чепељушка=игла), забележио је Брана Митровић (в. МИТРОВИЋ 1980: 364).
 Сикти ко змија троглавка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Скрстила руке ко богомољка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Смотаја се ко клубе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Смуча се ко божјак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Сп`шкаја се ко неполивена поприка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Спије ко гузица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Спије ко заклан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Спије ко заклано јагње. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Спије ко на грању. Има лак сан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Спрегла се ко две паре у кесу. Каже се за жену која је циција. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Стиснуја се ко да га је мајка у стипсу бањала. Каже се за мушкарца који је циција. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Страшљив ко зајац. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Сув ко вејка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Сув ко притка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Сув ко тутка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Сув ко ч`чкалица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тврд ко камен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тврдоглав ко мазга. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тепан ко бивол у купус. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тепан ко турски младожења. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тера га ко ђавол Циганина. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)

Тера га ко керови зајца низ брег. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тешко ко туч. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Траска ко стара воденица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Треба ми ко лебац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тресев му се руке ко да је аманет изеја. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170).
 Ово поређење забележио је и Драгутин М. Ђорђевић (в. ЂОРЂЕВИЋ 1958: 675).
 Тресе глас ко куче ланац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тресе се ко да је живци изгубија у рат. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тресе се ко кучка од суви бес. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тресе се ко питије. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тресе се ко прут. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тропа ко маче на таван. Каже се кад неко говори глупости. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Тропа ко танакија. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 170)
 Трпи ко кучка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Трупа с ноге ко коњ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Трчи ко ждребе пред руду. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Трчи ко клисар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Трчи ко овца на сол. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ће плати ко вук с кожу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћу пукнем ко крљеж. Обично од муке. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћу се утепам ко сироче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћутиш ко клен. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171) Ово поређење пронашли смо у књизи Ненада Кражића *Будење, (монодраме и драмолет)* (в. КРАЖИЋ 1981: 10).
 Ћути ко купен пет`л. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћути ко курва. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћути ко млатка у понеделик. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћути ко мулац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ћутање ко на парастас. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*) Ово поређење пронашли смо у књизи Сретена Динића *Наша работа*, комад из лесковачког живота с певањем у пет чинова (в. ДИНИЋ 1925: 38).
 Убава ко лутка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Убачкаја се ко прасе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Угојила се ко мечка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Ударија ко вол на јер`м. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Ударили га ко дзиву од калдрму. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Удрвила се ко да је прогутала мотку. Каже се за уображену жену. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Улетеја ко шаче у брзак. Каже се када неко донесе исхитрену одлуку, или га преваре. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Унуче ко куче. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Узбиљија се ко маче уз бучку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Узбиљија се ко прасе кад мочка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Уплеја се ко пиле у кучине. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Урасја ко гомно у траву. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Успрчија косу ко пет`л кресту. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Усукала се ко куса биволица. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Утврдија главу ко коњ. Каже се за тврдоглавог човека. (КОСТАДИНОВИЋ 2000:172)

Утепа се ко маче од таван. Каже се кад неко изговори глупости. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Утовила се ко свиња рањеница. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Утрпује се ко гра на Божић. Каже се за наметљиву особу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Ућутаја се ко млатка. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Уштркљала се ко крава. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Фаћа ги ко паук муве у мрежу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Цвили ко змија у трн. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Цвили ко кучка на ланац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Целивав се ко тетке на пијац. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Целивав се ко Цигани на вашар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Црвен ко рак. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Црн ко ђавол. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Црн ко катран. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Црн ко дзивт. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Чека га ко печен леб. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Чеша се ко шугава овца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Чивта се ко бесна кобила. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Чува ко девојка поштење. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Цгаје ко Циганка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Шарен ко сврака. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Шепури се ко гугутан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Шетав ме ко певаљку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Шири се ко врабац у дуд. Каже се за хвалисавог човека. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)
 Штрба баба ко тестера. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 174)

б) супротна поређења

Бодe ко ћорав манистра. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Весело ко на погробину. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Воли гу ко кучики Циганку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Волив се ко миш и мачка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Воли га ко квачка црну врцу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Вредан ко доњи воденични. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 150)
 Голем ко глава у маче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Гоји се ко змија на трн. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Дете ко бомбонче на ластешче: куде га од`пнеш, там одлети. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152)
 Добар ко јабука благичка. Каже се за рђавог човека. Уместо поређења често се у истом значењу употребљава само изрека: Благичка јабука. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 152) Варијанту: Добар ко благичка јабука забележио је Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 37)
 Држи ко чичак за огледало. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Држи се ко Коце симиција за тарабу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 153)
 Зрел ко гњила крушка. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 156)
 Истискује се ко гладан на срање. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 157)
 Лети ко мува без главу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)

Личи му ко катанац на кочину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Личи му ко на магаре самар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Личи му ко на пиле сиске. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Личи му ко на Циганче дзива. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 160)
 Мазна ко невеста пред прво спање. Каже се за лукаву особу. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Миран ко бува у гаће. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 161)
 Надуја се ко р`жен леб. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 162)
 Неће пијење ко божјак баницу. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*) Варијанту: Не воли пијење ко божјак баницу забележио је Сергије Димитријевић (в. ДИМИТРИЈЕВИЋ 1954: 79).
 Обелеја образ ко чавка чело. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Огојила се ко притка за парадајс. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Окретан ко бивол у тињу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Опасан ко штрба мачка и згажен терајеж. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 163)
 Плива ко секирче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 164)
 Пожурија ко жељка преко угар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Покретан ко доњи воденични. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Почистили ко лесица с реп. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Прати ме срећа ко куче тојага. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Притресја се ко сиром за волови. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Провеја се ко бос по трње. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 165)
 Провеја _____ се ко куче на мос. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Пун с паре ко жаба с длаку. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Работи ко врзан. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 166)
 Развртела дупе ко сиротињско н`ћве. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Разбира се ко могоаре у кантар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Развијен ко цивзан у коленца. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Развијотка ко мотка. (КОСТАДИНОВИЋ: *рук. збирка*)
 Развреднила се ко снајка у понеденик. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Разуме се ко Марица у кантар. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Разуме се ко Марица у онуј работу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 167)
 Саставили се ко гроб и крстача. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Све знаје ко селска учитељица пред пендзију. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Сигуран ко врбов клин. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Сија се ко цигански тигањ. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 168)
 Среди га ко Зорка Благоју са секирче. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Среди га ко Панта бабу за Врбицу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Средија га ко свиња бачу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 169)
 Уватија се ко ћорав за тојагу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 171)
 Ужива ко маче у детиње руке. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Ужива ко миш у гвожђарску радњу. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 172)
 Фаћа се за реч ко смола за кучину. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)
 Фираје ко зеље у дупе. (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 173)

Прилог: Речник мање познатих речи

а́кам, несвр. 1. муштрам, прогоним; 2. узалудно се трудим; 3. злостављам, физички искориштавам; 4. грдим.
ба́чкам се, несвр. купам се у блатњавом виру.
бо́жјак, м. просјак, убоги човек.
брљив, прид. блесан, лудак.
бу́ћка, ф. бућкалица.
бучумика, ф. л. врста отровне зељасте биљке.
ве́јка, ф. грана.
гига́ље, ф. мотке са раклама за ходање преко мочварног земљишта.
глића́м, несв. гутам
дире́к, м. греда; дрвени стуб.
же́љка, ф. корњача.
жељудица, ф. желудац живине, бубац.
же́р, м. жеравица, жар.
жмијем, несвр. жмурим.
карако́нцула, ф. вештица.
ка́рча, прид. црномањаст.
клопета́ло, н. 1. звоно овна предводника; 2. даска за објављивање црквене службе.
колó, н. точак.
ко́ндрк, м. немирлук, несташлук, враг.
кору́ба, ф. кора.
коча́н, м. корен кукурузног клипа.
кукума́вка, ф. 1. кукумавка; 2. жена која плаче, нариче.
љу́љка, ф. љуљашка.
маљица, ф. маљ.
матрапа́з, м. трговац разноврсном марвом.
мрша, ф. стрвина.
му́лац, мазгов.
нерез, м. вепар за бокорење свиње.
погробина, ф. загодно јело и пиће.
поло́г, м. јаје које се стално налази у кокошињем гнезду, насад.
помéтина, ф. 1. постељица; 2. нечистоћа, прљавштина.
почу́диште, н. чудо, призор.
примка, м. справа за ловљење птица.
прњица, ф. њушка, нос.
сэвдак, м. љубав, љубавна чежња и страст.
сицимка, ф. узица, парче канапа.
сп`шкам се, свр. ослабим, истопим се, иструлим, скапам се.
спаштра, ф. лош, рђав посао.
спре́гнем, свр. удвостручим.
танакија, ф. лим.
тел, м. 1. жица; 2. метални конац за вез.
тера́јеж, м. јеж.
тил, м. врат, задњи део врата.
трмка, ф. кошница од прућа и сламе, вршкара.

тропам, несвр. лупам, стварам буку.
тутка, ф. сасушена стабљика конопље.
филца́н, м. шољица за кафу.
фирáјем, несвр. напредујем, развијам се.
челéнка, ф. средина главе, лобања.
чепáтим се, несвр. дерем се, вичем.
дзива, ф. слина.
дзивт, прид. црн.
цгáјем, несвр. упорно тражим.
цивца́н, м. врабац.
цинче, н. 1. ситна, љута папричица; 2. неразвијено ситно дете.
цулóв, м. пас.
шиник, м. суд за мерење жита.¹⁸¹

¹⁸¹ ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА: БЕЛИЋ, Александар. *Дијалекти источне и јужне Србије*. Београд: Срп-ска краљевска академија, 1905; ДИМИТРИЈЕВИЋ, Сергије. *Грађа за проучавање Лесковца и околине*. Св. I. Лесковац: Напредак, 1954; ДУКАТ, Здеслав. „Поређење (поредба)“. *Речник књижевних термина*. 2. допуњено изд. Београд: Нолит, 1992, стр. 622-623; ЂОРЂЕВИЋ, Драгутин М. *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*. Књ. 31. Београд: Научно дело, 1958, стр. 655-657, 659-678; ЂОРЂЕВИЋ, Драгутин М. „Народне изреке и пословице“. *Наше стварање* VIII/1-4 (1964): 54-58; ЂОРЂЕВИЋ, Драгутин М. „Нешто о лесковачким народним умотворинама“. *Наше стварање* VII/1-2 (1970): 89-112; КАРАЏИЋ, Стефановић Вук. *Српске народне пословице*. Приредио Мирослав Пангић. Београд: Просвета, 1967; КЛЕУТ, Марија (прир.). *Једноставни облици народне књижевности*. Нови Сад: ИЦ Матице српске, 2010; КНЕЖЕВИЋ, Миљивоје В. (прир.). *Антологија говорних народних умотворина*. Нови Сад/Београд: Матица српска/Српска књижевна задруга, 1972; КОСТАДИНОВИЋ, Данијела (прир.). *Добра мисла оро игра*. Књ. 1. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ/СГ за српски језик и књижевност, 2000; МИХАЈЛОВИЋ, Јоца. „Лесковачке изреке“. *Наше стварање* XV/1-2 (1968): 107-113; МИХАЈЛОВИЋ, Јоца. „Лесковачке пословице“. *Наше стварање* XVII/5- 7 (1970): 110-120; ЧУБЕЛИЋ, Твртко (ур.). *Усмене народне пословице, питалице, загонетке*, Загреб: _____ Либер, 1975; ИЗВОРИ: ДИНИЋ, Сретен. *Наша работа (комад из лесковачког живота с певањем у пет чинова)*, Ниш: Св. цар Константин, 1925; ДИМИТРИЈЕВИЋ, Сергије (ур.). *Грађа за проучавање Лесковца и околине*. Св. I. Лесковац: Напредак, 1954; ЂОРЂЕВИЋ, Драгутин М. *Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави*, Београд: Научно дело, 1958, стр. 655-657, 659-678; КОСТАДИНОВИЋ, Данијела (прир.). *Добра мисла оро игра*. Књ. 1. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ/СГ за српски језик и књижевност, 2000; КОСТАДИНОВИЋ, Данијела. *Рукотисна збирка*; КРАЖИЋ, Ненад. *Будење, (монодраме и драмолет)*. Власотинце, 1981; МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*. Књ. 32. Лесковац: Напредак, 1984; МИХАЈЛОВИЋ, Јоца. „Лесковачке изреке“. *Наше стварање* XV/1-2 (1968): 107-113; МИХАЈЛОВИЋ, Јоца. „Лесковачке пословице“. *Наше стварање* XVII/5- 7 (1970):110-120;

XV

ЈЕЗИК ЗАВИЧАЈА - ТОМИСЛАВ Н. ЦВЕТКОВИЋ О ЛЕСКОВАЧКОМ

ГОВОРУ - Појава књиге Рада Јовића „Ђораво злато” – стихови старовремски, 1988. године (*цртеж и манускрипт Слободан Костић - Коста*), наишла је на благодан пријем читалаца, а и код критике. У издању Удружења писаца општине Лесковац објављена је, у нешто проширеном облику, и под другим насловом: „Наша чаршија”- стихови старовремски, друго издање, „Ђораво злато” (1997).

Пре појаве Јовићевог Ђоравог злата, Ненад Кражић је објавио две монодраме (Зорка Мантина и Копе Шустер) и драмолет (Нек иде и јуже), 1981. године, под заједничким насловом „Будење”. Значајно је поменути да је рецензент „Будења“ био професор Јован Јоца С. Михајловић, врстан зналац лесковачког говора и аутор књиге „Лесковачки говор” (1977). Др Момчило Златановић, други рецензент „Будења“ истиче: Ненад Кражић до присности познаје дијалекатске особине лесковачког говора. Поред тога зналац је и многих локалних пословичних поредби и изрека. Њих је изванредно уткао у монологе и дијалоге и тако потпуније дочарао староградску лесковачку средину.”

Гордана Томић - Радојевић објавила је 1989. године збирку песама Исцв’тена стрњика”. Ђорђе Ј. Јанић, књижевни критичар у рецензији бележи: „Збирка песама Гордане Томић Радојевић састављена је од изразито лирских песама писаних у дијалекту, што им даје посебан шарм, чији је уметнички ниво врло висок. Она представља драгоцен допринос развоју дијалекатске поезије код Срба и освежење у савременој поезији.” Бриљантна књига записа Саве Димитријевића „Свеће у снегу”, људи и сокаци старог Лесковца (1990), „Камењ на памет” (1994), „Баче поголеме од сокаци” (1994) – такође су писане у дијалекту. У дијалекту „на лесковачком” пре (Другог светског) рата писали су: Наталија Драгомировић („Лесковчани у Паризу”), Сретен Динић („Наша работа”), Добровоје Каписазовић (Лесковачке чараламе и заврзламе”), Драгоњуб М. Трајковић („Ладовинке и фотељке”), Брана Митровић („Искрице из Дубочице”).¹⁸²

¹⁸² Томислав Н. Цветковић, О лесковачком говору с поводом“, Помаку, бр. 3, јануар-март 1998. године, стр. 1. *Напомена:* Томислав Н. Цветковић је рођен 18. јула 1933. године у Горњем Синковцу, селу надомак Лесковца. Основну школу је похађао у Турековцу, гимназију у Лесковцу, Филозофски факултет завршио у Скопљу, Високу школу друштвено политичких наука у Београду. Објавио је пет књига поезије: „Отимања”, Наша реч, Лесковац, 1968, „Веку ветру”, Стражилово, Нови Сад, 1974, „Хисарски одзиви”, Слово љубве, Београд, 1979, „Земно време”, Градина, Ниш, 1984, „Увир”,

XVI ЖАК КОНФИНО И ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР

- Жак Конфино и Брана Митровић су први лесковачки приповедачи са извесном књижевном културом и у исто време са књижевним претензијама.¹⁸³

До (Другог) светског рата су изашле четири збирке Конфинових прича: „*Моји општинари*” (1934), „*Лица и наличја*” (1936), „*Мој Јоцко*” (1937) и „*Хумореске*” (1941). Оне су највећим делом посвећене Лескочанима и лесковачким Јеврејима. „Конфино је започео свој приповедачки рад као приказивач архаичне јеврејске општине у Лесковцу, једне заједнице где је живот био диригован искомским верским регулама... (...) Али Конфино није сликар-приповедач, јер у његовим списима, па ни у јеврејским причама чија му је тематика била најближа, уопште нема сликарског елемента, нема боја.¹⁸⁴

Причање у првој збирци, у „*Мојим општинарима*”, испуњено је бригом око организације црквене општине која има правила од 130 параграфа, а свега 18 општинара и „ил Светозар деветнаести” или око тога како да се уравнотеже општинске финансије одстрањењем тија – Грасје, која је постала права напаст, јер добровољне прилоге скупља у своју ташну, или

Књижевна заједница Нови Сад, 1991. године. Цветковић је објавио две збирке прича: „*Пукотине*”, Запис, УКС, Београд, 1979, „*Фотографија изнад кревета*”, Просвета, Београд, 1996. године; „*Лесковац – црвени град*”, романирану монографију (у коауторство), Народни музеј, Лесковац, 1989. године, добитник награде „*Драгојло Дудић*” Републичког одбора СУБНОР-а. Аутор је историјске драме „*Војвода Никола Скобаљић*”, која је доживела три издања: у Лесковцу (Народно позориште, 1972) у Београду (Издавачко предузеће Рад, 1994. и Завод за уџбенике и наставна средства, 2000. године). За драмски текст „*Алигатори*” – отужна комедија, добио је 1991. године награду „*Исак Самоковлија*”, Међународна заједница за културу Пљевља. Аутор је прве послератне драматизације култног романа „*Нечиста крв*” Борисава Станковића (Југословенска агенција, 1968) и нове верзије „*Доживљаја Николетине Бурсаћа*” Бранка Ћопића, 1971, која је извођена на сценама позоришта Лесковца, Приштине, Битоља, Скопља (Театар народности – на турском језику). Објавио је две поеме: „*Бакља комуне букти*”, 1979. и „*Од преслице до посветнице*”, 1984. Аутор је низа сценарија за ТВ Београд и радио (Београд, Лесковац): „*Староградски бисери*”, „*У спомен Жака Конфина*”, „*Кад засвира златна труба*” и др. „*Нечиста крв*” је три пута емитована преко Радио Београда, као и „*Војвода Никола Скобаљић*”, премијера и две репризе, а емитована је и преко Радио Лесковца и Радио 016, Лесковац. Објављивао је на македонском, бугарском, италијанском и француском језику. Добитник је Октобарске награде и Медаље града Лесковца, Златне значке културе и Вукове награда Културно-просветне заједнице Србије. Амерички биографски институт (Северна Каролина) доделио му је престижну награду „*Човек године 1997*” и уврстио га је у енциклопедију „*Миленијум славних*”. Цветковић је члан Удружења књижевника Србије, Удружења драмских уметника Србије и Удружења новинара Србије. *Напомена*: Опширније о Т. Н. Цветковићу видети студију Д. Коцића „*Лесковачки писци и њихово доба*” (Лесковац 2016).

¹⁸³ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 31. *Напомена*: Видети опширније Д. Коцић, Лесковачки писци –трагови и трагања” (Лесковац 2015) и Лесковачки писци и њихово доба (Лесковац 2016)

¹⁸⁴ Исто, стр. 31.

око тога како да се са лицитације мицвота (црквених обреда) уклони Аврам Каталин, који узима афтару на вересију; или како да се удоми општинска удовица тија – Амада, која је ницала где је нису сејали... која је знала све, видела све, чула све”, и никог није остављала на миру, или како да се тију – Менахем разведе од своје жене зато што је о празнику изнела на сто празну шерпу; итд. Сличне су му и остале јеврејске приче из друге и четврте збирке.¹⁸⁵

На унутрашњој страни омота друге збирке Конфинових прича „Лица и наличја”, написано је: „О Лесковцу и Лесковчанима морали сте да чујете. Можда их и познајете. Али сте несумљиво далеко од тога да их разумете потпуно ако их нисте упознали кроз ведри хумор *првог Лесковчанина у нашој литератури – Жака Конфина*. Конфино је пронашао старо мађионичарско огледало и пустио незлобљиво да се у њему огледају и једни и други (тј. православци и Јевреји), цео његов родни Лесковац и сво његови драги Лесковчани”.

Д. Трајковић у „Прегледу...” каже о тој збирци да се из ње „не види прави лик овога града” и додаје да је Жак Конфино (ставља под знаке навода) „*први Лесковчанин у нашој литератури*”.¹⁸⁶

По Трајковићевој оцени, „изузев донекле првог и последњег поглавља”, („Иза божјих леђа” и „Јоцко решава и крупнија питања”), „слику Лесковца не показује ни књига „Мој Јоцко”, коју је писац иначе пласирао као лесковачки роман.”.

(...) Додир живота у Лесковцу је површан. Ипак, у првом је дато као неко „земљиште радње” овог јединог али и неуспелог лесковачког романа, који као да се и не развија у лесковачкој средини, а у другом – једна конкретна слика у прилично живим локалним бојама, пуна динамике, реалистична слика која подсећа на оне из Сремчевих приповедака и која би можда била и боља да се не налази у низу других исто таквих и да Конфиново схватање друштва и збивања у њему није површно и магловито, мада с претензијама да буде исправно и јасно. У ново издање овог романа (под насловом „Моје једнице”, 1952. године), убачено је и неколико нових глава. Али ствар тиме није постала нимало интересантнија, нити је штогод добила у својој локалној боји и композицији.¹⁸⁷

Последња предратна збирка Конфинових прича, објављена под насловом „Хумореске”, показује више и ведрине и зрелости него остале његове предратне књиге, и највише доприноси позитивним странама његовог дела.

За осам предратних година објављене су и четири збирке Конфинових приповедака, а ван њих остало је још неколико у „Политици” и две-три у „Српском књижевном гласнику”. То је довољно да један приповедач

¹⁸⁵ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 33.

¹⁸⁶ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 35.

¹⁸⁷ Исто, стр. 35.

покаже да ли његово дело има књижевну вредност, да ли он сам има довољно снаге за уметничко обликовање извесне друштвене стварности.

Своју литерарну делатност Конфино је почео у Лесковцу, месту у сваком погледу интересантном за уметника било које врсте, у једној средини која обилује грађом за све књижевне облике. Истина, почео је хумором и сатиром, па и свака срећнија досетка, виц или „реч с реп”, јако цене, макар и у усменом приповедању, и где колорисана и голицава прича о месним догађајима и људима вреди колико и добар ђувеч и добро вино и могао да осети, чак и да буде и сведок многих историја, често врло интимних, свеједно да ли су комичне, гротескне или трагичне.¹⁸⁸

Конфино је само изузетно умео да удеси и одржи дистанцу између себе и свога дале, да се ослободи свог манирског излагања и да свом причању обезбеди природни ток. Д. Трајковић додаје уз ове критичке опаске, да Конфино „има особитог дара за хумор”.

Најбоље Конфинове приче су оне које су инспирисане стварним животом, оне чију садржину није морао да измишља: „Душевна храна”, „Скоро једна драма”, „Уверење за женидбу”, а нарочито „Пријатељи”, озбиљна тема за велику причу о свирепом ударању на таламбасу сопствене бруке, о непромишљеном садистичком изазивању сопствене несреће, из патријархалних обзира. У исти ред иде „Последња љубав”, као и неке које су остале само приче „Политике”: „Луд на свој начин”, „Деда Васиљко”, „Мени стига”, „Сто година - девет гроша” и „Меница”. Но, иако садржајне и локално обојене, и ове су у ствари заостале на најповршнијој скици, са плитком и примитивном психологијом, мада су могле бити развијеније у веће приповетке.¹⁸⁹

Кад се прочита нежна прича „Миленко, регрут”, стиче се уверење да би Конфино могао бити бољи у нехумористичкој него у хумористичкој приповетки.

Ово уверење још више учвршћују и две његове приповетке објављене у „Срском књижевном гласнику”, 1940/41. Прва од њих је „Сирена”, изузетно садржајна, скоро увод у роман о нашим Менчестерцима, показује знатан напредак у раду овог приповедача, јер није голо варирање једне исте идеје, као што је иначе случај са највећим бројем његових прича.

Друга је необично фина приповетка „Спасилац”, сликовита, добро постављена и психолошки довољно образложена. Та приповетка, у којој се имало праве мере за оно што је опште, и да причање не изгуби од локалне боје која му даје особиту драж, и да не буде лишена извесног хумора, али право, неусиљеног, најбољи је доказ за то да би Конфино у озбиљној причи могао да пружи и дела од трајније вредности. И доказ за оно чему иначе нису потребни докази: да је живот најбољи покретач уметничког стваралаштва, да се најбољи израз даје оној „повести”, како каже Д. Трајковић, „која је уједно и повест нашег срца, па били то лични

¹⁸⁸ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 36.

¹⁸⁹ Исто, стр. 37.

дожиљаји или догађаји који су нас потресли као свесну друштвену јединку. „Спасилац” је успела приповетка о болести једне мајке која „треба да умре зато што је страх да рађа децу коју неће моћи да исхрани”.

Очекивало се од Конфина, и још неких, да литерарно уобличи Лесковац, да на животу његовог друштва што пре изврше пресек и да га унесу у књижевност. Конфинова прича „Кијамет с гробљем” примљена је као лак убод у тему коју је био дужан да обради ваљано, ако је хтео да његово спосатељство представља извесну културну вредност. Исти је случај и са његовом причом „Једна афера”, али не по њеној уметничкој обради већ по њеној концепцији која је ако не у целини, довољно поентирана да би могла послужити за основу већег књижевног дела о Лесковцу („Али никад се није десило, бар не у нашем граду, да је један адвокат био покраден”).¹⁹⁰

Жак Конфино је имао све материјалне услове да би слободно могао приказати живот једног интересантног града у свој његовој наготи и нескладу, да би се слободно могао ухватити у коштац са једном бандитском немани у чијем ропству је стењао велики број његових земљака, а да би оштрим оруђем (и сатиром, а не само хумором) могао ударити по њој.

Али стварни реквизити којим је овај писац располагао били су, како изгледа, и сметња за једно уметничко стварање са прогресивним тежњама, јер је и Конфино плаћао трибут својој друштвеној класи.¹⁹¹

Пре рата Конфино је написао (заједно са својом супругом Гретом) и две комедије - „Плагијат пред академијом” и „Крв није вода” од којих је прва играна у Народном позоришту у Скопљу и Сарајеву, а друга у Скопљу и Нишу.

После рата, исти писац објавио је неколико збирки хумористичких прича: „Ротаријанци”, 1947, „100 година – 90 гроша”, 1952, „Лекареве приче”, 1953, „Нове хумореске”, 1960. и „Пожури, докторе!”, 1972. године.

Сем тога, као што смо поменули, његов предратни роман „Мој Јоцко” доживео је ново издање као „Моје јединче”, 1953. године.

Од Конфинових послератних драмских дела објављена су: „У среду се региструјем”, 1952, „Заклињем се”, 1957. и радио-драма „Мамин велики син”, 1960, а игране у разним позориштима: „У среду се региструјем”, „Сирото моје паметно дете”, „Експримент” и „Луда болест – љубомора”. Као радио драме извођене су: „Мамин велики син”, „Лекар у дилеми”, „Трешњин рођендан” и „Зденко Надувенко”. Конфинова збирка хуморески „Лица и наличја” преведена је на португалски и објављена у Рио де Жанеиру (Бразил), док је њен аутор превео роман Шалома Алејхејма „Маријенбал”.¹⁹²

¹⁹⁰ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 38.

¹⁹¹ Д. Трајковић, Из нашег Манчестера, Београд 1953. године, стр. 110 -122.

¹⁹² Д. Трајковић: „Преглед...”, стр. 39.

Конфино је био врло плодан као хумориста и комедиограф. Његовом укупном делу може се дати позитивна оцена са критичком оградом какве ја напред изнета, као што је она која потиче од рецензената Конфиновог романа „*Јеси ли ти разапео Христа*” (Београд, 1968).

О тој књизи, која у ствари није роман, већ представља својеврсни концерт разних ауторових хуморески, са ликовима нама већином познатим из ранијих његових прича, у који је грађен на некаквом топожем антагонизму у респективној друштвеној средини, Оскар Давичо је написао:

„Роман Жака Конфина „*Јеси ли разапео Христа*” - прича са својственим шармом овог старог и угледног писца судбину Јевреја из једне србијанске паланке. Радња се дешава пред Други светски рат и завршава се окупацијом и масовном „ликвидацијом јеврејског питања”.

То је онај трагичан акценат финала који лебди над овом књигом од часа кад је отворите. Нека се прича судбина дечака и девојчице, мучан живот јеврејске и српске сиротиње, нека се причају љубавне згоде младих људи разних вера, нека се описују празници, свечаности, отварања „радњи” и друге перипетије овог романа, нека то приповеда Жак Конфино на свој хумористички начин у традицији Переца и најбољих странаца Шалома Алејхема, трагичан је ваздух, покрети, ликови свих људи који пролазе овом књигом. И можда је то разлог што издвајам ову књигу из обимног опуса овог писца, што је сматрам његовим најбољим и најкомплетнијим делом, делом високе људске и књижевне вредности.”¹⁹³

%

Као гимназиста, био сам ученик Жака Конфина.¹⁹⁴ Касније, кад год бисмо се срели, Жак ме је ословљавао са „*драги земљаче*” (а свакако и своје друге ђаке – земљаче). Знао је за моје склоности према хумору и шали и да радо причам и препричавам вицеове, па га је то, можда, више мени приближавало. Увек, кад год бисмо се срели, застао би да мало поразговарамо. Његово прилажење било је присно, другарско, што ме је храбрило да пред њим „*свашта*” причам. Жак је увек више волео да слуша, више да „*купује*” но да продаје оно што у себи има хумора. Бивало је да ја у његовом друштву пред другим изнесем и неку шалу на његов рачун. Он би се слатко смејао што је за мене био знак да ми не замера. Ево неких анегдота из живота др Жака Конфина, мога земљача.¹⁹⁵

Био сам службом у Скопљу када је Скопско позориште припремало и приказало Жаков комад „*Крв није вода*”. Срели смо се у кафани „*Маргер*” и он се јако обрадовао и позвао за његов сто. Са њим су седели неки глумци које сам ја добро познавао, а и неки непознати. Понудио ми је

¹⁹³ Исто, стр. 40.

¹⁹⁴ У Лесковачкој гимназији Конфино је предавао хигијену.

¹⁹⁵ Добровоје Каписазовић, Сећање на др Жака Конфина, Помак, бр. 2. јануар 1997. У напомени уредника стоји да је достављен Т. Н. Цветковићу 1981. године за I манифестацију Конфинови дани хумора и сатире, одржаној јуна 1981. године у Лесковцу.

улазницу за премијеру, али сам ја одбио, јер сам уживао бесплатну карту, као новинар.

После премијере, по договору, нашли смо се опет код „Маргера”. Он је већ седео са својим друштвом и кад ја нађох, он ме пресретне шалом на свој рачун:

„Е, мој земљаче – пропаде твој Жаче!”

То изазва смех, а ја онда одвалих:

„Христос је од воде правио вино,/ А крви и воду помеша Конфино...”

%

Кад се после рата сретосмо први пут (Жак је још носио неку униформу и титовку), ја узвикнух:

„Поздрављам доктора Жака/ партизанског јунака!”

Једном код „Безистана” беше са неким глумцима (сећам се Геца) и када ја приђох, Жак ми рече да ће ускоро премијера његовог комада „Сирото моје паметно дете”, а ја одвалих:

„Лако је Вама! Ем Јеврејин, ем Лесковчанин, ем доктор, ем писац...”

А Жак прихвати:

„Ато – ем Лесковчанин, ем поп, ем новинар, ем – лисац!”

И кад се сви насмејаше, он ме благо ухвати за руку и другом помилова, желећи да ублажи своју жаоку, и рече:

„Знаш, оно „Л” је штампарска грешка”.

%

Због своје бољке (био је асматичар), избегавао је кафане, али би, ипак, навратио понекад, али на кратко. Шетао је више. Па ни кад се седи по кафанама није остајао дуго. Ја сам редовно са својим друштвом био испред „Градске кафане”. Кад наиђе Жак, приђе, чучне и обично ме пита:

„Нешто ново?”

То је значило: имали ли који виц. Ја бих му увек понешто испричао и он би одмах устајао и одлазио даље.

Када га је његова бољка више притегла, почео је да носи штап. Први пут када је наишао са штапом, ја га, као да га окуражим, дочекам:

„Гура Жаки као младић сваки!”

Он се насмеја болно и узврати. Боље да си рекао:

„Види Конфина пост’о – вуцибатина!” (Показа на штап и продужи).

Када беше издао књигу „Јеси ли ти разапео Христа” – позвао ме телефоном да га посетим - „*да нешто поратимо*”. Ја му одговорих:

„Пошто ти ниси разапео Христа, доћи ћу!”

Посетио сам га, наравно, и тада ми рече да је наумио да заједнички напишемо један позоришни комад, комедију на рачун лесковачких чорбација, који су били нека врста мецене, за оснивање и издржавање лесковачког Народног позоришта. То је идеја коју би требало да остваримо. И зато да претходно сваки понасоб сачини скицу – па да после усагласимо шта ћемо и како ћемо. Ставили смо и рок. Њему се журило, вањада због болести и неког предосећања. Сачинили смо скице по својој

замисли и одржали неколико радних састанака, али нисмо докрајчили посао. Његова се бољка погоршавала, и прекинули смо рад.

Ти „*синопсиси*” (радне скице) код њега су остали, а ја, после његове смрти, нисам се постарао да их потражим од његове супруге, а видим да сам погрешио. Ускоро умре и Жакова супруга, а у његовој заоставштини не пронађох тај рукопис.

%

Под насловом „*Жак Конфино – хуманиста и писац*”, проф. др Тихомир Петровић пише да је др Жак Конфино био личност скројена од неколико бића, свестран – писао је приче, романе, драмске текстове, репортаже, преводе. Мало је плодова имагинације, које он, као писац, није окусио.¹⁹⁶

Иако је Конфино писац који, у строгом одабиру стваралаца нашег поднебља заузима значајно место, његов свеукупни рад до данас није истражен. Конфино није уметник средње руке и слабашне имагинације. Уколико његово дело подлеже белетристичком просеку, оно не оскудева у погледу инвенције и оригиналности. Конфинов дело, зацело, карактеришу конститутивни елементи класичне школе; комплетна фабула, објективност, затворена конструкција, логично устројена синтакса и поступак који не измиче контроли. Аутор је у свом сразмерно богатом књижевном опусу обухватио шири круг тема и мотива. Слободна имагинација, песничка слика, метафора и смех, идеја, елементи су његове поетике и његовог певања и мишљења. Притиснут, међутим, стегом владајуће (ондашње) књижевне праксе и лекарском етиком, Конфино писац је био телеолошки усмерен. Полазећи од става да нема бољег и здравијег штива од оног које проширује знање и упућује поруку, аутор ствара дело несумљиве катарзичне функције, дело кадро да лечи и уздиге дух. Неизбегавање моралних импликација, едукативна компонента која проводи читаоце сазнању, чини каткад Конфиново дело дидактичним. На поуци, спровођењу тезе, оклизнули су се писци велике репутације. Ту је зајазбио свој таленат и др Жак Кофино. Но, не бих се, ипак, могло рећи да се Конфинова проза гуши под теретом дидактике. У бољим ауторовим причама и романима, сугестија извире, спонтано из садржине дела, из делања јунака, из радње и њене карактеризације, из тока приповедања и начина обликовања. Неретко, порука засија поетском сликом, ликови говоре сами од себе.

Хумор прожима свеукупно дело Жака Конфина; хумор је његова рудокопна жица и императив његове творачке природе. Конфинов хумор је радостан, доброћудан, пријатељски, благонаклон, благ, топао. Његов хумор није оштрих и грубих тонова, као што је, на пример, Нушићев или

¹⁹⁶ Проф. др Тихомир Петровић, Жак Конфино – хуманиста и писац, Помак бр. 19, јануар 2001. године.

Домановићев. Нема говора о комици која наружује и вређа. Али, писац се чува да не пређе у нижу врсту комике и јефтине ефекат.

Реч „хумор“ у европске језике ушла је с медицинском терминологијом. Хумор, опште је познато, чини човека здравим и психофизичком смислу. Но, Конфино би зацело рекао: „Драги моји, хумор оживљава и регенерише организам, побољшава целокупно расположење, одстрањује унутрашњу напетост. Здрав смех који извире нехотице тресе цело тело...”

Могло би се, свакако, говорити и о другим аспектима Конфиновог дела. Књижевни зналац и хроничар мирне савести може потписати да је у питању дело солиден књижевне вредности, опус пред којим се застаје с дужном пажњом и естетичном поштом по свим оцењивачким теразијама.

%

О преводачком раду Жака Конфина врло се мало зна. Нашој културној јавности познато је да је „преводио“ с немачког и португалског” (Лексикон писца Југославије). С немачког је на српски превео књигу Шалома Алејхема „*Маријенбад*” (Београд, 1952), а са португалског две комедије савременог бразилског писца Педра Блока.¹⁹⁷

Жак Конфино је, међутим, преводио не само са страних језика на српски већ је и са српског на стране језике. Конфино је био полиглота. Говорио је немачки, француски, италијански, португалски, знао је сигурно и сефардски ладино језик, а преко њега вероватно и шпански (поред осталог, више књига на шпанском у његовој библиотеци говоре у прилог овој претпоставци). Има индикација да се служио и јидишем и руским језиком; његов биограф Живојин Јевтић, у брошури изdatoј у Нишу 1985. године, поводом 10. годишњице пишчеве смрти, напомиње, тако, да је Конфино још као студент преводио Шалома Алејхема и Мијаила Зошченка. Могуће је да је познавао, бар у основним цртама, и хебрејски језик (провео је извесно време у Израелу, а у његовој заоставштини се налазе и књиге на хебрејском језику). На треба зато да чуди што се упуштао у превођење са страних језика на српски.

¹⁹⁷ Проф. др Душан Јањић, Жак Конфино као књижевни преводац, Помак, бр. 19, јануар 2001. Напомена: Видети опширније студију Д. Коцића Лесковачки писци – трагови и трагања (Лесковац 2015) и Лесковачки писци и њихово доба (Лесковац 2016)

Конфино је писац кога књижевна историја и критика нису мимоишле, али му нису ни одредиле место међу писцима књижевности којој је припадао нити су шире и дубље анализирале и оцењивале његово дело – што, када је реч о српској књижевности, није никакав ни изузетак, нити посебан случај. Додуше, акрибични и поуздани Предраг Палавестра, у својој *„Послератној књижевности 1945-1970* (Београд 1972), помиње Конфина на два места, међу прозним писцима који су сарађивали у првим бројевима часописа *„Књижевност“* (што значи да је учествовао у обнови књижевног живота непосредно после рата), и међу хумористима и сатиричарима, одајући му признање и констатујући, мислећи на сатиру уопште и његов прилог сатиричном сагледавању наше стварности: *Принуђена на тегобна прилагођавања и на мучно вегетирање на нивоу безазлених пошалица са људима без одбране, она се окренула хумору и бурлески, за коју су изразити смисао показивали Жак Конфино и Миле Станковић*.¹⁹⁸

Конфина помиње и Јован Деретић у првом, ширем издању своје *„Историје српске књижевности“* (1983), наводећи да је овај писац написао неколико комедија, међу којима се издваја *„Сирото моје паметно дете“*, и да се огладао и у хуморористичкој прози.¹⁹⁹

Наравно, Конфино припада и лесковачкој књижевној баштини, он је и лесковачки писац, и то је свакако разлог што су лесковачки хроничари културног и јавног живота и критичари написали у литератури о Конфину најопсежније текстове о његовом животу и делу. Ту првенствено мислим на *Драгољуба Трајковића*, *Брану Митровића* и *Јована Јовановића*, чијим је текстовима заједничко не само настојање да што свестраније прикажу Конфиново дело него и чињеница да у извесном смислу прозно дело претпостављају драмском и комедиографском. Трајковиће је у свом *„Прегледу“* Конфину дао прво место међу предратним лесковачким писцима стављајући поред њега само Брану Митровића. Међутим, најамбициознији међу Конфиновим критичарима, Јован Јовановић, питао се *„ко је Конфино и који су корени његове личности и врело инспирације његових дела“*. Брана Митровић, пак, има неке карактеристичне опсервације и даје општу оцену Конфиновог рада, констатујући да је Конфино *„ишао у разноврсност врста и материја све на рачун квалитета у обради, у разноврсност и обимност место у дубину“* и да се – како дословно каже – *„може сматрати драматичарем“*. Митровић додаје

¹⁹⁸ Николај Тинченко, *Књижевна баштина Лесковца, Жак Конфино позоришни писац*, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тинченко, Лесковац 2007, стр. 74-75.

¹⁹⁹ Исто, стр. 75.

да су Конфинова дела приказивана у позориштима Југославије, али да он све до тог момента није стигао да их објави. Притим је набројао следећа Конфинова драмска дела: *Плагијат*, *Сирото моје паметно дете*, *Заклињем се*, *У среду се региструјем*, *Крв није вода или Експеримент*. На жалост, Конфинова дела остала су необјављена, а није утврђена ни тачна библиографија; велика је штета што није угледала светло дана библиографија коју је сачинио и за коју је чак награђен наш заслужни библиограф и преводилац *Добрило Аранитовић*.²⁰⁰

(...) Тако, рецимо, Драгољуб Трајковић каже да је Конфино пре рата у заједници са супругом Гретом написао две комедије – *„Плагијат пред академијом“* и *„Крв није вода“*, и да су оба ова комада играни; први у Скопљу и Сарајеву, а други у Скопљу и Нишу.

После рата објављени су следећи комади: *„У среду се региструјем“* (1952), драма *„Заклињем се“* (1957) и радио драма *„Мамин велики син“* (1960). У разним позориштима играни су ови комади: *У среду се региструјем*, *Сирото моје паметно дете*, *Експерименти* и *Луда болест – љубомира*. Изведене су и радио драме *Мамин велики син*, *Лекар и дилеми*, *Прешњин рођендан* и *Зденко Надувенко*. Према *„Библиографији оригиналне српске позоришне драме“* објављене на српскохрватском језику 1944. до 1977. Душана Јовановића, штампани су ови Конфинови радови: *„Код нас су сви млади“* (једночинка, у књизи Седам једночинки, Београд 1950), *„У среду се региструјем“* (Весела игра, Београд 1951), *„Заклињем се“* (драма у пет слика, Београд 1957), *„Крв није вода“* (фарса у три чина, Београд 1972), *„Две комедије“* (Луда болест – љубомора и *„Сирото моје паметно дете“*, Лесковац 1973). Према истом библиографу, у позориштима Србије и Југославије играни су ови Конфинови комади: *„Три савремене комедије“* (Ниш), *„Како сви – тако и ми“* (Сомбор), *„Заклињем се“* (Ниш), *„Сирото моје паметно дете“* (Шабац, Лесковац, Вршац), *„Луда боест – љубомора“* (Лесковац). И најзад, да погледамо податке наведене у *„Лексикону српских писаца“*, књ. II, Матица српска: *„У среду се региструјем“*, 1952, *„Заклињем се“*, 1957 (овде означена као комедија), *„Мамин велики син“* (овде означена као роман), *„Крв није вода“*, 1972, *„Две комедије“*, 1973, у лексикону се даље наводи да су изведени ови комади: *„Плагијат“*, 1935, *„Стари и млади“*, 1952, *„Сирото моје паметно дете“*, *„Луда боест љубомора“*. Конфино је с правом сматрао *„Сирото моје паметно дете“* за свој највећи сценски успех; то је комад који је игран у највећем броју позоришних кућа, а у Београду, у Београдској комедији доживео је несумљив успех јер га је публика прихватила и радо гледала, а о премијери су писали, између осталих, и *Финци*, *Бора Глишић*, *Слободан Селенић*, *Јован Путник* – све значајна имена наше театрологије и позоришта. Критика се сложила и у оцени комада и природе Конфиновог комедиографског талента и проседа.²⁰¹

²⁰⁰ Николај Тимченко, Књижевна баштина, стр. 75-76.

²⁰¹ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 78.

XVII

ДОБРИВОЈЕ КАПИСАЗОВИЋ: „ТОШКЕ ИЗ ЛЕСКОВАЦА И ЊЕГОВЕ ГОВОРАНЦИЈЕ“

- О лесковачком језику, односно хумору, згодама и незгодама Лесковчана доста је писао Добривоје Каписазовић.²⁰²

Аутор је познате књиге „*Тошке из Лесковац и његове говоранције*“. Једно од његових најпознатијих дело је, свакако, „*Лесковачке заврзламе и чарламе – цртице из старог Лесковца*“, које је, као обновљено издање, изашло 1995. године. Каписазовић је на почетку књиге, у одељку „*Уместо предговора*“, између осталог, прибележио:

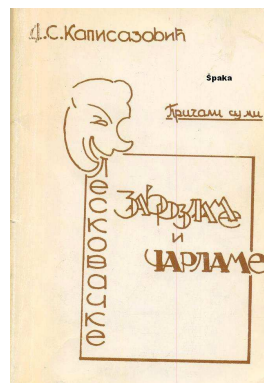
Их, бре, тија стари Лесковац! ... Кам ги. Куде се дедоше, куде штукнуше, нестануше! Растикаше се кко манастирске мачке, потикаше се по бел' свет. Помреше, отидоше, изгубише се...

Нема, бре, да чујеш к'ко да с'лте од њи збори: трговац из Лесковац! Манчестерац! Из српски Манчестер, индустријалац! И киде мрднеш, ће нађеш Лесковчанина. Беше се размилели по трговију, па по бел' свет. А у Београд: индустријалац Лесковчанин, а у Скопље, а у Куманово, у Битољ, у Карловац и куде ти не, они стварав индустрију, зидав фабрике, млинови... И тргују, тргују и на големо и на мало. И од њи се збореше много. А и куде да отидну, одма ги познав: фрљав се с падежи!

И Лесковац беше расја: индустрија, фабрике оволике! Пуно оџаци изникли, па се само пушив. А трговина! Тој си је па башка прича. Умејаше да тргују.

И прича од њи свуд се причашев, те овакви, те онакви: једев паприке, па зидав фабрике! И, истина, тој си бев све ем-ем човеци! ... Ем, радише! Ем, трговци, извозници, увозници, шпекуланти! Ем, индустријалци, фабриканти..!

Ем, чивије, шићарџије, подвалџије, илиџије! И нарафлије, инаџије! Ем, мераклије, песнопојци, ороигре, севдалије! Ем, шалџије, подсмеџије, сојторије!...

²⁰² Добривоје Каписазовић, аутор књиге „Лесковачке чарламе и заврзламе“ (1995), добар је зналац лесковачког менталитета.

Ем, гурмани, аламани на ђевапчићи и чкембићи, на печене главе и на цревца, на тендере и ђувечи, на паприкаши и гулаши, на пинцури и јаније, на пуњене паприке, папазјаније и на пите катце и ракије...

Кам ги! Кам ги!

Ето, од њи остануше салте приче и цртице. Затој 'оћу да ви ги прикажем. И то онакој како сам ги чуја и записаја. Ништа несам измислија, ништа несам додаваја. Има и арно, има и понешто лоше за њи. Ама, тој м'ги је!

Садашњи Лесковчани немој да се љутив због овој. И ја сам Лесковчанин, кој ми је крив!

%

Лесковчани си је бија глас да су тој човеци с'с нарочите одлике: довитљиви, сналажљиви, промућурни, радни, вредни, чувари. К'ко рођени за трговију. Филадельфије. Ербапи - Фифик – човеци! Несу волели кавгу. Трудиле су се да све прође без белај. Боље мршав мир но дебела парница. Сас сви арно и убаво, питомо, благо. Боље му рекни: аго! него: манго! Такој су стари зборили. И с'с такву своју филозофију добро су проодили и свршавали работу. Умејали су да спрам човека пронађев к'ко ђев па да се увајадив. А тој си је за њи било најглавно: да сврши работу и да шићари.

Чудија сам се и ја к'ко се такви задаше. Погледаш га, мислиш не знаје две ункрс, а он ти знаје триста ђаволи! И без школу и без ишта, ама уме на свакога да доскочи и свакога да обгрлати.

То ме је копкало, копкало и интересовало. Кога ти нес'м питуваја: од куд так'в да је Лесковчанин! И једанпут чу. Објасни ми, некако шеретски, један старац што још носеше чакшире и шубару, деда – Васиљко Шарко. Рече:

- Укрстили се Јеврејин и Цинцарин па се родија Лесковчанин! Затој он уме свакога да преоноди и прешаши!

%

Једна од најзанимљивијих шала везана је за познатог књижевника Радоја Домановића, који је био наставник у Лесковачкој гимназији:

Радоје Домановић је бија у Лесковац наставник, волеја је такој да поседи с'с друштво, да проћаска па и да „купи“ понешта за његово писување. У тој време Лесковац још није имаја електрично осветљење.

Лесковчани су били радни и вредни и рано се легали, ал' рано се и дизали. Чека ги работа. „*Рано пиле, рано поје*“ - викали су они. А Радоје па волеја да гледа у лампу - причали су Лесковчани. Ама на њега несу замерали, он је бија јеванџија.

К'д Лесковац добија електрику, прича се, дошеја Домановић у Лесковац. Интересовало га да види како с'г живив Лесковчани. И изненадио се јербо си је све било ко пре: Лесковчани па рано ишли на спавање. И затој је, викав, написаја:

*„Иако сад у Лесковац електрика светли,
Лесковчани итак лежу*

Кад и петли!''

Лесковац је трећи град у Србији који добија електрично осветљење (после Београда и Ужица). То је било 1903. године.

%

Море, шће ни школе и големо знање!

За Лесковчанина си је доста да научи да чита и пише и убаво да изуче рачуницу. Шће му поголемо знање. За њега си је трговија. И затој дете треба да изучи: три године трговију у Лесковац, три године да учи штедњу у Пирот, и три године у Ужице да изучи њини мерифетлуци. И више му не треба. Доста. За живот му друго не треба. К'д тој убаво изучи, тој му је повише од сви факултети и све школе.

К'д сам овиј чуја зачудија сам се: К'ко тој Лесковчани признавав да су Пироћанци поголеме штедише од њи!

%

Бија у Лесковац неки много добар доктор. Од милоште, сви су га звали: докторче Жаче!

Бија је цењен и омиљен, јербо је умејаја с'а људи и да ги саветује и да се интересује за њино здравље. И човек трезвен, паметан и исправан. Што се вика: мане неје имаја!

Одједанпут протурили глас:

- Докторче живи с'с шофера!

И цел' се Лесковац почеја да чуди: к'ко па тој, зар тој може да буде истина! Неки поверовали, неки несу, ама глас се пронеја... А оно које било. Купија докторче Жак ауто, а његова жена Грета шоферирала, управљала с ауто... И л'кнуло на сви.

%

Ево још једне згоде, али о другом доктору, др Мазнићу:

Прича се по Лесковац к'ко је тој волеја да каже чувени доктор Мазнић, кој си је млого волеја друштво, седељке, песму, свирку, па и добру капљицу. Он је објашњавао како је још Шекспир рекја:

„Тешко је Србин бити!

За кога је све једно:

бити ил не бити,

Ал неје све једно:

пити ил' не пити!

Да л' је тој сам Мазнић турија у Шекспирова уста, ил' па чуја од некога, не се знаје. Ама, сигурно је да тој Шекспир неје казаја.

%

После Првог светског рата имаја је само јед'н фармацеутски факултет, и тој у Загреб. Там студирали студенти из сви крајеви Југославије, па и из Бугарске, и неке друге земље. Било је и неколико Лесковчана.

Видели Лесковчани како си Бугари збори на бугарски, Словенац на словеначки, сваки више на свој језик, а не онакој књижевно, граматички. И договоре се Лесковчани да си и они одговарају на лесковачки. Кој ће му гледа на граматiku и на падежи. К'д можев други да си зборив како умева, зашто да не и они.

И к'д је први Лесковчанин искочија на испит и почеја да одговара на лесковачки, упитаја га професор, Хрват, којим то језиком говори, он одговорија:

- Па на мој, матерњи, професор!

%

Среја неки Лесковчанин својега другара што се скоро оженија и питаја га:

- Како, како, снашка!

- Убаво, убаво!

- Слагате ли се!

- Слагамо се!

- Па, задовољан ли си!

- Сигурно, сигурно!

- Значи - срећан си!

- Срећан сам, дабоме!

- А кој ти беше наводација, а!

- Трајче, мајку му његову!

%

Адвокат Благоје Манић, као и сваки Србин, обожавао је прасетину. Једном тако, уђе у касапиницу и затражи кило свињских кременадли.

- Гос'н Благоје, поче да муца касапин, снебивајући се, данас је голем празник, пости се!

- Знаш де - одговори Благоје - на зејтни ћу да их испржим!

%

Друга, такође занимљива прича, везана за познатог адвоката Манића:

Манић је школовао истовремено четворо деце у Београду. Да би смањео трошкове, Благоје је својој деци сваке недеље слао храну у картонским кутијама... Те кутије су деца враћала натраг. Једном га неки пријатељ упита како је и како напредују деца на студијама. Благоје кратко одговори:

- Кутије се исцепише, деца школу не свршише, ја не могу више!

%

Једне године би изузетно велика потражња свиња на бечкој пијаци. Упркос традицији лесковачке чаршије, један лесковачки трговац одлучи да овећи контингент свиња потера за Беч.

На српско-аустријској граници, у Земуну, гужва; стекло се више извозника из Србије.

Лесковчанин да би пре свих обавио царинске формалности, достојанствено приђе царинском службенику, Аустријанцу, и обрати му се на „лепом” немачком језику:

- Ih bite šene, пропустите наше švajn!

Цариник га погледа и одбруси му на српском:

- Чекај туј, или ћу те чак там! И ману главом на страну одакле је дошао.

%

Кад смо код лесковачког говора на можемо а да не споменемо једну његову особину: све што има име - и надимак има. Дешавало се често да је надимак важнији од имена.

Ево једне такве згоде:

Године 1900. одлази Горча, ћата из Лесковац, са регрутима у Врање и списком њихових имена и презимена. Три регрута - истог имена: Милан Стојановић.

Уз списак, неки водник из врањског војног округа звани СУТРА стаде прозивати. Прозове: Милан Стојановић! Нико се од регрута не одазва. Он штиклира то име.

Прочитала мало касније опет: Милан Стојановић!

Нико се опет не одазва...

Десило се то и трећи пут. Кад је завршио прозивку, окрене се Горчи, ћати, па му рече:

- Абре, ћато, па овде ти нема сви регрути!

- Туј су сви! Дај овама тај списак па ће видиш да су туј!

Узе ћата списак и прочита штиклиране регруте:

- Милан Стојановић - Голотроче!

- Ја!

- Милан Стојановић - Звер!

- Ја!

- Милан Стојановић - Близнак!

- Ја! - одазва се трећи.

Водник звани СУТРА приђе Милану Стојановићу Голотрпчету и рече:

- Је ли, бре, што се ти не одазва кад те је прозва, а!

- Знаш ли, бре, водниче, кога ти Милана прозиваш и од коју фамилију!

Да си казаја „Голотрпче”, ја би знаја, овакој што знам на кога Милана Стојановића ти мислиш!

%

Некад је Лесковац био издељен на квартове. Сваки кварт је имао чувара, а над свим чуварима постојао је старешина који се звао квартаљник. За време радикала, Душко „Шилџокап” је био лесковачки „Квартаљник”. Сваке вечери, пре него пођу на дужност, чувари квартова сакупе се у једно одељење старе општине, па како није било столица то они поседају уза зид и чекају „Квартаљника” да им изда наређење за ту ноћ. И тако сваког дана.

Чувари поређани уза зид, а Душко „Шиљокап” шета се испред њих држећи у руци штап са цидом и каже свакоме:

- Ти ће идеш у Каспаров сокак!

- Ти у Пицино сокаче!

- Ти, па, у Шефтели сокак!

- А ти, мустро, у главну чаршију! Само пази - наставља са инструкцијама онеме који има да чува главну чаршију: прво и прво, на сваки дућан да повучеш катанац и да видиш да неки дућан неје закључан. Јер, шта знаш, можда је трговац и заборавија да повуче катанац од радос', од жалос' или такој нешто. Па ако видиш да је дућан отворен - ти трк куде газду да му јавиш! А ако, чувај Боже, видиш унутра огањ, прво куде Дину каплара да дође једн' сас шмрк да гаси!

- Разбрасте ли, бре, ћелаши, а! - издра се квартаљник.

- У де! - одапеше у један глас и уватише прклицу.

%

Наруцба једног лесковачког трговца пословном партнеру, негде на северу наше земље, гласила је:

- Коца смо купци за вашу робу. Јавите ни цену одма!

Пословни партнер одговара:

- Примили смо вашу поруку, али да бисмо вам робу испоручили - објасните нам шта значи реч: коца!!!²⁰³

²⁰³ *Напомена:* Као изданац старе лесковачке породице, чак веома образоване по критеријумима с почетка XX века, Каписазовић је у Лесковцу похађао Нижу гимназију, Богословију у Битољу, па се 1927. године уписао на Богословски факултет који није завршио. Био је писар приправник Духовног суда у Скопљу, па је отпуштен, због писања песама под псеудонимом „Монах Венијамин”; по казни је премештен у Духовни суд у Шапцу због збирке песама „Алтана” поново је премештен у Скопље, где ради као писар, па секретар Духовног суда. Потом постаје ђакон, па протођакон. Пошто је протеран из Скопља, ради у Лесковцу и Врању као секретар Црвеног крста и заменик митрополита скопског, а априла 1947. године напушта црквену службу. У Лесковцу је био сарадник и уредник недељника „Наша реч”, директор Народног позоришта, службеник просветног одељења Лесковца, секретар Музичке школе и Економске школе. Средином педесетих година одлази за Београд где је био уредник фабричког листа „Галеника”. Уређивао је „Весник”, лист православног свештенства СФРЈ и часопис „Православна мисао”. У необјављеним аутобиографским белешкама „Шта ме је све интересовало, чиме сам се све бавио”, Добривоје Каписазовић је записао: „Од самог детињства, пре школе, знао сам да читам и пишем и многе сам песмице учио и знао и да декламујем и да певам. Као гимназијалац, записао сам песме које су се певале. После четвртог разреда гимназије почео сам да сакупљам народне песме, а тада сам почео и да пишем стихове. Не сећам се назива своје прве песме, али мислим да је била нека серенада (тада су биле у моди) а знам да сам се осмелио да је прочитам старијем другу (који је важио као критичар на литерарним састанцима). Он ми је онда рекао да је песма добра, али да му кажем одакле сам је преписао. А мене је баш то окуражило јер сам био сигуран да је нисам преписао, већ сам је измислио. То је значило да сам успео. Тај се друг звао *Радмило Димитријевић*, доцније је био професор универзитета. Године 1923. већ сам се пробио као песник. Прву збирку „Песме” штампао сам 1927. а другу „Алтана” 1930. године.

XVIII

БУДЕЊЕ И ЛЕСКОВАЧКА РАЗГЛЕДНИЦА
НЕНАДА КРАЖИЋА - Прву књигу „Будења” са три драмска текста - „Зорка Мантина”, „Копе Шустер” и „Драмолет” – дуо драма са два лица, Ненад Кражић објавио је 1981. године.²⁰⁴

Драмски текст „*Димитрије, сине Митре*” објавио је 1989. године Историјски архив. Туристички савез општине Лесковац издаје књигу „*Време прошло-време садашње*” (у коауторству са професором Живаном Стојковићем). То је мала монографија Лесковца, са сликама и илустрацијама. Кражићу је „Наша реч” (1991. године) објавила „Зорку Мантину”, Историјски архив (1996. године) објављује заједничко дело Н. Кражића и Ж. Стојковића „*Занатство у Лесковцу*”.

%

Књига „Будење” (монодрама и драмолет) Ненада Кражића писана је, ако се не варамо, кад се аутор опорављао после једне саобраћајне несреће и објављена 1981. године када су пристигле „*најлепше године*”. Из лепо опремене књиге (по формату и изгледу најоригиналнија међу лесковачким писцима) дознајемо да је свечано промовисана у Дому културе „Стари град” у Београду, 17. децембра 1981. године.

Зналац лесковачког говора, аутор „*Раскалашних киша*”, Јован Јоца Михајловић, који пева „*Сад, самоћама спојени ћутимо у мраку./ Далеко, смех нечији ори се раскалашно*” о Кражићевом „Будењу” пише: „Ненад Кражић, аутор књиге „Будење”, писане лесковачким говором, и лепим стилем пуним народних изрека и пословица, у двама једночиним монодрамама (једна за жену, друга за мушкарца) и дијалошком драмолету даје пластичну слику старог Лесковца с почетка нашег (XX века) и између два светска рата.

%

Свуда, у лику избирачице Зорке Мантине, и у догодовштинама Копета, шустера, и у вереничкој предигри и брачним Колетовим и Биљаниним искушењима, аутор књиге Ненад Кражић вешто и допадљиво приповеда, заплиће и разрешава ситне људске зађевице, али и вечите теме – физички, психички, морални и друштвени опстанак.

²⁰⁴ Ненад Кражић (1941, Лесковац) завршио је Позоришну академију у Београду. Објавио књиге: *Будење*, монодрама и драмолет из лесковачког живота, 1981, *Зорка Мантина*, монодрама из старог Лесковца, 1989, *Димитрије, сине Митре*, драма из старог Врања, 1989, Лесковац, *време прошло, време садашње*, монографија о Лесковцу (коаутор др Живан Стојковић), *Занатство Лесковца* (коаутор др Живан Стојковић). Објављивао у бројним часописима и добио бројне награде. Предисторију *Будења*, можда, најбоље показује Ненад Кражић, који и лепо описује стари Лесковац и његове људе у антологијском делу „Како су се заволели и узели Зорка Мантина и Копе Шустер“.

Наоко сличне и обичне животне истине у Кражићевим монодрамама и драмолету, казане уз досетке, метафору или дубоку мисао, засмеју нас, замисле и неодољиво привуку. Коначно, монодраме и драмолет књиге „Будење” јесу буђење многих Зорки, Копета и дргих Лесковчана, заправо њихово ослобађање од стега патријалхалног живота и пут ка подизању друштвене свести и емоционалном и интелектуалном богаћењу људи.”

У некој врсти предговора „Будења”, читамо и оцену проф. др Момчила Златановића, великог znalца народне књижевности и обичаја југа Србије: „Ненад Кражић до присности познаје дијалекатске особености лесковачког говора. Поред тога, зналац је и многих локалних пословичких поредби и израза. Њих је изванредно уткао у монолог и дијалог и тако потпуније и реалније дочарао староградску лесковачку средину. У једночинки „Зорка Мантина”, у монологу, дат је верно и сочно лик девојке удаваче из старог Лесковца. Драмолет „Нек иде и јуже” је такође занимљива слика из живота у старом Лесковцу. Копе је из саме лесковачке занатлијске средине. Сав је у пунобојном локалном колориту.”

%

У којој су мери „реалан свет” и овај из драматуршке обраде у дослуху? На то колико једноставно, важно питање, одговор као на длану, на неком брисаном простору, нуди сам аутор. Он пише у поглављу „Реч аутора”:

„Стара грађанска занатлијска и патријархална породица оптерећена традиционалним и конзервативним погледима на живот, на однос према човеку у друштву носила је, ипак, у својим недрима искру, један пламичак, буђења и једно трзање које је представљало благу наду за боље и сигурније сутра. То буђење (или како би Лесковчани рекли БУДЕЊЕ). Испољило се, пре свега, у људима који су поседовали интелектуалну, а наравно, и образовну предиспозицију. Да није тих искри друштво би тапкало у месту. То су у књизи Зорка Мантина и у блажој форми Копе шустер. Они говоре својим језиком али мисле својом главом, не као њихови суграђани. Њихово будење – буђење је искричаво и нековенцијално. У тексту књиге наводе се аутентични лесковачки надимци за које су везана измишљена имена. Све је плод замишљене приповедачке конструкције која је, додуше, уоквирена могућим варијантама приказивања ситуација и догађаја људи лесковачког менталитета. Према томе, свака сличност са знаним именима и надимцима је случајна.²⁰⁵

²⁰⁵ У књизи „Будење” (у делу „Реч аутора”), Кражић даје следећу напомену: У току писања и довршавања књиге, знатно су ми помогли другови и пријатељи Живан Стојковић, Томислав Цветковић, Хранислав Ракић, Владимир Величковић, Љубиша Антић, Бранислав Литрић и Милан Ђермановић, који су својим зналачким и конкретним примедбама на језик и стил битно утицали на коначно уобличавање текста. Поред ваљано обављене рецензентске дужности, друг Јоца Михајловић, изузетан познавалац лесковачког говора, обавио је и нарочите лекторске интервенције. Добрамерна и пријатељска интервенција професора др Момчила Златановића учинила је, такође, да књига добије коначну верзију монодраме и драмолета.

Његову популарну „Зорку Мантину” прва је интрепретирала *Милка Газикаловић*, а потом *Весна Анђелковић*... Ненад Кражић, рекли смо, интензивно се бави и сликарством, а његово интересовање је усмерено ка – старом Лесковцу.

Ненад Кражић је у недељним новинама „Тачка“, (издавач Филекс – Лесковац), које су пре неколико година излазиле, објавио занимљиве прилога о старом Лесковцу и његовим људима у рубрици „Лесковачка разгледница“.

%

Између два рата у Лесковцу су радила три биоскопа: биоскоп у хотелу „Костић“, биоскоп „Корзо“ и биоскоп „Славуј“. Најагилнији и најнапреднији у рекламирању својих биоскопских представа био је Драги „Славуј“, власник биоскопа „Славуј“. Генерална реклама његовог биоскопа била је са употребом магарца који је на леђима носио паное на којима је писало: „Само је не идем у биоскоп Славуј“. Магарца је, наравно, водио градом костимирани човек који је, такође, својим изгледом скретао пажњу пролазника. И за филмове који су му били на репертоару Драги „Славуј“ је смишљао рекламе. Филм „Синг-синг“ је рекалмирао је на тај начин што је плаћеног човека костимирао као робијаша, везаног у ланце, и тако прошетао градом у шпедитерским колима. Прича се да је досетљиви Драги офарбао две фудбалске лопте црном бојом које је требало да представљају робијашке кугле.

(...) И кад публика уђе у салу и заузме своја места на дрвеним столицама и клупама у партнеру и невеликом балкону пре почетка представе појављивао се газда Драги да поздрави публику, да каже неколико речи о садржају филма и тешкоћама на које је наилазио при набавци филма:

-Драги и поштовани посетиоци, добро дошли у ваш биоскоп! Ви, који сте писмени, и прочитали сте у наш „Лесковачки гласник“ о чему се ради у филму што ћемо вам да пуштамо, али неје на одмет да и ја кажем (чита): „Филм „Лажни супруг“ је сто одсто немачка тон перета пуна песама и музике акције и модерног спорта...“

...Да вас обавестим и то да ускоро намеравам да монтирам најновији пројекциони апарат, који дозвољава и слабо писменим посетиоцима лако читање натписа филма.

И на крај да замолим да је у мој, хоћу кажем ваш биоскоп, забрањено семке грицкање, безобрано фатање и...

Е, сад мож почне филм. Мајстор Влајче, омцај га. Фала!²⁰⁶

%

Према подацима које износи Сергије Димитријевић 1952. године у књизи „Грађа за проучавање Лесковца и околине“, први мотоцикл виђен је у Лесковцу 1910. године, први ауто 1911, први рентген 1924, први радио 1925. године. Можда највише интересовања изазвао је грамофон који је у Лесковац донео лесковачки авантуриста Јован „Портартурац“ 1905. године. Поводом тог догађаја бележимо коментар. Испред хотела „Круна“ много света, да чују грамофон.

- Спиро, па неке ђаволије донеја Јован из бел свет!

- Неће све овој на арно да искочи.

- Неће, неће. Куде ли су се слте тој сакрили, па појев. Тој су неки малецки људи у туј ђаволску кутијетину, а глас ги искача на трубу.

- Дошло последње време.

- То је, бре, грамофон, умеша се газда Лаза. - Преко плочу се преноси глас и музика на трубу. Тој су измислили светски научници.

-Ти па, Лазо, све знајеш. Мож бит лично познаваш тога научењака што га измислија па си дошеја да ни држиш предавање од тој?

-Не знајем ја никаквог научењака, слте сам овој што свира и пева што се вика грамофон видеја кд см бија у Беч и Пешту у набавку.

-Па што га ти неси донеја, него си чекаја да га Јова „Портартурац“ први донесе. Неси мож бит имаја ситнину да га купиш! Тој ли је?

-Мож бит см га и ја купија, ал ете ти неси имаја време да наврнеш куде мене да ти га показујем. Ја га не износим у чаршију да се народ лези.

-Уууу, тој ти верујемо слте још да не одведеш дом па ће видимо све.

-Несам те ни викаја, нит ћу те викам. Мој грамофон – моја работа. И, мајстор Спиро, ако не верујеш промај се на предвече поред моју кућу ће чујеш музику из мој грамофон. Ја ћу га турим у авлију.

-Знајем, знајем, газда Лазо: на сваки пет паметни један се рађа!

Да ли је газда Лаза стварно имао грамофон или не то никада није утврђено, али је ипак код својих саговорника створио сумњу и изазвао знатижељу. Те исте вечери 1905. године испред газда Лазине куће окупило се много света очекујући музику из грамофона која никако није допирала до њихових ушију.²⁰⁷

²⁰⁶ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница – „Биоскоп „Славуј“, лесковачке новине „Тачка“, бр. 5, година I, 13. Фебруар 2006, стр. 8

²⁰⁷ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница „Први ауто, рендген, радио и грамофон“, лесковачке новине Тачка, 27. фебруар 2006, стр. 8. Напомена: У лесковачким новинама „Тачка“, које су излазиле недељно (или два пута месечно), Кражић је присутан готово из броја у број. Први број Тачке појавио се 26. децембра 2005, а последњи 26. фебруара 2007. године. Кражић је објавио следеће прилоге: „Мајсторско писмо“ (13. март 2006), „Комшијско пецање“ (27. март 2006), „Првенство чиновништво“ (10. април 2006), „Лесковачки ероплан“ (24. април 2006), „Предавање од брак“ (8. мај 2006), „Украдени амрели“ (27. мај 2006), „Јавно купатило“ (5. јун 2006), „Енглески нужници у Лесковац“ (19. јун 2006), „Лесковачки срмљк“ (3. јул 2006), „Машина за прање веш“ (17. јул 2006), „Кам ги три“ (31. јул 2006), „Банане у Лесковац“ (14. август 2006), „Флизура буби копе а ла гасон“ (28. август 2006), „Скопљанско позориште гостује у Лесковац“ (11. септембар 2006), „Буретови њевапчики“ (25. септембар 2006), „Царски ручак“ (6. новембар 2006), „Кркалуци лесковачких ловција“ (20. новембар

XIX

МИЈА КУЛИЋ: „ЦИРКУС М“ - Последњих двадесетак година нико није тако слатко насмејао Лесковчане као Мија Кулић и то емисијама на Радио Лесковцу (после једне од њих забрањено је уређивање). Имао је емисије и на неколико нишких радио и ТВ станица и стекао велику популарност. Кулић је, између осталог, објавио и књигу занимљивих згода и незгода „Циркус М“ – како му се та емисија годинама и звала. (Графика „Галеб“, Ниш 2001).²⁰⁸

Ево, на пример, како Мија Кулић тумачи градацију „по лесковачки“: кисело – покисело – најкисело и – цивор; брз – побрз – најбрз и – метла; полак – поплак – најполак и клај-клај; ладно – поладно – најладно и – змиче; богат – побогат – најбогат – и још га нису уфатили! А онда би уследио коментар: „Злочин се не исплати, ако те милиција уфати!“

Следи и нова градација: муж – помуж – најмуж и л’же; жена – пожена – најжена – неје моја; стар – постар – најстар – и кречана; млад – помлад – најмлад и – побачен;

Ту, наравно, следи и једна поучна лекција:

- Како се на изворном лесковачком каже:

- Извините, молим вас, да ли бисте били тако љубазни да ме оставите на миру!

- Мрш!

А онда долази и питање:

2006), „Случај с лед“ (4. децембар 2006), „Лепи манири модерних игара за Нову годину“ (18. децембар 2006), „Барјактар Стевана Дечанског у Лесковцу“ (15. јануар 2007), „Направили уговор сас Турци“ (12. фебруар 2007), „Мират порушио двор Југа Богдана у Лесковцу“ (26. фебруар 2007. године. То је био и последњи број „Тачке“ у коме је објављена информација да је изашла књига Ненада Кражића о старом Лесковцу „Кад су Ветерницим пловили чамци“ (26. фебруар 2007, стр. 8).

²⁰⁸ Миомир Мија Кулић рођен је 9. јануара 1952. године у Лесковцу. Завршио је средњу машинску школу, али се позивом за који се школовао никада није бавио. Бави се и сликарством. Са Николом Митровићем Коканом започео је маја 1995. године Школу стрипа у Лесковцу, у којој је неколико месеци радио као предавач. Самосталну изложбу слика имао је у лесковачком Дому културе „Жика Илић Жути“ 19. маја 1997. године. Изложбе портрета имао је у Задру и Народном музеју у Лесковцу („Портрети бораца лесковачког краја“). Бавио се израдом слика за надгробне споменике и за себе у шали каже да има сталну поставку портрета на Шпитаљском и Светоилијском гробљу. Аутор је књиге „Циркус М“, објављене новембра 1999. године у издању „Графике Галеб“, Ниш. Аутор је монодрама „Пегава“, „Желиш ли да ти вежем очи“ (извођење Нинослав Милићевић, режија Радиша Грујић), „Милисав“, „Ав, ав“ (извођење Ђорђе Томић, режија Миомир Кулић) постављених у Народном позоришту у Лесковцу, као и монодраме „Кучка“ (извођење Ивана Ђокић), постављена у позоришту „Дадов“ (Београд). Био је аутор и водитељ емисија „Мушки разговори“ на ТВ Лесковац, 1995. године. Започиње ауторску емисију „Циркус М“ 3. јануара 1996. године, коју су емитовали многе радио и ТВ станице. Напомена: Опширније видети студију Д. Коцића „Лесковачки писци и њихово доба“, Лесковац 2016.

- У чему је суштина живота?
- У б. падеж! Млади питају С КИМ, а стари С ЧИМ!

%

Ново рођење „по лесковачки“:

- Штрокав – поштрокав – најштрокав... и - пачавра!

- Глуп – поглуп – најглуп... и с мотку правен!

%

Кулић сматра да је, на пример, виц без Пироћанца „ко јајце без жуманца“, а виц „без милицајца ко торта без јајца“, а виц без Црногорца „ко шума без борца“, док су вицеви без плавуше „ко конзерва без скуше“.

%

Шта је то, или по лесковачки – које је тој: Пре употребе се претресеш, за време употребе круто стоји, а после употребе га цедиш?

- Кишобран!

%

Пита комшија комшику:

- А бе, комшике, волиш ли ти јоргован!?

А комшике ће:

- Волим, комшијо, волим!

- Е па, комшике, ако је таква ствар, дођи поза кућу да ти га накршим!

%

Буди мајка сина за школу:

- Ај, сине... ај, полак. Ај, устани!

Овај се врти, неће да иде, а мајка ће онако благо:

- Дал ти неје добро, сине!

А овај ће:

- Нећу да идем! Сви ме тамо мрзе, за све ме грде, измишљају ми најгори надимци, увек ја испаднем крив за све! Цртају моје карикатуре по зидови, исмевају ме, и што онда да идем! Нећу! Нећу и тачка!

А мајка ће:

- Знаш шта, сине, има два добра разлога зашто мораш у школу. Ко прво: имаш већ 54 године, а друго, ти си, сине, у ту школу директор!

%

Најдражи виц који Лесковчани причају о Власотинчанима:

Позајми Власотинчанин на Јеврејина јаја. Када је дошло време да се врене дуг, Власотинчанин се брже – боље уфати за вагу, а Јеврејин, онако зачуђен, ће га пита:

- Побогу, човече, шта ће ти вага?

- Па да измерим јајца, да видим дал су исто тако тешка ко онај моја што сам ти ги позајмио!

Отад у Власотине више нема Јевреја!

%

Отишла ћерка код мајку у гости у оближње село и сад разговарав тако оне две и ћу гу пита мајка:

- А бре, ћеро, што ме бре твој муж не воли?
- Ма, јок, мајко, мож само тако изгледа!
- Него.. ај ће га проверимо!
- Како?
- Па ће му испратимо телеграм да си умрела и ће га питамо дал да те саранимо ел да те кремирамо!
Ураде оне тако, и исти дан стиже телеграм! Одговор од зета:
- Три пута кремирати и дубоко закопати!
%
Чувени певач Бошко, звани Цвајбаши још звани Савет у своје време, женија сина Бобана са Виленом, а како је брат Бошко до сад два – три пута шибну инфаркт, пре почетка весеља изјави:
- Дрмне ли ме срце и умрем ли, немој да сте прекинули свадбу!
%
Каже госн Саша... Био час из читање, туј буквар, туј ђаци и пита учитељ једног будућег директора из Лесковац:
- Извините господине, пардон, друже, знате ли ви да читате!?
Леле! Како се само овај увредио! Па кад је рокнуо:
- Па нормално да знам!
- Добро, добро! Ајде, молим вас, прочитајте ми ово (и покаже му у буквар на слику зеца), а испод слике крупним словима пише – зец!
Друг увређен узме па забоду прст код првог слова, па почне:
- Зеее... ззз...аааа... јац!
%
Како се на цигански каже:
- Извините, господине, да ли бисте били љубазни да поновите ваше питање, јер ја вас нисам баш сасвим добро чуо?
- А!
%
Ко није чуо шта је чувени „лесковачки воз“, а није ни могао да чује, пошто он не иде по брзе пруге, него иде по подмазани кафански астали... „Лесковачки воз“ је: 15 ћевапа, плескавица од 15 ћевапа, 5 уштипака, пар кобасица, вешалка, и на крају падла и кременадла!
Ето, то је „лесковачки воз“, а „пироћански воз“ је: две ћевапа – један за други!
%
Шта је комшика од комшику тражила када је рекла:
- Дај ми твој, па кад се дигне мој, ја ћу ти вратим твој!
- Квасац!
%
Ево и друге питалице. Како се на чист лесковачки језик каже:
- Ни вруће, ни ладно, ни црно ни бело, ни слатко, ни горко, ни јесте ни није?
- Е, до мојега!

%

Газила нека жена Мораву, засукала се до површи колена и бута (у смислу жури се) да пређе на другу страну. Гледао гу један човек па ће ву вика:

- Пази, снајке, немој се напије риба сас воду!

А она ће му каже:

- Море, не се ти много секирај! Она што је изела месо, не може гу напоји ни Дунав, а камо ли Морава!

%

Како „моравске“ (близу реке Мораве, примедба Д. К.) таште госте зетови кад гим они дођев у гости.

Она кажу:

- Зете, једи рибу, немој се срамујеш! На нас си је риба при сам дупе!

%

Знате ли кво (какво) је обавештење писало на дувар (зид) кад је отворен први биоскоп у Лесковац? (хумориста Мија Кулић је чуо за ову варијанту):

- Забрањено појење, семенке једење, нож вадење, по патос пљување, за ноге ваћање и онођување, и што није за гласно казување, мисли се на псовање и поштовање... Драги Славуж.

%

Продавала Циганка (из Лесковац) на пијац неке ствари, и међу њи и једну кожну јакну, и после неко време, наиђе неки тип, види добра јакна, па пита Циганку:

- Пошто бе јакна?

- Четири марке, бато!

- Могу ли да је пробам!?

- А што не би могло?

Узме тип да проба јакну и пошто му се свиђа, и била му таман, ко за њега, обрне се он и – бегање!

Циганка дигне галаму, ал пошто не може да га јури и да га стигне, почне да се куне и... смири се она некако после неко време кад... ето ти га њен муж:

- А, мори, прода ли нешто?

- Прода јакну!

- Па по коју цену?

- Па по набавну!

%

Мија Кулић је често добијао писма својих верних обожавалаца. Писали су како се живи на селу, шта раде и шта намеравају у животу. Често се јављао Граца, песник из Чекмин. Мија вели да он једном приликом послао дивни стихови, који нормално глатко мож да се углазбив, само треба један класичан композитор који зна истовремено да свира у дудуче и унуче... плус, ако још има нека од ове певачице... Дакле, Граца Магија и једна

дивна љубавна песма за радос под наслов: „Наћуранио ћуран ћурку, на ћуранску журку“.

Кулић, међутим, додаје да се шали и наводи стихове из песме „Ти“:

*„Ја сам махер за тучу и за чипс
стремам руке и ноге за у гинс!“*

У потпису: Све вас воле, сви поздравља и наздравља, један момак, врло фин, Граца песник из Чекмин! Познат као Граца Магија!

%

Једна занимљива прича везана је и за Лебане, општину на југу Србије. Свратио тамо Мија Кулић и ево његових утисака: Ја у петку био у топло и брачко Лебане, или... што би рекли на ТеЛе Лесковац, у Хлебану! Јер не каже се леб, него хлеб, а они на телевизију су бар квалификовани граматичари! Дакле, 8. март, Лебане, хотел Царичин град! Кој неје био, поуздано знам да се каје, али зна се: „После Лебане нема кајање!“

Или што би опет Мија Кулић рекао, позивајући се на искуство других: „Гњурио не гњурио, време гњурицу пролази!“

%

Пита комшија комшику:

- А бе, комшике, које работиш!?

А овај ће:

- Ништа! И па не ваљам!

%

Пита једна лесковачка учитељица Перицу:

- Ајде, Перице, измењај глагол „купати се“.

- Ја се купам, ти се купаш, он се купа, ми се купамо, ви се купате и они се купају!

- Браво, Перице! А кажи ми, које је то време?

- Па... у суботу предвече!

%

Разговарају два пензионера:

- Куде беше, комшијо!

- Па у пензионерско!

- А што?

- Ма да уплатим чланарину. Знаш оној, плаћаш сваки месец по два динара, па кад умреш – узмеш све паре на куп!

%

Стоје тако две „лесковачке сељанке“ за тезгу и досађујев се и једна од њи ће узме новине и ко ће чита хороскоп. А она друга ће:

- Ај, прочитај и за мене!

- А кој си знак!

- Паланза!

%

Изгубио се неки Лесковчанин у планину, а удари нека олуја, снег, мећава, куде ће, шта ће, и случајно натрча на некакву колибу! Куцне на врата, отвори му неки деда и он ће му каже:

- Добро вече, добро вече, така и така ствар, изгубио сам се... да преноћим код вас?

- Ако, синко, само ако ти неће буде на смећу да спаваш са бебу!

- Ма нема проблема!

Уђе он, оде у собу, и онако у мрак, полако се увуче у кревет да не пробуди бебу и одма заспа.

Буди се он ујутру, кад погледа, а оно поред њега –плавуша - авион! Ко шећер! Промршкољи се она, онако, а на себе имала само некакву предивну спаваћицу, погледа га кроз трепавице са полуотворене очи и ће му каже, мазно:

- Ћао, ја сам Беба!

- Ћао, ја сам кретен!

%

Седи један чича (из Лесковац) у кафану за астал и прилази му други чичица па му каже:

- Како те, бе, није срамота, јуриш курве, а унучики ти идев у школу!?

- Па које, дал да ги исписујем из школу?

%

Субота, пијац, дан за бањање, њему му се ко излегује у кревет, а жена ће:

- Ај, ај, дизај се, доста си се излегувао! Узми цегер па на пијац. Знаш да смо све потрошили!

А муж ће:

- Не ме дирај, тој си је женска работа!

- Добро, а ја ћу идем на пијац, а ти узми па опери ови судови из судоперу!

- А бе, жено, реко ли ти ја – не ме дирај, тој си женске работе!?

- Женске, а!?

- Па фала богу!

- Добро, онда бар узми усивач па...

- Ама, женска главо, које си ме, бре, запуцала од сабајле са теј женске работе!?

- Женске, а!?

- Туго, боже, што си недоказана!?

- Добро, значи женске... добро – поче она да се скида.

- Које тој работиш!?

- Ништа, ништа!?! – настави она да се скида и скине се скроз гола па га зајаше на кревет.

- Ај, сд, бајо, еве за мушки работи!

А он ће:

- Кам га цигер!?

%

Дешава се на Мораву, док је још била чиста и дубока, на чувену Биљаничку ривијеру. Лето, упекла звезда ко скара, пичи сунце на шестицу, није субота, а људе се бањав! Има чак и спасилац на плажу, и... у један тренутак примети он да се неко дави. Рипне у воду, доплива до оног што се дави и извуче га на обалу! Одма почне с прву помоћ, оно – уста на уста (без језик), и осети да овај дављеник „базди“ на ракију! У тај тренутак, освешћује се он, а спасилац ће му каже:

- Па добро бе, дал си ти нормалан! Па шћеш у Мораву кад не знаш да пливач! А онај ће:

- Па... ја оћу... да се научим да пливам!

- А што си се онда, који компири, толко напио!

- Па ја, брате, не смем трезан!

%

Фино јутро, птичице цвркућу. Дивота једна и... улази наставник у учионицу (једне лесковачке школе), а они сви ученици сањиви, крмељиви, спава им се, натмурени и стално зевају.

Погледа их наставник, па ће каже:

- Па, децо, ви ли мислите да се мени свако јутро диже!?

%

Чекају три (лесковачка) другара воз, а пошто воз нормално касни, седну они у станичну кафану мало да се освеже и... чашка по чашку, фино се онако загреју, што би се рекло, благо су алкохолисани; заруче им још једну туру, и у тај тренутак воз дође у станицу. Рипну они брзо, истрчав напоље, а оно воз већ пошо! Почну да га јуре, душа у зуби, и двојица успев да се попну, а један остане и сад... враћа се овај на станицу и цепи се од смејање! Ма сам што не побаци колко се смеје. Гледа га онај отправник, па ће га пита:

- Побеже ти воз, твоји другари се укрцаше, а ти се исцепи од смејање! Које је толко смешно!?

- Па ја сам требаја да путујем, а они су дошли да ме отправе!

%

Мија Кулић записао је једну занимљиву анегдоту у којој је једна од главних личности једна од лесковачких професорских легенди. Прича тече овако:

Дешава се давно, срећних седамдесетих година, и тада је Мома месар, звани Чапа, полагао српски језик код чувеног професора госн. Тролиша. Прво се, као што је ред, полагао писмени, и ђаци, и старији и млађи, добили су тему на напишу: „Тито, револуција, мир“ и пошто је госн Мома нормално ишао преко дебелу везу, позове он Трошу, као није му јасно, па га пита:

- Професоре, ч'с малко!

Приђе Тролиш, а он тако некад помало, што се каже, Бог га обдарио, па мало трокирао кад говори, па га пита:

- К-к-к бе Ч-ч-Чапо, к-к-које оћеш?
А Момо ће почне да шапка:
- Па не знам које да пишем!
- П-п-па пиши, р-р-рат. Тито п-п-партија, с-с-с-с...
А Момо ће:
- Стаљин!
- Н-не бе, Чапо, с-с-самоуправљање, мир и т-т-тако!
Прође неко време, а Момо опет вика Тролиша:
- Професоре, професоре!?
Приђе Тролиш:
- А к-к-које с-с-сад оћеш!?
- Па не знам куде да турим тачку, запету, па овај знак питања, па...
А Тролиш ће:
- Ч-ч-Чапо, т-т-тури ги с-с-с-сви на једно место, ј-ја ћу ги р-р-р-распоредим!
%
Дешава се у (лесковачко) село пред задругу. Два сељака пијев млакачко пиво, па ће пита један овог другог:
- А бе, комши, које си ти даваја на твоју краву прошлу годину кад беше болна!
Овај опије један гутљај, па ће каже:
- Терпентин!
Отидев си он дом и сутрадан рачукао (разлупао) се овај први на врата:
- Комшијо, комшијо, отварај, бе!
Овај отвори и ће каже:
- Које си се толко рачукаја!
- Како, које сам се рачукаја! Пал си ми ти јучер рекја за терапију, и ја ги дадо на краву и она после петнаест минута липса!
- Па које туј има чудно! Исто ко моја прошлу годину!
%
Када је Циркус М, емисија Радио Лесковца, коју је уређивао Мија Кулић, била на врхунцу популарности, уреднику Кулићу стигло је писмо из Голему Њиву:
- Мијо, царе, поздравља те Голема Њива цела и околна села! Да ти Циркус М буде вечан, па и тој да је малко! У потпису: Цуца Американац, малецак зет у Голему Њиву!
%
Чувени лесковачки карикатуриста испричао Мији Кулићу анегдоту, а ми је овде преносимо „од реч до реч“:
- Времешни глумац, човек у године, после много време долази у град у чије је позориште својевремено био глумац, а за то време је на много њи остао дужан пуно паре, и сад... пита он једног старијег другара:
- Је ли, бре, спомињу ли ме још овде!?
- Па знаш које, тебе и тако и тако, ал много ти спомињу мајку и сестру!

%

Умре неки човек (из Лесковац), и на сарани његова жена се начисто утепала од плакање! И сад... био на сарану и један комшија, вратио се дом, а његова жена, која није ишла на сарану, стегнуло гу нешто у петокраку, ће га пита како је било:

- Ћути, не питуј! Жена му плаче ко чесма, сачувај Боже!

- А нормално да плаче, а још... које работи!?

- Плаче и реди!

- Реди!?

- Плаче и реди!

- Па, како реди!?

- Реди!

- Ту бре, какав си, све човек мора да извлачи речи из уста! Па, причај!?

- Па да ти кажем... ти знаш да се покојник, Бог да му душу прости, ти знаш да се викао Стојко!

- Знам, и које!?

- Е па, она јадница, паднула на гроб и све запомагала: „Туго што сам жална ја, сама и несрећна. Што ми се отвори рана, те постадо удовица на Стојка капетана! На гроб сам јадна пала, па сам заплакала! Ој ти, рупо, црна и дубока, што прогута мога милог Стојка, па сад нисам жена ни девојка.“

%

Слава, св. Никола, јес да је посна, али се па добро крка, нормално риба, а риба оће и да плива па мора и да се залије и... једна лесковачка госпођа од гости ће пита домаћина:

- А где сте ги набавили, мислим, рибе!?

- Па туј, одма у твој комшилук, у рибарницу код Гаретову палату.

А госпођа ће:

- Ете, риба ми при дупе, а ја несам знала!?

%

Како се паметан Лесковчанин обраћа на глупог Лесковчанина!

- Са телефон из Београд!

%

Мија Кулић, који за себе каже да је „*црна овца црвеног Лесковца*“ (како се потписао у „*завршној речи*“ своје књиге „Циркус М“), испевао је песму:

„У Лесковцу некад беше

кресало се, са ђ се теше!

кресали су наши стари

казанције, опанчари...

У Лесковац некад беше

годинице пролетеше...“

XX

СТАРИ ЛЕСКОВАЦ САВЕ ДИМИТРИЈЕ ВИЋА

- Такво је време било. Неси могја ни да порастеш док ти мајка и татко не кажев да си порасја. И од како се човек роди пола живот ти издедев татко и мајка, а другу половину – жена и деца! Увек мора други да слушаш. Док си дете – мора да слушаш татка и мајку, а они те с'с стринке, тетке, бабе и деде задзрћав – гледав те на куга личиш. Па на куга си по нарав и на куга ли ће испаднеш кад пораснеш. Па исти си чича Софроније што је изгледаја, а тај Софроније је бија – ко да су га кроз цевку од казан за ракију протињали. Стринке па казујев да имаш котлајасте ноге на деду кој, к'д се напије, слази у бунар дубок дванаест метра – едва га после с'с дебели конопци на чекрк извадив напоље, а он, к'д га пребажив преко сантрач и турив на земљу вика: „Млого ми врућина па сам слегја у бунар мало да се оладим.“²⁰⁹

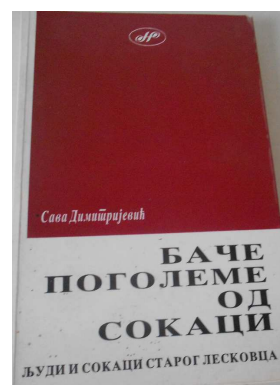
Ел, па, недај Боже, да имаш нараф на прадеду Милисава куга су од милос' викали – Тате липса коњ! Он је, кол'ко се у фамилију и шире памти – бија зликовац. А ти какав си и како изгледаш – има да га надмашиш! А кад пораснеш – пратив те у школу! Там па мора да слушаш учитеља. Ако га не слушаш тепа те с'с шибљинку, па те тури да клечиш на камењики, ел на зрна од мумуруз и гра! И т-мн искочиш из школу и почнеш да наликујеш на самога себе – пратив те у војску. Там слушаш каплара, поднаредника, наредника и све такој до бригадног и дивизијског ђенерала. Сви ти наређујев и ти – сви слушаш! Лези, дик се, пушка к ноzi, пушка на готовс, па разне дневне и ноћне узбуне, трчи, стани, пери ноге, сечи нокти и на руке и на ноге, крпи блузу и гаће, пази да не изгубиш иглу и конач из шајкачу! Ако не послушаш ел па нешто погрешиш – тепа те каплар, тепа те наредник, поручник, сви те тепав – за оној што неси направија – да га не направиш, али и за оној што си направија, ал неси га добро урадеја. А и да нема за које друго – тепав те – памет да набереш! И тој се некако заврши, пуштив те из војску, туриш онај зелени дрвени војнички с'ндк на раме, све ти руке и грбину искида док га донесеш дома! К'д дођеш из војску, помислиш – готово је – прође и војска! С'г с'м свој човек! К'д оно – 'ајде ће те женив! Ал, и туј мора татка и мајку, тетке и стринке, ујне и ујке да слушаш – с коју да се ожениш! Нађев ти девојку, ти гим викаш – нећу њума, волим другу, а они се искидав од смејање и не те ни слушав кое гим ти причаш, него си терав по њино и викав ти: Ра кое ву фали –

²⁰⁹ *Напомена:* Причу Саве Димитријевића „Како је порасја Љуба Гарда“ објављена у Новој нашој речи, јануара 2016. преносимо у целини.

млада је! А младо се и меси и кроји – ко тесто и штоф! Како га омесиш т’кој ће си га ‘едеш и како га скројиш – т’кој ће си га сашијеш и носиш! Па, мајка удари у кукњаву, слузе оволке, крокодилске – ми смо вићем стари, вика. Нема кој да не послуша, ни воду да ни принесе да пинемо! И ти, које ћеш – ожениш се с’ коју ти они кажев! И доћев деца и ондак слушаш и жену и децу! Жена ти стално нешто прича и уњака – дању уз астал док ручате, а ноћом, што је и најгоре – теби се спије, а она се увива око тебе, дува ти у шију и уши, наплакује, уздише – те ОВОЈ ТРЕБА, па ОВОЈ ћемо ОВАКОЈ, а ОНОЈ - ОНАКОЈ! И ти, ко’е ћеш – како она каже – т’кој и буде! А деца – она ти па викав да си остареја и заостаја, да те време прегазило, да ништа не знаш и које ћеш – слушаш и децу! После те па стигнев године – ни не приметиш к’д остариш. Дође болес’ од овој и од оној. Не мож’ се савијеш. Ако се па савијеш не мож’ се усправиш. Овој ти се укочило, оној откачило, овој попустило, оној учврстило, шија ти дошла ко увртена, па не можеш главу да обрнеш на ‘едну страну, него мора цел’ да се обрнеш и све у ‘едн глед-ц да гледаш! Све ти се убакнуло у памет и помело у главу – не можеш да се сетиш ни које си теја да кажеш ни које си пре тој казаја – памет ти се аметом батисаја! И које ћеш – отиднеш куде доктори па и њи мораш да слушаш – овој да ‘едеш, оној немој да ‘едеш, а овој па немој да пијеш, немој ладно, избегавај врућо, немој никако слано, немој љуто, не једи кисело, а нарочито се варкај од благо да не добијеш шићер! И све такој, цел’ век смо никога слушаш! И куде и у које отидоше све теј године – у нигде и ништа! И човеку почне да му се чини да му је много – и овој мало што је проживеја!²¹⁰

%

Укњизи под занимљивим насловом „Баче поголеме од сокаци” (Људи и сокаци старог Лесковца, Наша реч, уредник Михајло Дедић), Сава Димитријевић је записао много занимљивих згода и незгода. Писао је језиком препознатљивим за југ Србије, односно лесковачки крај, а по властитом признању, све његове приче су - истините. Из те занимљиве књиге, која је можда и понајбоље дело Саве Димитријевића, издвајамо неколико прича које приказују дух старог, непоновљивог Лесковца и његове људе спремне на шалу, досетке и дружења.

²¹⁰ У свечаном четвороброју Нашег стварања 4/2003, у одредници „Белешке о ауторима”, уз име Саве Димитријевића стоји: Сава Димитријевић, књижевник. Рођен 1938. у Лесковцу. Књиге прозе: Свеће у снегу, Баче поголеме од сокаци, Камен на памет и Подсисарчани. ТВ драме: Господин Клео и Мој ујак чудо од детета; позоришна драма: Верглаши и драмски текст у рукопису: Ће се жени Мика Дуз. Живи у Лесковцу. И он, Сава Димитријевић, мој колега, дугогодишњи новинар Радио Лесковца, сматра да ова одредница довољно казују о њему.

%

Милан Мазнић воли да попије, а највише се весели у хотелу „Круна”. Цигани кд чујев да је у кафану - саберев се и цело Подворце иде да гледа како се Милан весели. Из Подворце је и музика сс трубача Шефкета.

-Марсељезу! Марсељезу ми свирајте! – казује Милан.

Шефкет и цела музика свирив му „Марсељезу” и било коју песму оће да чује. Милан је највише у друштву Душана Чолака, касапина, у дрвену касапницу над реку куде мос. И едев они и пијев и на Милана се пријела цигерица од теле.

-За тебе, Милане, ако треба и теле ћу да закољем! – казује Душан Чолак.

И ткој и направи - доведе теле, заклаше га куде реку, извадише из теле цигерицу и онакој још врућу испекоше гу на цкару куде ноћне ћевапције.

У поноћ Милан и Душан Чолак отидев сс фијакер у Светоилијску цркву. Милан улегне у дзвонару и повуче конопац и зазвони дзвонара у поноћ, дзми дзвонара и од силно звонење град се пробуди и узбуни. Јер, дзвонара кд дзвони у тој доба и у било кое доба кд неје време за тој - тој је или узбуна или мобилизација. Ујутру, Милана викнев у општину и он плати казну што је у нић кд му нее време звонија дзвонару Светоилијску.

Милан много време проводи по кафане – ако га дом не испрати музика, ондак га пијаног донесе неки од пандури. У кафани му се пријатељи и други гости обраћају за лекарску помоћ.

-Докторе! – казуе му еднпут ники кафански гост – много кашљам, начесто сам заневаљаја, назеб ники може бити!

-Добро је кд кашљаш! - казује му Милан.

-Како добро, докторе! Кд ме уфати кашаљ не могу до ваздух да доћем!

-Е, сг ће видиш за које је боље да кашљаш него да не кашљаш! - казује Милан и наручује да дође фијакер. Седоше у фијакер и отидоше на Светоилијско гробље. На гробље искочише из фијакер и Милан казује:

-Јованееее! Јоване, кашљаш ли, бре, како си!

Ал, из гробље – ништа се не чује.

-Живадине! – вика Милан - кашљаш ли, Живадине, како си, бре, Живадине!

Из гробље - па се ништа не чује.

-Ете - казје Милан на онога што је пошја с њега из кафану - ете, чујеш нешто, јавља ли се ники, жали ли се ники на кашљање, чу ли се Јован, јавља ли се Живадин!

-Не чујем ништа! - казује онј човек - не чујем ништа и ники се не јавља!

-Ееее! - вика Милан Мазнић - и не мож ги чујеш - они не кашљав и нема ги више. А ти кашљаш и туј си. Добро је. См ти кашљај и ништа се не секирај!

%

Сава Димитријевић, тај виспреди лесковачки новинар, приповедач и песник, записа: „Оној што је имало да буде - дође и беше!“²¹¹

%

Чије фамилије нема у хроничарским записима Саве Димитријевића, тај ће тешко доказати да је Лесковчанин. Тако некако говоре у Лесковцу. А како и не кад Сава Димитријевић већ деценијама марљиво и предано бележи приче о људима и сокацима старог Лесковца, добронамерно завирујући преко плота у комшијске баче.²¹²

Како у првој књизи своје трилогије обједињене речитим поднасловом „Људи и сокаци старог Лесковца“, „Свеће у снегу“, сам аутор каже, то је само покушај да се о људима који су постојали и још живе исприча понешто, и то њиховим аутентичним језиком и начином мишљења, о нечему што припада и њиховим животима и Лесковцу. Не претендује он да своје записе назове ни студијом, ни хроником, ни реконструкцијом живота. Једноставно, то је – прича! Истинита. Прича којој верујемо. Прича чији су ликови прави људи, који су ходали или још ходају улицама Лесковца.

(...) Наслов друге књиге „Баче поголеми од сокаци“ могао би да буде заједнички наслов читаве трилогије. Пробамо ли ову синтагму да „преведемо“ на књижевни језик, видећемо колико губи на значењу, које јој управо даје дијалекат: „Баште веће од улица“.

(...) Књига која затвара трилогију носи једноставан наслов, сасвим другачији од претходна два: „Подисарчани“. Већ на самом почетку јасно је одређена и (опет просторно) омеђена тема прича које је чине. Реч је о фамилијама које живе у сокацима подно Хисара, брда чија је историја нераскидиво везана за судбину града.

²¹¹ О раду Саве Димитријевића писао сам у Политици, али и другим листовима и часописима и притом посебну пажњу посветио његовом познавању лесковачког дијалекта и уметничким вредностима његовим дела, која су својеврсна хроника старог Лесковца.

²¹² Милена Стојановић, Поглед из баче на сокак – Стари Лесковац Саве Димитријевића, Наше стварање, 3 – 4, 2008, стр. 117. Напомена: Милена Стојановић рођена је 1974. године у Лесковцу. Филозофски факултет (Група за српски језик и књижевност) завршила је у Нишу, а магистрала на Филолошком факултету у Београду.

XXI

ЗОРИЦА МИТИЋ: КОМШИКА ДАРКА

ПРИЧА - Пладне смте што је прошло, а жене се сабрале у Мицину авлију. Она јес да има убаву башчу, пуну сс цвеће, и да тој цвеће убаво мирише, али што је много, много је. Почесто се куда њума сабирав. Верујем да ву свекрва пребацује за тој сабирање комшике. Не смо за сабирање, него и за галаму, а и за кафу што гим вари. А кд седив пред капију ретко која тд вари кафу. Оне јес да се смањујев, али на Дику тј трошак почесто пада.²¹³

Отодо и ја. Понесо печене семке на које се оне обрадоваше. Обрадова ше се онеј које имав зуби, па може да ги грицкав и да се забављав, а онеј које немав зуби оне ги па лупив. Такој гим донесо занимацију, да немав секирацију, или да гу заборавив секирацију коју имав. И ево које чу там: „Комшика Живка се одава, а има две године како је удовица, а и ћерку одава сс коју седи. Оне се такој договориле да се одав у исто време, како не би једна остала само у кућу.” казивања.²¹⁴

И такој и било. Уговорили венчање за Живку за петнајест дна, а за ћерку Винку за два месеца, јер су пости за Велигден и нема за тој време венчање.

Прошло мало време и седеле су такој и причале од свашта, а највише од њино одавање. Живка ће на ћерку рекне: „Днс торник, па среда, па четвртак, па петак, па субота, па тек недеља кд треба да се одам за Жику. Много дна требав да прођев.”

А ћерка на њу: „Мајке, мајке, твоји пет дна за час ће прођев, а моји много дна, има много да чекам, а и Станко може за тој време да се предомисли.”

А Живка тешила ћерку: „Ћерко, не се секирај, дн по дн ете га Ђурђевдан, а моје је чекање дугачко.”

Дарка наставила да се смеје сс комшике, што се журило на Живку да пређе куде Жику што пре. Много ву било пет дна да чека, а на ћерку много повише неје много она сматра. Понављала Дарка: „Дн по дн и ете га Ђурђевдан.”

²¹³ Зорица Митић, Женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000, стр. 62. Напомена: Зорица Митић цео радни век провела је у Народној библиотеци у Лесковцу, где је радила као виши књижничар. Објавила је: "Узлетимо са ветровима", збирка песама, 1994. године, "Женске приче", 1994. године, "Женски разговори", 1997. године, "Женске приче", допуњено издање 1998. године, "Женска казивања", 2000. године (подаци преузети са званичног сајта Народне библиотеке „Радoje Домановић“ у Лесковцу)

²¹⁴ Подаци преузети из књиге З. Митић, Женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000.

XXII

ПИСМО ДР ДОБРИВОЈА БОШКОВИЋА -

Драги моји Лесковчани! Које да ви казујем, да ме утепате не знам зашто стего срце и одлучи да узмем плавец у руку и напишем ви ово писмо како би знали да још увек постојим и да на вас и мој крај мислим. Б'ш ме брига што ви ја и моје писување много не интересује. Рекја би да нису чиста посла к'д ме јебанције фале и викају да сам се на најбољи начин одужија на свој завичај и кроз своје дело први открио југ Србије, а ви ме ни за црвљиву сливу не зарезујете. К'о да не постојим. Ч'к и кад се организује промоција, нема ги онија који би волеја да видим. Мрзи ги. Град замреја, људи си немају работу, а на њи не пада на памет да искоче из кућу и чују које с'м написаја и к'ква песму с'м испеваја и на гитару одсвираја. Ваљда затој што не могу да отсаве телевизију (опустела је!) и компјутерске игре.²¹⁵

Да ви испричам и овој. К'д беше најгусто и онај белосветске але и душовадници уведоше санкције и за лекови на децу, реши да напишем једну комендију и насмејем мој намучен народ. Написа ја „Грделички крос“ и однесо га у лесковачко позориште. Т'г беше управник Г.Р. К'д му реко зашто с'м дошја, обрадова се к'о да је рођеног брата видеја. „Ће гу изведемо, како да не, такој нешто ни с'г треба!“ – рече и пригрли ме к'о да ће валцер с мене да игра. Он обећа, а ја, мамлаз јед'н, у тој поверова. Које да работим к'д верујем на људи; таквог ме мајка родила и тој не може да се измени. К'о малецко дете. И такој, излагаше ме и од претставу не беше ништа. После дође из Београд нека друга шушумига за управника. Он (к'о Скерлић на Бору Станковића) викаше да док је он жив „лесковачки језик се неће чути на позорници „његовог“ позоришта!“ Чувај Боже! Али, к'д причамо од такве работе, да чујете и овој. Маја се ја

²¹⁵ *Напомена:* Писмо написано на „лесковачком језику“ објављено у студији „Лесковачки писци и њихово доба“ (Лесковац 2016). *Напомена:* Добривоје Ј. Бошковић рођен је 4. јануара 1936. године у Грделици код Лесковца. Основно и средње образовање стекао је у Грделици, Лесковцу и Нишу. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду, а последипломске студије и специјализацију завршио је на Универзитету у Гетингену, Келну, Марбургу на Лану и Лондону. *Напомена:* КЊИЖЕВНИ РАД - Аутор је поема: „Посланица“, „Чежња“, „Суд и усуд“, „Сан и јава“, „Жена“ и „Грех“; трагедије у стиховима „Крик понора“, комедије „Грделички крос“; сатире „Анатомија сујете и заблуде“; драма: „Растко“, „Српски краљеви Стефан Драгутин и Стефан Урош Други Милутин“, „Цар Душан Силни“, „Цар Лазар“ и „Смрт вилењака“; романа: „Сагореле сени“ и „Валсотино империјал“; стручних дела (убеника): „Муцање као говорна мана“ (заједно са сином Дејаном) и „Физиологија уметничког певања“. За комедију „Грделички крос“ добио је награду издавача Србије за најбољу драму (2000). За роман „Сагореле сени“ – награду „Златни венац“ издавачке куће „Књиготека“ (2003); за роман „Валсотино империјал“ – међународну награду „Арка“ (2007). Бошковић је композитор, певач и гитариста.

јед'н д'н по чарчију к'о убивен у главу и наврати у Народну библиотеку да питам д'л се читају моје књиге. Погледа ја у полицу „за домаће ауторе”, к'д – нема гу ниједна моја књига. Куде су, питајем ја, а они не знају. Једва ги нађоше, али за то директор неје бија крив. Замерам му с'мо што моје драме на нишку бину неје поставија. Бија је директор и тој је могаја. Од големињу ми се неје ни јављаја. Беше ми криво, али које да се работи... Ја тој викам „аварски синдром”. У старо време Авари беше много голем народ; због неслогу гим се и траг изгубија. Е, тај бољка је, изгледа, и на нас прешла. Имам и доказ за тој. К'д ономад беше промоција на мој роман „Валсотино империјал”, онија из лесковачки центар за културу у исто време заказали гостовање на неког поградског писца, неки ми рече – плагијатор! Леле, да знате како с'м се наљутија! Отрча ја там к'о да ме стршељи јуре и навика гим се. „То је, господо, диверзија!” – реко гим, а они – мртви ладни! Но, руку на срце, на телевизију и радијо су ме испоштовали. Свака час, такој и треба. Тој се вика: локални патриотизам!

Онија у Београд, к'д чују да је неко дело човек из наш крај написаја, због наш говор одма помисле да тој не вреди ни лулу дуван. Неки тој називају „предрасуда”, а ја би пре рекја да је то он'ј „аварски синдром”.

Ем с'г и овој да ви испричам и ондк да завршимо и затој што на орату крај нема. Бе ја јед'нпут у Културни центар у Грделицу, попи кафу и отидо у библиотеку. К'д тамо видом да моју моралистичку поему (450 стихова) „Суд и усуд” никој неје узеја у руке. Неје ни корице, да види моју слику. Куј ће га знаје, ваљда затој што ти је завладало лоше време, али тај неје ни много важно, иако с'м гу писаја и за лошо и за добра време. Много се обрадова к'д ми у библиотеку рекоше да гим увече у гости долазе власотиначки писци, па се зачуди што ми тој не рекоше (!) у Културни центар. Заборавили од много седење и кафу пијење!

И такој одлучи ја да дођем на туј седељку и читам стихови из песму „Суд и усуд”. Да гим угодим, понесо и гитару. Направи ја сефте на моју поему, а после запева што боље могу, а глас служеше... Све би било убаво да ме слушаше. Донесе неки сепетку с'с тазе кифле, рипнуше и грабе ли грабе, да Бог сачува... Певам ја на онија што ме слушају, све док ми не досади да се забађав чепатим.

Дође и крај на нашу сиденку. Пита ја мога пријатеља што с'м га турија у мој роман „Валсотино империјал”, да ме повезе до Лесковац, а он не може: „Ћу седнем у ноге или у скут” – реко му ја. „Тој не дозвољава полиција” – врти главу и бега он. „Онда ме тури у „гепек” – молим га ја, али ни тој неје помогло, те узо гитару у руке и ко посран некако одо преко врата. Напоље тавнина, прс пред нос се не види, а Грделичани полепали, нигде светло се не види. Шетам ја там-овам к'о убивен у главу и чекам да наиђе неки авто, па ако треба ћу му платим кол'ко тражи. Чека, чека и ондак наиђе неки човек и стаде пред мене. Гледа он, а лице му се не види. Куј ми је ов'ј и које 'оће од мене – пита се ја, б'ш к'д се окрену и изгуби се у тавнину. Прође једно време, а ондак видо светло и обрадова се. К'д стаде

поред мене јед'н стари „стојадин' к'о да ме усред ноћ слунце огреја. Још више се обрадова к'д отвори врата и рече: „Улазите, последњи автобус је отишја пре јед'н сат” Неје мораја двапут да ми казује; док длан о длан, ја сам седеје до њега, а он даде гас и – правац Лесковац. Ћутим ја, ћути он. К'д запали цигару, рече: „Опростите, огрешили смо се о вас!” Такој рече и много ме обрадова. Покајали се, помисли ја. Оставили својег човека да усред ноћ дрежди на автобуску станицу и онда гим савес прорадила. Боље икад, него никад! У своје место никој владика неје постаја. Затој се у лесковачки крај не читају моје књиге и не играју моји комади. Еј, немој се љутите што ви досади! Л'кнуло ми је што овој онакој како се код нас орати написа, и затој што много волим наш крај и наши људи.

Ваш Добри

На слици: Стари Лесковац

XXIII
ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ - ПЕСМЕ

ТЌОЈ ТИ ЗАПИСАНО

Чим се родиш, они те жигошев
Обележе, и туре ти прњуку
„Т'ј му татко, о'ј му је деда“
И ти више не мож' д'прогледаш.

Т'кој растеш, жалос те убива
Гледаш татка к'ко се снебива
Копа, прска, оре, разорује
С'м да успе д'те ишколује.

К'д у школу, поново подела:
„Грацска деца и ови са села““
На овога татко има фирму
Овој ни је дете од колегу“.

Лоши ђаци , они си ги буткав
После гледав негде да ги skutкав
Пошто нејће школу да изучив
Да работе , да се не намучив.

Куј се снађе он ће си заради
Ће преживи , децу ће си збрине
Ће изникне ако се посади
Беда, мука, нејће ни промине.

Д'Л ЋЕ МИ ДОЂЕШ

Морава с'вни, ноћ ме притиска
Голему жалос у воду кријем
Душу ми нека ладноћа стиска
Врапче на грањку песму к'зује
З'што те нема, срце питује.

Сенка од тебе је ис'нула
С куга да легнем, с куга да зборим
К'д би се с'мо з' ч'с врнула
Т'д би ти реқја колко те волим.

Р'ЗБУЛКАЛО СЕ У ДУШУ

Р'ц'втели се зумбули у баче
Р'ц'втеле се љубичице у шуму
У ливаде се р'ц'втеја вртипоп
С'мо се у моју душу р'збулкало
Па на никуд
Нит ц'вти, нит вене.

К'Д РЕЧЕ ЋЕ ДОЋЕШ, ШТО НЕ ДОЋЕ

Ноћ се отегнула, сви спијев
с'мо ја не спијем с'н на очи ми не дооди.
К'д рече ће доћеш, з'што не доће.

На седенку, седенке седив,
предев, плетев и нашу песму с'стављав.
К'д рече ће доћеш, з'што не доће.

Сви се радујев, с'мо сам ја тужан
Слунце ће брзо излегне, а ја те питујем:
К'д рече ће доћеш, з'што не доће.²¹⁶

²¹⁶ ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ рођен је 2. јануара 1970. године у Великој Сејаници. Гимназију „Станимир Вељковић-Зеле“ завршио у Лесковцу, а Филолошки факултет у Скопљу. Од 1988/89. радио је као новинар листа Пете војне области „Наша војска“ у Загребу, дописник локалног недељника „Наша реч“ и као уредник лесковачких новина „Тачка“. Песме, есеје и приказе објављивао у листовима и часописима: Повеља, Кораци, Књижевне новине, Књижевни лист, Градина, Песничке новине, Домети, Летопис Матице српске, Одговор, Ријеч, Наша зора, Наш траг, Аванград, Ошишани јеж, Губер, Наше стварање, Помак, Глубочица међу обалама, Вечерње новости (Културни додатак), Васиона, Власина... и у више електронских часописа: Носорог, Књигомат, Књижевност.орг, Етна, Шипак, Радио Горњи град Награде и признања: Сатирична позорница „ЖИКИШОН“ (2011); Клуб умјетничких душа, Мркоњић-Град; Девети међународни сусрет писаца, Плевен, (Бугарска) 2013. године. Поезија и есеји Дејана Ђорђевића превођени су на енглески, француски, грчки, руски, бугарски и македонски језик. Збирке песама.: Јесам и нисам (Филекс, Лесковац, 2007), Не/пристајање (Филекс, Лесковац, 2008) и Будим се да бих те волео (Филекс, Лесковац, 2014). Живи у Грделици.

ГОРДАНА ТОМИЋ – РАДОЈЕВИЋ:

ИСЦВ'ТЕНА СТРЊИКА

БЕГАЊЕ

К'д се слунце угаси и вет'р се примири
И к'д њива с'с т'мнину почне д' збори
К'д се река покрива с'с ћутање
И трава з' неми
Све што с'м ја отидне у бегање
Из очи ми се жеравица исели
Из груди отерам муку и плакање
И т'г ми се низ снагу
Л' довина р'злије
Из косу ми се с'н исели у р' довање
За славује с'м и целивање и миловање
К'д се слунце угаси и месец
Ноћ дарује с'с смејање

ДОКТОРКА АНГЕЛИНА ДЕКЛЕВА

Доктору Николи Деклеви

К'ко башча с'с мириси млади пробудена
Чаршија лесковачка у слунце је гледала
Калд'рма у меку свилу се обукувала
К'год је докторка Деклевка прођувала
Високо чело њојно н'слунце је пркосило
У зберену косу с'с сребрне игле царске
Сву т'мнину од густу боровницу носила
У око зрело црно гројзе и вино преврело
Убаву од убавињу старо и младо је гледало
У Деклевин род господски и голем
Српско господство је старински сребрила
Све што је пипнула тој и озлатила
Рука ву н' детињу главу преперуга
Ко да је здравац здравље је досипувала
Докторка Деклевка здраво цвеће садила
З' сви докторка з' децу сву мајка голема
К'д глас неје подизала н' далеко се чула
Реч ву кротка мелемна испред њума ишла
Ко песма росна на леје налегла је срмила
Башча лесковачка и д'нс од убавињу излудела
К'д ноћ падне и месечина гу пригрли н' смејана

Чека песму свилену руку
Топлу благнину меку
Чека он'ј од убав на
Докторку Ангелину Деклевку.

АРАТ'ЛК

Мој јелек преклапач што ми снагу брани
Д'ти дам
Куде би га од ебанције крија
Д'те викнем д'оратимо
К'ко би ме у очи погледаја
К'д би ти рекла д'од твој
Глас мир немам
Дал' би ме више познаваја
А ако би ме више познаваја
А ако би рекла да с'м ти
Татли гугутка
Од радос' који би работија²¹⁷

²¹⁷ ГОРДАНА ТОМИЋ - РАДОЈЕВИЋ (1939 - 2002) - Гордана Томић – Радојевић рођена је у Лесковцу 1939. године у занатској породици пекара Ђорђа. Бавила се писањем као гимназијалка. Преласком у Београд, радила је у Југословенском библиографско-информационом институту, водила је КК „Ђуро Салај“ при Радничком универзитету. Гордана се одлучила да прву збирку песама објави на лесковачком дијалекту. Реч је о поезији „Исцв'тена стрњика“ (издавач Културни центар „Милентије Поповић“, Лесковац 1986. године, уредник мр Слободан А. Младеновић). Године 1990. у издању Књижевног друштва „Душан Радовић“ у Београду, објављује другу збирку „Једна Јефимија“ . Гордана Томић – Радојевић је писала и хаику песме. Књижевно друштво „Филип Вишњић“ из Ниша, 1995. године објавило је Горданину невелику књигу (невелику по обиму) хаику поезије за коју др Слободан Обрадовић пише: „Хаику песме Гордане Томић - Радојевић су лишене апстракције. Гордана Томић Радојевић – по оцени Томислава Н. Цветковића и Драгана Радовића - заузима часно и завидно место међу ствараоцима Лесковчана у послератном периоду. (Т. Н. Цветковић, Гордана Томић – Радојевић, Лексикон писаца лесковачког краја, Лесковац 2003).

УМЕСТО ПОГОВОРА

Језик којим људи међу собом опште и споразумевају се, који једни другима исказују своје мисли, осећања и расположења, није ништа друго већ низ веза појединих речи. То је сасвим једноставна и позната истина за коју не треба никаквих посебних доказа.²¹⁸

(...) Обично се узима да српскохрватски језик има три основна или главна дијалекта и то: *штокавски*, *чакавски* и *кајкавски*, који су ове називе добили према томе како у њима гласи упитна заменица *што* (одн. *шта*). Овај облик те речи има само у говорима првог од набројана три дијалекта, у другом она гласи *ча*, а у трећем *кај*. А сваки од тих дијалеката има опет по већи број говора у понечему различитих међу собом.²¹⁹

(...) Најстарији штокавски говори протежу се правцем југозапад – североисток од призренског краја до Тимока, те се зову *призренско-тимочки говори*. Они захватају источну и јужну Србију између горе означене јужне и источне границе штокавског дијалекта према Републици Македонији и Бугарској и северозападне његове границе, источно од Зајечар, иде нешто јужније од овога града, преко планине Тупижнице, Ртња и Буковника (на запад) до Сталаћа, а одавде скреће на југ између Малог и Великог Јастрепца, иде према Прокупљу и Куршумлији и даље пролази источно од Приштине на Косову. Одавде та граница опет скреће, сад према југозападу, преко вароши Липљан и планине Голеша силази у Подрим, обухвата призренски крај и допире до Ђаковице.²²⁰

%

Говор Лесковца (и околине) спада у призренско-јужноморавски говорни тип призренско-тимочног дијалекта. Као такав он се налази у корену српске дијалектологије као науке. Једино у Вуковом осврту на српске народне говоре нема помена о лесковачком говору, као што нема ни говора југоисточне Србије уопште. Вук, као што знамо, није познавао говоре источне и јужне Србије и они нису нашли своје место у његовој подели српских народних говора. Он, нажалост, у свом Речнику под одредницом Торлак даје тумачење да је то “*човјек који нити говори чисто српски ни бугарски*”, што је – обично у негативном контексту и са лошом намером – често цитирано место из Вуковог речника.²²¹

²¹⁸ Михаило Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, Научна књига Београд 1969, стр. 1.

²¹⁹ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, Научна књига, Београд 1970, стр. 7.

²²⁰ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, Научна књига, Београд 1970, стр. 11.

²²¹ Јордан Марковић, Лесковачки говор и српска дијалектологија, Наше стварање, Лесковац 2007.

Своје место лесковачки говор налази већ у раду норвешког слависте Олафа Броха – *Дијалекти најјужније Србије*. Олаф Брох је Лесковац сврстао у говоре моравске долине, којима по њему припадају врањски и лесковачко-власотиначки говор.

Оснивач српске дијалектологије у правом смислу – Александар Белић – уврстио је говор овога града у своје обимно дело *Дијалекти источне и јучне Србије*, те је тако лесковачки говор предмет проучавања дијалектологије још од самих њених почетака, а то значи од 1905, када је А. Белић објавио своју обимну монографију.

%

Лесковачки говор у фонетском смисли карактеришу ударни акценат и полуглас (у лингвистици се обележава са њ) (*лъкѣѣѣк, чѣкалиѣѣца, петѣл...*). Остали гласови се углавном изговарају као и у књижевном језику, осим гласа ч који се изговара меко (*појаву називају цокањем*). У морфолошком смислу, главна карактеристика је постојање само два падежа: номинатива и падежа за све друге облике именских речи (*casus generalis*).

Глаголи немају инфинитив, а код неких глагола има специфичних облика (работив, певав, бегав...). Карактеристичне су и заменице (*зи, га, гу, њума, њојзим*)... Особена је и компарација придева, која иде са предлозима (*убав, поубав, најуубав*). У овом говору се компарирају и именице (*човек, почовек, најчовек*). На лесковачком говору написана је вредна књижевно и лингвистички релевантна литература а сакупљен је драгоцен лексички и фолклорни материјал.

%

СТАРА АКЦЕНТОЛОГИЈА – За илустрацију говора Лесковца и југа Србије (уз обележене акценте) наводимо примере из „Речника говора јабланичног краја“ Радмиле Жугић:²²²

- Идòмо ја и Тòма у Лескòвац, купìмо на унùке млòго ùбаве аљìнке на крнèри.
- Понèси амрèл, мож заврне, видìш да се облàчи.
- Бàбе пошлè у сабòр у àк плàдне, па разапèле амрèли.
- Млòго ву досађује тај кàмењ у жлѣуч, ће мòра да ìде на аперàцију.
- Изучìја се ùбаво да свìра рамунìку, рамунìкаш на мèсто.
- Донèси артìшке да подлòжим òгањ!
- Од овòј бèло брашно нèма арчèње до Велигден. Млòго се даjà на арчèње, а нìшта нèће рабòти.
- Нèмам атьр нìшта да рабòтим, нèмам за кугà да се мучим, децà ми се по свèт растикàла.
- Сабрале се бàбе пред капìју, седìв у èндек и оратив.
- Немòј се млòго бàвиш у Лебàне, детè ће се разбùди па ће плàче!

²²² Радмила Жугић, Речник говора јабланичног краја, Српски дијалектолошки збирник ЛП, Београд 2005.

Два су аутори, својим делима, ипак оставили трајне трагове проучавања лесковачког говора. Јован С. Михајловић објавио је 1977. године расправу „Лесковачки говор”. Књига је лепо замишљена, са лепим прилозима у облику записа народног стваралаштва и речника. Све је у овој књизи занимљиво али као да за обраду грађе није била довољна ауторова уистину велика љубав за родни крај и његов говор, а вероватно су стајале и тешкоће да се до поузданије грађе дође на најбољи начин. Највише омашки има у систематизацији, у распореду правих примера на права места. Због тога неупућен читалац на многим местима може бити изложен заблудама, а онај ко више о народним говорима јужне Србије зна неће бити задовољан резултатима који су овде изложени. У методолошке недовољности спада и некритички избор информатора: већином су то људи града са сељачким пореклом, неретко из шире околине. Природно је, онда, што је грађа неуједначена и не увек репрезентативна. Ипак, расправа је лепо дочекана од Лесковчана, али својом појавом она просто моли да је нека нова студија замени и превазиђе. На то се још чека. Докле?

Други један посленик на језичком проучавању Лесковца није тако лепо дочекан, иако му заслуга није мања од Михајловићеве. Наиме, Брана Митровић објавио је 1984. године „Речник лесковачког говора” (који је доживео друго издање).

Митровић је у „Лесковачком зборнику” објавио и друге радове о лесковачком говору: *Пред лесковчаким говором* (1979), *Лесковачки говор* (1981), *Путевима етимологије лесковачког говора* (1984), па му се не би могло замерити на неупућености, а укупан рад обезбеђује му лепо место међу не баш многобројним проучаваоцима лесковачког говора.

Ова књига је својеврсни дуг свима који су се бавили језиком југа Србије. Њихова дела била су и основни извор за обраду ове занимљиве, али деликатне и, мора се признати, недовољно проучене теме.

Данило Коцић

Л и т е р а т у р а

1. Белић, Александар, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, I, Београд, 1905.
2. Богдановић, Недељко, Говор Бучумета и Белог Потока, Српски дијалектолошки зборник, XXV, Београд, 1987.
3. Богдановић, Недељко, Лесковачки говор у језичкој науци, Лесковчанин, бр. 2.мај 1997.
4. Богдановић, Недељко, Лесковачки говор међу српским дијалектима, Лесковчанин, бр. 3 август 1997.
5. Богдановић Недељко, Лесковачки говор као лингвистичка реалност, Лесковчанин, септембар 1998.
6. Богдановић, Недељко, Лексика лесковачког говора, Лесковчанин бр.7, децембар 1998.
7. Златановић, Момчило, Речник говора јужне Србије, Врањска књига, Врање, 2007.
8. Жугић, Радмила, Речник говора јабланичког краја, САНУ, Институт за српски језик САНУ, Српски дијалектолошки зборник, књ. LII, 2005.
9. Марковић, Јордан, Лесковачки говор и српска дијалектологија, Наше стварање, Лесковац 2007.
10. Михајловић, Јован, Лесковачки говор, Народни музеј, Лесковац, 1997.
11. Митровић, Брана, Речник лесковачког говора, Народни музеј, Лесковац, 1984.
12. Српски дијалектолошки зборник, Институт за српски језик САНУ, Београд
13. Наше стварање, Лесковачки културни центар, Лесковац
14. Стевановић, Михаило, Савремени српскохрватски језик, I – II, Научна књига, Београд, 1969. и 1970.
15. Стојановић, Радосав, Црноотравски речник, САНУ и Институт за српски језик САНУ, Српски дијалектолошки зборник, књ. LVII, Београд, 2010.
16. Тимченко, Николај, Књижевна баштина Лесковца, ЛКЦ, Лесковац, 2007.

Данило Коцић

АУТОБИОГРАФИЈА
&
ВРЕМЕ СЕНКИ
I

Лесковац 2016.

Дело освећено породици
А у т о р

„Исписујем живот чудним речима, а каткад ми се чини да оне немају никаквог смисла. И то је, уверавам себе, још једна голема заблуда која ме прати можда још од раних дана када сам почео да бележим почетак свога памћења и истовремено завршетак вечитог нестајања...“

Д. Коцић: „Изабрани живот“

1)

Ово је истинита, документарна прича о „изгубљеним илузијама“, о животу који је био суров; леп, узбудљив, али и монотон, као и сваки други живот. Ово је истовремено и нека врста мога дневника, јер се у човековој души, повремено, уз наду да ће наредни дани бити много лепши, рађа туга, та силна бољка од које се често побољева за сва времена!

Ма колико ће се некима учинити да у овој причи има понешто од литературе, праве литературе, све је писано са једном жељом – да се не заборави оно што би морало да се памти и за дане када се креће у „вечиту тишину.“

Ако у људским невољама, кроз које сви пролазимо, има некога лека, то је уверење да је све ипак могло да буде много, много горе. Због тога, како ће се видети, у мојој причи нема, надам се, горчине, нема ни жеље за било којом врстом реваншизма. Све је испричано да би се извукла поука, ако из оваквих и сличних случајева поуке имају смисла!

Знам да ће неке ова истинита прича растужити и истовремено разочарати, да ће друге натерати на промишљање и неку врсту „добронамерне осуде“, али ово и не пишем да би се задовољила туђа очекивања и властита сујета, него једноставно да би се казало како иза обичних дана има и узбудљивих тренутака за вечито памћење!

Ниједно лице ове приче није измишљено; сви догађаји су забележени објективно, онолико колико људски разум допушта и око главне личности осећа. Јер, зна се, наша објективност је увек у знаку наших осенчаних боја стварности. И ма колико се чинило да смо све добро видели и попамтили, други људи ту исту прошлост виде другачије, можда много боље од нас, сигурно и непристрасније. Ово је тужна прича о (не)промашеној младости, о изгубљеним пријатељима, о погрешно изабраном позиву. Све је, дакле, ту: и прошлост, и оптужница и бројни сведоци. Довољно је то разлога да се ова невелика књига посматра другачије, можда критичније, да се види бар онај најважнији исечак људске драме који је свему претходио и који је довео до коначног расплета! У неким другим, бољим временима, прича једног провинцијског новинара ће, засигурно, добити нове, можда узбудљивије странице. За сада остаје аутору да одслушне глас оних који су имали довољно времена и стрпљења да прочитају ову књигу, која се може сматрати и као део личног дневника.

2)
Непосредно после историјске Осме седнице²²³ у Новинском предузећу „Политика“ почео је обрачун, односно уклањање - чистка тзв. „неподобних новинара и уредника“. Колегијум листа „Политика“ је Радничком савету те најстарије куће упутио писмо следеће садржине:

„Колегијум листа „Политика“ је у склопу укупне реорганизације и реформи НО „Политика“, у неколико наврата разматрао и остваривање уређивачке политике листа „Политика“. Том приликом посебна пажња посвећена је раду Дописничке рубрике и дописника из унутрашњости. У највећем броју случајева задатке које пред њих поставља уређивачка политика обављају на задовољавајући начин.

Истовремено, на састанцима Колегијума указивано је на чињеницу да поједини дописници „Политике“ својим новинарским квалитетом и ангажовањем нису у стању да са успехом испуњавају све обавезе које проистичу из сложености политичког и привредног стања у срединама одакле извештавају. То се односи на дописнике „Политике“ у неким веома значајним регионима Србије, на пример Титовом Ужицу и Лесковцу.

Дописници Ђорђе Пилчевић из Титовог Ужица и Данило Коцић из Лесковца нису – по више пута поновљеном и једногласном мишљењу Колегијума – својим квалитетом и ангажовањем дали одговарајући допринос листу.

Сматрајући да су са овог подручја „Политици“ потребни сарадници много ширег новинарског ангажмана и модернијег сензибилитета него што поседују Пилчевић и Коцић, Колегијум „Политике“ предлаже да са друговима Ђорђем Пилчевићем и Данилом Коцићема НО „Политика“ раскине радни однос, а да у Титовом Ужицу и Лесковцу обезбеди дописнике који су у стању да много боље одговоре високим професионалним захтевима неопходним за извештавање „Политике“ из ових крајева.“

Писмо је у име колегијума потписао Слободан Лазаревић, који је тих година био председник Удружења новинара Србије. Истовремено је са овим предлогом Колегијума листа „Политика“ посебно образована комисија упутила Радничком савету следеће писмо:

„На предлог Колегијума листа „Политика“, Раднички савет ООУР „Политика“ образовао је комисију са задатком да испита могућност под којим се може реализовати одлука Колегијума да се раскине радни однос

²²³ Осма седница Централног комитета Савеза комуниста Србије одржана је 23. и 24. септембра 1987. године. Сединцом је председавао тадашњи председник Председништва ЦК СКС Слободан Милошевић. На тој седници огромном већином гласова разрешен је чланства у ЦК СК Србије Драгиша Павловић, тадашњи председник београдске партијске организације. Ова седница је представљала коначни разлаз Слободана Милошевића и Ивана Стамболића. Осму седницу многи сматрају уводом у касније крваве догађаје у Југославији.

са друговима Ђорђе Пилчевићем, дописником из Титовог Ужица и Данилом Коцићем, дописником из Лесковца.

Комисија у саставу Петар Јанковић (председник), Милутин Живковић и Невенка Матекало, разговарали су са друговима Пилчевићем и Коцићем и у исцрпно и вишечасовном разговору закључено је следеће:

- Другови Ђорђе Пилчевић и Данило Коцић прихватили су предлог Колегијума и Комисије да са НО „Политика“ споразумно раскину радни однос;

- НО „Политика“ ће се ангажовати да друговима Пилчевићу и Коцићу помогне да заснују нови радни однос са неком информативном или другом одговарајућом установом у Титовом Ужицу, односно Лесковцу, у складу са њиховим могућностима, квалификацијама и жељама;

- За то време „Политика“ ће – у складу са законским прописима – обезбедити лични доходак Ђорђу Пилчевићу и Данилу Коцићу, тако да њихова материјална егзистенција неће бити доведена у питање.“

Ово писмо, односно став комисије, потписао је Петар Јанковић, један од уредника Политике.

%

Све су то биле велике обмане, али у времену после Осме седнице, када је морало да се мисли у духу „*великог догађаја*“, свака лаж, ма колико била „*праведна*“, требало је да поткрепи величину победе и значај времена у коме се живело.

Деловало је то, мени „*дечаку из планинске забити*“, толико „*смешно*“ и наивно; чудило сам се како сам се уопште могао да нађем у драми која је требало да покаже снагу мојих непријатеља. У ствари, питао сам се: у чему је величина мога малог – великог отпора, али на одговор нисам морао тако дуго да чекам?

Само писмо – ма колико правнички недефинисано и језички рогобатно изгледало, деловало је као најтежа оптужница. Уосталом, оптужнице и не морају да имају баш сасвим јасну формулацију (могу се касније допунити), али је важно да се на неког односе! Све остало је ствар можда случајности, упорности и – правде!

Мора бити, на пример, чудновато да је Колегијум листа „Политика“ „*посебну пажњу*“ посветио раду Дописничке рубрике из унутрашњости!!! Као да, на пример, није нимало важна рубрика која се у редакцији бави – политиком! Мора бити, такође, чудновато да се Колегијум, и поред свих брига, бавио управо ангажманом дописника из Лесковца и Титовог Ужица, као да су та два града – централна места на земаљској кугли!!!

А колико је тек чудновата формулација да поједини новинари својим новинарским квалитетима и ангажовањем нису у стању да са успехом испуњавају све обавезе које проистичу из „*сложености политичког и привредног стања средине одакле извештавају!!!*“ Формулација разоткрива творца и још више – његове намере!!!

Касније се испоставило да су и све друге формулације – посебно оне о ангажовању људи из „Политике“ око обезбеђења посла и материјалне

егзистенције новинара – дописника биле чиста обмана! Од људи из тако моћне информативне куће, засигурно, очекивало се да бар поштују став „*задайте речи!*“ Али, како је главна личност ове „*новинарске и људске драме*“ знала ментални склоп тих људских створења – ништа га није изненадило!!!

%

Као да се, у ствари, челним људима НО „Политика“, али и неким лесковачким политичарима, журило да „*случај Коцић*“ реше што пре.

Трећег октобра 1989. године, у просторијама тадашњег ОК ССРН у Лесковцу, одржан је састанак и сачињена службена белешка.

Та белешка у целини гласи:

Службена белешка са састанка у ОК ССРН

Лесковац са представницима

РО „Политика“ Београд

Састанак је одржан 3. октобра 1989. године, у 9 сати. Присутствовали су: Петар Јанковић, помоћник главног уредника „Политике“, Мирјана Белић – Корочки, уредник дописништва „Политике“, Данило Коцић, дописник „Политике“ из Лесковца, Александар Давинић, дописник „Политике експрес“ из Лесковца, др Живан Стојковић, председник ОК ССРН Лесковац, Зоран Јанаћковић, председник МОК СКС, Веселин Савић, председник МОК ССРН и Гојко Величковић, секретар Председништва ОК ССРН Лесковац.

У уводној речи, Петар Јанковић је изнео чињенице у вези са радним ангажовањем Данила Коцића и закључка „Политике“ да се споразумно раскине радни однос са њим као дописником из Лесковца и новинаром „Политике“. У питању су, пре свега, кадровска опредељења „Политике“, а не морално – политички разлози.

Др Живан Стојковић је истакао неспоразум са Коцићем у вези са праћењем и обавештавањем јавности око кадровских промена у Лесковцу. Истакао је да се о томе са Коцићем разговарало и да он лично сматра да су ту проблеми превазиђени, као и да се лично слаже да Коцић буде и даље ангажован у „Политици“. Његов статус у „Политици“ ОК ССРН није био јасан до овог тренутка. Прихвата обавезу да се лично и по функцији, на предлог Петра Јанковића и на захтев „Политике“, ангажује на решавању стамбеног питања Коцића, као и с обзиром да се ради о споразумном раскиду радног односа, допринесе решавању проблема његовог запошљавања у току месеца октобра.

Петар Јанковић је поновио разлоге споразумног раскида радног односа пре свега због потребе даљег кадровског оспособљавања дописништва „Политике“.

Данило Коцић је изразио жељу да ради у „Политици“, али пошто то није могуће, прихвата споразумни раскид радног односа и тражи да му се омогући радно ангажовање у образовању где је успешно радио.

Стојковић и Јанковић су инсистирали да Коцић шире дефинише област интересовања због лакшег решавања питања запошљавања.

Зоран Јанаћковић је подржао предлог у име друштвено-политичких организација региона да се регулише стамбено питање Коцићу, као и спремност на конкретном ангажовању у решавању питања радног ангажовања Коцића.

Божидар Вучковић инсистира на проширивању листе интересовања Данила Коцића и не прихвата рок од месец дана за решавање питања његовог запошљавања у образовању уколико он не помене и друге могућности. Сложио се са решавањем Коцићевог стамбеног питања.

Данило Коцић у натавку истиче да, пошто је завршио са ангажовањем у „Политици“, предлаже рад у Економској школи на групи правних предмета или ангажовање као професора српског језика, рад у Дому ученика и студента у Лесковцу као васпитача и могућност ангажовања за секретара Хемијске школе, са половином радног времена и обезбеђењем ангажовања од 50 одсто у образовању у школи у Власотинцу. Поменуо је и могућност радног ангажовања у Скупштини региона.

Божидар Вучковић је предложио радно ангажовање у једном од фабричких листова, што је Коцић одбио.

За даље радно ангажовање Данила Коцића прихваћена су следећа решења:

- Професор у средњој школи (правна група предмета или српск језик);
- Дом студента и ученика – као васпитач;
- Ако се не реализују ова решења, обавити разговоре у привреди општине о Коцићевом радном ангажовању;

Закључено је једногласно да Комисија СО Лесковац за доделу станова, на првој седници додели Данилу Коцићу на трајно коришћење стан у коме се сада налази или други двособни стан.

%

Време ће врло брзо показати сву лицемерност лесковачких политичара, али и руководилаца из НО „Политика“ који су дошли у град на Ветерници да разреше кадровске проблеме везане око дописништа листа „Политика“.

У то време долази до избора у ССРН; одлазе др Стојковић и Гојко Величковић, па „случај Коцић“ више није интересантан!

%

На мој предлог (пошто је изостала реализација раније донетих закључака), новоизабрани председник ОК ССРН Звонимир Недељковић послао је СО Лесковац – Комисији за доделу станова којима располаже – писмо следеће садржине:

„У Општинској конференцији ССРН Лесковац, на састанку који је одржан 3. октобра 1989. године и у чијем раду су учествовали председник МОК СКС Јабланичког округа Зоран Јанаћковић, председник МОК ССРН Веселин Савић, председник ОК СКС Лесковац Божидар Вучковић, председник и секретар Председништва ОК ССРН Лесковац др Живан Стојковић и Гојко Величковић, као и уредници „Политике“ Петар Јанковић и Мирјана Белић – Корочки, једногласно је закључено да се предложи Комисији за доделу станова којима располаже општина Лесковац да додели на трајно коришћење двособни стан Данилу Коцићу, дописнику „Политике“ из Лесковца.

Данило Коцић је, иначе, завршио правни и филозофски факултет (професор српског језика), ожењен је, има двоје деце (ћерку и сина који похађају пети, односно први разред Основне школе „Јосиф Костић“).

Закључено је да комисија о овом захтеву расправља и донесе одлуку о додели стана на првој својој седници, најкасније до краја октобра 1989. године.“

Писмо је заведено под бројем 331/3, а датирано са 19. октобром 1989. године.

%

У исто време препорученом поштом из „Политике“ ми је упућена радна књижица, одјава осигурања и одлука Радничког савета о „споразумном раскиду радног односа“.

Поменута одлука у целини гласи:

„На основу чл. 114. Правилника о радним односима ООУР „Политика“, Раднички савет ООУР „Политика“, на седници одржаној 30. јуна 1989. године, разматрајући предлог Комисије, донео је следећу

О Д Л У К У

Да се Данилом Коцићем, дописником листа „Политика“ из Лесковца, раскине радни однос на основу споразума.

Наведена одлука донета је на основу оцене стручне комисије која је дала мишљење о способности радника, резултатима рада, утврђеном чињеничном стању и изјавама радника.

Комисија је била формирана, односно именована од стране Радничког савета ООУР „Политика“ на седници одржаној 11. маја 1989. године.

Ова одлука важи од 1. новембра 1989. године.“

%

Одлука без икаквог броја има датум 5. јул 1989. године. Потпис: председник Радничког савета „Политике“ *Мирослав Ђосић*. Достављена ми је последњег дана октобра 1989. године!!!

Истовремено, на основу чл. 12. Правилника о радним односима ООУР „Политика“, Раднички савет ООУР „Политика“, на седници одржаној 10. новембра 1989. године, а на предлог Комисије за радне односе ООУР „Политика“, између осталог, доноси одлуку да се за дописника листа „Политика“ из Лесковца – Споразумом о преузимању – ангажује тадашњи в.д. директора лесковачке „Наше речи“ Милан Момчиловић. У одлуци је прецизирано да ће сви почети да раде када одлуке буду коначне што је и природно и једино по закону. Ако се закон једне земље буде поштовао!

Занимљиво је рећи да тих дана, пошто још формално нисам добио отказ, али како ми текстове уредници „Политике“ нису хтели да објављивљују, лесковачки политичари, уз сагласност др Живорада Миновића, директора и главног и одговорног уредника „Политике“, ангажују за дописника из Лесковца Александра Давинића, који је неколико година раније почео да ради у „Експрес политици“. Касније га, међутим, нису изабрали за дописника „Политике“, па сам и ја – као и сви који су пратили његов рад – могао о томе да изводим разне претпоставке. Наравно, нисам се нимало чудио што је Давинић прихватио да истовремено ради за два дневна листа (додуше из исте куће), јер сам претпостављао да је у питању – уцена! Све остало је, дабоме, у домену шпекулација!

За сада узгред неколико речи коментара поменуте одлуке Радничког савета. Прецизирано је да се доноси на основу „*споразумног раскида радног односа*“ (правници добро знају шта то значи). Касније, на суду, показаће се (не)знање и полтронство правника НО „Политика“, као што ће се показати да никакве комисије за оцену стручног рада није ни било. Јер, да је таква комисија постојала, она би, ваљда, донела одлуку да дописник из Лесковца није ваљано извршавао задатке и да му, дабоме, следи – отказ! Ако ништа друго, можда што, на пример, није јавио вест о посети неког „*значајног*“ српског политичара југу Србије! Све је изостало и све је постало тако провидно па је и сваки коментар – сувишан!

%

Оно што је сигурно најважније, бар као питање, гласи: Зашто су политичари из Лесковца нагнали руководство НО „Политика“ да се обрачуна са мном и да ме уклоне из дописништва, односно са периферног радног места у најстаријој медијској кући на Балкану?

То питање свих ових година често ми је постављано, а одговор се крије (!!! – какав је ово живот?!) у само једном тексту, можда у једној јединој реченици!

Ево објашњења: „Политика“ је 22. јануара 1989. године на три ступца објавила мој прилог „*Пораз политичке комбинаторике*“ са наднасловом „*У Лесковцу се наставља рашичињавање*“.

Тај текст у целини гласи:

„У граду на Ветерници брзо је прострујила вест да је Синиша Петровић постављен за в.д. директора „Здравља“, једног од највећих лесковачких колектива. Наравно, у самој радној организацији је повратак Петровића бурно прослављен, јер је огромна већина запослених сматрала да једино он може да заустави даље „пропадање брода“ и врати „Здрављу“ стару славу.

Повратак Петровића на чело „Здравља“ многи су у Лесковцу с правом протумачили као знак пораза садашње политике. Наиме, управо су садашњи лесковачки политичари у минуле две године били велики заговорници Петровићевог одласка са места генералног директора „Здравља“. Показало се, међутим, врло брзо да у „Здрављу“ нема довољно снажне личности која би могла да поврати углед овом колективу и „*мостове мржње*“ претвори у „*мостове пријатељства*“.

На последњи конкурс, који је, нека узгред буде казано пун мањкавости, јавило се више кандидата. Раднички савет се одлучио да за в.д. директора постави Петровића, који иначе није конкурисао за место првог човека тог колектива.

У Лесковцу, као што смо већ јавили, са функције председника Општинског комитета морао је да оде Момчило Стојановић. Званично је речено да се Стојановић разрешава ове дужности како би се испоштовали закључци 17. седнице ЦК СКЈ. Наиме, Момчило Стојановић је истовремено био и председник Окружног привредног суда, али су те две функције неспојиве. Зна се, међутим, да су разлози за његово разрешење много дубљи. У последње време дошло је до озбиљног застоја у раду Општинског комитета, а у самом Комитету, па и у Председништву, није владало довољно акционо јединство.

Сада је у Лесковцу актуелно питање: ко ће поред Стојановића морати да оде са функције. Понајвише се на састанцима, а и у широј јавности, прозивају функционери у Скупштини општине, пре свих Слободан Митровић, председник СО. Такође, многи мисле да др Живан Стојковић, који је истовремено и декан овдашњег Технолошког факултета и председник ОК ССРН, мора да се ослободи једне од ових дужности. Зна се да је он креатор кадровских решења у немалом броју колектива која су се убрзо показала – погрешним. Нема сумње, само због „случаја Здравље“, Стојковић би морао да положи рачуне и поднесе део не мале одговорности.

Када је, иначе, реч о др Стојковићу, још један податак изазива чуђење: како је уопште могуће да доктор историјских наука буде декан Технолошког факултета!? На то питање, дабоме, требало би понајпре да се потражи одговор на самом факултету, али и у ОК ССРН Лесковца.

У старим лесковачким ливницама управо је окончан дводневни штрајк. Радници су незадовољни условима рада и награђивањем. Они такође траже да буду одвојени од новог ливничког комплекса. Лесковачки металци не могу да схвате да имају „тање коверте“ од својих колега у новом ливничком комплексу када им је продуктивност знатно већа.“

%

О овом тексту никада није вођена расправа на седници Председништва ОК ССРН Лесковац, али је формирана посебна комисија која би требало да утврди како извештавају новинари београдских гласила и како се спроводи уређивачка политика у локалним медијима. Сви ти састанци су били затворени за јавност, али су се убрзо сазнало за најважније оцене чија је суштина да се осуђује писање дописника „Политике“ и истовремено хвале неки други новинари – дописници за објективно, правремено и истинито информисање!

%

Синхронизовано, време је потврдило, поводом једне кратке информације, односно извештаја са седнице Председништва ОК СКС, огласио се „демантијем“ у „Политици“ (прво званично реговање на моје дотадашње вишегодишње писање у „Политици“ – примедба Д. К.) председник ОК СКС Божидар Вучковић.

Занимљиво је рећи да је страна „Међу нама“, где се тај текст објављен, морала да се мења за друго „Политикино“ издање само да би се поменути „демит“ појавио сутрадан у „Политици“!!!

То је за уређивачку политику овога листа својеврсни преседан, али и јасан доказ да је притисак лесковачких моћника на уреднике био изван сваке мере.

Очигледно, била је спремна дефинитивна омча за моје удаљавање!

Текст „демантија“ у целини гласи:

„У вези са написом новинара Данила Коцића – Рад Председништва ОК СКС Лесковац – два виђења изборног поступка – објављеног у „Политици“ од 19. фебруара 1989. године, Председништво ОК СКС Лесковац одлучно демантује

тврдњу аутора чланка да међу члановима Председништва влада опортунизам, да нису довољно одлучни, а ни спремни да разреше питање покретања поступка за избор новог председника ОК СКС Лесковац.

Наиме, на седници Председништва ОК СКС Лесковац, одржаној 17. фебруара ове године, у оквиру 3. тачке дневног реда, прочитани су критеријуми и иницијални предлози кадровске комисије. На самом почетку дискусије указано је на потребу да у овај поступак треба ићи са више кандидата. Чланови Председништва су прихватили предлог да се у процедуру иде са више кандидата, али с обзиром да нису имали сву потребну документацију за рад у оквиру ове тачке дневног реда, која је обухватала и предлагање кандидата за нове чланове ОК СК, закључено је да се рад по овом питању кадровске обнове настави у понедељак, 20. овог месеца, што је данас, после седнице Комисије за кадровска питања и Председништва, учињено.

Према томе, наведена тврдња вашег новинара не одговара истини и не доприноси информисању јавности већ је тенденциозна и као таква дезинформише јавност.

Неприхватљива је и у тексту интерпретација дискусије др Живана Стојковића, председника ОК ССРН Лесковац. Понајпре с тога што је једна његова мисао истргнута из ширег контекста излагања о изборима и кадровској обнови уопште, и друго, изостао суштински део ове дискусије, који се тичао демократизације кадровске политике.

Овим написом покушава се поново отварање и продубљивање подвојености и подела које су у Лесковцу успешно превазиђене.

Председништво ОК СК оцењује да овакво писање иде на прејудуцирање ствари и стварање негативног јавног мњења у тренутку када се само одговорним и конструктивним потезима може да допринесе акционој оспособљености руководства ОК СКС Лесковац.“

%

Како би читаоци „Политике“ били „ваљано информисани о актуелном стању у Лесковцу“, на предлог општинског руководства из Београда (знате већ оно – из Б е о г р а д а!!! Хеј, Нушићу!!!) долази уредник Дописничке рубрике *Владимир Мандић*, који је заједно са мном (Д. Коцићем) разговарао са свим тадашњим функционерима.

У уторак, 21. фебруара, објављен је опширан чланак на чак пет стубаца (што је за тадашњи уређивачки концепт „Политике“ било крајње неуобичајно, али је тиме очигледно уредништво хтело да стави до знања колико им је стало до целовитог информисања јавности о стању у „српском Манчестеру“),

Чланак је имао наслов „*Промене као титоказ*“, а у њему су, углавном, изнети ставови тадашњих функционера. Нажалост, иако је дата „*уравнотежена слика*“ нико од ондашњих моћника Лесковца није био задовољан. Због једног „*антрофила*“ у тексту под насловом „*Није рачунао на замену*“ посебно је био љут др Живан Стојковић.

Тај текст гласи:

„О стању у кадровској политици Лесковца говори и оцена коју је изнео председник ОК ССРН Лесковца Живан Стојковић.

- У разговору са једним директором, који је пуне три деценије био на челу колектива, добијам информацију да он за те силне године директоровања није успео да обезбеди замену. Био сам отворен. Рекао сам му да због тога што није обезбедио замену заслужује да буде – ухапшен!

%

Наредних неколико недеља „Политика“ је објавила само неколико мојих краћих текстова. Радио сам, истина, уз велике напоре, али сам свакога дана слао по два – три, а понекад и пет информација. Нажалост, било ми је јасно да се спрема оно што је касније дошло – моје дефинитивно уклањање из „Политике“.

Уредник Влада Мандић, иначе невероватно виспрен новинар, саопштио ми је да би било добро да одем на годишњи одмор, а после – видећемо!!! Тако је и било. После повратка, више ми нису објављивали прилоге, али сам редовно примао плату све до 31. октобра 1989. године.

3)

На већ поменути седницу Радничког савета од 30. јуна 1989. године био сам позван (*формално сам био на годишњем одмору*) и тада је на мене и колегу Ђоку Пилчевића извршен невероватан притисак да пристанем на споразумни раскид радног односа. Дописник из Ужица захвалио се члановима Радничког савета и после неколико дана обавестио ме да је само пола сата после одласка из „Политике“ засновао стални радни однос у „Борби“!!!

Објашњавао сам члановима Радничког савета да се одлука о споразумном раскиду радног односа не може да донесе без мог пристанка, али ме нису слушали! Мирослав Ђосић, председник Радничког савета, кажу, дипломирани правник, није нимало обраћао пажњу на моје излагање, већ се – подругљиво смејао!

Предложио сам да будем дисциплински гоњен, па ако има кривице, пристајем да одем и на вешала!!! Није вредело!

Као појединост тортуре и цинизма можда је занимљиво рећи да је седница Радничког савета каснила више од једног сата, јер није било кворума; чекали су да дође једна млада колегеница из Париза! Била је сва поносна што се, ето, нашла у „*важном друштву*“, али је, ваљда не знајући да је „*осумњичени ту*“, у просторији где су и остали чланови савета, узвикнула: „Па побогу, ја не знам о чему се ради, али гласају као и сви остали!“ И тако је, углавном и било, јер је против „споразумног раскида радног односа“ гласао само један члан Радничког савета!

Када је, дакле, одлука о мом удаљавању из „Политике“ формулисана како је, ваљда, правна служба веровала да је најбоље (!!!) - никаквог савета о правном леку није било - започела је моја одисеја по судовима до – коначне победе!

%

На мој захтев, заменик руководиоца „Политике“ Наташа Зечар 25. октобра послала ми је следећу оцену (заведена под бр. 148/89):

Овим се потврђује да се против Данила Коцића, дописника листа „Политика“ из Лесковца, у периоду од 31. децембеа 1978. године, односно од почетка рада у ООУР „Политика“ није водио дисциплински поступак.

Ова потврда је издата на лични захтев наведеног радника.

25. октобра 1989. године

Београд

Заменик руководиоца
ООУР „Политика“
Наташа Зечар

%

Све је, дакле, јасно, ако желимо да буде јасно. Али, многима чињенице нису никада биле важне. Ту потврду сам користио као један од доказа „одсуства моје кривице“. И вредело је – бар за суд!

Имао сам и друге, мање важне потврде, као доказ ангажовања у „Политици“ на радном месту дописника из Лесковца. Суштина је била да нисам кажњаван и да сам свој део задатака коректно обављао.

Све остало, наравно, за суд није било од посебног значаја. Испоставиће се да је за суд најважније (оно што сам и ја сматрао најважнијим): да ли је било п и с м е н о г споразумног раскида радног односа? Јер, било је доказа – видљивих као сунчев дан – да је све, баш све, у моме случају био – политички прогон!

Овде зато, ипак, износим само најважније, сувопарне податке, а све остало препуштам машти читалаца!

%

На одлуку Радничког савета од 30. јуна 1989. године благовремено подносим приговор, али одговора – нема! Суштина мог приговора била је да никада нисам пристао, ни потписао споразумни раскид радног односа. Подсетио сам да радни однос (члан 75. Закона о основним правима из радног односа) може престати уз сагласност радника ако п и с м е н о изјави да жели да га раскине, што у мом случају није био случај. Поменути жалбу, јер сам сматрао мој прогон „политичком мером“ шаљем и председнику Председништва СР Србије, као и најугицајнијим функционерима, укључујући и Слободана Милошевића.

Како, дакле, одговора није било, обратио сам се Суду удруженог рада са предлогом за поништај одлуке Радничког савета.

Комплетан захтев гласи:

ОСНОВНОМ СУДУ УДРУЖЕНОГ РАДА
– В р а њ е

ПРЕДЛАГАЧ: Данило Коцић, дописник „Политике“ из Лесковца, 16.000 Лесковац, Ул. Страхинића Бана 4/13

ДРУГИ УЧЕСНИК: ООУР „Политика“ – Београд, 11.000 Београд, Македонска 29.

ПРЕДЛОГ

За поништај одлуке Радничког савета о престанку радног односа на основу „споразума“

1. Раднички савет ООУР „Политика“ је на својој седници од 30. јуна 1989. године донео одлуку да се са прелагачем споразумно раскине радни однос;
ДОКАЗ: Записник са седнице Радничког савета објављен у „Политици за нас“;
2. Одлука Радничког савета донета је на предлог Колегијума листа „Политика“ и посебно формиране комисије;
ДОКАЗ: Закључак Колегијума листа „Политике“ и посебно формиране комисије;
3. На седницу Радничког савета нисам био уредно позван, али сам присуствовао. У самој одбрани указао сам да не желим споразумни раскид радног односа и да би доношење споразумног раскида радног односа без мог пристанка било у супротности са чл. 75. став 1. тачка 1. и 2. Закона о основним правима из радног односа;
ДОКАЗ: Излагање на седници Радничког савета које ћу доставити на самој расправи;
4. После силних интервенција, тек средином новембра у писменом облику достављена ми је одлука Радничког савета која, иначе, није у складу са оним што је одлучено на самој седници, јер је у последњем ставу речено „ова одлука важи од 1. новембра 1989. године“. Пошто је реч о грубом фалсификату и грубом кршењу функције, на основу чл. 149. Закона о кривичном поступку поднео сам посебну пријаву јавном тужиоцу против председника савета и других лица;
ДОКАЗ: Одлука Радничког савета и пријава;
5. На основу последњег става поменуте одлуке, референт за инвалидско, пензионо и здравствено осигурање „Политике“ доставио ми је 19. октобра 1989. године одјаву осигурања и радну књижицу;
ДОКАЗ: Одјава осигурања и радна књижица;
6. На основу чл. 80. став 1. и 2. поднео сам приговор Радничком савету ради заштите својих права, али Раднички савет тај мој приговор није ни разматрао, па у складу са чл. 83. ст. 1. подносим овај захтев суду;
ДОКАЗ: Препорука из лесковачке поште;
7. Не поштујући чак ни елементарне законске норме, Раднички савет „Политике“ је на једној од новембарских седница донео одлуку да преузме Милана Момчиловића, новинара – уредника „Наше речи“ из Лесковца за сталног дописника „Политике“ из Лесковца. На основу чл. 84. Закона о основним правима

из радног односа, поднео сам Радничком савету приговор тражећи поништај те одлуке.

ДОКАЗ: Приговор савету;

8. Напомињем да сам у сталном радном односу у „Политици“ од 31. децембра 1978. године; успешно сам извршавао постављене задатке, више пута награђиван и против мене није вођен никада дисциплински или други поступак;

ДОКАЗ: Потврда о примањима за 1988. годину и потврда да никада против мене није вођен дисциплински поступак;

9. Предлагач сматра да су његова права грубо повређена, па предлаже суду да након спроведеног поступка, увида у доказни материјал и саслушање предлагача и других учесника, донесе

О Д Л У К У

Поништава се као незаконита одлука другог учесника од 30. јуна 1989. године и утврђује да је предлагач у сталном радном односу са другим учесником од 31. децембра 1978. године и надаље;

Предлагачу припадају сва права која имају и остали запослени код другог учесника;

Други учесник у поступку дужан је да надокнади предлагачу судске, путне и друге трошкове;

Лесковац

20. новембра 1989. године

ПРЕДЛАГАЧ

Данило Коцић, дописник Политике
из Лесковца, 16.000 Лесковац
Ул. Страхињића Бана 4/13

У одговору, правни заступник „Политике“ оспорио је наводе и остао при одлуци Радничког савета. Ни на једном од претреса у Основном суду удруженог рада у Врању (седиште тог суда било је и у згради Окружног суда у Лесковцу) нико се никада из Политике није појавио!

Могло би се казати да Основни суд удруженог рада није имао деликатан посао, па предлагача враћа на старо радно место.

Одлуку суда, због значаја, преносимо у целини:

**ОСНОВНИ СУД УДРУЖЕНОГ РАДА
У ВРАЊУ
Ро. бр. 2386/89**

1. Данило Коцић из Лесковца покренуо је поступак пред овим судом предлогом По. бр. 2386/89 од 21. новембра 1989. године против Новинско-издавачког и графичког предузећа „Политика“ у Београду због престанка радног односа;

У предлогу и током расправе, Данило је навео да је у сталном радном односу код ове организације те да му је радни однос незаконито прекинут 31. октобра 1989. године мада за то нису били испуњени законски услови. Наводи да је благовремено поднео приговор, али да по истом није донета никаква одлука о споразумном раскиду радног односа, јер такав захтв он није постигао, нити пак желео, па тражи да се поништи одлука Радничког савета од 30. јуна 1989. године где је одлучено да се постигне споразум о престанку радног односа и утврди да је у сталном радном односу, те наложи организацији да га врати на рад.

Навео је и то да је организација, још док је трајао поступак око престанка радног односа, а у фази по његовом приговору, извршила преузимање Милана Момчиловића, в.д. директора Издавачке организације „Наша реч“ у Лесковцу на основу одлуке Радничког савета од 10. новембра 1989. године за послове дописника „Политике“ из Лесковца – на радно место које је он раније имао. Такође наводи да је благовремено поднео приговор против одлуке о преузимању, а с обзиром да је имао непосредног правног интереса за поништај исте, али да по његовом приговору није донета никаква одлука у законско року.

Предложио је усвајање захтева, а трошкове није тражио.

2. Новинско-издавачко предузеће „Политика“, у одговоре на предлоге, оспорило је захтев предлагача. Навело је да је заменик главног уредника Слободан Лазаревић, преко Колегијума листа информисао Раднички савет да поједини дописници „Политике“, поред којих и предлагач, не испуњавају са успехом обавезе које проистичу из праћења проблематике региона из којег извештавају, те да конкретно предлагач није давао одговарајући допринос листу, па да се због тога покрене поступак утврђивања даље могућности обављања послова предлагача, односно да се испита могућност раскида радног односа. На седници Радничког савета од 11. маја 1989. године формирана је трочлана комисија у смислу чл. 110. у вези чл. 114. Правилника о радним односима, те да је ова комисија имала циљ да утврди да ли исти пристаје на споразумни раскид радног односа. Да је након тога Комисија доставила извештај Радничком савету из кога се види да је предлагач прихватио предлог Колегијума и Комисије за споразумни раскид радног односа, те да је Раднички савет 30. јуна 1989. године донео одлуку да се са предлагачем споразумно раскине радни однос. Навела је и то да је предлагач дао писмену сагласност о споразумном престанку радног односа на састанку ОК ССРН Лесковац 3. октобра 1989. године, те да је на том састанку присуствовао представник „Политике“ и представници друштвено – политичких заједница Лесковца, као и предлагач, те да је договорено да предлагач споразумно раскине радни однос. Такође, организација је оспорила и захтев за поништај одлуке о преузимању Милана Момчиловића на послове дописника „Политике“ из Лесковца. Навела је да предлагачу нису повређена самоуправни права преузимањем овог радника, те да нема места вођењу поступка. Надаље је

навела да је Раднички савет на седници од 10. новембра 1989. године, на предлог Комисије за радне односе, донео одлуку о преузимању Милана Момчиловића на послове дописника „Политике“ из Лесковца где је сачињен Самоуправни споразум о преузимању, те да је ово преузимање извршено у складу са чл. 15. Закона о основним правима из радног односа и чл. 43. Правилника о радним односима организације.

Организација је преко пуномоћника предложила одбијање захтева, а и као уредно позвана њен пуномоћник на заказану расправу од 30. јануара 1990. године није дошао, па како изостанак није оправдао, иста је одржана у његовом одсуству.

Умешач Милан Момчиловић није оспорио захтев предлагача, нити наводе, а и као уредно позван на заказану расправу од 30. јануара 1990. године није дошао, па како изостанак није оправдао, иста је одржана у његовом одсуству.

3. Суд је у овој правној ствари извео све потребне доказе, па је оцењивањем истих, као и оцењивањем навода учесника, утврдио следеће чињенично стање:

Данило Коцић из Лесковца био је у сталном радном односу код бивше ООУР „Политика“ у саставу Новинско издавачко-графичке радне организације „Политика“ у Београду који је трансформисан 1. јануара 1990. године у Новинско предузеће „Политика“, где је обављао послове и радне задатке дописника „Политике“ из Лесковца. Главни и одговорни уредник „Политике“ дописом преко Колегијума инфомисао је Раднички савет да поједини дописници овога листа не испуњавају са успехом обавезе, а међу којима је и предлагач Данило Коцић. Поводом ове информације, Раднички савет је на седници од 11. маја 1989. године формирао комисију са циљем да утврди да ли код предлагача Коцића постоји способност за извршавање поверених послова. Ова комисија је обавила разговор са предлагачем Коцићем те је закључила да Коцић прихвата предлог Колегијума и Комисије за споразумни раскид радног односа, те је после тога Радничком савету послат писмени извештај од стране председника комисије. Раднички савет је на седници од 30. јуна 1989. године донео одлуку да се са предлагачем Данилом Коцићем раскине радни однос на основу споразума. По добијању ове одлуке, Данило Коцић је благовремено поднео приговор, али по истом није донета никаква одлука већ је организација предлагачу раскинула радни однос 31. октобра 1989. године одјавивши га одјавом осигурања и пријавом престанка радног односа, те му је враћена радна књижица 19. октобра 1989. године. По раскиду радног односа са предлагачем, Раднички савет организације је на седници од 10. новембра 1989. године донео одлуку о преузимању Милана Момчиловића за дописника „Политике“ из Лесковца из Издавачке организације „Наша реч“ у Лесковцу где је обављао послове в.д. директора сачинивши споразум о преузимању радника.

Предлагач је благовремено поднео приговор на одлуку о преузимању Милана Момчиловића, али по истом није донета никаква одлука.

Овакво чињенично стање утврђено је на основу списка поступка о престанку радног односа и преузимања Милана Момчиловића, као и на основу навода предлагача организације.

4. На основу овако утврђеног чињеничног стања, суд је нашао да су захтеви предлагача основани.

Према чл. 75. ст.1. тач. 2. Закона о основним правима из радног односа предвиђено је да раднику престане радни однос уз његову сагласност ако се са овлашћеним органом у организацији писмено споразуме да му престане радни однос, а према чл. 15. истог закона радник може бити преузет на рад у другу организацију под условима и у случајевима утврђеним општим актом. Сходно томе, према чл. 109. Правилника о радним односима раднику може у свако доба да престане радни однос на основу писменог споразума.

Одлуку у смислу претходног става доноси Раднички савет, а према чл. 43. ст. 3. истог правилника изузетно организација може да преузме радника за чијим радом је престала потреба у другом ООУР због економских тешкоћа или технички, технолошких разлога и без претход обављеног конкурса, односно огласа.

У конкретном случају, суд је утврдио да предлагач Данило Коцић није постигао споразумни писмени споразум са организацијом о престанку радног односа, тј. да нема писменог споразума са Радничким саветом организације о престанку радног односа, па имајући у виду наведене прописе, произилази да је организација незаконито поступила када му је прекинула радни однос 31. октобра 1989. године, па је ваљало усвојити му захтев, те поништити одлуку Радничког савета од 30. јуна 1989. године којом је одлучено да се са предлагачем раскине радни однос и наложи организацији да га врати на рад. Наиме, не постоји писмени споразум о престанку радног односа предлагача са надлежном организацијом, а конкретно са Радничким саветом, па овај Раднички савет није могао да 30. јуна 1989. године донесе одлуку о раскиду радног односа са предлагачем Коцић Данилом на основу споразума, јер фактички таквог споразума није било.

Суд је ценио наводе пуномоћника организације да је предлагач дао сагласност за споразумни раскид радног односа на састанку Општинске конференције ССРН у Лесковцу о чему је сачињена службена белешка под бројем 331/1 од 5. октобра 1989. године, па је нашао да исти нису од утицаја на доношење другачије одлуке с обзиром да се у смислу наведених прописа писмени споразум о престанку радног односа заључује са надлежним органом организације, а не на евентуалном састанку, па произилази да евентуално дата сагласност предлагача на том састанку је правно ирелевантна за одлучивање у овој правној ствари.

Предлагачу је евентуално могао престати радни однос у случају и условима утврђеним законом и самоуправним општим актом ако се утврди од стране надлежне комисије да не може са успехом обављати поверене послове и радне задатке што је у конкуретном случају изостало, јер комисија која је именована од стране Радничког савета није утврђивала ове чињенице.

Што се тиче преузимања Момчиловић Милана на послове дописника „Политике“ из Лесковца из Издавачке организације „Наша реч“ са послова в.д. директора и поништаја ове одлуке о преузимању, суд налази да су испуњени услови мериторног одлучивања с обзиром да се ради о непосредном интересу предлагача, јер је овај радник фактички преузет на његове послове и радне задатке дописника, па није уважио приговор организације у том смислу. Како је у конкретном случају организација извршила преузимање Милана Момчиловића са послова в.д. директора и главног и одговорног уредника, суд налази да исти ни у ком случају није могао бити технолошки вишак с обзиром да без оваквих послова и радних задатака и сама организација „Наша реч“ не би могла да функционише, па је ваљало усвојити захтев предлагача и поништити одлуку о преузимању.

Са изложеног, Суд је донео

О Д Л У К У

НИШТИ се одлука Радничког савета ООУР „Политика“ у саставу Новинско-издавачке организације – бивша од 30. јуна 1989. године којом је одлучено да се раскине радни однос са предлагачем Данилом Коцићем, дописником листа „Политика“ из Лесковца, па се **УТВРЂУЈЕ** да је Данилу Коцићу **НЕЗАКОНИТО** престао радни однос код ове организације, те се **НАЛАЖЕ** Новинско-издавачком предузећу „Политика“ у Београду, Ул. Македонска бр. 29. као правном следбенику да овог радника врати на посао у року од 15 дана.

НИШТИ СЕ одлука Радничког савета ООУР „Политика“ у саставу Новинско-издавачке и графичке радне организације „Политика“ у Београду од 10. новембра 1989. године којом је на основу споразума о преузимању преузет из Издачке организације „Наша реч“ Милан Момчиловић дотадашњи в.д. директора и главног и одговорног уредника за обављање послова дописника „Политике“ из Лесковца, као **НЕЗАКОНИТА**.

Ову одлуку донело је веће Основног суда удруженог рада у Врању у саставу од судија: Властимир Стаменковић, председник већа, Жарко Каранфиловић и Радомир Николић, чланови већа, уз суделовање Станише Каченкова – секретара већа.

У Врању, дана 30. јануара 1990. године

ПОУКА: Рок за жалбу је 15 дана. Жалба се подноси Суду удруженог рада Србије преко овог суда у три примерка.

%

На ову одлуку „Политика“ је благовре мено уложила жалбу, а Суд удруженог рада Србије доноси одлуку, коју објављујемо у целини.

СУД УДРУЖЕНОГ РАДА СРБИЈЕ

Одлука РО. бр 1163/90

1 – 2. У спору Коцић Данила из Лесковца и Новинско-издавачког предузећа „Политика“ у Београду Основни суд удруженог рада у Врању одлуком РО. бр. 3386/89 од 30. јануара 1990. године изреком под 1. понишио је одлуку Радничког савета основне организације удруженог рада „Политика“ у Београду од 30. јуна 1989. године којом је одлучено да се раскине радни однос са предлагачем, дописником листа „Политика“ из Лесковца, па је утврдио да је предлагачу незаконито престао радни однос код организације и наложио предузећу да га врати на рад у року од 15 дана. Изреком под 2. поништио је одлуку Радничког савета основне организације од 10. новембра 1989. године којом је на основу споразума о преузимању преузет из Издавачке радне организације „Наша реч“ Милан Момчиловић, дотадашњи в.д. директора и главни и одговорни уредник за обављање послова дописника „Политике“ из Лесковца као незакониту.

3. Против одлуке Основног суда жалбу је благовремено изјавило предузеће, побијајућу првостепену одлуку због битне повреде поступка, погрешно и непотпуно утврђеног чињеничног стања и погрешен примене материјалног права.

Предлагач је поднео одговор на жалбу предузећа.

4. Суд удруженог рада Србије, испитујући побијену одлуку, налази:

Правилно је поступио првостепени суд када је поништио одлуку Радничког савета основне организације од 30. јуна 1989. године којом је одлучено да се са предлагачем раскине радни однос, јер је изведеним доказима утврдио да предлагач није писмено изјавио да не жели да ради и да му престане радни однос, нити је пак постигао споразум са организацијом о престанку радног односа.

Неосновано се жалбом организације спори првостепена одлука у овом делу, јер се ни жалбом не нуде докази којима би се учинили основани наводи да је предлагач пристао на споразумни престанак радног односа, а то је писмена изјава предлагача да жели да му споразумно престане радни однос.

Погрешно је првостепени суд када је поништио одлуку Радничког савета од 10. новембра 1989. године којом је писменим споразумом преузет из Новинске организације „Наша реч“ Милан Момчиловић, јер ова одлука није донесена у поступку спровођења огласа, односно конкурса, па исту не може побијати нити предлагач, нити пак било који други радник као појединац, већ само надлежни орган самоуправне радничке контроле или синдиката у организацији.

Сходно изложеном, стекли су се услови да се првостепена одлука у ставу првом изреке потврди, а иста у ставу другом изреке укине и утврди да нису испуњени услови за судску заштиту по захтеву предлагача.

Са изложеног, на основу чл. 368. и чл. 373. Закона о парничном поступку, у вези са чл. 24. Закона о судовима удруженог рада („Службени лист СФРЈ“, број 38/84), Суд удруженог рада Србије донео је следећу

О Д Л У К У

Потврђује се одлука Основног суда удруженог рада у Врању Рп. бр. 2386/89 од 30. јануара 1990. године у ставу првом изреке.

Иста одлука у ставу другом изреке укида се и утврђује да нису испуњени услови за судску заштиту по захтеву Данила Коцића из Лесковца да се поништи одлука Радничког савета основне организације удруженог рада „Политике“ у саставу Новинско-издавачке графичке радне организације „Политика“ у Београду од 10. новембра којом је на основу споразума о преузимању преузет из Издавачке организације „Наша реч“ Милан Момчиловић за обављање послова дописника „Политике“ из Лесковца.

Ово одлуку донело је веће Суда удруженог рада Србије у саставу: Кари – Јовановић Мирјана, председник већа, Попов Блажо и Поповић Зоран, чланови већа.

У Београду, 17. априла 1990. године

Тадашњи директор „Политике“ др Живорад Миновић *морао* је да ме врати на старо радно место. Доноси решење које је заведено под бр. 6806. од 13. јуна 1990. године.

Одлука у целини гласи:

На основу правоснажне одлуке Основног суда удруженог рада у Врању Ро бр. 2386/89 од 30. јануара 1990. године и чл. 72. и 73. Правилника о радним односима радника НИП „Политика“, доносим следеће

Р Е Ш Е Њ Е

КОЦИЋ ДАНИЛО из Лесковца враћа се на рад у НИП „Политика са даном 12. јуном 1990. године.

Именовани радник се распоређује на послове радног места САРАДНИКА ДОПИСНИШТВА ЛИСТА „ПОЛИТИКА“ ИЗ ЛЕСКОВЦА са утврђеним бројем бодова који служе као основ за обрачун личног дохотка у износу од 609 бодова месечно од 12. јуна 1990. године.

О б р а з л о ж е њ е

Извршавајући одлуку Основног суда удруженог рада у Врању Ро бр. 2386/89 од 31. јануара 1990. године одлучено је као у диспозитиву овог решења.

Поука о правном леку: Против овог решења именовани има право приговора Радничком савету НИП „Политика“ у року од 15 дана од дана пријема овог решења.

*Директор
НИП „Политика“
др Живорад Миновић*

Изгледало је да је мојим мукама дошао крај. Познајући ментални склоп др Миновића, као и људе који су стајали иза читавог прогона, знао сам да ће моје невоље још дуго потрајати, али сам био убеђен – ма колико у том тренутку изгледало сулудо – да ћу победити људе са саме пирамиде најмоћније информативне компаније у Србији.

Дана 5. јула 1990. године, дакле двадесетак дана пошто сам враћен на место дописника „Политике“ из Лесковца – где сам био од 31. децембра 1978. године – др Живорад Миновић доноси ново решење чиме отворено показује како му је стало да ме коначно уништи.

Ма колико сам знао све о др Миновићу, био сам апсолутно убеђен да је све то писано по налогу из самога врха српске политике и по директном утицају политичара из Лесковца.

Др Миновић ме не шаље било куда него у Ђаковицу (Косово и Метхија), у град где тада и никада ни пре (ни после) „Политика“ није имала своје дописништво!

Тако је на делу завладала „отворена диктатура“ једног човека који је, у ствари, бранио само своју фотељу.

%

Решење које је заведено под бр. 7690, а датирано са 6. јуном 1990. године, гласи:

На основу чл. 17. Закона о основним правима из радног односа, чл. 67. Правилника о радним односима радника НИП „Политика“ и одлуке бр. 7733 од 5. јула 1990. године, доносим:

РЕШЕЊЕ

ДАНИЛО КОЦИЋ, новинар из Лесковца (пазите, не дописник Политике из Лесковца, примедба Д. К.) распоређује се трајно на послове сарадника у Дописништву листа „Политика“ у Таковици.

Именованом се утврђује 600 бодова (смањује се број бодова за девет – примедба Д. К.) као основ и мерило за обрачун личног дохотка.

На послове сарадника у дописништву листа „Политика“ у Таковици именовани ће ступити 15. јула 1990. године.

На основу овог решења престаје да важи решење о распоређивању Данила Коцића бр. 6806 од 13. јуна 1990. године (враћање по правоснажној судској одлуци на место дописника „Политике“ из Лесковца – примедба Д.К.).

Образложење

На предлог Колегијума, директора и главних и одговорних уредника, Раднички савет је донео одлуку о формирању дописништва листа „Политика“ у Таковици.

Одлуком бр. 7733 од 5. јула 1990. године утврђено је да се на послове сарадника у дописништву листа „Политика“ у Таковици распореди Данило Коцић.

Сходно напред наведеном, решено је као у диспозитиву.

ПОУКА О ПРАВНОМ ЛЕКУ: Против овог решења радник има право приговора Радничком савету НИП „Политика“ у року од 15 дана од дана пријема овог решења.

*Директор
Др Живорад Миновић*

%

Благовремено сам се жалио Радничком савету, али никаквог одговора – што сам и очекивао – није било! Морао сам да кренем истим путем као и када је дошло до „споразумног раскида радног односа.“ У целини, због значаја, објављујем и предлог Основног суду удруженог рада да поништи одлуку о мом премештају из Лесковца у Таковицу.

ОСНОВНОМ СУДУ УДРУЖЕНОГ РАДА У ВРАЊУ

ПРЕДЛАГАЧ: Данило Коцић,
16.000 Лесковац, Страхинића Бана 4/13

ДРУГИ УЧЕСНИК: НИП „Политика“,
11.000 Београд, Македонска 29.

ПРЕДЛОГ

За поништај одлуке о премештају са радног места дописника „Политике“ из Лесковца на радноместо дописника „Политике“ из Ђаковице

На основу правоснажне одлуке Основног суда удруженог рада у Врању Ро бр. 2386/89 од 30. јануара 1990. године, директор „Политике“ др Живорад Миновић вратио ме је на рад у НИП „Политика“ и распоредио на старо радно место, тј. на место дописника, односно сарадника у дописништву „Политике“ из Лесковца.

ДОКАЗ: Решење др Живорада Миновића
бр. 6806 од 13. јуна 1990. године;

Новим решењем бр. 7690 од 6. јула 1990. године, др Живорад Миновић ме распоређује на ново радно место – дописника, односно сарадника у дописништву „Политике“ из Ђаковице (Косово и Метохија).

ДОКАЗ: Решење бр. 7690 од 6. јула 1990. године

На ово решење директора „Политике“ др Миновића благовремено сам уложио приговор Радничком савету, али он није у законском року разматран, па се зато обраћам овом суду, јер сматрам да је одлука о премештају са радног места дописника „Политике“ у Лесковцу на место дописника, односно сарадника дописништва „Политике“ из Ђаковице – незаконита.

Наиме, у образложењу своје одлуке, директор „Политике“ се позива на чл.17. Закона о основним правима из радног односа у коме се, као што је познато, каже да се радник распоређује на радоместо ради чијег вршења је засновао радни однос, а у случају неопходне потребе процеса и организације рада може бити распоређен на свако радно место које одговара степену стручне спреме, врсте занимања, звања и способности.

Предлагач то и не спори. Спори, међутим, чињеницу о његовом распоређивању у ДРУГО МЕСТО, које је од места у коме је предлагач обављао и обавља послове и радне задатке удаљено више од 300 километара.

Као што је познато, у чл. 41. Закона о радним односима СР Србије дословце пише:

- Радник се може распоредити на рад из једног места у друго САМО УЗ ЊЕГОВУ САГЛАСНОСТ;
- Изузетно, радник може да се распореди на рад из једног места у друго без његове сагласности под условима и у случајевима предвиђеним самоуправним општим актом, ако је делатност организације такве природе да се послови, односно радни задаци, врше у местима ван седишта организације, односно дела организације, као и када је удаљеност од места у коме радник ради до места у коме се радник распоређује на рад МАЊА ОД 50 КИЛОМЕТАРА И ПОСТОЈИ ОБЕЗБЕЂЕН РЕДОВНИ ПРЕВОЗ;

Суду желим посебно да предочим да радно место дописништва, односно сарадника дописништва „Политике“ у Лесковцу, на коме се предлагач налази од 31. децембра 1978. године, НИЈЕ УКИНУТО.

Имајући у виду све ове чињенице, предлагач предлага суду да након спроведеног поступка донесе

О Д Л У К У

НИШТИ се решење директора „Политике“ др Живорада Миновића бр. 7699 од 6. јуна 1990. године предлагача са радног места дописника, односно сарадника дописништва „Политике“ у Лесковцу на радно место дописника, односно сарадника дописништва „Политике“ из Ђаковице (Косово и Метихија) као НЕЗАКОНИТО, па тако остаје на снази решење бр. 6806 од 13. јуна 1990. године о распоређивању предлагача на радно место дописника, односно сарадника дописништва „Политике“ из Лесковца.

Лесковац, 1. септембар 1990.

%

Суд удруженог рада у Врању био је више него ефикасан и мој предлог у потпуности прихватио. Ево те одлуке Суда удруженог рада у целини:

СУД УДРУЖЕНОГ РАДА У ВРАЊУ

Одлука Ро. бр. 1724/90

1. Данило Коцић из Лесковца покренуо је поступак пред овим судом 2. 9. 1990. године, са предлогом да се поништи решење директора НИП „Политика“ бр. 7699 од 6. 7. 1990. године о распоређивању на пословима и задацима дописника – сарадника у дописништву листа „Политика“ у Ђаковици.

У предлогу и на расправи је навео да ради на пословима и задацима дописника листа „Политика“ из Лесковца, а да је наведеним решењем распоређен на рад у дописништву листа у Ђаковици. Благовремено је подносио приговор Радничком савету, али о његовом приговору није одлучивано у законском року. Сматра да је распоређивање супротно закону, а није ни постојала потреба за његовим распоређивањем на друге послове и задатке.

Трошкове није тражио.

2. Други учесник је суду послао одговор на предлог са потребном документацијом за одлучивање у којој истиче да је распоређивање извршено у складу са чл.17. Закона о основним правима из радног односа и чл. 67. Правилника о радним односима.

3. Ради утврђивања чињеница суд је извео потребне доказе и утврдио следеће:

Предлагач је радник другог учесника и преко 10 година ради на радном месту дописника из Лесковца. Решењем директора НИП „Политика“ од 6. јула 1990. године распоређен је да обавља послове сарадника у дописништву „Политике“ у Ђаковици. Против овог решења поднео је приговор Радничком савету, који у законском року није расправљао његов приговор. Увидом у решење суд утврђује да у образложењу истог стоји: „Раднички савет доноси одлуку о формирању дописништва листа „Политика“ у Ђаковици, те да се из ових разлога предлагач распоређује за сарадника у дописништву.“ Одлуку Радничког савета о формирању дописништва нису доставили суду. Суд је такође утврдио да у систематизацији

послова у дописништву у Лесковцу је предвиђен само један извршилац, а да је одлуком овога суда Ро. бр. 2386/89 поништена одлука организације о преузимању из листа „Наша реч“ једног радника у дописништву у Лесковцу.

4. На основу утврђеног чињеничног стања, оценом изведених доказа, суд налази да је захтев предлагача **ОПРАВДАН**.

Чланом 17. ст. 2. Закона о основим правима из радног односа утврђено је да се у случају неопходне потребе процеса и организације рада радник може распоредити на свако радно место које одговара његовом степену стручне спреме одређене врсте занимања, знања и способности. У конкретном случају суд оцењује да није постојала потреба процеса рада да се предлагач распореди на послове и задатке сарадника у дописништву „Политике“ у Ђаковици. Ово због тога што би се његовим распоређивањем остварила потреба за пријемом дописника у Лесковцу, па је очигледно да не постоји потреба да се предлагач распореди у дописништву у Ђаковици, а да се за његово место расписује конкурс. Поред тога, Законом о радним односима СР Србије у чл. 41. утврђено је да се радник може распоредити на рад из једног у друго радно место уз његов пристанак, а изузетно и без његовог пристанка, под условима утврђеним у самоуправном општем акту, ако је делатност такве природе да се послови обављају ван седишта организације и да је удаљеност од места у коме радник ради до места у коме се радник распоређује мања од 80 километара и постоји одређен редовни превоз.

У конкретном случају радник је распоређен у друго место које је урађено од места у коме је обављао послове и задатке више од 300 км, па је распоређивање у супротности са наведеном законском одредбом и тако незаконито.

На основу изложеног, суд доноси

О Д Л У К У

УСВАЈА СЕ ЗАХТЕВ предлагача Данила Коцића из Лесковца **ПА СЕ НИШТИ РЕШЕЊЕ** директора НИП „Политика“ бр. 7699 од 6.7.1990. године којим је предлагач распоређен да обавља послове и задатке у дописништву „Политике“ у Ђаковици.

Трошкови се не досуђују, јер их учесници нису тражили.

Ову одлуку донело је веће Основног суда удруженог рада у Врању у већу састављеном од судија: Јовић Зорана – као председника већа и судија: Стаменковић Властимира и Пешић Гордане – као чланова већа.

У ВРАЊУ, дана 10. октобра 1990. године.

ПОУКА: Против ове одлуке рок жалбе је 15 дана попријему исте. Жалба се подноси у 3 примерка, преко овог суда, за СУР Србије у Београд.

После ове одлуке Суда удруженог рада у Врању неки моји лакокомислени пријатељи и рођаци помислили су да је сада ипак све готово, односно да више неће бити суђења. Знао сам, међутим, да моћници из „Политике“ неће на овоме стати и да ће се жалити Суду удруженог рада Србије. И нисам се преварио!

У жалби су навели све саме фразе. Очигледно, правници у „Политици“ или нису суштину права или су били немоћни! Биће да је ово друго по среди. Морали су, јадници, да слушају како им наређује – газда!

Одлука Суда удруженог рада Србије у целини гласи:

СУД УДРУЖЕНОГ РАДА СРБИЈЕ

Одлука Ро 4315/90

1– 2. У спору радника Коцић Данила из Лесковца и Новинског предузећа „Политика“ у Београду, Основни суд удруженог рада у Врању одлуком РС. 1724/90 од 10. октобра 1990. године, ставом 1. је усвојио захтев предлагача и поништио решење директора наведеног предузећа бр. 7699 од 6. јула 1990. године, којим је предлагач распоређен да обавља радне задатке сарадника у дописништву „Политике“ у Ђаковици. Трошкови из става 2 нису досуђени.

1. Првостепени суд је утврдио да је предлагач више од 10 година био дописник „Политике“ у Лесковцу. Поред тога, утврђено је да систематизацијом у Лесковцу постоји само једно радно место дописника „Политике“. Ово предузеће је формирало ново дописништво у Ђаковици и спорном одлуком је предлагач распоређен на рад у овом дописништву.

Код горе утврђеног чињеничног стања првостепени суд је правилно нашао да је повређено право предлагача, јер је одлука донета супротно чл. 17. ст. 2. Закона о основним правима из радног односа. Наиме, наведеном законском одредбом предвиђено је да само у случајевима неопходне потребе процеса и организације рада радник може бити распоређен на свако радно место које одговара његовом степену стручне спреме одређене врсте занимања, знања и способности, док према ставу 2. радник треба да се распореди на радно место ради чијег је вршења засновао радни однос.

Према томе, пошто у дописништу „Политике“ у Лесковцу постоји само једно радно место дописника, предузеће би било у обавези да ово радно место попуну ако предлагача распореди у дописништу у Ђаковици. Према томе, пошто није укинута дописништво у Лесковцу, предузеће и даље има потребе за радником на овом радном месту, па самим тим нема потребе процеса рада да се предлагач распореди са овог радног места на друго радно место. При томе се има у виду да као разлог разлог распоређивања није наведена ниједна друга чињеница сем чињенице отварања новог радног места у Ђаковици.

Суд удруженог рада Србије је ценио све жалбене наводе предузећа, али је нашао да нису од утицаја на другачије решавање спорног односа.

Са горе изложеног Суд удруженог рада Србије, на основу чл. 368 Закона о парничном поступку у вези чл. 24. ст. 2. савезног Закона о судовима удруженог рада, доноси

О Д Л У К У

ПОТВРЂУЈЕ се одлука Основног суда удруженог рада у Врању, По. 1724/90 од 10. октобра 1990. године.

Ову одлуку донело је веће Суда удруженог рада Србије у саставу судија: Љубисављевић Дана, председник већа, Блажић Александар и Вујанац Милутин, чланови већа.

У Београду, 4. 12. 1990. године.

Председник већа – судија
Дана Љубисављевић

%

Формално сам поново враћен на старо радно место – дописника „Политике“ из Лесковца, али у стварности није било тако, јер у „Политици“ још нису објављивани моји текстови! За мене је и дописништво „Политике“ било затворено! Такође, „Политика“ није желела добровољно да исплати заостале зараде. Био сам приморан да и због тога водим судски спор.

И поново сам победио!

%

Основни суд удруженог рада у Врању је одлуком Ро. бр. 1351/90 уважио све моје предлоге. Ево најважнијег дела судске пресуде:

„ОБАВЕЗУЈЕ СЕ Новинско-издавачко предузеће „Политика“ у Београду, Ул. Македонска бр. 29. да Данилу Кошићу исплати износ од 44.082,10 динара на име надокнаде личног дохотка и 2.829,80 динара на име новчане надокнаде због неоствареног топлог оброка, или укупно износ од 46.906,90 динара, а све на име накнаде штете због незаконитог престанка радног односа у периоду од 1. новембра 1989. године до 12. јуна 1990. године са каматом увећане за 20 одсто, а све у року од 15 дана.“

%

Занимљиво је рећи да се на ову одлуку Суда удруженог рада у Врању „Политика“ није жалила, али је у одговору упућеном Суду удруженог рада у Врању оспорила наводе.

Међутим, по захтеву суда врло брзо су надлежне службе доставиле све податке о висини зараде и висини топлог obroка и такође брже него што сам се и сам надао исплатиле на благајни предузећа сав износ новчаног дуга!

То је био, чинило ми се, добар знак да сам на путу да дефинитивно решим све своје главобоље. Ипак, зараду сам и даље редовно примао, али мојих прилога није било у „Политици“ иако сам редовно слао свакога дана и по више занимљивих текстова.

Формално и стварно биће ми дозвољено да уђем у дописништво „Политике“ у Лесковцу касније и тек – гле ироније живота – после интервенције *Михаља Кертеса* (2000. године ухапшеног због злоупотребе службеног положаја и неких других кривичних дела).

Из кабинета поменутог Кертеса (који је био задужен да решава представки и жалбе у Србији), добио сам телеграм следеће садржине:

„Обавештавамо вас да ће Вас Михаљ Кертес, члан Председништва СР Србије, примити у згради Председништва СР Србије, на Андрићевом венцу, бр. 1. у четвртак 12. јула у 12 часова.“

**Из Службе Председништва
СР Србије**

Тај дан, 12. јул, је слава мога родног села Дадинца, слава моје фамилије, али сам отпутовао за Београд! И био заиста примљен. Разговор је трајао само – два минута! Кертес је све знао о „случају *Коцић*“. Потврдио сам му наводе из писма, а правница (чије име никада нисам дознао), која му је била саветница, казала ми је (готово у пола гласа и у поверењу), када је у једном тренутку Кертес морао да разговара телефоном:

- Када Кертес каже да ће случај решити – решено је!

Тако је и било!!!

3)

Касно увече – само коју недељу после мога боравка у Председништву Србије – позвао ме је крајње умилним гласом један од уредника „Политике“, *Драгољуб Пајић* (умро је неколико месеци касније – о мртвима све најлепше!!!) и саопштио да хитно пошаљем неку вест из Лесковца! Било коју! Сигурно ће бити објављена у сутрашњем броју листа!

Био сам изненађен, помало зачуђен, а како сам – после свега што ми се догађало био пун невере према људима из врха „Политике“, па и политике уопште – отворено сам му рекао да у његову причу не верујем!

На моју опаску како немам техничке могућности да се јавим (немам телех, јер смо то средство користили у дописништву „Политике“) и готово заповечнички казао: „*Кључеве дописништва немам!*“, уследио је кратак одговор:

- За тебе је дописништво „Политике“ од отворено. Јавићу Милану Момчиловићу (недавно примљеном дописнику – примедба Д.К.) да ти одмах да кључеве!

Држао се изговорене речи!

Сутрадан се појавила моја информација у „Политици“, коју сам послао те вечери. Иако сам је потписао иницијалима, Пајић је (сазнао сам тога дана од њега) променио потпис и уместо иницијала испод прилога је стајало Д. Коцић, што је, иначе, необично када се објављују вести и краће информације!

%

Наредног дана позван сам на састанак комплетне редакције листа „Политика“ на коме сам био посебно поздрављен. Поред непосредног уредника Пајића, обратио се и директор Живорад Миновић, који је, добро се сећам, рекао како су, „Политика“, али и он лично, одлучили да ме врате на „*старо, добро радно место*“. Био је то одличан повод да ја –који нисам имао обичај да говорим на састанцима редакције – прочитам део „*Отвореног писма*“, које сам неколико месеци раније упутио управо др Живораду Миновићу.

Ево тог комплетног писма:

***Отворено писмо директору „Политике“
Живораду Миновићу или прилог
бешчаићу овог времена!***

Директоре Миновићу!

Наше време је време страха, слутње и опасности од нове мржње. Подела света на два супротстављена табора, царство светлости и царство таме, без икаквих нијанси, рађало је, као што и рађа, само фанатизам, нетрпељивост, суровост и склоност насиљу.

Светови су – како је лепо приметио један „*црногорски филозоф*“ – не стварају, они се живе, а живот је могућ само као живот слободних и хуманих људи који остају заробљени идејом која верује у чињење за такав живот.

Одговарајући на „*Отворено писмо*“ директора и главног и одговорног уредника „Борбе“ Манојла Вукотића, у тексту под насловом „*Размислите где ћемо се срести*“ („Борба“, 22. јун 1990), на једном месту сте написали:

„Неистина је да поседујем толику вештина које ви наводите. Да сам имао ту способност прилагођавања, ја бих је две године пред Осму седницу употребио да *заштитим себе и своју породицу* од осветничке и погромашке активности фамилије Стамболић и његове експозитуре у лицу Драгише Павловића. Њима сам се, као што је јавности познато, супротстављао залажући се за *поштене односе у политици и међу људима уопште*. Сукобљен са њима две године пре Осме седнице, нисам знао да ће они на Осмој седници бити губитници, па према томе нисам ни могао да се прилагодим политици на коју у то време није нико *„типовао“*. То што сам тада урадио пре личи на *храброст него на прилагођавање*. Није ваљда памћење тако кратко, а морал тако трошан, па да се то не зна.“ (подвукао Д. К.).

А затим у истом тексту додајете: „Нисте ли тиме, упркос одмерености за коју мислите да краси ваш текст, показали ону неодмереност у коју човек увек пада када му разум *блокира мржња, гнев и остале ниже страсти*.“ (подвукао Д.К.).

Веровао сам, директоре Миновићу, да – како то рече један умни песник – више у Србији неће бити црних листа и поверљивих депеша. Ни празника на којима пола народа пева, а пола плаче. Знате шта каже Едип: „Човек мора подносити оно што одреде богови!“

Вас су гонили, директоре, сад ви гоните друге.

„Свак је рођен да једанпут умре
час и брука живе довијека.“

(Његош)

Настао је кошмар. Ко нема непријатеља, није ништа!

После готово десет година успешног рада (дописник „Политике“ са југа Србије), средином минуле године сте ми забранили да пишем у „Политици“. Првог новембра 1989. године остајем без посла и после седам и по месеци спорења на суду, ви сте принуђени да ме вратите у „Политику“. најпре онако како вам је суд наложио, а пре неколико дана доносите ново решење и шаљете ме за сарадника новоствореног (непостојећег) дописништва „Политике“ из Ђаковице (Покрајина Косово и Метохија).

То би, укратко, била цела прича!

Убеђујем вас и ваше сараднике да никада нисам направио никакву грешку, да у самој „Политици“ нисам никада дисциплински одговарао (*Прилог: потврда из „Политике“*). Не вреди! Они ми говоре – како би рекао један уважени литерата – да су чврсто уверени у оно што говоре. Као да не знају да је чврсто уверење најчешће туђе уверење. Оно које се извршава. Јер, зна се, своје уверење је подложно сумњи!

Добрица Ћосић у „Отпаднику“ на једном месту каже: „Да ли је овде најпапетније не мислити. Наступа повишена производња неистомисљеника. И настаје тужна и опака заблуда... Зна се да наше уверење чини и наше незнање. Зна се да овде многи разумеју шта се догађа, али неће да разумеју... Не верујем да је ово време свих освета. И зато ме чуди да се неки усавршавају у мржњи...“

Почетак „*тужне приче*“ зване „*случај Коцић*“, директоре Миновићу, настаје после објављивања мог текста „*Пораз политичке комбинаторике*“ („Политика“, 22. јануар 1989. године) у коме се, говорећи о познатим догађајима око подношења оставки (односно смењивања) неколицине лесковачких политичара, констатовао да би са политичке сцене требало да оде још један политичар (сада не обавља ниједну политичку функцију, па му име не спомињем), јер је допринео

низ у погрешних кадровских потеза, а у то време се налазио на више врло истакнутих функција у граду на Ватерници и у Београду. Био је то, дакако, ваш драги пријатељ. Њему сте поверовали и тада започињу ситне ујдурме крупних размера!

Тај неименовани лесковачки политичар, са још неколицином других функционера, оптужио ме је да сам, наводно, противник Осме седнице и, дакако, Слободана Милошевића! Доказа, дабومه, није имао, али је то било јако важно, јер је врло добро знао да ћете се ви, директоре Миновићу, на ту „замку“ лако уловити. И тако је и било!

Од сваке јаке личности, увек је јача дволичност!

Тада започињу моје муке. Али, говорио сам себи оно што би Брана Црнчевић лепо рекао: „Не бој се, синовац, никога осим себе и онога што је у теби.“ Знате ли, директоре Миновићу, како владика Раде вели: „Зло се трпи од зла још горега.“

%

Није ме изненадило понашање (већине) чланова Радничког савета „Политике“, који су 30. јуна 1989. године донели одлуку да се са мном (и Ђорђеом Пилчевићем, дописником из Титовог Ужица) радни однос раскине на основу споразума! То што споразума није било, њима није важно! То што је реч о грубом непоштовању закона, такође их није бринуло! Ни моје упозорење!

- Нека суд то распетља! – говорио је Мирослав Ћосић, председник Радничког савета.

- Ниси ти за „Политику!“ – подвлачио је Петар Јанковић, онај исти човек који је – и по властитом признању – био најслабији дописник (из Ниша) „у историји Политике“, али то није била никаква сметња да догура до уредничког места у НИП „Политика“.

Давили су ме они који су увртели себи у главу да оно што говоре и што нам саветују је наша срећа! Таквим се некада подсмевало, а данас царују на листама властодржаца!

%

Колегијум „Политике“, на чијем сте ви челу, директоре Миновићу, утврдио је да је за дописника „Политике“ из Лесковца потребан сарадник „много ширег новинарског сензибилитета“. У Лексикону страних речи и израза Милана Вујаклије („Просвета“, Београд, 1975. године) пише – СЕНЗИБИЛИТЕТ (нл. сензибилитас) осетљивост, способност опажања осетом; појачана чулна осетљивост, осећајност, чувственост, нежност осећања.

То, дакле, недостаје мојој личности па да будем по вашој мери. Колико се сећам, као један од услова за заснивање радног односа у „Политици“ не тражи се да неко буде сензибилан, да има више сензибилитета. Тражи се поштен рад!

Према подацима који се редовно објављују у „Билтену“, личним дохоцима и наградама које сам добијао, рекло би се да сам – поштено радио!

%

Суд, директоре Миновићу, није имао тежак задатак. Ваша брука је била лако видљива и мој повратак у „Политику“ – неспоран!

Основни суд удруженог рада у Врању доноси одлуку Ро.бр. 2386/89 од 30. јануара 1990. године, која гласи:

„НИШТИ се одлука Радничког савета ООУР „Политика“ у саставу Новинско-издавачке и графичке радне организације – бивше од 30. јуна 1989. године којом је одлучено да се раскине радни однос са предлагачем Данилом Коцићем, дописником листа „Политика“ из Лесковца, па се **УТВРЂУЈЕ** да је Данилу

Коцићу **НЕЗАКОНИТО** престао радни однос код ове организације, те се **НАЛАЖЕ** Новинско - издавачком предузећу „Политика“ у Београду, Македонска 29. као правном следбенику, да овог радника врати на рад у року од 15 дана.“

Поводом ваше жалбе, директоре Миновићу, и Суд удруженог рада Србије је одлуком Ро. бр. 1163/90 потврдио првостепену одлуку и наложио вам да ме вратите на радно место на коме сам се налазио 11 година и које и дан – данас постоји!

„Неправда је највећа кад ко од зла дјела свог још и користи какву прими.“ (народна). У вредносном смислу ђавола, зло је добро, а добро је зло!

%

И док сам водио судски спор, и када сам га добио (без помоћи адвоката, јер сам сам писао тужбе, жалбе, бранио се на суду) – у шта нисам сумњао – била ми је жеља да се вратим у „Политику“ можда због оне народне: „Чија земља тога двори, чија њива тога усеви.“

Вук је умро са последњом жељом да се напије воде са ловћенских извора: „Ех, да ми је воде са Иванових Корита. Чини ми се да бих одмах оздравио.“

%

Решењем бр. 6806 од 13. јуна 1990. године, ви сте ме (формално) вратили на старо радно место. Моја породица и ја могли смо да одахнемо! Привремено!

Био сам, директоре Миновићу, спреман све да заборавим. И ваша шиканирања, и непромишљеност духа (уколико га је било) код ваших сарадника.

Знате шта је Андрић унео у своју интимну беженицу?

„У најгорим својим часовима налазио сам необичну и неочекивану утеху у томе што сам замишљао један други живот, исти као мој по датумима, именима и догађајима, али прав, светао чист; мучан, наравно, колико сваки живот на земљи мора такав да буде, али без ичег мрачног и ружног у тој муци; живот који почиње са благословом и губи се у висинама и гаси у светлости.

И стојећи замишљен над ликом тог мог двојника, као што дрво стоји над својом сликом у мирној води, ја сам, тражећи спасење у несעהању, заборављао за тренутак свој стварни живот, док је он дрхтао од мога бола.“

%

Директоре Миновићу, усуђујем се да кажем да доношењем решења бр. 7699 од 6. јула 1990. године, којим ништите раније решење и којим ме распоређујете на послове сарадника у дописништву „Политике“ у Ђаковици – а таквог дописништва, у ствари, нема – упадате у ону грешку у коју упада сваки човек – да вас цитирам из писма „Борби“ – „када му разум блокирају мржња, гнев и остале сличне ниже страсти.“

Ви би сте сигурно рекли, директоре Миновићу, да за овакав потез имате подршку својих сарадника. Знате већ ону народну:

„Да нема слуга и оних који се клањају, не би ни било царева.“

Сећам се сјајног Душка Радовића: „Јуче је на једном збору радних људи избачена парола: „Не спуштајте руке, има још да се гласа!“

%

Добро вам је познато, директоре Миновићу, да сам од 31. децембра 1978. године на радном месту дописника „Политике“ из Лесковца. То дописничко место и данас постоји. Дакле, није укинута! Ђаковица је од Лесковца удаљена 300 километара! Можда вам се са београдске калдрме чини да је то место „изгубљених душа“. Требало би да знате да сам у том граду пре готово 15 година био војник,

да сам ту имао доста другара, па и пријатеља, и међу Албанцима, и Србима, и Црногорцима...

У причи „Сан о љубави и смрти“ из књиге Филипа Давида „Принц ватре“ један актер је записао ове стихове:

*„Ништа није неминовније од немогућег
требало би увек предвидети – непредвиђено“*

Када сам, директоре Миновићу, примио прво решење (о враћању на радно место дописника „Политике“ из Лесковца) којим спроводите судску одлуку, рекао сам својим пријатељима:

„Сатана има два лица“ – како би рекла Јасмина Ракић у истоименом роману (Рад, Београд, 1986. године).

У том истом роману, у коме се налазе 12 Софијиних записа, прибележено је:

„Желела бих да осећам нешто благо и нежно што личи на детињство које нас сећа на црвене јабуке што су падале с дрвећа негде у далеким воћњацима...“

%

Директоре Миновићу, требало би да вам је познато: “Сваки шамар боли, али када ти ошамаре душу – то се памти!“

Народ је давно казао: „Кад будала призна да је будала, онда је мања будала!“

%

Осећм да се ви бојите ваших потеза, да вас хвата језа при помену Косова и Метохије и Ђаковице. Ја се тога не бојим! Поново бих крену на Косово и Метохију где сам живео и радио. Ви добро знате да сам у Приштини имао и стан, тамо сам био новинар и да сам сада већ давне 1978. године оставио Косово и Метохију управо због „Политике“. Ако је потребно, ево ме поново на Косову и Метохији! Али не силом коју ви примењујете!

Почела је освета лоших ђака у времену мрака! Све је, кажу, урађено на реч. Знате, директоре Миновићу, Црногорци кажу: „Човијек је – ријеч! Шта ти ваља, ако ти ријеч не вриједи!?“

Суд једно, а ви друго! Радите по старом! Које ли то силе терају вас да упадате из грешек у грешку!?

На радном месту дописника „Политике“ из Лесковца (по новој систематизацији сарадника дописништва „Политике“) примате незаконито друго новинара а мене шаљете где вам је најдраже – у Ђаковицу!

По ком је то закону, директоре Миновићу, требало би да кажете!? Мени као правнику, признајем, тај закон није познат! Можда вам је као доктору политичких наука и човеку који добро зна све смицалице Кардељеве доктрине добро знан тај правни пропис!

Једна античка максима каже: „Патњама се мудрост стиче, а она је, дакако, слична са оном нашом народном: „Не питај ученога већ паћенога.“

Добро, директоре Миновићу, ви сте и учен и паћен – бар по властитом признању! Ево, да вас питам: „Шта даље да радим!?“ Можда бисте ми ви предложили да тражим заштиту код надлежних правосудних органа. Хвала на савету! То сам већ учинио! Против вас и групе ваших сарадника већ сам поднео кривичну пријаву због више кривичних дела. Очекујем њихово ангажовање. Правна држава мора да функционише! Свидело се то вама или не!

Пишем и политичарима. Из ЦК СК Србије су ми јавили да је „случај Коџић“ у надлежности друга Драгољуба Пајића (уредника „Политике“ и тада високог

функционера СК – напомена Д. К.). Знате већ исход: Пајић је постао ваш заменик, а „мој предмет“ је негде – затурен!

На разговор ме је примио члан Председништва СР Србије Михаљ Кертес. Човек је запањен вашим схватањем правне државе. Обећао је помоћ!

„Надам се – како вели Кертес – („Свет“, 25. јула 1990. године – „Нисам Милошевићев јастреб“) – неће више бити зајебавања!

Када сте ви директоре Миновићу у питању, можда би требало да поступим као што је Кертес хтео са Каракушијем:

„Двадесет трећег на двадесет и четврти хтео сам да га убијем!“ (из већ поменутог интервјуа Свету).

Вредело би, надам се, да још једном цитирам, директоре Миновићу, писца Брану Црнчевића:

„Због тога у овим смутним временима пази коме табаш стазу, синовац. А ако си и сам један од многих српских вођа, несрећниче, не води људе са собом пре него што тачно утврдиш куда си кренуо.“

Не волим никога да саветујем, па ни вас, директоре Миновићу. Али, пробудите се! Бернар Шо је говорио: „Подучавањем нећеш научити човека!

Сећате се, варујем, сјајне Маргерит Јурсенар, прве жене примљене у Француску академију наука:

„Господо, у наше нестално доба нико није сигуран у вековну славу, али увек може бити сигуран у хиљагодишта заборав!“

%

У ово време, које називам међу својим најближим пријатељима „*лоше изрежирана Миновићева тортура*“, често ме пратила мисао једног лекара: „Желим вам да имате много жеља. Знате, болестан човек има само једну жељу...“

Данило Коцић,

дописник „Политике“ из Лесковца

%

Признајем: ово моје излагање (прочитао сам само део писма) није на најбољи начин прихваћено! Неколико колегица из Културен рубрике (међу њима и она, члан Радничког савета, коју су чекали да се врати из Париза да би седница могла да почне, јер није било кворума), чак је тражила да прекинем читање, али се томе нису прикључили остали. Штавише, директор др Живорад Миновић и Драгољуб Пајић, тада шеф Дописничке службе, мирно су пратили излагање које је обојици било познато (*раније сам га у неколико наврата достављао њима*).

На коктелу, који је потом приређен, др Живорад Миновић, окружен најближим сарадницима, замолио је Пајића да ме позове да им се прикључим, чак се поздравио са мном као да је тиме желео да призна свој дефинитивни пораз!

„Нека ратне секире буду закопане!“, рече др Миновић уз подругљив и полушаљив осмех.

Нисам ништа одговорио, али сам искористио прилику – када се др Миновићу обратио један од дежурних уредника – да после учтивог климања главом – напустим тај „*кружок*“ тренутно најмоћнијих људи „Политике“.

„Нисам знао кроз какве си све невоље прошао“, била је заједничка оцена неколико колега – дописника.

У њиховом гласу, понашању, па и дружењу, осећао сам да ми се у исто време диве, али и плаше. Осетио сам да им није свеједно што се раније нису оглашавали! А заиста, свих тих месеци – ниједне реакције колега – дописника „Политике“. Разумео сам их, јер је једноставно неко мора да буде „ликвидиран“ како би др Миновић и његови сарадници могли да испоруче „попуњене формуларе“ наредбодавцима. Поуздано знам да су међу кандидатима за „потписивање“ срамног „споразумног раскида радног односа“ биле још неке колеге, дописници из Ваљева, Новог Сада, Вршца... Како су избегли ту замку која је Ђоки Пилчевићу, дописнику „Политике“ из Титовог Ужица и мени, дописнику из Лесковца, била скројена – није ми било познато! Можда се, једноставно, неко од поверљивих људи др Миновића, док су испијали виски у његовом богато опремљеном кабинету, досетио да дојави како нико „из врха“ не тражи нова склањања, па је тиме посао обављен како треба и када треба!

Не сећам се тачно дана – нисам води до краја прецизан дневник свога живота – али ми се чини да је то било неколико недеља после крсне славе мога родног села, био сам позван из кабинета др Миновића да неизоставно, али – како ми је дојављено – баш *неизоставно* (такав је био заповеднички глас секретарице) сутрадан из Лесковца дођем у Београд на разговор са директором др Миновићем!

Знао сам да је опет у питању некаква игра, али сам био одлучан у опредељењу да се по сваку цену вратим у лесковачко дописништво „Политике“, па макар ми за компромис нудили неко друго, много боље решење!

Др Миновић је био веома расположан и одмах, после најаве, примио на разговор заједно са Драгољубом Пајићем, који, наводно, није ништа знао о разлозима мог неизоставног доласка у Београд.

„Виски с ледом!“, рече др Миновић.

„Врло сте љубазни!“, одговорих саркастично, али одбих пиће, јер сам знао да ћу, после првог гутљаја, нешто рећи што би ми одало све скривене намере!

„Епа, добро! Када се све свршило како треба, један предлог за вас – баш тако за вас – рече др Миновић – што је могло да се схвати на више начина, али како је био манир у „Политици“ да готово свако свакога персира, разумео сам то сасвим уљудним односом најмоћнијег човека ове куће према једном малом, премалом, али у том тренутку можда и опасном дописнику „Политике“ из Лесковца.

„Предлажем вам да будете наш дописник из Пирота, можете бирати Врање или Власотинце! Како вам воља. И стан ћете добити! Више од тога не могу да вам понудим!“, каза др Миновић.

Нисам се покренуо са троседа. У себи сам говорио: „Лукав је ово човек, немој му, Данило, веровати! Изневерићеш све ако се не вратиш у Лесковац!“

„Може ли сада виски са ледом?!“, поново рече др Миновић, док ме је некако чудновато гледао, као да је имао и неко друго решење у виду!

Поново сам одбио. Њих двојица попише још по једно пиће. Тада ми се благонаклоно, док ми је покушао да задржи руку на рамену, обратио шеф Дописничке службе Драгољуб Пајић:

„Зар ниси задовољан!? И стан и добро радно место!“

И оде из кабинета др Миновића!

Све остало се зна: у Пирот никада нисам отишао, кроз Врање сам неколико пута прошао колима и аутобусом, а Власотинце сам стално посећивао. Па то је мој град, град мога детињства и младости! Тамо сам завршио основну и средњу школу! У том лепом месту радио сам као професор у Гимназији „Стеван Јаковљевић“, у оној истој школи коју сам волео као ђак.

Више никада др Миновић није поменуо ниједно од ова три места. На растанку, из његовог кабинета, који је имао неку патину тешке море, уз невољни стисак руку, др Миновић каза:

„Штета, толико знам о теби – овог пута баш тако рече, што ме у први мах збуни, али је то била сигурно његова парада да ме придобије за новоскрочени план – штета је што си одбио, а било би ти много боље!“

И тај „*лисац*“ др Миновић боловао је, дакле, од исте бољке од које побољевају људи који су умислили да могу да кроје туђе судбине по својој мери. Веровао је да зна шта је другима боље! Да ли је то оно што они мисле, или што мисле други људи стиснути бригаама, немаштином, болом, али и силном жељом да победе и себе и друге!

%

Никада више нисам чуо др Миновића. За његов пад у „Политици“ сазнао сам из новина! Нисам се томе радовао, јер сам једноставно знао да ће му сигурно бити такав крај. Људима склоним да друге уништавају без милости, уз преко суђење, крај је увек исти – прек и ма колико изгледао суров, он је логичан!

Једноставно, никада се лоше добрим не може вратити! Народ је давно казао, а моји паметни сељаци то добро знају: „*Правда је можда спора, али је достижна!*“

4)

Ево ме поново, после тих тешких дана и година у дописништву „Политике“ у Лесковцу. Живот је текао час као узбудљива прича, час као река која ненадано мења правац, покатак као упекао сељачки дан!

Нико ме година није дирао, нико од мене није тражио неке посебне рубрике. Сарадња са новим уредницима била је само коректна. И ништа више! То ми је одговарало, као што ми је одговарало да у дописништву

будемо наш двојица. Једноставно, имао сам више времена за себе. Жеља ми је била да победим те велике моћнике, али сам био свестан да нисам могао више од онога што се догодило! За велике победе, потребни су велики противници; потребно је и мало среће! Можда сам је и ја имао! Самоувереност, ма колико била опасна, у мом случају је била лековита.

Иако сам био (између осталог) дипломирани правник, истина без већег практичног искуства, сам сам писао тужбе, жалбе, сам сам се бранио пред судом! Знао сам да сам у праву, али сам такође знао да правда није јасна линија која се може једним потезом нацртати и свима објаснити. Иза појединих параграфа често су се криле замке, а оне су могле у мом случају да промене живот! Истина, потајно сам се надао, и неком другом, бољем животу!

Било је тренутака када сам искрено хтео да оставим све, да се вратим својим коренима, своме завичају и да тамо, у том крају препуном боја и људског поштења, одживим преостале дане. У другом часу сам схватио да би то било погрешно, да бих издао себе и све који су у мене веровали.

Једно од решења било је – повратак школи! Поново сам сањао да носим дневник! Како су то били леви снови! Прве моје радне године биле су у том знаку. Млад професор гимназије жељан доказивања и препун идеала! То су били моји најлепши дани. И често сам се њима враћао. Тада сам схватио да се у једном једином трену мења људски живот. Нисам ни помишљао да ћу оставити школу и нешто касније посветити се послу који се тешко – без преке муке – оставља! То је, међутим, друга, занимљива и у исто време мучна прича!

%

И ма колико деловало чудновато, управо човек који је „*најжешће*“ поменут у чланку „*Пораз политичке комбинаторике*“ хтео је највише да ми помогне. Није то била поза. Јасно сам то осећао. Можда је схватио у једном тренутку да је пренаглио, па је хтео да исправи грешку! У три „*наврата*“ разговарали смо о практичном решењу мога статуса. Изгледало је да је све на помолу, да ће мој проблем бити решен и да нећу морати да водим судски спор са „*Политиком*“!

Неки људи – који су после октобарских промена тако неславно завршили каријеру – па им имена не помињем, преузели су обавезу да се сачини споразум о мом преузимању за професора или секретара Угоститељске школе! Детаљи су били утаначени, али је сутрадан све пало у воду! Наводно, првобитни пристанак директор те школе „*коригује*“ због тога што „*нисам сасвим подобан за рад у школи*“. Много недеља касније, управо тај директор (који више није међу живима) сваку умешаност у ову „*прљаву игру*“ – енергично је демантовао! Био сам убеђен да говори истину, јер у том тренутку је овако неважно питање за једно Одељење министарства образовања у Лесковцу и локалну самоуправу могло да се реши без икаквих тешкоћа!

Иза свега се крила друга прича и други актери – они који су хтели моје дефинитивно уништење! То ме је, међутим, само снажило у науму да победим све своје лесковачко-београдске моћнике.

На све злурадости одговарао сам поносно и надаље спреман да платим високу цену свога ранијег поступања и истовремено одбраним не само част једне професије, него више од свега, час свога дома и свога краја.

У тренуцима кризе – а и они су неминовно долазили – храбрило ме је сељачко искуство. Знао сам кроз какве су све муке морали да пролазе сељаци мога родног Дадинца, али сам такође добро знао да су успешно побеђивали све људске немани и тако показали нама, младима, недовољно искусним мештанима, да се не треба предати, поготово ако су разум и срце говорили да је правда на твојој страни!

%

На адресу Дома ученика и студента „Славка Недић – Милојевић“ ОК ССРН, односно тадашњи новоизабрани председник Звонимир Недељковић послао је писмо заведено под бр. 331/2 од 19. октобра 1989. године. Писмо у целини гласи:

ДОМ УЧЕНИКА И СТУДЕНТА
„СЛАВНА НЕДИЋ – МИЛОЈЕВИЋ“
Л е с к о в а ц

У Општинској конференцији ССРН Лесковац, на састанку одржаном 3. октобра 1989. године, у чијем раду су учествовали Зоран Јанаћковић, председник МОК СК Јужноморавског региона, Веселин Савић, председник МОК ССРН Лесковац, др Живан Стојковић, председник ОК ССРН Лесковац и Гојко Величковић, секретар Председништва ОК ССРН Лесковац и уредници „Политике“ Петар Јанковић и Мирјана Белић – Корочкин, једногласно је закључено да се Данилу Коцићу, дописнику „Политике“, омогући радно ангажовање у овој радној организацији (Дом ученика и студената) где за то има потребе и где Коцић жели да ради.

Према Коцићевој жељи, општински и регионални функционери су се сагласили да му се омогући рад у некој образовној организацији. Како у вашем колективу постоји место васпитача, а Данило Коцић је завршио филозофски факултет (професор српског језика и књижевности) и правни факултет, оцењено је да би Дом ученика и студента требало да ангажује Коцића и то преузимањем.

Одлуку о томе надлежни орган требало би да донесе што пре, а радно ангажовање би требало започети 1. новембра 1989. године.

ЗА ОК ССРН
Л е с к о в а ц

ПРЕДСЕДНИК
Звонимир Недељковић, с.р.

Иако је овај допис - писмо достављен директору Дома ученика и студента, никаквог одговора из те установе није било, што је могло да се схвати као јасна порука да је руководство те организације добило налог да остане – немо!

%

У том прогањању, изгледа, да ни они, ти силни лесковачки моћници – учесници поменутог састанка у ОК ССРН – нису хтели или нису смели, ипак, да иду до краја: нису ме избацили из општинског стана који сам добио на – привремено коришћење! Поучна је то прича за мене, можда и за друге.

На стамбеној листи „Политике“, управо у години када остајем без посла, био са на четвртом месту. Тада је подељено двадесетак станова, искључиво у Београду. Међу онима који су решили важно животно питање било је највише новинара, односно новинарки, са неупоредово мање бодова од дописника „Политике“ из Лесковца. Али, у „Политици“, којом је владао др Миновић, бодови са стамбене ранг-листе нису ни били важни! Уостало, ја сам већ био предодређен за „одстрел“, односно буквално отеран из „Политике“ тзв. „споразумним раскидом *радног односа*“ па на добијање стана нисам могао ни да утичем. А и да сам се жалио, моћни људи те куће би засигурно нашли „формулу“ да задовоље апетите својих доушника, полтрона, којекаквих хохштаплера и – љубавница.

Оно што нисам могао у „Политици“ покушао сам да реши ван ње. Случај је кројио моју судбину. Али, то је епизода која није важна за друге, то је мој, само мој живот! Тек после писма које је послато из „Политике“ Комисији за доделу станова којима располаже општина Лесковац, у којем се наводи да сам на листи за добијање стана, али да у овом тренутку предузеће није у стању да ми га додели, ово питање решавам – привремено! Добијам на једногодишње коришћење двособни стан на четвртом, последњем спрату, у Улици Страхињића Бана 4/13. Стан пуних пет година није био коришћен, а како је вода цурила са пропалог равног крова, зидови спаваће собе и кухиње били су – тотално упропашћени!

За дечака са дадиначких брда, који је до школе и назад, свакога дана пешачио по десетак километара (по свакојаким невремену и без иједног изостанка!) било је то, ипак, задовољавајуће решење. Истина, знао сам ко све и под којим условима добија велелепне станове у Лесковцу, али и у „Политици“. Знао сам да су неки новинари после тзв. фиктивног развода брака, добијали други, нови стан! Знао сам да су у граду у коме сам живео тзв. стручњаци, новопечени руководиоци (али и новинари), добијали у новоградњи лепе и функционалне станове! Такође сам, међутим, знао да је много људи, попут мене и моје породице, без подршке, без стана, без пара... Једино им је остајала варљива нада да ће, ипак, кат – тад, успети да реше то важно животно питање.

%

У животу је, давно сам схватио, било потребно да имате не само знања, него и подршке. Без тога, ваши дани биће у знаку кошмарних снова. У овом мом разумевању живота и статуса нисам увек имао довољно разумевања, јер су ми неки пријатељи говорили како, ето, нисам довољно

агресиван, па када је тако, лако се догађа да до решења стамбеног проблема много брже долазе они који су „нападни“, упорни и у својој упорности чак и безочни!

Знам, одговарао сам како је много тога у нашој природи, у нама самима и да ма колико савети били добронамерни и ваљани, не вреде ништа! То је била моја одбрана од самога себе и мојих кошмарних снова.

Ево првобитне одлуке о додели стана на коришћење коју је потписао тадашњи председник Комисије за доделу станова којима располаже општина Лесковац:

Социјалистичка Република Србија
О П Ш Т И Н А Л Е С К О В А Ц
Комисија за доделу станова којима
располаже општина Лесковаца
Број 36-445/85-VII

Комисија за доделу станова којима располаже општина Лесковац, на седници од 26.7.1985. године, а на основу члана 3, став 2. Закона о стамбеним односима („Службени гласник СРС“, број 9/85) и члана 4. став 2. Одлуке о давању станова на коришћење којима располаже општина Лесковац („Службени лист општине Лесковац“ број 3/73) донео је

О Д Л У К У

Додељује се Р.О. „Политика“ Београд, двообни стан на коришћене у Улици Страхињића Бана број 4, стан 13 у Лесковцу за период од једне године за дописника листа Данила Коцића из Лесковца, сходно захтеву „Политике“ од 18.7.1985. године.

Обавезује се стручна комисија да сачини уговор са Р.О. „Политика“ – Београд у вези доделе предметног стана на коришћење, из става 1. ове Одлуке.

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ
Петко Димитријевић, с.р.

Годину дана после поменуте одлуке, „Политика“ је – на моје инсистирање – тражила да тај рок буде продужен за исти период.

Писмо СО Лесковац, Комисији за доделу станова којима располаже СО, упутио је председник Радничког савета „Политике“ Драган Бујошевић. Нова одлука комисије гласи:

Социјалистичка Република Србије
О П Ш Т И Н А Л Е С К О В А Ц
Комисија за доделу станова којима
располаже општина Лесковац
Број 36-586/86.07
22. 10. 1986. године
Л е с к о в а ц

Комисија за доделу станова којима располаже општина Лесковац, на седници одржаној 17.10.1986. године, на основи чл. 3. став 2. Одлуке о давању станова на коришћење којима располаже општина Лесковац („Службени лист општине Лесковац“, број 3/73), донела је

О Д Л У К У

Прихвата се захтев РО „Политика“ – Београд за продужење важности одлуке Комисије од 26.7.1985. године о додели на коришћење двособног стана у Улици Страхинића Бана 4/13 у Лесковцу за период од једне године, за решење стамбеног питања Данила Коцића, дописника „Политике“.

Међусобни односи регулисаће се уговором.

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ
Никола Марковић, с.р.

Наредних година „Политика“ није више тражила продужење уговора о привременом коришћењу стана за дописника из Лесковца. У време најжешћег прогона, нисам имао никакво решење, па сам буквално становао у стану одакле сам могао да будем избачен свакога тренутка! Ипак, како сам записао, дотле лесковачки и моћници из „Политике“ нису ишли! Ваљда су хтели да испоштују закључак са састанка у ОК ССРН Лесковац на коме су учествовали најутицајнији функционери Лесковца и Јабланичког округа. Тек неколико година касније, послевише интервенција и писама које су упућене из „Политике“ (у коју сам враћен одлуком суда) и то је некако решено!

Дана 28. фебруара 1994. године, из „Политике“, на адресу тадашњег председника СО Лесковац Гојка Величковића, упућено је писмо (под бројем 52) следеће садржине:

Господине председниче!

Компанија „Политика“, највећа новинска кућа на балканском простору, због кризе која је присутна у земљи, није у стању да разреши бројна стамбена питања новинара – дописника који брижљиво прате најважнија збивања у својим срединама.

Обраћамо Вам се молбом да се лично ангажујете у Комисији за доделу станова којима располаже СО Лесковац како би, у најкраћем року, био решен стамбени проблем дописника „Политике“ из Јабланичког округа са седиштем у Лесковцу.

Молимо Вас да „Политици“, за дописника Данила Коцића, доделите стан у Улици Страхињића Бана 4/13 који је Комисија решењем бр. 36-586/86-07 уступила на привремено коришћење или, пак, други одговарајући двособни стан нашем дописнику на трајно коришћење.

Верујемо да Вам је писање дописника Данила Коцића добро познато. Напомињемо да је Коцић завршио филозофски и правни факултет, да је ожењен, има двоје деце, а поред новинарства, окушао се у поезији, драмском стваралаштву и књижевној критици. Коцић је у Компанији „Политика“ од 1978. године на радном месту новинара – дописника из Лесковца.

У Београду, 1. марта 1994. године

За Компанију „Политика“
Владимир Мандић,
уредник – шеф Дописничке службе

До одговора СО Лесковац, односно Комисије за доделу станова, требало је, ипак, подоста да се чека! Зашто? То питање ми се ни тада, ни сада, не чини много битним. Вероватно су у СО Лесковац веровали да сама „Политика“ може да реши стамбени проблем свога дописника и да, дабоме, нема потребе да се ангажује. Истина, познато је да су дописници београдских редакција и новинари локалних медија (сем неколико изузетака) добијали станове који су припадали локалној самоуправи. То је био случај у многим срединама широм Србије, па по томе Лесковац није био никакав изузетак! Коначно, Комисија СО за доделу станова излази у сусрет „Политици“ и на трајно коришћење додељује стан дописнику Данилу Коцићу. Ево те одлуке:

Република Србија
СО ЛЕСКОВАЦ
Комисија за доделу станова
којима располаже општина Лесковац
Број: 36/94-02
03.10.1994. године

На основу чл. 7. Закона о становању („Сл. гласник Републике Србије“, бр. 50/92 и чл. 9. Одлуке о откупу станова којима располаже општина Лесковац и о коришћењу средстава од продатих станова путем откупа („Сл. гласник општине Лесковац“, бр. 19/92), Комисија за доделу станова којима располаже општина Лесковац, доноси

О Д Л У К У

ДОДЕЉУЈЕ СЕ Данилу Коцићу из Лесковца двособни стан у Ул. Страхињића Бана 4/13 у Лесковцу по правном основу – закупу стана.

Обавезује се Данило Коцић из Лесковца да у року од 8 дана од дана пријема ове одлуке закључи писмени уговор о закупу стана из става 1. диспозитива ове одлуке са Јавним предузећем за стамбене услуге „Дом“ – Лесковац.

Образложење

Данило Коцић из Лесковца упутио је захтев Комисији за доделу станова на коришћење којим располаже општина Лескова за легализацију свог стамбеног статуса на двособни стан у Ул. Страхињића Бана 4/13 у Лесковцу, а који користи са члановима своје породице.

Комисија за доделу станова на коришћење којима располаже општина Лесковац оценила је да је захтев Данила Коцића из Лесковца оправдан, те је на својој седници од 28.09.1994. године, одлучила као у диспозитиву ове одлуке.

Против ове одлуке може се изјавити жалба у року од 15 дана од дана пријема исте – Скупштини општине Лесковац.

Жалба се предаје преко овог органа.

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ

Драган Величковић

То је та епизода са станом. У њему и сада живим. Нисам га откупио, јер у годинама када су други откупљивали станове за по неколико стотине марака, нисам имао права! Сада, када бих могао да га откупим, недостаје ми новац!

У време када, дакле, ни на видуку није био сукоб у „Политици“ односно „случај Коцић“, на ранг листи те медијске куће био сам на четвртом месту. Требало је да добијем трособни стан! Умало се, међутим, није догодило да будем најурен и из овог скромног, двособног стана на последњем спрату старе стамбене зграде! Такав је то живот! Не треба се због тога љутити, јер за све животне невоље – говорио сам често себи – углавном смо сами криви!

Ера владавине др Живорада Миновића и мога прогона завршена је управо у тренуцима када је лист „Политика“ доживљавао најтеже тренутке у својој историји. Хвалио се један режим и један човек до те мере да је то било крајње неукусно. Еуфорија је била створена. Требало је подржати „врховног војска“. Најважније је било говорити све у суперлативу. На таласу великог „спонтаног окупљања народа“, уз великог председника, расла је и моћ његових сарадника. Новинарство је изгубило сваку врсту објективности. Званичне оцене, истина, говориле су како смо добро радили и како у „Политици“ треба тако и да се настави!

До које се мере претеривало у (не)објективности нека послужи једна епизода из Лесковца. На једном од многобројних „митинга подршке“ широм региона, у центру града, организовано је окупљање народа. Све је, разуме се, било кројено из врха, а апарчик овога краја је само спроводио договорено! Новинари су тада јавили да се у центру града окупило више од 200.000 грађана. Знали су сви да је то – лаж! Али је то лепо звучало! Истина, да би новинари неистину, колико – толико скинули са себе, позвали су се на „вешто кројену формулацију“ која је гласила „према процени организатора окупило се више од 200 хиљада грађана“. Уредници „Политике“ су део тог мог извештаја објавили на – првој страни листа!

Лаж је била део збиље!

%

Др Миновић је отишао. У оштро интонираном редакцијском коментару осуђено је његово уређивање. Тада је дат „*чврст завет*“ да се тако нешто никада неће поновити!

А поновило се!

Доласком *Хаџи Драгана Антића* „*Струје*“ на челно место, лист „Политика“ био је још гори! Изгубљена је свака мера. Некада најугледнија новина на Балкану била је повод за – подмех! Тако је трајало наредних година! Антић је има „*неограничену моћ*“, једна група уредника је добила лепе станове, одличне плате, путовало се у иностранство и свака критичка мисто, односно написана реч, била је – забрањена! Све је било подређено једном циљу – опстану „*великог војска*“ и његове породице.

Ни ја, ма колико се трудио да будем бољи од осталих, нисам у томе имао готово никаквог успеха. Писам сам само када сам морао и колико је требало да се испуну „*норма*“.

Формалног прогона није било, али је стално висила опасност коју је „Струја“ најавио приликом доласка на директорско место: „Сви сувишни ће добити отказ!“

Ко је сувиша и по ком критеријуму треба да иде, одређивао је он! Нема комисије, нема стручне оцене, нема дискусија! Зашто да други мисле како треба и кога треба отпустити!?

У три наврата од мог повратка у „Политику“ било је покушаја да се направи „*нови компромис*“. Пошто је оцењено да у Лесковцу нису потребна два дописника „Политике“ (*што и није спорно, бар према систематизацији која постоји*), Драган Антић „Струја“, посредством шефа Дописничке службе Владимира Мандића обавештава о одлуци да један од нас двојице (Милам Момчилови или ја) морамо да изаберемо друго дописништво. Предложио је неколико решења: Врање (поново, дакле, Врање, као да је предлог диктирао др Миновић), Крушевац, Пожаревац или Смедерево!

„Не, ја не одлазим из Лесковца, па ово је моје радно место! Примљен сам после јавно расписаног конкурса. Био сам на тестирању у „Политици“ најбољи међу 40 кандидата! – одлучно сам рекао уреднику Мандићу.

Већ наредног месеца послат сам на – принудни годишњи одмор! Мимо своје воље, наравно! Следи, затим, ново, принудно одмарање и смањење плате!

У време НАТО агресије на нашу земљу, „Политика“ ме шаље на једномесечни неплаћени одмор (то касније чине и са М. Момчиловићем) уз образложење да је потребна рационализација и да, дакле, овом листу нису потребна два дописника у истом месту. Понавља се, дакле, стара прича!

%

Године 1999. позван сам у „Политику“ да примим „златник“, јер се управо навршило двадесет година мога рада у том колективу. Срео сам се и са Хаџи Драганом Антићем, који је, без околишања, рекао да неко од нас двојице (М. Момчиловић или ја) мора да оде из Лесковца!

Пазите, на свечаном коктелу, када ми други честитају јубилеј (и ја њима), Антић саопштава нешто што је у дубоком нескладу са законом. Где је морал!? Где је ту поштење!? Где су обзири према слављенику!?

„Господине Антићу, па зар је мало било прогона! Пустите моју породицу на миру! – одбрусио сам без имало дипломатије.

Истина, можда бих био миран као понорница, али сам са колегама, који су такође славили јубилеј, попио неколико вињака и у том тренутку био спреман да директору Антићу кажем све гадости! Срећом, музика је прекинула неспоразум, а директор праћен телохранитељима (*тако сам касније дознао*), напустио пре времена свечаност!

Тиме, међутим, ова прича није завршена. Поново, средином 2.000. године, уследио је добро познати предлог директора Антића, који је пренео уредник Влада Мандић. И овога пута, сада жешће, супротставио сам се тој немани! Тражио сам пријем, писмом сам се обратио, али нисам удостојен! Колега М. Момчиловић је, међутим, изразио жељу да пређе у Смедерево! Ништа од тога се, међутим, није догодило! Дошли су одмори, потом избори и – остало је знано!

Хаџи Драган Антић је – како се објављено - са најближим сарадницима напустио је „Политику“. Које су све последице његове деспотске владавине за мој животопис није ни битно!? Неспорно је да је овај електричар (баш то!) понизио и „Политику“ и новинаре те куће. Наставио је где је стао др Миновић, а завршио је онако како су морали да окончају људи склони свакој врсти бахатости и непоштовања!

5)

Док пишем кратку историју мога рада у „Политици“, не осећам нимало горчине у гласу, нимало оптужујућег тона против оних који су ме прогањали, па ни против колега који су по сваку цену хтели да заузму једно од спореднијих места у колективу – дописника из Лесковца!

Па зар није природно да неко ко се определио за новинарство (и то студирао) жели да из локалних новина пређе у „Политику“!? Зар није такође природно да неко ко је писао за „недељни лист“ са изузетно скромним тиражом буде дописник најстаријих новина на Балкану?

Нисам се чудио ни оптужујућем тону који је стизао каткад из кабинета лесковачких моћника. Знао сам да се они, у ствари, тако бране од властитог страха! Та превртљивост људске постојаности, што је предмет многих дела наше, али и светске литературе, била је такође природно стање духа и у Лесковцу. Нека од имена са лесковачке политичке сцене памтим крајње површно: неинвентивни, али пуни себе, неписмени, али жељни дружења са људима од угледа, одавали су слику људу са барке коју

је захватио ветар, па се ненадано нашли далеко од обале и са неизвесном судбином.

Деловали су ми комично лесковачки политичари који су хтели да се покажу мудрим („*Како пише у „Капиталу“ друга Марса*“ - говорио би један од њих уверен да наводи нешто изузетно значајно, иако ни име аутора није исправно изговарао!). Други су, пак, са новинарима (али не само њима) разговарали сувим тоном, крајње озбиљно као да су послати да реше блискоисточну кризу, па сада „*светски мир*“ зависи од њихове позе!

Њихова имена не помињем. Не бојим се прозивања, али они једноставно нису криви што су се, стицајем разних околности, „*створили*“ на оном правцу где су наши путеви морали да укрштају.

За неке политичаре, а многе сам знао и када су били „*мали*“, па постали „*велики*“, па онда доживели „*бродолом*“, било би најбоље да се никада нису бавили тим јавним послом! Остали би добри металци, возачи, трговци, били осредњи правници, лекари и ко зна шта још не... Једноставно, за њих је политика била потпуно непознати терен! Једино што је, углавном, све те људе спајало је невероватна приврженост „*вишим циљевима и вођи*“. Једном је то било самоуправљање, други пут реформе, у наредном потезу су то били ставови Осме седнице! И све њих, готово без изузетака, везивала је једна жеља: да буду оно што су њихови „*политички ментори*“, које су доживљавали као једине идоле!

Знам само неколико њих, бивших политичара, који су остали „*нормални*“, колико се може бити у политици. Знам само неколико тзв. политичара који се нису обогатили! И знам само неколико локалних функционера који су у свим приликама – и када су били „*мали*“, па постали „*велики*“, а онда доживели тотални фијаско – били су љубитељи доброг, жестоког пића, вина и одличног јела. Такви су се најкраће задржавали у политици, јер нису могли да се уклопе у општи покрет, у оно „*стање морала*“ диктирано из Београда!

Време, тај наумољиви, љути судија, брише и лепе успомене и варљиве тренутке; доноси нека нова сећања и живот чини подножљиво тужним. Ти неумитни тренуци прошлости, разоткривају и наше очигледне слабости, наша разочарања и увек присутну наду!

Мој свет нису били људи политике. Чак сам презирао ту позу коју она њима доноси. То је, у ствари, вештачко стање духа, неприродно трајање времена. Већини политика приличи као лоше римована песма и неуспела карикатура. Тога постају свесни када се отрезне од пијанства што им је политичка моћ доносила. Једноставно, схвате колико им је политичка моћ доносила привилегија и од њих стварала „*лажне величине*“. Тек када сиђу са тог „*замишеног политичког трона своје слике*“ многи схвате колико су били грешни, колико су неправди учинили и колико је у њиховом окружењу било лажног сјаја. Али, тада све постаје касно и болно! Само остаје време да се човек каје, ако може да схвати ту же животе и туђу тугу!

Неки од тзв. „*великих политичара*“ су – када се реално посматра живот – били само „*маргина маргине*“, неважна notiца у евиденцији моћника! Били су ту јер је требало извршити задатак; требало је спровести идеју у коју ни сами нису веровали. Ту су били јер им је годило да буду важни у свом огледалу. Губећи осећај за реалност, полако су постали прошлост своје прошлости!

Та стална жудња да се влада, тај осећај како ће се тиме освојити неки далеки сан детињства, човекова је слабост, људска мука и можда највеће проклетство.

Знам из искуства оних који су постали „*политичка прошлост*“ да су пуни рана; знам да међу њима има подоста оних који би те ране хтели да залече поновним повратком на политичку арену, али је много, много више оних који се више не би хтели да греју том ватрицом!

За мале, локалне, најчешће недовољно образоване политичаре (не само формално образоване), светла ТВ камера, присуство касетофона и мегнетофона, као и новинара – био је њихов давнашњи сан. То је, у ствари, почетак заблуде и почетак краја њихове стварне личности. То је њихово друго огледало; тај лажни подсмех који ће их, сасвим сигурно, одвести до оне друге стране реке – до провалије!

Тај лажни свет политичара – силно обебеђење, скупоцена возила, мобилни телефоно, сталне поруке, заказани састанак за последњи дан тек започетог месеца, новинари који се врзмају и траже интервјуе – мора да делује гадљиво, поготово у времену опште беде и моралне кризе!

У ту искривљену слику стварности (ТВ је само њен исечак) новинари – бар већина њих – покушавају да уђу и тако, каткад свесно, али много пута и несвесно, постају део фолклора који се мора да смучи обичним људима.

Гледао сам и слушао многе моје колеге који су са неком одважном позом одлазили на састанке, пратили расправу, или, пак, на конференцијама за новинаре постављали питања која су најчешће била до те мере бесмислена да их је могао само да постави – неписмени основац!

Било је и питања у којима се разоткривало јасно додворавање, али и оних када је новинар хтео да покаже сву своју обавештеност и мудрост и тако губио осећај реалности. Због тога сам ретко постављао питања, а када сам то чинио осећао сам неку мучнину у себи, неку невероватну презривост и истовремено дубоко осећање стида!

Новинарство је, порастом опште моралне беде, морало да изгуби сваки свој сјај. У новинарске „*кружоке*“ ушли су и људи без икаквог знања о том послу, често полуобразовани (нису прочитали ни обавезну школску лектуру), и што је најважније, спремни да посао којим се баве „*продају*“ за део сјаја „*политичких грабљивица*“. Много је примера новинара – удворица и моралних криминалаца, а мало је новинара којима се треба поклонити!

Ако је тачно да је новинарство леп посао који би требало што пре напустити, остаје питање којим сам се и сам суочавао свих ових година тешке борбе у „Политици“: „Зашто сам остао привржен томе послу!“

Има, у ствари, питања на која се тешко могу дати прави, ваљани одговори. Има и питања на која, једноставно, не треба одговарати, јер би сваки одговор био – подругљивање животу! То је и овога пута случај. Можда сам се и ја свих ових година подругљивао своме задатаком трајању!?

Уосталом, ако бих хтео да будем сасвим искрен, мени ниједна друга ваљана шанса није дата. Нико, иако сам знао многе људе када су били изузетно моћни, није ми предложио неки други, бољи, уноснији посао! Нико ми није дао шансу да се даље школујем, да постанем једнога дана, можда, и доктор наука! Ја сам био, у ствари, део оне реке коме нико није дао никакву прилику! И зато – ма колико све изгледао чудно – био сам захвалан свим тим моћним лицима. Био сам поносан што су ме заборавили. За њих су неки други људи били вреднији пажње, а ја сам из прикрајка – како је то, ваљда, новинарска школа тражила – све то посматрао, бележио и – смејао се! Смех ме је, у ствари, лечио од туге, од неправди; он ми је показао да у животу има много вреднијих ствари од уносног посла!

Због тога у мојој души нема никог јада. У ствари, ја верујем да постоји нешто што нас једноставно нагони да будемо такви какви јесмо! Тај људски ген, то још неодгонетнуто чудо, то је јаче од туђих жеља.

Дабоме, у животу има и суморних, чудних баналности, али и има и ону ведру црту која нас нагони да истрајавамо. И зато, када ми је било најтеже, док су ме прогањали, веровао сам да постоји спасење. Латио сам се бољег, лепшег посла – написао сам романе „Изабрани живот“ и „Изабрана тишина“...

Фебруара 2000 године „Политика“ је у 15 наставака објавила најзанимивије странице „Изабране тишине“. Био је то мој коначни тријумф, велика победа над моћницима и њиховим сатрапима!

У роману је, у ствари, описана та вечита, тешка борба са моћницима. Ту је и кристално јасна порука да силници морају једнога дана бити побеђени. Па то је неумитност природних законитости и живота. Тако нас учи пролазност и „учитељица живота“.

„Исписујем живот жудним речима, а каткад ми се чини да оне немају никаквог смисла. И то је, уверавам себе, још једна голема заблуда која ме прати можда још од раних дана када сам почео да бележим почетак свога памћења и истовремено завршетак вечитог нестајања...“

„Изабрани живот“ је мој бунт и – ништа друго! И ове странице су мој крик над животом, над судбином која нас прати док се не будемо

спремили, по неумитности природних законitosti, да отпутујемо у „вечиту тишину“.

Ово није крај, јер је у ствари, сваки крај почетак неке нове, можда још узбудљивије приче. Ово је само свршетак једног ружног сна у коме сам успео да се изборим против свога другог, непознатог створа.

Не, не ликујем што сам победио, јер је, знам добро, свака победа само један трен, можда једна илузија више. И зато не осећам тријумф, али се надам! А нада је једина формула која нас брани од заборављања и нагони да проживимо неки други, можда бољи живот!

%

Нека ово буде крај (уз додатак који је на самом крају ове Аутобиографије – време сенки), јер иза овог свршетка започиње ново јутро. Можда баш оно јутро које смо тако често сањали и њему се стално враћали ма где били и шта радили!

ДАНИЛО КОЦИЋ

Данило Коцић рођен је 4. септембра 1949. године (село Дадинце, Власотинце). Коцић је професор књижевности и дипломирани правник. Као стипендиста Косова и Метихије, (1972/73) био је професор Устава СФРЈ и српског језика у Гимназији „Браћа Рибар“ (Исток). Радио је и као професор књижевности у Гимназији „Стеван Јаковљевић“ (Власотинце).

Коцић је био новинар и уредник у приштинском дневном листу „Јединство“ 1977/1978. године, а затим је три деценије радио као новинар - дописник Политике из Лесковца и југа Србије.

Један је од оснивача (био је и председник) Удружења писаца Лесковца и стални сарадник „Помака“.

КЊИЖЕВНИ РАД:

Романи:

Изабрани живот (*Из бележака мојих дана*, Лесковац 1997), Изабрана тишина (*Случај новинара Косте Даниловића*, Лесковац 2000), Изабрани дани (Лесковац 2012); *Измаглице* - трилогија (Лесковац 2016), Аутобиографија – време сенки (I део); Изабрани списи (Лесковац 2016);

Збирке песама и прича:

Чудна лађа (Лесковац 1987), Дневник на распусту (Лесковац 2002), Говор камена (Лесковац 2004), Песма жени (Власотинце 2007); *Невреме – приче из завичаја* (Лесковац 2016);

Студије:

Лесковачки писци – трагови и трагања, I-II (Лесковац 2015); Хумор у делима писаца лесковачког краја (Лесковац 2016), Говор Лесковца и југа Србије (Лесковац 2016);

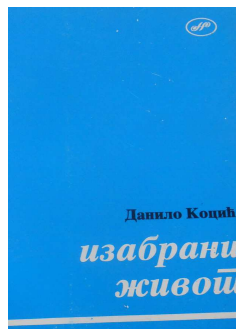
Приређивачки рад:

Лесковачки песници – трагови и трагања (*Панорама лесковачког песништва 1944 – 2014*), Лесковац 2015. године.

II
ИЗБРАНИ ЖИВОТ - У роману *Избрани живот* (Из „Бележака мојих дана“), који је његов прозни првенац, Данило Коцић користи своје богато народно искуство, а то значи познавање животне свакодневице и детаље који чине њену реалност.²²⁴

(...) Своје опредељење да исприча једну животну, реалистичну причу, Коцић је остварио послуживши се досетком, која му је омогућила да у нарацију унесе потребну иронијску дистанцу и знатно обогати раван свог казивања. Наиме, он је свом јунаку – наратору наменио улогу лика који је изабрао да умре у један одређени дан и да онда из гроба исприча све оно што је видео на сопственој сахрани и што је записивао у белешкама свога живота, тј. да изведе једну ретроспекцију прошлих догађаја, дакле да као „мртав“ буде и потпуно слободан у својим сећањима на оно што се догађало. И његова прича тече без застоја и длаке на језику.

(...) Рукопис је испуњен сочним, добро пронађеним детаљима који карактеришу људе и догађаје и представљају са мало речи менталитет ликова о којима се се говори и карактер власти и система који је владао земљом, људима и догађајима.

(...) Писац је понегде исувише експлицитан, има нешто и понављања и непотребног карикирања, што значи да иронија која је увек добро оружје оваквог начина казивања прелази у карикатуру која ипак не може да се оправда ако се гледа из велике књижевне структуре и поруке која треба да произађе из ње саме. У сваком случају, рукопис Данила Коцића заслужује да угледа светло дана и биће освежење наше завичајне књижевности која је досад догађаје који су у овом роману предмет пажње представљала у другачијем, рекло би се исувише „идеалном“, а то значи нерeалном светлу.²²⁵

На почетку романа *Избрани живот* (Из „Бележака мојих дана“) објављени су, као мото стихови чувеног лесковачког песника Борислава Боре Здравковића:

*Није моја, туђа је ова јесен:
ја и живот мој још се нисмо срели.
И када ћутим над собом наднесен,
то неко други моје речи вели.“*

²²⁴ *Избрани живот*, појавио се као прва књига у едицији романа лесковачке Наше речи 1997. године (редакцији су чинили Михајло Дедић, уредник, Саша Хаџи Танчић и Велимир Хубач), Роман је изазвао значајну пажњу критике; објављено је више занимљивих осврта у лесковачкој периодици, али и у Културном додатку Политике.

²²⁵ Николај Тимченко, Извод из рецензије, *Избрани живот*, Наша реч, Лесковац 1997. године.

III

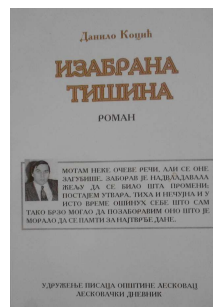
ИЗБРАНА ТИШИНА - Амбициозно писан роман, који је дело искусног новинара и аутора, између осталог, једног успелог романа (*Избрани живот*, Наша реч, Лесковац 1997) описује догађај који би се временски, као и претходни, могао ситуирати у нашу ближу прошлост. Али, за разлику од претходног, у овом роману нема ироније и хумора којим је писац „олакшавао” опис једног времена и догађаја у селу из којег су и јунаци овог романа.²²⁶

Роман „*Избрана тишина*” („*Случај новинара Косте Даниловића*”) писан је у озбиљном тону, без присенке ироније и без дистанце; у њему преовлађују трагика и патња, као резултат извесних спољашњих околности и деловања неких порива у људима. Можда је било потребно направити извесне стилске исправке и, нарочито, сажимања, али и у овом руху роман је, мада донекле натопљен размишљањима и изношењем патњи и бола, остављајући утисак извесне тежине и једноличности, у појединим деловима импресиван. Зато ово дело Данила Коцића заслужује сваку пажњу и, пре свега, читаоце. У сваком случају, и без икакве интервенције, роман Д. Коцића представља литерарни текст који знатно обогаћује завичајну књижевност. Коцић, у тим оквирима, придружујући се општим тенденцијама у савременој српској књижевности (*Селенић*, *Жика Павловић*) још једном поврћује своју особујност тиме што битно проширује и тематске и идејне димензије завичајне литературе.“

%

Недавно је из штампе изашао нови роман Данила Коцића „*Избрана тишина*”.²²⁷

Ако ћемо овај Коцићев роман посматрати као целину, он је најпре снажан искорак ка квалитету у односу на први роман „*Избрани живот*”, а ова оцена обезбеђује му право место у савременој српској литератури. Писан сјајним стилем, уз богато коришћење лексичке грађе, прави је изазов за читаоце модерне литературе. Ако се свему томе дода и чињеница да је фино психолошки изнијансиран, она му свакако треба поћи у сусрет. Коцићев роман „*Избрана тишина*” тако је структурално урађен да се не да препричати. У суштини, он је једна снажна метафора о људској усамљености, пуној бола и патњи, вешто урамљеној, у једно не тако далеко време, када су победници били господари људских судбина, а сви остали били под сумњом и истрагом.

²²⁶ Николај Тимченко, новинар и публициста, филозов и велики зналац српске, али и светске литературе, аутор је рецензије романа *Избрана тишина* (*Случај новинара Косте Даниловића*), Удружење писаца општине Лесковац, 2000. године. Политика је 2000. године, пре појаве романа, објавила у петнаестак наставака најбоље странице тог дела.

²²⁷ Станко Миљковић, *Тишина једног романа*, Записи у времену, Лесковац 2002, стр. 77-78. *Напомена*: Део критичког осврта објављеног у Политици маја 2000. године.

(...) Очито је да је Коцићев циљ био да овим романом озбиљно загризе у савремену српску литературу. Колико је у томе успео показаће један од неумољивих судија – време! Можда би Коцићева књига била врло близу одреднице - „*одличан роман*” да у својој структури има причу, у смислу интриге.

(...) У Коцићевом роману, више је него сигурно, има и аутобиографских података, и то још једна ствар која може да се свиди. Бољи познаваоци културних и политичких прилика засигурно ће лако открити идентитет правих јунака, оних из живота. То нормално књизи не умањује вредност. Напротив, та луцидна Коцићева метафора, испричана изабраним језиком тишине, разлог је више да се прочита „*Изабрана тишина*”. Данило Коцић је својом књигом знатно обогатио не само завичајну, већ и српску књижевност.²²⁸

%

Писац Данило Коцић написао је роман у првом лицу. Литерарна грађа подељена је у двадесет, по дужини неједнаких, а по обради заокружених целина. Фабула у сваком од ових двадесет целина почиње својим током, али она није разбијена. Све целине су повезане једном психолошком нити, која се у овом случају зове ТИШИНА. Гледано теоријски приповедање је смештено у веома кратком временском периоду, од хапшења до пуштања на слободу главног јунака, Косте Даниловића. Радња није разграната, веома је мали број епизодних догађаја и, ако се тако може рећи, и споредних личности, иако овде ниједан лик није сувишан. Место радње је или хладна затворска ћелија или село Забрђе. Време свих догађаја је период после Другог светског рата када се формира нова власт.²²⁹

Две главне личности, Коста Даниловић и Младен Зорић, провели су заједно детињство, гимназијске и студентске дане. Коста је постао новинар. Због једног чланка био је ухапшен. Младен је постао милиционар, оженио се, развео, и постао начелник полиције. Младен хапси свог друга Косту. Животна драма у души Косте имала је одраза у Младеновим мислима. То нису два идентична јунака. Оно што треба да их спаја, сада их разједињује. Амбијент села Забрђе утиче на јасност фабуле јер им и породице ни по чему нису исте. Породица Косте Даниловића је живела у селу Забрђе. Костин деда у забрђанском колориту спајао је самоћу и лутање, трагао за коначном помиреношћу животом и смрћу, који је неизмерно волео ракију и увек наздрављао са „*живели*“, умро је. „Отпратили смо га достојанствено у свечаној тишини“, каже писац романа

²²⁸ О роману *Изабрана тишина* писао је и есејист, професор књижевности Драган Тасић. Тај приказ је објављен у књизи *Завичајни круг и српске теме* (Филекс, Лесковац 2006) под насловом *Лирски роман Данила Коцића*.

²²⁹ Станко Ђорђевић, приказ, Данило Коцић: *Изабрана тишина* – роман, Помак, бр. 65/68, јануар – децембар 2014, стр. 40-41.

у име јунака Косте. Очевих речи се увек сећао и прекораво се што их је понекад заборављао. У тој породици, у којој је у огромном сељачком кревету осећао мирис жетве помешан са топлином, у породици у којој се певала песма „Спремте се, спремите се, четници“, доживео је прву, незаборвну љубав. И он је увек осећао срећу када је поново сања: „Никада нисам скривао носталгију за прошлим, прелепим данима детињства и младости, за временима у којима су се рађале велике тајне и заметале неизбрисиве љубави“. Живео је у „знаку очеве нежне слике“, у његовим предугим ћутањима, у загонетној тишини идиличног сеоског краја када су биле велике поделе и сурове немаштине. Тада се родила и прва велика сумња. Запамтио је и последње очеве речи: „Иди у свет, синко, али мораш да будеш храбар и поштен.“

„Дуга и тужна породична хроника милиционера Младена Зорића била је мучна и имала је дубоке ране. Његов отац, Спасоје, алкохоличар, „у рану зору, док се помаља љубичаста свежина неба, препун псовки, галаме и затрованости, кренуо је у нова убијања.“ За њега је убијање било смисао победе. Клао је мучки и под његовим ножем нестајале су читаве породице, као и породица Петровић. Отац и мајка се разводе. Младен је и сам скривао тајне јер се бојао многих истина, па је бежао у осаме. У тој блаћнавој свакодневици осећао је да је постао „део нечије далеке самовоље“. Школовао се по домовима и бележио своју „сневеселу, уморну збиљу“. У тој чамотињи је и постао милиционер, који се „лажима бранио од живота“. У презривом ћутању, непокретности и ћутању, као неспреман човек, није ни могао ни хтео друге да слуша. Младен, као начелник полиције, имао је и права да „намеће силину својих речи“ и да као такав своју себичност претвара у врлине. Тако је ухапсио Косту, саслушавао га и на крају пустио на слободу. На крају „једне јесење прохладне ноћи оробило је пуцањ“, а нико није рекао да је Младен био „човек о коме би требало прозборити лепе речи за дуго трајање.“

Додирује душе обојице, Косте и Младена, јер разнобојна птица младости обојицу је изневерила. У њиховој свести, намученој души, стално колутају тонови сумње. Младен са маском уљудности носи у себи злог и опаког полицајца. Коста, без маске, са горчином и сумњом у себи. Лирска реч у служби епског литерарног ткива, са свим раскошним скалама верификације, детерминише унутрашње доживљаје. Младен Зорић је из породице друге врсте. Тако је и описан. „Кочоперан, циничан, чудно насађен, стално напет“. Зрикав поглед скривао је иза наочара, а то је био поглед лажљивца. У дубини душе је био кукавица. Он је обична протува „која је била спремна да ме згази на миг“, али је покушавао да се представи ученим иако је дрхтавим рукама стално мицао и муцао. Он је „сипао себи пиће, којим се бранио од неке немани“, од сујете и страха, од пораза, брисао је дебеле усне и оквир наочара. Био је „права полицијска утвара“, јер је био „ошамућен као када кладенцу бистре воде пресеку живот“. Тако се тај његов друг за време истраге и саслушања жмиркавим и

подругљивим очима и лажима бранио од живота. У том ровитом погледу, лица скамењеног, скривала се и тајна љубави. Тај култ недоживљене жене, једном доживљене, пун жудње, био је у еротској привлачност. Две девојке, Драгана и Невена, психолошки су ушле у ликове оба јунака романа. Коста каже: „У застакљеној ноћи (био је пун месец) закорачисмо у први дан нашег узбудљивог дисања. У село смо ушли тихо, нечујно, као једна сенка, најлепша сенка зимске ноћи, заборављене у планини, ЉУБАВ. Родила се љубав.“ Невена је девојка „божанске лепоте, наглашена струка“, која је „мирисала на бадем“ са процвалим лицем. Аутор је дотакао и друге женске ликове. Бака са тојагом, без које се никуда није кретала, а мајка је само једном споменута „ни речи утехе изговорене на прагу старе куће које му мајка беше упутила (оцу), док му је давала завежљај хране, врућу погачу и сира.“ (стр. 123). Дара, сеоска курва, која је могла да зграби и три мушкарца, мало иронично је приказана, јер „Дарина снага могла би да се схвати и као комплимент новој власти.“ Прва љубав његовог брата се сеоском девојком, као са несуђеном женом, љубоморна, бледа као залутала месечина, „мионог мириса пољских трава“, остављена, запалила је шталу и стогове сена. Ухапшена је. „Сељаци су јој опростили грех, разумели су њену љубав“, а суд је ослободио, јер је „била лепа као анђе“, а и „мирисала је на смрт“. Химна о оцу, који је одлазио у ратове и говорио „историји не треба веровати до краја“, а то је Косту и његовог брата „терало да ћути“. Шта је НОВО, оригинално, у композицији ове романсијерске грађе? ПРВО, то је, јасно се види, намерно изостављање принципа за грађу епског дела. Тако, на пример, експозиција је тек на 68. страни, а заплет је у 38 локација, то нису странице романа. То су ГЛОСЕ, подстрекачи душевних немира. Хронику догађаја једноставно није прихватио. На првим страницама романа каже: „Цео свет ми се сабио у неколико успомена.“ И почиње са првом успоменом. Ако је то већ поставио тако, онда је јасно што се определио на личну и колективну психологију; ДРУГО, ако су успомене и болне и „неме као прохујало трајање“ (страна 5), „слике из суморне прошлости“ (страна 6), „слике извучене из самоће“ (страна 8), „оробљене... унутрашњим инатом и новом идеологијом“ (страна 27), „као осушени брест сведочиле о свим минулим временима“ (страна 41), „да се њима отворе и затворе путеви своје судбине“ (страна 45) онда је јасно што су УСПОМЕНЕ и најпогодније за узбуђења и затишја. ТРЕЋЕ, психолошка грађа мора да има своја стална упоришта. Своју даровитост, снагу високо образованог интелектуалца, уткао је у ТИШИНЕ. Споменуо их је 36 пута. Оне су његова одбрана од психолошких вирова. Оне су одбрана и од самог аутора, јер у њима нестају вртлози. ТИШИНА је развијена метафора. Она је персонификација. И треба ове примере користити као материјал за школске уџбенике. ТИШИНА може бити: ноћна (страна 84), мека (страна 86), узнемирујућа (страна 91), болна (страна 104), поломљена (страна 114), и вечита (страна 123). Образовани професор је градацијом значења

освежио епско ткиво. ТИШИНА у његовој психологији: „Претварам се у тишину“ (страница 9), „Осећам још дубљу тишину, јер нема гласова да се моје трајање одложи“ (страница 14), „Приморан сам да слушам тишину“ (страница 16), „Волео сам своје тишине“ (страница 20), „Нисам био вољан да реметим ову тишину“ (страница 28), „Лепо је кад тишину обасја месечина“ (страница 40), „Са тупим болом у души и заробљеном тишином“ (страница 50), „Хитам у своју тишину“ (страница 65), „Пред нама, као да неста измаглице, назире се глуп, од мириса и тишине, простран и леп предео“ (страница 113). ЧЕТВРТО, унутрашње јединство романистичке грађе јесу психолошка стања. Дакле, не радње, јер мисаоност није у приповедању. Аутор даровито истражује просторе бременитих емоција. Густином израза тумачи мржње, пркос, понос, туге и страсности. Психолошке рефлексије Косте и Младена задржавају ток радње. Тај лирски ток у епској грађи остварио је оригиналном психолошком драматургијом. Тај тренутак заустављања хронике, рекао бих први у овој врсти епског ткива, остварио је својеврсним подстрекачима мисли. То су ГЛОСЕ, елиптичке, екскламативне, сакате, као психолошки сублимат, МОТИВ, пре кога је почела психологија, у коме траје то СТАЊЕ и у коме ће се завршити. Драгана проверава његову снагу сакатим речима: „Волим твоје двосмислене параде“. Речи: „дакле“, „У... и... и...“, „Еее... еее“ (као далеки зов) оробиле су унутрашња осећања. Колективну психологију сељака села Забрђа такође је обрадио. Од одушевљења када су носили слике Тита и Стаљина, до испитивања зашто су их носили. Власт је унела „повампирену тишину“, па се и његов отац разболео. И наравно, дошло је до новог „метежа и злокобне тишине“. Много пута су Забрђани „морали да ћуте“, а очи су им личиле на „угасле свеће“, јер их је „плашило ћутање власти“. А Забрђани се нису бунили јер „то је божја воља или је тако власт хтела“. И зачудо нису плакали. Феномен слободе стваралаштва јесте у имену Данила Коцића. Снажна ауторова личност испољила се у логици сна и јаве, у лингвистици и драми психолошких рефлексија. Адноминалним синтагмама, обично атрибутским, покаткад и објектатским, улазио је у сфере филозофије, а говорио је о животу и смрти, трајању, па је и „текст необјављеног рукописа“, сањао као новопроцветали зумбул. Он се зато у хладној зимској ноћи, када се ткање мисли преплета, сећа онога што су му казивали његови Забрђани: „Не умире се зато што се хоће, него што је смрт живот који се неизоставно мора проживети.“ После умора, страха и снамора да слуша ТИШИНЕ и ЧЕКА! Константовао бих да нема еквивалентнијег дела у нашој савременој литератури. Данило Коцић је написао савремени психолошки роман.²³⁰

²³⁰ Станко Ђорђевић, комплетан приказ, Данило Коцић: Изабрана тишина – роман, Помак, бр. 65/68, јануар – децембар 2014, стр. 40/41. *Напомена:* Станко Ђорђевић је рођен 27. септембра 1925. године у Доњем Буниброду недалеко од Лесковца. Објављене књиге: Звезде проходалих птица, Литера, Ниш, 1979. године, Књижевне критике и студије, Литера, Ниш, 1979. године и Зора у недрима срца, КК Глубочица, Лесковац, 1982. годин

IV

ИЗАБРАНИ ДАНИ - Радња овог завичајно-психолошког романа догађа се у Забрђу, селу виноградара, селу „мионог колорита“, у другој половини двадесетог века. Фабула јединстена по току радње, подељена је у осамнаест целина, циклуса, изабраних дана.²³¹

Породицу Петровић, оца Станоја, мајку Милицу (син Јован је отишао на фронт), у невреме, када је гром ударио „свом силином преполовио храстово дрво изнад школе“, у свануће, буди ударање „по прљави окнима куће“. Милица, унезверена као звер, буди се и запомаже. Станоје, тек преболео, узима пушку, сањиво се закашља и пита тог „непознатог створа“ да каже шта жели. И Милица дрхтећи пита: „Ко си и шта те натера да дођеш у ово недоба?“

То је Петар из Црне Баре.

Пошто га је Милица препозала, уводи га у кућу, поставља сто са сиром, ракијом и погачом. Пале лампу.

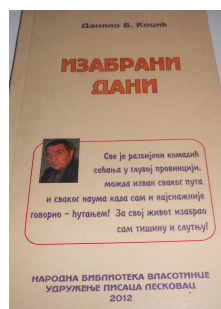
Станоје и Милица страхују да Петар доноси лоше вести са фронта на коме је и њихов син Јован. Те ноћи све је било у знаку људског нестајања. Над забрђем непогода. Забрђанска река нарасла је са рупских брда и излила се из корита.

Прозбори Петар зубатим гласом: „Нећу богме сести док ти не истоварим своју муку, макар овако преко реда!“

И ту, првог „изабраног дана“, Гогољевским заплетом пре експозиције, аутор, писац Данило Коцић, завршава свој говор у трећем лицу. Радознали читалац ће дуго, веома дуго, чекати одговор Петра. Писац преузима „драмски монолог“ у првом лицу. Обраћа се пријатељу, али саговорник никада неће проговорити. Писац, светионик здравог разума, тражи свој идентитет и у завичају и у Београду, као студент.

Зашто се у „Изабраним данима“ обраћа једино пријатељу? Природном харизмом пишево пријателство столује на почасном месту. Са тог места се покреће ланац догађаја. Да ли треба упоредити новинара и романсијера? Где писана реч има жестоку моћ?

Учитељ Душан Тошић жели да се деца описмене и да не буду само виноградари. Родитељи се баш тога плаше. Учитељ ће овде остати до пензије, шетаће поред обала сеоске реке и биће поштован. Учитељ је

²³¹Станко Ђорђевић, Изабрани дани, приказ, Наша реч, Лесковац, 8.октобра 2015. *Напомена:* Приказ објављен у недељнику Наша реч октобра 2015. године.

Јована послао у Београд да заврши „велике школе“. Станоје је чудом остао жив. Опоравио се. Прва му је жеља била да посети виноград.

Одлазак Јована из села је психолошки обрађен. Јован је „ломио себе у себи и изнад себе“. „Крадомице се примакао реци, сео на старо место и само благим климањем главом ставио до знања да је ту“. Одлазак на школовање није издајство. Ипак, „у ваздуху је лебдело неко проклетство“, јер није био сигуран да ли је грех напуштање завичаја. Није никада био сигуран да ли ће у Београду пронаћи скривене тајне!

У четвртом разреду основне школе, градњу нове и рушење старе куће доживео је као да је „нестанком те грађевине полако одлазило и моје детињство.“

Иако је одрастао, себе је видео као луталицу, аскету, који није пронашао ни свој мир, ни свој сан. А кад је себе видео као песника, поезија му дође као црква. „Живот је песма преточена у метафору“. „Далеко сам од света, пријатељу, и од себе.“ Неке дане памти, а неки су нестали као мехур од сапунице.

Веома је поучна прича о капетану Нарделију и Кати, у Дубровнику. У тој психози каже: „Брђански син памти далеке речи, јер су оне за свако време и свакојак догађаје.“ Он схвата да је нада највећа заблуда! Писац је цењен ако стекне три елемента: мртав, стар и странац!

Студира на Филолошком факултету у Београду. Снежана из Алексинца, студенткиња, је једини женски лик, осим мајке Милице, који мало боље упознајемо. Размишља шта је срећа?! Разговор са удбашевим сином има симболике.

Браћа се стално у завичај. Старом, али довољно виталном, разборитом учитељу постављао је питања о рату. Рат нема везе са хероизмом! Рат је убијање! Лето, јесен, кафана, зима, све је лепо у завичају. Размишља о свету и завичају. „Цео живот се може схватити као један велики апсурд.“ Комшија не жели да пребаци комшију, болесног оца, до града. Одговор сељака је: „Ко ће волове да тера?“ Док је био у Београду изгубио је памћење, заборавио је прошлост, свој завичај. И Михајло, школарац из његовог села, има своје мишљење о сељацима. „Читавог живота причали смо ћутећи и мислили да смо се разумели.“ (*цитат из очевог рукописа*).

Осамнаестог изабраног дана у Забрђу пада снег. Невреме. Браћа, Предраг и Ненад, разговарају, пију добро домаће вино и прелиставају очев рукопис.

Овим ремек делом, писац Данило Коцић је литерарно овековечио Забрђе, родно Дадинце, за сва времена.

Завичај је немир који храни осећања! Завичај је део идентитета самог писца! Завичај је простор на коме су трагови незаборава! Писац открива непознате лепоте свога завичаја! И док описује речима свој завичај, писац тај исти простор види као естетску слику!

Шта је квалитет романа *Изабрани дани*? Љубав према завичају без мистификације! Фабула романа нас враћа у доба младост и радости, у родитељски дом. Садржај романа заслужује да се екранизује!

Данило Коцић, новинар широких видика, писац речи које говоре, по образовању професор књижевности, дипломирани правник, аутор бројних књижевних дела (осам књига), огледао се и у лирици и епици, историчар књижевности, критичар, глосолог, племић поетике која блиста лингвистичким сјајем у храму епике, естетa по оку које открива скривене лепоте.

Стилизовани искази, приповедања, чак и епска мирноћа, упечатљиво сведоче да је писац Данило Коцић литерарно обликовао рељеф свога завичаја.

%

Томислав Стевановић, новинар и књижевни критичар из Лесковца, по проглашењу романа *„Изабрани снови“* за најбољи роман на анонимном књижевном конкурсy лeсковачког *„Филекса“* у Нашој речи написао следећи осврт: „Дугогодишњи дописник Политике, правник и професор књижевности Данило Коцић, добитник је прве награде на другом годишњем конкурсy најмлађе издавачке куће *„Филекс“* из Лесковца. По оцени стручног жирија, његов роман *„Изабрани снови“* је освојио прво место, као што је и збирка песама *„Записи о боли и слово о самоћи“*, аутора Милета Петровића из Источног Сарајева. Жири је имао прилике да прегледа двадесетак рукописа и исто толико збирки песама приспелих на овогодишњи књижевни конкурс.

Иначе, Данило Коцић је, по мишљењу критике, већ је објавио престижне збирке песама *„Говор камена“*, *„Чудна лађа“* и *„Дневник на распусту“*, као и сада већ трилогију романа *„Изабрани живот“*, *„Изабрана тишина“* и *„Изабрани снови“*.

Коцић попут Стевана Јаковљевића и Добрила Ненадића прати спецификум српске породице и њено лагано раслојавање. Текст романа је изванредан, а приступ теми једноставан, и сигурни смо, биће врло прихватљив код најшире читалачке публике у нашем граду, као наставак већ објављене трилогије.²³²

У својим романима Данило Коцић даје слику човека, судбину и удес човека овог поднебња на развалинама душе, на ветрометини њему нејасних збивања у ратним и поратним годинама, јадног и чемерног усамљеника, несхваћеног од других и себи загонетног, прогоњеног и обесмишљеног живота. Место Забрђе постаје вишеслојна метафора универзалне отуђености, напуштености, мрака и чамотиње, заблуда и лутања, трајних немира и унутрашњих мрачних сила..

²³² Роман се појавио 2012. године у издању Народне библиотеке „Десанка Максимовић“ из Власотинца и Удружења писаца Лесковца. Иначе, жири за избор романа на Филексовом конкурсy били су: Саша Хаџи Танчић, професор, књижевник, Дејан Ђорђевић, професор и књижевник и Радисав Филиповић, власник издавачке куће Филекс.

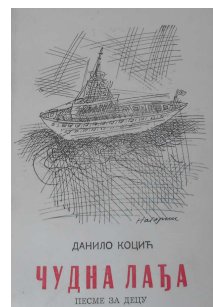
V
ЧУДНА ЛАЂА – Чудна лађа се истиче богатством мотива, разноврсношћу, па и свежином стихова. Сцене и слике у песмама су ненаметљиве, све је природно и из самог живота.

%

У појединим песмама јавља се епска црта, односно оне су помало приче. Као такве подсећају на нашу класичну поезију за децу. У збирци има и таквих песама и стихова који, заиста, припадају модерној поезији за децу.

Ово је прва збирка песама Данила Коцића, па је сасвим разумљиво што у њој има и неке несавршености, што се понекаа осећа несклад у повезивању строфа, што се јави по која сувишна реч итд...

Укратко, пред нама је лепа збирка песама за децу коју ће млађи читаоци, верујемо, примити са радошћу.²³³

VI
ДНЕВНИК НА РАСПУСТУ - Детињство као највиша вредност живота и једина светла тачка у човековој свести све више закупља пажњу нове наше књижевности као поетски најпривлачније раздобље људског доба. Слободна игра и машта привилегован је мотив, пре свега за децу и младе.²³⁴

Новинар по животном опредељењу, професор и правник по образовању, а песник („Чудна лађа“) и писац романа („Изабрани живот“ и „Изабрани дани“), Данило Коцић за мотив своје збирке Дневник на распусту узима ђачко доба, деци – читаоцима драгу и блиску тему. Ма и летимичан поглед на стихове о ђачким јединицама, двојкама, тројкама, четворкама и петицама, о „помиловању“ које тражи јединица, потом на коло песама под насловом „Мама коза“, закључно са темом за сценско извођење „Већање“ – што све, заправо, чини садржину збирке – открива ведрину и ауторов хумористичко – игрив тон (оно што је стајна тачка и

²³³ Др Момчило Златановић, Бора Здравковић, рецензија, Чудна лађа, песме за децу, Културни центар Лесковац. Главни и одговорни уредник издања мр Слободан Младеновић. Илустрације урадио Миодраг Нагорни, а технички уредили Михајло Дедић и Владимир Величковић. *Напомена:* Борислав Здравковић (1930, Брестовац, Лесковац, професор књижевности, новинар, дугогодишњи уредник Нашег стварања). Објавио збирке песама: Тренуци лирике, Лесковац, 1967, На падинама сна, Лесковац, 2000. године.

²³⁴ Др Тихомир Петровић, Дневник на распусту, рецензија, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 2002. године. Књига, илустрована одличним прилозима Миодрага Величковића, познатог карикатуристе из Лесковца.

полазиште стваралаца готово свих генерација од, рецимо, Змаја, можда и његових претходника, преко А. Вуча, Д. Максимовић, Б. Топића и Д. Радовића, све до наших данашњих познатих дечјих песника).

Везујући игру и машту за ђачко – ђачке оцене – и петице и јединице као терет који ђаци носе о врату – Коцић се сасвим приближио дечјем бићу и психологији, његовој замисли и осетљивости. Заснивајући свој исказ на машти као највишој естетској категорији, стављајући хумор у функцију игре, аутор разиграва читаочеву машту, ритам и дах њихов, доноси му и дарује потско задовољство и чисту естетску забаву. Певао је, истина, помало конвенционално, старинским звуком, без посебно нових језичких склопова, речи и синтагме; водио „*љути бој за риму*” не би ли се одупро наративности која расплињава ритам и било радње – па, ипак, стихови о школском дневнику и учитељевим оценама не оскудевају у свежини, сликовитости, мелодичности и уметничкој лепоти. Збирка „*Дневник на распусту*“, по свему, припада модерној поезији за децу и младе. Атрибут модерна поезија долази, у ствари, од растерећења стихова традиционалне дечје тематичке, биља и звериња, и сличних истрошених мотива.

(...) У својим најбољим примерима, када се аутор приближио равнотежи између богатства мисли естетских елемената, остварен је модеран стих, ако не радовићевког, а оно тартаљевског типа.

Држећи се поетског правила: не бити упрошћено досетљив, не претерати без разлога, не смејати се сувише гласно, Коцић је, уз неке нужне оgrade, сачинио ритамски и мелодијски правилно организоване стихове, лаке и тачне стихове достојне праве дечје поезије.

Драмски колаж „Већање“ већма аутора препоручује као уметника врло сигурне руке. Динамични мотив, заплетеност радње, драмским беоцузима, лако наглашена акциона усмереност, комични контрасти, психолошка тензија, дијалог, једном речи занимљива садржина хумористичко-потенцијала, окреће малог читаоца позитивним емоцијама, освежава га и релаксира. Чини се, овај текст жанра, узгред буди речено, оскудева књижевност и само позориште за децу као најхуманији и најприроднији вид постојања театра као уметности, уопште, најдирљивија манифестација дечје уметности – показује Коцића као књижевника продуктивне маште и сензибилитета. У хладној, прецизној оцени, збирку једноставног језика и простог срца „*Дневник на распусту*“ красе све одлике наше поезије, која не излази из оквира традиционалне поетике дечје литературе у ужем смислу речи. Неоспорно занимљиве садржине, проткана лепршавим, жарујућим хумором, састављена са одређеном културом и укусом, Коцићева књига песама завређује труд младих као и одраслих читалаца.

VII

ПЕСМА ЖЕНИ – Песничка збирка Данила Коцића припада, жанровски узето, љубавној поезији, најкарактеристичној врсти лирике и најчитанијем изразу осећања. Тема Коцићеве поезије је, дакле, љубав као једна од насушних и најважнијих човекових потреба. Љубав је највеликодушнија и најнесебичнија у природи, у исто време, највиши квалитет живота. Следствено томе, жена је централно - тематска Коцићева инспирација. У његовој визији, жена није ословни услов постојања човековог живота већ симбол љубави и недостижна вилинска лепота. Она није посуда ужитака, као што ни љубав није немир и жар тела и срца. Љубавна осећања остварена су на складан и продуктиван начин. Пажљиво инсконструисаном имагинацијом (имагинација је упориште ауторове поетске концепције) и креативним превазилажењем ограничења, Коцић нуди јасан израз своме осећању и јасан облик замасима своје визије. Његова поетика је у незамућеним, игривим сликама и контролисаном заносу, у уметничкој речи иза које стоје умни напор, уздржаност и опрезност. Индивидуалност израза је у уметничкој организацији и поетском искоришћавању језика.

Песник стоји изнад грађе и њоме се слободно игра. Лудистичка оријентација, чиста игра која укључује у себе стваралачки импулс, проналази дух, машту, случајност, спонтаност, изненађење, варирање, оживљавање, занос, илузију, забаву у основи је ауторовог поступка и стваралачке интелигенције. Коцићева поезија о јачини и врелини осећања је сва у интерогативно – екскламативној форми. Ритам је, наиме, најзначајнија њена црта; ритам је снага и енергија која повезује све речи у једну целину. Коцићеве речи имају свој одзвук, као што стих има своју интонацију и гласовно гibaње. Као у поезији уопште, песников ритмички организован стих повећава склад садржине и форме: ритмичност, музикализација речи увлачи у магијски свет звучање речи, гласова и писмена. Акустички стилизована реч стварају читаоцу емотивну предиспозицију за доживљавање мотива, нуди осећања сазвучја и одушевљења. Маштене песничке слике Данила Коцића доживљавају се као естетски ужитак. Коцићев стих у читаоцу буди лепо, изазива у њему поетско расположење, у функцији је распламсавања животног жара. Шарм поезије је у звучном и топлом гласу, у ведрини којом је обавијен стих.

Дело слика језички и ритмички изатканих, испевано чипкасто прозирно, заправо је песникова игра интелекта и маште. Оно је, као и свако добро уметничко дело, од остварења која оплемењују човеков дух и изазивају радост. Љубав као симбол живота, напуштање поетске конвенције стандардне лекције, изналажење јато досетки нових имена, стилско домишљавање, игра у кајовском смислу речи, обриси романтичарско-споменарско, топлина гласа, све то, чине Коцићеву поему племенитом у

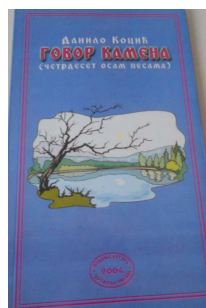
литерарном значењу речи. Коцићево поетско дело започето из сразмерно високе ноте, од првих стихова *Дал ћеш мени опет доћи?! Да сањамо целе ноћи*, до последњег стиха *„Моја мала љубишнице, магленице, безгрешнице/ Дал ћеш мени опет доћи“* одражава ниво тонске писмености, склад мисли, значење и ритам. Предлажем да се стихови Данила Коцића објаве као песничка збирка под насловом „Песма жени.“²³⁵

VIII

ГОВОР КАМЕНА - Поезија Данила Коцића је лишена сваке фабуле, сликања догађаја и других захтева версификације; те класичне версификаторске особине аутор је подредио унутрашњој страни, збивањима и ритму у самом себи и личностима са којима комуницира.²³⁶

Ћутање у његовој песми има често већи значај и учинак од говорења, психолошке паузе су акције. У њој је све атмосфера и штимунг. Изгубљеност и беспомоћност људи Коцић нам не казује већ удахњује. То ми осећамо као јесењи ветар, као кишу, као елементарну непогоду, као пејзаж у коме смо се и сами нашли. Тај поетски штимунг је потекст који се рашчлањава у емоцији и остаје у нама као шум ноћи, као зближавање са његовим патњама. Његов свет чине завичајни људи. Они су увек са рукама испружених животу, недоживљеном, а слућеном, чији дарови увек падају мимо њих. У својој и њиховој промашености, песник нам открива и њихове немире, страхове и своју пољуљану веру у бољи, радоснији живот. У том животном, а туробном пределу песникове душе доминантно место заузима неколико људских судбина са хтењима и разочарањима у свом бивствовању. Ту је, пре свега, отац чијег се лика дотиче са великим пијететом, али и друге њему драге и занимљиве личности родног краја.

Данило Коцић, професор и правник по образовању, а новинар по опредељењу, књижевни таленат је показао у збиркама песама за децу „Чудна лађа“, „Дневник на распусту“ и романима „Изабрани живот“ и „Изабрана тишина“. Овога пута се успешно опробао у песмама за одрасле које ће бити пријатно изненађење за оне који воле модеран песнички израз.

²³⁵ Проф. др Тихомир Петровић, рецензија, Игра интелекта и маште, Песма жени, ауторско издање и Фондација даровитих „Христифор Црниловић“ Власотинце 2007, стр. 83-85. *Напомена:* Уредник издања: Србољуб Такић, песник из Власотинца.

²³⁶ Борислав Здравковић, рецензија, Данило Коцић, Говор камена (четрдесет осам песама), ауторско и издање Удружења писаца Лесковца, Лесковац 2004.

IX ЛЕСКОВАЧКИ ПЕСНИЦИ (Панорама

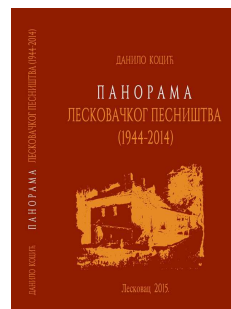
лесковачког песништва 1944 – 2014) – Не прође много времена а да нас Данило Коцић, књижевник и новинар, не изненади неким новим пројектом. Овога пута ради се и „Панорама лесковачког песништва“. Данило Коцић је стваралац велике радне и менталне енергије. Пре Коцића био је само један и то прилично успешан покушај да се систематизује лесковачко песништво. Давне 1977. године лесковачки професор Мирослав Миловановић објавио је свој „Песмотис“, или антологију лесковачког песништва, која је била заједништво различитих песничких индивидуалности. Аутор је антологију лишио разноразних критичких оцена, али је ту било осврта и жеља да се ово стваралаштво бар донекле ослободи провинцијског комплекса инфериорности.

„Лесковачки песници – трагови и трагања“ (Панорама лесковачког песништва) Данила Коцића други је покушај да се лесковачко песништво систематичније обради и стави на увид јавности. За овај посао је аутору била потребна велика енергија и квалитетно и систематско знање, односно познавање лесковачког песништва.

Од „Песмотиса“ до данас појавио се велики број песника и млађе и средње генерације и то је за антологичара био изазов више. Данило Коцић се, као и Мирослав Миловановић, није упуштао у оцењивање стотинак заступљених аутора већ се определио за избор најбољих песама. Представљени песници у Коцићевој одабиру „Лесковачки песници – трагови и трагања“ (Панорама лесковачког песништва) нису уједначено досегли до одређеног уметничког нивоа; неки од њих су од раније врло познати на ширим просторима, али су зато сви у овој књизи, па ће због тога она будућим истраживачима и антологичарима бити буквар – препорука најкраћег и најсигурнијег трагања по лесковачком песничком бескрају.²³⁷

%

Панорама лесковачког песништва (1944 – 2014) рађала се *из протеста*, али уз много *наде*; рађала се јер сам хтео, иако свестан своје недовољне упућености у све тајне лесковачке литературе, па и недовољног знања у

²³⁷ Станко (Радован) Миљковић рођен је 28. маја 1948. године у Великом Војловцу, општина Лебане. Завршио је студије књижевности на Филолошком факултету у Београду. Објавио је збирку кратких прича *Рашки сликар*, зборник есејистичких текстова *Затиси у времену* и романе *Тумач сопственог сећања* и *Опсада*.

писању овако обимних и значајних дела, да се као човек овог *временског теснаца*, макар делимично, одужим вредним, упорним људима, који су живели у другим *временском простору*. Истовремено настала је из жеље да прибележим, макар узглед, у фрагментима, који камичак сјаја о људима, писцима, и не само њима, који и данас стварају, каткад потпуно заборављени или врло мало признати у средини којој су поклонили најлепше године и своје најлепше снове. Писање - давно сам чуо и прибележио - писање је дело усамљених људи. Самоћа се дружи са надом да ће тај тренутак бити наше једино – вечито трајање!²³⁸

Ако се могла поткрасти нека омашка, која нас по људској слабости несустало прати, онда то поред осталог, није знак пристрасности или мањкавости субјективне природе (разлог свакако лежи и у томе, и сваки је изговор слаб), него само потврда чињенице да је – на оваквом послу и на овако необрађеном пољу – тешко начинити дело у целини успело у својој замисли, чак и да су на располагању претходне предрадње и опширна испитивања.²³⁹

Панорама лесковачког песништва (1944 - 2014) могло би се рећи да је и понајмање моја рукотворина. Ако се пажљиво чита, а верујем да ће је многи тако и читати, лако се може уочити, као на *брисаном простору*, да ми је у овом подухвату богата литература била највећи савезник. Ако човек жели да буде довољно искрен и ако жели да буде део оваквог пројекта, природно је што је своје савезнике морао да тражи у књигама које су створене пре десет, двадесет, па и стотину година. И не само у књигама, и не само у периодици, и не само у затуреним белешкама. Дабоме, највише тамо, али за овакву врсту подухвата потребно је све то и много више од тога. Оно најважније – уз свакодневни, упорни, систематски рад – остаје ипак тајна сваког аутора. То је та шифра која може да доведе до успеха. Тај део стваралачког чина је – само мој! Трагање, одабир литературе, процена вредности сваког податка, критички осврт на време, људе и догађаје, дело су којим се сваки аутор може без остатка да прикаже свима – и добронамернима и осталима. Ти *остали* су, знам из властитог искуства, драгоцености, важнији саговорници, јер ионако *аутор верује* – ма колико био самокритичан и склон реалности – да је написао добру књигу. Јер, да није тако, оне не би ни настајале!²⁴⁰

Многи, не без разлога, за „*златни период*“ Лесковца означавају раздобље између два светска рата (1918 - 1941). Године 1920. покренут је недељни лист „*Лесковачки гласник*“ чији је дугогодишњи уредник и сарадник био *Сретен Динић*. Ово гласило је излазило до 1941. године и испуњено је углавном пригодним песмама Сретена Динића и других мање познатих стваралаца. Од 1933. до 1935. године излазиле су „*Недељне*

²³⁸ Данило Коцић, Уместо увода, Лесковачки писци – трагови и трагања, I - II Лесковац 2015.

²³⁹ Проф. др Тихомир Петровић, Историја српске књижевности за децу, Учитељски факултет Врање 2001, стр. 547.

²⁴⁰ Видети студију Лесковачки писци – трагови и трагања, I - II (прилози за историју лесковачке књижевности и публицистике), Лесковац 2015.

новине'' у којима су објављиване и песме које, додуше, немају неку већу уметничку вредност. Поред овога, било је и других гласила у којима су се такође оглашавали ондашњи песници. Између два светска рата песме су објављивали Сретен Динић, Милут Милатовић, Фреди Фазловски, Добровоје Каписазовић, Григорије Гљебов, Драгутин М. Ђорђевић, Ратко Павловић и други.²⁴¹

За песничку и уопште стваралачку климу Лесковца посебно је била значајна 1953. година када се појављује први број часописа „*Наше стварање*”, а 1969. формиран је Градски књижевни клуб, у Брестовцу је почео да ради Клуб младих списатеља „*Сневање*”, а од 1972. године почео је да делује КК Глубочица. Своје библиотеке покрећу Народни музеј, Раднички универзитет, Наша реч и КК Глубочица. Крајем 1996. године основано је Удружење писаца које исте године покреће своје гласило „*Помак*”, а после подуже паузе појавио се први број нове серије „*Нашег стварања*”. Лесковачка „*Наша реч*” покреће часопис „*Освит*”, који су од првог до последњег, 24. броја, уређивали главни уредник *Саша Хаџи Танчић* и одговорни уредни *Михајло Дедић*.²⁴²

Удружење писаца Лесковца 1998. године објављује „*Зборник радова лесковачких писаца*”. Био је то после „*Песмописа*” први и најзначајнији покушај да се на једном месту нађу радови лесковачких стваралаца, али је и ту само делимице дата слика актуелног песничког и уопште књижевног тренутка Лесковца.

Проучавајући стваралаштво Лесковца од 1887. године, односно од ослобођења од Турака до почетка друге деценије XXI века, користио сам богату литературу, али су за историју лесковачке књижевности две књига посебно значајне:

„*Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*” Драгољуба Трајковића (Наше стварање, Лесковац 1973) најпотпунија панорама урађена о лесковачкој литератури.²⁴³

„*Песмопис*” Мирослава Миловановића (Културни центар, Лесковац 1977) најзначајнији и најпотпунији преглед лесковачког песништва од 1945. до 1975. године.²⁴⁴

²⁴¹ Мирослав Миловановић, *Песмопис, лесковачки песници 1945-1975*, К. центар, 1977, стр. 6.

²⁴² *Напомена*: Опширније видети студију *Лесковачки писци – трагови и трагања*, I - II, Лесковац 2015.

²⁴³ *Драгољуб Трајковић* - (Лесковац, 1904), правник, судија, публициста, бавио се новинарством и историјом. Трајковићев стваралачки опус је богат, плодан и разноврстан. Од када је као гимназијалац заорао стваралачку бразду, од 1923. године, па до смрти 1992. године, *објавио је 11 књига и брошура и преко 250 радова* у разним новинама, часописима и алманасима.

²⁴⁴ *Мирослав Миловановић*, професор српског језика, препознатљив у лесковачкој културној јавности по антологијској збирци песама „*Песмопис*“ (лесковачки песници 1945-1975), која се појавила 1977. године и сматра се најбољом збирком песничког стваралаштва Лесковца. Аутор је и књиге „*Књижевно-критички фрагменти*“ (Обелиск, Београд, 1970) у којој је представио тридесетак аутора међу којима и познате лесковачке ствараоце – Бору Здравковића, Јоцу Михајловића и Љубу Стојановића.

X ЛЕСКОВАЧКИ ПИСЦИ – ТРАГОВИ И ТРАГАЊА

- После више пута најављиване и одлагане промоције дела „Лесковачки писци – трагови и трагања“, издатог 2015. године у виду двотомне студије, ево, коначно представљамо ову врло необичну и по много чему изузетну књигу која има несумљив значај за културу Лесковца и околине. Њен аутор је Данило Коцић, наш угледни писац, професор књижевности и дипломирани правник, дугогодишњи истакнути новинар „Политике“, али, по вокацији, и књижевник који се огледао у готово свим литерарним жанровима – као романсијер, приповедач, песник, књижевни критичар. Овим својим делом, он се исказује и као респектабилни историчар књижевности.²⁴⁵

Књига је, рекох, необична, најпре, по своме обиму. Овако волуминозно дело у овој области, у нашој средини, признајем, нисам видео. Први том има, тако, око 800 страна, други близу 600. У питању је, дакле, један веома занимљив и амбициозан подухват који представља прави подвиг у завичајној издавачкој делатности. Оно што се, ипак, чини очигледним, то је огроман ауторов труд уложен у писање историје лесковачке књижевности, историографије и публицистике.

Ваљало је, најпре, проучити релевантну литературу у овој области, прикупити расположиве податке о животу и стваралаштву бројних писаца, а њих је овде билизу две стотине, ишчитати, колико је то било могуће,

²⁴⁵ Душан А. Јањић рођен је 3. децембра 1937. године у Скопљу. Романист, компаративист, историчар књижевности и културе, лингвист, публицист, оснивач и дугогодишњи уредник двојезичног часописа „Алијанса“. Био је професор универзитета у Нишу и Приштини. Објавио је неколико универзитетских уџбеника и више од 200 радова у периодици и научним зборницима. Носилац је француског одликовања „Витез Реда Академских Палми“, добитник награде „Златна франкоманистика“, књижевне награде „Николај Тимченко. Основну школу (1952) и гимназију (1956) завршио је у Лесковцу. Дипломирао је на Филолошком факултету (романистика) у Београду (1961) и на Правном факултету у Нишу (1968). Магистарске студије завршио је на Филолошком факултету у Београду (1976), специјалистичке у Паризу на Институту BELC (1979/80); докторирао на Филолошком факултету у Београду (1986). Бави се књижевном историјом, преводилаштвом и примењеном лингвистиком. Пише књижевну критику. Објавио пет књига из примењене лингвистике (четири универзитетска уџбеника, 1993-1999, и једну књигу на француском језику, Париз, 1980); око стотину научних и стручних радова и превода; већи број чланака из образовања и правне проблематике и из области филмске уметности. Дао „веома важан допринос проучавању југословенско-француских веза“ (Михајло Павловић). Потврдио се као „врло угледан проучавалац француске књижевности и један од најцењенијих стручњака за француско-српске књижевне везе“ (Радивоје Константиновић). Заступљен је у: Зборнику Филолошког факултета у Приштини (1996, 1998, 2000), Зборнику просветно-педагошке службе Ниш (1987), Страни језик струке (Београд, 1996), МСЦ: Научни састанак слависта у Вукове дане (Београд - Нови Сад, 1994) Напомена: Комплетно излагање проф. др Душана Јањића на промоцији првог издања двотомне студије Данила Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“ (Лесковац 2015) и „Панораме лесковачког песничтва“ (Лесковац 2015), Лесковачки културни центар, 24. март 2016. године. Напомена: Подстакнут оценама проф. Јањића, аутор студије објавио је ово измењено и допуњено двотомно и преуређено издање (Лесковац 2016).

њихова дела, пратити редовно домаћу периодику, али и одјеке о књигама наших писаца у часописима изван Лесковаца.

С друге стране, Коцићева двотомна књига је изузетна пре свега по томе што попуњава, како се то каже, зјапећу празнину у сагледавању укупног, једно и по вековног, лесковачког стваралаштва у домену књижевности, историографије и публицистике. Наш аутор помиње, додуше, с дужним поштовањем, „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва“ Драгољуба Трајковићева из 1973. године у издању „Нашег стварања“, преглед који је, нема сумње, вредан прилог проучавању домаће литерарне историје, али који се, са својих 127 страница текста, не може упоредити са Коцићевим свеобухватним захватом који поред књижевног укључује и друге области.

Први задатак који се пред њим постављао био је како распоредити прикупљену грађу, како извршити поделу, на које целине, поглавља. Да ли посебно издвојити поезију, прозу, драму, па потом књижевно-научне врсте (књижевну критику и историју књижевности), да ли редослед писаца спровести по некаквим временским одсецима или према азбучном реду?

Мислим да је аутор студије успешно решио овај изузетно тежак проблем, односно да је нашао право решење за нимало лаке дилеме. Први том почиње поглављем „Кратка историја Лесковца“, чије место у књизи није спорно јер даје некакав историјски контекст развоја града до отприлике Првог светског рата и у коме је дат интересантан одељак о лесковачком говору. После тог поглавља зачиње се тема о лесковачкој књижевности, најпре пре Другог светског рата, а потом долази део о послератној књижевности, који је најобимнији у читавој књизи. Први том се завршава поглављем „Заједничке збирке лесковачких писаца“.

Други том обухвата најпре књижевну критику, потом следи поглавље под називом „Лесковчаки историчари и публицисти“, да би се, коначно, завршио одељком „Панорама лесковачке периодике“, почев од „Нашег стварања“ до „Think tank“.

На почетку и једног и другог поглавља налазе се ауторова уводна реч, названа „Уместо уводника“, у којој се образлажу побуде, разлози за писање књиге, који је њен циљ, као и поступак примене у њено састављању. Поглављима, пак, претходе, њихови садржаји, а најчешће су то кратке биографије писаца који су у овој студији представљени према азбучном реду, што је, мислим, и најцелисходније у овом случају. Књига је, иначе, као свако озбиљно дело овакве врсте, снабдевено потребним регистром. На самом крају је текст рецензије и кратка белешка о аутору.

Студија Данила Коцића покреће низ питања. Почев од самог наслова: „трагови и трагања“. За неке је то израз превелике ауторове скромности, само као уочавање путева према којима треба полазити. За друге, међу њима сам и ја, то је позив да се само непрестаним трајањима, истраживањима, може остварити целовитији увид у меритум ствари.

Може се поставити и питање зашто је један писац сврстан у ову или ону категорију а бавио се разним облицима стварања. На пример, Драган Тасић је одличан књижевни критичар, али је и врстан песник, или Никола Цветковић, да не набрајам друге. Наравно, то је ствар ауторове процене; налази се сигурно понекад на муци, али држао се одређења да се писац може обрадити само у једном поглављу, у области којом се претежно бавио (што је опет ствар процене), с тим да се ту прикаже, ипак, целокупан пишчев рад, што је Коцић редовно чинио. Једна од недоумица је, свакако, и да ли је место рођења довољан разлог да се неко може сматрати лесковачким писцем.

Највише дилема има, можда, око метода, поступка у проучавању писаца. Уочљива је, наиме, у књизи велика присутност цитата, цитирања других аутора у освртима, приказима у периодици и другде о конкретним делима наших писаца. Који је она удео нашег састављача студије, приупитаће се неко!? Ову, назови, дилему разрешио је сам Данило Коцић у уводнику на почетку књиге. Он признаје да његова књига није само његово дело, да му је богата литература била највећи савезник, али додаје он, „трагање, одабир литературе, процена вредности сваког податка, критички осврт на време, људе и догађаје“, дело су самог аутора књиге. Мислим да се можемо сложити са њим. Коришћење туђих текстова у презентовању стваралаштва појединих писаца легитиман је приступ. Што да не. Нека се види шта је и ко је све писао о издатим књигама лесковачких писаца.

Сложио бих се и са још једном Коцићевом оценом: да има вероватно понешто пропуштено у његовом делу. Да, има пропуста. Ја сам уочио да су неке ствари заобиђене. Има и грешака, највише оних ситнијих, техничке природе, а како их не би било када је овако обимну књигу аутор писао сам самцијат, без лектора, коректора, без ичије финансијске подршке. Али, без обзира на све, ипак, минорне, чак неминовне пропусте, књига која је пред нама дргоцен је документ, чија се вредност и домет не могу оспоравати. Она је и подстицајна, незаобилазна за све будуће истраживаче на овом пољу. На пример, за компаративна испитивања, анализе. Замислите, рецимо, књигу „*Књижевност Југа Србије*“. Може ли се она написати без увида у материјал, прикупљен и изложен у делу Данила Коцића!

За мене је, најзад, питање над питањима како то да одговорни чиниоци у Лесковцу нису препознали значај ове књиге за културну историју нашега града и нису одобрили потребна средства за њено штампање, тако да она, на жалост, има само своје електронско издање.

Остаје ми још да кажем нешто о другој књизи која иде уз „*Лесковачке писце – трагови и трагања*“. Реч је о збирци „*Панорама лесковачког песништва*“, својеврсној допуни текстова о песницима из првог и другог тома претходне књиге. Састављач није, наравно, пао у искушење да збирку песама назове антологијом, што било претенциозно, већ јој је дао сасвим прикладан, одговарајући назив.

Треба, свакако, поменути да „Панорами...“ претходи слична збирка песама „Песмопис“, коју је сачинио Мирослав Миловановић 1977. године. Но она, уз дужно поштовање њене вредности, по броју песника и песама, двоструко је танушнија од Коцићеве књиге.

У „Панора лесковачког песничтва“ заступљено је 112 песника, неко са једном две, три песме, неко са знатно више (највише песама имају Борислав Здравковић и Михајло Дојчиновић: по 16), некеме је дато више простора, некеме мање. Но, избор песама је само лична ствар састављача, његовог односа, његове процене. Овде можда вреди цитирати став чувеног француског песника *Пола Елијара*: „Најбољи избор песама је онај који се прави за самога себе“. Ову Елијарову мисао цитирао је и наш *Зоран Мишић*, аутор знамените „*Антологије српске поезије*“, који у њеном предговору даје и ово: „Да ли је могуће и замислити добру антологију сложену од песама које састављач не воли? И није ли свака антологија индивидуална креација, огледало личности свога творца, као свака друга књига“. Уз све разлике између антологије и збирке, ово *mutatis mutandis* важи, вероватно, и за избор песама „Панорама лесковачког песничтва“.

У сваком случају, овом својом књигом и, уопште, целим својим делом о лесковачким писцима, Данило Коцић потврдио је да у културни овога краја Србије заузима једно од највреднијих места.

%

Вечерас говоримо о три књиге новинара, публицисте и писца Данила Коцића насловљене „Лесковачки писци – трагови и трагања“ посвећене стогодишњици Великог рата и 70. годишњици ослобођења од фашизма. Добар пројекат који заслужује више од пажње, утолико пре што пледира да је то историја књижевности и публицистике у XX и почетку XXI века у лесковачком крају. Књиге то доиста и јесу.²⁴⁶

У првој књизи, Коцић нас уводи у историју Лесковца од првог помена Лесковца у писаним документима до првих

²⁴⁶ Верица Баторовић – Божовић, председница Удружења писаца Лесковац. Уводно излагање на промоцији књига Данила Коцића, 24. март 2016. године, Лесковачки културни центар. *Напомена*: Преносимо највећи део излагања В. Баторовић Божовић о првом издању Коцићеве књиге Лесковачки писци – трагови и трагања (Лесковац 2015). *Напомена*: Рођена је Лесковчана (1947). Дипломирани је правник (Правни факултет у Београду), али се професионално определила за новинарство, публицистику и писање. У новинарству је од 1971. године. Године 1986. добија новинарску награду „Алекса Маркишић“, а 2007. године први је новинар који од Јабланичког управног округа добија награду за животно дело у новинарству. Те године одлази у пензију. Верица Баторовић Божовић била је прва жена директор и главни и одговорни уредник недељника „Наша реч“, главни уредник листа за књижевност, уметност и културу „Помак“ и прва жена главни и одговорни уредник часописа „Нашег стварање“. Сада је прва жена председник Удружења писаца општине Лесковац. Књигу записа о људима „Живот тшше приче“ објавила је 2001. године поводом 30. годишњице рада у новинарству (Удружење писаца општине Лесковац). Другу књигу „Путописи“ издала је 2004. године. Године 2009. Верица Баторовић Божовић објавила је збирку песама „Трагови опстајања у времену“ (Филекс, Лесковац). Члан је Удружења писаца општине Лесковац, Савеза књижевника у отаџбини и расејању и Удружења новинара Србије. Добитник је више признања, међу којима Октобарске награде Лесковца.

учитеља, школа, новина, културних установа, првог филма, мотоцикла и аутомобила. Пише о времену када је Лесковац стекао епитет „малог Манчестера“, о тешким данима окупације, о лесковачком говору...

Дужну пажњу Коцић посвећује Драгољубу Трајковићу, Сретену Динићу, Жаку Конфину, Брани Митровићу, Наталији Арсеновић, Сими Бунићу, Добровоју Каписазовићу, Фредију Фазловском, Јовану Јовановићу, Атанасију Младеновићу, Миливоју Перовићу, Аристомену Ристићу, Божидару Митровићу, Глигорију Гљебову...

(...) Коцић значајну пажњу посвећује заједничким збиркама у периоду од 1970. до првих десет година овога века, књижевном конкурсима „Вукашин Цонић“, као и „Лексикону писаца лесковачког краја“. Пише о „Глубочици између обала“, а није пропустио ни Књижевни клуб „Дервен“, који је објавио збирку грделичких песника „Шта све стане у једну љубав“. Објављене су и биографије око 120 писаца. Ту је и текст о стрипу за који многи кажу да је девета уметност.

Другу књигу Коцић почиње панорамом лесковачке књижевне критике. Судаћи према књизи, Лесковац има око 20 књижевних критичара, што је право богатство. Међу њима су: Николај Тимченко, Душан Јањић, Тихомир Петровић, Драган Тасић, Душан Стошић, Вили Хубач, Мирослав Лукић, Мирослав Миловановић, Станко Ђорђевић, Боркица Миловановић, Маре Каранфиловић, Биљана и Владимир Мичић, Јован Пејчић, Јовица Стаменковић, Марија Стојановић, Томислав Стевановић, Милена Стојановић, Јовица Стојановић, Живојин Тасић... Коцић пише и о лесковачким историчарима и публицистима. Да споменемо само нека имане, а има их више од тридесет: Хранислав Ракић, Живан Стојковић, Никола Илић, Иван Бецић, Сергије Димитријевић, Драгутин Гроздановић, Миодраг Андрејевић, Жарко Бјелетић, Михајло Дедић, Драгутин Ђорђевић, Вукадин Ристић, Слободан Младеновић...

У другој књизи објављена је и панорама лесковачке периодике: Наше стварање, Лесковачки зборник, Помак, Лесковчанин, Пионир, Освиг, Успења, Ми, Алијанса, Ин магазин, Лесковачки дневник, Think Thank.

Трећа књига „Лесковачки писци – трагови и трагања“ заправо је „Панорама лесковачког песништва од 1944. до 2014. године. Сам аутор каже: Књига „Лесковачки песници – трагови и трагања“ мој је скромни дуг бројним пријатељима који су ме протеклих година подстицали да се латим обимног, тешког, али занимљивог истраживачког посла да, уз студију – Лесковачки писци – трагови и трагања, I – II“, сачиним овај, надам се, вредан песнички одабир.

(...) Свака књига почиње уводним текстом Данила Коцића којима образлаже мотиве свог десетогодишњег рада над овим књигама. И да поновим, пројекат „Лесковачки писци – трагови и трагања“ је вредан пажње и зато Данило Коцић заслужује све похвале.

XI

Студија „Лесковачки писци – трагови и трагања, I - II“ аутора Данила Коцића има неколико тематски издвојених делова: Кратка историја Лесковца, Лесковачка међуратна књижевност, Лесковачка књижевност после Другог светског рата, Заједничке збирке лесковачких писаца, Публицисти и историчари, Књижевна критика, Регистар имена, Литература и Садржај.

На почетку ваља истаћи да на овом пољу није пуно тога урађено. Једини хронолошки запис о прошлим временима и људима који су стварали у Лесковцу дао је Драгољуб Трајковић у књизи „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва“ о којој више и подробније говори и сам аутор студије „Лесковачки писци и њихово доба“.

Студија Данила Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“ има своје значење и свој смисао. Да би се схватила како треба, њу ваља читати као причу, идући од почетка до краја. Поједини делови могу се посматрати самостално, издвојени из целине, али се тек у односу према другима деловима могу разумети као делови истог мозаика и тако сагледати на местима која им припадају.

То је прича о „великим“ и „малим“ писцима у нади да Коцић потврђује већ изречену тезу Јована Скерлића: да су велики писци универзални и ванвременски, а да мали писци изразитије бележе време у коме живе. Зато аутор с правом у своју књигу уноси скоро такве одреднице, „велики“ и „мали“ са намером да адекватно забележи време, а то је крај XIX, XX и почетак XXI века.

Иако је књига у већој мери писана на основу литературе (онога што је забележено о самим ствараоцима и њиховим делима), чини нам се да на интересантан начин решава одређене дилеме лесковачке књижевности XX века и доноси свеже и драгоцене закључке.

Писање студије „Лесковачки писци – трагови и трагања“ је у методолошком погледу деликатно, али и веома занимљиво, због перспективе из које треба сагледати време и простор о коме се пише, а пример је већи део књиге који говори о савременој књижевности.

Савремена књижевност спада у живу историју књижевности која се такорећи одвија пред нашим очима и зато јој је врло тешко одредити координате. Она је флуидна, стално у покрету, и све оно што се каже може бити оповргнуто већ сутрадан новим делом или неком другом појавом у књижевном животу. Међутим, аутор студије „Лесковачки писци – трагови и трагања“, свестан да се упушта у ризик писања о савременој књижевности, ипак даје своје гледање на ствари и појаве. Уз све

временске претње и превиде, мислим да је добро што је то написао, што је унео у књигу.

У посебном делу књиге, Данило Коцић, професор књижевности, правник и новинар, даје преглед остварења из области публицистике и историографије, са освртом на поједине ауторе и записе о њима и њиховим делима. На први поглед, овај део некако као да излази из контекста а опет, и садржајно и стилски, улази у оквире књиге.

Не желећи да по сваку цену анализирам и тумачим сваки део студије „Лесковачки писци – трагови и трагања” - а и сама природа садржаја то не допушта - јер ће то бити задатак оних који ће се служити овом литературом, и оних који прате дешавања на пољу књижевности, закључујем следеће: Ова студија пример је систематизованог знања о једној књижевности. Он је методолошки тако конципиран да може да послужи ученицима, студентима књижевности, а и сваком другом интересенту за књижевно-историјске и документарне вредности које ће овом појавом засигурно изазвати научно и књижевно интересовање и ван Лесковца. Због свега реченог, топло препоручујем студију „Лесковачки писци – трагови и трагања“ аутора Данила Коцића, професора, правника, новинара, романописца, приповедача, песника и публицисте.²⁴⁷

%

Књига Данила Коцића, у издању Народне библиотеке „Десанка Максимовић“ из Власотинца и Удружења писаца из Лесковца, *Лесковачки писци, трагови и трагања II*“, нуди читаоцу широк преглед књижевних и културних стваралаца једнога поднебља. Публикација на 560 страна обухвата следеће целине: *Уместо увода, Панорама лесковачке књижевне критике, Лесковачки историчари и публицисти, Панорама лесковачке периодике, Литература и Белешке о аутору*. Нема сумње, реч је о амбициозној творевини у којој су окупљени многи савремени књижевни и културни посленици, међу њима ствараоци који су се наметнули својим делима и врлинама својим.²⁴⁸

²⁴⁷ *Напомена:* Рецензија Дејана Ђорђевића. *Напомена:* Дејан Ђорђевић рођен је 2. јануара 1970. године у Великој Сејаници. Гимназију „Станимир Вељковић-Зеле“ завршио у Лесковцу, а Филолошки факултет у Скопљу. Збирке песама.: Јесам и нисам (Филекс, Лесковац, 2007), Не/пристајање (Филекс, Лесковац, 2008) и Будим се да бих те волео (Филекс, Лесковац, 2014). Живи у Грделици.

²⁴⁸ Проф. др Тихомир Петровић, приказ, Меедија центар Лесковац, децембар 2015. *Напомена:* Тихомир Петровић (Бошњаци код Лесковца, 12. новембар 1949). Основну школу похађао у родном месту (1956-1964), гимназију у Лесковац (1964-1968), вишу педагошку школу у Нишу (1969-1971). Филолошки факултет Универзитета у Београду похађао као ванредни студент (1972-1976). Магистрирао на Филолошком факултету, на смеру Наука о књижевности са темом „Погледи Велибора Глигорића на књижевност реалистичке оријентације“ (1986). Докторску тезу под називом „Књижевна критика о српској књижевности за децу одбранио на истом факултету (1990). Наставник је српског језика и књижевности у средњошколском центру „М. Радовановић“ у Тополи (1971-1976); предавач за предмет Култура јавних комуникација на Школи за више образовање радника у трговини и угоститељству у Лесковцу (1976-1992); професор Књижевности на Учитељском факултету у Врању (1992-2003); професор Књижевности и књижевности за децу и Културе говора с реториком на Учитељском факултету у Сомбору.

Данило Коцић, и сам угледни публициста и књижевни делатник, зацело добар познавалац књижевних прилика града на Ветерници, показао је критичку наклоност и поштовање према сваком аутору појединачно. Портретишући око шездесет аутора, Коцић извлачи из њиховог опуса оно што је добро, истиче оно што творевина доноси ново, а не оно чега у њој нема – све сагласно са методичким захтевима да човеку ваља судити према његовој бољој ствари. Ипак, критика није водила неодмереним похвалама или прегласним речима.

У Коцићевом фокусу су писци, књижевни историчари и публицисти који су оставили стварног трага и чија се дела могу озбиљно узети. Међу њима су, на пример, *Николај Тимченко*, *Душан Јањић*, *Никола Цветковић*, *Јован Пејчић* и *Драган Тасић*. Реч је о научним прегеоцима и ствараоцима који су се властитим критичким даром и песничким импулсом уздигли у књижевном свету и који, може се слободно рећи, уживају глас каквим се мало њих могу похвалити.

Осим аутора урођеног дара и потреба за исказивањем, обухваћени су уметници који се на књижевном ограшју боре за своје место под сунцем.

Коцић је обухватио и ствараоце који се дижу на видику, још неиздвојене, али чије је дело избегло слабости које доводе до ломности и пролазности. Нема писца на кога је гледано с неодређеним симпатијама или презривим пућењем уста.

У књизи претеже групација песника, приповедача и романсијера која је чешћа од песника и прозаиста који су се попели до класичне висине, групација која, као што знамо, игра већу улогу у афирмисању идеја и представа о књижевности. Без таквих трудбеника духа, слика и снага лепе књижевности не би била потпуна; аутор Коцић показује и опомиње да у књижевној уметности треба да има места и интересовања и за побеђене, а не само за победиоце. Пред читаоцем је, ван сваке сумње, творевина од солидне документарне, културне, књижевноисторијске и, извесно, историјске вредности. Њена ваљаност се огледа у драгоцености грађи за накнадна истраживања и накнадна проучавања наше свеколике књижевности и нашег свеколиког културног живота.

Штампана, може се рећи, из осећања захвалности према суграђанима, који су се узвисили именом и делом, из обавезе њеног писца према своме крају (а изрека каже: Свако је дужан своме крају), дело књижевника и публицисте Данила Коцића ће, надамо се, наићи на шири читалачки одјек.

XII

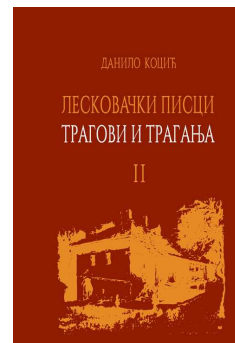
Одавно је постојала потреба да се о лесковачком стваралаштву XX века напише прегледна и садржајна историја књижевности и публицистике. Иако је било довољно образовних, мудрих, вредних Лесковчана, који су то до сада могли да учини, из вероватно бројних, мени непознатих разлога, није урађено.²⁴⁹

Делимично, и то само у неколико наврата, о историји лесковачке књижевности прибележени су подаци у избору појединих радова, најчешће песама, какав је случај са „*Песмотисом*”, најобухватнијом песничком збирком лесковачких стваралаца.

Најбољу, најцеловитију анализу лесковачке књижевности написао је Драгољуб Трајковић, правник и засигурно један од најобразованијих Лесковчана минулог века. Његов „*Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*” је незаобилазна литература за било коју озбиљнију анализу. Због тога се појава овог дела 1973. године, као посебне едиције „*Нашег стварања*” (уредник Томислав Н. Цветковић), може сматрати изузетним догађајем, јер је реч о студији која иде у ред најбољих, највреднијих остварења, која су настала у Лесковцу.

Верујем да у време појаве „*Прегледа лесковачког књижевног стваралаштва*” ни аутор, ни уредник тог посебног издања „*Нашег стварања*”, нису ни били свесни његовог значаја. Наш савременик, проф. др Душан Јањић, полиглота, зналац и наше и светске, посебно француске литературе, говорећи о другом, такође свестрано образованом књижевнику Николају Тимченку, приупитао се, да парафразирам, како и сам не зна зашто је највећи лесковачки филозоф и есејиста своје прилоге у „*Помаку*” називао „*малим есејима*” када су они „*најмање мали*”. Пред таквом упитаношћу био сам и ја док сам се сусретао са делима појединих лесковачких стваралаца. Једино објашњење, па и можда једини прави одговор, дао је давно неки мудрац који је за другог мудраца рекао како „*само они имају права да буду – скромни*”. У томе се и крије одговор на нека од питања која се намећу када се са уважавањем говори о људима који су оставили неизбрисив траг у лесковачкој прошлости.

Ова моја књига *рађала се из протеста*, али уз много *наде*; рађала се јер сам хтео, иако свестан своје недовољне упућености у све тајне лесковачке

²⁴⁹ Данило Коцић, Предговор студији „Лесковачки писци – трагови и трагања, I - II“, Лесковац 2015.

литературе, па и недовољног знања у писању овако обимних дела, да се као човек овог *временског теснаца*, макар делимично, одужим вредним, упорним људима, који су живели у другим *временском простору*. Истовремено настала је из жеље да прибележим, макар узглед, у фрагментима, који камичак сјаја о људима, писцима, и не само њима, који и данас стварају, каткад потпуно заборављени или врло мало признати у средини којој су поклонили најлепше године и своје најлепше снове.

Књига је писана и са надом да ће неким послужити као подстрек да се лате тог заносног, лепог трагања за нечим што се зове – литература. Бити сам, одвојен од свакодневне галаме, од људи, неким се може учинити највећом казном. Али бити сам, и то поклоњено време даривати неком другом животу, била је моја највеће снага која ме је и нагнала да истрајем у овом послу. *Писање* - давно сам чуо и прибележио - *писање је дело усамњених људи. Самоћа се дружи са надом да ће тај тренутак бити наше једино – вечито трајање!*

Књига „*Лесковачки писци – трагови и трагања*“ није, наравно, само моје дело. Могло би се рећи да је и понајмање моја рукотворина. Ако се пажљиво чита, а верујем да ће је многи тако и читати, лако се може уочити, као на *брисаном простору*, да ми је у овом подухвату богата литература била највећи савезник. Ако човек жели да буде довољно искрен и ако жели да буде део оваквог пројекта, природно је што је своје савезнике морао да тражи у књигама које су створене пре десет, двадесет, па и стотину година. И не само у књигама, и не само у периодици, и не само у затуреним белешкама. Дабоме, највише тамо, али за овакву врсту подухвата потребно је све то и много више од тога. Оно најважније – уз свакодневни, упорни, систематски рад – остаје ипак тајна сваког аутора. То је та шифра која може да доведе до успеха. Тај део стваралачког чина је – само мој! Трагање, одабир литературе, процена вредности сваког податка, критички осврт на време, људе и догађаје, дело су којим се сваки аутор књиге може без остатка да прикаже свима – и добронамернима и осталима. Ти *остали* су, знам из властитога искуства, драгоцености, важнији саговорници, јер ионако *аутор верује* – ма колико био самокритичан и склон реалности – да је написао добру књигу. Јер, да није тако, оне не би ни настајале! У писању оваквих књига – и то свакако треба казати – није довољна само ауторова жеља, па ни обимна литература (али су то, свакако, предуслови без којих се тај наум не може остварити) нужна је и нека врста *интелектуалне дрскости* да се на све изазове који се намећу дају одговори „*отворених очију*”. Дабоме да је и то само део, али важан део, посла, а све остало је – мукотрпно истрајавање. Могао бих да закључим, не без лажне скромности, да сам део овог пројекта највећма успешно остварио, али се надам да ћу уз отворену, стручну критику, понешто од пропуштеног исправити у наредном, другом издању, и тако

омогућити још потпунији увид у књижевно стваралаштво Лесковца у веку који је за нама, али и на почетку новог доба.²⁵⁰

²⁵⁰ Данило Коцић је својим књижевним стваралаштвом стао у први ред лесковачко-власотиначке литературе. Песник и прозни писац, представља се као свестрани стваралац (три романа, збирке песама, критичар и историчар књижевности. *Напомена*: оцена мр Луке Крстића, Власотиначка песничка панорама, приказ, „Кућа од расцветалих жеља“, збирка песама власотиначких аутора, Фондација даровитих „Христифор Црниловић – Кица“, Власотинце, 2007, стр. 208-209. *Напомена*: Мр Лука Крстић, писац и књижевни критичар, био је одличан гимназијски професор, који је предавао у Власотинцу и мојој генерацији далеке 1965/66. године.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР – ПОРУКЕ НОВИХ ГЛАСОВА (5)

ПРВО ПОГЛАВЉЕ - РОМАНИ

I

ИЗМАГЛИЦЕ – ТРИЛОГИЈА – РОМАНИ (7)

1. Изабрани живот - роман (11)
 - Субота изабране смрти (13)
 - Карта жреживелог времена (24)
 - Приа рођака Светислава (36)
 - Пред Титовом и Стаљиновом сликом (44)
 - Сунђеле Ранђелу Зецу (59)
 - Згуснуте године (83)
2. Изабрана тишина – роман (99)
3. Изабрани дани – роман (175)

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ - ПРИЧЕ

I

НЕВРЕМЕ – ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА (225)

1) ПРИЧЕ ИЗ ЗАВИЧАЈА

1. Невреме (229)
2. Човек без имена (232)
3. Критичари (235)
4. Поразне слике живота (236)
5. Слушање тишине (238)
6. Ората (240)

2) НЕИСПИСАНА БИОГРАФИЈА

1. Судбине (247)
2. Време (248)
3. Смисао писања (249)
4. Заборав (250)
5. Непознати људи (252)
6. Концерт (254)
7. Дани ћутања (256)
8. Даљине, даљине... (257)
9. Сlike детињства (258)
10. Глувонеми филм (260)
11. Липа (261)
12. Дедино ћутање (264)
13. Опроштајни концерт (265)

14. Туга из камена (266)
15. Споменици сећања (268)
16. Месечеве ноћи (269)
17. Тихи људи (270)
18. Варљиво јутро (271)
19. Писмо наде (272)
20. Гимназијски запис (274)
21. Измаглица (276)
22. Слатко од дуња (277)
23. Последње пиће (278)
24. Избледеле успомене (280)
25. Туђи живот (281)
26. Вера и сумња (282)
27. Предсвојом сенком (283)
28. Путник према звездама (284)
29. Плашљивац и срећа (287)
30. Сенка своје сенке (288)
31. Илузија сна (289)
32. Загонетна реч (290)
33. Белешка самоће (291)
34. Календар сећања (293)
35. Тужне песме (294)
36. Завичајна липа (296)
37. Неповезане приче (297)
38. Човек без радне адресе (300)

3) ПРИЧЕ ЗА МЛАДЕ

1. Прва љубав (303)
2. Прохујало време (306)
3. Ловачка прича (309)
4. Домаћи задатак (310)

4) КРАТКЕ ПРИЧЕ

1. Абер (312)
2. Ливада (312)
3. Докони дани (313)
4. Туга (314)
5. Родослов (314)
6. Ћутолог (315)
7. Река (316)
8. Виноград (316)
9. Живот после живота (317)
10. Сенка (317)
11. Трагови сећања (318)
12. Избор (319)
13. Разгледница (319)
14. Године усамљености (320)

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ - ПЕСМЕ

ПЕСМЕ – СТАРЕ И НОВИЈЕ (321)
- УМЕСТО УВОДА (323)

I

ПЕСМА ЖЕНИ - ЗБИРКА (325 – 374)

II

ГОВОР КАМЕНА (375)

1. Говор камена (377)
2. Занавек (377)
3. Неодложнопутовање (378)
4. Онемоћали сокак (379)
5. Бауљање ватре (379)
6. Задржане речи (380)
7. Препукли глас (380)
8. Човек којег нисам знао (381)
9. Натрули пролаз (381)
10. Време врше (382)
11. Клокот точкова (382)
12. Празна утроба (383)
13. Боје водених завеса (384)
14. Прозорски рам (384)
15. Брестове сенке (385)
16. Ткање пуно пакости (385)
17. Кише боје бабра (386)
18. Слутње туђих говора (387)
19. Мој свет (387)
20. Друштво (388)
21. Последњи трен (388)
22. Преостало распеће (389)
23. Међу нашим гробивима (389)
24. Речи препуног облака (390)
25. Ноћни гласови (391)
26. Обојено небо (391)
27. Тарабе у мојим сенкама (392)
28. Без речи нема смрти (393)
29. Пожутеле очеве слике (393)
30. Мало наде за празне речи (394)
31. Глас безгласни (394)
32. Несвануће (395)
33. Лажни оквир неба (395)
34. Грбови без ознака (396)
35. Заборав (397)
36. Немири (397)
37. Дан (398)
38. Растанак (398)

39. Водени точак (398)
40. Варљива слика лета (398)
41. Оца више није било (399)
42. Једини живот (340)
43. Брбљање далеких адреса (400)
44. Туђа жена (401)
45. Несећање (402)
46. Круг (402)
47. Пањ (403)
48. Четрдесет осма песма (403)

III

ЧУДНА ЛАЂА (405)

1. Добро је увек добро (407)
2. Вашар (407)
3. Савет (408)
4. Ластавице (408)
5. Учитељица (409)
6. Књига (409)
7. Кад сунце заспи (410)
8. Дobar друг (410)
9. Слово по слово (410)
10. Прво је слово (411)
11. Псетанце (411)
12. Лет (411)
13. Детињство се памти (413)
14. Страшан лав (413)
15. Поздрав (414)
16. Школа зове (414)
17. Мила (415)
18. Годишњедоба (415)
19. Рођендан (416)
20. Хармоника (416)
21. Огледалце (417)
22. Деца расту (417)
23. Чудна лађа (418)
24. Звездице (418)
25. Тата је тата (419)
26. Нова година (419)
27. Цвеће (420)
28. Дечји осмех (420)
29. Јадран зове (421)
30. Извор (421)
31. Чудна школа (422)
32. Железничар (422)
33. Моје село (423)
34. Мој дека (423)
35. Сан (422)

36. Мама и слобода (424)
37. Општај (425)
38. Домовина (425)
39. Граничар (426)
40. Београд није обичан град (426)

IV

ДНЕВНИК НА РАСПУСТУ

1. Дневник на распусту (429)
2. Јединица моли двојку (431)
3. Јединица оцењује тројку (433)
4. Јединица оцењује четворку (434)
5. Четворку је лако звати (437)
6. Једница пита петицу (439)
7. Прозвали ме петицом (441)
8. Јединица код доктора (443)
9. Двојка тражи срећу (445)

ПОМИЛОВАЊЕ

1. Јединица тражи оправдање I, (448)
2. Јединица тражи оправдање II, (449)
3. Јединица тражи оправдање III, (450)
4. Јединица тражи помиловање I (451)
5. Јединица тражи помиловање II (452)
6. Јединица тражи помиловање III (452)

МАМА КОЗА (453)

1. Полетела Мама коза (453)
2. Наставници, учитељи (454)
3. Писала писмо оловка (455)
4. Кренула река узбрдо (456)
5. Крезуби трамвај (457)
6. Заговара Мама куца (457)

ВЕЋАЊЕ – драмски колаж (459 – 465)

V

С Е Н К Е – НОВИЈЕ ПЕСМЕ

1. Сене, речи и доброта (469)
2. Живот (469)
3. Трешње (469)
4. Док испијам чаше вина (470)
5. Видиковац (471)
6. Бол и тишина (471)
7. Јесен (472)
8. Отишла је прва љубав (472)
9. Стихови дана (473)

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ – ПРИЛОЗИ

I

ХУМОР У ДЕЛИМА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА (475)

УМЕСТО УВОДА (479)

1. Наталија Арсеновић Драгомировић (481)
2. Жак Конфино (485)
3. Добривоје Каписазовић (499)
4. Сретен Динић (507)
5. Јован Јовановић (515)
6. Драгољуб Трајковић (519)
7. Добривоје Бошковић (525)
8. Живан Стојковић (527)
9. Слободан Костић Коста (533)
10. Сава Димитријевић (537)
11. Момчило Миленковић (547)
12. Драгомир Радовановић (555)
13. Драгутин Бранковић Гиле (573)
14. Радомир раде Јовић (575)
15. Миомир Мија Кулић (583)
16. Ненад Кражић (599)
17. Јован Белић (603)
18. Данило Коцић (609)
19. Љубиша Динчић (623)
20. Александар Давинић (625)
21. Новинарске шале (633)
22. Лесковачки надимци (637)

II

ГОВОР ЛЕСКОВЦА И ЈУГА СРБИЈЕ (661)

1. Лесковачки говор (663)
2. Лесковачки говор у језичкој науци (667)
3. Речник лесковачког говора Бране Митровића (673)
4. Лесковачки говор Јована Јоце Михајловића (682)
5. Лесковачки говор и српски дијалектологија (686)
6. Лексика лесковачког говора (688)
7. Лексика лесковачког краја у Речнику САНУ (690)
8. Језик и дух у народним легендама и предањима лесковачког краја (692)
9. Лесковачки надимци (696)
10. Речник говора јабланичког краја (704)
11. Црнотравски речник Радосава Стојановића (707)
12. Речник говора југа Србије професора Момчила Златановића (712)
13. Саша Станковић: Предрасуде о српским говорима (715)
14. Данијела Костадиновић о лесковачком говору (719)
15. Језик завичаја: Томислав Н. Цветковић о лесковачком говору (741)

16. Жак Конфино и лесковачки говор (742)
17. Добривоје Каписазовић: Тошке из Лесковац и његове говоранице (752)
18. Ненад Кражић: Будење и Лесковачка разгледница (758)
19. Мија Кулић: Циркус: „М“ (762)
20. Сава Димитријевић: Стари Лесковац (771)
21. Зорица Митић: Комшика Дара прича (775)
22. Др Добривоје Бошковић: Писмо (776)
23. Дејан Ђорђевић: Песме (779)
24. Годана Томић Радојевић: Песме (781)

УМЕСТО ПОГОВОРА (783)

ЛИТЕРАТУРА (786)

П Е Т О П О Г Л А В Љ Е

I

АУТОБИОГРАФИЈА – ВРЕМЕ СЕНКИ I (787)

О АУТОРУ (837)

С А Д Р Ж А Ј (865)

Данило КОЦИЋ
ИЗАБРАНИ СПИСИ

&
РОМАНИ – ТРИЛОГИЈА
&
ПРИЧЕ
&
СТАРЕ И НОВИЈЕ ПЕСМЕ
&
СТУДИЈЕ
&
АУТОБИОГРАФИЈА I

&
ИЛУСТРАЦИЈЕ

&
Зоран Илић
слободни уметник

&
Миодраг Нагорни
академски сликар

&
Миодраг Величковић
карикуриста

&
РЕЦЕНЗЕНТ
Дејан Ђорђевић, проф.

&
ИЗДАВАЧИ
&
УДРУЖЕЊЕ ПИСАЦА
ЛЕСКОВАЦ
&
АУТОРСКО ИЗДАЊЕ
&

ШТАМПАЊЕ И КОПИРАЊЕ
KNJIGOVEZAS CORU

&
ТИРАЖ
100 ПРИМЕРАКА

ЛЕСКОВАЦ 2016.

**Међународни стандардни број књиге
International Standard Book Number**

CIP – Каталогизација у публикацији
Народне библиотеке Србије – Београд

КОЦИЋ, Данило

Лесковац: Изабрани списи & Сликање меморије / Данило
Коцић – Лесковац: Д. Коцић, 873 стране; Удружење
„Лоза“ – Власотинце, Удружење писаца Лесковац,
Ауторско издање

ТИРАЖ: 100 примерака

Напомене и библиографске референце уз текст. Белешка
о аутору: стр. 845 / Напомене и библиографске референце
уз текст

ISBN 978-86-87321-15-1

- а) Српска књижевност – 20в
- б) Књижевници – Лесковац – 20в
- ц) Лесковац – Културни живот – 1876-2006

COBISS. SR-ID 136181260